

God Vonana Vovokaravina

**The New Testament in
the Gapapaiwa language
of Papua New Guinea**

**Nupela Testamen long tokples
Gapapaiwa long Niugini**

God Vonana Vovokaravina

The New Testament in the Gapa dialect of the Gapapaiwa language of
Papua New Guinea
[pwg]

Translation by Wycliffe Bible Translators

© 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Print publication, 2009 by Friends of the Gapapaiwa Translation Team

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
<http://www.Wycliffe.org>

<http://pngscriptures.org>

<http://www.ScriptureEarth.org>

Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works)

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok osem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Imapatana buka tapanani

Matiu.	.Mat	5
Mak	.Mak	85
Luk.	.Luk	135
Jon.	.Jon	216
Aposol	.Apos.	273
Rome.	.Rom.	346
1 Korint	.1Kor.	382
2 Korint	.2Kor.	414
Gareisiya	.Gar	436
Epesas	.Epe	449
Pilipai	.Plp	461
Kolosei	.Kol	470
1 Tesalonika	.1Tes.	479
2 Tesalonika	.2Tes.	487
1 Timoti	.1Tim	492
2 Timoti	.2Tim	502
Taitos	.Tait	509
Pirimon	.Prm	514
Hibru.	.Hib	517
Jemes	.Jem	545
1 Pita.	.1Pit	554
2 Pita.	.2Pit	565
1 Jon.	.1Jon.	572
2 Jon.	.2Jon.	581
3 Jon.	.3Jn	583
Jud.	.Jud	585
Revelation	.Rev	589

Yesu Keriso Varana Biibiina

Matiu

Igirumi

(Matthew)

Vonaviakova

Weni bukana na Yesu kana kivina Matiu igirumi ma kamoni Yesu varana biibiina idebei. Giruma katamana kamoni God ina vonakiiyapa bagibagina iterei ina wawaya kurisi da mara sago ina Vivinevine Wawayina ina~vonatawei kurisi. Matiu evonavoneta da wawayina inekiibau, tuna kata Viviyawa, kana vava Yesu.

Yesu na Jiu damsi kamosiyai itupuwa ma imagura ma weni varana biibiina na ke ti damsi kava kubiisi, ma bade tota kudubita dobuwai tamakamakai na kubiita.

Weni bukana kamoni Matiu ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 da ku 2:23 Yesu ina kaekiki mau i giu ma ikikava Yesu itupuwa.

Sapta 3:1-12 Jon Babataito ina biga.

Sapta 3:13 da ku 4:11 Yesu ibabataito ma muriyai ruyagha ipanani.

Sapta 4:12 da ku 18:35 Yesu ina baba kamoni idimadima,
ivivi~beyebyena, ma wawaya ivivi~yawasisi.

Sapta 19:1 da ku 20:34 Yesu ibaba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 21:1 da ku 27:66 Yesu ku Jerusalem inekiibau ma mara
miikovimaruwa kamoni bera ghamaghamasi iberai ma
damoni korosiyai irabobo.

Sapta 28:1-20 Yesu rabobowai ivomiiri ma kana kivikivina kurisi ivi~debe
meyei da yawayawana.

Weni bukana kamoni takitai da Yesu na vibeyebyena wawayina ghamana. Rewapana gwabinai da God ina vonaviyoyovana iyamna vaghata idebei. Ma ina vibeyebyena kamoni God ina vikiivavona isisiyei.

Weni bukana kamoni na Matiu nota ghamaghamasi miikovi irereghi da kamoni Yesu ina vibeyebyena isisiyei. Nani notasi na weni.

- 1 Wawaya God ina vikiivavona kamonai na ikikava ina~makai. Weni
vibeyebeyena kana vava “Dima koya baranai.” Sapta 5 da ku 7
- 2 Aposols ivi~12 i biga avai. Sapta 10
- 3 God ina vikiivavona miibiisi. Sapta 13
- 4 Wawaya Yesu ina~kivini na aviyavisina ina~berai. Sapta 18
- 5 Mara damona ma ikikava God ina vikiivavona ina~nekiibau. Sapta 24 da
ku 25
-

Yesu ina kaekiki mau.

(Luk 3:23-38)

1 ¹ Kimta ma kimta kamonai na Yesu Keriso^a ina kaekiki mau kii vava girumina na weni. Yesu na Kiivavo David tupurereghina, ma David na Abraham tupurereghina.

² Abraham natuna na Aisiki,
ma Aisiki natuna na Jeikap,

ma Jeikap natunatuna na Juda titina yoghoyogho yavata,

³ Ma Juda natunatuna na Peres ma Zera, ma i maduwa na Tama,
ma Peres natuna na Hesron,
ma Hesron natuna na Ram.

⁴ Ma Ram natuna na Aminadab,
ma Aminadab natuna na Nason,
ma Nason natuna na Samon,

⁵ ma Samon kawana na Reiyab ma natusi na Bowas,
ma Bowas kawana na Ruti ma natusi na Obedi,
ma Obedi natuna na Jesi,

⁶ ma Jesi natuna na Kiivavo David.

Ma David na Uraya kwapurina iravaghi ma ivi~tuwa da natusi na Soromon,

⁷ ma Soromon natuna na Reyobowam,
ma Reyobowam natuna na Abiya,
ma Abiya natuna na Asa,

⁸ ma Asa natuna na Jospat,
ma Jospat natuna na Jeyoram,
ma Jeyoram natuna na Usaya,

⁹ ma Usaya natuna na Jotam,
ma Jotam natuna na Ahas,
ma Ahas natuna na Heskaya,

¹⁰ ma Heskaya natuna na Manase,

---

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

- ma Manase natuna na Amon,
 ma Amon natuna na Josaya,
 11 ma Josaya natunatuna na Jekonaya titina yoghoyogho yavata.
 Nani maranai Babilon damsi ipisi ma Israel damsi ipatumisi ma
 irutinisi ku Babilon da kubiisi ita~biga.^b
 12 Nani dobnai Jekonaya natuna Seletiyel itupuwa,
 ma Seletiyel natuna na Zerubabel,
 13 ma Zerubabel natuna na Abiudi,
 ma Abiudi natuna na Eliyakim,
 ma Eliyakim natuna na Aso,
 14 ma Aso natuna na Zadok,
 ma Zadok natuna na Akim,
 ma Akim natuna na Eriyudi,
 15 ma Eriyudi natuna na Eriyesa,
 ma Eriyesa natuna na Matan,
 ma Matan natuna na Jeikap,
 16 ma Jeikap natuna na Josepa.
 Ma Josepa kawana Meri ivi~tuwa da Yesu, ma tuna na God ina
 Vivinevine Wawayina.

17 Abraham ina kimtiyai da David ina ku kimta nani kamoni na kimta
 ivi~14. Ma bade David ina kimtiyai da Jekonaya ina ku kimta (ti damsi
 na irutinisi ku Babilon) na nani kamoni kimta ivi~14. Ma bade Babilon
 murinai da Keriso ina ku mara nani kamoni na kimta ivi~14.

Yesu Keriso itupuwa.

(Luk 2:1-7)

18 Yesu Keriso na weni nakanani itupuwa. Ina maduwa Meri na Josepa
 kana vopapara. Muriyai da ita~ravaghi na Meri damina iviia da Kanuma
 Vovokaravina ina rewapanai iropeya.^c 19 Ma Josepa na tomowa maninina,
 tuna kubiine maranai akova iviia da Meri na roperopeyina, nota iviia
 da gavugavunai ita~voterei. Ma ke wawaya matasiyai ita~berai da Meri
 iti~avaberowei. 20 Nakanani nuwanuwana ivivi~tetei ma ina matu kamoni
 Bada ina aneya kurina inekiibau. Ivona bo, “Josepa, tam David tupurereghina,
 Meri kuna~ravaghi da kawam. Ke kuna~yabumana, iyamna Kanuma
 Vovokaravina ina rewapanai iropeya. 21 Meri ini~tuwa da natuna tomowa ma
 kuni~vavei Yesu,^{d e} iyamna ina wawaya i berabero kamoni ini~yawasisi.”

22 Weni berasi peyarina ivi~debei da aviyavisina rorova mara
 katamaninai God peroveta Aisaya kurina ivi~sisiyei da ita~tupuwa

---

^b 1:11 Israel damsi Babilon kamoni imakai da madegha 70 ikovi ma muriyai ivovira ku
 Israel. 2Kgs 24:14-15; 2Chr 36:10; Jer 27:20   ^c 1:18 Luk 1:27   ^d 1:21 Hibru gamosiyai
 Yesu kana vava iyamna na ‘Bada ini~yawasita.’   ^e 1:21 Luk 1:31

na itupuwa. Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo, ²³“Kovi~yana, wiwike gubugubu na ke meyani tomowa damina ita~viia, ma kegha da ina~ropeya da natuna tomowa ini~tuwei. Ini~vavei Imanuweru.” Nani vavana iyamna, “God gwabitiyai emakamakai.”^f

²⁴Vaghina ma, Josepa irumataka ma aviyavisina aneya ivonavonei na peyarina iberai. Meri irutini ²⁵da yavata imakamakai. Nani kamona Josepa, Meri damina ke ita~viia, ikoyakoyaghi da iti~tuwa. Ma ivi~tuwa da natuna tomowa ma Josepa tomowa kikei ivi~vavei Yesu.^g

Numataya maramatanai ipisi.

2 ¹Yesu Beteliyem kwanatunai itupuwa, tuna na Judiya dobunai ma nani maranai na Herodi ivivi~kiivavo. Nani murinai nuwagiura wawayisi maramatanai ipisi ku Jerusalem ²ma ivivi~tarakiiana bo, “Jiu damsi i kiivavo wekarakava itupuwa na imapatana? Ina tupuwa matakirina na gwamegwame maramatanai kakitai ma kapisu da kata~vokavakavari.”

³Ma Kiivavo Herodi weni sisiyina ivi~yanei ma nuwanuwana ikarai, ma ke tuna kava, Jerusalem kamona wawayi peyari yavata. ⁴Ma Herodi taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ikwaturiyariyesi ma ivi~tarakiianesi bo, “God ina Vivinevine Wawayina na meni dobunai ita~tupuwa?”

⁵Ivonapotei bo, “Beteliyem kwanatunai, Judiya dobunai. Peroveta sago weni nakanani igiruma,

⁶‘Ma tami Beteliyem dami, Juda dobunai,

Ke kona~tereoruwe meyemi.

Judiya dobunai na kwanatu ipeyari ma kamosiyai kami vava irakata,

iyamna kamomiyai kiivavo sago ina~kiibau

da aku wawayi Israel damsi ini~nowesi.’”^h

⁷Vaghina ma Herodi maramatana wawayisi gavunai ikwaturiyariyesi ma gwabisiyai akova iviia da avi maranai gwamegwamena inekiibau.

⁸Ma ivonatawesi ku Beteliyem ma ivonesi bo, “Kona, ma wawayi kikei koekwa bubuni. Kona~panani na kovovira da kona~vonavereku. Ma taku bade ana~nae da ana~vokavakavari.”

⁹Herodi ina sisiya ivi~yanei ikovi ma maramatana damsi ivomiiri. Nani gwamegwamena maramatanai ikitai na ivi~nowesi da meni dobunai wawayi kikei imakamakai na tepanai ivi~kiimiiriyei. ¹⁰Ikitai ma nuwanuwasi ibiibii kirakai. ¹¹Ma nani ku numana irui na wawayi kikei ina maduwa yavata ikitisi. Ma ivi~tuwaporeruruwana, ma wawayi kikei ivokavakavari. Ma i kutu ivi~votaweyana da kamona gold,

^f 1:23 Isa 7:14   ^g 1:25 Luk 2:21   ^h 2:6 Mic 5:2

frankinsens ma meya iyuna da wawaya kikei isuwarei. ¹²Ma i matu kamona God ivonesi da ke ita~vovira Herodi kurina, tuna kubiine keta bogiiyai iviia da ivovira i ku dobu.

Josepa da Meri iverau ku Egypt.

¹³Maramatana wawayisi inae ma muriyai Josepa ina matu kamona Bada ina aneya ivonei bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ma ina maduwa yavata kona~nae ku Egypt dobuna, iyamna Herodi wawaya kikei inekwai da ina~kiivunui. Nani dobunai kona~makai ma kara ana~vonemi da kona~vovira.”

¹⁴Vaghina ma, Josepa wawaya kikei ina maduwa yavata irutini, didibara ivomiiri ku Egypt ¹⁵da nani dobunai imakamakai da Herodi irabobo. Weni berasi peyarina ivi~debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Hoseya kurina ivi~sisiyei da ita~tupuwa na itupuwa. Hoseya igruma da God ivona bo, “Natuku ana~kwatui da Egypt ina~kiibutawei.”ⁱ

¹⁶Herodi damina iviia da maramatana wawayisi ivi~beroberowei na nuwanuwana ipughu. Ma i sisiya inotapanani da avi maranai gwamegwame matakirina inekiibau. Tuna kubiine sisiya bagibaginai seri dami ivonatawesi ku Beteliyem ma bade ku meygai gisigisi Beteliyem ririnai da kamosiyai tomotomowa gisigisi kii madegha ruwa ma gaburinai iti~kiivunuwana. Vaghina ma berana iberai.

¹⁷Ma aviyavisina peroveta Jerimaya ivi~sisiyei na itupuwa. Igruma bo,

¹⁸“Rama dobunai tutou ighae.

Risera natunatuna kubiisi etutou ma esiyasiyapa.

Wawaya itinavurei ma ivi~kayokayo kawai,
iyamna natunatuna irabobo yavu.”^{j k}

Egypt dobunai ivovira.

¹⁹Kiivavo Herodi irabobo ma murinai na Egypt kamona Bada ina aneya matuwai inekiibau Josepa kurina. ²⁰Ma ivona bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ina maduwa yavata kuna~rutinisi kona~vovira ku Israel dobuna, iyamna nani dami wawaya kikei ita~kiivunui na irukwa yavu.”
²¹Vaghina ma Josepa ivomiiri ma wawaya kikei ina maduwa yavata irutini ma ivovira ku Israel.

²²Ma ivi~yanei da Akereyosi ivivi~kiivavo Judiya kamona, tuna ina mamai Herodi kana gawara iviia. Tuna kubiine iyabumana ma

---

ⁱ 2:15 Hos 11:1   ^j 2:18 Jer 31:15   ^k 2:18 Jeikap kana vava sago na Israel ma kawana na Risera. Tuna kubiine weni sisiyina ivi~debei da wivine Israel kamona i pepeya raborabosi itutuwesi.

ke ita~kayokayowei da Judiya kamona ita~makai. Ma matuwai God ivonaverei da ita~nae ku Gariri dobuna. ²³Tuna kubiine inae da Nasaret kwanatunai imakai. Weni berasi peyarina ivi~debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivivi~sisiyei da ita~tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Wawaya ina~vona da tuna Nasaret tomowa.”^l

Jon Babataito idima.

(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

3 ¹Nani marasiyai Jon Babataito inae ku Judiya ma warere kamona dima ivi~karei. ²Ma ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.”^m ³Peroveta Aisaya ina giruma kamona Jon ivi~sisiyei. Ivona bo,

“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
‘Bada ina keta kovovunaghi,
Keta maninina koberai ma ina~pisi.’”ⁿ

⁴Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma kana boriwaya na ghamoghamo bekana. Ma kana vavai na madi da manigewa.^o

⁵Wawaya Jerusalem kamona ma Judiya dobuna kamona ma bade dobu kudubisi Jodan okowina ririnai na peyarisi inae Jon kurina. ⁶Ma i berabero debiiyai ivivi~mamatarei ma Jon ibababataitosi Jodan okowina kamona.

⁷Perisi ma Sadusi damsipisi Jon kurina da ita~babataito na Jon ikitisi ma ivonesi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina kovogha epipisi na kona~veruvuvurei?”^p ⁸Kovonavona da ami berabero komiirikupukuputei na ami yawasa iti~mamatarea da vonavaghata. ⁹Ma ke kona~nota meyemi da tami Abraham tupurereghina kubiine na God ina kovogha kona~veruvuvurei. Avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina~berisi da ini~wawaya da ti na Abraham tupurereghina.^q ¹⁰Wawaya ere karuwakoyina namada kii kunukunusiya emiimiiri ma meni kiina amena ke biibiina na ina~taratawei ma ku keyama karakaratina ina~tawei.^r ¹¹Ma taku okowai abababataitomi, tuna ivi~matakira da ami berabero komiirikupukuputei. Ma murikuwai wawaya sago rewapana kirakiina ina~nekiibau na taku ke wawaya kiimataniku da ata~tawopika da kaena kana terepapara uravina ata~rupamatawei. Ma tuna wawayina na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratina ina~babataitomi. ¹²Mara sago ini~tupavirevireta ma ina~rereghita da biibiita ma beroberota. Biibiisi ina~rutinisi ku

^l 2:23 Mak 1:24; Luk 2:39; Jon 1:45   ^m 3:2 Mat 4:17; Mak 1:15   ⁿ 3:3 Isa 40:3

^o 3:4 2Kgs 1:8   ^p 3:7 Mat 12:34, 23:33   ^q 3:9 Jon 8:33   ^r 3:10 Mat 7:19

kunuma ma ina~koyagha bubunisi. Ti nakanani ma whiti vavina da wayowa wawayina ina~maghara, numa kweta kamona ina~terei. Ma beroberosi ti nakanani ma whiti muguna. Wayowa wawayina ina~yuna da ina~tawei ku keyama karata makamakii nonowina da ina~karai.”

Yesu ibabataito.

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³Ma Yesu Gaririyai ivomiiri ku Jordan okowina da Jon gwabinai ita~babataito. ¹⁴Ma Jon ikayowei da Yesu ina nota ita~virai, tuna kubiine ivona bo, “Taku ke wawaya kiimataniku da ana~babataitom. Ma tam na taku kuta~babataitoku.”

¹⁵Ma Yesu ivonapotei bo, “Kegha vaghina, tam kuna~babataitoku. Weni nakanani taberai, iyamna bera maninina ma God ina kayowana.” Ma Jon ivi~vaghinei.

¹⁶Yesu ibabataito ma okowai igheghetawei na kunuma itamotate ma ikita da God ina Kanuma Vovokaravina nakanani ma gabubu iororu kurina da tepanai itowa. ¹⁷Ma nani kamona kunumai God gamona ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiyei.”^s

Devil, Yesu iruyaghai.

(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

4 ¹Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu irutini ku warere da Devil ita~pisi da Yesu ita~ruyaghai.^t ²Madeghai ma didibarai ivivi~siya da mara 40 ikovi ma vitonara ikara kirakiiyei. ³Ma Devil ipisi ma ivona bo, “Tam God natuna, bo? Kevona da weni wakimisi ini~parawa.”

⁴Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke parawa kava tepanai ita~makamakai ma God gwabinai vonana ekiikiibau na tuna tepanai ina~makai.’ ”^u

⁵Nani murinai Devil, Yesu irutini ku Jerusalem, tuna na kwanatu vovokaravina. Ma ighae ku Taparoro Numana vovona. ⁶Ma Devil ivona bo, “Tam God natuna, bo? Ketawem kunoru. Giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina~vonesi da ina~koyagha bubunim, ma ina~vokemim da kaem ke wakima ina~takurei.’ ”^v

⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana bade evonavona bo, ‘Bada God ke kuna~rubui.’ ”^w

⁸Nani murinai Devil, Yesu irutini da ku koya tepana ma dobu kudubina ina mura yavata ivi~beyei. ⁹Ma Devil ivona bo, “Kuna~runomeku

^s 3:17 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18, 17:5; Mak 1:11; Luk 9:35   ^t 4:1 Hib 2:18, 4:15
^u 4:4 Deut 8:3   ^v 4:6 Psa 91:11-12   ^w 4:7 Deut 6:16

ma kuna~vokavakavariku na aviyavisina peyarina kekitakitika na ana~verem da kuni~badei.”

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Giruma katamana evonavona bo,

‘Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.’”^x

¹¹Ma vaghina, Devil inae. Ma Bada ina aneya viya inekiibau ma Yesu ikoyagha bubuni.

Yesu ina biga ivi~karei.
(*Mak 1:14-15; Luk 4:14-15*)

¹²Yesu sisiya ivi~yanei da Jon gabura kamoni na ivovirame ku Gariri dobuna.^y ¹³Ma Nasaret kwanatuna ivoterei ma inae da Kapenyam kwanatunai imakai. Nani kwanatuna na Gariri tokana baranai, Zebulun ma Napitali damsi i dobu kamoni.^z ¹⁴Nakanani iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa, ivona bo,

¹⁵“Gariri na Zebulun ma Napitali damsi i dobu.

Tuna kikirai, Jodan okowina nevanai,
ma kamoni na kupuna damsi peyarisi imakiiyana.

¹⁶Tuna dobunai wawaya nubakutuva kamoni imakamakai,
ma yasegana ghamana ina~kitai.

Iyavo kava rabobo damina eviiviyi ma nubakutuvina kamoni emakamakai na kurisi yasegana ina~nekiibau.”^a

¹⁷Nani maranai Yesu dima ivi~karei, ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna God ina vikiivavona enenekiibau kurimi.”^b

Yesu kana kivikivina ruwamaruwa ivinesi.
(*Mak 1:16-20; Luk 5:1-11*)

¹⁸Yesu Gariri tokana kikirinai ibababa ma tomotomowa ruwa ikitisi iwiwito. Ti i biga na iyana ikonakonisi ma ivivi~gimara. Sago na Saimon (kana vava sago Pita) ma sago na tina kikei Anduru. ¹⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ani~beyebelemi da wawaya kona~konisi.” ²⁰Ma yaghiyaghinai i wito ivoterei ma Yesu ikivini.

²¹Inae gisina ma tomotomowa ruwa ikitisi, ti na Zebedi natunatuna Jemes ma Jon. Waka kamoni i mamai yavata i wito iwuwurapotapotai ma Yesu ikwatusi ²²na yaghiyaghinai i mamai ma i waka ikuyowei ma Yesu ikivini.

^x 4:10 Deut 6:13   ^y 4:12 Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20   ^z 4:13 Jon 2:12

^a 4:15-16 Isa 9:1-2   ^b 4:17 Mat 3:2

Yesu gubagubagisi ivi~yawasisi.

(Luk 6:17-19)

²³ Yesu Gariri dobuna ine yavui ma kiki numasi kamosiyai ivivi~beyebeyena, God ina vikiivavona idimadime. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai na kudubisi ivivi~yawasisi.^c ²⁴ Varana Siriya dobuna ine yavui, ma wawaya turaturasi gubagubagisi irutinisi kurina. Kii gubaga bogii ma bogiiyai. Viya na ininisi ivivi~visivisiyana, viya na paroparorosi, viya na digadigasi ma bade viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma. Ma Yesu peyarisi ivi~yawasisi. ²⁵ Tuna kubiine koroto ghamaghamasi ivivi~kiidaburana da Yesu ikivikivini. I dobu na Gariri, Dekapolis,^d Jerusalem, Judiya ma bade Jodan okowina nevanai.

Yesu ina dima koya baranai.

(Luk 6:20-23)

5 ¹ Yesu koroto ghamana ikitisi na ighae ku koya barana ma ivi~kiimakiiyei. Kana kivikivina ipisi kurina ² ma vibeyebeyena ivi~karei. Ivonesi bo,

³ “Iyavo kava kanuma ina ku nevaneva mitamitasi na God ini~biibiinisi

ma ina vikiivavona na rapesiyai.

⁴ Iyavo kava etutou na God ini~biibiinisi ma ini~kayokayosi.^e

⁵ Iyavo kava vovokuwayisi na God ini~biibiinisi ma ti na dobu ini~rapenei.^f

⁶ Iyavo kava keta iekwekwa kirakiiyei da God ina kayowana ina~kivini na God ini~biibiinisi ma ini~vitesi da ina~panani.^g

⁷ Iyavo kava wawaya ikamyuyuwesi na God ini~biibiinisi ma ini~kamyuyuwesi.

⁸ Iyavo kava nuwanuwasi yagharina na God ini~biibiinisi ma mara sago maghighina ina~kitai.^h

⁹ Iyavo kava wawaya i vikawapata erarayaragha bo wawaya ivitesi da viruwa evovoterei na God ini~biibiinisi ma ina~vonesi da ti na natunatuna.

¹⁰ Iyavo kava God evovotekatekei da vitupaketowana damina eviiviiya na God ini~biibiinisi ma ti na ina vikiivavona na rapesiyai.”ⁱ

^c 4:23 Mat 9:35; Mak 1:39   ^d 4:25 Dekapolis: Dekapolis Grik gamonai iyamna ‘Kwanatu Imaruwa.’   ^e 5:4 Isa 61:2   ^f 5:5 Psa 37:11   ^g 5:6 Isa 55:1-2   ^h 5:8 Psa 24:3-4
ⁱ 5:10 1Pit 3:14

¹¹“Tami iyavo kava taku kubiiku wawaya iavaberowemi bo itupaketowanemi bo viberowai iwavumi na God ini~biibiinimi.^j
¹²Kovi~nuwabiibii kirakiiyei iyamna kunumai God ini~miiya bubunimi. Koakovi da ikikava itupaketowanemi na nakanani peroperoveta mara katamaninai ivivi~tupaketowanesi.”^k

Yegai ma yasegana miibiisi.

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

¹³“Tami na dobu kana yegai. Mikeda yegai damina ina~wapa na ikikava taberai da damina ina~vovira? Ke kovokovoghina. Tuna ibero, wawaya ina~tawei ma ini~tugudagudai.”

¹⁴“Tami na dobu kana yasegana. Ma kwanatu koya tepanai na yaseganina ke kovokovoghina da ina~gavui, wawaya peyarisi ina~kitai.^l
¹⁵Ke meyani wawaya rampa ina~kapuni ma bayawa vivikuratabuna kamona inatei. Ini~rorokei da wawaya kudubisi numa kamona yasegana ina~veresi.^m ¹⁶Tuna kubiine bera biibiisi koberai da tuna nakanani ma yasegana gwabimiwai ekarakarata. Wawaya ina~kitai ma ami Mamai kunumai ini~ghegheni.”ⁿ

Yesu vonaviyoyovana ivi~sisiyei.

¹⁷“Ke kona~notai da apisi da Moses ma peroperoveta i giruma ata~kiiviwapawapai. Apisi da aviyavisina igirumi da ita~tupuwa na ina~tupuwa. ¹⁸Vonavaghata avonavonemi, karako da kunuma ma dobu i ku damona na nani kamona ke sago avi girumina gisi korekorena God ina vonaviyoyovana kamona ina~wapa. Aviyavisina ivi~sisiyei na peyarina ina~tupuwa.^o ¹⁹Tuna kubiine tam iyai vonaviyoyovana kamona sisiya bagibagina gisi korekorena kuni~kiigiyei, ma wawaya kuni~beyebeysi da ti yavata ini~kiigiyei na kam vava inoru kirakai God ina vikiivavona kamona. Ma tam iyai vonaviyoyovana kamona sisiya bagibagisi kuna~nunura bubuni ma wawaya kuni~beyebeysi da ti yavata ina~nunura bubuni na kam vava ina~rakata God ina vikiivavona kamona. ²⁰Avonavonemi, God kota~votekateka kirakiiyei da Perisi damsia ma vonaviyoyovana vibeyebeysa wawayisi kota~ghekuyowesi. Ke kona~votekateka na God ina vikiivavona ku kamona ke kona~rui.”

Nuwapughu ma kiivunuwa.

(Luk 12:57-59)

²¹“Namada kovi~yanei da mara katamaninai God ivona bo, ‘Ke kuna~kiivunuwa. Meni wawayina kiivunuwa ina~berai na tuna

^j 5:11 1Pit 4:14   ^k 5:12 2Chr 36:16; Apos 7:52   ^l 5:14 Jon 8:12, 9:5   ^m 5:15 Mak 4:21; Luk 8:16, 11:33   ⁿ 5:16 1Pit 2:12   ^o 5:18 Luk 16:17

wawayina vitupavira ma kovogha ina~panani.^p 22 Ma taku avonavonemi da meni wawayina nuwanuwana ipughu varesina kurina na tuna yavata vitupavira ma kovogha ina~panani. Ma bade, meni wawayina varesina ina~vonatepatepani na babada Sanhidran kamoni ini~tupavirei. Ma meni wawayina nuwanuwana ina~pughu kirakai da varesina ina~vonei bo, ‘Neghanegham!’ na ina~nae ku keyama karata makamakii nonowina. 23 Tuna kubiine, mikeda am suwara God kurina ketereterei ma nani kamoni kuna~notapanani da varesim kurina berona kubera na 24 am suwara na suwara kana kema ririnai keterekuyowei ma kenae da varesim yavata koni~vonapoteyana. Muriyai kuna~vovira ma kuna~suwara God kurina.”

25 “Wawayia ini~wavum na kebera tovoni da yaghiyaghina koni~vonapoteyana. Ketiiai kona~baba kona~nenae vitupavira badana kurina na nani kamoni kovi~vonapoteyana. Ke kuna~berai na ini~damanim vitupavira badana kurina. Ma tuna ina~vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina~terem da ku gabura ina~tawem. 26 Vonavaghata avonavonemi, gabura kamoni kuna~makamakai da kam kovogha kudubina kuni~miiya yavui ma muriyai da kuna~kiibau.”

Vipekana wapawapa na berabero.

27 “Namada kovi~yanei da Moses igruma bo, ‘Wawayia ke kawam vaghata na ke yavata koni~pekana.’^q 28 Ma taku avonavonemi, tam iyai wavine kukitakirorowei na namada nuwanuwam kamoni berabero kubera. 29 Mikeda matamuwai aviyavisina kuna~kitai ina~berim da nota berona kuna~notai na matam ketupamiitawei ma ketawei. Ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni~wapai da berabero kuna~voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina~makai ma berabero kuna~berabera na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina~tawei.^r 30 Ma bade katagheyamuwai berabero kuna~berai na kekiiyaraghatawei ma ketawei, iyamna ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni~wapai da berabero kuna~voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina~makai ma berabero kuna~berabera na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina~tawei.”^s

Vikiitawetaweyana.

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

31 “Ma bade igruma bo, ‘Tomowa kawana ina~barei na kana sisiya ina~girumi ma ina~verei ma muriyai ina~vonatawei ina~nae.’^t 32 Ma

^p 5:21 Exod 20:13; Deut 5:17   ^q 5:27 Exod 20:14; Deut 5:18   ^r 5:29 Mat 18:9; Mak 9:47
^s 5:30 Mat 18:8; Mak 9:43   ^t 5:31 Deut 24:1-4; Mat 19:7; Mak 10:4

taku avonavonemi, meni tomowina kawana ina~barei ma ina~vonatawei na berabero iberai. Ma mikedada karakava wavinena tomowa sago ina~ravaghi na vipekana wapawapa eberabera, tuna na berabero. Ma ke wavinena kava ma bade kawana wadubona yavata wavuna ina~kavari. Ma meni tomowina nani wavinena iravaghi, tuna yavata na berabero eberabera. Ma bera sago kava kubiine ani~vaghinei da wawaya kawana yavata ini~kiitawetaweyana. Mikeda ina~vopanani da kawana ke iti~patutu ma wawaya sago yavata ivi~pekana na tuna maranai ini~kiitawetaweyana na vaghina.”^u

Vonakiiyapa bagibagisi.

³³“Ma bade namada kovi~yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Am vonakiiyapa bagibagina ke kuni~kiigiiyei. Ma aviyavisina kuvonakiiyapa Bada kurina na keberai.’” ³⁴Ma taku avonavonemi da vonakiiyapa bagibagisi ke kona~bera wapawapai. Ke kunuma vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona~terei, iyamna tuna na God ina vikiivavo gawarina.” ³⁵Ma bade ke dobu vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona~terei, iyamna tuna na God kaena kana kepana. Bo ke Jerusalem vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona~terei, iyamna tuna na Kiiivavo God ina kwanatu vovokaravina.” ³⁶Ke gayamimiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona~terei, iyamna tam ke kovokovoghim kuna~berai da uyawim sago kava ina~dumai bo ina~poini. ³⁷Am vonakiiyapa kubiine na kevonota bo, ‘Vaghina, ana~berai.’ Bo, ‘Kegha, ke ana~berai.’ Ma sisiya viya am vonakiiyapa ku tepana kuna~terei da wawaya ini~tumaghanem na sisiyisi Seitan gwabinai ipisi.”

Biwa ke kona~viya.

(Luk 6:29-30)

³⁸“Namada kovi~yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Wawaya matam ina~tupamiimiini na bade nakanani matana kuna~tupamiimiini. Ma bade wawaya okem ina~rigei, nakanani bade okena kuna~rigei.’” ³⁹Ma taku avonavonemi da wawaya ina berona ke kuni~nevani. Mikeda wawaya nevanevam ina~tapini na ketavira da bade nevana ina~tapini. ⁴⁰Bo mikedada vitupavira kamoni ina~panani da berona kuberai wawaya sago kurina na kam kovogha na kam gara sago ina~viya na bade ku tepana kam tarasovo keverei. ⁴¹Mikedada seri wawayina ita~darum da ina sawara kuta~kavari da mutuba sago

^u 5:32 Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18; 1Kor 7:10-11   ^v 5:33 Lev 19:12; Num 30:2; Deut 23:21   ^w 5:34 Jem 5:12; Isa 66:1; Mat 23:22   ^x 5:35 Isa 66:1; Psa 48:2
^y 5:38 Exod 21:24; Lev 24:20; Deut 19:21

kota~kenaviviri, kekavari da mutuba ruwa kona~kenaviviri. ⁴²Ma wawaya ini~nowi kurim na keverei. Ma wawaya ita~vonem bo, ‘Kade am sawara kuta~vereku ma karakava ata~vovirei’ na keverei, ke kuna~miirikupukutei.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Luk 6:27-28, 32-36)

⁴³“Namada kovi~yanei da igiruma bo, ‘Turaturami nuwanuwasi koviiya, ma kami ghavighaviya kovi~matatonetonesi ma kobaresi.’^z ⁴⁴Ma taku avonavonemi da kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya, ma iyavo kava itupaketowanemi na kubiisi konipowana. ⁴⁵Weni nakanani kona~berai na koni~debemi da tami God natunatuna vaghata, iyamna tuna madegha ma garewa na ke wawaya biibiisi kava ita~vereveresi ma wawaya beroberosi yavata. Ke maninisi kava ita~vereveresi ma kawakiikiisi yavata. ⁴⁶Wawaya ini~nuwaviina kurimi ma koni~nevani na God ke ini~miiyemi. Teks yuyuna damsi na berabero wawayisi ma kegha da nakanani inuwaviina. ⁴⁷Mikeda turaturami kava koni~kiikiiwesi na tuna ke bera ghamana. Kupuna damsi bade nakanani eberaberai. ⁴⁸Ma tami na kovi~wawaya kiimatana da ami Mamai kunumai nakanani.”

Verena wawaya moyamoyakisi kurisi.

6 ¹“Kokitaruvimi da ami bera kiikiimatani ke debiiyai kona~berai da wawaya ina~kitimi ma ina~kawabiibiyemi. Mikeda nakanani kona~berai na ami Mamai God kunumai ke ini~miiyemi.”^a

²“Maranai kovereverena wawaya moyamoyakisi kurisi na ke miiriruwaruwasi evereverena nakanani kona~verena. Ti na tureyai iyonayona ma evereverena da kiki numasiyai ma ketiyai wawaya ina~kitisi ma ini~gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini~miiyesi. ³Ami verena moyamoyakisi kurisi na gavugavunai koberai da wawaya ke ina~kitimi. Katagheyami ina~vereverena na dugemi ke inakovi. ⁴Gavugavunai koverena da ami Mamai, tuna bera gavugavusi iakova yavui na ini~miiyemi.”

Nipowana.

(Luk 11:2-4)

⁵“Ma bade ke kona~nipowana miiriruwaruwasi nakanani. I kayowana ghamana da kiki numasiyai bo ketiyai ina~nipowana da wawaya ina~kitisi ma ini~gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, kii miiya

^z 5:43 Lev 19:18   ^a 6:1 Mat 23:5

namada iviia.^b ⁶Ma nipowana kubiine na korui numa ku tupayaraghina kamona ma matuketa kogudui. Ami Mamai ke kitakitana na kurina konipowana ma ini~miiyemi, iyamna tuna bera gavugavusi iakova yavui.”

⁷“Ma ami nipowana kamoni na ke sisiya sago kava kona~terei ma kona~terei ma kona~tere meyei kupuna damsi nakanani. Enotanotai da i nipowana ina~guri na i god viviberosi ini~yanesi. ⁸Ke kona~berai da ti damsi nakanani, iyamna ami Mamai na ami kayowana namada iakovi ma muriyai koni~nowi. ⁹Tuna kubiine weni nakanani kona~nipowana.

‘Aki Mamai kunuma makamakiim,

Kam vava kavovokaravei.

¹⁰ Kainowi da am vikiivavona ina~nekiibau.

Am kayowana kunumai etuputupuwa na bade nakanani dobuwai ita~tupuwa.

¹¹ Karako kakii vavai keverekai.

¹² Aki bera beroberosi kenotatawei. Bade nakanani wawaya i bera beroberosi kurikai iberai na kanotatawei.

¹³ Kevi~noravekai da ruyagha ke kana~panani.

Ma ketarapaparikai da wawaya bero kirakiina ke ina~vowikai.’”^c

¹⁴“Wawaya berabero ina~berai kurimi ma kona~notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ina~notatawei.^d ¹⁵Ma i berabero ke kona~notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ke ina~notatawei.”

Visiya.

¹⁶“Kona~vivisiya na ke miiriruwaruwasi i bera nakanani kona~berai. I kayowana da ini~debei wawaya kurisi da ke ita~kamkam ma ke itumuma. Tuna kubiine ti na maghighisi kitasi beroberosi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini~miiyesi. ¹⁷Ma tami kona~vivisiya na komonagha bubuna ma maghighimi kokowai. Ke koni~debe meyemi ¹⁸da wawaya inakovimi da koiisiya. Ami Mamai kava inakovi. Tuna ke kitakitana ma bera gavugavusi iakova yavui ma tuna ini~miiyemi.”

Mura dobuwai ma kunumai.

(Luk 12:33-34)

¹⁹“Dobu ina mura ke kona~nuwatani, iyamna ami maghara na kaniketekete ina~kani bo ina~ravuwa bo yapiyapi wawayisi numa

^b 6:5 Luk 18:10-14   ^c 6:13 Mara katamaninai giruma damsi peyaris ves 13b ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igitumi. ‘Vikiivavona ma rewapana ma kadara rapemuwai, karako ma mara nonowa. Amen.’   ^d 6:14-15 Mak 11:25-26

ina~gavovori da ina~yapiya.^e ²⁰Ma God ina kayowana koberai da tuna nakanani ma ami maghara kunumai koti~daburi. Ma kunumai na kaniketekete, ravuwa, ma yapiyapi kegha. ²¹Ami mura imapatana kovi~daburi na nuwanuwami ma ami nota na nani dobunai.”

Tupuwa kana kibe.

(Luk 11:34-36)

²²“Matam na tupuwim kana kibe. Mikeda matam biibiina na tupuwim kudubina ina~biibai ma ere yaseganina. ²³Ma mikeda matam berona na tupuwim kudubina ina~bero ma ere nubakutuvina. Mikeda tam nubakutuwa wawayim ma kenotanotai da yasegana gwabimuwai emakamakai na kiberoberowe meyem ma am yawasa kamonai na nubakutuwa irakata kirakai.”

God ma dobu ina sawara.

(Luk 16:13, 12:22-31)

²⁴“Wawaya ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina~biga. Bada sago kurina ina~biga bubuna ma sago ina~vonabarei. Sago nuwanuwana ina~viini ma sago ina~barei. Ke kovokovoghina da tami ami babada ruwa, sago na God ma sago na mane.”

²⁵“Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa ke koni~nuwapoyei da aviyavisina kona~kani bo aviyavisina konumai. Tupuwimi ke koni~nuwapoyei da aviyavisina kona~kotei. Ami yawasa kamonai, kam ma gara na ke bera ghamaghamasi. ²⁶Kiu kokitisi, ke ita~wayowayowa ma ke ita~yabayaba bo ke ita~vovovidaburana. Ma kegha da ami Mamai kunumai ikanikanisi. God ku matana tami kobiibii kirakai, ke kiu nakanani. ²⁷Ma nuwapoya ke ini~vitemi da ami yawasa ina~guri.”

²⁸“Ma avi kubiine gara koinuwapoyei? Berana kokitisi, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita~wayowayowa ma kii gara ke ita~yamoyamoni. Ma kegha da kitasi ibiibii kirakai. ²⁹Avonavonemi da Kiivavo Soromon tuna mura wawayina da kana gara kitana biibiina. Ma kegha da berana dipiiyai kitasi ibiibii kirakai, ke Soromon kana gara nakanani.^f ³⁰Karako berana egogogo ma God ikotevunaghisi. Ma maram wawaya ina~kapuni da ina~karai. Ma tami bade ini~kotevunaghimi. Ami vitumaghana igisi ghagha!”

³¹“Tuna kubiine ke koni~nuwapoya da kona~vona bo, ‘Avi kana~kani?’ bo ‘Avi kanumai?’ bo ‘Avi kana~kotei?’ ³²Iyavo kava God ke ita~vivitumaghane na weni sawarisi inuwapoyei. Ma tami na ami Mamai kunumai iakovi da ami kayowana avai. ³³Kunona God ina vikiivavona konekwai ma ina kayowana kona~berai na aviyavisina mara nonowa koekwekwai da dobuwai

^e 6:19 Jem 5:2-3   ^f 6:29 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6

kota~makai bubuna na ina~veremi. ³⁴Tuna kubiine maram kana bera ke koni~nuwapoyei. Maram na mara sago, tuna mani kana nuwapoya emakamakai. Ma karako kana nuwapoya na tuna kava kokitai.”

Wawaya ke koni~tupavira wapawapisi.

(Luk 6:37-38, 41-42)

7 ¹Yesu ivona bo, “Wawaya ke koni~tupaviresi na God ke ini~tupavirem. ²Ikikava wawaya koni~tupavireviresi ma kovogha kona~vereveresi na God nakanani ini~tupavireviremi ma kovogha ina~vereveremi. Ma ikikava i yawasa koruvaruvai na God nakanani bade ami yawasa ina~ruvai.^g ³Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma kinuwapoyei ma tam mani matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta~viiviiya? ⁴Avi kubiine varesim kevonavonei bo, ‘Kepisi, vunavuna matamuwai ana~votawei,’ ma tam mani matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai? ⁵Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta tam mani matamuwai kevotawei da kuna~kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna~votawei.”

⁶“Iyavo kava God ina sisiya vovokaravisi namada ibarei na ke kurisi kuni~beyebevena, iyamna ti nakanani ma kukou, ina~miiritavire ma ina~kanim. Ma bade kam posaru kiimatanina ke kuna~tawei poro kurisi, iyamna ini~tugudagai.”

Kevi~nowi, kekwa, kekiipowapowara.

(Luk 11:9-13)

⁷“Kevi~nowi da God ina~verem. Ma kekwa da am kayowana kuna~panani. Kekiipowapowara da kubiim matuketa ina~votawei. ⁸Iyavo kava ini~nowi na peyarisi ina~viiya. Iyavo kava inekwa na ina kayowana ina~panani. Ma iyavo kava ina~kiipowapowara na kubiisi matuketa ina~votawei. ⁹Mikeda natum ita~pisi kurim da parawa kubiine iti~nowi na wakima kuta~verei, bo? ¹⁰Bo iyana kubiine iti~nowi na mota kuta~verei, bo? Kegha! ¹¹Tami wawaya beroberomi, ma kegha da natunatumi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Tuna kubiine maranai koni~nowi na puyo biibii kirakiisi ina~veremi.”

¹²“Ikikava kekayokayowei da wawaya ina~berai kurim na nakanani keberai kurisi. Weni sisiyina na Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma kudubina ivi~kiisagoi da iyamna ivi~debei.”^h

Matuketa bikokona ma matuketa nabana.

(Luk 13:24)

¹³“Kovi~paparana da matuketa bikokonai kona~ru. Matuketa nabana ma keta nabana emakamakai ma kegha da maninina enenae ku keyama

^g 7:2 Mak 4:24   ^h 7:12 Luk 6:31

karata makamakii nonowina. Ma wawaya peyarisi na keta nabana ekivikivini. ¹⁴Ma matuketa bikokona ma keta wiririna enenae ku yawasa makamakii nonowina. Ipiropiro kirakai da matuketa bikokonai kona~rui, ma wawaya viya kava epanapanani da erurui.”

Kii ma amena.

(Luk 6:43-44)

¹⁵“Peroperoveta viviberosi kokitaruvisi. Ina~pisi kurimi na kitasi nakanani ma sipu manamisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni ti na nakanani ma kukou dipa, kayaya voravorasi. ¹⁶I bera kona~kita kamowi na konakova bubunisi da ti na ikikava wawayisi. Ke kovokovoghina da puiya amesi gampuwe kamosiyai kota~yuna. Ma bade ke kovokovoghina da koweya amesi iyiyo kamosiyai kota~yuna. ¹⁷Maghimaghghina na kii biibiina amena biibiina ina~terei. Ma kii berona na amena berona ina~terei. ¹⁸Ma bade kii biibiina na ke meyani amena berona ina~terei. Ma kii berona na ke meyani amena biibiina ina~terei. ¹⁹Ma vao kana koyakoyagha meni kiina ke ita~amame bubuna na ina~taratawei ma ku keyama karakaratina ina~tawei da ina~karai. ⁱ ²⁰Ikikava kii amena kokitakitai da biibiina bo berona na bade nakanani wawaya i bera kona~kita kamowi na kona~vogiinisi da ti na ikikava wawayisi.”^j

Ke atakovimi.

(Luk 13:25-27)

²¹“Wawaya peyarisi evonavoneku bo, ‘Bada, Bada.’ Ma ke ruvaruvana da kudubisi ina~rui God ina vikiivavona ku kamona. Ma iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai na ti wawayisi kava ina~rui. ²²Mara damonai, vitupavira kana mara ina~nekiibau na wawaya peyarisi ina~voneku bo, ‘Bada, Bada, avamuwai kavi~peroveta ma kanuma beroberosi kakwavinisi ma bera ghamaghamasi kaberei.’ ²³Ma debiiyai ana~vonesi bo, ‘Taku ke atakovimi. Konetaweyana, wawaya beroberomi!’”^k

Numa ruwa.

(Luk 6:47-49)

²⁴“Wawaya aku sisiya ini~yanei ma ina~votekatekei na ti nakanani ma wawaya nuwanuwagiurina ina numa dobu akakiminai ivowai. ²⁵Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau da numana itenukutuvi ma yanunu ghamana iverau da itapini, ma ke ita~peku, iyamna dobu akakakiminai ivowai.”

²⁶“Ma wawaya aku sisiya ini~yanei ma ke ina~votekatekei na ti nakanani ma wawaya neghaneghana ina numa gonugonu tepanai ivowai.

ⁱ 7:19 Mat 3:10; Luk 3:9   ^j 7:20 Mat 12:33   ^k 7:23 Psa 6:8

27Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau ma yanunu ghamana iverau da nani numana ivorikai da okowa ikaruwei. Numa kudubina iresotawei.”

Yesu ina rewapana.

28Yesu ina sisiya ivi~kovini na koroto ghamana ivi~deye kirakiiyei,^l
29iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina, ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani.

Yesu tomowa giigiipona ivi~yawasi.

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

8 ¹Yesu koya tepanai iororu na koroto ghamana ikivini. ²Ma tomowa sago, kana gubaga giipo na ipisi ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Bada, kuna~kayowei na kuni~biibiiniku.”^m

³Ma Yesu ivororona da ivotovoni. Ma ivonei bo, “Akayokayowei. Aibiibiinim ma keyawasa.” Ma yaghiyaghinai giipo gwabinai ikovi. ⁴Ma Yesu ivona bo, “Ke kuni~mamatara da ikikava kuyawasa. Kenae, taparoro badana ina~kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kuna~suwara. Nakanani keberai da wawaya inakovi da tam wawayawasim.”ⁿ

Senturiyon ina vitumaghana.

(Luk 7:1-10)

⁵Yesu irui ku Kapeniyam kwanatuna ma senturiyon sago ina dobu na Rome, ipisi kurina ma ivi~nowi Yesu kurina da iti~vitei. ⁶Ivonei bo, “Bada, aku bigabiga yaragina igubaga kirakai da ivi~tamokovokovoghana, numiiyai ekenakena ma evovokwarakwara.”

⁷Ma Yesu ivonei bo, “Tanae da ani~yawasi.”

⁸Ma senturiyon ivonei bo, “Kegha, Bada. Taku ke wawaya kiimataniku da aku ku numa kuta~rui. Sisiya kava kevonei ma aku bigabiga ina~yawasa. ⁹Taku wawaya ghamaghamasi gaburisiyai ma bade seri wawayisi aku rewapana gaburinai. Sago ana~vonei bo, ‘Kenae’ da ina~nae. Ma sago ana~vonei bo, ‘Kepisi’ da ina~pisi. Ma aku bigabiga ana~vonei bo, ‘Keberai’ da ina~berai.”

¹⁰Yesu weni sisiyina ivi~yanei na ivi~deyei. Itavire da wawaya ikivikivini ivonesi bo, “Kovi~yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago

^l 7:28-29 Mak 1:22; Luk 4:32   ^m 8:2 *Kuni~biibiiniku*: Moses ina vonaviyoyovana evonavona da iyavo kava giipo gwabisiyai na kanuma ina ku nevaneva ti na puyapuyakisi. Tuna kubiine tomowina Yesu kurina ke ita~vona bo ‘kuni~yawasiku,’ ivona bo, ‘kuni~biibiiniku.’   ⁿ 8:4 Lev 14:1-32

wawaya ata~panani da ina vitumaghana ita~rakata weni senturiyon nakanani. ¹¹Avonavonemi da God ina vikiivavona kamoni na kupuna damsi peyarisi i dobu bogii ma bogiiyai ina~pisi ma Abraham, Aisiki ma Jeikap yavata ina~kam patapata.^o ¹²Ma Israel damsi peyarisi enotanotai da God ina vikiivavona ku kamona ita~rui ma kegha, ina~tawesi ku nubakutuwa. Nani dobunai ina~tou ma okesi ini~tarakikitei.”^{p q} ¹³Muriyai Yesu, senturiyon ivonei bo, “Kenae ma ikikava kitumaghana na itupuwa.”

Ma ivivi~sisiya kamoni na senturiyon ina bigabiga wawayina iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi~yawasisi.

(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

¹⁴Yesu irui Pita ina ku numa na ikitai da Pita rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma ikenakena. ¹⁵Imana ivotovoni ma muyamuyana inekuyowei ma ivomiiri da Yesu ikoyagha bubuni.

¹⁶Ravi ipika na wawaya turaturasi kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na irutini ipisi Yesu kurina. Ma Yesu kanuma beroberosi iyeghisi da wawaya ikiibutawesi. Ma gubagubagisi peyarisi ivi~yawasisi. ¹⁷Mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina weni berasi ivi~sisiyei na peyarina itupuwa. Aisaya igiruma bo,

“Ita inivisi vitana ikavari,
Kata gubaga kudubina iviitawei.”^r

Yesu takivini na vitana damina taviiya.

(Luk 9:57-62)

¹⁸Mara sago Yesu ikitai da koroto irakaradata na kana kivikivina ivonesi da tuna yavata toka ita~damani ku nevana. ¹⁹Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena tomowina ipisi da Yesu ivonei bo, “Bada, mike kuna~nena na ana~kivinim.”

²⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi, aku kenakena gawarina kegha.”

²¹Ma Yesu kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, aku mamai ana~dogoi ma muriyai ana~vovira da ana~kivinim.”

²²Ma Yesu ivonapotei bo, “Kekiviniku. Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina~dogosi.”

---

^o **8:11** Luk 13:29   ^p **8:12** God Israel damsi ivinesi da ina wawaya, tuna kubiine Yesu inotanotai da ti damsi iti~tumaghana kirakiiyei ma kegha. Ma nani senturiyon na kupuna wawayina, ma kegha da ina vitumaghana irakata da Israel damsi ighekuyowesi. Tuna kubiine Yesu ivi~deye kirakiiyei.   ^q **8:12** Mat 22:13, 25:30; Luk 13:28   ^r **8:17** Isa 53:4

Yesu gamonai biimara ikena.*(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)*

²³Yesu kana kivikivina yavata ku waka igeru. ²⁴Idamadamana ma yaghiyaghinau yanunu berona ivomiiri ma tovava waka ikiikiimumui da ita~monu. Ma Yesu, tuna ikena nunuwapa. ²⁵Ma kana kivikivina inae ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, kevi~viteta! Tamonumonu, tarabobo!”

²⁶Ma Yesu ivonapotesi bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Ami vitumaghana igisi ghagha!” Ma ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi ma ivi~nubai da toka kamonai biimara ikena.

²⁷Ma kana kivikivina inota kavakavai ma ivona bo, “Wena tomowa sago! Ivona, ma yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.*(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)*

²⁸Yesu Gerasa damsi i kikirai iwota, tuna na Gariri tokana nevanai. Ma tomotomowa ruwa iverupotei, gwabisiyai kanuma beroberosi irunuma. Ti na karawagai, buba kamosiyai ivivi~makiiyana ma ikayakayaya kirakai da wawaya nani ketanai ke ita~bababa. ²⁹Ma Yesu kurina ikiirara bo, “Avi kuna~berai kurikai? Tam God Natuna. Kupisi da kovogha kuna~verekai, bo? Kovogha kana mara vaghata na karakava.” ³⁰Ma ririsiyai na poro yavona ikamkam. ³¹Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi~nowi bo, “Mikeda kuna~kwavinikai na kevonatawekai poro yavona kurisi.”

³²Yesu ivonesi bo, “Konaē.” Ma kanuma beroberosi tomotomowisi ikiibutawesi ma inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku anagha kiiyagirina ma iririgha da ku okowa ma iuma dodo.

³³Ma poro kii koyakoyagha iverau ku kwanatu ma aviyavisina itupuwa na ivi~mamatarei. Ma bade ivonesi ikikava kanuma beroberosi tomotomowa ruwa gwabisiyai ikiibau. ³⁴Ma nani kwanatunai wawayisi kudubisi ikiibau Yesu kurina ma ivi~nowi da i dobu ita~kiibutawei.

Yesu digadigana ivi~yawasi.*(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)*

9 ¹Yesu ku waka igeru ma toka idamani ku nevana da ina ku kwanatu, ku Kapeniyam. ²Ma wawaya viya kwinasidigadigana ritowai ipawoi da Yesu kurina inae. Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana ivonei bo, “Natuku, am nota ke ina~gisi. Am bera beroberosi anotatawei.”

³Ma weni sisiyina kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ti mani ivi~tupanunuranei bo, “Ibero kirakai, weni tomowina God iavaberowei. Enotanotai da tuna nakanani ma God.”

⁴Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine nota beroberosi koinuwanotanotei? ⁵Itekateka da ana~vona bo, ‘Am bera beroberosi anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da ana~vona bo, ‘Kevomiiri, kuna~baba,’ iyamna matamiyai kona~kitai da ina~tupuwa bo kegha. ⁶Ani~beyemi da konakovi da taku Wawaya Natusi, aku rewapana kovokovoghina da bera beroberosi dobuwai ana~notatawei.” Ma digadigana kurina ivona bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

⁷Ma tomowina ivomiiri ma inae ina ku numa. ⁸Ma koroto ghamana nani berana ikitai na iyabumana ma inota kavakavai. Ma peyarisi God ivi~ghegheni da ina rewapana ivonatawei ioru wawaya kurisi.

Yesu, Matiu ikwatui.

(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹Yesu nani dobuna ikuyowei ma ibaba inenae da tomowa kana vava Matiu ikitai, tuna teks yuyuna yobena kamonai imakamakai. Ma ivonei bo, “Kekiviniku.”

Ma Matiu ivomiiri da ikivini.

¹⁰Ma Matiu ina numiiyai, Yesu kana kivikivina yavata ikamkam. Ma bade berabero wawayisi ma teks yuyuna damsi viya ipisi da yavata ikamkam. ¹¹Ma Perisi damsi ikitisi na kana kivikivina ivonesi bo, “Avi kubiine ami bada na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi yavata ekamkam?”

¹²Yesu ivi~yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya gubagubagisi kava na yaboyabo inekwai, ma yawayawasisi na kegha. ¹³Konae ma koekwa da weni sisiyina giruma katamana kamonai na iyamna avai. Igiruma bo, ‘Ke ata~kayokayowei da ghamoghamo kota~kiivunui ma kota~suwara kuriku.

Aku kayowana ghamana da wawaya koni~kamyuyuwesi.’^t

Taku apisi da berabero wawayisi ata~kwatusi. Ke ata~pisi wawaya biibii kirakiisi kubiisi.”

Wawaya Yesu ivi~tarakiyanei visiya kubiine.

(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴Jon kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivi~tarakiyanei bo, “Avi kubiine tokai ma Perisi damsi kaisiya, ma kam kivikivina na ekamkam ma eumuma.”

¹⁵Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tavine tomowina kana miimiirigwagwara wawayisi ke ina~siyapa, gwabinai ina~kampunggha ma ini~nuwabiibai. Ma marana epipisi da nani tomowina ini~wapai ma tuna maranai turaturana ini~siya.”

---

^s 9:10-11 Luk 15:1-2   ^t 9:13 Mat 12:7; Hos 6:6

¹⁶Ma miiba sago iterei. “Wawaya gara vuna sinamina ita~viia da gara katamana tamosikana tepanai ita~terei ma ita~tupapotai na karakava peyarina ita~bero, iyamna maranai ina~tinakowai na gara sinamina ina~tinakokoni ma gara katamanina tarabogina ita~sikavinabanabai da iti~beroi. ¹⁷Ma wawaya wain vuna ke ku beka katamanina ina~tepoi, iyamna purupuro ina~berai da beka katamanina ini~kwata da ini~beroi ma wain ina~sororo. Kegha, wain vuna ku beka vuna kuna~tepoi da ina~makai bubuna.”

Wavine kikei raborabobona ma wavine gubagubagina.

(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸Yesu ivivi~sisiya kamona na kiki numana badana sago inekiibau. Yesu maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Natuku wavine wekarakava irabobo. Kuta~pisi da imam kava ku tepana kuta~terei da ita~yawasa.”

¹⁹Vaghina ma, Yesu ma kana kivikivina ivomiiri da tomowina yavata inae.

²⁰Inenae ma wavine sago Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni. Tuna wavinena na nawaravi iviia ma tarana mara nonowa iveraverau da madegha 12 ikovi. ²¹Ivi~nuwanotanota bo, “Mikeda kana gara kava ana~votovoni na ana~yawasa.”

²²Yesu imiiritavire da wavinena ikitai. Ma ivonei bo, “Natuku, am nota evirewapana. Kuvi~tumaghana kubiine kuyawasa.” Ma yaghiyaghina wavinenae iyawasa.

²³Ma Yesu inae da kiki numana badana ina ku numa irui ma koroto ikitai, ti na isiyasiyapa, iyogoyogosi ma viya ivivi~durere. ²⁴Ma ivonesi bo, “Konetaweyana. Wavine kikei ke ita~rabobo, ekenakenota.” Ma wawayisi ivi~namei. ²⁵Ma nani korotona irudarudarusi da ikiibau na Yesu irui wavine kikei kurina ma imana iviia da ivomiiri. ²⁶Ma aviyavisina itupuwa na sisiyina nani dobuna ine yavui.

Yesu matapotapotasi ruwa ivi~yawasisi.

²⁷Yesu ivomiiri inenae ma wawaya ruwa matapotapotasi murinai iverukivini, ma ikwatukwatu bo, “Tam David Tupurereghina, kevi~kamyuyuwakai.”

²⁸Yesu ku numa sago irui na bade matapotapotasi ikivini da irui. Ma ivi~tarakiianesi bo, “Koikumaghana da taku kovokovoghina da ani~yawasimi, bo?”

Ma ivonapotei bo, “E, vaghina, Bada, kaitumaghanem.”

²⁹Ma matasi ivotovoni ma ivonesi bo, “Ikikava koikumaghana na nakanani ina~tupuwa kurimi.” ³⁰Yaghiyaghina matasi iruyaghari da ikita. Ma Yesu ivonatanisi bo, “Wawaya ke koni~akovisi.”

³¹Ma kegha da tomotomowisi inae ma aviyavisina Yesu iberai na ivi~mamatarei da varana nani dobuna ine yavui.

Yesu, tomowa ke ita~vivisisiya na ivi~yawasi.

³²Nani tomotomowisi ivi~ruwa ikiibau inae na wawaya tomowa sago irutinapiyei Yesu kurina. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita~vivisisiya. ³³Yesu kanuma berona ikwavini da ikiibutawei inae, ma tomowina sisiya ivi~karei. Koroto ghamana ikitai na ivi~deyei ma inota kavakavai ma ivona bo, “Te, te, te, te, te! Ke meyani Israel kamoni bera weni nakanani kata~kitai!”

³⁴Ma Perisi damsi ivona bo, “Yesu ina rewapana na kanuma beroberosi i bada ghamana gwabinai iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”^u

Bigabiga damsi ke ita~peyari.

³⁵Yesu ibaba inenae da kwanatu ma meygai nununai, kiki numasiyai ivivi~beyebeyena, God varana biibiina ma ina vikiiavona idimadime. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai na peyarina ivivi~yawasisi.^v

³⁶Ma Yesu ina baba kamoni koroto ghamaghamasi ikitakitiisi ma ivivi~kamyuyuwesi, iyamna i nuwapoya ipeyari ma ke itakovi da iyi iti~vitesi. Kitasi na nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha.^w ³⁷Tuna kubiine kana kivikivina ivonesi bo, “Yaba kana mara ipisi ma vao irakata kirakai ma yabayaba wawayisi ke ita~peyari.^x ³⁸Kovi~nowi vao badana kurina da yabayaba wawayisi viya ina~vonatawesi da yavata tayaba.”

Yesu kana kivikivina ivi~12 ivonatawesi.

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

10 ¹Yesu kana kivikivina ivi~12 ikwaturiyariyesi ma rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai iti~yawasisi. ²Ma nani aposol kii vava na weni. Saimon, kana vava sago Pita, ma tina kikei Anduru, Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ³Piripo, Batoromiya, Tomas, Matiu, tuna teks yuyuna wawayina, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, ⁴ma Saimon, tuna Zelote^y wawayina. Ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini~wawanei.

⁵Muriyai da Yesu weni tomotomowisi ivi~12 ita~vonatawesi na ivi~varavarisi bo, “Ke kona~nae kupuna damsi kurisi bo kona~rui ku Sameriya kwanatusi. ⁶Ma konae da Israel damsi kava kurisi, ti na

^u 9:34 Mat 10:25, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15   ^v 9:35 Mat 4:23; Mak 1:39; Luk 4:44

^w 9:36 Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mak 6:34   ^x 9:37-38 Luk 10:2

^y 10:4 Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da ti mani iti~bada meyesi Israel kamoni. Ma Rome i vibadana ita~kutawei.

God ina sipu siwasiwanisi. ⁷Kona~nena na weni sisiyina kona~dimei. ‘Wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.’^z ⁸Ma gubagubagisi kovi~yawasisi, raborabobosi kovovimiirini, giigiiposi kovi~yawasisi ma kanuma beroberosi kokwavinisi. Ikikava God nevana kava iverotemi na bade nakanani wawaya nevana kava koverotesi. ⁹Ami baba kubiine na mane ke kona~kavari, ¹⁰ke kutu, gara, kaeterepapara, bo diwona kona~kavari. Iyavo kubiisi kona~biga na kii wavu da ina~koyagha bubunimi.”^a

¹¹“Meni ku kwanatuna bo meygina kona~rurui na kokitavirevire da wawaya kiimatanina kona~panani. Ma nani wawayina gwabinai kona~makamakai da ami vomiiiri kana ku mara. ¹²Ina ku numa kona~rurui na kovonesi bo, ‘God ini~biibiinimi.’ ¹³Kona~rui ma ina~koyagha bubunimi na ami vibiibiina gwabisiyai ina~makai. Mikeda kona~rui ma ina~koyagha beromi na ami vibiibiina gwabisiyai koviitawei. ¹⁴Ma mikeda wawaya ke ini~kiikiiwemi bo ami sisiya ke ini~yanei, nani numana bo kwanatuna kokiibutawei ma kaevunavunami kokiiririghi, ini~matakira da kovogha ina~viiya.^b ¹⁵Vonavaghata avonavonemi, vitupavira maranai Sodom ma Gomora kwanatusi kovogha berona ina~viiya, ma kegha da meni kwanatuna ina~baremi na kovogha ghamanakina ina~viiya.”

Vitupaketowana marana epipisi.

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶“Kovi~yana, tami nakanani ma sipu ma avonavonatawemi kukou dipa kurisi. Tuna kubiine konuwagiura mota nakanani. Ma bade kovi~yamoyamona gabubu nakanani.^c ¹⁷Kokitaruvimi, iyamna wawaya ina~panimi da vitupavira wawayisi maghinosiyai kona~miiri ma bade kiki numasiyai ina~widimi.^d ¹⁸Ma kokivikiviniku kubiine ina~rutinimi babada ma kiikiivavo kurisi da ini~tupavireviremi ma nani kamonai God varana biibiina koni~mamatarei kurisi da kupuna damsi yavata ini~yanei. ¹⁹Ma ina~panimi da ina~vivitupavireviremi na ke koni~nuwapoya da aviyavisina kona~vonei bo ikikava kurisi koni~sisiya, iyamna God sisiya ina veremi. ²⁰Nani sisiyisi na ke tami ami nota, ami Mamai God Kanumina nota ina~veremi da koni~sisiya.”

²¹“Wawaya ina~vomiiri da varesina kana puka ina~vowai, ma bade morapa natuna kurina nakanani ina~berai. Ededa i moramorapa ini~ghaviyesi ma babada ku imasi ina~teresi da ini~rabobosi.^e ²²Taku kubiiku na wawaya kudubisi ina~baremi ma iyavo kava ina~miirikikina

^z 10:7-15 Luk 10:4-12   ^a 10:10 1Kor 9:14; 1Tim 5:18   ^b 10:14 Apos 13:51

^c 10:16 Luk 10:3   ^d 10:17-20 Mak 13:9-11; Luk 12:11-12, 21:12-15   ^e 10:21 Mak 13:12; Luk 21:16

da ku damona na God yawasa ina~veresi.^f ²³ Mikeda kwanatu sago kamonai ina~vivitupaketowanemi na koverau, kona~nae ku kwanatu sago. Vonavaghata avonavonemi, ami biga Israel dobuna ina kwanatu kamosiyai ke koni~kovini ma Wawaya Natusi ina~nekiibau.”

²⁴ “Wawaya girugirumina ke kovokovoghina da ina vibeyebeyena wawayina ina~ghekuyowei, ma bade bigabiga wawayina ke ina bada ina~ghekuyowei.^g ²⁵ Ma kovokovoghina da wawaya giruma ina~voyavui da tuna ina vibeyebeyena wawayina nakanani. Ma ikikava ina~tupuwa bigabiga wawayina ina bada kurina na bade nakanani ina~tupuwa bigabiga kurina. Wawaya namada ivomiiri da rakaraka kii iyaroko ivi~avaberowei ma ivonei da tuna Berusiburu.^h Ma bade ina~vomiiri da peyarisi nani rakarakana kamonai ini~avaberowesi.”ⁱ

God ina kina kava tayabumanei.

(Luk 12:2-7)

²⁶ “Tuna kubiine wawaya ke kona~yabumanesi. Karakava God wawaya i bera gavugavusi kudubina ini~debei ma aviyavisina wawaya ke ita~kitakitai na ina~vovimatari.^j ²⁷ Aviyavisina nubakutuvai ana~vonemi na mariyai kovi~sisiyei. Ma aviyavisina tinimiyai ana~vonakarakaravei na numa kupuwai korumamarei. ²⁸ Iyavo kava tupuwimi ina~kiivunui na ke kona~yabumanesi, iyamna ti na ke kovokovoghina da kanumimi ina~kiivunui. Ma God ina kina kava kota~yabumanei, iyamna tuna kovokovoghina da ke tupuwimi kava ma kanumimi yavata keyama karakaratina i ina~kiivunui. ²⁹ Aririta ruwa kona~gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da aririta sago kava ina~rabobo na God ke ini~notawapei, iyamna nani rabobona ina vivaghina kamonai itupuwa. ³⁰ Ma tami, uyawimi peyarina God ivi~yavi ikovi da viya. ³¹ Tuna kubiine ke kona~yabumana. God enotanotimi, iyamna tami na ina kayowana ghamana da aririta peyarina koghekuyowesi.”

Debiiyai Keriso tisisiyei.

(Luk 12:8-9)

³² “Tam iyai dobuwai, wawaya maghinosiyai kuni~debe meyem da kevikivivini na bade nakanani kunumai, aku Mamai maghinonai ani~debei da tam na aku wawaya. ³³ Ma tam iyai wawaya maghinosiyai kuna~vonaveyaveyiyeku na bade nakanani aku Mamai maghinonai ana~vonaveyaveyiyem.”^k

^f 10:22 Mat 24:9, 13; Mak 13:13; Luk 21:17   ^g 10:24 Luk 6:40; Jon 13:16, 15:20

^h 10:25 Berusiburu iyamna ‘vibero badana,’ Seitan kana vava sago.   ⁱ 10:25 Mat 9:34, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15   ^j 10:26 Mak 4:22; Luk 8:17   ^k 10:33 2Tim 2:12

Yesu kubiine wawaya ini~bogebogesi.

(Luk 12:51-53, 14:26-27)

³⁴“Ke kona~notai da taku nuwanuba ata~piyei ku dobu. Apisi na seri akavarapiyei da wawaya ini~bogebogesi ma ini~makiiberowana.

³⁵Apisi da tomowa ina mamai ini~kawapatei, wavine ina maduwa ini~kawapatei, ma bade wavine na rawana wavinena ini~kawapatei.

³⁶Ma tomowa kana ghavighaviya na tuna mani ina rakaraka kamoni.”^l

³⁷“Mikeda kevonavona da nuwanuwaku kuviiya ma kegha da am mamai bo am maduwa nuwanuwana kuvii kirakiiyei da taku ighekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. Ma natunatum nuwanuwasi kuna~vii kirakiiyei da taku ina~ghekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. ³⁸Tam iyai am korosi ke kuna~kavari da murikuwai kuna~pisi na tam na ke taku kaku kivikivina.”^m ³⁹Tam iyai am yawasa kuna~nuwaghane na kuni~wapai. Ma tam iyai am yawasa taku kubiiku kuna~nuwatawei na yawasa vaghata kuna~panani.”ⁿ

God ini~miiyem.

(Mak 9:41)

⁴⁰“Wawaya ikiikiiwemi na taku yavata ikiikiiweku. Ma iyavo kava ikiikiiweku na aku Mamai yavata ikiikiiwekai, iyamna tuna ivonataweku.”^o ⁴¹Wawaya peroveta ini~kiikiiwei iyamna iakovi da tuna na God ina peroveta na ikikava God peroveta ini~miiyei na bade nakanani wawayina ini~miiyei. Ma wawaya tomowa maninina ini~kiikiiwei iyamna iakovi da tuna God ina wawaya na ikikava God tomowa maninina ini~miiyei na bade nakanani wawayina ini~miiyei. ⁴²Ma mikeda kaku kivikivina sago, kana vava ke ita~rakata ma okowa nubanubana kava kuna~verei, iyamna kuakovi da tuna na aku wawaya na vonavaghata avonavonem, God ini~miiyem.”

Yesu ma Jon Babataito.

(Luk 7:18-35)

11 ¹Yesu kana kivikivina ivi~12 ivonavibeyebeyesi ikovi na ivomiiri da Gariri dobunai vibeyebeyena ma dima ivi~karei kwanatu nunusiyai.

²Ma Jon Babataito na gabura kamoni ivi~yanei da Keriso aviyaavisina iberaberi na kana kivikivina ivonatawesi da iti~tarakiiyanei. ³Vaghina ma inae da ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na vaghina tam, bo wawaya sago kana~koyaghi?”

^l 10:35-36 Mic 7:6   ^m 10:38 Mat 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23   ⁿ 10:39 Mat 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33; Jon 12:25   ^o 10:40 Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16; Jon 13:20

⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovovira da aviyavisina kokitakitai ma koiyanei na Jon kovonei. ⁵Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.^p ⁶Kovi~tumaghana da vaghina wawayina kokoyakoyaghi na taku. Ami nota ke ina~ragharagha ma God ini~biibinimi.”

⁷Jon kana kivikivina inae ma Yesu ivi~karei da koroto ghamana kurisi Jon Babataito ivivi~sisiyei. Ivonesi bo, “Avi kubiine kokiibau ku warere? Ami kayowana da rai yanunu itapitapini da ituwayovana na tuna kota~kitai, bo? ⁸Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiisi ivi~kote na kota~kitai, bo? Kegha, Jon kana gara ke biibiisi. Ma mura wawayisi na ke warereyai, ti na kiikiivavo i numa ghamaghamasi kamoni kona~panansi. ⁹Aviyavisina kitana kubiine kokiibau? Peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na peroveta. Ma God ina peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. ¹⁰Giruma katamana kamoni God ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana~vonatawei. Tuna am keta ina~vovunaghi.’^q Wawayina ivivi~sisiyei na vaghina tuna, Jon. ¹¹Vonavaghata avonavonemi da Jon Babataito na wawayi ghamana. Dobuwai kotekwa na ke sago wawayi kota~panani da Jon ita~ghekuyowei. Ma kegha da God ina vikiivavona kamoni na wawayota kana vava ke ita~rakata na tuna ighe kirakai da Jon ighekuyowei. ¹²Rorova Jon idimadima ma ibababataito ma nani maranai ivi~karei da ipisi karako na God ina vikiivavona ere rewapanina erakarakata. Ma bade wawayi kawakiikiisi na God ina vikiivavona ikawapatei.^r ¹³Moses ma peroperoveta kudubisi vonaverena igirugirumi i mariyai da Jon Babataito ina ku mara na ivonavoneta da mara sago God ina vikiivavona ita~nekiibau na karako enenekiibau. ¹⁴Ma bade ti igiruma da mara sago Elaidiya ita~pisi, ma avonavonemi da wawayina na Jon, namada ipisi. Vonavaghata, kovi~tumaghana.^s ¹⁵Wawayi ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

¹⁶“Tami weni kimtina kamoni na ikikava ani~sisiyemi? Tami nakanani ma ededa merewai irekwa ma irukwatukwatuwana turaturasi kurisi, ¹⁷Durere kauveni kubiimi ma ke kota~riku. Kasiyapa ma ke kota~tou.”^t ¹⁸Jon Babataito ivivi~siya, ke ita~kamkam ma wain ke meyani itumumai. Tuna kubiine weni kimtina kovonavona bo, ‘Kanuma berona gwabinai.’ ¹⁹Ma taku, Wawayi Natusi, akamkam ma aumuma na kovonavona bo, ‘Nani wawayina na kamonanabana ma umaneghaneghana. Turaturana

^p 11:5 Isa 35:5-6, 61:1   ^q 11:10 Mal 3:1   ^r 11:12-13 Luk 16:16   ^s 11:14 Mal 4:5;

Mat 17:10-13; Mak 9:11-13   ^t 11:17 Durere na ivi~matakira da Keriso ina vibeyebeyena kamoni ikwatusi tavine kamna ina nuwabiibai kubiine. Ma siyapa ivi~matakira da Jon Babataito ina vibeyebeyena kamoni ivonesi da i berabero kubiine iti~nuwapoya kirakai.

na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi.’ Ma God ina nuwagiura na wawayia i yawasa kamonai idebei kurita da tuna nuwagiura vaghata.”

Wawayia kwanatu viya kamosiyai ke iti~tumaghana.

(Luk 10:13-15)

²⁰Kwanatu viya kamosiyai na Yesu bera ghamaghamasi iberai ma kegha da wawayia i berabero ke itinimayei ma ke ita~miirikupukuputei. Tuna kubiine iyeghisi. Ivona bo, ²¹“Koti~nuwapoya kirakai, Korasin ma Betsaida!” Iki-kava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai, nakanani Taya ma Saidon wawayisi gwabisiyai ata~berai na yaghiyaghina i berabero itinimayei ma ita~miirikupukuputei, i nuwapoya kubiine mowamowasi iti~kote ma ere yapuyapukaresi ita~makamakai.’ ²²Ma avonavonemi, vitupavira maranai na Taya ma Saidon kii kovogha na berona. Ma tami Korasin ma Betsaida kami kovogha na ina~bero kirakai. ²³Ma tami Kapenyam wawayimi, konotanotai da kota~ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina~tawemi konoru ku keyama karakaratina. Iki-kava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai na nakanani Sodom kamonai ata~berai na nani kwanatuna karako patana da ita~makamakai.” ²⁴Avonavonemi, vitupavira maranai Sodom kana kovogha na berona. Ma tami Kapenyam wawayimi na kami kovogha na ina~bero kirakai.”^x

Yesu gwabinai koni~yakam.

(Luk 10:21-22)

²⁵Nani maranai Yesu ivona bo, “Mamai, tam dobu ma kunuma kana kiivavo ma aigheghenim iyamna akova vaghata kuteregavui da wawayia nuwanuwagiurisi ma giruma kirakiisi ke itakovi. Ma iyavo kava ke girugirumisi ma ke akakovisi, ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ti kurisi vonavaghata kuvi~debei da iakovi. ²⁶E Mamai, am kayowana da weni nakanani ita~tupuwa na vaghina, itupuwa.”

²⁷“Aku Mamai bera peyarina ivereku da rapekuwai. God ina kina kava Natuna iakova bubuni. Ma God Natuna ma bade iyavo kava ivinesi da ina Mamai akovina ita~viiya na ti kava Mamai iakova bubuni.”^y

²⁸“Tami iyavo kava vita kokavakavari ma ininimi ibara na peyarimi kopisi kuriku ma gwabikuwai koni~yakam. ²⁹Aku vibeyebeyena kokivini ma tuna tepanai kona~makai, iyamna taku na voyaghotu ma nuwanuba wawayiku, ma gwabikuwai kanumimi ini~yakam.”^z ³⁰Aku vibeyebeyena itekateka da kona~kivini, ma vita ana~veremi da kona~kavari na ke damina.”

---

^u 11:21 Kwanatu kii vava.   ^v 11:21 Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4   ^w 11:23 Isa 14:13-15; Gen 19:24-28   ^x 11:24 Mat 10:15; Luk 10:12
^y 11:27 Jon 3:35, 1:18, 10:15   ^z 11:29 Jer 6:16

Viyakam marana ina Bada.

(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

12 ¹Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata vao basunai ibabakiiyaragha inenae. Ma kana kivikivina vitonara ikarisi, tuna kubiine ivi~karei da whiti vavisi ivivi~tinamuyana ma ikamkam.^a ²Ma Perisi damsi ikitisi na Yesu ivonei bo, “Kekitai! Kam kivikivina vonaviyoyovana ikiigiyei. Avi kubiine viyakam maranai awayowayowa?” ³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovi~yavi bo kegha da mara katamaninai David turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.^b ⁴Iruu God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawisi iyuna da turaturana yavata ikam. Nani parawisi na itaravatu da ke wawayota ita~kam, tuna taparoro babadisi kava kii parawa ma kegha da David ikani. Vonaviyoyovana ivi~kiigiyei ma kegha da God ke ita~vona da berabero iberai.^c ⁵Ma kovi~yavi bo kegha da Moses ina vonaviyoyovana kamoni igirumi da viyakam maranai na biga kegha. Ma kegha da ivi~vaghinei da taparoro babadisi kava Taparoro Numana kamoni i biga ina~berai na nani kamoni ke berabero ita~beraberi.^d ⁶Ma avonavonemi da karako wawaya sago inekiibau na tuna wawayina ighe kirakai da Taparoro Numana ighekuyowei. ⁷Giruma katamana ivona bo, ‘Ke ata~kayokayowei da ghamoghamo kota~kiivunui da kota~suwara kuriku. Aku kayowana ghamana da wawaya koni~kamyuyuwesi.’” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini bo, “Nani girumina iyamna kotakova bubuni na wawaya biibiisi nakanani ma kaku kivikivini ke kota~kiiviberosi.^e ⁸Ma viyakam marana badana na taku, Wawaya Natusi.”

Tomowa gibegibesina iyawasa.

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹Yesu nani dobuna ivoterei inae da ku kiki numana irui. ¹⁰Ma kamoni tomowa sago imana gibegibesina imakamakai. Ma Perisi damsi keta iekwekwai da Yesu iti~wavui, tuna kubiine ivi~tarakiiyane bo, “Moses ina giruma kamoni ivi~vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo kegha?” ¹¹Ma Yesu ivonesi bo, “Viyakam maranai am sipu ku bonagha ita~peku na kuta~tinepai bo kegha?^f ¹²Ma meni tuna na bera ghamana, sipu kuti~yawasi bo wawaya kuti~yawasi? Sipu na kana vava ghamoghamo ma wawaya na iyamna irakata. Tuna kubiine Moses ina giruma kamoni ivi~vaghinei da viyakam maranai na bera biibiisi taberai.”

¹³Ma gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ma ivororona da imana kudubina iyawasa, iyanumi da imana nevana nakanani. ¹⁴Ma Perisi

^a 12:1 Deut 23:25   ^b 12:3-4 1Sam 21:1-6   ^c 12:4 Lev 24:9   ^d 12:5 Num 28:9-10
^e 12:7 Mat 9:13; Hos 6:6   ^f 12:11 Luk 14:5

damsi nuwanuwasi ipughu ma inae da ivi~ogatara, keta iekwekwai da Yesu iti~raboboi.

God ina bigabiga ivinei.

¹⁵ Yesu iakovi da Perisi damsia i kayowana da iti~raboboi, tuna kubiine nani dobuna ikiibutawei. Ma wawaya peyarisi ikivikivini ma gubagubagisi peyarisi ivivi~yawasisi. ¹⁶ Ma Yesu ivonatanisi da ke iti~mamatarata da tuna iyai. ¹⁷ Weni berasi peyarina iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igiruma da ita~tupuwa na itupuwa. Aisaya igiruma bo,

¹⁸ “Aku bigabiga avinei na weni,
tuna aku nuwaviina ma ainuwabiibiyei.

Kanumiku ana~vonatawei kurina da ina~towatepani,
Ini~yonayona dam ma dam dobu ku kudubina kurisi da God
ini~tupaviresi ma kubiisi bera maninina ina berai.

¹⁹ Ke ini~kawapata bo ina~kiirara,
Kwanatu kamosiyai ke ina~rumamara da gamona ketiyai
ini~yanei.

²⁰ Ke ina~berai da wawaya vivikamyuyuwisi i nota ina~peku,
Ke ina~berai da wawaya mitamitasi kii vita ini~tarataneai.
Nakanani ina~beraberai da mara sago bera kudubina
ina~ghegavovori ma ini~maniniya.

²¹ Ma dobu kudubina aku bigabiga kana vava ini~tumaghanei.”^g

Yesu ma Berusiburu.

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Ma wawaya viya kwinasi irutinaneyei Yesu kurina. Kwinasi na kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ivi~yawasi da ikita ma ivi~sisiya. ²³ Ma wawaya peyarisi ivi~deyei ma ivona bo, “God ina Vivinevine Wawayina takoyakoyaghi, tuna David tupurereghina na vaghina wawayina, bo?” ²⁴ Ma Perisi damsia weni sisiyina ivi~yanei na ivona bo, “Kegha! Kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai rewapana iviia da kanuma beroberosi ekwawikwavinisi.”^h

²⁵ Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Kiivavo sago ina wawaya kamosiyai iti~kawapata ma iti~bogebogesi na nani kiivavona kudubina ita~wapa. Bo dam sago kamona rakaraka ruwa iti~kawapata na nani damna ke ita~miirikikina, ita~peku. ²⁶ Ma nakanani kanuma berona wawaya gwabinai ma Seitan ita~vomiiri da ita~kwavini na iti~matakira da ina vikiiavona kamona ivi~bogebogesi da ke kovokovoghina da ita~miirikikina. ²⁷ Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da

^g 12:18-21 Isa 42:1-4   ^h 12:24 Mat 9:34, 10:25

kanuma beroberosi akwawikwavinisi. Ma tami mani kami kivikivina na God ina rewapanai ekwawikwavinisi. Ma ti na ina~vonemi da koiberu, iakovi da taku bade aku rewapanana God gwabinai aviiya.”

²⁸“God Kanumina ina rewapanai kanuma beroberosi akwawikwavinisi, tuna kubiine kotakovi da kurimi God ina vikiivavona inekiibau.”

²⁹“Ma sago, wawaya ke kovokovoghina ita~rui tomowa rewapanina ina ku numa da aviyavisina rapenai ita~yapi da kunona tomowina imana ma kaena ita~kutatani ma muriyai da ita~yapi.”ⁱ

³⁰“Wawaya ke ita~viviteku na ikawapateku. Iyavo kava ke taku yavata kata~bigabiga patapata da wawaya kata~kiikiividaburisi na aku biga eresoresoi.^j ³¹Avonavonemi da God kovokovoghina da ami bera beroberosi peyarina ina~notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina koni~avaberowei na ke meyani ina~notatawei. ³²Ma iyai taku Wawaya Natusi ini~avaberoweku na God kovokovoghina da ina berabero ina~notatawei. Ma iyai Kanuma Vovokaravina ini~avaberowei na ke ina~notatawei, ke karako ma ke nokoni ku marana.”^{k l}

³³“Mikeda kii biibiina na amena biibiina, bo kii berona na amena berona. Amena kona~kitai ma kiina konakovi da biibiina bo berona.”^m

³⁴Tami mota natunatusi! Tami beroberomi na ke kovokovoghimi da sisiya biibiina koni~sisiyei. Aviyavisina wawaya nuwanuwasi kamoni egheghetawei na kawasiyai ekarakaratawei.ⁿ ³⁵Wawaya biibiina nuwanuwana kamoni na biibiina enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina~votawei na biibiina ina~karatawei. Ma wawaya berona nuwanuwana kamoni na berona enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina~votawei na berona ina~karatawei. ³⁶Ma avonavonemi da vitupavira maranai wawaya God maghinonai ina~miiri ma aviyavisina kudubina ivivi~sisiya wapawapai na kurina ini~mamatarei. ³⁷Tam mani am sisiya tepanai God ina~vona da tam wawaya biibiim bo tam wawaya berom.”

Wawaya i kayowana da matakira ita~kitai.

(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Yesu ivona tovonu bo, “Vibeyebeyena wawayim, akii kayowana da matakira

---

ⁱ 12:29 Tomowa rewapanina miiba kamoni na Seitan. Ma aviyavisina Seitan rapenai na tomowina, tuna kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ipisi da Seitan imana ma kaena ikutatani da tomowina iyapini da Seitan ina rewapanai ikiibutawei. ^j 12:30 Mak 9:40 ^k 12:32 Perisi damsi ivonavona da Yesu ina bera ghamaghamasi na Seitan ina rewapanai iberaberei ma kegha, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iberaberei. Tuna kubiine Perisi damsi Kanuma Vovokaravina ivivi~avaberowei ma God i berabero ke meyani ina~notatawei. ^l 12:32 Luk 12:10 ^m 12:33 Mat 7:20; Luk 6:44 ⁿ 12:34 Mat 3:7, 23:33, 15:18; Luk 3:7, 6:45

ghamana kuta~berai da kata~kitai ma katakovi da am rewapana God gwabinai kuyiia.”^o ³⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami weni kimtina kamona ami nota na beroberosi ma kawakiikiimi. Ma ami kayowana da matakira ghamana kota~kitai, bo? Kegha, ke ana~berai. Ma aviyavisina itupuwa peroveta Jona kurina na tuna matakirina kava.”^p ⁴⁰Ikikava Jona mara aroba ma didibara aroba iyana ghamanakina kamokamona kamona imakai, nakanani ina~tupuwa Wawaya Natusi kurina da mara aroba ma didibara aroba tano kamona ina~kena.”^q ⁴¹Ma Jona idima Nineva damsi kurisi da itupuwavira. Ma vitupavira maranai nani damsi ina~vomiiri ma ina~vona da karako weni kimtina na berabero wawayimi. Ma kovi~yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.”^r ⁴²Mara katamaninai Seba kana kiivavo wavinena dobu rabarabai ivomiiri inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura ma ina vibeyebeyena iti~yanei. Ma vitupavira maranai nani wavinena ina~vomiiri ma weni kimtina ini~wavumi, ina~vona da tami na berabero wawayimi iyamna aku vibeyebeyena ke koti~yanei. Ma kovi~yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Kiivavo Soromon ighekuyowei.”^s

Kanuma berona ivovira.

(Luk 11:24-26)

⁴³“Mikeda kanuma berona wawaya gwabinai ina~kiibau na warere makiiwapasiyai gawara inekwekwa da iti~yakam ma ke ina~panani. ⁴⁴Ma ina~vona bo, ‘Aku ku numa ana~vovira.’ Ina ku numa ina~nekiibau na ina~panani da numana kwebuna, wawaya igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ⁴⁵Vaghina ma ina~nae ma kanuma beroberosi miikovimaruwa, ti na bero kirakiisi, ina~rutinisi ma peyarisi ina~vovira da nani wawayina gwabinai ina~runuma. Karenai wawayina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina~runuma na ina yawasa ina~bero kirakai. Ma nakanani ina~tupuwa weni kimtina kawakiikiimi kurimi.”

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶Yesu patana da ivivi~sisiya koroto kurisi ma ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da kawakawarai imiiri ma i kayowana da Yesu kurina iti~sisiya. ⁴⁷Wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim, i kayowana da iti~sisiya kurim.” ⁴⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa na iyai? Ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ⁴⁹Ma ituparorona kana kivikivina kurisi ma ivona bo, “Aku

^o 12:38 Mat 16:1; Mak 8:11; Luk 11:16   ^p 12:39 Mat 16:4; Mak 8:12   ^q 12:40 Jon 1:17
^r 12:41 Jon 3:5   ^s 12:42 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12

maduwa ma titiku yoghoyogho na vaghina weni, ⁵⁰iyamna iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa mau.”

Pei vonina miibiina.

(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

13 ¹Marana sago Yesu numa ikiibutawei ma inae ku toka da baranai imakiipika da iti~beyebeyena. ²Ma wawaya peyarisu Yesu kurina iriyei ma koroto irakata sasara da Yesu ku waka igeru ma tepanai imakai. Ma wawaya kikirai imiimiiri.^t ³Ma sisiya peyarisu miibiyai ivonesi. Ivona bo, “Wawaya sago ikiibau pei vonina kubiine. ⁴Ma pei ivivi~busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikam yavui. ⁵Ma viya ku tano wakiwakimina iririgha, ma kana tano ke ghamana. Ma yaghiyaghina ituwepa. Ma kana tano tetepakina kubiine, ⁶madegha irarana da nani peina kudubina isivisivi ma ikaragavovori, iyamna ramramsi kegha. ⁷Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha na yavata igogo ma iyiyo nani peina ipanigudagudai. ⁸Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo da sago sago duma iuwa bubuna da pei sago na amena 100 ma sago 60 ma sago 30 iterei.” ⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

Avi kubiine Yesu miibiyai ivivi~beyebeyena.

(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

¹⁰Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi~tarakiiyanei bo, “Avi kubiine miibiyai wawaya kurisi kisisiya?”

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Akova gavugavuna kudubina God ina vikiivavona kamonai avi~debei kurimi, ma wawaya viya kurisi na ke ati~debei. ¹²Ma iyavo kava akova gwabisiyai, God ku tepana ina~terei da ina~sasara. Ma iyavo kava akova gisi vaghina gwabisiyai na nani akovina God ina~viitawei.” ¹³Miibiyai aisisiya kurisi, iyamna ina~kitai ma ke inakovi, ini~yanei ma ke notana ina~viini. ¹⁴Weni wawayisi kamosiyai aviyavisina peroveta Aisaya igrumi na itupuwa. Igruma bo, “Weni wawayisi ini~yana ma ini~yana ma akovina ke ina~viini.

Ina~kita ma ina~kita ma ke ina~kitai.

¹⁵Matasiyai ita~kita,
bo tinisiyai iti~yana,
ma nuwanuwasi ita~votawei,
na ita~miiritavire kuriku ma ati~yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
ma tinisi itupapotapotai,

^t 13:2 Luk 5:1-3   ^u 13:12 Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18, 19:26

ma matasi itapotapotai.’ ”^v

¹⁶“Ma tami na koti~nuwabiibai, iyamna God ivi~biibiinimi da matamiyai kokitakita ma tinimiyai koiyana.” ¹⁷Vonavaghata avonavonemi, rorova mara katamaninai peroperoveta ma God ina wawaya maninisi i kayowana da aviyavisina karako kokitakitai ma koiyanei na ita~kitai ma iti~yanei, ma ke kovokovoghina.”

Yesu pei vonina miibiina iyamna ivi~debei.

(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸“Kovi~yana bubuna da pei miibiina ani~debei kurimi da konakova bubuni. ¹⁹Pei ketiyai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi~yanei ma iyamna ke itakova bubuni. Aviyavisina nuwanuwasi kamoni na Seitan ipisi da inebosi. ²⁰Ma pei tano wakiwakiminai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi~yanei ma yaghiyaghinai iviini ma ivi~nuwabiibiyei. ²¹Ma ramramsi ke itoru kirakai, tuna kubiine ke ina~miiri mara gurina. Wawaya ini~kawapatesi ma ini~tupaketowanesi vara biibiina itumaghanei kubiine na yaghiyaghinai i nota ina~peku ma ina~voterei. ²²Pei iyiyo ku kamosi iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi~yanei ma dobu yawasina inuwapoya kirakiyei ma mura ikirokirorowei da God vonana ipanigudagudai ma amena gwabisiyai kegha. ²³Ma pei viya ku tano biibiina iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi~yanei ma iakova bubuni. Tuna nakanani ma pei igogo ighae, iuwa da sago sago duma amena 100, 60 bo 30 iterei.”

Yesu inamona ivi~miibe.

²⁴Yesu bade miiba sago ivi~sisiyei kurisi. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa sago whiti peina biibiina ina vao kamoni ivi~busagha. ²⁵Ma didibarai wawaya ikenakena ma kana ghaviya ipisi ma inamona peina vao ku kamona ivi~busagha ma inae. ²⁶Ma pei biibiina igogo ighae ma ivi~karei da amena itereterei ma nani kamoni bade inamona igogo ighae.”

²⁷“Vao badana ina bigabiga inae kurina ma ivonei bo, ‘Bada, pei biibiina kuvoni ma inamona imapatana ipisi da whiti kamoni igogo?’ ”

²⁸“Ma ivonapotesi bo, ‘Kaku ghaviya iberai.’ ”

“Ma ina bigabiga ivi~tarakiyanei bo, ‘Kekayokayowei da kana~ragui bo?’ ”

²⁹“Ma ivonesi bo, ‘Kegha. Inamona kona~ragui na whiti yavata kona~kayoragutawei. ³⁰Kovoterei da inamona yavata ina~gogo patapata da kara bori kana mara ina~nekiibau. Ma boribori wawayisi ana~vonesi

^v 13:14-15 Isa 6:9-10   ^w 13:16-17 Luk 10:23-24

da kunona inamona ina~ragutawei ma ina~bawai ma ina~kapuni. Ma muriyai whiti ina~borini ma aku ku maghara numana ina~tura.’ ”

Pei gisina miibiina.

(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

³¹Yesu miiba sago ivi~sisiyei. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa kii peina iviia da ina vao kamona ivoni. ³²Tuna peina na gisi korekorena ma kegha da ina~rakata da ini~kiidagima da vao kamona pei peyarina ina~ghekuyowesi. Ma kiu ina~pipisi da ragharaghanai ina~towatowei.”

Yist miibiina.

(Luk 13:20-21)

³³Ma bade miiba sago iterei. Ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Wavine sago yist gisi vaghina iviia ma parawa ghamana yavata ivoviravirai ma iterei da kapawina irakata.”

³⁴Ma Yesu aviyavisina ivivi~sisiyei koroto kurisi na miibiyai kava, ke meyani da iti~sisiyota. ³⁵Nakanani ivivi~miiba da aviyavisina peroveta igirumi na itupuwa. Igiruma bo,

“Miibiyai ani~sisiya,

Dobu ayamoni ma nani maranai aku nota ateregavui da mara sago nani notasi miibiyai ani~sisiyei kurisi.”^x

Yesu inamona miibiina ivi~debei.

³⁶Yesu koroto iverukuyowesi ma irui ku numa kamona. Ma kana kivikivina ipisi kurina ma ivonei bo, “Bada, kade inamona vao kamona miibiina na kuta~vonavibeyekai.”

³⁷Ma ivonapotesi bo, “Tomowa pei biibiina ivoni na Wawaya Natusi. ³⁸Ina vao na dobu. Ma pei biibiina na God natunatuna. Inamona na Devil natunatuna. ³⁹Vao badana kana ghaviya inamona ivoni na Devil. Bori marana na mara damona ma boribori wawayisi na aneya.”

⁴⁰“Ikikava inamona ina~ragui ma ku keyama karakaratina ina~tawei na nakanani mara damonai ina~tupuwa. ⁴¹Wawaya Natusi ina aneya ina~vonatawesi da ina vikiivavona kamona berabero wawayisi ma aviyavisina kava eberaberisi da berabero eberabera na kudubisi ina ragutawesi. ⁴²Ina~tawesi ku keyama karata makamakii nonowina ma nani dobunai ina~tutou ma okesi ina~vivitarakikitei. ⁴³Nani murinai wawaya maninisi i Mamai God ina vikiivavona kamona ina~makai na kii kita ina~ruyasegana da madegha nakanani. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

---

^x 13:35 Psa 78:2

Mane gavugavuna miibiina.

⁴⁴“God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago tomowa sago mane ghamana gavugavuna tano kamona ipanani. Idogo meyei ma nuwabiibiyai inae ma ina mura kudubina ivi~gimarei. Ma manena iviia ma inae da nani tanona igimaratawei da mane gavugavuna ivi~rapenei.”

Pel miibiina.

⁴⁵“Bade miiba sago weni. God ina vikiivavona nakanani ma tomowa sago pel biibiisi iekwekwai da ita~gimara. ⁴⁶Sago biibii kirakiina ipanani ma inae da ina mura peyarina ivi~gimarei. Ma manena iviia da nani pelna igimaratawei da rapenei.”

Wito miibiina.

⁴⁷“Ma miiba sago na God ina vikiivavona nakanani ma wito. Wawaya ivi~yoyowi ioru ku okowa ma iyana bogii ma bogiiai ikonai. ⁴⁸Ikona kirakai da wito itupakutukutuvi ma itini da ku kikira. Ma imakiivipikapika ma ivorereghi, iyana biibiisi ku kode iuwana ma beroberosi ivi~tawetaweyana. ⁴⁹Weni nakanani ina~tupuwa mara damonai. Aneya ina~nekiibau ma God ina wawaya maninisi kamosiyai na wawaya beroberosi ina~viitawesi ⁵⁰ma ina~tawesi ku keyama karata makamakii nonowina. Nani dobunai ina~tutou ma okesi ina~vivitarakikitei.”

Vonavaghata katamanina ma vonavaghata vuna.

⁵¹Ma Yesu ivi~tarakiyanesi bo, “Weni miibiisi peyarina koakova bubuni bo kegha?”

Ma kana kivikivini ivona bo, “E, damina kaviini.”

⁵²Ma ivonesi bo, “Meni vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina God ina vikiivavona ku kamona ina~rui na tuna nakanani ma wawaya ghamana ina mura numa kamona iti~yava bubuni. Ma mura kamona na buderi katakatamanisi ma bade mura vusi.”

Nasaret damsii Yesu ibarei.

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³Yesu ina miiba sisiyisi ivi~kovini ma ivomiiri inae. ⁵⁴Ina ku kwanatu vaghata inekiibau ma ivi~karei da i kiki numanai wawaya ivivi~beyebeyesi. Ma wawayisi ivi~deyei ma ivona bo, “Weni tomowina na ina nuwagiura meni dobunai iviia? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberaberai? ⁵⁵Wena takovi, da tuna vonura wawayina natuna, ma ina maduwa na Meri. Titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Saimon ma Judas. ⁵⁶Ma bade novunovuna gwabitiyai

emakamakai. Ma weni berasi na imapatana iviia?”⁵⁷ Ma ivonavuvurei. Ma Yesu ivonesi bo, “Dobu viruwa wawayisi peroveta evovokaravei, ma tuna mani ina dobuwai bo ina numiiai na kegha.”^y ⁵⁸ Tuna kubiine nani dobnai bera ghamaghamasi ke peyarina ita~berai, iyamna i vitumaghana kegha.

Jon Babataito irabobo.
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

14 ¹ Nani maranai Gariri damsi i kiivavo kana vava Herodi ma tuna Jon Babataito iwana ikiiyaraghi. Ma Yesu varana ivi~yanei, ² na ina bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Nani tomowina na Jon bo? Agunai da rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine rewapana gwabinai da bera ghamaghamasi eberaberai.”

³⁻⁴ Jon ina rabobo na weni nakanani itupuwa. Herodi varesina na Piripo ma Piripo kawana na Herodiyasi. Ma Herodi na Piripo kawana ivi~tuneboi. Tuna kubiine Jon inae Herodi kurina ma ivonei bo, “Varesim kawana kuravaghi na Moses ina vonaviyoyovana kuvi~kiigiyei.” Weni sisiyina kubiine Herodi, Jon ipaniya ma ku gabura iterei.^z ⁵ Ma ina kayowana ghamana da Jon ita~kiivunui. Ma ke kovokovoghina, iyamna wawaya peyarisi ivivi~tumaghana da Jon na God ina peroveta, tuna kubiine Herodi iyabumanesi.

⁶ Ma Herodi ina tupuwa marana na kam ghamana iterei. Ma Herodiyasi natuna wiwikena koroto maghinosiyai iriku da Herodi nuwanuwana ivii kirakiiyei. ⁷ Tuna kubiine vonakiiyapa bagibagina kurina iterei, ivona bo, “Am kayowana avai, kuna~voneku na ana~verem.” ⁸ Ma wiwikena ina maduwa ina kayowana ikivini da Herodi ivonapotei bo, “Aku kayowana Jon Babataito gayamina dabira kamonai kunuwani da kuna~vereku.” ⁹ Ma Herodi ivi~nuwapoya kirakai, ma namada ivonakiiyapa da turaturana peyarisi ina sisiya ivi~yanei, tuna kubiine ke iti~kegha. Ina seri wawayina ivi~yonei ¹⁰ da ita~nae da gabura kamonai Jon iwana ita~kiiyaraghi. ¹¹ Ikiiyaraghi ma Jon gayamina ku dabira iuwani ma ikavararuwei da wiwikena iverei. Ma wiwikena ikavari da ina maduwa iverei. ¹² Ma vaghina, Jon kana kivikivina ipisi da tupuwina ikavari inae da idogoi. Muriyai inae da aviyavisina itupuwa na Yesu ivonei.

Yesu wawaya 5~tausan ivi~kanisi.
(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

¹³ Yesu ivi~yanei da Jon irabobo na koroto ghamana ikuyowesi ma ku waka igeru ma ina kayowana da ina kina kava ita~nae ku dobu makiiwapana. Ma ke kovokovoghina, wawaya sisiya ivi~yanei da Yesu

^y 13:57 Jon 4:44   ^z 14:3-4 Luk 3:19-20; Lev 18:16, 20:21

wakiiyai inenae na i kwanatu ikiibutawei ma tanowai iverukivini. ¹⁴Yesu iwota na koroto ghamana ikitisi da ivi~kamyuyuwesi ma i wawaya gubagubagisi ivi~yawasisi.

¹⁵Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu ivonei bo, “Madegha ikovi ma wena dobu makiwapana. Kevonatawesi ina~nae ku meyagai da ti mani kii vavai ina~gimara.”

¹⁶Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, ke ina~nae. Tami vavai kona~veresi da ina~kam.”

¹⁷Ma kana kivikivina ivona bo, “Ke ruvaruvana! Parawa miikovi ma iyana ruwa kava weni.”

¹⁸Ma Yesu ivona bo, “Kokavarapiyei kuriku.” ¹⁹Ma nani korotona ivonesi da inamona tepanai imakiipikapika. Ma nani parawisi miikovi ma iyana ruwa iviia ma itepa ku kunuma ma God kurina ivi~kiikiwa ma parawa ivogimai. Ma kana kivikivina iveresi da wawaya irereghisi. ²⁰Vaghina ma, nani korotona kudubina ikam da inunusi. Ikam ikovi ma kana kivikivina kam tutura iyuna da kode ivi~12 ivi~tupoi. ²¹Ma nani korotona kamonai totomowa kava ivi~yavisi na 5~tausan. Ma wivine da ededa yoghoyogho na ke iti~yavisi.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mak 6:45-52; Jon 6:15-21)

²²Nani murinai Yesu kana kivikivina ivi~gerusi ku waka, ivonatawesi da ivi~nao ku toka nevana. Idamadamana na bade Yesu koroto ghamana ivonatawesi inae. ²³Korotona inenae ma nipowana kubiine ighae ku koya tepana. Ravi ipika ma patana da ina kina kava imakamakai, ²⁴ma waka na namada ikiibu kirakai. Ma yanunu maghinosiyai ipipisi ma tovava ghamaghamasi waka irugerugei. ²⁵Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae kurisi. ²⁶Ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa ma iyabumana kirakai ma ikiirara bo, “Momosika!” ²⁷Ma Yesu yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ke kona~yabumana, ami nota evirewapana. Taku.”

²⁸Ma Pita ivona bo, “Bada, vonavaghata da tam na kevoneku da taku bade okowa tepanai ana~baba ana~nae kurim.”

²⁹Ma Yesu ivona bo, “Kepisi.” Vaghina ma Pita waka ikiibutawei ma ivi~karei da okowa tepanai ibaba inenae Yesu kurina, ³⁰ma damina iviia da yanunu ma tovava irakata na iyabumana kirakai. Ivi~karei da imonumonu ma ivi~kwatu bo, “Bada, kevi~viteku!” ³¹Ma Yesu ivororona, imana ivotani ma itinepai. Ma ivonei bo, “Am nota igisi, avi kubiine ke kuti~tumaghaneku?”

³²Ma ivi~ruwa igerugeru ku waka na yanunu inuba. ³³Ma vaghina, kana kivikivina waka tepanai ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata, tam God Natuna.”

Yesu Genesaret damsi ivi~yawasisi.

(Mak 6:53-56)

³⁴Toka idamani ku nevana da Genesaretiyai iwota. ³⁵Ma wawaya nani dobnai ivogiini da tuna Yesu na sisiya ivi~vovonavoneyanei da dobu ine yavui ma i wawaya gubagubagisi ikavaraneyesi Yesu kurina. ³⁶Ma wawaya ivivi~nowi da gubagubagisi kana gara damokikina kava ita~votovoni. Ma iyavo kava ivovotovoni na kudubisi iyawasa.

Kaekiki mau i vibeyebeyena.

(Mak 7:1-13)

15 ¹Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kamoni ipisi Yesu kurina da ivi~tarakiyani bo, ²“Avi kubiine kam kivikivina kiki katamana ikiigiyei? Vi~imakowa ketana ke ita~kivikivina bubuni. Kunona na imasi ita~tepokowakowai ma muriyai da ita~kam.” ³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ma tami, avi kubiine God ina sisiya bagibagisi kobarei da tami mani ami kiki kokivikivini? ⁴God ivoneta bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’ Ma ivona bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini~avaberowesi na kokiivunui.’^a ⁵Ma tami na ami vibeyebeyena na weni nakanani. Tomowa ina maduwa da ina mamai ina~vonesi bo, ‘Aku bera ma aku sawara peyarina God kurina asuwara. Tuna kubiine ke ani~vitemi.’ ⁶Weni nakanani koibeyebeyena na God vonana kotatakuputei da ami kiki katamana kokivikivini. ⁷Tami miiriruwaruwami! Aisaya ivona bubuna, igiruma da God ivona bo,

⁸ ‘Weni wawayisi kawayiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,
ke gwabikuwai.

⁹ I vokavakavara na kwebuna.
Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.’^b

Aviyavisina ina~berim da kuna~dadabu.

(Mak 7:14-23)

¹⁰Yesu wawaya ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Kovi~yana bubuna da akova kona~viiya. ¹¹Aviyavisina kawamuwai kekanikani ma keumumai na ke ina~berim da God ku matana tam na dadabum. Ma sisiya berona kawamuwai ina~kiibau na tuna ina~berim da God ku matana tam na dadabum.”

¹²Muriyai kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivonei bo, “Kuakovi bo kegha da nakanani kuvi~sisiya na Perisi damsi nuwanuwasi ipughu.”

^a 15:4 Exod 20:12, 21:17; Deut 5:16; Lev 20:9   ^b 15:8-9 Isa 29:13

¹³Ma ivonapotesi bo, “Aku Mamai kunumai aviyavisina ke tuna mani imanai ita~voni na ere ramramna ina~tinaragutawei. ¹⁴Kovoteresi, nani Perisi damsi ke kona~notisi, ti na babada matapotapotasi. Wawaya matapotapotana ma kwina matapotapotana ini~nowei na ivi~ruwa ku bonagha ina~ririgha.”^c

¹⁵Ma Pita ivona bo, “Bada, miibiina Perisi damsi kuvonesi na iyamna kuti~debei kurikai.”

¹⁶Ma Yesu ivona bo, “Te! Patana da koneghanegha bo? ¹⁷Kade kotakovi da aviyavisina kawatiyai takanikani ma tumumai na ku kamokamota erurui ma muriyai tupuwita ina~kiibutawei. ¹⁸Nota berona wawaya nuwanuwana kamona egheghetawei da kawanai sisiyina ekarakaratawei. Tuna ina~berai da God ku matana wawayina na dadabuna.^d ¹⁹Wawaya nuwanuwana kamona nota dadabusi egheghetawei. Kiivunuwa, vipekana wapawapa, ruwavine, rutomowa, yapi, vimamatara bero ma viavabero. ²⁰Weni berasi kona~berai na God matanai tami wawaya dadabumi. Ma imami ke kona~tepokowakowai ma kona~kam na tuna ke ini~dadabumi.”

Wavine sago ina vitumaghana.

(Mak 7:24-30)

²¹Yesu nani dobuna ikiibutawei ma inae ku Taya ma Saidon kwantusi. ²²Ma wavine sago nani dobunai imakamakai, tuna dobu viruwa wawayina, ina karena na Keinan dobuna. Ma ipisi Yesu kurina ma ikiirara bo, “Bada, tam David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku! Natuku wavinena gwabinai kanuma berona irunuma da evovokwarakwara kirakai.” ²³Ma Yesu ke sago ita~vonapotei. Ma kana kivikivina ipisi da Yesu kurina ivi~nowi bo, “Kevonatawei ina~nae, ekivikivinita ma ekiikiirara kirakai.”

²⁴Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Apisi da Israel damsi kava kubiisi. Ti nakanani ma sipu siwasiwanisi.”

²⁵Ma wavinena ipisi kurina da maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivonei bo, “Bada, kevi~viteku!”

²⁶Ma ivonapotei bo, “Ke ita~biibai da wawaya ededa kii vavai ita~viiya ma ita~tawei kukou kurisi da ita~kani.”

²⁷Ma wavinena ivona bo, “Vonavaghata Bada, ma kegha da kukou ina mamai ekamkamririgha na evovoterei da ina kukou ekanikani.”

²⁸Ma Yesu wavinena ivonapotei bo, “Aku wavine, am vitumaghana irakata kirakai! Am kayowana ana~berai.” Ma yaghiyaghina natuna iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi~yawasisi.

²⁹Yesu nani dobuna ivoterei da ku Gariri tokana inae. Ma kikirai ibaba inae da ighae ku koya barana ma imakiivipika. ³⁰Koroto ghamana iriyei kurina ma

^c 15:14 Luk 6:39   ^d 15:18 Mat 12:34

gubagubagisi irutinaneyesi. Digadigasi, matapotapotasi, kawapotapotasi ma kii gubaga bogii ma bogiiyai. Yesu maghinonai ivi~makiinisi da ivi~yawasisi. ³¹Ma wawaya peyarisivi~deye kirakiiyei da kawapotapotasi ivivi~sisiya, digadigasi ibababa, ma matapotapotasi ikitakita. Ma Israel i God ivi~ghegheni.

Yesu wawaya 4~tausan ivi~kanisi.

(Mak 8:1-10)

³²Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Weni wawayisi aikamyuyuwesi, iyamna mara aroba yavata tamakamakai ma kii vavai kegha. Ke ata~kayokayowei da ere vitonarisi ana~vonatawesi da ketiyai ina~kayoparoro.”

³³Ma kana kivikivina ivonei bo, “Wena dobu makiwapanana. Vavai imapatana tapanani da koroto ghamana tikanisi?”

³⁴Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa ma iyana ruwa kikei.”

³⁵Ma Yesu, koroto ghamana ivonesi da tanowai imakai. ³⁶Ma parawa da iyana iviia ma God ivi~kiikiwei. Ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da irereghi wawaya kurisi. ³⁷Ma peyarisivi ikam da inunusi. Ikam ikovi ma murinai kana kivikivina kamtutura iyuna da kode miikovimaruwa ivi~tupoi. ³⁸Nani korotona kamonai na totomomowa kava ivi~yavisi na ivi~4~tausan ma bade wivine ma ededa yoghoyogho yavata ikam. ³⁹Ma vaghina, korotona ivonatawesi inenae na Yesu ku waka igeru da idamana ku Magadan dobuna.

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

16 ¹Perisi ma Sadusi damsi ipisi Yesu kurina ma ivi~kaetina da matakira ghamana ita~berai da ita~kitai.^e

²Ma ivonesi bo, “Ravi ina~pika ma mara ina~ruwabai na kona~vona bo, ‘Maram na mara biibiina.’ ³Ma mara boiboiyai mara ina~gigiri ma muriyai ina~kwavui na kona~vona bo, ‘Garewa ina~katuna.’ Koakovi ikikava matakira kunumai kona~kitai na kona~vona da mara biibiina bo mara berona. Ma karako na matakira ghamaghamasi etuputupuwa, idebei da God ina Vivinevine Wawayina inekiibau ma avi kubiine ke akovina kota~viiviiya? ⁴Weni kimtina na God ke koti~tumaghane ma kawakiikiimi, ma ami kayowana da matakira ghamana kota~kitai, bo? Kegha, ke ani~beyemi, ma peroveta Jona aviyavisina ipanani na tuna matakirina kava kona~kitai.” Ma Yesu ivoteresi ma inae.

Perisi ma Sadusi damsi i yist.

(Mak 8:14-21)

⁵Toka idamani na Yesu kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita~viini. ⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Kokitaruvimi! Perisi ma Sadusi damsi

^e 16:1 Mat 12:38; Luk 11:16

i yist kokitaruvai.”^f 7Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa ke kata~viini, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

8Ma Yesu iakovi aviyavisina ivivi~sisiyei ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Tami ami vitumaghana igisi ghagha. Parawa ke kota~viini na tuna kosisisiyei, bo? 9Tami kotakovi da taku iyai. Konotanotai bo kegha da parawa miikovi kava ma tomotomowa ivi~5~tausan avi~kanisi? Ma kamtutura na kodesi viya koviini?^g 10Ma bade parawa miikovimaruwa kava na tomotomowa ivi~4~tausan avi~kanisi. Ma kamtutura koyuna na kode viya kovi~tupoi?^h 11Avi kubiine ke kotakovi da taku ke parawa ata~vivisisiyei? Ma ana~vona meyemi da Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai.” 12Ma wekarakava kana kivikivina akovina iviia da ke parawa kana yist ita~vivisisiyei ma Perisi ma Sadusi damsi i vibeyebeyena viviberona na tuna ivivi~sisiyei.

Pita ivi~mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

13Yesu kana kivikivina yavata inae ku kwanatu sago kana vava Sisariya Pilipai. Ma kana kivikivina ivi~tarakiiyanesi bo, “Kovoneku, wawaya enotanotai da taku Wawaya Natusi na iyai?”

14Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na peroveta Elaidiya, ma viya evonavona da tam Jerimaya bo peroveta sago.”ⁱ

15Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Ma tami, konotanotai da taku na iyai?”

16Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam na God Yawayawana Natuna.”^j

17Ma Yesu ivonapotei bo, “Saimon, Jona natuna, God ivi~biibiinim. Aku Mamai kunumai nani notana iverem, ke wawayota gwabisiyai kuta~viia. 18Saimon, avonavonem da kam vava vuna na Pita (Pita iyamna na ‘wakima’). Ma weni wakimina tepanai aku ekalesiya ana~yamoni. Ma rabobo ina rewapana ke kovokovoghina da ina~ghegavovori. 19Pita, tam matuketa kana koyakoyagha God ina vikiivavona kamonai ma rewapana avereverem da aviyavisina dobuwai kuna~gudui na bade God ku murim ina~miiri da kunumai ina~gudui. Ma aviyavisina dobuwai kuni~vaghinei na bade God ku murim ina~miiri da kunumai ini~vaghinei.”^k 20Ma Yesu ivonatanisi da wawaya kurisi ke iti~mamatara da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu ina rabobo ivi~mamatarei.

(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21Nani maranai Yesu ivi~karei da kana kivikivina ivonavonaveresi da aviyavisina ina~tupuwa kurina. Ivona bo, “God ina kayowana da

^f 16:6 Luk 12:1   ^g 16:9 Mat 14:17-21   ^h 16:10 Mat 15:34-38   ⁱ 16:14 Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   ^j 16:16 Jon 6:68-69   ^k 16:19 Mat 18:18; Jon 20:23

ana~nae ku Jerusalem da Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina~berai da ani~kamaghi kirakiiyei. Ma ini~raboboku ma mara viarobina kamonai rabobowai ana~vomiiri.” ²²Ma Pita, Yesu itinaviviri ku ririna ma iyeghai bo, “Kegha, Bada! Ke nakanani ina~tupuwa kurim!”

²³Ma Yesu imiiritavire ma Pita ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Kiketagudugudu! Nani notana na ke God ita~verem, tam dobu notana kenotanotai.”

²⁴Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna~kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavari ma kekiviniku.^l ²⁵Tam iyai am yawasa kuna~nuwaghane na kuni~wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna~nuwatawei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina kona~panani.^m ²⁶Dobu kana mura kudubina kuta~viia ma kanumim kuti~wapai na am mura ke sago iti~vitem da yawasa kuta~panani bo kanumim kuta~vii meyei. ²⁷Ma mara sago taku Wawaya Natusi aku Mamai kana kadara kamonai ana~pisi, ma aneya vovokaravisi yavata. Nani maranai wawaya kudubisi i bera ana~ruvai ma ani~miiyesi bo kii kovogha ana~veresi.ⁿ ²⁸Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya kamotiyai taku Wawaya Natusi aku vikiivavona kona~kitai ma muriyai da kona~rabobo.”

Yesu kitana ivire.

(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

17 ¹Mara miikovimasago murinai Yesu kana kivikivina aroba irutinishi, ti na Pita, Jemes ma Jon, tuna Jemes tina kikei. Koya ghamana igheni ma nani dobunai ti mani kava imakai.^o ²Ma kana kivikivina ikitakitai ma Yesu kana kita ivire. Maghighina iruyasegana da madegha nakanani ma kana gara poipoi kirakiina. ³Ke mara gurina ma ivi aroba ikitai da Moses ma Elaidiya irumatara da Yesu yavata ivivi~sisiya. ⁴Ma Pita, Yesu kurina ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni! Kuna~kayowei na yobe aroba ana~yamoni. Sago tam, sago Moses, ma sago Elaidiya.”

⁵Ivivi~sisiya kamonai na kwavu ere yaseganina inekiibau da isovomumusi. Ma gamo kwavu kamonai ivona bo, “Wena natuku, tuna nuwanuwaku ma ainuwabiibiiyei. Ina sisiya kovi~yana bogai.”^p

⁶Maranai kana kivikivina gamo ivi~yanei na iyabumana kirakai da itawotesi ku dowo ma maghighisi ikiigavugavui. ⁷Ma Yesu ipisi kurisi da ivotovonisi. Ma ivonesi bo, “Kovomiiri, ke kona~yabumana.” ⁸Itepa ma ita~kita na Yesu ina kina kava ikitai.

^l 16:24 Mat 10:38; Luk 14:27   ^m 16:25 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

ⁿ 16:27 Mat 25:31; Psa 62:12; Rom 2:6   ^o 17:1-5 2Pit 1:17-18   ^p 17:5 Gen 22:2; Deut 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22

⁹Koya tepanai iororu na Yesu sisiya bagibagainai ivonatanisi bo, “Matakirisi kokitai na ke koni~sisiyei. Taku Wawaya Natusi rabobowai ana~vomiiri ma nani murinai wawaya kurisi koni~mamatarara.”

¹⁰Kana kivikivina Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi mara nonowa evonavona da Elaidiya ini~nao ina~vovira ku dobu ma murinai na God ina Vivinevine Wawayina ina~nekiibau?”^q ¹¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti~nao ma bera peyarina ita~vovunaghi. ¹²Ma ana~vonemi da Elaidiya namada ineikiibau ma wawaya iveiyeyei ma ivi~kayotiranei. Ma bade nakanani taku Wawaya Natusi ini~kayotiraneku da ani~kamaghi kirakiiyeyei.”^r ¹³Nani maranai kana kivikivina inotapanani da tuna Jon Babataito ivivi~sisiyei.

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

¹⁴Yesu kana kivikivina ivi~aroba yavata koyiyai iororu na koroto ghamana ipananisi ivivi~koyakoyagha. Ma tomowa sago ipisi Yesu kurina ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivi~nowi bo, ¹⁵“Bada, natuku kevi~kamyuyuwei. Eparoparoro ma evokowarakwara kirakai. Mara ipeyari epekupeku ku keyama karakaratina ma ku okowa. ¹⁶Arutinapiyeyi kam kivikivina kurisi ma ke ruvaruvana da iti~yawasi.”

¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Weni kimtina na kawakiikiimi. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ami vitumaghana kegha! Vaghina, tomowa kikei korutinapiyeyi kuriku.” ¹⁸Ma Yesu kanuma berona iyeghai da tomowa kikei ikiibutawei ma yaghiyaghinai iyawasa.

¹⁹Nani murinai kana kivikivina inae Yesu kurina ma gavunai ivi~tarakiiyanei bo, “Avi kubiine tokai ke ruvaruvana da kanuma berona kata~kwavinakiibuwei?”

²⁰Ma ivonapotesi bo, “Iyamna ami vitumaghana igisi kirakai. Vonavaghata avonavonemi, mikedda ami vitumaghana ita~rakata da nakanani ma pei gisi korekorena na kovokovoghina da koya kota~vonei bo, ‘Noke kenae’ ma vaghina ita~nae. Koni~tumaghana na kovokovoghimi da bera kudubina kona~berai.” ²¹(-)^s

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mak 9:30-32; Luk 9:43b-45)

²²Yesu kana kivikivina yavata Gariri kamonai ivi~sagosi ma ivonesi bo, “Tomowa sago taku Wawaya Natusi ini~wawaneku da kaku ghaviya

---

^q 17:10 Mal 4:5   ^r 17:12 Mat 11:14   ^s 17:21 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 21 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kanuma berona weni kanumina nakanani na kona~nipowana kirakai God kurina da kona~kwavini.’ Mat 21:21; Mak 11:23; 1Kor 13:2 kekitai.

ku imasi ina~tereku. ²³Ma ini~raboboku ma mara viarobina kamonai God ina~berai da rabobowai ana~vomiiri.” Nakanani ivi~sisiya na kana kivikivina ivi~nuwapoya kirakai.

Yesu Numa Taparoro kana teks ivi~miiyei.

²⁴Yesu kana kivikivina yavata irui ku Kapeniyam kwanatuna. Ma teks yuyuna damsi ipisi Pita kurina ma ivi~tarakiyane bo, “Ami Bada Taparoro Numana kana teks ini~miiyei bo kegha?”^t

²⁵Ma Pita ivonapotesi bo, “E, ini~miiyei.”

Pita irui ku numa kamona da Yesu kurina iti~sisiya ma Yesu ivi nao, ivona bo, “Saimon, am nota avai? Kiikiivavo na meni wawayisi gwabisiyai teks ina~yuna, natunatusi gwabisiyai bo wawayota gwabisiyai?”

²⁶Pita ivonapotei bo, “Wawayota gwabisiyai.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine kiikiivavo natunatusi na teks ke ini~miiyei. ²⁷Ma kegha da ke ata~kayokayowei da weni damsi nuwanuwasi ina~pughu. Tuna kubiine kenae ku toka ma am kiimo ketawei. Meni iyanina kuni~nao kuna~tini na kawana kevoaghae da kamonai silva riririghina^u kuna~panani. Ma tuna na ruvaruvana da tam ma taku kubiita ita teks kuni~miiyei.”

Iyi ini~wawayaghama God ina vikiivavona kamonai?

(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

18 ¹Nani maranai Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi~tarakiyane bo, “God ina vikiivavona kamonai na iyi ini~wawayaghama?”^v

²Ma Yesu waway kikei sago ikwatui ipisi da kamosiyai imiiri. ³Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, ke kona~tereoruwe meyemi da tami nakanani ma ededa yoghoyogho na ke kovokovoghina kona~rui God ina ku vikiivavona.”^w ⁴Tam iyai kuna~tereoruwe meyem da weni waway kikina nakanani na God ina vikiivavona kamonai tam kuna~ghe kirakai.”

⁵“Ma iyavo kava taku notakuwai waway kikei kona~tinariyai na ke tuna kava ma taku yavata kotitinaryeku.”

Ruyagha.

(Mak 9:42-48; Luk 17:1-2)

⁶“Ma iyavo kava ina~berai da waway kikei ina vitumaghana ina~voterei na kovogha bero kirakiina ina~viiya. Ita~biibai da iwanai

^t 17:24 Exod 30:13, 38:26   ^u 17:27 Silva riririghina kana vava *drachma* bo *shekel*, ma tomowa ina~bagibagi kupom na kana miiya.   ^v 18:1 Luk 22:24   ^w 18:3 Mak 10:15; Luk 18:17

wakima ghamana ita~kuni ma ita~tawei ku bogapu da ituma dodo. 7Wawaya dobuwai, koti~nuwapoya kirakai iyamna ruyagha ipeyari ina~berai da wawaya vitumaghana ina~voterei. Nakanani mara nonowa ruyagha tapanapanani. Ma iyai kwinana ina~ruyaghai da ina~peku na tuna kana kovogha ina~rakata kirakai.”

8“Mikeda imam bo kaem ina~berim da berabero kuna~berai na kekiyaraghatawei. Ibiibai da imam bo kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da imam bo kaem ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina~tawem.^x 9Bo matam ina~berim da kuna~peku na matam kemuitawei. Ibiibai da matam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina~tawem.”^{y z}

Sipu isiwana miibiina.

(Luk 15:3-7)

10“Kokitaruvimi da weni ededa yoghoyoghosi ke kona~kitaoruwesi. Avonavonemi da i aneya kunumai mara nonowa aku Mamai God maghinonai emiimiiri.” 11(-)^a

12“Mara sago tomowa ina sipu ivi~100 ma sago ita~siwana na ami nota ikikava? Aviyavisina ita~berai? Ina sipu ivi~99 warereyai ita~kuyowesi da ita~kamkam ma ita~nae da siwasiwana itekwai.

13Nani sipuna sago kava ita~panani na avonavonemi da iti~nuwabiibii kirakiyei, ke nakanani ma ivi~99. 14Bade nakanani ami Mamai kunumai ke ita~kayokayowei da wawaya kikei sago ina~siwana.”

Varesim ina berabero.

15“Keresiyana varesim berabero ina~berai kurim na kenae kurina ma kevonei da ibera beroi. Kebera gavui da ami viruwa kava koni~sisiyei. Ini~yanem na nuwanuwana kuna~tinavirai da koni~vonapoteyana.^b

16Ma am sisiya ke ini~yanei na bade vimamatara wawayisi sago bo ruwa kuna~rutinisi da yavata kona~vovira da kona~vona meyei. Nakanani kona~berai da giruma katamana kona~nunuri. Igiruma bo, ‘Wawaya ruwa bo aroba wawaya ini~wavui, ke sago kava.’^c 17Patana da ke ini~yanemi na korutini da ekalesiya yavata kovi~dughuwei ma ina berabero kudubina kovi~debei kurisi. Ma tuna ekalesiya ke ini~yanesi

---

^x 18:8 Mat 5:30   ^y 18:9 Yesu ke ita~vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata~muitawei. Ivi~miiba da berabero ita yawasa kamoni katinimaye ma kata~votere tuwanonowi.   ^z 18:9 Mat 5:29   ^a 18:11 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 11 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Taku, Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwani ati~yawasisi.’   ^b 18:15 Luk 17:3   ^c 18:16 Deut 19:15

ma ina berabero ke ininimayei na vaghina, kobarei da ke kamomiyai ina~makai. Koberai da tuna nakanani ma ke vitumaghana wawayina bo teks yuyuna wawayina yapiyapina.”

Vonatana ma vivaghina.

18 “Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina dobuwai kona~gudui na bade God kunumai ina~gudui. Ma aviyavisina dobuwai koni~vaghinei na bade God kunumai ini~vaghinei.^d 19 Ma bade ana~vona meyemi. Keresiyana varesim yavata ami viruwa dobuwai aviyavisina koni~vaghinei na ami nota koni~sagoi ma kona~nipowana na aku Mamai kunumai ami kayowana ina~berai kubiimi, 20 iyamna maranai wawayi ruwa bo aroba avakuwai ini~sagosi na taku yavata nani kamonai.”

Notataweyana miibiina.

(Luk 17:3-4)

21 Pita imiiririya Yesu kurina ma ivi~tarakiyana bo, “Bada, varesiku berona ina~beraberi kuriku na mara viya ana~notatawei? Mara miikovimaruwa bo?”^e

22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avonavonem da ke mara miikovimaruwa kava, kegha da mara peyarina ma mara nonowa kuna~beraberi,^f ^g 23 iyamna God ina vikiivavona na weni miibiina nakanani. Mara sago kiivavo sago imakamakai ma nuwanuwana ivivi~tetei da ina bigabiga wawayisi kii tupi ita~ruvai da ita~gudui. 24 Ivi~karei ma wawayi ina bigabiga sago irutinapiyei, kana tupi irakata kirakai.^h 25 Nani bigabiga wawayina ke ruvaruvana da kana tupi ghamanakina ita~gudui. Tuna kubiine kiivavo ina bigabiga viya kurisi ivonakiyaragha da wawayina, kawana ma natunatuna iti~gimaresi da iti~sleiv ma bade ina sawara yavata kudubina iti~gimarei da nani tupina ita~gudui.”

26 “Ma bigabiga wawayina itawotei ku tano ma manawinai isasa da kiivavo ku maghinona. Ma ivi~nowi bo, ‘Kevi~kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani~miyei.’ 27 Vaghina ma, kiivavo ivi~kamyuyuweki ma kana tupi inotatawei ma ivotawei da inae.”

28 “Nani bigabiga wawayina ikiibau inenae na bigabiga kwinana ipanani. Tuna gwabinai kana tupi gisina imakamakai.ⁱ Tuna kubiine kaiyona ikimopotai ma ikiirara bo, ‘Kam tupi gwabikuwai kegudui!’ ”

29 “Ma kwinana maghinonai itawotei ku tano ma ivi~nowi bo, ‘Kevi~kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani~miyei.’ ”

^d 18:18 Mat 16:19; Jon 20:23   ^e 18:21-22 Luk 17:3-4   ^f 18:22 Grik igiruma da mara 77 bo mara 70 x 7 kwinam ina berabero kuna~notatawei.   ^g 18:22 Gen 4:24   ^h 18:24 Grik gamonai kana tupi ghamana na ‘10~tausan talent.’   ⁱ 18:28 Grik gamonai kana tupi gisina na ‘100 denariyas.’

³⁰“Ma ibara, ke iti~kamyuyuwei da ku gabura itawanaoruwei ma nani dobunai ita~makamakai da kana tupi iti~miiya yavui. ³¹Bigabiga turaturasi weni berana ikitai ma ivi~nuwapoya kirakai. Inae kiivavo kurina ma aviyavisina peyarina itupuwa na ivi~debei.”

³²“Ma kiivavo nani bigabiga wawayina ikwatui da irui kurina. Ma ivonei bo, “Tam bigabiga berom! Kuvonavikamyuyuwa kuriku na kam tupi ghamanakina ma anotatawei. ³³Ikikava avi~kamyuyuwem na nakanani bigabiga kwinam kuti~kamyuyuwei.’ ³⁴Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai da ivonatawei ku gabura. Ma nani kamonai ina~vowavowa kirakiyei ina~nene da kana tupi kudubina ini~miiya yavui na ina~kiibau.”

³⁵“Ma aku Mamai kunumai nakanani ina~berai kurimi maranai tami ke nuwanuwami kudubina vavarevaresimi i berabero kona~notatawei.”

Vikiitawetaweyana sisiyina.

(Mak 10:1-12)

19 ¹Yesu ina sisiya ivi~kovini na Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna da Jodan okowina idamani. ²Ma koroto ghamana ikivikivina yawarei, ma Yesu gubagubagisi nani dobunai ivivi~yawasisi.

³Ma Perisi damsia inae kurina da ivivi~kaetina. Ivi~tarakiyane bo, “Vonaviyoyovana kamonai kade vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa tuna mani ina kayowanai kawana yavata ini~kiitawetaweyana?”

⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses ina giruma namada kovi~yavi da dobu karenai God ‘wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’”

⁵Ma God ivona bo, “Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina~kuyowesi da kawana yavata ini~kiikapu da sago.” ⁶Ivi~ruwa ini~kiikapu da sago, ke ruwa, iyamna God iberai da tomowa ma wavine isagosi, tuna kubiine wawaya ke ini~bogebogesi.”

⁷Perisi damsia ivi~tarakiyane bo, “Avi kubiine Moses igiruma da, ‘Maranai tomowa kawana ina~barei na kana bera weni nakanani. Vikiitawetaweyana sisiyina ina~girumi da wavinena ina~verei. Ma ina~vonatawei da ina~nae.’”^l

⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vikawakiikai irakata, tuna kubiine Moses vivaghina iveremi da kakawami yavata koti~kiitawetaweyana. Ma dobu karenai God ke nakanani ita~tere. ⁹Avonavonemi da meni tomowina kawana yavata ini~kiitawetaweyana ma wavine sago ina~ravaghi, tuna na berabero iberai. Ma bera sago kava kubiine ani~vaghinei da tomowa kawana yavata ini~kiitawetaweyana. Mikeda ina~vopanani da kawana tomowa sago yavata ipekana wapawapa na vaghina, ina~barei da ini~bogebogesi.”^m

^j 19:4 Gen 1:27, 5:2   ^k 19:5 Gen 2:24   ^l 19:7 Deut 24:1-4; Mat 5:31   ^m 19:9 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

¹⁰Ma kana kivikivina ivi~12 ivonei bo, “Mikeda tomowa da wavine weni nakanani ita~makamakai na ibiibai da wawaya ke meyani ita~tavine.”

¹¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “God vibeyebeyena sago iterei da wawaya voviyavisi kava ke meyani ina~tavine, ma tuna na ke wawaya peyarisi kubiisi. ¹²Bera bogii ma bogiiyai emakamakai da wawaya ke ina~tavine. Viya itupuwesi da igisi kegha ma ke ruvaruvana da iti~pekana. Ma viya igisi iyuna da ke ruvaruvana da iti~pekana. Ma wawaya viya God ina vikiivavona kubiine na vonakiiyapa bagibagina ina~terei da ke ini~pekana. Iyavo kava God ivinesi da ke ina~tavine na weni vibeyebeyena ita~kivini. Ma kegha na kegha.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi~biibiinisi.

(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

¹³Ma wawaya viya ededa yoghoyogho irutinapiyesi Yesu kurina da imana ku tepasi ita~terei ma ita~nipowana kubiisi. Ma kana kivikivina wawayisi iyeghisi. ¹⁴Ma Yesu ivonesi bo, “Ededa yoghoyogho kovoteresi da ina~pisi kuriku, ke kona~tarapaparisi. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.” ¹⁵Vaghina ma, imana ku gayamisi iterei da ivi~biibiinisi ma inekuyowesi.

Mura tomowina yaragina.

(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶Tomowa sago yaragina ipisi Yesu kurina ma ivi~tarakiiyanei bo, “Bada, avi berana biibiina ana~berai da yawasa makamakii nonowina ana~viiya?”

¹⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine bera biibiisi kitarakiiyanei? God ina kina kava na biibiina. Ina sisiya bagibagisi kevotekatekei da yawasa makamakii nonowina kuna~panani.”

¹⁸Ma ivi~tarakiiyanei bo, “Meni sisiyisi bagibagisi kava?”ⁿ

Ma Yesu ivonapotei bo, “Ke kuna~kiivunuwa, ke kuni~pekana wapawapa, ke kuna~yapi, ke kuni~mamataro bero, ¹⁹am mamai da am maduwa kevopepetisi, ma ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.”^o

²⁰Ma yaragina ivonapotei bo, “Weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei. Ma aviyavisina ku tepana ata~berai?”

²¹Ma Yesu ivonei bo, “Viwawaya kiimatana kuna~kayowei na kenae, am mura kudubina kevi~gimarei ma manena na wawaya moyamoyakisi keveresi. Ma God mura makamakii nonowina kunumai ina~verem. Tuna kuna~berai, ma muriyai kuna~pisi da kuna~kiviniku.”

ⁿ 19:18 Exod 20:13-16; Deut 5:17-20   ^o 19:19 Exod 20:12; Deut 5:16; Lev 19:18

²²Ma yaragina weni sisiyina ivi~yanei na ere nuwapoyina inae, iyamna tuna wawayina ina mura irakata kirakai.

²³Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi. Ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina ku vikiivavona ina~ru. ²⁴Avonavona meyemi, ipiropiro da kamel unubu bonaghina itonagha, ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina vikiivavona ku kamona ita~ru.”

²⁵Kana kivikivina ina sisiya ivi~yanei da inota kavakavai ma ivonei bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina~panani?”

²⁶Ma Yesu ikitakunukunusi ma ivonesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawayi ke kovokovoghina ita~berai na God kurina na itekateka kirakai.”

²⁷Ma Pita ivona bo, “Ma tokai na ikikava? Akii bera kudubina kavoterei da kakivikivini.”

²⁸Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da taku Wawayi Natusi na kiivavo kana gawara kadakadarina ana~makai. Ma tuna maranai tami bade ami kiivavo gawarisi ivi~12 kona~viya da kona~makiivipika ma Israel kii dam ivi~12 koni~tupaviresi.^p ²⁹Ma iyavo kava taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, i mamai, i maduwa, natunatusi bo i tano ikuyowesi na God vibiibiina ina~veresi ma ku tepana ina~vivikiitatanei. Ma bade yawasa makamakii nonowina ina~veresi. ³⁰Ma wawayi viya wekarakava inao na karakava ini~muri. Ma wawayi viya wekarakava imuri na ini~nao.”^q

Bigabiga vao kamona miibiina.

20 ¹Yesu ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago boiboyai na vao badana ina numa ikiibutawei inae da bigabiga ita~viinisi da ina vao kamona ita~biga. ²Ivonesi da ita~wayowa kupom na wawayi sago sago duma silva riririghina.’

³“Madegha ighepaka ma vao badana mara viruwina ikiilbau ma vigimagimara gawarinai ikita da tomotomowa viya ivivi~miiriyana, i biga kegha. ⁴Ma ivonesi bo, ‘Tami bade konae da aku vao kamona kona~biga ma ani~miiya bubunimi.’ ⁵Vaghina ma, tomotomowisi inae.”

“Ma vao badana na madegha punai ma ravi madeghinai na bade berana sago iberai. ⁶Ma raviyai ivovirame ku vigimagimara gawarina ma ikita da wawayi viya patana da ivivi~miiriyana. Ma ivonesi bo, ‘Avi kubiine koimiiriwapeyana? Iyamna kegha.’”

⁷“Ma ivonapotei bo, ‘Ke sago wawayi ita~kayowekai da kubiine kata~biga.’”

---

^p 19:28 Mat 25:31; Luk 22:30   ^q 19:30 Mat 20:16; Luk 13:30   ^r 20:2 Nani silva riririghina na kana vava denariyas. sago iti~miiyesi. Ivi~vaghinei ma damsi ivonatawesi inae ina ku vao.”

“Ma vao badana ivonesi bo, ‘Vaghina, tami bade konae da aku vao kamonai kona~biga.’”

⁸“Madegha ita~kamkovoghi ma vao badana ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Bigabiga wawayisi kekwatusi da kuni~miiyesi. Ma iyavo kava raviyai biga ivi~karei na ini~nao. Ma iyavo kava mara boiboyai biga ivi~karei, ti damsi na ini~muri kuni~miiyesi.’”^s

⁹“Wawaya raviyai biga ivi~karei na sago sago duma silva riririghina sago ivi~miiyesi, tuna nakanani ma biga ku pom miiyanina. ¹⁰Vaghina ma, iyavo kava mara boiboyai biga ivi~karei ipisi da iti~miiyesi na inotai da kii miiya ita~rakata. Ma kegha, peyarisi kii miiya na silva riririghina sago. ¹¹I miiya iyuna ma vigamowana ivi~karei vao badana kurina. ¹²Ivonei bo, ‘Nokoni damsi ivi~muri ipisi ma tokai na biga ghamana kabera kupomei, madegha iraranikai. Ma kuberai da kii miiya ma kakii miiya na sago.’”

¹³“Ma vao badana i wawaya sago ivonapotei bo, ‘Aku tomo, ke ata~bera beroi kurim. Kuvi~vaghinei da silva riririghina sago kava ati~miiyem. ¹⁴Vaghina, am miiya kuviiya ikovi ma kenae. Aku kayowanai na tam ikikava avi~miiyem na bade nakanani nokoni tomowina avi~miiyei, tuna muriyai vaghata ipisi. ¹⁵Aku rewapana emakamakai da taku mani aku mane na aku kayowanai ana~berai. Ma aku agabiibai kubiine kunuwakapi bo?’”

¹⁶Ma vaghina, Yesu ina sisiya turina ivonesi bo, “God ina vikiivavona kamonai iyavo kava karako inao na ini~muri ma iyavo kava karako imuri na ini~nao.”^t

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

¹⁷Yesu ivomiiri igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi~12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, ¹⁸“Tagheghae ku Jerusalem na wawaya sago, taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi ini~wawaneku da taku Wawaya Natusi, ini~tupavireku ma ina~vonakiiyaragha da ana~rabobo. ¹⁹Ina~patumiku ma kupuna damsi ku imasi ina~tereku da ini~nameku ma ina~widiku ma korosiyai ina~tuparatuku da ana~rabobo. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ana~vomiiri.”

Jemes ma Jon i maduwa ivi~nowi.

(Mak 10:35-45)

²⁰Nani murinai Zebedi kawana, natunatuna Jemes ma Jon irutinisi inae Yesu kurina ma ivi~tuwaporeruruwana da iti~nowi.

---

^s 20:8 Lev 19:13; Deut 24:15   ^t 20:16 Mat 19:30; Mak 10:31; Luk 13:30

²¹Ma Yesu ivona bo, “Am kayowana avai?”

Ma ivonapotei bo, “Aku kayowana da kuni~vaghinei da maranai kuni~kiivov na natuku sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai ina~makai.”

²²Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da avi koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona~karapotai, bo?”^u

Ma ivi~ruwa ivonapotei bo, “Tokai kovokovoghikai.”

²³Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata da aku reduwai konuma. Ma taku aku rewapana kegha da wawaya ata~vinesi da iyai katagheyakuwai ma iyai dugekuwai ina~makai. Nani gawarisi na aku Mamai ivovunaghi ikovi na kii wawaya namada ivinesi.”

²⁴Maranai Yesu kana kivikivina imaruwa ivi~yanei da Jemes ma Jon nakanani ivi~nowi na nuwanuwasi ipughu. ²⁵Tuna kubiine Yesu ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Tami koakovi da meni kiikiivavosi ke iti~tumaghana na ivi~rewapana kirakai, ti na wawaya bagibagisi ma ekayokayotata kirakai.”^v ²⁶Ma tami na ke nakanani kona~berai. Iyavo kava kamomiyai ekayokayowei da ini~wawayaghama na ina~tereoruwe meyei da tuna na kudubimi ami bigabiga.^w ²⁷Ma iyavo kava ekayokayowei da ini~nao na ini~sleiv turaturana kubiisi. ²⁸Ma taku Wawaya Natusi bade nakanani, ke ata~pisi ku dobu da wawaya vitaku ita~kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata~kavari. Ana~suwara meyeku da wawaya kii tupi ani~miyiyei da berabero kamoni ana~votawesi ina~kiibau da yawasa ina~panani.”

Yesu matapotapotasi ruwa ivi~yawasisi.

(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

²⁹Yesu kana kivikivina yavata Jeriko kwanatuna ikiikiibukuyowei na koroto ghamana ikivinisi. ³⁰Ma tomotomowa ruwa matapotapotasi keta baranai imakamakai na ivi~yanei da Yesu inenae ma ikiirara bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi~kamyuyuwakai.” ³¹Ma wawaya nani korotona kamoni iyeghisi ma ivonesi da kawasi ita~pota. Ma kegha, ighekiirara, ivona bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi~kamyuyuwakai.” ³²Yesu ivi~kiimiiriyei ma ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei da ana~berai kubiimi?” ³³Ma ivonapotei bo, “Bada, kakayokayowei da kana~kita.” ³⁴Ma Yesu ivi~kamyuyuwesi ma matasi ivotovoni. Yaghiyaghina ikitabanenega ma Yesu ikivini.

^u 20:22 Yesu imiiba, ivi~tarakiiyanesi da ti kovokovoghisi bo kegha da ikikava Yesu ini~kamaghiyei na nakanani ini~kamaghiyei. ^v 20:25-26 Luk 22:25-26

^w 20:26-27 Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

Yesu irurui ku Jerusalem na koroto ghamana iverupotei.

(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

21 ¹Yesu kana kivikivina yavata ibababa da gisina kava ita~nekiibau ku Jerusalem. Ma ipisi ku Betipadi, Oliv koyanai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti~nao ²ma weni nakanani ivi~varavarisi. “Konae da meygai maghinotiyai donki iwarimi na ere natuna kona~kitai. Uravina kotinarupami ma kortinapiyesi wike kuriku. ³Mikeda wawaya ikikava ina~vonavonemi na kovonei bo, ‘Bada ekayokayowei.’ Ma yaghiyaghinai ini~vaghinei da kona~rutinisi.” ⁴Yesu weni nakanani iberai da aviyavisina peroveta igrumi da ita~tupuwa na itupuwa. Igiruma bo,

⁵“Zayon wawayimi,^x

Kokitai, ami kiivavo epipisi kurimi,

Iteoruwe meyei da donki votuna ku tepana igeru,

Donki tepanai igeru ma epipisi.”^y

⁶Vaghina ma, kana kivikivina ruwa inae ma aviyavisina ivonesi na iberai. ⁷Donki irutinipiyesi ma kii tarasovo natuna tepanai ikepani ma Yesu igeru. ⁸Ma koroto ghamana kii tarasovo ketiyai ikepana ma wawaya viya kii ragharaghasi ketiyai itawetawei. ⁹Ma nani korotona kamosiyai Yesu inenae. Ma wawaya ibababa na ikarakarayogosi.

“Hosana! Kaigheghenim! Tam David Tupurereghina,
kavovokavakarim!

God ini~biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!

Hosana, God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”^z

¹⁰Yesu irui na wawaya kudubisi Jerusalem kamonaivi~tataghanisi da ivi~tarakiyana bo, “Mede wawaya iyai?” ¹¹Ma nani korotona ivonapotesi bo, “Weni tuna na peroveta Yesu, ina kwanatu Nasaret, Gariri dobunai.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹²Yesu Taparoro Numana garina ku kamona irui da iyavo kava ivivi~gimagimara na peyarisi ikwavinisi ikiibau. Ma iyavo kava mane ivivi~vovivirana na i kemakema ivi~kuvirei. Ma iyavo kava gabubu ivivi~gimagimara na i ipumakamakai ma kemakema ivi~kutabirana.^a ¹³Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamonaivi~vonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana.’ Ma tami, koberaberai da yapiyapi damsi i numa.”^b

^x 21:5 Zayon na Jerusalem kana vava sago. ^y 21:5 Zech 9:9 ^z 21:9 Psa 118:25, 26

^a 21:12 Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiyyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi~vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. ^b 21:13 Isa 56:7; Jer 7:11

¹⁴Matapotapotasi ma digadigasi Yesu kurina ipisi da ivi~yawasisi Taparoro Numana garina kamonai. ¹⁵Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi weni berasi ghamaghamasi ikitai ma bade ivi~yanei da ededa yoghoyogho ivivi~kiirareyana bo, “Hosana kurim, tam David Tupurereghina, kavovokavakavarim.” Tuna kubiine nuwanuwasi ipughu, ¹⁶ma ivonei bo, “Kiyanei da ededa yoghoyogho aviyavisina evonavonei?” Ma Yesu ivonapotesi bo, “E, aiyanesi. Giruma katamana kovi~yavi bo kegha? Ivona bo, ‘God, tam ededa ma gegeya kuvi~beyebeyesi da vigheghena biibiina ita~berai.’”^c ¹⁷Ma Yesu ivoteresi ma kwanatu ikiibutawei inae ku Betani kwanatuna, ma nani dobunai ikena.

Koweya isivi.

(Mak 11:12-14, 20-24; Luk 13:6)

¹⁸Mara boiboiyai Yesu ivovovirame ku Jerusalem ma vitonara ikarai. ¹⁹Ma koweya kiina sago imiimiiri keta baranai ma inae ita~kitai da amena bo kegha. Ma ipanani da ke sago amena ita~makamakai, ruguruguna kava na ivona bo, “Kawakuwai aimimagim da ke meyani kuname!” Ma yaghiyaghinai ruguruguna isivi da kiina ipoki. ²⁰Kana kivikivina ikitai ma ivi~deye kirakiiyei da ivona bo, “Te! Ikikava da kiina yaghiyaghinai ipoki?” ²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, koni~tumaghana ma ke ami nota ina~peku na aviyavisina weni kiina kurina aberai na kovokovoghina da nakanani kona~berai. Ma ke tuna kava, bade weni koyana kota~vonei bo, ‘Kevomiiri, ma ketawem ku yegai’ na ita~tupuwa.”^d ²²God koni~tumaghane ma kona~nipowana na ina~veremi.”

Yesu ina rewapana ivi~tarakiiyanei.

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³Yesu ivovira ku Taparoro Numana da wawaya ivivi~beyebeyesi. Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsai i babada ipisi kurina ma ivi~tarakiiyanei bo, “Iyi ivi~vaghinei da weni berasi keberaberai? Iyi rewapana iverem?” ²⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bade ati~tarakiiyanemi. Kona~vonapoteku na bade taku ana~vonemi da aku rewapana imapatana aviiya. Ke kona~vonapoteku na bade ke ana~vonapotemi. ²⁵Kovona, Jon ina rewapana imapatana iviiya da ibabataito? God gwabinai iviiya bo wawayota gwabisiyai?”

Ivi~karei da ti mani kamosiyai ivivi~sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai’ na ina~voneta bo, ‘Ma avi kubiine Jon ke koti~tumaghane?’” ²⁶Ma mikeda tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai’ na

^c 21:16 Psa 8:2   ^d 21:21 Mat 17:20; 1Kor 13:2

tayabuyabumana da weni korotona ina~ravita, iyamna ti na itumaghana da Jon na God ina peroveta.” ²⁷Tuna kubiine ivonapotei bo, “Ke katakovi.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana~vonemi da iyai ina rewapanai weni berasi aberaberal.”

Tomowa natunatuna ruwa.

²⁸Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Miiba sago ana~vonemi na kovi~nuwanotanotei. Tomowa natunatuna ruwa yavata imakamakai. Ma iyarokona ivonei bo, ‘Natuku, karako kuna~nae vao kamoni kuna~wayowa.’ ²⁹Ma ivonapotei bo, ‘Abara.’ Ma muriyai ina nota ivirai ma inae da iwayowa. ³⁰Ma natuna murimurina kurina inae ma sisiyina sago ivonei. Ma murimurina ivonapotei bo, ‘Vaghina, mamai, ana~nae.’ Ma ke ita~nae.” ³¹Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava konotanotai? Tomowa natunatuna ivi~ruwa na meni tuna ina mamai ina kayowana iberai?”

Ma ivonapotei bo, “Iyarokona.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi ina~rui God ina ku vikiivavona, ma tami na kegha, ³²iyamna Jon Babataito ipisi kurimi na yawasa maninina ketana ivi~beyebeyemi ma ke koti~tumaghana. Ma teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi, ti na ivi~tumaghana. Ma tami na kokitisi da ikikava i berabero imiimiirikupukuputei ma patana da ke koti~tumaghana ma bade ami bera beroberosi ke koti~nuwapoyei da kota~miirikupukuputei.”^e

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Kovi~yana. Miiba sago. Tomowa greipi ivoni ina vao kamoni, wakimiyai igariya, ma mewa iyabai da greipi amena nani gawarinai iti~tugudagudai da muina kava ita~viiya. Ma numa kweta kiidamowai ivowai da potapota wawayisi ita~makai da vao ita~koyaghi. Ma wawaya viya yavata vivaghina iberai da vao ku imasi iterei da ita~koyakoyaghi ma madegha nununai ita~vivimiyei. Muriyai tomowina inumataya ku dobu sago da nani dobunai imakii kirakai.^f ³⁴Ma greipi imenai da purana kana mara ipisi ma vao badana ina bigabiga ivonatawesi vao kana koyakoyagha kurisi da kana reregha ita~viiya. ³⁵Ma koyakoyagha ivomiiri da bigabiga sago ivowai, sago ikiivunui ma sago wakimiyai iravi. ³⁶Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi ma ti na koroto ghamana,

^e 21:32 Luk 3:12, 7:29-30   ^f 21:33 Isa 5:1-2

ma koyakoyagha damsi berana sago iberai kurisi. ³⁷Ma turina na natuna vaghata ivonatawei. Inotanotai da natuna ita~vokaravei. ³⁸Ma koyakoyagha damsi natuna ikitai ipipisi na ti mani kavakava ivi~ogatara ma ivona bo, 'Wena vao badana natuna. Kopisi ma takiiyunui ma mara sago vao badana ina~rabobo na weni vao na tirapenei.' ³⁹Vaghina ma, ivotatani ma itawanakiibuwei ku gari kupuna ma ikiivunui." ⁴⁰Ma Yesu taparoro babadisi i babada ivi~tarakiiyanesi bo, "Vao badana ina~pisi na aviyavisina ina~berai vao kana koyakoyagha kurisi?"

⁴¹Ma ivonapotei bo, "Nani wawayisi beroberosi ini~kiivunuwana tawetaweyana ma wawaya vusi ina~vinesi da vao ina~koyaghi. Ma pura kana mara ina~pisi na koyakoyagha vusi vivaghina ina~nunura bubuni da vao badana kana reregha ina~verei."

⁴²Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, "Giruma katamana kovi~yavi bo kegha? Ivona bo,

'Vonura damsi wakima ibarei.

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.

Weni berana Bada iberai

na ibiibii kirakai kurita.' ^{g h}

⁴³"Tuna kubiine avonavonemi da God ina vikiivavona gwabimiyai ina~viitawei ma dam sago ina~verei, da ti na God ina kayowana kava ina~berai. Ti nakanani ma kii biibiina amena biibiisi kavakava ina~terei." ⁴⁴(-)ⁱ

⁴⁵Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi Yesu ina miiba ivi~yanei na iakovi da ti ivivi~sisiyesi. ⁴⁶I kayowana da Yesu ita~paniya ma koroto iyabumanesi kubiine na ivoterei, iyamna nani korotona inotanotai da Yesu na God ina peroveta.

Tavine miibiina.

(Luk 14:15-24)

22 ¹Yesu miibiiyai ivi~sisiyame. Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, ²"God ina vikiivavona na weni nakanani. Kiivavo sago natuna ina~tavine kubiine na ivovovunagha da ita~kampungha. ³Ivovunagha ikovi na ina bigabiga ivonatawesi ikiibau iti~yonayona da ina wawaya ghamaghamasi ita~pisi. Ma kegha, ivi~bareyana. ⁴Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi, ivonesi bo, 'Kona, da aku wawaya vovinesi kona~vonesi da namada avovunagha,

^g 21:42 Weni miibiina kamonai wakima na Yesu. ^h 21:42 Psa 118:22-23 ⁱ 21:44 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 44 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Meni wawayina ina~peku wakimina ku tepana na ini~kiigiigiyei. Ma nani wakimina ina~peku wawaya ku tepana, ina~kiigudagudai da nama popoku.'

kata siya monamonana arighai ma vavai yavata avi~tava ikovi. Kopisi da takam.’⁵ Ma kegha, ina wawaya vovinesi nani kamna ibarei, i kayowana iberai. Sago inae ina ku vao, ma sago inae da iti~gimagimara. ⁶Ma wawaya vovinesi viya na kiivavo ina bigabiga ivotani ma iravisi ma bade ina bigabiga viya na ivi~kiivunuwana. ⁷Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai ma ina seri wawayisi ivonatawesi inae da kiivunuwa damsi ivi~kiivunuwana ma i kwanatu ikapuni. ⁸Muriyai ina bigabiga ikwatusi ma ivonesi bo, ‘Tavine kamna avovunaghi ikovi. Ma wawayisi akayokayowesi na ke wawaya kiimatanisi da yavata kata~kam, tuna kubiine abaresi. ⁹Ma wekarakava na kokiibau da wawaya ketiyai kona~panapananisi na kovonesi da ina~pisi weni ku kamna.’ ¹⁰Vaghina ma, ina bigabiga ikiibau ku keta da wawaya wapawapa irutinisi, biibiisi ma beroberosi yavata irui da kam gawarina ivi~tupoi.”

¹¹“Ma kiivavo irui da kana numataya iti~kiikiwesi. Ma tomowa sago ikitai da gara berona ikotei. ¹²Ma ivonei bo, ‘Aku tomo, tam ke gara biibiina kuta~kotei. Avi kubiine kurui?’ Ma tomowina ke sago ita~vonapotei. ¹³Ma kiivavo ina bigabiga ivonesi bo, ‘Imana ma kaena kokuni, kotawanakii buwei ku nubakutuva. Wawaya nani dobunai ina~vivitutuwana ma okesi ina~vivitarakikitei.’”^j

¹⁴Ma Yesu ivonesi bo, “God wawaya peyaris ekwatukwatusi ma voviyavina kava ina kwatu iyanei na evinevinesi da erurui.”

Teks ini~miyei bo kegha.
(*Mak 12:13-17; Luk 20:19-26*)

¹⁵Perisi damsi viya inae ma ivi~ogatara da Yesu ku poko ita~terei, iti~sisiya bero na iti~wavui. ¹⁶Ma Perisi damsi kii kivikivina ma Kiivavo Herodi turaturana ivonatawesi Yesu kurina da ivonei bo, “Bada, kakovi da tam wawaya kiimatanim ma mara nonowa kevonavona vaghata. Am vibeyebeyena kamonai wawaya kevonavonesi da God ina keta maninina ita~kivini. Wawaya ke kuta~vivinimayesi ma kevonavonatepanisi da nuwanuwasi epughupughu kurim ma kegha da tam vonavaghata kidebei. Ma tam kurim wawaya ghamaghamasi ma wawayota keberaberisi da peyaris na sago. ¹⁷Ma ikikava kenotanotai? Kevonekai da vaghina bo kegha da Rome ina Kiivavo Sisa kurina teks timiyei?”^k

¹⁸Ma Yesu iakovi da nota beroberosiyai ivivi~kaetina na ivonesi bo, “Tami miiriruwaruwami. Avi kubiine koiberoberoweku da ati~sisiya bero?”^l ¹⁹Teks kana ruva mane riririghina sago kovi~beyeku da takitai.”

---

^j 22:13 Mat 8:12, 25:30; Luk 13:28   ^k 22:17 Rome ina kiivavo ghamana kana vava Sisa. Nani maranai dobu kudubina ivi~badei.   ^l 22:18 Perisi damsi i kayowana da Yesu ita~vona da Jiu damsi, Sisa ina vibadana ita~barei. Yesu iti~sisiya bero na Perisi damsi iti~mamatara Sisa ina wawaya kurisi da Yesu ku gabura ita~terei.

Vaghina ma, mane sago iverei, ²⁰ ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Iyi maghighina ma kana vava weni?”

²¹ Ma damsi ivonapotei bo, “Rome ina Kiivavo Sisa.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vaghina, aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

²² Weni sisiyina ivi~yanei ma ivi~deye kirakiiyei da Yesu ina nota ighekuyowesi. Ma vaghina, Yesu ivoterei ma inae.

Wawaya rabobowai ina~vomiiri bo kegha?

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ Nani maranai Sadusi damsi viya ipisi Yesu kurina. Ti na inotanotai da wawaya ina~rabobo na ke meyani ina~vomiiri. Ma Yesu ivi~tarakiiyanei bo, ^{m 24} “Bada, Moses weni nakanani igruma. ‘Tomowa sago ina~tavine ma ina~rabobo ma kawana yavata natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina~ravaghi da ini~tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.’ ^{n 25} Ma kevi~yana. Kamokiiyai na rakaraka sago kamonai na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatusi kegha. Ma kana teretana kwapurina iravaghi ²⁶ da bade ke iti~tuwa ma tomowina irabobo. Ma kana viaroba bade nakanani. Ma vaghina, miikovimaruwa nani kwapurina iravaghi da peyarisi irukwa. ²⁷ Turina vaghata na kwapurina irabobo. ²⁸ Kevonekai, mara damonai raborabobosi ina~vomiiri na wavinena na iyi kawana, iyamna wavinena sago ma tomotomowa miikovimaruwa iravaghisi.’”

²⁹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami neghaneghami, iyamna giruma katamana ma God ina rewapana ke kotakovi. ³⁰ Maranai raborabobosi ina~vomiiri, ti na God ina aneya nakanani da ke ina~tavine. ³¹ Ma wekarakava ani~debei kurimi da raborabobosi ina~vomiiri. Giruma katamana kovi~yavi da kotakovi. Ivona bo, ³² ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ God na wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God.”^{o p}

³³ Ma koroto ghamana weni vibeyebeyena ivi~yanei na ivi~deye kirakiiyei.

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Perisi damsi sisiya ivi~yanei da Yesu, Sadusi damsi i keta peyarina igudui na ivi~ogatarame da nota vuna ita~panani da iti~wavui. ³⁵ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago inae Yesu kurina da

---

^{m 22:23} Apos 23:8   ^{n 22:24} Deut 25:5   ^{o 22:32} Nani wawayisi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya Moses kurina ivi~beyebeyeta da ivi~aroba kanumisi yawayawasisi, God gwabinai emakamakai.   ^{p 22:32} Exod 3:6

iti~kaetina. Ivi~tarakiiyanei bo,^q 36“Vibeyebeyena wawayim, Moses ina vonaviyoyovana kamona na meni sisiyina bagibagina ighe kirakai?” 37Ma ivonapotei bo, “Nuwanuwami kudubina, kanumimi kudubina ma ami nota kudubina ami Bada God nuwanuwana kona~viya.’^r 38Weni tuna na sisiya bagibagisi peyarina ighekuyowei ma iyamna irakata kirakai. 39Ma kana viruwa na weni, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwina nuwanuwana keviya.’^s 40Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i vibeyebeyena kudubina na weni ivi~ruwa tepana iututukikita.”

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupureghina?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41Perisi damsi ivi~kiidaburana na Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, 42“Ikikava konotanotai? God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupureghina?”

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo David tupureghina.”

43Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine Kiivavo David, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada? Igiruma bo,

44‘Bada God, aku Bada kurina ivona bo,

Katagheyakuwai kuna~makamakai

da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana~teresi.’”^t

45“Takovi da David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma kegha da David na mara katamanina itupuwa, ma God ina Vivinevine Wawayina na murina, tuna na David tupureghina. Tuna kubiine God ina Vivinevine Wawayina David ita~vopepetei ma kegha, David, God ina Vivinevine Wawayina ivopepetei. Ikikava na nakanani?”

46Perisi damsi ke kovokovoghisi da Yesu ita~vonapotei. Nani murina ke sago iyi ita~bera tovonni da iti~tarakiiyana.

Yesu, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma

Perisi damsi ivi~sisiyeni.

(Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46, 20:45-46)

23 1Nani murina Yesu na kana kivikivina ma koroto kurisi ivi~sisiya. 2Ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi rewapani iviini da Moses ina vonaviyoyovana ita~vonaveremi. 3Tuna kubiine i vibeyebeyena kona~votekatekei. Ma i bera ke koni~bonebonei, iyamna ti mani i vibeyebeyena ke ita~kivikivini. 4Ma ti mani i vibeyebeyena viya vonaviyoyovana ku tepana etereterei na ibagibagi kirakai da wawayi ina~kivini. Ma nani

^q 22:35-40 Luk 10:25-28   ^r 22:37 Deut 6:5   ^s 22:39 Lev 19:18   ^t 22:44 Psa 110:1

vitasi wawaya ikavarisi na ke meyani ini~kamyuyuwesi da ini~vitesi. ⁵Ma bade i bera peyarina debiiyai eberaberai da wawaya ita~kitisi ma iti~gheghenisi. Kii kuyaragha ma kii imakwasi ghamaghamasi ma tepasiyai Moses ina sisiya igirumi ma ivovikarapasipasi. Kokitai, irakarakateyana ghagha! Ma bade kii tarasovo ikote na ararusi gurigurisi.^u ^v ⁶Ma i kayowana da kaporagha kamonai ma kiki numasiyai na babada kii gawariyai ina~makai. ⁷Ma bade i kayowana ghamana da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina~runomesi ma ini~kiikiwesi ma ina~vonesi bo, 'Bada.' ⁸Ma tami vitumaghana wawayimi peyarimi na sago, ke sago ita~ghae bo sago itoru. Tuna kubiine ke koni~vaghinei da wawaya ina~kwatumi bo 'Bada' iyamna ami Bada na sago kava. ⁹Ma wawaya dobuwai ke kona~kwatui bo 'Mamai' iyamna ami Mamai na sago kava ma tuna kunumai. ¹⁰Ma bade ke koni~vaghinei da wawaya ina~kwatumi bo, 'Aku vibeyebeyena wawayim' iyamna ami vibeyebeyena wawayina na sago kava ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ¹¹Ma wawaya ghamakirakiina kamomiyai na ami bigabiga wawayina.^w ¹²Iyavo kava ina~terepe meyesi na God ina~tereoruwesi. Ma iyavo kava ina~tereoruwe meyesi na God ina~terepiisi."^x

Yesu miiruruwaruwasi iyeghisi.

(*Mak 12:40; Luk 11:39-42, 44, 52, 20:47*)

¹³"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiruruwaruwami! God ina vikiivavona ketana kogudugudui, iyamna ke ami kayowana da kota~rui. Ma wawaya komiimiripotesi da ti bade ke ina~rui." ¹⁴(-)^y

¹⁵"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiruruwaruwami! Yegiiyai ma dobuwai konumanumataya da wawaya koekwekwisi. Koipaparana kirakai da wawaya kona~tinavurei da ikikava koitumaghana nakanani ini~tumaghana. Ma maranai wawaya sago ami vibeyebeyena ini~tumaghane na ina berabero ini~ruwai da kana kovogha keyama karakaratina kamonai ina~rakata kirakai."

¹⁶"Koti~nuwapoya kirakai! Konotanotai da wawaya koti~noravesi ma matami isowa yavui. Ami vibeyebeyena kamonai wawaya kovonavonesi bo,

^u **23:5** Perisi damsi weni sawarisi ikote na ivi~matakira wawaya kurisi da God ina vonaviyoyovana enununura bubuni. ^v **23:5** Mat 6:1; Num 15:38; Deut 6:8

^w **23:11** Mat 20:26-27; Mak 9:35, 10:43-44; Luk 22:26 ^x **23:12** Luk 14:11, 18:14

^y **23:14** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 14 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiruruwaruwami! Kwapukwapura koiberowerwesi da i numa ma i sawara koirapenei. Ma kayotata notasiyai na debiiyai koniponipowana guriguri. Kovogha bero kirakiina kona~viya.' (Mak 12:40)

'Iyi Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini~kiigiiyei.' Ma wawaya kovonavonesi bo, 'Iyi Taparoro Numana kana gold vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina~kivini.' ¹⁷Tami neghaneghami! Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, gold bo Taparoro Numana? Taparoro Numana iyamna irakata. Ma kegha da wawaya gold esuwasuwara na Taparoro Numana kamoni, suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani gold na vovokaravina. ¹⁸Ma bade kovonavonesi bo, 'Iyi suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini~kiigiiyei.' Ma wawaya kovonavonesi bo, 'Iyi ina suwara vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina~kivini.' ¹⁹Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, suwara bo suwara kana kema? Suwara kana kema iyamna irakata. Wawaya esuwasuwara na suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani suwarina na vovokaravina. ²⁰Tuna kubiine iyavo kava suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei na ke kemana vavanai kava, ma bera kudubina kemana tepanai na yavata. ²¹Ma iyavo kava Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei na ke Taparoro Numana vavanai kava, ma God yavata. ²²Ma wawaya kunuma vavanai vonakiiyapa bagibagina ina~terei na ke kunuma vavanai kava, ma God ma ina vikiivavo gawarina yavata ina~kamowani."^z

²³"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Bera gisigisisi konununura bogai, ma avi kubiine bera ghamaghamasi ke kota~beraberai? Wawaya koti~kamyuyuwesi ma bera maninisi kava kota~berai kurisi, ma God kurina koti~patutu. Ma nani berasi ke kota~beraberai. Ami kayowana da bera gisigisisi kona~bera bogai, vavai kii vovoghabughabu^a korereregha da riba imaruwa ma riba sago God kurina kosuwasuwara. Nakanani koberaberai na vaghina, ma kegha da ku tepana bera ghamaghamasi yavata kota~berai.^b ²⁴Konotanotai da wawaya koti~noravesi ma kegha matami isowa yavui. Avi kubiine nasinasi gisi korekorena kami okowa kamoni na kona~taratawei ma muriyai konumai? Ma sawara ghamanakina nakanani ma kamel ruvana na kudubina kona~runamiya."

²⁵"Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Ami redu ma dabira kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na idadabu kirakai iyamna kawakiikai ma nota meyena nuwanuwami ivi~tupoi. ²⁶Tami Perisi dami matami isowai! Kunona ami redu ma ami dabira kamosi kota~kawai ma muriyai da kupuna kota~kawai."

^z 23:22 Isa 66:1; Mat 5:34   ^a 23:23 vavai kii vovoghabughabu: Weni 'spices' kava ivi~sisiyei, 'mint', 'dill' ma 'cumin.'   ^b 23:23 Lev 27:30

27“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Tami nakanani ma dogo karawaga kamoni, wawaya wakima poipoisi igwagwara da tepanai kitana biibiina ma kamoni na wawaya tuwirisi ma viyosi bowabowasi.^c 28Ma bade ana~vona meyemi, koberaberai da wawaya ina~kitimi ma ina~vona da tami God ina wawaya maninimi. Ma kegha, nuwanuwami kamosiyai na notaruwaruwami ma berabero itupu.”

Yesu ivi~debei da kii kovogha ghamana ina~viya.
(Luk 11:47-51)

29“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Peroperoveta kii dogo gawarisi tepasiyai na matakira numasi kovowavowa ma bade wawaya kiikiimatanisi kii dogo gawarisi na koimonagha bogai. Ma tami mani ami kaekiki mau nani wawayisi ivi~kiivunuwana. 30Ma kovonavona bo, ‘Rorova mara katamaninai akii kaekiki mau yavata kata~makamakai na ke kati~vitesi da peroperoveta kati~kiivunuwana.’ 31Vona bubuna, wekarakava koimamatara meyemi da tami mani ami kaekiki mau peroperoveta ivi~kiivunuwana. 32Vaghina, ami kaekiki mau aviyavisina ivi~karei na tami koni~kovini. 33Tami mota! Tami na mota natunatusi! God ini~tupavireviremi ma ku keyama karata makamakii nonowina ina~tawemi! Ke kovokovoghina kona~veruvuvurei!^d 34Avonavonemi da peroperoveta, nuwagiura wawayisi ma vibeyebeyena wawayisi ana~vonatawesi kurimi. Ma viya kona~kwavinisi kwanatu nunusiyai, ma viya koni~kiivunuwana, ma viya kona~tuparatusi ma viya ami kiki numasi kamosiyai kona~widisi. 35Tuna kubiine ami kaekiki mau i berabero na tami weni kimtina wavuna kona~kavari. Ti na God ina wawaya maninisi mara katamaninai ivi~kiivunuwana da tarasi isororo. Abel ina rabobowai da ipisi Barakiya natuna Zekaraya ina ku rabobo, tuna na Taparoro Numana garina kamoni kokiivunui da Taparoro Numana ma suwara kana kema basunai irabobo.^e 36Vonavaghata avonavonemi, weni rabobosi rorova mara katamaninai itupuwa na wavuna weni kimtina kona~viya.”

Yesu Jerusalem ituwei.
(Luk 13:34-35)

37“O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta koikiivunuwana ma God ina yonayona wawayisi wakimiyai koraravisi da koirabobosi. Mara nonowa akayokayowei da natunatumi ata~koyagha bubunisi ma ke ami kayowana. Ikikava kokoreko wavinena mapemapenai natunatumu eragoragobisi, nakanani

^c 23:27 Apos 23:3   ^d 23:33 Mat 3:7, 12:34; Luk 3:7   ^e 23:35 Gen 4:8; 2Chr 24:20-21

ata~taraghavumi ma kegha, kobabareku! ³⁸Ma kovi~yana, God ami Taparoro Numana ivoterei da ibubu.^f ³⁹Vonavaghata avonavonemi, ke kona~kita meyeku, karako da ku mara damona. Ma nani maranai ana~vovira ma kona~vona bo, 'God ini~biibiinim, tam Bada avanai kepipisi! Kiiwa, kiiwa!' ”^g

Taparoro Numana ina~rikai.

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

24 ¹Yesu ivomiiri da Taparoro Numana garina ikiikiibutawei ma kana kivikivina ipisi kurina da Taparoro Numana ma numa viya nani garina kamoni ivivi~deyei na ivivi~sisiyei kurina. ²Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai ma koideyei, bo? Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da peyarina ina~kuririghi inoru ku tano, ke wakima sago kana gawariyai ina~makai.”

Nuwapoya kana mara ina~pisi.

(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³Yesu Oliv koyana baranai imakamakai ma kana kivikivina inae kurina da ti mani kavakava ma ivi~tarakiyane bo, “Kevonekai, weni berasi kisisiyei na avi maranai ina~tupuwa? Ma avi ini~matakira da kanakovi da gisina kava ma kuna~vovira ma bade mara damona?”

⁴Ma ivonapotesi bo, “Kokitaruvimi da wawaya ke ini~beroberowemi. ⁵Wawaya ipeyari ina~pisi ma ina~vonemi da taku avonatawesi. Ma ina~vonemi bo, ‘Taku God ina Vivinevine Wawayina!’ Wawaya peyarisi ini~yanesi ma ini~tumaghanesi. ⁶Sisiya koni~yane da wawaya rabarabai ighaviya, bo sisiya kona~viiya da ghaviya epipisi na ke kona~yabumana. Weni berasi ini~nao ma ke kona~notai da mara damona. Kegha, karakava. ⁷Dam ina~vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina~vomiiri da kiivavo sago kana ghaviya. Ma dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai nukenuke bo gomara ina~tupuwa. ⁸Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita~dagui da ita~vivivowavowa.”

⁹“Nani maranai wawaya ina~patumimi, ini~tupaketowanemi ma ini~rabobomi. Taku kubiiku na dam kudubina dobuwai ina~baremi.^h ¹⁰Wawaya peyarisi i vitumaghana ina~voterei. Ma turaturasi ini~wawanesi ma ini~makiiberowana. ¹¹Ma peroperoveta viviberosi ipeyari ina~nekiibau ma wawaya ini~noweberosi. ¹²Berabero ma kawakiikai ina~rakata da dobu ina~kiimumui, ma wawaya i nuwaviina ini~beroi. ¹³Ma iyavo kava ina~miirikikina da ku damona na God ini~yawasisi.ⁱ ¹⁴Wawaya God ina vikiivavona varana biibiina ina~dimei dam ma dam kurisi. Ma vonavaghata ini~mamatarei da dobu kudubina akovina ina~viiya. Ma nani murinai na mara damona ina~nekiibau.”

^f 23:38 Jer 22:5   ^g 23:39 Psa 118:26   ^h 24:9 Mat 10:22   ⁱ 24:13 Mat 10:22

‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana ina~puyaki.

(Mak 13:14-20; Luk 21:20-24)

¹⁵“Aviyavisina peroveta Daniyera igirumi da ina~tupuwa na kona~kitai. ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamoni God kana gawara ina~viiya da gawarina vovokaravina ina~puyaki.” (Viyava wawayimi akova kovii bubuni.)^j ¹⁶“Nani sawarina bero kirakiina kona~kitaitai na iyavo kava Judiya kamoni na yaghiyaghina ku koya koverau. ¹⁷Ma iyai matarai kemakamakai na ke kuna~rui ku numa kamona da am sawara kuna~yuna.^k ¹⁸Ma iyai vao kamoni na ke kuna~vovira ku numa da kam gara kuna~yuna. ¹⁹Nani maranai wivine roperopeyisi ma vivi~sususi na ini~kamyuyuwa kirakai. ²⁰Konipowana kirakai God kurina da weni marana berona ke bodu kamoni bo viyakam maranai ina~tupuwa.^l ²¹Dobu karenai da karako weni ku marana na wawaya vokwarakwara damina eviiviiya ma ke ita~rakata kirakai. Ma weni marana aisisiyei na nuwapoya ma vokwarakwara na ina~rakata ma ina~bero kirakai. Ma murinai ke vokwarakwara nakanani tapanana meyei.^m ²²Nani marana berona ita~guri na wawaya kudubisi ita~rabobo yavu. Tuna kubiine God ina wawaya vovinesi notasiyai na vokwarakwara marana ina~terevitupoi.”

²³“Nani maranai wawaya ina~vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina na weni’ bo ‘God ina Vivinevine Wawayina nokoni’ na ke koni~tumaghanesi. ²⁴Wawaya ipeyari ini~bero, ina~vonemi da ti na God ina Vivinevine Wawayina ma peroperoveta viviberosi yavata ina~vomiiri da bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi ina~berai da wawayota ini~beroberowesi. Ma ini~paparana da God ina wawaya vovinesi yavata bade ini~beroberowesi da i vitumaghana ina~voterei. ²⁵Vaghina, namada avonaveremi ikovi, ²⁶tuna kubiine maranai wawaya ina~vonemi bo, ‘Kovi~yana, God ina Vivinevine Wawayina warereyai’ na ke kona~kiibau nake. Bo ina~vonemi bo, ‘Kovi~yana, God ina Vivinevine Wawayina numa kamoni ikove’ na ke koni~tumaghanesi,ⁿ ²⁷iyamna Wawaya Natusi ina~pipisi na namanamara nakanani. Ma ina~vokadari da maramatana da niyipuna ina~yasegana yavui.”

²⁸“Oghogha yavona imapatana kona~kitai na konakovi da bowabowana nani. Ma wawaya weni matakirisi kudubina ina~kitai na inakovi da tuna na mara damona.”^o

---

^j 24:15 Dan 9:27, 11:31, 12:11   ^k 24:17-18 Luk 17:31   ^l 24:20 Jiu damsi i vonaviyoyovana kamoni ivonesi da viyakam maranai ke ina~baba ku dobu rabaraba, tuna kubiine viyakam maranai ke kovokovoghina da nuwapoya ina~verukuyowei.   ^m 24:21 Dan 12:1; Rev 7:14   ⁿ 24:26-27 Luk 17:23-24   ^o 24:28 Luk 17:37

Wawaya Natusi ina~nekiibau.

(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

²⁹“Vokwarakwara marasi ina~kovi na murinai na yaghiyaghina ma dega ini~nubakutuvi, nawaravi ina yasegana ina~kovi, ma gwamegwame ina~ririgha. Ma bera peyarina kunumai na God ina~nukei.^p ³⁰Wawaya peyarisi dobuwai matakira kunumai ina~kitai na ina~tutou. Ma ina~kita da Wawaya Natusi kwavu kamoni ere kadarina ma rewapanina ina~pipisi.^q ³¹Ma ture ina~tou da gamona ghamana na God ina aneya ina~vonatawesi da dobu ina~ne yavui da ina wawaya vovinesi ina~kiividaburisi.”

Kiinumomiibiina.

(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

³²“Kii na miiba, nota ina~veremi da mara damona na ikikava. Maranai kiinumomiibiina takitai da ruguruguna eraravi ma enumonumoi na takovi da gisina kava da kwamra. ³³Maghimaghighina weni berasi avi~sisiyei peyarina kona~kitai na konakovi da mara itupo, gisina kava da Wawaya Natusi ina~nekiibau. ³⁴Vonavaghata avonavonemi, Jiu dami viya patana da kona~makamakai ma weni berasi peyarina ina~tupuwa. ³⁵Kunuma ma dobu ina~wapa ma vonaku na ke meyani da ina~wapa.”

Mara damona na ke katakovi da meni maranai ina~tupuwa.

(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)

³⁶“Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina~tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi, nakanani bade God Natuna ke itakovi. Mamai God ina kina kava iakovi. ³⁷Nowa ina mariyai ikikava bera ghamana itupuwa da ivi~tataghanisi, nakanani ina~tupuwa Wawaya Natusi ina vovira marana.^r ³⁸Muriyai da kutukutuwa ita~kunisi na wawaya ikamkampungha, iumuma, ma itatavine ma nani kamoni na Nowa ina ku waka igeru. ³⁹Wawaya ke itakovi da aviyavisina ituputupuwa ma kutukutuwa inekiibau da peyarisi ikaruwesi da irukwa. Nakanani ina~tupuwa maranai Wawaya Natusi ina~vovira.^s ⁴⁰Nani maranai tomotomowa ivi~ruwa vao kamoni ina~wayowayowa na sago ina~viitawei ma sago ina~makai. ⁴¹Bade wivine ivi~ruwa vavai ina~yaghayagha na sago ina~viitawei ma sago ina~makai.”

⁴²“Tuna kubiine kovovunagha meyemi ma kona~vivikoyakoyagha. Ke kotakovi da mara avai ami Bada ina~vovira. ⁴³Koviyana. Numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita~pisi na numa

---

^p 24:29 Isa 13:10, 34:4; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12-13   ^q 24:30 Dan 7:13; Zech 12:10-14; Rev 1:7   ^r 24:37 Gen 6:5-8   ^s 24:39 Gen 7:6-24

iti~tarapaparanei da yapiyapi wawayina ke kovokovoghina da numa ita~gavovori da ita~ru^t.⁴⁴ Ma vaghina, tami bade kovovunagha meyemi, iyamna nani marana kona~notanotai da Wawayata Natusi ke ina~pisi na tuna maranai ina~nekiibau.”

Bigabiga biibiina ma bigabiga berona.

(Luk 12:41-48)

⁴⁵ Yesu ivona bo, “Nuna badana ina bigabiga tomowina patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina~panani na ina~vinei da ina bigabiga peyarina ini~badesi ma kii vavai ina~rereghisi. ⁴⁶ Maranai numa badana ina~vovira ina ku numa ma ina~panani da bigabiga tomowina ebibigabiga bubuna na ini~nuwabiibiyei. ⁴⁷ Vonavaghata avonavonemi, numa badana nani bigabigana ina~terepai da ina mura kudubina ini~badei ma ina~koyagha bubuni. ⁴⁸ Ma mikeda bigabiga tomowina na wawayata berona na ina~vona bo, ‘Aku bada ina numataya iguri.’ ⁴⁹ Tuna kubiine ini~karei da bigabiga turaturana ina~kwapukwapusi ma mara nonowa wawayata umaneghaneghasi yavata inumuma ma ina~kamkam. ⁵⁰ Ma ke itakovi da meni maranai ina bada ina~vovira, tuna kubiine ke ita~notanotai da ita~nekiibau na nani maranai ina~nekiibau da ini~tataghani. ⁵¹ Ma numa badana bigabiga berona ini~tarabedibediyanei ma ina~tawanakiibuwei da miiriruaruwasi yavata ina~vivitutuwana ma okesi ina~vivitarakikitei.”

Wiwikesi imaruwa miibiina.

25 ¹ Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago wiwike imaruwa, i rampa ikavara ma inae da tomowa ita~tavine na verupotena kubiine.” ² Kamosiyai wivine miikovi na nuwanuwagiurisi ma miikovi na neghaneghasi. ³ Neghaneghasi na i rampa ikavara ma kamonai kii oira ke ghamana. ⁴ Ma nuwanuwagiurisi na i rampa ikavara ma bade kii oira ku diudeu kamosi itepo na yavata ikavara. ⁵ Tavine tomowina ivivi~kayovira kubiine, wiwikesi matasi ipota na ivivi~keneyana.”

⁶ “Nubakutuva basunai ma yonayona wawayina ikiirara bo, ‘Tavine tomowina epipisi! Kokiibau da kona~verupotei!’ ⁷ Wiwikesi irumatamatakeyana da i rampa ivovovunagha. ⁸ Ma neghaneghasi turaturasi kurisi ivi~nowi bo, ‘Kade oira gisina kota~verekai, akii rampa epekepeki.’ ⁹ Ma nuwanuwagiurisi ivonapotesi bo, ‘Kegha. Konae da kubiimi kona~gimara. Ke ruvaruvana da kana~votepowemi.’ ¹⁰ Vaghina ma, neghaneghasi inae da i oira ita~gimara ma nani kamonai tavine tomowina inekiibau. Ma wiwikesi miikovi ivovunagha na tomowina yavata irui ku numa tavine kamna kubiine ma matuketa igudui.”

^t 24:43-44 Luk 12:39-40   ^u 25:1 Luk 12:35

¹¹“Muriyai neghaneghasi inekiibau ma ikwatukwatu bo, ‘Bada, Bada! Matuketa kevatawei da kana~rui!’” ¹²Ma ivonapotesi bo, ‘Kegha! Vonavaghata avonavonemi da tami ke atakovimi!’” ¹³Ma Yesu ina sisiya turina iterei, ivona bo, “Tuna kubiine kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai Wawaya Natusi ina~nekiibau.”

Bigabiga ivi~aroba miibiina.

(Luk 19:11-27)

¹⁴Yesu ivonesi bo, “Ma bade God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago mura tomowina ita~numataya. Ina bigabiga ikwatusi ma ivi~varavarisi da ina mura ita~koyagha bubuni. ¹⁵Ma i akova ruvanai mane irereghisi. Sago na 5~tausan gold riririghisi, sago na 2~tausan gold riririghisi ma sago na 1~tausan gold riririghisi iverei. Ma iverukuyowesi da inae. ¹⁶Bigabiga tomowina 5~tausan iviia na maninina inae da ivi~gimagimara ma bade ku tepana 5~tausan ipanani. ¹⁷Ma bigabiga tomowina 2~tausan iviia na berana sago iberai da ivi~gimagimara da ku tepana 2~tausan ipanani. ¹⁸Ma bigabiga tomowina 1~tausan iviia na inae da dowa iyabai ma ina bada ina mane iteregavui.”^w

¹⁹“Mara gurina murinai ma mura tomowina ivovira. Ma ina bigabiga ikwaturiyariyesi da iti~tarakiyanesi da mane iveresi na ikikava iberai. ²⁰Ma bigabiga tomowina sago ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 5~tausan kuvereku na ku tepana 5~tausan aberai na kekitai, weni.’ ²¹Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibim! Bera gisigisi kubiisi kivi~patutu kirakai, tuna kubiine ana~terem da bera ghamaghamasi kuni~badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’”

²²“Ma bigabiga tomowina kana viruwa ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 2~tausan kuvereku na ku tepana 2~tausan aberai na kekitai, weni.’ ²³Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibim! Bera gisigisi kubiisi kivi~patutu kirakai, tuna kubiine ana~terem da bera ghamaghamasi kuni~badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’”

²⁴“Ma bigabiga tomowina turina ipisi ma ivona bo, ‘Bada, akovim da tam na wawaya bagibagim. Pei ke kuta~vovoni ma keyabayaba. Wereka ke kuta~bubuni ma kevovopura. ²⁵Tuna kubiine ayabumanem ma anae da am 1~tausan gold riririghisi tano kamoni ateregavui. Kekitai, am mane na weni.’ ²⁶Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom, kayobarim! Namada kuakovi da taku pei ke ata~vovoni ma kegha da ayabayaba, ma wereka ke ata~bubuni ma kegha da avovopura. ²⁷Aku gold riririghisi averem na mane kii vovidaburana wawayisi benki kamoni kuta~veresi da mane gisina ku tepana ita~yamoni. Ma maranai

---

^v 25:11-12 Luk 13:25   ^w 25:18 Mane na Grik gamonai kana vava ‘talent’ ma talent sago na 1~tausan gold riririghisi ruvana.

avovira na aku mane gwabisiyai kuta~viiya ma bade ku tepana iyamoni na yavata kuta~vereku.’”

²⁸“Ma ina wawaya ivonesi bo, ‘Weni bigabiga wawayina gwabinai gold riririghisi koviitawei da nokoni bigabiga wawayina 10~tausan gwabinai na tuna kona~verei.’

²⁹‘Avonavonemi da iyavo kava avi puyona God gwabinai iviiya ma ina~bera bubuni na ku tepana ina~vere kirakiiyesi. Ma iyavo kava puyo gisina gwabisiyai ma ke ina~bera bubuni na God kudubina ina~viitawei.’^x ³⁰Ma weni bigabiga kayobarina kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Nani dobunai ina~tutou ma okena ina~vivitarakikitei.’”^y

Vitupavira turina.

³¹“Mara sago Wawaya Natusi ere kadarina ma ere rewapanina ina aneya yavata ina~nekiibau na ina vikiivavo gawarina tepanai ina~makiivipika ma ini~bada.’^z ³²Ma wawaya dam ma dam ku maghinona ina~kiiriyariyesi ma wawaya ina~vorereghisi da koroto ruwa. Nakanani ma sipu kii koyakoyagha ghamoghamo ita~rereghisi da sipu bogiiyai ma gote bogiiyai. ³³God ina wawaya maninisi, ti nakanani ma sipu na ina~vonatawesi da katagheyana in~makai. Ma wawaya ke maninisi na ina~vonatawesi da dugenai ina~makai, ti nakanani ma gote. ³⁴Nani murinai na Kiiivavo ina~vona bo, ‘Tami katagheyakuwai na kopisi. Aku Mamai ivi~biibiinimi. Dobu karenai ina vikiivavona ivovunaghi tami kubiimi da koni~rapenei, ³⁵iyamna vitonara ikariku na vavai kovereku da akani. Kaiyoku ikanakana na okowa kovereku da aumai. Anumataya ma ke kotakoviku ma kegha da korutiniku ami ku numa. ³⁶Kaku gara kegha na gara kovereku. Agubaga na korapa bubuniku. Taku gabura kamonai na korugenariku.’ ³⁷Ma wawaya maninisi ivonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarim na kavi~kanim? Bo kaiyom ikanakana na okowa kaverem? ³⁸Ma avi maranai ke katakovim ma kegha da karutinim akii ku numa? Bo kam gara kegha ma gara kaverem? ³⁹Avi maranai kugubaga na kanae kakitim? Bo gabura kamonai kumakamakai na karugenarim?’ ⁴⁰Ma kiiivavo ina~vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwinna na nakanani ma varesiku. Ma aviyavisina kurina koberai na nakanani ma taku kuriku kota~berai.’”

⁴¹“Ma wawaya dugenai ina~vonesi bo, ‘Konetaweyana! Tami God ivi~magimi. Keyama karata makamakii nonowina ivovunaghi da Devil ma ina aneya kubiisi na tami yavata nake kona, ⁴²iyamna vitonara ikariku na vavai ke kota~vereku. Kaiyoku ikanakana na okowa ke

^x 25:29 Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18   ^y 25:30 Mat 8:12, 22:13; Luk 13:28

^z 25:31 Mat 16:27, 19:28

kota~vereku. ⁴³Ke kotakoviku na kokitakuyoweku da ke kota~rutiniku ami ku numa. Kaku gara kegha na gara ke kota~vereku. Gabura kamona agubaga na ke kota~rugenariku.’ ”

⁴⁴“Ma nani wawayisi dugenai ina~vonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitit da vitonara ikarakarim, bo kaiyom ikanakana, bo kunumataya da kakitakuyowem, bo kam gara kegha, bo kugubaga gabura kamona na ke kati~vitem?’ ⁴⁵Ma kiivavo ina~vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina kokitakuyowei ma ke koti~vitei na tuna nakanani ma taku kuriku kota~berai.’ ⁴⁶Vaghina ma, nani damsi dugenai na ina~nae da kovogha makamakii nonowina ina~viiya. Ma waway maninisi na ina~nae da yawasa makamakii nonowina ina~viiya.”^a

Babada ivi~ogatara da Yesu iti~raboboi.

(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

26 ¹Yesu weni vibeyebeyena ivi~kovini na kana kivikivina kurisi ivona bo, ²“Koakovi da mara ruwa ina~kovi na Pasova kamna kana mara. Ma taku Waway Natusi, waway sago ini~wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina~tereku da ina~tuparatuku.”^b

³Ma nani maranai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi~kiidaburana da taparoro badana ghamana Kayapas ina numiiyai ⁴ivivi~ogatara da ikikava gavunai Yesu ita~paniya ma iti~raboboi. ⁵Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamona taberai iyamna koroto ghamana ini~kayotirana da kwanatu ina~kayoresoi.”

Wavine Yesu ivi~monaghi.

(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶Yesu inumataya ku Betani kwanatuna da Saimon ina numiiyai imakamakai. Tomowina kunonai gubaga kana vava giipo ininina ikam yavui. ⁷Ma Yesu nevanevanai ikenavipika da ikamkam ma wavine sago ipisi kurina, ina diudeu kamona na oira ghabughabuna, miiyanina irakata kirakai. Ikavari ipisi da Yesu ku gayamina ivotepoi.^c ⁸Ma kana kivikivina ikitai da nuwanuwasi ipughu. Ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁹Nani oirina iti~gimarei da mane ghamana ita~viiya da waway moyamoyakisi ita~veresi.”

¹⁰Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivi~sisiyei na ivonesi bo, “Weni wavinena kovoterekuyowei, ke kona~yeghai. Tuna bera biibiina kuriku iberai.

¹¹Moyamoyakisi na mara nonowa gwabimiyai emakamakai, ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.^d ¹²Weni wavinena oira ghabughabuna ivotepoi ku tepaku na tupuwiku ivovunaghi da dogoku kubiine. ¹³Vonavaghata

^a 25:46 Dan 12:2   ^b 26:2 Exod 12:1-27   ^c 26:7 Luk 7:37-38   ^d 26:11 Deut 15:11

avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina~dimadime
na aviyavisina weni wavinena iberai na ini~sisiyei da notana ina~viiviya.”

Judas ivi~vaghinei da Yesu ini~wawanei.

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴Yesu kana kivikivina ivi~12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot, ma tuna inae taparoro babadisi i babada kurisi. ¹⁵Ivi~tarakiyane bo, “Yesu ani~wawanei na aviyavisina ku imaku kona~tere?” Ma ti na silva riririghisi ivi~yavi da 30 ma ivi~miiyei.^e ¹⁶Vaghina ma, Judas ivi~karei da keta iekwekwai da ikikava Yesu ku imasi ita~tere.

Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna ivi~karei.

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13, 21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷Jiu damsi i kaporagha sago kana vava ‘Parawa Kiipanina’ ma nani kamna na mara ivi~8 ina~verau. Ma nona marana nani kaporaghina kamona na kana vava Pasova. Ma kana kivikivina Yesu ivi~tarakiyane bo, “Imapatana kekayokayowe da kana~vovunagha Pasova kamna kubiine?”

¹⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona~panani ma kovonei, ‘Ita Bada ivona bo, Kaku mara ipisi. Kaku kivikivina yavata Pasova kamna kana~berai am numa kamona.’”

¹⁹Vaghina ma, kana kivikivina inae ma ikikava ivonavonesi na iberai, Pasova kamna kubiine ivokuyakuya.

²⁰Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivi~12 yavata nevanevasiyai ikenavipika da ita~kam. ²¹Ma ikamkam kamona na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, kamotiyai wawaya sago ini~wawaneku.”

²²Kana kivikivina nani sisiyina ivi~yane da ivi~nuwapoya kirakai, ma sago sago duma ivonavonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

²³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayina ini~wawaneku na taku yavata parawa ku dabira kakiikutuva patapata.^f ²⁴Ikikava peroperoveta igiruma na nakanani taku Wawaya Natusi ana~rabobo. Ma meni wawayina ina~viviwawaneku na iti~nuwapoya kirakai iyamna ini~kamyuyuwa kirakai. Ita~biibai da nani wawayina ke meyani ita~tupuwa.”

²⁵Ma Judas, viwawana wawayina, ivonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, vaghina, tam. Kuvi~debe meyem.”

Yesu ina kam turina.

(Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²⁶Ikamkam kamona na Yesu parawa sago iviia ma God kurina ivi~kiikiwa ma ivogimai da kana kivikivina irereghisi. Ma ivonesi bo, “Koviya ma kokani. Weni tuna tupuwiku.”

^e 26:15 Zech 11:12   ^f 26:23 Psa 41:9

²⁷Ma bade redu iviia ma ivi~kiikiwa. Ma kana kivikivina iveresi ma ivonesi bo, “Peyarimi weni redunai kouma. ²⁸Weni tuna taraku. Imatakira da God ma ina wawaya yavata vivaghina vuna makamakii nonowina eberaberai. Taraku ina~sororo da wawaya peyarisi i berabero God ina~notatawei.^g ²⁹Avonavonemi da wain ke anuma meyei ina~nena da mara karakava aku Mamai ina vikiiavona kamonai na tuma patapata.”

³⁰Ma vaghina, vokavara tavorina sago iravi ikovi ma ikiibau ku Oliv koyana.

Yesu ivona da kara Pita ini~bero.

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Weni didibarinai peyarimi kona~verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kii koyakoyagha ina~kiivunui,

ma sipu yavona ini~verubogebogesi.’^h

³²Ma rabobowai ana~vomiiri murinai na ani~nao ana~nae ku Gariri.”ⁱ

³³Ma Pita ivona bo, “Mikeda kam kivikivina kudubisi ina~verukuyowem ma taku na ke meyani da ana~verukuyowem.”

³⁴Ma Yesu, Pita ivonei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko ina~tou na mara aroba kuni~bero da ke kuta~koviku.”

³⁵Ma Pita ivona bo, “Kegha! Namanaki inakoviku da taku na kam kivikivina na yavata ini~rabobota, ke meyani ana~vona da ke atakovim!”

Ma kana kivikivina peyarisi sisiyina sago ivonei.

Yesu Getsemani dobunai inipowana.

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶Yesu kana kivikivina yavata inae ku gawara sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana~nae noke da ana~nipowana.” ³⁷Ma Yesu ita~nae na Pita ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma damina iviia da nuwanuwana kamonai ivisivisi ma nuwapoya ikiivunui. ³⁸Ma ivi~aroba ivonesi bo, “Aviyavisina nuwanuwaku kamonai damina aviiviiya na tuna nuwapoyina ekiikiivunuku. Ke kona~kuyoweku, weni dobunai komakai da kokita ma yavata tabanebanenega.”

³⁹Yesu ine gisina ma itawotei da maghighina ku tano ma inipowana bo, “Aku Mamai, kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta~viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowanai keberai.”

^g 26:28 Exod 24:8; Jer 31:31-34   ^h 26:31 Zech 13:7   ⁱ 26:32 Mat 28:16

⁴⁰Yesu ivovira kana kivikivina ivi~aroba kurisi ma ikitisi da ivivi~keneyana na Pita ivonei bo, “Kade kota~banenega mara gisina bo kegha? ⁴¹Kokitabanenega ma konipowana da ruyagha ke kona~panani. Kanumimi ina kayowana ma tupuwimi na imitamita.”

⁴²Vaghina ma, mara viruwina ikuyowesi da ine gisina ma inipowana bo, “Mamai, mikeda ke kovokovoghina da vokwarakwara reduna kuna~viitawei na vaghina, anumai da am kayowana ina~tupuwa.” ⁴³Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ikitisi da bade ivivi~keneyaname, iyamna matasi ikiikovoghi.

⁴⁴Ma vaghina, mara viarobina Yesu ikuyowesi inae ma nipowanai sisiyina sago iterei. ⁴⁵Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ivonesi bo, “Karakava da kokenakena ma koyakam bo? Kokitai, taku Wawaya Natusi kaku mara inekiibau da viwawana wawayina ini~wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina~tereku. ⁴⁶Kovomiiri ma tanae. Kokitai, viwawana wawayina inekiibau.”

Seri wawayisi Yesu ipaniya.

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴⁷Yesu ivivi~sisiya kamona na Judas, tuna Yesu kana kivikivina sago ivi~12 kamosiyai na koroto ghamana yavata ere kepatisi ma ere serisi inekiibau. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. ⁴⁸Karakava da ita~pisi na Judas ivonesi bo, “Wawayina ana~yoyoni na vaghina wawayina. Tuna kopaniya.”

⁴⁹Vaghina ma, Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kiiwa, kiiwa, Bada.” Ma iyoni.

⁵⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Kwinaku, aviyavisina kenotanotai na vaghina, keberai.”

Ma nani korotona ipisi da Yesu ivotatani ma ipaniya. ⁵¹Ma kana kivikivina sago ina seri itinatawei da taparoro badana ghamana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁵²Ma Yesu ivona bo, “Am seri ketupasusura meyei, iyamna iyavo kava seriyai itona na seriyai ina~rabobo. ⁵³Kotakovi da ati~kwatu aku Mamai kurina na yaghiyaghina aneya korotosi ita~vonatawesi da kubiiku iti~tona.^j ⁵⁴Ma mikeda weni berana ata~berai na aviyavisina peroperoveta igirumi na ke ita~tupuwa.”

⁵⁵Vaghina ma, Yesu nani korotona ivonesi bo, “Avi kubiine seri da kepata kopiyei da kota~paniku, nakanani ma taku kayakayayiku? Mara nonowa Taparoro Numana garina kamona avivi~beyebejena ma ke kota~paniku.^k ⁵⁶Ma aviyavisina peroperoveta namada igirumi

^j 26:53 Yesu ivona da aneya 'legion' ivi~12 ita~pisi, iyamna da aneya 72~tausan ita~pisi da iti~tona. ^k 26:55 Luk 19:47, 21:37

da ita~tupuwa na wekarakava etuputupuwa na idebei kurita da vonavaghata.”

Nani murinai kana kivikivina ivoterei da iverukuyowei.

Yesu Sanhidran dughuna maghinonai imiiri.

(*Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19:24*)

⁵⁷Iyavo kava Yesu ipaniya na irutini ma yavata inae da Taparoro Badana Ghamana Kayapas ina ku numa. Ma nani dobunai vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivi~kiidaburana. ⁵⁸Ma Pita ina kina kava murisiyai ikivinishi da Kayapas ina numa garina ku kamona irui. Ma numa kana potapota wawayisi yavata imakiivipika ma ita~kitai da aviyavisina ita~tupuwa. ⁵⁹Taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babada kudubisi keta iekwekwai da sisiya viberowai Yesu iti~wavui ma iti~raboboi. ⁶⁰Ma wawaya ipeyari ivomiiri da sisiya viviberosi iberabera ma ke ruvaruvana da aviyavisina ita~panani da Yesu iti~wavui. Turinai na totomomowa ruwa imiirikiibau ⁶¹ma ivona bo, “Weni tomowina ivona da God ina Taparoro Numana ita~rikatawei ma mara aroba kamoni ita~vowa meyei.”^l

⁶²Ma taparoro badana ghamana ivomiiri ma Yesu ivonei bo, “Iwavam na ikikava kuna~vonapotesi? Kam papara kuna~vowai bo kegha?” ⁶³Ma Yesu kawana ipota. Ma ivona meyei bo, “God makamakii nonowina avanai vonavaghata kevonekai. Tam God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? Tam God Natuna, bo?”

⁶⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina, kuvona bubuna. Ma peyarmi avonavonemi da mara epipisi da taku Wawaya Natusi kona~kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyana ana~makamakai, ma bade kona~kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”^m

⁶⁵Taparoro badana ghamana weni sisiyina ivi~yanei na nuwanuwana ipughu da kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Kovi~yanei! God ivi~avaberowei! Ivona da tuna na God! Ke vimamatara wawayisi tekwai da ini~wavui, iyamna namada tuna mani ina sisiya tavi~yanei!” ⁶⁶Ami nota ikikava?”

Ma Sanhidran wawayisi ivonapotei bo, “Wawaya berona! Kana kovogha na rabobo!”

⁶⁷Ma ivi~karei da maghighina ikanukanui ma piideyai iraravi. Ma viya nevanavana itapitapiya^o ⁶⁸ma ivonavonavinamei bo, “Kuvona da tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam peroveta na kade kuta~vonekai da iyi iravim.”

^l 26:61 Jon 2:19   ^m 26:64 Dan 7:13   ⁿ 26:65-66 Lev 24:16   ^o 26:67 Isa 50:6

Pita ivi~bero da Yesu ke itakovi.*(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)*

⁶⁹Ma Pita na numa garina kamona imakamakai ma bigabiga wavine sago ipisi da ivonei bo, “Akitim da tam bade Gariri tomowa Yesu yavata kobababa.”

⁷⁰Ma Pita ivi~bero ma wawaya maghinosiyai ivona bo, “Taku ke atakovi da avi kisisiyei.” ⁷¹Ma ikiibau gari ku matuketina ma bigabiga wavinena sago Pita ikitai ma wawaya viya ivivi~miiriyana na kurisi ivona bo, “Weni tomowina na Yesu, Nasaret wawaya yavata ibababa.”

⁷²Mara viruwina Pita ivi~bero, ivona bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke atakovi.”

⁷³Ke mara gurina ma nani wawayisi baranai ivivi~miiriyana ipisi Pita kurina ma ivonei bo, “Vonavaghata, tam ina wawaya sago ma bade am sisiya viyanina na Gariri damsi nakanani.”

⁷⁴Ma Pita ivonesi bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke atakovi. Mikeda aibero na aivaghinei da God kovogha ina~vereku.”

Ma ina sisiya turina itereterei na kokoreko itou. ⁷⁵Ma yaghiyaghinai Pita ina nota ivovira da ikikava Yesu ivivi~sisiya na inotai. Yesu ivona bo, “Muriyai da kokoreko ina~tou na mara aroba kuni~bero da ke kuta~koviku.” Ma vaghina, Pita ikiibau ku kupuna ma itusiyasiyapa.

Wawaya Yesu irutini Pailat kurina.*(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)*

27 ¹Mara boiboiyai na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada kudubisi ivi~ogatara da ikikava Yesu iti~raboboi. ²Ma imana ikuni ma irutini inae Pailat kurina. Tuna na Rome kana bada sago ma ivonatawei da Judiya dobuna ivivi~badei.

Judas irabobo.*(Apos 1:18-19)*

³Judas, tuna viwawana wawayina na sisiya ivi~yanei da Sanhidran babada ivi~vaghinei da Yesu iti~raboboi. Ma damina iviia da bera berona iberai na ivi~nuwapoya kirakai. Ma nani 30 silva riririghisi taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada gwabisiyai iviia na ikavari ivovira da ita~vere meyesi.^p ⁴Ma ivonesi bo, “Abera beroi da wawaya ina berabero kegha ma avi~wawanei da koni~raboboi.”

Ma ivonapotei bo, “Tam kava kam wavu. Tokai ke kati~nuwapoyei.”

⁵Vaghina ma, Judas nani 30 silva riririghisi Taparoro Numana ku kamona ivi~tawetaweyana. Ma ikiibau inae da iruke.

⁶Taparoro babadisi i babada nani riririghisi iyuna ma ivona bo, “Weni tuna na puka manena, ma vonaviyoyovana evonavoneta da ke ruvaruvana da Taparoro Numana kana mane yavata tikiikapui.” ⁷Ivi~dughu ma ivi~vaghinei da riririghisi ivoviviri na bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari da kupuna damsi kii karawaga. ⁸Tuna kubiine nani tanona patana da ekwatukwatui da ‘Tara Tanona.’

⁹Weni tanona igimari na ikikava peroveta Jerimaya ivi~sisiyei na berana itupuwa. Ivona bo, “Israel damsi ivi~vaghinei da wawayina kana miiya na 30 silva riririghisi. Ma manena iviia^q ¹⁰da iruvoviviri da bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari. Ikikava Bada sisiya bagibagina iverevereku na nakanani itupuwa.”

Pailat, Yesu ivi~tupavirei.

(Mak 15:2-5; Luk 23:3-5; Jon 18:33-38)

¹¹Yesu na Judiya dobuna kana bada Pailat maghinonai imiimiiri ma Pailat ivi~tupavirevirei. Ivi~tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kuvona bubuna.” ¹²Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi~karei da Yesu ivivi~wavui na ke ita~vonapotesi.

¹³Tuna kubiine Pailat ivi~tarakiiyanei bo, “Kade, wavu kudubina evereverem na kiyanesi bo kegha?”

¹⁴Ma Yesu ivi~kawapotapota da i sisiya ke sago ita~vonapotei na Pailat ivi~deye kirakiiyei.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ini~raboboi.

(Mak 15:6-15; Luk 23:13-25; Jon 18:39–19:16)

¹⁵Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai koroto i kayowanai wawaya sago gabura kamonai ina~votawei. ¹⁶Ma nani maranai tomowa sago gabura kamonai imakamakai, kana vava Barabas. Ma wawaya peyarina iakovi da tuna tomowa kayakayayina. ¹⁷Ma koroto ghamana ipisi na Pailat ivi~tarakiiyanesi bo, “Meni wawayina kokayokayowei da kubiimi ana~votawei? Barabas bo Yesu, tuna na wawaya viya evonavonei da God ina Vivinevine Wawayina.” ¹⁸Pailat iakovi da taparoro babadisi i babada na Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine irutinapiyei kurina.

¹⁹Ma Pailat vitupavira gawarinai imakamakai na kawana sisiya ivonatawei kurina. “Nani wawayina kevoterei. Ke aviyavisina sago kuna~berai kurina. Tuna ina berabero kegha. Taku didibarai wawayina avi~matuwei na ayabumana kirakai.”

---

^q 27:9-10 Zech 11:12-13

²⁰Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ivivi~nuwatinisi da ita~vona bo, “Barabas kevotawei ma Yesu na kevi~raboboi.”

²¹Ma Pailat ivi~tarakiiyana meyesi bo, “Wawaya na ruwa, ma meni wawayina kokayokayowei da ana~votawei kubiimi?”

Ma peyarisi ikarayogosi bo, “Barabas!”

²²Ma Pailat ivonesi bo, “Ma weni tomowina Yesu, wawaya evonavona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina na ikikava ana~berai?”

Ma kudubisi ighekiirara bo, “Kotuparatui!”

²³Ma bade ivonapotesi bo, “Avi kubiine kana~tuparatui? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha da koroto ighekiirame. “Kotuparatui! Kotuparatui!”

²⁴Pailat damina iviia da ke kovokovoghina da wawaya i nota ita~tinvirai. Ma ikitai da gisina kava viruwa ghamana ita~tupuwa. Tuna kubiine bigabiga sago ivonei da okowa ikavarapiyei ma koroto maghinosiyai imana ikowai. Ivonesi bo, “Weni tomowina tarana ina~sororo na ke taku wavuna ana~kavari, tami mani kami wavu!”^r

²⁵Ma wawaya kudubisi nani korotona kamona ivonapotei bo, “Tarana na tokai ma natunatakai wavuna kana~kavari!”

²⁶Vaghina ma Pailat, Barabas gabura kamona ivotawei da ikiibau. Ma Yesu na ivi~damani seri damsi kurisi da ita~kwapui ma ita~tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivi~agaberowei.
(*Mak 15:16-20; Luk 23:11; Jon 19:2-3*)

²⁷Seri wawayisi viya Yesu irutini i numa garina ku kamona ma seri damsi kudubisi ikwaturiyariyesi da Yesu imiirigwagwari. ²⁸Ma kana gara irupamatawei ma tarasovo yebayabarina ivi~kotei. ²⁹Ma urava ere iyiyona iviia da imetami ma gayamina itaratani, kiivavo kana tarapinawa ivi~bonebonei. Ma diwona ku katagheyana iterei. Tuna nakanani ma kiivavo ina diwona. Ma ivi~beroberowei da maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kiiwa kiiwa, tam Jiu damsi i kiivavo!” ³⁰Ma ikanukanui ma diwona imanai itinaneboi da gayamina iraravi. ³¹Ivi~namei ikovi ma tarasovo yebayabarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi~kotei. Ma irutini ikiibau da ita~tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ituparatui.
(*Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27*)

³²Seri wawayisi Yesu irutini da Jerusalem ikiibutawei inenae. Ma ketiyai tomowa sago ipanani, kana vava Saimon, ina dobu Sairini.^s

^r 27:24 Deut 21:6-9   ^s 27:32 Sairini na kwanatu sago Africa kamona.

Ma seri damsi idarui da Yesu kana korosi ikavari. ³³Inekiibau ku koya sago, kana vava Gorugata.^t ³⁴Ma wain ikavarapiyei ma gegura kawakiikwarikwarina yavata igwadai ma Yesu iverei da itumai. Ikara tovonu ma ibarei, ke itumai.^u ³⁵Vaghina ma ku korosi ituparatui. Ma seri damsi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.^v

³⁶Nani murinai imakiiVIPika da Yesu iti~matatetei. ³⁷Ma Yesu gayamina ma ku tepana vonaverena igirumi imakamakai, ivi~debei da avi kubiine ituparatui. Igiruma bo, “Weni na Yesu, Jiu damsi i kiivavo.” ³⁸Ma yapiyapi damsi ruwa Yesu yavata ituparatusi, sago katagheyana i vi~miirini ma sago dugenai ivi~miirini.

³⁹Ma wawaya ketiyai inenae ma ipipisi na Yesu ikarakara vibagibagiyei ma ikiikiirara, ivonavonaberoberoi.^w ⁴⁰Ivonavonei bo, “Tam kuvona da Taparoro Numana kuta~rikai ma mara aroba kamona i kuta~vowa meyei. Tam God Natuna, bo? Mede kevi~yawasa meyem da korosiyai keoru!”^x

⁴¹Ma bade taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada Yesu ivonavonaviiviyakei. ⁴²Ivonavona bo, “Wawaya bogii ma bogiiyai ivivi~yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani iti~yawasa meyei. Ivonavoneta da tuna Israel kana kiivavo na mede tuna mani ina rewapanai korosiyai eoru da takitai ma titumaghane. ⁴³God itumaghane ma ivona da tuna God Natuna. Vaghina, takitai da God ekayokayowei da ini~yawasi bo kegha.”^y

⁴⁴Ma nani totomowisi ruwa Yesu ririnai ituparatusi na ti yavata ivonavonaviiviyakei.

Yesu irabobo.

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵Madegha punai dobu kudubina ivi~nubakutuvi, ma nakanani imakai da ku ravi madegha. ⁴⁶Ma ravi madeghinai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” Sisiyina iyamna na “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”^z

⁴⁷Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi~yana beroi ma ivona bo, “Kovi~yana, Elaidiya ekwatukwatui.” ⁴⁸Ma wawaya sago yaghiyaghina i iverau da gumba^a ivokutuvi ku wain kamona. Ma ku kii gurina ivi~kavini ma ivororona da Yesu ita~karasusui.^b

⁴⁹Ma wawaya viya ivona bo, “Kevoterei. Takitai, kade Elaidiya ina~pisi da ini~yawasi bo kegha.”

⁵⁰Vaghina ma Yesu ikiirame, yapurana itatawei ma irabobo.

^t 27:33 Gorugata iyamna ‘Teuteu Gawarina,’ ma nani dobunai wawaya ikiivunuwana.

^u 27:34 Psa 69:21   ^v 27:35 Psa 22:18   ^w 27:39 Psa 22:7, 109:25   ^x 27:40 Mat 26:61; Jon 2:19   ^y 27:43 Psa 22:8   ^z 27:46 Psa 22:1   ^a 27:48 *gumba*: gumba na ‘sponge.’

^b 27:48 Psa 69:21

⁵¹Ma tuna maranai Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamosika, tepanai ivi~karei da ioru ku kapina da nake ma wike.^c Ma nukenuke dobu inukei da wakima ivi~tamosepisepiyana.^d
⁵²Ma bade karawaga kamona dogo kawasi itamotate da God ina wawaya vovokaravisi irukwamakai na rabobowai ivomiiri. ⁵³Ma karakava Yesu rabobowai ina~vomiiri ma murinai nani wawayisi vovokaravisi ina~ru ku Jerusalem da wawaya peyarisi ina~kitisi.

⁵⁴Ma seri damsi i senturiyon yavata Yesu ivivi~matatetei na nukenuke damina iviia ma aviyavisina peyarina itupuwa na ikitai da iyabumana kirakai ma ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina tuna God Natuna.”

⁵⁵Ma wivine viya Gariri kamona ivomiiri da Yesu yavata ibababa da kana vavai ivivi~tava ma ikoyakoyaghi. Nani wivinesi imiiritaweyana da Yesu korosi tepanai ikitakitai,^e ⁵⁶ma kamosiyai na Meri Magadarini, Jemes ma Joses i maduwa Meri, ma Zebedi kawana, tuna Jemes ma Jon i maduwa.

Yesu tupuwina ku karawaga iterei.
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁵⁷Ravi ipika ma mura tomowina sago inekiibau. Kana vava Josepa ma ina kwanatu na Arimateya, Judiya dobuna kamona. Ma tuna Yesu kana kivikivina sago. ⁵⁸Inae Pailat kurina ma ivi~nowi da Yesu tupuwina ita~viia. Ma Pailat vivaghina sisiyina ivonatawei seri damsi kurisi da Josepa, Yesu tupuwina ita~kavari. ⁵⁹Ma Josepa inae da Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei ma kwarewa vunai igerei.^f ⁶⁰Ma Josepa namada buba sago iyamoni da karakava ita~rabobo na tupuwina nani dobunai ita~terei. Ma Yesu tupuwina ikavari inae ma nani bubana ku kamona iterei. Ma wakima ghamana itabiri da buba kawana igudupotai ma ikuyowei. ⁶¹Meri Magadarini ma Meri sago ivi~ruwa imakai da karawaga imakiikarokaroni ma aviyavisina peyarina Josepa iberabera na igayogayoi.

Karawaga kana potapota.

⁶²Mara itom na viyakam marana. Ma taparoro babadisi i babada ma Peri damsi inae Pailat kurina. ⁶³Ivonei bo, “Bada, Yesu na viviberona ma kanotanotai da ivona bo, ‘Ana~rabobo ma mara viarobina kamona rabobowai ana~vomiiri.’^g ⁶⁴Tuna kubiine seri damsi viya kevonatawesi da kana buba ina~potapotai da mara aroba ina~kovi. Nakanani kuna~berai da kana kivikivina ke ruvaruvana da tupuwina ina~yapini

^c 27:51 Mat 4:17; Mak 1:15   ^d 27:51 Exod 26:31-33   ^e 27:55-56 Luk 8:2-3

^f 27:59 Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.   ^g 27:63 Mat 16:21, 17:23, 20:19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

ma muriyai wawaya ina~vonesi da tuna rabobowai ivomiiri. Mikeda nakanani ina~tupuwa na weni viberona na ina~bero kirakai, ke Yesu ina viberu viya nakanani.”

⁶⁵Ma Pailat ivonesi bo, “Vaghina, seri damsi yavata konae ma karawaga kopota bubuni.”

⁶⁶Vaghina ma inae ma karawagai dobodobo iviia ma buba matuketina ipasipotai, ivi~matakira da wawaya ke ita~votawei. Ma seri damsi iteresi da buba ipotapotai.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(Mak 16:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

28 ¹Viyakam marana ikovi ma mara tomtomwai Meri Magadarini ma Meri sago inae Yesu kana ku karawaga da ita~kitai. ²Ma God ina aneya sago kunumai ioru ma nukenuke ghamana itupuwa. Inae Yesu kana ku buba ma wakima ghamana buba kawana igudui na wakimina itabiratawei ma tepanai imakai. ³Maghighina kitana vovokadakadarina ma kana gara poipoi kirakiina da kitana matakamokamona. ⁴Seri wawayisi iyabumana kirakai da ikirokiro ma iririgha ku tano da ivi~kiiparoparowesi da nama wawaya raborabobosi.

⁵Ma aneyina wivinesi ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Akovi da Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. ⁶Tuna ke weni. Namada rabobowai ivomiiri. Ikikava ivonavonemi na nakanani itupuwa. Kopisi da ikenakena gawarina kona~kitai. ⁷Ma yaghiyaghina konae da kana kivikivina kona~vonesi bo, ‘Yesu rabobowai ivomiiri. Ma ini~nao ku Gariri, nani dobunai kona~panani.’ Vaghina, avonemi.”

⁸Wivinesi yaghiyaghina karawaga ikuyowei, ti na ere yabuyabumanisi ma kegha da ivi~nuwabiibii kirakai. Veru ivi~karei da kana kivikivina ita~vonesi, ⁹ma keta borinai na Yesu itawanakiibuwei da ivonesi bo, “Kiiwa, kiiwa!” Ma wivinesi inae kurina, itawotesi ku maghinona da kaena ivotani ma ivokavakavari. ¹⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Konae da varevaresiku kona~vonesi da ina~nae ku Gariri ma nani dobunai ina~pananiku.”

Seri wawayisi ivi~mamataru.

¹¹Nani wivinesi inenae na seri damsi buba ipotapotai na viya ivovira ku kwantu da karawagai aviyavisina itupuwa na taparoro babadisi i babada kurisi ivi~mamatarei. ¹²Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi~kiidaburana ma ivi~dughu. Mane ghamana seri damsi ivi~miiyesi da iti~bero. ¹³Ma ivonesi bo, “Weni nakanani kovi~bero. ‘Didibarai kakenakena ma kana kivikivina ipisi da tupuwina iyapiya.’ ¹⁴Ma mikeda Pailat weni sisiyina ini~yanei na ke koni~nuwapoyei, iyamna tokai kami papara kana~vowai da ke aviyavisina berona kurimi ina~berai.”

¹⁵Vaghina ma potapota damsi mane iviia ma ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Nani vibero sisiyina Jiu damsi kamoni ivoviteteyanei da karako patana da emakamakai.

Yesu inekiibau kana kivikivina kurisi.

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁶Yesu kana kivikivina ivi~11 ivi~varavarisi da ita~nae ku koya sago Gariri kamoni na vaghina inae.^h ¹⁷Nani dobunai Yesu ikitai na ivokavakavari. Ma viya i nota iragharagha da tuna Yesu bo kegha. ¹⁸Yesu kurisi imiiririya ma ivonesi bo, “God rewapana ivereku da bera kudubina kunumai ma dobuwai ani~badei. ¹⁹Tuna kubiine avonavonatawemi kona~nae da dobu ma dobu, dam ma dam kurisi koni~beyebeyesi da ini~tumaghaneku ma ina~kiviniku. Ma Mamai ma Natuna ma Kanuma Vovokaravina avasiyai kona~babataitosi.ⁱ ²⁰Koni~beyebeyesi da aku sisiya bagibagisi peyarina avi~beyebeyemi na ina~votekateke yavui. Ma konota bogai da taku mara nonowa gwabimiyai ana~makamakai, karako da ku mara damona.”

---

^h 28:16 Mat 26:32; Mak 14:28   ⁱ 28:19 Apos 1:8

Yesu Keriso Varana Biibiina

Mak

Igirumi

(Mark)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, 'Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.' Ina giruma kamona Mak ivi~debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Ikiava ivi~beyebejena, ikiava kanuma beroberosi ighagavorisi, ma ikiava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi~debei kurita. Ma bade Yesu ivi~debe meyei da tuna na 'Wawaya Natusi' ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Ikiava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi~sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi~beyebejena na ke iti~sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi~sisiyei ma bade muriyai ikiava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi~sisiyei. Nani murinai Mak ivi~karei da Yesu ina biga ivi~debei, ivoneta ikiava ivivi~beyebejena ma bade ikiava wawaya ivivi~yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi~debei kurita da nani kamona kana kivikivina Yesu akovina iviiviiya. Ma bade iyavo kava ighaviyei na i nuwapughu kurina irakarakata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamona, ikiava Yesu ituparatui ma ikiava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi~sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.

Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamona.

Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamona ma barabaranai.

Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.

Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

- 1** ¹ Yesu Keriso^a na God Natuna ma varana biibiina tikarei. ² Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo, “Aku yonayona maghinomuwai ana~vonatawei, Tuna am keta ina~vovunaghi.”^b
- ³ “Wawaya sago warereyai erurukwatu bo, ‘Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi, ina keta maninina koberai.’”^c
- ⁴ Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma idimadima, ivonavonesi bo, “Ami berabero kubiine kovinimaya ma ami nota korereghi da nani berasi kona~takuputei ma kona~babataito. Nakanani kona~berai na God ami berabero ina~notatawei.” ⁵ Ma wawaya peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamona ikiikiibau Jon kurina da i bera beroberosi ivivi~mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.
- ⁶ Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma borikiide borinai iveruviviri. Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.^d
- ⁷ Ma ina dima kamona ivona bo, “Wawaya sago murikuwai epipisi na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku nakanani. Taku ke tomowa kiimataniku da ata~tawopika da kaena kana terepapara uravina ata~rupamatawei. ⁸ Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma Vovokaravinai ina~babataitomi.”

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

- ⁹ Ke mara gurina ma Yesu ivomiiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna kamona ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito.
- ¹⁰ Ma okowa kamona igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma Kanuma Vovokaravina ioruru kurina, kitana nakanani ma gabubu.
- ¹¹ Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku vaghata. Tam na nuwanuwaku, anuwabiibiyem.”^e

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ ^b 1:2 Mal 3:1

^c 1:3 Isa 40:3 ^d 1:6 2Kgs 1:8 ^e 1:11 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22

Seitan, Yesu iruyaghai.

¹²Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi~nowei da maninina inae ku warere. ¹³Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamoni Seitan iruruyaghai. Ma Yesu ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma aneya ikoyakoyagha bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

¹⁴Jon ku gabura itereruwei ma murinai na Yesu inae ku Gariri dobuna ma God varana biibiina idimadime. ¹⁵Ivona bo, “Karako na marana vaghata ipisi. God ina vikiivavona namada enenekiibau kurimi. Ami berabero kovinimaye ma komiirikupukuputei. Ma God varana biibiina kovi~tumaghanei!”^f

¹⁶Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina kikei Anduru yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei.

¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ma ani~beyemi da wawaya kona~konisi.” ¹⁸Yaghiyaghina i wito ivoterei ma ikivini.

¹⁹Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi waka kamoni i wito ivovovunaghi. ²⁰Yaghiyaghina ikwatusi ma i mamai ina bigabiga wawayisi yavata waka kamoni ikuyowesi ma Yesu ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Luk 4:31-37)

²¹Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma viyakam marana inekiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeyebeyena ivi~karei. ²²Ma wawaya ina vibeyebeyena ivi~yanei na ivi~deyei, iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. Ivivi~beyebeeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.^g

²³Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma berona irunuma. ²⁴Ma ikiirara bo, “Yesu, Nasaret wawayim! Avi kuna~berai kurikai? Kupisi da kuna~gwaramutukai, bo? Akovim da tam God ina wawaya vovokaravim!”

²⁵Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, “Kawam epota. Tomowina kekiibutawei!”

²⁶Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiyei, ikiirara ma ikiibutawei. ²⁷Ma wawaya kudubisi ivi~deyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Ikikava? Vibeyebeyena vuna etereterei na ivi~rewapana kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi isisiya na evovotekatekei!”

^f 1:15 Mat 3:2   ^g 1:22 Mat 7:28-29

²⁸Ma yaghiyaghinai sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya peyarisi Gariri kamonai ivi~yanei.

Yesu wawaya peyarisi ivi~yawasisi.

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

²⁹Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da Jon yavata inae Saimon da Anduru i ku numa. ³⁰Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai ikenakena. Yesu inekiibau na wawaya yaghiyaghinai ivonei da wavinena igubaga. ³¹Ma irui kurina, imana iviia ma ivovimakiini na ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

³²Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu dams i wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na peyarisi irutinapiyesi Yesu kurina. ³³Kwanatu dams kudubisi numa maghinonai ivi~kiidaburana, ³⁴ma Yesu wawaya peyarisi kii gubaga bogii ma bogiiai na ivi~yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi da ke ini~sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.

(Luk 4:42-44)

³⁵Mara tomtom didibarinai Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku dobu makiiwapana ma nani dobunai iniponipowana. ³⁶Ma Saimon turaturana yavata ivi~karei da Yesu iekewekwai. ³⁷Ma ipanani na ivonei bo, “Wawaya peyarisi iekwekwim.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti dams kurisi ana~dima. Tuna bigana kubiine apisi.”

³⁹Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idimadima ma kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi.^h

Yesu tomowa ivi~yawasi.

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviia da ininina kudubina ivi~beroi. Maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivi~nowi bo, “Kuna~kayowei na kuni~biibiiniku da ana~yawasa. Akovim da tam kovokovohim.”ⁱ

⁴¹Ma Yesu ivi~kamyuyuwei na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma ivona bo, “Aivaghinei. Keyawasa.” ⁴²Ma yaghiyaghinai kana gubaga ikovi da iyawasa. ⁴³Muriyai da tomowina ita~vonatawei ita~nae, Yesu

^h 1:39 Mat 4:23, 9:35   ⁱ 1:40 Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberaberi da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita~viiviini.

ivonatani da ke weni berana iti~sisiyei. Ivona bo, ⁴⁴“Kevi~yaneku. Ke kuni~mamataro da taku avi~yawasim. Kenae taparoro badana kurina da ina~kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara. Nakanani wawaya kurisi kuni~debe meyem da gubaga gwabimuwai ikovi.”^j

⁴⁵Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana ivi~yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita~rui ku kwanatu kamosi ma dobu makiwapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma bogiiyai inenae kurina.

Yesu digadigana ivi~yawasi.

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

2 ¹Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya ivi~yanei da ina ku numa inekiibau. ²Ma koroto ghamana iriyei kurina da numa kamona itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita~makai. Ma Yesu na God vonana idimadimei kurisi. ³Ma nani kamonai tomotomowa ruwamaruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita~nae Yesu kurina. ⁴Ma taraboga kegha da ita~neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepanai taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi~yoyowi da ioru kurina. ⁵Yesu damina iviia da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, “Natuku, am berabero anotatawei.”

⁶Ma korotona kamonai na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi~nuwanotanota bo, ⁷“Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina~notatawei.”

⁸Yaghiyaghinai Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, “Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? ⁹Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata~vona bo, ‘Am berabero anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da kurina ata~vona bo, ‘Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,’ iyamna matamiyai kona~kitai da ina~yawasa bo kegha. ¹⁰Bera bagibagina ana~berai da ini~matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana~notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, ¹¹“Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa.”

¹²Ma tomowina yaghiyaghinai ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi~deyei ma God ivi~ghegheni da ivonavona bo, “Ke meyani bera nakanani kata~kitai!”

j 1:44 Lev 14:1-32

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyei kurina, ma ivi~karei da ivi~beyebejena kurisi. ¹⁴Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.” Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

¹⁵Nani murinai Yesu, Livai ina numiiyai ikamkam. Ma bade koroto ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma kana kivikivina yavata ikamkam. ¹⁶Ma vonaviyoyovana vibeyebejena wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi damsi ma ke iti~vaghinei da berabero wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine kana kivikivina ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine wawaya beroberosi yavata ekamkam?”

¹⁷Yesu ivi~yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya yawayawasisi na yaboyabo ke ita~kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata~pisi wawaya maninisi kubiisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata~kwatusi.”

Yesu visiya ivi~sisiyei.

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, “Avi kubiine kam kivikivina ke ita~vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha.”

¹⁹Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina~tavine na kam ghamana ina~terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini~siya, ti na i tomowa yavata ina~kam. ²⁰Ma marana ina~nekiibau da turaturana tomowina ini~wapai ma nani maranai visiya ini~karei.”

²¹“Ma sago na ke ita~biibai da gara wadubona tamosikana kuta~viiya ma gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta~terei ma kuta~popopotai. Kuta~kawai na gara vuna na ita~gisi ma katamanina na kegha da tarabogina ita~tinavinabanabai. ²²Ma bade ke ita~biibai da wain vuna kuna~tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita~rakata maranai wain kamonai ina~puropuro ma ina~dodo. Kuta~berai na beka iti~kwata, ma wain yavata peyarina iti~beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina~makai bubuna.”

Viyakam marana ina bada.

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma keta na vao sago itupakiiyaraghi, kamona na whiti. Ma kana kivikivina ivi~karei da whiti vavina ivivi~tinamuyana ma ikamkam.^k ²⁴Ma Perisi damsia Yesu kurina ivona bo, “Kekitisi, vonaviyoyovana ikiigiyei. Karako na viyakam marana ma evovobagibagi.”

²⁵Ma ivonapotesi bo, “Giruma katamana kovi~yavi na kotakova bubuni da aviyavisina ita kaekiki David ibera maranai turaturana yavata vitonara ikarakarisi.^l ²⁶Taparoro badana ghamana Abiyata ina mariyai na Kiiavavo David irui God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawina iviia da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata ikani. Ma vonaviyoyovana kamona iterei da suwara parawina na vovokaravina ma taparoro babadisi kava ita~kani ma kegha da David ivi~kiigiyei.”^m

²⁷Muriyai ivonesi bo, “Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam marana iterei da iti~vitesi. Ma ke viyakam marana ita~terei iti~nao ma muriyai wawaya ita~yamoni. ²⁸Ma Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamona na bade viyakam marana ibadei.”

Yesu tomowa gibegibesina ivi~yawasi.

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

3 ¹Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamona na tomowa sago imana gibegibesina. ²Ma Perisi damsia viya keta iekwekwai da ikikava Yesu iti~wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti~yawasi bo kegha. Viyakam maranai iti~yawasi na vonaviyoyovana iti~kiigiyei. ³Ma Yesu gibegibesina ivonei bo, “Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna~miiri.” ⁴Ma Perisi damsia ivi~tarakiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamona na aviyavisina ivi~vaghinei da viyakam maranai kata~berai? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?”

Ma ti na kawasi ipota. ⁵Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade nuwanuwana idugara kirakiiyei da nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona ma imana iyawasa. ⁶Ma Perisi damsia ikiilbau inae Kiiavavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi~ogatara da ikikava Yesu iti~raboboi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

⁷Yesu ma kana kivikivina ikiilbau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsia peyarisi ikivini. ⁸Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi~yanei

^k 2:23 Deut 23:25   ^l 2:25-26 1Sam 21:1-6   ^m 2:26 Lev 24:9

da dobu rabarabai ipisi. I dobu na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu viya Jodan okowina nevanai. ⁹Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da waka gisina ita~tinapiyei da maranai koroto ita~riyatawei na ita~geru.ⁿ ¹⁰Wawaya ipeyari namada ivi~yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi~riya kurina da ita~votovoni. ¹¹Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ikitai ma maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, “Tam God Natuna!”

¹²Ma Yesu iyeghisi da ke iti~mamatara da tuna iyai.

Yesu ina aposol ivi~12 ivinesi.

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita~pisi kurina na wawayisi ighae. ¹⁴Ma ivi~12 ivinesi da ti na ina aposol^o da yavata ita~makai ma ita~baba. Ma bade ita~vonatawesi da ita~dima, ¹⁵ma rewapana ita~veresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi.

¹⁶Tomotomowisi ivi~12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi~vavei Pita, ¹⁷ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi~vavesi Bowanajesi, vavana iyamna warikeyakeya natunatuna. Ma bade ¹⁸Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote^p wawayina, ¹⁹ma Judas Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini~wawanei.

Yesu ma Berusiburu.

(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

²⁰Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke kovokovoghina da tuna ma kana kivikivina yavata ita~kam. ²¹Ma ina rakaraka ivi~yanei da ikikava Yesu imakamakai na ipisi da ita~rutinatawei. Ma ivona bo, “Yesu ineghanegha.”

²²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kwanatunai ipisi ma ivonavona bo, “Berusiburu Yesu itowatepani. Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma rewapana iverei da kanuma beroberosi erurukwavina.”^q

²³Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiiyai ivi~sisiya kurisi, ivona bo, “Avi kubiine Seitan ina~vomiiri da Seitan ina~kwavini? ²⁴Mikeda dobu sago kamoni wawaya ita~totoi da ti mani kavakava kamosiyai iti~ghaviya na i rewapana ita~gisi ma peyarisi ita~peku. ²⁵Bo mikeda

ⁿ 3:9-10 Mak 4:1; Luk 5:1-3   ^o 3:14 Aposol: Aposol iyamna wawaya da ivonatawei.

^p 3:18 Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamoni Rome i vidadana ita~kutawei.

^q 3:22 Mat 9:34, 10:25

rakaraka sago kamoni wawaya ita~kawapata na ke kovokovoghina da nani rakarakana ita~miirikikina. ²⁶Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawaya yavata ita~kawapata na ke kovokovoghina da ita~miirikikina, ita~peku.”

²⁷Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ita~rui tomowa rewapanina ina ku numa da ina sawara ita~yapi na kunona tomowina imana ma kaena ita~patumi ma muriyai da ina numa ita~rikai da ita~yapi.”

²⁸“Ma vonavaghata avonavonemi da God wawaya i berabero ma i avabero bogii ma bogiiyai ina~notatawei ²⁹ma berabero sago kava na ibero kirakai da ke meyani ina~notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini~avaberowei na i berabero na makamakii nonowina.”^r
³⁰Wawaya ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna kubiine weni sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai imiimiiri, ma sisiya ivonatawei da Yesu ita~kiibau. ³²Koroto ghamana Yesu imakiigwagwari ma wawaya ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai na ekwekwim.”

³³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ³⁴Ma nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na weni. ³⁵Iyavo kava God ina kayowana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa.”

Pei vonina miibiina.

(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

4 ¹Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi~karei. Ma wawaya peyarisi iriyei kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku waka igeru ma imakiivipika. Ma korotona toka baranai imakai.^s ²Yesu miibiiyai ivi~beyebeeyena kurisi, kamoni na akova bogii ma bogiiyai. Ivona bo,

³“Kovi~yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita~voni. ⁴Ma peina ivivi~busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. ⁵Ma viya tano wakiwakiminai iririgha da kana tano ke ita~rakata. Tuna kubiine yaghiyaghinai ituwepa ⁶ma kegha da madegha iraranisi na isivisivi, iyamna ramramsi kegha. ⁷Ma viya iyiyo kamosiyai iririgha da igogo. Ma iyiyo yaghiyaghinai ighae ma irogusi da ke iti~yam. ⁸Ma

^r 3:29 Luk 12:10   ^s 4:1 Luk 5:1-3

viya tano biibiinai iririgha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma amesi iterei da viya 30, viya 60, ma viya 100.”

⁹Muriyai Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

Yesu pei vonina miibiina ivi~debei.

(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

¹⁰Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi~12 ma iyavo kava mara nonowa ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi~tarakiiyanei da ina miiba na iyamsi avai. ¹¹Ma ivonesi bo, “Akova gavugavuna God ina vikiivavona kamoni na tami kurimi aidebei da konakovi. Ma iyavo kava kupunai na miibiyai aisisiya kurisi. ¹²Peroveta Aisaya igiruma bo, ‘Ina~kita ma ina~kita ma ke ina~kitai.

Ini~yana ma ini~yana ma iyamna ke ina~viiya.

Ita~kita ma iti~yana na i berabero ita~takuputei

ma ita~miiritavire God kurina na i berabero ita~notatawei.’”^t

¹³Muriyai Yesu ivonesi bo, “Weni miibiina iyamna ke kotakovi na ikikava miiba viya konakovi? ¹⁴Nani tomowina pei ivivi~busagha na God varana idimadime. ¹⁵Ma wawaya viya na nakanani ma pei ketiyai. God varana ivi~yanei ma Seitan yaghiyaghina ipisi na vonana gwabisiyai iviitawei. ¹⁶Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina tepanai. God varana ivi~yanei ma nuwabiibiyai iviia. ¹⁷Ma ramramsi kegha, iyamna sisiyisi nuwatepasiyai ivi~vaghinei. Imakai da ke mara gurina ma i vitumaghana kubiine wawaya ivi~tupaketowanesi bo nuwapoya ipanani na yaghiyaghina God varana ibarei. ¹⁸Ma viya nakanani ma pei iyiyo kamosiyai. God varana ivi~yanei ¹⁹ma nuwapoya i yawasa kamoni inotanota kirakiiyei, dobu ina mura imatamatighe ma sawara biibiisi ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. ²⁰Ma viya nakanani ma pei tano biibiinai. God varana ivi~yanei, ivi~vaghinei ma ivi~tumaghanei. Ti na nakanani ma pei igogo ighae, sago sago duma amesi iterei da 30, 60 bo 100.”

Rampa miibiina.

(Luk 8:16-18)

²¹Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya rampa karakaratina ina~kavarapiyei na meni dobnai ina~terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina~terei. Ma bade ke kemakema gaburinai ina~terei. Kegha, gawara yagharinai ini~rorokei da ina~ruyasegana.” ²²Ma akova gavugavuna kudubina ina~rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina~makai,

^t 4:12 Isa 6:9-10   ^u 4:21 Mat 5:15; Luk 11:33

kudubina ina~rupamatawei da wawaya inakova bubuni.”^v ²³Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

²⁴“Sisiya koni~yana bubuna ma nuwanuwami koni~tete bubuna na iyamna kona~panani. Akova gisi vaghina kunekwai na kuna~panani ma God akova ku tepana ina~terei.”^w ²⁵Iyavo kava akova gwabisiyai emakamakai na ku tepana ina~veresi. Ma iyavo kava akova gwabisiyai irekwei na kudubina ina~viitawei.”^x

Pei igogo miibiina.

²⁶Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamona. ²⁷Ma tomowina didibarai ikenakena ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobagibagi kupom ma nani kamona peina igogogo ma igheghae. Ma tomowina na ivivi~nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. ²⁸Tano muina na biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa iterei, muriyai tanana iterei, muriyai na amena iterei. ²⁹Ma vaghina, amena imagura da bori kana mara inekiibau ma tomowina inae da whiti iboriya.”^y

Kiiroko peina miibiina.

(*Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19*)

³⁰Ma bade Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na ikikava ani~sisiyei kurimi? Kade miiba sago ana~terei da konakovi. ³¹Tuna na kiiroko peina nakanani. Tuna gisina ma kegha da ³²kuna~voni ma ina~ghae ina~rakata kirakai da pei peyarina vao kamona ina~ghekuyowesi. Ini~ruragharagha da ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina~pisi da tepanai ina~towa ma rogunai ini~yakam.”

³³Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi~beyebeiyena kurisi da ti na akova ghamana ma ruvasi kava iviia. ³⁴Ke meyani iti~sisiyota koroto ghamana kurisi, ina vibeyebeiyena peyarina na miiba kavakava. Ma maranai kana kivikivina kava gwabinai imakamakai na miibiisi peyarina ivivi~debei kurisi.

Yesu iberai da biimara ikena.

(*Mat 8:23-27; Luk 8:22-25*)

³⁵Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tadamana ku toka nevana.” ³⁶Yesu namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku wakana igeru da yavata inae, koroto ghamana kikirai ikuyowesi. Ma waka viya na yavata inae. ³⁷Idamadamana ma yanunu ghamana

^v 4:22 Mat 10:26; Luk 12:2   ^w 4:24 Mat 7:2; Luk 6:38   ^x 4:25 Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26   ^y 4:29 Joel 3:13

yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da gisina kava ita~monu. ³⁸Ma Yesu na namada ivi~kunuwana da ikena nunuwapa ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, tamonumonu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai bo kegha?”

³⁹Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo, “Kovi~raborabobo!” Ma yaghiyaghina yanunu ivoterei. Ma biimara ikena. ⁴⁰Ma kana kivikivina kurisi ivona bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Patana da ke kota~vivotumaghaneku, bo?”

⁴¹Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiyai ivivi~sisiya karakarava bo, “Wena avi tomowina da bade yanunu ma tovava evovotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

5 ¹Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota. Dobuna kana vava Gerasa. ²Yesu wakiiyai iororu na yaghiyaghina tomowa sago iverupotei. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma ma karawaga kamona ikiibau. ³Mara nonowa karawaga bubana kamosiyai ivivi~makiiyana ma wawaya ikutatana kavai. ⁴Mara ipeyari imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein imanai iyaraghi ma kirama sawarisi kaena ipatumi na ivi~kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita~kuvipikapikai. ⁵Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna mani wakimiyai irigharigha meyei.

⁶Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ⁷Ma ikiirara bo, “Yesu, tam God Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna~berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai kuni~vaghinei da kovogha ke kuna~vereku.”

⁸Nakanani ivi~sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, “Kanuma berom, weni tomowina kekiibutawei.”

⁹Ma Yesu ivi~tarakiiyana bo, “Kam vava iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma.”^z ¹⁰Ma ivi~nowi kirakai da Yesu ke ita~kwavinisi da nani dobuna ita~kuyowei.

¹¹Ma poro yavona ghamana ke ita~rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. ¹²Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi~nowi bo, “Nani porosi kurisi kuna~vonatawekai. Ma kuni~vaghinekai da gwabisiyai kana~runuma.” ¹³Ivi~vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae

^z 5:9 ‘Koroto Ghamana’ na Lidiyoni ivi~sisiyei. Lidiyoni sago na Rome damsi i seri wawayisi 6~tausan.

poro kurisi. Ma nani porosi ivi~2~tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.

¹⁴Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamonai ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita~ikitai. ¹⁵Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririnai imakamakai, ivi~gara ma gayamina ibiibai. Ikitai na peyarisi iyabumana. ¹⁶Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi~mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.

¹⁷Ma peyarisi ivi~karei da Yesu ivonavonei da i dobu ita~kiibukuyowei.

¹⁸Yesu ku waka igerugeru da ita~nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi~nowi da yavata ita~nae.

¹⁹Ma Yesu ke iti~vaghinei, ivonapotei bo, “Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna~vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi~akovisi da ivi~kamyuyuwem.”

²⁰Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi~mamatarara meyei da Yesu ivi~yawasi.^a Ma wawaya peyarisi ivi~deyei.

Jairas natuna ma wavine sago iyawasa.

(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. ²²Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi~tuwaporeruruwana, ²³ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi~nowi kirakai, ivona bo, “Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina~rabobo. Kade kuta~pisi, imam ku tepana kuta~terei da ita~yawasa.”

²⁴Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivini da ivi~kiitabitabirana.

²⁵Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamonai. Kana gubaga na nawaravi iviia ma tarana iverau da madegha 12 ikovi. ²⁶Yaboyabo ipeyari ivi~miiyesi ma ibunama kawai, ke ita~yawasa. Ina mura kudubina ivi~kovini ma kegha da kana gubaga irakata. ²⁷Ivi~yanei da Yesu wawaya ivivi~yawasisi, tuna kubiine koroto kamonai tuna murinai ipisi ma kana gara ivotovoni. ²⁸Inotai bo, “Kana gara kava ana~votovonotei na ana~yawasa.”

²⁹Yaghiyaghinai tarana veru ivoterei ma damina iviia da iyawasa. ³⁰Ma bade Yesu damina iviia da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya kamosiyai imiiritavire ma ivi~tarakiyanesi bo, “Iyi kaku gara ivotovoni?”

^a 5:20 *Dekapolis*: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

³¹Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kekitai da koroto ikiitabitabirana. Avi kubiine kuvi~tarakiyana da iyi ivotovonim?”

³²Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. ³³Ma wavinena iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Iyabumana kirakai ma ere kirokirona vonavaghata kudubina ivi~mamatarei. ³⁴Ma Yesu ivona bo, “Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanubiyai kenae. Weni gubagina kamonai kuvovokwarakwara na karako kukiibutawei.”

³⁵Yesu ivivi~sisiya ma nani kamoni Jairas turaturana ipisi ma ivonei bo, “Natum namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravirai. Kevoterei ma tanae.”

³⁶Ma Yesu ivi~yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna~yabumana. Kevi~tumaghaneku.”

³⁷Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita~kivini ma wawayi aroba kava ivinesi da yavata ita~nae. Ti na Pita, Jemes ma Jon (tuna na Jemes tina kikei). ³⁸Jairas ina ku numa inekiibau na Yesu nipu ghamana ivi~yanei, wawayi itutuwenoweno ma isiyasiyapa. ³⁹Iru ma ivonesi bo, “Avi kubiine kotutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawayi kikei ke ita~rabobo, ekenakena.”^b

⁴⁰Ma wawayisi Yesu ivi~namei. Ikwavinisi ikiibau da wavine kikei ina mamai, ina maduwa, ma kana kivikivina ivi~aroba na ti kava irutinisi da irui wavine kikei kurina. ⁴¹Imana iviini ma ivonei bo, “*Talitha, koum*” iyamna “Wavine kikei, kevomiiri.”

⁴²Yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba tovtovona ma peyarisi inotakavakavai. Ma wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12. ⁴³Nani murinai Yesu peyarisi ivonatanisi da aviyavisina itupuwa na ke ini~mamata. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita~verei da ita~kam.

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(*Mat 13:53-58; Luk 4:16-30*)

6 ¹Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku dobu, ku Nasaret kwanatuna. ²Ma viyakam maranai irui ku kiki numana ma ivi karei da ivivi~beyebeeyena wawayi kurisi. Peyarisi ivivi~yanei na ivivi~deyei ma ivonavona bo, “Ina akova na ikikava iviia? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberaberi? ³Tuna na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata tamakamakai.” Ma wawayisi na Yesu ibarei.

^b 5:39 Yesu iakovi da irabobo ma ini~yawasi, tuna kubiine nakanani ivi~sisiya.

⁴Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokaravei. Ma tuna mani ina kwanatu kamonai, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke ita~vovokaravei.”^c

⁵Tuna kubiine Nasaret kamonai gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi~yawasisi. Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita~berai. ⁶Ma inotakavakavai da wawayisi ke iti~tumaghanei.

Yesu kana kivikivina ivi~12 ivonatawesi.

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yesu baba ivi~karei da kwanatu nununai ivivi~beyebeyena. ⁷Nani kamonai, kana kivikivina ivi~12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita~kiibau ma bade rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi. ⁸Ma ivonesi da i diwona ita~yuna ma ke sago avai ku tepana ita~kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya, kegha.^d ⁹Ma ivi~vaghinei da kaesi kii terepapara iti~kote. ¹⁰Ma ivonesi bo, “Ku kwanatu sago kona~rui na meni wawayina ini~kiikiiwemi ma ina~rutinimi ina ku numa da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiri marana. ¹¹Ma meni kwanatuna kamonai wawayi ke ini~kiikiiwemi ma ami dima ke ini~yanei na kovoteresi. Kaevunavunami kovi~turirighakuyowei ma konae. Ini~matakira da kovogha ina~viiya.”^e

¹²Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawayi kurisi idima da i berabero itinimayei ma ita~miirikupukuputei. ¹³Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawayi ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawayi gubagubagisi peyarisi ivi~kununubisi da ivi~yawasisi.^f

Jon Babataito irabobo.

(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴Wawayi peyarisi Yesu ivivi~sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi~yanei.^g Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberai.”^h

¹⁵Ma wawayi viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”

Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”

¹⁶Kiivavo Herodi sisiyisi ivi~yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” ¹⁷Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani iberai, iyamna

---

^c 6:4 Jon 4:44   ^d 6:8-11 Luk 10:4-11   ^e 6:11 Apos 13:51   ^f 6:13 Jem 5:14   ^g 6:14 Kiivavo Herodi: Herodi Antipas, Gariri kamonai ivi~kiivavo.   ^h 6:14-15 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi~tuneboi.ⁱ 18 Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kuvi~tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi~kiigiyei.”

19 Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita~kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara ivowai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita~kiivunui. 20 Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti~yanei ma kegha da ivivi~yana na notaragharagha gwabinai irakata.

21 Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita~kiivunui. Kiivavo Herodi ina~tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinau dobu ivivi~badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. 22 Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, “Ana~puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana~verem. 23 God matanai vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana~puyom. Kuna~vona na aku mura nevanevana ana~verem.”

24 Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi~tarakiyanei bo, “Aviyavisina ani~nowi da ina~vereku?”

Ma ivonapotei bo, “Kevi~nowi da Jon Babataito gayamina ina~verem.”

25 Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, “Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna~kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna~vereku.”

26 Ma Kiivavo Herodi ivi~nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisi ina vonakiiyapa bagibagina ivi~yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti~kegha. 27 Vaghina ma yaghiyaghinau taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita~kiiyaraghi ma ita~kavarapiyei. Tomowina inae ma gabura kamona Jon iwana ikiiyaraghatawei, 28 ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyei wiwikena kurina da iverei. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iverei. 29 Ma Jon kana kivikivina ivi~yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamona iterei.

Yesu wawaya 5~tausan ivi~kanisi.

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

30 Aposols ivi~12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi~beyebevena. 31 Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da

ⁱ 6:17-18 Luk 3:19-20

taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita~kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Tota kavakava tanae ku gawara makiwapana, tamakiitaweyana da tiyakam.”³² Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

³³Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi~nao da makii katamanisi ma murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiiibau.

³⁴Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da ivi~kamyuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine ivi~karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiiyai iberabera. ³⁵Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, “Weni dobuna na makiwapana ma namada mara ikovi. ³⁶Wawaya kevonatawesi ina~nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiiyai na gwabisiyai vavai ina~gimara da ina~kam.”

³⁷Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha. Tami vavai koveresi da ina~kam.”

Ma ivonapotei bo, “Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviiya da parawa tagimari ma weni korotona tikanisi?”^k

³⁸Ma Yesu ivi~tarakiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai? Kona da kona~kitai.”

Ikitai ikovi ma ivona bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa weni.”

³⁹Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita~yaraghi da i gawara nununai ita~makai. ⁴⁰Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da viya na 100 ma viya na 50. Ma peyarisi inamona tepanai imakiipika.

⁴¹Ma Yesu na parawa miikovi ma iyana ruwa iviiya ma itepa ku kunuma da God ivi~kiikiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina iveresi da ita~rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiiya ma iveresi da irereghi. ⁴²Ma peyarisi ikam da ikam dodo. ⁴³Ma murinai kana kivikivina puwata iyuna da kode 12 ivi~tupoi. ⁴⁴Ma nani korotona kamoni tomotomowa kava ivi~yavi na 5~tausan.^l

Yesu okowa tepanai ibaba.

(*Mat 14:22-33; Jon 6:15-21*)

⁴⁵Yaghiyaghinai Yesu kana kivikivina ivi~gerusi ma ivonatawesi ivi~nao da Gariri tokana ita~damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita~makai da koroto ita~vonatawesi ita~nae. ⁴⁶Koroto ivi~kiruruwesi ikovi na ighae ku koya da ita~nipowana.

⁴⁷Ivi~didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na tanowai ⁴⁸ma ikitataweyana da kana kivikivina wakiiyai ivivi~paparana,

---

j 6:34 Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36   k 6:37 Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita~vobigabiga da nawaravi ivi~8 ita~kovi na ina miia kudubina iti~kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti~kanisi.

^l 6:44 Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti~yavisi.

yanunu ivoivoi potepotei. Mara tomtom nubakutuvina kamoni, Yesu okowa tepanai ibaba inenae da namada kurisi inenekiibau. Ita~kiivuresi iti~nao ⁴⁹ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa, ma ti inotai da momosika da peyarisi ikiirara ⁵⁰ma iyabumana kirakai.

Yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ami nota ke ina~gisi. Wena taku. Ke kona~yabumana.” ⁵¹Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana kivikivina inota kavakavai, ⁵²iyamna ikikava Yesu parawa iviyya da bera ghamana iberai na ke ita~nota kamowi. Nuwanuwasi patana da guduguduna.

Yesu Genesaret damsi ivi~yawasisi.

(Mat 14:34-36)

⁵³Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava Genesaret ma iwota. ⁵⁴Wakiiyai iororu ma yaghiyaghinai wawaya ivogiiini da tuna Yesu. ⁵⁵Wawayisi iverau da nani dobuna ine yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakavarisi Yesu kurina. ⁵⁶Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turaturasi gubagubagisi ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara gawarisiyai ivivi~koyakoyagha. Ma ivivi~nowi kurina da kana gara damokikina ita~votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na kudubisi iyawasa.

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.

(Mat 15:1-9)

7 ¹Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Jerusalemuwai ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. ²Nuwanuwasi ipughupughu iyamna ikitai da Yesu kana kivikivina ikamkam wapawapa, ke imasi ita~tepokowakowai ma muriyai da ita~kam.

³Jiu damsi peyarisi i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai na Perisi damsi ine kirakai. Ke meyani ita~kam wapawapa. Kunona okowa vivibiibiinina ita~viiya da imasi ita~tepokowakowai ma muriyai da ita~kam. ⁴Ma sago na vigimara gawarina ina~kiibutawei na maninina imasi ina~tepokowakowai ma muriyai da ina~kam. Ma bade nakanani vivitava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina~tepokowakowa. Weni berasi peyarisi ivi~matakira da i kiki katamana bogii ma bogiiyai ivototani.

⁵Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katamanina ke ita~nunuri? Ekamkam ma imasi ke ita~tepotepokowai.”

⁶Ma ivonapotesi bo, “Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami miiruruwaruwami ivi~sisiyemi. Rorova mara katamaninai igiruma da God ivona bo,

‘Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,

7 Nuwatepasiyai evokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebyena.’”^m

8 “Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki kovovotani.”

9 Ma Yesu ivona meyesi bo, “Koakova kirakai da God ina sisiya bagibagisi kobarei ma tami mani ami kiki konununuri! 10 Ami bera ani~mamatarei. Moses igiruma bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’ ma bade igiruma bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini~avaberowei na koni~raboboi.’”ⁿ 11 Ma tami na ke nakanani koti~beyebyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai kurisi ina~vona bo, ‘Ke kovokovoghina da ani~vitemi. Aku mura kudubina na God rapenai, iyamna namada vonakiiyapa bagibagina aterei da kurina ana~suwara yavui.’^o 12 Tuna kubiine ami vibeyebyena kamonai wawaya kotaratarapaparsi da i mamai ma i maduwa ke ini~vitesi na ini~kamyuyuwa. 13 Nakanani koibeyebyena wawaya kurisi na God vonana murimiyai koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera peyarsi nakanani koberaberi.”

Aviyavisina wawaya nuwanuwasi ini~dadabui.

(Mat 15:10-20)

14 Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Peyarimi, kovi~yana bubuniku da akova kona~viiya. 15 Aviyavisina wawaya tupuwina kupunai ina~rutonai da ku kamokamona ina~ruai na ke nuwanuwana ini~dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana kamonai ina~ghetawei da berabero ina~berai na tuna ina yawasa ini~dadabui.” 16 (-)^p

17 Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikivina ivi~tarakiiyanei da nani miibiina na iyamna avai. 18 Ma ivonesi bo, “Tami bade neghaneghami, bo? Namada kotakovi da aviyavisina tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata ini~dadabui God matanai, 19 iyamna wawaya ina~kam bo inuma na inoru ku kamokamona ma karakava tupuwina kamonai ina~kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina~ruai.” Yesu na weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina~kam wapawapa.

20 Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya nuwanuwana kamonai ina~ghetawei na tuna ini~dadabui God matanai.

---

^m 7:6-7 Isa 29:13   ⁿ 7:10 Exod 20:12, 21:17; Lev 20:9; Deut 5:16   ^o 7:11 Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berona kana vava ‘Koban.’   ^p 7:16 Mara katamaninai giruma damsi peyarsi ves 16 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.’

21 Wawaya nuwanuwana kamoni nota dadabusi egheghetawei da tuna berabero eberaberei da vipekana wapawapa, yapiyapi, kiivunuwa, vitunebo, 22 matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa ina~kayowana dowadowasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghasi eberaberei. 23 Weni berasi beroberosi peyarina wawaya nuwanuwana ma ina nota kamoni ekiikiibau na eberaberei da wawayina na dadabuna God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi~tumaghanei.

(Mat 15:21-28)

24 Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma kwanatu ririnai ku numa sago irui ma ke ita~kayowei da wawaya itakovi da tuna na nani dobunai. Ma ke kovokovoghina da ita~kove. 25 Wavine sago ivi~yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna na wavine kikei ma gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghinai inae Yesu kurina ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. 26 Wavinena na Grik wavine, ma Ponisiya dobunai itupuwa, Siriya kamoni. Ma ivi~nowi Yesu kurina da kanuma berona natuna gwabinai ita~kwavini. 27 Ma Yesu miibiiyai ivonapotei bo, “Kunona ededa yoghoyogho ina~kam bubuna. Ke ita~biibai da kii vavai taviitawei ma kukou taveresi.”

28 Ma wavinena Yesu ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha da ededa ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”^q

29 Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine kevovira am ku numa na kuna~panani da kanuma berona natum gwabinai ikiibau.”

30 Iovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna kanuma berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita~viviyana ma ke ita~vivisisiya na ivi~yawasi.

31 Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuyowei inae ku Saidon kwanatuna. Muriyai ibaba da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai.^r

32 Ma wawaya viya tomowa sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke ita~viviyana ma ke ita~vivisisiya. Ma wawayisi ivi~nowi da imana ku tepana ita~terei da iti~yawasi. 33 Ma Yesu koroto kamoni tomowina

---

^q 7:28 Weni miibiina kamoni ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiya na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita~kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti~yawasisi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi~sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti~yawasi. ^r 7:31 Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiya iyamna kwanatu imaruwa.

irutinavurei ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. ³⁴Ma itepa da ku kunuma ikita. Ma yana itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha*, weni sisiyina iyamna ‘Kevotawei.’

³⁵Yaghiyaghina tinina itamobau da ivi~yana, ma pepana ivi~kiivirei da ivi~sisiya bubuna. ³⁶Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina iti~mamatarata da avi iberai. Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke iti~mamatarata ma kegha da wawaya kurisi ivivi~sisiya. ³⁷Wawaya peyarisi inotanota kawai da ivonavona bo, “Bera peyarina eberabera bubuni! Ma bade tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!”

Yesu wawaya 4~tausan ivi~kanisi.

(*Mat 15:32-39*)

8 ¹Mara sago koroto ghamana ivi~kiidaburana ma kii vavai na ivi~kovini. Tuna kubiine Yesu kana kivikivina ikwatusi ma ivonesi bo, ²“Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. ³Mikeda ere vitonarisi ana~vonatawesi na ketiyai ina~paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi.”

⁴Ma kana kivikivina ivonei bo, “Ke kovokovoghina da weni dobunai parawa taviiya da tikanisi. Wena dobu makiiwapana.”

⁵Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa.”

⁶Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita~makiipikapika. Parawina iviia ma God ivi~kiikiiwei, ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ivoregghi koroto kurisi. ⁷Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviia da God ivi~kiikiiwei. Ma kana kivikivina ivonesi da ita~voreregghi. ⁸Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai kana kivikivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi~tupoi. ⁹Ma nani korotona kamonai na totomowa ivi~4~tausan. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na Yesu ivonatawesi inae. ¹⁰Ma kana kivikivina yavata ku waka igeru ma idamana ku Darumanuta dobuna.

Perisi damsi i kaywana da Yesu bera ghamana ita~berai.

(*Mat 12:38-42, 16:1-4*)

¹¹Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti~taghegheyana. Ma ita~rubui kubiine ivonei bo, “Bera ghamana keberai kana~kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai kuviiya bo kegha.”^s ¹²Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, “Tami weni kimtina kokayokayowei da bera ghamana kota~kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi na ke avi berana ana~berai.”^t

^s 8:11 Mat 12:38; Luk 11:16   ^t 8:12 Mat 12:39; Luk 11:29

¹³Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana idamadamani.

Perisi damsai ma Herodi i yist.

(Mat 16:5-12)

¹⁴Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita~kavari. Ma parawa sago kava wakiiyai imakamakai. ¹⁵Ma Yesu ivi~varavarisi bo, “Kokoyagha bubunimi ma kokitaruvimi Perisi damsai i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine.”^u

¹⁶Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa kegha, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

¹⁷Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi~sisiyei na ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine parawa koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota~viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina ke kota~viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo? ¹⁸Matami emakamakai. Avi kubiine ke kota~kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota~viviya? Kade konotanotai bo kegha,” ¹⁹da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa 5~tausan avi~kanisi? Ma puwata kodesi viya kovi~tupoi?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kode ivi~12.”

²⁰“Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4~tausan avi~kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi~tupoi?”

Ma ivonapotei bo, “Kode miikovimaruwa.”

²¹Ma ivonesi bo, “Ma patana da vonavaghata damina ke kota~viiviiya, bo?”

Yesu, tomowa matapotapotana ivi~yawasi.

²²Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi~nowi da ita~votovoni da iti~yawasi. ²³Matapotapotana imana iviia ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Kade aviyavisina kekitakitai?”

²⁴Ikita tovana ma ivona bo, “Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita~bababa.”

²⁵Ma matana ivotovona meyei da itamotatagha na iyawasa da ikita bubuna.

²⁶Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna~ruu ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa.”

Pita ivi~mamata da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meygai gisigisi Sisariya Pilipai kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi~tarakiiyana bo, “Kovona. Wawaya isisiya da taku na iyai?”

^u 8:15 Luk 12:1   v 8:18 Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12

²⁸Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago.”^w

²⁹Ma ivi~tarakiyanesi bo, “Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?”^x

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina.”^y

³⁰Ma Yesu ivonatanisi da ke iti~mamata wawayi kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi~sisiyei.

(*Mat 16:21-28; Luk 9:22-27*)

³¹Yesu ivi~karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, “Taku Wawayi Natusi ana~vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina~bareku. Ini~raboboku ma mara viarobina kamoni na ana~vomiri.” ³²Debiyai ivi~sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai da ke nakanani ini~sisiya. ³³Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitisi ma Pita iyeghai bo, “Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita~verem. Dobu kana akova kenotanotai.”

³⁴Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma ivona bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna~kivini na tam mani kuna~vere meyem, kam korosi kuna~kavari ma murikawai kuna~pisi.”^z

³⁵Tam iyai am yawasa kuna~nota kirakiyei na kuni~wapai. Ma iyi tam am yawasa kuna~nuwatawei kubiiku ma God varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna~panani.^a ³⁶Mikeda wawayi dobu kudubina iti~rapenei ma ita~rabobo da kanumina ita~wapa na ina mura ke ini~vitei.

³⁷Aviyavisina ini~miiyei da kanumina ma ina yawasa ina~vii meyei? Ke sago.

³⁸Karaka weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawayi Natusi ina~vonaveyaveyiyeku ma vonaku ina~barei na nani wawayina ana~vonaveyaveyiyei maranai aku Mamai kana kadara kamoni aneya vovokaravisi yavata kana~pisi.”

9 ¹Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamoni God ina vikiivavona ere rewapanina ina~nekiibau na kona~kitai, ma muriyai da kona~rabobo.”

Yesu kana kita ivire.

(*Mat 17:1-13; Luk 9:28-36*)

²Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutini ighae koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma

^w 8:28 Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   ^x 8:29 Jon 6:68-69   ^y 8:29 Hibru damsi gamosiyai ivona bo, ‘Mesaya.’ Grik damsi gamosiyai ivona bo, ‘Keriso.’ Ivi~ruwa iyamsi sago, ‘God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawayi ini~yawasisi.’   ^z 8:34 Mat 10:38; Luk 14:27   ^a 8:35 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

maghinosiyai Yesu kana kita ivire.^b ³Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyakeyuna. Wawaya dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita~kawai da nakanani ita~poini. ⁴Ma bade ivi~aroba ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi~sisiya. ⁵Ma Pita ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana~vowai, sago tam kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine.” ⁶Pita turaturana yavata iyabumana kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyaivisina ivivi~sisiyei.

⁷Ma kwavu inekiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, “Wena na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi~yana bogai.”^c ⁸Nani murinai, Pita ma turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita~kitai, Yesu ina kina kava.

⁹Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, “Bera kokitai na ke wekarakava wawaya kurisi koni~mamatar. Taku Wawaya Natusi ana~rabobo ma rabobowai ana~vomiiri na murinai koni~mamatar.”

¹⁰Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina sisiya da rabobowai ina~vomiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi~tarakiiyana meyesi da tuna na iyamna avai. ¹¹Ma Yesu kana kivikivina ivi~tarakiiyane bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini~nao ina~pisi ma God ina Vivinevine Wawayina na ini~muri?”^d

¹²Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti~nao da bera peyarina ita~vovunaghi. Ma kovi~nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi ini~kamaghi kirakiiyei ma wawaya ina barei. ¹³Ma ani~akovimi da Elaidiya namada ipisi ma wawaya i kayowanai ivi~kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da ita~tupuwa kurina na nakanani itupuwa.”^e

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

¹⁴Yesu ma turaturana ivi~aroba ivovovira kana kivikivina peyarisi kurisi na ikitai da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata ivivi~gamowana.

¹⁵Peyarisi Yesu ikitai da ipipisi na ivi~deyei. Ma iverupotei da ivi~kiikiwei. ¹⁶Ma ivi~tarakiiyane bo, “Avi koigamowanei?”

¹⁷Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, “Bada, natuku arutinapiyei kurim, iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da

^b 9:2-7 ²Pit 1:17-18 ^c 9:7 Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 ^d 9:11 Mal 4:5; Mat 11:14

^e 9:13 Yesu ivivi~miiba da Jon Babataito na Elaidiya nakanani. Ma Kiiyavo Herodi namada ivi~kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi~rabobo.

ke ita~vivisisiya. ¹⁸Maranai natuku evowavowai na eparoparoro, kawapupurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma muriyai tupuwina epatopatokiiana. Kam kivikivina avi~nowi kurisi da ita~kwavini na ibera kavai.”

¹⁹Ma Yesu ivona bo, “O, tami weni kimtina na ami vitumaghana kegha. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke kota~vivotumaghana. Karakava da koinibariku. Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei.”

²⁰Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da tomowa kikei iparoro, ipeku ku tano ma ivivi~kiivirevirei ma kawapupurona ikiikiibau. ²¹Ma Yesu tomowa kikei ina mamai ivi~tarakiiane bo, “Mara avai weni gubagina gwabinai ivi~karei?”

Ma ivonapotei bo, “Namadani kava, gisinai ivi~karei. ²²Mara ipeyari itawei ku keyama karakaratina ma ku okowa, virabobona kubiine. Kade, kovokovoghina bo kegha da kuni~kamyuyuwakai ma kuni~vitekai?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona bo, ‘kovokovoghina bo kegha?’ Wawaya ini~tumaghana na kovokovoghina da ina~tupuwa.”

²⁴Ma yaghiyaghina tomowa kikei ina mamai ivona bo, “Aitumaghanem ma kegha da aku nota igisi. Kuni~viteku da aku vitumaghana ina~rakata.”

²⁵Yesu ikitai da wawaya peyaris iivi~veraveruwana kurina ma yaghiyaghina kanuma berona iyeghai bo, “Kanuma berom, kam vava kawabuta ma tinapota na kevi~yaneku. Sisiya bagibagina avereverem da tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da kuna~vovira kurina!”

²⁶Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma tomowa kikei kitana da nama ita~rabobo ma wawaya peyaris ivonavona bo, “Irabobo!” ²⁷Ma Yesu tomowa kikei imana iviia ma itinavomiirini da imiiri.

²⁸Muriyai ku numa irui ma kana kivikivina gavunai ivi~tarakiiane bo, “Avi kubiine kanuma berona kwavinina kabera kavai?”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Kona~nipowana kirakai da kanuma beroberosi weni kanumina nakanani kona~kwavinisi da ina~kiibau.”

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

³⁰Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba inenae. Ma Yesu ke ita~kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana, ³¹iyamna kana kivikivina kurisi ivivi~beyebejena. Ivonesi bo, “Wawaya ini~wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya ku imasi ina~tere. Ini~rabobo ma mara viarobina kamonai na ina~vomiiri.”

³²Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi~yanei na ke itakovi. Ma iyabumana, tuna kubiine ke iti~tarakiiane da iyamna iti~debei.

Iyai kana vava ita~rakata?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekibau. Ma numiiyai ivi~tarakiiyanesi bo, “Ketiyai na aviyavisina kovivi~gamowanei?”

³⁴ Ma kana kivikivina ke ita~vonapotei iyamna ketiyai ivivi~gamwana da kamosiyai iyi kana vava ita~rakata.^f ³⁵ Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi~12 ikwatusi ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni~nao na kevi~muritaweyana. Ketereoruwe meyem da tam turaturam i bigabiga.”^g

³⁶ Ma wawaya kikei sago irutinapiyei da basusiyai ivi~miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo, ³⁷ “Iyi tam avakuwai wawaya kikei sago kuni~kiikiiwei na bade taku kikiikiiweku. Ma iyi tam kuni~kiikiiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiiwei.”^h

Iyai ke ita~vivikawapateta na kwinata.

(Luk 9:49-50)

³⁸ Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”

³⁹ Ma Yesu ivona bo, “Ke kona~vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi ina~berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghinai kaku vava ina~kiiviberoi. ⁴⁰ Wawaya iyai ke ita~vivikawapateta na kwinata.ⁱ ⁴¹ Vonavaghata avonavonemi da meni wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai okowa ina~verem na God wawayina ini~miiyei.”^j

Ke wawaya kuna~ruyaghai da berabero ina~berai.

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² “Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawaya kikei nakanani na ke meyani kuna~ruyaghai da berabero ina~berai.

Kuna~ruyaghai da ina~peku na kovogha ghamana kuna~viiya, ita~biibii kirakai da wakima vitana iwamuwai ita~kuni ma ku yegai ita~tawem.

⁴³ Imamuwai bera berona kuta~berai na imam kuta~boritawei. Ibiibai da imam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da imam ruwa ma kuna~nae ku keyama karata makamakii nonowina. ⁴⁴ (-) ⁴⁵ Ma kaemuwai bera berona kuta~berai na kaem kuta~boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa makamakii

^f 9:34 Luk 22:24   ^g 9:35 Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26

^h 9:37 Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20   ⁱ 9:40 Mat 12:30; Luk 11:23   ^j 9:41 Mat 10:42

nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama karakaratina ina~tawem. ⁴⁶(-) ⁴⁷Ma matamuwai bera berona kuta~berai na matam kuta~tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna~rui. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakaratina ina~tawem.^k ⁴⁸Nani gawarinai na, ‘Wawaya kii motamota ke meyani ina~rukwa, nonowa viyosi ina~kanikani. Ma keyama ke meyani ina~peki, mara nonowa ina~karakarisi.’^l

⁴⁹“Ma bade kudubimi keyama ina~karimi da avi berona ami yawasa kamonai na peyarina ina~kara yavui da biibiina kava ina~makai.”

⁵⁰“Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina~wapa na ikikava kona~berai da damina ina~vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meyemi da tami nakanani ma yegai damina biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi~nuwasago.”^m

Yesu vikiitawetaweyana ivi~sisiyei.

(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

10 ¹Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipipisi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi~beyebeeyena kurisi.

²Ma Perisi damsi viya ipisi da Yesu ita~rubu tovonni. Tuna kubiine ivi~tarakiiyanei bo, “Vonaviyoyovana kamonai vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana ina~barei?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”

⁴Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi~vaghinei da maranai tomowa kawana ina~barei na kana bera weni. Vikiitawetaweyana sisiyina ina~girumi da wavinena ina~verei ma ina~vonatawei da ina~nae.”ⁿ

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna kubiine Moses nakanani igirumi. ⁶Kota~notai da dobu karenai ‘God wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’^o ⁷‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina~kuyowesi da kawana yavata ini~kiiikapu^p ⁸da tupuwsu sago.’ Tuna kubiine ivi~ruwa ini~sagosi da ke ruwa, ti na sago. ⁹God tomowa ma wavine ivi~sagosi, tuna kubiine wawaya ke ini~bogebogesi.”

¹⁰Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiiyai imakamakai na ivi~tarakiiyanei da ina sisiya na iyamna avai. ¹¹Ma ivonapotesi bo,

---

^k 9:47 Yesu ke ita~vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata~tupatawei. Ivi~miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata~votere tuwanonowi. ^l 9:48 Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24 ^m 9:50 Mat 5:13; Luk 14:34-35 ⁿ 10:4 Deut 24:1-4; Mat 5:31 ^o 10:6 Gen 1:27, 5:2 ^p 10:7-8 Gen 2:24

“Tomowa kawana ina~barei da ini~kiitawetaweyana ma wavine vuna ina~ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa eberaberei.^q 12 Ma bade wavine kawana ina~barei ma tomowa vuna ina~ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi~biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³ Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita~votovonisi ma iti~biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. ¹⁴ Ma Yesu ikitisi ma ke iti~nuwabiibiyesi na ivonesi bo, “Ededa kovoteresi da ina~pisi kuriku. Ke kona~tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona kamonai emakamakai. ¹⁵ Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona kamonai kuna~makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa nakanani. Ke kuna~berai na ke meyani kuna~rui God ina vikiivavona ku kamona.”^r ¹⁶ Ma ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi~biibiinisi.

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.

(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

¹⁷ Yesu ivomiiri da baba iti~karei ma tomowa sago iverau kurina ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi ana~berai da yawasa makamakii nonowina ana~viiya?”

¹⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina. ¹⁹ Sisiya bagibagisi namada kuakovi. ‘Ke kuna~kiivunuwa, ke kuni~pekana wapawapa, ke kuna~yapi, ke kuni~mamatara bero, ke wawaya ina mura kuna~vogavui da kuni~rapenei, ma bade ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’”^s

²⁰ Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi~karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²¹ Ma Yesu tomowina ikita bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei bo, “Bera sago kava kuta~berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rapemuwai na kevi~gimarei. Ma nani manena kuna~viiya da wawaya moyamoyakisi kuna~veresi da kunumai am mura makamakii nonowina kuna~panani. Ma muriyai na kepisi da kuna~kiviniku.” ²² Tomowina Yesu ina sisiya ivi~yanei na ivi~nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina inekuyowei iyamna ina mura na ghamana.

²³ Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro kirakai da mura wawayisi ina~rui God ina ku vikiivavona.”

^q 10:11-12 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11   ^r 10:15 Mat 18:3   ^s 10:19 Exod 20:12-16; Deut 5:16-20

²⁴Ma kana kivikivina ina sisiya ivi~yanei na ivi~deyei. Ma Yesu sisiyina ivona meyei, “Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God ina ku vikiivavona ina~rui. ²⁵Ikikava ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita~susura na bade nakanani ipiropiro kirakai da mura wawayina ita~rui God ina ku vikiivavona.”

²⁶Kana kivikivina ivi~deye kirakiyei ma kamosiyai ti mani ivi~tarakiikiyana meyesi bo, “Nakanani na iyavo yawasa ina~panani?”

²⁷Yesu ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Wawaya kurisi na ke kovokovoghina. Ma God kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina bera peyarina na itekateka kirakai.”

²⁸Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikikava? Aviyavisina kudubina kaverukuyowei da kakivikivininim.”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God varana biibiina kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, maduwa da mamai, natunatusi bo i tano ikuyowei, ³⁰na ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei na maghimaghaghina dobuwai bade ina~panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna, maduwa mau, vinatuna bo tano ina~panani da ina~sasara.^t Ma bade nani kamoni wawaya ini~tupaketowanesi. Ma maghinotiyai marana epipisi da yawasa makamakii nonowina ina~panani. ³¹Ma iyavo kava weni yawasina kamoni inao na karakava ini~muri. Ma iyavo kava weni yawasina kamoni imuri na karakava ini~nao.”^u

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³²Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi~deyei da tuna ivi~nao. Ma bade iyavo kava ivivi~kaeturanesi na iyabuyabumana kirakai da aviyavisina ita~tupuwa Jerusalem kamoni. Ma Yesu turaturana ivi~12 itinavivirisi ma ivona meyesi da aviyavisina ita~tupuwa kurina. ³³Ivonesi bo, “Ku Jerusalem taghae na wawaya sago taku Wawaya Natusi ini~wawaneku taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini~tupavireku da wavu ina~vereku ma ina~vonakiiyaragha da ini~raboboku. Ma kupuna damsi ku imasi ina~tereku da ³⁴ini~avaberoweku, ina~kanuku ma ina~widiku ma muriyai na korosiyai ini~raboboku. Ma mara viarobina kamoni na rabobowai ana~vomiiri.”

Jemes da Jon ivi~nowi.

(Mat 20:20-28)

³⁵Ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona tovoni bo, “Bada, akii kayowana kuna~berai.”

^t 10:30 *ina sasara*: Sasara iyamna sago ina~verukuyowei na 100 ina~panani.

^u 10:31 Mat 20:16; Luk 13:30

³⁶Ma ivonapotesi bo, “Aviyavisina ana~berai kubiimi?”

³⁷Ma ivi~ruwa ivona bo, “Akii kayowana da kuni~vaghinei da am vikiivavona kadakadarina kamonai, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana~makai da tibada patapata.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da aviyavisina koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona~karapotai, bo? Kovokovoghimi da ikikava ana~babataito nakanani kona~bapataito, bo?”^v

³⁹Ma ivonapotei bo, “Kovokovoghikai.”

Ma ivonesi bo, “Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana~babataito na nakanani kona~babataito. ⁴⁰Ma taku na aku rewapana kegha da wawaya ana~vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai ina~makai. Nani gawarisi na God ivovunaghi ma kii wawaya ivinesi ikovi.”

⁴¹Maranai turaturasi imaruwa ivi~yanei da Jemes ma Jon weni nakanani ivi~nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. ⁴²Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Koakovi da kupuna damsi i babada na ivi~rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.”^w ⁴³Ma tami na ke nakanani kona~berai. Iyi tam kamomiyai kekayokayowei da kuni~wawayaghama na ketereoruwe meyem da tam na turaturam kudubisi i bigabiga.^x ⁴⁴Ma iyi tam kekayokayowei da kuni~nao na tam kebera meyem da kuni~sleiv turaturam kubiisi. ⁴⁵Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata~pisi ku dobu da wawaya vitaku ita~kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata~kavari. Aku yawasa ana~suwara da wawaya peyarisi ana~gimaratawesi.”

Yesu, Batimeyas ivi~yawasi.

(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶Yesu kana kivikivina yavata inekiibau ku Jeriko kwanatuna. Koroto ghamana ivivi~kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowei. Ma keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine ivivi~nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. ⁴⁷Ma ivi~yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi~karei, ikiikiirara bo, “Yesu! David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku.”

⁴⁸Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita~pota. Ma kegha da ighekiirara, “David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku!”

⁴⁹Ma Yesu ivi~kiimiiriyeyi ma ivona bo, “Kokwatui da ina~pisi.”

Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, “Kevi~nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum.”

^v 10:38 Luk 12:50   ^w 10:42-43 Luk 22:25-26   ^x 10:43-44 Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

⁵⁰Ina kwarewa ivi~rupiitawei ma yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba inae Yesu kurina.

⁵¹Ma Yesu ivi~tarakiyanei bo, “Avi ana~berai kubiim?”

Ma Batimeyas ivona bo, “Bada, aku kayowana da ata~kita.”

⁵²Ma Yesu ivona bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa, nuwabiibiyai kenae.”

Yaghiyaghinai ikita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi~kiikiwei.

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

11 ¹Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita~nekiibau, ma Betani da Betipadi ku meyangisi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti~nao. ²Ivonesi bo, “Kona, ma nani meyangina maghinotai kona~rurui na donki votuna wariwarimina kona~kitai. Wawaya ke meyani ita~geru tovon. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. ³Ma mikedda wawaya ini~tarakiyanemi bo, ‘Avi kubiine donki uravina koruparupami?’ na kovonesi bo, ‘Bada ekayokayowei. Ke mara gurina ma ina~vovirei.’”

⁴Ivi~ruwa irui ku meyangi da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarimina ipanani ma ivi~karei da uravina ita~rupami. ⁵Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo, “Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?”

⁶Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi~vaghinei. ⁷Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi~tawanepeyana donki ku tepana ma Yesu igeru. ⁸Ma wawaya peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya kiiragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. ⁹Ma kana koroto Yesu maghinonai ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo,

“Hosana! Kaigheghenim!

Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamonai!”

¹⁰Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini~biibiini!

Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”

¹¹Yesu irui ku Jerusalem, ma maninina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi~12 yavata ikiibau ku Betani meyangina.

Yesu koweya imagi.

(Mat 21:18-19)

¹²Mara itom ma Betani meyangina ikiibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai. ¹³Ikitataweyana da koweya inumoi ikitai. Ma iverubanenegi,

y 11:9 Psa 118:25-26

ita~kitai da iame bo kegha. Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. ¹⁴Ma nani kiina imagi bo, “Ke meyani wawaya amem ina~kam tovonu.”

Ma kana kivikivina ivi~yanei da nakanani ivivi~sisiya.

Yesu wawaya Taparoro Numana kamona ikwavinisi.

(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹⁵Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagimara na kwavinisi ivi~karei. Iyavo kava gabubu ivivi~gimara bo mane ivivi~vovivirana na i kemakema ivi~kuririghana.^z ¹⁶Ma keta igudui da wawaya ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro Numana garina ku kamona ita~rui. ¹⁷Ma ivi~beyebeiyana kurisi, ma nani kamona ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.’”

‘Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.’”^a

¹⁸Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeiyana wawayisi ina sisiya ivi~yanei na ivi~karei da keta iekwekwai da ikikava iti~raboboi. Ma Yesu iyabuyabumaneiyana iyamna ina vibeyebeiyana ivi~rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.

¹⁹Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.

(Mat 21:20-22)

²⁰Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku Jerusalem ma ikitai da koweyina Yesu imagi na isivisiyi ma ipoki. ²¹Ma Pita nani koweyina inotapanani na Yesu ivoneiyana bo, “Bada, kekitai. Koweyina kuimagi na ikaragavovori.”

²²Ma Yesu ivonesi bo, “God kovi~tumaghaneiyana. ²³Vonavaghata avonavonemi da iyai weni koyana ita~voneiyana bo, ‘Kenae, ku yegai kuna~tawem,’ ma aviyavisina isisiyeiyana na nani kamona notaragharagha gwabinai kegha da nuwanuwana kudubinai ini~tumaghana da nani berana ina~tupuwa na God ina~berai.^b ²⁴Tuna kubiine avonavonemi da aviyavisina ami nipowana kamona koinowi na kovi~tumaghana da ami kayowana namada gwabimiyai, God ina~veremi. ²⁵Ma kuna~vomiiiri da kuta~nipowana na kuna~notapanani da nuwanuwam kamona

^z 11:15 Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi~vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.   ^a 11:17 Psa 118:25-26

^b 11:23 Mat 17:20; 1Kor 13:2

kwinam ina berabero patana da kutatani emakamakai na kenotatawei. Kuna~notatawei na am Mamai kiidamowai bade am berabero ina~notatawei.”^c 26 (-)^d

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi~taravirei.

(*Mat 21:23-27; Luk 20:1-8*)

²⁷Yesu kana kivikivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu Taparoro Numana garina kamoni ibababa na taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, ²⁸“Avi rewapanina kuviini ma iyi nani rewapanina iverem da weni berasi keberaberi?”

²⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Aku vitarakiiyana sago kava ana~terei kurimi. Kona~vonapoteku na bade ana~vonemi da aku rewapana imapatana aviiya da weni berasi aberaberi. ³⁰Jon ina rewapana na imapatana iviia da ibabataito? Kunumai ipisi bo wawaya gwabisiyai? Kovoneku.”

³¹Ma kamosiyai ti mani ivivi~sisiya bo, “Mikeda kata~vona da ina rewapana kunumai ipisi na ina~kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke koti~tumaghanei?’ ³²Ma bade kata~vona da rewapana wawayota gwabisiyai iviia na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na ti damsi nuwanuwasi ita~pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi, iyamna wawaya peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. ³³Tuna kubiine Yesu kurina ivona bo, “Ke katakovi.”

Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana~vonemi da iyi rewapana ivereku da weni berasi aberaberi.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(*Mat 21:33-46; Luk 20:9-19*)

12 ¹Ma Yesu ivi~karei da miibiyai kurisi ivivi~sisiya. Ivona bo, “Mara sago tomowa greipi ivoni ina vao kamoni. Ma wakimiyai igariya ma mewa iyabai da greipi amesi inuwani ma ititugudagudai da muina kava ita~viiya. Ma numa kweta ivowai da wawaya ita~makai da greipi ita~potapotai. Muriyai ina vao na wawaya ku imasi iterei da ita~koyaghi ma inumataya ku dobu sago.^e ²Ma kana mara ipisi da greipi imenai na ina bigabiga sago ivonatawei da kana reregha ita~viiya. ³Ma vao kana koyakoyagha, bigabiga wawayina ivotani, ivowai ma ikwavini da imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. ⁴Ma bade kana viruwa ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi~kayoberoberowanei. ⁵Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai

^c 11:25-26 Mat 6:14-15 ^d 11:26 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Ma i berabero ke kuna~notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina~notatawei.’ ^e 12:1 Isa 5:1-2

na peyarisi sago sago duma ivi~vonataweyana inae da viya ivowa kirakiiyesi ma viya ivi~kiivunuwana. ⁶Vao badana na ina wawaya turina gwabinai da ita~vonatawei. Tuna na natuna tomowina ma nuwanuwana ivii kirakiiyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo, ‘Anotanotai da natuku ina~vokaravei.’ ⁷Ma vao kana koyakoyagha ivi~ogatara ma ivona bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina~rabobo na weni tanona buderina ina~damana da tuna ini~rapenei. Tuna kubiine takiiyunui ma tanona na tota mani tirapenei.’ ⁸Ma vaghina ivototani, ikiiyunui ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.”

⁹Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina~berai? Ina~nae da vao kana koyakoyagha ini~kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina~veresi. ¹⁰Ma tami na giruma katamana kovi~yavi na damina koviini bo kegha? Igiruma bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei,

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.

¹¹ Weni berana Bada iberai na ibiibii kirakai kurita.’”^f

¹²Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita~paniya, iyamna iakovi da nani miibiina kamonai na ti ivivi~wavusi. Ma koroto ghamana iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Wawaya teks iti~miiyei bo kegha?

(*Mat 22:15-22; Luk 20:20-26*)

¹³Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina wawaya viya ivonatawesi Yesu kurina da iti~kaetina. I kayowana da Yesu iti~sisiya bero na wavu ita~verei. ¹⁴Ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki wawaya ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevona, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani~miiyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani~miiyei?”

¹⁵Ma Yesu iakovi da ivivi~kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota~tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana~kitai.”

¹⁶Mane sago iverei na ivi~tarakiiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi~gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

^f 12:10-11 Psa 118:22-23

Wawaya Yesu ina sisiya ivi~yanei da ivi~deyei.

Raborabosi ina~vomiiri na ivi~sisiyesi.

(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

¹⁸Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina~rabobo na ke ina~vomiiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,^g ¹⁹“Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da tomowa tatavinena ina~rabobo da kawana ina~verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina~ravaghi da ini~tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabona natunatusa.^h ²⁰Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovimasago. Tomowina itavine ma ke iti~tuwa ma irabobo. ²¹Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti~tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei viarobina kurina. ²²Nakanani ma tomotomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti~tuwa ma peyarisi irabobomakai. Turina na bade kwapura irabobo. ²³Ma mara damonai God ina~berai da wawaya rabobowai ina~vomiiri na nani wavinena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

²⁴Ma Yesu, Sadusi damsi ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota~viini. ²⁵Mara damonai raborabosi ina~vomiiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina~tavine. ²⁶Ma vonavaghata ani~beyebeyemi da wawaya raborabosi ina~vomiiri. Moses ina giruma kovi~yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi~sisiya Moses kurina. Ivona bo, “Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.”ⁱ ²⁷Weni sisiyina ivi~debei da God na ke wawaya raborabosi ma wawaya yawayawasisi i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabosi ke ina~vomiiri.”^j

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

²⁸Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi~yanei da Sadusi damsi ma Yesu ivivi~taghegheyana. Ma bade ivi~yanei da Yesu ivonapote bubunisi. Ma kurina ivi~tarakiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi kudubina kamosiyai na meni tuna irakata kirakai?”^k

²⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni. ‘O Israel kovi~yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada.

---

^g 12:18 Apos 23:8   ^h 12:19 Deut 25:5   ⁱ 12:26 Exod 3:6   ^j 12:27 God ivi~sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi~sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi~debei da ti na rabobowai ivomiiri da karako kunumai emakamakai.   ^k 12:28-34 Luk 10:25-28

³⁰Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai ma ami rewapana kudubinai da ami Bada God kurina kovi~nuwaviina.^l

³¹Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni. 'Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.' Ke meni sisiyina bagibagina weni ivi~ruwa ita~ghekuyowesi."^m

³²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, "Kuvi~sisiya bubuna da ita Bada God na sago kava ma tuna kava na God."ⁿ ³³Ma nuwanuwata kudubinai, kanumita kudubinai, ita nota kudubinai ma ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina tinuwaviina. Ma bade ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana taviya. Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapunina nakanani."^o

³⁴Ma Yesu ivi~yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, "Tam na gisina kava ma God ina ku vikiivavona kuna~rui." Ma nani murinai ke sago iyai iti~tepatora da Yesu kurina iti~tarakiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina.

(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

³⁵Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi~beyebeyena na wawayi ivi~tarakiyanesi bo, "Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na Kiiavavo David tupurereghina? ³⁶Kanuma Vovokaravina David itowatepani da ivona bo,

'Bada God ivi~sisiya aku Bada kurina. Ivona bo,
Katagheyakuwai kuna~makamakai
da kam ghavighaviya
kudubina ku kae gaburim ana~teresi."^p

³⁷David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma nakanani ivi~sisiya iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna mani tupurereghina kamosiyai?"^q

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~sisiyesi.

(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi~yana bogai.

³⁸Yesu ivivi~beyebeyena inenae da ivona bo, "Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kokitaruvisi. I kayowana da iti~wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ini~kote ma

^l 12:29-30 Deut 6:4-5   ^m 12:31 Lev 19:18   ⁿ 12:32 Deut 4:35   ^o 12:33 Hos 6:6

^p 12:36 Psa 110:1   ^q 12:37 Kiiavavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi ma David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawayi ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiiavavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, "Bada."

nakanani ina~baba yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi kamosiyai wawaya ina~vokaravesi ma ini~kiikiiwesi. ³⁹Ma bade kiki numasiyai ma kaporagha marasiyai i kayowana da babada kii gwariyai ina~makai. ⁴⁰Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei. Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberi na kovogha berona ina~viia.”

Kwapura ina suwara.

(Luk 21:1-4)

⁴¹Yesu na Taparoro Numana garina kamoni ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. ⁴²Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi~ruwa kava iterei. ⁴³Ma Yesu kana kiviivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. ⁴⁴Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui.”

Mara damona kana sisiya.

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

13 ¹Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kiviivina sago ivona bo, “Bada, kekitai. Wakima irakarakeyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!”

²Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawaya weni wakimisi kudubina ina~rikatawei da ke sago wakimina kwina tepanai ina~kena. Peyarina ina~kuririghi ku tano.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

³Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi~tarakiyana gavui bo, ⁴“Kevona. Weni berasi kuvi~sisiyei na mara avai ina~tupuwa? Ma avi matakirina ini~nao, ini~akovikai da weni berasi na gisina kava ina~tupuwa?”

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini~beroberowemi. ⁶Wawaya ipeyari avakuwai ina~pisi ma ina~vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade wawaya ipeyari kirakai i vibero ini~tumaghane. ⁷Sisiya koni~yanei da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona~viia da ghaviya kurimi epipisi na ke kona~yabumana. Weni berasi ini~nao ma mara damona na karakava da

ina~pisi. ⁸Dam sago ina~vomiiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina~vomiiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiiyai ina~tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita~dagui na inivisina iti~karei.”

⁹“Matami ekita ma kovi~rewapana. Ina~patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina~teremi da kiki numasiyai ina~widimi. Taku kubiiku ina~patumimi da babada ghamaghamasi ma kiikiivavo maghinosiyai kona~miiri da ini~tupaviremi. Ma God varana biibiina koni~mamatarei kurisi. ¹⁰Ma kunona wawaya God varana biibiina ina~dimei da dam ma dam kudubisi ini~yanei ma muriyai mara damona ina~nekiibau. ¹¹Ma maranai ina~patumimi ma ini~tupaviremi na ke koni~nuwapoya da ikikava koni~sisiya. Maghinosiyai kona~miiri na nani kamona God nota ina~vereveremi na kovi~sisiyei. Nakanani kona~berai na ke tami kota~vivisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini~sisiya kubiimi.” ¹²Wawaya ina~vomiiri da varesina ini~wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna ini~wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini~ghaviyesi na kii puka ina~vowai. ¹³Kokivikiviniku kubiine na wawaya kudubisi ina~baremi. Ma iyi tam kuna~miirikikina da ku damona na yawasa makamakii nonowina kuna~panani.”^s

Sawara Bero Kirakiina.

(*Mat 24:15-28; Luk 21:20-24*)

¹⁴“Mara sago kona~kitai da ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamona God kana gawara ina~viiya da gawarina vovokaravina ina~puyaki.” (Viyava wawayim na damim kevii bubuni.) “Nani maranai iyavo kava Judiya kamona komakamakai na yaghiyaghina ku koya koverau. ¹⁵Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna~rui ku numa kamona da am sawara kuna~yuna.” ¹⁶Wawaya vao kamona na veru kevi~karei, ke kuna~vovira ku numa da kam gara kuna~yuna. ¹⁷Nani maranai wivine manamanawisi ma vivisususi na ini~kamyuyuwa kirakai. ¹⁸Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi ke nuba kana mara kamona ina~tupuwa. ¹⁹Nani marasiyai na nuwapoya ina~rakata kirakai, ke mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murina nani nuwapoyisi ke meyani ina~tupuwame.” ²⁰Nani marana berona ita~guri kirakai na wawaya kudubisi ita~rabobo yavu. Tuna kubiine God ina~boriya da tupona, iyamna iyavo kava ivovinesi da ina wawaya na ini~kamyuyuwesi.”

²¹“Nani maranai mikeda wawaya ina~vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina ipisi!’ bo ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina

^r 13:9-11 Mat 10:17-20; Luk 12:11-12   ^s 13:13 Mat 10:22   ^t 13:14 Dan 9:27, 11:31, 12:11

^u 13:15-16 Luk 17:31   ^v 13:19 Dan 12:1; Rev 7:14

nokoni!' na ke koni~tumaghanei, ²²iyamna Keriso vivibero ma peroperoveta vivibero ina~pisi ma bera ma matakira ghamaghamasi ina~berai, ina~bera tovonu da God ina wawaya vovinesi ini~noraveyana berosi. ²³Tuna kubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera na karakava ina~tupuwa ma namada kudubina avi~mamataremi.”

Wawaya Natusi ina~nekiibau.

(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

²⁴“Ma nani nuwapoyisi murinai,
 ‘Madegha ina~didibari
 ma nawaravi yaseganina kegha.”
²⁵ Gwamegwame kiidamowai ina~ririgha,
 ma aviyavisina kudubina kunumai na ini~nuke yavu.”^x
²⁶Nani maranai wawaya kudubisi ina~kitai da taku Wawaya Natusi kwawuwai ere rewapaniku ma ere kadariku anororu ku dobu.^y ²⁷Ma aku aneya ana~vonatawesi da dobu ku kudubina ina~ne yavui. Ma God ina wawaya vovinesi ina~rutinisi da ini~kiidaburana.”^z

Kii miibiina.

(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

²⁸“Kovi~yana, kii kona~kitai na ini~beyemi. Kiina enumonumoi na namada akovina koviiviiya da kwamra kana mara epipisi. ²⁹Ma bade maghimaghighina, nani berasi avivi~sisiyei ina~tuputupuwa na konakovi da mara damona gisina kava ina~pisi, marana namada enenekiibau. ³⁰Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina~rabobo yavu ma berasi ina~tupuwa.^a ³¹Kunuma ma dobu ina~wapa ma vonaku na ke meyani da ina~wapa.”

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina~tupuwa.

(Mat 24:36-44)

³²“Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina~tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina kina kava iakovi.^b ³³Tuna kubiine kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai ana~vovira. ³⁴Tuna nakanani ma tomowa sago

---

w **13:24** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12   x **13:25** Isa 34:4; Joel 2:10; Rev 6:13   y **13:26** Dan 7:13; Rev 1:7   z **13:27** Miibiyai igiruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiiyai ina~rutinisi nakanani ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita~viinisi da Yesu kurina iti~kiidaburana.   a **13:30** Ivona bo ‘kimitina’ na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina~makamakai ma berasi ina~tupuwa.   b **13:32** Mat 24:36

ita~numataya. Muriyai da ita~nae na ina bigabiga sago sago duma i biga iveresi. Ma bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’ Ma ivomiiri, ina numa ivoterei.^c ³⁵Ma tami bade nakanani, matami ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai numa badana ina~vovira. Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina~vivitutuwana kamoni bo mara tomtomwai. ³⁶Yaghiyaghina inaneiki na ke ita~biibai da ina~pananimi da kokenakena. ³⁷Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudubisi kii sisiya. ‘Matami ekita.’”

Babadisi ivi~ogatara da Yesu iti~rabobi.

(*Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53*)

14 ¹Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani murinai na kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipanina.’ I kiki da nani kamna kubiine kii parawa kamoni na yist ke ina~terei. Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~ogatara da gavunai Yesu ita~paniya da iti~rabobi.^d ^e ²Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamoni taberai. Ina wawaya nuwanuwasi ita~pughu da iti~kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi~monaghi.

(*Mat 26:6-13; Jon 12:1-8*)

³Ma Yesu na Betani meygina ma Saimon Giigiipona ina numa kamoni nevanesiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago diudeu^f ikavarapiyei, kamoni na oira ghabughabuna, kana mane na ghamanakina. Ma diudeu kana terepapara ivotawei, ma muriyai na virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.^g ⁴Wawaya viya nani berana ke iti~vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁵Tuna iti~gimarei na mane ghamana ita~panani da wawaya moyamoyakisi ita~veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiyei.^h

⁶Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona~yeghai. Tuna bera biibiina ma nuwaviinina kuriku iberai. ⁷Mara iguri da wawaya moyamoyakisi yavata kona~makii patapata da koni~vitesi. Ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.ⁱ ⁸Weni wavinena nota iviia da weni berana biibiina iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi da ke mara gurina ma wawaya ku karawaga ina~tereku. ⁹Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina

^c 13:34 Luk 12:36-38 ^d 14:1 *Pasova*: Pasova na Israel dami i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowei ina~notai. ^e 14:1 Exod 12:1-27

^f 14:3 Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

^g 14:3 Luk 7:37-38 ^h 14:5 Nani oirina miyanina irakata da wawaya sago madegha sago ita~vobigabiga ma ina miya kudubina iti~kiikapui na ruvana. ⁱ 14:7 Deut 15:11

ina~dimadimeⁱ na bade weni wavinena aviyavisina karako iberai na ini~sisiyeⁱ da notana ina~makii nonowa.”

Judas ivi~vaghinei da Yesu ini~wawanei.

(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰Ma nani murinaⁱ Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina wawaya ivi~12 kamosiyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da Yesu iti~wawanei. ¹¹Damsi ivi~yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma vonakiiyapa bagibagina kurina iterei da imana ina~kovoghi. Ma Judas ivi~karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita~terei.

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14, 21-23; Jon 13:21-30)

¹²Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipanina’ na marana inekiibau. Ma i kiki da weni kamna kubiine parawa kamonaⁱ na yist kegha. Weni kamna ghamana ina~verau da taparoro sago ina~kovi ma karenai sipu gegeyina ina~kiivunui ma ina~kani da Pasova ina~notai. Ma kana kivikivina Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Mike kana~nae da kana~vovunagha da Pasova kamna taberai?”

¹³Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona~panani, tuna okowa kibubuna ina~kavakavari na kokivini. ¹⁴Ma meni ku numana ina~ruⁱ na tuna wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Akii Bada ekayokayowei da am numiiyai Pasova kamna ina~berai. Ivi~nowi da numataya i tupayaragha kamonaⁱ kuna~terekai da tokai kana kivikivina yavata kana~kam patapata.’ ¹⁵Ma tomowina tupayaragha ghamana kiidamowai ini~beyemi, kamonaⁱ na namada ivovunaghi ikovi ma sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona~vokuyakuya ma kona~vovunagha kubiita.”

¹⁶Ivi~ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. Ma Pasova kamna ivovunaghi.

¹⁷Ravi ipika na Yesu turaturana ivi~12 yavata inekiibau. ¹⁸Ma nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawaya sago kamotiyai ini~wawaneku, wawayina yavata takamkam patapata.”^j

¹⁹Turaturana nani sisiyina ivi~yanei da ivi~nuwapoya kirakai. Ma sago sago duma ivona bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”

²⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi~12 kamomiyai. Tuna na taku yavata parawa ku dabira kavovokutuva patapatai.

²¹Ikikava giruma katamana namada ivona da Wawayata Natusi ita~rabobo

---

j 14:18 Psa 41:9

na nakanani ina~tupuwa. Ma meni wawayina ini~wawaneku na iti~nuwapoya kirakai, iyamna kovogha berona ina~panani. Tuna kubiine ita~biibai da nani wawayina ke ita~tupuwa ku dobu.”

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²²Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi~kiikiwei, ma ivogimagimai da kana kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviya, wena tupuwiku.”

²³Muriyai redu iviia ma God ivi~kiikiwei, ma iveresi da peyarisi iuma. ²⁴Ma ivonesi bo, “Wena taraku, ina~sororo da wawayi peyarisi ini~yawasisi. Karako imatakira da God ina vivaghina makamakiina ina wawayi yavata eberaberai.^k ²⁵Vonavaghata avonavonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona kamoni wain vuna anumai.”

²⁶Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyarisi ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini~bero.

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina~peku da kona~verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kana koyakoyagha ina~kiivunui,
ma sipu yavona ini~verubogebogesi.’^l

²⁸Ma ana~vomiiri na ani~nao ku Gariri ma nani dobunai ana~pananimi.”^m

²⁹Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyarisi ina~verukuyowem ma taku na ke ana~voterem.”

³⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko mara viruwina ita~tou na mara aroba kuni~bero da ke kuta~koviku.”

³¹Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana~vonabarem! Mikeda taku na tam yavata iti~rabobota na kara ke ana~voterem.”

Ma kana kivikivina peyarisi nakanani ivivi~sisiya.

Yesu ina nipowana Getsemani dobunai.

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³²Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana~nae noke

^k 14:24 Exod 24:8; Jer 31:31-34   ^l 14:27 Zech 13:7   ^m 14:28 Mat 28:16

da ana~nipowana.”³³ Ma Pita, Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma ivi~karei da nuwanuwana ipoya kirakiiyei da damina ibero kirakai.³⁴ Ma ivi~aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma tuna ekiikiivunuku. We komakai ma matami ekita.”

³⁵ Ma Yesu inae gisina ma ivi~tuwaporeruruwana ma itawotei da gayamina ioru ku tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi~nowi da kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita~veruvuvurei. ³⁶ Ma ivonatou bo, “Abba, Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta~viitawei. Bera peyarina kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana keberai.”

³⁷ Ma ivovira da kana kivikivina ivi~aroba ipananisi da ivivi~keneyana ma ivona bo, “Saimon Pita, avi kubiine kekenakena? Kade mara gisina kava kuta~makamakai ma kuta~kitakita. ³⁸ Matami ita~kita ma kota~nipowana da maranai ruyagha ina~nekiibau na ke kona~peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota~berai ma tupuwimi na mitamitasi.”

³⁹ Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani inipowaname. ⁴⁰ Ma ivovirame na bade ipananisi da matasi ikiikovoghi da ikena nunuwapa. Ma ti na ke itakovi da ikikava ita~vonei.

⁴¹ Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, “Tami kokenakena, bo? Patana da koyyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau. Kokitai, taku Wawaya Natusi ini~wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina~tereku. ⁴² Kovomiiri. Tanae. Kokitai, wawayina ini~wawaneku na enenekiibau.”

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yesu ivivi~sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina sago. Ma tuna murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara. Taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. ⁴⁴ Ma Judas namada koroto ivonesi bo, “Weni nakanani ani~matakira. Tomowa sago ana~yoni na konakovi da vaghina wawayina. Ma tuna kona~paniya ma kona~rutaneyei.”

⁴⁵ Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Bada,” ma iyon. ⁴⁶ Ma nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. ⁴⁷ Ma Yesu ina wawaya sago ina seri itina yavui da taparoro badana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁴⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Taku ke tomowa nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota~kavarapiyei da kota~paniku. ⁴⁹ Mara nonowa Taparoro Numana garina kamoni avivi~beyebeyena ma ke kota~paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona da ita~tupuwa na nakanani etuputupuwa.”ⁿ

ⁿ 14:49 Luk 19:47, 21:37

⁵⁰Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.

⁵¹Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita~verau ma nani korotona ibera tovonu da ita~votani ⁵²ma kegha, kana kapero kava itinatawei ma yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuyowei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.

(*Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24*)

⁵³Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Sanhidran babadisi kudubisi ivi~kiidaburana, ti na taparoro babadisi i babada, Jiu dami i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi.

⁵⁴Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivini da taparoro badana ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamoni potapota wawayisi yavata imakai da ivivi~rarana. ⁵⁵Ma taparoro babadisi i babada ma bade iyavo kava Sanhidran kamoni na kudubisi keta iekwekwai da Yesu iti~wavui da iti~rabobi. Ma ke sago wawaya ita~panani da iti~mamatara da berona iberei. ⁵⁶Wawaya peyarisi ivivi~mamatara bero da Yesu iti~wavui ma i sisiya bogii ma bogiiyai na viviberosi.

⁵⁷Ma turinai wawaya viya ivomiiri da Yesu iti~wavui. Vimamatara vibero iterei, ⁵⁸ivona bo, “Weni tomowina kavi~yanei da ivona bo, ‘Weni Taparoro Numana na wawaya imasiyai ivowai, ma taku na kudubina ana~rikatawei. Ma mara aroba kamoni sago vuna ana~vowai, ma tuna na ke wawaya imasiyai ina~vowai.’ ”^o ⁵⁹Ma patana da i nota bogii ma bogiiyai itereterei da ke sago iyai kwinana yavata i nota iti~sagoi.

⁶⁰Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam papara kuna~vowai bo? Kade i sisiya kuna~kovoghi bo kegha?”

⁶¹Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita~vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da tam na natuna?”

⁶²Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawaya Natusi kona~kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyani ana~makamakai ma bade kona~kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”^p

⁶³Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwei da ini~wavui, ⁶⁴iyamna namada kovi~yanei da God ivi~avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”^q

Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. ⁶⁵Ma wawaya viya ivi~karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviia da matana ikupotai ma imasi ivovidubidubini da iraravi. Ma

^o 14:58 Jon 2:19   ^p 14:62 Dan 7:13   ^q 14:64 Lev 24:16

ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai da iyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiyei.

Pita, Yesu ivonaveyaveyiei.

(*Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27*)

⁶⁶Pita na numa garina kamoni imakamakai ma taparoro badana ghamana ina bigabiga wavinena ipisi ⁶⁷ma ita~kita da Pita ivivi~rarana na ikita bogai ma ivonei bo, “Tam na Yesu kwina, nani Nasaret tomowa ina wawayi.”

⁶⁸Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina kisisiyei.” Ma ikiibau da gari ku matuketina ma yaghiyaghina kokoreko itou.

⁶⁹Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai ivivi~miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawayi sago na weni.” ⁷⁰Ma Pita ivi~berome da Yesu ivonaveyaveyiei.

Ke mara gurina ma wawayi Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam na Yesu ina wawayi sago, iyamna tam na Gariri wawayi.”

⁷¹Ma Pita ivona bo, “Taku ani~bero na God kovogha ina~vereku. Nani tomowina kisisiyei na ke atakovi.”

⁷²Vaghina ma, yaghiyaghina kokoreko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu ina~sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni~bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko mara viruwina ina~tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(*Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38*)

15 ¹Mara boiboi vaghata Sanhidran damsi ivi~kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi Yesu ivivi~dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat kurina.^r ²Ma Pailat, Yesu ivonei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, ikikava kisisiya na taku nakanani.”

³Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei.

⁴Tuna kubiine Pailat ivi~tarakiyane bo, “Kade, kuna~vonapotesi da kam papara kuna~vowai bo kegha? Kiyanei da wavu kudubina kurim etereterei.”

⁵Ma Yesu ke sago aviyavisina ita~vonapotei. Ma Pailat ivi~deyei da tuna mani kana papara ke ita~vowai.

---

^r 15:1 *Pailat*: Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivinei da Israel ivivi~badei. Tuna na ina *governor*.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ina~tuparatui.

(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39-19:16)

⁶Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya sago gabura kamona ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna wawayina ini~kiibuni. ⁷Ma wawaya viya gabura kamona, ti na Israel damsi ma ivomiiri da ivi~ghaviya da Rome damsi ita~kwavinisi. Ma nani viruwina kamona wawaya viya ivi~kiivunuwana. Tuna kubiine gabura ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. ⁸Ma Yesu patana da Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei da i kayowana da ikikava madegha nununai iberabera na nakanani ina~berai, wawaya sago gabura kamona ita~terekiibuwei. ⁹Ma Pailat koroto ivi~tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana iyai? Kokayokayowei da Jiu dami ami kiivavo ana~votawei, bo?” ¹⁰Nakanani ivi~tarakiiyanesi iyamna iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine ipaniya ma irutinaneyei kurina.

¹¹Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da peyarisi ke i kayowana Yesu. I kayowana da Barabas ita~votawei. ¹²Ma Pailat ivona bo, “Ma aviyavisina ana~berai weni tomowina kurina, tami kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?”

¹³Ma korotona ikiirarapotei bo, “Kotuparatui.”

¹⁴Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha, korotona gamosi irakata da ikarayogosi bo, “Kotuparatui!”

¹⁵Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti~nuwabiibiinisi da nuwanuwasi ita~pika. Tuna kubiine Barabas gabura kamona ivi~kiibuni. Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu iwidi kirakiiyei ma ivonatawei da ita~tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku kamona. Ma gwara kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi ikwaturiyariyesi. ¹⁷Tarasovo yebayabarina iviini da Yesu ivi~kotei.^s ¹⁸Ma ivi~karei da ivonavonavinamei bo, “Kiiwa kiiwa! Tam Jiu damsi i kiivavo ghamam!” ¹⁹Ma diwona ikavarapiyei da gayamina iraravi ma bade ikanukanui. Ivivi~tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei. ²⁰Ivi~namei ikovi na tarasovo yebayabarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi~kote meyei. Ma irutinkiibuwei da ita~tuparatui.

---

^s 15:17 Tarasovona yebayabarina na kitana ‘purple’ ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei. Ma kana kraun na urava iyiyonai imetami ma gayamina itaratani.

Yesu ituparatui.

(*Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27*)

²¹Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna wekarakava dobu rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina ina dobu Sairini ma natunatuna kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri wawayisi ikwatui ma idarui da Yesu kana korosi ita~kavari ma yavata ita~nae.^t ²²Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata, nani vavana iyamna ‘Teuteu Gawarina.’ ²³Ma wain ita~verei da itumai, kamonai na gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. ²⁴Ma muriyai na ituparatui. Ma kana gara ita~voregghi kubiine na virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara ireregghi.^u ²⁵Marana ituparatui na madegha namada ivovomuyamuya.^v ²⁶Ma gayamina tepanai giruma sago itutui ivi~debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, “Jiu damsi i kiivavo.” ²⁷Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku katagheyana ma sago ku dugena.^w ²⁸(-)^x

²⁹Ma wawaya ketiyai ibababa na ivivi~avaberowei ma gayamisi ivivi~ruruwini. Ikiikiirara bo, “Damidamina! Taparoro Numana kuta~rikai ma mara aroba kamonai kuta~vowa meyei.^y ³⁰Korosi tepanai keoru da kuni~yawasa meyem!”

³¹Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wawaya ivivi~yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani ini~yawasa meyei. ³²Ivona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru da takitai ma titumaghanei.”

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade ivi~avaberowei.

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30*)

³³Madegha punai dobu kudubina ivi~didibara yavui ma nakanani imakai da madegha inubanuba kana ku mara.^z ³⁴Ma tuna maranai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” iyamna, “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”^a

³⁵Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi~yanei ma ivona bo, “Kovi~yana, Elaidiya ekwatukwatui.”

^t 15:21 Rom 16:13   ^u 15:24 Psa 22:18   ^v 15:25 Tuna na 9 o'clock boiboiyai.

^w 15:27 Isa 53:12   ^x 15:28 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya beroberosi yavata iterei.’   ^y 15:29 Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19   ^z 15:33 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai.   ^a 15:34 Psa 22:1

³⁶Ma tomowa sago iverau da gumba^b ivokutuvi wain tomatomana ku kamona ma kiiyai ivi~kavini ma ivororona da Yesu ita~susui. Ma ivona bo, “Wekarakava na tavoterei. Takitai da kade Elaidiya ina~pisi da ina~tereoruwei.”^c

³⁷Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

³⁸Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai da ioru ku kapina.^d ³⁹Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada Yesu maghinonai imiimiiri na ivi~yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava irabobo. Ma ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God Natuna.”

⁴⁰Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiyai na Meri Magadarini, Sayome ma Meri (tuna na Jemes murimurina ma Joses i maduwa).^e ⁴¹Weni wivinesi na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri kamona da ikoyakoyaghi. Ma bade wivine viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(*Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42*)

⁴²Vovunagha marana kamona na Yesu irabobo. Ravi ita~pika na viyakam marana iti~karei.^f Gisina kava ravi ita~pika, ⁴³tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa Arimateya ivi~yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawayi ghamana Sanhidran kamona ma nimonimoriyai ivivi~koyakoyagha da God ina vikiivavona ita~pisi. Inae ma ivi~nowi da Yesu tupuwina ita~viiya. ⁴⁴Pailat ivi~yanei da Yesu namada irabobo ma ivi~deyei. Senturiyon ikwatui ma ivi~tarakiiyanei da vonavaghata da irabobo bo kegha. ⁴⁵Ma akova senturiyon gwabinai iviiya da irabobo ikovi na ivi~vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita~viiya. ⁴⁶Ma Josepa inae da gara vuna igimari^g ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana na koya baranai itarai da karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae da bubana igudupotai. ⁴⁷Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

Yesu rabobowai ivomiiri

(*Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10*)

16 ¹Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa Meri ma Sayome oira ghabughabusi igimara da ita~nae Yesu

^b 15:36 *gumba*: gumba na ‘sponge.’ ^c 15:36 Psa 69:21 ^d 15:38 Tuna garana numa itupayaraghi da wawayi ke ita~kita ku kamona. ^e 15:40-41 Luk 8:2-3

^f 15:42 Vovunagha marana kamona wawayi biga peyarina ini~kovini da maram viyakam marana ke ina~bagibagi ma bade raborabobosi ke ina~dogosi. ^g 15:46 Garana na poipoina ma lineniyai iyamoni.

tupuwina ita~vovisiboi. ²Sande mara boiboi vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. ³Ibaba inenae na ti mani ivivi~ogatara da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita~tabiratawei. ⁴Inekiiibau na itepa ita~kita da buba wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. ⁵Wivinesi irui karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina ikitai, kana gara poipoina.

⁶Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita~makamakai. Kokitai, tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. ⁷Ma konae da kana kiviivivina ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini~nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona~panani, nakanani ina sisiya kurimi iterei.’”^h

⁸Wivinesi inotakavakavai ma ere kirokirosi karawaga ikiibutawei ma veru ivi~karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti~sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kavai na vesis 8 da ku 20 ti mani igiruma tovon. Ma Mak ke ita~girumi.]

⁹Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini kurina inekiiibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na Yesu ikwavinisi. ¹⁰Ma Meri inae da kana kiviivivina itutusiyasiyapa na ivonesi. ¹¹Ivi~mamataresi da Yesu na yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma kana kiviivivina ke iti~tumaghanai.

Kana kiviivivina ruwa Yesu ikitai.

(Luk 24:13-35)

¹²Muriyai kana kiviivivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai ibababa ma Yesu inekiiibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke ita~vogiini da tuna na Yesu. ¹³Muriyai ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke iti~tumaghanesi.

Kana kiviivivina ivi~11 Yesu ikitai.

(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁴Muriyai bade kana kiviivivina ivi~11 ikamkam ma Yesu kurisi inekiiibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo kava ivivi~mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti~tumaghanesi, nuwanuwasi na guduguduna. ¹⁵Ma ivonesi bo, “Kokiibau da dobu ku kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona~dime*i*.ⁱ ¹⁶Iyavo kava ini~tumaghaneku ma ina~babataito na yawasa makamakii

^h 16:7 Mat 26:32; Mak 14:28   ⁱ 16:15 Apos 1:8

nonowina ina~panani. Ma iyavo kava ke ini~tumaghaneku na kovogha ghamana ina~viiya. ¹⁷Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai ina~makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina~kwavinisi, kunuma gamosi bogii ma bogiyyai ini~sisiya, ¹⁸mota beroberosi ina~votovoni ma gubaga ke ina~panani, gegura berona inumai ma ke ina~rabobo, ma bade imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina~terei da ini~yawasisi.”

Yesu ighae ku kunuma.
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

¹⁹Bada Yesu kana kivikivina kurisi ivi~sisiya ikovi na God iviitawei ighae ku kunuma da katagheyana imakiipika.^j ²⁰Ma vaghina, kana kivikivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadime. Ma Bada ivi~vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai ituputupuwa, berasi ivivi~mamatara da vonavaghata ivivi~sisiyei.

---

j 16:19 Apos 1:9-11

Yesu Varana Biibiina

Luk

Igirumi

(Luke)

Vonaviakova

Yesu Varana Biibiina Luk igirumi na ivi~debei da Israel damsi kii Viviyawa inekiibau. God vonakiiyapa bagibagina iterei da wawayina ita~vonatawei kurisi, tuna na Yesu. Ma ke Israel damsi kava kubiisi ma tota yavata. Igiruma da Kanuma Vovokaravina, Yesu ikwatui da varana biibiina ita~dimej wawayi vivikamyuwuwisi kurisi. Tuna kubiine weni bukana kamoni ivi~debei da wawayi i nuwapoya bogii ma bogiyyai na kudubisi Yesu ivi~vitesi. Nota weni girumina kamoni ipeyari ma nota sago na imiiritaweyana, tuna Yesu nuwabiibai ipiyei ku dobu. Buka karenai ivi~mamatara da wawayi peyarisi ivi~nuwabiibai da Yesu itupuwa. Ma bade buka damoni ivi~mamatara da Yesu ighae ku kunuma ma kana kiviivina nuwabiibiiyai imakamakai i vitumaghana tepanai. Varagutugutu viya na weni bukana kava kamoni emakamakai ma ke Matiu, Mak ma Jon i buka kamosiyyai ita~girumi. Varagutugutusi na weni. Aneya itavotavora Yesu ina tupuwa maranai, sipu kii koyakoyagha inae da pepeya Yesu ikitai, Yesu gisinai Taparoro Numana kamoni, ma miiba ruwa, ti na Sameriya tomowa biibiina ma tomowa natuna isiwana. Nota ghamaghamasi viya Luk ivi~sisiya kirakiiyei na nipowana, Kanuma Vovokaravina, ikikava wivine Yesu yavata ibiga patapata ma ikikava God berabero enotanotatawei.

Ma bade Luk na buka sago igirumi, tuna bukana kana vava *Aposol I Bera (Acts)*.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5 da ku 2:52 Jon Babataito ma Yesu itupuwa ma ivi~ededa marasiyai.

Sapta 3:1-20 Jon Babataito ikikava ibiga.

Sapta 3:21 da ku 4:13 Yesu ibabataito ma ruyagha ipanani.

Sapta 4:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.

Sapta 9:51 da ku 19:27 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 19:28 da ku 23:56 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 24:1-53 Yesu rabobowai ivomiiri, irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

1 ¹Kiiwa kiiwa Teyopilas, tam wawaya ghamam. Kamotiyai bera ipeyari itupuwa ma wawaya peyaris ibera tovonni da ita~girumi. ²Iyavo kava God varana idimadime, ti damsi kudubina matasiyai ikitai na ivi~damani kurita. ³Tuna kubiine weni berasi kudubina karena da ku damona anunura bubuni ma anotai da ibiibai da taku ata~girumi kubiim. ⁴Akovi da varana gisina kuvi~yanei ma agirugirumi da iyamna vaghata kudubina kutakova bubuni.

Aneya, Jon ina tupuwa ivi~yonayonei.

⁵Judiya kamonai, kiivavo Herodi ina mariyai taparoro badana sago kana vava Zekaraya. Tuna turaturana yavata na Abiya ina rakaraka kamonai. Ma Zekaraya kawana kana vava Elisabet. Ti na Eron tupurereghina.^a ⁶Ma ivi~ruwa God yavata ivi~nuwasago ma ina vonaviyoyovana kudubina inununura bubuni. ⁷Ma natusi kegha, iyamna Elisabet na gagarina ma kawana yavata imorapa kirakai.

⁸Mara sago Zekaraya ina rakaraka yavata i mara ipisi da taparoro badana bigana ita~berai Taparoro Numana kamonai. ⁹Ma i kiki imakamakai da virekwa sago iberai da biga irereghi, ma Zekaraya ivinei da ita~rui Taparoro Numana ku kamona da insens ita~kapuni. ¹⁰Insens ikapukapuni na wawaya peyaris Taparoro Numana matarai iniponipowana. ¹¹Nani kamonai Bada ina aneya sago inekiibau Zekaraya kurina da suwara kana kema katagheyanai imiimiiri. ¹²Maranai Zekaraya aneya ikitai na itataghana ma nuwanuwana ikaragavovori. ¹³Ma aneyina ivona bo, “Zekaraya, ke kuna~yabumana. Am nipowana God ivi~yanei. Kawam Elisabet ini~tuwa da tomowa, ma koni~vavei ‘Jon.’ ¹⁴Tuna na ami nuwabiibai ma ami nuwaviina. Ma bade ina~tupuwa na wawaya peyaris ini~nuwabiibiyeyi. ¹⁵Bada ku matana tuna na wawaya ghamana. Ke meyani da wain bo okowa rewapanisi inumai. Ma gegeyinai Kanuma Vovokaravina gwabinai ina~runuma.^b ¹⁶Ma wawaya peyaris Israel kamonai nuwanuwasi ina~tinavirai da ina~vovira i Bada God kurina. ¹⁷Bada maghinonai ini~nao, ma kanuma ina ku nevanewa ini~rewapana kirakai peroveta Elaidiya nakanani. Moramorapa nuwanuwasi ina~tinaviresi natunatusi kurisi. Ma wawaya kawakiikiisi

^a 1:5 1Chr 24:10   ^b 1:15 Num 6:3

ku maninina ina~teresi. Bada kubiine ina~vovunaghisi ma muriyai da Bada ina~nekiibau.”^c

¹⁸Ma Zekaraya aneyina ivi~tarakiiyanei bo, “Ikikava anakovi da vonavaghata? Taku kawaku yavata kamorapa kirakai.”

¹⁹Ma aneyina ivona bo, “Taku Gebriyel, ma mara nonowa God maghinonai amiimiiri. Tuna ivi~yoneku da weni varana biibiina ata~vonem.”^d ²⁰Ma ke kuti~tumaghaneku kubiine, karako kawam akiikiipotai da ke kuni~sisiya. Kana mara vaghata ina~pisi da natum ina~tupuwa ma muriyai kuni~sisiya.”

²¹Wawaya Taparoro Numana matarai Zekaraya ikoyakoyaghi ma nuwanuwasi ivivi~tetei da avi kubiine ke ita~kiibau yaghiyaghina. ²²Muriyai ikiibau ma visisiya kurisi ibera kawai. Wawaya ikitai ma inotai da bera gubana sago Taparoro Numana kamoni ikitai, iyamna ke kovokovoghina da iti~sisiya ma imana kava irurutawei.

²³Zekaraya ina biga Taparoro Numana kamoni ivi~kovini na Jerusalem ikiibutawei ma ivovira ina ku numa. ²⁴Nani murinai kawana Elisabet iropeya ma nawaravi miikovi gaburai imakai da ke ita~baba. ²⁵Ma Elisabet ivona bo, “Weni berana Bada kubiiku iberai. Karako ivi~kamyuyuweku da kaku vinimaya aku wawaya kamosiyai ivi~koviya.”

Aneya, Yesu ina tupuwa ivi~yonayonei.

²⁶Elisabet iropeya da kana nawaravi miikovimasago na God ina aneya Gebriyel ivonatawei ku meyagai sago. Meyagina kana vava Nasaret, Gariri dobuna kamoni. ²⁷Ivonatawei inae wiwike gubugubu sago kurina, wiwikena kana vava Meri ma kana vopapara Josepa, ma tuna na Kiivavo David tupurereghina.”^e ²⁸Aneyina ivona bo, “Kiiwa kiiwa, tam Bada ina vigheghena ghamana. Bada gwabimuwai emakamakai.”

²⁹Ma Meri weni sisiyina ivi~yanei na nuwanuwana ikarai ma ivi~nuwanotanota da avi kubiine nakanani ivi~kiikiwei. ³⁰Ma aneyina ivona bo, “Meri, ke kuna~yabumana. God ina agabiibai gwabimuwai irakata. ³¹Kuna~ropeya ma kuni~tuwa da natum tomowa, ma kevi~vavei Yesu.”^f ³²Ini~wawayaghama ma wawaya kudubisi ina~vonei da tuna na God Kiidamo Makamakiina Natuna. Rewapana Bada God gwabinai ina~viya da ini~kiivavo ina kaekiki David nakanani.”^g ³³Jeikap kana dam kamoni ini~bada nonowa ma ina vikiivavona na ina~makai nonowa.”^h

³⁴Ma Meri ivona bo, “Taku na ke meyani tomowa damina ata~viya. Tuna kubiine ikikava da weni berasi ina~tupuwa kuriku?”

^c 1:17 Mal 4:5-6 ^d 1:19 Dan 8:16, 9:21 ^e 1:27 Mat 1:18 ^f 1:31 Mat 1:21 ^g 1:32 2Sam 7:12, 13, 16; Isa 9:7

^h 1:33 Jeikap kana vava sago na Israel ma tuna na Jiu damsi i kaekiki ghamana. Ina varagutugutu na Gen 25:26 - 35:29

³⁵Ma aneyina ivonapotei bo, “Kanuma Vovokaravina ina~towatepanim ma God ina rewapana ina~rogum. Ma tuna kubiine pepeya vovokaravina kuni~tuwei da tuna na God Natuna. ³⁶Ma bade am tuwa Elisabet ini~tuwa. Imagura kirakai ma wawaya inotanotai da tuna na gagarina ma kegha da gisina kava ini~tuwa da natuna tomowa. Wekarakava kana nawaravi na miikovimasago. ³⁷God kurina bera kudubina itekateka kirakai.”ⁱ

³⁸Ma Meri ivonapotei bo, “Taku na God ina bigabiga. Aivaghinei da ikikava kuvoneku na nakanani ina~tupuwa kuriku.” Ma vaghina, aneyina Meri inekuyowei.

Meri inumataya Elisabet kurina.

³⁹Nani murinai Meri ivovunagha ma yaghiyaghinai ivomiiri, inumataya ku kwanatu sago Judiya kamonai. ⁴⁰Inekiibau ma Zekaraya ina ku numa irui da Elisabet ivi~kiikiwei. ⁴¹Elisabet, Meri ina vikiikiwiwa ivivi~yanei na pepeya manawina kamonai ikayopapara ma Kanuma Vovokaravina itowatepani ⁴²da ikiirara, ivona bo, “Wivine kudubisi kamosiyai na tam gwabimuwai Bada ina vibiibiina irakata kirakai. Ma bade wawaya kikei kuni~tuwei, tuna yavata na Bada ina vibiibiina kamonai. ⁴³Ma anota meyeku da taku na ke wavine kiimatana da aku Bada ina maduwa ita~pisi da ita~kitiku. ⁴⁴Kuvi~kiikiweku na wawaya kikei manawiku kamonai nuwabiibiyai ikayopapara. ⁴⁵Bada ivi~biibiinim iyamna aviyavisina ivi~sisiyei kurim na kuvi~tumaghanei da berasi ina~tupuwa.”

Meri kana tavora.

⁴⁶Ma Meri ivona bo,^j

“Nuwanuwaku Bada evovokavakavari da kana kadara ina~rakata,

⁴⁷ Ma kanumiku inuwabiibai da God na kaku Viviyawa,

⁴⁸ Iyamna taku ina bigabiga vovokuwayiku na enotanotiku.^k

Kimta kudubisi karako ma mara nonowa ini~sisiyeku, ina~vona da taku na ina vibiibiina kamonai.

⁴⁹ Tuna na God Rewapana Kirakiina ma kubiiku bera ghamaghamasi eberaberai.

Ma kana vava na vovokaravina.

⁵⁰ Iyavo kava God eyabuyabumanei na ini~kamyuyuwesi, Kimta ma kimta kurisi ina vikamyuyuwa ini~debei.

⁵¹ Imana rewapaninai na bera ghamaghamasi eberaberai.

Iyavo kava i nota gavugavusi kamonai ekayokayotata na ikugerisi.

ⁱ 1:37 Gen 18:14   ^j 1:46-55 1Sam 2:1-10   ^k 1:48 1Sam 1:11

- 52 Kiikiivavo eteretereoruwesi ma wawaya vovokuwayisi na etereterepisi.^l
- 53 Iyavo kava vitonara ikarakarisi na ikanikanisi, ma mumurisi na imasi kwebukwebusi ma evonavonatawesi.
- 54 Ina bigabiga Israel damsi ini~vitesi, ke nuwanuwana ita~wapa da iti~kamyuyuwesi.
- 55 Vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham ma tupurereghina kurisi,^m
Tuna sisiyina ita kaekiki mau kurisi iberai na enununuri.”
- 56 Ma vaghina, Meri nawaravi aroba Elisabet yavata imakai ma muriyai ivovira ina ku dobu.

Jon Babataito itupuwa.

- 57 Elisabet ina mara ipisi da iti~tuwa na ivi~tuwa da natuna tomowa.
- 58 Ma ina rakaraka ma turaturana sisiyina ivi~yanei da Elisabet yavata ivi~nuwabiibii kirakai da Bada ivi~kamyuyuwe i da ivi~tuwa.
- 59 Ivi~tuwa murinai na mara 8 ikovi na wawaya iriyei da tomowa kikei kwimata bekana ita~tuviviratawei ma kana vava ita~verei. Ma iti~vavei Zekaraya, ina mamai yavata iti~varigheya.ⁿ 60 Ma ina maduwa ivona bo, “Kegha, kana vava Jon.”
- 61 Ma wawayisi ivonapotei bo, “Am rakaraka kamoni ke sago iyai da kana vava nakanani.” 62 Ma wawayisi tomowa kikei ina mamai kurina imasiyai irurutawei, akova ita~viiya da ina kayowana ikikava natuna kana vava kubiine.
- 63 Ma imanai ivi~matakira da girugiruma sawarisi ita~kavarapiyei. Ma igiruma bo, “Kana vava Jon.” 64 Yaghiyaghina kawana itamotatagha ma pepana ivi~kuvirei da ivi~sisiya ma God vigheghenina ivi~karei.
- 65 Turaturasi inota kavakavai ma weni berasi kudubina sisiyisi ikiibau da Judiya dobuna ine yavui. 66 Wawaya ivi~yanei ma nuwanuwasi ivivi~tetei da ivonavona bo, “Weni wawaya kikina ina~magura na avi ina~berai? God imana gwabinai emakamakai.”

Zekaraya kana tavora.

- 67 Ma Kanuma Vovokaravina, Zekaraya itowatepani da sisiya God gwabinai iviia. Ma ivona bo,
- 68 “Bada tavokavakavari, tuna Israel ita God
Tota ina wawaya kurita inekiibau da ita nuwapoya kamoni ina~votaweta.

^l 1:52 Job 5:11, 12:19   ^m 1:55 Gen 17:7   ⁿ 1:59 Israel damsi i kiki da natunatusi tomotomowisi ina~tupuwa ma mara kana vi~8 na kwimata bekasi ina~tuviviratawei. Lev 12:3

- 69 Ina bigabiga David ina rakaraka kamosiyai kata Viviyawa
rewapana kirakiina ina~miirikiibau.
- 70 Ikikava mara katamaninai ina peroperoveta vovokaravisi kurisi
ivi~sisiya na nani berasi ina~berai.
- 71 Ivona da kata ghavighaviya ina~ghegavovorisi ma ini~yawasita.
Ini~viteta da iyavo kava ebareta na i rewapana takiibutawei.
- 72 Ita kaekiki ivonesi da ini~kamyuyuweta,
Ma ina vivaghina makamakiina ma vovokaravina kurita iterei na
ke ini~notawapei.
- 73 Vonakiiyapa bagibagina ita mamai Abraham kurina iterei,
74 Ivona da ini~tarapapaneta da kata ghavighaviya ke aviyavisina
ina~berai kurita.
Tuna kubiine ke tayabumana ma kovokovoghita da
tavokavakavari ma ina biga tabera bubuni,
- 75 Ma mara ku peyarina ina~vona da tota na ina wawaya
vovokaravita ma maninita.
- 76 Ma tam, natuku, ina~kwatum da God Kiidamo Makamakiina ina
peroveta.^o
Kuni~nao da Bada ina keta kuna~vovunaghi.
- 77 Ina wawaya kuni~akovisi da God i bera beroberosi ina~notatawei
da yawasa makamakii nonowina ina~panani.
- 78 Ita God nuwanuwana nubana, tuna kubiine ivi~kamyuyuweta.
Karako mara itom, iyamna ina yasegana kunumai ioru kurita,
79 ma iyavo kava nubakutuva kamonai imakamakai na gweyurina
ina~rui kurisi,^p
ma bade iyavo kava rabobo eyabuyabumanei na ina yasegana ina~veresi,
Ini~noweta da nuwanuba ketana takivini.”

⁸⁰Ma vaghina, Zekaraya natuna Jon imagura ma kanumina
ivi~rewapana. Ma warereyai imakai inene da kana mara vaghata ipisi da
ina biga iti~karei ma inekiibau Israel damsi kurisi.

Yesu itupuwa.

(Mat 1:18-25)

2 ¹Nani maranai kiivavo ghamana Sisa Ogastas sisiya iterei da iyavo
kava Rome damsi i rewapana gaburinai imakamakai na kudubisi
vivavatura ita~berai, kii vava ita~giruma da iti~yavisi. ²Weni tuna na
vivavatura karena maranai Kwiriniyas ivivi~kiivavo Siriya dobunai. ³Ma
wawaya kudubisi ivovira i ku dobu da kii dam kamosiyai iti~vavatura.

⁴Tuna kubiine Gariri dobunai tomowa sago kana vava Josepa ivomiiri
da ina kwanatu Nasaret ikiibutawei. Inae ina kaekiki David ina ku dobu,

ku Beteliyem kwanatuna Judiya dobunai. ⁵ Josepa kana vopapara Meri na roperopeyina ma tuna yavata inae da iti~vavatura. ⁶ Ma Beteliyem kamoni Meri ina mara inekiibau, damina iviia da iti~tuwa. ⁷ Vaghina ma ivi~tuwa, natuna iyarokona ivi~tuwei da tomowa. Ma pepeyina kwarewa sinasinamisiyai igerei. Ma numataya i numa itupo kubiine, ghamoghamo kii siga kamoni ivi~kenai.

Sipu kii koyakoyagha ma aneya.

⁸ Ma Beteliyem ririnai totomowa viya warereyai ivivi~makiiyana, didibara i sipu ikoyakoyagha. ⁹ Ma Bada ina aneya inekiibau kurisi, ma bade Bada kana kadara ioru da gweyurina nani gawarina iyasegana yavui da sipu kii koyakoyagha iyabumana kirakai. ¹⁰ Ma aneyina ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Kurimi apisi da vara biibiina ata~vonemi. Weni varana kubiine, wawaya peyarisi ini~nuwabiibii kirakai. ¹¹ Karako David ina kwanatu kamoni kami Viviyawa itupuwa. Tuna na Bada, God ina Vivinevine Wawayina.” ¹² Weni ini~matakira kurimi da pepeyina kona~panani, tuna kwarewa sinasinamisiyai igerei ma ghamoghamo kii siga kamoni ekenakena.”

¹³ Aneyina ivi~sisiya ikovi na yaghiyaghina aneya korotona ghamana inekiibau da God ivovokavakavari. ¹⁴ Peyarisi ivonavona bo, “God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina~rakata.

Ma iyavo kava dobuwai God nuwanuwami eviiviiya na ina nuwanuba gwabimiyai ina~makai.”

¹⁵ Aneya ikuyowesi ighae ku kunuma na muriyai sipu kii koyakoyagha ti mani kamosiyai ivona bo, “Tanae ku Beteliyem. Ma weni berana Bada ivoneta da itupuwa na takitai.”

¹⁶ Yaghiyaghina ivomiiri inae da Meri da Josepa ipanansi ma bade pepeyina ikitai, tuna ghamoghamo kii siga kamoni ikenakena. ¹⁷ Sipu kii koyakoyagha ikitai ikovi na ikikava aneyina wawaya kikei ivi~sisiyei na peyarina wawaya ivonaveresi. ¹⁸ Ma iyavo kava ivi~yanesi na kudubisi inota kavakavai. ¹⁹ Ma Meri na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei ma ivivi~nuwanotanotei. ²⁰ Ma sipu kii koyakoyagha ivovira ku warere ma God ivivi~ghegheni ma kana kadara ivovokavakavari iyamna bera ghamaghamasi ivi~yanei ma ikitai. Ikikava aneyina ivonesi na nakanani ipanani da vonavaghata.

Yesu ivi~vavei.

²¹ Meri ivi~tuwa murinai mara ivi~8 ikovi na kana mara vaghata inekiibau da wawaya kikei kwimata bekana ita~tuviviratawei. Ituviviri

---

¶ 2:11 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ma ivi~vavei Yesu. Nani vavana na aneyina iverei ma muriyai Meri iropeya.^r

²²Ikikava Moses ina vonaviyoyovana iterei na kana mara vaghata ipisi na Josepa da Meri natusi ita~kavari ita~nae ku Jerusalem da Bada kurina iti~maghibeyei ma taparoro babada iti~biibiinisi,^s ²³iyamna Bada ina vonaviyoyovana kamona i giruma da Israel damsi natunatusi totomowisi iyiyarokosi na vovokaravisi ma God rapenai.^t ²⁴Ma bade igiruma da gabubu ruwa bo kughukughu ruwa ita~suwara da taparoro babadisi ita~kapuni. Josepa da Meri nani girumisi inununuri da ivomiiri ku Jerusalem.

²⁵Ma Jerusalem kamona tomowa sago imakamakai, kana vava Simiyon ma tuna na wawaya maninina ma God iyabuyabumanei. Ma ivivi~koyakoyagha da Israel kana Viviyawa ita~nekiibau, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma ²⁶ma ivi~debei kurina da muriyai da ina~rabobo na matanai Bada ina Vivinevine Wawayina ina~kitai. ²⁷Mara sago God Kanumina ivi~nowei da Taparoro Numana garina ku kamona irui. Ma Josepa da Meri inekiibau, vonaviyoyovana inununuri da natusi Yesu ikavarapiyei ma ti bade irui. ²⁸Simiyon pepeyina ipewai ma God ivi~ghegheni, ivonavona bo,

²⁹“Bada, ikikava kuriku vonakiiyapa bagibagina kuterei na karako berana itupuwa.

Tuna kubiine taku am bigabiga kevtaweku da ere nuwanubaku dobu ana~kuyowei,

³⁰ Iyamna karako matakawai am Viviyawa akitai ikovi,

³¹ Am Viviyawa kuvovunaghi na dam ma dam kudubisi ina~kitai.

³² Tuna am yasegana da ini~debem kupuna damsi kurisi,^u

Ma bade tuna na kam kadara am wawaya Israel kamosiyai.”

³³Simiyon weni nakanani wawaya kikei ivi~sisiyei na ina mamai da ina maduwa ivi~yanei ma ivi~deyei. ³⁴Ma Simiyon ivi~biibiinisi ma Meri kurina ivona bo, “God weni wawaya kikina ivinei da tuna tepanai wawaya viya Israel kamona ina~tereoruwesi ma viya ina~terepisi. Ma bade ini~matakira da wawaya viya ina~vonavikoniyei ³⁵na ti mani i nota gavugavusi ini~debei. Ma tam ina maduwa na mara epipisi da nuwapoya nuwanuwam ina~tonai.”

³⁶Ma nani kamona kwapura sago inekiibau. Tuna na God ina peroveta ma kana vava Ana. Ina mamai kana vava Panuweru ma kii dam na Asera. Itavine ma madegha miikovimaruwa murina i kwapura. ³⁷Ma namada imagura kirakai,

---

^r 2:21 Lev 12:3; Luk 1:31   ^s 2:22 Moses igiruma da wavine ini~tuwa na tarana kubiine, tuna na puyapuyakina. Mara 40 ina~kovi ma muriyai ina~nae ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ina suwara ina~kapuni ma ini~biibiini.   ^t 2:23 Exod 13:2, 12
^u 2:32 Isa 42:6, 49:6, 52:10

kana madegha na 84. Mariyai ma didibarai Taparoro Numana ikivukivui da Bada ivovokavakavari, ivivi~siya ma iniponipowana. ³⁸Ma kwapurina inekiibau da wawaya kikei ikitai ma God ivi~kiikiwei. Muriyai inae da iyavo kava nimonimoriyai Jerusalem kana Viviyawa ikoyakoyaghi da ita~pisi ma iti~yawasisi na kurisi wawaya kikei ivi~sisiyei.

Josepa da Meri ivovira ku Nasaret kwanatuna.

³⁹Josepa da Meri, Bada ina vonaviyoyovana inunura bubuni da bera kudubina ivi~kovini ma ivovira i ku kwanatu Nasaret, Gariri dobuna kamonai. ⁴⁰Ma natusi imagura ma ivi~rewapana. Ina nuwagiura irakata ma God ina agabiibai gwabinai imakamakai.

Yesu gisinai inae ku Taparoro Numana.

⁴¹Madegha nununai Yesu ina maduwa da ina mamai inumanumataya ku Jerusalem Pasova kamna kubiine. ⁴²Ma Jiu damsi i kiki inunuri da Yesu kana madegha ivi~12 na yavata inae nani kamna kubiine. ⁴³Pasova murinai Josepa da Meri ivomiiri, ibaba ivovovira i ku dobu. Ma ke itakovi da natusi Yesu iverukuyowei, tuna na Jerusalem kamonai imakai. ⁴⁴Inotai da tuna turaturasi kamosiyai. Tuna kubiine ibaba ku pom ma raviyai turaturasi ma i rakaraka kamosiyai iekwa kavai. ⁴⁵Ke ita~panani na ivovirame ku Jerusalem da nani dobunai itekwai. ⁴⁶Mara aroba ikovi ma Taparoro Numana garina kamonai natusi ipanani, tuna vibeyebeyena wawayisi kamosiyai imakamakai da ivivi~yanesi ma ivivi~tarakiikiyanesi. ⁴⁷Ma iyavo kava ivivi~yanei da ikikava Yesu ina akova irakata ma ina nuwagiura tepanai ivonavonapote na peyarisi ivivi~deye kirakiyei. ⁴⁸Ina maduwa da ina mamai ipanani na inota kavakavai. Ma Meri ivona bo, “Akuu! Natuku, avi kubiine weni nakanani kuberai kurikai? Am mamai yavata kavi~nuwapoya kirakiyem da kaekwekwim.”

⁴⁹Ma ivi~tarakiikiyanesi bo, “Avi kubiine koekwekwiku? Tami kotakovi da taku na aku Mamai ina numiiyai ata~makamakai.” ⁵⁰Ma ti na ke itakovi da aviavisina ivivi~sisiyei.

⁵¹Nani murinai ina maduwa da ina mamai yavata ivovira ku Nasaret. Ma mara nonowa ina yawasa kamonai ivovotekatekesi. Ma ina maduwa na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei da ivivi~nuwanotanotei. ⁵²Ma Yesu imagura, tupuwina ivi~rewapana ma ina nota ikiivimaguri da ina nuwagiura irakata. Ma God ma wawaya ku matasi tuna na wawaya biibiina da peyarisi ivi~ghegheni.^x

Jon Babataito idima.

(*Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Jon 1:19-28*)

3 ¹Rome kamonai Taiberiyas Sisa ivivi~kiivavo ma ina vikiivavona kamonai na Pontiyas Pailat ivinei da Judiya dobuna iti~badei.

† 2:39 Mat 2:23 † 2:41 Exod 12:1-27; Deut 16:1-8 † 2:52 1Sam 2:26; Prov 3:4

Ma Gariri dobuna kubiine na Herodi ivinei. Ma Ituriya ma Trakonitis dobusi kubiine na Herodi varesina Piripo ivinei. Ma Abilin dobuna kubiine na Laisenyas ivinei. ²Ma bade nani maranai taparoro babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai na Anas ma Kayapas. Taiberiyas Sisa ivivi~kiiivavo da madegha 15 ikovi na Zekaraya natuna Jon warereyai imakamakai ma kana sisiya God gwabinai iviia. ³Ivomiiri da dobu kudubina Jodan okowina barabaranai ine yavui, idimadima da wawaya i bera beroberosi itinimayei, ita~miirikupukuputei ma ita~babataito da God i berabero ita~notatawei. ⁴Peroveta Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo,^y

“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
‘Kovovunagha Bada kubiine,
Ina keta maninina koberai.

5 Anagha kodogomumui
ma koya kotaravipikapikai.
Keta riwariwana kovovimanimanini
Ma keta tupitupina kotaramumui.

6 Ma wawaya kudubisi God ina Viviyawa ina~kitai.’”

⁷Koroto ghamaghamasi mara nonowa ikiikiibau Jon kurina da ita~babataito. Ma iyeghisi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina nuwapughu kota~veruvuvurei?^z ⁸Ami yawasa kamonai amena ita~tupuwa. Kovonavona da ami bera beroberosi koinimayei ma kona~miirikupukuputei. Kota~tupuwavira, koti~debemi da ke koti~bero. Ma ke kona~vona bo, “Tota na Abraham tupurereghina, tuna kubiine God namada ivona da tota na ina wawaya maninita.’ Vonavaghata avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina~berisi da ti na Abraham natunatuna.^a ⁹Namada wawaya ere karuwakoyina kii kunukununai ikoyakoyagha. Meni kiina ke ita~amame bubuna na ina~taratawei ma ku keyama karakaratina ina~tawei da ina~karai.”^b

¹⁰Ma wawaya viya koroto kamonai ivi~tarakiiyanei bo, “Kevonekai, aviyavisina kana~berai?”

¹¹Ma Jon ivonapotesi bo, “Mikeda gara ruwa gwabimuwai ma kwina ivi~kegha na kam gara sago keverei. Ma mikeda vavai gwabimuwai na bade nakanani keberai da wawaya kuni~vitesi.”

¹²Ma bade teks yuyuna damsi ipisi da ita~babataito ma Jon kurina ivi~tarakiiyana bo, “Bada, tokai na aviyavisina kana~berai?”^c

¹³Ma ivonesi bo, “Teks ruvana vaghata koyuna. Ke ku tepana kona~yuna.”

^y 3:4-6 Isa 40:3-5   ^z 3:7 Mat 12:34, 23:33   ^a 3:8 Jon 8:33   ^b 3:9 Mat 7:19
^c 3:12 Luk 7:29

¹⁴Muriyai seri wawayisi viya ivi~tarakiiyanei bo, “Ma tokai, aviyavisina kana~berai?”

Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya ke kona~darusi da i mane ina~veremi ma bade wawaya ke koni~wavu wapawapisi. Ami miiya ikikava koviviiya na tuna kava kovi~nuwabiibiyei.”

¹⁵Wawaya peyarisi ivivi~neneghana ma nuwanuwasi ivivi~tetei da Jon na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.^d ¹⁶Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai ababataitomi ma aku rewapana igisi. Ma wawaya sago epipisi, tuna ina rewapana irakata kirakai ma taku ke tomowa kiimataniku da kana kaeterepapara uravina ata~vorupami. Ma tuna na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratina i ina~babataitomi. ¹⁷Wawayina nakanani ma vao badana, namada ivovunagha da whiti ita~gudagudai ma ita~tawetawei ku yanunu matana da muguna ita~karukaruwei. Ma whiti vavina ina~yuna ma ina numiyai ina~terei ma whiti muguna ina~kapuni, ku keyama karata makamakii nonowina ina~tawei da ina~karai.”

¹⁸Ma vaghina, Jon weni nakanani idima, sisiya bogii ma bogiiai tepanai God varana biibiina ivivi~sisiyei kurisi ma bade ivivi~nowi kirakai da iti~yana bubuna. ¹⁹Ma mara sago inae Kiiwavo Herodi kurina da iyeghai, iyamna Herodi ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma bade varesina Piripo kawana ivi~tuneboi.^e ²⁰Tuna kubiine Herodi ivomiiri da Jon ku gabura iterei. Nakanani iberai na ina berabero ivi~kiitane.

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:3-17; Mak 1:9-11)

²¹Wawaya peyarisi ibababataito na nani kamona Yesu yavata ibabataito. Ma iniponipowana na kunuma itamotate ma ²²Kanuma Vovokaravina ioru kurina, kitana nakanani ma gabubu. Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku. Tam nuwanuwaku ma ainuwabiibiyem.”^f

Yesu ina kaekiki.

(Mat 1:1-17)

²³Yesu kana madegha 30 ma ina biga ivi~karei. Ma wawaya inotanotai da ina mamai na Josepa.

Ma Josepa ina mamai na Heli.

²⁴Ma Heli ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai. Ma Livai ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Janai. Ma Janai ina mamai na Josepa.

---

^d 3:15 Peroperoveta rorova mara katamaninai igruma da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ina~pisi ku Israel da kii Viviyawa ma ti na ikoyakoyagha da ina~nekiibau kurisi. ^e 3:19-20 Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 ^f 3:22 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 9:35

- 25 Ma Josepa ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Eimos. Ma Eimos ina mamai na Naum. Ma Naum ina mamai na Esili. Ma Esili ina mamai na Nagai.
- 26 Ma Nagai ina mamai na Mat. Ma Mat ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Semein. Ma Semein ina mamai na Josek. Ma Josek ina mamai na Joda.
- 27 Ma Joda ina mamai na Jowanana. Ma Jowanana ina mamai na Resa. Ma Resa ina mamai na Zerubabel. Ma Zerubabel ina mamai na Seletiyel. Ma Seletiyel ina mamai na Neri.
- 28 Ma Neri ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Adi. Ma Adi ina mamai na Kosam. Ma Kosam ina mamai na Elumadam. Ma Elumadam ina mamai na Eya.
- 29 Ma Eya ina mamai na Josuwa. Ma Josuwa ina mamai na Eliyesa. Ma Eliyesa ina mamai na Jorim. Ma Jorim ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai.
- 30 Ma Livai ina mamai na Simiyon. Ma Simiyon ina mamai na Juda. Ma Juda ina mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Jonam. Ma Jonam ina mamai na Eliyakim.
- 31 Ma Eliyakim ina mamai na Meleya. Ma Meleya ina mamai na Mena. Ma Mena ina mamai na Matata. Ma Matata ina mamai na Neitan. Ma Neitan ina mamai na David.
- 32 Ma David ina mamai na Jesi. Ma Jesi ina mamai na Obedi. Ma Obedi ina mamai na Bowas. Ma Bowas ina mamai na Samon. Ma Samon ina mamai na Nason.
- 33 Ma Nason ina mamai na Aminadab. Ma Aminadab ina mamai na Ram. Ma Ram ina mamai na Hesron. Ma Hesron ina mamai na Peres. Ma Peres ina mamai na Juda.
- 34 Ma Juda ina mamai na Jeikap. Ma Jeikap ina mamai na Aisiki. Ma Aisiki ina mamai na Abraham. Ma Abraham ina mamai na Tera. Ma Tera ina mamai na Naho.
- 35 Ma Naho ina mamai na Serugi. Ma Serugi ina mamai na Reu. Ma Reu ina mamai na Pelegi. Ma Pelegi ina mamai na Eba. Ma Eba ina mamai na Sela.
- 36 Ma Sela ina mamai na Keinan. Ma Keinan ina mamai na Apakisadi. Ma Apakisadi ina mamai na Sem. Ma Sem ina mamai na Nowa. Ma Nowa ina mamai na Lamek.
- 37 Ma Lamek ina mamai na Metusera. Ma Metusera ina mamai na Inoka. Ma Inoka ina mamai na Jared. Ma Jared ina mamai na Mahalalel. Ma Mahalalel ina mamai na Keinan.
- 38 Ma Keinan ina mamai na Inos. Ma Inos ina mamai na Set. Ma Set ina mamai na Adam. Ma Adam ina Mamai na God.

Seitan, Yesu iruyaghai.
(*Mat 4:1-11; Mak 1:12-13*)

4 ¹Kanuma Vovokaravina, Yesu itowatepani ma ivi~nowei da Jodan okowina ivoterei inae ku dobu makiwapanana ma ivivi~siya, ²imakamakai da mara 40 ikovi. Ma ke ita~kamkam kubiine na damonai vitonara ikarai. Ma nani kamonai Devil ipisi da ita~ruyaghai.

³Ivona bo, “Tam God Natuna, bo? Kevona da weni wakimina ini~parawa.”

⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke parawa kava tepanai ina~makai.’”^g

⁵Ma Devil, Yesu ivi~nowei da ku gawara sago ighe kirakai nake da dobu kudubina ivi~beyei, ⁶ma ivonei bo, “Kudubina rapekuwai. God ku imaku iterei da aku kayowanai wawaya ana~verei.

⁷Kuna~vokavakariku na rewapanana ma kadara kudubina dobuwai ana~verem da kuni~badei.”

⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Am Bada God ina kina kava kevakavakavari ma kevotekatekei.’”^h

⁹Ma Devil, Yesu ivi~nowei da inae ku Jerusalem ma ku Taparoro Numana vovona ighae. Ma ivonei bo, “Tam God Natuna, bo? Ketawem, ¹⁰iyamna giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina~vonesi da ina~koyagha bubunim ¹¹ma ina~vokemim da ke wakima kuna~takurei.’”ⁱ

¹²Ma Yesu ivonapotei bo, “Ma bade evonavona bo, ‘Bada God ke kona~rubui.’”^j

¹³Ma Devil, Yesu iruyaghai ikovi na ikuyowei inae. Inotai da mara sago taraboga biibiina ita~panani da ita~vovirame.

Yesu ina biga ivi~karei Gariri kamoni.
(*Mat 4:12; Mak 1:14-15*)

¹⁴Yesu ivovirame ku Gariri ma Kanuma Vovokaravina gwabinai na ivi~rewapanana kirakai. Ma varana ikiibau da dobu ikiimumui. ¹⁵Ma i kiki numasi kamosiyai ivivi~beyebeyena ma wawaya peyarisi ivivi~ghegheni.

Nasaret damsia Yesu ibarei.
(*Mat 13:53-58; Mak 6:1-6*)

¹⁶Mara sago Yesu inae ku Nasaret, ina ku dobu. Ma ikikava mara nonowa iberabera na viyakam maranai irui ku kiki numana. Ma ivomiiri da iti~yava ma ¹⁷wawaya sago ipisi da Aisaya ina giruma iverei. Igotataghi ma kamoni giruma sago ipanani da ivi~yavi, ivona bo,

---

^g 4:4 Deut 8:3   ^h 4:8 Deut 6:13   ⁱ 4:11 Psa 91:11   ^j 4:12 Deut 6:16

18 “Bada kanumina gwabikuwai,
Iyamna ivineku da wawaya moyamoyakisi kurisi varana biibiina
ana~dime.

Ivonataweku da iyavo kava gabura kamoni na ana~rumamara
kurisi da gabura ina~kiibutawei.

Ma matapotapotasi kurisi ana~rumamara da ina~kita.

Ma bade iyavo kava wawaya ikayotiranesi da i nota ipeku na
ana~votawesi.

19 Aiyonayona da karako marana vaghata ipisi da Bada ina wawaya
ini~yawasisi.”^k

20 Yesu ivi~yava ikovi na girumina ivonokui ma giruma kana koyakoyagha
wawayina iveri. Muriyai ivi~kiimakiyei. Ma wawaya kudubisi kiki numana
kamoni ikitakita bogai 21 ma Yesu sisiya ivi~karei. Ivonesi bo, “Karako weni
girumina kovi~yanei na vonavaghata, marana inekiibau.”

22 Muriyai sisiya ghamaghamasi itere bubuni da wawaya peyarisi
ivi~deyei ma ikawabiibiyei. Ma kegha da, muriyai wawayisi ivona bo,
“Te! Ikikava da nakanani isisiya? Wena na Josepa natuna.”

23 Ma Yesu ivonesi bo, “Anotanotai da weni miibiina kota~voneku,
kota~vona bo, ‘Yaboyabo kevi~yawa meyem. Bera ghamaghamasi
Kapeniyam kamoni kuberai na sisiyina kavi~yanei. Mede tam mani
am kwanatu kamoni berasi keberai da kana~kitai.’ 24 Vonavaghata
avonavonemi, God ina peroveta na tuna mani ina dobuwai wawaya
ke ina~vokaravei.^l 25 Kota~notai da peroveta Elaidiya ina mariyai
kwapukwapura moyamoyakisi ipeyari kirakai Israel kamoni ma ke sago
iti~vitesi. Nani maranai gomara ghamana itupuwa iyamna madegha
aroba ma nawaravi miikovimasago na garewa kegha. 26 Ma God, Elaidiya
ivonatawei da Israel ikiibutawei inae ku Zarepata kwanatuna Saidon
kamoni da kwapura sago nani dobunai ivi~vitei.^m 27 Ma bade peroveta
Elaisiya ina mariyai wawaya ipeyari kirakai Israel kamoni gubaga sago
kana vava giipo gwabisiyai ma ke sago kamosiyai iti~yawasi. Tomowa
sago kava ivi~yawasi ma tuna na Siriya tomowa Neiman.”ⁿ

28 Yesu weni nakanani ivivi~sisiya ma iyavo kava kiki numana
kamoni ivi~yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. 29 Ivomiiri ma Yesu
ivotabitabiri da kwanatu ikiibutawei. Ma inae ku koya kiiyagirina
tawanoruwena kubiine. 30 Ma Yesu koroto kamosiyai ionagha da inae.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Mak 1:21-28)

31 Yesu Nasaret ikiibutawei ioru ku Kapeniyam, tuna kwanatu sago
Gariri kamoni. Ma viyakam maranai ivi~karei da wawaya kurisi

^k 4:18-19 Isa 61:1-2 ^l 4:24 Jon 4:44 ^m 4:26 1Kgs 17:1 ⁿ 4:27 2Kgs 5:1-14

ivivi~beyebevena. ³²Sisiya ghamaghamasi iterei da wawaya ivi~deyei, iyamna ina vibeyebevena na ere rewapanina.^o ³³Ma kiki numana kamona tomowa sago imakamakai, ma kanuma berona gwabinai irunuma. Ma ikiirara, ³⁴ivona bo, “Aaa! Tam Yesu, Nasaret wawaya, avi kuna~berai kurikai? Kupisi da kuna~gwaramutukai, bo? Avogiinim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim.”

³⁵Ma Yesu iyeghai, ivona bo, “Kawam epota! Tomowina kekiibutawei!” Ma koroto maghinosiyai kanuma berona tomowina itawei ku tano ma ikiibutawei inae. Ma tomowina na ke sago gubaga ita~panani.

³⁶Wawaya peyarisi ivi~deyei ma ti mani kamosiyai ivona bo, “Te! Ikikava da weni nakanani ibeyebevena? Ma bade rewapana gwabinai da sisiya bagibagisi etereterei na kanuma beroberosi evovotekatekei ma ekiikiibau.” ³⁷Ma Yesu varana ikiibau da dobu ine yavui.

Yesu wawaya peyarisi ivi~yawasisi.

(Mat 8:14-17; Mak 1:29-34)

³⁸Yesu kiki numana ikuyowei ma inae Saimon ina ku numa. Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma wawaya Yesu ivona tovonni da iti~vitei. ³⁹Imiiririya wavinena kurina ma muyamuyana iyeghai da ikiibukuyowei ma iyawasa. Ma yaghiyaghinai ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

⁴⁰Ravi ipika na wawaya peyarisi turaturasi gubagubagisi, kii gubaga bogii ma bogiiyai na ikavarapiyesi Yesu kurina. Ma sago sago duma imana ku tepasi iterei da ivi~yawasisi. ⁴¹Ma bade, kanuma beroberosi ikwawikwavinisi da wawaya peyarisi ikiikiibutawesi. Ma kanumisi ere kiikiiraris ivonavona bo, “Tam God Natuna!”

Tuna kubiine iyeghisi ma ivonatanisi da ke iti~sisiya, iyamna ti na iakovi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu kiki numana kamona idima.

(Mak 1:35-39)

⁴²Mara tomtomwai na Yesu ikiibau ku dobu makiiwapana. Ma wawaya peyarisi Yesu iekwekwai da ipanani ma i kayowana da gwabisiyai iti~tinatani da ke ita~kuyowesi. ⁴³Ma ivonesi bo, “Kegha, ana~nae da kwanatu viya kamosiyai God ina vikiivavona varana biibiina ana~dimei, iyamna tuna bigana kubiine God ivonataweku.”

⁴⁴Ma vaghina, Judiya dobuna ine yavui da kiki numasi nununai idimadima.

---

^o 4:32 Mat 7:28-29

Yesu kana kivikivina ivinesi.

(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20)

5 ¹Mara sago Yesu, Genesaret tokana^p kikirinai imiimiiri ma koroto ghamana imiirigwagwari. Ma God vonana idimadime i kurisi da ivivi~yana.^q ²Ma Yesu ikitataweyana da waka ruwa kikirai ikitai, nani wakasi na wito damsi ikuyowei da i wito ititinakowa. ³Ma inae da ku waka sago igeru, tuna wakana na Saimon rapenai. Ma Saimon kurina ivi~nowi da kikira ita~kuyowei gisina ita~ghae. Muriyai Yesu wakana tepanai imakamakai da wawaya kikirai kurisi ivivi~beyebeyena.

⁴Ivi~beyebeyena ikovi na ivona bo, “Saimon, takiibau ku bogapu ma wito kona~tawei.”

⁵Ma Saimon ivonapotei bo, “Bada, kawito mareba ma ke sago kata~konai. Ma tam kuvona kubiine na ana~tawe tovonu.”

⁶Vaghina ma, itawei na iyana ikona kirakiiyei da wito ita~tini na iti~tamoyarayagheyana.^s ⁷Ma turaturasi waka kana viruwa tepanai ikwatusi da ita~pisi ma iti~vitesi. Ipsi na iyana iyuna da i waka ruwa ivi~tupotupo da gisina kava ita~monu. ⁸Ma Saimon Pita weni berana ghamana ikitai na Yesu maghinonai ivi~tuwaporeruruwana. Ma ivona bo, “Bada, kevotereku, iyamna taku na berabero wawayiku!”

⁹Weni nakanani ivi~sisiya iyamna Saimon ina bigabiga yavata ivi~deyei da iyana ikona kirakiiyei. ¹⁰Ma bade Zebedi natunatuna Jemes ma Jon na ti bade ivi~deyei, ti na mara nonowa Saimon yavata iwiwito patapata. Ma Yesu, Saimon kurina ivona bo, “Ke kuna~yabumana. Karako kuni~karei da wawaya kuna~konisi kubiiku.”

¹¹Damsi ivi~yanei na i waka itinepepa ma i bera kudubina ikuyowei da Yesu ikivini.

Yesu tomowa ivi~yawai.

(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹²Yesu na kwanatu sago kamoni ma tomowa sago gubagubagina ipisi, kana gubaga na giipo ma tupuwina kudubina ikanikani da namada ivivi~beroi. Tomowina Yesu ikitai na maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Ma ivi~nowi bo, “Bada, kekayokayowei da kuni~yawasiku bo kegha? Akovi da tam kovokovoghim.”

¹³Ma Yesu ivororona da tomowina ivotovoni ma ivonei bo, “Akayokayowei. Keyawasa.” Ma yaghiyaghinai gubagina ikuyowei da iyawasa. ¹⁴Ma Yesu tomowina ivonatani bo, “Ke kuni~mamatara da iyi ivi~yawasim. Ma maninina kenae taparoro babadisi kurisi ma aviyavisina Moses ina

^p 5:1 Toka kana vava aroba, Genesaret tokana, Gariri tokana ma Taiberiyas tokana.

^q 5:1-3 Mat 13:1-2; Mak 3:9-10, 4:1   ^r 5:5 Jon 21:3   ^s 5:6 Jon 21:6

vonaviyoyovana kamoni i girumi na kenunuri. Kevi~debe meyem kurisi da ina kitim da kuyawasa ma bade am suwara keveresi da ina~kapuni kubiim. Weni nakanani keberai da wawaya inakovi da kuyawasa.”^t

¹⁵Ma kegha, Yesu varana irakata ikiibau da dobu inunui. Tuna kubiine mara nonowa koroto ghamaghamasi iriyeriyesi da Yesu iti~yanei ma bade gubagubagisi ipipisi da iti~yawasisi. ¹⁶Ma mara ipeyari Yesu taraboga ipanapanani da ikiikiibau ku gawara makiiwapasi da iniponipowana.

Yesu digadigana ivi~yawasi.

(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷Mara sago Yesu ivivi~beyebeyena ma koroto kamoni na Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivivi~makiiyana. Ti na i kwanatu bogii ma bogiyyai Gariri, Judiya ma Jerusalem kamoni ipisi. Ma tuna maranai na Bada God ina rewapana Yesu gwabinai da gubagubagisi iti~yawasisi. ¹⁸Nani kamoni totomowa viya ipisi, kwinasi digadigana ritowai ikavarapiyei. Ma ibera tovonu da ita~ruu ku numa kamona da digadigana Yesu ku maghinona ita~tere. ¹⁹Koroto irakata kirakai da keta iekwa kawai da ita~ruu na ighae ku numa tepana da taraboga iberai. Ma digadigana ere ritona ivi~yoyowi da koroto ku kamona Yesu maghinonai ioru. ²⁰Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana kurina ivona bo, “Kwinaku, am bera beroberosi anotatawei.”

²¹Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~karei da ivi~nuwanotanota bo, “Weni tomowina ina rewapana kegha da nakanani iti~sisiya. Tuna na God iavaberowei iyamna God ina kina kava berabero ina~notatawei.”

²²Ma Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine weni nakanani koinuwanotanota? ²³Meni tuna itekateka da ana~vonei, ‘Am bera beroberosi anotatawei,’ bo ‘Kevomiiri, kuna~baba.’ ²⁴Ani~beyemi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai kovokovoghina da bade bera beroberosi ana~notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, “Avonavonem. Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

²⁵Yaghiyaghinai koroto matasiyai digadigana ivomiiri ma ina kepana ikavari. Ma ivi~karei da God ivivi~ghegheni ma ikiibau inae da ina ku numa. ²⁶Ma bade wawaya peyarisi ivi~deye kirakiyei ma God ivi~ghegheni. Ma ivona bo, “Karako bera varatete takitai.”

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

²⁷Nani berasi murinai Yesu ikiibau da teks yuyuna wawayina sago kana vava Livai ipanani, tuna na ina bagibagi gawarinai imakamakai. Ma

^t 5:14 Lev 14:1-32

Yesu ivona bo, “Kekiviniku.”²⁸ Ma yaghiyaghina Livai ina bera kudubina ivoterei, ivomiiri da Yesu ikivini.

²⁹Muriyai Livai ina numiiyai kam ghamana Yesu kubiine iberai. Koroto iriyesi da ikamkam ma kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ipeyari.

³⁰Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu kana kivikivina iyeghisi, ivona bo, “Avi kubiine teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi yavata kokamkam ma koumuma?”^u

³¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawaya yawayawasisi yaboyabo ke ita~kayokayowei, kegha da gubagubagisi kava. ³²Ke wawaya maninisi kubiisi ata~pisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata~kwatusi ma ata~vonesi da i berabero itinimaye i ma ita~miirikupukuputei.”

Visiya sisiyina.

(*Mat 9:14-17; Mak 2:18-22*)

³³Wawaya viya ipisi Yesu kurina ma ivi~tarakiiyanei bo, “Mara ipeyari Jon kana kivikivina isiya ma eniponipowana. Ma Perisi damsi kii kivikivina bade nakanani eberaberi. Ma kam kivikivina na avi kubiine ke ita~vivisiya da mara nonowa ekamkam ma eumuma?”

³⁴Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina~tavine na turaturana ina~kam ma ini~nuwabiiba. Ke kona~vonesi da ini~siya iyamna tavine tomowina patana da gwabisiyai emakamakai. ³⁵Ma marana epipisi da tomowina ina~kuyowesi, ma tuna maranai turaturana ini~siya.”

³⁶Ma miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ke gara vuna ina~sikai ma sinamina ina~viiya da gara katamanina tarabogina ina~tupapotai. Nakanani ita~berai na gara vuna iti~beroi ma bade gara katamanina kitana iti~beroi.”

³⁷“Ma sago na ke vaghina da wain vuna ku beka katamanina ina~tepoi. Nakanani ita~berai na wain ita~puropuroi da beka katamanina iti~kwata da iti~beroi ma wain ita~sororo. ³⁸Kegha, wain vuna ku beka vuna pikapikana kona~tepoi da beka ina~dodo ma wain ina~makai bubuna.”

³⁹Ma damonai Yesu ivona bo, “Iyavo kava wain katamanina iumumai na wain vuna ina~barei ma ina~vona bo, ‘Katamanina imagi kirakai.’”^v

Viyakam marana kana Bada.

(*Mat 12:1-8; Mak 2:23-28*)

6 ¹Viyakam marana sago Yesu ibaba inenae ma keta whiti vaona ikiiyaraghi. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina

^u 5:30 Luk 15:1-2   ^v 5:39 Weni miibiisi ivi~debei da Yesu keta vuna ivokiibuwei da wawaya God yavata ini~nuwasago ma ina~vokavakavari. Ma ke kovokovoghina da Jiu damsi i kiki katamanina ma Moses ina vonaviyoyovana weni ketana vuna yavata ini~kiikapu.

ivivi~tinamuyana, iyogogo da bekasi ivivi~votaweyana ma vavisi ikamkam.^w 2Ma Perisi damsia viya ivonesi bo, “Vonaviyoyovana kovi~kiigiyei. Avi kubiine viyakam marana kamona ma kovovobagibagi?”

3Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kiivavo David ina varagutugutu kovi~yavi na kotakovi da rorova marana turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.^x 4Tuna irui God ina Yobe Vovokaravina garina ku kamona ma suwara parawisi iyuna. Nani parawisi taparoro babadisi kava ita~kani. Ma David iyuna ma ikani ma bade viya turaturana iveresi da ti yavata ikam.”^y

5Muriyai ivonesi bo, “Taku Wawaya Natusi na viyakam marana kana bada.”

Yesu gibegibesina ivi~yawasi.

(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

6Viyakam marana sago Yesu irui ku kiki numana da ivivi~beyeheyana. Ma kamona tomowa sago imakamakai na imana katagheyana gibegibesina. 7Ma Perisi damsia ma vonaviyoyovana vibeyeheyana wawayisi keta iekwekwai da Yesu iti~wavui, tuna kubiine ivivi~matatetei da ita~kitai da viyakam marana kamona Yesu nani gibegibesina iti~yawai bo kegha. 8Ma Yesu i nota iakovi ma gibegibesina ivonei bo, “Kevomiiri da koroto maghinosiyai kuna~miiri.” Vaghina ma, ivomiiri. 9Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoneku, avi taberai viyakam marana da vonaviyoyovana tanunura bubuni? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?” 10Ma Yesu ikitavirevire da koroto ikitakitisi ma muriyai gibegibesina ivonei bo, “Kevorona.” Ivorona da imana iyawasa ikovi.

11Ma Perisi damsia ma vonaviyoyovana vibeyeheyana wawayisi nuwanuwasi ipughu kirakai, ma ivi~ogatara da avi ita~berai Yesu kurina.

Yesu ina aposol ivinesi.

(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

12Mara sago Yesu ivomiiri da nipowana kubiine ighae ku koya. Ma God kurina inipowana mareba. 13Mara itom na kana kivikivina ikwaturiyariyesi. Ipsi ma kamosiyai ivi~12 ivinesi ma ivonesi da ti na ina aposol.^z 14Wawayisi kii vava na weni. Saimon da Yesu ivi~vavei Pita, ma tina kikei Anduru, Jemes ma Jon, Piripo, Batoromiya, 15Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Saimon, tuna na Zelote wawayina,

---

^w 6:1 Deut 23:25   ^x 6:3-4 1Sam 21:1-6   ^y 6:4 Lev 24:9   ^z 6:13 *aposol*: Grik damsia gamosiyai ‘apostolos’ iyamna wawaya i bada ivonatawesi da ina biga ina~berai.

16 Jemes natuna Judas, ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini~wawanei.

Yesu wawaya ivivi~beyebeyesi ma ivivi~yawasisi.

(Mat 4:23-25)

17 Yesu ina aposol yavata koyiyai ioru ku dobu ruvipikapikana ma imiiri. Ma kana kivikivina peyarisi ma koroto ghamanakina iriyei kurina. Kamosiyai na Judiya ma Jerusalem damsi ma bade kikira damsi, i kwanatu na Taya ma Saidon. 18 Ipisi da Yesu iti~yanei ma kii gubaga iti~yawasi. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma da i nuwapoya irakata na Yesu ivi~yawasisi. 19 Wawaya peyarisi i kayowana da Yesu ita~votovoni, iyamna rewapana gwabinai ikiikiibau da kudubisi ivivi~yawasisi.

Nuwabiibai ma nuwapoya.

(Mat 5:1-12)

20 Yesu kana kivikivina ikitakitisi ma ivona bo,

“Tami moyamoyakimi bo kanuma ina ku nevaneva mitamitami na God ini~biibiinimi da koni~nuwabiibai, iyamna tami na God ina vikiivavona na rapemiyai.

21 Tami iyavo kava wekarakava vitonara ekarakarimi na God ini~biibiinimi da koni~nuwabiibai, iyamna kona~kam dodo.

Tami iyavo kava wekarakava kotutou na God ini~biibiinimi da koni~nuwabiibai, iyamna koni~nama.”

22 “Tami iyavo kava Wawaya Natusi koitumaghanei ma ami vitumaghana kubiine wawaya ebaremi, itupaketowanemi, iavaberowemi, ma ina~vona da tami na berabero wawayimi na God ini~biibiinimi da koni~nuwabiibai.”^a 23 Nani berasi ina~berai kurimi na kovi~nuwabiibiyei da nuwabiibiyai koni~kapokapoka iyamna kunumai God ini~miya bubunimi. Konotai da iyavo kava ini~tupaketowanemi na i kaekiki mau berana sago iberai God ina peroperoveta kurisi.”^b

24 “Ma tami mura wawayimi na koti~nuwapoya kirakai, iyamna ami miya kudubina namada koviyi ikovi.

25 Tami iyavo kava wekarakava kokamkamdodo na koti~nuwapoya kirakai, iyamna vitonara ina~karimi.

Tami iyavo kava wekarakava koinama na koti~nuwapoya kirakai, iyamna kona~siyapa ma kona~tou.”

^a 6:22 1Pit 4:14   ^b 6:23 2Chr 36:16; Apos 7:52

26 “Tami iyavo kava wawaya peyarisi ekawakawabiibiyemi na koti~nuwapoya kirakai, iyamna wawayisi i kaekiki mau nakanani iberai peroperoveta viviberosi kurisi.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Mat 5:38-48, 7:12)

27 “Tami iyavo kava koiyana na ana~vonemi. Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya. Iyavo kava ini~agaberowemi na biibiina koberai kurisi. 28 Ma iyavo kava inimagimi na kovi~biibiinisi. Ma bade iyavo kava ina~kiiiviberomi na konipowana kubiisi. 29 Wawaya nevanenam ina~tapini na bade ketavira, kevi~vaghinei da nevana ina~tapini. Ma wawaya kam tarasovo ina~yapini na kevotei da bade gara viya ina~yuna. 30 Wawaya ini~nowi kurim na aviyavisina ekayokayowei na keverei. Ma bade wawaya am sawara sago ina~kavari na ke kuna~darui da ini~vovirei. 31 Ikikava kekayokayowei da wawaya ina~berai kurim na nakanani keberai kurisi.”^c

32 “Wawaya ina nuwaviina ini~debei kurimi na itekateka da ami nuwaviina koni~debei kurisi. Ma ke kona~notai da ami nuwaviina kubiine God ini~biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi yavata inuwaviina. 33 Wawaya bera biibiina ina~berai kurimi na itekateka da bera biibiina kona~berai kurisi. Ma ke kona~notai da ami bera biibiisi kubiine, God ini~biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi kurisi biibiina eberaberi. 34 Ma bade wawaya mane kubiine ini~nowi kurimi ma koakovi da karakava ami mane ina~kovoghi na itekateka da mane kona~veresi. Ma ke kona~notai da ami verena kubiine, God ini~biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani evereverena turaturasi kurisi, iyamna iakovi da karakava i verena ruvana kudubina ina~vii meyi. 35 Ma tami na kami ghavighaviya nuwanuwasi kona~viiya, bera biibiisi kona~berai kurisi, ma maranai mane kona~veresi na ke kona~notai da ini~kovoghi. Nakanani kona~berai na mara sago ami miiya ghamana God gwabinai kona~viiya ma koni~debemi da tami na God Kiidamo Makamakiina natunatuna. God ina agabiibai irakata berabero ma notameyena wawayisi kurisi, tuna kubiine tami natunatuna bade nakanani koberai. 36 Ikikava ami Mamai wawaya ikamyuyuwesi, bade nakanani wawaya kovi~kamyuyuwesi.”

Turaturami ke koni~tupaviresi.

(Mat 7:1-5)

37 “Wawaya ke koni~tupaviresi na God ke ini~tupaviremi. Wawaya ke koni~wavusi na God ke ini~wavumi. Wawaya i berabero

^c 6:31 Mat 7:12

kona~notatawei na God ami berabero ina~notatawei. ³⁸Kona~verena ma bade God ina~veremi. Vonavaghata da God ina~vere kirakiiyemi da ina~sasara, tuna nakanani ma puwata ami dabira tepanai ita~tura kirakai da vavai ita~ririgha. Ikikava wawaya kurisi koberabera na maghimaghigina God ina~berai kurimi.”

³⁹Ma Yesu ivi~miiba, ivonesi bo, “Wawaya matapotapotana kwina matapotapotana ini~nowe bubuni bo kegha? Ke kovokovoghina. Kegha, ivi~ruwa ku bonagha ina~peku.^d ⁴⁰Iyavo kava wekarakava egirugiruma na ke kovokovoghina da i vibeyebeyena wawayina ina~ghekuyowei. Ma mara sago giruma ina~voyavui ma tuna maranai ti na i vibeyebeyena wawayina maghimaghigina.”^e

⁴¹“Avi kubiine kwina matanai vunavuna kekitakitai ma tam matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta~viiyiya? ⁴²Ke bera biibiina da kwina kuna~vonei bo, ‘Utomo, kepisi vunavuna matamuwai ana~votawei,’ ma tam na ke damina kuta~viiya da matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai. Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta matamuwai kevotawei da kuna~kita bubuna ma muriyai vunavuna kwina matanai kuna~votawei.”

Kii ma amena.

(Mat 7:16-20, 12:33-35)

⁴³“Kii biibiina na ke meyani amena berona ina~terei. Ma kii berona ke meyani amena biibiina ina~terei. ⁴⁴Ma kii amena kava kuna~kitai na kunakovi da tuna na avi kiina. Ke kovokovoghina da koweya amesi gampuwe kamosiyai kuta~yuna. Ke kovokovoghina da puiya amesi rarava tepanai kuta~pura.^f ⁴⁵Wawaya biibiina na nuwanuwana kamona biibiina enuwanuwaghane. Nuwanuwana ina~ghetawei na sisiya biibiisi ini~sisiyei. Ma wawaya berona na nuwanuwana kamona berona enuwanuwaghane. Nuwanuwana ina~ghetawei na sisiya beroberosi ini~sisiyei. Nakanani etuputupuwa iyamna aviyavisina wawaya nuwanuwana kamona emakamakai na ini~badei da ini~sisiya.”^g

Wawaya ruwa numa ivowai.

(Mat 7:24-27)

⁴⁶“Avi kubiine kovonavoneku bo, ‘Bada, Bada,’ ma aku sisiya ke kota~vovotekatekei? ⁴⁷Meni wawayina ina~pisi kuriku ma aku sisiya ini~yanei ma ina~votekatekei na ana~vonemi da tuna na ikikava. ⁴⁸Tuna nakanani ma tomowa numa ita~vowai na kii biibiisi ma bagibagisi itarai da numa kana kowora. Ma tano bagibagina ere wakimina iyabai ioru kirakai

^d 6:39 Mat 15:14   ^e 6:40 Mat 10:24-25; Jon 13:16, 15:20   ^f 6:44 Mat 12:33

^g 6:45 Mat 12:34

ma irutona. Ina numa ivowai ikovi na mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma ke kovokovoghina da ita~nukei bo ita~karuwei, iyamna nani numana ivowa bubuni da ivi~rewapana kirakai. ⁴⁹Ma meni wawayina aku sisiya ini~yanei ma ke ita~votekatekei na nakanani ma tomowa numa ita~vowai na ke sago kowora ita~rutona, ina numa na tano tepanai ivowai. Ma mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma yaghiyaghina nani numana ituparikai ma ikaruwei da kudubina iwapa tuwanonowa.”

Yesu, senturiyon ina bigabiga ivi~yawai.

(Mat 8:5-13)

7 ¹Yesu weni sisiyisi peyarina wawayi kurisi ivi~beyebejena ikovi ma inae da irui ku Kapeniyam kwanatuna. ²Ma Kapeniyam kamonai senturiyon^h sago imakamakai. Ma ina bigabiga kiimatanina igubaga kirakai da gisina kava ita~rabobo. ³Senturiyon sisiya ivi~yanei da Yesu inekiibau na Jiu damsi i babada ivonatawesi kurina da kubiine iti~nowi da ita~pisi ma ina bigabiga iti~yawai. ⁴Babadisi Yesu kurina inekiibau na ivi~nowi kirakai. Ivona bo, “Ita senturiyon kuti~vitei iyamna tuna na tomowa biibiina. ⁵Tuna dam viruwa wawayina ma kegha da tota Israel damta kurita ina nuwaviina irakata kirakai. Ivi~vitekai da akii kiki numana ivowai kubiikai.”

⁶Nakanani ivi~sisiya, tuna kubiine Yesu ivomiiri da babadisi yavata inae. Gisina kava da senturiyon ina ku numa ita~nekiibau ma ina yonayona iverupotesi da ivona bo, “Bada, ke kuni~paparana da kuriku kuna~pisi. Ainimaya da aku ku numa kuta~rui. ⁷Ke taku mani ata~pisi kurim da ati~nowi, iyamna anota meyeku da taku ke wawayi kiimataniku. Ma akovim da sisiya kava kuna~terei na aku bigabiga ina~yawasa. ⁸Akovi da tam kovokovoghim, iyamna taku bade wawayi ghamaghamasi gaburisiyai ma aku rewapana gaburinai na seri wawayisi emakamakai. Sago ana~vonei bo, ‘Kenae’ da ina~nae. Ma sago ana~vonei bo, ‘Kepisi’ da ina~pisi. Ma aku bigabiga ana~vonei bo, ‘Keberai’ da ina~berai.”

⁹Yesu weni sisiyina ivi~yanei na ivi~deyei. Itavire da koroto ghamana ikivikivini na ivonesi bo, “Kovi~yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawayi ata~panani da ina vitumaghana ita~rakata weni senturiyon nakanani.”

¹⁰Vaghina ma yonayona wawayina ivovira senturiyon ina ku numa ma ipanani da bigabiga namada iyawasa ikovi.

Kwapura natuna rabobowai ivomiiri.

¹¹Mara sago Yesu inae ku kwanatu sago kana vava Nein. Ma kana kivikivina ma koroto ghamana yavata inae. ¹²Kwanatu kana ku gari

^h **7:2** *senturiyon*: Senturiyon na Rome damsi i seri wawayisi ivi~100 i bada ghamana.

matuketina inekiibau na kwanatu damsi peyarisi ikiikiibau na ipananisi. Tomowa sago irabobo tuna kubiine ti na tupuwina ikavari ikiibau da ita~dogoi. Tomowina ina maduwa na kwapukwapurina ma tuna na natuna tupukeya. ¹³Ma Bada Yesu kwapurina ikitai da ivi~kamyuyuwei na ivonei bo, “Ke kuna~tou.” ¹⁴Muriyai inae ku rito ma ivotovoni ma iyavo kava ikavakavari na ivi~kiimiiriyesi. Ma Yesu ivona bo, “Yaraga, avonavonem da kevomiiri.” ¹⁵Ma tomowina ivi~kiimakiiyei ma sisiya ivi~karei. Ma Yesu kwapurina ivonei bo, “Wavine, natum weni.”

¹⁶Wawaya peyarisi nani korotona kamoni iyabumana ma God ivokavakavari. Ivona bo, “Peroveta ghamana kurita inekiibau, God ipisi da tota ina wawaya ini~viteta.”

¹⁷Ma Yesu varana ikiibau da Judiya kamoni sisiyina dobu ine yavui.

Yesu ma Jon Babataito.

(Mat 11:2-19)

¹⁸Jon kana kivikivina inae ma Yesu varana ivi~sisiyei Jon kurina. Ivi~yanesi na kana kivikivina ruwa ikwatusi ¹⁹ma ivonatawesi Bada kurina da iti~tarakiiyanei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine kana~koyagha?”

²⁰Ivi~ruwa Yesu kurina inekiibau na ivonei bo, “Jon Babataito ivonatawekai da weni nakanani kati~tarakiiyanem. ‘God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine kana~koyagha?’ ”

²¹Ma nani maranai Yesu gubagubagisi peyarisi ivivi~yawasisi, kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi ma matapotapotasi peyarisi iberaberisi da ikitakita. ²²Tuna kubiine Jon ina yonayona ivonapotesi bo, “Kona~vovira Jon kurina da aviyavisina wekarakava kokitakitai ma koiyanei na kovi~sisiyei. Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.ⁱ ²³Kovi~tumaghaneku ma ke koni~notaruwa na God ini~biibinimi.”

²⁴Jon ina yonayona inae ma muriyai Yesu ivi~karei da koroto kurisi Jon ivi~sisiyei. Ivona bo, “Rorova avi kubiine kokiibau ku warere? Aviyavisina kota~kitai? Rai yanunu itapitapini na kota~kitai, bo? ²⁵Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiina ivi~kote na kota~kitai, bo? Kegha, iyavo kava gara biibiisi ikote na ke warereyai ita~makamakai, ti na mumurisi ma i numa ghamaghamasi kamoni emakamakai. ²⁶Ma, kovoneku. Kokiibau na avi kota~kitai? God ina peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na God ina peroveta.

ⁱ 7:22 Isa 35:5-6, 61:1

Ma peroveroveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. ²⁷Giruma katamana ivi~sisiyei, ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana~vonatawei. Tuna am keta ina~vovunaghi.’^j ²⁸Avonavonemi da Jon na wawaya ghamana, tuna kubiine dobu ku kudubina wawaya sago kotekwai da Jon ita~ghekuyowei na kotekwa kawai. Ma kegha da God ina vikiivavona kamonai Jon na ke wawaya ghamana. Nani kamonai wawayota na Jon ighekuyowei.”

²⁹Wawaya peyarisi, teks yuyuna damsi yavata na Yesu ina sisiya ivi~yanei ma ivi~vaghinei. Ivona da God ina keta na keta vaghata iyamna Jon namada ibabataitosi.^k ³⁰Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na ke iti~vaghinei, iyamna ti na God ina keta ibarei ma ke ita~babataito.

³¹Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. “Avi miibiina ana~terei da karako weni kimtina ani~sisiyesi? I bera na ikikava? ³²Ti nakanani ma ededa merewai ita~vivirekwa ma turaturasi kurisi ita~rurukwatukwatu bo, ‘Enava karavi kubiimi na ke kota~riku. Kasiyasyapa na ke kota~tou.’ ³³Jon Babataito ipisi na isiya, parawa ke ita~kanikani ma wain ke itumumai na kovonavona bo, ‘Kanuma berona gwabinai.’ ³⁴Ma Wawaya Natusi ipisi na ekamkam ma eumuma na kovonavona bo, ‘Kamonabanabana ma umaneghaneghana. Tuna na teks yuyuna ma berabero wawayisi kwinasi.’ ³⁵Ma iyavo kava God ina nuwagiura ekivikivini, ti na nuwagiura natunatuna. Ma i yawasa ini~debei da nani nuwagiurina na vonavaghata.”

Yesu, Saimon ina numiiyai.

³⁶Perisi sago Yesu ivonei da ita~pisi ina ku numa da yavata ita~kam. Ma Yesu inae da nevanevanai ikenavipika da ita~kam. ³⁷Ma nani kwanatuna kamonai wavine sago imakamakai, ma ina yawasa kamonai berabero irakata kirakai. Ma nani wavinena ivi~yanei da Yesu ipisi da Perisi tomowina yavata ikamkam na diudeu sago ikavarapiyei ina ku numa, kamonai na oira ghabughabuna.^l ³⁸Iru da Yesu murinai ivi~kiimiiriyai ma tou ivi~karei. Matadogana Yesu kaena ivivi~butai ma uyawinai ikiikiipupuni. Muriyai kaena iyoyoni ma oira ghabughabuna ku kaena itepotepoi da ivovovisiboi. ³⁹Ma Perisi tomowina weni berasi ikitai na ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina na ke God ina peroveta. Iti~peroveta na akova God gwabinai ita~viiya da nani wavinena evovotovoni na berabero wawayina.”

⁴⁰Ma Yesu ivonei bo, “Saimon, ana~vonem.”

Ma Saimon ivona bo, “Bada, kevona.”

---

^j 7:27 Mal 3:1   ^k 7:29-30 Mat 21:32; Luk 3:12   ^l 7:37 Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

⁴¹Ma Yesu ivi~miiba, ivona bo, “Mara sago mura wawayina tomotomowa ruwa ivi~vitesi da mane iveresi, ma ivonesi da karakava mane ruvana kudubina iti~kovoghi. Sago na silva riririghisi ivi~500 iverei ma sago na ivi~50 iverei.”^m ⁴²Muriyai ivi~ruwa ipanani da ke kovokovoghina da nani manena ita~kovoghi, tuna kubiine mura wawayina ivi~kamyuyuawesi da kii tupi ivi~notawapei. Ma ivi~ruwa kamosiyai na meni tomowina ina nuwaviina ina~rakata mura wawayina kurina?”

⁴³Ma Saimon ivonapotei bo, “Agunai, tomowina kana tupi irakata na bade ina nuwaviina irakata mura wawayina kurina.”

Ma Yesu ivonei bo, “Kuvonapote bubuniku.” ⁴⁴Ma itavira wavinena kurina ma ivona bo, “Saimon, weni wavinena kekitai. Arui am ku numa na tam, okowa ke kuta~vereku da kaeku ata~kowi. Ma weni wavinena matadoganai kaeku ikowai ma uyawinai ikiipupuni. ⁴⁵Ma tam ke kuta~yoniku, ma weni wavinena kaeku yonina ke ita~voterei. ⁴⁶Ma bade tam ke oira ku gayamiku kuta~tepoi da kuti~monaghiku. Ma weni wavinena oira ghabughabuna ku kaeku itepoi. ⁴⁷Vaghina ma ana~vonem. Weni wavinena ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma peyarina anotatawei. Tuna kubiine ina nuwaviina kuriku irakata. Ma meni wawayina ina bera beroberosi ke ita~peyari kirakai ma anotatawei na ina nuwaviina igisi.”

⁴⁸Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Am bera beroberosi anotatawei ikovi.”

⁴⁹Ma Saimon turaturana viya na yavata ikamkam ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Weni tomowina na wawayota, ina rewapana kegha da waway i berabero ita~notatawei.”

⁵⁰Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina~makai.”

Wivine viya Yesu yavata ibababa.

8 ¹Nani murinai Yesu ibababa da kwanatu ma meygai nununai God varana biibiina ma ina vikiiavona idimadime. ²Kana kivikivina ivi~12 ma bade wivine viya yavata ibababa, wivinesi na kii gubaga Yesu ivi~yawisi bo kanuma beroberosi gwabisiyai ikwavinisi. Wivine kamosiyai sago na Meri Magadarini, tuna gwabinai Yesu kanuma beroberosi miikovimaruwa ikwavinisi.ⁿ ³Ma sago na Jowana, tuna kawana na Kusa, Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma sago na Susana ma bade wivine viya yavata. Weni wivinesi na Yesu ma kana kivikivina ivivi~vitesi da ima tepasiyai ibababa.

^m 7:41 Silva riririghina kana vava denariyas. ⁿ 8:2-3 Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

Pei vonina miibiina.
(*Mat 13:1-9; Mak 4:1-9*)

⁴Koroto ghamana i kwanatu bogii ma bogiiai iriyei, ma Yesu weni miibiina ivonesi bo,

⁵“Mara sago tomowa inae pei vonina kubiine. Ma pei irubusagha da viya ketiyai iririgha ma wawaya ivi~tugudaguda ma kiu ipisi da pei ikam yavui. ⁶Ma viya wakima ku tepasi iririgha. Igogo ma tano ke niginigina kubiine, yaghiyaghinai isivi. ⁷Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha. Iyiyo yavata igogo ma iyiyo irogusi. ⁸Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo ma iuwa bubuna da pei sago sago duma na 100 iterei.” Yesu weni miibiina ivi~kovini na ikiirara bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

Yesu miibisi ivi~sisiyei.
(*Mat 13:10-17; Mak 4:10-12*)

⁹Kana kivikivina Yesu ivi~tarakiyanei da pei miibiina na iyamna avai. ¹⁰Ma ivonesi bo, “Tami kurimi God ina vikiivavona ina nota gavugavusi kudubina aidebei. Ma wawaya peyarisu kurisi miibiyai kava aisisiya da ‘ina~kita ma ina kita ma ke ina~kitai. Ini~yana ma ini~yana ma ke inakovi.’”^o

Yesu pei vonina miibiina ivi~debei.
(*Mat 13:18-23; Mak 4:10-12*)

¹¹“Pei vonina miibiina iyamna na weni. Pei na God vonana. ¹²Pei ketiyai na wawaya God vonana ivi~yanei ma Devil ipisi da nuwanuwasi kamona i viitawei da ke iti~tumaghana ma yawasa makamakii nonowina ke ita~panani. ¹³Ma pei wakima tepasiyai na wawaya God vonana ivi~yanei ma nuwabiibiyai iviini ma ramramsi kegha. Ivi~tumaghana da ke mara gurina iyamna rubu ma nuwapoya ipanani da vitumaghana ivoterei. ¹⁴Pei iyiyo kamosiyai na wawaya God vonana ivi~yanei ma i yawasa kamona dobu ina mura, dobu ina nuwapoya ma dobu ina nuwabiibai inotanota kirakiyei da God vonana irogui. Pei iuwa da mabusi. ¹⁵Ma pei tano biibiinai na wawaya God vonana ivi~yanei ma nuwanuwasi yagharisi ma biibiisi da ivotani. Ivotekateka ma imiirikikina inenae da iuwa bubuna.”

Rampa miibiina.
(*Mak 4:21-25*)

¹⁶“Wawaya rampa ini~nawai na ke bayawa vivikuratabuna kamona ina~terei bo kemakema gaburinai ina~terei. Kegha, ini~rorokei da iyavo kava ku numa ina~ruai na yaseganina ina~kitai.”^p

---

^o 8:10 Isa 6:9-10   ^p 8:16 Mat 5:15; Luk 11:33

¹⁷“Aviyavisina kudubina gavugavuna na God ini~debei. Ma aviyavisina kudubina guduguduna na God ina~votawei da wawaya inakovi.”^q

¹⁸“Tuna kubiine kovi~yana bubuna, iyamna iyavo kava akova vaghata gwabisiyai na God ku tepana ina~veresi. Ma iyavo kava inotanotai da namada iakova kirakai na i akova kudubina ina~viitawei.”^r

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

¹⁹Mara sago Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho ipisi da ita~kitai. Ma koroto irakata da ke kovokovoghina da ita~rui. ²⁰Ma wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim. I kayowana da ina~kitim.”

²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo kava God vonana iyanei ma evovotekatekei!”

Yesu gamonai biimara ikena.

(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

²²Mara sago Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Toka tadamani ku nevana.” Ma peyarisi ku waka igeru da ivomiiri. ²³Idamadamana ma waka kamonai Yesu ikena nunuwapa. Ma yanunu berona ivomiiri ma tovava irakata da waka ku kamona irurui da gisina kava ita~monu. ²⁴Ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, Bada, tamonumonu ma tuma dodo!”

Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi da ivi~nubai ma toka kamonai biimara ikena. ²⁵Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ami vitumaghana kegha, bo?”

Ma kana kivikivina iyabumana ma inota kavakavai. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wena tomowa sago, sisiya bagibagina iterei na bade yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

²⁶Yesu kana kivikivina yavata ikuka inae da Gariri tokana nevanai Gerasa damsi i ku kikira inekiibau da iwota. ²⁷Yesu ku tano iororu na tomowa sago iverupotei. Tomowina gwabinai kanuma beroberosi irunuma ma mara iguri kirakai da kwanatu ikiibutawei da ina numa kegha ma iyuna kava karawaga kamonai imakamakai. ²⁸Tomowina Yesu ikitai na ikiirara ma maghinonai itawotei ma ivona bo, “Avi kuna~berai kuriku? Tam Yesu, God Kiidamo Makamakiina Natuna. Ainowi da kovogha ke kuna~vereku!” ²⁹Nakanani ivi~sisiya, iyamna namada Yesu kanuma berona iyeghai da

^q 8:17 Mat 10:26; Luk 12:2   ^r 8:18 Mat 25:29; Luk 19:26

tomowina ita~kiibutawei. Mara ipeyari wawaya ibera tovonu da tomowina kaena ma imana cheiniyai ita~patumi ma kana potapota ita~tere da ita~makai bubuna. Ma ibera kawai, iyamna nani kanumina itowatowatepani da chein ivivi~tinayaraghana ma iveraverau ku dobu makiwapasi.

³⁰Ma Yesu tomowina ivi~tarakiyane bo, “Kam vava iyai?”

Ma kanuma beroberosi peyarisi tomowina gwabinai irunuma, tuna kubiine ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto.”^s ³¹Ma ivi~nowi kirakai da ke ita~vonatawesi itoru ku Abis bonaghina.

³²Ma koya baranai poro yavona ghamana ikamkam. Tuna kubiine kanuma beroberosi ivi~nowi da Yesu ita~vonatawesi ita~nae poro kurisi da gwabisiyai ita~runuma. Ma ivi~vaghinei. ³³Vaghina ma peyarisi tomowina ikiibutawei inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku koya kiiyagirina ma iririgha ku okowa da iumadodowana.

³⁴Poru kii koyakoyagha weni berana ikitai na iverau da wawaya kwanatu kamoni ma dipiiyai ivi~akovisi. ³⁵Ma wawayisi ikiibau ita~kitai da aviyavisina itupuwa. Inekiibau Yesu kurina ma ipanani da tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na Yesu kaena ririnai imakamakai, ivi~gara ma gayamina imanini. Peyarisi ikitai ma iyabumana kirakai. ³⁶Ma iyavo kava matasiyai bera peyarina ikitai na wawayisi kurisi ivi~mamatara da ikikava tomowina iyawasa. ³⁷Muriyai Gerasa damsi peyarisi ivi~nowi da Yesu i dobu ita~kiibukuyoweiyamna iyabumana kirakai. Tuna kubiine Yesu ku waka igeru da ita~nae. ³⁸Ma nani tomowina iyawasa na ivi~nowi da yavata ita~geru ita~nae.

Ma Yesu ivi~kegha ma ivonatawesi ina ku dobu. Ivonei bo, ³⁹“Kenae am ku numa ma am wawaya kevi~akovisi da ikikava God bera ghamaghamasi iberai kubiim.”

Ma vaghina, tomowina inae ina ku kwanatu ma aviyavisina peyarina Yesu iberai ma ikikava ivi~vitei na wawaya kurisi ivi~sisiya kirakiyei.

Jairas natuna ma wavine gubagubagina.

(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

⁴⁰Yesu toka idamani, ivovira ku nevana na koroto ghamana iverupotei da ivi~kiikiwei, iyamna ivivi~koyakoyagha da ita~nekiibau. ⁴¹Nani kamoni kiki numana badana sago ipisi da Yesu maghinonai itawotei. Tuna kana vava Jairas ma ivi~nowi Yesu kurina da yavata ita~nae ina ku numa, ⁴²iyamna gisina kava ma natuna wavinena ita~rabobo. Natuna na tupukeya ma kana madegha 12.

Yesu ivomiiri da yavata inenae ma koroto irakata kirakai da ivivi~tapasipasiyei. ⁴³Ma koroto kamoni na wavine sago gubagubagina.

---

^s **8:30** *Koroto*: Koroto na ‘Lidiyoni.’ Kanuma beroberosi ivi~miiba da ti nakanani ma seri wawayisi i koroto ghamana, kamoni wawayisi ivi~6~tausan.

Kana gubaga na nawaravi iviia da madegha 12 tarana iverau ma ibunama kavai. ⁴⁴Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni ma yaghiyaghinai tarana veru ivoterei da iyawasa. ⁴⁵Ma Yesu ivi~tarakiiyana bo, “Iyi ivotovoniku?”

Ma wawaya peyarisi iveyiyei, ma Pita ivona bo, “Bada, koroto ghamana etatagudagudim ma ekiikiitabitabirim.”

⁴⁶Ma Yesu ivona bo, “Kegha, wawaya sago ivotovoniku. Damiku aviiya da rewapana gwabikuwai ikiibau.” ⁴⁷Ma wavinena damina iviia da ke kovokovoghina da gavunai itonagha da ita~nae na ere kirokironona ipisi Yesu kurina ma maghinonai itawotei. Ma koroto maghinosiyai ivi~mamatara da avi kubiine Yesu ivotovoni ma ikikava yaghiyaghinai iyawasa. ⁴⁸Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Natuku, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina~makai.”

⁴⁹Yesu patana da ivivi~sisiya ma wawaya sago Jairas ina numiiyai ipisi ma ivona bo, “Jairas, natum namada irabobo. Bada kevoterei, ke kuni~tinaviravirai.”

⁵⁰Yesu weni sisiyina ivi~yanei ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna~yabumana. Kevi~tumaghaneku ma natum ina~yawasa.”

⁵¹Jairas ina ku numa inekiiibau na wawaya peyarisi ivonapotesi da matarai imakai. Ma Pita, Jon da Jemes, ma bade wavine kikei ina mamai da ina maduwa na ti kava ivinesi da yavata ita~rui. ⁵²Ma wawaya peyarisi ivivi~tutuwana ma isiyasiyapa na ti kurisi Yesu ivona bo, “Vitutuwana kovoterei. Wavine kikei ekenakena, ke ita~rabobo.”

⁵³Ma peyarisi Yesu ivi~namei, iyamna iakovi da wavine kikei namada irabobo ikovi. ⁵⁴Ma Yesu wavine kikei yarona iviia ma ivonei bo, “Natuku, kevomiiri.” ⁵⁵Vaghina ma, wavine kikei kanumina ivovira kurina da yaghiyaghinai ivomiiri. Muriyai Yesu ivonesi da vavai ita~verei da ita~kam. ⁵⁶Ma ina maduwa da ina mamai ivi~deye kirakiiyei da natusi iyawasa. Ma Yesu ivonatanisi da ke ini~mamatara wawaya kurisi da aviyavisina itupuwa.

Yesu ina aposol ivi~12 ivonatawesi.

(*Mat 10:5-15; Mak 6:7-13*)

9 ¹Nani murinai, Yesu kana kivikivina ivi~12 ikwaturiyariyesi. Rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi ma gubaga bogii ma bogiiyai iti~yawisi. ²Ma ivonatawesi ikiibau da God ina vikiivavona ita~dimei ma wawaya gubagubagisi iti~yawasisi. ³Ma ivonesi bo, “Ke avi sago kona~viiya keta kubiine. Ke diwona, kutu, vavai, bo mane, ma ke gara kana viruwa.” ⁴Meni wawayina ina ku numa kona~rui na tuna kava gwabinai komakai ina~nenae da ami ku vomiiri marana na nani kwanatuna kona~kiibutawei. ⁵Ma wawaya ke ini~kiikiiwemi

^t 9:3-5 Luk 10:4-11; Apos 13:51

na i kwanatu kokiibutawei, kaevunavunami kovi~turirighakuyowei ma kona. Ini~matakira da kovogha ina~panani.”

⁶Ma vaghina kana kivikivina ivomiiri inae da kwanatu nununai God varana biibiina idimadimei ma gubagubagisi ivivi~yawasisi.

Herodi ina nota iragharagha.

(Mat 14:1-12; Mak 6:14-29)

⁷Gariri kana kiivavo Herodi weni berasi varana ivi~yanei na ina nota iragharagha kirakai, iyamna wawaya viya ivonavona da Jon Babataito rabobowai ivomiiri,^u ⁸ma viya ivonavona da peroveta Elaidiya inekiibau, ma bade viya ivonavona da God ina peroveta katamana sago ivomiiri. ⁹Tuna kubiine kiivavo Herodi ivona bo, “Akovi da Jon iwana akiiyaraghi. Ma weni tomowina varana aiyanei na iyai?” Ma ibera tovonni da Yesu ita~kitai.

Yesu wawaya 5~tausan ivi~kanisi.

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-14)

¹⁰Yesu ina aposol ivi~12 ivovira kurina ma aviyavisina kudubina iberaberei na ivonaverei. Muriyai irutinisi da yavata ti mani kava ita~nae ku kwanatu sago kana vava Betsaida. ¹¹Ma koroto ghamana ikitai da Yesu kana kivikivina yavata inenae na ikivinisi. Yesu ikitisi ma ivi~kiikiiwesi. Ma God ina vikiivavona ivi~sisiyei kurisi, ma bade iyavo kava igubaga ma ekayokayowei da ita~yawasa na ivi~yawasisi.

¹²Ravi ipika ma kana kivikivina ivi~12 ipisi kurina ma ivonei bo, “Weni na dobu makiwapana. Koroto kuta~vonatawesi ita~nae da iyavo kava kwanatu kamosiyai ma dipiiyai emakamakai na gwabisiyai ita~kam ma ita~kena.”

¹³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami vavai koveresi da ina~kam.”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa kava gwabikiyai. Tuna ke kovokovoghina iyamna koroto irakata kirakai. Kevonavonekai da kata~nae da kii vavai kata~gimari bo?” ¹⁴Ma nani korotona kamoni tomotomowa ivi~5~tausan.

Ma ivonesi bo, “Wawaya korereghisi da 50, 50 nununai ina~makai.”

¹⁵Irereghisi ikovi ma wawaya imakiipikapika. ¹⁶Ma Yesu parawa ma iyana iviia ma itepa ku kunuma ma God ivi~kiikiiwei. Ma ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ita~reregha. ¹⁷Irereghi da wawaya kudubisi koroto kamoni ikam da ikamdodo. Muriyai kana kivikivina puwata makiiterena iyuna da kode 12 ivi~tupoi.

Pita ivi~mamata da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mat 16:13-19; Mak 8:27-29)

¹⁸Mara sago Yesu iniponipowana ma kana kivikivina ipisi na ivi~tarakiianesi bo, “Wawaya evonavona da taku iyai?”

---

^u 9:7-8 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

¹⁹Ma ivonapotei bo, “Wawaya viya evonavona da tam na Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na Elaidiya, ma viya evonavona da tam na God ina peroveta katamana sago ma rabobowai kuvomiiri.”^v

²⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Ma tami, kovonavona da taku iyai?”^w

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayim.”

Yesu ina vokwarakwara ma ina rabobo ivi~sisiyei.

(Mat 16:20-28; Mak 8:30-9:1)

²¹Ma Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke wawaya kurisi iti~mamatar da tuna iyai. ²²Ivona bo, “Taku Wawaya Natusi ani~kamaghi kirakiiyei. Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina~bareku. Ini~raboboku ma mara viarobina kamoni na rabobowai ana~vomiiri.”

²³Ma bade ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna~kivniku na kevere meyem, am korosi kekavara nonowei ma murikuwai kepisi.”^x

²⁴Tam iyai am yawasa kuna~nuwaghane na kuni~wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna~nuwatawei kubiiku na yawasa makamakii nonowina kuna~panani.^y ²⁵Ma kam vava ina~rakata ma dobu kana mura kuna~wagiwagiye kirakiiyei ma kanumim kuni~wapai na kam vava ma am mura ke ini~vitem. ²⁶Iyi tam kuni~muritina ma kuna~vonaveyiyeku na mara sago taku bade ana~vonaveyiyem. Tuna maranai aku Mamai kana kadara kona~kitai iyamna taku Wawaya Natusi aneya vovokaravisi yavata ere kadarikai kana~pisi. ²⁷Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya weni kamoni God ina vikiivavona kona~kitai ma muriyai kona~rabobo.”

Yesu kitana ivire.

(Mat 17:1-8; Mak 9:2-8)

²⁸Yesu weni sisiyisi iterei ma mara 8 murinai Pita, Jon, ma Jemes irutinisi ighae ku koya nipowana kubiine.^z ²⁹Iniponipowana ma kamoni Yesu maghighina ivire ma kana gara ipoi kirakiiyei da ivovokeyakeyu. ³⁰Ma tomotomowa ruwa ere kadakadarisi inekiibau, ti na Moses ma Elaidiya, ³¹ma Yesu yavata ivivi~sisiya. Ikikava Yesu Jerusalem kamoni God ina kayowana peyarina ina~bera yavui ma muriyai dobu ina~kuyowei na peyarina ivivi~sisiyei. ³²Kunona Pita turaturana yavata, matasi ipota kirakai. Muriyai ikitabanenega da Yesu ere kadarina nani tomotomowisi ruwa yavata ivivi~miiriyana na ikitisi. ³³Tomotomowisi ivomiiri da ita~kuyowesi na Pita, Yesu ivonei bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba tavowai. Sago tam, sago Moses ma sago Elaidiya.” Pita ivi~sisiya wapawapa, ke itakovi da aviyavisina ivivi~sisiyei.

^v 9:19 Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   ^w 9:20 Jon 6:68-69   ^x 9:23 Mat 10:38; Luk 14:27   ^y 9:24 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25   ^z 9:28-35 2Pit 1:17-18

³⁴Ivivi~sisiya kamona na kwavu ioru da peyarisi isovosi ma Pita turaturana yavata iyabumana kirakai. ³⁵Ma kwavu kamona God gamona ivona bo, “Wena na natuku, tuna aku Vivinevine Wawayina. Ina sisiya kovi~yana bubuni.”^a

³⁶Gamona ivi~sisiya ikovi na kana kivikivina ikitame da Yesu ina kina kava imakamakai. Ma ti na weni berana ivi~nuwanotanotei ma ke iti~mamatarei wawaya kurisi.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Mat 17:14-18; Mak 9:14-27)

³⁷Mara itom na Yesu kana kivikivina ivi~aroba yavata koyiyai iororu ma koroto ghamana iverupotesi. ³⁸Ma tomowa sago nani korotona kamona irukwatu bo, “Bada, ainowi da natuku tomowa tupukeya kuta~kitai ma kuti~vitei. ³⁹Kanuma berona gwabinai irunuma ma mara nonowa edagudagui na yaghiyaghina ekiikiirara ma eparoparoro da kawapuropurona ekiikiibau. Nani kanumina edagudagui na gubaga epanapanani ma ke meyani da taraboga ita~vereverei da ita~viviyakam. ⁴⁰Kam kivikivina avi~nowi kurisi da ita~kwavini ma ibera kavai.”

⁴¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami na kimta kawakiikiimi ma ami vitumaghana kegha. Ininiku ibara da namada ata~voteremi.” Ma tomowa kikei ina mamai kurina ivona bo, “Natum kerutinapiyei.”

⁴²Tomowa kikei ibaba ipipisi na kanuma berona idagui da itawei ku tano ma ivivi~tukosokosowana. Ma Yesu kanuma berona iyeghai na tomowa kikei ikiibutawei da iyawasa. Ma ina mamai kurina ivona bo, “Natum weni.” ⁴³Ma weni berana itupuwa na wawaya peyarisi God ina rewapana ghamana ikitai da ivi~deyei.

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Wawaye Yesu ina bera kudubina patana da ivivi~deyei ma nani kamona Yesu kana kivikivina kurisi ivona bo, ⁴⁴“Aviyavisina ana~vonemi na kovi~yana bogai. Wawaye sago, taku Wawaye Natusi ini~wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina~tereku.” ⁴⁵Ma kana kivikivina ke itakovi da aviyavisina ivivi~sisiyei, God i nota ikiiviwapawapai da iyamna ke ita~vii bubuni. Ma iyabumana kubiine na ke iti~tarakiyane i da ina sisiya na iyamna avai.

Iyai ini~wawaye ghamana?

(Mat 18:1-5; Mak 9:33-37)

⁴⁶Mara sago Yesu kana kivikivina vigamowana ivi~karei da kamosiyai iyi iti~wawaye ghamana da turaturana ita~ghekuyowesi.^b ⁴⁷Ma Yesu i nota

^a 9:35 Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22   ^b 9:46 Luk 22:24

iakovi, tuna kubiine wawaya kikei sago iviia da ririnai ivi~miirini. ⁴⁸Ma ivonesi bo, “Tami iyavo kava avakuwai wawaya kikei koni~kiikiwei na taku yavata koikiikiweku. Ma iyavo kava koni~kiikiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata koikiikiwei. Ma meni wawayina ina~tereoruwe meyei, tuna wawayina na turaturana ina~ghekuyowesi God ku matana.”^c

Meni wawayina ke ita~vivikawapatesi na kwinasi.

(Mak 9:38-40)

⁴⁹Ma Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya, tuna kubiine kavonei da ita~voterei.”

⁵⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona~vonei da ina~voterei. Meni wawayina ke ita~vivikawapatemi na kwinami.”

Sameriya damsi Yesu ke iti~kiikiwei.

⁵¹Mara itupo da Yesu dobu ita~kuyowei ma ita~ghae ku kunuma, ma ina nota ivi~rewapana da ivomiiri ku Jerusalem. ⁵²Ibaba inenae na yonayona ivonatawesi ivi~nao Sameriya damsi i ku kwanatu sago da ita~vovunagha da Yesu ita~rui kurisi. ⁵³Ma Sameriya damsi iakovi da Yesu inenae ku Jerusalem, tuna kubiine ibara ma ke iti~kiikiwei.^d ⁵⁴Ma kana kivikivina Jemes da Jon ikitai da damsi Yesu ke iti~kiikiwei na ivona bo, “Bada, tinowi da God keyama karakaratina kunumai ina~vonatawei inoru da weni damsi ina~gwaramutusi.”^e

⁵⁵Ma Yesu imiiritavire ma iyeghisi.^f ⁵⁶Ma kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meyagai sago.

Wawaya viya Yesu ita~kivini.

(Mat 8:19-22)

⁵⁷Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ma ketiyai tomowa sago Yesu kurina ivona bo, “Mike kuna~nenae na ana~kivininim.”

⁵⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi aku kenakena gawarina kegha.”

⁵⁹Ma Yesu tomowa sago kurina ivona bo, “Kekiviniku.”

---

^c 9:48 Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20   ^d 9:53 Sameriya ma Israel damsi mara nonowa ivivi~kawapata.   ^e 9:54 Mara katamaninai giruma damsi peyaris ves 54b ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Elaidiya nakanani iberai.’   ^f 9:55 Mara katamaninai giruma damsi peyaris ves 55b ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘God Kanumina na tami rapemiyai, ma ke damina kota~vii bubuni. Taku Wawaya Natusi ke ata~pisi da wawaya ata~gwaramutusi. Kegha, apisi da wawaya ati~yawasisi.’

Ma ivonapotei bo, “Bada, vaghina bo kegha da aku mamai ana~dogoi ma muriyai ana~pisi da ana~kivinim.”

⁶⁰Ma Yesu ivona bo, “Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina~dogosi. Ma tam na am biga da God ina vikiivavona kuna~dimei.”

⁶¹Ma bade tomowa sago ivona bo, “Bada, ana~kivinim ma karakava, iyamna ana~nae da aku wawaya ani~kiruruwesi.”^g

⁶²Ma Yesu ivonapotei bo, “Wayowa wawayina ina kayowana da ina tano inuwata bubuni na uwata sawarina ina~votani da bagibagina maranai ox nani sawarina etitini. Ma bade ku maghinona kava ina~kitakita da maninina ina~nae ma ke ina~tavire. Iyi tam am kayowana da God ina vikiivavona kubiine kuna~biga ma mikedda kuna~tavire na tam ke kovokovoghim da ina biga kuna~berai.”

Yesu kana kivikivina ivi~72 ivonatawesi.

10 ¹Yesu ivi~sisiya ikovi ma kana kivikivina ivi~72 ivinesi. Ma ruwa ruwa duma ivonatawesi ivi~nao ku kwanatu ma dobu bogii ma bogiyai. ²Ma ivonesi bo, “Vavai itawagha ma iyavo kava ina~yaba? Vao irakata ma yabayaba wawayisi iruwa kikei. Vao badana kurina kovi~nowi da yabayaba wawayisi peyarisi ina~vonatawesi da yavata tayaba.^h ³Konae. Tami nakanani ma sipu gegeyisi ma kukou dipa ku kamosi avonavonatawemi.ⁱ ⁴Ma ami baba kubiine, mane kana kutu ke kona~kavari, wagu kegha, ma kaemi kana terepapara kana viruwa ke kona~kavari. Ma ketiyai wawaya kona~panani na ke kona~kweya da ina~guri kirakai.^j ⁵Ma wawaya i ku numa kona~nekiibau da kii numataya na kovona bo, ‘Weni numanai God ina nuwanuba ina~makai.’ ⁶Ma mikedda wawayisi na biibiisi nani numanai na God ini~biibiinisi da ina nuwanuba gwabisiyai ina~makai. Ma mikedda ti na ke wawaya biibiisi na God ina nuwanuba ke ina~viiya. ⁷Ma meni ku numana kona~nekiibau da kii numataya na nani numanai kava komakai. Ma aviyavisina ina~veremi na kokani ma koumai. Koakovi da bera maninina da bagibagi wawayina kana miiya ina~viiya. Ma ke koni~gubamavuremi.^k ⁸Ma maranai ku kwanatu sago kona~ruai ma wawaya ini~kiikiiwemi na aviyavisina ku maghinomi ina~terei na kokani, ⁹gubagubagisi nani dobunai kovi~yawasisi, ma peyarisi kovonesi bo, ‘God ina vikiivavona enekiibau kurimi.’ ¹⁰Ma maranai ku kwanatu sago kona~ruai ma wawaya ke ini~kiikiiwemi na ketiyai kona~miiri ma kona~vona bo,^l ¹¹‘Tami ami kwanatu vunavunana kaekiyai kakiikiiririghatawei. Nuwanuwami ke ina~wapa da God ina vikiivavona ita~nekiibau kurimi ma kobarei.’” ¹²Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Vonavaghata

^g 9:61 1Kgs 19:20 ^h 10:2 Mat 9:37-38 ⁱ 10:3 Mat 10:16 ^j 10:4-11 Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 ^k 10:7 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 ^l 10:10-11 Apos 13:51

avonavonemi. Vitupavira kana mara ina~nekiibau na meni kwanatuna God ina vikiivavona ina~barei na kii kovogha ina~rakata da Sodom damsida kii kovogha ina~ghekuyowei.”^m

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti~tumaghana.

(Mat 11:20-24)

¹³“Koti~nuwapoya kirakai, Korasin dami! Koti~nuwapoya kirakai, Betsaida dami! Ami kwanatu kamosiyai bera ghamaghamasi aberai ma ami berabero ke kota~miirikupukuputei. Nani berasi Taya ma Saidon kwanatusi kamosiyai ata~berai na yaghiyaghina i berabero itinimayei ma ita~miirikupukuputei ma ere yapuyapukaresi mowamowasi ita~vivikote, iti~matakira da i berabero kubiine inuwapoya.”ⁿ ¹⁴Ma vitupavira kana mara ina~nekiibau na Korasin ma Betsaida dami kami kovogha ina~rakata kirakai, ke Taya ma Saidon damsida kii kovogha nakanani. ¹⁵Ma Kapenyam dami, konotanotai da kota~ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina~tawemi konoru ku keyama karata makamakii nonowina.”^o

¹⁶Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Iyavo kava ini~yanemi na taku yavata iyaneku. Ma iyavo kava ina~baremi na taku yavata ibareku. Ma iyavo kava ina~bareku na wawayina ivonataweku na tuna yavata ibarei.”^p

Yesu kana kivikivina ivi~72 ivovira.

¹⁷Yesu kana kivikivina ivi~72 nuwabiibiyai ivovira kurina da ivona bo, “Bada, avamuwai sisiya bagibagisi katerei ma kanuma beroberosi ivotekateka!”

¹⁸Ma ivonapotesi bo, “Taku mani Seitan akitai, tuna namanamara nakanani kunumai ipeku. ¹⁹Rewapana averemi da mota ma gwaghagwagha koni~tugudaguda ma bade kata ghaviya ina rewapana kudubina kona~ghekuyowei. Ma ke sago gubaga kona~panani.”^q ²⁰Ma ke koni~nuwabiibai da kanuma beroberosi evovotekatekemi, iyamna tuna na ke bera ghamana. Kovi~nuwabiibii kirakai da God kami vava kunumai igirumi.”

Yesu ivi~nuwabiibai.

(Mat 11:25-27, 13:16-17)

²¹Nani maranai Yesu, Kanuma Vovokaravina damina iviia da ivi~nuwabiibii kirakai ma ivona bo, “O, Mamai, tam Bada kunumai

---

^m 10:12 Gen 19:24-28; Mat 11:24, 10:15   ⁿ 10:13 Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4   ^o 10:15 Isa 14:13-15   ^p 10:16 Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48; Jon 13:20   ^q 10:19 Psa 91:13

ma dobuwai. Aikiikiiwem da vonavaghata kuteregavui da iyavo kava inotanotai da i nuwagiura ma i akovi irakata na ke itakovi. Ma iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na kurisi vonavaghata kivi~debei da iakovi. E, Mamai, am kayowana kuberai da nakanani itupuwa.”

²²“Aku Mamai bera peyarina ivereku. Ma Mamai kava Natuna iakova bubuni. Ma Natuna na Mamai iakova bubuni. Ma iyavo kava Natuna ivinesi da ina Mamai ivi~debei kurisi na ti yavata Mamai iakova bubuni.”^r

²³Ma Yesu imiiritavire ma kana kiviivina kava kurisi ivona bo, “Kovi~nuwabiibai da God ivi~biibinimi da weni berasi peyarina matamiyai kokitakitai. ²⁴Avonavonemi da peroperoveta ma kiikiivavo peyarisi i kayowana da aviyavisina kokitakitai na ita~kitai ma kegha. Ma bade i kayowana da aviyavisina kovi~yanei na iti~yanei ma kegha.”

Sameriya wawayi biibiina ina miiba.

²⁵Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivomiiri da Yesu ita~rubui. Ivona bo, “Bada, avi ana~berai da yawasa makamakii nonowina ana~panani?”^s

²⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kivi~yavi na kamonai aviyavisina iterei? Am nota ikikava?”

²⁷Ma ivonapotei bo, “ ‘God nuwanuwana kuna~viiya. Nuwanuwam kudubina, kanumim kudubina, am nota kudubina ma am rewapana kudubina God kuna~verei.’ Ma bade igiruma bo, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meym, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.’ ”^t

²⁸Ma Yesu ivonei bo, “Kuvona bubuna. Nakanani keberai ma yawasa makamakii nonowina kuna~panani.”^u

²⁹Ma tomowina ke iti~nuwabiibai ma ina kayowana da tuna mani ku biibiina ita~tere meyei. Tuna kubiine Yesu ivi~tarakiyanei bo, “Igiruma da kwinaku kurina ati~nuwaviina na meni wawayisi kava kurisi ata~berai?”

³⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago Jerusalemuwai ivomiiri, ibaba iororu ku Jeriko. Ma keta borinai yapiyapi wawayisi tomowina ivowai. Kana gara irupami ma ivi~kiiyedarana kirakiyei da gisina kava ita~rabobo ma iverukuyowei. ³¹Ma taparoro badana sago nani ketanai ibaba ipisi da tomowina ikitai. Ma iveruvuvurei da ibaba inae. ³²Muriyai Livai tomowina sago ipisi da meni gawarinai tomowina ikenakena nake na berana sago iberai, ikitai ma iveruvuvurei da ibaba inae. ³³Ma murina vaghata na Sameriya tomowa ibaba da meni gawarinai tomowina ikenakena na kurina inekiibau. Ikitai da ivi~kamyuyuwai.”^v ³⁴Inae kurina

^r 10:22 Jon 3:35, 10:15   ^s 10:25-28 Mat 22:35-40; Mak 12:28-34   ^t 10:27 Lev 19:18; Deut 6:5   ^u 10:28 Lev 18:5   ^v 10:33-34 2Chr 28:15

ma kana gubaga ibunami, oira ma wain itepoi ma igerei. Ma ikavari, ina ku donki ivi~gerui ma ineyei numanumataya i ku numa. Ma yavata imakii mareba da ikoyagha bubuni. ³⁵Mara itom na ina kutu ivotawei da silva mane riririghisi ruwa iviia. Ma numa kana koyakoyagha iverei ma ivonei bo, 'Ita tomowa kekoyagha bubuni. Ma mikedada weni manena ke kovokovoghina na ana~vovirame wike ma ku tepana ana~terei.'

³⁶Yesu weni miibiina ivi~kovini ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina kurina ivona bo, "Am nota ikikava? Weni wawayisi ivi~aroba kamosiyai na meni tomowina ivi~kwinana bubuna gubagubagina kurina?"

³⁷Ma ivonapotei bo, "Nani tomowina ivivi~kamyuyuwei."

Ma Yesu ivona bo, "Vaghina. Kenae ma tam bade nakanani keberai."

Yesu inumataya Mata ma Meri kurisi.

³⁸Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da ku kwanatu sago inekiibau. Ma nani dobunai wavine sago kana vava Mata ivi~kiikiwesi ma irutinisi da kana numataya.^w ³⁹Mata tina kikei kana vava Meri ma tuna inae da Yesu kaena ririnai imakai da ina vibeyebeyena ivivi~yana bogai. ⁴⁰Ma Mata ina biga irakata da ivi~tinavirai tuna kubiine ivi~nuwapoya da inae Yesu kurina ma ivona bo, "Kuti~kamyuyuweku. Tiku kikei ivotereku da biga kudubina ina kiku kava aberabera. Kevonei da ini~viteku."

⁴¹Ma Bada ivonapotei bo, "Mata, Mata. Kegiyagiyaguwa ma bera peyarina kinuwapoya kirakiiyei. ⁴²Bera sago kava ibiibii kirakai ma tuna kuta~kayowei. Meri na bera biibiina ivinei da ke ini~wapai."

Yesu nipowana ketana ivi~beyesi.

(Mat 6:9-13, 7:7-11)

11 ¹Mara sago Yesu inae ku dobu sago ma iniponipowana. Inipowana ikovi na kana kivikivina sago ivonei bo, "Bada, Jon kana kivikivina ivi~beyebeyesi da ikikava ita~nipowana. Ma nakanani kuti~beyebekai da kata~nipowana."

²Ma Yesu ivonesi bo, "Maranai kona~niponipowana, kovona bo, 'Mamai,

Kam vava kavovokaravei.

Kainowi da am vikiiavona dobuwai ina~makai.

³ Mara nonowa kakii vavai keverekai.

⁴ Ma wawaya i bera beroberosi kurikai kanotatawei na nakanani akii bera beroberosi kenotatawei.

Kevi~nowekai da ruyagha ke kana~panani.' "

⁵Ma bade ivonesi bo, "Mikedada didibarai kwinam sago kurina kuta~nae ma kuti~nowi bo, 'Kwinaku, puwata gisina kuta~vereku ⁶iyamna kaku

^w 10:38-39 Jon 11:1

numataya sago wekarakava dobu rabarabai ipisi ma ke sago aviyavisina gwabikuwai da ata~verei ita~kam.’ 7Iyi tam nakanani kuti~nowi na kwina nuna kamonai ina kayowana da ita~vonapotem bo, ‘Kenetaweyana! Ke ana~vomiiri da ani~vitem. Matuketa agudui ikovi, ma natunatuku yavata kakenakena.’ 8 Avonavonemi, nakanani ita~vonapotem ma kegha da ina~vomiiri da puwata ina~verem. Avi kubiine? Ke tam kwina kubiine da ini~vitem ma kuvi~nowi kirakai, kuvi~tepatora ma ke kutinimaya, tuna kubiine ina~vomiiri ma am nuwapoya kudubina ina~berai. 9 Tuna kubiine avonavonemi da kovi~nowi da God ina~veremi. Koekwa da ami kayowana kona~panani. Kokiipowapowara da God matuketa ina~votawei. 10 Iyavo kava God kurina ini~nowi na kudubisi kurisi ina~verena. Iyavo kava inekwa na i kayowana ina~panani. Ma iyavo kava ina~kiipowapowara na matuketa ina~votawei kubiisi. 11 Mikeda natum ita~pisi ma iyana kubiine iti~nowi kurim na mota kuta~verei, bo? Kegha taweyana. 12 Bo kiu pupuna kubiine iti~nowi kurim na gwaghagwagha kuta~verei, bo? Kegha taweyana. 13 Tami na wawaya beroberomi ma kegha da koakovi da natunatumi kurisi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Koni~nowi na Kanuma Vovokaravina ina~veremi.”

Yesu ma Berusiburu.

(*Mat 12:22-30; Mak 3:20-27*)

14 Mara sago Yesu kanuma berona tomowa sago gwabinai ikwavini, kanumina iberai da tomowina ke kovokovoghina da iti~sisiya. Ikiibutawei inae na tomowina sisiya ivi~karei ma koroto ghamana weni berana ikitai da ivi~deyei. 15 Ma wawaya viya ivona bo, “Yesu ina rewapana kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”^x

16 Ma viya na Yesu irubui, ivi~nowi da bera ghamana ita~berai, iti~matakira da ina rewapana God gwabinai iviia.^y 17 Ma Yesu i nota iakovi ma ivona bo, “Mikeda kiivavo sago ina wawaya ita~totoyaraghi da dam ruwa na nani kiivavona ina rewapana ita~gisi. Bo mikeda dam sago kamonai rakaraka ruwa iti~kawapata na nani damna ke ita~miirikikina, ita~peku. 18 Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti~kawapata na ke kovokovoghina da ina vikiivavona ita~miirikikina. Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine weni nakanani aisisiya. 19 Ma mikeda Berusiburu rewapana ita~vereku da kanuma beroberosi ata~kwavinisi na kami kivikivina na rewapana iyi gwabinai iviia da ekwavikwavinisi? Tami mani kami kivikivina ina~vonemi da tami koibero. 20 Ma taku na God imana gwabikuwai da ina rewapanai akwavikwavinisi na aidebei kurimi da God ina vikiivavona inekiibau.”

^x 11:15 Mat 9:34, 10:25   ^y 11:16 Mat 12:38, 16:1; Mak 8:11

²¹“Tomowa rewapanina ere kapiyina ina numa ini~tarapaparanei na ina sawara kudubina ina~makai bubuna. ²²Ma wawaya sago rewapana kirakiina ina~kayaya kurina da ina~ghekuyowei na ina sawara ma nani kapiyina tomowina ivivi~tumaghanei na peyarina ina~kavari ina~nae da sawarisi turaturana yavata ina~rereghi.”

²³“Tuna kubiine meni wawayina ke kwinaku na ikawapateku. Ma meni wawayina ke iti~viteku da yavata kata~vivikiidaburana na aku biga eresoresotawei.”^z

Kanuma berona ivovira.

(Mat 12:43-45)

²⁴“Kanuma berona wawaya ina~kiibukuyowei na warereyai ina~baba yawara, gawara inekwai da ini~yakam, ma ke ina~panani. Ma ina~vona bo, ‘Aku numa avoterei na ana~vovira nake.’ ²⁵Ina~nekiibau na ina~kitai da wawaya numa igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ²⁶Vaghina ma ina~nae da kanuma beroberosi bero kirakiisi miikovimaruwa ina~rutinisi ma peyarisi ina~vovirame tomowina kurina da gwabinai ina~runuma. Kunona tomowina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina~runuma na ina yawasa ina~bero kirakai.”

Nuwabiibai vaghata.

²⁷Yesu ivivi~sisiya ma wavine sago koroto kamoni ikiirara bo, “Am maduwa iti~nuwabiibai da ivi~tuwem ma ivi~susum.”

²⁸Ma ivonapotei bo, “Ma iyavo kava God vonana ini~yanei ma ina~votekatekei na God ini~biibiinisi da i nuwabiibai ina~rakata sasara.”

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mat 12:38-42)

²⁹Yesu gwabinai koroto irakata kirakai ma ivonesi bo, “Weni kimtina na wawaya beroberosi, ekayokayowei da matakira ghamana ita~kitai ma ke sago matakira ana~veresi da sago kava ina~kitai, tuna na Jona ina matakira.^a ³⁰Ikikava Jona ivi~matakira Nineva damsi kurisi, nakanani Wawaya Natusi ini~matakira weni kimtina kurisi.^b ³¹Vitupavira kana mara ina~pisi na Seba damsi i kiivavo wavinena ina~vomiiri ma ina~vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamoni na berabero wawayisi. Mara katamaninai nani wavinena dobu rabarabai ibaba inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura iti~yanei. Ma karako weni maranai, wawaya sago inekiibau ma tuna na Soromon ighekuyowei.^c ³²Jona idima Nineva damsi kurisi na i berabero ivinimaye ma imiirikupukuputei. Ma mara damoni Nineva damsi ina~vomiiri ma

^z 11:23 Mak 9:40   ^a 11:29 Mat 16:4; Mak 8:12   ^b 11:30 Jon 3:4   ^c 11:31 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12

ina~vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamoni na berabero wawayisi. Ma karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.”^d

Tupuwa kana yasegana.

(*Mat 5:15, 6:22-23*)

³³“Wawaya rampa ina~kapuni na ke ina~teregavui ma bade ke bayawa vivikuratabuna kamoni ina~terei. Kegha, ini~rorokei da iyavo kava ina~rui ku numa na yaseganina ina~kitai.”^e ³⁴Matami na tupuwimi kana kibe. Matami biibiisi da kokitakita bubuna na yasegana gwabimiyai da tupuwimi inunui. Ma matami beroberosi da ke kota~kitakita na nubakutuwa gwabimiyai da tupuwimi inunui. ³⁵Tuna kubiine kokitaruvimi da yasegana gwabimiyai ina~makai ma ke nubakutuwa. ³⁶Mikeda yasegana gwabimiyai ma tupuwim kamoni nubakutuwa kegha na yasegana gwabimiyai ina~rakata da yaghiyaghina tupuwimi kudubina ina yasegana yavui. Tuna nakanani ma kibe gweyurina ita~kamowanimi.”

Nuwapoya miikovimasago.

(*Mat 23:1-36; Mak 12:38-40*)

³⁷Yesu ivi~sisiya ikovi ma Perisi sago ipisi kurina ma ivonei da yavata ita~nae da ina numiiyai ita~kam. Inae ma Yesu irui ina ku numa ma nevanenanai ikenavipika da ita~kam. ³⁸Ma Perisi tomowina ivi~deye kirakiiyei da Yesu i kiki ke ita~nunuri, imana ke ita~tepokowakowai. ³⁹Ma Bada Yesu ivona bo, “Tami Perisi dami dabira ma redu kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na panikowa ma nota dowadowasi itupo. ⁴⁰Neghaneghami! God ke kupuna kava ita~yamoni ma kamona yavata. ⁴¹Aviyavisina ami dabira kamoni na konuwatawei ma moyamoyakisi kurisi koverena. Nakanani kona~berai na kudubina kona~gigiri da God ku matana na biibiina kavakava.”

⁴²“Tami Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai iyamna bera gisigisisi konununura bogai ma bera ghamaghamasi ke kota~beraberai! Vane ruguruguna ami vao kamoni koiyyavi da viya ma ruguruguna imaruwa kamosiyai na sago koviiviyi da Taparoro Numana kamoni God kurina kosuwawara. Ma bera maninisi wawaya kurisi ke kota~beraberai, ma bade God nuwanuwana ke kota~viiya. Bera gisigisisi koberaberai na vaghina, ma bade ku tepana na bera ghamaghamasi yavata kota~beraberai.”^f

⁴³“Tami Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai, iyamna ami kayowana ghamana da koti~wawayaghama, tuna kubiine kiki numasi kamoni wawaya ghamaghamasi kii gawarai komakamakiivipika ma bade

^d 11:32 Jon 3:5   ^e 11:33 Mat 5:15; Mak 4:21; Luk 8:16   ^f 11:42 Lev 27:30

vigimara gawarisiyai ami kayowana da wawaya ina~vokaravemi.

⁴⁴Tami Perisi dami, koti~nuwapoya kirakai, iyamna tami nakanani ma karawaga ke gwagwagwarina. Wawaya tepanai ina~baba ma ke itakovi da kaesi gaburina na wawaya tupuwina idogoi.”

⁴⁵Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivona bo, “Bada, weni nakanani kisisiya na tokai yavata kevonavonavigibowikai.”

⁴⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Tami bade vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti~nuwapoya kirakai, iyamna vita ghamaghamasi wawaya kovereveresi ma ke ruvaruvana da ita~kavari. Ma bade ke kota~vovororona da koti~vitesi. ⁴⁷Koti~nuwapoya kirakai, iyamna ami kaekiki mau God ina peroperoveta ivi~kiivunuwana ma idogosi. Ma tami na meni gawarisiyai idogosi na kii matakira kopasipasi. ⁴⁸Nakanani koberaberi na koimamatara meyemi da ami kaekiki i berabero koivaghinei iyamna ti na ivi~kiivunuwana ma tami na kii matakira kopasipasi. ⁴⁹God namada iakovi da nakanani kota~berai tuna kubiine ivona bo, ‘Aku peroperoveta ma aposol ana~vonatawesi kurisi. Ma viya ini~kiivunuwana ma viya ini~tupaketowanesi.’ ⁵⁰Dobu karenei da ku karako peroperoveta peyarisi ivi~kiivunuwana ma tarasi isororo na God weni kimtina ini~wavumi, tami biwana kudubina kona~viya. ⁵¹Abel tarana kubiine ma bade Zekaraya tarana kubiine, tuna suwara kapuna kana kema ma Taparoro Numana basunai ikiivunui da irabobo. Vonavaghata Abel ina mariyai ipisi da ku Zekaraya na kudubisi i rabobo kubiine na biwana God weni kimtina ina~veremi.”[§]

⁵²“Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti~nuwapoya kirakai, iyamna koiketagudugudu da wawaya vonavaghata ina ku numa ke ina~ru. Tami mani ke kota~ru ma bade iyavo kava i kayowana da ita~ru na koitarapaparanesi.”

⁵³Ma Yesu nani dobuna ivoterei da inae. Ma tuna maranai Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~karei da Yesu kurina nuwanuwasi ipughupughu da yavata ivivi~kawapata. Ma mara nonowa Yesu kurina vitarakiiyana bogii ma bogiiyai itereterei da ivivi~kaetina. ⁵⁴I kayowana da Yesu iti~sisiya bero na ita~paniya.

Yesu wawaya miiriruwaruwasi ivi~sisiyesi.

(Mat 10:26-27)

12 ¹Nani maranai koroto ghamanakina ivi~kiiriyeriyeyana da wawaya ivivi~kiipasipasiyana. Ma Yesu sisiya ivi~karei, kana kivikivina kava ivonesi bo, “Perisi damsi na miiriruwaruwasi ma viviberosi. Kokitaruvimi da nani yist na ke ina~damana

§ 11:51 Gen 4:8; 2Chr 24:20-21

kurimi.^h ²Ma mara sago wawaya i bera gavugavusi kudubina na God ini~debei ma bade ina~berai da aviyavisina kudubina guduguduna na ina~votawei.ⁱ ³Aviyavisina didibarai koisisiyei na madeghai God sisiyisi ini~debei da wawaya peyarisi ini~yanei. Ma aviyavisina numa kamoni wawaya tinisiyai koisisiyakarakaravei na tuna matarai sisiyisi peyarina ina~rukaghei.”

Iyi kota~yabumanei?

(Mat 10:28-31)

⁴“Turaturaku, avonavonemi da iyavo kava ina~kiivunumi na ke kona~yabumanesi. Ina~kiivunumi ma murinai ke kovokovoghina da aviyavisina berona ina~berai kurimi. ⁵Ma ani~beyemi da meni wawayina kota~yabumanei. Tuna na God ma ina rewapana emakamakai da ina~kiivunumi ma rabobo murinai ku keyama karakaratina ina~tawemi. Vonavaghata, tuna wawayina kota~yabumanei.”

⁶“Aririta miikovi kota~gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da God na aririta sago kava ke ini~notawapei. ⁷Vonavaghata, God uyawim peyarina ivi~yavi ikovi, iakovi da viya. Ke kona~yabumana, tami God kurina miiyanimi irakata kirakai ma enotanotimi. God ku matana aririta peyarina koghekuyowesi.”

Keriso ina wawaya.

(Mat 10:32-33, 12:32, 10:19-20)

⁸“Avonavonemi, wawaya kurisi koni~debei da tami na aku wawaya ma taku Wawaya Natusi nakanani ana~berai kubiimi, God ina aneya maghinosiyai ani~debei da tami na aku wawaya. ⁹Ma kona~vonaveyiyeku na God ina aneya maghinosiyai bade ana~vonaveyiyemi.”

¹⁰“Wawaya ini~avaberoweku na kovokovoghina da God i berabero ina~notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina ini~avaberowei na God ke ina~notatawei.”^j

¹¹“Wawaya ina~patumimi ma ina~rutinimi da kiki numasi kamoni ma kwanatu babadisi ma kiikiivavo maghinosiyai kona~miiri da ini~tupavireviremi. Ma ke koni~nuwapoya da ikikava kona~vonapotesi bo kami papara kona~vowai,^k ¹²iyamna nani marasiyai Kanuma Vovokaravina ini~beyemi da ikikava koni~sisiya.”

Mura wawayina neghaneghana.

¹³Tomowa sago koroto kamoni Yesu ivonei bo, “Bada, aku tuwa kevonei da akii mamai ina buderi nevanevana ina~vereku.”

^h 12:1 Mat 16:6; Mak 8:15 ⁱ 12:2 Mak 4:22; Luk 8:17 ^j 12:10 Mat 12:32; Mak 3:29

^k 12:11-12 Mat 10:19-20; Mak 13:11; Luk 21:14-15

¹⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Aku tomo, ke sago iyai rewapana ita~vereku da ami mamai buderina ata~rereghi.” ¹⁵Ma peyarisu ivonesi bo, “Kokitaruvimi da ke kona~vomatamatighana kirakai. Ami mura ma ami sawara ina~rakata na yawasa vaghata ke ina~veremi.”

¹⁶Ma weni miibiina ivonesi bo, “Mura tomowina sago iyaba da iti~maghara ¹⁷ma ina vavai irakata. Ma ivi~nuwanotanota bo, ‘Avi ana~berai? Numa kweta ke ruvaruvana.’ ¹⁸Muriyai ivona bo, ‘Agunai weni nakanani ana~berai. Aku numa kweta gisigisisi ana~rika ma ghamaghamasi ana~vowa da aku maghara ma aku sawara ana~vovidaburana bubuna. ¹⁹Ma ana~vona bo, “Taku vaghina, aku mura irakata da mara gurina ana~kam, anuma ma ani~nuwabiibai.”~’ ²⁰Ma God nani tomowina ina~vonei bo, “Tam neghanegham. Weni didibarinai am yawasa ana~viitawei da kuna~rabobo. Ma aviyavisina kudubina kuvovidaburi ma kuvivi~maghari na iyi ini~rapenei?””

²¹Ma bade ivonesi bo, “Iyavo kava enotanota meyesi ma dobu ina sawara ina~vovidaburana na ikikava itupuwa nani mura tomowina kurina na nakanani ina~tupuwa kurisi. God ita~notanotai ma kanumisi ina mura ita~vovidaburana na kegha.”

God kovi~tumaghanei ma ke koni~nuwapoya.

(*Mat 6:25-34*)

²²Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa dobuwai na ke koni~nuwapoyei da aviyavisina kona~kani ma aviyavisina kona~kotei. ²³Ami yawasa na ke kam kava kubiine ma tupuwimi na ke gara kava kubiine. ²⁴Oghogha kokitisi. Ke ita~wayowayowa ma ke ita~vivimaghara. Ma God ikanikanisi. Ma tami na ekayokayowana kirakiiyemi, ke kiu nakanani. ²⁵Ma nuwapoya notasi ke ini~vitemi da ami yawasa gisi vaghina ini~gurini. ²⁶Ma bade ke ini~vitemi da bera gisi korekorena ina~tupuwa. Tuna kubiine avi kubiine bera peyarina koinuwapoyei? ²⁷Saru kokitai, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita~vovobagibagi ma kii gara ke ita~popopo ma kitasi ibiibii kirakai da Kiiivavo Soromon kana gara biibii kirakiina ighekuyowei.¹ ²⁸Inamona na karako egogogo ma maram wawaya ina~kapuni ma kegha da God ikotevunaghisi. Inamona ikotevunaghisi ma tami iyavo kava ami vitumaghana igisi na bade ini~kotevunaghimi.”

²⁹“Kam ma uma ke kona~nota kirakiiyei ma ke koni~nuwapoyei. ³⁰Iyavo kava God ke ita~vivotumaghanei na kam ma uma inuwapoyei ma ekwekwa kirakiiyei. Ma tami na ami Mamai namada iakovi da aviyavisina kokayokayowei. ³¹God ina vikiivavona konekwai na bade ku tepana ami kayowana dobuwai ina~vokiibuwei.”

¹ 12:27 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6

Kunuma kana mura.

(Mat 6:19-21)

32 “Tami aku sipu yavona na ke kona~yabumana, iyamna ami Mamai inuwabiibai da ina ku vikiivavona korui ma rewapana evereveremi da yavata koni~kiivavo patapata. 33 Ami mura kovi~gimara ma mane na moyamoyakisi kona~veresi. Ami kutu ku kamona na kunuma kana mura konuwani, ke dobu kana mura. Kunuma kana mura na ke ina~ravuwa, ke meyani da ina~kovi, yapiyapisi ke ina~kavari, ma kaniketekete ke ina~kani. 34 Meni dobunai ami mura kovovovidaburana na bade nuwanuwami na nani dobunai.”

Matami ekarata ma kona~banenega.

35 “Ami rampa kokapuna ma kokitaruvai da mara nonowa ina~karakarata. Ma bade kovi~gara, kovovunagha meyemi da biga kubiine.^m 36 Koberai da tami nakanani ma bigabiga wawayisi ita~vivikoyakoyagha da i bada kamporaghai ina~vovira ku numa. Kurisi ina~nekiibau ma ina~kiipowapowara na yaghiyaghinai matuketa ina~votawei.ⁿ 37 Ina~kitisi da ebanebanenega na ini~nuwabiibii kirakiiyesi. Vonavaghata avonavonemi, nani badana ina~tereoruwe meyei da bigabiga kana gara ina~kotei ma ina~vonesi da ina~makai ma ina~kam ma tuna mani ina~koyaghisi. 38 Vona bubuna da i bada didibarai ina~vovira ku numa ma ina~pananisi da patana da ebanebanenega na ini~nuwabiibai. Namanaki kokorereko kana viruwa bo viarobina kamoni ina~nekiibau kurisi ma kegha da matasi ina~kitakita na ini~nuwabiibii kirakiiyesi. 39 Ma sago ana~vonemi, weni tuna damina kovii bubuni. Mikeda numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita~pisi na ina numa iti~tarapaparanei da yapiyapina ke ita~gavovori.^o 40 Tami bade nakanani kona~vovunagha ma kona~banebanenega. Mara sago kona~notanotai da Wawayata Natusi ke ita~pipisi ma nani kamoni ina~nekiibau.”

Bigabiga patupatutuna bo ke patupatutuna.

(Mat 24:45-51)

41 Pita ivona bo, “Bada, weni miibiina na tokai kava kubiikai bo wawayata peyarina kubiisi?”

42 Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Numa badana bigabiga sago patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina~vinei da bigabiga peyarisi kii koyakoyagha. Ma rewapana ina~verei da ini~badesi ma kii miya ma kii vavai ina~rerereghi. 43 Numa badana ina~vovira ma ina~kitai

^m 12:35 Mat 25:1-13   ⁿ 12:36 Mak 13:34-36   ^o 12:39-40 Mat 24:43-44

da ekoyakoyagha bubunisi na ini~nuwabiibiiyei. ⁴⁴ Vonavaghata avonavonemi, rewapana ghamana ku tepana ina~verei da aviyavisina kudubina rapenai na ku imana ina~terei da ina~koyaghi. ⁴⁵ Ma mikeda bigabiga kii koyakoyagha ita~vona bo, 'Aku bada inae ma mara gurina murinai ina~vovira,' na iti~karei da bigabiga wivinesi ma tomotomowisi ita~widiwidi kirakiyesi, ita~guraguramodi ma itumuma neghanegha. ⁴⁶ Mara sago nani berasi ina~beraberi na ina bada ina~nekiibau da ini~tataghani. Ma kovogha ghamana ina~verei ma ina~kwavini da iyavo kava ke ita~votekateka na ku kamosi ina~rui da yavata ina~makai."

⁴⁷ "Meni bagibagi wawayina iakovi da avi bigana kava ina bada ekayokayowei da ina berai ma ke ita~vovovunagha ma ke ita~votekateka na kovogha ghamana ina~viiya, kana widi ina~peyari kirakai. ⁴⁸ Ma meni bagibagi wawayina ke itakova bubuna da aviyavisina kava ina bada ekayokayowei, ma ina~bera beroi na kana widi ke ita~peyari. Tami iyavo kava puyo ghamaghamasi God gwabinai koviiya na ekayokayowei da kona~vere meyemi da biga ghamaghamasi kona~berai. Ma bade tam iyai da God itumaghanem ma bera peyarisu ku imam iterei da kuna~koyaghi na ekayokayowei da nani vitana ghamana kuna~kavara bubuni."

Vimakiibogebogeyana.

(Mat 10:34-36)

⁴⁹ "Apisi ku dobu na keyama karakaratina akavarapiyei, ma aku kayowana da namada ita~karata bubuna. ⁵⁰ Ma kunona babataito^p sago damina ana~viiya ma ere nuwapoyiku aikoyakoyagha da tuna berana ina~kovi.^q ⁵¹ Konotanotai da apisi ku dobu da makiinuwapota ina~tupuwa, bo? Kegha, avonavonemi da apisi na kubiiku vimakiibogebogeyana ina~tupuwa. ⁵² Karako weni marana ma nake na rakaraka kamoni wawaya miikovi na ini~makiibogebogesi da wawaya aroba ivi~ruwa ini~kawapatesi bo wawaya ruwa ivi~aroba ini~kawapatesi. ⁵³ Wawaya ini~kiitawetaweyana da mamai natuna tomowina ini~ghaviyei ma bade natuna ina mamai ini~ghaviyei. Maduwa natuna wavinena yavata ini~ruwa ma bade natuna wavinena ina~vomiiri da ina maduwa yavata ini~ruwa. Ma kwabura rawana wavinena ini~kawapatei, ma bade rawana wavinena ina~vomiiri da kwabura ini~kawapatei."^r

Ikikava wawaya akova ina~viiya da bera sago ina~tupuwa.

(Mat 16:2-3)

⁵⁴ Yesu koroto ivonesi bo, "Kwavu dumadumasi kona~kitai da dipiiyai ighegheyana na kokayokayovona bo, 'Garewa ina~katuna,' na

---

^p 12:50 'Babataito' na Yesu ina vokwarakwara ma rabobo isisiyei. ^q 12:50 Mak 10:38
^r 12:53 Mic 7:6

kovonavona bubuna, nakanani ina~tupuwa. ⁵⁵Ma damina koviiyiya da yavara everaverau na kokayokayovona bo, ‘Madegha ina~muyamuya kirakai,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina~tupuwa. ⁵⁶Tami miiriruwaruwami, iyamna dobu ma kunuma kokitakitai na akova koviiyiya da aviyavisina ina~tupuwa. Ma avi kubiine karako aviyavisina etuputupuwa na damina ke kota~viiviiya?”

Kami ghavighaviya yavata ami piropiro kovi~maniniya.
(*Mat 5:25-26*)

⁵⁷“Avi kubiine ke kota~vivarapiri meyemi da meni berana na maninina? ⁵⁸Wawaya yavata koni~kawapata ma kona~vomiiri da vitupavira badana kurina da ami vikawapata iti~maniniya, na kobera tovoni da ketiyai tami mani ami piropiro koni~maniniya. Ke koni~maniniya na kam ghaviya ina~tinakwarokwarom vitupavira badana kurina. Ma tuna ina~vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina~terem. Ma tuna ina~rutinim da ku gabura ina~terem. ⁵⁹Avonavonemi da gabura kamonai kuna~makii kirakai da kam kovogha kudubina kuni~miiya yavui.”

Ami berabero kona~miirikupukuputei bo kona~rabobo.

13 ¹Wawaya viya Yesu ivonei bo, “Pailat ina seri wawayisi inae da Gariri damsai viya ivi~kiivunuwana maranai i ghamoghamo suwarisi ivovovunagha da ita~kapuna. Ma wawayisi tarasi na ghamoghamosi tarasi yavata ivi~sagoi.” ²Ma Yesu ivonapotesi bo, “Weni nakanani irabobo kubiine na konotanotai da nani Gariri damsai na i berabero irakata, ke nakanani ma Gariri damsai viya, bo? ³Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami berabero ke koninimayi ma ke kona~miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni~wapai. ⁴Ma nani wawayisi ivi~18 Jerusalem kamonai irabobo maranai Silowam numana ipeku ku tepasi na konotanotai da ti i berabero irakata kirakai, ke nakanani ma wawaya viya Jerusalem kamonai, bo? ⁵Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami bera beroberosi ke koninimayi ma ke kona~miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni~wapai.”

Kii ke itame miibiina.

⁶Ma Yesu weni miibiina ivonesi. “Tomowa sago ina vao kamonai koweya ivoni. Ma inae da koweya amena itekwai ma ke sago ita~panani. ⁷Ma ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Taku madegha aroba avi~veruvira wike da weni kiina arurupoti ma amena aekwekwa kavai. Ketaratawei! Avi kubiine tano muina kava eviiviiya?’ ⁸Ma vao kana koyakoyagha ivonapotei bo, ‘Bada, tavoterei da madegha sago ina~miiri. Ma nani kamonai kiina ana~koyagha bubuni, kunukununa ririnai

ana~koini ma mugu ana~tawei da ramramna muina ina~viiya. ⁹Ma maram madeghinai iname boni na ibiibai. Ma kegha, na tataratawei.’ ”

Yesu wavine gubagubagina ivi~yawasi.

¹⁰Viyakam marana sago kiki numana kamoni Yesu ivivi~beyebevena. ¹¹Ma wavine sago nani kamoni, kanuma berona gwabinai iberai da madegha 18 igubaga, kuputuwana itinarukumi da ke kovokovoghina ita~miirimanini. ¹²Ma Yesu wavinena ikitai na ikwatui da koroto ku maghinosi ita~pisi. Ma ivonei bo, “Wavine, avovotawem, karako weni gubagina ekiikiibutawem.” ¹³Imana ku tepana iterei na yaghiyaghina wavinena kuputuwana ivi~kiimaniniyei da God ivi~ghegheni.

¹⁴Ma kiki numana badana nuwanuwana ipughu da Yesu viyakam maranai wavinena ivi~yawasi. Tuna kubiine koroto kiki numana kamoni ivonesi bo, “Mara miikovimasago kamoni na biga taberaberi. Nani marasiyai kona~pisi da kona~bunama. Ma ke viyakam maranai kona~pisi.”^s

¹⁵Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Tami miiriruwawami! Viyakam maranai peyarimi sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona~rupama ma i numa kamoni kona~rutiinakiibuwesi ku okowa da inuma. ¹⁶Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata~rupami, bo kegha?” ¹⁷Yesu weni nakanani ivi~sisiya na iyavo kava ivivi~kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyarisi ivi~nuwabiibai da bera ghamaghamasi ipeyari iberaberi.

Kiiroko peina miibiina.

(Mat 13:31-32; Mak 4:30-32)

¹⁸Muriyai Yesu ivona tovonisi bo, “God ina vikiivavona na ikikava? Aviyavisina kurina ana~vonagubai? ¹⁹Tuna nakanani ma tomowa kiiroko peina iviia da ina vao kamoni ivoni. Peina igogo da ivi~kiidagima da kiu bogii ma bogiiyai ragharaghanai itowatowei.”

Yist Miibiina.

(Mat 13:33)

²⁰Ma Yesu ivona tovana meyesi bo, “God ina vikiivavona na aviyavisina kurina ana~tere tovonisi? ²¹Tuna na nakanani ma yist. Wavine yist gisina iviia ma parawa ghamana kamoni iterei ma ivoviravirai. Ma yist na parawa inunui da kapawina irakata.”

^s 13:14 Exod 20:9-10; Deut 5:13-14

Matuketa gisina.
(*Mat 7:13-14, 21-23*)

²² Yesu ivomiiri ku Jerusalem na keta borinai kwanatu ma meyagai kamosiyai ivivi~beyebejena. ²³ Ma wawaya sago ivi~tarakiiyanei bo, “Bada, wawaya ke peyarina yawasa makamakii nonowina ina~panani, bo?”

Ma ivonapotesi bo, ²⁴ “Kovi~paparana da ku matuketa gisina kona~ru, iyamna wawaya ipeyari ina~bera tovonu da ina~ru ma kara ke kovokovoghina. ²⁵ Marana ina~pisi da numa badana ina~vomiiri da matuketa ina~gudui. Ma matarai kona~miiri ma kona~kiikiipowapowara ma kona~vivinowi kurina bo, ‘Bada, matuketa kevtawei kubiikai.’ Ma numa badana ina~vonemi bo, ‘Ke atakovimi! Mimei kovi~piyana?’ ²⁶ Ma kona~vonapotei bo, ‘Rorova takam ma tuma patapata ma akii meyagiyai kuvivi~beyebejena.’ ²⁷ Ma numa badana ina~vona meyemi bo, ‘Ke atakovimi. Mimei kovi~piyana? Abaremi, konetaweyana. Peyarimi na berabero wawayimi!’^t ²⁸ Tuna maranai koni~tutuwana ma okemi koni~tarakikitei iyamna tami na kupunai, ma Abraham, Aisiki, Jeikap ma peroperoveta peyarisi kona~kitisi da ti na God ina vikiivavona kamonai.^u ²⁹ Ma dobu matatupina ruwamaruwa kamosiyai wawaya ina~riyesi ma kaporagha kubiine ina~makiivipika God ina vikiivavona kamonai.^v ³⁰ Vonavaghata da wawaya viya karako imuri na nani maranai ini~nao, ma wawaya viya karako inao na nani maranai ini~muri.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi~nuwapoya.
(*Mat 23:37-39*)

³¹ Nani maranai Perisi damsi viya ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Weni dobuna kekiibutawei kenae iyamna Kiivavo Herodi ina kayowana da ina~kiivunum.”

³² Ma ivonapotesi bo, “Konae da nani kukou dipa kovonei bo, ‘Karako ma maram na kanuma beroberosi ana~kwavinisi ma wawaya gubagubagisi ani~yawasisi, ma mara viarobina kamonai na aku biga ani~kovini.’ ³³ Vonavaghata da karako, maram ma mara kana viaroba na biga ke ana~voterei, aku kayowanai ana~nenae. Ma bade vona bubuna da peroperoveta na ke Jerusalem kupunai ita~raborabobo.”

³⁴ “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta kovi~kiivunuwana. Ma iyavo kava God ivonatawesi kurimi na wakimiyai koravisi da kovi~rabobosi. Mara ipeyari akayokayowei da ikikava kokoreko

^t 13:27 Psa 6:8   ^u 13:28 Mat 22:13, 25:30   ^v 13:28-29 Mat 8:11-12

wavinena mapemapena gaburinai natunatuna ekiikiividabudaburana da kii papara ita~vowai na nakanani Jerusalem dami kubiimi ata~berai. Ma tami kobara. ³⁵Damina kota~viia da God ivoteremi da ami numa kwebuna. Avonavonemi da ke kona~kita meyeku ina~nenae da mara sago kuriku kona~vona bo, 'God ini~biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!' ”^w

Yesu tomowa ivi yawasi.

14 ¹Viyakam marana sago Yesu inae da Perisi damsi i bada ina numiiyai ita~kam. Ma Perisi damsi viya ivivi~matatete bubuni da ita~kitai, vonaviyoyovana iti~kiigiyei bo kegha. ²Ma tomowa sago ipisi Yesu ku maghinona, tomowina na tupuwina gwarugwaruna. ³Ma Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi~tarakiiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamonai ivi~vaghinei da viyakam maranai wawayi tiyawasi bo kegha?”

⁴Ma peyarisi ivi~kawapotapota. Vaghina ma Yesu tomowina ivotovoni da ivi~yawai ma ivonatawei inae. ⁵Ma ivonesi bo, “Viyakam maranai natum bo am ghamoghamo ita~peku ku dogo kamona na kuta~kitakuyowei bo yaghiyaghinai kuta~tinepai?”^x

⁶Ma ke sago ikikava ita~vonapotei.

Viwayaghama miibiina.

⁷Yesu ikitai da kam kubiine na wawayi gawara biibiisi ivinevinei da ita~makai na weni miibiina ivi~isisiyei. ⁸“Iyi tam tavine kamna kubiine kam sisiya kuviiya ma kuna~pisi na ke wawayi ghamaghamasi kii gawarai kuna~makai. Mikeda wawayi sago kana vava irakata da ighekuyowem kana sisiya iviia da ina~pisi.” ⁹na kam badana ina~vonem bo, ‘Kevomiiri ma ita tomowa weni gawarina ina~viia.’ Ma tam kuninimaya da wawayota kurisi kuna~nae da kamosiyai kuna~makai. ¹⁰Ma weni nakanani kuta~berai. Tavine kamna badana kam sisiya ita~vonatawei da kuta~pisi na wawayota kamosiyai kuta~makai. Ma badana ita~pisi da ita~vonem bo, ‘Kwinaku, keghae ku gawara biibiina.’ Ma vaghina, wawayi maghinosiya ita~rutinim wawayi ghamaghamasi i ku gawara da kam vava ita~rakata. ¹¹Iyavo kava ekayokayotata ma ekayokayowei da ini~wawayaghama na God ina~tereoruwesi. Ma iyavo kava eteretereoruwe meyesi na God ina~terepisi da ini~wawayaghama.”^z

¹²Ma Yesu, Perisi damsi i bada kurina ivona bo, “Kam ghamana kuna~berai na ke varevaresim, am rakaraka, damturam bo mura wawayisi kii sisiya kuna~vonatawei da ina~pisi, iyamna am agabiibai

^w 13:35 Psa 118:26; Jer 22:5   ^x 14:5 Mat 12:11   ^y 14:8-10 Prov 25:6-7

^z 14:11 Mat 23:12; Luk 18:14

ina~kovoghi. Karakava kam sisiya ina~vonatawei da gwabisiyai kuna~kam. Nakanani ina~berai kurim na tam namada kam miiya kuviiya. ¹³Tuna kubiine kam ghamana kuna~berai na wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kii sisiya kevonatawei da ina~pisi. ¹⁴Ti wawayisi na ke kovokovoghina da am agabiibai ina~kovoghi, tuna kubiine God ini~biibinim. Ma maranai ina wawaya maninisi rabobowai ina~vomiiri na kam miiya God gwabinai kuna~viiya.”

Kamporagha miibiina.

(Mat 22:1-10)

¹⁵Ma tomowa sago Yesu yavata ikamkam ma ina sisiya ivivi~yanei. Ma ivonei bo, “Iyavo kava God ina vikiivavona kamonai ina~kamkamporagha na ini~nuwabiibii kirakai.”

¹⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago ivovunagha da kam ghamanakina ita~berai ma wawaya peyarisi ikwatusi da ita~pisi. ¹⁷Kam kana mara inekiibau na ina bigabiga ivonatawei da iyavo kava ikwatusi na ivonesi bo, ‘Kopisi ma takam, bera peyarina namada avovunagha ikovi.’ ¹⁸Ma peyarisi ivi~karei da ivonavonavurana. Wawaya sago ivona bo, ‘Taku aku dowa wekarakava agimari, tuna kubiine anenae da ana~kitai. Tuna kubiine ainowi da kuna~votereku.’ ¹⁹Ma sago ivona bo, ‘Taku aku ox imaruwa wekarakava agimari. Anenae da ana~bera tovonisi da uwata sawarina ina~tina bubuni bo kegha. Tuna kubiine ainowi da kuna~votereku.’ ²⁰Ma bade sago ivona bo, ‘Taku wekarakava atavine, tuna kubiine ke kovokovoghina da ana~pisi.’ ²¹Bigabiga ivovira ina bada kurina da weni sisiyisi ivi~mamatarei. Ma ina bada nuwanuwana ipughu da ivonapotei bo, ‘Kenae, yaghiyaghinai kekiibau ku kwanatu da ketiyai wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kuna~rutinapiyesi.’ ²²Ina bigabiga ivovira ma ivona bo, ‘Bada, aviyavisina kuvoneku na aberai da wawayisi ipisi, ma gawara ke ita~tupo.’ ²³Ma badana ivonei bo, ‘Kenae, kwanatu kekiibutawei da dipiiyai ma dobu rabarabai wawaya ketiyai kunekwisi da ina~pisi ma aku numa ini~tupo. ²⁴Avonavonem da iyavo kava kunona akwatusi ma ibara na ke sago aviyavisina ina~kuta tovonni weni kamna kamonai.’ ”

Ikikava Yesu kuna~kivini.

(Mat 10:37-38)

²⁵Koroto ghamana Yesu yavata ibaba inenae na imiiritavire da ivonesi bo, ²⁶“Meni wawayina nota ina~viiya da ita~kiviniku na ina~kayowana kirakiiyeku da ke nakanani ma ina mamai, ina maduwa, kawana ma natunatuna, varevaresina, novunovuna ma bade tuna mani ina~yawasa. Ke ina~kayowana kirakiiyeku na ke kovokovoghina da

ina~kiviniku.^a ²⁷Ma bade meni wawayina kana korosi ke ita~kavari da murikawai ita~pisi na ke kovokovoghina da ina~kiviniku.^b ²⁸Mikeda wawaya sago weni korotona kamoni am kayowana da numa ghamana kuta~vowai na kunona kuta~makai ma am mane kuta~ruvai da kovokovoghina da numa kana sawara kudubina kuta~gimara yavui bo kegha. ²⁹Numa vowana kuti~karei ma borinai am mane ita~kovi na ke kovokovoghina da numa kuni~kovini. Ma wawaya peyarisi ina~kitai ma ina~vonavinamem. ³⁰Ina~vona bo, ‘Nani wawayina numa vowana ivi~karei ma ke kovokovoghina da iti~koviya.’ ³¹Bo mikeda kiivavo ita~nae da kiivavo sago yavata iti~ghaviya na kunona ini~nuwanotanota da ina seri wawayisi 10~tausan na kovokovoghina da kana ghaviya ina seri wawayisi 20~tausan ina~miiripotesi bo kegha. ³²Ma sisiya ini~yanei da kana ghavighaviya ina seri wawayisi namada ivomiiri epipisi na ina yonayona ina~vonatawesi ini~nao. Ma dobu rabarabai ina~verupotesi ma ini~nowi kurisi da keta inekwai da nuwanuba kamosiyai ita~makai, iyamna ke kovokovoghina da ita~miiripotesi. ³³Ma bade nakanani, iyi tam ke kuni~vaghinei da am bera ma am yawasa kudubina ku imaku kuna~terei, tam na ke kaku kivikivina.”

Yegai damina kegha na titawei.

(Mat 5:13; Mak 9:50)

³⁴“Yegai na biibiina. Ma mikeda yegai damina ina~wapa na kara ke kovokovoghina da damina ina~vovira. ³⁵Ma mikeda yegai damina kegha na tuna iyamna kegha. Tuna kubiine ke vao kamoni kuna~tepotawei da dow muina ini~rakati. Kegha, tuna na berona, ketawei. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

Sipu iwapa miibiina.

(Mat 18:12-14)

15 ¹Mara sago teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi Yesu imiiriviviri da ina sisiya iti~yanei.^c ²Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivonavonakunukunura bo, “Weni tomowina berabero wawayisi i kiikiwesi ma yavata ekamkam.” ³Ma Yesu weni miibiina ivi~sisiyei kurisi. Ivona bo,

⁴“Mikeda am sipu ivi~100 ma sago ita~wapa na kade ivi~99 gawara yagharinai kuna~kuyowesi da wapawapana kunekwai bo? ⁵Ma kunekwai da kuna~panani na kade ere nuwabiibim ku katagheyam kuna~tawanepai ⁶da kuna~nae ku numa bo? Muriyai turaturam ma am rakaraka kuna~kwaturiyariyesi ma kuna~vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai, iyamna aku sipu iwapa ma apanani.’ ⁷Avonavonemi da wawaya

^a 14:26 Mat 10:37   ^b 14:27 Mat 10:38, 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23   ^c 15:1-2 Luk 5:29-30

sago kava ina berabero ininimayei ma ina~miirikupukuputei na kunumai nuwabiibai ina~rakata kirakai, da ke wawaya maninisi ivi 99 i berabero kegha inuwabiibiyesi nakanani.”

Mane iwapa miibiina.

⁸“Ma miiba sago na wavine ina mane na silva riririghisi imaruwa, ma sago ina~wapa na avi ina~berai? Kade rampa ini~nawai da numa ina~rughirighiriya ma inekwai da ina~panani bo? ⁹Ma ina~panani na wivine turaturana ina~kwaturiyariyesi ma ina~vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai iyamna aku mane sago iwapa na apanana meyei.’ ¹⁰Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimayei ma ina~miirikupukuputei na kunumai God ina aneya ini~nuwabiibii kirakiiyei.”

Yaraga iwapa miibiina.

¹¹Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Tomowa sago natunatuna totomomowa ivi~ruwa. ¹²Ma murimurina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, buderim na kaku reregha da kevereku.’ Vaghina ma i mamai na aviyavisina kudubina rapenai na ivorereghi natunatuna kurisi. ¹³Ke mara gurina ma murimurina ina sawara peyarina ivi~gimarei da mane iviia ma ivomiiri da ku dobu rabaraba. Ma nani dobunai berabero yawasina kamoni imakamakai da ina mane peyarina ivi~rekwe wapawapai da ivi~koviya. ¹⁴Ivi~koviya ma muriyai gomara itupuwa da nani dobuna kudubina ikamowana yavui. Gomara irakata kirakai ma yaragina mara nonowa vitonara ikarakarai. ¹⁵Ma inae da biga iekwai ma wadubo wawayina gwabinai biga ipanani ma ivonatawei da ina poro iti~kanisi. ¹⁶Ere vitonarina poro ivivi~kanisi ma ina kayowana ghamana da poro kii vavai ita~kani ma ke kovokovoghina. Ma ke sago wawaya iti~kamyuyuwei da vavai ita~verei. ¹⁷Ma nani kamoni nota iviia. ‘Aku mamai ina bigabiga wawayisi kii vavai na ghamana, ma taku weni dobunai vitonara ekarakaravunuku. ¹⁸Ibiibii kirakai da ana~vovira aku mamai kurina, ma ana~vonei bo, “Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. ¹⁹Taku ke wawaya kiimataniku da kuna~voneku bo, natuku. Tuna kubiine keviiniku da am bigabiga kamosiyai ana~makai ma kubiim ana~vobagibagi.”~’ ²⁰Vaghina ma yaragina ivomiiri inae ina mamai kurina.”

“Karakava ita~nekiibau ku numa ma ina mamai namada ikitataweyana da natuna ipipisi na ikitai. Ma ivi~nuwapoya kirakai da natuna iverupotei, itaraghavui ma iyonni. ²¹Ma yaragina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. Taku ke wawaya kiimataniku da kuna~voneku bo, natuku.’ ²²Ma kegha, ina mamai bigabiga kurisi ivona bo, ‘Kovi~yaghiyaghina! Gara biibii kirakiina kokavarapiyei ma natuku kovi~kotei. Rini ku imadigedigena kovi~runi ma kana kaeterepapara ku

kaena kovi~kotei. ²³Ma kau natuna dodona korutinapiyei ma kokiivunui. Peyarita takamporagha ma tinuwabiibai, ²⁴iyamna natuku na irabobo ma iyawasa, tuna iwapa ma ivovira.’ Ma vaghina, kampilagha ivi~karei.”

²⁵“Peyarisi ivivi~nuwabiibai na kamoni natuna tutuwaghina dipiiyai ikiibau. Ipipisi numa ku ririna na ivi~yanei da wawaya enava iraravi ma ivivi~rikuwana. ²⁶Ma bigabiga sago ikwatui ma ivi~tarakiiyanei bo, ‘Aviyavisina etuputupuwa?’ ²⁷Ma ivonapotei bo, ‘Tim kikei ivovira ma tuna na yawayawasina, tuna kubiine am mamai kau natuna dodona ivowai.’ ²⁸Ma tutuwaghina nuwanuwana ipughu kirakai da ke ita~rui. Tuna kubiine ina mamai ikiibau kurina da ita~rutinaruwe. ²⁹Ma ibara ma ina mamai kurina ivona bo, ‘Kevi~yana, weni marana gurigurina kubiim avovobagibagi kirakai ma ke meyani da am sisiya ata~vonabarei. Ma ke avi biibiina kuta~vereku da turaturaku yavata kata~kam ma kati~nuwabiibai, ke gote gubuna kava kuta~vowai kubiiku. ³⁰Ma weni natum na am buderi kudubina ivi~rekwe wapawapai na keta wivinesi igimagimaresi. Ma karako ivovira kurim na avi kubiine kana kau dodona kuvowai?’ ³¹Ma ina mamai ivona bo, ‘Natuku, tam ma taku na weni marana gurigurina yavata tamakamakai, ma aku sawara kudubina namada averem da rapemuwai. ³²Ma tim kikei irabobo ma iyawasa, iwapa ma ivovira. Tuna kubiine bera biibiina taberai da yavata takamporagha ma tinuwabiibai.’ ”

Koyakoyagha nuwanuwagiurina miibiina.

16 ¹Yesu kana kivikivina miibiiyai ivonesi bo, “Mura wawayina sago ina bigabiga ivinei da ina mane ma ina sawara kudubina ita~koyaghi. Ma mara sago mura wawayina sisiya ivi~yanei da bigabiga bera wapawapa iberaberei da ina mane ivivi~rekwei. ²Tuna kubiine ikwatui ma ivonei bo, ‘Sisiyim avi~yanei da aviyavisina rapekuwai na ke kuta~koyakoyagha bubuni. Ikikava kukoyaghi ma aviyavisina peyarina kuberai na kuni~mamatareku da akovina ana~viiya, iyamna gwabikuwai kubiga ikovi ma kuna~nae.’ ³Ma bigabiga tuna mani ivona meyei bo, ‘Aviyavisina ana~berai? Aku bada weni bagibagina kamoni eviiviitaweku. Taku ke kovokovoghiku da ana~wayowa, ma bade ainimaya da vinowi tepanai ana~makai. ⁴Akovi aviyavisina ana~berai da maranai aku bagibagi ani~wapai na turaturaku ina~peyari ma ina~koyagha bubuniku.’ ⁵Vaghina ma, iyavo kava kii tupi ina bada gwabinai imakamakai na ikwatusi ipisi. Wawaya sago ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam aku bada gwabinai kam tupi na aviyavisina kava?’ ⁶Ivonapotei bo, ‘Taku na 3~tausan litas oliv oira am bada gwabinai aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviiya ma wekarakava girumina kevirai da kam tupi na 1~tausan 5 handred litas kava.’ ⁷Ma wawaya kana viruwa ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam kam tupi na viya?’ Ma ivonapotei bo, ‘Taku na 20~tausan kilos whiti aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviiya ma girumina kevirai da kam tupi na 16~tausan kilos

kava.’⁸ Ma vaghina, aviyavisina nani bigabigana iberai na ina bada sisiyina ivi~yanei ma ivi~ghegheni iyamna tuna na yapiyapina ma viviberona ma kegha da ina nuwagiura irakata kirakai.” Ma Yesu ina~sisiya ikwapanatini. Ivona bo, “Vonavaghata da iyavo kava dobu yawasina kamona emakamakai na iakova kirakai da ikikava ini~bero da turaturasi ini~nuwabiibiinisi. Ma iyavo kava yasegana kamona emakamakai na neghaneghasi, ke itakovi.”

⁹“Avonavonemi da dobu kana mura ke ina~makii nonowa. Tuna kubiine kovoreghegi da turaturami ina~peyari. Nakanani kona~berai da karakava kunumai wawaya peyari ini~kiikiiwemi. ¹⁰Iyavo kava bera gisina ina~koyagha bubuni na kovokovoghina da titumaghane da bade bera ghamana ina~koyagha bubuni. Ma iyavo kava aviyavisina gisina gwabisiyai na ke ina~koyagha bubuni na takovi da bade ghamana ke ina~koyagha bubuni. ¹¹Iyi tam dobu kana mura ke kuta~koyakoyagha bubuni na avi kubiine God mura makamakii nonowina ina~verem? ¹²Mura kudubina na God rapenai. Ma iyi tam dobu kana mura gisina iverem da kuta~koyagha bubuni ma kuvi~rekwei na God ke ini~tumaghanem da mura vaghata ina~verem da rapemuwai.”

¹³“Bigabiga wawayina ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina~biga bubuna. Mikeda ina babada ruwa na bada sago ina~barei ma sago nuwanuwana ina~viiya. Bo sago kurina ini~patutu ma sago ina~miirikupukuputei. Ke kovokovoghina da ami babada ruwa, sago God ma sago mane.”^d

Yesu ina vibeyebeyena viya.
(*Mat 11:12-13, 5:31-32; Mak 10:11-12*)

¹⁴Ma Perisi damsi, ti na mane nuwanuwasi iviivii kirakiyei. Tuna kubiine Yesu ina vibeyebeyena ivi~yanei na ivonavonavinamei. ¹⁵Ma tuna ivonesi bo, “Wawaya matasiyai koberaberi da tami nakanani ma wawaya biibiimi, ma God iakovi da nuwanuwami ikikava. Aviyavisina wawaya dobuwai enotanotai da bera ghamana na God kurina iyamna kegha.”

¹⁶“Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta aviyavisina igrugirumi na tanununuri da Jon Babataito ina ku mara. Nani maranai ivi~karei da ku karako na wawaya God ina vikiivavona edimadime ma wawaya peyari ipaparana da ina~rui.^e ¹⁷Ikikava ibagibagi kirakai da dobu ma kunuma ita~wapa na bade nakanani ke kovokovoghina da giruma gisi korekorena Moses ina vonaviyoyovana kamona kata~kiipupuni da ita~wapa.”^f

¹⁸“Meni tomowina kawana ina~barei ma muriyai wavine sago ina~ravaghi na ipekana wapawapa ma tuna na berabero God ku matana.

---

^d 16:13 Mat 6:24   ^e 16:16 Mat 11:12-13   ^f 16:17 Mat 5:18

Ma bade meni wawayina kawana yavata ini~kiitawetaweyana ma muriyai wavinena na tomowa sago ina~ravaghi na ivi~ruwa ipekana wapawapa, tuna bade na berabero God ku matana.”⁸

Mura tomowina ma Lasaras.

¹⁹“Mura tomowina sago mara nonowa kana gara biibii kirakiisi ivivi~kote, ikamkam bubuna ma ina kayowana kudubina rapenai. ²⁰Ma tomowa moyamoyakina ma ininina gubagubagina kana vava Lasaras. Tuna na mara nonowa mura tomowina ina matuketa ririnai ikenakena ma ivivi~nowi waway kurisi. ²¹Ma vitonara ikara kirakiyei da ina kayowana da kamrigha mura wawayina ina kema gaburina ita~kani ma ke kovokovoghina. Ma kukou ivivi~piyana da kana gubaga inemonemoui. ²²Mara sago Lasaras irabobo ma aneya ipisi da kanumina iviia ineyei ku kunuma da Abraham yavata imakamakai. Ma bade mura wawayina irabobo ma waway tuwuwina idogoi, ²³ma kanumina na ku keyama karata makamakiina inae. Ma nani dobunai inivisi ghamana ipanani da ivovokwarakwara. Ma ita~tepa da nokomanaki Abraham ikitai, tuna na Lasaras yavata imakamakai. ²⁴Ma ivi~kwatu bo, ‘Mamai Abraham, kevi~kamyuyuweku na Lasaras kevonatawei da imarakorakona ku okowa ina~tupakutuvi ma pepaku ini~nubanubai. Taku weni keyama karakaratina ininiku ivisivisiyana.’ ²⁵Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Natuku, kevi~nuwanotanota da am yawasa dobuwai na biibiina, am kayowana kudubina rapemuwai. Ma Lasaras na ke sago biibiina rapenai. Ma karako na tuna inuwabiibai ma tam na inivisiyai kemakamakai. ²⁶Ma sago na kawanagha ghamanakina emakamakai tam ma tokai kamoputiyai. Meni wawayina wime i ina kayowana da kurim ita~damana na ke kovokovoghina. Ma bade waway namei ke kovokovoghina da kurikai ina~damana.’ ²⁷Ma mura tomowina ivonapotei bo, ‘Mamai Abraham, ainowi kurim da Lasaras kevonatawei aku mamai ina ku numa. ²⁸Nani dobunai varevaresiku miikovi emakamakai ma aku kayowana da Lasaras ina~vonaviakovisi da ina~kitaruvisi da i rabobo murina na ke weni ku inivisi dobuna ina~pisi.’ ²⁹Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Moses ma peroperoveta namada ivonaviakovisi da ita~kitaruvisi. Aviyavisina ti damsi igiruma na namada varevaresim gwabisiyai ma kovokovoghina da ini~yavi.’ ³⁰Ma mura tomowina ivona bo, ‘Kegha, mamai Abraham, ti na kara ke ini~yava tovonu. Ma waway sago kuna~vonatawei da rabobowai ina~vovira kurisi na i berabero ina~miirikupukuputei.’ ³¹Ma Abraham ivona bo, ‘Moses ma peroperoveta i sisiya ke ini~yanei na karakava waway rabobowai ina~vomiiiri na bade tuna ina~sisiya ke ini~yanei.’ ”

⁸ 16:18 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

Berabero ma vitumaghana.

(Mat 18:6-7, 21-22; Mak 9:42)

17 ¹Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata da wawaya i yawasa kamoni ruyagha ina~panani da berabero ina~berai. Ma meni wawayina kwinana ini~nowe beroi da ruyagha ina~panani da berabero ina~berai na tuna iti~nuwapoya kirakai, iyamna kovogha God gwabinai ina~viiya. ²Ita~biibii kirakai da wakima ghamana iwanai ita~kuni ma ku bogapu ita~tawanoruwei da kara ke kovokovoghina da wawaya ina~ruyaghisi, iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ruyagha ke ina~veresi da berabero ina~berai. ³Tuna kubiine kokitaruvimi.”^h

“Varesim bera berona ina~berai na keyeghai. Ma mikeda ininimaya ma ina berabero ina~miirikupukuputei na tam na ina berabero kenotatawei. ⁴Mikeda mara miikovimaruwa mara sago kamoni bera beroberosi kurim ina~berai ma mara miikovimaruwa ina~pisi kurim ma ina~vonem da ina bera beroberosi inimayei ma ina~miirikupukuputei na bade tam na mara miikovimaruwa ina berabero kenotatawei.”

⁵Ma aposol Bada Yesu kurina ivona bo, “Akii vitumaghana kevi~rakati.”

⁶Ma ivonapotesi bo, “Mikeda ami vitumaghana gisi vaghina ita~makai nakanani ma pei gisi korekorena ma weni kiina kota~vonei bo, ‘Ketinaragu meyem ma kedamana ku yegai da kamoni kuna~gogo,’ na vonavaghata, ina~votekatekemi.”

⁷“Mikeda bada sago ina bigabiga wawayina ituwuwata bo sipu ita~koyakoyaghi ma muriyai ita~vovira ku numa na ina bada ke ita~vonei bo, ‘Kepisi, kuna~makai ma takam.’ Kegha, ⁸ita~vonei bo, ‘Kaku vavai kevi~tavi, kam gara biibiina kekotei ma kekoyaghiku da ana~kam ma anuma. Ma muriyai tam kuna~kam ma kunuma.’ ⁹Ma bigabiga wawayina ina bada ina kayowana peyarina ina~berai na ke ini~kiikiiwei. ¹⁰Bade tami nakanani, maranai Bada biga ina~veremi ma koni~kovini, kona~vona bo, ‘Tokii na bigabiga, akii biga kava kaberaberai.’”

Yesu totomomowa imaruwa ivi~yawasisi.

¹¹Mara sago Yesu inenae ku Jerusalem. Ma Sameriya da Gariri i viparaparatai ibababa. ¹²Ku meyagai sago irurui na totomomowa imaruwa gubagubagisi ipipisi kurina. Kii gubaga na giipo, tuna kubiine nokomanaki ma ivi~kiimiiriyesi. ¹³Ma gamotepasiyai iikiirara. “Yesu! Bada! Kevi~kamyuyuwekali!”

^h 17:3 Mat 18:15

¹⁴Yesu ikitisi, ma ivonesi bo, “Kona da taparoro babada kurisi koni~beye meyemi da koyawasa.”

Ma ivivi~neyana da keta borinai na iyawasamakai.ⁱ ¹⁵Kwinasi sago, maranai ikitai da iyawasa, ivovovira ma gamotepanai God kana vava ivovokavakavari. ¹⁶Ma ipisi da Yesu maghinonai itawotei ma ivi~kiikiwei. Tuna na Sameriya wawaya. ¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata da wawaya imaruwa avi~yawasisi. Ma ivi~9 na imapatana? ¹⁸Weni tomowina na dobu viruwa wawayina, ma ina kina kava ivovira. Avi kubiine peyarisi ke ita~vovira da God ita~vokavakavari?” ¹⁹Ma Yesu tomowina ivonei bo, “Kevomiiri ma kuna~nae, am vitumaghana kubiine kuyawasa.”

God ina vikiivavona ina~nekiibau.

(Mat 24:23-28, 37-41)

²⁰Mara sago Perisi damsi Yesu ivi~tarakiyane da avi maranai God ina vikiivavona ina~nekiibau. Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina vikiivavona ina~nekiibau na damina kona~viya, ma ke matamiyai kona~kitai. ²¹Ma wawaya ke kovokovoghina da ina~vona bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ iyamna God ina vikiivavona namada nuwanuwami kamoni.”

²²Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Mara epipisi da ami vokwarakwara kamoni ami kayowana ghamana da Wawaya Natusi kota~kitai. Ma kegha, ke kona~kitai. ²³Wawaya ina~vonemi bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ Ma ke koni~tumaghanesi da kona~kiibau da konekwai. ²⁴Maranai Wawaya Natusi ina~nekiibau na nakanani ma namanamara ita~vovokadari da dobu kudubina ita~yasegani. ²⁵Ma kunona Wawaya Natusi ina~kiivikamaghiyei ma weni kintina ina~barei. ²⁶Aviyavisina itupuwa Nowa ina mariyai, na bade nakanani ina~tupuwa Wawaya Natusi ina mariyai.^j ²⁷Maranai Nowa ina ku waka igeru na wawaya ikamkam, iumuma, wivine ma tomotomowa itatavine. Ma kutukutuva ighae da peyarisi irukwa.^k ²⁸Bade berana sago Lot ina mariyai itupuwa. Wawaya ikamkam ma iumuma, igimagimara ma ivivi~gimara, iwayowayowa ma inumanumavowa.^l ²⁹Ma maranai Lot, Sodom kwanatuna ikiibutawei, sulpa wakimisi karakaratisi kunumai ioru da wawaya peyarisi ikaragavogavovorisi. ³⁰Ma bade nakanani, wawaya dobu yawasina ina~vivanuwabiibiyei ma nani kamoni Wawaya Natusi ina~rudeba da wawaya matasiyai ina~kitai.”

³¹“Nani maranai wawaya matarai ke ina~ruyi numa ku kamona da ina sawara ina~yuna. Bade nakanani wawaya ina~wayowayowa na ke ina~vovira ku numa da aviyavisina ina~viya.^m ³²Ikikava

ⁱ 17:14 Lev 14:1-32   ^j 17:26 Gen 6:5-8   ^k 17:27 Gen 7:6-24   ^l 17:28-29 Gen 18:20-19:25
^m 17:31 Mat 24:17-18; Mak 13:15-16

itupuwa Lot kawana kurina na kota~notai.ⁿ ³³Wawaya iyai ina yawasa ina~nuwaghane na ini~wapai, ma iyai ina yawasa ina~nuwatawei na yawasa makamakii nonowina ina~panani.^o ³⁴Avonavonemi, nani didibarinai wawaya ivi ruwa gawara sago ina~kenakena na God sago ina~viitawei ina~ghae ma sago ina~makai. ³⁵Wivine ivi ruwa whiti ina~yaghayagha na sago ina~viitawei ina~ghae ma sago ina~makai.”
³⁶(-)P

³⁷Ma kana kivikivina ivi~tarakiiyane bo, “Bada, weni berasi na imapatana ina~tupuwa?”

Ma Yesu miibiyai ivonapotesi bo, “Oghogha kona~kitisi da ini~kiidaburana na konakovi da bowabowa nani dobunai.”

Kwapura ma vitupavira badana miibiina.

18 ¹Muriyai Yesu miiba sago kana kivikivina kurisi iterei, ivi~beyebeyena da mara nonowa ita~niponipowana ma ke meyani i nota ina~peku. ²Ivona bo, “Kwanatu sago kamoni vitupavira badana sago imakamakai, tuna na God ke ita~vovokaravei ma bade wawaya ke ita~vivikamyuyuwesi. ³Ma kwapura sago nani kwanatunai imakamakai ma mara nonowa ipipisi kurina ma ivi~nowi bo, ‘Kevi~viteku. Wawaya sago yavata kavi~kayotakurana na kuni~maniniya.’ ⁴Namadani kava vinowi ivi~karei ma vitupavira badana ibara, ke ina~kayowana da iti~vitei. Ma turinai na ivona bo, ‘God ke ata~vovokaravei ma wawaya ke ata~vivikamyuyuwesi, ⁵ma namanaki, weni kwapurina mara nonowa inibariku. Tuna kubiine ani~vitei da nani wawayina yavata ivi~kayotakurana na ani~tupaviresi da berana ani~maniniya. Mikeda kwapurina ke ani~vitei na ina~kayovinibara kirakiiyeku!’ ”

⁶Ma Bada Yesu ivona bo, “Weni vitupavira badana na ke maninina ma ina~sisiya kovi~yane na kovi~nuwanotanotei. ⁷Ma God na maninina, ma ina wawaya vovinesi i tou kurina madeghai ma didibarai etereterei na iyanesi ma bera maninina eberaberai kubiisi. Ma ke meyani da ita~vonavonesi da karakava. ⁸Avonavonemi da yaghiyaghinai ini~vitesi ma i nuwapoya ina~tupavimaniniya. Ma Wawaya Natusi ina~nekiibau ku dobu na kadeni da dobu kamoni vitumaghana damsi ina~makamakai ina~pananisi bo kegha?”

Perisi ma teks yuyuna wawayisi miibiina.

⁹Wawaya viya enotanota meyesi, da God ku matana ti na maninisi da wawaya viya ekitakitaoruwesi. Tuna kubiine Yesu weni miibiina ivi~sisiyei kurisi.

ⁿ 17:32 Gen 19:26   ^o 17:33 Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24; Jon 12:25

^P 17:36 Mara katamaninai giruma damsi peyaris ves 36 ke ita~tere. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Tomotomowa ivi~ruwa vao kamoni ina wayowayowa, sago ina~viitawei ina~ghae na sago ina~makai.’ (Mat 24:40).

¹⁰“Tomotomowa ruwa inae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. Sago na Perisi tomowina ma kana viruwa na teks yuyuna tomowina. ¹¹Ma Perisi tomowina imiiri ma ina nipowana kamonai tuna mani ivi~gheghena meyei. Ivona bo, ‘God aikiikiiwem da taku vaghina, ke wawaya viya nakanani. Ti na yapiyapisi, berabero wawayisi ma vipekana wapawapa wawayisi. Ma bade taku ke nokoni teks yuyuna tomowina nakanani. ¹²Taku taparoro nununai aisiya da mara ruwa ma aku miyiya aviiyiya na aku verena ruvanai atereterei.’⁹ ¹³Ma teks yuyuna tomowina imiiritaweyana. Idune ma ere nuwapoyina nuwakadana iravi ma ivona bo, ‘God, kevi~kamyuyuweku, taku berabero wawayiku.’” ¹⁴Ma Yesu ivona bo, “Avonavonemi da God weni tomowina ina bera beroberosi peyarina inotatawei da nuwanuwana yagharina ma ikiibau inae ina ku numa, ke nakanani ma Perisi tomowina. Iyavo kava ekayokayotata ma enotanotai da ighe kirakai na God ina~tereoruwesi. Ma iyavo kava ina~tereoruwe meyesi na God ina~terepisi.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi~biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵Mara sago wawaya ededa yoghoyogho gisigisisi irutinapiyesi Yesu kurina da ita~votovonisi ma iti~biibiinisi. Ma kana kivikivina ikitisi na iyeghisi. ¹⁶Ma Yesu ededa yoghoyogho ikwaturiyariyesi ma ivona bo, “Ke kona~tarapaparisi, kovoteresi da ina~pisi kuriku. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai. ¹⁷Vonavaghata avonavonemi, iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona ku kamona kuna~ruu na kebera meyem da tam weni ededisi nakanani. Ke kuna~berai na ke meyani kuna~ruu.”

Mura wawayina.

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸Jiu damsi i bada sago ipisi ma Yesu ivi~tarakiyane bo, “Bada biibiim, aviyavisina ana~berai da yawasa makamakii nonowina ana~viiya?”

¹⁹Ma Yesu ivone bo, “Avi kubiine kuvoneku da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina da God ina kina kava. ²⁰Tam sisiya bagibagisi vonaviyoyovana kamonai kuakovi. ‘Ke kuni~pekana wapawapa, ke kuna~kiivunuwa, ke kuna~yapi, ke kuni~mamata bero, ma am mamai da am maduwa kevopepetisi.’”

²¹Ma tomowina ivonapotei bo, “Bada, gisikuwai avi~karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²²Ma Yesu weni sisiyina ivi~yanei na ivona bo, “Bera sago kava emakamakai da kuta~berai. Am sawara kudubina kevi~gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kuna~veresi da mura makamakii nonowina kunumai kuna~viiya. Muriyai kepisi da kuna~kiviniku.” ²³Ma tomowina weni sisiyina ivi~yanei na ivi~nuwapoya kirakai, iyamna tuna na mura wawayina.

---

⁹ **18:12** *aku verena ruvanai*: Verena ruvanai na 10%, iyamna silva riririghina imaruwa kamonai na sago iverena.

²⁴ Yesu ikitai da tomowina ivi~nuwapoya na ivona bo, “Ipiropiro da mura wawayisi God ina ku vikiivavona ina~ru. ²⁵ Vonavaghata, ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita~susura ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina ita~ru God ina vikiivavona ku kamona.”

²⁶ Iyavo kava weni sisiyina ivi~yanei na ivi~tarakiyane bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina~panani?”

²⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaye ke kovokovoghina da ina~berai na God kurina itekateka kirakai.”

²⁸ Ma Pita ivona bo, “Ma tokai, na ikikava? Aki bera kudubina kavi~verukuyowana da kakivikivininim.”

²⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawaye iyai God ina vikiivavona kubiine ina numa, ina rakaraka, kawana, varevaresina, ina mamai da ina maduwa bo natunatuna ina~kuyowesi ³⁰ na aviyavisina peyarina ikuyokuyowei na weni yawasina kamoni God ini~teparari ma ku tepana ina~vere kirakiyei. Ma bade kunumai yawasa makamakii nonowina ina~panani.”

Yesu ina rabobo ivi~sisiyei.

(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹ Yesu kana kivikivina ivi~12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, “Tagheghae ku Jerusalem na aviyavisina peroperoveta igirugirumi Wawaye Natusi kubiine na ina~tupuwa. ³² Ina~paniya ma kupuna damsi ku imasi ina~terei da ini~namei, ini~avaberowei, ina~kanukanui, ina~widiya ma ini~raboboi. ³³ Ma mara viarobina kamoni rabobowai ina~vomiiri.”

³⁴ Ma aviyavisina ivivi~sisiyei na kana kivikivina damisi ke ita~viiviya. Sisiyina iyamna vaghata na gavugavuna, tuna kubiine ke itakovi.

Wawaye matapotapotana ikita.

(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵ Yesu kana kivikivina yavata ku Jeriko kwanatuna inenekiibau na tomowa matapotapotana keta baranai imakamakai da mane kubiine ivivi~nowi. ³⁶ Ma ivi~yana da koroto ghamana ibaba ipipisi na ivi~tarakiyana da aviyavisina ituputupuwa.

³⁷ Wawaye ivonei bo, “Yesu, Nasaret tomowa, epipisi.”

³⁸ Ma ivi~kwatu bo, “Yesu, tam David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku!”

³⁹ Ma wawaye viya ivi~nao na iyeghai. Ivonei da kawana ita~pota ma kegha, tuna ighekiirara bo, “David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku!”

⁴⁰ Ma Yesu ivi~kiimiiriyei ma ivonesi da tomowina ita~rutinapiyei kurina. Ipisi na Yesu ivona bo, ⁴¹ “Aviyavisina kekayokayowei da ana~berai kubiim?”

Ma ivonapotei bo, “Bada, aku kayowana da ata~kita.”

⁴²Ma Yesu ivona bo, “Kekita. Kuvi~tumaghana kubiine kuyawasa.”

⁴³Yaghiyaghinai ikitabanelega ma ivi~karei da God ivovokavakavari ma Yesu ikivikivini. Ma koroto ghamana weni berana ikitai na ti yavata God ivovokavakavari.

Yesu ma Zakiyas.

19 ¹Yesu irui ku Jeriko kwanatuna ma kamoni ibaba inenae. ²Ma nani kwanatunai na mura tomowina sago kana vava Zakiyas, tuna na teks yuyuna wawayisi i bada ghamana. ³Ina kayowana da Yesu maghighina ita~kitai, ma tuna itupo kirakai da ke kovokovoghina, iyamna koroto ghamana imiirirogurogui. ⁴Tuna kubiine ivi~nao, iveru inae da kii sago igheni da Yesu nani ketanai ipipisi na ita~kitai. ⁵Ma Yesu ipisi nani ku gawarina na itepa ma ivona bo, “Zakiyas, yaghiyaghinai keoru. Taku karako am numiiyai ana~makiivipika.”

⁶Yaghiyaghinai ioru ma ere nuwabiibiina Yesu ivi~kiikiwei ma irutinaneyei ina ku numa. ⁷Ma wawaya peyarisi ikitai ma ivonavonakunukunura bo, “Yesu inae da berabero wawayina kana numataya.”

⁸Ma Zakiyas ivomiiri ma ivona bo, “Bada, kevi~yaneku! Aku mura nevanavana wawaya moyamoyakisi ana~veresi. Ma mikedda wawaya avi~beroberowesi da i mane gisina ayapiya na ana~vere meyesi, ma ruwamaruwa ku tepana ana~terei.”

⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Karako wawaya weni numana kamoni yawasa makamakii nonowina ipanani, iyamna weni tomowina ivi~tumaghana kubiine, tuna na Abraham tupurereghina vaghata. ¹⁰Taku Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi atekwisi da ati~yawasisi.”

Gold mane miibiina.

(Mat 25:14-30)

¹¹Wawaya Yesu ivivi~yanei na ina sisiya ikwapanatini. Ku Jerusalem inenekiibau, ma wawaya inotanotai da gisina kava God ina vikiivavona ita~tupuwa. Tuna kubiine miiba sago kurisi ivi~sisiyei. ¹²Ivona bo, “Mara sago tomowa ghamana imakamakai da sisiya iviia da ita~numataya ku dobu rabaraba ma nani dobunai rewapana ita~viia da tuna mani ina dobuwai iti~kiivavo. Ma muriyai ita~vovira ina ku dobu. ¹³Muriyai da ita~nae na ina bigabiga imaruwa ikwatusi ma ina gold mane irereghisi da sago sago duma mane sago kava iviia.” ⁷Ma ivonesi bo, “Taku ana~nae ma weni manena avereveremi na kotura da biga

r 19:13 Gold manena kana vava na mina. Tuna na 1~tausan kina ruvana.

ina~beraberai, ma kamonai viya kona~panani kubiiku. Ma karakava ana~vovira.' Ma tomowina ivomiiri inae. ¹⁴Ma ina dobu wawayisi na i babara tomowina. Tuna kubiine yonayona murinai ivonatawesi inae da kiivavo ghamana kurina ma ivonei bo, 'Tokai ke kata~kayokayowei da nani tomowina rewapana kuna~verei da kubiikai ini~kiivavo.'

¹⁵"Ma kegha da tomowina ivi~kiivavo ma ivovira. Ma ina bigabiga wawayisi ikwaturiyariyesi da itakovi da mane iveresi na ku tepana viya ipanani. ¹⁶Nona wawayina ipisi na ivona bo, 'Bada, gold mane sago kuvereku na ku tepana imaruwa apanani.' ¹⁷Ma ina bada ivonapotei bo, 'Kubera bubuni, tam aku bigabiga biibim. Kuvi~patutu da bera gisina ma kubera bubuni. Tuna kubiine kwanatu imaruwa ana~verem da kuni~badei.' ¹⁸Ma bigabiga viruwina ipisi ma ivonei bo, 'Bada, taku gold mane sago kuvereku na ku tepana miikovi apanani.' ¹⁹Ma ina bada ivonei bo, 'Vaghina, tam kwanatu miikovi kuni~badei.'

²⁰"Ma ina bigabiga sago ipisi ma ivonei bo, 'Bada, am gold mane na weni, gara sinasinaminai akupotai ma ateregavui. ²¹Tam wawayaga bagibagim sago, tuna kubiine ayabumanem. Aviyavisina ke tam rapemuwai ma kegha da keviiviiya. Aviyavisina ke tam kuta~vovoni ma kegha da keyabayaba.' ²²Ma ina bada ivonapotei bo, 'Tam bigabiga berom! Tam mani am sisiya ikikava kutereterei na nakanani ani~wavum! Kuakoviku da wawayaga bagibagiku sago. Aviyavisina ke rapekuwai ma kegha da aviiiviiya, ma aviyavisina ke ata~vovoni ma kegha da ayabayaba. ²³Avi kubiine aku gold manena averem na ke kuta~terei da biga ita~berai? Maranai avovira na gisina kava ku tepana yavata ata~viiya.'

²⁴"Ma wawayaga ririnai ivivi~miiriyana na ivonesi bo, 'Nani gold manena gwabinai koviitawei ma bigabiga wawayina ina gold mane imaruwa gwabinai na tuna koverei.' ²⁵Ma wawayisi ivonapotei bo, 'Bada, tuna namada gold manena imaruwa gwabinai.' ²⁶Ma badana ivonapotesi bo, 'Avonavonemi da wawayaga sago sago дума aviyavisina gwabisiyai ekoyakoyagha bubuni na bade God ku tepana ina~terei. Ma wawayaga aviyavisina gwabisiyai ke ita~koyagha bubuni na God kudubina ina~viitawei.' ²⁷Ma iyavo kava ighaviyeku ma ke ita~kayokayowei da ati~kiivavo na korutinapiyesi wike ma maghinokuwai koni~kiivunuwana."

Yesu inekiibau ku Jerusalem.

(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

²⁸Yesu ivi~sisiya ikovi ma ivi~nao, kana kivikivina yavata inenae ku Jerusalem. ²⁹Namada inenekiibau ku Betipadi ma Betani kwanatusi, Oliv koyana baranai na kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti~nao. Ivonesi bo, ³⁰"Konae, da nokoni kwanatuna maghinotai, ma kona~rurui

na donki votuna kona~kitai, iwarimi ma emiimiiri. Ke meyani wawaya ita~geru tovonu. Korupami ma korutinapiyei wike. ³¹Mikeda wawaya ini~tarakiiyanemi da avi kubiine koruparupami na kovonei da Bada ekayokayowei.”

³²Ivi~ruwa inae da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. ³³Ma donki uravina iruparupami na babadisi ivonesi bo, “Avi kubiine koruparupami?”

³⁴Ma ivonapotesi bo, “Bada ekayokayowei.” ³⁵Ma irutini inae da Yesu kurina. Kii tarasovo donki ku tepana ivi~tawanepayana ma Yesu igeru. ³⁶Ivomiiri inenae ma wawaya kii tarasovo ivi~votaweyana ma ketiyai ikepana da Yesu tepanai ibababa.

³⁷Oliv koyanai iororu na kana kivikivina peyarisi nuwabiibiyai God ivivi~kiikiiwei, gamotepasiyai ivovokavakavari, iyamna bera ghamaghamasi Yesu iberai na matasiyai ikitai. Ivonavona bo,

³⁸“Tam Bada avanai kepipisi,
Akii kiivavo, God ini~biibiinim,
Kunumai nuwanuba ina~makai,
Ma God kiidamo makamakiina tavokavakavari
ma tighegheni da kana kadara ina~rakata!”

³⁹Koroto kamosiyai Perisi damsi viya Yesu ivonei bo, “Bada, kam kivikivina keyeghisi da kawasi ina~pota!”

⁴⁰Ma ivonapotesi bo, “Avonavonemi, mikeda ti kawasi ita~pota na wakima iti~karei da iti~kiirareyana.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi~nuwapoya.

⁴¹Yesu ipipisi Jerusalem ku ririna da kwanatuna ikitai na ivi~nuwapoyei da ituwei. ⁴²Ma ivona bo, “Tami, kotakovi da aviyavisina karako kota~berai da kota~makiinuwapota ma kegha, namada vonavaghata igavui da ke konakovi. ⁴³Ma marana ina~pisi da kami ghavighaviya ina~nekiibau na ina~garikunimi da ke meni taraboginai kona~verau. ⁴⁴Ma ami kwanatu garina ini~turikarikai ma natunatum yavata ini~tugudagudimi. Ma ke sago wakima kana gawariyai ina~makai. God ipisi kurimi da iti~yawasimi ma tami kobarei, tuna kubiine weni nuwapoyisi kona~panani.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

⁴⁵Muriyai Yesu irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vigimagimara wawayisi ikwavinisi. ⁴⁶Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana.’ Ma tami koberai da yapiyapi damsi i numa.”

⁴⁷Nani murinai Yesu mara nonowa Taparoro Numana garina kamona ivivi~beyebejena. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana

vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada i kayowana ghamana da ita~kiivunui. ⁴⁸Ma keta ke ita~panani da ita~berai, iyamna wawaya peyarisi ikayokayowei da ina sisiya kudubina iti~yanei.

Yesu ina rewapana imapatana iviia?

(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)

20 ¹Mara sago Yesu Taparoro Numana garina kamoni wawaya ivi~beyebeyesi ma God varana biibiina idimadime. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina, ²da ivi~tarakiiyanei bo, “Kevonekai, am rewapana imapatana kuviiya da weni berasi keberaberi? Iyai weni rewapanina iverem?”

³Ma ivonapotesi bo, “Taku bade ani~tarakiiyanemi. Kovoneku, ⁴Jon ina rewapana imapatana iviia da ibabataito? God gwabinai bo wawaya gwabisiyai?”

⁵Ma wawayisi ivi~karei da ti mani kamosiyai ivi~sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai,’ na ina~voneta bo, ‘Ma avi kubiine da Jon ke koti~tumaghanei?’ ⁶Ma mikeda tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai,’ na weni korotona kudubina wakimiyai ina~ravita da ini~rabobota, iyamna ti namada ivi~tumaghana da Jon na God ina peroveta.” ⁷Tuna kubiine wawayisi ivonapotei bo, “Ke katakovi da imapatana iviia.”

⁸Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana~vonemi da imapatana aku rewapana aviiya da weni berasi aberaberi.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

⁹Yesu miibiiyai ivi~sisiya wawaya kurisi. Ivona bo, “Mara sago tomowa sago greipi ivoni ina vao kamoni ma vao na wawaya ku imasi iterei da ita~koyaghi. Ma tuna inumataya ku dobu sago da imakii kirakai. ¹⁰Greipi imenai da pura kana mara na vao badana ina bigabiga ivonatawei da kana reregha ita~viiya. Ma koyakoyagha wawayisi ivomiiri da bigabigana iravi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. ¹¹Muriyai bigabiga kana viruwa ivonatawei. Ma bade tuna iravi ma iyeghaberoeroi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. ¹²Ma bigabiga kana viaroba ivonatawei ma koyakoyagha wawayisi tuna bade iravi da ivi~sidari ma gari ku kupuna itawanakiibuwei. ¹³Vaghina ma, vao badana ivona bo, ‘Aviyavisina ana~berai? Natuku, tuna nuwanuwaku ana~vonatawei na mikeda ina~vokaravei.’ ¹⁴Koyakoyagha wawayisi natuna ikitai na ivi~ogataru. Ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Takiivunui ma tano buderina tirapenei.’ ¹⁵Vaghina ma, vao kamoni itawanakiibuwei da kupunai ikiivunui.”

Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Vao badana na aviyavisina ina~berai koyakoyagha wawayisi kurisi? ¹⁶Ina~pisi da nani wawayisi ini~kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina~veresi da ina~koyaghi.”

Koroto ghamana weni sisiyina ivi~yanei na ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da nakanani ina~tupuwa!”

¹⁷Ma Yesu ikitatupesi ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana weni nakanani evonavona na iyamna koakovi bo kegha? Ivona bo, ‘Vonura damsi wakima ibarei,

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.’^s

¹⁸Meni wawayina ina~peku wakimina ku tepana na ini~kiigiigiyei. Bo wakimina meni wawayina ku tepana ina~peku na wawayina ina~kiigudagai.”

Teks ini~miiyei Sisa kurina bo kegha?

(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

¹⁹Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma taparoro babadisi i babada iakovi da Yesu miibiyai ivivi~avaberowesi. Tuna kubiine i kayowana da yaghiyaghina ita~patumi ma koroto ghamana iyabumanesi da ke kovokovoghina. ²⁰Tuna kubiine taraboga iekwai na wawaya viya ivonatawesi kurina, iti~bero da nakanani ma wawaya maninisi. Iti~kaetina da maranai Yesu iti~sisiya bero na iti~wavui ma Pailat ku imana ita~terei, tuna tomowina Rome damsi ivinei da Judiya dobuna ivivi~badei. ²¹Ma vibero wawayisi ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam ke kuta~vivimiiriruwaruwa ma am sisiya na maninina. Ke wawaya sago ku murina kuta~miimiiri ma sago na kegha, tuna kubiine vonavaghata kava kibeyebeyena da God ina keta kidebei. ²²Ma, kivaghinei da teks kani~miiyei Kiivavo Sisa kurina bo kegha?”

²³Ma Yesu iakovi da wawayisi ivivi~kaetina na ivona bo, ²⁴“Mane sago kovereku ana~kitai.” Ikitai ma ivona bo, “Wena iyi maghighina, ma iyi kana vava?”^t

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo Sisa.”

²⁵Ma Yesu ivona bo, “Vaghina. Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa kona~verei. Ma aviyavisina God rapenai na God kona~verei.”

²⁶Koroto ghamana maghinosiyai ma nakanani ivivi~sisiya na vibero wawayisi ivi~yanei na ivi~deyei da kawasi ipota. Ma ke kovokovoghina da iti~wavui.

---

^s 20:17 Psa 118:22   ^t 20:24 Manena na Rome damsi i silva riririghina kana vava denariyas.

Raborabobosi ina~vomiiri bo kegha?

(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

²⁷Sadusi damsi inotanotai da wawaya ina~rabobo na muriyai ke ina~vomiiri. Ma viya ipisi Yesu kurina ma ivona bo,^u ²⁸“Bada, Moses ita vonaviyoyovana kamoni weni nakanani igirumi. “Tomowa ina~rabobo da kawana ina~verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina~ravaghi da ini~tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatusi.”^v

²⁹“Vaghina, mara sago rakaraka sago kamoni na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatusi kegha. ³⁰Ma kana kiitana kwapurina iravaghi da bade ke iti~tuwa ma irabobo. ³¹Ma kana viaroba bade nakanani. Vaghina, nakanani miikovimaruwa peyarisi kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti~tuwa, ma peyarisi irabobomakai ma natunatusi kegha. ³²Turina vaghata na kwapurina irabobo. ³³Ma mara damoni wawaya ina~vomiiri na wavinena na iyi kawana? Nani tomotomowisi peyarisi miikovimaruwa iravaghi.”

³⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Karako dobuwai na tomowa ma wavine etatavine. ³⁵Ma mara damoni iyavo kava God ivinesi da ina wawaya kiikiimatanisi na rabobowai ina~vomiiri. Mara vuna ini~karei ma nani kamoni wawaya ke meyani ina~tavine. ³⁶Ti na God ina aneya nakanani, ke meyani da ina~rabobome. Ma rabobowai ivomiiri kubiine, ti na God natunatusi. ³⁷Ma Moses kiikiirukuna ikarakarai na ivi~varagutugutui. Ma kamoni God ivona bo, ‘Abraham, Aisiki, ma Jeikap i God na Taku.’ Ivi~beyebeyeta da raborabobosi ina~vomiiri.”^{w x} ³⁸Tuna wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God. Wawaya kudubisi na yawayawasisi God ku matana.”

³⁹Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna.” ⁴⁰Ma nani murinai na ke sago wawaya iti~tepatora da iti~tarakiyanei.

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?

(Mat 22:41-46; Mak 12:35-37)

⁴¹Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava na wawaya evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina? ⁴²Ma David, Psalms kamoni igiruma bo,

‘Bada God aku Bada kurina ivona bo,
Katagheyakuwai kuna~makamakai

---

^u 20:27 Apos 23:8   ^v 20:28 Deut 25:5   ^w 20:37 Nani tomotomowisi ivi~aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya ivi~beyebeyeta da ivi~aroba kanumisi gwabinai emakamakai.   ^x 20:37 Exod 3:6

⁴³ da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana~teresi.^y
⁴⁴David evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma ikikava da God ina Vivinevine Wawayina na bade David tupurereghina?”

Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na miiriruwaruwasi.

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

⁴⁵Wawaya peyarisi ivivi~yana ma Yesu, kana kivikivina ivonesi bo,
⁴⁶“Kokitaruvimi! Ke kona~berai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. I kayowana da ini~wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ikote ma ebababa, ekayokayogesi. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina~vokaravesi ma ini~kiikiwesi. Ma bade i kayowana da kiki numasiyai ma kampo raghai babada kii gawariyai ina~makai. ⁴⁷Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei, ma ekayokayotata da eniponipowana guriguri. Wawaya nakanani na kovogha bero kirakiina ina~viya.”

Kwapura ina verena.

(Mak 12:41-44)

21 ¹Yesu Taparoro Numana garina kamonai ma mura wawayisi ivereverena na ikitakita. ²Nani kamonai bade ikita da kwapura moyamoyakina iverena. Mane riririghina gisigisisi ivi~ruwa kava iterei. ³Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. ⁴Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina kana makii kavakava na kudubina itere yavui. Ivokoyona meyei.”

Taparoro Numana wakimisi ina~kuririghi.

(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

⁵Yesu kana kivikivina Taparoro Numana ikitakitai ma ivivi~sisiyei da wakima kiikiimatanisiyai ivowai. Ma wawaya sawara iverena God kurina na sawarisi itura da Taparoro Numana ivi~monaghi da kitana ibiibii kirakai. ⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai na mara epipisi da peyarina ina~kuririghi inoru ku tano, ke sago wakima kana gawariyai ina~makai.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(Mat 24:3-14; Mak 13:3-13)

⁷Ma kana kivikivina Yesu ivi~tarakiyane i bo, “Bada, weni berasi na avi maranai ina~tupuwa? Ma aviyavisina ini~matakira da gisina kava ina~tupuwa?”

^y 20:42-43 Psa 110:1

⁸Ma ivonapotesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini~beroberowemi. Wawaya bogii ma bogiiyai ina~pisi ma ina~vonemi bo, ‘Taku na God ina Vivinevine Wawayina!’ bo ‘Marana ipisi da God ina Vivinevine Wawayina ina~nekiibau.’ Ma ke koni~tumaghanesi. ⁹Sisiya koni~yanei da dam ruwa ighaviya bo dobu sago kamoni ti mani kavakava iruwa na ke kona~yabumana. Weni berasi ini~nao ma ke kona~notai da tuna na mara damona. Kegha, karakava.”

¹⁰Ma ivona meyesi bo, “Dam ina~vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina~vomiiri da kiivavo sago kana ghaviya. ¹¹Nukenuke ghamaghamasi, gomara ma gubaga beroberosi dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ina~tupuwa. Ma kunumai bera ma matakira ghamaghamasi ina~tupuwa da wawaya ina~yabumana kirakai. ¹²Ma weni berasi ini~muri. Kunona ina~votatanimi ma ini~tupaketowanemi. Ina~rutinimi da kiki numasiyai ini~tupavireviremi ma ku gabura ina~teremi. Ma kiikiivavo ma babada ghamaghamasi maghinosiyai kona~miimiiri da ini~tupavireviremi. Koitumaghaneku kubiine na weni berasi ina~tupuwa kurimi. ¹³Ma vitupavira kamoni na varaku biibiina koni~mamatarei kurisi. ¹⁴Ma ami nota ini~rewapana ma ke koni~nuwapoya da ikikava kami papara kona~vowai, ¹⁵iyamna taku sisiya ma nuwagiura ana~veremi da kami ghavighaviya ke ina~ghetanimi. ¹⁶Ma ami rakaraka vaghata, maduwa da mamai, varevaresimi bo turaturami ini~wawanemi da babada ku imasi ina~teremi ma tami viya ini~rabobomi. ¹⁷Taku kubiiku na wawaya peyarisai ina~baremi. ¹⁸Ma kegha da ke uyawimi sago kava ina~wapa. ¹⁹Komiirikikina da yawasa makamakii nonowina kona~panani.”

Kupuna damsi Jerusalem ina~gwaramutui.

(Mat 24:15-21; Mak 13:14-19)

²⁰“Mara sago kona~kitai da seri wawayisi Jerusalem kwanatuna ina~miirigwagwari na konakovi da mara gisina kava ma ina~gwaramutui. ²¹Iyavo kava Judiya dobuna kamoni ina~makamakai na ku koya ina~verau. Ma iyavo kava Jerusalem kwanatuna kamoni na yaghiyaghinau ina~kiibutawei. Ma iyavo kava kupunai na ke ina~ruu ku kwanatuna. ²²Tuna maranai na kovogha kana mara, ikikava giruma katamana kamoni peroperoveta ivona da ita~tupuwa na ina~tupuwa. ²³Nani kamoni wivine manamanawisi ma vivisususi ini~kamyuyuwa kirakai. God nuwanuwana ina~pughu Jiu damsi kurisi ma nuwapoya ina~rakata Judiya dobunai. ²⁴Ma kupuna damsi ina~vomiiri ma kepatiyai Jiu wawayisi viya ini~kiivunuwana ma viya ina~patumisi da ina~rutinisi ku dobu bogii ma bogiiyai. Ma God kupuna damsi kii mara ina~veresi da Jerusalem ini~tugudagudai ma ina wawaya ini~kayonogenogeyanesi ma nakanani ina~makamakai da kii mara itereterei ruvana ina~viiya na ina~voterei.”

Wawaya Natusi ina~nekiibau.*(Mat 24:29-31; Mak 13:24-27)*

²⁵“Mara sago matakira notakavakavasi ina~tupuwa, madegha, nawaravi ma gwamegwame kurisi. Ma wawaya i dobu bogii ma bogiiyai debudebura gugurina ini~yanei ma ini~nuwapoya kirakai da i nota ina~ragharagha. ²⁶Wawaya ina~yabumana kirakai da ina~voviparoparorosi. Ma nuwanuwasi ina~karakarai ma ina~banebanenega da aviyavisina ina~tupuwa dobuwai, iyamna God madegha, nawaravi ma gwamegwame ina~nukesi da kunumai kii keta ini~wapai. ²⁷Nani maranai wawaya kudubisi ina~kita da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku ana~nekiibau.”

²⁸“Weni berasi ina~tuputupuwa na kovomiiri ma kotepa, iyamna gisina kava ma God ini~yawasimi.”

Koweya kiina miibiina.*(Mat 24:32-35; Mak 13:28-31)*

²⁹Yesu weni miibiina ivonesi bo, “Koweya ma kii peyaris kokitai. ³⁰Kii enumonumoi na namada akova koviiya da kwamra kana mara epipisi. ³¹Ma bade nakanani, weni matakirisi kona~kitai na akova kona~viiya da gisina kava ma God ina vikiivavona ina~nekiibau. ³²Vonavaghata avonavonemi, weni kimtina ke ina~rabobo yavu ma berasi ina~tupuwa. ³³Kunuma ma dobu ina~wapa ma vonaku na ke meyani da ina~wapa.”

Kata~banenega.

³⁴“Kokitaruvimi da kampo ragha ma uma neghanegha ke kona~vodunenunuwapei. Ma dobu vitana ke koni~nuwapoya kirakiiyei. Ke ita~biibai da Wawaya Natusi ina vovira marana ini~tataghanimi da tami nakanani ma puwari kamoni kota~kona. ³⁵Weni berana na wawaya kudubina dobuwai ina~kamowana yavusi. ³⁶Mara nonowa kona~banebanenega ma kona~niponipowana da ami rewapana kovokovoghina da kona~miirikikina maranai weni berasi ina~tuputupuwa kurimi. Ma bade konipowana da damonai Wawaya Natusi maghinonai kona~miiri na ke koninimaya.”

³⁷Mara nonowa Yesu ivivi~beye beyena Taparoro Numana garina kamoni, ma didibarai na ikiikiibau da Oliv koyanai imakamakai. ³⁸Ma mara nonowa wawaya peyaris ivivi~mara ku Taparoro Numana da Yesu ina vibeye beyena iti~yanei.

Taparoro babadisi ivi~ogatara da Yesu iti~raboboi.*(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Jon 11:45-53)*

22 ¹Jiu damsi i kam ghamana kana vava Pasova inenekiibau. Damsi i kiki da Pasova kana parawa kapunina kubiine na

yist ke ina~terei. ²Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da ikikava Yesu iti~raboboi. Gavunai ita~berai, iyamna wawaya iyabuyabumanesi.

Judas ivi~vaghinei da Yesu ini~wawanei.

(Mat 26:14-16; Mak 14:10-11)

³Ma Yesu kana kivikivina ivi~¹²kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot. Ma nani maranai Seitan ivi~karei da Judas itowatepani. ⁴Ma inae da taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada kurisi ma yavata ivi~sisiya da ikikava Yesu iti~wawanei. ⁵Babadisi ivi~nuwabiibii kirakai ma ivi~vaghinei da Judas imana ita~kovoghi. ⁶Ma bade Judas ivi~vaghinei ma taraboga biibiina iekwekwai da maranai wawaya kegha na Yesu babadisi ku imasi ita~terei.

Pasova kamna kubiine ivovunagha.

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷Marana inekiibau da sipu gegeyisi iti~kiivunuwana Pasova kamna kubiine. ⁸Yesu kana kivikivina ruwa, Pita ma Jon ivonatawesi. Ivonesi bo, “Kona. Kona~vovunagha da Pasova kamna kubiine.”

⁹Ma ivi~tarakiiyanei bo, “Imapatana kekayokayowekai da kana~vovunagha?”

¹⁰Ma ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona~panani, tuna okowa kibubuna ina~kavakavari. Kokivini da meni ku numana ina~rurui na yavata korui. ¹¹Ma numa badana kovonei bo, ‘Aki Bada ivona da tupayaraghina kuni~beyekai da kamonai tuna yavata Pasova kubiine kana~kam.’ ¹²Tomowina na tupayaraghina ghamana kiidamowai ini~beyemi. Kamonai na sawara kudubina ivovunaghi ikovi ma vokuya kava kona~berai.”

¹³Pita ma Jon ivomiiri ma irui ku Jerusalem ma Yesu ikikava ivonesi na nakanani ipanani. Ma nani dobunai ivokuya da Pasova kamna kubiine.

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Kor 11:23-25)

¹⁴Ravi ipika ma kam kubiine Yesu kana kivikivina yavata nevanevasiyai ikenavipika. ¹⁵Ma ivonesi bo, “Aku kayowana ghamana da weni Pasova kamna takam patapata ma muriyai da ani~kamaghi kirakiiyei. ¹⁶Avonavonemi da ke meyani Pasova kamna ana~kam meyei ina~nenae da maranai God ina vikiivavona ina~nekiibau ma Pasova berasi iyamsi vaghata ini~debe yavui na tuna maranai ana~kani.”

¹⁷Ma Yesu redu iviia ma God ivi~kiikiwei ma ivona bo, “Wena koviiya ma kamomiyai kovi~umavereyana. ¹⁸Avonavonemi da ke meyani

wain anuma meyei ina~nenae da God ina vikiivavona ina~nekiibau na tuna maranai anumai.”

¹⁹Yesu parawa iviia ma God ivi~kiikiwei ma ivogimagimai. Ireregha kurisi ma ivonesi bo, “Weni tuna na tupuwiku. Weni berana kona~beraberi da kona~notanotiku.” ²⁰Ma bade nakanani kam murinai redu iviia ma ivona bo, “Weni reduna imatakira da tami kubiimi taraku ina~sororo da God ina vivaghina makamakiina vuna ina wawaya yavata ina~berai.”

²¹“Ma kovi~yana, wawayina ini~wawaneku na wekarakava yavata takamkam patapata. ²²God ina kayowana ikikava itereterei na nakanani ina~tupuwa taku, Wawaya Natusi kuriku da ana~rabobo. Ma tam iyai kuni~wawaneku na kuti~nuwapoya kirakai, iyamna kovogha ghamanakina kuna~panani.”

²³Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi~tarakiyana meyesi da iyi weni berana ina~berai.

Iyi ini~wawayaghama?

²⁴Yesu kana kivikivina ti mani kavakava ivivi~taghegheyanesi da kamosiyai meni wawayina na ghe kirakai. ²⁵Ma ivonesi bo, “Kupuna damsi i kiikiivavo i vibadana na ibagibagi kirakai ma ekayokayotata ma enotanotai da i wawaya ivite bubunisi. ²⁶Ma tami na ke nakanani kona~berai. Kamomiyai wawaya ghamana ina~tereoruwe meyei da tuna nakanani ma wawaya kikei. Ma meni wawayina ini~bada na ina~tereoruwe meyei da tuna nakanani ma bigabiga wawayina. ²⁷Meni wawayina na wawaya ghamana, wawayina kepanai imakai da ekamkam bo wawayina ebigabiga da vavai ererereghi? Wawaya ghamana na ekamkam, tabo? Ma taku, ke nakanani ata~beraberi. Kamomiyai taku na ami bigabiga.”

²⁸“Ma wawaya ivi~tupaketowaneku na tami kovi~patutu kirakai da ke meyani kota~kuyoweku. ²⁹Ikikava aku Mamai vibadana ivereku na bade nakanani tami vibadana ana~veremi. ³⁰Nani maranai na aku kepanai takam ma tuma ma kiikiivavo kii gawariyai kona~makai da dam ivi~12 Israel kamonai koni~badesi.”

Yesu ivona da Pita ini~bero.

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38*)

³¹Yesu ivona bo, “Saimon, Saimon, Seitan ivi~nowi God kurina ma vivaghina gwabinai iviia da ina~ruyaghimi. ³²Ma anipowana kubiim da vitumaghana ke kuna~voterei. Karakava kuna~miiritavire kuriku na turaturam kuni~vitesi da ti bade i vitumaghana ini~rewapana.”

³³Ma Saimon Pita ivona bo, “Bada, taku kovokovoghiku da tam yavata ku gabura tarui bo yavata tarabobo.”

³⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Pita, avonavonem da karako mara aroba kuni~bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko ina~tou.”

Wagu, kutu ma seri.

³⁵Yesu kana kivikivina ivona tovonisi bo, “Rorova avonemi da kaeterepapara bo wagu bo mane kana kutu ke kota~yuna ma avonatawemi. Kade ami baba kamoni nuwapoya kopanani bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha.”

³⁶Ma ivonesi bo, “Ma wekarakava na mane kana kutu bo wagu gwabimuwai na kekavari. Ma mikedam seri gwabimuwai kegha na kam nuba garana kevi~gimarei da seri kuna~gimari.”^z ³⁷Giruma katamana kamoni ivona bo, “Wawaya beroberosi yavata kovogha ina~viya. Ma avonavonemi da weni girumina na taku ivi~sisiyeku. Vonavaghata, ikikava igiruma da ita~tupuwa na peyarina wekarakava etuputupuwa.”^a

³⁸Ma kana kivikivina ivona bo, “Bada, kekitai. Seri ruwa weni.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kovokovoghina.”

Yesu Oliv koyanai inipowana.

(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

³⁹Yesu mara nonowa ikiikiibau ku Oliv koyana, tuna kubiine kana kivikivina yavata ivomiiri ma Jerusalem ikiibutawei da inae nake.

⁴⁰Inekiibau na ivonesi bo, “Konipowana da ruyagha kamoni ke kona~peku.”

⁴¹Kana kivikivina ikuyowesi ma inae ke gurina ma ivi~tuwaporeruruwana ma inipowana bo, ⁴²“Mamai, kivaghinei bo kegha da weni vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta~viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowana ina~tupuwa.” ⁴³Ma aneya kunumai ioru da rewapana iverei. ⁴⁴Ma nuwapoya ikiivunui kubiine na nuwanuwana kudubinai inipowana kirakai da poyagururu iterevunui. Ma poyapoyana ivivi~toi na kitana nakanani ma tara.

⁴⁵Nipowana ivoterei ma ivomiiri da ivovira kana kivikivina kurisi, ma ipanansi da nuwapoya ikiivunusi da ivivi~keneyana. ⁴⁶Ma ivonesi bo, “Avi kubiine kokenakena? Kovomiiri ma konipowana da ruyagha kamoni ke kona~peku.”

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Jon 18:3-11)

⁴⁷Yesu ivivi~sisiya kamoni ma koroto ghamana inekiibau. Judas ivi~nowesi, tuna na kana kivikivina sago. Imiiririya Yesu kurina da

---

^z 22:36 Yesu na ke seri vaghata iti~sisiyei ma ivonavonesi da kanuma ina ku nevaneva ini~ghaviya. Epe 6:10-18   ^a 22:37 Isa 53:12

ita~yoni, ⁴⁸na Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Judas, viwawana kubiine taku Wawaya Natusi keyoyoniku, bo?”

⁴⁹Ma kana kivikivina ikitai da aviyavisina ituputupuwa na ivona bo, “Bada, akii seriyai kana~ravis, bo?” ⁵⁰Ma kana kivikivina sago taparoro badana ghamana ina bigabiga iravi da tinina katagheyana ikiiyarahatawei.

⁵¹Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoterei!” Ma ivororona da tomowina tinina ivotovoni da iyawasa.

⁵²Ma Yesu taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada ma kwanatu babadisi peyarisi kurisi ivona bo, “Taku aighaviyemi bo, da kaku seri ma kaku kepata kokavarapiyei? ⁵³Mara nonowa tami ma taku Taparoro Numana garina kamoni tamakamakai, ma ke kota~paniku. Ma wekarakava na kami mara ipisi na nubakutuva ina rewapana ibademi.”^b

Pita ivi~bero da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:57-58, 69-75; Mak 14:53-54, 66-72; Jon 18:12-18, 25-27)

⁵⁴Seri damsi Yesu ivotani ma irutini inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita murisiyai ikivini inae. ⁵⁵Ma taparoro badana ina numa garina kamoni na wawaya keyama ikiiri da ivivi~rarana. Ma Pita inae da kamosiyai imakai. ⁵⁶Bigabiga wavinena sago ikitai da Pita keyama ririnai imakamakai. Keyama gweyorinai ikita bubuni ma ivona bo, “Weni tomowina tuna Yesu yavata ibababa.”

⁵⁷Ma Pita ivi~bero bo, “Wavine, taku nani tomowina ke atakovi!”

⁵⁸Imakai mara gisina ma tomowa sago Pita ikitai ma ivona bo, “Tam na Yesu kana kivikivina sago.”

Ma Pita ivona bo, “Aku tomo, taku ke meyani ata~kivini.”

⁵⁹Imakai da ke gurina ma bade wawaya sago ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na Yesu kana kivikivina, iyamna tuna na Gariri wawaya.”

⁶⁰Ma Pita ivonapotei bo, “Aku tomo, kegha. Taku ke atakovi da aviyavisina kisisiyei!”

Nakanani ivivi~sisiya ma kokoreko itou. ⁶¹Ma Bada Yesu itavire da Pita ikitatupei. Ma Pita ina nota ivovira da Yesu ina sisiya inotai. “Karako mara aroba kuni~bero da ke kutakoviku ma muriyai kokoreko ina~tou.” ⁶²Ma vaghina, Pita numa garina ikiibutawei ku kupuna ma itou kirakai.

Wawaya Yesu ivi~namei ma iravi.

(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

⁶³Seri damsi Yesu ikoyakoyaghi na ivowavowai ma ivivi~namei.

⁶⁴Matana igerepotai, iravi ma ivonei bo, “Tam peroveta bo? Mede kevonekai, iyi iravim?” ⁶⁵Ma ivi~avaberowei.

^b 22:53 Luk 19:47, 21:37

Pailat ma Herodi Yesu ivi~tupavirei.*(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Jon 18:19-24)*

⁶⁶Mara itom ma Jiu damsi i babada, taparoro babadisi i babada, ma giruma wawayisi ivi~kiidaburana ma seri wawayisi Yesu irutini inae ku maghinosi. ⁶⁷Ivonei bo, “Mikeda tam Keriso, kevonakai.”

Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda ana~vonemi na ke koni~tumaghana. ⁶⁸Ma mikeda ata~vonatovonimi na ke kovokovoghina kota~vonapoteku. ⁶⁹Ma karako da nokoni ku marana, Wawaya Natusi, God katagheyana ina~makai.”

⁷⁰Peyarisi Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam God natuna, bo?”

Ivonapotesi bo, “Ikikava kovonavoneku na vonavaghata.”

⁷¹Peyarisi ivona bo, “Avi kubiine vimamatara wawayisi tekwekwisi? Namada tuna mani kawanai ivi~mamatara meyei.”

Pailat, Yesu ivi~taravirevirei.*(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)*

23 ¹Ma babadisi kudubisi ivomiiri da Yesu irutinaneyei Pailat kurina. ²Ma nani dobunai ivi~karei da Yesu ivivi~wavui, “Weni tomowina kapanani da akii wawaya inoraveraveyana berosi. Ivonesi da Kiivavo Sisa ina teks ke iti~miiyei, bade ivona da tuna kiivavo, ma Keriso.”

³Pailat Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Yesu ivona bo, “Vonavaghata, vaghina kevonavona.”

⁴Ma Pailat ivi~sisiya taparoro babadisi i babada ma koroto kurisi. Ivonesi bo, “Weni wawayina ina berona ke sago ata~panani.”

⁵Ma kegha da taparoro babadisi i babada ma koroto gamosi ibagibagi, “Weni tomowina ina vibeyebeyena kubiine, wawaya peyarisi Judiya kamoni nuwanuwasi eghakighaki. Gariri kamoni ivi~karei ma ipisi da wike.”

Herodi, Yesu ivi~taravirevirei.

⁶Pailat sisiyina ivivi~yanei na ivi~tarakiiyana bo, “Tomowina na Gariri wawaya bo?” ⁷Pailat ivi~yanei da Yesu tuna Herodi ina rewapana gaburinai na ivonatawei Herodi kurina, iyamna iakovi da Herodi wekarakava ipisi ku Jerusalem. ⁸Maranai Herodi Yesu ikitai, nuwanuwana ibiibii kirakai, iyamna tuna namadani kava ina kayowana da Yesu ita~kitai. Varana ivivi~yanei na ina nota ghamana da Yesu bera ghamaghamasi ita~berai da ita~kitai. ⁹Ivi~taravirevire kirakiiyei ma Yesu ke ita~vonapotei. ¹⁰Taparoro babadisi i babada ma giruma wawayisi imiiririya ma Yesu ivi~wavu patei. ¹¹Ma Herodi, ina seri wawayisi yavata

Yesu ivi~namei ma ivi~kaekaeyei. Ma muriyai gara kiimatanina iviia ma Yesu ivi~kotei ma ivonatawei ivovira Pailat kurina. ¹² Karenai Pailat da Herodi ivi~kawapata ma nani maranai ivi~karei da ivi~turana.

Wawaya Yesu ikovoghi.

(Mat 27:15-26, 27:11-14; Mak 15:6-15; Jon 18:39–19:16)

¹³ Pailat, Yesu iviia na babadisi ma koroto kudubisi ikwaturiyariyesi, ¹⁴ ma ivonesi bo, “Weni tomowina kopiyei na kovona da wawaya ivivi~noraveyana berosi. Tomowina kovi~wavui na maghinomiyai avi~tupavirevirei ma ke sago ina berona ita~panani. ¹⁵ Bade Herodi nakanani ke sago berona ita~panani. Tuna kubiine ivonatawei ivovira kurita. Ke aviyavisina berona ita~berai da kana rabobo kota~vonei. ¹⁶ Tuna kubiine kovogha kava ana~verei ma ana~vonatawei ina~nae.” ¹⁷(-)^c ¹⁸ Peyarisi marasago ikarayogosi, “Kokiivunui! Akii kayowana da Barabas kovotawei!” ¹⁹ (Barabas viruwa ma kiivunuwa kubiine ku gabura iterei.)

²⁰ Pailat babadisi ma wawayisi ivonatovonisi da Yesu ita~votawei. ²¹ Ma kegha da koroto ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

²² Pailat ina vonatovona viarobina iterei, “Ikikava? Weni tomowina aviyavisina ibera beroi? Ke aviyavisina berona ita~berai da kana rabobo kota~vonei. Tuna kubiine ana~vonesi da widi kava ina~verei ma ina~vonatawei ina~nae.”

²³ Ma kegha, ere nuwaghakighakisi koroto ikiikiirara ma ivonavona bo, “Kotuparatui!” Nani kiirarina kubiine, ²⁴ Pailat i kayowana iberai. Yesu seri wawayisi ku imasi iterei da ita~tuparatui. ²⁵ Ma Barabas, viruwa ma kiivunuwa kubiine gabura kamoni imakamakai, ivotawei koroto i ku kayowanai.

Seri damsi Yesu ituparatui.

(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

²⁶ Seri damsi Yesu irutini inenae. Nani kamoni tomowa sago, kana vava Saimon, ina dobu Sairini, ku Jerusalem irurui. Seri damsi imiiripotei ma Yesu kana korosi iviia da Saimon ivi~kavari. Ma ivonei da Yesu murinai ita~baba.

²⁷ Ma koroto ghamana ikivikivini ma kamoni na wivine Yesu itutuwei ma isiyasiyapei. ²⁸ Yesu imiiritavire ma ivonesi bo, “Jerusalem wivine, ke kona~tuweku. Tami ma natunatumu kubiimi kota~tou.

---

^c **23:17** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 17 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pasova kamna nununai Pailat wawaya sago gabura kamoni ivovotawei.’

²⁹Kokitai, mara epipisi ma wawaya ina~vona bo, ‘Iyapoma da wivine gagarisi, manawisi kamona pepeya ke ita~kavari, ma ke iti~susui.’

³⁰Nani maranai wawaya koya ina~vonei bo, ‘Koya ghamam, ketamogunewa da kuna~dogokai! Koya kikei, agu etini ku tepakai!’^d

³¹Mikeda wawaya weni berasi ina~berai maranai kii matinai, ma avi berana ina~berai maranai kii na ina~poki?”

³²Seri damsi tomotomowa beroberosi ruwa irutini ikiibau da Yesu yavata iti~rabobosi. ³³Maranai inekiibau da gawara kana vava ‘Wawaya Teuteuna,’ ma nani dobunai Yesu ma tomotomowisi ruwa ituparatusi. Sago katagheyana ma sago dugenai. ³⁴Yesu ivona bo, “Mamai, weni damsi i berabero kenotatawei. Ti ke itakovi da aviyavisina eberaberi.”^e

Ma seri wawayisi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi. ³⁵Ma wawaya imiiri ikitakita ma babada ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kuvona da tam God ina Vivinevine Wawayim. Wawaya kuvivi~yawisi na mede kevi~yawa meyim!”^f

³⁶Seri damsi imiiririya ma ti yavata Yesu ivi~namei. Wain tomatomana iverei da itumai^g ³⁷ma ivonei bo, “Mikeda tam Jiu damsi i kiivavo na kevi~yawa meyim.”

³⁸Ma gayamina vovonai, korosiyai, igruma bo, ‘Weni tuna Jiu damsi i kiivavo.’

³⁹Tomowa berona yavata iroroke na Yesu ivonavinamei, “Tam Keriso bo? Kevi~yawita.”

⁴⁰Ma kana viruwa kwinana iyeghai bo, “Tam God keyabuyabumanei bo kegha? Ita viaroba na kovoghina sago taviiviiya. ⁴¹Tota na ita berabero tepanai na kovogha taviiviiya ma weni tomowina na ina berona kegha.”

⁴²Ma ivonei bo, “Yesu, maranai kuni~kiivavo na ke kuni~notawapeku.”

⁴³Yesu tomowina ivonapotei bo, “Karako tam ma taku tarui ku Paradais.”

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30*)

⁴⁴Vaghina ma madegha punai ma nubakutuva ioru da dobu kudubina isovo yavui, ma nakanani imakamakai da ku ravi madegha. ⁴⁵Maranai madegha rarana ivoterei Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamogosira da ruwa.^h ⁴⁶Ma Yesu gamona irakata ma ikwatu, “Mamai, kanumiku ku imam atereterei.” Ina sisiya turina iterei, nuwayaporina ighae ma irabobo.ⁱ

⁴⁷Ma senturiyon sago weni berana ikitai, God ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata da weni tomowina na wawaya maninina.”

^d 23:30 Hos 10:8; Rev 6:16   ^e 23:34 Psa 22:18   ^f 23:35 Psa 22:7   ^g 23:36 Psa 69:21

^h 23:45 Exod 26:31-33   ⁱ 23:46 Psa 31:5

⁴⁸Vaghina ma, wawaya ivi~kiidaburesi ma weni berana ikitai na peyarisi nuwapoyina iviia da nuwakadasi iraravi ma ivovira i ku numa. ⁴⁹Wawaya viya Yesu iakova kirakiiyei ma bade wivine Yesu ikivini Gaririyai ipisi, imiiritaweyana ma ikitakita.^j

Yesu idogoi.

(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 10:38-42*)

⁵⁰Tomowa sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya, Judiya kamoni. Tuna wawaya biibiina ma kiimatanina. Ma bade tomowa ghamana Jiu damsi babadisi kamosiyai. ⁵¹Maranai babadisi ivi~ogatara da Yesu iti~rabobi na ke iti~vaghinei. Ma bade tuna nimonimoriyai ikoyakoyagha da God ina vikiivavona kana mara ita~pisi. ⁵²Inae Pailat kurina ma Yesu tupuwina kubiine ivi~nowi. ⁵³Korosi itereoruwei ma igerei. Ma ikavari inae da buba vuna vaghata kamoni ivi~kenai. ⁵⁴Ivovovunagha da viyakam marana kubiine.

⁵⁵Nani wivinesi Yesu Gaririyai ikivini ighae na bade wivinesi sago Josepa ikivini inae da buba ikitai ma ikikava Yesu tupuwina iterei.

⁵⁶Ivovira ku numa ma i oira ghabughabusi ivovunagha.^k

Ma viyakam marana kubiine ivi~yakam.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(*Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10*)

24 ¹Sande mara boiboiyai wivine oira ghabughabusi ivovunagha na iyuna ma ivi~mara ku karawaga. ²Inekiibau na ikitai da buba vovotawena. Kana gudu na wakima ghamana ma wawaya itabiri ku ririna. ³Iruu ku buba kamona ma ikitavirevire da Bada Yesu tupuwina kegha. ⁴Imiiri vaghata ma nuwanuwasi ivivi~tetei na nani kamoni tomotomowa ruwa, kii gara matakamokamosi inekiibau da ririsiyai imiiri. ⁵Wivinesi iyabumana kirakai da idune vaghata ma tomotomowisi ivona bo, “Avi kubiine wawaya yawayawana koekwekwai raborabobosi kamosiyai? ⁶Yesu ke weni dobunai, tuna namada rabobowai ivomiiri. Kade konotanotai da Gariri kamoni yavata komakamakai na ikikava ivonemi?^l ⁷Ivona bo, ‘Wawaya Natusi ina~viiya da berabero wawayisi ku imasi ina~terei ma korosiyai ina~tuparatui. Ma mara viarobina kamoni rabobowai ina~vomiiri.’ ”

⁸Ma nani maranai wivinesi Yesu ina sisiya inotapanani. ⁹Karawagiiyai ivovira ku numa ma Yesu ina aposol ivi~11 ma kana kivikivina viya yavata ivonesi. ¹⁰Wivinesi na Meri Magadarini, Jowana ma Jemes ina maduwa Meri ma wivine viya yavata. ¹¹Weni wivinesi ivi~sisiya na Yesu

^j 23:49 Luk 8:2-3 ^k 23:56 Exod 20:10; Deut 5:14 ^l 24:6-7 Mat 16:21, 17:22-23, 20:18-19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

kana kivikivina ke iti~tumaghanesi, inotai da ivivi~sisiya wapawapa. 12Ma Pita ina kina kava ivomiiri ma iverau da ku karawaga. Ma ku buba irugenara da Yesu tupuwina kana gere kava ikitai. Ma ivovovira ku numa ma aviyavisina itupuwa na inota kavakavai.

Emeyas ketanai.

(Mak 16:12-13)

13Ma bade nani maranai na Yesu kana kivikivina ruwa Jerusalem ikuyowei da ibaba inenae ku Emeyas kwanatuna.^m 14Ma i baba kamoni na aviyavisina kudubina itupuwa na ivivi~sisiyei. 15Ivivi~sisiya na Yesu kurisi inekiibau da yavata ibaba patapata. 16Ma kana kivikivina matasi ikiivurei da Yesu ke ita~vogiini. 17Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Aviyavisina koisisiyei?”

Ma ere nuwadugarisi ivi~kiimiiriyesi ma idune. 18Ma sago, kana vava Kiriyopas ivi~tarakiiyana bo, “Numanumataya peyarisi iakovi da aviyavisina Jerusalem kamoni etuputupuwa ma ikikava tam ina kim kava ke kutakovi?”

19Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi berasi?”

Ma ivonapotei bo, “Aviyavisina itupuwa Nasaret wawaya Yesu kurina. Tuna na peroveta ma God ma wawaya ku matasi ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi~rewapana kirakai. 20Ma taparoro babadisi i babada ma Jerusalem damkai akii babada na tomowina iviia ma kupuna damsi ku imasi iterei. Ma ti na ivi~tupavirei ma ivonakiiyaragha da ita~rabobo ma korosiyai ituparatui. 21Tokai kanotai da tuna tomowina Israel damta iti~yawasita. Akii nuwapoya irakata, ma ku tepana na weni berasi murinai na ke sago biibiina ita~tupuwa. Ma namada mara aroba ikovi. 22Ma bade wivine viya kamokiiyai sisiya sago ivonekai na kavi~deyei. Karako ivi~mara ku karawaga ma irui ku buba kamona 23da Yesu tupuwina ikita kavai. Ma ivovira ivonekai da aneya ikitisi. Ma sisiya gwabisiyai iviia da Yesu na yawayawana. 24Ma akii wawaya viya inae ku karawaga ma ikikava wivinesi ivivi~sisiya na nakanani ipanani. Ma Yesu ke ita~kitai.”

25Ma Yesu ivonesi bo, “Tami neghaneghami ma gayama butabutami da aviyavisina peyarina peroperoveta ivivi~sisiyei na ke koti~tumaghanei. 26Kotakovi da God ina kayowana da ina Vivinevine Wawayina iti~kamaghi kirakiiyei ma ita~rabobo ma murinai kana ku kadara ita~rui.” 27Vaghina ma Yesu ivi~karei da ikikava giruma katamana kamoni God ina Vivinevine Wawayina ivi~sisiyei na peyarina kurisi ivi~debei. Kunona Moses aviyavisina igirumi na ivi~sisiyei ma muriyai peroperoveta viya i giruma na iyamsi ivi~sisiyei kurisi.

28Namada ku Emeyas inenekiibau ma Yesu iberai da nama maninina ita~nenae. 29Ma kegha da kana kivikivina ivonatani. Ivona bo, “Ke

^m 24:13 Emeyas kwanatuna na 11 kilomitas Jerusalem kupunai.

kuna~nae. Takena iyamna mara ikovi, namada ravi ipika.” Vaghina, ivovira ma yavata irui da imakai. ³⁰Kam kubiine na parawa iviia ma God ivi~kiikiwei ma ivogimai. Ma ivi~karei da ita~veresi. ³¹Tuna maranai matasi ikiigigiri da kwinas i kita bubuni da tuna na Yesu. Ikitakitai na iwapa. ³²Ma ti mani ivonavona bo, “Tuna kubiine ita baba kamona giruma katamana kamona miiba gavugavusi ivivi~debei kurita na nuwanuwata itonatonai ma tavivi~nuwabiibi kirakiiyei.”

³³Nani murinai ivi~ruwa ivomiiri da maninina ivovirame ku Jerusalem. Ma nani dobunai kana kivikivina ivi~11 ma turaturasi viya namada ivi~kiidaburana na ipanansi. ³⁴Ma ivi~yanesi da peyarisi ivivi~sisiya bo, “Vonavaghata da Bada rabowai ivomiiri! Saimon kurina inekiibau!”

³⁵Ma ivi~ruwa turaturasi ivi~akovisi da aviyavisina tupuwa i baba kamona, ma bade ikikava ivogiini da tuna Yesu, maranai parawa ivovogimai.

Yesu kana kivikivina kurisi inekiibau.

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

³⁶Ivivi~sisiyei ma nani kamona Yesu inekiibau da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai ina~makai.”

³⁷Ivi~tataghanisi da iyabumana ma ogariri igheyesi ma inotai da nama momosika ita~kitakitai. ³⁸Ma ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Ami nota ke ina~ragharagha ma ke ina~gisi. ³⁹Imaku ma kaeku kokitai. Wena na taku! Kovotovoniku da damina kona~viiya. Momosika viyosi ma tuwirisi kegha.”

⁴⁰Weni nakanani ivi~sisiya kana kivikivina kurisi ma imana da kaena ivi~beyesi. ⁴¹Peyarisi inota kavakavai da ke nuwanuwasi kudubinai iti~tumaghana ma kegha da ivi~nuwabiibi kirakai. Tuna kubiine Yesu ivonatovonisi bo, “Kade, aviyavisina emakamakai da ata~kani?” ⁴²Iyana gibugibuna iverei, ⁴³ma kana kivikivina matasiyai Yesu nani iyanina ikani.

⁴⁴Ma ivonesi bo, “Rorova yavata tamakamakai na avonemi da aviyavisina Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta ma Psalms kamona igirugirumi da ita~tupuwa kuriku na God ina kayowana da kudubina ina~tupuwa.”

⁴⁵Muriyai i nota ivotawei da sisiya giruma katamana kamona na iyamsi itakova bubuni. ⁴⁶Ivonesi bo, “Weni nakanani igiruma. ‘God ina Vivinevine Wawayina ini~kamaghi kirakiiyei ma ina~rabobo, ma mara viarobina kamona na ina~vomiiri.’ ⁴⁷Ma bade igiruma da kana kivikivina ina~dima da wawayi i berabero ininimaye ma ina~miirikupukuputei da God i berabero ina~notatawei. Jerusalem kamona dima ini~karei ma muriyai ina~kiibau da dam ma dam kurisi. ⁴⁸Tami na weni berasi kudubina kana vivimamatara wawayimi. ⁴⁹Ma

aku Mamai ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ita~puyomi na taku berana ana~berai, puyona ana~vonatawei kurimi. Tuna kubiine Jerusalem kamonai kovi~koyakoyagha da rewapana kunumai inoru da ina~towatepanimi.”ⁿ

Yesu ighae ku kunuma.
(*Mak 16:19-20; Apos 1:9-11*)

⁵⁰Vaghina ma, Yesu kana kivikivina irutinisi da Jerusalem ikiibutawe inae ku gawara sago Betani kwanatuna ririnai. Imana ivororona ma ivi~biibiinisi. ⁵¹Ivivi~biibiinisi kamonai na God iviitawei da ighae. ⁵²Ma kana kivikivina Yesu ivokavakavari ma nuwabiibiiyai ivovirame ku Jerusalem. ⁵³Nani murinai mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai God ivivi~kiikiwei.

ⁿ 24:49 Apos 1:4

God Varana Biibiina

Jon

Igirumi

(John)

Vonaviakova

Weni vonaviakovina na ke Jon ita~girumi ma wawaya muriyai iterei. Aposol Jon *God Varana Biibiina* igirumi na ivi~akovita da Yesu na God Vonana Makamakii Nonowina. Ma tuna ivi~wawayota da dobuwai wawaya kamosiyai imakai. Ma bade Jon ivoneta da ina kayowana da wawaya ini~tumaghana da Yesu na God Natuna ma kata Viviyawa, tuna kubiine weni bukana igirumi. Ina kayowana da nani vitumaghaninai na yawasa makamakii nonowina ina~panani.

Kunona Jon ivi~akovita da God Vonana ma Yesu na sago, muriyai Yesu ina bera ghamaghamasi ivi~sisiyei, matakirisi ivi~debei da vonavaghata da tuna na God Natuna ma kata Viviyawa. Jon igiruma da Yesu matakira peyarina ibera yavui na muriyai nani berasi tepanai nota ghamaghamasi ivivi~beyebejena. Ma ina vibeyebejena kamona na wawaya nevanevana Yesu ivi~tumaghanei ma ikivini ma nevanevana na ke iti~tumaghanei ma ivi~ghaviyei. Ma sapta 13 da ku 17 kamona Jon ina giruma evonavoneta da muriyai Yesu ita~patumi na nani didibarinai kana kivikivina yavata ere nuwaviinisi ivi~nuwasago ma ikiiepepisi ma nota rewapanai ivovunaghisi da i nota ke ina~peku, iyamna iakovi da ina~rabobo. Ma ina giruma turina Jon evonavoneta da Yesu ipatumi ma ivi~tupavirei, ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri ma irumatara kana kivikivina kurisi.

Jon ina giruma kamona nota ghamana na Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina taviya. Ma iyavo kava itumaghana da Yesu na keta, vonavaghata ma yawasa na tuna puyona wekarakava eviiviiya. Weni bukana kamona aviyavisina mara nonowa ita yawasa kamona emakamakai na eviiviiya ma nani miibiisi tepanai kanuma ina ku nevana akova ghamana ibeyebejena. Kamona na okowa, parawa, yasegana, sipu kii koyakoyagha yavata, ma greipi uravina amena yavata.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-18 Yesu na vona ma dobu kana yasegana.

Sapta 1:19-51 Jon Yesu ibabaito. Ma Yesu nona wawayisi ivinesi da kana kivikivini.

Sapta 2:1 da ku 12:50 Yesu ibababa ma ina biga iberaberai.

Sapta 13:1 da ku 19:42 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 20:1-31 Bada Yesu rabobowai ivomiiri ma wawayi kurisi irumatara.

Sapta 21:1-25 Sisiya ku tepana na Yesu Gariri dobunai irumatara.

Keriso na vona ma dobu kana yasegana.

1 ¹Karenai na Vona imakamakai. Tuna na God yavata imakamakai, ma tuna na God. ²Ma karenai tuna na God yavata. ³Tuniyai da bera kudubina iyamoni, mikedu tuna kegha na ke sago aviyavisina dobuwai ita~yamoni. ⁴Tuna gwabinai na yawasa, ma nani yawasina na wawayi i yasegana. ⁵Ma yasegana gweyurina nubakutuva kamonai ekarakarata ma nubakutuva ke kovokovoghina da ita~ghekuyowei.

⁶Ma God ina yonayona ivonatawei, tuna kana vava na Jon Babaito. ⁷Ipisi da nani yaseganina iti~debei da wawayi peyarisi iti~tumaghane. ⁸Ipisi da yasegana kurisi iti~debei, ma tuna na ke yasegana. ⁹Ma wawayi ivi~akovisi da yasegana vaghata na ku dobu ina~nekiibau da wawayi peyarisi yasegana ina~veresi.

¹⁰Namanaki da tuna tepanai God dobu iyamoni ma kegha da ku dobu inekiibau na wawayi dobuwai iveiyeyi. ¹¹Ipisi ina ku dobu vaghata ma ina wawayi kurisi ma kegha da ibarei. ¹²Ma wawayi viya kava ina sisiya iviia ma ivi~tumaghana na ti damsi ivonesi da God natunatuna. ¹³Ma God natunatuna i yawasa na God gwabinai ipisi. Ma nani yawasina na ke kaekiki mau bo tomowa kawana yavata gwabisiyai ita~pisi.

¹⁴Ma Vonana ivi~wawayi da yavata tamakii patapata. Tuna na God Natuna sago kava na kana kadara kakitai. Ma agabiibai ma vonavaghata gwabinai irakata kirakai.

¹⁵Jon namada ivoneta bo, “Weni wawayina avivi~sisiyeyi na, “Tuna murikuwai ina~pisi. Ma ighekuyoweku, iyamna imakamakai ma muriyai da atupuwa.”’

¹⁶Ma ina agabiibai kudubina peyarita damina taviiviiya ma ina vibiibiina mara nonowa everevereta. ¹⁷Vonaviyoyovana na God ivi~damani Moses kurina da iti~debei wawayi kurisi. Ma agabiibai ma vonavaghata na Yesu Keriso^b gwabinai ipisi. ¹⁸Ke meyani wawayi sago

---

^a 1:6 Mat 3:1; Mak 1:4; Luk 3:1-2 ^b 1:17 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

God ita~kitai. Natuna sago kava na God yavata ivi~kovokovoghana. Tuna ina Mamai yavata na sago. Ma ivi~akakovita da God na iyai.

Jon Babataito ina vibeyebeyena.

(*Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 3:1-18*)

¹⁹Jiu damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai taparoro babadisi ma Livai damsi ivonatawesi Jon kurina ma ivi~tarakiiyanei bo, “Tam na iyai?”

²⁰Ma Jon ke ita~bara bo ita~yabumana ma ivi~debe meyei, ivonapotesi bo, “Taku na ke God ina Vivinevine Wawayina.”

²¹Ma ivi~tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam iyai? Tam peroveta Elaidiya bo?”^c

Ma ivonapotesi bo, “Kegha, taku ke tuna.”

“Tam na nani perovetina kakoyakoyaghi bo?”^d

Ma ivonapotesi bo, “Kegha.”

²²Ma damsi ivona bo, “Nakanani na tam iyai? Kevonekai da kana~vovira akii babada kurisi ma kana~vonesi da tam iyai.”

²³Jon ivonapotesi ikikava peroveta Aisaya igruma na nakanani ivonesi bo,

“Taku na wawaya gamona warereyai erurukwatu,

‘Keta maninina koberai, Bada kubiine.’”^e

²⁴Ma Perisi damsi wawaya viya ivonatawesi ma ²⁵ivi~tarakiiyanei bo, “Mikeda tam ke Keriso, ke Elaidiya bo ke peroveta na avi kubiine kebababataito?”

²⁶Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai abababataito. Ma kamomiyai wawaya sago ke kotakovi. ²⁷Tuna tomowina murikuwai epipisi. Ighekuyoweku, taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara ata~rupami.”

²⁸Weni berasi peyarina itupuwa Betaniyai, Jodan okowina nevanai, Jon nani dobunai ibababataito.

God ina sipu gegeyina.

²⁹Ma mara itome na Jon, Yesu ikitai ipipisi kurina na ivona bo, “Kokitai, God Ina Sipu Gegeyina epipisi da dobu ina berabero ina~viitawei. ³⁰Weni wawayina avivi~sisiyei maranai avona bo, ‘Tomowina murikuwai epipisi na ighekuyoweku, tuna namada imakamakai ma muriyai da atupuwa.’ ³¹Taku bade ke atakovi da tuna

^c 1:21 Deut 18:15, 18; Mal 4:5   ^d 1:21 Deut 18:15 kamonai Moses igruma da mara sago peroveta ghamanakina ina~nekiibau kurisi. Ma Jiu damsi patana da nani perovetina ekoyakoyaghi. Tuna kubiine wawaya Jon ivi~tarakiiyanei da tuna vaghina wawayina bo kegha.   ^e 1:23 Isa 40:3

na nakanani, ma apisi da okowai abababataito, iyamna aidebei da Israel inakovi da tuna iyai.”

³²Ma Jon aviyavisina matanai ikitai na ivi~debei, ivona bo “Kanuma Vovokaravina akitai nakanani ma gabubu kunumai ioru da tomowina ku tepana. ³³Taku patana da ke atakovi da tuna iyai ma kegha da Wawayina ivonataweku da okowai abababataito tuna ivoneku bo, ‘Tomowina kuna~kitai ma Kanuma Vovokaravina inoru ku tepana na tuna wawayina Kanuma Vovokaravina ina~veremi.’ ³⁴Taku akitai na aidebei da tuna na God Natuna.”

Nona wawayisi Yesu ivinesi da kana kivikivina.

³⁵Mara itome ma Jon kana kivikivina ruwa yavata patana da nani gawarinai imakamakai. ³⁶Ma Jon ikitai da Yesu ibaba inenae na ivona bo, “Kokitai, tuna na God ina Sipu Gegeyina.”

³⁷Kana kivikivina ruwa ina sisiya ivi~yanei na inae da Yesu ikivini. ³⁸Yesu imiiritavire ikitisi da ikivikivini na ivi~tarakiyanesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei?”

Ma damsi ivonapotei bo, “Rabai (iyamna vibeyebeyena wawayina), tam na meni dobunai kemakamakai?”

³⁹Yesu ivonapotesi bo, “Kopisi da kona~kitai.” Ma tuna na namada ravi madeghinai. Damsi ikivini inae da ina makamakai ikitai, ma yavata nani dobunai imakii kupom.

⁴⁰Nani kamoni na Anduru, (tuna Saimon Pita tina kikei.) Maranai Jon Babataito ina sisiya ivi~yanei na Yesu ikivini. ⁴¹Ma yaghiyaghina Anduru inae da ina tuwa Saimon ipanani ma ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kapanani.” (Tuna iyamna Keriso.) ⁴²Ma irutini ipisi Yesu kurina.

Yesu ikitai ma ivona bo, “Tam Jon natuna Saimon, wawaya ina~kwatum da Kepas.” Ma nani vavana Grik gamosiyai na Pita. (Kepas ma Pita ivi~ruwa na iyamsi ‘wakima.’)

Yesu Piripo da Nataniyera ikwatusi.

⁴³Mara itome na Yesu ivi~karei da ita~nae ku Gariri. Ibaba inenae da Piripo ipanani na ivonei bo, “Kekiviniku.” ⁴⁴Piripo na Anduru da Pita nakanani, peyarisi i kwanatu na Betsaida. ⁴⁵Ma Piripo inae da Nataniyera ipanani ma ivonei bo, “Wawayina kapanani. Moses vonaviyoyovana kamoni igirugirumi ma bade peroperoveta i giruma kamoni ivivi~sisiyei. Tuna Yesu, Nasaret wawaya, Josepa natuna.”

⁴⁶Nataniyera ivona bo, “Nasaret. Kamoni aviyavisina biibiina ina~tupuwa?”

Ma Piripo ivonapotei bo, “Kepisi da kuna~kitai.”

⁴⁷Maranai Yesu Nataniyera ikitai ipipisi na ivona bo, “Weni tomowina tuna Israel vaghata. Tuna na wawaya kiimatanina.”

⁴⁸Ma Nataniyera ivona bo, “Ikikava kuakoviku?”

Yesu ivonapotei bo, “Muriyai da Piripo ita~kwatum na akitim koweya rogunai kumakamakai.”

⁴⁹Ma Nataniyera ivonakiiyaragha bo, “Bada, tam God Natuna, Israel kana Kiivavo.”

⁵⁰Yesu ivonapotei bo, “Avonem da akitim koweya rogunai kumakamakai, tuna kubiine kuvi~tumaghaneku, bo? Karakava bera ghamaghamasi kuna~kitai ke nakanani ma weni berana.” ⁵¹Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da karakava kona~kitai da kunuma ina~tamotate ma God ina aneya ina~gheghae ma inororu Wawaya Natusi kurina.”^{f g}

Tavine kamna Keina kwanatuna kamoni.

2 ¹Mara viarobina kamoni tavine itupuwa kwanatu kana vava Keina, Gariri dobonai. Ma Yesu ina maduwa na nani kamoni. ²Ma bade Yesu kana kivikivina yavata ivonesi da nani ku kamna irui. ³Ma wain ikovi na ina maduwa Yesu ivonei bo, “Wain ivi~kovini.”

⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Wavine, avi kubiine kuvoneku da aviyavisina ana~berai. Aku mara ke ita~pisi.”

⁵Ma kegha da ina maduwa bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Aviyavisina ina~vonemi na koberai.”

⁶Ma ririsiyai na okowa kibubusi ghamaghamasi miikovimasago iruwanamiimiiri. Nani kibubusi wakimiyai ipapa na Jiu damsi i kiki inununuri da imasi itepotepokowakowa, tuna ivi~matakira da nuwanuwasi na yagharina.^h ⁷Yesu bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Kibubusi na okowa kovi~tupotupo.” Damsi okowa itepo da ighe kawa barasiyai. ⁸Ma ivonesi bo, “Wekarakava na gisina kotaraivui ma kokavari konae da kam badana kurina.” Ikavari inae da iverei, ⁹ma badana nani okowina ikaratovoni. Okowina na namada ivi~viravira da wain. Ma ke itakovi da mimei ipisi ma bigabiga wawayisi na iakovi, iyamna okowa na ti ivui. Tuna kubiine kam badana tomowina itatavine ikwatui ma itinaviviri ku ririna. ¹⁰Ma ivonei bo, “Wawaya peyarisi karenai na wain biibiina evereverena ma wawaya eumuma da damisi eviiviiya ma muriyai berona evovokiibuwei. Ma tam na biibiina kuvotani da wekarakava kuvokiibuwei.”

¹¹Weni tuna na Yesu ina bera ghamana karena iberai Keina kwanatunai, Gariri kamoni. Kana kadara ivi~debei da kana kivikivina ivi~tumaghanei.

---

^f 1:51 Wawaya Natusi na iyamna God ina Vivinevine Wawayina, wawaya kii Viviyawa, Keriso bo Mesaya. Mara viya Yesu iteregavui da tuna mani ivivi~sisiya meyei. Nani marasiyai ivonavona da tuna na ‘Wawaya Natusi,’ sisiyina ivi~matakira da kunumai ioru ku dobu da ivi~wawayota.   ^g 1:51 Gen 28:12   ^h 2:6 Kibubu sago na 80 bo 120 litas ruvana.

¹²Weni berana murinai Yesu ma ina maduwa, titina yoghyogho ma kana kivikivina yavata ioru ku Kapeniyam. Ma nani dobunai imakii mara gisina.ⁱ

Yesu Taparoro Numana igigiri.

(*Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46*)

¹³Marana inenekiibau da Jiu damsi i kampoingha kana vava Pasova ma Yesu ighae ku Jerusalem.^j ¹⁴Ma Taparoro Numana garina kamoni ipanani da tomotomowa kau, sipu ma gabubu ivivi~gimara. Ma viya na kemakema tepasiyai imakamakai ma mane ivivi~vovivirana. ¹⁵Tuna kubiine Yesu urava iviia da wasira iyamoni ma peyarisi Taparoro Numana garina kamoni wawaya i sipu ma kau yavata ikugerisi. Ma bade mane vivovivirana wawayisi i mane ikiiririghi ma i kemakema ivi~kuvirevire.^k ¹⁶Ma iyavo kava gabubu ivivi~gimara na kurisi ivona bo, “Weni sawarisi koturakiikiibuwana. Avi kubiine tami aku Mamai ina Numa koruvovirei da vigimagimara gawarina?” ¹⁷Ma kana kivikivina inotapanani da giruma katamana ivona bo, “Am Taparoro Numana na aku kayowana ghamana, tuna kubiine nuwapoyina ekiikiivunuku.”^l

¹⁸Ma Jiu babadisi ivonei bo, “Avi matakirina ghamana kuna~berai da kanakovi da am rewapana imakamakai na weni berana kubera?”

¹⁹Yesu ivonapotesi bo, “Weni Taparoro Numana kona~tinarikai ma mara viarobina kamoni ana~ruepa meyei.”^m

²⁰Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Weni Taparoro Numana madegha 46 kamoni ivowai ma tam, kovokovoghim da mara aroba kamoni kuna~ruepa meyei, bo?”

²¹Ma Yesu na ke Taparoro Numana ita~vonavonei ma tuna mani tupuwina ivivi~sisiyei. ²²Maranai rabobowai ivomiiri, kana kivikivina inotai da Yesu ikikava ivi~sisiya. Ma nani sisiyina ma giruma katamana ivi~tumaghane i da vonavaghata.

Yesu wawaya peyarisi i nota iakovi.

²³Yesu na Jerusalem kamoni Pasova kamna kubiine, ma matakira ghamaghamasi iberai da wawaya peyarisi ikitai ma ivi~tumaghana da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁴Ma Yesu na wawaya peyarisi i nota iakovi, tuna kubiine ke iti~tumaghanesi. ²⁵Tuna ke wawaya gwabisiyai nota ita~viiya da ti na ikikava, iyamna namada iakovi da aviyavisina nuwanuwasi kamoni emakamakai.

ⁱ 2:12 Mat 4:13   ^j 2:13 Exod 12:1-27   ^k 2:15 Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi~vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.
^l 2:17 Psa 69:9   ^m 2:19 Mat 26:61, 27:40; Mak 14:58, 15:29

Yesu ma Nikodimas.

3 ¹Jiu damsi i bada ghamana sago, tuna na Perisi ma kana vava Nikodimas. ²Didibarai ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, kakovim da tam vibeyebeyena wawayim ma God ivonatawem, iyamna iyavo kava gwabisiyai God ke ita~makamakai na ke kovokovoghina da weni berasi ghamaghamasi ina~berai.”

³Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da iyavo kava ina~tupuwame na ti kava God ina vikiivavona ina~kitai.”

⁴Ma Nikodimas ivona bo, “Ikikava tomowa magurina ina~tupuwame? Ke kovokovoghina da ina~ruime ina maduwa ku manawina da ina~tupuwame!”

⁵Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da wawayi God ina ku vikiivavona ke ina~ruai da kunona okowai ma Kanuma Vovokaravinai ina~tupuwame na ina~ruai. ⁶Wawayi ina maduwa ini~tuwei na wawayota. Ma wawayi Kanuma Vovokaravinai ina~tupuwa na tuna God rapenai. ⁷Aku sisiya ke kuna~tataghane. Ma ketupuwame. ⁸Ikikava yanunu ina kayowanai everaverau, gugurina kuni~yane ma ke kutakovi da mimei epipisi bo mike enenae, bade nakanani wawayi Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ina~tupuwame.”

⁹Ma Nikodimas ivi~tarakiiyane bo, “Weni berana na ikikava?”

¹⁰Ma Yesu ivona bo, “Tam na Israel damsi i vibeyebeyena wawayina ghamana. Ma weni berasi ikikava na ke kutakovi? ¹¹Vonavaghata avonavonem da aviyavisina kakakovi na kaisisiyei, ma aviyavisina kakitakitai na kavonavoverena. Ma kegha da tami na akii vonaverena ke kota~kayokayowei. ¹²Dobu kana bera aisisiyei na ke kota~vivotumaghana, na bade kunuma berasi ati~sisiyei na koti~tumaghaneku bo kegha? ¹³Ke sago iyai ku kunuma ita~ghae, ma wawayi sago kava kunumai ioru, tuna na Wawayi Natusi.”

¹⁴“Ma ikikava Moses warereyai mota iyamoni ma kii tepanai iterei ma iruepai, nakanani Wawayi Natusi ina~ruepai ina~ghae,” ¹⁵da wawayi iyavo kava ini~tumaghane na yawasa makamakii nonowina ina~panani. ¹⁶God wawayi dobuwai nuwanuwasi ivii kirakiiyei da Natuna sago kava ma iverena da iyavo kava ini~tumaghane na ke ina~rabobo ma yawasa makamakii nonowina ina~viiya. ¹⁷Ma God Natuna ivonatawei na ke dobuwai kovogha ita~rereghi kubiine ma dobu iti~yawai kubiine.”

¹⁸“Ma iyavo kava God Natuna itumaghane na kovogha ke ina~panani. Ma iyavo kava ke ita~vivotumaghana na namada ivonakiiyaragha da kovogha ina~veresi, iyamna Natuna sago kava ke iti~tumaghane.”

ⁿ 3:14 Num 21:9

19Ikikava God wawaya ini~tupaviresi ma ini~wavusi na weni. Yasegana ipisi ku dobu, ma wawaya ibarei da didibara ekayokayowei, iyamna i bera na beroberosi. 20Wawaya berabero eberabera na yasegana ke ita~kayokayowei, ma ku yasegana ke ina~pisi, iyamna eyabuyabumana da i bera beroberosi ina~kayovidebei. 21Ma wawaya vonavaghata tepanai emakamakai na ekayokayowei da ku yasegana ina~rui, iyamna yaseganina ini~debei da ina bera kudubina na God ina kayowana kava eberabera.”

Yesu da Jon Babataito.

22Weni berana murinai Yesu ma kana kivikivina yavata inae ku Judiya, ma nani dobunai imakii gisina ma wawaya ibababataitosi. 23Ma Jon na Ainon dobunai ibababataito. Tuna Salim kwanatuna baranai, iyamna nani gawarina na okowa dobuna. Tuna kubiine wawaya peyarisi inenae nani ku gawarina da ita~babataito. 24Weni berasi ivi~nao, muriyai da Jon ku gabura iterei.^o

25Mara sago Jon kana kivikivina ma Jiu wawaya sago yavata ivivi~vonapasipasiyana da ikikava i kiki ita~nunura bubuni da tupuwisi ita~kawai da iti~matakira da nuwanuwasi yagharina. 26Ma inae Jon kurina ma ivona bo, “Bada, nani tomowina Yesu kenotanotai, tota Jodan okowinai ma wawaya kubababataitosi na tuna yavata nani dobunai ma bade kuvi~sisiyei kurikai. Ma karako tuna ivi~karei da wawaya ebababataitosi na peyarisi enenae kurina.”

27Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya puyo ke ina~vii wapawapai. God kunumai ina kina kava biga ina~rereghi. 28Tami kovi~yaneku da avi~debeku, avona da taku ke God ina Vivinevine Wawayina. Ma God ivonataweku da avi~nao.^p 29Taku nakanani ma tomowa ita~tavine na kana miiritana. Ma ina wavine ivopapari na tuna kava rapenai. Tuna kubiine maranai aiyanei da tuna ina wavine yavata ivi~kiisagosi na ainuwabiibii kirakai kubiisi. 30Tuna ini~wawayaghama da kana kivikivina ina~peyari ma taku na wawayota, aoru kirakai.”

Wawaya kunumai ipisi.

31Wawaya kunumai ipisi, tuna na ighe kirakai. Ma wawaya dobuwai ipisi, tuna na dobu rapenai ma dobu ina bera isisiyei. Ma meni wawayina kunumai ipisi na tuna na wawaya peyarisi ighekuyowesi.^q 32Tuna aviyavisina ikitai ma ivi~yanei na isisiyei ma wawaya ke peyarina ina sisiya ita~viiya. 33Ma iyavo kava ina sisiya iviia na ivi~debei da God

---

^o 3:24 Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20   ^p 3:28 Jon 1:20   ^q 3:31 Jon igituma bo, ‘wawaya kunumai ipisi’ na Yesu Keriso isisiyei. Ma igituma bo, ‘wawaya dobuwai ipisi’ na Jon Babataito isisiyei.

na vonavaghata isisiyei. ³⁴Ma wawayina God ivonatawei na God vonana isisiyei, iyamna God, Kanuma Vovokaravina ivere kudubi. ³⁵Mamai God, Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei da rewapana kudubina iverei. ³⁶Ma tam iyai God Natuna kuni~tumaghanei na yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Ma tam iyai God Natuna kuna~barei na nani yawasina ke kuna~panani, iyamna God ina nuwapughu kuna~kamowani.

Yesu da Sameriya wavine.

4 ¹Perisi damsi ivi~yanei da koroto ghamana inenae Yesu kurina ma ibababataitosi da kana kivikivina, ke nakanani ma Jon. ²Ma kegha, vonavaghata da ke Yesu ita~bababataito ma kana kivikivina kava iberaberi. ³Maranai Bada Yesu akovina iviia da Perisi damsi ivivi~sisiyei na ivomiiri da Judiya ikuyowei inenae ku Gariri. ⁴Sameriya dobuna kamonai ibaba inenae ⁵da ku kwanatu sago inekiibau, kana vava Saika.

Nani kwanatuna ririnai na mara katamaninai Jeikap, natuna Josepa dowo iverei. Ma nani dobunai Jeikap kana okowa iyabai. ⁶Namada madegha iveruvivira ma Yesu ibaba da ininina ibara, tuna kubiine dogo kawa baranai ivivi~yakam.

⁷Ma Sameriya wavine ipisi da okowa itivu. Ma Yesu ivona bo, “Kade, okowa kuta~vereku atuma.” ⁸Ma kana kivikivina na ke yavata, ti na namada inae ku kwanatu da vavai ita~gimara.

⁹Ma wavinena ivonapotei bo, “Tam na Jiu tomowa ma taku na Sameriya wavine. Ikikava na kuvoneku da okowa ana~verem?” Nakanani ivi~sisiya iyamna Jiu ma Sameriya damsi ke ita~vivinuwaviiina bubuna. ^t

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “God ina puyo ke kutakovi ma bade ke kutakovi da iyi uma kubiine kurim inowi. Mikeda kutakovi na kuti~nowi da okowa yawayawana ita~verem.”

¹¹Ma wavinena ivona bo, “Bada, tam ke sago taraivivu gwabimuwai da okowa kunivui. Ma bade dogo na ioru kirakai. Ma ikikava okowa yawayawana kuna~viiya da wawaya inumai na yawasa ina~panani?

¹²Akii kaekiki Jeikap na wawaya ghamana ma tuna weni dogona iverekai. Rorova mara katamaninai natunatuna ma i ghamoghamo yavata weni dogonai iumuma. Ma tam, kevonavona da Jeikap kughekuyowei, bo?”

¹³Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyavo kava weni okowina inumai na kaiyosi ina~kanakaname. ¹⁴Ma wawaya iyai taku okowa ana~verei inumai na ke meyani kaiyona ina~kanakaname. Ma okowina ana~verei na yawayawana ma ina yawasa kamonai ina~vusivusira da yawasa makamakii nonowina ina~viiviiya.”

r 3:35 Mat 11:27; Luk 10:22 s 4:5 Gen 33:19; Josh 24:32 t 4:9 Ezra 4:1-5; Neh 4:1-2

¹⁵Wavinena Yesu ivonei bo, “Bada, nani okowina kevereku da kaiyoku ke meyani ina~kanakana ma ke ana~vovirame wike da okowa anivu.”

¹⁶Ma Yesu ivonei bo, “Kenae da kawam kuna~vonei ma kona~pisi.”

¹⁷Ma wavinena ivonapotei bo, “Taku kawaku kegha.”

Ma Yesu ivona bo, “Tam kuvonavaghata da kawam kegha.

¹⁸Vonavaghata da kakawam miikovi. Ma tomowina wekarakava yavata komakamakai na ke kawam. Kuvi~sisiya bubuna.”

¹⁹Ma wavinena ivona bo, “Bada, wekarakava akovim da tam na peroveta. ²⁰Akii kaekiki mau na weni koyana tepanai ivovokavakavara, ma tami Jiu dami kovonavona da Jerusalem kamona kava kata~vokavakavara.”

²¹Yesu ivona bo, “Wavine, kevi~tumaghaneku. Mara epipisi da Mamai God ke weni koyana bo Jerusalem kamona kona~vokavakavari.

²²Ma tami Sameriya dami ke kotakovi da iyi kovovokavakavari ma tokai na kakovi, iyamna God ina keta da wawaya ini~yawasisi na Jiu damkai gwabikiiyai. ²³Ma marana ipipisi da inekiibau da vitumaghana damsi Kanuma Vovokaravinai ma vonavaghata tepanai Mamai ina~vokavakavari, iyamna wawaya ekwekwisi da nakanani ina~vokavakavara kurina. ²⁴God na kanuma, tuna kubiine iyavo kava ina~vovokavakavari na Kanuma ina rewapanai ma vonavaghata tepanai kava ina~vokavakavari.”

²⁵Ma wavinena ivona bo, “Akovi da mara sago God Ina Vivinevine Wawayina ina~pisi. Ina~pisi na bera kudubina kurikai ini~debei.”

²⁶Ma Yesu ivona bo, “Taku aisisiya kurim na vaghina wawayiku.”

²⁷Ma ivivi~sisiya kamona na Yesu kana kivikivina inekiibau ma ivi~deyei da wavine sago yavata ivivi~sisiya. Ma ke sago iti~tarakiyane bo, “Wavine, avi kekayokayowei?” Bo, “Bada, avi kubiine weni wavinena yavata koisisiya?”

²⁸Ma wavinena kana okowa kibubuna ikuyowei ma ivovira ku kwanatu da wawaya kurisi ivi~sisiya. ²⁹“Kopisi ma tanae, tomowa sago kona~kitai. Bera kudubina aberabera na ivi~debei. Tuna na God ina Vivinevine Wawayina, bo?” ³⁰Vaghina ma damsi kwanatu ikiibutawei ma ibaba inae Yesu kurina.

³¹Nani kamona na kana kivikivina ivonei bo, “Bada, vavai kekani.”

³²Ma ivonapotesi bo, “Taku kaku vavai emakamakai na tami ke kotakovi.”

³³Kana kivikivina ti mani kamosiyai ivi~tarakiikiyana meyesi bo, “Kade, iyi vavai iverei?”

³⁴Ma Yesu ivona bo, “Kaku vavai na weni. Wawayina ivonataweku na ina kayowana ana~berai da bigana ivereku ani~koviya. ³⁵Tami kovonavona bo, ‘Nawaravi ruwamaruwa ma kabiiyago kana mara.’ Avonavonemi da matami ekita, ma ku vao kokita da whiti namada ipoki

da bori kana mara inekiibau. ³⁶Ma wekarakava na bori damsi namada evovovidaburana da i miiya eviiviiya. Ma aviyavisina evovovidaburana na wawayaya, ti na iyavo kava yawasa makamakii nonowina eviiviiya. Ma nigu wawayina ma boribori wawayina inuwabiibai. ³⁷Vonavaghata isisiya da, ‘Sago enigunigu ma sago eboribori.’ ³⁸Ke kota~nigu ma kegha da avonavonatawemi da kona~bori ma kona~vovidaburana. Wawayaya viya biga ghamana iberai ikovi, ma tami na koboribori da i biga iyamna koviiviiya.”

³⁹Nani kwanatunai Sameriya damsi ipeyari kirakai Yesu ivi~tumaghane, iyamna wavinena ivonesi bo, “Aviyavisina aberaberi na kudubina Yesu ivi~debeku.” ⁴⁰Tuna kubiine maranai Sameriya damsi ipisi kurina na ivi~nowi da yavata ita~makai na ivi~vaghinei da mara ruwa gwabisiyai imakai.

⁴¹Ma Yesu ina vibeyebeyena kubiine na bade ku tepana koroto ghamana ivi~tumaghane. ⁴²Damsi wavinena ivonei bo, “Wekarakava kavi~tumaghana, ke tam kuta~vonekai kubiine, ma takii mani ina sisiya kavi~yanei kubiine. Wekarakava kakovi da vonavaghata, tuna na dobu kana Viviyawa.”

Yesu wawayaya kikei ivi~yawai.

⁴³Mara viruwina murinai Yesu, Saika kwanatuna ikiibutawei ma inae ku Gariri dobuna. ⁴⁴Ma namada ivona bo, “Peroveta tuna mani ina dobuwai na wawayaya ke ina~vokaravei.”^u ⁴⁵Ma inekiibau ku Gariri na Gariri damsi ivi~kiikiiwei, iyamna rorova ti na inae ku Jerusalem Pasova kamna kubiine ma Yesu bera ghamaghamasi nani dobunai iberai na matasiyai ikitai.”

⁴⁶Yesu ivovirame ku Keina kwanatuna Gariri kamonai, rorova nani dobunai okowa iberai da ivi~wain. Ma bada ghamana sago na ina kwanatu na Kapeniyam ma natuna igubaga kirakai.^w ⁴⁷Ma badana sisiya ivi~yanei da Yesu Judiya ikuyowei ma ivovira ku Gariri. Tuna kubiine inae kurina ma ivi~nowi da yavata ita~nae da natuna iti~yawasi, iyamna gisina kava ma ita~rabobo. ⁴⁸Yesu tomowina ivonei bo, “Tami ami vitumaghana kegha, ma ami kayowana da bera ma matakira ghamaghamasi matamiyai kona~kitai na koni~tumaghana.”

⁴⁹Ma tomowina ivona bo, “Bada, kevi~yaghiyaghina ma natuku ina~rabobo.”

⁵⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Kenae ma natum ina~yawasa.”

Tomowina Yesu ina sisiya ivi~tumaghane ma inekuyowei. ⁵¹Inenae ma keta borinai ina bigabiga wawayina ipanani ma sisiya biibiina ivonei da natuna namada iyawasa.

^u 4:44 Mat 13:57; Mak 6:4; Luk 4:24   ^v 4:45 Jon 2:23   ^w 4:46 Jon 2:1-11

⁵²Badana ivi~tarakiiyanei da mara avai natuna iyawasa. Ma ivonapotei bo, “Raviravi madegha imiimiirivivira na gubagina ikuyowei.” ⁵³Ma badana inotai da nani maranai Yesu ivonei bo, “Natum ina~yawasa.” Tuna kubiine ina rakaraka yavata peyarisi Yesu ivi~tumaghanei. ⁵⁴Weni berana ghamana na Yesu ina matakira kana viruwa maranai Judiya dobuna ivoterei ma ivovirame ku Gariri.

Tomowa toka baranai iyawasa.

5 ¹Nani murinai Yesu ighae ku Jerusalem Jiu damsi i kam kubiine. ²Ma Jerusalem kamonai na toka sago kana vava Betesada, tuna na gari matuketina kana vava ‘Sipu’ ririnai. Ma nani tokana na tupatina miikovi imiiriviviri. ³Nani gawarinai na koroto ghamana matapotapotasi ma digadigasi ivivi~makiiyana. ⁴(-)^x ⁵Ma kamosiyai na sago idigadiga da madegha 38 ikovi. ⁶Ma Yesu tomowina ikitai ikenakena na iakovi da tuna namadani kava igubaga na ivona tovonu bo, “Kekayokayowei da kuna~yawasa, bo?”

⁷Ma digadigana ivonapotei bo, “Bada, ke sago iyai da iti~viteku ku toka ita~tereoruweku maranai okowa isewasewai. Aberabera tovonu da atoru na wawaya maghinoku epapapari.”

⁸Ma Yesu ivonei bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kuna~baba.”

⁹Yaghiyaghinai tomowina iyawasa, ina kepana ikavari ma ibaba.

Weni berana na viyakam maranai itupuwa. ¹⁰Tuna kubiine Jiu babadisi tomowina ivonei bo, “Karako na viyakam marana ma vonaviyoyovana kuvi~kiigiiyei da am kepana kukavari.”^y

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Wawayina ivivi~yawasiku na ivoneku bo, ‘Am kepana kekavari ma kebaba.’”

¹²Babadisi ivi~tarakiiyanei bo, “Iyi ivonem da am kepana kuta~kavari ma kuta~baba?”

¹³Tomowina ke itakovi da iyi ivi~yawasi, iyamna Yesu namada ionagha da koroto ghamana ku kamosi irui.

¹⁴Nani berana murinai Yesu Taparoro Numana kamonai tomowina ipanani. Ma ivonei bo, “Kekitai, kuyawasa. Bera beroberosi kevoterei. Ke kuna~voterei na nuwapoya ghamanakina ina~tupuwa kurim.”

¹⁵Vaghina ma tomowina inae ma Jiu babadisi kurisi ivi~mamatara da wawayina ivi~yawasi na Yesu. ¹⁶Ma Yesu weni berasi iberaberi viyakam marasiyai, tuna kubiine Jiu babadisi ivi~karei da ivivi~tupaketowanei. ¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Aku Mamai mara nonowa ebigabiga, tuna kubiine taku bade nakanani ana~biga.”

---

^x **5:4** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 4 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Bera sago mara nonowa nani dobunai ituputupuwa na weni, madegha nununai Bada ina aneya iororu da okowa isewasewai na gubagubagisi kamosiyai iyi ivivi~nao iororu ku okowa na tuna wawayina iyawayawasa.’ ^y **5:10** Neh 13:19; Jer 17:21

¹⁸Weni sisiyina kubiine na Jiu babadisi ivivi~paparana kirakai da ita~kiivunui. Viyakam marana kana sisiya bagibagina ivi~kiigiyei ma ke tuna kava, ma bade ivonavona da God na ina Mamai vaghata, nakanani ma God yavata iti~yavayavatesi.

God Natuna ina rewapana.

¹⁹Yesu, Jiu babadisi ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da God Natuna ke kovokovoghina da ina kina kava ina kayowana ina~berai. Aviyavisina ekitakitai da ina Mamai eberaberi na tuna bade nakanani ina~berai. Mamai ina~berai na bade Natuna ina~berai. ²⁰Ma Mamai Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei, tuna kubiine aviyavisina eberaberi na kudubina ini~debei kurina. Vonavaghata da karakava matakira ghamaghamasi viya ini~debei Natuna kurina da ina~berai na ke weni matakirina nakanani. Kona~kitai na koni~deye kirakiiyei. ²¹Ikikava Mamai eberaberi da wawaya raborabobosi evovomiiri ma yawasa evereveresi, bade nakanani Natuna iyavo kava ekayokayowesi na yawasa ina~veresi. ²²Ma bade Mamai wawaya ke ini~tupaviraviresi, iyamna nani rewapanina kudubina ivi~damani Natuna kurina da tuna wawaya ini~tupaviresi da meni tusi biibiisi ma meni tusi beroberosi. ²³Ivi~damani da wawaya ikikava Mamai evovokaravei na bade nakanani Natuna ina~vokaravei. Ma wawaya iyavo kava Natuna ke ina~vokaravei na idebe meyesi da bade ina Mamai yavata ke ita~vovokaravei, iyamna Mamai, Natuna ivonatawei.”

²⁴“Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava aku sisiya iyanei ma wawayina ivonataweku itumaghane na yawasa makamakii nonowina namada iviia ma God ke ini~wavusi ma bade kovogha ke ina~veresi. Ti damsi na rabobo ketana ivoterei ma idamana yawasa ku ketana. ²⁵Vonavaghata avonavonemi, marana epipisi na gisina kava ina~nekiibau da wawaya kanumisi raborabobosi na God Natuna gamona ini~yanei. Ma iyavo kava ini~yanei na yawasa ina~panani. ²⁶Ikikava Mamai gwabinai yawasa ekiikiibau na iberai da bade nakanani Natuna gwabinai yawasa ekiikiibau. ²⁷Ma rewapana kudubina iverei da wawaya ini~tupaviraviresi, iyamna tuna na Wawaya Natusi. ²⁸Aviyavisina wekarakava avonemi na ke koni~deyei. Marana epipisi da raborabobosi kii dogo kamosiyai ma gamona ini~yanei, ²⁹na kii dogo ina~kiibutawei. Wawaya iyavo kava bera biibiisi iberaberi na ina~vomiiri da yawasa makamakii nonowina ina~viia. Ma iyavo kava berabero iberaberi na ina~vomiiri da vitupavira ma wavu ina~viia.”^z

Bera aroba imamatara kurita da Yesu na iyai.

³⁰“Taku ke kovokovoghina da ina kiku kava bera ana~berai. Aviyavisina God ina~voneku na ani~yanei ma wawaya ani~tupaviresi.

^z 5:29 Dan 12:2

Ma aku vitupavira na vonavaghata tepanai, iyamna ke taku mani aku kayowana ata~beraberai ma Wawayina ivonataweku, tuna ina kayowana aberaberai.”

³¹ “Taku mani ani~mamatareku da taku iyai na ke konakovi da aku sisiya na vonavaghata bo kegha. ³²Ma Wawayia sago kubiiku imamatare da taku na iyai ma akovi da ina sisiya na vonavaghata. ³³Ma kana viruwa na ami yonayona wawayisi kovonatawesi Jon Babataito kurina ma tuna vonavaghata ivi~mamatarei kurimi.^a ³⁴Ma wawayia dobuwai ini~mamatare kubiiku na ke aku kayowana ghamana. Ma tami kubiimi Jon ivi~mamatare na aisisiyei da tami yawasa kota~panani. ³⁵Jon tuna nakanani ma rampa karakarantina ere yaseganina. Ma tami mara tupona nani yaseganina kokayowei da kovi~nuwabiibiyei. ³⁶Ma vimamatare kana viaroba idebei da taku na iyai. Ma tuna iyamna irakata kirakai, ke nakanani ma aviyavisina Jon ivi~mamatarei kurimi. Bigasi aku Mamai ivereku da aberaberai na imamatare kubiiku da Mamai ivonataweku. ³⁷Ma Mamai tuna yavata imamatare kubiiku. Ma kegha da tami ke meyani gamona koti~yanei bo maghighina kota~kitai,^b ³⁸ma bade vonana nuwanuwami kamoni ke ita~makamakai, iyamna wawayina ivonatawei na ke koti~tumaghane. ³⁹Tami God vonana kokitakita bubuni iyamna konotanotai da nani kamoni yawasa makamakii nonowina kota~viyiya. Nani girumisi na taku isisiyeku, ⁴⁰ma tami na kobareku. Ke ami kayowana da kota~pisi kuriku da yawasa kota~viyiya.”

⁴¹ “Taku ke ata~kayokayowei da wawayia dobuwai ini~ghegheniku. ⁴²Ma akovimi da tami ikikava wawayimi ma bade God nuwanuwana ke kota~viiviya. ⁴³Aku Mamai ina rewapanai apisi, ma ke kota~kayoweku. Ma wawayia wapawapa tuna mani ina rewapanai ita~pisi na kota~kayowei. ⁴⁴Ke kovokovoghina da koni~tumaghaneku, iyamna kokayokayowei da tami mani kavakava kamomiyai koni~gheghenavivirana. Ma ke kota~kayokayowei da God iti~gheghenimi, ma tuna ina kina kava na God. ⁴⁵Ma ke kona~notai da Mamai maghinonai taku ani~wavumi, iyamna ami nota kudubina Moses kurina kotereterei na tuna ini~wavumi. ⁴⁶Mikeda Moses ina giruma koti~tumaghane na bade taku koti~tumaghaneku, iyamna ina giruma kamoni na taku ivi~sisiyeku. ⁴⁷Ma ina giruma ke koti~tumaghane kubiine, ke kovokovoghina da aku sisiya koti~tumaghane.”

Yesu wawayia 5~tausan ivi~kanisi.

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

6 ¹Muriyai Yesu, Gariri tokana idamani ku nevana. Nani tokana kana vava sago na Taiberiyas. ²Ma koroto ghamana iverukivini iyamna bera

^a 5:33 Jon 1:19-27, 3:27-30   ^b 5:37 Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

ma matakira wawaya gubagubagisi kurisi iberai na matasiyai ikitai. ³Yesu ighae da koya baranai kana kivikivina yavata imakiivipika. ⁴Ma Jiu damsi i Pasova kamna kana mara namada inenekiibau. ⁵Ma Yesu itepa ma ikita da koroto ghamana ipipisi kurina na Piripo ivonei bo, “Meni dobunai parawa tagimari da weni damsi tikanisi?” ⁶Nakanani ivi~sisiya da Piripo ita~rubui, iyamna namada iakovi da aviyavisina ita~berai.

⁷Ma Piripo ivonapotei bo, “Te! Ita mane ke kovokovoghina da parawa kata~gimari da weni korotona kamoni gisina gisina ita~kam. Kana mane ita~rakata kirakai. Wawaya nawaravi ⁸ ita~bagibagi na miiyiina ke kovokovoghina da parawa nakanani ita~gimari.”

⁸Ma kana kivikivina sago, Saimon Pita tina kikei Anduru na ivona bo, ⁹“Tomowa kikei weni, tuna bari parawina gisigisisi miikovi ma iyana gisigisisi ruwa gwabinai. Ma koroto irakata kirakai, ke kovokovoghina da tavorereghi.”

¹⁰Ma Yesu ivona bo, “Wawaya kovonesi da ina~makiivipika.” Ma nani dobunai na gawara yagharina ma wawaya peyarisi dimodimo tepanai imakiivipika. Nani korotona kamoni tomotomowa kavakava ivi~yavisi na 5~tausan. ¹¹Yesu parawa iviia ma ivi~kiikiwa God kurina ma ivorereghi koroto kurisi. Ma bade iyana nakanani iberai. Ma peyarisi i kayowanai iyuna da ikam. ¹²Ikam dododowana na Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Kamteresi koyuna, ke koni~rekwei.” ¹³Vaghina, kana kivikivina parawa iyuna. Karenai parawa miikovi kava ma damonai wawaya ikam ikovi ma makiiteresi iyuna da kode ivi~12 ivi~tupotupo.

¹⁴Wawaya peyarisi ikitai da Yesu nani matakirina ghamana iberai ma ivi~karei da ivivi~sisiya bo, “Vonavaghata, giruma katamana na weni tomowina ivivi~sisiyei. Ivona da mara sago peroveta ghamanakina ku dobu ita~nekiibau.” ¹⁵Ma Yesu namada iakovi da damsi i kayowana da ita~darui da iti~kiivavo, tuna kubiine ivomiiri ma ina kina kava ibaba igheme ku koya.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)

¹⁶Namada ravi ipika, ma Yesu kana kivikivina ibaba ioru ku toka, ¹⁷ma ku waka igeru. Toka idamadamani ku Kapeniyam kwanatuna, ma nani kamoni namada ivi~didibari. Ma Yesu patana da ke ita~nekiibau kurisi. ¹⁸Ma yanunu ghamana iveraverau da ivivi~tovatovava. ¹⁹Damsi ivoi inae da kana rabaraba, ruvana na kilomitas miikovi. Ma Yesu ikitai okowa tepanai ibaba ipipisi ku waka na iyabumana kirakai. ²⁰Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Taku. Ke kona~yabumana.” ²¹Ivi~yanei ma nuwabiibiyai ivi~gerui. Ma yaghiyaghina waka mike enenae na nake iwota.

Wawaya Yesu iekwai.

²²Koroto ghamana patana da toka nevanai imakai da mara itom. Ma nota iviia da raviyai waka sago kava imakamakai na Yesu

kana kivikivina kava igeru inae. Ma Yesu na ke ita~geru. ²³Damsi ivivi~nuwanotanota ma Taiberiyas dams i waka viya inekiibau. Ma imapatana Bada parawa iviia, ivi~kiikiwa ma wawaya iveresi ikam na nani dobunai wakasi iwota. ²⁴Maranai koroto nota iviia da Yesu ma kana kivikivina kegha na igeru nani ku wakasi ma idamana ku Kapeniyam da Yesu itekwai.

Yesu ivonakiiyaragha da tuna na yawasa vavina.

²⁵Damsi toka nevanai Yesu ipanani ma ivi~tarakiiyane bo, “Bada, avi maranai kunekiibau wike?”

²⁶Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da ke matakira ghamaghamasi aberai kubiine, ma parawa kokam da kokam dododowana, tuna kubiine koekwekwiku. ²⁷Ke vavai kava kubiine kona~biga iyamna tuna ina~bero. Ma vavai sago kubiine koni~paparana da kona~viiya, tuna na yawasa makamakii nonowina. Ma nani vavina na Wawaya Natusi ina~veremi, iyamna rewapana ma matakira Mamai God gwabinai iviia da vavina ina~rereghi.”

²⁸Ma dams i vi~tarakiiyane bo, “Ikikava kana~berai da God ina kayowana kana~votekatekei?”

²⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina kayowana na weni. Ina kayowana da wawayina ivonatawei na tuna koni~tumaghanai.”

³⁰Ma ivi~tarakiiyane bo, “Aviyavisina kuna~berai? Avi berana ghamanai kuni~matakira da kana~kitai ma kani~tumaghanem?”

³¹Akii kaekiki mau warereyai mana ikani. Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Vavai kunumai ioru, iveresi da ita~kam.’”^c

³²Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da nani vavina na ke Moses ita~veresi ma kunumai ioru. Ma vavai vaghata na aku Mamai ina~veremi. ³³Wawaya sago kunumai ioru ku dobu da yawasa ita~veremi ma God ina vavai vaghata na tuna wawayina.”

³⁴Ma dams i vona bo, “Bada, mara nonowa nani vavina kuna~vereverekai.”

³⁵Ma Yesu ivonakiiyaragha bo, “Yawasa vavina na taku. Wawaya ina~pisi kuriku na ke meyani vitonara ina~karai, ma iyi ini~tumaghaneku na ke meyani kaiyona ina~kanakana. ³⁶Ma namada avonemi, kokitakitiku ma kegha da ke koti~tumaghaneku. ³⁷Iyavo kava aku Mamai everevereku na peyarina ina~pisi kuriku. Ma iyavo kava ina~pisi kuriku na ke meyani ana~bares, ³⁸iyamna wawayina kunumai ivonataweku aoru ku dobu na tuna ina kayowana ana~berai ma ke taku aku kayowanai. ³⁹Wawayina ivonataweku ina kayowana da wawaya peyarina everevereku na ke sago kava ani~wapai. Ma mara damonai

^c 6:31 Exod 16:4, 15; Psa 78:24

ana~berisi da rabobowai ina~vomiiri. ⁴⁰Aku Mamai ina kayowana da iyavo kava Natuna kurina ekitakita ma itumaghanei na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina~viyiya da mara damonai na ana~berisi da rabobowai ina~vomiiri.”

⁴¹Nakanani ivi~sisiya na Jiu babadisi ivi~karei da ivonavonakunukunura, iyamna Yesu ivona bo, “Vavai vaghata kunumai ioru na taku.” ⁴²Damsi ivona bo, “Avi kubiine na ivona da tuna kunumai ioru? Weni tuna na Yesu, Josepa natuna. Ina mamai da ina maduwa takovisi.”

⁴³Ma Yesu ivona bo, “Kamomiyai vonakunukunura kovoterei. ⁴⁴Aku Mamai ivonataweku, ma iyavo kava ini~nuwatinisi na ti kava ina~pisi kuriku, da mara damonai ana~berai da rabobowai ina~vomiiri. ⁴⁵Peroperoveta igiruma bo, ‘God tuna mani wawaya ini~beyebeysi.’ Iyavo kava Mamai iyanei ma gwabinai akova eviiviya na ina~pisi kuriku.^d ⁴⁶Ke sago iyai Mamai ita~kitai da wawayina God gwabinai ipisi na tuna kava Mamai ikitai. ⁴⁷Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini~tumaghaneku na yawasa makamakii nonowina ina~viyiya. ⁴⁸Yawasa vavina na taku. ⁴⁹Ami kaekiki mau warere kamoni mana ikani, ma kegha da irukwamakai. ⁵⁰Ma vavai kunumai ioru na namada inekibau wike. Wawaya ina~kani na ke ina~rukwa. ⁵¹Yawasa vaghata vavina kunumai ioru na taku. Wawaya weni vavina ina~kani na ina~makii nonowa. Weni vavina na taku viyoku, tuna na yawasa parawina, ana~verena da wawaya yawasa vaghata ina~panani.”

⁵²Ma Jiu babadisi nuwanuwasi ipughu da ti mani kamosiyai ivonavonakunukunura bo, “Ikikava weni tomowina viyona ina~vereta da takani?”

⁵³Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da Wawaya Natusi viyona ke kona~kani ma tarana ke konumai na yawasa gwabimiyai kegha. ⁵⁴Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na yawasa makamakii nonowina gwabisiyai ma bade mara damonai na ana~berai da rabobowai ina~vomiiri, ⁵⁵iyamna viyoku na vavai vaghata ma taraku na okowa vaghata. ⁵⁶Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na mara nonowa yavata tinuwasago. Ma mara nonowa taku na gwabisiyai ma ti bade na gwabikuwai. ⁵⁷Yawasa ina Mamai ivonataweku, tuna kubiine taku yawayawaku, bade nakanani iyi viyoku ina~kani na gwabikuwai yawasa ina~panani. ⁵⁸Weni tuna na vavai vaghata kunumai ioru, ma iyi weni vavina ina~kani na ina~makii nonowa. Ami kaekiki mau na mana ikani ma kegha da irukwamakai.”

⁵⁹Kapeniyam kwanatuna kamoni Yesu weni nakanani ivivi~beyebeyena kiki numana kamoni.

---

^d 6:45 Isa 54:13

Yawasa makamakii nonowina kana sisiya.

⁶⁰Iyavo kava Yesu ikivikivini ma weni sisiyina ivi~yanei na peyarisu ivona bo, “Weni vibeyebeyena ibagibagi kirakai! Iyi ini~vaghinei?”

⁶¹Yesu damina iviyi da ivonavonakunukunura, tuna kubiine ivonesi bo, “Weni sisiyina iberimi na ami nota ivi~beroi, bo? ⁶²Wawaya Natusi kota~kitai ita~gheghae kana ku gawara kunona imakamakai nake na ikikava kota~notai? ⁶³Yawasa na God Kanumina evereverena ma wawayota ti mani i rewapana na iyamna kegha. Sisiyisi avi~sisiyei kurimi na Kanuma kana sisiya ma yawasa vaghata evereverena. ⁶⁴Ma tami viya ke kota~vivitumaghana.” Yesu namada iakovi da meni wawayisi ke ita~vivitumaghana ma iyi ini~wawanei. ⁶⁵Ma ina sisiya ikwapanatini, “Tuna kubiine namada avonemi da ke iyai ina~pisi kuriku da kunona Mamai ini~vitesi na ina~pisi.”

⁶⁶Weni berana murinai na kana kivikivina viya ivi~muritina da kivinina ivoterei. ⁶⁷Ma kana kivikivina ivi~12 ivonesi bo, “Ma tami na ikikava, ami kayowana bade kona~votereku, bo?”

⁶⁸Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, iyi kurina kata~nae? Yawasa makamakii nonowina kana sisiya na tam kava gwabimuwai.^e ⁶⁹Kaitumaghanem ma kakovim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim.”

⁷⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ami vi~12 avinemi. Ma kegha da kamomiyai wawaya sago tuna na Devil ina wawaya.” ⁷¹Yesu na Judas ivi~sisiyei, tuna Saimon Iskariyot natuna. Tuna na kana kivikivina ivi~12 kamosiyai ma kegha da mara epipisi da ini~wawanei.

Yesu ma titina yoghoyogho.

7 ¹Nani berasi murinai Yesu Gariri dobuna kamoni ibababa. Ke ita~kayokayowei da ita~nae ku Judiya iyamna iakovi da Jiu babadisi nani dobunai ikayokayowei da iti~raboboi. ²Ma Jiu dami i kam ghamana sago kana vava Yobe.^f Ma marana iututuriyariya na ³Yesu titina yoghoyogho kurina ivona bo, “Tam weni paratina kuta~voterei da kuta~nae ku Judiya, da nani dobunai bera ghamaghamasi kuta~berai da iyavo kava ekivikivininim na ita~kitai. ⁴Wawaya iyi ekayokayowei da iti~wawayaghama na ina bera ke gavunai ina~berai. Ma tam weni berasi keberaberai na kuti~debe meyem koroto ghamana kurisi.” ⁵Titina yoghoyogho vaghata ma kegha da ke ita~vivitumaghanei.

⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Aku mara vaghata na ke ita~nekiibau. Ma tami mara wapawapa na ami mara. ⁷Tami na wawaya ke ita~vivikawapatemi ma taku na ikawapateku, iyamna avonavonesi da aviyavisina dobuwai

^e 6:68-69 Mat 16:16; Mak 8:29; Luk 9:20   ^f 7:2 Lev 23:34; Deut 16:13

eberaberai na berona. ⁸Tuna kubiine tami koghae Yobe kamna kubiine, ma taku na karakava ana~ghae, iyamna aku mara vaghata na ke ita~nekiibau.” ⁹Weni nakanani ivi~sisiya ikovi ma tuna Gariri dobuna kamona imakai.

Yesu Taparoro Numana garina kamona ivi~beyebeyena.

¹⁰Yesu titina yoghoyogho ivi~neyana Yobe kamna kubiine ma tuna bade murisiyai inae na ke debiiyai ma gavunai. ¹¹Ma kamna kamona na Jiu damsi i babada Yesu ikitakitekwekwai ma ivivi~tarakiikiyana bo, “Nani tomowina na imapatana?”

¹²Ma nani korotona kamona na wawaya Yesu ivivi~sisiyakarakaravei. Viya ivona bo, “Tuna tomowa biibiina.” Ma viya ivonapotesi bo, “Kegha, tuna wawaya iberoberowesi.” ¹³Ma ke sago wawaya iyai debiiyai iti~sisiyei, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi.

¹⁴Ma Yobe kamna borina na Yesu ighae da Taparoro Numana garina kamona vibeyebeyena ivi~karei. ¹⁵Jiu babadisi ivi~deyei ma ivi~tarakiyana bo, “Weni tomowina na ke ita~giruma ma ikikava da iakova kirakai?”

¹⁶Yesu ivonapotesi bo, “Aku vibeyebeyena na ke taku mani aku nuwagiurai. Ma wawayina ivonataweku na tuna gwabinai akova aviiviiya da aibeyebeyena. ¹⁷Wawaya iyai ekayokayowei da God ina kayowana ina~berai, tuna wawayina evi~nuwanotanota da aku vibeyebeyena na God gwabinai epipisi bo taku mani aku kayowanai aisisiya. ¹⁸Meni wawayina tuna mani ina notiyai isisiya na eberaberai da wawaya ini~ghegheni. Ma meni wawayina ina bada ikikava ivi~varavarai na nununai ibeyebeyena da ina bada kana vigheghena kubiine, tuna na wawaya maninina, vibero gwabinai kegha. ¹⁹Moses ina vonaviiyovana iveremi ma ke sago wawaya ita~nunuri. Ma avi kubiine koberabera tovonni da kona~kiivunuku?”

²⁰Ma koroto ivonapotei bo, “Tam kanuma berona itowatepanim. Ke sago iyi ita~kayokayowei da ina~kiivunum.”

²¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bera ghamana sago viyakam maranai aberai da kotataghana. ²²Ma Moses ivonemi da kwimata bekami kota~tuviviratawei. Ma vona bubuna da ke Moses gwabinai ita~pisi ma ami kaekiki mau gwabisiyai. Mara viya na viyakam marasiyai tomotomowa gisigisi kwimata bekasi kotutuviviratawei.” ²³Tuna kubiine na tomotomowa gisigisi viyakam marasiyai kotutuviviratawei na Moses ina vonaviiyovana ke kota~vivikiigiyei. Ma avi kubiine nuwanuwami ipughu kuriku maranai tomowa tupuwina kudubina avi~yawasi viyakam

maranai?^h 24 Ke bera kona~kitai ma wekarakava nota kona~viia. Bera iyamna vaghata konekwai na konakovi da avonavona bubuna.”

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.

25 Ma nani kamoni Jerusalem damsi viya ivi~karei da ivivi~tarakiiyana bo, “Wena vaghina tomowina, bo? Tuna babada ipaparanei da ina~kiivunui, bo? 26 Karako na debiiyai isisiya ma ke sago iyai ita~vivighevuvuranei. Mikeda ita babada enotanotai da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. 27 Ma kegha da weni tomowina na ina dobu takovi. Ma God ina Vivinevine Wawayina vaghata ina~pisi na ke sago wawaya inakovi da tuna imapatana ina~pisi.”

28 Ma Yesu patana da ivivi~beyebeyena Taparoro Numana garina kamoni ma ikiirara bo, “Vonavaghata da koakoviku da taku iyai ma bade koakovi da mimei apisi. Ke taku mani aku kayowanai ata~pisi. Ma wawayina ivonataweku na wawaya maninina ma tami ke kotakovi. 29 Ma taku na akovi, iyamna tuna gwabinai apisi, tuna ivonataweku.”

30 Weni sisiiyi kubiine na babada ibera toveni da Yesu ita~votani, ma ke kovokovoghina, iyamna ina mara ke ita~nekiibau. 31 Ma koroto kamoni na wawaya ipeyari i vitumaghana Yesu kurina iterei. Ma ivivi~sisiiyi, ivonavona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God ina Vivinevine Wawayina, iyamna ikikava tanotanotai da Keriso matakira ghamaghamasi ita~berai na weni tomowina peyarina eberaberai.”

Potapota wawayisi inae da Yesu ita~paniya.

32 Perisi damsi ivi~yanei da nani korotona ghamana Yesu ina bera ivivi~sisiyakarakaravei na taparoro babadisi i babada yavata Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Yesu ita~paniya. 33 Ma kegha da Yesu ivona bo, “Taku aku mara na tupo vaghina da tami yavata tamakai, ma muriyai na ana~vovira wawayina ivonataweku kurina. 34 Kona~kitaekwekwiku ma ke kona~pananiku, ma mike ana~nae na ke kovokovoghina da nake kona~nae.”

35 Ma Jiu babadisi ti mani kamosiyai ivivi~sisiya bo, “Weni tomowina mike ekayokayowei da ina~nae? Ma avi kubiine ke tapanani? Mikeda ina~nae da ita wawaya ivi~verubogebogesi Grik damsi kamosiyai imakiiyana na kurisi da ini~beyebeyesi.”

36 “Avi kubiine ivona bo, ‘Kona~kitaekwekwiku ma ke kona~pananiku, ma mike ana~nae na ke kovokovoghina da nake kona~nae?’ ”

Okowa yawayawana.

37 Ma Yobe kamna ina mara turina inekiibau, tuna na mara ghamana nani kamna kamoni. Ma Yesu ivomiiri ma ikiirara bo, “Wawaya iyai

---

^h 7:23 Jon 5:9

kaiyona ina~kanakana na ina~pisi da gwabikuwai inuma.ⁱ 38 Wawaya iyai ini~tumaghaneku na giruma katamana evonavona bo, ‘Okowa yawayawana gwabinai ina~vusivusira.’^j 39 Yesu weni sisiyina iterei iyamna iyavo kava itumaghaneɪ na karakava Kanuma Vovokaravina ina~viya. Ma nani maranai na Kanumina ke ita~veresi, iyamna Yesu ke ita~voepai kana ku kadara.

Wawaya ivi~bogebogesi.

40 Ma wawaya weni sisiyina ivivi~yanei na viya ivona bo, “Vonavaghata weni tomowina na ita peroveta ghamana.”

41 Ma wawaya viya ivona bo, “Tuna na Keriso, God ina Vivinevine Wawayina.”

Ma viya ivona bo, “Ikikava da tuna God ina Vivinevine Wawayina? Ina dobu na Gariri. 42 Ma giruma katamana evonavona da Keriso na Beteliyem kamonaɪ ina~tupuwa, iyamna tuna kwanatuna na Kiivavo David ina dobu. Ma evonavona da Keriso na David ina rakaraka kamonaɪ.”^k 43 Wawaya nakanani Yesu ivivi~sisiyeɪ na ivi~bogebogesi. 44 Ma viya i kayowana da ita~votatani ma ke sago iyai imana ku bekana ita~terei.

Jiu babadisi Yesu ke iti~tumaghaneɪ.

45 Taparoro Numana kana potapota ivovira taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi kurisi. Ma babadisi iyeghisi bo, “Avi kubiine Yesu ke kota~rutinaruwei?”

46 Ma potapota wawayisi ivonapotesi bo, “Nani tomowina ivivi~sisiya na ke sago wawaya iyai nakanani iti~sisiya.”

47 Ma Perisi damsi iyeghisi. “Tami bade ina sisiya viberowai da nuwanuwami itinavirai, bo? 48 Ma tokai ami babada ma Perisi damkai Yesu kaitumaghaneɪ, bo? Ke sago tovana. 49 Nani korotona na neghaneghasi, Moses ina vonaviyoyovana ke itakova bubuni, tuna kubiine God imagisi.”

50 Ma Perisi sago kana vava Nikodimas, tuna namada inae da Yesu yavata ivi~sisiya na ivonesi bo,^l 51 “Ita vonaviyoyovana ivona da kunona wawaya ina sisiya tiyanei ma tapanani da aviyavisina iberai ma muriyai ku berona tateri.”

52 Ma ivonapoteɪ bo, “Tam yavata Gariri wawaya bo? Giruma katamana kekitai ma kuna~panani da ke sago peroveta Gariri kamonaɪ ina~kiibau.”

53 Ma vaghina, peyarisi nani gawarina ikuyowei ma ivovira i ku numa.

ⁱ 7:37 Lev 23:36   ^j 7:38 Ezek 47:1; Zech 14:8   ^k 7:42 2Sam 7:12; Mic 5:2

^l 7:50 Jon 3:1-2

Wavine ivi~pekana wapawapa na ipanani.

8 [1 Yesu ighae ku Oliv koyana. 2 Ma mara boiboiyai ivovirame da Taparoro Numana garina kamoni ivi~kiimakiiyei ma wawaya peyari si iriyei kurina da ivivi~beyebeyesi. 3 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi dams, wavine sago irutinapiyei da koroto maghinosiyai ivi~miirini. Wavinena na ivi~pekana wapawapa, tomowa sago ke kawana vaghata ma yavata ivivi~pekana na wawaya ipanani. 4 Ma ivona bo, “Bada, weni wavinena kapanani da ivivi~pekana wapawapa. 5 Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da wivine weni nakanani bera ina~bera beroi na wakimiyai kata~kiivunusi. Ma tam, am nota na ikikava?”^m 6 Weni vitarakiiyanina iterei da Yesu iti~sisiya bero na iti~wavui. Ma kegha da Yesu itawopika ma ivi~karei da dowiyai imarakorakonai ivivi~girugiruma. 7 Ma wawayisi patana da ivivi~tarakiiyane. Tuna kubiine Yesu ivomiiri ma ivonesi bo, “Tam iyai ke meyani berabero kuta~berai na kevi~karei da weni wavinena wakimiyai kuna~ravi.” 8 Vaghina ma itawopikame da dowiyai ivivi~girugiruma. 9 Ma wawayisi weni sisiyina ivi~yane na ivi~karei da sago sago duma inae. Magumagurisi ivi~nao, da peyari si Yesu ikuyowei. Ma wavinena na patana da imiimiiri. 10 Yesu ivomiiri ma nani wavinena ivi~tarakiiyane bo, “Wavine, wawayisi ivivi~wavum na mike ivi~neyana? Wawayi sago ku berona iterem, bo kegha?”

¹¹ Ma wavinena ivona bo, “Bada, ke sago iyai.”

Ma vaghina, Yesu ivonei bo, “Taku bade nakanani, ke ku berona ana~terem. Kenae, ma berabero ke kuna~bera meyei.”ⁿ

Yesu na dobu kana yasegana.

¹² Yesu ivi~karei da koroto kurisi ivi~sisiya na ivonesi bo, “Taku na dobu kana yasegana. Wawayi ina~kiviniku na ke meyani nubakutuvai ina~baba, ma nani yaseganinai na yawasa vaghata ina~panani.”^o

¹³ Ma Perisi dams ivonapotei bo, “Kibero. Tam mani kisisiya meyem ma ke sago wawayi ku murim ita~miiri da iti~sisiya kubiim, tuna kubiine aviyavisina kuvonei na iyamna kegha.”^p

¹⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku mani aisisiya meyeku, ma kegha da aku sisiya na vonavaghata, iyamna taku akovi da imapatana apisi ma mike ana~nae. Ma tami na ke kotakovi. ¹⁵ Tami mani ami akova tepanai da koitupavireku. Ma taku na ke sago wawayi ati~tupavirei. ¹⁶ Mikeda ati~tupavira ma ata~vonakiiyaragha da wawayi ibera beroi na nani kamoni aku nota na maninina kavakava, iyamna taku na ke ina kiku kava. Aku Mamai

^m 8:5 Lev 20:10; Deut 22:22-24   ⁿ 8:11 Mara katamaninai giruma dams viya vesis 8:1-11 ke ita~terei.   ^o 8:12 Mat 5:14; Jon 9:5   ^p 8:13 Jon 5:31

ivonataweku na tuna gwabikuwai. ¹⁷Ami vonaviyoyovana kamona i girumi da wawaya ruwa sisiyina sago ini~mamatarei na tuna vonavaghata.^q ¹⁸Taku mani kubiiku aisisiya ma kaku viruwa na aku Mamai, tuna ivonataweku.”

¹⁹Ma ivi~tarakiyanei bo, “Am mamai na imapatana?”

Yesu ivonapotesi bo, “Tami ke kotakovi da taku iyai ma bade aku Mamai ke kotakovi. Kotakoviku na aku Mamai kotakovi.”

²⁰Yesu weni sisiyisi ivi~sisiyei Taparoro Numana garina kamona. Gawara sago imakamakai da wawaya i verena itutura ma nani gawarinai Yesu ivivi~beye beyena. Ma ke sago wawaya ita~votatani, iyamna kana mara ke ita~nekiibau.

Yesu ivonesi bo, “Mike ana~nae na ke kovokovoghina da nake kona~nae.”

²¹Ma Yesu ivona meyesi bo, “Taku ana~nekuyowemi da tami konekwa kaviku, ma ami bera beroberosi kamona kona~rukwa. Mike ana~nae na tami ke kovokovoghina da nake kona~nae.”

²²Ma Jiu babadisi ti mani ivivi~tarakiikiyana meyesi, “Tuna mani ini~rabobo meyei bo? Mikeda tuna kubiine ivona da, ‘Mike ana~nae na tami ke kovokovoghina da nake kona~nae.’”

²³Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, “Tami na weni dobuna wawayimi, ma taku na kiidamo wawayiku. Tami ami dobu weni, ma taku na kegha. ²⁴Tuna kubiine avonemi da ami bera beroberosi kubiine kona~rukwa. Namada avonemi da taku iyai. Ke koni~tumaghaneku na vaghina, ami bera beroberosi kubiine kona~rukwa.”

²⁵Ma ivi~tarakiyanei bo, “Tam iyai?”

Ma ivonapotesi bo, “Taku, mara nonowa avonavonemi. ²⁶Ami bera ipeyari kirakai da ati~sisiyei ma bade ati~tupaviremi ma ata~vonakiyaragha da berabero koberai ma kegha. Wawayina ivonataweku na tuna vonavaghata wawayina. Ma aviyavisina gwabinai aiyanei na tuna kava wawaya avonavonesi.”

²⁷Ma ti damsi na ke itakovi da ina Mamai ivivi~sisiyei. ²⁸Tuna kubiine Yesu ivona bo, “Taku Wawaya Natusi kona~voepiiku na konakovi da taku iyai. Ma ke taku mani aku kayowana ata~beraberi, ma aku Mamai ikikava ivi~beye beyeku na nakanani aisisiya. ²⁹Wawayina ivonataweku na gwabikuwai. Ke ita~kuyoweku, iyamna ina kayowana aberaberi.”

³⁰Yesu weni sisiyisi itereterei na wawaya peyarisi i vitumaghana kurina iterei.

Vonavaghata ina~votawemi.

³¹Ma Jiu damsi iyavo kava Yesu ivi~tumaghane i na ivonesi bo, “Aku vibeye beyena kona~votekatekei na tami na kaku kivikivina vaghata.

q 8:17 Deut 19:15

32 Vonavaghata konakovi na nani vonavaghatina gabura kamonai ina~votawemi.”

33 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Tokai na Abraham tupureregghina. Ma ke meyani ita~patumikai bo kati~sleiv. Avi kubiine kuvona da ita~votawekai?”

34 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, tam iyai berabero keberaberei na am bera beroberosi ipatumim da kuvi~sleiv.

35 Ma takovi da wawaya natuna ina rakaraka kamosiyai na ina gawara mara nonowa emakamakai. Ma sleiv na ke ina~makii nonowa nani

rakarakana kamosiyai, iyamna ke ina rakaraka vaghata. 36 Ma Wawaya Natusi ini~yawasimi ma ina~votawemi na ina~votawe tuwanonowimi.

37 Akovi da tami na Abraham tupureregghina. Ma ke mara gurina na koni~raboboku, iyamna aku sisiya ke kota~vivitumaghanei.

38 Aviyavisina aku Mamai ivi~debei kuriku na avonavonemi, ma tami na aviyavisina ami mamai gwabinai kovi~yanei na koberaberei.”

39 Ma ivonapotei bo, “Akii mamai na Abraham.”

Ma Yesu ivona bo, “Mikeda tami Abraham tupureregghina na aviyavisina Abraham iberai na nani berasi kota~beraberei. 40 Aviyavisina God gwabinai

avi~yanei na vonavaghata ma tuna avonavonemi. Ma kegha da tami kokayokayowei da kona~kiivunuku. Ma Abraham ke nakanani ita~berai.

41 Iki kava ami mamai berabero eberaberei na tami bade nakanani koberaberei.”

Ma ivonapotei bo, “Tokai na ke deba wawaya. God ina kina kava na akii Mamai ma tokai na natunatuna vaghata.”

42 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda God na ami Mamai na nuwanuwaku kota~viyiya, iyamna God gwabinai apisi, tuna ivonataweku. Ma ke taku mani

aku kayowanai ata~pisi. 43 Avi kubiine aku sisiya ke kota~viviyanei? Iyamna na weni. Tami ke ruvaruvami da aku sisiya konakova bubuni. 44 Tami ami

mamai na Devil, ma kokayokayowei da tuna ina kayowana kona~berai. Dobu karenai da ku karako, tuna na kiivunuwa wawayina. Ma bade vonavaghata

ke ita~kayokayowei, iyamna vonavaghata gwabinai kegha. Maranai ini~bero na tuna ina yawasa vaghata ekivikivini, iyamna tuna na viviberona, ma

tuna na vibero ina mamai. 45 Ma taku na vonavaghata aisisiyei tuna kubiine ke kota~vivitumaghaneku. 46 Kamomiyai wawaya sago kovokovoghina da

ita~vona da taku berabero aberai bo kegha? Ke kovokovoghina. Vonavaghata avonavonemi ma avi kubiine ke kota~vivitumaghaneku? 47 Iyi God rapenai

na God ina sisiya iyanei. Ma tami na ke God ina wawaya, tuna kubiine ke kota~viviyana.”

Yesu ma Abraham.

48 Ma Jiu babadisi Yesu kurina ivona bo, “Vonavaghata kavonavonei da tam na Sameriya wawayim ma kanuma berona gwabimuwai irunuma.”

⁴⁹Ma Yesu ivona bo, “Kanuma berona ke gwabikuwai. Ma taku na aku Mamai avovokaravei. Ma tami na kokiikiiviberoku. ⁵⁰Ke taku mani kaku vigheghena atekwekwai ma wawaya sago ina kayowana da wawaya ini~ghegheniku. Ma tuna na vitupavira badana ma ina nota na maninina kavakava. ⁵¹Ma vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai vonaku ina~votekatekei na tuna rabobo ke ina~panani.”

⁵²Ma Jiu damsi ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da tam kanuma berona itowatepanim. Abraham irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam kuvona da wawaya vonam ina~votekatekei na rabobo ke ina~panani. ⁵³Akii mamai Abraham kughekuyowei bo? Kegha taweyana. Ma tuna irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam na iyai?”

⁵⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda taku mani ati~gheghena meyeku da kaku kadara ita~rakata na nani vigheghenina na iyamna kegha. Aku Mamai, tuna kava ini~ghegheniku. Ma tami na kovonavonei da tuna na ami God. ⁵⁵Ma kegha, tami God ke kotakovi, ma taku na akovi. Mikeda ata~vona da ke atakovi na taku wawaya viviberoku nakanani ma tami. Ma taku God akovi, tuna kubiine vonana avovotekatekei. ⁵⁶Ami mamai Abraham ivi~nuwabiibii kirakai da mara sago aku nekiibau marana ita~kitai. Ma ikitai na ivi~nuwabiibai.”

⁵⁷Ma Jiu damsi ivonei bo, “Tam karakava kam madegha ini~50 ma kuvona da Abraham kukitai.”

⁵⁸Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi muriyai da Abraham ita~tupuwa na taku namada amakamakai.”

⁵⁹Weni sisiyina kubiine wakima iyuna da ita~ravi, ma Yesu koroto kamona ionagha da Taparoro Numana garina ikiibutawei inae.

Yesu tomowa matapotapotana ivi~yawasi.

9 ¹Yesu ibaba inenae na tomowa sago ikitai, itupuwa da matapotapotana. ²Ma Yesu kana kivikivina ivi~tarakiyanei bo, “Bada, iyi ina berabero da weni wawayina itupuwa da matapotapotana? Tuna mani bo ina mamai da ina maduwa?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke tuna, ma ke ina mamai da ina maduwa wavu ina~viiya. Tuna matana ipota da God ina rewapana gwabinai ina~rudeba da wawaya ina~kitai. ⁴Taku na God ivonataweku ma ina biga na mariyai taberai. Ma didibara epipisi na nani kamona ke kovokovoghina da wawaya ina~biga. ⁵Wekarakava taku dobuwai amakamakai na taku na dobu kana yasegana.”^s

⁶Ivi~sisiya ikovi ma ikanu ku dowu, ma kanuna dowu yavata ivoviravirai da ivi~dobodobo. Ma iviia da tomowina matana ipasiya. ⁷Ma ivonei bo, “Kenae ku toka kana vava Silowam da maghighim

^s 9:5 Mat 5:14; Jon 8:12

kuna~kawai.” Silowam iyamna ‘Vonatawei.’ Ma tomowina inae matana ikowai da yawasa. Ma ere kitakitana ivovira ina ku numa.

⁸Turaturana ma bade wawaya viya tomowina iakovi da mara nonowa vinowi tepanai imakamakai na ivi~tarakiiyana bo, “Weni na vaghina tomowina mara nonowa ivivi~nowi bo?”

⁹Ma wawaya viya ivona da vaghina wawayina, ma viya ivona da kegha, kana kita da maghimaghghina.

Ma tomowina tuna mani ivi~sisiya bo, “Taku na vaghina wawayiku.”

¹⁰Damsi ivi~tarakiiyanei bo, “Ma ikikava na kekitakita?”

¹¹Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kana vava Yesu dobodobo ivoviravirai ma matakupasini ma ivoneku bo, ‘Kenae ku Silowam ma matam kuna~kawai.’ Ma anae akowai da akitakita.”

¹²Ma ivi~tarakiiyanei bo, “Tomowina na imapatana?”

Ivonapotesi bo, “Ke atakovi.”

Perisi damsidi matapotapotana ivi~tupaviravirei.

¹³⁻¹⁴Ma tuna na viyakam marana kamoni ma Yesu dobodobo iviia da tomowina matana ivi~yawasi. Tuna kubiine wawaya tomowina irutinapiyei Perisi damsidi kurisi. ¹⁵Ma ti bade tomowina ivi~tarakiiyanei da ikikava matana ikita. Tomowina ivona bo, “Yesu dobodobo ku matakupasiya ma akowai na akita.”

¹⁶Ma Perisi damsidi viya ivona bo, “Yesu na ke God gwabinai ita~pisi, iyamna viyakam marana ke ita~vovokaravei.”

Ma viya ivona bo, “Berabero wawayina na ke kovokovoghina da matakira ghamaghamasi ita~berai.” Tuna kubiine Perisi damsidi ti mani kamosiya ivi~bogebogesi.

¹⁷Ma Perisi damsidi tomowina ivi~tarakiiyana meyei bo, “Ma tam ivi~yawasim na tam am nota na tuna iyai?”

Ma tomowina ivonapotesi bo, “Anotanotai da tuna na God ina peroveta.”

¹⁸Ma Jiu babadisi patana da ke iti~tumaghaneidi da tuna itupuwa da matapotapotana ma wekarakava na ekitakita. Tuna kubiine ina mamai ma ina maduwa kii sisiya ivonatawei da ipisi. ¹⁹Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Weni tomowina na tami natumi, itupuwa da matapotapotana bo kegha? Ma ikikava da wekarakava na ekitakita?”

²⁰Ma ina maduwa da ina mamai ivonapotesi bo, “Kakovi da tuna na natukai, ma vonavaghata da itupuwa da matapotapotana. ²¹Ma ikikava da ekitakita ma iyi matana ivi~yawasi na ke katakovi. Kovi~tarakiiyaneidi da tuna mani ini~sisiya, tuna magurina.” ²²Ina maduwa da ina mamai weni nakanani ivonesi, iyamna iyabumana. Iakovi da Jiu babadisi namada sisiya iterei da iyavo kava ini~tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina na kiki numanai ini~kiibunisi. ²³Tuna kubiine ivonesi bo, “Kovi~tarakiiyaneidi, tuna magurina.”

²⁴Ma mara kana viruwa tomowina ivonei da ipisi. Ma ivonei bo, “God ku matana vonavaghata kevi~sisiyei. Kakovi da Yesu na berabero wawayina.”

²⁵Tomowina ivonapotesi bo, “Ke atakovi da tuna berabero wawayina bo kegha. Ma akovi da matakun ipota ma wekarakava na akitakita.”

²⁶Ma ivi~tarakiiyane bo, “Ikikava iberim da matam ikita?”

²⁷Ma ivonapotesi bo, “Namada avonemi ma ke koti~yaneku. Ma avi kubiine kokayokayowei da koni~yana meyei? Mikeda tami bade kokayokayowei da kona~kivini bo?”

²⁸Nakanani ivi~sisiya na Jiu babadisi ivi~avaberowei ma ivonei bo, “Tam na Yesu kana kivikivina, ma tokai na kegha. Tokai na Moses kana kivikivina. ²⁹Kakovi da God na Moses kurina ivi~sisiya ma nani tomowina Yesu na ke katakovi da mimei ipisi.”

³⁰Ma tomowina ivonapotesi bo, “Avi~deyei da tami ke kotakovi da mimei ipisi ma kegha da matakun ivi~yawasi. ³¹Peyarita takovi da God na berabero wawayisi ke ita~viviyanesi. Ma wawaya maninisi kava ina kayowana eberabera na ti damsi iyanesi. ³²Ke meyani wawaya ita~tupuwa da matapotapotana ma muriyai da ita~kita. Weni berana na karako da itupuwa. ³³Mikeda Yesu ke God gwabinai ita~pisi na ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita~berai.”

³⁴Ma ivonapotei bo, “Tam na berabero kamoni kutupuwa da kumagura. Ma avi kubiine kekayokayowei da kuti~beyebekekai?” Ma vaghina Perisi damsi nani tomowina kiki numana kamoni ivi~kiibuni.

Kanuma ina ku nevanewa wawaya matasi ipota.

³⁵Yesu ivi~yane da tomowina ikwavini ikiibau na iekwai da ipanani. Ma ivonei bo, “Wawaya Natusi kitumaghane bo kegha?”

³⁶Tomowina ivi~tarakiiyane bo, “Bada, tuna na iyai? Kevona bubuniku da taku ani~tumaghane.”

³⁷Ma Yesu ivona bo, “Wekarakava wawayina kekitakita ma yavata koisisiya.”

³⁸Ma tomowina ivona bo, “Bada, aitumaghana.” Ma ivokavakavari.

³⁹Ma Yesu ivona bo, “Apisi ku dobu da wawaya ani~tupaviresi. Ma bade apisi da wawaya matapotapotasi na ina~kita ma iyavo kava ekitakita na matasi ina~pota.”

⁴⁰Weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi viya ivi~yane. Ma ivi~tarakiiyane bo, “Aviyavisina kisisiyei? Kevonavona da tokai yavata matakii ipota bo?”

⁴¹Ma Yesu ivona bo, “Mikeda matami ita~pota na ami berabero wavuna kegha. Ma kovonavona da kokitakita, tuna kubiine ami berabero wavuna emakamakai.”

Sipu kii koyakoyagha miibiina.

10 ¹Yesu ivona bo, “Vonavaghata avononemi, meni wawayina ina~votete da sipu garina ku kamona ina~ruyi na tuna yapiyapi

wawayina, iyamna ke matuketiyai ita~ruui. ²Ma sipu kii koyakoyagha na garina kana matuketiyai ina~ruui, ma tuna wawayina na kii koyakoyagha vaghata. ³Ma gari kana potapota wawayina emakamakai ma tuna matuketa ina~votawei da sipu kii koyakoyagha ina~ruui. Ma sipu sago sago duma kii vava ina~kwatui ma ti na gamona ini~yanei ma ina~kivini da ina~kiibau. ⁴Tuna mani ina sipu rapenai ina~rutinakiibuwesi ma ini~nowesi ina~nae. Ti na i mamai ekivikivini, iyamna gamona iakovi. ⁵Ma ke kovokovoghina wawayi viruwa ina~kivini. Wawayina ina~barei ma ina~verukuyowei, iyamna gamona ke itakovi.”

⁶Yesu weni miibiina ivi~sisiyei kurisi ma damsi iyamna ke itakovi.

Yesu na sipu kii koyakoyagha biibiina.

⁷Tuna kubiine Yesu ivona meyesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, sipu kii matuketa na taku. ⁸Iyavo kava maghinokuwai ipisi na yapiyapi wawayisi, nani kubiine sipu gamosi ke ita~votekatekei. ⁹Taku na matuketa. Wawayi iyi gwabikuwai ina~ruui na yawasa ina~panani da ina~makai bubuna. Nakanani ma sipu, kii gari matuketinai erurui ma ekiikiibau da kii rai ma kii okowa biibiina epanapanani. ¹⁰Yapiyapi wawayina ina~pisi da yapi, kiivunuwa ma kiivibero ina~berai. Ma taku apisi da tami yawasa biibiina kudubina kona~vii yavui.”

¹¹“Taku na sipu kii koyakoyagha biibiiku. Ma koyakoyagha wawayina biibiina na ina yawasa ina~vere meyei da ina sipu kubiisi ina~rabobo. ¹²Ma mikedda sipu i mamai bigabiga sago ini~miiyei da sipu ina~koyaghisi na bigabiga wawayina ke nuwanuwana kudubinai ina~koyaghisi, iyamna nani sipusi ke rapenai. Tuna kubiine bigabiga ina~kitai da kukou dipa kayakayayina epipisi na sipu ina~verukuyowesi. Ma kukou dipa sipu viya ini~kutavunuwana ma viya ina~rukwavinisi da ini~verubogebogesi. ¹³Bigabiga wawayina ina~verau, iyamna tuna wawayi wapawapa, ke sipu kii koyakoyagha vaghata da iti~nuwapoyesi. ¹⁴⁻¹⁵Taku na koyakoyagha biibiiku. Ikikava aku Mamai iakoviku ma Mamai akovi, nakanani aku sipu akovisi ma iakoviku. Ma aku yawasa ana~verena da ana~rabobo aku sipu kubiisi.^t ¹⁶Ma sipu viya rapekuwai na ke weni yavona kamoni. Ana~rutinisi da weni garina ku kamona ina~ruui da ini~kiisagosi ma kii koyakoyagha na sago kava.”

¹⁷“Aku Mamai ina nuwaviina na taku, iyamna avi~vaghinei da aku yawasa ana~verena da ana~rabobo. Ma muriyai aku yawasa ana~vii meyei. ¹⁸Aku rewapana emakamakai da aku yawasa ana~verena ma bade ana~vii meyei. Ke sago iyi ina rewapana ita~makamakai da aku yawasa ina~viitawei. Kegha, aku kayowanai ana~verena. Aku Mamai sisiya bagibagina ivereku da weni nakanani ata~berai.”

^t 10:15 Mat 11:27; Luk 10:22

¹⁹Ma Yesu ina sisiya kubiine na bade Jiu damsi ivi~bogebogesi. ²⁰Viya ivona bo, “Avi kubiine koiyanei? Tuna ineghanegha, kanuma berona itowatepani.”

²¹Ma viya ivona bo, “Tomowa kanuma berona gwabinai na ke kovokovoghina da weni nakanani iti~sisiya. Ma kanuma berona ke meyani wawaya matapotapotana iti~yawai.”

Jiu babadisi Yesu ibarei.

²²Taparoro Numana kana mara ghamana inekiibau da Jiu damsi ita~kampunggha ma tuna na nuba kana mara. ²³Nani maranai Yesu na Soromon Ina Tupatina kamonai ibababa, Taparoro Numana garina kamonai. ²⁴Ma Jiu babadisi imiiriviviri ma ivonei bo, “Mara iguri ghagha da kekiikiigudugudukai. Mikeda tam God ina Vivinevine Wawayina na kevana bubunikai.”

²⁵Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata namada avonemi ma ke koti~tumaghaneku. Aku Mamai avanai bera ghamaghamasi aberai, ma nani berasi ivi~debeku. ²⁶Ma ke koti~tumaghaneku, iyamna tami ke aku sipu. ²⁷Aku sipu na akovisi. Gamoku iyanei ma ekivikiviniku. ²⁸Yawasa makamakii nonowina averesi da ke ina~rabobo, ma ke kovokovoghina da wawaya sago ina~pisi da gwabikuwai ina~viitawesi. ²⁹Aku Mamai ivi~rewapana kirakai ma tuna aku sipu ivereku. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da wawaya sago ina~pisi da Mamai imanai ina~viitawesi, ³⁰iyamna taku ma aku Mamai na sago.”

³¹Ma Jiu babadisi wakima iyuna da Yesu ita~kiivunui. ³²Ma ivonesi bo, “Aku Mamai avanai bera biibiisi ipeyari kirakai aberai da kokitai. Ma meni tuna kubiine kona~kiivunuku?”

³³Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Ke bera biibiisi kubiine. Ma God kuvi~avaberowei, tuna kubiine kana~ravim, iyamna tam wawayota ma kevonavona da tam na God.”^u

³⁴Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vonaviyoyovana katamanina kamonai igiruma da God ami babada kurisi ivona bo, ‘Vonavaghata avonemi da tami na gods.’” ³⁵Ma takovi da God vonana ke kovokovoghina da tavirai. Nani damsi na God vonana katamanina kurisi inekiibau ma ti kurisi ivona bo, ‘Tami na gods.’” ³⁶Tuna kubiine ke kona~vona da God aiavaberowei maranai avonavona da taku na God Natuna, iyamna God ivinetaweku da tuna rapenai ma ivonataweku ku dobu. ³⁷Mikeda aku Mamai ina kayowana ke ata~beraberai na vaghina, ke koni~tumaghaneku. ³⁸Ma kegha da aberaberai. Mikeda aku sisiya ke kota~vivitumaghane na aku bera biibiisi imamatara kurimi da koti~tumaghana. Tuna tepanai kotakova bubuni da Mamai gwabikuwai ma taku gwabinai.”

^u 10:33 Lev 24:16   ^v 10:34 Psa 82:6

³⁹Ma Jiu babadisi ibera tovana meyei da ita~votani ma ionagha da inae.

⁴⁰Nani murinai Yesu ivovira Jodan okowina idamani ma inae da imapatana Jon rorova ibababataito na nani ku gawarina. Ma nani dobunai imakai.* ⁴¹Ma wawaya peyarisiri iriyei kurina, ma ivonavona bo, “Jon matakira ghamaghamasi ke ita~berai ma aviyavisina ivi~sisiyei weni tomowina kubiine na vonavaghata.” ⁴²Ma wawaya peyarisiri nani dobunai ivi~tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Lasaras irabobo.

11 ¹Tomowa sago kana vava Lasaras na mara sago igubaga. Tuna Betani meyagina kamonai novunovuna Meri da Mata yavata imakamakai.* ²Weni Meri na karakava oira ghabughabuna ina~viyi da Bada ku kaena ina~tepoi ma uyawinai ina~kiipupuni. Tuna wavinena novuna Lasaras igubaga kirakai.† ³Tuna kubiine Meri da Mata sisiya ivonatawei Yesu kurina. Ivona bo, “Bada, novukai na kwinam kiimatanina. Ma tuna na igubaga.”

⁴Ma Yesu weni sisiyina ivi~yanei na ivona bo, “Weni gubagina ina damona na ke rabobo. Gubagina itupuwa da God kana kadara ini~debei. Ma bade itupuwa da taku God Natuna kaku kadara ina~rakata.” ⁵Yesu ina nuwaviina ghamana na Mata da Meri ma novusi Lasaras. ⁶Sisiya ivi~yanei da Lasaras igubaga, ma kegha da ke ita~nae. Imakai da mara ruwa ikovi na muriyai ⁷kana kivikivina ivonesi bo, “Tavovirame ku Judiya.”

⁸Ma ivonapotei bo, “Kegha Bada, ke kovokovoghina da tavovirame. Raviraviyota Jiu babadisi kam diri itetei da wakimiyai ita~kiivunum. Avi kubiine kekayokayowei da kuna~vovirame nake?”

⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mara etomtom na madegha egheghae ma yasegana everevereta enenae da raviyai eororu da evovokutuvi. Ma nani yaseganina kamonai wawaya ekitakita da ina~baba bubuna ma ke kaesi ina~takurei. ¹⁰Ma wawaya didibarai ina~baba na kaesi ina~takurei, nubakutuva kubiine ke ina~kita bubuna.”‡ ¹¹Weni sisiyina ivi~kovini ma ivonesi bo, “Kwinata Lasaras ikenanunuwapa, ma ana~nae da ana~kiivimataki.”

¹²Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Bada, mikeda ekenakena na karakava ini~damini.”

¹³Ma Yesu, tuna Lasaras irabobo na ivivi~sisiyei, ma kana kivikivina inotai da nama ita~kenakenota. ¹⁴Tuna kubiine vonavaghata ivi~debei

* 10:40 Jon 1:28   † 11:1 Luk 10:38-39   ‡ 11:2 Jon 12:3   § 11:10 Weni miibiina iyamna ruwa. Sago na Yesu ivonavonesi da tuna na i yasegana ma gisina kava ina kuyowesi, ina~rabobo da ti na nuwapoya kamonai ina~makai. Ma kana viruwa na taraboga wekarakava gwabisiyai da God ina biga ina berai na tarabogina ke ini~rekwei.

kurisi, ivona bo, “Lasaras na irabobo. ¹⁵Ma tami kubiimi ainuwabiibai da taku ke nani dobunai, iyamna taraboga ina~veremi da ami vitumaghana ina~rakata. Tavomiiri ma tanae kurina.”

¹⁶Ma Tomas, kana vava sago Didimas, na turaturana ivonesi bo, “Peyarita tanae, da Bada yavata tarabobo.”

¹⁷Yesu ku Betani meygina inenekiibau na akova iviia da Lasaras tupuwina na buba ku kamona iterei da mara ruwamaruwa ikena. ¹⁸Ma Betani da ku Jerusalem na ke ita~rabaraba.^a ¹⁹Tuna kubiine Jerusalem kamoni Jiu damsi peyarisi ivi~piyana da Mata ma Meri nuwanuba ita~veresi, iyamna novusi ivi~wapai.

²⁰Mata ivi~yanei da Yesu ipipisi na ikiibau da ita~nepotei ma Meri tuna numiiyai imakai. ²¹Ma Mata, Yesu ivonei bo, “Bada, mikedam weni dobunai na novuku ke ita~rabobo. ²²Ma akovi da wekarakava aviavisina God kurina kuni~nowi na ina~verem.”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Novum ina~vomiiri.”

²⁴Ma Mata ivona bo, “Akovi da mara damoni wawaya kudubisi ina~vovomiiri na novuku yavata.”

²⁵Ma Yesu ivona bo, “Taku aku rewapanai da raborabobosi ina~vomiiri ma bade taku yawasa makamakii nonowina ana~veresi. Iyavo kava ini~tumaghaneku na namanaki ina~rabobo ma kegha da yawasa ina~panani. ²⁶Ma iyavo kava itumaghaneku na yawawasisi ma kanumisi ke meyani ina~rabobo. Weni sisiyina kitumaghanei bo kegha?”

²⁷Ma Mata ivonei bo, “Bada, weni sisiyina na vonavaghata. Taku aitumaghanem da tam na God Natuna, ina Vivinevine Wawayina. Ma kunumai kuoru ku dobu.”

Yesu itou.

²⁸Mata, Yesu yavata ivi~sisiya ikovi ma murinai ivovira ku numa da Meri ikwatui. Ma gavunai ivonei bo, “Bada ipisi ma tam ivi~tarakiyanem.” ²⁹Meri weni sisiyina ivi~yanei na ivomiiri da yaghiyaghinai inae Yesu kurina. ³⁰Ma Yesu na karakava ku meygai ita~rui, imapatana Mata ipanani na nani gawarinai imakamakai. ³¹Ma iyavo kava numiiyai Meri itutuviiviiyei na ikitai da yaghiyaghinai ikiibau ma damsi ikivini, iyamna inotai da inenae ku karawaga da ita~tou.

³²Ma Meri inekiibau Yesu kurina na maghinonai itawotei. Ma ivonei bo, “Bada, tam namada kuta~pisi na novuku ke ita~rabobo.”

³³Yesu ikitai da itutusiya yapa ma bade iyavo kava Meri yavata ipisi na ikitisi da ivi~tutuwana. Ma ivi~nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugari. ³⁴Ma ivi~tarakiyanesi bo, “Tupuwina na imapatana koterei?” Ma damsi ivonapotei bo, “Bada, kepisi ma tanae da kuna~kitai.”

^a 11:18 Betani da ku Jerusalem na kilomita aroba.

³⁵Ma Yesu matadogana isororo. ³⁶Ma damsi ivona bo, “Kokitai, ina nuwaviina kurina irakata kirakai.”

³⁷Ma viya ivona bo, “Tomowa matapotapotana ivi~yawai da ikita, ma kade kovokovoghina da Lasaras ita~vonatani da ke ita~rabobo?”

Yesu iberai da Lasaras rabobowai ivomiiri.

³⁸Lasaras tupuwina na buba kamoni ma matuketa na wakimiyai igudui. Ma Yesu ku karawaga inekiibau ma ivi~nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugara meyei. ³⁹Ma ivona bo, “Buba guduna kovotabiri.”

Ma Mata ivona bo, “Bada tupuwina katerei ikena da mara ruwamaruwa ikovi. Namada bowana everaverau.”

⁴⁰Ma Yesu ivona bo, “Namada avonemi ikovi da koni~tumaghana na God kana kadara kona~kitai.” ⁴¹Ma damsi guduna ivotawei ma Yesu itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, aikiikiwem da kuvi~yaneku. ⁴²Akovi da mara nonowa kiyaneke. Ma debiiyai aisisiya kurim da weni wawayisi imiiriyana na ini~yaneku ma ini~tumaghana da tam kuvonataweku.”

⁴³Yesu inipowana ikovi na gamo tepanai ikiirara bo, “Lasaras, kekiibau.”

⁴⁴Vaghina ma tomowa raborabobona ere geregerena ivomiiri ma ibaba ikiibau. Ma Yesu ivonesi bo, “Karawaga garasi korupamatawei.”

Wawaya Yesu kana diri itetei da ita~kiivunui.

(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

⁴⁵Iyavo kava ipisi da Meri irurugenari na ikitai da Yesu bera ghamana iberai na peyarisi ivi~tumaghane da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ⁴⁶Ma kegha da viya na ivovira Perisi damsi kurisi da Yesu aviyavisina iberai na ivi~mamata. ⁴⁷Tuna kubiine taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi ivi~kiidaburana da Sanhidran dughuna ivi~kwatuwei. Ma ivona bo, “Nani tomowina Yesu bera ghamaghamasi eberaberai na ikikava taberai? ⁴⁸Takitakuyowei na kana vava ina~rakata da wawaya peyarisi ini~tumaghane da tuna i kiivavo ma ina~kivini. Ma Rome damsi varana ini~yane na ina~pisi da ita dobu, ita wawaya ma ita Taparoro Numana ina~gwaramutui.”

⁴⁹Ma nani dughuna kamoni tomowa sago kana vava Kayapas, tuna nani madeghinai na taparoro badana ghamana. Ivona bo, “Tami neghaneghami. Ke sago aviyavisina kotakovi. ⁵⁰Konotai, ibiibai da wawaya sago kava ina~rabobo ita wawaya kubiisi da ita dobu ke ina~gwaramutui.” ⁵¹Weni sisiyina na ke tuna mani ina nota iti~sisiyei. Nani madeghinai tuna taparoro badana ghamana, tuna kubiine sisiyina God gwabinai iviia ma ivonakiiyaragha da Jiu damsi kubiisi na Yesu ita~rabobo. ⁵²Ma ke nani dobuna damsi kava ma bade God natunatuna dobu ku kudubina kamoni emakamakai na ti yavata ini~kiisagosi da dam sago.

⁵³Tuna maranai Jiu babada Sanhidran kamonai ivi~karei da Yesu kana diri itetetei da iti~rabobo. ⁵⁴Tuna kubiine Yesu ivi~karei da ke debiiyai ita~bababa Jiu damsi kamosiyai. Ikiibau ku meyagai sago kana vava Epraim, tuna warere ririnai. Ma nani dobunai kana kivikivina yavata imakai.

⁵⁵Gisina kava Jiu damsi i kaporagha marana iti~karei, kamna kana vava Pasova, wawaya peyarisi Israel kamonai igheghae ku Jerusalem da ita~konuwa, ita~vovunagha meyesi ma muriyai da kaporagha. ⁵⁶Ma wawaya peyarisi na ikitakitavirevire ma ivivi~tarakiiyana Yesu kubiine. Taparoro Numana garina kamonai ivivi~miiriyana ma ivonavona bo, “Ikikava konotanotai? Mikeda ke ita~pisi weni kamna kubiine bo?” ⁵⁷Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi wawaya ivonesi da iyavo kava Yesu ita~kitai na iti~akovisi da tuna ita~paniya.

Meri oira ghabughabuna Yesu ku kaena itepoi.

(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

12 ¹Mara miikovimasago imakamakai da Pasova kamna iti~karei ma Yesu inae ku Betani, Lasaras kurina. Tuna wawayina irabobo ma Yesu ivi~yawai. ²Lasaras ina numiiyai Yesu ina kam ivovunaghi. Mata wawaya kii vavai iyepa na iveresi. Ma Lasaras na Yesu ririnai imakai da yavata ikamkam. ³Ma Meri na diudeu iviia, kamonai na oira ghabughabuna miiyanina irakata kirakai. Ikavarapiyei da Yesu ku kaena itepoi ma uyawinai kaena ikiikiipupuni. Ma oira ghabuna na numa kamona inunui. ^{b c 4}Ma kana kivikivina sago, Judas Iskariyot tuna mara sago Yesu ini~wawanei, ke iti~vaghinei ma ivona bo, ⁵“Weni oirina miiyanina irakata kirakai, ruvana da wawaya madegha sago ita~biga na kana miiya. Kati~gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kata~veresi.” ⁶Weni nakanani ivi~sisiya na ke moyamoyakisi iti~kamyuyuwesi kubiine. Tuna Yesu kana kivikivina i mane kutuna kana koyakoyagha ma bade tuna na yapiyapina da mara nonowa mane nevanavana iviivitawe.

⁷Ma Yesu ivona bo, “Ita wavine kevoterei da ina kayowanai ina~berai. Aku rabobo marana itupo tuna kubiine evovovunaghiku.” ^{d 8}Moyamoyakisi na mara nonowa yavata kona~makai ma taku na ke mara gurina da yavata tamakai.”^e

Jiu babadisi Lasaras kana diri itetei da ita~kiivunui.

⁹Koroto ghamana ivi~yanei da Yesu tuna Betani meyaginai na ivi~neyana, ke tuna kava kurina ma bade i kayowana da Lasaras

---

^b 12:3 Diudeuna na 500 milalita ruvana. ^c 12:3 Luk 7:37-38 ^d 12:7 Jiu damsi i kiki da oira ghabughabunai wawaya raborabobosi tupuwisi evovovunaghi dogosi kubiine. Ma Meri ke itakovi da Yesu gisina kava ina~rabobo. Weni berana Meri iberai na ina vigheghena ma ina vokavakavara Yesu kurina. Ma bade ivi~kiikiwei da novuna Lasaras irabobo ma ivi~yawai. ^e 12:8 Deut 15:11

ita~kitai, iyamna wawayina irabobo ma Yesu iberai da ivomiiri. ¹⁰Tuna kubiine taparoro babadisi i babada Lasaras kana diri itetei da Yesu yavata ita~kiivunusi, ¹¹iyamna aviyavisina itupuwa Lasaras kurina iberai da wawayi peyarisi Yesu ivivi~tumaghane ma taparoro babadisi ivovoteresi.

Yesu irui ku Jerusalem.

(*Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40*)

¹²Mara itom na wawayi sisiya ivi~yanei da Yesu ipipisi ku Jerusalem. Ma Pasova kamna kubiine na koroto ghamana Jerusalem kamoni. ¹³Ma ti damsi yapi rugurugusi iyuna ma Yesu iverupotei. Ma ikiikiirara bo,

“Hosana! Kaigheghenim!”^f

Tam Bada avanai kepipisi!

God ini~biibinim,

tam Israel akii Kiivavo!”^g

¹⁴Muriyai da ku Jerusalem ita~rui na Yesu donki votuna ku tepana igeru. Iki kava giruma katamana ivona na nakanani itupuwa. Igiruma bo,

¹⁵“O Zayon kwanatuna, ke kona~yabumana.

Kokita, ami kiivavo epipisi,

tuna donki votuna tepanai igeru.”^h

¹⁶Weni berasi ituputuwa na kana kivikivina iyamna ke ita~vii bubuni. Ma karakava Yesu ita~rabobo ma ita~vomiiri da kana kadara iti~debei na nani murinai kana kivikivina inotapanani da weni berasi ti mani iberaberai na giruma katamana ivi~sisiyei da ita~tupuwa na itupuwa.

¹⁷Iyavo kava matasiyai ikitai da Yesu, Lasaras ikwatui da karawagai ivomiiri na sisiyina ivi~rakati. ¹⁸Tuna kubiine koroto ghamana ikiilbau da iverupotei, iyamna bera ghamana iberai na sisiyina namada ivi~yanei. ¹⁹Ma Perisi damsi ti mani kamosiyai ivivi~sisiya bo, “Weni tuna ke kovokovoghina avi taberai. Kokitai, dam kudubina ekivikivini.”

Grik damsi viya Yesu ita~kitai.

²⁰Ma iyavo kava namada ipisi ku Jerusalem da Pasova kamna kamoni ita~vokavakavara ma kamosiyai viya na Grik damsi. ²¹Ma ti damsi inae Piripo kurina (tuna ina kwanatu Betsaida, Gariri dobunai). Ma ivi~nowi kurina, ivonei bo, “Bada, akii kayowana da Yesu kata~kitai.”

²²Ma Piripo inae da Anduru ivonei ma ivi~ruwa inae da Yesu ivi~akovi. ²³Ma ivonapotesi bo, “Marana ipisi da Wawayi Natusi kana kadara ini~debei. ²⁴Vonavaghata avonavonemi, pei kuna~dogoi ku dowa na ina~tupuvurana ma wadubona ina~rabobo da vuna ina~ghae.

^f 12:13 Hosana iyamna ‘God tavokavakavari’   ^g 12:13 Psa 118:25-26   ^h 12:15 Zech 9:9

Ma vuna na peina ina~terei da ina~peyari. Ma pei ke kuna~voni na ke kovokovoghina da ina~peyari, patana da sago kava. ²⁵Wawaya iyi ina yawasa dobuwai ina~vivinuwabiibiyei na ini~wapai. Ma iyi ina yawasa dobuwai ina~vere meyei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina ina~panani.ⁱ ²⁶Wawaya iyi ekayokayowei da tuna aku bigabiga na ina~kiviniku da taku imapatana ana~makamakai na tuna gwabikuwai. Ma ina~biga kubiiku na aku Mamai ini~ghegheni.”

Yesu ina rabobo ivi~mamatarei.

²⁷“Ma wekarakava na ainuwapoya kirakai ma aviyavisina ana~vonei? Ata~vona bo, ‘Mamai, kevowaguku da weni marana kamonai vokwarakwara damina ke ana~viya.’ Ma kegha, weni marana kubiine na apisi ku dobu. ²⁸Mamai, kam kadara kevi~debei ku dobu da wawaya ina kitai.”

Ma kunumai wawaya gamona sago ivona bo, “Kaku kadara namada avi~debei ma bade ani~debe meyei.”

²⁹Ma koroto ghamana nani dobunai imiimiiri na gamona ivi~yanei. Ma viya ivona da warikayakeya, ma bade viya ivona da aneya ivi~sisiya kurina.

³⁰Ma Yesu ivona bo, “Nani gamona ivi~sisiya na ke taku kubiiku ma tami kubiimi. ³¹Marana inekiibau da God wawaya dobuwai ini~tupaviresi ma ini~wavusi da berabero iberai. Ma bade weni dobuna kana kiivavo ina rewapana ina~kutawei.^j ³²Ma taku na wawaya ina~ruepiku ku kiidamo na ana~berai da wawaya peyarina ana~tinariyesi kuriku.” ³³Weni nakanani ivi~sisiya na ivi~debei da tuna ikikava ina~rabobo.

³⁴Ma nani korotona ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina na ina~makii nonowa. Ma avi kubiine kevonavona da Wawaya Natusi ina~ruepai? Ma bade Wawaya Natusi na iyai?”^k

³⁵Ma Yesu miibiyai ivonesi bo, “Wawaya nubakutuva kamonai ina~bababa na ke itakovi da mike enenae. Tuna kubiine yasegana gwabimiyai emakamakai na kobaba, iyamna gisina kava ma yasegana koni~wapai da nubakutuva ina~kamowanimi. ³⁶Yasegana gwabimiyai na ami vitumaghana kurina koterei da tami na yasegana natunatuna.” Yesu ivi~sisiya ikovi na inekuyowesi. Ma nani murinai na iveraveruvuvuresi.

Wawaya Yesu ke ita~vivotumaghanei.

³⁷Namanaki da Yesu matakira ghamaghamasi wawaya maghinosiyai iberai da ikitai ma patana da ke ita~vivotumaghanei. ³⁸Peroveta Aisaya aviyavisina igiruma da ita~tupuwa na etuputupuwa. Ivona bo,

---

ⁱ 12:25 Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33   ^j 12:31 Ivona bo, ‘weni dobuna kana kiivavo’ na Seitan isisiyei.   ^k 12:34 Psa 110:4; Isa 9:7; Ezek 37:25; Dan 7:14

“Bada, am sisiya kaiyonayonei ma wawaya ke ita~vivitumaghanei.
Ma am rewapana kuvi~debei kurisi ma patana da akovim ke
ita~viiviiya.”^l

³⁹Tuna kubiine damsi ke iti~tumaghana. Ma bade peroveta Aisaya
igiruma bo,

⁴⁰“Matasi ikiipotai,

ma nuwanuwasi igudui da ke kovokovoghina ita~kita,
ma ke kovokovoghina da sisiya iyamna itakovi.

Ma Bada ivona bo,

‘Tuna kubiine damsi ke ita~miiritavire kuriku da ati~yawasisi.’^m

⁴¹Aisaya namada Keriso ere kadakadarina ikitai, tuna kubiine
nakanani igiruma.

⁴²Ma Jiu damsi ipeyari kirakai Yesu ivi~tumaghanei ma kamosiyai
na i babada viya yavata. Ma ke ita~kayokayowei da i vitumaghana
iti~debei, iyamna Perisi damsi iyabuyabumanesi. Iti~mamatara da Yesu
itumaghanei na kii gawara kiki numana kamonai iti~wapai ma iti~kiibu
tuwanonowisi. ⁴³Ti na ke ita~notai da God iti~gheghenisi, tuna na bera
ghamana. Ma i kayowana ghamana da wawaya iti~gheghenisi.

Yesu ina sisiya ini~wavusi da ti na berabero wawayisi.

⁴⁴Yesu gamo tepanai ivi~sisiya, koroto ghamana ivonesi bo, “Wawaya
iyi itumaghaneku na ke taku kava ita~vivitumaghaneku ma wawayina
ivonataweku na tuna yavata. ⁴⁵Ma taku ekitakitiku na bade wawayina
ivonataweku ekitakitai. ⁴⁶Taku na dobu kana yasegana, tuna kubiine apisi.
Ma iyavo kava itumaghaneku na ke nubakutuva kamonai ita~makamakai.
⁴⁷Wawaya iyi aku sisiya ivi~yanei ma ke ita~vovotekatekei na ke taku aku
biga da ani~tupavirei. Apisi ku dobu na ke wavu ana~verei ma viyawasina
kubiine. ⁴⁸Ma iyavo kava taku ibareku ma aku sisiya ibarei, mara damonai
wawaya sago ini~tupaviresi ma kovogha ina~veresi, iyamna namada
vonavaghata ke iti~vaghinei. Ma tuna ini~debei da ti na berabero wawayisi,
⁴⁹iyamna avi~sisiya na ke taku aku rewapanai, ma Mamai ivonataweku,
tuna ivoneku da ikikava ati~sisiya ma aviyavisina ati~sisiyei. ⁵⁰Tuna
kubiine aviyavisina Mamai ivoneku na tuna kava aisisiyei ma akovi da nani
sisiyisi wawaya ini~nowesi da yawasa makamakii nonowina ina~panani.”

Yesu kana kivikivina kaesi ikowa.

13 ¹Mara ita~tom na Pasova kamna kana mara, ma Yesu iakovi
da ina mara ipisi da dobu ita~kuyowei ma ita~ghae ina Mamai
kurina. Kana kivikivina kurisi ina nuwaviina irakata, tuna kubiine
wekarakava ina nuwaviina vaghata ini~debei kurisi.

^l 12:38 Isa 53:1   ^m 12:40 Isa 6:10

²Ravi ipika, ikamkam ma nani kamoni na namada Saimon Iskariyot natuna Judas nota berona Devil gwabinai iviia da Yesu iti~wawanei. ³Ma Yesu iakovi da ina Mamai rewapana iverei da bera kudubina iti~badei. Ma bade iakovi da tuna God gwabinai ioru ma ina~vovira kurina. ⁴Tuna kubiine kam kamoni ivomiiri da tepana garana ivotawei ma kiipupuna iviia da borinai ikuni. ⁵Muriyai na okowa ku dabira itepoi ma ivi~karei da kana kivikivina kaesi ikowakowa ma ikiikiipupuna. ⁶Ma ipisi Saimon Pita kurina na Saimon Pita ivona bo, “Bada, avi kubiine kaeku kuna~kawai?”

⁷Ma Yesu ivonapotei bo, “Aviyavisina wekarakava aberaberi na ke kutakovi da avi kubiine. Ma karakava da kunakovi.”

⁸Ma Pita ivona bo, “Kegha Bada, ke kaeku kuna~kawai.”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Kaem ke ana~kawai na tam na ke kaku kivikivina.”

⁹Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, nakanani na ke kaeku kava ma imaku ma gayamiku yavata kuna~kawai.”

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya namada ivi~yeka na kaena kava ina~kawai, iyamna tupuwina na biibiina. Ma tami peyarimi na yagharimi ma kamomiyai wawaya sago kava na kegha.” ¹¹Yesu iakovi da meni wawayina ini~wawanei, tuna kubiine ivona bo, “Ke peyarimi na yagharimi.”

¹²Ma kaesi ikowa ikovi na kana gara ikote meyei, ma ivovira da kana ku gawara. Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Kade koakovi da aviyavisina kurimi aberai?” ¹³Tami kovonavoneku da taku na ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku. Ma kovona bubuna, taku na nakanani. ¹⁴Ma wekarakava taku ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku kaemi akowa na tami bade nakanani turaturami kaesi kona~kowa. ¹⁵Taku vibeyebeyena biibiina aberai da kokitai. Ma tami bade nakanani koni~boneboneku. ¹⁶Vonavaghata avonavonemi da bigabiga wawayina ina bada ke ina~ghekuyowei. Ma yonayona ke meyani ina~ghe kirakai da wawaya iyai ivonavonatawei na ina~ghekuyowei.^o ¹⁷Wekarakava akovina koviiya da weni berasi kota~berai. Kona~berai na God ini~biibinimi.”

¹⁸“Weni sisiyisi na ke peyarimi ata~vonavonemi. Avinemi da kaku kivikivina ma akova bubunimi da tami ikikava wawayimi. Ma kegha da giruma katamana kamoni igiruma da wawaya sago parawa yavata kani~vogimei na tuna wawayina ini~ghaviyeku. Ma marana enenekiibau.^p ¹⁹Karakava berana ina~tupuwa na namada avi~akovimi. Ma kona~kitai da aviyavisina avonemi ina~tupuwa na koni~tumaghana da taku na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁰Vonavaghata avonavonemi

ⁿ 13:12-15 Luk 22:27   ^o 13:16 Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 15:20   ^p 13:18 Psa 41:9

da wawaya iyai aku yonayona wawayina ini~kiikiwei na taku bade ikiikiweku. Ma iyai ini~kiikiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata ikiikiwei.”^q

Yesu ivi~akovisi da wawaya sago ini~wawanei.

(*Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23*)

²¹ Yesu ivi~sisiya ikovi na nuwanuwana idugari ma nuwapoya ivii kirakiyei da debiiyai ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi da kamomiyai na wawaya sago ini~wawaneku.”

²² Ma kana kivikivina ivi~kitavonevoneyana ma nuwanuwasi ivivi~tetei da iyi weni berana ina~berai. ²³ Ma kana kivikivina sago na Yesu ina nuwaviina ghamana. Ma tuna wawayina na ririnai imakamakai, ²⁴ ma Saimon Pita gayamina irutawei kurina ma ivona bo, “Kevi~tarakiyanei da iyi evonavonei.”

²⁵ Ma tomowina ivi~rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, wawayina na iyai?”

²⁶ Yesu ivonapotei bo, “Weni parawina ku redu ana~kiikutuvi na wawaya sago ana~verei. Wawayina na tuna.” Nani murinai parawa iviia ikiikutuvi ma Saimon natuna Judas Iskariyot iverei. ²⁷ Ma Judas parawa iviiviini na Seitan itowatepani da ivi~badei. Ma Yesu ivona bo, “Kevi~yaghiyaghina. Aviyavisina kenotanotai da kuta~berai na wekarakava keberai.” ²⁸ Ma nani kamna kamonai ke sago iyi itakovi da avi kubiine Yesu weni nakanani Judas ivonei. ²⁹ Viya inotai da Yesu ivonei da vavai ita~gimara bo wawaya moyamoyakisi mane ita~veresi, iyamna Judas na i mane kana koyakoyagha.

³⁰ Ma vaghina Judas parawa ivopotei ma numa ikiibutawei da ku nubakutuva irui.

Yesu sisiya bagibagina vuna iveresi.

³¹ Judas ikiibau inae ma nani murinai Yesu ivona bo, “Marana inekiibau da taku Wawaya Natusi kaku kadara ani~debei. Ma bade aviyavisina ina~tupuwa kuriku na God kana kadara ini~debei. ³² Ma nani berasi wekarakava ina~tupuwa na bade taku God Natuna kaku kadara ini~debei. ³³ Natunatuku, ke mara gurina ma ana~kuyowemi. Ma Jiu babadisi ikikava avonesi na tami bade nakanani avonavonemi. Kona~kita kaviku iyamna mike ana~nae na tami ke kovokovoghina da kona~kiviniku.”^r ³⁴ Tuna kubiine sisiya bagibagina vuna avereveremi. Kovi~nuwaviinavivirana. Ikikava taku nuwanuwami aviiviya, tami bade nakanani kovi~nuwaviinavivirana.^s ³⁵ Ma kamomiyai koni~nuwaviina na wawaya peyarisi inakovi da tami na kaku kivikivina.”

^q 13:20 Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16   ^r 13:33 Jon 7:34   ^s 13:34 Jon 15:12, 17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

Yesu ivi~debei da Pita ini~bero.

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34*)

³⁶Ma Saimon Pita ivi~tarakiiyana bo, “Bada, mike kenenae?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Mike anenae na tam wekarakava ke kovokovoghina da kuna~kiviniku. Ma karakava da kuna~kiviniku.”

³⁷Ma Pita ivi~tarakiiyana bo, “Bada, avi kubiine ke wekarakava ana~kivininim? Aku yawasa anuwatawei da tam kubiim ana~rabobo.”

³⁸Ma Yesu ivonapotei bo, “Vona bubuna bo kegha da am yawasa kuna~nuwatawei kubiiku? Vonavaghata avonavonem, muriyai da kokoreko ina~tou na tam mara aroba kuni~bero da ke kutakoviku.”

Yesu na keta ina Mamai kurina.

14 ¹Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Ke koni~nuwapoya kirakai. Namada God koitumaghanei ma bade taku yavata kovi~tumaghaneku. ²Aku Mamai ina numa kamoni na gawara ipeyari kirakai, ma ani~nao da kami gawara ana~vovunagha. Mikedada ke nakanani na namada ati~akovimi. Ke ata~vivibero, vonavaghata aisisiyei. ³Ana~nae, kami gawara ana~vovunagha ina~kovi ma murinai ana~vovira na ana~rutinimi da yavata tanae. Ma meni dobunai ana~makamakai na mara nonowa tami na taku yavata tamakai. ⁴Ma namada koakovi da mike anenae, ma bade ikikava nani ku dobuna kota~nae na ketana namada koakovi.”

⁵Ma Tomas ivona bo, “Bada, ke katakovi da mike kenenae, tuna kubiine ikikava nani ketana kanakovi?”

⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina ketana na taku. Taku na keta, ma taku na vonavaghata, ma taku na yawasa. Taku tepakuwai da wawaya aku Mamai kurina ina~nae, ke sago keta kana viruwa ita~makamakai. ⁷Kotakova bubuniku na bade aku Mamai kotakova bubuni. Ma aku Mamai akovina na karako weni maranai koviiviiya ma bade matamiyai kokitakitai.”

⁸Ma Piripo ivona bo, “Bada, am Mamai kevi~debei kurikai da kana~kitai. Tuna kava kakayokayowei.”

⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Piripo, tam na ikikava? Patana da ke kutakovi da taku iyai, bo? Namadani kava yavata tamakii patapata na kutakova bubuniku. Ma iyavo kava taku ikitiku na bade aku Mamai ikitai. Avi kubiine kuvona bo, ‘Am Mamai kevi~debei kurikai?’ ¹⁰Kitumaghana bo kegha da taku na mara nonowa aku Mamai gwabinai, ma bade aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai emakamakai. Weni sisiyisi avonavonemi na ke taku mani aku sisiya ma aku Mamai gwabikuwai ina biga eberaberi na aisisiya. ¹¹Aku sisiya kovi~tumaghanei, avonavonemi da taku ma aku Mamai na sago. Ma bade bera ghamaghamasi aberai na tuna yavata

ivi~matakira kurimi da koti~tumaghana. ¹²Ma vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini~tumaghaneku na aviyavisina aberaberi na ti yavata nakanani ina~berai. Ma bade ku tepana i bera ina~peyari ma ina~rakata kirakai, iyamna anenae aku Mamai kurina. ¹³Avakuwai koni~nowi na ana~berai kubiimi da taku tepakuwai aku Mamai kana kadara ina~rakata. ¹⁴Aviyavisina peyarina avakuwai koni~nowi na ana~berai.”

**Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da Kanuma
Vovokaravina ina~vonatawei.**

¹⁵Yesu ivonesi bo, “Nuwanuwaku kona~viini na aku sisiya bagibagisi kona~votekatekei. ¹⁶Ma aku Mamai kurina ani~nowi da wawaya sago ina~vonatawei kurimi da mara nonowa gwabimiyai ina~makamakai ma ina~vivi~vitemi. ¹⁷Wawayina na Kanuma Vovokaravina ma mara nonowa vonavaghata ina~vividebei kurimi. Ma iyavo kava dobuwai ke ita~vivitumaghaneku na ke kovokovoghina da Kanuma Vovokaravina ina~viiya, iyamna ke itekwekwai ma eveyaveyiyei. Ma tami na namada wawayina koakovi iyamna kamomiyai emakamakai ma bade karakava gwabimiyai ina~runuma.”

¹⁸“Ke ana~nae vaghata da tami nakanani ma kami koyakoyagha kegha. Ana~vovira kurimi. ¹⁹Ke mara gurina ma iyavo kava dobuwai ke ita~vivitumaghaneku na ke ina~kita meyeku. Ma tami kava na kona~kitiku. Ma taku yawayawaku kubiine na tami bade yawasa kona~panani. ²⁰Aku rabobo murinai na ana~vovira kurimi. Kona~kita meyeku na nani maranai damina kona~viiya da taku na aku Mamai gwabinai, ma tami na taku gwabikuwai, ma bade taku na tami gwabimiyai.”

²¹“Wawaya iyai aku sisiya bagibagisi iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviia. Nuwanuwaku kuna~viiya na aku Mamai nuwanuwam ina~viiya. Ma bade taku nuwanuwam ana~viiya da ana~rumatara kurim.”

²²Ma Judas sago (tuna ke Judas Iskariyot ma Judas bogiiyai) ivona bo, “Bada, avi kubiine kekayokayowei da kuna~rumatara kurikai, ma ke dam kudubina kurisi?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyai aku vibeyebeyena iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviia. Ma aku Mamai wawayina nuwanuwana ina~viiya. Ma taku aku Mamai yavata kana~nae kurina da gwabinai kana~makii patapata. ²⁴Meni wawayina nuwanuwaku ke ita~viiviiya, tuna wawayina na aku vibeyebeyena ke ita~vovotekatekei. Weni sisiyina avonavonemi koyanei na ke taku aku sisiya ma aku Mamai ina sisiya, tuna ivonataweku da apisi.”

²⁵“Wekarakava na yavata tamakamakii patapata ma kamomiyai na weni sisiyisi kudubina avonavonemi. ²⁶Ma aku Mamai avakuwai

kami vivita ina~vonatawei, tuna na Kanuma Vovokaravina. Tuna bera kudubina ini~beyebeyemi, ma bade ini~akovimi da aviyavisina aisisiyei kurimi na ke koni~notawapei.”

²⁷“Ke koni~nuwapoya kirakai ma ke kona~yabumana. Nuwanuba kamomiyai ina~makai. Aku nuwanuba avereveremi. Ma weni nuwanubana na ke dobu kana nuwanuba nakanani. ²⁸Namada avi~akovimi ikovi da ana~nae ma bade ana~vovira kurimi. Tami nuwanuwaku kota~viya na koti~nuwabiibai da taku anenae aku Mamai kurina, iyamna aku Mamai na ighe kirakai, ke taku nakanani. ²⁹Wekarakava avonavonemi ma muriyai da berasi ina~tupuwa. Ina~tuputupuwa kona~kitakitai na koni~tumaghaneku. ³⁰Aku mara ke ita~guri da ani~sisiya kurimi, iyamna weni dobuna kana kiivavo epipisi.^t Ma tuna ina rewapana ke kovokovoghina da taku ina~ghekuyoweku. ³¹Ma kegha da dam kudubina dobuwai akova ina~viya da aku Mamai nuwanuwana aviiya, tuna kubiine ina kayowana kava ana~berai.”

“Vaghina, kovomiiri ma tanae.”

Greipi uravina miibiina.

15 ¹“Taku na greipi uravina kunukununa vaghata ma aku Mamai na vao kana koyakoyagha. ²Ma meni raghana ke ita~amame na ina~kiiyaraghatawei. Ma bade meni raghana iamame na ina~kuya bubuni da ina~ruyaghari na iname kirakai. ³Ma tami na aku vibeyebeyena kovi~tumaghane, tuna kubiine namada ami yawasa na yagharina. ⁴Gwabikuwai komakai ma bade taku gwabimiyai ana~makai, iyamna ke kovokovoghina da greipi raghana ita~kiiyaraghatawei da tuna mani ita~makii duma da itame. Nakanani bade gwabikuwai kota~turataweyana na ke kovokovoghina da kotame.”

⁵“Taku na greipi uravina kunukununa ma tami na ragharaghana. Meni wawayina gwabikuwai ina~makai, ma bade taku gwabinai ana~makai na iname kirakai. Iyi tam gwabikuwai kuna~turataweyana na ke sago aviyavisina kuni~tupuwi. ⁶Meni wawayina ke gwabikuwai ina~makai, tuna nakanani ma greipi raghana ikiiyaraghatawei ma itawei da ina~poki. Ma ragharaghasi pokipokisi wawayina ina~yuna da ku keyama karakarantina ini~tawetaweyana da ina~karai. ⁷Ma gwabikuwai kona~makai ma vonaku kona~vokikini ma koni~nowi na aviyavisina kokayokayowei na aku Mamai ina~veremi. ⁸Ma koname kirakai na koni~debe meyemi da tami na kaku kivikivina vaghata. Nakanani kona~berai na aku Mamai kana kadara ina~rakata. ⁹Ikikava aku Mamai nuwanuwaku iviia, nakanani nuwanuwami aviiya. Ma tami na aku nuwaviina kamoni komakai, ke kona~kiibutawei.

^t 14:30 Dobu kana kiivavo na Seitan.

10 Ma ikikava taku aku Mamai ina sisiya bagibagisi avovotekatekei da ina nuwaviina kamoni amakamakai na tami bade nakanani, aku sisiya bagibagisi kona~votekatekei da tami aku nuwaviina kamoni kona~makai.”

11 “Weni tuna avonavonemi da aku nuwabiibai damina kona~viiya, da tami yavata koni~nuwabiibai. Ma nani nuwabiibiina nuwanuwami ini~tupoi. 12 Ma aku sisiya bagibagina na weni, ikikava taku nuwanuwami aviiya na bade nakanani kovi~nuwaviinavivirana.” 13 Nuwaviina ghamanakina na weni, meni wawayina kwinana kubiine ina~rabobo na tuna wawayina ina nuwaviina irakata kirakai. 14 Ma aku sisiya kona~votekatekei na tami na turaturaku. 15 Wekarakava na ke ata~vonavonemi da tami na aku bigabiga wawayimi, iyamna bigabiga wawayisi i bada aviyavisina eberaberei na ke itakovi. Ma tami na avonavonemi da turaturaku, iyamna aku Mamai ina bera kudubina avi~damani kurimi. 16 Ma ke tami kota~vineku, taku tami avinemi da kona~kiibau ma koname da amemi ina~makii nonowa. Nani maranai aviyavisina kona~kayokayowe na avakuwai aku Mamai kurina koni~nowi na ina~veremi. 17 Aku sisiya bagibagina kurimi na weni, kovi~nuwaviina bubuna.”

Wawaya, Yesu kana kivikivina ina~baresi.

18 Yesu ivona bo, “Wawaya dobuwai ina~babaremi na konotai da kunona na taku ikiibareku. 19 Ami dobu vaghata dobuwai ita~makamakai na wawaya ita~kayowana kirakiiyemi. Ma tami na ke weni dobuna ina wawaya, iyamna taku dobu kamoni avinetawemi. Tuna kubiine na dobu ina wawaya ebaremi. 20 Ami nota evovira da aku sisiya ikikava aterei kurimi na kona~notai. ‘Biga kana~kavakavara wawayina ke ina~ghae da ina bada ina~ghekuyowe.’ Taku ikikava itupaketowaneku na bade tami nakanani ini~tupaketowanemi. Ma ikikava aku vibeyebeyena iviiya na bade nakanani tami ami vibeyebeyena ina~viiya.” 21 Tami na kaku kivikivina kubiine na wawaya ini~tupaketowanemi, iyamna ti na God ke itakovi ma tuna ivonataweku ku dobu. 22 Mikeda ke ata~pisi da ati~sisiya kurisi na i berabero wavuna ke ita~kavari. Ma avi~sisiya kurisi, tuna kubiine ke sago iyai ina~vona bo, ‘Tokai weni berasi kabereberi na ke katakovi da tuna na berabero.’ 23 Ma iyavo kava taku ebareku na bade aku Mamai ebarei. 24 Mikeda taku bera ghamaghamasi ke ata~berai na wawaya i berabero wavuna ke ita~kavari. Ma nani berasi gwabisiyai aberai na ke sago wawaya dobuwai nakanani ita~berai. Wawaya bera ghamaghamasi matasiyai ikitai ma kegha da taku aku Mamai yavata ebarekai.

u 15:12 Jon 13:34, 15:17; 1Jon 3:23; 2Jon 5 v 15:20 Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 13:16

²⁵Giruma katamana kamonai weni berasi namada ivi~sisiyei na itupuwa. Ivona bo, 'Ke sago aviyavisina gigituna ma ibareku.' ”^w

²⁶“Ma kami Vivita na ana~vonatawei kurimi. Tuna na Kanuma Vovokaravina ma vonavaghata ina~vividebei kurimi. Tuna na aku Mamai gwabinai ina~pisi ma kubiiku ini~mamatara. ²⁷Ma tami bade kubiiku nakanani koni~mamatara, iyamna karena da ku damona na tami gwabikuwai ma bera peyarina matamiyai kokitai da koni~mamatarei.”

16 ¹Yesu ivonesi bo, “Weni sisiyisi avonavonemi da ami vitumaghana ke ina~peku. ²Mara karakava epipisi da kiki numasi kamosiyai ini~kiibu tuwanonowimi. Ma wawaya ini~kiivunuwanemi na ina~notai da God ina biga eberaberai. ³Weni berasi ina~berai kurimi iyamna taku ma aku Mamai yavata ke itakovikai. ⁴Ma weni sisiyisi wekarakava avonavonemi da maranai weni berasi kurimi ina~tuputupuwa na ami nota ina~vovira da aviyavisina aisisiyei na kona~notai. Ma rorova ke ata~vonemi da weni berasi ina~tupuwa, iyamna yavata tamakamakii patapata.”

Kanuma Vovokaravina ina bera.

⁵“Ma karako na ana~voteremi ma wawayina ivonataweku ku dobu na ana~vovira kurina. Ma kamomiyai ke sago iyai iti~tarakiiyaneku bo, ‘Mike kuna~nae?’ ⁶Ma avonemi da ana~nae na koinuwapoya kirakiiyei. ⁷Ma vonavaghata avonavonemi da tami ami biibiina kubiine na ana~nae. Ke ana~nae na kami Vivita ke ina~pisi, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma ana~nae kubiine na ina~pisi, iyamna wawayina na taku ana~vonatawei kurimi. ⁸Ina~pisi na wawaya dobuwai ini~debesi da ti na berabero wawayisi. Ma ini~akovisi da avi berasi na maninisi God ku matana. Ma bade ina~vonesi da mara sago God ini~tupaviresi. ⁹Ini~debesi da i berabero ghamanakina na weni, taku ke ita~vivotumaghaneku. ¹⁰Ma anenae aku Mamai kurina da ke kona~kitiku na Kanuma Vovokaravina wawaya ini~akovisi da bera maninisi God ku matana na ikikava. ¹¹Ma bade ina~vonesi da mara sago God ini~tupaviresi, iyamna namada ivonakiiyaragha da weni dobuna kana kiivavo wavu iviia ma kovogha ina~panani.”

¹²“Aku kayowana da wekarakava sisiya ipeyari ati~damani kurimi ma tami ke kovokovoghina da kudubina kona~vii yavui. ¹³Ma Kanuma Vovokaravina na vonavaghata ina~vividebei. Tuna ina~pisi kurimi na ini~vitemi da vonavaghata kudubina konakova bubuni. Aviyavisina gwabikuwai iyanei na tuna kava ini~damani ma ke tuna mani ina nota ina~veremi. Ma aviyavisina karakava ina~tupuwa na namada ini~akovimi. ¹⁴Vonavaghata gwabikuwai ina~viia na ini~damani

^w 15:25 Psa 35:19, 69:4

kurimi da kaku kadara ini~debei. ¹⁵Aviyavisina peyarina aku Mamai rapenai na bade taku rapekuwai. Tuna kubiine avona da vonavaghata gwabikuwai Kanuma Vovokaravina ina~viiviiya na ini~damadamani kurimi.”

Yesu kana kivikivina nuwapoya ina~voterei ma ini~nuwabiibai.

¹⁶“Gisina kava ma maghighiku koni~wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona~kita meyeku.”

¹⁷Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi~tarakiiyana meyesi bo, “Avi kubiine ivona bo, ‘Gisina kava ma maghighiku koni~wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona~kita meyeku?’ Ma bade avi kubiine evonavona bo, ‘Ana~nae aku Mamai kurina.’ ” ¹⁸Ma damsi patana da ivivi~sisiya bo, “ ‘Ke mara gurina’ na iyamna avai? Weni sisiyisi na avi kubiine na ke damina kata~viiviiya da aviyavisina isisiyei?”

¹⁹Ma Yesu namada i nota iakovi, tuna kubiine ivonesi bo, “Akovi da koti~tarakiiyaneku. Avonemi da gisina kava ma maghighiku koni~wapai ma bade avonemi da ke mara gurina ma kona~kita meyeku. Ma nani sisiyisi kokayokayowei da iyamna kotakovi bo?

²⁰Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina ina~tupuwa kuriku na wawaya peyarisini~nuwabiibii kirakiiyei. Ma tami na kona~tusiya iyapa. Koni~nuwapoya kirakai ma kegha da murinai ami nuwapoya ina~kovi ma koni~nuwabiibai. ²¹Tuna na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita~vivivowavowa ma ita~vovokwarakwara. Ma natuna ini~tuwei murinai na ina vokwarakwara ina~kovi ma ini~nuwabiibii kirakai, iyamna natuna ivi~tuwatawei ku dobu. ²²Ma tami nakanani damina koviiiviiya, wekarakava na koinuwapoya. Ma gisina kava ana~kita meyemi na koni~nuwabiibii kirakai. Ma nani nuwabiibiina ke sago iyai ina~viitawei.”

²³“Vonavaghata avonavonemi, nani maranai aviyavisina kona~kayokayowei na ke taku kuriku ma aku Mamai kurina koni~nowi. Avakuwai maninina aku Mamai kurina koni~nowi na ina~veremi.

²⁴Ke meyani da avakuwai koti~nowi tovana. Ma karako na avakuwai koni~nowi na ina~veremi da ami nuwabiibai ina~rakata kirakai.”

Yesu dobu ina bera kudubina ina~ghevovori.

²⁵“Weni sisiyisi kudubina na miibiiyai avivi~sisiyei. Ma mara epipisi da ke nakanani ani~sisiya. Tuna maranai aku Mamai ana~vivisisiyei na sisiya maninina ana~terei kurimi. ²⁶Nani maranai na avakuwai koni~nowi. Avonavonemi da wekarakava tami mani koni~nowi aku Mamai kurina, ke taku ani~nowi kubiimi. ²⁷Tami nuwanuwaku koviiya ma kovi~tumaghaneku da taku God gwabinai aoru. Tuna kubiine aku Mamai nuwanuwami iviiya. ²⁸Aku Mamai gwabinai aoru ku dobu, ma dobu ana~kuyowei na ana~vovira ana~ghae aku Mamai kurina.”

²⁹Ma kana kivikivina ivona bo, “Wekarakava na vaghina, am sisiya na yagharina ma ke kuta~vivimiiba. ³⁰Wekarakava na kakova bubuni da tam bera kudubina kuakova yavui. Muriyai da wawaya i nota gavugavusi iti~tarakiianem na tam namada kuakovi da kevonavonapotesi. Tuna kubiine kaitumaghanem da tam God gwabinai kupisi.”

³¹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wekarakava na koitumaghaneku, bo? ³²Ma mara iututuriyariya da namada iututanita da koni~verubogebogeyanemi ami ku numa. Kudubimi kona~verukuyoweku. Ma kegha da ke ina kiku kava ana~makai, iyamna aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai. ³³Weni berasi kudubina aiakovimi da nuwanuba gwabikuwai kona~viya. Weni dobunai komakamakai na nuwapoya ipeyari kona~panapanani. Ma ami nota evirewapana, iyamna taku weni dobuna ina~bera kudubina aghegavovori.”

Yesu inipowana.

17 ¹Yesu weni sisiyisi ivi~kovini na itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, marana inekiibau. Taku na natum ma kaku kadara kevi~debei da kaku vava ina~rakata. Ma bade nani kamoni kam kadara ani~debei da kam vava ina~rakata, ²iyamna tam rewapana kuvereku da wawaya kudubina ani~badesi. Ma kuberai da iyavo kava ku imaku kuteresi na yawasa makamakii nonowina ana~veresi. ³Ma yawasa makamakii nonowina na weni. Wawaya tam ma taku inakova bubunita ma yavata tinuwasago. Tam ina kim kava na God vaghata ma kuvonataweku aoru ku dobu. ⁴Ma aviyavisina kuvi~yoneku na abera yavui da dobuwai wawaya kam kadara ikitai. ⁵Mamai, muriyai da dobu ita~tupuwa na ita viruwa kata kadara kamoni tamakai patapata. Wekarakava na kevokavariku da nani kadarina gwabimuwai na ku kamona ana~ru me.”

Yesu kana kivikivina kubiisi inipowana.

⁶“Iyavo kava dobuwai ku imaku kuteresi na avi~akovisi da tam iyai. Ti wawayisi na tam rapemuwai ma kuvereku da karako na vonam evovotekatekei. ⁷Wekarakava na iakova bubuni da bera kudubina rapekuwai na tam gwabimuwai ipisi, ⁸iyamna vonam kuvereku na avi~beyebejena kurisi da iviia ma ivi~tumaghane. Iakovi da tam gwabimuwai apisi, ma bade itumaghana da tam kuvonataweku.”

⁹“Ti na tam rapemuwai ma kuvereku. Tuna kubiine ti damsi kava kubiisi aniponipowana. Ma ke wawaya peyari dobuwai kubiisi ata~niponipowana. ¹⁰Iyavo kava kuvereku na rapekuwai ma bade tam rapemuwai. Ma kaku kadara na ti damsi idebei. ¹¹Marana inekiibau da dobu ana~kuyowei ma ana~ghae kurim. Ma ti na patana da dobuwai ina~makai. Mamai Vovokaravim, avam kuvereku na tuna ina rewapana

kamonai kevi~tarapaparanesi da ini~nuwasago. Iki kava tam ma taku tavi~nuwasago, nakanani ti bade avamuwai ini~nuwasago. ¹²Maranai taku na ti yavata kamakamakai na avam rewapaninai akoyagha bubunisi. Nani avana na tam kuvereku. Avi~tarapaparanesi da peyarisi na vaghina ma sago kava na ina~wapa da aviyavisina giruma katamana kamonai ivivi~sisiyei na ina~tupuwa. Tuna tomowina ina kina kava ina gawara na keyama karakarata makamakii nonowina.^x ¹³Mara gisina kava na ana~ghae kurim. Ma wekarakava taku patana da dobuwai na weni sisiyisi aisisiyei kurisi da aku nuwabiibai damina ina~viiya da nuwabiibai nuwanuwasi ini~tupoi. ¹⁴Vonam na namada avi~damani kurisi. Ma wekarakava ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyyai. Tuna kubine weni dobuna ina wawaya ikawapatesi. ¹⁵Ma weni nipowanina kamonai na ke ati~nowi kurim da dobuwai kuna~viitawesi. Ma ainowi da kuni~tarapaparanesi da wawaya berona, tuna na Seitan, ke ina~votovonisi. ¹⁶Ti na ke weni dobuna ina wawaya. Ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyyai. ¹⁷Vonam na vonavaghata ma tuna ina rewapanai kevovunaghisi iyamna kuvinetawesi da ti na am wawaya vovokaravisi ma am kayowana kava ina~berai. ¹⁸Iki kava kuvonataweku ku dobu na nakanani bade avonavonatawesi ina~kiibau wawaya kurisi. ¹⁹Ti kubiisi na averevere meyeku ma am kayowana ana~berai da ti bade nakanani ina~vere meyesi da am kayowana kava ina~berai.”

Yesu vitumaghana damsi kubiisi inipowana.

²⁰“Aku nipowana na ke weni damsi wekarakava gwabikuwai na ti kava kubiisi. Weni damsi ina~dima ma iyavo kava ini~yanesi ma ini~tumaghaneku na bade ti damsi kubiisi aniponipowana ²¹da peyarisi nuwanuwasi ini~sagoi. Mamai, iki kava tam kamokuwai, ma taku kamomuwai da tavi~nuwasago, nakanani keberai da ti na ku kamota ina~ruai da yavata tinuwasago. Ma wawaya kudubina dobuwai nani vinuwasagona ina~kitai ma ini~tumaghana da tam kuvonataweku. ²²Ma kam kadara kuvereku na avi~damani kurisi, da peyarisi ini~nuwasago, iki kava tam ma taku tavi~nuwasago nakanani. ²³Taku kamosiyai ma tam kamokuwai. Ma wawaya dobuwai ina~kitita da tinuwasago bubuna na inakovi da tam kuvonataweku. Ma inakovi da iki kava nuwanuwaku kuviiya, nakanani kaku kivikivina nuwanuwasi kuviiya.”

²⁴“Mamai, weni damsi kuvereku na akayokayowei da ti na mara nonowa gwabikuwai da kaku kadara ina~kitai. Muriyai da dobu ita~tupuwa na tam namada nuwanuwaku kuviiya, tuna kubiine nani kadarina kuvereku. ²⁵Mamai Kiimatanim, wawaya peyarisi ke itakovim, ma taku akovim. Ma weni damsi na iakovi da kuvonataweku ku dobu.

^x 17:12 Psa 41:9; Jon 13:18

²⁶Ma avi~akovisi da tam na iyai, ma bade ana~viviakovisi da ikikava am nuwaviina damina aviiviiya na ti damsi yavata damina ina~viiya, ma taku kamosiyai ana~makii nonowa.”

Yesu ipaniya.

(*Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53*)

18 ¹Yesu ina nipowana ivi~kovini ma murinai na kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei da Kidiron anaghina idamani ku nevana. Ma nevanai na oliv nawabina ku kamona irui. ²Ma Judas, tuna viwawana wawayina na gawarina iakovi, iyamna mara nonowa Yesu kana kivikivina yavata nani ku gawarina iriyeriyesi. ³Vaghina ma Judas ivi~wawana Yesu kurina ma koroto ghamana ivi~nowesi da ku oliv nawabina inekiibau. Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi na Rome damsi i seri wawayisi ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Judas yavata inae, i seri ikavara ma ere kibekibesi ku nawabina irui. ⁴Ma Yesu iakovi da aviyavisina peyarina ina~tupuwa kurina, tuna kubiine imiirikiibau ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Iyi koekwekwai?”

⁵Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku.”

Ma viwawana wawayina Judas na kamosiyai yavata imiimiiri.

⁶Maranai Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku” na damsi murimuriyai iririgha ku dow. ⁷Ma Yesu ivi~tarakiiyana meyesi bo, “Iyi koekwekwai?”

Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawaya.”

⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Namada avonemi da taku na vaghina wawayiku. Taku koekwekwiku, tuna kubiine weni damsi kovoteresi ina~nae.” ⁹Yesu weni nakanani ivi~sisiya iyamna namada ina nipowana kamoni ivonakiiyaragha bo, “Wawayisi kuvereku na ke sago iyai ati~wapai.”

¹⁰Ma Saimon Pita ina seri itina yavui da tomowa sago tinina katagheyana ikiiyaraghatawei. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga wawayina ma kana vava Malkas. ¹¹Ma Yesu, Pita iyeghai bo, “Am seri kana ku gwara keterei! Namada aku Mamai ivineku da ani~kamaghi kirakiiyei. Ma tam, kenotanotai da weni vokwarakwarana reduna ke anumai, bo?”^y

Yesu, Anas maghinonai imiiri.

¹²Nani murinai seri wawayisi i bada ghamana yavata ma Taparoro Numana kana potapota Yesu ivotatani ma ipatumi. ¹³Kunona irutini inae Anas kurina.

^y **18:11** Mat 26:39; Mak 14:36; Luk 22:42

Anas na Kayapas rawana ma nani madeghinai Kayapas na taparoro badana ghamana. ¹⁴Rorova Kayapas dughu kamona in a nota iterei Jiu babadisi kurisi, ivona da ita~biibai da tomowa sago ita~rabobo i wawaya peyarisi kubiisi.^z

Pita ivi~bero da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

¹⁵Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago na koroto ma Yesu murisiyai inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita kwina na bada ghamana iakovi, tuna kubiine kovokovoghina da Yesu murina numa garina ku kamona irui. ¹⁶Ma Pita na matuketa kupunai ivivi~koyakoyagha. Ma kwina ivovira ikiibau da bigabiga wavine sago kurina ivi~nowi, wavinena na matuketa kana~koyakoyagha. Ivi~vaghinei na Pita irutini irui. ¹⁷Wavinena Pita ivonei bo, “Agunai da tam na nani tomowina Yesu kana kivikivina.”

Ma Pita ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

¹⁸Ivi~nuba kirakai tuna kubiine bigabiga wawayisi ma potapota damsi keyama mukisi ivi~karavowi ma imiiriviviri da ivivi~rarana. Ma Pita inae kurisi da yavata imiiri ma ivivi~rarana.

Taparoro badana ghamana Yesu ivi~tupavirei.

(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Luk 22:66-71)

¹⁹Nani kamona taparoro badana ghamana Yesu ivi~tupavirei, ivonei bo, “Kam kivikivina na iyavo kava ma aviyavisina kibeyebeyena?” ²⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke meyani da gavunai ati~sisiya, mara nonowa debiiyai wawaya kurisi avivi~sisiya. Wawaya iriyeriyesi ku kiki numasi ma ku Taparoro Numana da nani dobunai aku vibeyebeyena kudubina debiiyai aberabera. ²¹Ma avi kubiine na kitarakiiyana? Iyavo kava ivivi~yaneku na ti kevonesi da aviyavisina avivi~sisiyei na ti iakovi da ina~vonem.”

²²Ma Yesu weni nakanani ivivi~sisiya na potapota wawayina sago maghighina iravi. Ma iyeghai bo, “Avi kubiine nakanani kuvi~sisiya taparoro badana ghamana kurina?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda avi~sisiya bero na debiiyai kevi~mamatara da aviyavisina avonei. Ma mikeda avona bubuna na avi kubiine kuraviku?”

²⁴Ma vaghina Anas, Yesu ere patupatumina ivonatawei da taparoro badana ghamana Kayapas kurina.

Pita ivi~berome da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

²⁵Ma Saimon Pita miimiiriyai ivivi~rarana ma wawaya viya ikitai na ivonei bo, “Agunai da tam nokoni tomowina kana kivikivina sago.”

^z 18:14 Jon 11:49-50

Ma ivi~bero, ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

²⁶Muriyai tomowa sago Pita kurina ivi~sisiya. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga ma varesina tinina na Pita ikiiyaraghi. Ma tomowina Pita kurina ivona bo, “Agunai da akitim, tam na Yesu yavata oliv nawabina kamoni.”

²⁷Ma Pita ina vibero ivi~arobi, ivona bo, “Kegha.” Ivi~sisiya ikovi na yaghiyaghina kokoreko itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Luk 23:1-5)

²⁸Mara boiboi vaghata ma Kayapas ina numiyai Jiu babadisi Yesu irutini da kiivavo Pailat ina ku numa. Ma Jiu babadisi ke ita~rui, iyamna ke i kayowana da ita~puyakisi da Moses ina vonaviyoyovana iti~kiigiyei da ke kovokovoghina da Pasova kamna ita~berai.^a ²⁹Ma Pailat ikiibau ku kupuna ma kurisi ivona bo, “Avi wavuna weni tomowina kovereveri?”

³⁰Ma damsi ivonapotei bo, “Mikeda ke avi berona ita~berai na avi kubiine kata~rutinapiyei kurim.”

³¹Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneysi da tami mani ami vonaviyoyovana ina rewapana gaburina koni~tupavirei ma koni~wavui da berona iberai.”

Ma Jiu babadisi ighakiya da ivonapotei bo, “Kegha. Akii rewapana kegha da wawaya kani~raboboi ma tami Rome dami kava nani rewapanina gwabimiyai.” ³²Yesu namada ina rabobo ketana ivi~debei. Ma ikikava ivi~sisiya da ita~tupuwa na berasi etuputupuwa.^b

³³Pailat irui ina ku numa ma ina seri wawayisi ivonesi da Yesu irutinaneysi kurina. Ma ivi~tarakiyaneysi bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

³⁴Ma Yesu ivonapotei bo, “Wena tam am nota kisisiyei, bo wawaya ivi~sisiyeku na kuvi~yaneysi?”

³⁵Ma Pailat ivonapotei bo, “Taku ke Jiu wawaya. Tam mani am wawaya ma ami taparoro babadisi i babada irutinim da kopisi kuriku. Aviyavisina kubera beroi?”

³⁶Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke dobu kana kiivavo. Mikeda aku vikiivavona dobuwai ita~makamakai na kaku kivikivina ita~kayaya kirakai, ma iti~tarapaparana da Jiu babadisi ke kovokovoghina da ita~viiniku. Ma kegha, taku na dobu sago kana kiivavo.”

³⁷Ma Pailat ivi~tarakiyaneysi bo, “Nakanani na tam kiivavo bo?”

Yesu ivonapotei bo, “Vaghina kevonavona. Weni ku dobuna atupuwa na iyamna sago kava, tuna na vonavaghata videbena kubiine apisi. Iyavo kava vonavaghata itumaghaneysi na aku sisiya iyaneysi ma evovotekatekei.”

---

^a **18:28** Pailat na kupuna wawayina iyamna ina dobu na Rome. Ma Jiu damsi i kiki da ke meyani kupuna wawayina ina ku numa ina~rui, ke yavata ina~kam ma ke ina~votovonisi. Pailat ina ku numa ita~rui na ti mani ita~puyaka meyesi. ^b **18:32** Jon 3:14, 12:32

³⁸Ma Pailat ivi~tarakiiyanei bo, “Vonavaghata iyamna na avai?”

Ma ikiibau Jiu damsi kurisi ma ivona bo, “Weni wawayina, ke sago ina berona ata~panani da wavu ata~verei. ³⁹Ma ami kiki emakamakai da Pasova kamna kamoni wawaya sago gabura kamoni ani~kiibuni. Ami kayowana ikikava, Jiu dami ami kiivavo ana~votawei bo?”

⁴⁰Ma namei irapotei bo, “Kegha, ke tuna. Barabas kakayokayowei!” Barabas tuna kayoghakighakina ma ina kayowana da Rome damsi i vibadana ita~kutawei.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu korosiyai ina~tuparatui.

(*Mat 27:15-31; Mak 15:6-20; Luk 23:13-25*)

19 ¹Nani murinai Pailat ivona na ina seri wawayisi Yesu irutini ikiibau da iwidiwidiya. ²Ma urava iyiyona imetami da ku gayamina ivi~kotei, kitana da nakanani ma kiivavo kana kraun. Ma bade tarasovo yebayabarina ivi~kotei, ivi~matakira da nakanani ma kiivavo. ³Imiimiiriya kurina ma ivivi~rekwei ma ivivi~namei bo, “Kiiwa kiiwa tam Jiu damsi i kiivavo.” Ma imiiritani ma iraravi.

⁴Ma Pailat ikiibume da koroto kurisi ivona bo, “Ana~rui ma Yesu ana~rutinakiibuwei da kona~kitai. Ma aiakovimi da ke sago ina berona ata~panani da wavu ata~verei.” ⁵Irutinakiibuwei na patana da urava iyiyona ma gara yebayabarina ikotekotei. Ma Pailat ivonesi bo, “Kokitai, tomowina na weni.”

⁶Taparoro babadisi i babada ma taparoro numana kana potapota Yesu ikitai na ikiikiirara bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani kona~tuparatui. Ma taku na ke sago ina berona ata~panani da wavu ana~verei.”

⁷Ma ivonapotei bo, “Tokai akii vonaviyoyovana kamoni evonavona da ita~rabobo, iyamna ivonavona da tuna na God Natuna.”

⁸Pailat weni sisiyina ivi~yanei na iyabumana kirakai. ⁹Tuna kubiine Yesu irutinaruwei ina ku numa ma ivi~tarakiiyana meyei bo, “Tam mimei kupisi?”

Ma Yesu ke sago ita~vonapotei. ¹⁰Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine na kuriku ke kuta~vivisisiya? Kuakovi bo kegha da aku rewapana emakamakai da ana~votawem kuna~nae bo ana~vona da ina~tuparatum.”

¹¹Ma Yesu ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da kuti~badeku, ma God rewapana iverem kubiine. Ma nani tomowina ku imam itereku na tuna wawayina ina berabero irakata kirakai, ke tam nakanani.”^c

¹²Ma Pailat ivi~paparana kirakai da ikikava keta ita~panani da Yesu ita~votawei ita~nae. Ma koroto irapotei bo, “Weni tomowina

^c 19:11 Yesu ivona bo ‘nani tomowina’ na Kayapas ivi~sisiyei.

kuna~votawei ina~nae na tam ke Kiivavo Sisa kwinana. Meni wawayina evonavona da tuna kiivavo na Sisa ikawapatei ma ighaviyei.”

¹³Pailat weni sisiyina ivi~yanei na Yesu irutinakiibuwei inae ku vitupavira gawarina da ipumakamakii tepanai imakiivipika. Nani gawarina Hibru gamosiyai na ikwatukwatui Gabata. Gawarinai wakima ipasiya da tepanai ibababa, tuna kubiine kana vava iyamna “Wakima ikepani.” ¹⁴Ma Pailat koroto ivonesi bo, “Ami kiivavo weni.” Tuna madegha punai ma wawaya peyarisi namada ivi~karei da Pasova kubiine ivovovunagha.

¹⁵Ma koroto irapotepotei bo, “Kokiivunui! Kokiivunui! Kotuparatui!”

Ma Pailat ivi~tarakiyanesi bo, “Ami kayowana da ami kiivavo ana~tuparatui, bo?”

Ma taparoro babadisi i babada ivonapotei bo, “Akii kiivavo sago kava. Sisa! Sisa!”

¹⁶Vaghina ma Pailat ivonakiiyaragha da seri wawayisi Yesu ita~tuparatui.

Yesu ituparatui.

(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43*)

Seri damsi Yesu irutini ikiibau da ita~tuparatui. ¹⁷Ma Yesu kana korosi ikavari ma kwanatu ikiibutawei, ma ibaba inae da ku gawara sago kana vava ‘Teuteu Koyana.’ Hibru gamosiyai evonavona bo ‘Gorugata.’ ¹⁸Ma nani gawarinai Yesu ituparatui ku korosi. Ma tomotomowa ivi~ruwa yavata ituparatusi. Sago Yesu katagheyanai ma sago dugenai. ¹⁹Ma Pailat igiruma bo, “Yesu, Nasaret wawaya, Jiu damsi i kiivavo.” Igirumi ikovi ma seri wawayisi iveresi da Yesu kana korosi tepanai itutui. ²⁰Wawaya ipeyari kirakai nani girumina ivi~yavi, iyamna Teuteu Koyana na kwanatu ririnai. Ma bade girumina na Hibru, Latin, ma bade Grik gamosiyai igirumi.^d ²¹Taparoro babadisi i babada Pailat ivonei bo, “Ke kuna~giruma da Yesu na Jiu damkai akii kiivavo. Ma weni nakanani kuta~giruma bo, ‘Weni tomowina tuna mani ivona da tuna Jiu damsi i kiivavo.’ ”

²²Ma Pailat ivonapotesi bo, “Aviyavisina agirugirumi na agirumi. Emakai.”

²³Seri damsi ruwamaruwa Yesu ituparatui ikovi ma murinai na kana gara irereghi da peyarisi na sago sago duma iviyya. Ma kana gara gurina na ke ita~rereghi, iyamna garana iyamoni na ke ita~bori ma ita~popoi. Ivuvui da kudubina na sago. ²⁴Tuna kubiine seri wawayisi ti mani kamosiyai ivona bo, “Weni garana ke tagosiri. Virekwa sago taberai ma takitai da iyi kudubina

^d **19:20** Hibru na Jiu damsi gamosi, Latin na Rome damsi gamosi, ma Grik na Grik damsi gamosi ma wawaya kudubisi Grik ivi~sisiyei.

ina~viiya.” Weni berana iberai na giruma katamana kamoni ikikava ivona da ita~tupuwa na nakanani itupuwa. Igiruma bo,

“Kamosiyai kaku gara peyarina ivoreghe
ma kaku gara gurina kubiine na virekwa iberai.”^e

Ma vaghina, seri wawayisi nakanani iberai.

²⁵ Yesu kana korosi ririnai na wivine viya ivivi~miiriyana. Ti na ina maduwa ma ina maduwa tina kikei, ma Klopasi kawana ma Meri Magadarini. ²⁶ Ma Yesu ina maduwa ikitai ma kana kivikivina sago, tuna nuwanuwana ivii kirakiyei na ina maduwa ririnai imiimiiri na ikitai. Ma Yesu ina maduwa kurina ivona bo, “Maduwa, weni tomowina kevi~natunei.”

²⁷ Ma kana kivikivina kurina ivona bo, “Am maduwa weni, kevi~maduwei.” Vaghina ma, kana kivikivina ivi~vaghinei ma nani ravinai na Meri irutini da inae ina ku numa.

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49*)

²⁸ Nani murinai Yesu iakovi da ina Mamai ina kayowana kudubina ivi~kovini. Ma giruma katamana kamoni ikikava ivi~sisiya da ita~tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Kaiyoku ikanakana.”^f

²⁹ Ma ririnai na diudeu imakamakai, kamoni na wain tomatomana. Seri wawayina sago gumba iviia da ku wain ikiikutuvi. Ma ku hisop kiina ivi~kavini ma ivorona da Yesu ku mutuna. ³⁰ Vaghina ma, Yesu wain iumai ma ivona bo, “Bera peyarina avi~kovini.”

Idune ma tuna mani kanumina inuwatawei ma irabobo.

Yesu ghabaghabana igwariya.

³¹ Jiu babadisi inae Pailat kurina ma ivi~nowi da iti~vaghinei da seri wawayisi nani tomotomowisi ivi~aroba korosiyai kaesi iti~kiigiyana da yaghiyaghinai ita~rabobo. I kayowana da tupuwisi korosiyai ita~turaoruwana, iyamna viyakam kana mara itupo da iti~karei. Ma tuna na mara ghamana ma vovokaravina, ke viyakam marasi viya nakanani.

³² Tuna kubiine seri wawayisi inae da nani wawayisi ivi~ruwa Yesu yavata ituparatusi na kaesi ivi~kiigiyana. ³³ Ma ipisi Yesu kurina na ikitai da namada irabobo, tuna kubiine kaena ke iti~kiigiyana. ³⁴ Ma seri wawayina sago ina iyowai Yesu ghabaghabana igwariya na tara ma okowa isororo. ³⁵ Tomowa sago weni berasi matanai ikitai na tuna imamatari da vonavaghata. Ma peyarina idebei kurimi da konakovi da vonavaghata ma tami yavata koni~tumaghana.^g ³⁶ Yesu ina rabobo kamoni weni berasi

^e 19:24 Psa 22:18   ^f 19:28 Psa 69:21, 22:15   ^g 19:35 Weni dobnai Jon ivi~debei da bera peyarina matanai ikitai da weni bukana igirumi.

itupuwa da giruma katamana kamoni ikikava ivivi~sisiya na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Ke tuwirina sago ina~kiigiya.”^h 37Ma bade igiruma bo, “Wawaya iyowai igwariya na ina~kitai.”ⁱ

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸Weni berasi ikovi na wawaya sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya na inae da ivi~nowi Pailat kurina da Yesu tupuwina ita~viya. Ma Josepa na gavunai Yesu ikivivini, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumansi. Pailat ivi~vaghinei na Josepa inae da Yesu tupuwina iviya. ³⁹Ma Nikodimas na Josepa ivi~ruwai da yavata inae. Tuna wawayina didibara sago inae Yesu kurina da yavata ivi~sisiya. Ma inenae na Nikodimas muramura ikavari, tuna 30 kilos ruvana ma kamoni na meya ma alo ghabughabusi.^j ⁴⁰Jiu damsi i kiki inununuri na ivi~ruwa muramurana iviya da Yesu tupuwina ivovunaghi ma kwarewa vuna, poipoina ma gurina iviya da igerei.^k ⁴¹Meni gawarina Yesu ituparatui na ririnai na vao. Ma nani vaona kamoni na buba vuna namada itarapapapai da karawaga iyamoni da imakamakai, ke sago wawaya tupuwina ku kamona ita~terei. ⁴²Ma damsi ivivi~yaghiyaghina, iyamna mara itupo da viyakam marana iti~karei. Ma bade nani bubana ke ita~rabaraba, tuna kubiine Yesu tupuwina nani dobunai iterei.

Yesu rabobowai ivomiiri.

(*Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12*)

20 ¹Viyakam marana ikovi ma mara itom. Ma mara sowasowai Meri Magadarini ivomiiri inae ku karawaga. Ma ikitai da buba kana gudu wakimina na wawaya itabiri ma bubana na kawabonabonaghina. ²Tuna kubiine iverau da ivovira Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago kurisi. (Yesu tuna tomowina nuwanuwana ivii kirakiiyei.) Ma ivonesi bo, “Wawaya Bada tupuwina buba kamoni iviitawai ma ke katakovi da imapatana iterei!”

³Vaghina ma Pita kwinana yavata veru ivi~karei ku buba. ⁴Ivi~ruwa iveru inenae ma kwinana iveru kirakai da Pita ikuyowei. Ivi~nao, ku karawaga inekiibau ⁵ma itawopika da buba ku kamona irugenara. Ma Yesu tupuwina kana gere na tuna kava ikitai da ikenakena. Ma ke ita~rui. ⁶Ma Saimon Pita na muriyai inekiibau ma maninina irui. Ma Yesu tupuwina kana gere ikitai buba kamoni ikenakena. ⁷Ma bade gara sago vonokunokuna ikitai, tuna na Yesu gayamina kana gere na gawara bogiyai ikenakena. ⁸Nani murinai Pita kwinana bade buba ku

^h 19:36 Exod 12:46; Num 9:12; Psa 34:20   ⁱ 19:37 Zech 12:10; Rev 1:7   ^j 19:39 Jon 3:1-2

^k 19:40 Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

kamona irui. Ma Yesu tupuwina ikita kawai na ivi~tumaghana. ⁹Giruma katamana ivona da Keriso ina~rabobo ma murinai ina~vomiiri, ma ivi~ruwa patana da nani girumina iyamna ke ita~vii bubuni. ¹⁰Ma vaghina, kana kivikivina ivi~ruwa ivovira i ku numa.

Yesu irumatara Meri Magadarini kurina.

(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11)

¹¹Meri na buba kupunai imiiri ma itutou. Ere tutuna itawopika, ma irugenara ku buba kamona. ¹²Ma aneya ivi~ruwa ikitisi, kii gara poipoisi, ma imapatana Yesu tupuwina ikenakena gawarinai na sago gayaminai ma sago kaenai ivivi~makiiyana. ¹³Ma aneya sago ivi~tarakiyana bo, “Wavine, avi kubiine ketutou?”

Ma Meri ivonapotei bo, “Wawaya aku Bada tupuwina iviitawei ma ke atakovi da imapatana iterei.”

¹⁴Ma itavire na wawaya sago ikitai imiimiiri ma ke itakovi da tuna na Yesu. ¹⁵Ma Yesu ivona bo, “Wavine, avi kubiine ketutou? Ma iyi kekwekwai?”

Ma Meri inotai da vao kana koyakoyagha na ivonei bo, “Aku tomo, Yesu tupuwina na tam kuviiya, bo? Imapatana kuterei? Kevoneku da ana~nae ana~kavari.”

¹⁶Ma Yesu ivona bo, “Meri.”

Meri imiiritavire ma Hibru gamosiyai ivona bo, “Rabboni.” Weni sisiyina iyamna, “Aku vibeyebeyena wawayim.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna~votaniku, iyamna karakava ana~ghae aku Mamai kurina. Ma kenae da varevaresiku kuni~akovisi da taku agheghae aku Mamai kurina, tuna bade na ami Mamai. Agheghae aku God kurina, tuna bade na ami God.”

¹⁸Ma Meri Magadarini inae da Yesu kana kivikivina ipanansi na ivonesi bo, “Ita Bada akitai!” Ma aviyavisina Yesu ivivi~sisiyei na ivonaveresi.

Yesu irumatara kana kivikivina kurisi.

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

¹⁹Sande ravi didibarinai Yesu kana kivikivina peyarisi numa kamona ivi~kiidaburana ma matuketa igudui, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Ma Yesu irumatara kurisi ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai.” ²⁰Ma weni sisiyina ivonesi ikovi na imana ma ghabaghabana pitarisi ivi~beyesi. Ma kana kivikivina ivi~nuwabiibii kirakai da i Bada ikitai. ²¹Ma bade ivona meyesi bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai. Ikiyawa aku Mamai ivonataweku na bade taku nakanani ana~vonatawemi.” ²²Nani murinai Yesu yana itawei kurisi ma ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina koviiya. ²³Ma rewapana ina~veremi

da wawaya i berabero kona~notatawei na God ina~notatawei. Ma i berabero ke kona~notatawei na bade God ke ina~notatawei.”¹

Yesu irumatara Tomas kurina.

²⁴Yesu kana kivikivina ivi~12 kamosiyai, sago na Tomas, ma kana vava kana viruwa na Didimas. Ma tuna ke yavata maranai Yesu irumatara kana kivikivina kurisi. ²⁵Tuna kubiine kivikivina viya ivonei bo, “Bada kakitai.”

Ma Tomas ivona bo, “Ke ani~tumaghana da kunona matakuiwai imana itutui na gawarisi ana~kitai ma pitarisi ana~votovoni. Ma bade ghabaghabana pitarina ana~votovoni na ani~tumaghana da Yesu na yawayawana.”

²⁶Taparoro sago ikovi ma kana kivikivina numa kamonai ivi~kiidaburaname, ma Tomas na yavata. Matuketa igudupotai ma kegha da Yesu irumatara da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai.” ²⁷Ma ivona bo, “Tomas, imaku kevotovoni ma kekitai. Ma kevororona da ghabaghabaku pitarina kevotovoni. Nota ragharagha kevoterei. Kevi~tumaghana.”

²⁸Ma Tomas ivonapotei bo, “Vonavaghata, tam aku Bada ma aku God.”

²⁹Ma Yesu ivonei bo, “Matamuwai kukitiku, tuna kubiine kitumaghaneku. Ma wawaya viya ke meyani ita~kitiku ma kegha da itumaghaneku. Ma God ini~biibiinisi da nuwabiilbai ina~panani.”

Jon ivi~debei da avi kubiine weni bukana igrumi.

³⁰Yesu matakira ghamaghamasi ipeyari iberai da kana kivikivina matasiyai ikitai, ma ke kovokovoghina da weni bukana kamonai peyarina ata~girumi. ³¹Ma aviyavisina agirumi na aterei da tami koni~tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma tuna na God Natuna. Koni~tumaghaneai na tuna avanai yawasa makamakii nonowina kona~viiya.

Yesu irumatara kana kivikivina miikovimaruwa kurisi.

21 ¹Ke mara gurina ma Yesu irumatarama kana kivikivina kurisi, ma berana weni nakanani itupuwa. ²Mara sago kana kivikivina miikovimaruwa Taiberiyas^m tokana baranai ivi~kiidaburana. Ti na Saimon Pita, Tomas (kana vava sago Didimas), Nataniyera (ina kwanatu Keina, Gariri dobunai), Zebedi natunatuna ma bade kivikivina ruwa yavata. ³Saimon Pita turaturana ivonesi bo, “Ana~nae ana~wito.”ⁿ

Ma damsi ivonapotei bo, “Peyarita tanae.” Inae da ku waka igeru, ma nani didibarinai na iwito mareba da ke iyana sago ita~konai. ⁴Ma mara

¹ 20:23 Mat 16:19, 18:18   ^m 21:2 Taiberiyas tokana kana vava sago na Gariri tokana.

ⁿ 21:3 Luk 5:5

boiboi vaghata ikitai da wawaya sago kikirai imiimiiri ma ke ita~vogiini da tuna na Yesu. ⁵Ma Yesu ivi~kwatu kurisi bo, “Turaturaku, kade iyana kokonai, bo kegha?”

Ma peyarisi ivi~kwatupotei bo, “Kegha. Ke sago.”

⁶Ma Yesu ivonesi bo, “Ami wito ku katagheyami kotawei na iyana kona~konai.” Ma damsi i wito itawei ma ke kovokovoghina da wito ita~tinepai ku waka, iyamna iyana ikona kirakiiyei.^o

⁷Ma kana kivikivina sago Yesu nuwanuwana iviiviya na tuna Pita kurina ivona bo, “Nokona Bada.” Ma Saimon Pita namada kupuna garana ivotawei ma maranai iakovi da Bada na yaghiyaghina kupuna garana iviia da ikotei ma ivi~kapoka ku okowa ma iyeka ioru ku kikirai. ⁸Ma turaturana na Pita ikivini wakiiyai ioru. Ma wito na ere iyanina itini ku kikirai, iyamna ke ita~rabaraba, 100 mitas ruvana. ⁹Damsi ku kikirai ivoghae na keyama mokina ikitai ma tepanai na iyana. Ma ririnai na parawa yavata. ¹⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Iyana viya wekarakava kokonai na kokavarapiyei.”

¹¹Saimon Pita ighae ku waka da wito itinaoruwei ku kikirai. Iyana ghamaghamasi ikona na ivi~153, ma kegha da wito ke ita~bewari. ¹²Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi. Tikawaboiboi.” Ma ke sago kana kivikivina iti~tarakiiyane bo, “Tam iyai?” iyamna kudubisi iakovi da tuna na Bada. ¹³Ma Yesu parawa iviia ma irereghisi, ma bade iyana iviia na berana sago iberai.

¹⁴Yesu rabobowai ivomiiri ma nani murinai mara ipeyari kana kivikivina kurisi irumatara. Ma weni tuna na mara kana viaroba.

Yesu, Pita ikiiepepai.

¹⁵Yesu kana kivikivina yavata ikam ikovi na Saimon Pita ivonei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya, bo? Ma nuwaviina kuriku irakata, ke nakanani ma weni damsi, bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu gegeyisi kevi~kanisi.” ¹⁶Ma bade Yesu sisiyina sago ivona meyei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kekoyagha bubunisi.” ¹⁷Ma Yesu ivoname bo, “Saimon, tam Jon natuna, nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivi~nuwapoya kirakai, iyamna weni tuna mara kana viaroba Yesu ivi~tarakiiyane da nuwanuwana iviia bo kegha. Ma

^o 21:6 Luk 5:6

ivonapotei bo, “Bada, bera peyarina kuakova yavui. Ma namada kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kevi~kanisi.” ¹⁸Ma patana da ivivi~sisiya Pita kurina, ivona bo, “Vonavaghata avonavonem, yaragimuwai na tam mani kuvovororona da kuvivi~kotevunaghim, ma am kayowanai kubababa. Ma kuna~morapa na kuna~vororona da wawaya imam ina~patumi. Ma ina~rutinim da gawara ke kuta~kayokayowei na nake ina~terem.” ¹⁹Yesu weni nakanani ivi~sisiya na ivi~debei da ikikava Pita ina~rabobo, ma nani rabobona kamonai na God kana kadara ini~debei. Muriyai ivona bo, “Saimon, kekiviniku.”

Yesu ma kana kivikivina sago.

²⁰Pita itavire na Yesu kana kivikivina sago ikitai, murisiyai ipipisi. Tuna tomowina na Yesu ina nuwaviina ghamana ma vaghina tomowina kam kamonai ivi~rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, iyi ini~wawanem?”^p ²¹Ma Pita tomowina ikitai na ivona bo, “Bada, nokoni tomowina na ikikava?”

²²Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda ata~kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita~makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya. Tam na kekivina bubuniku.”

²³Weni sisiyina kubiine na vitumaghana damsi kamosiyai sisiya wapawapa irakata, inotanotai da tuna tomowina na ke meyani ita~rabobo. Ma kegha da Yesu ke nakanani iti~sisiya, tuna ivona bo, “Mikeda ata~kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita~makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya.”

²⁴Tuna tomowina na weni berasi kudubina matanai ikitai da weni bukana kamonai igirumi. Ma peyarita takovi da aviyavisina imamatarei na vonavaghata.

Sisiya damona.

²⁵Yesu bera ipeyari kirakai iberai. Ma anotanotai da weni berasi peyarina wawaya ita~girumi na kara ke kovokovoghina da dobuwai gawara ita~makai da nani bukasi kudubina ita~tura.

Aposol

I Bera

(Acts)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Luk na buka sago igirumi tuna kana vava *Yesu Varana Biibiina*. Muriyai ina giruma ikwapanatini da *Aposol I Bera* igirumi.

Ma weni bukana kamoni iakovita da ikikava Kanuma Vovokaravina, Yesu kana kivikivina ivi~nowesi da Keriso varana biibiina dobu nununai idimei, Jerusalem kwanatuna kamoni, Judiya da Sameriya dobusi kamosiyai, ma muriyai dobu ku kudubina.

Karenai na Jiu damsi kava Keriso ivi~tumaghane da ivi~Keresiyana. Ma muriyai na varana biibiina ikiibau da kupuna damsi kurisi. Ma karako na dobu ku kudubina wawaya Keriso itumaghane.

Weni bukana kamoni Luk ivi~debei kurita da Jiu damsi i bera ma i vonaviyoyovana giruma katamana kamoni ivi~beyebeysi da ikikava God itakovi. Ma aviyavisina Jiu damsi kamosiyai ivi~karei na Yesu Keriso ipisi da ivi~kovini da wawaya dobu nununai God yavata ini~nuwasago. Luk weni bukana kamoni igiruma da aposol Yesu Keriso varana biibiina idimadimei da ekalesiya dobu nununai itupuwa ma Keresiyana i koroto irakarakata.

Ma Luk igiruma da Yesu kana kivikivini weni nakanani ikiibau da Varana Biibiina ivorei.

1. Yesu rabobowai ivomiiri ma ighae ku kunuma ma murinai kana kivikivina i biga ivi~karei da Jerusalem kamoni wawaya ivi~Keresiyana.
2. Kana kivikivina Jerusalem ikiibutawei da Judiya ma Sameriya dobusi kamosiyai i biga iberai.
3. Muriyai Judiya ma Sameriya ikiibutawei da Meditereniyani Yegai ine yavui da dobu bogii ma bogiiyai idima inenae da ku Rome inekiibau.

Nota ghamanakina *Aposol I Bera* bukana kamoni na Kanuma Vovokaravina ina rewapana. Tuna ioru da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni itowatepanisi. Tuna berana na Pentikos maranai itupuwa ma nani murinai Kanuma Vovokaravina mara nonowa ekalesiya ma i babada yavata ivivi~nowesi ma rewapana ivereveresi

da bera peyarina weni bukana kamona i girumi na itupuwa. Keresiyana damsi mara katamanina idima na weni bukana kamona i girumi da takovi ikikava ivi~sisiya. Ma takitai da vitumaghana damsi i yawasa kamona na God vonona ivi~rewapana kirakai. Ma nani rewapanina tepana na ekalesiya ivi~nuwasago.

Luk ina nota weni nakanani iregehi.

Sapta 1:1-26 Yesu kana kivi kivi na ivovunagha da Keresiyana bigana iti~karei.

a. Sapta 1:1-14 Yesu ina sisiya turina ma ina vonakiiyapa bagibagisi kana kivi kivi na kurisi.

b. Sapta 1:15-26 Judas epayanina ivinei.

Sapta 2:1 da ku 8:3 Yesu kana kivi kivi na i biga ma i dima Jerusalem kamona.

Sapta 8:4 da ku 12:25 Yesu kana kivi kivi na i biga ma i dima Judiya ma Sameriya dobusiyai.

Sapta 13:1 da ku 28:31 Pol ina yawasa.

a. Sapta 13:1 da ku 14:28 Pol ina biga ivi~karei ma ikikava ibaba.

b. Sapta 15:1-35 Aposol i dughu ghamana Jerusalem kamona.

c. Sapta 15:36 da ku 18:22 Pol ina baba viruwina.

d. Sapta 18:23 da ku 21:16 Pol ina baba viarobina.

e. Sapta 21:17 da ku 28:31 Pol na gabura kamona, Jerusalem, Sisariya ma Rome kamosiyai.

1 ¹Kiiwa kiiwa, Teyopilas.^a

Rorova buka sago agirumi na kamona Yesu ina vibeyebeyena ma ina biga ikikava iberai, karena da ku damona na kudubina atere. ²Muriyai da ku kunuma ita~ghae na iyavo kava ivinesi da ina aposol na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonaveresi da aviyavisina ita~berai. ³Yesu irabobo murina na mara 40 kamona irurumatara ina aposol kurisi ma ivivi~debe meyei da vonavaghata da tuna yawayawana. Ma kurisi God ina vikiivavona ivivi~sisiyei. ⁴Mara sago yavata ikamkam ma sisiya bagibagina ivonesi bo, “Jerusalem ke kona~kiibutawei, kovi~koyakoyagha mara gisina. Namada avonemi da aku Mamai vonakiiyapa bagibagina iterei da kami puyo ina~vonatawei.”^b

⁵Jon okowai wawaya ibabataitosi ma ke mara gurina ma tami na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kona~babataito.”^c

^a 1:1 Luk 1:1-4   ^b 1:4 Luk 24:49   ^c 1:5 Mat 3:11; Mak 1:8; Luk 3:16; Jon 1:33

Yesu ighae ku kunuma.
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶Mara sago Yesu ina aposol iriyesi ma kurina ivi~tarakiyana bo, “Bada, weni maranai Israel i vikiivavona kuni~vovirei, bo?”^d

⁷Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku Mamai tuna kava ibada da nani marana itereterei ma ke tami ami biga da akovina kota~viia. ⁸Ma Kanuma Vovokaravina ina~towatepanimi na rewapana ina~veremi da aku bera kudubina matamiyai kokitakitai na koni~mamatarei Jerusalem ma Judiya da Sameriya kamosiyai ma bade dobu ku kudubina.”^e ⁹Ivi~sisiya ikovi ma matasiyai God ivitawei igheghae da kwavu ikiigavugavui.^f

¹⁰Yesu ighae ma aposol ivi~kiitata na kadenima totomowa ruwa kii gara poipoisi na ririsiyai vaghata irumatara. ¹¹Ma ivonesi bo, “Gariri dami, avi kubiine kunuma kotatatai? Yesu ikikava gwabimiyai ivitawei egheghae na bade nakanani ina~vovira.”

Matiyas ivinei da Judas epyanina.
(Mat 27:3-10)

¹²Weni berasi Oliv koyana tepanai itupuwa ma muriyai na aposol ivovirame ku Jerusalem.^g ¹³Inekiibau ma irui ku numa ma ivotete ighae ku kiidamo i ku tupayaragha. Tupayaraghina kamona na Pita, Jon, Jemes da Anduru, Piripo ma Tomas, Batoromiya ma Matiu, Jemes (tuna Arupiyasi natuna), ma bade Saimon (tuna Zelote wawayina)^h ma bade Judas (tuna na Jemes natuna.)ⁱ ¹⁴Ma mara nonowa nipowana kubiine na ivivi~sagosi, Yesu titina yoghoyogho ma i maduwa Meri ma wivine viya yavata.

¹⁵Mara sago na vitumaghana damsi iriyesi da kamosiyai na wawayi ivi~120. Ma Pita ivomiiri da ivi~sisiya. ¹⁶Ivona bo, “Varevaresiku, giruma katamana kamona ikikava igrumi na itupuwa. Nani kamona Kanuma Vovokaravina David kurina ivi~debei da Judas iti~wawana da wawayi iti~nowesi da Yesu ita~patumi. ¹⁷Ma Judas na tota kamotiyai da yavata tabiga patapata.”

¹⁸Judas na Yesu ivi~wawanei ma wawayi nani manena iviia da tano igimari. Nani tanona na kamona Judas ipeku da manawina ivi~kwata da kamokamona irutepoi.^j ¹⁹Jerusalem makamakiisi kudubisi nani rabobona varana ivi~yanei ma Hibru gamosiyai tanona ivi~vavei Akeldama, nani vavana iyamna ‘tara isororo.’

---

^d **1:6** Yesu kana kivikivina na dobu vikiivavona ivi~sisiyei. Inotai da Yesu Rome damsi ita~kwavinsi ma tuna iti~kiivavo ma Israel damsi iti~badesi. ^e **1:8** Mat 28:19; Mak 16:15; Luk 24:47-48 ^f **1:9** Mak 16:19; Luk 24:50-51 ^g **1:12** Ibaba na ke gurina, 800 mita nakanani. ^h **1:13** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamona Rome i vidadana ita~kutawei. ⁱ **1:13** Mat 10:2-4; Mak 3:16-19; Luk 6:14-16 ^j **1:18** Mat 27:3-8

²⁰Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Psalms kamonai Kiivavo David igiruma bo,

‘Ina numa ekwebu,
da ke wawaya ina~makai.’

Ma bade igiruma bo,

‘Wawaya sago kana gawara ina~viia.’”^k

²¹“Tuna kubiine wawaya sago kana~vinei da Judas kana gawara ina~viia. Tuna wawayina na mara nonowa Yesu yavata tabababa patapata. ²²Karenai Jon wawaya ibababataitosi maranai da Yesu ina ku ghe marana na tuna wawayina na yavata. Bera peyarina matanai ikitai na kana~vinei. Ini~vitekai da kani~mamatara wawaya kurisi da Yesu rabobowai ivomiiri.”^l

²³Vaghina ma tomotomowa ruwa ivonagubisi. Sago na Matiyas ma sago na Josepa (tuna ikwatukwatui Basabas, ma kana vava viruwina Jastas). ²⁴Ma peyarisi inipowana da tomowa kiimatanina ita~vinei. Ivona bo, “Bada, wawaya peyarina nuwanuwasi tam kuakovi. Kevi~beyekai da meni tomowina kekayokayowei ²⁵da aposol bigana ina~berai. Judas kana gawara ina~viia, iyamna ikuyowekai inae ku gawara berona.” ²⁶Nipowana murinai na virekwa sago iberai da Matiyas ivinei da aposol ku kamosi irui da ivi~12.

Kanuma Vovokaravina ipisi.

2 ¹Pentikos maranai vitumaghana damsi kudubisi ku numa sago ivi~kiidaburana.^{m n} ²Ivivi~makiiyana ma kadenima kunumai gugura ivi~yanei nakanani ma yanunu rewapanina. Nani gugurina ioru da numa kamona inunui. ³Ma sawara sago, kitana na nakanani ma keyama yebayabarina ioru ma ivi~tamoyarayaragheyana da sago sago дума ku tepasi itowa. ⁴Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi ma rewapana iveresi da ivi~karei da gamo bogii ma bogiiyai ivivi~sisiya.

⁵Ma Jerusalem kamonai na Jiu damsi i dobu bogii ma bogiiyai ma peyarisi na God ivovokaravei. ⁶Ma ti na nani gugurina ivi~yanei na koroto ghamana iriyei. Ma ivi~deyei da Pita turaturana yavata gamo bogii ma bogiiyai ivivi~sisiya ma nani kamonai Jiu damsi sago sago дума ti mani gamosi ivivi~yanei. ⁷Inota kavakavai da ivona bo, “Ede! Weni wawayisi gamo bogii ma bogiiyai isisiya, kudubisi na Gariri damsi. ⁸Ikikava da tota dam bogii ma bogiiyai ma gamotiyai isisiya? ⁹Ita dobu na Patiya, Midiya, Elam, Mesopotemiya, Judiya, Kapadosiya, Pontas ma Eisiya, ¹⁰Pirigiya, Pampiriya, Egypt ma Libiya, tuna na Sairini dobuna ririnai. Ma bade tota viya na Rome damta, ¹¹kamotiyai viya na Jiu vaghata, ma

^k 1:20 Psa 69:25, 109:8 ^l 1:22 Mat 3:16; Mak 1:9, 16:19; Luk 3:21, 24:51

^m 2:1 Lev 23:15-21; Deut 16:9-11 ⁿ 2:1 Pasova kamna ikovi na mara 50 murinai na Pentikos kamna.

bade viya na kupuna damta ita vitumaghana tavrira da tavi~Jiu. Ma bade viya na Kriti ma Arebiya damta. Peyarita tiyanesi da tota mani gamotiyai God ina bera ghamaghamasi isisiyei.”¹² Jiu damsi ivi~deyei ma inota kavakavai da ivona bo, “Weni tuna na bera avai?”

¹³Ma viya nani korotona kamona vitumaghana damsi ivivi~namesi, ivona bo, “Nani wawayisi na iuma neghanegha makai.”

Pita irumamara.

¹⁴Pita ma aposol turaturana ivi~11 ivomiiri ma Pita koroto kurisi irumamara. Ivonesi bo, “Aku wawaya, Jiu dami ma Jerusalem makamakimi. Weni berana iyamna ani~debei kurimi. Kovi~yana boga! ¹⁵Ke kona~notai da weni damsi ituma neghenegheyana. Madegha karakava ina~ghe paka, ma peyarita takovi da okowa rewapanisi na ke boiboiyai katumai.”^o ¹⁶Kegha, mara katamaninai peroveta Joel ivona da weni matakirina ghamana ita~tupuwa. ¹⁷Igiruma da God ivona bo,

‘Mara ina~riyariyatawei na Kanumiku ana~vonatawei inoru wawaya kudubisi kurisi.

Natunatumi totomomowa ma wivine ini~peroveta da sisiya gwabikuwai ina~viya ma ini~debei.

Ana~berai da ami yaraga bera mekeyusi ina~kita, ma ami dobodoboro ini~matu.

¹⁸ E! Nani marasiyai Kanumiku ana~vonatawei inoru aku bigabiga totomowisi ma wivinesi kurisi da aku bera gavugavusi ini~debei.

¹⁹ Bera ghamaghamasi kunumai ani~beyebeyemi da koni~deyei. Ma matakira dobuwai ana~terei.

Tara, keyama karakarantina ma bau ghamana kona~kitai.

²⁰ Madegha ini~nubakutuvi

ma nawaravi kana kita ina~virei da taratarana.

Weni berasi ina~tupuwa ma murinai na Bada ina mara ghamanakina ma notakavakavana ina~nekiibau.

²¹ Ma meni wawayisi Bada kurina ini~kwatu na ini~yawasisi.’”^p

²²Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Israel dami, aku sisiya kovi~yane! Yesu, tuna na Nasaret tomowa, bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi gwabimiyai iberai da matamiyai kokitai. Tuna kubiine namada koakovi da tuna God ivonatawei kurimi. ²³Ma God ina nota kudubina namada ivorereghi ikovi da aviyavisina ita~tupuwa Yesu kurina. Ma muriyai tami Yesu koviini da wawaya kawakiikiisi kurisi ma ivi~vitemi da ku korosi kotuparatui da kovi~raboboi.”^q ²⁴Ma kegha da rabobo ke kovokovoghina da Yesu ita~vokikini,

^o 2:15 Weni berasi na 9 o'clock boiboiyai itupuwa. ^p 2:17-21 Joel 2:28-32

^q 2:23 Mat 27:35; Mak 15:24; Luk 23:33; Jon 19:18

iyamna God rabobowai ivi~yawasi da ina inivisi na kudubina itatawei.^r

²⁵Kiivavo David, Yesu ivi~sisiyei, ivona bo,

‘Akovi da Bada na gwabikuwai,

Tuna katagheyakuwai kubiine na ke ana~yabumana.

²⁶ Tuna kubiine nuwanuwaku ibiibii kirakai

ma kawakuwai avovokavakavara.

Namanaki tupuwiku imitamita,

nuwanuwaku nubanai Bada aitumaghanei,

²⁷ iyamna kanumiku ke kuna~kuyowei da karawaga kamonai ina~kena,

ma am bigabiga vovokaravina tupuwina ke kuna~voterei da
ina~bowa.

²⁸ Tam yawasa makamakii nonowina kana keta kuvi~beyeku.

Tam gwabikuwai, tuna kubiine ani~nuwabiibii kirakai.’^s

²⁹Ma bade Pita ivonesi bo, “Varevaresiku, vonavaghata avonavonemi.

Ita kaekiki David ke tuna mani iti~sisiya meyei. Irabobo ma idogoi, kana

karawaga na patana da gwabitiyai emakamakai. ³⁰David na peroveta,

ma iakovi da God tuna mani avanai vonakiiyapa bagibagina iterei da

tupurereghina sago kana gawara ina~viiya da ini~kiivavo.^t ³¹Bera

karakava ita~tupuwa na David iakovi, tuna kubiine namada ivi~sisiyei

da Keriso^u rabobowai ita~vomiiri. Ivona bo,

‘God ina Vivinevine Wawayina ke ina~kuyowei da karawaga

kamonai ina~kena,

ma tupuwina ke ina~voterei da ina~bowa.’”

³²“Ma peyarikai Yesu kakitai ma kakovi da vonavaghata da God

rabobowai ivi~yawasi ³³ma iterepai da katagheyana emakamakai. Ma

ina Mamai God vonakiiyapa bagibagina iterei Yesu kurina da Kanuma

Vovokaravina ita~verei. Ma karako Yesu nani Kanumina ivonatawei ioru

kurikai da iyamna na kokitakitai ma koiyanei. ³⁴Kiivavo David na ke

kunumai ita~makamakai maranai ivona bo,

‘Bada God aku Bada ivonei bo,’

Katagheyakuwai kemakai,

³⁵ ma kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana~teresi.’^w

³⁶“Tuna kubiine wawayi kudubimi Israel kamonai, kovi~yana. Yesu ku

korosi kotuparatui na God iberai da tuna Bada ma ina Vivinevine Wawayina.”

³⁷Nani korotona ghamana weni sisiyina ivi~yanei na nuwanuwasi

itonai da Pita ma aposol kurisi ivona bo, “Varevaresikai, aviyavisina

kana~berai?”

^r 2:24 Mat 28:5-6; Mak 16:6; Luk 24:5   ^s 2:25-28 Psa 16:8-11   ^t 2:30 Psa 132:11; 2Sam 7:12-13   ^u 2:31 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibrud damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’   ^v 2:34 Bada viruwina na Keriso.   ^w 2:34-35 Psa 110:1

³⁸Ma Pita ivonapotesi bo, “Peyarimi, ami bera beroberosi kovi~nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Ma Yesu Keriso avanai kona~babataito da God ami berabero ina~notatawei ma Kanuma Vovokaravina ina~veremi. ³⁹Weni vonakiyapina bagibagina na iyavo kava ita Bada God ekwatukwatumi na peyarimi kubiimi, tami ma natunatumi kubiimi ma bade dobu rabaraba damsi kubiisi.”

⁴⁰Ma Pita sisiya rewapanisi itereterei ma ivivi~nowi kirakai da ivonavona bo, “Kokitaruvimi! Weni kimtina kawakiikiisi kokiibutawesi, ti na isiwana da kovogha berona ina~panani.” ⁴¹Vaghina ma, iyavo kava Pita ina sisiya ivivi~tumaghanei na ibabataito. Nani maranai wawaya 3~tausan vitumaghana damsi ku kamosi irui. ⁴²Ma peyarisi nuwanuwasi kudubina i vi~nuwasago, aposol i vibeyebeyena ivivi~yanei ma bade iniponipowana ma ikamkam patapata. Ma nani kamoni parawa ivovogimai.

Vitumaghana wawayisi ikikava imakamakai.

⁴³Aposol na God ina rewapana gwabisiyai da matakira ma bera ghamaghamasi iberaberi da wawaya ikitakita ma inotanota kavakavai. ⁴⁴Vitumaghana wawayisi kudubisi mara nonowa ivivi~kiidaburana ma i sawara ku deba itereterei.^x ⁴⁵Ma viya i sawara bo kii tano ivivi~gimara ma manena na turaturasi viya gwabisiyai kegha na ivovorereghisi. ⁴⁶Mara nonowa Taparoro Numana garina kamoni ivivi~kiidaburana. Ma bade i numa kamosiyai, nuwabiibiyyai ma nuwanuwasi yagharina i kamkam patapata ma nani kamoni parawa ivovogimai ⁴⁷ma God ivovokavakavari. Ma i yawasa biibiina kubiine na Jerusalem damsi nuwanuwasi iviia. Mara nonowa wawaya vusi Bada vitumaghanina ivivi~karei da yawasa makamakii nonowina iviiviiya. Ma vitumaghana damsi ku kamosi irurui da i koroto irakarakata.

Pita da Jon digadigana ivi~yawasi.

3 ¹Mara sago ravi madeghinai Pita da Jon igheghae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. ²Ma tomowa sago ipanani, itupuwa da digadigana. Mara nonowa ina wawaya ikavakavari da ku Taparoro Numana ma garina matuketina itereterei. Matuketina kana vava na ‘Kitana Biibiina.’ Wawaya irurui na digadigana ivivi~nowi kurisi. ³Maranai ikita da Pita ma Jon ita~rui na ivi~nowi kurisi mane kubiine. ⁴Ivi~ruwa digadigana ikita bogai ma Pita ivona bo, “Kekitikai.” ⁵Ma itepa, inotanotai da avi sawarina sago ita~verei. ⁶Vaghina, Pita ivona bo, “Ke sago mane da ana~verem. Ma aviyavisina gwabikuwai na ana~verem. Yesu Keriso, Nasaret tomowa, avanai avonavonem.

^x 2:44 Apos 4:32-35

Kevomiiri ma kebaba!”⁷ Ma Pita digadigana imana katagheyana iviia, ma itinavovimiirini da yaghiyaghinai kaena ma kaetupina ivi~rewapana.⁸ Ivi~kapoka da ivi~kiimiiriyei ma baba ivi~karei. Ma Pita da Jon yavata irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma tomowina ibababa ma ivivi~kapokapoka ma God ivovokavakavari.⁹ Ma wawaya peyarisu tomowina ikitai da ibababa ma God ivovokavakavari¹⁰ na ivogiini. Iakovi da tuna digadigana mara nonowa matuketa kana vava ‘Kitana Biibiina’ ririnai imakamakai ma ivivi~nowi. Wawaya ivi~deyei ma inota kavakavai da aviyavisina itupuwa kurina.

Pita ina sisiya Taparoro Numana garina kamona.

¹¹ Tomowina iyawasa na Pita da Jon ivi~votatana ma yavata irui ku gawara kana vava Soromon Ina Tupatina.^y Ma kamona wawaya ivi~veraveruwana ipisi kurisi da tomowina ikitai ma ivi~deye kirakiiyei.¹² Pita ikitisi ma ivonesi bo, “Israel dami, avi kubiine kokitakita bogiikai? Avi kubiine koideyekai da nakanani ma tokai mani akii rewapanai weni tomowina kata~berai da ita~baba. God ku matana tokai na ke wawaya kiimatanikai da weni berana kata~berai.¹³ God, tuna Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma bade ita kaekiki mau peyarisu i God. Ina bigabiga Yesu kana kadara iti~debei kubiine na weni berana iberai. Vaghina wawayina Yesu na tami koviini da wawaya ku imasi koterei da ita~kiivunui. Pailat ina kayowana da ita~votawei na ke koti~vaghinei, tomowina kobarei.^z ¹⁴ Tami nani wawayina vovokaravina ma kiimatanina kobarei ma ami kayowana da kiivunuwa wawayina gabura kamona ita~votawei.^a ¹⁵ Yawasa Badana kokiivunui. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri, matakiiyai kakitai da vonavaghata.”

¹⁶ “Weni tomowina koakovi da digadigana ma kokitakitai da kaena wekarakava ibagibagi. Yesu ina rewapana kavi~tumaghanei, tuna kubiine iyawasa. Akii nota kudubinai Yesu kavi~tumaghanei ma avanai weni tomowina iyawasa da tami kokitakitai.”

¹⁷ “Ma varevaresiku, akovi da tami ami babada yavata ke kotakovi aviyavisina koberaberai maranai Yesu kokiivunui.¹⁸ Ma weni beranai na aviyavisina mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivi~mamataru da ita~tupuwa na itupuwa. Ivona da ina Vivinevine Wawayina ita~vokwarakwara.¹⁹ Ma karaku na ami berabero kovi~nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Komiiritavire God kurina da ami berabero ina~kowatawei.²⁰ Ma Bada God nuwanuba ina~veremi da koni~yakam bubuna ma kanumimi ini~rewapana. Ma Yesu ina~vonatawei kurimi,

---

^y **3:11** Soromon Ina Tupatina na gawara sago Taparoro Numana garina kamona. Tuna gawara gurina gari barabanai ma kana kowora ipeyari. ^z **3:13** Exod 3:15
^a **3:14** Mat 27:15-23; Mak 15:6-14; Luk 23:13-23; Jon 19:12-15

tuna wawayina na namada ivinetawei da ami Keriso. ²¹Ma tuna kunumai ina~makamakai da marana vaghata ina~pisi na God ina~vonatawei. Ma tuna maranai God bera peyarina ini~manimanini. Mara katamaninai vonakiiyapa bagibagina iterei ina peroperoveta vovokaravisi kurisi da berasi ita~tupuwa na nakanani ina~tupuwa. ²²Ma bade Moses ivona bo, ‘Bada God wawayi sago ina~vinei da kubiimi ini~peroveta, nakanani ma taku. Wawayina kami dam kamonai ina~vinei. Ma ina sisiya kudubina kovi~yana bubuni ma kovotekatekei. ²³Iyi tam nani perovetina ke kuni~yanei na God ina rakaraka kamonai ina~kwavinim ma ina~kiipupunatawem.’^b ²⁴Aviyavisina peroperoveta ivivi~sisiyei na karako etuputupuwa. Mara katamaninai peroveta Samuweru ma murinai peroperoveta kudubisi sisiyina sago iterei. ²⁵Ma tami nakanani ma nani peroperovetisi tupurereghisi, iyamna God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita~tupuwa na tami iyamna kona~viya.”

“Ina vivaghina makamakiina ami kaekiki mau yavata iberai na tuna idamana kurimi. Abraham kurina ivona bo, ‘Tupurereghim sago ina bera tepanai na wawayi kudubisi dobuwai ani~biibiinisi.’^c ²⁶God na ina bigabiga Yesu ivinei ma kunona tami Jiu dami kurimi ivonatawei da peyari sago sago duma ini~biibiinimi ma ina~tinaviremi da ami bera beroberosi kona~voterei.”

Pita da Jon, Sanhidran babadisi maghinosiyai ivi~sisiya.

4 ¹Pita da Jon ivivi~sisiya wawayi kurisi na taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada ma Sadusi dami ipisi. ²Ti dami nuwanuwasi ipughu iyamna ke i kayowana da aposol iti~beyebeyena wawayi kurisi da aviyavisina Yesu iberai na ivi~matakira da wawayi rabobowai ina~vomiiri. ³Pita da Jon ipatumisi ma ravi ipika kubiine ku gabura iteresi da mara ita~tom na iti~tupaviresi. ⁴Ma kegha da wawayi peyari i vibeyebeyena namada ivi~yanei na ivi~tumaghana da vitumaghana dami i koroto irakata da totomomowa ivi~5~tausan.

⁵Mara itom na Jerusalem kamonai wawayi ghamaghamasi ivi~kiidaburana dughu kubiine. Kamosiyai na kwanatu babadisi ma taparoro babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi, ⁶ma bade taparoro badana ghamana Anas ina rakaraka viya yavata, ti na Kayapas, Jon da Ariksanda. ⁷Vaghina ma Pita da Jon irutinisi ipisi ku maghinosi ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Iyi ina rewapanai bo iyi avanai da digadigana kovi~yawasi?”

⁸Ma Kanuma Vovokaravina Pita itowatepani da ivonesi bo, “Magumagura ma kwanatu babadimi, ⁹bera biibiina kabera digadigana

^b 3:22-23 Deut 18:15, 18-19   ^c 3:25 Gen 22:18

kurina. Ma avi kubiine koiwavukai ma karako koitupavirevirekai da ikikava iyawasa? ¹⁰ Vaghina, kovi~yana. Tami ma wawaya kudubina Israel kamoni kotakovi da Nasaret tomowa Yesu Keriso kotuparatui ma God rabobowai ivi~yawasi. Tuna ina rewapanai ma avanai weni tomowina digadigana iyawasa da karako maghinomiyai emiimiiri.

¹¹ Giruma katamana Yesu ivi~sisiyei, ivona bo,

“Tami vonura dami wakima kobarei,

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei

da tepanai numa vuna ivowai.’”^d

¹² “Yesu ina kina kava kurina tikwatu da ini~yawasita. Dobuwai ma kunumai na ke sago wawaya sago ita~makamakai da yawasa makamakii nonowina ina~vereta.”

¹³ Ma babada Sanhidran dughuna kamoni ikitai da Pita da Jon i nota ivi~rewapana kirakai ma iakovi da ti na ke girugirumisi ma wawayota na ivi~deyesi. Ma nota iviia da ti na Yesu yavata ibababa.

¹⁴ Ma digadigana iyawasa na kamosiyai imiimiiri da matasiyai ikitakitai, tuna kubiine ke sago aviyavisina iti~sisiyei ¹⁵ ma Pita da Jon ivonesi da mara gisina Sanhidran i dughu gawarina ita~kiiibutawei ma muriyai ti mani kavakava iti~sisiya. ¹⁶ Ma ivona bo, “Aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi? Wawaya peyarisi Jerusalem kamoni iakovi da ti na bera ghamanakina iberai, tuna kubiine ke kovokovoghina da tagavui.

¹⁷ Ma tagudusi da weni berana varana ke ina~rakata wawaya kamosiyai. Tomotomowisi tavonatanisi da ke meyani Yesu avanai ini~sisiyame wawaya kurisi.”

¹⁸ Vaghina ma Pita da Jon ikwatusi irume ma sisiya bagibagina iterei da ke meyani Yesu avanai iti~sisiya bo iti~beyebevena. ¹⁹ Ma ivi~ruwa ivonapotesi bo, “Nuwanuwami kovi~tetei da meni tuna ibiibai God ku matana. Tami kana~votekatekemi bo God kana~votekatekei?

²⁰ Aviyavisina kakitai ma kavi~yanei na kani~sisiyei, ke kovokovoghina da kani~kawapotapota.” ²¹ Ma babada Sanhidran kamoni Pita da Jon ivonaviyabuyabumanisi ma ivonatawesi da inae. Ke sago keta ita~panani da kovogha ita~veresi, iyamna wawaya peyarisi God ivovokavakavari nani berana ghamana itupuwa kubiine. ²² Ma nani digadigana iyawasa, kana madegha na 40 ighekuyowei.

Vitumaghana wawayisi tepatora kubiine inipowana.

²³ Taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi Pita da Jon ivotawesi inae na ivi~ruwa ivovira vitumaghana damsi kurisi. Ma babadisi ikikava ivonavonesi na peyarina ivi~debei. ²⁴ Vitumaghana wawayisi ivi~yanesi na i nota ivi~sagoi ma nipowana God kurina

^d 4:11 Psa 118:22

ivi~karei, “Bada Ghamam, kunuma ma dobu ma yegai ma bera kudubina kamosiyai tam kuyamoni.^e ²⁵Am bigabiga akii kaekiki David na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai am nota ivi~sisiyei. Ivona bo,

‘Avi kubiine dam ma dam nuwanuwasi epughupughu,
ma wawaya iogatarata kavakava?’

²⁶ Dobu kana kiikiivavo ivi~sagosi ma ivovunagha
da Bada yavata ini~kawapata
ma ina Vivinevine Wawayina ini~ghaviyei.’^f

²⁷“Vonavaghata da Herodi, Pontiyas Pailat, kupuna damsi ma Israel damsi weni kwanatuna kamoni ivi~ogatarata da berona ita~berai Yesu kurina. Tuna na am bigabiga vovokaravina ma am Vivinevine Wawayina.^g ²⁸Ma tam am kayowanai ma am rewapanai namada kunotai da aviyavisina ita~berai ma muriyai berasi itupuwa. ²⁹Vaghina, Bada, ivonaviyabumanekai kubiine na rewapana keverakai da maghitepakai ina~tora ma vonam kana~dime. ³⁰Kevororona, wawaya kuni~yawasisi ma am bigabiga vovokaravina Yesu avanai matakira ma bera ghamaghamasi keberai.”

³¹Inipowana ikovi na meni gawarinai ivi~kiidaburana na numana ivi~nuke. Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da maghitepasi itora. Ma nani maranai ivi~karei da ere tepatorasi God vonana idimadime.

Vitumaghana wawayisi i sawara ku deba iterei.

³²Vitumaghana wawayisi kudubisi i nota ma nuwanuwasi ivi~sagosi. Ma ke sago iyai ita~vona bo, “Wena taku aku sawara, rapekuwai,” iyamna i sawara peyarina ku deba iterei.^h ³³Ma God ina agabiibai kurisi irakata ma ivi~biibiinisi. Ma aposol God ina rewapanai ivivi~mamatara da Bada Yesu rabobowai ivomiiri. ³⁴Ma vitumaghana damsi kamosiyai na ke sago wawaya moyamoyakina, iyamna iyavo kava numa bo tano rapesiyai na ivivi~gimara ma manena ³⁵aposol ivereveresi da turaturasi moyamoyakisi ivovorereghisi.

³⁶Ma bade tomowa sago weni nakanani iberai, kana vava na Josepa, kana dam Livai ma ina dobu Saipras, ma tuna aposol ivi~vavei Banabas, vavana iyamna ‘kiipepa wawayina.’ ³⁷Ina tano ivi~gimarei ma manena aposol iveresi.

Ananayas da Sapira.

5 ¹Tomowa sago kana vava Ananayas, ma kawana Sapira yavata i tano ivi~gimarei. ²Ma Ananayas mane nevanavana ivoviviri ma nevana aposol iveresi. Ma ke iti~debei kurisi da nevana ivotani,

^e 4:24 Exod 20:11; Neh 9:6; Psa 146:6   ^f 4:25-26 Psa 2:1-2   ^g 4:27 Mat 27:1-2; Mak 15:1; Luk 23:1, 7-11; Jon 18:28-29   ^h 4:32 Apos 2:44-45

ma kawana ivi~vaghinei da weni berana iberai. ³Ma Pita ivona bo, “Ananayas, avi kubiine kuvi~vaghinei da Seitan ivi~nowem na Kanuma Vovokaravina kurina kuvi~bero da am tano manena nevana kuvoviviri? ⁴Tanona rapemuwai ma kuvi~gimarei, tuna kubiine manena na tam am mane, am kayowanai kuta~berai. Avi kubiine weni berana berona kuberai? Ke wawaya kurikai kuti~bero, ma God kurina kuvi~bero!” ⁵Ma Ananayas weni sisiyina ivi~yanei na yaghiyaghina ipeku da irabobo. Wawaya peyarisi ivi~yanei da aviyavisina itupuwa na iyabumana kirakai. ⁶Ma vaghina, yaraga ivomiiri da tupuwina igerei ma ikavari ikiibau da idogoi.

⁷Ke mara gurinaⁱ ma kawana irui, ma ke itakovi da aviyavisina itupuwa. ⁸Ma Pita wavinena ivi~tarakiyanei bo, “Kevoneku, tam ma Ananayas tano kovi~gimarei na manena kudubina weni, bo?”

Ma wavinena ivona bo, “E, vaghina manena.”

⁹Ma ivonapotei bo, “Ikikava konotanotai da Bada ina Kanuma Vovokaravina koti~beroberowei? Kekitai, yaraga kawam idogoi na enenekiibau ku matuketa. Ma tam bade ina~kavarakiibuwem.” ¹⁰Ma yaghiyaghinai wavinena Pita maghinonai ipeku da irabobo. Ma yaraga irui ma ikitai da irabobo ma ikavarakiibuwei da kawana ririnai idogoi. ¹¹Ma vitumaghana damsi kudubisi ma bade wawaya peyarisi weni berasi sisiyina ivi~yanei na iyabumana kirakai.

Aposol gubagubagisi peyarisi ivi~yawasisi.

¹²Aposol bera ghamaghamasi ma matakira peyarisi wawaya kamosiyai iberaberai. Ma mara nonowa vitumaghana damsi Soromon Ina Tupatina kamonai ivivi~kiidaburana. ¹³Wawaya peyarisi Jerusalem kamonai ivivi~gheghenisi ma iyavo kava ke iti~tumaghana na ke yavata iti~kiidaburana iyamna iyabuyabumanesi. ¹⁴Ma kegha da mara nonowa wawaya viya irurui ku kamosi, wivine ma tomotomowa ivi~karei da Bada ivivi~tumaghanei ma i koroto irakarataka. ¹⁵Ma aposol i bera ghamaghamasi kubiine, wawaya turaturasi gubagubagisi ikavakavarisi da keta baranai rito ma duya tepasiyai ivivi~kenisi. I kayowana da Pita ibababa inenae na keyakeyuna ita~rogusi da ita~yawasa. ¹⁶Ma bade koroto ghamana meygagai gisigisisi Jerusalem ririnai iriyeriyei aposol kurisi. I wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi itowatepanisi na irutinapiyesi da kudubisi iyawasa.

Wawaya aposol ivi~tupaketowanesi.

¹⁷Nani murinai taparoro badana ghamana, turaturana Sadusi damsi yavata i nuwakapi irakata kirakai aposol kurisi. ¹⁸Tuna kubiine ipatumisi

---

ⁱ 5:7 3 hours murinai.

ma ku gabura iteresi. ¹⁹Ma didibarai Bada ina aneya gabura matuketina ivotawei ma ivi~nowesi da ikiibau. ²⁰Ma ivonesi bo, “Konae da Taparoro Numana garina kamoni kona~miiri ma wawaya kurisi Yesu varana biibiina ma yawasa vuna sisiyina na kudubina kona~dimei.” ²¹Mara itom ma ikikava aneya ivonesi na iberai. Iruu Taparoro Numana garina ku kamona ma vibeyebeyena ivi~karei.

Taparoro badana ghamana turaturana yavata ivi~kiidaburana ma Sanhidran damsi kii sisiya ivonatawei da Jiu damsi i wawaya ghamaghamasi kudubisi ipisi dughu kubiine. Ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi ku gabura numana da aposol ita~rutinapiyesi. ²²Ma ku gabura numana inekiibau da aposol kegha. Tuna kubiine ivovira da ivi~mamata, ²³ivona bo, “Matuketa guduguduna ma seri wawayisi nani, ipotapotai. Ma kavotawei na wawaya kamoni kegha.” ²⁴Ma taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada weni sisiyina ivi~yanei na i nota iragharagha. Ma nuwanuwasi ivivi~tetei da aviyavisina ita~tupuwa. ²⁵Ma wawaya sago ipisi ma ivonesi bo, “Kovi~yana, wawayisi ku gabura koteresi na Taparoro Numana garina kamoni emiimiiri ma wawaya kurisi ibeyebeyena.” ²⁶Ma potapota i bada sisiyina ivi~yanei na ina seri wawayisi yavata inae da aposol irutinisi. Pikasiyai irutinisi iyamna iyabumana kirakai da wawaya wakimiyai ita~ravisi.

²⁷Irutinisi da Sanhidran maghinosiyai iteresi da taparoro badana ghamana iti~tupaviresi. ²⁸Ma tuna ivonesi bo, “Sisiya bagibagina kaveremi, kavonatanimi da Yesu avanai ke koti~beyebeyena. Ma kegha, kovi~kawakiikai da ami vibeyebeyena Jerusalem inunui. Ma bade kokayokayowei da Yesu ina rabobo kubiine koti~wavukai.”^j

²⁹Pita aposol turaturana yavata ivonapotesi bo, “Ke wawaya sago kana~votekatekei da God ina kina kava! ³⁰Yesu korosiyai kotuparatui ma kovi~raboboi. Ma ita kaekiki mau i God iberai da rabobowai ivomiiri ³¹ma iruepai da vibadana iverei na katagheyana ivi~makiini da tuna na Kiivavo ma Viviyawa. Ma Israel damta taraboga everevereta da ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei da God notataweyana ina~vereta. ³²Weni berasi kudubina matakiiyai kakitai na kaimamatarei. Ma bade Kanuma Vovokaravina idebei wawaya kurisi da vonavaghata. Ma iyavo kava God evovotekatekei na Kanumina ina~veresi da kii puyo.”

³³Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi~yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. Ma i kayowana da aposol iti~rabobosi. ³⁴Ma Perisi sago ivomiiri da iti~sisiya. Kana vava Gamariyel, tuna na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina. Ma tuna na Israel damsi i vigheghena ma i kayowana ghamana. Ivomiiri na ivonakiiyaragha da aposol Sanhidran

kamonai iti~kiibunisi da mara gisina kupunai ita~makai. ³⁵Ma Sanhidran babadisi ivonesi bo, “Israel babadimi, kovi~nuwanotanota kiimatana ma muriyai da aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi. ³⁶Rorova kava tomowa sago kana vava Teyudasi ivomiiri ma ivonavona da tuna na wawaya ghamana, ma tomotomowa ivi~400 ikivini. Wawaya Teyudasi ikiivunui ma kana kivikivina ivi~verubogebogesi da aviyavisina ivi~karei da ita~berai na imomowa. ³⁷Ma Teyudasi murinai Gariri tomowa sago kana vava Judas na vivavatura maranai ivomiiri ma ina wawaya ivi~nowesi da Rome babada kurisi ivi~ghaviya. Tuna bade ivi~raboboi ma ina wawaya ivi~verubogebogesi. ³⁸Tuna kubiine avonavonavinotimi da weni tomotomowisi kota~voteresi. Kovonatawesi ina~nae. Mikeda ti mani i notiyai weni berasi eberabera na karakava ina~kovi. ³⁹Ma mikeda weni notasi God gwabinai ipisi na ke kovokovoghina da kona~gudusi. Gudusi koti~paparanei na konotai da God koti~kawapatei.”

⁴⁰Gamariyel ina sisiya kubiine Sanhidran babadisi i nota ivirai. Ma aposol ikwatusi irui ma potapota damsii ivonesi da iwidisi. Ma sisiya bagibaginati ivonatanisi da ke Yesu avanai iti~sisiya ma ivotawesi inae. ⁴¹Aposol Sanhidran dughuna ikiibutawei ma ivi~nuwabiibai, iyamna God ivinesi da Yesu kana vava kubiine ita~vokwarakwara. ⁴²Ma mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ma numa nunusiyai Yesu Varana Biibiina ivivi~beyebevena ma idimadima da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Vivita wawayisi miikovimaruwa ivinesi.

6 ¹Vitumaghana wawayisi i koroto irakarakata ma kamosiyai, viya na Hibru gamonai ivivi~sisiya ma viya na Grik gamonai ivivi~sisiya. Nani kamonai Grik damsii ivi~karei da Hibru damsii iyeghayeghisi, iyamna mara nonowa vavai vorereghina kamonai na Grik damsii i kwapukwapura kii reregha na gisina. ²Vaghina ma aposol ivi~12 vitumaghana damsii peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Ke ita~biibai da God vonana vibeyebevena kata~voterei da vavai kata~vorereghi. ³Varevaresikai, kamomiyai tomotomowa miikovimaruwa kovinesi, iyavo kava koakovisi da ti na nuwagiura wawayisi ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma. Ma vavai vorereghina bigana kana~veresi. ⁴Ma ke ini~tinaviravirekai da nuwanuwakii kudubinai kana~niponipowana ma bade God vonana kana~dimadime.”

⁵Wawaya peyarisi weni sisiyina ivi~vaghinei da tomotomowisi ivinesi. Sago na Sitivin, ina vitumaghana irakata ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma bade weni damsii ivinesi. Piripo, Prokoras, Nikano, Timon, Pamenasi, ma Nikoras (tuna Antiyok tomowa ma ina

vitumaghana ivirai da ivi~Jiu ma muriyai Yesu ivi~tumaghanei).

⁶Ivinesi ikovi ma irutinisi aposol kurisi. Aposol inipowana kubiisi, imasi ku tepasi iterei ma ivi~biibiinisi.

⁷Ma vaghina, God vonana ikiibau da wawaya peyarisi ivi~yanei. Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamoni i koroto yaghiyaghina irakata. Ma bade taparoro babadisi viya Yesu Varana Biibiina ivi~tumaghanei da ivotekatekei.

Sitivin ipatumi.

⁸Sitivin gwabinai na God ina agabiibai ma ina rewapana imakamakai da wawaya kamosiyai matakira ma bera ghamaghamasi iberabera. ⁹Ma wawaya viya ivi~karei da Sitivin ivivi~kawapatei. Ti na Jiu damsi ma i kiki numana kana vava ‘Sleiv vovotawesi i numa.’^k I dobu Sairini ma Ariksandiriya, Silisiya ma Eisiya. Ma Sitivin yavata ivivi~gamowana, ¹⁰ma ke kovokovoghina da ina nuwagiura ita~ghekuyowei, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivivi~sisiya. ¹¹Tuna kubiine damsi gavunai tomotomowa viya ivonesi da iti~bero. Ita~vona bo, “Sitivin kavi~yanei da Moses ma God ivivi~avaberowesi.” ¹²Weni sisiya viberona iberai na wawaya peyarisi, kwanatu babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata nuwanuwasi ipiroi da Sitivin ipatumi ma irutinaneyei Sanhidran dughuna ku kamona da maghinosiyai imiimiiri. ¹³Ma vibero damsi ivi~mamata bo, “Weni tomowina mara nonowa ita Taparoro Numana Vovokaravina ma Moses ina vonaviyoyovana iavaberowei ma eteretereoruwei. ¹⁴Kavi~yanei, ivona da Nasaret tomowa Yesu ina~pisi na Taparoro Numana ina~rikai ma ita kiki katamanina Moses ivereta na ina~virai.” ¹⁵Ma peyarisi Sanhidran kamoni Sitivin ikita bogai ma maghaghina iruyasagana da kitana nakanani ma aneya.

Sitivin ivi~sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

7 ¹Nani murinai taparoro badana ghamana, Sitivin ivi~tarakiiyanei bo, “Ivi~wavum na vonavaghata bo kegha?”

²Ma ivonapotei bo, “Varevaresiku ma mami mau, kovi~yaneku. Muriyai da ita kaekiki Abraham ita~nae ku Haran kwanatuna na Mesopotemiya dobunai imakamakai ma God ere kadakadarina inekiibau kurina.¹ ³Ma ivona bo, ‘Am dobu ma am dam kevoteresi ma dobu sago ani~beyem da nake kuna~nae.’ ⁴Vaghina ma Kaldiya dobuna ikiibutawei ma inae ku Haran ma nani kwanatunai imakai. Imakamakai da ina mamai irabobo, muriyai na God ivonatawei ipisi weni ku dobuna.^m ⁵Ma God ke sago tano ita~verei da iti~rapenei. Ke gisi vaghina ita~vere

^k 6:9 Wawayisi karenai ivi~sleiv ma muriyai ivotawesi da karako ti mani ibada meyesi.

¹ 7:2-3 Gen 12:1   ^m 7:4 Gen 11:31, 12:4

tovoni. Ma nani maranai Abraham natuna kegha ma God vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago tupurereghina yavata weni dobuna kudubina iti~rapenei.ⁿ ⁶Ma bade God weni nakanani ivi~sisiya kurina. “Tupurereghim na wawaya viruwa i dobuwai ina~makamakai da nani dobuna babadisi ina~berisi da ini~sleiv. Ma ini~kayoberoberowanesi da ini~kamyuyuwa da madegha 400 ina~kovi.”^o ⁷Ma bade God ivona bo, ‘Ma nani dobuna damsi ina~berisi da ini~sleiv ma ini~kamyuyuwa na ti damsi kovogha ana~veresi. Ma muriyai tupurereghim nani dobuna ina~kiibutawei ma wike ina~pisi da weni dobunai ina~vokavakariku.’^p ⁸Ma God, Abraham yavata vivaghina makamakiina iberai ma matakirina na Abraham kwimatana bekana ituviviratawei. Ma Abraham natuna Aisiki itupuwa na mara kana vi~8 kamona tuna bade kwimatana bekana ituviviratawei. Ma muriyai Aisiki imagura ma ivi~tuwa da natuna Jeikap. Ma Jeikap imagura ma ivi~tuwa da natunatuna ivi~12, ma ti na Israel damta ita kaekiki mau.”^q

⁹“Ma ita kaekiki mau tisi kikei Josepa inuwakapiyei, tuna kubiine ivi~gimarei da Egypt kamona ivi~sleiv. Ma kegha da God ikoyakoyaghi ¹⁰da ina nuwapoya kamona ivi~yawasi.^r Ma nuwagiura iverei ma iberai da Pero ina kayowana ghamana Josepa. Pero na Egypt kana kiivavo ma Josepa iterepai da nani dobuna kudubina ivi~badei ma ina numa ghamana ikoyakoyaghi.^s ¹¹Nani murinai gomara ghamana itupuwa Egypt ma Keinan dobusiyai da wawaya peyarisi ivovokwarakwara. Ma ita kaekiki Jeikap natunatuna yavata kii vavai kegha.^t ¹²Ma Jeikap sisiya ivi~yanei da Egypt kamona vavai imakamakai na natunatuna ivonatawesi inae. Tuna na i baba karena ku Egypt. ¹³Ma i baba kana viruwa kamona Josepa varevaresina kurisi ivi~mamatarata tuna iyai. Nani maranai Pero akovina iviia da Josepa ina rakaraka na iyavo kava.”^u ¹⁴Murinai Josepa ina mamai Jeikap ma ina rakaraka ivi~75 kii sisiya ivonatawei da kudubisi ita~pisi.^v ¹⁵Ma Jeikap inae ku Egypt ma nani dobunai imakamakai da natunatuna yavata irukwa.^w ¹⁶Ma tupuwisi ikavara ivovira ku Sekem dobuna ma kii karawagai itura. Nani dowana Josepa ina nosi Abraham, Hamo natunatuna gwabisiyai igimari da kii karawaga.”^x

¹⁷“Ma ita wawaya Egypt kamona ivi~tuwa da namada i koroto irakata kirakai. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kana mara itupo da ita~tupuwa.^y ¹⁸Ma wawaya sago Egypt

ⁿ 7:5 Gen 12:7, 13:15, 15:18, 17:8   ^o 7:6-7 Gen 15:13-14   ^p 7:7 Exod 3:12

^q 7:8 Gen 17:10-14, 21:2-4, 25:26, 29:31-35:18   ^r 7:10 Gen 37:11, 28, 39:2, 21

^s 7:10 Gen 41:39-41   ^t 7:11 Gen 42:1-2   ^u 7:13 Gen 45:1, 16   ^v 7:14 Gen 45:9-10,

17-18, 46:27   ^w 7:15 Gen 46:1-7, 49:33   ^x 7:16 Gen 23:3-16, 33:19, 50:7-13; Josh 24:32

^y 7:17 God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina da mara sago Keinan dobuna na tupurereghina ini~rapenei.   ^z 7:17-18 Exod 1:7-8

kamonai ivi~kiivavo ma tuna Josepa ina bera ma ina yawasa ke itakovi. ¹⁹Ma tuna na kiivavo berona, ita kaekiki mau ivivi~beroberowesi ma ivivi~tugudisi. Ma bade idarударusi da natunatusi gegeyisi ivivi~tawetaweyana da iraborabobo.^a ²⁰Nani berasi kamona na Moses itupuwa, ma God ku matana tuna pepeya kiimatantina. Nawaravi aroba na ina mamai da ina maduwa numiiyai ikoyaghi,^b ²¹ma muriyai okowa baranai iteregavui. Ma Kiivavo Pero natuna wavinena ipanani ma ikavari da ivi~natunei.^c ²²Ma Pero gaburinai imagura da Egypt damsi i vibeyebeyena ma i nuwagiura kudubina iviini. Ma ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi~rewapana kirakai.”

²³“Moses kana madegha 40 na nota iviia da inumataya ina wawaya Israel damsi kurisi.^d ²⁴Ina numataya kamona ikitai da Egypt wawaya sago Israel tomowa ivivi~kayoberowanei ma iraravi. Tuna kubiine Israel tomowa kana papara ivowai na ivomiiri da Egypt wawaya ikiivunui. ²⁵Ma Moses inotai da ina wawaya itakovi da God ivonatawei kurisi da iti~vitesi, ma kegha. ²⁶Mara itom na Israel tomowa sago kwinana yavata ivivi~ruwa ma Moses inekiibau. Ibera tovonu da i viruwa ita~voterei ma iti~nuwasago. Ivonesi bo, ‘Tami vivaresina koakovi bo kegha, ma avi kubiine koiruwa?’ ²⁷Ma tomowina kwinana iraravi na Moses ivotabiri ma ivona bo, ‘Iyi vibadana iverem da kuni~tupavirekai?’ ²⁸Akovi da raviravi Egypt tomowa kukiivunui ma am kayowana da bade kuna~kiivunuku, bo?’ ²⁹Ma Moses nani sisiyina ivi~yanei na iyabumana da iverau ku Midiyan dobuna. Tuna na dobu viruwa wawayina ma kegha da nani dobunai imakai kirakai ma itavine da natunatuna ruwa itupuwa.”^e

³⁰“Madegha 40 ikovi ma mara sago Sainai koyana ririnai, warereyai kiikiiruku ikarakarai ma nani kamona na aneya irumatara Moses kurina.^f ³¹Moses ikitai na ivi~deyei. Ma ivi~turiyariya inae da ita~kita bubuni na Bada gamona ivi~yanei, ivona bo, ³²‘Taku na am kaekiki mau Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ Moses iyabumana kirakai da kiroro ivi~karei ma ke kovokovoghina da ita~tepa. ³³Ma Bada ivonei bo, ‘Kaem kana terepapara kevotawei, iyamna weni gawarina tepanai kemiimiiri na dowo vovokaravina. ³⁴Ma aku wawaya i vokwarakwara akitai ma i tou avi~yanei. Aoru da Egypt dobunai ana~votawesi ina~kiibau. Moses, kevomiiri. Avonavonatawem kuna~vovira ku Egypt.’ ”

³⁵Ma Sitivin patana da ivivi~sisiya Sanhidran babadisi kurisi na ivonesi bo, “Israel damsi namada Moses ivonabarei ma ivonei bo, ‘Iyi vibadana iverem da kuni~tupavirekai?’ Ma God tuna mani Moses ivinei maranai kiikiiruku ikarakarai na kamona aneya irumatara Moses kurina. Ivinei da Israel damsi iti~badesi ma i vokwarakwara

^a 7:19 Exod 1:10-11, 22   ^b 7:20 Exod 2:2   ^c 7:21 Exod 2:3-10   ^d 7:23-29 Exod 2:11-15
^e 7:29 Exod 18:3-4   ^f 7:30-34 Exod 3:1-10

kamonai iti~yawasisi.^g ³⁶Matakira ma bera ghamaghamasi peyarisi iberai maranai ivi~nowesi da Egypt ikiibutawei ma Yegai Yebayebarina^h idamani ku nevana ma bade warereyai ibababa yawara da madegha 40 ikovi.ⁱ ³⁷Moses tuna mani Israel damsi ivonesi bo, 'Ikikava God ivonataweku na mara sago kami dam kamonai peroveta sago taku nakanani ina~vonatawei kurimi.'^j ³⁸Ita kaekiki mau ivi~kiidaburana warereyai na Moses yavata nani kamonai. Ma tuna ighae da aneya yavata ivivi~sisiya Sainai koyana tepanai. Ma yawasa sisiyisi biibiisi iviini da ivi~damani kurita."^k

³⁹"Ma ita kaekiki mau Moses ibarei ma ke ita~votekatekei. Ma i kayowana da ita~vovira ku Egypt. ⁴⁰Ma Eron kurina ivona bo, 'Akii god viya keyamona da ti ini~nowekai. Ma nani tomowina Moses, tuna Egypt dobunai irutinakiibuwekai, ke katakovi da aviyavisina itupuwa kurina.'^l ⁴¹Nani maranai sawara sago iyamoni da ita~vokavakavari, tuna kau natuna maghimaghighina. Isuwasuwara kurina, ma kaporagha ghamana iberai, nani sawarina imasiyai iyamoni na ivivi~nuwabiibiyei.^m ⁴²Tuna kubiine God imiirikuputesi ma ivoteresi da madegha, nawaravi ma gwamegwame ivovokavakarisi. Rorova peroperoveta igruma da God ivona bo,

'O, Israel dami, madegha 40 warereyai kobaba,
na ghamoghamo kosuwasuwara na
ke taku kuriku kota~beraberi.

- ⁴³ Molek korunomei ma kana numa kopawopawoi,
ma gwamegwame kana vava Repan kovi~tumaghanei da tuna
ami god,
Nani sawarisi koyamona da kovovokavakarisi.
Tuna kubiine ana~kwavinimi da ami dobu kona~kiibutawei da
Babilon nevanevanai kona~makai.' "ⁿ

⁴⁴"Ma ita kaekiki mau warereyai ma nani kamonai God ivi~debei Moses kurina da ikikava ina Yobe Vovokaravina ita~yamoni. Ina sisiya kudubina ikivini da iyamoni ma nani yobena ivi~matakira da God na gwabisiyai.^o ⁴⁵Vaghina ma Josuwa ita kaekiki mau ivi~nowesi da weni ku dobuna irui ma nani yobena yavata ikavarapiyei. Ma God dam bogii ma bogiiyai ikwavinisi ma i tano iviia da ivi~rapenei. Ma nani yobena weni dobunai imakamakai da Kiivavo David ina ku mara.^p ⁴⁶Ma David na God ina kayowana ghamana. Ma ivi~nowi God kurina da iti~vaghinei da ina Taparoro Numana ita~vowai. Ma God, tuna bade Jeikap ina God na ke

^g 7:35 Exod 2:14   ^h 7:36 Yegai kana vava 'Red Sea.'   ⁱ 7:36 Exod 7:5, 14:21; Num 14:33

^j 7:37 Deut 18:15, 18   ^k 7:38 Exod 19:1-20:17; Deut 5:1-33   ^l 7:40 Exod 32:1

^m 7:41 Exod 32:2-6   ⁿ 7:42-43 Amos 5:25-27   ^o 7:44 Exod 25:9, 40   ^p 7:45 Josh 3:14-17

iti~vaghinei.^q 47Ma muriyai Kiivavo Soromon nani Taparoro Numana ivowai.”^r

48“Ma kegha da God Kiidamo Makamakiina ke numa wawaya imayamoyamonina kamoni ita~makamakai.

Peroveta Aisaya igiruma da 49Bada ivona bo,

‘Kunuma na aku vikiivavo gawarina. Ma tepanai amakamakai.

Ma dobu na kaeku kana kepana.

Ke kovokovoghina da numa kota~vowai kubiiku.

Ke kovokovoghina da aku viyakam gawarina kota~vowai.

50 Bera kudubina kunumai ma dobuwai na taku mani imakuwai ayamoni.’^s

51Ma Sitivin iyeghisi, ivona bo, “Tami kovi~kawakiikii ghagha! Nuwanuwami kamoni God ke koti~tumaghane ma tinimi ipota da ina sisiya ke kota~viviyanei. Mara nonowa tami Kanuma Vovokaravina kobabarei, ami kaekiki mau nakanani! 52Ti na peroperoveta kudubisi ivivi~tupaketowanesi. Ma peroperoveta viya ivivi~yonayona da mara sago God ina Bigabiga Kiimatanina ita~nekiibau. Ma ami kaekiki mau nani peroperovetisi ivi~kiivunuwana. Ma tami na nani Bigabigana Kiimatanina kovi~dirigiigai da kovi~rabobo. 53God ina aneya ivonatawesi da ina vonaviyoyovana iveremi na tami koviiya ma ke kota~votekatekei.”

Sitivin wakimiyai ikiivunui.

54Sanhidran babadisi Sitivin ina sisiya ivi~yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai da okesi ivi~tarakikitei. 55Ma Kanuma Vovokaravina Sitivin itowatepani da itepa ku kunuma ma God kana kadara ikitai. Ma ikitai da Yesu, God katagheyanei imiimiiri. 56Ma ivona bo, “Kokita! Kunuma itamotate ma Wawaya Natusi akitakitai God katagheyanei emiimiiri.”

57Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi~yanei na tinisi ivopotapota. Ma ere nuwaghakighakisi ikarayogosi ma iverau da Sitivin kurina. 58Itinakwarokwaroi da kwanatu ikiibutawei ma ivi~karei da wakimiyai iraravi. Ma kii tarasovo ivi~votaweyana da tomowa sago yaragina kana vava Sol maghinonai iribai. 59Wakimiyai iraravi na Sitivin inipowana bo, “Bada Yesu, kanumiku keviya.” 60Ipeku da ivi~tuwaporeruruwana ma irukwatu, “Bada, i bera berona kenotatawei.” Ivi~sisiya ikovi ma matana ipota da irabobo.

8 1Ma weni berasi ituputupuwa na Sol nani kamoni, tuna mani matanai ikitai ma ivi~vaghinei da Sitivin ikiivunui.

Sol vitumaghana damsi ivi~tupaketowanesi.

Nani maranai wawaya ivi~karei da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni ivivi~tupaketowanesi. Ma peyarisi ivi~verubogebogesi da ku

^q 7:46 2Sam 7:1-16; 1Chr 17:1-14   ^r 7:47 1Kgs 6:1-38; 2Chr 3:1-17   ^s 7:49-50 Isa 66:1-2

Judiya ma Sameriya dobusi, ma aposol kava Jerusalem kamona imakai.
²Ma vitumaghana totomowisi viya Sitivin ituwei ma tupuwina idogoi.

³Ma Sol ivi~karei da vitumaghana damsi ivivi~tupaketowanesi. Numa nununai totomowa ma wivine itinakwarokwarosi da ku gabura itereteresi.^t

Piripo Sameriya kamona idima.

⁴Vitumaghana wawayisi Jerusalem ikiibutawei ma ivi~verubogebogesi da meni ku dobuna inenekiibau na God vonana idimadime. ⁵Ma Piripo inae ku kwanatu sago Sameriya kamona, ma nani dobonai Keriso varana idime. ⁶Koroto ghamana Piripo ivi~yanei ma ikitai da matakira ghamaghamasi iberabera na peyaris ina sisiya ivivi~yana bogai. ⁷Kanuma beroberosi ere kiikiirarisi wawayakiikiibutawesi. Ma digadigasi ma gibegibesisi peyaris iyawayawasa. ⁸Tuna kubiine kwanatuna kamona nuwabiibii irakata kirakai.

Saimon kiikiirapuna.

⁹Tomowa sago kana vava Saimon nani kwanatuna kamona imakamakai, tuna kiikiirapuna. Ma namadani kava wawayaki peyaris Sameriya kamona ina rewapana ivivi~deyei. Saimon ikayokayotata da tuna wawayaki ghamana. ¹⁰Ma babada ma wawayota kudubisi ivovokaravei ma ivi~vavei 'Rewapana Kirakiina' bo 'God Ina Rewapana.' ¹¹Namadani kava ina bera vigayagaya kubiine wawayaki ivivi~deyei ma ivivi~tumaghane. ¹²Ma maranai Piripo inekiibau na God ina vikiivavona ma Yesu Keriso varana biibiina idime kurisi. Tuna kubiine totomowa ma wivine peyaris ivi~tumaghana ma ibabataito. ¹³Ma bade Saimon ivi~tumaghana ma ibabataito. Ma Piripo iwagiyei ma ikitai da bera ma matakira ghamaghamasi iberabera na inota kavakavai.

¹⁴Aposol Jerusalem kamona ivi~yanei da Sameriya damsi God vonana ivi~tumaghane na Pita da Jon ivonatawesi kurisi. ¹⁵Ivi~ruwa inekiibau ku Sameriya na inipowana vitumaghana damsi vusi kubiisi da Kanuma Vovokaravina ita~towatepanisi, ¹⁶iyamna Bada Yesu avanai kava ibabataito ma Kanuma Vovokaravina ke ita~viiya. ¹⁷Ma Pita da Jon imasi ku tepasi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi.

¹⁸Ma Saimon ikitai ikikava aposol imasi wawayaki ku tepasi iterei da Kanuma Vovokaravina itowatepanisi na mane ivororona kurisi da nani rewapanina ita~gimari. ¹⁹Ma ivonesi bo, "Taku bade rewapana kovereku da iyavo kava imaku ku tepasi ana~tereterei na Kanuma Vovokaravina ina~viiya."

²⁰Ma Pita ivonapotei bo, "Tam ma am mane yavata ku keyama karata makamakii nonowina kona~nae! Ikikava kunotai da God ina puyo

^t 8:3 Apos 22:4-5, 26:9-11

kuta~gimari? ²¹Nuwanuwam didibarina God ku matana, tuna kubiine weni bigana kamoni ke kuna~biga! ²²Am bera berona kevi~nuwapoyei ma kemiirikupukuputei. Ma Bada kurina kenipowana da mikedam nota berona ina~notatawei. ²³Damim aviiya da nuwakapi nuwanuwam ivi~beroi ma bade am berabero ipatumim.”

²⁴Ma Saimon ivi~nowi kirakai, ivona bo, “Kubiiku konipowana Bada kurina da aviyavisina kovi~sisiyei na ke ina~tupuwa kuriku.”

²⁵Pita da Jon i vitumaghana ivi~mamatara ikovi ma Bada Vonana idima yavui na ivomiiri da ita~vovira ku Jerusalem. Ma Sameriya dobuna kamoni ibaba inenae na kwanatu nununai Bada Varana Biibiina idimadime.

Piripo ma Itiyopiya badana.

²⁶Mara sago Bada ina aneya Piripo ivonei bo, “Kevomiiri ma warere ketana eororu Jerusalem da ku Gasa kekivini.” ²⁷Vaghina ma ivomiiri, ibaba inenae da Itiyopiya tomowa ikitai.” Tomowina na wawaya ghamana ma tuna na Itiyopiya damsi i kiivavo wavinena Kandasi ina mura kana koyakoyagha.” Tomowina ighae ku Jerusalem God vokavakavarina kubiine ²⁸ma iororu ina ku dobu. Ina seriyoti” tepanai igeru iveraverau ma peroveta Aisaya ina giruma ivivi~yavi. ²⁹Ma Kanuma Vovokaravina Piripo ivonei bo, “Kenae nani ku seriyoti ma ririnai kuna~baba.” ³⁰Ma Piripo iverau nake ma ivi~yanei da tomowina peroveta Aisaya ina giruma ivivi~yavi. Ma Piripo ivi~tarakiiyana bo, “Kiyiyavi na iyamna keviivii bubuni, bo kegha?”

³¹Ma Itiyopiya tomowina ivonapotei bo, “Kegha, ke ata~viiviiya. Ke sago wawaya da iti~debei kuriku.” Ma tomowina Piripo ivonei da ita~ghae ita~geru. ³²Ma giruma katamana ivivi~yavi na weni,

“Tuna nakanani ma sipu, irutinaneyei da iti~raboboi,
Ma nakanani ma sipu gegeyina, vunivunina eboribori na ke
ita~tutou,

Tuna bade nakanani, ke iti~sisiya.

³³ Wawaya ikiiviberoi,
ma ke vonavaghata tepanai iti~tupavirei,
Ke sago tupurereghina da tisisiyesi,
Iyamna, ina yawasa dobuwai iviitawei.”^x

³⁴Ma tomowina Piripo ivi~tarakiiyanei bo, “Kuta~voneku, peroveta tuna mani ivi~sisiya meyei bo wawaya sago isisiyei?” ³⁵Vaghina ma

---

^u 8:27 Weni Itiyopiya tomowina na ivi~gagari, igina iviia. ^v 8:27 Itiyopiya damsi i kiki da i kiikivavo tomotomowisi na ke sago biga ita~berai. Tuna kubiine i maduwa na dobu ivi~badei. Ma meni kiivavona ina maduwa nani bigana iberaberi na ivonavona da wavinena na Itiyopiya damsi i ‘Kandasi.’ ^w 8:28 Seriyoti na keta wakana, tuna wawaya igerugeru ma hosi sago bo ruwa etitini. ^x 8:32-33 Isa 53:7-8

Piripo nani girumina tepanai sisiya ivi~karei da Yesu Varana Biibiina ivi~debei kurina. ³⁶Ketiyai inenae da ku okowa inekiibau ma Itiyopiya tomowina ivona bo, “Kekitai, wena okowa. Vaghina bo kegha da ana~babataito?” ³⁷(-)y

³⁸Ma tomowina ivona na ina seriyoti ivi~kiimiiiriyei. Ma ivi~ruwa ioru ku okowa da Piripo tomowina ibabataitoi. ³⁹Okowai igheghae na yaghiyaghina Kanuma Vovokaravina Piripo iviitawei da Itiyopiya tomowina ke ita~kita meyei. Ma tomowina ere nuwabiibiina inae. ⁴⁰Ma Piripo, Asotas kwanatunai irumatara ma baba ivi~karei. Kwanatu nununai Yesu varana biibiina idimadime inenae da ku Sisariya kwanatuna inekiibau.

Sol itupuwavira.

(Apos 22:6-16, 26:12-18)

9 ¹Jerusalem kamoni na Sol patana da Bada kana kivikivina ivivi~tupaketowanesi ma kii vikiivunuwana ivonavonei. Inae da taparoro badana ghamana kurina, ²ma ivi~nowi da ita~giruma kiki numasi kii koyakoyagha wawayisi Damaskas kwanatuna kamoni kurisi da Sol iti~vitei da iyavo kava Damaskas kamoni, tomowa bo wavine Yesu ina keta ekivikivini na ita~patumisi ma ita~rutinisi ku Jerusalem.

³Ibaba inenae da namada ku Damaskas ita~nekiibau na kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviri. ⁴Ipeku ku dowo ma wawaya gamona ivi~yanei, ivona bo, “Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?”

⁵Ma Sol ivona bo, “Bada, tam iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Taku Yesu. Taku kitupaketowaneku. ⁶Kevomiiri ma kuna~ruki ku kwanatu ma nani dobunai wawaya ina~vonem da aviyavisina kuna~berai.”

⁷Ma iyavo kava Sol ivi~kaeturanei na gamo ivi~yanei ivivi~sisiya ma ke sago wawaya ita~kitai. Ma imiiri da kawasi ineghenegheyana. ⁸Sol ivomiiri ma damina iviia da ke kovokovoghina da ita~kita. Tuna kubiine turaturana imana iviini ma irutini da ku Damaskas. ⁹Matana ipota da mara aroba ikovi ma nani kamoni ke sago aviyavisina ita~kani bo itumai.

¹⁰Ma Damaskas kamoni Yesu kana kivikivina sago kana vava Ananayas. Ma Bada mekeyuna ikitai da ikwatukwatui bo, “Ananayas!”

Ma ivona bo, “Kevona, Bada.”

---

y **8:37** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 37 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Piripo ivona bo, “Nuwanuwam kudubina kuni~tumaghana na ana~babataitom.” Ma tomowina ivonapotei, “Yesu Keriso aitumaghane da tuna God Natuna.”~’

¹¹Ma Bada ivonei bo, “Kenae Judas ina ku numa, numana na Keta Maninina baranai. Ma kevi~tarakiiyana da tomowa kana vava Sol kuna~kitai. Tomowina ina kwanatu na Tasus ma wekarakava eniponipowana kuriku. ¹²Ma namada mekeyum avi~debei kurina, ikitai da kuna~nae kurina ma imam ku tepana kuna~terei da matana ina~kitame.”

¹³Ma Ananayas ivonapotei bo, “Bada, nani tomowina sisiyina avi~yanei da vitumaghana damsi Jerusalem kamona i ivi~agaberowesi. ¹⁴Ma bade avi~yanei da taparoro babadisi i babada gwabisiyai rewapana iviia ma ipisi wike ku Damaskas da iyavo kava kavovokavakarim na ina~patumikai.”

¹⁵Ma Bada ivonei bo, “Kenae! Nani tomowina avinei da kubiiku ina~biga. Ana~vonatawei da kupuna damsi kurisi, i kiikiivavo yavata ma bade Israel damsi kurisi da kaku vava ina~dimei. ¹⁶Ma ani~beyei da kaku vava kubiine ina~vokwarakwara kirakai.”

¹⁷Vaghina ma, Ananayas inae da nani ku numana irui ma imana Sol ku tepana iterei. Ivona bo, “Varesiku Sol, ketiyai Bada Yesu kupanani na tuna ivonataweku apisi kurim da kuna~kitame ma Kanuma Vovokaravina gwabimuwai ina~runuma.” ¹⁸Ma yaghiyaghina sawara nakanani ma iyana yadasi Sol matanai itamoririgha da ikitame. Vaghina ma ivomiiri da ibabataito. ¹⁹Muriyai ikam da tupuwina ivi~rewapana.

Sol Damaskas kamona idima.

Ma Sol Damaskas kamona imakai mara gisina vitumaghana damsi yavata. ²⁰Ma maninina ivi~karei da kiki numasiyai idimadima da Yesu na God Natuna.

²¹Ma iyavo kava ivi~yanei na peyarisi ivi~deyei ma ivona bo, “Wena vaghina tomowina Jerusalem kamona wawaya Yesu kana vava irovokavakavari na ivi~kiivunuwana. Ma ipisi wike da vitumaghana damsi ita~patumisi ma ita~rutinisi taparoro babadisi i babada kurisi.”

²²Ma kegha da Sol ina dima ivi~rewapana kirakai da Jiu damsi Damaskas kamona ke kovokovoghina da ita~vonapotei. Ma vonavaghata ivi~debei kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

²³Imakai inene da Jiu damsi ivi~ogatara da ita~kiivunui,^z ²⁴ma Sol namada akovina iviia da Jiu damsi mara nonowa mariyai ma didibarai kwanatu matuketinai ivi~pota da ita~kiivunui. ²⁵Tuna kubiine didibarai turaturana irutini ma iriga ghamana ku kamona iuwani da gari taraboginai ivi~yoyowi ioru kwanatu ku kupuna da inae.

Sol Jerusalem kamona.

²⁶Sol inekiibau ku Jerusalem ma ibera tovonni da vitumaghana damsi ku kamosi ita~rui ma kegha, peyarisi iyabumane. Ke iti~tumaghane

^z 9:23-25 2Kor 11:32-33

da tuna Yesu kana kivikivina. ²⁷Ma Banabas ivi~vitei da irutini inae aposol kurisi. Ivonesi da ikikava Sol ibaba inenae ma ketiyai Bada ikitai ma ivi~sisiya kurina. Ma ivi~mamataresi da Damaskas kamoni Sol ke ita~yabumana da Yesu avanai idima. ²⁸Nani murinai Sol aposol yavata imakamakai ma ibababa Jerusalem kamoni. Ma ere tepatorana Bada avanai idimadima. ²⁹Ma Jiu damsi viya Grik gamonai ivivi~sisiya. Ti damsi Sol yavata ivivi~vonapasipasiyana, tuna kubiine keta iekwekwai da Sol ita~kiivunui. ³⁰Maranai vitumaghana damsi sisiyina iviini na Sol irutini ikiibau ku Sisariya kwanatuna ma ivonatawei inae ku Tasus kwanatuna.

³¹Ma nani murinai na vitumaghana damsi kudubisi Judiya, Gariri ma Sameriya kamoni ere nuwanubasi imakai. Ma Kanuma Vovokaravina ikiiepepisi da ivi~rewapana, ma wawaya ipeyari ivi~tumaghana da i koroto irakata. Ma mara nonowa Bada ivovokaravei.

Aineyas da Dokas.

³²Ma Pita ibaba da dobu ine yavui ma mara sago ku Laida kwanatuna inumataya da vitumaghana damsi ita~kitisi. ³³Nani dobunai tomowa digadigana kana vava Aineyas ipanani, tuna numa kamoni ikena da madegha 8 ikovi. ³⁴Ma Pita ivona bo, “Aineyas, Yesu Keriso iyawasim. Kevomiiri ma am riyapa kenokui.” Ma Aineyas iyawasa da ikayovomiiri. ³⁵Ma Laida ma Seron kwanatusi kamoni wawaya peyaris ikitai da Aineyas ibababa na Bada ivi~tumaghanei.

³⁶Ma vitumaghana wavinena sago Jopa kwanatuna kamoni kana vava Tabita (vavana Grik gamosiyai na Dokas). Tuna mara nonowa bera biibiisi iberaberei ma moyamoyakisi ivivi~vitesi. ³⁷Ma mara sago igubaga kirakai da irabobo. Ma tupuwina ikowai ma ivovunaghi da kiidamo numana kamoni iterei. ³⁸Ma vitumaghana damsi Jopa kamoni ivi~yanei da Pita tuna Laida kamoni, ma ke ita~rabaraba, tuna kubiine tomotomowa ruwa ivonatawesi inae kurina. Ma ivi~nowi, ivona bo, “Kakayokayowei da wekarakava tanae ku Jopa.” ³⁹Vaghina ma Pita nani tomotomowisi yavata inae. Inekiibau na irutini ighae ku numa tepana. Ma kwapukwapura peyaris ere tutusi Pita imiiriviviri. Ma Dokas yawayawanai gara ipopo kubiisi na Pita ivi~beyebevei. ⁴⁰Ma Pita peyaris ivonatawesi ikiibau ma ina kina kava ivi~tuwaporeruruwana da inipowana. Itavire wavinena raborabobona kurina ma ivonei bo, “Tabita, kevomiiri!” Yaghiyaghina matana itamotatagha da Pita ikitai ma ivi~kiimakiiyei. ⁴¹Pita ivororona da imana iviini ma itinavomiirini. Ma vitumaghana damsi, kwapukwapurisi yavata, ikwatusi irui ma wavinena yawayawana ku imasi iterei. ⁴²Weni berana sisiyina irakata da Jopa kwanatuna ikiimumui na wawaya ipeyari Bada ivi~tumaghanei.

⁴³Ma Pita tomowa sago kana vava Saimon, yavata imakii kirakai Jopa kamoni. Ma Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi ivivi~gimagimara.^a

Pita ma Koneriyas.

10 ¹Tomowa sago kana vava Koneriyas na Sisariya kwanatuna kamoni imakamakai. Ma tuna na senturiyon, seri wawayisi ivi~100 ivivi~badesi, ma i koroto kana vava Itali. ²Ma ina rakaraka yavata God ivovokaravei. Ina nuwaviina irakata moyamoyakisi kurisi ma mara nonowa God kurina iniponipowana. ³Mara sago ravi madeghinai^b God ina aneya irumatara da matanai ikitai ipisi kurina. Ma ikwatui bo, “Koneriyas.”

⁴Ma Koneriyas iyabumana kirakai da ikita bogai ma ivona bo, “Bada, aviyavisina kekayokayowei?”

Ma aneyina ivonapotei bo, “Am nipowana ma am verena moyamoyakisi kurisi na God enotanotai ma inuwabiibiyei. ⁵Tuna kubiine am bigabiga kevonatawesi ku Jopa kwanatuna da tomowa kana vava Saimon Pita ina~rutinapiyei. ⁶Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.”

⁷Aneyina ivi~sisiya ikovi ma ikuyowei na Koneriyas ina bigabiga wawayisi ruwa ma ina seri wawayina sago ikwatusi ipisi. Seri wawayina na Koneriyas kana koyakoyagha ma tuna yavata God ivovokaravei.

⁸Aviyavisina peyarina Koneriyas kurina itupuwa na ivi~mamataresi. Ma ivonatawesi inae ku Jopa.

Pita mekeyu sago ikitai.

⁹Mara itom ma ku madegha puna na Koneriyas ina bigabiga ku Jopa kwanatuna inenekiibau. Ma Pita na ighae ku numa tepana nipowana kubiine. ¹⁰Iniponipowana da vitonara ikarai, ma ina kayowana da ita~kam. Ivivi~koyakoyagha da vavai ita~tava na nani kamoni nuwanuwana iwapewapei. ¹¹Ikita da kunuma itamotate ma sawara sago, kitana da kwarewa ghamana matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi~yoyowi iororu ku dobu. ¹²Ma kwarewina kamoni

---

^a 9:43 Saimon ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara na ina biga kana vava ‘tanner’. Wawayi ghamoghamo ivivi kiivunuwa na Saimon gwabisiyai beka iyuyuna ma ku muramura ivovokutuvu da ke ita bowa ma ikiikiivipikai. Ma vunivunisi itarataramumui. Muriyai wawayi nani bekasi igimagimari da kae kii terepapara, kutu ma borikiide iyamoyamona. Moses ina vonaviyoyovana kamoni (Lev 11:39-40) igiruma da iyavo kava ghamoghamo raborabobosi ina~votovoni na puyapuyakisi. Ma kegha da Pita na Saimon kana numataya. Ivi~debei da Pita na vonaviyoyovana ikiibutawei da kupuna damsi yavata imakamakai ma kurisi idimadima. ^b 10:3 3:00 o'clock

na ghamoghamo bogii ma bogiiyai, viya kaesi ruwamaruwa ma viya na kiu ma viya na mota.^c ¹³Ma wawaya gamona ivona bo, “Pita, kevomiiri. Kevi~kiivunuwana da kuna~kam.”

¹⁴Ma Pita ivonapotei bo, “Bada, ke kovokovoghina! Ke meyani aku yawasa kamoni siya dowadowasi bo puyapuyakisi ata~kani, iyamna Moses ina vonaviyoyovana anununura bubuna.”

¹⁵Ma nani gamona ivi~sisiyame, ivona bo, “Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna~vonei da dowadowana bo puyapuyakina.” ¹⁶Weni sisiyina mara aroba ivi~yanei, ma yaghiyaghina nani kwarewina iviitawei ighae ku kunuma.

¹⁷Pita weni berana ikitai na ivivi~nuwanotanotei da iyamna avai. Ma nani kamoni Koneriyas ina bigabiga ivonatawesi na inekiibau. Ma Saimon ina numa ipanani ma garina matuketinai ivi~kiimiiriyesi. ¹⁸Ma irukwatu, ivi~tarakiiyana da numataya sago kana vava Saimon Pita weni numanai emakamakai bo kegha.

¹⁹Ma Pita patana da ivivi~nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina ivonei bo, “Saimon, tomotomowa ivi~aroba ekwekwim, ²⁰tuna kubiine kevomiiri ma kunoru da yavata kona~nae. Ke am nota ina~ragharagha iyamna taku avonatawesi kurim.” ²¹Vaghina ma Pita ioru ma tomotomowisi ivonesi bo, “Wawayina koekwekwai na taku. Avi kubiine kopisi?”

²²Tomotomowisi ivonapotei bo, “Senturiyon Koneriyas ivonatawekai. Tuna tomowa maninina ma God evovokaravei. Bade Jiu damsi peyarisi i vigheghena. Ma aneya vovokaravina ivi~sisiya Koneriyas kurina, ivonei da kuta~nae ina ku numa ma kuti~sisiya kurina.” ²³Vaghina ma Pita ivi~kiikiiwesi ma ivonesi da yavata ita~kena.

Mara itom na Pita nani tomotomowisi yavata ivomiiri inae, ma vitumaghana damsi viya Jopa kamoni ivi~kaeturanesi. ²⁴Mara itome na ku Sisariya inekiibau. Ma Koneriyas namada ina rakaraka ma turaturana ikwaturiyariyesi da ivivi~koyakoyagha. ²⁵Pita ita~rui ku numa na Koneriyas iverupotei, ku maghinona ivi~tuwaporeruruwana ma itawotei. ²⁶Ma Pita itinavomiirini ma ivonei bo, “Kevomiiri, taku na wawayota tam nakanani.” ²⁷Ivi~ruwa ivivi~sisiya ma ku numa kamona irui ma Pita ikitai da koroto ghamana iriyesi. ²⁸Ma ivonesi bo, “Tami koakova bubuni da Moses igiruma da tokai Jiu damkai na ke kupuna dami yavata tisagota bo kana~numataya kurimi. Ma God ivi~debei kuriku da ke sago wawaya ana~barei bo ana~vonei da dowadowana bo puyapuyakina. ²⁹Tuna kubiine, kaku sisiya kuvonatawei na maninina apisi, ke ata~bara. Ma, kevona. Am kayowana avai?”

---

^c **10:12** Weni siyasi Jiu damsi ke ita~kamkam, iyamna Moses ina vonaviyoyovana kamoni ivona da dowadowasi.

³⁰Ma Koneriyas ivonapotei bo, “Rorova ravi madeghinai aku numiiyai aniponipowana ma kadenima tomowa sago kana gara vovokeyakeyuna maghinokuwai ivi~kiimiiriyei. ³¹Ma ivona bo, ‘Koneriyas, God am nipowana ivi~yanei ma am verena moyamoyakisi kurisi na enotanotai. ³²Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina~rutinapiyei. Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.’ ³³Tuna kubiine yaghiyaghinai kam sisiya avonatawei, ma ibiibii kirakai da kupisi. Vaghina. Peyarita na weni ma God gwabitiyai emakamakai. Ma aviyavisina peyarina Bada ivonem na kevi~sisiyei da kani~yanei.”

Pita ina sisiya.

³⁴Ma Pita sisiya ivi~karei, “Wekarakava akovina aviiya da God ku matana wawaya peyarita na sago.^d ³⁵Dam na bogii ma bogiyyai ma kegha da iyavo kava God evovokaravei ma i yawasa maninina na ekayokayowesi. ³⁶God varana biibiina ivonatawei Israel damsi kurisi na namada sisiyina kovi~yanei. Ivonesi da Yesu Keriso avanai na nuwanuba tapanani da God yavata tinuwasago. Ma Yesu na peyarita ita Bada. ³⁷Ma namada koakovi da aviyavisina itupuwa Judiya dobunai, nani berasi Gariri kamonai ivi~karei maranai Jon idima da wawaya ita~babataito. ³⁸Ma bade koakovi ikikava God, Nasaret tomowa Yesu ivinei da Kanuma Vovokaravina ma rewapana iverei. Ma bade ikikava Yesu Judiya dobuna ine yavui da bera biibiisi iberaberi. Ma iyavo kava Devil imanai ivovokwarakwara na ivivi~yawasisi, iyamna God gwabinai imakamakai. ³⁹Aviyavisina Yesu iberai Jiu damkai akii dobuwai ma Jerusalem kamonai na tokai aposol peyarina matakiiyai kakitai na kaimamatara da vonavaghata. Ma korosiyai ituparatui ma ivi~raboboi, ⁴⁰ma mara kana viaroba kamonai na God iberai da rabobowai ivomiiri ma irumatara kurikai da kakitai, yawayawana. ⁴¹Ma ke wawaya peyarisi kurisi, tokai kana kivikivina kava God ivinekai da kata~kitai. Ma kaimamatara da rabobowai ivomiiri. Ma muriyai yavata kakam ma kauma. ⁴²Ma sisiya bagibagina ivonekai da wawaya kurisi kata~dima ma kati~mamatara da God, Yesu ivinei da mara damonai yawayawasita ma raborabobosi peyarita ini~tupavireta. ⁴³Ma peroperoveta peyarisi ivi~mamatarei, ivi~debei da iyavo kava Keriso ini~tumaghanei na tuna avanai God i berabero ina~notatawei.”

Kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviia.

⁴⁴Pita patana da ivivi~sisiya ma nani kamonai iyavo kava ina sisiya ivivi~yanei na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. ⁴⁵Ma

^d 10:34 Deut 10:17

vitumaghana damsi Pita ivi~kaeturanei da yavata ipisi, ti na Jiu damsi. Ma ivi~deyei da Kanuma Vovokaravina na kupuna damsi yavata itowatepanisi, tuna puyona na ke Jiu damsi kava kubiisi. ⁴⁶Iakovi da kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviia, iyamna ivi~yanesi da kunuma gamosi bogii ma bogiiai ivivi~sisiya ma God ivovokavakavari. Ma Pita ivona bo, ⁴⁷“Weni damsi namada Kanuma Vovokaravina iviia, tota nakanani. Tuna kubiine okowai ina~babataito, ke kovokovoghina da tavonatanisi.” ⁴⁸Vaghina ma Pita ivonesi da Yesu Keriso avanai ibabataito. Ma Koneriyas turaturana yavata ivi~nowi da Pita gwabisiyai ita~makai da mara gisina.

Pita ina bera ivi~sisiyei.

11 ¹Aposol ma vitumaghana damsi peyarisi Judiya kamoni sisiya ivi~yanei da kupuna damsi God vonana ivi~tumaghanei. ²Tuna kubiine maranai Pita ighae ku Jerusalem na vitumaghana damsi iyeghai, iyamna ti na Jiu vaghata, peyarisi Moses ina vonaviyoyovana inununuri. ³Ivonei bo, “Avi kubiine tam kupuna damsi i ku numa kurui ma yavata kokam? Ti na dowadowasi!” ⁴Ma vaghina Pita ivi~karei da aviyavisina peyarina itupuwa na ivi~debei kurisi. ⁵Ivona bo, “Jopa kamoni aniponipowana da nuwanuwaku iwapewapei na kunumai sawara sago iororu akitai, kitana da kwarewa ghamana ma matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi~yoyowi ioru kuriku. ⁶Ku kamona arugenara na ghamoghamo bogii ma bogiiai akitisi, viya kaesi ruwamaruwa ma viya ghamoghamo dipa ma bade mota ma kiu. Ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da peyarisi na dowadowasi ma puyapuyakisi. ⁷Ma wawaya gamona ivoneku bo, ‘Pita, kevomiiri. Kevi~kiivununuwana ma kekam.’ ⁸Ma avonapotei bo, ‘Bada, ke kovokovoghina! Moses igiruma da nani siyasi na dowadowasi ma puyapuyakisi, tuna kubiine ke meyani ata~kani.’ ⁹Ma nani gamona kunumai ivi~sisiyame kuriku, ivona bo, ‘Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna~vonei da dowadowana.’ ¹⁰Mara aroba weni sisiyina avi~yanei ma ghamoghamo kwarewina kamoni na peyarina iviitawei ighae ku kunuma. ¹¹Ma yaghiyaghina tomotomowa ivi~aroba Sisariya kwanatunai inekiibau da meni numanai amakamakai na maghinonai ivi~kiimiiriyesi. ¹²Ma Kanuma Vovokaravina ivoneku da aku nota ke ita~ragharagha ma tomotomowisi ivi~aroba yavata kata~nae. Ma varevaresita weni miikovimasago kokitisi, ti na Jopa damsi ma yavata kanae da Koneriyas ina ku numa kanekiibau ma karui. ¹³Ma Koneriyas ivonekai da ina numiiai aneya inekiibau kurina ma ivonei bo, ‘Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina~rutini. ¹⁴Ina~vonaviakovimi da ikikava God tam ma am rakaraka yavata ini~yawasimi.’” ¹⁵Ma Pita ina sisiya ikwapanatini, “Avi~karei

da Koneriyas ina wawaya yavata kurisi avivi~sisiya na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. Iki kava karenai kurita itupuwa na nakanani itupuwa kurisi. ¹⁶Ma Bada ina sisiya anotai, ivona bo, 'Jon na okowai ibabataito ma God na Kanuma Vovokaravina ina~babataitomi.'^e ¹⁷Tota iyavo kava Bada Yesu Keriso tavi~tumaghane na Kanuma Vovokaravina ivereta. Ma kupuna damsi nakanani bade iveresi, tuna kubiine taku na wawayota ke kovokovoghina da God ina kayowana ati~kawakiikiyiyei."

¹⁸Vitumaghana damsi Jerusalem kamoni Pita ina sisiya ivi~yanei, ma vigamowana ivoterei ma God ivokavakavari, ivonavona bo, "Nakanani da God na ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata i taraboga evereveresi da i berabero ina~miirikupukuputei ma Yesu ini~tumaghane da yawasa makamakii nonowina ina~viya."

Vitumaghana wawayisi Antiyok kwanatuna kamoni.

¹⁹Sitivin irabobo murinai wawaya ivi~karei da vitumaghana damsi ivivi~tupaketowanesi, tuna kubiine ivi~verubogebogesi. Viya na inae kirakai da inumataya ku Ponisiya dobuna, viya ku Saipras nuwana ma viya ku Antiyok kwanatuna. Ma nani dobusiyai na Jiu damsi kava kurisi Yesu Varana Biibiina idimadime.^f ²⁰Ma vitumaghana damsi viya, i dobu na Saipras nuwana ma Sairini kwanatuna, inae ku Antiyok ma nani kwanatunai ivi~karei da kupuna damsi kurisi Bada Yesu Varana Biibiina idimadime. ²¹Ma God ina rewapana gwabisiyai da koroto ghamana Bada ivi~tumaghane ma ikivini.

²²Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamoni sisiyina ivi~yanei na Banabas ivonatawei ku Antiyok. ²³Inekiibau na ikitai da God ina agabiibai ma ina vibiibiina gwabisiyai. Nuwanuwana ibiibai ma ikiiepepisi da i nota iti~rewapana. Ma ivonesi da nuwanuwasi kudubinai iti~patutu Bada kurina. ²⁴Ma Banabas na tomowa maninina ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma nuwanuwana kudubinai ivi~tumaghana. Tuna kubiine koroto ghamana ivi~nuwatinisi da Bada ivi~tumaghane.

²⁵Ma nani murinai Banabas, Antiyok ikiibutawei ma inae ku Taus da Sol itekwai. ²⁶Ipanani ma irutinaneyei ku Antiyok. Vaghina ma madegha sago Banabas da Sol vitumaghana damsi yavata ivivi~kiidaburana ma ivivi~beye beyena koroto ghamana kurisi. Ma Antiyok kamoni ivi~karei da vitumaghana damsi ivi~vavesi 'Keresiyana.'

²⁷Nani maranai Keresiyana viya Jerusalem kamoni inumataya ku Antiyok. Ti na peroperoveta, ²⁸ma sago kana vava Agabas ivomiiri ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonakiiyaragha da gomara

^e 11:16 Apos 1:5   ^f 11:19 Apos 8:1-4

ghamana ina~tupuwa. Ma dobu bogii ma bogiiai Rome i vibadana gaburinai na ina~kamowanisi. Weni gomarina itupuwa na Rome damsi i kiivavo Korodiyus ina vikiivavona kamoni.^g ²⁹Ma Yesu kana kivikivina Antiyok kamoni inotai da vitumaghana turaturasi Judiya kamoni iti~vitesi, tuna kubiine sago sago duma aviyavisina gwabisiyai, gisina bo ghamana na nevanavana iverena. ³⁰I verena iterei ma Banabas da Sol ikavari da Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamoni iveresi.

Vitupaketowana irakata.

12 ¹Nani maranai Kiivavo Herodi Agripa ivi~karei da Keresiyana ivivi~tupaketowanesi ma viya ipatumisi. ²Ma Herodi ponanai seri wawayisi inae da Jon ina tuwa Jemes iwana seriyai ikiiyaraghi. ³Ma damina iviia da Jiu damsi ivi~nuwabiibai da Jemes irabobo, tuna kubiine na bade Pita ipatumi. Weni berana Pasova kamna maranai itupuwa. ⁴Pita ku~gabura iterei ma seri wawayisi ivi~16 ivorereghisi da wawaya ruwamaruwii duma. I biga da Pita iti~matatetei da ke ita~verau. Herodi ina kayowana da Pasova kamna murinai wawaya peyarisi maghinosiyai Pita iti~tupavirei.^h ⁵Ma Pita gabura kamoni kubiine na Keresiyana damsi nuwanuwasi kudubinai iniponipowana God kurina.

Pita gabura ikiibutawei.

⁶Mara ita~tom na Kiivavo Herodi, Pita iti~tupavirei ma nani didibarinai Pita ere imapatupatumina ikenakena seri wawayisi ruwa basusiyai. Ma viya na matuketa imiimiiripotai. ⁷Kadenima Bada ina aneya irumatarata ma gabura numana kamoni iruyasegana. Ma Pita ghabaghabana ikiividagui da ikiimataki. Ma ivonei bo, “Kevomiiri yaghiyaghina!” Ma chein Pita imanai ivi~tamotawetaweyana. ⁸Ma aneya ivonei bo, “Kam borikiide kekuni ma kaem kana terepapara kekotei.” Vaghina ma, Pita iberai. Ma aneya ivona bo, “Kam tarasovo kekotei ma kekiviniku.” ⁹Pita ikivini da gabura numana ikiibutawei, ma ke itakovi da aneya aviyavisina iberabera kurina na bera vaghata, inotanotai da ita~vivimatu. ¹⁰Ibaba inae da seri wawayisi viya ikuyowesi ma inene da bade viya ikuyowesi ma ku gabura matuketina inekiibau. Tuna matuketa bagibagina, kirama iyamoni. Ma kegha da tuna mani itamotate ma ivi~ruwa ikiibau ku kwanatu. Ketiiai ibababa da ke gurina ma yaghiyaghina aneya Pita ikuyowei inae.

¹¹Ma Pita nota iviia da ke ita~vivimatu ma ivona bo, “Wekarakava akovi da aviyavisina itupuwa kuriku na bera vaghata. Bada ina aneya ivonatawei kuriku, ivi~viteku da Kiivavo Herodi ina rewapana aonaghi ma Jiu damsi ke kovokovoghina da berona ita~berai kuriku.”

^g 11:28 Apos 21:10   ^h 12:4 Exod 12:1-27

¹²Notana iviia y ikovi ma ibaba inae Meri ina ku numa. Meri na Jon Mak ina maduwa. Nani numanai na wawaya peyarisi ivi~kiidaburana da iniponipowana. ¹³Pita gari matuketinai irukiipowapowara ma bigabiga wavinena kana vava Roda ipisi da ita~vonapotei. ¹⁴Ma wavinena Pita gamona ivi~yanei na ivi~nuwabiibii kirakai da matuketa ke ita~votawei. Iverau ivovira wawaya kurisi da ikiirara, “Pita matuketiyai emiimiiri!” ¹⁵Ma wawayisi ivonapotei bo, “Kibero! Neghanegham!” Ma Roda patana da ivonavona da Pita matuketiyai imiimiiri ma wawayisi ivonapotei bo, “Kegha, mikedda ina aneya.”

¹⁶Ma Pita patana da irurukiipowapowara na wawayisi matuketa ivotawei ma ikitai da vaghina wawayina na inota kavakavai. ¹⁷Pita imana irupai da wawaya kawasi ita~pota ma ikikava Bada gabura kamona ivi~yawasi na ivi~sisiyei. Ma ivona bo, “Jemes ma varevaresita kovonaviakovisi.” Ma ikuyowesi inae ku dobu sago.

¹⁸Mara itom na nipunipu ghamana itupuwa seri wawayisi kamosiyai, iyamna ke itakovi da Pita mike inae. ¹⁹Ma Herodi seri wawayisi viya ivonesi da Pita iekwai, kwanatu ine yavui ma ke ita~panani. Tuna kubiine iyavo kava Pita ipotapotai na ivi~tupavireviresi ma ivi~kiiunuwana.

Nani murinai Kiivavo Herodi ivomiiri Judiya ikiibutawei ma inae ku Sisariya ma nani kwanatunai imakai.

Kiivavo Herodi ina rabobo.

²⁰Ma namadani kava Herodi na Taya ma Saidon kwanatusi yavata ivivi~kawapata. Taya ma Saidon damsi itarakapu ma inae da Brastas kurina, Brastas na Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma ivi~nowi kurina da i keta ita~berai da Herodi yavata iti~sisiya. I kayowana da i vikawapata iti~koviya ma nuwanubiiyai ita~makai, iyamna kii vavai na Herodi ina dobuwai iviiviiya.

²¹Ma i mara iterei na Herodi kana gara biibii kirakiisi ivi~kote. Ma inae da ina vikiivavona gawarina tepanai imakai ma koroto kurisi ina sisiya iterei. ²²Ma koroto sisiyina ivi~yanei na ikiikiirara bo, “Wena god sago isisiya kurita, ke wawayota ita~vivisisiya.” ²³Ma Herodi koroto ke ita~vonesi da ita~voterei ma God ina kina kava ita~vokavakavari, tuna kubiine Bada ina aneya inekiibau da Herodi ivowai, gubaga iverei da motamota tupuwina ivi~tupabubuwanei da irabobo.

²⁴Ma God vonana irakata da dobu ine yavui da bade wawaya peyarisi vitumaghana ivi~karei.

²⁵Ma Banabas da Sol i biga Jerusalem kamona ivi~koviya na Jon Mak irutini da yavata ivovira ku Antiyok.

Banabas da Sol ivinesi ma ivonatawesi.

13 ¹Antiyok kwanatunai ekalesiya kamosiyai, viya na peroperoveta ma viya na vibeyebeyena wawayisi. Ti na Banabas, Simiyon

(tuna wawaya dumadumana), Lusiyas (ina dobu Sairini), Menayen (tuna kiivavo Herodi Antipas yavata imagura patapata) ma bade Sol. ²Mara sago ivivi~siya ma Bada ivovokavakavari ma kamoni na Kanuma Vovokaravina ivonesi bo, “Kamomiyai Banabas ma Sol na aku vivinevine, kovi~biibiinisi ma kovoteresi da aku biga kava ina~berai.”

³Peyarisi visiya ma nipowana ivi~kovini na imasi ku tepasi iterei da ivi~biibiinisi ma vaghina, ivonatawesi inae.

Banabas da Sol inae ku Saipras.

⁴Kanuma Vovokaravina Banabas da Sol ivi~nowesi inae ku Selusiya kwanatuna ma nani dobunai ku kukakuka igeru da ku nuwa sago kana vava Saipras. ⁵Inekiibau ku Salamis kwanatuna Saipras kamoni na Jiu dami i kiki numasiyai idimadima. Ma i baba kamoni na Jon Mak yavata da iti~vitesi.

⁶Ma nuwana kamoni ibaba yavui, idima inenae da ku Papos inekiibau. Ma nani kwanatunai Jiu tomowa sago kana vava Bajisas ipanani. Tuna kiikiirapuna ma peroveta viviberona ⁷ma tomowina Sediya Polas iwagiyei da gwabinai imakamakai. Sediya Polas na Saipras kana bada ghamana ma tuna wawaya akakovina. Ma ina kayowana da God vonana iti~yanei, tuna kubiine sisiya ivonatawei da Banabas da Sol ita~pisi kurina. ⁸Ma nani kiikiirapuna Bajisas (kana vava Grik gamonai na Elimas) na imiiripotesi ma itarataravuvuresi da Sediya Polas ke iti~yanesi, iberabera tovonai da Keriso ke iti~tumaghanei. ⁹Ma Sol (kana vava sago na Pol) Elimas ikita bogabogai ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonei bo, ¹⁰“Tam Devil natuna ma bera biibiisi kudubina kighaviyei. Tam am yawasa kamoni na viberu ma bera didibaris kava kevovotani. Mara nonowa am viberowai Bada ina keta maninina kiriwariwai. ¹¹Tuna kubiine na wekarakava Bada kovogha ina~verem da mara gisina kava matam ini~didibari da yasegana ke kuna~kitai!”

Ma yaghiyaghinai Elimas matana isowai ma ididibari da ikiikiigwamgwam, ivivi~nowi da wawaya sago imana ita~viiya da ita~rutini. ¹²Weni berana Sediya Polas matanai ikitai na Yesu Keriso ivi~tumaghanei. Ma Pol da Banabas Bada ina keta ivivi~beyebevena kurina na ivi~deye kirakiiyei.

Pisidiya Antiyok kamoni.

¹³Papos kwanatunai na Pol turaturana yavata ku kukakuka igeru da ku kwanatu sago kana vava Pega, Pampiriya dobuna kamoni. Ma nani dobunai Jon Mak ikuyowesi ma ivovira ku Jerusalem. ¹⁴Ma Pol da Banabas, Pega ikuyowei da inae ku kwanatu sago kana vava Antiyok, Pisidiya dobuna kamoni. Ma viyakam maranai irui ku kiki numana da imakiivipikesi. ¹⁵Ma wawaya ivomiiri da Moses ina vonaviyoyovana

ma peroperoveta i giruma ivi~yava ikovi, ma murinai na kiki numana babadisi wawaya sago ivonatawei Pol da Banabas kurisi, ivonesi bo, “Varevaresikai, kade nota bo sisiya biibiina gwabimiyai na koni~sisiyei da wawaya kona~kiiepepisi.” ¹⁶ Pol ivomiiri ma imana iruepai da wawaya nipu ita~voterei ma ivona bo,

“Israel dami ma kupuna dami, tami iyavo kava God kovovokavakavari na kovi~yaneku. ¹⁷ Israel damta ita God ita kaekiki mau ivinesi da ina wawaya. Ma Egypt kamoni imakamakai na God ivi~biibiinisi da i koroto irakata kirakai, ma ina rewapanai ivi~nowesi da nani dobuna ikiibutawei. ¹⁸ Ma damsi madegha ivi~40 warereyai ibababa ma nani kamoni na God ivi~kawakiikiyei ma kegha da ikoyagha bubunisi. ¹⁹ Ma dam miikovimaruwa ighegavovorisi Keinan kamoni ma i tano na ina wawaya Israel iveresi da ivi~rapenei. ²⁰ Weni berasi kudubina na madegha 450 kamoni itupuwa.”¹

“Ma nani murinai na God wawaya kii koyakoyagha ivinesi da ikoyakoyaghisi da peroveta Samuweru ina ku mara. ²¹ Vaghina ma Israel damsi ivi~nowi God kurina da kiivavo ita~veresi. Ma tomowa sago ivinei da kubiisi iti~kiivavo, tomowina na Kis natuna Sol, kii dam na Benjamin. Ma tuna ivi~kiivavo da madegha 40 ikovi. ²² Ma God, Sol ivi~kiibuni ma murinai David iterei da ivi~kiivavo. God ivona bo, ‘Jesi natuna David, tuna nuwanuwaku ma aviyavisina peyarina ana~vonei na ina~berai.’ ²³ Ma God vonakiiyapa bagibagina iterei da David tupurereghina kamoni wawaya sago ina~nekiibau da Israel ini~yawasisi. Ma tuna na Yesu. ²⁴ Muriyai da Yesu ita~nekiibau na kunona Jon, Israel damsi kudubisi kurisi idima da i bera beroberosi ita~miirikupukuputei ma ita~babataito. ²⁵ Ma Jon ina biga ivivi~koviya ma ivona bo, ‘Konotanotai da taku God ina Vivinevine Wawayina bo? Kegha, ke taku. Wawayina na murikuwai epipisi. Taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara uravina ata~votawei.’ ”^p

²⁶ “Varevaresiku, tami Abraham tupurereghina ma bade tami kupuna dami God kovovokaravei, kovi~yana. Tota kurita God sisiya ivonatawei da ini~yawasita. ²⁷ Jerusalem kamoni wawaya i babada yavata ke iti~vaghinei da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma ivi~raboboi da peroperoveta aviyavisina igrugirumi na itupuwa. Ma nani girumisi na viyakam marasiyai mara nonowa iyava. ²⁸ Ke sago aviyavisina berona Yesu gwabinai ita~panani da iti~wavui ma kegha da Jerusalem damsi Pailat ivonei da iti~raboboi. ²⁹ Ma aviyavisina peyarina iberai Yesu

ⁱ 13:17 Exod 1:7, 12:51   ^j 13:18 Num 14:34; Deut 1:31   ^k 13:19 Deut 7:1; Josh 14:1

^l 13:20 Judg 2:16; 1Sam 3:20   ^m 13:21 1Sam 8:5, 10:21   ⁿ 13:22 1Sam 13:14, 16:12; Psa 89:20   ^o 13:24 Mak 1:4; Luk 3:3   ^p 13:25 Mat 3:11; Mak 1:7; Luk 3:16; Jon 1:20, 27   ^q 13:28 Mat 27:22-23; Mak 15:13-14; Luk 23:21-23; Jon 19:15

kurina na rorova mara katamaninai peroperoveta namada igirumi da ita~tupuwa. Weni berasi iberai yavui na muriyai korosi tepanai itereoruwei ma ku buba iterei da kana karawaga.^r ³⁰Ma God iberai da rabobowai ivomiiri.”

³¹“Ma mara ipeyari irumatarata ina wawaya kurisi. Muriyai da ita~rabobo na ti damsi yavata ibaba Gariri da ku Jerusalem. Ma ti na bera peyarina matasiyai ikitai da wawaya kurisi imamatara da vonavaghata.^s ³²Ma tokai na weni varana biibiina kapiyei kurimi. Ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei ita kaekiki katakatamanisi kurisi ³³na karako ita mariyai na berasi iberai kubiita da Yesu rabobowai ivomiiri. Psalms kamona i giruma da ivona bo,

“Tam na natuku,

Ma karako taku na am Mamai.’^t

³⁴Ma God iberai da Yesu rabobowai ivomiiri da ke karawagai tupuwina ita~bowa. Giruma katamana kamona i giruma bo,

‘Aku vonakiiyapa bagibagina David ma tupureghina yavata kurisi atere da ani~biibinisi

na nani vibiibinina vovokaravina gwabimiyai ina~makii nonowa.’^u

³⁵Ma bade giruma katamana evonavona bo,

‘Am wawaya vovokaravina ke kuna~kitatawei da karawagai tupuwina ina~bowa.’^v

³⁶“Ma David ke tuna mani iti~sisiya meyei, iyamna ina yawasa kamona i God ina kayowana ivoyavu bubuni ma irabobo. Ma ina kaekiki kii karawagai idogoi da tupuwina ibowa. ³⁷Kegha, wawaya sago ivi~sisiyei. Wawayina na Yesu, tuna tupuwina ke ita~bowa, iyamna God iberai da rabobowai ivomiiri. ³⁸Varevaresiku, kovi~yana kiimatana. Yesu tepanai na God ita bera beroberosi ina~notatawei. Tuna kadimadime i kurimi da akovina kota~viya. ³⁹Ma iyavo kava Yesu itumaghane i na i berabero kamona i ina~tinakiibuwesi ma God ina~vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma Moses ina vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da i berabero kamona i ina~tinakiibuwesi. ⁴⁰Ma kokitaruvimi da aviyavisina peroperoveta ivivi~sisiyei na ke ina~tupuwa kurimi. ⁴¹Ivona bo,

‘Kovi~yana, iyavo kava kovonavonavikoniyeku. Matami ekita ma ani~tataghanimi ma kona~rabobo,

iyamna karako weni maranai bera ghamana ana~berai.

Nani berana irakata kirakai da wawaya ita~vonaviakovimi na kota~notai da vibero.’^w

^r 13:29 Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42   ^s 13:31 Apos 1:3

^t 13:33 Psa 2:7   ^u 13:34 Isa 55:3   ^v 13:35 Psa 16:10   ^w 13:41 Hab 1:5

⁴²Pol da Banabas kiki numana ikiikiibutawei na wawaya ivi~nowi kurisi da viyakam marana maghinosiyai ita~vovira da nani notasi nake da iti~sisiyei kurisi. ⁴³Ma koroto isawasawara na nevanavana Pol da Banabas ikivini. Kamosiyai viya na Jiu damsi ma viya na kupuna damsi Jiu damsi i kiki inununuri ma God ivovokavakavari. Pol da Banabas kurisi ivivi~sisiya ma ivonavonesi bo, “Mara nonowa God koni~tumaghane i da ina agabiibai tepanai kona~makai.”

⁴⁴Ma viyakam marana inekiiibau na wawaya kudubisi nani kwanatunai iriyesi ku kiki numana da Bada vonana iti~yanei. ⁴⁵Ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ikitai na inuwakapi. Ma ivi~karei da Pol ivi~avaberowei ma wawaya ivonavonesi da ina sisiya peyarina na vibero. ⁴⁶Pol da Banabas ere maghiteparatorasi sisiya bagibaginati ivonapotesi bo, “God ina kayowana da tami Jiu dami koti~nao da varana biibiina kurimi kata~dime. Ma ke kota~kayokayowei kubiine, imatakira da yawasa makamakii nonowina kobarei. Karako na kana~voteremi ma kupuna damsi kurisi kana~dima. ⁴⁷Ma Bada sisiya bagibagina ivonekai na weni, ‘Avinem da tam na yasegana kupuna damsi kubiisi, tam tepamuwai na dam ma dam dobu kudubinai yawasa makamakii nonowina ina~panani.’ ”^x

⁴⁸Ma kupuna damsi weni sisiyina ivi~yanei na ivi~nuwabiibai. Ma Bada ivi~ghegheni vonana kubiine. Ma iyavo kava God ivinesi da yawasa makamakii nonowina ita~viya na ti damsi ivi~tumaghana.

⁴⁹Ma Bada vonana ikiibau da nani dobuna inunui. ⁵⁰Ma Jiu damsi i babada nani kwanatuna kamoni ivomiiri da totomomowa ghamaghamasi nuwanuwasi ikanikani. Ma wivine mumurisi ti na mara nonowa i kiki numanai God ivovokavakavari na ti yavata i nota ivi~beroi da peyarisi Pol da Banabas ivi~tupaketowanesi ma ikwavinisi da i dobu ikiibutawei. ⁵¹Ma Pol da Banabas kaevunavunasi ikiiririghatawei, tuna ivi~matakira da iyavo kava God vonana ibarei na kovogha ina~veresi. Ma ivi~ruwa ivomiiri ku kwanatu sago kana vava Aikoniyam.^y ⁵²Ma Antiyok kamoni vitumaghana damsi nuwabiibiyai imakamakai ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma.

Aikoniyam kamoni.

14 ¹Aikoniyam kwanatuna kamoni Pol da Banabas ku kiki numana irui. Ma i dima na ivi~rewapana kirakai da wawaya nuwanuwasi itinavirai. Ma koroto ghamana, Jiu damsi ma kupuna damsi yavata Bada ivi~tumaghane. ²Ma Jiu damsi viya Keriso varana biibiina ibarei na ti ivomiiri da kupuna damsi nuwanuwasi ikani da Pol da Banabas kurisi nuwanuwasi ipughu ma ivi~kawapatesi. ³Ma Pol da Banabas nani

^x 13:47 Isa 42:6, 49:6   ^y 13:51 Mat 10:14; Mak 6:11; Luk 9:5, 10:11

dobunai imakii kirakai ma ere maghitepatorasi Bada varana biibiina idimadime. Ma Bada rewapana iveresi da matakira ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai, ivi~debei da God ina agabiibai sisiyina na vonavaghata. ⁴Ma kwanatuna kamoni na wawaya ivi~bogebogesi da dam ruwa. Viya inae da Jiu damsi ke ita~vivitumaghana na ku murisi imiiri. Ma viya inae aposol kurisi da ku murisi imiiri.

⁵Ma kupuna damsi ma Jiu damsi i babada yavata na Pol da Banabas kii diri itetetei da iti~kayoberowanesi ma wakimiyai iti~kiivunuwanesi. ⁶Ma aposol kii sisiya ivi~yanei na iverugavu ku kwanatu ruwa, Listra ma Debe, Laikoniya dobuna kamoni. ⁷Ma nani dobunai Bada varana biibiina idimadime.

Listra ma Debe kwanatusi kamoni.

⁸Tomowa sago Listra kwanatuna kamoni imakamakai na itupuwei da digadigana ma ke meyani ita~bababa. ⁹Mara sago Pol idimadima ma koroto kamosiyai digadigana na ivivi~yana. Pol matana maninina itawei ma damina iviia da nani digadigana vitumaghana gwabinai da God iti~yawasi. ¹⁰Ma ikiirara kurina, ivonei bo, “Tam, kevomiiri!” Vaghina ma digadigana itarukapoka imiiri ma baba ivi~karei.

¹¹Koroto ikitai da digadigana iyawasa na ti mani i Laikoniya gamosiyai ikiirara bo, “Ita god ivi~ruwa kiidamowai ioru kurita, kitasi ivire da nakanani ma wawayota!” ¹²Ivonavona da Banabas na i god Zus ma Pol na ivonavonei da i god Hemes, iyamna tuna na sisiya voravorana. ¹³Ma Zus ina taparoro numana na kwanatu nevanevanai. Ma taparoro badana ina wawaya yavata kau tomotomowisi irutinisi ma saru gerogerorisi ikavara ma kwanatu ku matuketina inekiibau. I kayowana da Pol da Banabas ita~vokavakavarisi ma suwara kurisi ita~kapuni.

¹⁴Banabas da Pol sisiyina ivi~yanei da suwara ita~kapuna kurisi na ivi~nuwapoya kirakai. Tuna kubiine kii gara igosira ma iverau koroto ku kamosi ma ikiirara bo, ¹⁵“Turaturakai, avi kubiine weni berana koberaberi? Tokai na ke god ma wawayota tami nakanani. God vaghata na yawayawana, tuna dobu ma kunuma ma yegai ma aviyavisina kudubina kamosiyai iyamoni. Kakayokayowei da God varana biibiina koni~yanei ma koni~tumaghanei da weni berasi viviberosi kona~voterei. Iyamsi kegha!^z ¹⁶Mara katamaninai na God, dam kudubina ivoteresi da i ku kayokayowanai ivovokavakavara wapawapa. ¹⁷Ma kegha da mara nonowa ina matakira gwabimiyai emakamakai iyamna tuna kwamra ma bodu nununai garewa evereveremi ma yabayaba da vavai ghamana kopanapanani da nuwabiibiyai komakamakai. Nani berasi ivi~debei da tuna emakamakai ma ina agabiibai irakata tami kurimi.”

^z 14:15 Exod 20:11; Psa 146:6

¹⁸Pol da Banabas weni nakanani ivivi~sisiya ma ipiropiro kirakai da koroto ita~vonatanisi, iyamna i kayowana ghamana da ita~suwarisi. Ma kegha da ivonatanisi da kau ke iti~kiivunuwana.

¹⁹Nani murinai Jiu damsai viya Antiyok ma Aikoniyam kwanatusiyai inekiibau ma koroto nuwanuwasi itinavirai da nuwanuwasi ipughu Pol da Banabas kurisi. Ma koroto ivomiiri da Pol wakimiyai iraravi da ipeku ma inotai da irabobo. Ma itinakwarokwaroi da kwanatu ku kupuna itawanakiibuwei. ²⁰Ma vitumaghana damsai iriyesi da tupuwina imiirigwagwari ma Pol ivomiiri da yavata ku kwanatu irui. Mara itom na Banabas yavata ivi~ruwa inae ku Debe.

Pol da Banabas ivovira ku Antiyok, Siriya kamoni.

²¹Pol da Banabas Debe kwanatunai Keriso varana biibiina idimei da koroto ghamana nuwanuwasi itinavirai da Yesu Keriso ivi~tumaghane. Ma nani murinai ivovira ku Litra, ku Aikoniyam ma ku Antiyok Pisidiya dobuna kamoni. ²²Ma kwanatu nununai Keresiyana ikiikiiepepisi da i nota iti~rewapana ma sisiya biibiisi itereterei da i vitumaghana ita~vokikini. Ma ivonesi bo, “Vitumaghana damta nuwapoya bogii ma bogiyyai tapanapanani da God ina ku vikiivavona tarui.” ²³Ma bade kwanatu nununai ekalesiya kii vinoraveraveyana ivinevinesi. Ma ivivi~siya ma iniponipowana da iyavo kava ivinevinesi na Bada ku imana itereterei. Ti i nota ma i vitumaghana na Bada Yesu kava kurina itereterei.

²⁴Ma Pisidiya dobuna ine yavui na muriyai irui ku Pampiriya dobuna, ²⁵na Pega kwanatunai idima ikovi na ikiibau ku Ataliya kwanatuna. ²⁶Ma ku waka igeru da Ataliya ikiibutawei ma inae ku Antiyok Siriya dobuna kamoni. Karenai nani kwanatunai ivomiiri da baba ivi~karei, tuna kubiine ivovira nake. Rorova kava vitumaghana damsai Antiyok kamoni Pol da Banabas God ku imana iteresi ma ivonatawesi da ina biga ita~berai. Ma wekarakava God ina agabiibiiyai nani bigana ivi~kovini na ivovira kurisi.

²⁷Inekiibau ma vitumaghana damsai ikwaturiyariyesi da God aviyavisina i biga kamoni iberai na kudubina ivonaveresi. Ma kamoni ivonesi da God ikikava kupuna damsai i keta ivotawei da Keriso ivi~tumaghane. ²⁸Vaghina ma nani dobunai imakii kirakai vitumaghana damsai yavata.

Vitumaghana damsai i dughu Jerusalem kamoni.

15 ¹Tomotomowa viya Judiya dobunai inae ku Antiyok kwanatuna ma vibeyebeyena ivi~karei vitumaghana damsai kurisi. Ivonesi bo, “Moses ina vonaviyoyovana kota~nunuri da kwimata bekami kota~tuviviratawei. Ke kona~berai na Keriso ke ini~yawasimi.”^a ²Weni

^a 15:1 Lev 12:3

sisiyina kubiine Pol da Banabas, Judiya damsi yavata ivi~gamowana ma ivi~vonapasipasiyana. Tuna kubiine vitumaghana damsi Pol da Banabas ma Keresiyana viya ivinesi da ita~nae ku Jerusalem da weni vikawapatina kubiine aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana ita~kitisi.

³Vitumaghana damsi Pol da Banabas ma wawaya viya ivonatawesi inae ku Jerusalem ma i baba kamona irui da vitumaghana damsi Ponisiya ma Sameriya dobusi kamona ivi~akovisi da kupuna damsi Yesu ivi~tumaghane. Ma i vonaverena kubiine na vitumaghana damsi nuwanuwasi ibiibii kirakai. ⁴Inekiibau ku Jerusalem na aposol, Keresiyana ma kii vinoraveraveyana ivomiiri da ivi~kiikiwesi. Ma Pol da Banabas vonaverena iterei da God aviyavisina i biga kamona iberai. ⁵Ma Peri damsi viya Yesu ivivi~tumaghane na ivomiiri ma ivonakiiyaragha bo, “Kupuna damsi Yesu ina~kivini na tavonesi da ina~tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana ina~votekateke yavui.”

⁶Ma aposol da Keresiyana kii vinoraveraveyana ivi~kiidaburana da weni vikawapatina iti~dughuwei. ⁷Ivi~sisiya kirakiyei ma muriyai Pita ivomiiri ma ivonesi bo, “Varevaresiku, koakovi da rorova kava tota kamotiyai God ivineku da ata~dima kupuna damsi kurisi da taku kawakuwai Yesu varana biibiina iti~yane ma iti~tumaghane.” ⁸Ma God, ina kina kava nuwanuwata kamona iakovi. Ma ivi~debei da kupuna damsi ekayokayowesi, iyamna ikikava tota Jiu damta Kanuma Vovokaravina ivereta na bade nakanani iveresi. ⁹God kurina na Jiu damta ma kupuna damsi na sago, iyamna i vitumaghana kubiine na i bera beroberosi inotatawei da nuwanuwasi yagharisi. ¹⁰Avi kubiine koberabera tovonni da God kota~rubui? Rorova ita kaekiki mau da ipisi kurita na Moses ina vonaviyoyovana gwabitiyai ma kudubita tabera kavai da kata~nunura bubuni. Ma avi kubiine ami kayowana da vitumaghana damsi vusi na Moses ina vonaviyoyovana ita~nunuri? Weni vitana ke ku tepasi kona~terei. ¹¹Kegha taweyana! Takovi da ita vitumaghana kubiine na ita Bada Yesu ina agabiibai irakata da yawasa makamakii nonowina ivereta. Ma kupuna damsi bade nakanani.”

¹²Ma ke sago wawaya sisiya ku tepana ita~terei. Nani murinai korotona ivoguguba ma Pol da Banabas i baba ivi~sisiyei. Ivi~mamataru kurisi da ikikava God ina rewapanai bera ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai kupuna damsi kamosiyai. ¹³Ivi~sisiya ikovi na Jemes ivomiiri ma ivona bo, “Varevaresiku, kovi~yaneku. ¹⁴Saimon Pita namada ivoneta da ikikava karenai God ivi~debe meyei da kupuna damsi nuwanuwasi iviia ma kamosiyai wawaya viya ivovinesi da ina wawaya. ¹⁵Peroperoveta i sisiya yavata ivi~kiisagoi ma nakanani igiruma da God ivona bo,

^b 15:7 Apos 10:1-43   ^c 15:8 Apos 2:4, 10:44

16 ‘Muriyai ana~vovira da David

ina vikiivavona iwapa na tuna ana~ruepa meyei,
tuna nakanani ma numa gharavuna ana~vovunaghi
da ana~vowa meyei.

17 Weni berana ana~berai da dam ma dam peyarisi taku Bada
inekwiku.

Ma kupuna damsi kaku vava ini~tumaghanei da ti na taku aku
wawaya.

18 Rorova mara katamaninai ivi~karei da ku karako na Bada
evonavoneta da weni berasi ina~berai.’^d

19 Ma Jemes ina sisiya ikwapanatini ma ivona bo, “Kupuna damsi
viya wekarakava i nota God kurina etereterei. Ke ata~kayokayowei da
i nota tapiroi. 20 Tuna kubiine tavonesi da ke Moses ina vonaviyoyovana
kudubina ina~nunuri. Tagiruma kurisi da bera viya kava ke ina~berai.
Sago na vavai da siya wawaya kokoitau kurisi isuware na suwarina
ke ina~kani, iyamna puyapuyakina. Ma kana viruwa na ke meyani
ini~pekana wapawapa. Ma kana viaroba na tara ke ina~kani ma
turina na ghamoghamo kayo kukupotana ke ina~kani, iyamna tarana
uyuwina kamonai.^e 21 Ita~biibai da kupuna damsi na weni berasi kava
ita~nunuri, iyamna namadani kava wawaya kwanatu nununai Moses ina
vonaviyoyovana edimadime. Ma mara nonowa viyakam marasiyai kiki
numasi kamonai iyiyavi.”

Kupuna damsi itumaghana na kurisi igiruma.

22 Nani murinai aposol, Keresiyana kii vinoraveraveyana ma
vitumaghana damsi kudubisi Jerusalem kamonai ivi~dughu. Ma nota
iterei da wawaya ruwa ivinesi da Pol da Banabas yavata ita~vonatawesi
ku Antiyok. Judas (kana vava sago na Basabas) ma Sailas ivinesi. Weni
tomotomowisi ivi~ruwa na vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana.

23 Ma weni nakanani igiruma da ita~vonatawei,

“Tokai aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na
varevaresikai kurimi kagirugiruma. Tami, kupuna dami
vivotumaghanimi Antiyok kwanatunai, ma Siriya da Silisiya dobusi
kamonai.

Kiiwa kiiwa.

24 Sisiya kavi~yanei da wawaya viya kamokiiyai ikiibau kurimi
na akii vivaghina ke kata~veresi. Ma aviyavisina ivivi~sisiyei
kurimi na ami nota ipiroi ma ivi~notaragharaghimi. 25 Tuna kubiine
kavi~dughu ma wawaya kavinesi da kana~vonatawesi kurimi,
turaturata biibiisi Banabas da Pol yavata ina~nae. 26 Ti na ivere

^d 15:16-18 Amos 9:11-12   ^e 15:20 Exod 34:15-17; Lev 17:10-16, 18:6-23

meyesi ita Bada Yesu Keriso kubiine. ²⁷Vaghina ma Judas da Sailas kana~vonatawesi kurimi da aviyavisina kagirumi na bade kawasiyai ina~vonaveremi. ²⁸Kavi~nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina yavata kavi~vaghinei da bera viya kava ke kona~berai. Ma ke sago vita ku tepana kana~terei da kona~kavari. ²⁹Kokoitau kana suwara, tara ma ghamoghamo kayo kukupotana ke kona~kani, ma ke koni~pekana wapawapa. Ita~biibai da weni berasi kavonavonemi na ke meyani kona~berai.

Vaghina, tuna kava ma kiiwa kiiwa.”

³⁰Ma totomowisi ivi~ruwamaruwa ivonatawesi da ioru ku Antiyok. Nani dobunai vitumaghana damsi kudubisi ivi~kiidaburana ma nani girumina Jerusalemwai ikavarapiyei na iveresi. ³¹Ivi~yavi ma nuwanuwasi irukiiepepai ma ivi~nuwabiibii kirakai. ³²Ma Judas da Sailas imakai ma mara nonowa sisiya biibiisi vitumaghana damsi ivonavoveresi, iyamna i puyo God gwabinai iviia da ti na peroperoveta. Tuna kubiine wawaya ikiikiepepisi ma nota rewapana ivereveresi. ³³Ma gwabisiyai imakai mara gisina gurina ma muriyai vitumaghana damsi ivi~biibinisi ma nuwanubiiyai ivonatawesi ivovira i wawaya kurisi, ku Jerusalem. ³⁴(-) ³⁵Ma Pol da Banabas na Antiyok kamona i imakai da wawaya viya yavata Bada Vonana ivivi~beyebeyena ma idimadime.

Pol da Banabas ivi~bogebogesi.

³⁶Ke mara gurina ma Pol, Banabas ivonei bo, “Tavovira da kwanatu nununai varevaresita tarugenarisi. Rorova Bada Vonana tadime i kurisi na akovisi taviia da ikikava emakamakai.” ³⁷Ma Banabas ina kayowana da Jon Mak ita~rutini da yavata ita~nae. ³⁸Ma Pol inotai da ke ita~biibai, iyamna Pampiriya dobunai ibigabiga ma i biga kamona i na Jon Mak ivi~muritina ma ikuyowesi.^g ³⁹Tuna kubiine Pol da Banabas ivi~vonapasipasiyana da ivi~bogebogesi. Banabas, Mak irutini ma waka ere kukana igeru da inae ku Saipras. ⁴⁰Ma Pol, Sailas ivinei da iti~kaeturanei. Ma vitumaghana damsi Pol da Sailas ivi~biibinisi, Bada ku imana iteresi da ina agabiibai gwabisiyai ina~makai. Ma ivonatawesi inae. ⁴¹I baba kamona i irui ku Siriya ma Silisiya dobusi da vitumaghana damsi irugenarisi ma sisiya biibiisi iterei da i nota ivi~rewapana.

Timoti, Pol da Sailas yavata ibaba.

16 ¹Pol inae ku Debe kwanatuna ma muriyai ku Listra kwanatuna da vitumaghana wawayina sago kana vava Timoti ipanani. Ina

^f 15:34 Mara katamanina i giruma damsi peyarisi ves 34 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Sailas Antiyok kamona i ikuyowesi.’ ^g 15:38 Apos 13:13

maduwa na Jiu wavine ma Keriso ivivi~tumaghanei, ma ina mamai na Grik tomowa. ² Vitumaghana damsi peyarisi Listra ma Aikoniyam kwanatusi kamoni na ivonavona da Timoti na wawaya kiimatanina ma ikawabiibiyei. ³ Pol, Timoti ita~rutini yavata ita~nae, tuna kubiine ina kayowana da Timoti kwimata bekana ita~tuviviratawei ma Timoti ivi~vaghinei, iyamna nani dobunai Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti ina mamai na Grik wawaya. ^h ⁴ Muriyai kwanatu nununai ibaba na sisiya bagibagisi itereneyei da vitumaghana damsi ita~votekateka bubuni. Sisiyisi na aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamoni gwabisiyai iviyya. ⁵ Ma vaghina ekalesiya kwanatu nununai i vitumaghana ivi~rewapana, ma mara nonowa wawaya vusi vitumaghana ivivi~karei da ku kamosi irui da i koroto irakarakata.

Masedoniya tomowa mekeyuna Pol kurina irumataru.

⁶ I baba kamoni na Pol turaturana yavata Pirigiya ma Gareisiya dobusi ine yavui. Ma ke ita~nae ku Eisiya dobuna da ita~dima, iyamna Kanuma Vovokaravina itarapaparisi. ⁷ Ma Misiya dobuna ina ku parata inekiibau na ibera tovoni da ku Bitiniya dobuna ita~rui ma kegha, Yesu Kanumina itarapapara meyesi. ⁸ Vaghina ma Misiya kamoni ibaba maninina inae da ku Troas kwanatuna inekiibau. ⁹ Ma nani didibarinai God Masedoniya tomowa mekeyuna ivonatawei Pol kurina. Ikita da tomowina imiimiiri ma kurina ivi~nowi bo, “Pol, kadamana ku Masedoniya dobuna da kuni~vitekai.” ¹⁰ Pol nani mekeyuna ikitai ikovi na vaghina ma yaghiyaghinai akii sawara kayuna ma kavomiiri ku Masedoniya. Kanotanotai da God ikwatukai da varana biibiina nani damsi kurisi kata~dimei. ⁱ

Pilipai kwanatunai Lidiya ivi~tumaghana.

¹¹ Troas kamoni waka kaviiya da kadamana ku nuwa sago kana vava Samotires. Mara itom na kadamana ku Neyapolis kwanatuna. ¹² Ma nani dobunai kawota ma karui ku Pilipai. Masedoniya dobuna kamoni Rome damsi ivivi~badesi na Pilipai tuna i kwanatu ghamana sago. Nani dobunai kamakai mara gisina. ¹³ Viyakam maranai kwanatu kakiibutawei da kanae ku okowa. Jiu damsi i nipowana gawarina kata~panani. Ma okowa baranai na wivine ivivi~dughu na kanae da

---

^h **16:3** Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti gisina na kwimata bekana ke ita~tuviviratawei. Ma Timoti, Pol yavata ita~baba ma ita~dima na Moses ina vonaviyoyovana ita~nunura bubuni da tuna na Jiu vaghata. Mikeda Timoti ke ita~tuviviri na Jiu damsi ke iti~vaghinei da i kiki numasi kamoni ita~dima. ⁱ **16:10** Weni dobunai Luk ivi~karei da Pol mau yavata ibababa. Tuna kubiine igiruma bo, “akii sawara kayuna ma kavomiiri.”

kurisi kavi~sisiya. ¹⁴Ma iyavo kava ivivi~yana na kamosiyai wavine sago kana vava Lidiya. Tuna ina kwanatu Tayatira ma ina biga da gara biibii kirakiisi ivivi~gimarei.^J Ma tuna wavinena na mara nonowa God ivovokavakavari. Ma Pol ina sisiya ivivi~yanei ma Bada nuwanuwana ivotawei da ivi~tumaghanei. ¹⁵Lidiya ma ina rakaraka ma wawaya iyavo kava gwabinai ivivi~makiiyana na peyaris ibabataito. Ma ivonekai da kata~nae ina ku numa. Ivona bo, “Kona~notai da taku Bada aitumaghanei na tanae aku ku numa da tami kaku numataya.” Ivona kirakiiyekai kubiine na yavata kanae.

Pol da Sailas ku gabura iteresi.

¹⁶Mara sago kanenae ku nipowana gawarina da bigabiga wavinena kapanani, tuna gwabinai kanuma berona irunuma. Kanumina ina rewapanai na bera karakava da ita~tupuwa na namada ivivi~debei. Akova gavugavusi gwabinai kubiine na wawaya mane ghamana kana koyakoyagha ivivi~miiyesi da wavinena ina sisiya iti~yanei. ¹⁷Ma nani wavinena Pol ma tokai ikivikiviniikai ma ikiikiirara bo, “Weni damsi na God Kiidamo Makamakiina ina vovobigabiga. Evonavonemi da tami ikikava yawasa makamakii nonowina kona~panani.” ¹⁸Mara nonowa weni sisiyina iberabera da Pol nuwanuwana ipughu ma imiiritavire da kanuma berona ivonei bo, “Yesu Keriso avanai avonavonem da wavine kekiibutawei.” Ma kanuma berona yaghiyaghinai wavinena ikiibutawei da inae.

¹⁹Maranai kana koyakoyagha ikitai da i mane kana keta igudui na Pol da Sailas ivotanisi ma itinaveraveruwesi inae kwanatu babadisi kurisi. ²⁰Ma vitupavira babada ku maghinosi iteresi ma ivonesi bo, “Weni tomotomowisi na Jiu damsi. Ma ipisi da ita kwanatu kamoni i sisiya eberabera da wawaya inotaragharaghisi. ²¹Tota na Rome damta ma i vibeyebeyena kata~kivini na ita kiki kati~kiigiyei, tuna kubiine ke kati~vaghinei.” ²²Ma koroto ghamana ti bade ivomiiri da Pol da Sailas iyeghayeghisi.

Ma vitupavira babada i wawaya ivonesi da Pol da Sailas kii gara ivi~tinasikeyana ma kiiyai iravisi. ²³Ivi~kiigudeyanesi ikovi ma ku gabura iteresi. Ma gabura badana ivonei da ita~pota bubunisi da ke ita~verau. ²⁴Gabura badana weni sisiyina kubiine na numa ku kamovaghina iteresi ma kaesi ikuta da ke kovokovoghina da ita~verau.

²⁵Nubakutuva punai Pol da Sailas iniponipowana ma itavotavora, God ivovokavakavari. Ma iyavo kava gabura kamoni ivivi~makiiyana na ivivi~yanesi. ²⁶Kadenima nukenuke ghamanakina gabura numana

---

^J 16:14 Tayatira damsi sisei sago ivivi~tavi da ‘dye’ iyamoyamoni, kana kita dugadugarina bo ‘purple.’ Gara ivovokutuvi na kitana ibiibii kirakai da mumurisi kava igimagimari.

inukei. Ma yaghiyaghinai matuketa peyarina itamotate, ma gabura damsii kii chein ivi~tamotaweyana. ²⁷Gabura badana irumataka ma ivomiiri ita~kita da matuketa peyarina kawabonabonaghisi. Ma inotai da gabura damsii peyarisi ivi~veraveruwana na ina seri itina yavui da tuna mani iti~rabobo meyei.^k ²⁸Ma Pol ikiirara, “Ke kuni~rabobo meyim! Peyarikai na weni!”

²⁹Gabura badana yasegana kubiine ivi~kwatu. Ma iyabumana kirakai da iverau irui ma ere kirokironona Pol da Sailas maghinosiyai itawotei. ³⁰Ma irutinisi ikiibau ma ivonesi bo, “Babada, aviyavisina ana~berai da yawasa ana~panani?”

³¹Pol da Sailas ivonapotei bo, “Bada Yesu kuni~tumaghanei na yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Tam ma am rakaraka yavata.”

³²Ma Bada vonana idimei kurina ma ina rakaraka kurisi. ³³Namanaki da didibara basunai ma gabura badana Pol da Sailas irutinisi maninina inae da kii gubaga ikowa. Ma yaghiyaghinai ina rakaraka yavata ibabataito.

³⁴Nani murinai irutinisi ighae ina ku numa ma vavai iveresi da ikam. Ma tuna ina rakaraka yavata ivi~nuwabiibii kirakai da God ivi~tumaghanei.

³⁵Mara itom na vitupavira babadisi potapota wawayisi ivonatawesi gabura badana kurina, ita~vonei da Pol da Sailas ita~votawesi ita~nae.

³⁶Vaghina ma gabura badana Pol ivonei bo, “Babada sisiya ivonatawei da tam ma Sailas kana~votawemi. Kokiibau da nuwanubiiyai konae.”

³⁷Ma Pol potapota wawayisi ivonesi bo, “Tokai na Rome damkai ma ke aviyavisina berona kata~berai. Avi kubiine ke iti~tupavirekai ma debiiyai ivi~kiigudeyanekai ma ku gabura iterekai? Avi kubiine i kayowana da gavunai ina~vonatawekai? Kegha! Kwanatu babadisi ti mani ina~pisi da ina~rutinikai kana~kiibau.”

³⁸Potapota wawayisi Pol ina sisiya ivi~yanei ma inae da vitupavira babadisi ivonaveresi. Akovina iviia da Pol da Sailas na Rome damsii na iyabumana kirakai. ³⁹Vaghina ma inae kurisi da nuwanuwasi ikiivipikapikai ma gaburai irutinakiibuwesi ma ivi~nowi kurisi da kwanatu ita~kiibutawei. ⁴⁰Pol da Sailas gabura ikiibutawei na inae Lidiya ina ku numa. Ma nani dobunai vitumaghana damsii yavata ivi~kiidaburana ma sisiya biibiisi iveresi da i nota iti~rewapana, ma ikuoyewesi inae.

Pol idima Tesalonika kwanatunai.

17 ¹Pol da Sailas ibaba da ku Ampiporis kwanatuna ma maninina inae da ku Apoloniya kwanatuna da bade maninina inae ku Tesalonika kwanatuna irui. Ma nani dobunai Jiu damsii i kiki numana

^k 16:27 Gabura badana ina biga ke ina~bera bubuna da gabura makamakiisi ina~verau na kovoghina na rabobo.

sago imakamakai. ²Pol ina bera da meni ku dobuna ina~rurui na ina~nae ku kiki numana. Tuna kubiine Tesalonika kwanatunai taparoro aroba imakai ma viyakam marasi nununai na irurui ku kiki numana da wawaya kurisi God vonana iyamna vaghata ivivi~mamatarei. ³Sisiya kiimatana ivi~debei da giruma katamana kamoni vonaverena iterei da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ita~vokwarakwara ma ita~rabobo ma bade rabobowai ita~vomiiri. Ivonesi bo, “Weni wawayina Yesu aisisiyei kurimi, tuna na God ina Vivinevine Wawayina.” ⁴Vaghina ma Jiu damsi viya nuwanuwasi itinavirai da Yesu ivi~tumaghane ma Pol da Sailas kurisi ikapu. Ma Grik damsi peyarisi yavata, ti namada God ivovokavakavari ma wekarakava Yesu ivi~tumaghane. Ma kamosiyai na wivine avatetesi viya na yavata.

⁵Ma Jiu damsi inuwakapi na ikiibau ku keta bada da ivi~dirigiigai, wawaya beroberosi ma babawapawapasi kava iviinisi. Ma iberai da koroto ghamana iwagiyesi da kwanatu kamoni ikiikiirara ma wawaya ivivi~kiitabirana. Ma koroto iverau da Jeison ina numa ikuni ma igavovori, Pol da Sailas iekwisi ma ita~viinisi da koroto ku imasi ita~teresi. ⁶Ma ke ita~pananisi kubiine na Jeison ma vitumaghana damsi viya yavata itinakiibuwesi ma itinaveraveruwesi kwanatu babadisi kurisi. Ma ivivi~kiirareyana bo, “Pol da Sailas berona eberabera da dobu kudubina ikuvirei! Ma wekarakava irui ita ku kwanatu ⁷ma weni tomowina Jeison itinariyesi ina ku numa. Pol weni wawayisi yavata Kiiwavo Sisa ikawakiikiyei, iyamna evonavona da kiivavo sago emakamakai, kana vava Yesu.” ⁸Koroto ma kwanatu babadisi Jiu damsi ivi~yanesi na nuwanuwasi ipirotawetawei. ⁹Ma kii kovogha kubiine mane ruvana iterei na Jeison ma vitumaghana damsi ivoruvai ma kwanatu babada iveresi. Ma tuna igudusi da mara muriyai weni berana ke ina~bera meyei. Ma vaghina ivonatawesi inae.

Bereya kwanatuna kamoni.

¹⁰Ma vitumaghana damsi ikoyagha da didibara Pol da Sailas ivonatawesi inae ku kwanatu sago kana vava Bereya. Inekiibau ma Jiu damsi i ku kiki numana irui. ¹¹Ma Bereya damsi na wawaya biibiisi ma nuwanuwasi vovotawena, ke Tesalonika damsi nakanani. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinai Keriso varana biibiina ivivi~yanei. Ma mara nonowa giruma katamana ivivi~yavi ma iekwekwai da Pol sisiya itereterei na vonavaghata bo kegha. ¹²Ma wawaya peyarisi Bereya kamoni ivi~tumaghana, Jiu damsi ma Grik tomotomowa peyarisi ma bade Grik wivine avatetesi viya. ¹³Ma Jiu damsi Tesalonika kamoni Pol ivi~kawapatei na akovina iviini da God vonana idimadime Bereya damsi kurisi. Tuna kubiine ivomiiri inae ku Bereya ma reso ivi~karei, ma sisiya iberai da koroto nuwanuwasi ipirotawetawei da nuwanuwasi

ipughupughu Pol kurina. ¹⁴Ma vitumaghana damsi yaghiyaghina Pol ivonatawei ikiibau ku kikira da ita~geru. Ma Sailas da Timoti ivoteresi da Bereya kamoni imakai. ¹⁵Ma totomowa viya Pol ivi~kaeturanei inae ku Atenisi kwanatuna. Muriyai da totomowisi ita~vovira ku Bereya na Pol ivi~varavarisi da Sailas ma Timoti ita~vonaviyaghiyaghinisi da ita~nae ku Atenisi, Pol kurina.

Atenisi kwanatuna kamoni.

¹⁶Pol Atenisi kamoni Sailas da Timoti ikoyakoyaghisi na ikitai da kwanatu kamoni kokoitau ipeyari kirakai da ina nuwapoya irakata. ¹⁷Tuna kubiine kiki numana kamoni ivi~karei da Jiu damsi ma bade Grik damsi viya God ivovokavakavari na kurisi ivivi~beyebeyena. Ma bade mara nonowa vigimara gawarinai iyavo kava nani dobunai ipanapananisi na ti kurisi ivivi~beyebeyena. ¹⁸Nani kamoni Epikuriya damsi ma Sitoiki damsi Pol yavata ivivi~vonapasipasiyana. Pol ina dima kamoni na ikikava Yesu irabobo ma bade ivomiiri na tuna ivi~sisiyei. Ma nani damsi ti mani kamosiyai ivi~tarakiyana bo, “Weni kawa neghaneghana imaghinopapapara na aviyavisina isisiyei?” Ma viya ivonavona bo, “Agunai dobu viruwa damsi i god isisiyesi.” ¹⁹Vaghina ma Pol irutinaneysi i ku dughu gawarina, dobuna kana vava Ariyopagas.¹ Ma kwanatu babadisi ivi~tarakiyanei bo, “Tam am vibeyebeyena vuna kisisiyei na ikikava? ²⁰Bera viya kuvi~sisiyei na kaveyaveyiyei ma kakayokayowei da akovina kata~vii bubuni.” ²¹Mara nonowa Atenisi damsi peyarisi ma dam viruwa Atenisi kamoni na i kayowana ghamana da bera ma nota vusi ina~viviyanai ma ina~vividughu kupomei.

²²Vaghina ma Pol kwanatu babadisi maghinosiyai ivomiiri ma ivona bo, “Akitakitimi da tami Atenisi dami na nuwanuwami kudubinai ami vokavakavara na kokoitau bogii ma bogiyai kurisi kotereterei. ²³Ami kwanatu kamoni ababa na ami suwara kii kema ipeyari kirakai akitai. Ma kemana sago tepanai na kogiruma bo, ‘God sago ke katakovi na ina gawara vovokaravina weni.’ Nani God na ke kotakova bubuni ma kegha da kosuwawara kurina ma kovovokavakavari. Nani God na kurimi ani~sisiyei. ²⁴God na dobu ma bera kudubina kamoni iyamoni ma tuna dobu ma kunuma kana bada. Tuna kubiine wawaya taparoro numasi eyamoyamona na God vaghata ke nani numasi kamosiyai ita~makamakai.”^m ²⁵Tuna yawasa ma bera kudubina everevereta, tuna kubiine ke sago aviyavisina ita~vadivadiyei da wawaya imasiyai ina~yamoni. ²⁶Karevaghinai tomowa sago kava iyamoni ma nani

¹ 17:19 Ariyopagas: Ariyopagas na koya sago kana vava, tuna Atenisi kwanatuna kamoni. Ma tuna koyana tepanai na kwanatu babada i dughu gawarina. ^m 17:24-25 1Kgs 8:27; Isa 42:5; Apos 7:48

tomowinai na wawaya itupuwa da dam bogii ma bogiiyai ma dobu kudubina imakii yavui. Tuna ina kina kava wawaya kii mara iterei ma bade i parata iterei da meni dobunai kava iti~makiiyana. ²⁷Bera peyarina God iberai da wawaya tuna itekwai. Ina kayowana da wawaya ita~vororona kurina ma damina ita~viyya. Ma God na ke rabaraba, peyarita gwabitiyai. ²⁸Wawaya sago ivona bo,

‘God ina rewapanai da tota tidagudagu ma yawawayata tamakamakai.’

Ma ami giruma wawayina sago ivona bo,

‘Tota na God natunatuna.’

²⁹Tota natunatuna kubiine na ke tanotai da tuna na kokoitau nakanani. Nani sawarisi na gold bo silva bo wakimiyai wawaya i nuwagiurai ma imasiyai eyamoyamoni. ³⁰Rorovani kava God ikitai da wawaya ke itakovi da aviyavisina eberabera, tuna kubiine i bera neghaneghasi ikitatawei. Ma karako na sisiya bagibagina everevereta da wawaya kudubita dobuwai ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei. ³¹Ma kana mara vaghata iterei da vonavaghata tepanai wawaya kudubisi ini~tupaviresi. Ma tomowa sago kiimatanina ivinei da nani vitupavirana ini~gayamei. Ma iberai da tomowina rabobowai ivomiiri, ivi~matakira wawaya kurita da tuna na ina Vivinevine Wawayina.”

³²Ma kwanatu babadisi Pol ina sisiya ivi~yanei da wawaya rabobowai ivomiiri na ivi~namei ma ivonaviiviiyakei. Ma wawaya viya ivona bo, “Akii kayowana da kade mara sago kuta~vovira da weni notasi kuti~sisiya meyei.” ³³Vaghina ma Pol nani dughuna ikiibutawei ma inae. ³⁴Ma wawaya viya Pol iwagiyei ma Yesu ivi~tumaghanei. Kamosiyai na tomowa sago kana vava Diyonisias, tuna kwanatu badana sago, ma wavine sago kana vava Damarisi ma bade wawaya viya yavata.

Korint kwanatuna kamonai.

18 ¹Weni berasi murinai Pol Atenisi ikiibutawei da inae ku Korint kwanatuna. ²Ma Korint kamonai Jiu tomowa sago ipanani, kana vava Akwila, ina dobu Pontas. Akwila kawana Pirisera yavata wekarakava Itali dobuna ikiibutawei da ipisi ku Korint, iyamna Rome damsai i kiivavo ghamana Korodiyus na Jiu damsai ikwavinisi, ivonakiiyaragha da peyarisi Rome kwanatuna ita~kiibutawei. Ma Pol inae da Akwila da Pirisera ita~kitisi. ³I biga da gara ipopopo da yobe iyamoyamona. Ma Pol bade yobe popopo wawayina, tuna kubiine mara gurina gwabisiyai imakai da ibiga patapata. ⁴Ma viyakam marasi nununai Pol irurui ku kiki numana. Ma Jiu ma Grik damsai yavata sisiya ivivi~taghegheyanai. Ina kayowana da nuwanuwasi ita~tinavirai da Yesu iti~tumaghanei.

⁵Ma Sailas da Timoti Masedoniya dobuna ikiibutawei ma ipisi ku Korint. Nani maranai Pol yobe popo bigana ivoterei da mara nonowa

God varana biibiina idimadimei Jiu damsi kurisi. Ma ivivi~beyebevena kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. ⁶Ma Jiu damsi viya Pol ivonavikoniyei ma ivi~avaberowei. Tuna kubiine Pol maghinosiyai kana gara popokuna ikiirighi. Ma ivonesi bo, “Rabobo berona kona~panani na damidamina! Ke koni~wavuku. Karako na ana~voteremi da kupuna damsi kurisi ana~dima.” ⁷Vaghina ma Pol ivoteresi. Nani murinai tomowa sago ina numiiyai idimadima, tuna kupuna tomowina kana vava Titiyas Jastas. Ina numa na kiki numana ririnai ma mara nonowa God ivovokavakavari. ⁸Krispas, tuna kiki numana badana ma ina rakaraka yavata kudubisi Bada Yesu ivivi~tumaghanei. Ma Korint damsi peyarisi Pol ivi~yanei na Bada vitumaghanina ivi~karei da ibabataito.

⁹Didibara sago Bada ivi~sisiya Pol kurina, ivonei bo, “Ke kuna~yabumana da kuni~kawapotapota. Am dima kevi~marapatei. ¹⁰Taku akoyakoyaghim da ke sago wawaya ina~ravim bo inivisi ina~verem, iyamna weni kwanatunai na aku wawaya ipeyari kirakai.” ¹¹Vaghina ma Pol Korint kamoni imakamakai da madegha sago ma nawaravi miikovimaruwa kamoni God vonana biibiina ivivi~beyebeyesi.

¹²Akeya dobunai Gariyo ivivi~bada ma nani maranai Jiu damsi viya ivi~kiikapusi da Pol ipaniya na irutini inae Gariyo kurina vitupavirena kubiine. ¹³Ma ivonei bo, “Weni tomowina taravatu ivi~kiigiiyei na wawaya kurisi ivi~beyebevena da vokavakavara God kurina na ke kana keta nununai.”

¹⁴Pol ivomiiri da iti~sisiya, ma kegha da Gariyo Jiu damsi ivonesi bo, “Weni tomowina mikedda berabero gisina bo ghamana ita~berai na taku aku biga da ati~yanemi. ¹⁵Ma weni nuwapoyina na sisiya ma wawaya kii vava ma tami Jiu dami ami vonaviyoyovana koigamowanei. Tuna kubiine tami mani kovi~maniniya. Ma taku na weni nuwapoyina ke ani~tupavirei.” ¹⁶Vaghina ma Gariyo ikwavinisi da vitupavira numana ikiibutawei. ¹⁷Ma nani numana maghinonai koroto ghamana ivomiiri da kiki numana badana Sostenis ivotani ma piideyai ivowai. Ma Gariyo ke iti~nuwapoyei.

Pol ivovirame ku Antiyok.

¹⁸Pol mara gurina Korint kamoni imakai. Muriyai ikiibau ku kwanatu kana vava Senkiriya ma nani dobunai uyawina igharitawei, ivi~matakira da vonakiiyapa bagibagina sago Bada kurina na ivi~koviya. Vaghina ma vitumaghana damsi ikuyowesi da Pirisera ma Akwila yavata ku waka ere kukana igeru ma ivomiiri ku Siriya dobuna.ⁿ ¹⁹Keta borinai ku Epesas kwanatuna inekiibau, ma nani dobunai Pirisera da Akwila ivoteresi.

ⁿ 18:18 Num 6:18

Ma Pol ina kina kava irui ku kiki numana da Jiu damsi yavata sisiya ivi~ghegheyanei. ²⁰Ma damsi ivonei da yavata ita~makai mara gisina gurina ma Pol ivona bo, “Kegha.” ²¹Ma ita~kuyowesi na ivonesi bo, “Mikeda God ini~vaghinei na kara mara sago ana~vovira.” Ma ku waka ere kukana igeru ma Epesas ikiibutawei. Ma Pirisera da Akwila na Epesas kamona imakai.

²²Inekiibau ku Sisariya kwanatuna da iwota. Ma irui ku Jerusalem da ekalesiya nani dobunai ivi~kiikiiwesi. Ma ibaba inae ku Antiyok kwanatuna. ²³Pol nani dobunai imakii gisina ma muriyai ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi kamona ine yavui. Ma vitumaghana damsi irugengarisi ma ivi~sisiya kurisi da nuwanuwasi ita~kiipepai.

Apolos Epesas ma Korint kamona.

²⁴Mara sago Jiu tomowa sago ku Epesas kwanatuna inekiibau. Kana vava Apolos ma ina kwanatu na Ariksandiriya. Tuna ina nuwagiura irakata ma giruma katamana iakova kirakiiyei. ²⁵Namada wawaya gwabisiyai Yesu ina keta akovina iviia. Ma nuwanuwana kudubinai idimadima. Ma Yesu ivivi~sisiyei na maninina kavakava. Ma babataito sago kava iakovi, tuna Jon ina babataito. ²⁶Ma kiki numana kamona ivi~karei da ere maghitepatorana idimadima na Pirisera da Akwila ivi~yanei. Ma ivi~kiikiiwei ma irutini i ku numa. Nani dobunai akova ku tepana iverei da God ina keta kudubina itakova yavui. ²⁷Mara sago Apolos ina kayowana da ita~nae ku Akeya dobuna da ita~dima. Tuna kubiine vitumaghana damsi Epesas kamona igiruma Keresiyana varevaresi Akeya dobunai kurisi. Ivonaveresi da Apolos ipipisi na ita~verupotei. Inekiibau ma iyavo kava God ina agabiibiyai namada ivivi~tumaghana na ti damsi ivi~vite kirakiiyesi. ²⁸Dughu ghamaghamasi kamona debiiyai Jiu damsi ivonavonatepatepanisi. Ma giruma katamana ivovotawei ivivi~yavi na tuna tepanai ivonavona bo, “God ina Vivinevine Wawayina kokoyakoyaghi na inekiibau, tuna na Yesu.”

Pol Epesas kwanatunai.

19 ¹Apolos na Korint kwanatunai imakamakai ma nani maranai Pol, Antiyok kwanatuna ikiibutawei. Ma ibaba da dobu viya dipiiyai ikiiyaraghi da ku Epesas inekiibau. Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya ipananisi. ^o ²Ma ivi~tarakiyanesi bo, “Maranai vitumaghana kovi~karei na Kanuma Vovokaravina damina koviiya bo kegha?”

---

^o **19:1** Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamona ma Antiyok kwanatuna na Siriya dobuna kamona. Pol ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi ikiiyaraghisi da ku Epesas kwanatuna, tuna kikirai Eisiya dobuna kamona.

Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tokai Kanuma Vovokaravina ke katakova tovonu. Ke meyani sisiyina kati~yanei.”

³Ma Pol ivi~tarakiyanesi bo, “Nakanani na meni babataitona koviiya?”

Ivonapotei bo, “Okowai, tuna Jon ina babataito.”

⁴Ma Pol ivonesi bo, “Jon ivi~beyebevena da wawaya i bera beroberosi itinimayei ma ita~miirikupukuputei na ita~babataito. Ma ivi~akovisi da tomowa sago karakava ina~pisi na tuna tomowina kati~tumaghanei. Tuna na Yesu.”^p

⁵Vitumaghana damsi weni sisiyina ivi~yanei na Bada Yesu avana i babataito. ⁶Ma Pol imana ku gayamisi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da kunuma gamosi bogii ma bogiyyai ivivi~sisiya. Ma sisiya God gwabinai iviiviiya na ivivi~debei. ⁷Ma damsi na ivi~12.

⁸Ma nawaravi aroba kamoni Pol mara nonowa irurui ku kiki numana ma ere tepatorana idimadima. Ina sisiya kiikiimatanisi itereterei, God ina vikiivavona ivivi~sisiyei da wawaya nuwanuwasi itinavirei. ⁹Ma wawaya viya kawakiikiisi na Pol ina sisiya ke iti~tumaghanei ma debiiyai Yawasa Ketana ivonaviiviiyakei. Tuna kubiine Pol kiki numana ivoterei, vitumaghana damsi irutinisi ma idamana ku numa sago, tuna na Tairanas ina vibeyebevena numana. Ma mara nonowa nani dobunai ivivi~beyebevena. ¹⁰Nakanani iberaberai da madegha ruwa ikovi. Ma iyavo kava Eisiya dobunai imakamakai na peyarisi Bada varana biibiina ivi~yanei, Jiu ma Grik damsi yavata.

Sikiva natunatuna.

¹¹God ina rewapanai na Pol bera ghamaghamasi iberaberai. ¹²Ma nani kamoni wawaya gara sinasinamisi Pol gwabinai iyuyuna ma inenae da gubagubagisi kurisi da nani garasiyai ikiikiitovonisi da kii gubaga iyawayawasa. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ikiikiibukuyowesi. ¹³Ma Jiu damsi viya i biga na ibababa da kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai irunuma na ikwavikwavinisi. Ma ti na ke Keresiyana ma kegha da ibera tovonu da Bada Yesu avana ita~kwavinisi. Ivonavona bo, “Pol, Yesu edimadime. Ma nani wawayina Yesu avana kakwavikwavinim. Kekiibau!”

¹⁴Ma totomowa miikovimaruwa na ti yavata weni berana iberaberai. Ti na Sikiva natunatuna. Ma Sikiva na Jiu damsi i taparoro badana ghamana. ¹⁵Mara sago kanuma berona tomowa sago gwabinai na ivonapotesi bo, “Yesu akovi ma Pol akovi, ma tami na iyavo?”

¹⁶Ma tomowina na kanuma berona ina rewapanai ivi~kapoka da nani totomowisi miikovimaruwa iravisi. Iravi kirakiyesi da iyusi

---

^p 19:4 Mat 3:11; Mak 1:4, 7-8; Luk 3:4, 16; Jon 1:26-27

kava numa ikiibutawei ma ere taratarasi ivi~veraveruwana. ¹⁷Ma Jiu da Grik damsi Epesas kamona na weni sisiyina ivi~yanei da iyabumana kirakai. Tuna kubiine Bada Yesu kana vava ivokaravei. ¹⁸Ma peyaris Bada ivivi~tumaghanei na debiiyai i bera beroberosi ivivi~mamatarei. ¹⁹Ma wawaya viya kiikirapusi ma yapuyapunesi na ti mani i kiirapu ma yapune bukasi iyuna da debiiyai ivi~daburi ma ikapuni. Mikeda nani bukasi kudubina iti~gimarei na 50~tausana silva mane riririghina ita~panani. ²⁰Weni berasiyai na Bada varana biibiina dobu inunui da ivi~rewapana.

Viruwaga ghamana itupuwa Epesas kamona.

²¹Weni berasi murina na Pol damina iviia da Kanuma Vovokaravina ina kayowana da ita~nae ku Jerusalem. Muriyai da ita~nae na nota iviia da Masedoniya ma Akeya dobusi kamona ita~baba da vitumaghana damsi ita~rugenarisi. Ma ivona bo, “Ana~nae ku Jerusalem na muriyai God ina~vonataweku ku Rome.” ²²Kana vivita ruwa, Timoti da Erastas, ivonatawesi ivi~nao inae ku Masedoniya dobuna. Ma Pol na Eisiya dobuna imakai mara gisana.

²³Ma nani marana Epesas kamona nuwapoya ghamana itupuwa. Wawaya ivi~karei da Yawasa Ketana ivivi~ghaviyei. ²⁴Grik damsi i god wavinena kana vava Artemis ma ina taparoro numana Epesas kamona. Tomowa sago kana vava Dimitriyas, tuna ina biga da sawara silva kiramina iyamoyamona, Artemis ina taparoro numana ivivi~bonebonei da wawaya igimagimari. Ina bigabiga wawayisi iyamoyamona ma ivivi~gimara da mane ghamana iviiviiya. ²⁵Tuna kubiine ina bigabiga wawayisi ma bade iyavo kava sawarisi iyamoyamona na peyaris ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Aku wawaya, weni sawarisiyai na mane ghamana taviiviiya. ²⁶Ma matamiyai kokitakitai ma tinimiyai koiyanei da nani tomowina Pol wawaya peyaris nuwanuwasi itinavirai da vokavara ketana bogiiyai ekivikivini, Epesas kwanatunai ma bade Eisiya dobuna kamona. Evonavona da kokoitau wawaya imasiyai eyamoyamona, ti na ke god vaghata. ²⁷Weni berana takitaruvai da kokoitau yamoyamona wawayita kata vava ke ina~bero ma ita mura ketana ina~gudui. Ma ke tuna kava. Bade ita god wavinena Artemis ina taparoro numana ina~kiiviberoi. Wekarakava wawaya Eisiya ma dobu ku kudubina kamona Artemis erurunomei ma takitaruvai da ina vidadana ke ina~kovi.”

²⁸Ma nani korotona Dimitriyas ina sisiya ivi~yanei na nuwanuwasi ipughu ma kiirara ivi~karei, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” ²⁹Vaghina ma wawaya peyaris kwanatu kamona ivi~yanesi na yogo wapawapa ivi~karei. Ma bade Pol turaturana Gayas ma Aristakas ivotatanisi, ti na Masedoniya damsi. Ma ivi~ruwa itinaveraveruwesi da

dughu kana ku gawara irui. ³⁰Pol ina~kayowana da koroto maghinosiyai ita~miiri da iti~sisiya kurisi, ma vitumaghana damsi ivonatani. ³¹Ma bade nani dobuna ina parata babadisi, ti na Pol turaturana, sisiya ivonatawei ma ivona kirakiyei da ke ita~nae ku dughu gawarina. ³²Nani korotona dughu gawarinai ivi~notaragharaghisi da iyogoyogo wapawapa. Wawaya nota bogii ma bogiiyai kubiine ikiikiirara. Ma wawaya peyarisi na ke itakovi da avi kubiine iriyesi. ³³Ma Jiu damsi tomowa sago kana vava Ariksanda ivotabiri da koroto ku maghinosi. Ma wawaya viya ikiirara kurina da iti~sisiya. Imana iruepai da wawaya kawasi ita~pota da kana papara ita~vowai. ³⁴Ma koroto ikitai da tuna Jiu tomowa, na peyarisi ikarayogopatai bo, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” Mara gurina iyogoyogosi.⁴

³⁵Ma kwanatu badana sago ivovinubiisi ma ivona bo, “Epesas dami! Dobu kudubina iakovi da tota na Atemis kana koyakoyagha. Iakovi da kana vava irakata ma ina numa taparoro ma ina wakima vovokaravina kunumai ipeku na peyarina tota Epesas damta takoyakoyaghi. ³⁶Wawaya kudubina iakovi da vonavaghata. Tuna kubiine nipu kovoterei ma bera wapawapa ke kona~berai. ³⁷Weni totomowisi korutinapiyesi na ke avi berona ita~berai. Ma taparoro numana kamoni ke ita~yapi bo ita god wavinena kana vava ita~kiiviberoi. ³⁸Ma mikedda Dimitriyas ina bigabiga yavata ekayokayowei da wawaya ini~wavusi na vitupavira kana keta emakamakai. Ma babadisi ami nuwapoya avai na ini~vitemi. ³⁹Ma mikedda aviyavisina ku tepana kokayokayowei na kwanatu babadisi i dughu kamoni koni~sisiyei da koni~maniniya. ⁴⁰Ma Rome babadisi ekitakitai da tanene kirakai na gisina kava kovogha ina~vereta. Karako weni kayoghakighakina ma kiirara wapawapana na iyamna kegha. Ma ke ruvaruvana da tavonesi da avi kubiine takiikiirara.” ⁴¹Kwanatu badana weni sisiyina ivi~kovini ma wawaya ivonesi da isawara.

Pol inae ku Masedoniya da Akeya.

20 ¹Epesas kamoni wawaya i kayoghakighaki ma i kiirara wapawapa ivoterei. Ma Pol vitumaghana damsi ikiiriyariyesi, ivi~sisiya kurisi da nuwanuwasi ikiiepepai. Ivi~kiikiiwesi ma ivomiiri ku Masedoniya dobuna. ²Ma Masedoniya ine yavui da vitumaghana damsi irurugenarisi ma ivivi~sisiya wawaya kurisi da i nota iti~rewapana. Ma kwanatu nununai nakanani inenae da ku Akeya dobuna inekiibau, ³ma imakai da nawaravi aroba ikovi. Ita~vomiiri da ita~kuka ku Siriya dobuna ma sisiya ivi~yanei da Jiu damsi viya kana diri itetei da ita~kiivunui. Tuna kubiine ina nota ivirai da ita~vovirame ku Masedoniya. ⁴Pol ina baba kamoni na weni totomowisi

¶ 19:34 Iyogoyogosi da 2 hours ikovi.

ivi~kaeturanei. Timoti, Sopata (ina kwanatu Bereya ma ina mamai Piras), Aristakas ma Sekundas (i kwanatu Tesalonika), Gayas (ina kwanatu Debe), ma Taikikas ma Toropimas (i dobu na Eisiya).

⁵Ku Pilipai kanekiibau ma nani tomotomowisi ivi~nao inae ku Troas kwanatuna da ikoyakoyaghikai. ⁶Ma tokai na Pilipai kwanatunai kamakai da Pasova kamna ikovi murinai na kukakuka kaviya. Kaverau mara miikovi ma ku Troas kwanatuna kanekiibau. Ma nani tomotomowisi yavata kavi~sagokai ma kamakai da taparoro sago ikovi.

Troas kwanatunai Yutikas rabobowai ivomiiri.

⁷Sande na peyarikai kavi~sagokai da kata~kam patapata ma parawa Yesu notanai kata~vogimai ma kata~rereghi. Ma Pol idima inae da ku didibara puna, iyamna mara ita~tom na ita~nae. ⁸Kiidamo numana sago tupayaraghinai kavivi~dughu. Ma kamonai na rampa ipeyari kirakai ivivi~karakarateyana. ⁹Ma tomowa sago yaragina kana vava Yutikas na biri tarabogina tepanai imakamakai. Pol ivivi~sisiya ma ina sisiya iguri kirakai na Yutikas ivi~yana da matana ikiikovoghi na ikena nunuwapa na biri taraboginai irutabiri da ipeku ku tano. Ma numana ighe kirakai, kemakemana ivi~aroba. Tuna kubiine wawaya ioru da tomowina iruepai ma ipanani da irabobo. ¹⁰Pol ioru ma tomowina itaraghavui ma ivonesi bo, “Ke koni~nuwapoya. Iyawasa.” ¹¹Ma peyarisi ivovira ighae ku numa tepana ma parawa ivogimagimai da Yesu notanai ikam. Ma muriyai na Pol ivivi~sisiya da mara itom ma ikuyowesi. ¹²Ma Yutikas ina wawaya irutini ina ku numa ma ivi~nuwabiibii kirakai da tuna yawayawana.

Pol inae Troas da ku Miletas.

¹³Pol dowiyai ibaba da ku Asos kwanatuna. Ma tokai ku waka kageru ma kakuka da ku Asos ma ikikava ivonekai na nakanani kavivi~koyakoyagha da kati~gerui. ¹⁴Inekiibau ma kapanani na kavi~gerui da kanae ku Mitilini kwanatuna. ¹⁵Ma mara itom na kakuka da ku Kios nuwana kanekiibau. Ma maninina kanae da ku Samos nuwana, kawota da nani dobunai kakena. Mara itom na kageru da ku Miletas kwanatuna. ¹⁶Muriyai da ku Miletas kata~nekiibau na Pol ina nota ivirai da ku Epesas ke ita~rui, iyamna ke ita~kayokayowei da Eisiya dobunai ita~makii kirakai. Ivivi~yaghiyaghina da ita~rui ku Jerusalem ma muriyai da Pentikos kamna kana mara.

Pol Epesas damsi ivi~kiruruwesi.

¹⁷Miletas kwanatunai Pol sisiya ivonatawei ku Epesas, vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana kurisi da ita~kiibau ma yavata iti~sisiya. ¹⁸Damsi inekiibau na ivonesi bo, “Karenai arui ami ku dobu Eisiya ma tapisi da karako weni, na kamonai tami koakoviku da ikikava

yavata tamakii patapata. ¹⁹Ma taku atereoruwe meyeku ma Bada ina biga ere matadogaku aberaberai. Ma Jiu babadisi ivivi~diritetete da berona ita~berai kuriku ma kegha da amiirikikina ma Bada ina biga ke ata~voterei. ²⁰Ma tami koakovi da vivitemi kubiine na ke ata~yabumana bo ati~muritina. Vonavaghata sisiyina peyarina na debiiyai ma bade avivi~numarui da avivi~beyebeyena kurimi. ²¹Ma taku sisiyina sago Jiu ma Grik damsi avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita~miirikupukuputei. Ma ita~tavire God kurina ma ita Bada Yesu kava iti~tumaghanei. ²²Ma karako Kanuma Vovokaravina inoweku da ana~nae ku Jerusalem ma ke atakovi da nani dobunai na aviyavisina kava ina~tupuwa kuriku. ²³Ma aku baba kwanatu nununai na Kanuma Vovokaravina namada ivi~akoviku da maghinokuwai vokwarakwara ana~panani ma ku gabura ina~tereku. ²⁴Ma aku yawasa na ke ata~vivinuwapoyei, tuna ke bera ghamana. Ma bera ghamana na avere meyeku da aku biga Bada Yesu ivereku na ana~bera yavui. Nani bigana na varana biibiina ani~debei da wawaya God ina agabiibai ma ina nuwaviina inakovi.”^r

²⁵“Taku gwabimiyai ababa kirakai da God ina vikiivavona adimadimei kurimi. Ma karako na avonavonaveremi da ke kona~kita meyeku. ²⁶Tuna kubiine karako avonavonemi da tami iyavo Yawasa Ketana kona~barei na keyama karakaratina ina~karimi ma wavuna ke taku ana~kavari, ²⁷iyamna God ina kayowana ke sago ata~gavui da peyarina avere yavumi. ²⁸Kokitaruvimi ma bade God ina ekalesiya kokoyagha bubunisi, iyamna tuna mani taranai igimaratawesi ma Kanuma Vovokaravina ivinemi da kota~koyaghisi. Ti nakanani ma sipu yavona ma tami nakanani ma sipu kii koyakoyagha. ²⁹Ma kokitaruvimi, iyamna kukou dipa kayakayayisi ami ku kamo ina~rui da sipu ina~kugerisi ma ke ina~nuwaghanesi. Ma nani kukusi na vibeyebeyena vibero wawayisi. Ana~kuyowemi ma akovi da murikuwai na ina~nekiibau kurimi. ³⁰Ma bade wawaya viya tami mani kamomiyai vonavaghata ina~ruvovirei da vibeyebeyena vibero ina~terei. Ma vitumaghana damsi ini~nuwatinisi da ina~kivinisi. ³¹Tuna kubiine matami ekita! Konotai da ere matadogaku, madeghai ma didibarai avivi~beyebeyena peyari kurimi da madegha aroba ikovi.”

³²“Ma karako na God ku imana atereteremi. Ma ina agabiibai varana namada kovi~yanei ma tuna sisiyina kovokovoghina da ina~kiipepimi da kona~gogo ma koni~rewapana. Ma bade kanuma ina mura ina~rereghi ina wawaya vovinesi kurisi na tami yavata kami reregha kona~viiya. ³³Ma taku na ke meyani wawaya i mane bo kii gara biibiina ata~kitakirorwei. ³⁴Ma tami koakovi, abigabiga da taku

---

r 20:24 2Tim 4:7

mani akoyakoyagha meyeku. Ma wawaya ivivi~kaeturaneke na ti bade ima kamokuwai imakamakai. ³⁵Ma aviyavisina peyarina aberai na tuna vibeyebeyena kurimi da ikikava tami bade ininimi ina~pika da wawaya vivikamyuyuwisi tivitesi. Bada Yesu ina sisiya tanotai. Ivoneta bo, ‘Vibiibiina ghamana na verena kamona tapanani, ke nakanani ma vopote.’”

³⁶Pol ivi~sisiya ikovi na peyarisi ivi~tuwaporeruruwana ma inipowana. ³⁷Ma peyarisi ere matadogasi itaraghavui ma iyoni. ³⁸Ivi~nuwapoya kirakai da tuna ivonesi da maghighina ke ina~kita meyei. Ma ibaba patapata da ku waka.

Pol ina baba ku Jerusalem.

21 ¹Keresiyana peyarisi Miletas kikirinai kavi~kiruruwesi ikovi na ku waka kageru da maninina kakukadamana ku Kos nuwana da nani dobunai kakena. Ma mara itom na ku Rodes nuwana karui ma muriyai na kanae da ku Patara kwanatuna. ²Ma nani dobunai waka sago kapanani da Ponisiya ina ku nevaneva inenae na kageru da kanae. ³Ma kaveraverau da Saipras nuwana kakitakitai ma ku katagheyakai kataweyana kaverau da ku Siriya dobuna, da ku Taya kwanatuna kawota. Ma nani dobunai na kaoru ku tano da sawara iti~oruni. ⁴Ma vitumaghana damsi viya kapananisi da yavata kamakai taparoro sago. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ti damsi Pol ivona kirakiiyei da ke ita~ghae ku Jerusalem. ⁵Ma kamakii ikovi na kavomiiri. Vitumaghana damsi peyarisi kakawasi ma natunatusi yavata ikivinikai da kwanatu kakiibutawei kaoru ku kikirai. Ma nani dobunai kavi~tuwaporeruruwana ma kanipowana. ⁶Ma kanipowana ikovi na kavi~kiruruwesi ma ku waka kageru, ma ti na ivovira i ku numa.

⁷Ma Taya kakiibutawei na kakuka da ku Tolemayas kwanatuna kawota. Ma nani dobunai vitumaghana damsi iverupotekai ma yavata kamakii kupom da kakena. ⁸Mara itom na kakuyowesi ma ku Sisariya kwanatuna kanekiibau da dima wawayina sago kana vava Piripo ina numiiyai kamakai. Ma rorova aposol vavai kana vovoreregha miikovimaruwa ivonesi na Piripo yavata kamona. ⁹Ma Piripo natunatuna wiwikesi ivi~ruwamaruwa na Kanuma Vovokaravina puyo iveresi da ti na peroperoveta. ¹⁰Ma Piripo gwabinai kamakamakai ma peroveta sago kana vava Agabas, tuna Judiya kamona ivomiiri ikiibau ku Sisariya. ¹¹Ma ipisi kurikai na Pol kana radi borinai ivotawei ma iviia da tuna mani imana ma kaena ikutatana. Ma ivona bo, “Kanuma Vovokaravina ivoneku da meni wawayina weni radina ekotekotei na Jiu damsi i babada Jerusalem kamona ina~kutatani ma kupuna damsi ku imasi ina~terei.”

§ 21:8 Apos 6:5, 8:5   † 21:10 Apos 11:28

¹²Ma weni sisiyina kavi~yanei na tokai iyavo kava Pol yavata kabababa ma vitumaghana damsi Sisariya kamonai Pol kavona kirakiiyei da ke ita~ghae ku Jerusalem. ¹³Ma Pol ivonapotekai bo, “Avi kubiine kotoutou na nuwanuwaku kopiropiroi? Taku aivaghinei da ina~patumiku Jerusalem kamonai ma ke patuma kava ma bade aivaghinei da ini~raboboku Bada Yesu kubiine.”

¹⁴Ma kavonatana kavai na kavoterei. Ma kavonei bo, “Bada ina kayowana ina~tupuwa.”

¹⁵Ma nani dobunai kamakai mara gisina, ma kavovunagha ikovi na kavomiiri ku Jerusalem. ¹⁶Ma vitumaghana damsi viya Sisariya kamonai yavata kabababa na irutinikai da Nason ina ku numa da nani dobunai kata~makai. Tuna Saipras wawaya ma tuna namadani kava ivi~karei da Bada ivivi~tumaghanei.

Pol inae Jemes kurina.

¹⁷Ma ku Jerusalem kanekiibau na vitumaghana damsi nuwabiibiyai iверupotekai. ¹⁸Ma mara itom na peyarikai Pol yavata kanae da Jemes kata~kitai. Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana kudubisi iriyesi. ¹⁹Pol ivi~kiikiiwesi ma ina biga kamonai aviyavisina peyarina God iberaberaai kupuna damsi kubiisi na ivonaveresi. ²⁰Ma ina sisiya ivi~yanei ikovi, na peyarisai God ivokavakavari. Ma Pol ivonei bo, “Varesikai, kevi~yana. Jiu damsi kamosiyai na koroto ghamana Yesu itumaghanei ma bade peyarisai patana da Moses ina vonaviyoyovana evovokikini. ²¹Ma sisiya ivi~yanei da tam kuvi~beyebeyena da Jiu damsi iyavo kava kupuna damsi kamosiyai emakamakai, ti na Moses ina vonaviyoyovana ke ina~kivini. Kuvonesi da natunatusi tomotomowisi kwimata bekasi ke ina~tuviviratawei ma Jiu damta ita kiki ke ina~nunuri. Tuna kubiine nuwanuwasi epughupughu kurim. ²²Varam ini~yanei da kupisi na inekwim da ina~kiivunum. Tuna kubiine aviyavisina taberaai? ²³Kana~vonem da aviyavisina kuna~berai. Tomotomowa ruwamaruwa gwabikiiyai na vonakiiyapa bagibagina Bada kurina iberai ma wekarakava ekivikivini.” ²⁴Ku kamosi kerui da yavata kona~vovunagha meyemi, muriyai kona~nae ku Taparoro Numana da ini~biibiinimi. Ma i suwara kevi~miiyei kubiisi ma muriyai da uyawimi ini~gharitaweyana, ini~matakira da bera kudubina ami vonakiiyapa bagibagina kamonai kovi~kovini. Nakanani keberai da wawaya peyarisai ina~kitim ma inakovi da tam Moses ina vonaviyoyovana kenununura bubuni. ²⁵Ma kupuna damsi kubiisi, iyavo kava Bada Yesu itumaghanei na sisiya namada kavonatawei kurisi. Kavonesi da kokoitau kana suwara ke ina~kani, tara ke ina~kani, ma ghamoghamo kaiyo kukupotana ke

^u 21:23-24 Num 6:13-21

ina~kani iyamna tarana uyuwina kamoni, ma bade ke ini~pekana wapawapa.”^v

²⁶Ma mara itom na Pol nani tomotomowisi yavata viibiibiina iviia. Muriyai na irui ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ivi~akovisi da i vonakiiyapa bagibagina iberai na avi maranai iti~koviya ma muriyai na sago sago duma i suwara ita~kapuna kubiisi.

Pol Taparoro Numana garina kamoni ipaniya.

²⁷⁻²⁸Pol nani tomotomowisi yavata i vonakiiyapa bagibagina ivotani da namada mara miikovimaruwa ikovi ma ku damona inenekiibau. Ma Taparoro Numana kamoni Jiu damsi viya i dobu Eisiya, Pol ikitai. Ma ivomiiri da yogoyogowai koroto nuwanuwasi ipirotawetawei. Ivi~kiirareyana bo, “Israel dami, kovi~vitekai! Weni tomowina ina baba kamoni wawaya peyarisi ibeyebeye berosi da Jiu damta ma ita vonaviyoyovana ma ita Taparoro Numana ita~barei. Ma bade ku tepana kupuna damsi irutini irui ku Taparoro Numana da gawara vovokaravina ipuyaki.” ²⁹Weni nakanani ivi~sisiya iyamna Epesas wawaya kana vava Toropimas, ikitai da Pol yavata Jerusalem kamoni ibababa. Tuna kubiine inotai da nakanani ma Pol nani wawayina ita~rutini ita~rui ku Taparoro Numana.”

³⁰Ma kwanatu kamoni koroto kudubina nuwanuwasi ipirotawetawei da ivi~veraveruwana ipisi da Pol ivotatani. Ma itinakwarokwaroi ikiibau ku matara ma yaghiyaghinai Taparoro Numana garina matuketisi igudu. ³¹Ma nani korotona Pol kiivununa ivi~paparanei na wawaya sago iveru inae da Rome damsi i seri badana ivonei da wawaya peyarisi Jerusalem kamoni ikayakayaya. ³²Ma yaghiyaghinai seri badana ina seri wawayisi irutini ma iverau ioru viruwa ku gawarina.^x Nani korotona seri wawayisi ikitisi na Pol gudana ivoterei. ³³Ma seri badana inae da Pol ivotani ma seri wawayisi ivonesi da chein ruwa ita~piyei da ita~patumi. Ma koroto ivi~tarakiiyanesi bo, “Weni wawayina na iyai? Ma aviyavisina ibera beroi?” ³⁴Ma koroto kamoni na wawaya viya sisiya sago ikiirarei ma viya na sisiya bogiiyai, da seri badana ina nota iragharagha da meni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita~rutinaneyei i numa garina ku kamona. ³⁵Irutinaneysi da ita~ghae gari ku matuketina ma koroto ghamana ikayaya kirakai, tuna kubiine seri wawayisi Pol ivopawopawoi da wawaya ke ita~ravi. ³⁶Nani korotona ikivikivini na ivi~kiirareyana bo, “Kokiivunui! Kokiivunui!”

Pol kana papara ivowai.

³⁷Seri wawayisi Pol gari ku kamona ita~terei na Pol seri badana ivonei bo, “Aku kayowana da kati~sisiya.”

^v 21:25 Apos 15:29   ^w 21:29 Apos 20:4   ^x 21:32 Seri badana na ‘kiriyaiki,’ tuna na seri wawayisi ivi 600 ivi~badesi.

Ma seri badana ivonapotei bo, “O! Tam Grik gamosi kuakovi. ³⁸Anotanotai da tam na nani Egypt wawaya, tuna rorova ghaviya ivi~karei da ina wawaya 4~tausan irutini ma iverau ikiibau ku warere.” ³⁹Ma Pol ivonapotei bo, “Kegha. Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, tuna kwanatu ghamana Silisiya dobuna kamoni. Ma, vaghina bo kegha da koroto kurisi ati~sisiya?”

⁴⁰Ma seri badana ivi~vaghinei na Pol matuketa maghinonai imiiri ma imana irupai da koroto ita~voguguba. Koroto ivoguguba na Pol Hibru gamonai ivi~sisiya kurisi.

22 ¹Pol ivona bo, “Varevaresiku ma mami mau kovi~yana. Taku ati~akovimi da ke sago aviyavisina berona ata~berai.” ²Ma koroto ivi~yanei da Pol Hibru gamonai ivivi~sisiya na kawasi ipota. Ma ivonesi bo,

³“Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, Silisiya dobuna kamoni. Ma taku na Jerusalem kamoni amagura. Weni dobunai Gamariyel ivi~beyebeyeku da ita mami mau i bera kudubina Moses ina vonaviyoyovana kamoni na peyarina anunura bubuni. Ma tami ikikava nuwanuwami kudubinai God kovovokaravei na taku bade nakanani aberaberi.” ⁴Ma iyavo kava Yawasa Ketana ikivikivini na taku avivi~kiivunuwana. Ma tomotomowa ma wivine apanipanisi da ku gabura atereteresi.” ⁵Taparoro badana ghamana ma kwanatu babadisi peyaris Sanhidran kamoni na aku bera iakovi ma ina~vonemi da avonavona bubuna. Rorova vivaghina sisiyina igirumi ma ivonataweku ku Damaskas kwanatuna, babada turaturasi kurisi. Nani girumina ivona da iyavo kava Damaskas kamoni Yawasa Ketana ikivikivini na ata~panisi ma ata~rutinisi ku Jerusalem da kovogha ita~viiya.”

Pol ina tupuwavira ivi~sisiyei.

(Apos 9:1-19, 26:12-18)

⁶“Madegha punai anenae ku Damaskas ma keta borinai kadenima kunuma ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviriku, ⁷da apeku ku dowma ma wawaya gamona avi~yanei kuriku ivi~sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?’ ⁸Ma avonapotei bo, ‘Tam iyai, Bada?’ Ma ivonapoteku bo, ‘Taku Yesu, Nasaret wawaya. Taku kitupaketowaneku.’ ⁹Ma iyavo kava ivi~kaeturaneku na gweyurina kava ikitai ma wawaya gamona na ke iti~yanei. ¹⁰Ma avonapotei bo, ‘Bada, aviyavisina ana~berai?’ Ma Bada ivoneku bo, ‘Kevomiiri ma kerui ku Damaskas ma nani dobunai wawaya ina~vonem da aviyavisina kuna~berai.’ ¹¹Ma turaturaku imaku iviia ma irutiniku da ku Damaskas, iyamna nani yaseganina matakku ikarapotai.”

† 22:3 Apos 5:34-39 ‡ 22:4-5 Apos 8:3, 26:9-11

¹²“Ma nani kwanatunai tomowa sago kana vava Ananayas ipisi da ita~kitiku. Tuna wawaya maninina ma vonaviyoyovana peyarina inununura bubuni. Ma bade nani dobunai Jiu damsi kudubisi iakovi da tuna wawaya biibiina. ¹³Ma ipisi da maghinokuwai imiiri ma ivona bo, ‘Varesiku Sol, kekita!’ Ma yaghiyaghina mataku ikiigigiri ma akitabane nega da Ananayas akitai. ¹⁴Ma ivoneku bo, ‘Ita kaekiki mau i God tam ivinem da ina kayowana kutakovi ma ina Wawaya Maninina kuta~kitai ma kawanai sisiya kuti~yanei.’^a ¹⁵Ma tam aviyavisina kukitai ma kuvi~yanei na wawaya peyaris kurisi kuni~mamatarei. ¹⁶Ma aviyavisina kekoyakoyaghi? Kevomiiri ma kuna~babataito. Bada kevi~tumaghanei ma kuna~nipowana kurina da am bera beroberosi ina~kowatawei.’ ”

God, Pol ikwatui da kupuna damsi kurisi idima.

¹⁷“Avovirame ku Jerusalem ma Taparoro Numanai aniponipowana da anipowana nunuwapa ma bera sago itupuwa kuriku. ¹⁸Bada akitai kuriku ivivi~sisiya. Ivona bo, ‘Kevi~yaghiyaghina! Wekarakava Jerusalem kekiibutawei, iyamna kubiiku kuna~dima na wawaya weni dobunai am sisiya ke ini~tumaghanei. Ma nuwanuwasi ina~pughu kirakai.’ ¹⁹Ma avonapotei bo, ‘Bada, weni wawayisi iakoviku da taku kiki numasi nununai arurui da wawaya ivivi~tumaghanem na avunuvunuwisi ma ku gabura atereteresi. ²⁰Maranai wawaya ivomiiri da kam kivikivina Sitivin wakimiyai iraravi na taku yavata nani kamonai. Taku na kii tarasovo akoyakoyagha ma avi~vaghinei da ita~kiiyunui.’^b ²¹Ma Bada ivoneku bo, ‘Kenae. Avonavonatawem ku rabaraba, kupuna damsi kurisi.’ ”

²²Ma Pol weni sisiyina iberabera na koroto kudubina ke iti~vaghinei na ivomiiri da iratatani. Ikiirara bo, “Nani wawayina kokiivunutawei, ke kata~kayokayowei da dobuwai ina~makai!” ²³Peyarisi ikiikiirara ma kii tarasovo ivi~votaweyana da itapitapi ma bade popoku ku kiidamo itawetawei. ²⁴Ma seri badana ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita~rutinaneyei i numa garina ku kamona. Ma ivonesi da ita~kwapui ma iti~tupavirei da avi kubiine na koroto nuwanuwasi ipughu kurina da ikiikiirara. ²⁵Ma ikutatani da ita~kwapui, ma Pol senturiyon ivonei bo, “Taravatu emakamakai da Rome damkai na ke kona~kwapu wapawapikai.

^a 22:14 Wawaya Maninina na Yesu ivi~sisiyei. ^b 22:20 Apos 7:58

Koti~tupavireku ma kota~pananiku da berona aberai na murinai kota~kwapuku.”^c

²⁶Ma senturiyon weni sisiyina ivi~yanei na inae ina bada kurina ma ivonei bo, “Aviyavisina kuna~berai? Nani tomowina na Rome wawaya.”

²⁷Ma seri badana ipisi Pol kurina ma ivi~tarakiyanei bo, “Kevoneku. Vonavaghata da tam Rome wawaya bo?”

Ma Pol ivonapotei bo, “E, taku nakanani.”

²⁸Ma seri badana ivona bo, “Taku na mane ghamana avi~miiya ma muriyai da Rome iviiniku da i wawaya.”

Ma Pol ivonapotei bo, “Taku na atupuwa da Rome wawaya.”

²⁹Ma seri wawayisi Pol iti~tupavirei na ina sisiya ivi~yanei ma yaghiyaghinai ivi~muritina. Ma seri badana iyabumana kirakai, iyamna namada Pol ipatumi.

Pol ivi~sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

³⁰Mara itom na seri badana ina kayowana da itakova bubuni da avi kubiine Jiu damsi Pol ivi~wavui. Tuna kubiine sisiya ivonatawei da taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babadisi iriyesi. Ma Pol kana chein ivotawei ma irutinaneyei da maghinosiyai imiiri.

23 ¹Pol Sanhidran babadisi ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Varevaresiku, mara nonowa aku yawasa God ku matana na maninina kavakava da nuwanuwaku yagharina.” ²Taparoro badana ghamana Ananayas weni sisiyina ivi~yanei na nuwanuwana ipughu. Tuna kubiine wawaya Pol ririnai ivivi~miiriyana na ivonesi da mutuna iravi. ³Ma Pol ivona bo, “Tam, God ina~ravim! Tam miiriruwaruwam! Wawaya kurisi na kam kita na biibiina ma nuwanuwam kamona na idadabu kirakai! Am kayowana da Moses ina vonaviyoyovana tepanai kuti~tupavireku, ma kegha da tam mani nani vonaviyoyovanina kuvi~kiigiyyei na wawaya kuvonesi da iraviku!”^d

⁴Ma wawayisi Pol ririnai imiimiiri na ivona bo, “Avi kubiine na God ina taparoro badana ghamana kuvi~avaberowei? Kuta~vokaravei.”

^c 22:25 Rorova maranai Rome damsi dobu kudubina ivivi~badei ma kii vava irakata. Keta aroba imakamakai da wawaya kana vava ina~girumi da tuna na Rome wawaya. Sago na wawaya ina mamai da ina maduwa na Rome wawayisi. Kana viruwa na mane ghamana ini~miiyeyi na kana vava ina~girumi da tuna na Rome wawaya. Kana viaroba na biga ghamana ina~berai da Rome damsi ini~vitesi na bade kana vava ina~girumi da tuna na Rome wawaya. Iyavo kava itupuwa da Rome wawaya na ighe kirakai, ke Rome wawaya viya nakanani. I taravatu ghamana da Rome wawayisi ke meyani ina~tuparatusi bo debiiyai ina~widisi bo ina~kwapusi. ^d 23:3 Mat 23:27-28

⁵Ma Pol ivona bo, “Varevaresiku, taku ke atakovi da tuna na taparoro badana ghamana. Giruma katamana evonavona bo, ‘Am bada ghamana ke kuni~avaberowei.’”^e

⁶Ma Pol iakovi da Sanhidran kamoni wawaya viya na Sadusi damsi ma wawaya viya na Perisi damsi. Tuna kubiine ikiirara kurisi, “Varevaresiku! Taku na Perisi ma bade aku mamai na Perisi. Aku vitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina~vomiiri, tuna kubiine na koitupavireku!”^f

⁷Ma weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi ma Sadusi damsi vigamowana ivi~karei da dughu iyaraghi da dam ruwa. ⁸Sadusi damsi evonavona da wawaya raborabobosi ke ina~vomiiri ma bade aneya da kanukanuma kegha. Ma Perisi damsi na weni berasi peyarina itumaghanei.^g ⁹Vaghina ma dughu kamoni vigamowana irakata. Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya, ti na Perisi damsi kamosiyai, ivomiiri da ivona bo, “Weni tomowina gwabinai ke sago berona kata~panani! Ma mikedda kanuma bo aneya ivi~sisiya kurina.”

¹⁰Ma vigamowana ighakighaki kirakai da seri badana iyabumana da Pol iti~tinabediyanai. Tuna kubiine seri wawayisi ivonatawesi da Pol ita~rutini ita~vovira i ku numa garina kamona.

¹¹Ma nani didibarinai Pol ririnai Bada imiiri ma ivonei bo, “Am nota evi~rewapana! Ma ikikava Jerusalem kamoni varaku biibiina kudimadime i na nakanani Rome kamoni kuna~dima.”

Wawaya Pol ita~kiivunui.

¹²Mara itom na Jiu damsi viya ivi~dirigiigai da peyarisi ivi~vaghinei da ke ita~kam bo ituma da kunona Pol iti~raboboi. ¹³I koroto irakata da 40 ruvana ikuyowei ma peyarisi i vonakiiyapa bagibagina iterei da weni berana ita~berai. ¹⁴Inae da taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi kurisi ma ivonesi bo, “Tokai akii vonakiiyapa bagibagina katerei ma kavi~vaghinei da ke kana~kam bo kanuma da kunona Pol kana~kiivunui. ¹⁵Weni nakanani taberai. Tami Sanhidran babadimi sisiya kona~vonatawei seri badana kurina da Pol ina~rutinapiyei wike. Kovonei da vitupavira kubiine ina~pisi da ina sisiya viya kona~vii bubuni. Ma tokai na keta borinai kana~potai da kana~kiivunui.”

¹⁶Ma damsi weni sisiyina iberaberai na Pol novuna natuna ivi~yanesi na inae seri wawayisi i ku numa da Pol ivonei. ¹⁷Ma Pol seri wawaya sago ikwatui ma ivonei bo, “Weni tomowa kikina kerutinaneysi am bada kurina da ini~sisiya na am bada ini~yanai.” ¹⁸Ma senturiyon tomowa kikei irutini da ina bada kurina ma ivonei bo, “Gabura wawayina Pol ikwatuku ma ivoneku da weni tomowina ata~rutinapiyei kurim da ina sisiya kuti~yanai.”

^e 23:5 Exod 22:28   ^f 23:6 Apos 26:5; Plp 3:5   ^g 23:8 Mat 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27

¹⁹Ma seri badana tomowa kikei imana iviia ma itinaviviri ma ivi~tarakiyanei bo, “Avi sisiyina kuna~voneku?”

²⁰Ma tomowa kikei ivona bo, “Jiu damsi ivi~vaghinei da ini~nowi kurim. I kayowana da maram Pol kona~rutinaneyei Sanhidran ku maghinosi. Ini~beroberowem da nakanani ma gwabinai sisiya kamowa viinina kubiine. ²¹Ke kuni~yanesi, iyamna wawaya ivi~40 kana pota ina~kenei. Vonakiyapa bagibagina iterei da Pol ina~kiivunui ma muriyai da ina~kam bo inuma. Ekoyakoyaghim da i vinowi kuni~vaghinei bo kegha.”

²²Ma seri badana tomowa kikei ita~vonatawei na ivonei bo, “Kekitaruvai da ke sago iyai inakovi da weni sisiyina kuvi~mamatareku.”

Pol ivonatawei kiivavo Pirikis kurina.

²³Seri badana ina senturiyon wawayisi ruwa ikwatusi ma ivonesi bo, “Ita seri wawayisi ivi~200 ma hosi wawayisi ivi~70 ma bade iyo wawayisi ivi~200 kovonesi da evovunagha. Ma karako didibara^h na kona~vomiiri ku Sisariya kwanatuna. ²⁴Ma hosi viya korutinapiyesi da Pol ina~geru ma kana papara kovowai, kokoyagha bubuni da kiivavo Pirikis kurina.” ²⁵Ma seri badana weni nakanani igruma,

²⁶“Taku Korodiyus Lisiyas agirugiruma tam Pirikis, kiivavo ghamam kurim. Kiiwa kiiwa.

²⁷Weni tomowina na Pol, ma Jiu damsi iviia da gisina kava ma ita~kiivunui. Ma apanani da tuna na Rome wawaya, tuna kubiine aku seri wawayisi yavata kanae da kavi~yawai. ²⁸Aku kayowana da atakovi da aviyavisina ibera beroi na ivivi~wavui. Tuna kubiine arutini anae da Sanhidran babadisi ku maghinosi.

²⁹Ma apanani da Pol, Jiu damsi yavata Moses ina vonaviyoyovana kubiine ivivi~vonapasipasiyana. Ma ke sago ina berona ata~panani da ku gabura ata~terei bo ati~raboboi. ³⁰Ma wawaya ivonavereku da Jiu damsi ivi~dirigiigai da weni tomowina ita~kiivunui na yaghiyaghinai avonatawei kurim. Ma bade viwavu wawayisi avonesi da itoru kurim da ina berona iti~mamatarem.”

³¹Seri badana igruma ikovi na ina seri wawayisi ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Didibarai Pol irutini ma ivomiiri inae da ku Antipatirisi kwanatuna. ³²Ma mara itom na seri ma iyo wawayisi ivovira ku Jerusalem, ma hosi wawayisi kava Pol yavata inae. ³³Ma ku Sisariya inekiibau na seri badana ina giruma pepana ma Pol na kiivavo Pirikis ku imana iterei. ³⁴Ma kiivavo Pirikis nani girumina ivi~yavi ikovi na Pol ivi~tarakiyanei da tuna na meni dobuna wawayina. Ma ipanani da tuna Silisiya wawaya, na ³⁵ivonei bo, “Iyavo kava ivivi~wavum na ina~pisi

^h 23:23 9:00 o'clock

wike ma muriyai da ani~tupavirem.” Ma ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita~rutini da numa sago kiivavo Herodi rapenai ku kamona ita~terei ma ita~pota bubuni.

Jiu dams i Pol ivi~wavui.

24 ¹Mara miikovi murinai na taparoro badana ghamana Ananayas ma Jiu dams i babada viya ma tomowa sago kana vava Tetulas irutini da yavata ikiibau ku Sisariya. Tetulas na vitupavira wawayinaⁱ ma Rome dams i taravatu iakova bubuni. Ma peyarisi inae da kiivavo Pirikis kurina Pol iti~wavui. ²Ma Pol ikwatui irui na Tetulas ivomiiri da Pirikis kurina ivona bo,

“Tokai kavi~nuwabiibii kirakai da weni marana gurina am vibadana kamona na kamakiimakiinuwapota. Ma am nuwagiura irakata da bera ipeyari kuterevimanini akii dobu kamona. ³Weni berasi kubiine na dobu ku kudubina mara nonowa kaigheghena kirakiiyem, kiivavo biibim Pirikis. ⁴Ke kata~kayokayowei da kaninibarim, ma akii kayowana da akii sisiya tupona kava kuti~yanei. ⁵Kapanani da weni tomowina Pol tuna yawasa kana kiikiivibero wawayina. Ma wawaya viya Nasaret tomowa sago ekivikivini da vokavara vibero eberabera, ma kamosiyai weni tomowina Pol na bada ghamana. Tuna dobu ku kudubina Jiu dams i inotaragharaghisi da viruwa etuputupuwa. ⁶Ma bade ibera tovonni da Taparoro Numana vovokaravina ita~puyaki na kapatumi. ⁷(-) ⁸Ma tam mani kevi~tupavirei na kuna~panani da aviyavisina kaiwavui na vonavaghata.”

⁹Ma Jiu dams i peyarisi Tetulas ku murina imiiri da Pol ivi~wavui ma ivona da weni sisiyisi kudubina na vonavaghata.

Pol kana papara ivowai Pirikis maghinonai.

¹⁰Ma kiivavo Pirikis ituparorona Pol kurina da iti~sisiya. Pol ivona bo, “Akovi da madegha ipeyari wawaya kuvi~tupaviresi weni dobuna kamona, tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da maghinomuwai amiimiiri da kaku papara ana~vowai. ¹¹Ma tam vonavaghata akovina kuna~kayowei na wawaya kuni~tarakiiyanesi da ina~vonem. Taku raviraviyota aghae ku Jerusalem vokavakavara kubiine, karako na mara kana vi~12 ikovi. ¹²Ma viwavu dams i ke sago ita~pananiku da Taparoro Numana kamona wawaya yavata kata~vivigamowana. Ma bade ke

---

ⁱ 24:1 Vitupavira wawayina na ‘public solicitor’ bo ‘lawyer.’ ^j 24:6-7 Mara katamaninai giruma dams i peyarisi ves 6-7 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igitumi: ‘Kakayowei da akii vonaviyoyovana nununai kati~tupavirei. ⁷ Ma kegha, seri badana Lisias ina seri wawayisi yavata ipisi ma imakiiyai inebokai. Ma ivonekai da kata~pisi kurim da tam maghinomuwai kati~wavui.’

sago ita~pananiku da kiki numasiyai bo kwanatu kamoni wawaya ata~vivinuwapughupughusi da ita~viviruwa. ¹³Ma weni wawayisi na iwavu wapawapiku ma ke kovokovoghina da nani viwavuna ini~debei kurim da vonavaghata isisiyei. ¹⁴Ma vona bubuna da taku na akii kaekiki i God avovokavakavari ma Yawasa Ketana akivikivini. Ma weni damsi evonavona da tuna ketana na vibero. Ma bade Moses ma peroperoveta i giruma kudubina aitumaghanei. ¹⁵Ma taku aitumaghana da God ina~berai da wawaya maninisi ma beroberosi kudubina rabobowai ina~vomiiri. Ma weni viwavu damsi na bade nakanani itumaghana. ¹⁶Tuna kubiine na mara nonowa God ma wawaya matasiyai aberabera tovonu da aku yawasa maninina da nuwanuwaku yagharinai ata~makai.”

¹⁷“Ma Jerusalem namadani kava akiibutawei ma bade raviraviyota avovirame. Aku wawaya moyamoyakisi i puyo akavaraneyei ma bade aku suwara Taparoro Numanai ata~kapuni.^k ¹⁸Ma aku vonakiiyapa bagibagina avi~koviya da taparoro babadisi ivi~biibiiniku ma aku suwara ikapukapuni ma weni viwavu damsi ipanani. Nani kamoni na koroto kegha da ita~nipu bo ita~kayaya. ¹⁹Ma Jiu damsi viya Eisiya kamoni irui ku Jerusalem da Taparoro Numana garina kamoni ikitiku. Ti damsi karako ita~pisi wike ku Sisariya da aviyavisina matasiyai ikitai da abera beroi na maghinomuwei iti~wavuku. ²⁰Ma Jerusalem kamoni Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri ma ivi~tupavireku. Ma weni viwavu damsi ita~vonem da aku berona ipanani bo kegha. ²¹Mikeda weni sisiyina sago kava kubiine iwavuku. Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri ma akiirara bo, “Taku aitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina~vomiiri, tuna kubiine na koitupavireku!”^{”l}

²²Ma kiivavo Pirikis na Yawasa Ketana iakova bubuni. Pol ina sisiya ivi~yanei ikovi ma dughu igudui. Ma ivonesi bo, “Seri badana Lisiyas ina~nekiibau na ina sisiya tiyanei ma muriyai ana~vonakiiyaragha da Pol berona iberai bo kegha.” ²³Ma kiivavo Pirikis, senturiyon sago ivonei da Pol ita~pota bubuni ma ke ina~kitatawei. Ma ivi~vaghinei da Pol turaturana ita~rugenari da ina kayowana avai na iti~vitei.

Pol imiiri Pirikis da Durusira maghinosiyai.

²⁴Mara viya ikovi ma Pirikis kawana Durusira yavata ivovira ku dughu gawarina. Ma kawana na Jiu wavine. Ma Pol kana sisiya ivonatawei na ipisi. Ma ikikava wawaya i vitumaghana Yesu Keriso kurina etereterei na Pol ivi~beyebeyena da Pirikis ivi~yanei. ²⁵Ma ina sisiya kamoni ivonesi da God ekayokayowei da ita yawasa na maninina kavakava. Ma bade ikikava wawaya ini~potepote meyesi da berona ke ina~berai ma ikikava mara damoni God ini~tupavirevireta ivi~sisiyei na Pirikis iyabumana.

^k 24:17-18 Apos 21:17-28   ^l 24:21 Apos 23:6

Tuna kubiine ivonei bo, “Kevoterei. Kenae ma taraboga ana~panani na kam sisiya ana~vonatawei.” ²⁶Nani murinai Pirikis mara nonowa Pol kana sisiya ivonavonatawei da yavata ivivi~sisiya, iyamna Pol na gabura kamona imakamakai ma Pirikis ina kayowana da gavunai iti~miyiyei na ita~votawei.

²⁷Madegha ruwa ikovi na Posiyas Pestas ipisi da kiivavo Pirikis kana gwara iviyya. Pirikis na Jiu babadisi ku murisi imiiri, tuna kubiine na Pol gabura kamona ivoterekuyowei.

Pol ivonesi da Kiivavo Sisa kurina ita~nae.

25 ¹Kiivavo Pestas ku Sisariya kwanatuna inekiibau ma imakai da mara aroba ikovi. Muriyai ivomiiri ighae ku Jerusalem. ²Ma nani dobunai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada na Pestas yavata ivi~dughu ma Pol ivi~wavui. ³Ivi~nowi da Pestas iti~vitesi da Pol ita~rutinagheyeyi ku Jerusalem da iti~tupavire meyei. Ma ivi~kaetina, iyamna ivovunagha da keta borinai Pol kana pota ita~kenei da ita~kiivunui. ⁴Ma Pestas ivonapotesi bo, “Pol tuna Sisariyai avovotani gabura kamona imakamakai. Ma taku na ke mara gurina ma ana~vovira nake. ⁵Tuna kubiine ami babada viya yavata toru ku Sisariya ma nani dobunai, Pol aviyavisina ibera beroi, na titupavirei.”

⁶Pestas Jerusalem kamona imakai da mara 8 bo 10 ikovi. Muriyai ioru ku Sisariya. Mara itom na vitupavira ivotawei ma seri wawayisi ivonesi da Pol gabura kamona ita~rutini da maghinosiyai ita~miiri. ⁷Pol inekiibau ma Jiu damsi Jerusalemuwai ioru na imiirigwagwari ma ivi~karei da wavu bogii ma bogiyyai ivereverei. Ma ke kovokovoghina da wawaya sago iti~mamatara da Pol bera berona iberai. ⁸Ma tuna mani kana papara ivowai, ivona bo, “Taku ke sago aviyavisina ata~bera beroi Jiu damsi i taravatu kamona, bo Taparoro Numana kamona, bo Kiivavo Ghamana Sisa kurina.”

⁹Ma Pestas na Jiu babadisi ku murisi imiiri, ina~kayowana da iti~nuwabiibiinisi. Tuna kubiine Pol kurina ivona bo, “Tam kivaghinei bo kegha da taghae ku Jerusalem da nani dobunai ani~tupavirem weni viwavuna kubiine?”

¹⁰Ma Pol ivona bo, “Kegha! Taku na Kiivavo Sisa ina vitupavira gawarinai amiimiiri, na weni gawarinai kava koti~tupavireku. Tam kuakovi da taku ke sago aviyavisina berona Jiu damsi kurisi ata~berai. ¹¹Ma mikeda bera berona ghamana ata~berai na kaku kovogha da kota~kiivunuku na ati~vaghinei. Ma kegha, ke sago bera berona ata~berai. Weni wavusi ivereku na ke vonavaghata. Tuna kubiine ke sago meni wawayina ina rewapana ita~makamakai da Jiu babadisi ku imasi ina~tereku. Taku akayokayowei da Kiivavo Sisa maghinonai ana~miiri da tuna mani ini~tupavireku.”

¹²Ma Pestas ina wawaya akakovisi ikwatusi da yavata ivi~sisiya ikovi, ma Pol ivonapotei bo, “Tam am kayowana Kiivavo Sisa, na Kiivavo Sisa kurina kuna~nae.”

Pestas, Agripa yavata ivi~sisiya.

¹³Ke mara gurina na kiivavo Agripa novuna Benis yavata inumataya ku Sisariya kwanatuna, kiivavo Pestas kurina da iti~kiikiiwei. ¹⁴Imakai gisina gurina na kamonai Pestas, kiivavo Agripa kurina Pol ivi~sisiyei. Ivona bo, “Pirikis weni dobunai ivivi~kiivavo na tomowa sago ku gabura iterei na patana da emakamakai. ¹⁵Aghae ku Jerusalem na Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ipisi kuriku da tomowina ivi~wavui na ivoneku da ati~raboboi. ¹⁶Ma avonesi da tokai Rome damkai akii taravatu da kovogha wawaya ke kana~vere wapawapai. Ma kunona kiivavo maghinonai viwavu damsi yavata ita~miiri da tuna mani kana papara ita~vowai. ¹⁷Ma Jiu babadisi yavata kaoru patapata na ke ati~koyakoyagha. Mara itom na vitupavira avotawei ma sisiya avonatawei da seri wawayisi tomowina irutinapiyei. ¹⁸Ma viwavu damsi ivomiiri na anotai da ita~voneku da tomowina bera berona ghamana iberai. ¹⁹Ma kegha da ivi~gheviravira ma Jiu damsi aviyavisina itumaghane ma bade tomowa raborabobona kana vava Yesu ivi~vonapasipasiyanei. Tuna wawayina na Pol evonavona da yawayawasina. ²⁰Aekwa kawai da ikikava sisiya kiimatana ata~viiya. Tuna kubiine Pol avona tovonai da kata~ghae ku Jerusalem da nani dobunai kati~tupavirei ma akovina kata~viiya da berona iberai bo kegha. ²¹Ma Pol ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ita~miiri da tuna iti~tupavirei. Tuna kubiine seri wawayisi avonesi da ku gabura itere meyei. Taraboga ana~panani na Sisa kurina ana~vonatawei.”

²²Ma Agripa ivona bo, “Aku kayowana da tomowina ina sisiya ati~yanei.”

Ma Pestas ivonapotei bo, “Vaghina, maram kuni~yanei.”

²³Mara itom na kiivavo Agripa da Benis ere tuturesi iderisi ma seri babadisi ma kwanatu babadisi yavata ku dughu numana irui. Ma Pestas ivona na seri wawayisi Pol irutinaruwei. ²⁴Ma Pestas sisiya ivi~karei. “Kiiwa kiiwa, kiivavo Agripa kurim ma tami iyavo kava weni. Weni tomowina kokitai. Jiu damsi kudubisi weni dobunai ma Jerusalem kamonai ere kiikiirarisi ivi~nowi da tomowina ati~raboboi. ²⁵Ma ke sago aviyavisina berona gwabinai ata~panani da ita~rabobo. Ma tuna ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ina~miiri, tuna kubiine ana~vonatawei ku Rome, Sisa ina ku kwanatu. ²⁶Ma ke sago sisiya maninina ata~panani da Kiivavo Ghamana Sisa kurina ata~giruma. Tuna kubiine arutinapiyei peyarami ku maghinomi da tam kiivavo Agripa yavata koni~tupavirei. Ma nani kamonai sisiya vaghata ana~viiya da ana~giruma Sisa kurina. ²⁷Ke ita~biibai

da gabura wawayina ana~vonatawe wapawapai. Kunona na ina berona ana~panani ma kana sisiya yavata ana~vonatawei Sisa kurina.”

Agripa maghinonai Pol kana papara ivowai.

26 ¹Kiivavo Agripa dughu ivotawei ma Pol ivonei bo, “Aivaghinei da tam mani kam papara kuna~vowa tovonu. Kevi~sisiya.” Ma Pol imana iruepai ma sisiya ivi~karei.

²“Kiivavo Agripa, ainuwabiibai da karako tam maghinomuwai amiimiiri ma Jiu i babada iwavuku na ana~vonapotesi da kaku papara ana~vowai. ³Ainuwabiibiyei, iyamna tam na Jiu damsi i kiki ma i vighevira kuakova kirakiiyei. Tuna kubiine ainowi kurim da aku sisiya kuni~yana bubuni.”

⁴“Jiu babadisi kudubisi aku yawasa iakova yavui da ikikava amakamakai. Aku dobuwai, gisikuwai avi~karei da Jiu damsi i kiki ma Moses ina vonaviyovovana kudubina avotana bubuni da amagura. Ma muriyai aghae ku Jerusalem da bade yawasina sago avovotani. ⁵Namadani kava iakoviku ma ke ita~kayowei da ita~vonem da taku na Perisi damsi kamosiyai amakamakai da i kiki bagibagisi kudubina anununura bubuni.^m ⁶Ma taku God aitumaghanei da ina vonakiiyapa bagibagina ita kaekiki mau kurisi iterei na ina~berai. Tuna kubine na karako koitupavireku. ⁷Jiu damkai kaitumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurikai na karakava ina~berai. Tuna kubiine na kamokiiyai dam ivi~12 nuwanuwakii kudubinai mariyai ma didibarai God kavovokavakavari. Kiivavo Agripa, God ina vonakiiyapa bagibagina aitumaghanei kubiine na Jiu damsi viya iwawuwapawapiku. ⁸Ma tami Jiu dami, avi kubiine konotanotai da God ke kovokovoghina da wawaya raborabobosi ina~berisi da ina~vomiiri?”

⁹“Rorova taku anotanotai da nani Nasaret wawaya Yesu ati~ghaviyei ma avi~paparana kirakai da kana vava ati~beroi.ⁿ ¹⁰Ma taparoro babadisi i babada rewapana ivereku da kana kivikivina peyarisi Jerusalem kamoni ku gabura ateresi. Ma ivivi~tupaviresi ma ivonakiiyaragha da iti~rabobosi na taku yavata kavi~vaghinei da iti~kiivunuwana. ¹¹Mara ipeyari wawaya avonavonesi da kiki numasiyai kana kivikivina ikwapukwapusi ma inivisi ivereveresi. Ma aberabera tovonu da Keriso ita~vonabarei. Aku nuwapughu kurisi irakata kirakai da ayebayebaghisi ma bade dobu viruwai aekwekwisi da ati~tupaketowanesi.”

Pol ikikava itupuwavira na ivi~sisiyei.

(Apos 9:1-19, 22:6-16)

¹²“Mara sago taparoro babadisi i babada rewapana ivereku ma ivi~yoneku ku Damaskas kwanatuna da Yesu kana kivikivina

^m 26:5 Apos 23:6; Plp 3:5   ⁿ 26:9-11 Apos 8:3, 22:4-5

ati~tupaketowanesi. ¹³Kiivavo Agripa, kevi~yana. Kababa kanenae da madegha punai kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da taku turaturaku yavata iveruvivirikai. Yaseganina ivi~rewapana kirakai, ke madegha nakanani. ¹⁴Peyarikai karirigha ku tano ma wawaya gamona avi~yanei da kuriku Hibru gamosiyai ivivi~sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku? Am vikawakiikai kubiine kevowavowa meyem.’^o ¹⁵Ma avi~tarakiyana bo, ‘Bada, tam iyai?’ Ma ivona bo, ‘Taku na Yesu, taku kitupaketowaneku. ¹⁶Kevomiiri. Avinem da tam aku bigabiga ma vimamatara wawayim, tuna kubiine arumatara kurim. Wawaya kuna~vonesi da karako kukitiku, ma bade mara muriyai ana~rumatarama kurim na kuni~mamatarei. ¹⁷Ma ani~tarapapanem da kupuna damsia ma bade am wawaya vaghata Jiu damsia ke ina~kiivunum. Ma ana~vonatawem kupuna damsia kurisi da ¹⁸tam matasi kuna~votawei da nubakutuva ina~barei ma ina~kiibau ku yasegana. Ma Seitan ina vibadana ina~barei ma ina~damana God kurina da i bera beroberosi ina~notatawei. Ma wawaya ini~tumaghaneku na kii gawara God ina wawaya vovokaravisi kamosiyai ina~panani.’ ”

Pol ina biga ivi~sisiyei.

¹⁹“Kiivavo Agripa, tuna kubiine na weni matakirina kunumai akitai na avotekatekei, ke ata~bara. ²⁰Damaskas kamona dima avi~karei ma muriyai ku Jerusalem da Judiya dobuna adima yavui. Ma muriyai akiibau kupuna damsia kurisi. Aku dima kamona avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita~tavira God kurina da yawasa manininai ita~makai, nakanani iti~matakira da bera beroberosi ibarei.^p ²¹Tuna kubiine na Jiu damsia Taparoro Numana garina kamona ivotataniku ma ibera tovonu da ita~kiivunuku. ²²Ma kegha da God ina rewapanai kaku papara ivowai da karako yawayawaku, maghinomiyai amiimiiri da kiikiivavo ma wawayota kurimi aisisiya. Moses ma peroperoveta aviyavisina ivonavonei da ita~tupuwa, na tuna sisiyina kava atereterei. ²³Ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina ita~vokwarakwara ma ita~rabobo. Ma iti~nao da rabobowai ita~vomiiri. Nakanani ita~berai da yasegana ma yawasa ketana Jiu damsia ma kupuna damsia kudubisi iti~beyesi.”^q

²⁴Pol patana da ivivi~sisiya na Pestas ikiirara bo, “Pol, tam neghanegham! Am akova ineghaneghim.”

---

^o **26:14** Weni dobonai Yesu miiba iterei. Ivona da Pol na nakanani ma ox kawakiikiina. Ox na kau tomowina ma ina bada keyama ina~papai da gamgamna na ox ina~surini da ini~yaghiyaghina. Ox kawakiikiina na ku murina ina~ruwa na nani keyamina gamgamna ina~kiituturi da gubaga ina~panani. ^p **26:20** Apos 9:20, 28-29 ^q **26:23** Isa 42:6, 49:6; 1Kor 15:20

²⁵Pol ivona bo, “Kiivavo Pestas, tam varatetem. Taku ke ata~neghanegha. Aviyavisina avonavonemi na sisiya kamowa ma vonavaghata. ²⁶Ma tam, Kiivavo Agripa, weni berasi peyarina namada kuakovi, tuna kubiine debapunai aisisiya. Ma anotanotai da weni sisiyisi peyarina kuvi~yana bubuni, iyamna weni berasi kudubina na debiiyai itupuwa. ²⁷Kiivavo Agripa, peroperoveta i giruma kitumaghanei da vonavaghata bo kegha? Akovi da tam kitumaghanei.”

²⁸Ma Agripa ivi~gheviraivira da Pol ivonei bo, “Kenotanotai da wekarakava kisisiya na nuwanuwaku kuna~tinavirai da ani~Keresiyana bo?”

²⁹Ma Pol ivonapotei bo, “Wekarakava bo karakava, ainowi God kurina da mara sago kuni~Keresiyana. Ma ke tam kava ma wawaya kudubimi karako koiyaneku na aku kayowana da peyariami kona~berai da tami taku nakanani. Ma bera sago kava aku yawasa kamona ke ata~kayokayowei da damina kona~viiya. Tuna na weni, chein imakuwai.”

³⁰Ma kiikiivavo Agripa ma Pestas ma Benis ma i wawaya na peyariisi ivomiiri. ³¹Ikiibau ku matara ma ti mani kamosiyai ivivi~sisiya da ivona bo, “Nani tomowina ke sago ina berona avai da ku gabura ita~tere bo iti~rabobo.” ³²Ma Agripa, Pestas ivonei bo, “Nani tomowina gabura kamona kati~kiibuni da ita~nae. Ma namada ivona da ina kayowana da Sisa maghinonai ina~miiri da ini~tupavirei. Tuna kubiine ke kovokovoghina da tikiibuni.”

Pol ivomiiri ku Rome.

27 ¹Kiivavo Pestas ivi~vaghinei da gabura damsi viya Pol yavata ita~vonatawesi ku Itali dobuna. Tuna kubiine senturiyon sago kana vava Jiuriyas, ku imana iteresi. Jiuriyas na Kiivavo Sisa tuna mani ina seri wawayisi i senturiyon. ²Ma Adramitiam damsi i waka ivovunaghi da ita~vomiiri ku Eisiya dobuna da kawasusu nununai ita~rukiibau. Weni ku wakana kageru ma tomowa sago, kana vava Aristakas na yavata. Tuna ina kwanatu na Tesalonika, Masedoniya kamona. ³Mara itom na ku Saidon kwanatuna kawota ma senturiyon Jiuriyas ivi~vaghinei da Pol ita~nae turaturana ita~kitisi da ina kayowana avai na iti~vitei. ⁴Nani dobunai katenutaweyana kanenae da yanunu ivopotekai, tuna kubiine katereviviri da Saipras nuwana roguogunai kava kaverau. ⁵Muriyai na dobu ruwa, Silisiya ma Pampiriya bogasi kaveruyaraghi da ku Maira kwanatuna kanekiibau, tuna Lisiya dobuna kamona. ⁶Maira kamona senturiyon Jiuriyas waka iekwai da kata~nae ku Itali ma Ariksandiriya damsi i waka ipanani. Ivona na nani ku wakana ivi~gerukai.

⁷Yanunu ivopotekai da nuwatuwai kaverau da taparoro ruwa ikovi ma muriyai Nidus kwanatuna ku bogana kanekiibau. Yanunu ivopotekai

kubiine waka katereviviri ma kaverau kaoru da Samone mutubina kakenaviviri. Ma Kriti nuwana rogunai kava kaverau. ⁸ Yanunu irakata kubiine kikirana baranai kakuka kanenae da dobu sago, kana vava Kawasusu Biibiina, nani ku dobuna karui. Tuna kawasusuna na Laseya kwanatuna ririnai.

⁹ Namada yanunu ma tovava berona ikamowanikai tuna kubiine nuwatuwai kaveraverau da biimara kana mara ikovi. Jiu damsi i visiya marana ghamana namada itupuwa ma tuna marana imatakira da tovava ma yanunu kana mara inekiibau. Tuna kubiine Pol waka babadisi ivonaveresi bo, ¹⁰ “Aku wawaya, anotanotai da maghinotiyai nuwapoya tapanani. Mikeda tatenutaweyana takiibau na yanunu ma tovava ami waka ma sawara kouwani na ini~beroi ma bade wawaya viya kamotiyai inumadodo.” ¹¹ Senturiyon Jiuriyas, Pol ina sisiya ivi~yanei na ke iti~vaghinei da nani dobunai kata~makai. Ma waka babadisi yavata ivi~sisiya da ita~kuka ita~kiibau na peyarisi ivi~vaghinei, ¹² iyamna nani dobuna na ke dobu biibiina. Waka damsi peyarisi ke ita~kayowei da kata~makai mara gurina da nuba ghamana kana mara ita~nekiibau. Peyarisi ivi~vaghinei da kata~tenuwaweyana ma kata~bera tovonni da ku Piniks kwanatuna kawasusuna kata~rui. Ma nani dobunai kata~makai da nuba kana mara ita~kovi. Piniks kawasusuna na Kriti nuwana rogunai ma mara nonowa biimara biibiina ekenakena.

Tovava ma yanunu berona ipanani.

¹³ Yanuyanunu biibiina ivi~karei na waka damsi inotai da mara biibiina ma waka kana sopa itinagheyeyi. Katenutaweyana da Kriti kikirana baranai kava kaverau, ¹⁴ da ke rabaraba ma yanunu bero kirakiina katagheyakiiyai koyiyai ioru da iravikai. Tuna na yabarata. ¹⁵ Yanunu ibero kirakai, waka iraravi da ke kovokovoghina da waka maghinona ku yanunu matana kata~terei. Kavi~bagunei ma waka kakavaraviviri da yanunu ikiinunurikai ¹⁶ da ku nuwa gisina sago, kana vava Kauda. Nani nuwana rogurogunai kaveraverau. Nani kamoni ivi~paparana kirakai da kana vivitaravonavona wakana itinapai. ¹⁷ Ma ikutani ikovi na urava iyuna da waka ghamana iveruviviviri ma ikutatani da bagibagina da tovava waka ghabaghabana ke ita~kiigavovori. Ma iyabumana da Suritis ku maratetena ita~tawanepikai. Tuna kubiine kuka ivi~votaweyana da katenatenam ma yanunu ikiikiinunurikai. ¹⁸ Mara itom na tovava iraravi kirakiiyekai, tuna kubiine ivi~karei da sawara waka kamoni ivivi~tawetaweyana ku yegai. ¹⁹ Ma mara kana viaroba na bade kuka, uravisi, keyamisi ma aviyavisina peyarina waka tepanai imakamakai na ivi~tawetaweyana ku yegai. ²⁰ Mara ibero kirakai da kaveru wapawapa ma madegha ma gwamegwame ke kata~kitai da taparoro ruwa ikovi. Ma yanunu ivi~rewapana kirakai da akii nota ipeku, kanotanotai da kata~rabobo.

²¹Ma nani kamoni wawaya wakiiyai ke ita~kam tovona. Tuna kubiine Pol maghinosiyai imiiri ma ivonesi bo, “Kokitai, avonemi da Kriti ke kata~kiibutawei ma aku sisiya kobarei. Tuna kubiine karako ami waka ivi~beroi ma ami sawara kovi~tawetaweyana. ²²Ma wekarakava na avonavonemi da ke kona~yabumana ma ami nota evi~rewapana. Waka kava ina~monu ma ke sago wawaya ina~rabobo. ²³God na aku Bada ma taku na ina bigabiga. Ma didibarai ina aneya sago ivi~yonei da ririkuwai imiimiiri, ²⁴ma weni nakanani ivoneku, ‘Pol, ke kuna~yabumana. Tam Kiivavo Ghamana Sisa maghinonai kuna~miiri da ini~tupavirem. Tuna kubiine God am nipowana ivi~yanei ma ina agabiibiyai tam ma wawaya peyarisi wakiiyai ini~yawasimi.’ ²⁵Aku wawaya, tuna kubiine ami nota evi~rewapana. Taku God aitumaghanei da aviyavisina ivoneku na ina~tupuwa. ²⁶Ma kegha da yanunu ina~tapitapita da ku nuwa sago kikirina ina~kiiribeta.”

²⁷Meditereniyani Yegiiyai tovava ma yanunu ikiikiinunurikai da taparoro ruwa ikovi. Didibara punai ma waka damsi damisi iviia da namada ku tano kanenekiibau. ²⁸Tuna kubiine bogapu iruvai da ioru meni kana pata.’ Ma ipanani da 40 mita nakanani. Imakai mara gisina ma bade iruva meyei ma ipanani da 30 mita nakanani. ²⁹Iyabumana kirakai ma inotai da waka iti~tawanepai ku wakima tepasi. Tuna kubiine waka murinai kana sopa ruwamaruwa itawei da ita~tinatani. Ma i kayowana da mara ita~tom yaghina. ³⁰Ma waka damsi ibera tovoni da waka ita~verukuyowei na ivi~beroberowekai da nakanani ma waka maghinonai sopa viya ita~tawei. Ma gavunai taravonavona wakana iteretereoruwei. ³¹Ma Pol senturiyon ma seri wawayisi ivonesi bo, “Waka damsi ina~verukuyoweta na peyariimi kona~rabobo.” ³²Tuna kubiine seri wawayisi taravonavona wakana kana urava ivi~kiiyaraghana da ipeku ku yegai da yanunu ikaruwei.

³³Mara iruruterei na Pol wawaya peyarisi ivona kirakiiyesi da ita~kam. Ivonesi bo, “Tami nuwanuwami ikaragavovori da ke sago avai kota~kani da taparoro ruwa ikovi. ³⁴Akayokayowei da kota~kam da koti~rewapana. Ke tarabobo. Ke sago gubaga tapanani.” ³⁵Pol ivi~sisiya ikovi ma peyarisi maghinosiyai parawa iviia da God ivi~kiikiiwei ma parawa ivogimai ma kam ivi~karei. ³⁶Ma peyariikai weni berana kakitai na akii nota ivi~rewapana da tokai bade yavata kakam. ³⁷Ma waka kamoni tokai na akii vi~276. ³⁸Ma peyariikai kakam dodo na waka kamoni whiti kavi~kiibuni ma kavi~tawetaweyana ku yegai da waka ita~tekateka.

Waka igavovori.

³⁹Mara itom na waka damsi dobu ikitai da ke ita~vogiia. Ma kawasusu ikitai da nani dobunai kikira biibiina. Ma inotai da ita~bera

---

^r 27:28 Bogapu ruvana kubiine urava damoni kirama ikuni ma ivi~yoyowi ma bogapu iruvai da ioru meni kana pata.

tovoni da waka nake ita~veruwei da iti~tawanepi. ⁴⁰Tuna kubiine waka damsi sopa uravisi ivi~kiiyaraghana ma bade waka kana yabiyabi irupama da iti~yabiyabi. Ma kuka gisina maghinonai kava itinepai da yanunu ita~viya da itoru ku kikirai. ⁴¹Kaverau ke gurina ma ku maratete kavi~tawanepikai. Waka maghinona idogiya da ke iti~dagu, ma tovava ghamaghamasi waka murina ikiigavovori.

⁴²Seri wawayisi ivi~diritete da gabura damsi kudubisi iti~kiivunuwana, iyamna ita~yeka itoru ku kikirai na iti~veraveruwana. ⁴³Ma senturiyon ke ina kayowana da Pol ita~kiivunui. Tuna kubiine kii papara ivowai na seri wawayisi ivonesi da ke iti~kiivunuwana. Ma ivi~vaghinei da iyavo kava yeka iakovi na ita~tawesi da ita~yeka ku kikirai. ⁴⁴Ma wawaya makiiterena na i keta itekwai da waka keyamina tovava ikiitawetawei na keyamisiyai ita~vokikita ma ita~yeka da ku kikirai. Ma vaghina nakanani itupuwa da wawaya kudubisi ku kikirai ivoghae da iyawasa.

Malta nuwana kamonai.

28 ¹Ku kikirai kavoghae na kapanani da nuwana kana vava na Malta. ²Ma nuwa damsi ivi~agabiibii kirakai da inepotekai ma keyama ikiiri iyamna garewa ikatukatuna da nuba irakata kirakai. ³Ma Pol keyama gisigisi iraguna ma ita~terei ku keyama da ita~karai. Ma nani kamonai mota berona keyama muyana damina iviia da itarukapoka ma Pol imana ikaratani da iroroke. ⁴Ma nuwa damsi mota berona ikitai Pol imanai iroroke na ti mani kamosiyai ivona bo, “Agunai weni tomowina na kiivunuwa wawayina. Waka imonu ma ke ita~rabobo ma wekarakava na mota berona ikani. Tuna na kana kovogha. Ita god ke ita~kayokayowei da ina~makai.” ⁵Ma Pol mota ivi~rupiitawei da ku keyama karakarantina, ma ke sago visina bo gubagina ita~panani. ⁶Ma nuwa damsi inotanotai da imana ita~gwaru bo yaghiyaghinina ita~peku da ita~rabobo. Ma ivi~koyakoyagha kirakai, ikitakitai da aviyavisina kurina ita~tupuwa ma ke sago. Ikita kava na i nota ivirai ma ivona da Pol na god sago.

⁷Ke rabaraba na nuwana kana kiiavavo Pobiliyas ina tano ghamana ma ina numa imakamakai. Ipisi ma nuwabiibiiyai irutinikai da ina ku numa ma ikoyagha bubunikai da mara aroba ikovi. ⁸Gwabinai kamakamakai na akovina kaviiya da ina mamai na gubagubagina, ininina imuyamuya ma manawa tara iviia. Pol irui kurina ma inipowana. Ma imana ku tepana iterei da iyawasa. ⁹Weni berana itupuwa na nani nuwana kamonai wawaya gubagubagisi ikam pupuni da Pol kurina ma ivi~yawasisi. ¹⁰Nuwa wawayisi ikoyagha bubunikai ma ivi~vite kirakiiyekai. Mara ipisi da kata~geru na wawaya ipuyokai ma kakii keta tamiina na peyarina iverekai.

Pol inekiibau ku Rome kwanatuna.

¹¹Malta damsi gwabisiyai kamakamakai da nawaravi aroba ikovi ma ku waka sago kageru. Tuna na Ariksandiriya damsi i waka ma maghinona ipapai da kokoitau, i god ruwa kii vava Kasto ma Poruks. Waka na nani nuwanai imiimiiri da nuba ma yanunu kana mara ikovi ma kavomiiri. ¹²Kakuka da ku Sirakusa kwanatuna. Kawota ma nani kwanatunai kamakai da mara aroba ikovi. ¹³Ma nani dobunai kakuka da ku Regiyam kwanatuna. Ma mara itom na yavara iveraverau kubiine kavomiiri, kaverau mareba da ku Puteyori kwanatuna da kawota. ¹⁴Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya kapananisi da ivonatanikai, yavata kamakai da taparoro sago ikovi.

Ma vaghina ku Rome kanekiiibau. ¹⁵Ma vitumaghana damsi Rome kamonai sisiyikai ivi~yanei da viya ighae ku vigimara gawarina kana vava Apiyas ma viya ighae ku dobu kana vava Numataya Numasi Aroba. Nani dobusiyai ikoyakoyaghikai da ita~nepotekai. Ma peyaris Pol ivi~kiikiwei da ina nota ivi~rewapana ma God ivi~ghegheni.

Rome kamonai.

¹⁶Ku Rome kanekiiibau ma Rome babada ivi~vaghinei da Pol ina kina kava ita~makai. Ina numa iverei ma seri wawayina sago kava iterei da iti~matatetei.

¹⁷Mara aroba ikovi ma Pol ivi~yonayona da Jiu babadisi ita~riyesi. Iriyesi ma Pol ivonesi bo, “Varevaresiku, taku ke sago avi berona ata~berai ita wawayi kurisi ma bade ita kaekiki mau i kiki ke ati~kiigiyei. Ma kegha da, Jerusalem kamonai ipatumiku da Rome damsi ku imasi itereku. ¹⁸Ivi~tupavireku ma ipanani da ke sago berona ata~berai da iti~raboboku, tuna kubiine ita~votaweku. ¹⁹Ma Jiu damsi ivi~ghevira, tuna kubiine avonesi da Kiivavo Sisa maghinonai ata~miiri da iti~tupavireku. Ma ke aku wawayi viwavusi kubiine.^s ²⁰Weni berasi kubiine akwatumi kopisi da ata~kitimi ma yavata kati~sisiya. Israel damta kudubita titumaghana da God ina Vivinevine Wawayina kurita ina~nekiibau da ini~yawasita. Ma taku aitunghane da wawayina namada inekiibau. Tuna kubiine imaku chein iwarimi.”

²¹Ma ivonapotei bo, “Ke sago kam sisiya Judiya dobunai kata~viiya ma varevaresita ivivi~piyana na ke sago iyai iti~avaberowem. ²²Akii kayowana da tam am vitumaghana kuti~sisiyei da kati~yanem. Kakovi da wawayi dobu ma dobu tami ami vikeresiyana eteretereuwei.”

²³Ma i mara sago iterei da Pol iti~yanei. Nani maranai koroto ghamana iriyasi Pol ina ku numa. Mara boiboyai Pol ivi~karei da

^s 28:19 Apos 25:11

God ina vikiivavona ivi~beyebejena kupomei, Moses ma peroperoveta i giruma tepanai ivivi~sisiya kurisi. Ina kayowana da nuwanuwasi ita~tinavirai da Yesu iti~tumaghanei. ²⁴Ina sisiya na wawaya ivi~yanei ma viya nuwanuwasi ivirai da ivi~tumaghana ma viya na kegha. ²⁵Tuna kubiine ti mani kamosiyai ivi~ghevira. Muriyai da ita~nae na Pol ina sisiya turina iterei kurisi, ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina ami kaekiki mau kurisi vonavaghata ivi~sisiyei. Peroveta Aisaya igiruma bo,

²⁶ ‘Kenae aku wawaya kurisi ma kevonesi bo,

Weni wawayisi ini~yana ma ini~yana ma akovina ke ina~viini.

Ina~kita ma ina~kita ma ke ina~kitai.

Matasiyai ita~kita,

bo tinisiyai iti~yana,

²⁷ ma nuwanuwasi ita~votawei,

na ita~tupuwavira ma ati~yawasisi.

Ma kegha da nuwanuwasi igudui,

ma tinisi itupapotapota,

ma matasi itapotapota.’ ”^t

²⁸“Tami Jiu dami vonavaghata ke kota~viviyanei, tuna kubiine ani~akovimi da God yawasa makamakii nonowina kana sisiya ivonatawei kupuna damsi kurisi. Ma ti damsi na ini~yana.” ²⁹(-)^u

³⁰Ma vaghina, Pol madegha ruwa Rome kamoni tuna mani ina rewapanai imakai. Ma iyavo kava ipipisi irurugenari na peyarisi ivivi~kiikiwesi. ³¹Ere tepatorana ma nuwanuwana kudubina God ina vikiivavona ma Bada Yesu Keriso varana biibiina idimadime. Ma ke sago wawaya iti~ketagudugudu.

---

^t 28:26-27 Isa 6:9-10   ^u 28:29 Mara katamanina giruma damsi peyarisi ves 29 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pol weni nakanani ivi~sisiya ikovi ma Jiu damsi ivomiiri ma inae, ma kamosiyai ivivi~ghevira kirakai.’

Pol Ina Giruma Rome

Damsi Kurisi

(Romans)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi da vitumaghana damsia Rome kwanatuna kamona ita~vonaveresi da ita~vovunagha ma muriyai ita~numataya kurisi. Ina nota irereghi da gwabisiyai ita~biga mara gisina ma iti~tamiinei da muriyai ita~nae ku Spain dobuna. Ina giruma kamona ivi~beyebejena da aviyavisina kava Keresiyana iti~tumaghane ma ikikava i yawasa kamona nani vitumaghina tepana ita~makai. Weni girumina kamona na aviyavisina ivivi~beyebejena ina dima kamona na kudubina itere yavui, ke ina giruma viya nakanani.

Kunona Keresiyana Rome kamona ivi~kiikiwesi ma ivonesi da iniponipowana kubiisi. Muriyai weni girumina ina nota ghamana ivi~debei, tuna na “Keriso varana biibiina karena da ku damona ivi~debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi.” (Rome 1:17)

Weni notana ghamana tepana akova ma nuwagiura bogii ma bogiiyai ivi~debei. Sago na ivi~debei da Jiu ma kupuna damsia yavata na kudubisi keta itekwai da God yavata iti~nuwasago, iyamna kudubisi na berabero ina rewapana gaburina. Ketana na sago kava, Yesu Keriso ini~tumaghane. Nota kana viruwa na ivi~debei da iyavo kava Keriso yavata ivi~nuwasago na yawasa vuna ini~karei ma yawasina isisiya bubuni da Rome damsia damina ina~viiya. Kamona vitumaghana wawayina God yavata nuwanubiiyai ina~makai. Ma Kanuma Vovokaravina wawayina ina~votawei da berabero ma rabobo ina~ghekuyowei. Ma ina sisiya kana viaroba na Saptu 5 da ku 8 kamona ivi~akovita da God avi kubiine ina vonaviyoyovana iterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina ina rewapana vitumaghana damsia i yawasa kamona isisiyei. Kana viruwamaruwa na Pol itarakiiyana da ikikava God ina nota irereghi da ke Jiu damsia kava ma kupuna damsia yavata ina ku vikiivavona ina~ru. Ma tuna

mani ina vitarakiiyana ivonapotei, ivoneta da God ina kayowanai Jiu damsi Yesu Keriso ibarei da varana biibiina ikiibau kupuna damsi kurisi, taraboga iveresi da Keriso iti~tumaghanei ma God ina agabiibai damina ita~viya. Ma ivoneta da enotanotai da mara sago Jiu damsi i nota ina~virai da Yesu Keriso ini~tumaghanei. Ma Pol ina sisiya turina na ivi~debei da ikikava wawaya Keresiyana yawasina ita~makiiyei, kamonai ivona da iti~nuwaviinavivirana, God ina biga ita~berai, babada dobuwai ita~votekatekesi, ma ikikava nuwanuwasi kamonai damina ita~viya da meni tuna na biibiina ma meni tuna na berona. Ma turina vaghata na ina vikiikiiwa wawaya sago sago duma kurisi iterei ma God ivi~ghegheni.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-17 Giruma ivotawei ma Pol ina nota ghamana ivi~debei.

Sapta 1:18 da ku 3:20 Wawaya kudubisi berabero kamonai, tuna kubiine keta itekwai da God iti~yawasisi.

Sapta 3:21 da ku 4:25 God na Yawasa Ketana ivokiibuwei.

Sapta 5:1 da ku 8:39 Iyavo kava Keriso itumaghanei na i yawasa dobuwai ina~virai.

Sapta 9:1 da ku 11:36 God ikikava ina nota irereghi Israel damsi kubiisi.

Sapta 12:1 da ku 15:13 Keresiyana yawasina.

Sapta 15:14 da ku 16:27 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, Yesu Keriso^a ina bigabiga. God ikwatuku ma ivineku da ati~apostol da varana biibiina ata~dimei.

²Varana biibiina na weni. Mara katamaninai God vonakiiyapa bagibagina iterei da ina Vivinevine Wawayina ita~vonatawei. Ma ina peroperoveta nani varana biibiina buka vovokaravisi kamosiayi igiruma. ³Igiruma da God Natuna iti~wawayota ma ita~tupuwa da kiivavo David tupurereghina. ⁴Ma God iberai da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai Yesu rabobowai ivomiiri, ma tuna matakirina rewapanina ivi~debei da tuna na God Natuna. Tuna kubiine Yesu Keriso na ita Bada. ⁵Nani notanai na God wawaya kamosiayi ikiiepiku da avi~apostol da dam ma dam ata~tinaviresi da iti~tumaghanei ma ita~votekatekei da kana vava ita~rakata. ⁶Ma tami vitumaghana wawayimi Rome kamonai na bade God ikwatumi da tami Yesu Keriso rapenai.

⁷Tuna kubiine na tami Rome wawayimi kurimi agirugiruma. God ina nuwaviina kurimi irakata ma ikwatumi da tami ina wawaya vovokaravimi.

Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma agabiibai ina~veremi.

^a **1:1** *Keriso* Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

Pol ina kayowana da Rome damsi kurisi ita~numataya.

⁸Kunona ata~vonemi da Yesu Keriso avanai aku God aikiikiwei kubiimi, iyamna namada dobu ku kudubina wawaya ami vitumaghana varana iyanei. ⁹Ma God iakovi da mara nonowa kurina aniponipowana kubiimi. Vonavaghata da nuwanuwaku kudubinai abigabiga da Natuna varana biibiina adimadimei. ¹⁰Ma namadani kava aberabera tovonni da ata~kitimi, tuna kubiine aku nipowana kamoni mara nonowa God kurina ainowi da ini~vaghinei na ana~pisi kurimi. ¹¹Aku kayowana ghamana da ata~kitimi, da kanuma ina ku nevanewa aviyavisina gwabikuwai na ati~damani kurimi da koti~rewapana. ¹²Tikoyaghavivirana da aku vitumaghana ina~kiipepimi ma nakanani bade ami vitumaghana ina~kiipepiku da ani~rewapana.

¹³Turaturaku, ati~akovimi da mara ipeyari abera tovonni da ata~numataya kurimi na ke kovokovoghina. Aku kayowana da ikikava dobu viya kamosiyai kupuna damsi atinaviresi da Yesu itumaghane na tami bade kamomiyai nakanani ata~berai.^b ¹⁴Taku aku biga God ivereku na Grik ma bade ke Grik damsi kamosiyai. Wawaya akakovisi ma bade wawaya neghaneghasi kamosiyai. ¹⁵Tuna kubiine aku kayowana ghamana da Rome kamoni God varana biibiina ata~dimei kurimi.

Keriso varana biibiina ina rewapana.

¹⁶Keriso varana biibiina ke ata~vivinimaye, iyamna tuna na God ina rewapana da iyavo kava Keriso ina~vivotumaghane na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina~panani. Jiu damsi ivi~nao varana iviikiinowei na ivi~tumaghane da yawasa ipanani. Ma muriyai ikiibau da kupuna damsi bade nakanani ipanani.^c ¹⁷Keriso varana biibiina ivi~debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi. Varana biibiina karena da ku damona na vitumaghana ivi~sisiyei, tuna kubiine ita vitumaghana tepanai God ina~voneta da tota na ina wawaya maninita. Giruma katamana ivona bo, “God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina~makai.”^d

Berabero kubiine God nuwanuwana ipughu.

¹⁸God kunumai ina nuwapughu idebei da wawaya kii kovogha ina~veresi. Ke iti~vaghinei da wawaya berabero eberaberi ma vonavaghata ekiikiigavugavui. ¹⁹Wawaya namada God itakovi, iyamna tuna mani ivi~debe meyei kurisi. ²⁰Tuna na ke kitakitana ma kegha da mara karenai da ku karako bera peyarina dobuwai ma kunumai iyamoni da wawaya ekitakitai, ma nani kamoni akova ita~viyi da

^b 1:13 Apos 19:21   ^c 1:16 Mak 8:38   ^d 1:17 Hab 2:4

God emakamakai. Ma itakovi da ina rewapana na makamakiina ma tuna na God vaghata. Tuna kubiine vitupavira maranai wawaya ke kovokovoghina da kovogha ina~veruvuvurei. ²¹Wawaya God iakovi ma kegha da ke i kayowana da ita~vokavakavari ma iti~kiikiwei. Ti na i nota kwebusi ma neghaneghasi, eberaberisi da nuwanuwasi na didibarina.^e ²²Enotanota meyesi ma evonavona da ti na akakovisi ma kegha, ti na neghaneghasi. ²³God kadadarina ma makamakii nonowina ibarei. Ma epayanina na kii ma wakima ipapa da wawaya ma ghamoghamo, mota ma kiu ivi~gubegubesi ma nani sawarisi evovokavakavari.^f

²⁴Tuna kubiine God ikitakuyowesi da i kayowana beroberosi iti~badesi. I kayowana da vipekana wapawapa ma bera dowadowasi ina~berai da tupuwisi ini~beroi. ²⁵God ina vonavaghata wawayisi evovoviviri da sisiya vibero iyanei ma evovotani. Ti na God ibarei da aviyavisina iyamoyamoni na tuna evovokavakavari. Ma God, tuna dobu iyamoni ma ina kina kava kata~vokavakavara nonowei! Amen.

²⁶Wawaya vokavakavara wapawapa eberaberai kubiine, God ikitakuyowesi da bera inimayamayisi eberaberai, vipekana wapawapa. Nani kamoni wivine vipekana ketana vaghata kakawasi yavata na ibarei da ti mani wivine kavakava imogo. ²⁷Tomotomowa bade nakanani, bera inimayamayisi eberaberai, kakawasi yavata ita~vivipekana na kegha. I kayowana ghamana da tomotomowa turaturasi yavata itiputona. Ti na isirage, i berabero kubiine kovogha berona ina~viya.

²⁸Ma ku tepana, wawayisi ke ita~kayokayowei da God itakovi, tuna kubiine iruvoteresi da i nota beroberosi kava ibadesi da aviyavisina ivoneta da ke kata~berai na eberaberai. ²⁹Wawaya nakanani na i yawasa kamoni na bera didibarisi ma bera dowadowasi evovotani. Vomamatigha, nuwakapi, kiivunuwa, vitaghegheyana, vibero, kayotirana, kiivibero, ma viyanuwe na i yawasa kamoni itupo. ³⁰Wawayisi na God ebarei, turaturasi iavaberowesi, ivonapasipasiyana, ekukuwepa meyesi, ekayokayotata ma keta vusi itupuwi da berona ina~berai, ma bade kii moramorapa ikawakiikiyesi. ³¹Ti na ke itakovi da bera biibiisi bo bera beroberosi eberaberai. Ma bade ke kovokovoghina da koni~tumaghanesi, iyamna vonakiiyapa bagibagina ina~terei da bera sago ita~berai na muriyai i nota ina~virai da kegha, ina~bara. Wawaya ke ita~vivikamyuwesi ma ke sago agabiibai gwabisiyai. ³²Wawayisi iakovi da God ivonakiiyaragha da iyavo kava weni berasi eberaberai na kii kovogha na rabobo. Ma kegha da berasi sago patana da eberaberai. Ma ku tepana iyavo kava turaturasi kamosiyai weni berasi eberaberai na igheghenisi.

---

^e 1:21 Epe 4:17-18   ^f 1:23 Deut 4:16-18

God ini~tupavireta.

2 ¹Kwinaku, wawaya ke kuni~tupaviresi da wavu kuna~veresi. Nakanani kuna~berai na tam mani ku berona keteretere meyem ma ke kovokovoghina da kam papara kuna~vowai da kam kovogha kuna~veruvuvurei, iyamna tam yavata na nani berana berona keberaberai.^g ²Takovi da God na vonavaghata tepanai ini~tupavireta ma iyavo kava nani berasi beroberosi iberai na kovogha ina~veresi. ³Ma tam, kwinaku, wawaya kitupaviresi ma kegha da tam yavata berabero keberaberai na ikikava kenotanotai da God ina vitupavira kuna~veruvuvurei? ⁴Kuakovi bo kegha da God enuwanuwaghanem, ina agabiibai evereverem ma nuwanubiiyai ekoyakoyaghim? Ina agabiibai kebarei bo? Nani agabiibiina na am taraboga evereverem da am bera beroberosi kuninimayei ma kuna~miirikupukuputei. ⁵Ma kegha, tam kitinapota ma nuwanuwam ibagi kirakai da am bera dowadowasi ikiitatanei ma kam kovogha erakarakata. Vitupavira marana ina~nekiibau na vonavaghata tepanai God ini~tupavirem ma kovogha ina~verem da ina nuwapughu damina kuna~viiya. ⁶God wawaya kudubisi ini~tupaviresi ma i bera ruvanai kii miiya ina~veresi.^h ⁷Iyavo kava bera biibiisi mara nonowa ipoiyei ma ekayokayowei da God iti~gheghenisi, kii vava ita~biibai ma yawasa makamakii nonowina ita~viiya na vaghina, God i kayowana ina~veresi. ⁸Ma iyavo kava enotanota meyesi ma vonavaghata ebarei ma berabero patana da eberaberai na God ina nuwapughu damina ina~viiya. ⁹Iyavo kava didibara yawasina ekivikivini na vitupavira maranai God kovogha ina~veresi da nuwapoya ghamanakina ina~panani da ini~kamyuyuwa kirakai. Jiu damsi ini~nao kii kovogha ina~veresi ma muriyai na kupuna damsi. ¹⁰Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na God kana ku kadara ina~rui ma ini~gheghenisi ma nuwanuba ina~veresi. Jiu damsi ini~nao ma muriyai na kupuna damsi, ¹¹iyamna God ina vitupavira maranai na ke sago iyai ku murina ina~miiri. Peyarita na sago.ⁱ

¹²God ina vonaviyoyovana Moses iverei na Jiu damsi iakovi ma ke ita~nunuri. Ma God vonaviyoyovanina tepanai ina~miiri da ini~tupaviresi ma kii kovogha ina~veresi. Ma kupuna damsi na ke nani vonaviyoyovanina ina rewapana gaburinai ita~makamakai. Tuna kubiine ke kovokovoghina da vonaviyoyovanina tepanai ini~tupaviresi, ma kegha da i berabero kubiine na kovogha ina~veresi. ¹³Iyavo kava vonaviyoyovanina enununuri, ti damsi na God ku matana na wawaya maninisi. Ma iyavo kava iyanatawei ma ke ita~nununuri na God ku matana na ke wawaya maninisi. ¹⁴Ma kupuna damsi viya na ke

^g 2:1 Mat 7:1; Luk 6:37   ^h 2:6 Psa 62:12; Prov 24:12   ⁱ 2:11 Deut 10:17

meyani Moses ina vonaviyoyovana iti~yanei ma kegha da yawasa maninina evovotani, iyamna iakovi da berona ma biibiina na avai. Tuna yawasina evovotani na nakanani ma vonaviyoyovanina itakovi na ita~nununuri. ¹⁵Tuna nakanani ma God ina vonaviyoyovana gavugavuna nuwanuwasiyai ita~girumi, iyamna mara viya ti mani iwavu meyesi da bera berona eberabera. Ma mara viya damisi eviiviiya da bera biibiina eberabera. ¹⁶Varana biibiina adimadime na weni nakanani evonavoneta. Vonavaghata da vitupavira kana mara ina~pisi ma Yesu Keriso tepanai God wawaya kudubisi i bera ma i nota gavugavusi ini~debei ma ini~tupaviresi.

Jiu damsi ma Moses ina vonaviyoyovana.

¹⁷Ma tam, Jiu wawayim na ikikava? Ke kuna~notai da God ina vonaviyoyovana Moses iverem na tepanai kunitukikita ma kuna~kayotata da tam God ina wawaya. ¹⁸Namada vonaviyoyovana kamoni kuvi~yavi ma kuakovi da God ekayokayowem da aviyavisina kuta~berai. Ma kuakovi da meni tuna na berona ma meni tuna na biibiina. ¹⁹Ma mikedada tam damim keviiviiya da tam na matapotapotasi kii vinoraveraveyana bo tam na kibe da didibara makamakiisi kubiisi. ²⁰Ma God ina vonaviyoyovana kuvi~yava yavui ma ina vonavaghata ma ina nuwagiura kudubina kuakova bubuni da kenotanotai da wawaya neghaneghasi ma ededa yoghoyogho kuni~beyebeyesi, na kekitaruvim. ²¹Tam wawaya kibeyebeyesi na nani kamoni tam bade akova keviiviiya bo kegha? Wawaya kevonavonesi da ke ina~yapi ma tam keyapiyapi bo kegha? ²²Ma wawaya kevonavonesi da ke ini~pekana wapawapa ma tam, kipekana wapawapa bo kegha? Tam kevonavona da kokoitau kebabaresi ma kokoitau suwarisi keyapiyapi bo kegha? ²³Kekayokayotata da tam nakanani ma God ina vonaviyoyovana kutakova yavui ma kegha da nani vonaviyoyovanina kikiigiyei na God kana vava keteretereoruwei. ²⁴Tuna kubiine giruma katamana evonavoneta bo, ‘Tami Jiu dami ami berabero kubiine na kupuna damsi God iavaberowei.’^j

²⁵Mikedada kwimata bekam ita~tuviviratawei ma vonaviyoyovana kudubina kuta~nunura bubuni, tuna na ere iyamna. Ma mikedada tuvivira kava kuta~berai ma vonaviyoyovana ke kuta~nunuri na am tuvivira na iyamna kegha.^k ²⁶Kupuna wawayina ke ita~tuvivira ma kegha da vonaviyoyovana ita~nunura bubuni na God wawayina ita~viini da rapenai, tuna nakanani ma ita~tuvivira. ²⁷Tam Jiu wawayim na kwimata bekam ituviviratawei ma vonaviyoyovana na tam kubiim igirumi, ma kegha da kikiigiyei. Tuna kubiine kupuna damsi viya ke

---

^j 2:24 Isa 52:5   ^k 2:25 God, Abraham ivonei da ina wawaya yavata kwimata bekasi ita~tuviviratawei na iti~matakira da ti na God rapenai.

ita~tuvivira ma vonaviyoyovana enununuri na ti damsi ini~wavum.
 28 Ke kuna~notai da tuvivira kuberai na tam Jiu vaghata ma tam God ina wawaya, iyamna nani matakirina na tupuwa kava kana bera. 29 Kanuma Vovokaravina nuwanuwam ina~tinavirai da nuwanuwam kudubinai God kuni~tumaghanei na tam Jiu vaghata. Tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana nuwanuwam ke ina~tinavirai, iyamna matakira vaghata da tam God ina wawaya na ke tupuwim ma nuwanuwam kamoni. Ma God ina wawaya na vigheghena God gwabinai ina~viiya ma ke wawaya gwabisiyai.^l

3 ¹Jiu damsi na avi iyoyoi da kupuna damsi ighekuyowesi? Kwimata bekasi ituviviratawei na avi biibiina ina~panani? ²Biibiina ghamana epanapanani. Sago na God vonana giruma katamana kamoni na ti damsi kurisi ivi~debei. ³Ti na vonakiiyapa bagibagina iterei God kurina da tuna kava iti~tumaghanei, ma mikedada viya ivi~kiigiyei na ikikava? I vonakiiyapa bagibagina ivi~kiigiyei na ke kuna~notai da God bade ina vonakiiyapa bagibagina ini~kiigiyei. ⁴Kegha, kegha taweyana. Wawaya peyarina na viviberosi ma God tuna na vonavaghata. Giruma katamana kamoni Kiivavo David, God kurina ivona bo,
 “Kuna~vivisiya na am sisiya maninina kavakava.

Vitupavira kamoni wawaya kuni~wavui na i sisiya kudubina kuna~ravi.”^m

⁵Ita berabero ma God ina yawasa maninina ivi~ruwa takitai na ita berabero God ina yawasa maninina ku yagharina etereterei da takita bubuni. Tuna kubiine ikikava tavona? God ita berabero kubiine kovogha everevereta na kenotanotai da eberabera beroi kurita bo? Weni nakanani wawaya viya isisiya. ⁶Kegha taweyana. Mikedada God na ke wawaya maninina na ke kovokovoghina da wawaya kudubisi dobuwai iti~tupaviresi.

⁷Kuta~vona bo, “Avi~bero na God avi~vitei, iyamna aku berabero kubiine kana kadara ma ina vonavaghata erurudeba da yaghara kiiikiina. Tuna kubiine taku na ikikava? Avi kubiine aku berabero kubiine God ini~wavuku ma kovogha ina~vereku?” ⁸Kata~vonavinama bo, “Berabero kata~bera kirakiiyei da God ina biibiina kata~tinariyai.” Wawaya viya iavaberoweku ma iwavuku da taku nakanani aibeyebeyena. Ti na kovogha ghamana ina~viiya.

Ke sago wawaya maninikiikiina.

⁹Ikikava tavona? Tota Jiu damta tabiibii kirakai ke kupuna damsi nakanani, bo? Kegha! Namada avi~debei da kupuna damsi ma tota Jiu damta peyarita na sago. Peyarita na berabero ina rewapana kamoni tamakamakai. ¹⁰Giruma katamana evonavoneta bo,

^l 2:29 Deut 30:6   ^m 3:4 Psa 51:4

“Ke sago iyai wawaya maninina, kegha taweyana.

- 11 Ke sago wawaya akakovina,
Ke sago wawaya God itekwekwai.
- 12 Wawaya kudubina God ibarei ma imiirikupukuputei.
Ti na peyaris God ku matana na kwebusi.
Ke sago iyai bera maninina ita~beraberai, kegha taweyana.
- 13 Kawasiyai sisiya dowadowasi ekiikiibau nakanani ma karawaga
kamonai dogo ita~arai da bowana ita~kiikiibau.
Pepasi ikuvirevirei da sisiya vibero eberaberai.
I sisiya beroberosi na nakanani ma mota berona kawagegurina
ita~kiikiibau.ⁿ
- 14 Mara nonowa kawasiyai sisiya dowadowasi eberaberai na damina
ibero kirakai.^o
- 15 Ma iyaghiyaghina kirakai da wawaya ini~gubagi bo ini~raboboi.^p
- 16 Mike enenae na wawaya ekiikiiviberosi ma nuwapoya evereveresi.
- 17 Nuwanuba gwabisiyai kegha.
- 18 Ma God ke ita~yabuyabumanei.^q

¹⁹Takovi da vonaviyoyovana na Jiu damsi kubiisi ma tuna kamonai kii sisiya eberaberai da ti na berabero wawayisi. Ma bade God vonaviyoyovana ivokiibuwei na dam kudubina kawasi kiipotana kubiine da ke ini~tupariyei, iyamna peyaris na God ini~tupaviresi. ²⁰Wawaya ke kovokovoghina da vonaviyoyovana ina~nunura bubuni da God ku matana ti na wawaya maninisi. Vonaviyoyovana emakamakai na idebeta da tota na berabero wawayita.^r

Ikikava God ina~terevismaninita.

²¹Ma karako na God keta vuna ivi~debei da ikikava ina~vonakiiyaragha da tota wawaya maninita ku matana. Nani ketana na ke vonaviyoyovana tepanai ma kegha da vonaviyoyovana ma peroperoveta ivi~mamatarei da mara sago ina~nekiibau. ²²Namanaki tam Jiu bo kupuna wawayim, kudubita ita keta sago kava da yawasa maninina tapanani. Iyavo kava Yesu ini~tumaghane na God ku matana ti na ina wawaya maninisi.^s ²³God na wawaya maninina ma kana kadara irakata kirakai da tota ke kovokovoghina da ita yawasa kati~maninini da tuna nakanani, iyamna kudubita na berabero wawayita. ²⁴Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava ipuyota, yawasa ivereta ma ivonakiiyaragha da tota wawaya maninita. Peyarita ita berabero kamonai ma Yesu Keriso ivotaweta da yawasa tapanani. ²⁵God Natuna ivonatawei isuvara da ita berabero vitana ikavari. Wawaya Yesu ini~tumaghane

ⁿ 3:10-13 Psa 14:1-3, 53:1-3   ^o 3:14 Psa 10:7   ^p 3:15-17 Isa 59:7-8   ^q 3:18 Psa 36:1
^r 3:20 Psa 143:2; Gar 2:16   ^s 3:22 Gar 2:16

na i berabero kudubina taranai ina~kowatawei da God ina nuwapughu ina~vovinubai. Weni berana iberai da iti~beyeta da tuna wawaya maninina. Namadani kava wawaya i berabero kudubina ikitakitatawei, ivivi~koyakoyagha ²⁶ da karako weni maranai ivi~debei da vonavaghata tepanai wawaya i berabero ini~tupavirei, ke ina~kitatawei. Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina~vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi.

²⁷⁻²⁸ Ke kovokovoghina da takayotata da tota mani ita rewapanai tavona da tota God ina wawaya maninina. Kegha taweyana. Ma avi kubiine? Ke ita bera biibiisi kubiine bo vonaviyoyovana kata~nunura bubuni da God ina~vonakiiyaragha da tota biibiita. Kegha, ita vitumaghana kubiine na nakanani ina~voneta. ²⁹ Ma God na Jiu dami kava i God bo? Kegha. Tuna na dam kudubita ita God. ³⁰ Namanaki da tami Jiu dami bo kupuna dami ma kegha da God na sago kava. Tuna kubiine iyavo kava Yesu itumaghanei na God ina~vonesi da ti na ina wawaya maninisi. ^t ³¹ Weni vitumaghanina vuna tavi~karei iberai da vonaviyoyovana na iyamna kegha, bo? Kegha taweyana, titumaghana na tidebei da vonaviyoyovana iyamna vaghata tavovotani.

Abraham ina vitumaghana.

4 ¹ Jiu damkai akii kaekiki Abraham tisisiyei. ² Ke Abraham ina bera biibiisi kubiine na God ita~vonakiiyaragha da tuna wawaya maninina. Nakanani ita~tupuwa na Abraham ita~kayotata wawaya kurisi, ma ke kovokovoghina da God kurina ita~kayotata. ³ Giruma katamana kamonai ikikava evonavoneta? Ivona da Abraham ina vitumaghana God kurina iterei, tuna kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna wawaya maninina ma yavata ivi~nuwasago. ^u ⁴ Wawaya biga ina~berai na miiya ina~viiya. Tuna ke puyo, tuna na ina biga miiyanina. ⁵ Ma ke am biga bo am bera biibiisi kubiine God ina~vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. God na berabero wawayisi etereterevimaninisi. Am vitumaghana kurina kuna~terei na ina~vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. ⁶ Ma bade Kiivavo David ivona da wawaya ini~nuwabiibii kirakiiyei maranai God i berabero ina~notatawei ma ina~vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Ma ivona da ke i bera biibiisi kubiine da nakanani ina~vonakiiyaragha. David ivona bo, ⁷ “Iyavo kava i berabero God ina~notatawei na ini~nuwabiibiyei. Iyavo kava i vikawakiikai God ini~nuwawapei na nuwabiibii ghamana ina~panani. ⁸ Meni wawayina ina berabero Bada ke ina~taraepai da ini~tupavirei na ini~nuwabiibii kirakai.”^v

^t 3:30 Deut 6:4; Gar 3:20   ^u 4:3 Gen 15:6; Gar 3:6   ^v 4:7-8 Psa 32:1-2

⁹David weni nuwabiibiina ivi~sisiyei na iyavo kava kwimata bekasi ituviviratawei na ti damsi kava ivi~sisiyesi bo? Kegha. Weni nuwabiibiina na iyavo kava ke tuvivira ita~berai na ti yavata kubiisi. Namada tavi~sisiyei da giruma katamana ivoneta da Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. ¹⁰Meni berana ivi~nao, vitumaghana bo tuvivira? God ina vonakiiyaragha ivi~nao ma muriyai da Abraham ituvivira. ¹¹Abraham namada God ivi~tumaghanei ma muriyai da ituvivira, ivi~matakira da ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina. Tuna kubiine iyavo kava ke ita~tuvivira ma kegha da itumaghana, ti wawayisi na Abraham nakanani, God ina~vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva na tota vitumaghana damta ita mamai na Abraham.^w ¹²Ma iyavo kava tuvivira damsi kamosiyai ini~tumaghana Abraham nakanani na ti yavata ina~vona bubuna da kanuma ina ku nevaneva i mamai na Abraham.

God vonakiiyapa bagibagina iterei na ita vitumaghana tepanai taviya.

¹³God vonakiiyapa bagibagina iterei da Abraham tupurereghina yavata na dobu kudubina iti~rapenei. Ma avi kubiine nani vonakiiyapina iterei kurina? Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina na vonakiiyapa bagibagina kurina iterei. Ma ke vonaviyoyovana ita~nunuri kubiine.^x ¹⁴Mikeda kuta~vona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na iyavo kava vonaviyoyovana enununuri na ti damsi kava kubiisi na kevonavona da vitumaghana na iyamna kegha. Ma bade kevonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina na iyamna kegha.^y ¹⁵Kuta~bera tovonni da God ina vonaviyoyovana kuta~nunuri na kuta~bera kawai da God ina nuwapughu damina kuta~viiya. Vonaviyoyovana emakamakai na wawaya mara nonowa ikiigiyeyi. Ma vonaviyoyovana kegha na ke kovokovoghina da ini~kiigiyeyi.

¹⁶Tuna kubiine bera ghamana na vitumaghana. Ikikava Abraham ivi~tumaghana, nakanani titumaghana na God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na nani vonakiiyapina na tota yavata kubiita. Namanaki da Jiu damsi i kiki tanununuri bo kegha. Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava everevereta. Ma ke iti~bero, ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tota Abraham tupurereghina kubiita ina~berai, iyamna kanuma ina ku nevaneva na iyavo kava God titumaghanei na ita mamai Abraham.^z ¹⁷Giruma katamana kamoni God, Abraham kurina ivona bo, “Ana~berim da tam na dam ma dam i mamai.” Ma God ina rewapana irakata da ina~vona da wawaya

^w 4:11 Gen 17:10   ^x 4:13 Gen 17:4-6, 22:17-18; Gar 3:29   ^y 4:14 Gar 3:18   ^z 4:16 Gar 3:7

raborabobosi ina~vomiiri. Ma bade ina rewapana emakamakai da aviyavisina kegha na ina~vona da ina~tupuwa.^a ¹⁸Ma God ivona da ina~berai da Abraham tupureregghina ina~peyari kirakai da kamosiyai dam bogii ma bogiiyai ina~tupuwa. Ma Abraham, God ivi~tumaghane. Namanaki imagura kirakai da ke kovokovoghina da iti~tuwa. Ma bade God ivona bo, “Tupureregghim ina~peyari da gwamegwame nakanani.”^b ¹⁹Abraham kana madegha na 100. Ma iakovi da namada imorapa kirakai da ke kovokovoghina da iti~tuwa. Ma bade iakovi da kawana Sera na gagarina.^c ²⁰Ma kegha da God ina vonakiiyapa bagibagina ivi~tumaghane da vonavaghata. Ke sago notaragharagha gwabinai ma nuwanuwana kudubinai God ivi~tumaghane. Ina vitumaghana nake da irakata ma God ivokavakavari. ²¹Iakova bubuni da God ina rewapana ghamana, ma ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tuna kovokovoghina da nakanani ina~berai. ²²Ma Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. ²³Weni girumina, “God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina” na sisiya deba, ke Abraham kava kubiine. ²⁴Ma iyavo kava God titumaghane ma takovi da iberai da ita Bada Yesu rabobowai ivomiiri na God ina~vonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita. Tuna kubiine nani girumina na tota yavata kati~sisiya. ²⁵God ivi~vaghine da ita berabero kubiine Yesu kana ghavighaviya ku imasi iterei da ivi~rabobo. Ma bade iberai da rabobowai ivomiiri ma Yesu tepanai ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita.^d

God ku matana tota na wawaya maninita.

5 ¹Ita vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tota ina wawaya maninita. Ma ita Bada Yesu Keriso iberai da nuwanubiiyai God yavata tamakii patapata. ²Keriso titumaghane kubiine itinaryeta da God ina agabiibai ku kamona tarui ma damina taviiviiya. Nota rewapana gwabitiyai ma nuwabiibiiyai takoyakoyagha da mara sago God kana kadara ku kamona tarui. ³Ma bade tinuwabiibai da nuwapoya ma vokwarakwara tapanapanani, iyamna ini~nuwabagita da mara nonowa ita nota ini~rewapana. ⁴Ma bade notarewapana ini~viteta da notamagura taviya ma tiwawaya kiimatana. Ma tuna ina~berita da nuwanuwata kudubinai titumaghana da yawasa makamakii nonowina taviya. ⁵Titumaghana na ke kata~vivitumaghana wapawapa, iyamna God Kanuma Vovokaravina ivereta da ina nuwaviina damina taviiviiya. ⁶Ita berabero kubiine tavi~kiikayokayo ma God marana itereterei na Keriso inekiibau da tota kubiita irabobo. ⁷Wawaya sago ita~vere meyei da kwinana biibiina kubiine ita~rabobo na kata~nota kavakavai. Bo

a 4:17 Gen 17:5 b 4:18 Gen 15:5 c 4:19 Gen 17:17 d 4:25 Isa 53:4-5

mikeda kwinana na biibii kirakiina na kovokovoghina da wawayina ita~vere meyei da kwinana kubiine ita~rabobo. ⁸Ma tota na ke wawaya biibiita, patana da ita berabero kamoni tamakamakai ma kegha da Keriso ivere meyei da kubiita irabobo. Nakanani iberai na ivi~debei da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁹Keriso tarana iberita da tota wawaya maninita God ku matana. Ma bade ivi~yawasita da vitupavira maranai God ina nuwapughu damina ke taviya. ¹⁰Tota na God kana ghavighaviya ma nani kamoni Natuna kubiita irabobo na iberita da God yavata tavi~turana. Tuna kubiine takova bubuni da vitupavira marana na kovogha ke tapanani, iyamna Natuna ina yawasa rewapanina ina~tarapaparita. ¹¹Ma vaghina, karako na tinuwabiibai da God yavata tavi~nuwasago. Iyapoma da ita Bada Yesu Keriso tepanai da God yavata tavi~turana.

Adam ma Keriso

¹²Wawaya sago berabero ivi~karei, tuna na Adam. Tuna berabero ketana ivotaweɪ da wawaya kudubisi dobuwai berabero eberaberei. Ma Adam ina berabero kubiine rabobo ku dobu inekiiɓau da inunui, iyamna kudubita na berabero kamoni. ^e ¹³Wawaya namada berabero iberaberei ma muriyai da God ina vonaviyoyovana Moses iverei. Rorova na nani vonaviyoyovanina kegha, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya iti~kiigiiyei, ¹⁴ma kegha da peyarisi berabero iberai da irukwamakai. Namanaki da ti na ke God ina sisiya bagibagina sago iti~kiigiiyei Adam nakanani, rabobo ivi~kiivavo Adam ina mariyai da Moses ina ku mara.

Adam ivi~matakira da mara sago wawaya sago ita~pisi. ¹⁵Ma ivi~ruwa i bera na bogii ma bogiiyai, iyamna God ina puyo kurita na ke Adam ina berabero nakanani. Adam ina berabero kubiine na kudubita rabobo tapanani. Ma Yesu Keriso ina agabiibai kubiine na kudubita yawasa tapanani. God ina agabiibai irakata kirakai, ke Adam ina berabero nakanani ma Yesu ipuyota da notataweyana ma yawasa tapanani. ¹⁶God ina puyo ma berabero ivi~ruwa i bera kurita na bogii ma bogiiyai, iyamna Adam ina berabero sago kava kubiine God ivi~tupavirei ma ku berona iterei. Ma God ina puyo na ke nakanani. Ita berabero ipeyari kirakai ma kegha da God ini~tupavireta ma ina~vona da tota maninita ma ku biibiina ina~tereta. ¹⁷Adam ina berabero kubiine rabobo ivi~kiivavo. Ma kegha da iyavo kava God ina agabiibai damina eviiviiya da Yesu Keriso tepanai evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi na berabero ma rabobo ina~ghegavovori.

¹⁸Vonavaghata, nona tomowina ina berabero kubiine ku kovogha berona itereta. Ma tomowa kana viruwa ina rabobo kubiine na God

---

^e 5:12 Gen 3:6

ina~voneta da tota ina wawaya maninita ma yawasa ina~vereta. ¹⁹Adam ina vikawakiikai kubiine na wawaya peyarisi berabero ku kamona ikona. Ma Yesu Keriso ina votekateka kubiine na ina~berita da wawaya maninita.

²⁰Vonaviyoyovana ivokiibuwei na ivi~beyeta da tota na berabero wawayita. Ma maranai wawaya i berabero erakarakata na God ina agabiibai bade erakarakata kamowa. ²¹Rorova berabero ivi~kiivavo na rabobo itupuwa. Ma karako God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviyiya. Berabero ivi~kiivavo na rabobo itupuwa. Ma God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviyiya.

Berabero ina rewapana ikovi.

6 ¹Ikikava, aviyavisina taberai? Mikeda berabero tabera kirakiiyei da God ina agabiibai tirakati, bo? ²Kegha taweyana. Berabero ina rewapana ke kovokovoghina da ini~badeta, iyamna maranai vitumaghana tavi~karei na tuna nakanani ma berabero yawasina tarabobokuyowei. ³Koakovi bo kegha da tababataito na Yesu Keriso yavata tavi~sagota, ma bade tuna yavata tarabobo. ⁴Tababataito na nakanani ma Keriso yavata tarabobo patapata ma tuna yavata idogota. Ma ina Mamai ina rewapana ere kadakadarina iberai da Natuna rabobowai ivomiiri da yawasa vuna ivi~karei. Ma tota yavata tavomiiri da yawasa vuna tamakiiyei.^f

⁵Keriso irabobo na yavata tarabobo patapata, ma bade ikikava rabobowai ivomiiri na nakanani tavomiiri. ⁶Bade takovi da rorova na ita yawasa wadubona kamona na berabero irakata. Ma nani yawasina na Keriso yavata korosiyai ituparatui da berabero ina rewapana ivovinubai da ita yawasa ke ini~badei, ⁷iyamna maranai Keriso yavata tarabobo na berabero ina rewapana takutawei. ⁸Keriso yavata tarabobo kubiine, nuwanuwata kudubinai titumaghana da ita yawasa kamona na Keriso yavata tinuwasago. ⁹Takovi da Keriso irabobo ma bade ivomiiri da ke meyani ina~rabobome. Rabobo ina rewapana ivi~kovi tuwanonowi. ¹⁰Mara sago kava irabobo ma ina rabobo kamona berabero ina rewapana ivi~kovi tuwanonowi. Ma ina yawasa kamona aviyavisina kudubina eberabera na God yavata inuwasago. ¹¹Karako tanotai da berabero ina rewapana kegha da ita yawasa iti~badei. Tuna kubiine na ita yawasa kamona na God kana kadara kubiine Yesu Keriso tepanai tamakai.

¹²Ke taberai da berabero ita yawasa ini~badei. Ke tivaghinei da tupuwita ina kayowana bero kirakiisi ina~kirorowana kirakiiyei da nake

^f 6:4 Kol 2:12

ini~wagiyana. ¹³Ke koni~vaghinei da berabero tupuwimi ini~badei da bera beroberosi ina~berabera. Ma ami yawasa kudubina God koverei, iyamna tuna iberimi da rabowai kovomiiri ma yawasa vuna iveremi. Tupuwimi kudubinai bera maninisi kava kona~berabera ami yawasa kamoni. ¹⁴Berabero ke ini~bademi, iyamna tami na ke vonaviyoyovana gaburinai kota~makamakai. Tami na God ina agabiibai gaburinai komamakakai.

Yawasa maninina ini~badeta.

¹⁵Takovi da tota ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai kata~makamakai. Tuna kubiine na ikikava tamakai? God ina agabiibai kubiine berabero patana da tabera bo? Ke nakanani tabera. ¹⁶Iyi kona~vinei da ami bada na tuna kava kona~votekatekei. Mikeda berabero kona~vinei da ini~bademi na ami damona na rabobo. Ma God kona~vinei da ini~bademi ma kona~votekatekei na ina~terevidamaninimi ma yavata koni~nuwasago. ¹⁷Rorova na ami bada na berabero kovovotekatekei. Ma karako na God tikiikiwei da ina vibeyebeyena vaghata kovi~yanei na nuwanuwami kudubinai kovovotekatekei. ¹⁸Ma tami na berabero kamoni God itinakiibuwemi da karako na yawasa maninina ibademi. ¹⁹Taku weni nakanani aisisiya kurimi, iyamna tami mani ami rewapanai na ke kovokovoghina da yawasa maninina konakova kamowi. Rorova kovere meyemi da berabero ivivi~bademi da bera dowadowasi kovovotupei. Ma karako na kovere meyemi da yawasa maninina ibademi da tami wawaya vovokaravimi.

²⁰Rorova na berabero ivivi~bademi da yawasa maninina ina vibadana kobarei. ²¹Nani berasi beroberosi koberabera na avi biibiina kopanapanani? Ke sago tovana. Ma karako nani berasi koinimaye. Ma koakovi da berasi i damona na rabobo. ²²Ma karako na berabero ke ita~vivibademi, iyamna God namada itinakiibuwemi. Ma wekarakava na God ina~vivibademi da biibiina kona~panani. Ini~nowemi da yawasa vovokaravina kava kona~makiiyei da yawasa makamakii nonowina kona~viiya. ²³Berabero kana miiya na rabobo. Ma ita Bada Yesu Keriso tepanai na God nevana kava ipuyota, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina.

Tota ke vonaviyoyovana gaburinai kata~makamakai.

7 ¹Turaturaku, tami vonaviyoyovana koakovi na kurimi aisisiya. Kotakovi da wawaya yawayawana kava na vonaviyoyovana ibadei. Ma wawayina ina~rabobo na vonaviyoyovana ina rewapana gwabinai na ina~kovi.

²Tuna nakanani ma wavine tatavinena. Ina~tavine na vonaviyoyovana evonavoneta da kawana ke meyani ina~barei. Yavata ina~makai da rabobo kava ini~bogebogesi. Ma mikeda tomowina ina~rabobo na wavinena

kovokovoghina da ina~tavineme na vonaviyoyovana ke ini~kiigiiyei. ³Mikeda tomowina yawayawana ita~makamakai ma wavinena tomowa sago ita~ravaghi na wavinena kawana vaghata iututudowai. Ma kegha, kawana vaghata namada irabobo na wavinena tomowa sago iravaghi na ke bera berona, tuna vonaviyoyovana ke iti~kiigiiyei. ⁴Turaturaku, miibiina iyamna na weni. Keriso yavata korabobo ikovi, tuna kubiine vonaviyoyovana ina rewapana kokiibutawei da karako ami yawasa na Keriso rapenai, tuna rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine God ina kayowana kava bera biibiisi kona~beraberai. ⁵Rorova na tupuwa ina kayowana dowadowasi ivivi~badeta. Ma nani kamona vonaviyoyovana berabero ivi~debei kurita da nuwanuwata ighetawei da bera beroberosi taberaberai da rabobo tatitinaryai. ⁶Ma karako na vonaviyoyovana ke ita~vovotanita, iyamna namada Keriso yavata tarabobo ikovi da iruvotereta. Karako na God kubiine tabiga bubuna, iyamna vonaviyoyovana katamanina na tavoterei ma keta vuna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai takivini.

God ina vonaviyoyovana ita berabero idebei.

⁷Nakanani na avi tavonei? God ina vonaviyoyovana na berona bo? Kegha. Ma vonavaghata da vonaviyoyovana ivi~beyeku da berabero na avai. Mikeda vonaviyoyovana ke ita~vona bo, “Ke kuna~kitakiroro” na ikikava atakovi da kitakiroro na bera berona?^g ⁸Ma vonaviyoyovana iberai da berabero ina keta ivoviyaghari na kitakiroro bogii ma bogiiyai nuwanuwakuwai egheghetawetawei. Vonaviyoyovana kegha na berabero ina rewapana kegha. ⁹Rorova na vonaviyoyovana ke atakovi na anotanotai da taku yawayawasiku. Ma vonaviyoyovana akovina aviiya na aku berabero irumatara ma akovi da taku na raboraboboku. ¹⁰Nani vonaviyoyovanina tepanai yawasa ata~panani na kegha, rabobo apanani. ¹¹Ma berabero taraboga ipanani na vonaviyoyovana kamona sisiya bagibagina sago iviia da ivi~beroweku ma ivi~raboboku.^h

¹²Ma vonaviyoyovana na vovokaravina ma kamona sisiya bagibagisi kudubina igirumi na vovokaravisi, maninisi ma biibiisi. ¹³Nakanani na vonaviyoyovana biibiina wavu ina~kavari da ivi~raboboku, bo? Kegha taweyana! Sisiya bagibagina vonaviyoyovana kamona na biibiina ma kegha da berabero nani sisiyina iviia ma iruvovirei da ivi~raboboku. Nakanani itupuwa da berabero kata~kitai ma kata~vogiini. Ma bade ivi~debei kurita da berabero na ibero kirakai.

Berona da biibiina ikawapata.

¹⁴Vonaviyoyovana na biibiina. Ma taku na wawaya pekupekuku da berabero aku yawasa ibadei. ¹⁵Taku ke atakovi da aviyavisina

^g 7:7 Exod 20:17; Deut 5:21   ^h 7:11 Gen 3:13

aberaberai. Bera biibiisi akayokayowei da ata~berai na ke ata~beraberai. Ma bera beroberosi na ke sago aku kayowana tovana ma kegha da aberaberai.ⁱ ¹⁶Berabero aberaberai ma nani kamoni damiku aviiviiya da aberabera beroi, tuna imamata da vonaviyoyovana evonavona bubuna. ¹⁷Weni berasi na ke taku mani ata~beraberai. Tuna na berabero nuwanuwaku kamoni emakamakai na tuna edarudaruku da berona aberaberai. ¹⁸Taku na wawayota ma aku rewapana kegha da avi biibiina ata~berai. Akiikiitonatona ma aku kayowana da biibiina ata~berai na ke kovokovoghina. ¹⁹Aku kayowana da biibiina ata~berai na aberabera kawai. Ma berona ke ata~kayokayowei na patana da aberaberai. ²⁰Ma vaghina, ke aku kayowana da berona ata~berai ma kegha da aberaberai na ivi~beyeku da ke taku mani ati~bada meyeku ma berabero gwabikuwai irunuma na tuna ibadeku da berabero aberaberai.

²¹Tuna kubiine apanani da yawasa kana bera da avi biibiina akayokayowei da ata~berai na kegha. Mara nonowa na berona aberaberai. ²²Nuwanuwaku kudubina na God ina vonaviyoyovana ainuwabiibiyei, ²³ma damiku aviiviiya da vonaviyoyovana bogiiai ebigabiga tupuwiku kamoni. Aviyavisina anotanotai na nani vonaviyoyovanina berona tupuwiku kamoni evovomiiri da aku nota biibiisi evowavowai. Tuna eberaberiku da berabero ina rewapana ibadeku. ²⁴Avi~kamyuyuwa ghagha. Tupuwa ina kayowana da ini~raboboku ma iyi ini~viteku da ini~yawasiku? ²⁵God aikiikiwei da ita Bada Yesu Keriso ini~viteku.

Taku na vaghina weni nakanani, God ina vonaviyoyovana na aku nota kava evovotani ma tupuwa ina kayowana berona aberaberai da aku yawasa ibadei.

Kanuma Vovokaravina ita yawasa kamoni.

8 ¹Tuna kubiine, karako iyavo kava Yesu Keriso yavata inuwasago na kovogha ke ina~panani, ²iyamna Yesu Keriso tepanai Kanuma Vovokaravina yawasa everevereta ma ina rewapanai ivotaweta. Berabero ma rabobo i rewapana ikutatanita na Kanuma Vovokaravina irupamataweta. ³Moses ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da iti~viteta, iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi ivi~rewapana kirakai ma tota na tamitamita. Ma God ivi~viteta da Natuna vaghata inuwatawei da ivi~wawayota tota nakanani, ma kegha da tuna na berabero ke ita~berai. Ma ita berabero kubiine Natuna isuwarei da berabero ina rewapana ivovinubai. ⁴God weni berana iberai da tota iyavo kava Kanuma Vovokaravina ibadeta na nota maninisi vonaviyoyovana kamoni kudubina kata~bera yavui ma tupuwa ina kayowana beroberosi

ⁱ 7:15 Gar 5:17

kata~barei. ⁵Iyavo kava tupuwa ina kayowana ibadesi na i nota kudubina na tupuwa ina kayowana beroberosi kava ina~notanotai. Ma iyavo kava Kanuma Vovokaravina ina kayowana i nota ibadei, ti wawayisi na nota maninisi kava ina~notanotai. ⁶Tupuwa ina kayowana beroberosi am nota ini~badei na damona na rabobo kuna~panani. Ma Kanuma Vovokaravina am nota ini~badei na damona na nuwanuba ma yawasa biibiina kuna~panani. ⁷Nakanani na iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi i nota ibadei na God ikawapatei, iyamna God ina vonaviyoyovana ke ita~vovotekatekei, vonavaghata da ke kovokovoghina. ⁸Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi, ti wawayisi na ke kovokovoghina ina~bera bubuna da God ini~nuwabiibiyisi.

⁹Ma tami na ke nakanani. Iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina gwabimiyai irunuma na inowemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ita~vivibademi. Ma takovi da iyavo kava Keriso ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha, ti wawayisi na ke Keriso rapenai. ¹⁰Namanaki da tami Keriso rapenai ma kegha da berabero kubiine na tupuwimi ina~rabobo. Ma kanumimi na ke ina~rabobo, iyamna God namada ivonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi. ¹¹Tami Kanuma Vovokaravina gwabimiyai emakamakai na mara sago God tupuwimi raborabobosi ini~vuni da yawawayasi. Tuna iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma tami bade Kanumina ina rewapanai ini~yawasimi.^j

¹²Tuna kubiine turaturaku, ita biga da Kanuma Vovokaravina ina kayowanai tamakai ma ke tupuwita ina kayowana beroberosi ini~badeta. ¹³Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi na ina~rabobo. Ma tami iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini~bademi na rewapanai ina~veremi da ami bera beroberosi kona~miirikupukuputesi na yawasa makamakii nonowina kona~panani, ¹⁴iyamna iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina ina~vinyinowesi na ti damsi na God natunatuna vaghata. ¹⁵God, Kanuma Vovokaravina iveremi da yabumana ke ina~vowimi bo ini~bademi. Ma Kanumina eberaberita da nota rewapanai God kurina tavonavona bo, "Abba, aku Mamai."^k ¹⁶God Kanumina na tota kanumita yavata ini~sagosi ma evonavoneta da tota God natunatuna ma nuwanuwata kudubinai takovi da tuna vonavaghata. ¹⁷Tota na God natunatuna kubiine, God ina mura makamakii nonowina ina~vorereghi kurita. Aviyavisina Keriso rapenai na tota bade rapetiyai. Ma ikikava ivi~kamaghiyei na nakanani tikamaghiyei da mara sago kana kadara ku kamona tarui.

Mara damona kana kadara.

¹⁸Anotanotai da karako weni maranai tavovokwarakwara na ke bera ghamana, iyamna mara damonai God kana kadara ku kamona tarui na

j 8:11 1Kor 3:16 k 8:15 Mak 14:36; Gar 4:6

tuna na bera ghamanakina. ¹⁹God dobu ma kunuma kudubina iyamoni ma aviyavisina kamoni itereterei na kudubina nimonimoriyai ebanebanenega da mara sago God ini~debei da iyavo kava na natunatuna vaghata. ²⁰Ma aviyavisina kudubina God iyamoni na ke ti mani i kayowanai ita~kiiviberosi da iti~kiikayokayo. Tuna na God ina kayowanai da nakanani itupuwa. Ma kegha da nani vikiikayokayona kamoni, bera kudubina ekoyakoyagha, iyamna wekarakava na dobu imagura da^l ²¹rabobo ma bowa ibadeta. Ma mara sago God weni nuwapoyisi ini~kovi tuwanonowi. Nani maranai natunatuna ma bera peyarina rabobo ma bowa kamoni ina~votawesi da ina~kiibau ina ku nuwabiibii yawasina. ²²Takovi da mara karenai ipisi da ku karako weni na aviyavisina kudubina God iyamoni na evovokwarakwara nakanani ma wavine vituwa kubiine ita~vivivowavowa na ita~vovokwarakwara. ²³Ma nani kamoni tota vitumaghana damta na bera kudubina yavata taponaponagugu ma tikoyakoyagha. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita~vereta na nevana namada ivereta, tuna na Kanuma Vovokaravina. Namanaki da tavovokwarakwara ma kegha da nimonimoriyai tavivi~koyakoyagha da nevana na karakava ina~vereta, ina~yabisita da tota natunatuna, ma tupuwa vusi ina~vereta.^m ²⁴Nota rewapanai tatumatuma da yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma wawaya ita~vona bo, “Aku nota rewapanai atumatuma da sawara sago ana~viya bo bera sago ina~tupuwa,” ma sawarina namada gwabinai bo berana namada itupuwa na wawayina isisiya wapawapa. ²⁵Ma aviyavisina ke rapetiyai ma nota rewapanai tatumatuma da tapanani na nuwapikatiyai ma nuwanuwata kudubinai tikoyakoyagha.

²⁶Nakanani ma nuwapoya sinenai tamakamakai na mitamitata ma ke katakovi da ikikava tanipowana God kurina na Kanuma Vovokaravina ini~viteta. Ita nuwapoya avai na God Kanumina kubiita ina~ponagugu, iyamna ke kovokovoghina da notasi kati~sisiyei. ²⁷God wawaya nuwanuwasi iakovi ma bade Kanuma Vovokaravina ina nota iakovi, tuna kubiine maranai Kanumina vitumaghana damta kubiita inowi na God iakovi da aviyavisina evonavonei, iyamna Kanumina na God ina kayowana kava ekivikivini.

²⁸Ma takovi da iyavo kava God kurina inuwaviina na God ina kayowanai ivinesi da rapenai na ti kubiisi avi peyarina etuputupuwa na God ini~vitesi da nani kamoni biibiina ina~panani. ²⁹Wawaya karakava ita~tupuwa na God namada iakovisi ma ivinesi da i yawasa ina~virai da Natuna maghimaghinina. Nakanani iberai da Yesu na iyarokona ma ti damsi na murimurisi. ³⁰God iyavo kava namada ivinesi na ikwaturiyariyesi kurina. Ma ivonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma bade ivi~vaghinei da kana kadara ku kamona ina~rui.

^l 8:20 Gen 3:17-19   ^m 8:23 2Kor 5:2-4

God ina nuwaviina.

³¹God weni berasi eberaberai kubiine na ikikava tavona? Tuna kubiita emiimiiri na ke kovokovoghina da wawaya ini~ghaviyeta ma ina~ghegavovorita. ³²God tuna mani Natuna isuwarei kubiita. Tuna kubiine na ke aviyavisina ina~panikowa tovonita. Natuna inuwatawei na ku tepana aviyavisina tekwekwai na ina~vereta. ³³Meni wawayina ina~vomiiri da vitumaghana damta ini~wavuta da tota na berabero wawayita? God tuna mani ivineta ma ivoneta da tota ina wawaya maninita. ³⁴Ke sago wawaya ini~wavuta da ita berabero kubiine na kovogha kata~viia. Yesu Keriso irabobo ma bade ivomiiri da God katagheyana emakamakai, ma kubiita God kurina inowi. ³⁵Keriso ina nuwaviina kurita irakata kirakai da ke sago aviyavisina bo meni wawayina ini~bogebogeta. Nuwapoya tapanani bo wawaya ina~vivitupaketowaneta bo gomara kamona tamakamakai bo kata gara kegha bo iniririmona kamona bo wawaya ina~kiivunuta na weni berasi kudubina ke kovokovoghina da Keriso ina nuwaviina kubiita ini~koviya. ³⁶Giruma katamana evonavona bo,

“Tam kubiim na mara nonowa ere inirimonikai kamakamakai.
Wawaya enotanotai da tokai na sipu nakanani da
ina~kiivunutawekai.”ⁿ

³⁷Namanaki da weni berasi ina~tupuwa kurita, Yesu ina nuwaviina kurita irakata kirakai, tuna kubiine na kudubina taghegavogavori. ³⁸Vonavaghata akovi da ke rabobo bo yawasa, ke aneya bo kanuma beroberosi i kiikiivavo yavata, ke aviyavisina wekarakava etuputupuwa bo karakava ina~tupuwa, ³⁹ke sago aviyavisina dobu gaburinai bo kiidamowai, bo aviyavisina kudubina God iyamoyamoni na ke kovokovoghina da ina nuwaviina ina~miiripapari da ini~bogebogeta. Ita Bada Yesu Keriso ikune na God ina nuwaviina na rapetiyai vaghata.

God ma Israel damsi.

9 ¹Taku na aviyavisina aisisiyei na vonavaghata, iyamna taku na Keriso rapenai. Nuwanuwaku kamona Kanuma Vovokaravina ibadeku, ma tuna bade evonavoneku da ke ata~vivibero. ²Vonavaghata da taku aku nuwapoya irakata kirakai da weni marana gurigurina nuwanuwaku evisivisi ma etutou. ³Aku nuwapoya na Israel damsi kubiisi, ti na varevaresiku ma aku dam vaghata ma Keriso ibarei. Ma ikikava ita~kayoi da ti kubiisi na taku God itimagiku ma Keriso iti~notawapeku da kaku gawara na aku wawaya ita~viia. ⁴Israel damsi na God tuna mani ivinesi da ina wawaya ma ikwatusi da natunatuna. Ina rewapana ma kana kadara ivi~debei kurisi. Vivaghina makamakiina

ⁿ 8:36 Psa 44:22

yavata iberai ma ina vonaviyoyovana iveresi. Vokavakavara vaghata kana keta ivi~beyesi. Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei da bera ipeyari ita~berai kubiisi.^o ⁵I kaekiki mau na wawaya avatetesi ma kii dam kamoni na Keriso itupuwa. Keriso tuna na God, ma bera kudubina ibadei. Wawaya kudubita kata~vokavakavara nonowei! Amen.

⁶Taku ke ata~vonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na ke ina~berai. Israel damsi kamosiyai wawaya viya kava na God ina wawaya. Ma ti kubiisi na nani vonakiiyapina iterei. ⁷Ma Abraham tupurereghina kamosiyai na bade wawaya viya kava na God natunatuna, iyamna Abraham kurina God ivona bo, “Tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.”^p ⁸Abraham tupurereghina ipeyari ma ke peyari na God natunatuna. Iyavo kava God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei da ti na natunatuna na ti damsi na Abraham tupurereghina vaghata, ⁹iyamna weni nakanani God ivonakiiyapa Abraham kurina. “Marana vaghata ina~nekiibau na ana~vovira kurim. Muriyai da ana~pisi na kawam Sera ini~tuwa da tomowa.”^q

¹⁰Ma bade kana viruwa ana~vonemi. Rebeka ivi~tuwa da wawaya ruwa. Ti na Iso ma Jeikap, ma i mamai na Aisiki, ita kaekiki. ¹¹⁻¹²Muriyai da ita~tupuwakakai na God namada murimurina ivinei da ina vonakiiyapa bagibagina kamoni, tuna kubiine Rebeka kurina ivona bo, “Iyarokona tuna murimurina ina biga kana kavakavara.” Ti na ke sago biibiina bo berona ita~berai da God sago ita~vinei ma sago ita~barei. God ina kayowanai ivinesi ma ke i bera kubiine.^r ¹³Giruma katamana kamoni God ivona bo, “Jeikap akayokayowei, ma Iso na abarei.”^s

¹⁴Ke ikikava tavona. Ke kovokovoghina da kata~vona bo, “God na ke wawaya maninina.” ¹⁵God, Moses kurina ivona bo,

“Aku kayowanai wawaya ana~vinei da ani~kamyuyuwei,
ma aku kayowanai wawaya ana~vinei da ana~nuwaghanei.”^t

¹⁶Tuna kubiine God ina kina kava ina kayowanai da wawaya ini~kamyuyuwei, ke wawaya i biga bo i kayowana kubiine. ¹⁷Giruma katamaninai God kiivavo Pero ivonei bo, “Taku aku kayowanai aberim da kuvi~kiivavo da tam gwabimuwai aku rewapana ani~debei da wawaya ina~kitai, ma kaku vava ina~rakata kirakai da dobu kudubina ina~nunui.”^u ¹⁸Nakanani takovi da God tuna kava ina kayowanai wawaya viya ini~kamyuyuwei ma ini~vitesi, ma bade ina kayowanai wawaya viya ini~nuwabagisi da tinisi ina~kurukuru.

God ina nuwapughu ma ina vikamyuyuwa.

¹⁹Agunai kamomiyai wawaya viya weni sisiyisi ke koni~vaghinei. Koni~ghevira bo, “Nakanani na avi kubiine God ini~wavukai maranai

^o 9:4 Exod 4:22   ^p 9:7 Gen 21:12   ^q 9:9 Gen 18:10   ^r 9:12 Gen 25:23   ^s 9:13 Mal 1:2-3
^t 9:15 Exod 33:19   ^u 9:17 Exod 9:16

kana~vivitinakurukuru? Wawaya i rewapana kegha da ina~vomiiri da God ina kayowana ina~boriya.”²⁰ Tam wawayota ma avi kuyoyoi da God kuna~vonatani? Bayawa ke kovokovoghina da ina~vomiiri da yamona wawayina ina~vonei bo, “Avi kubiine weni nakanani kuyamoniku?”²¹

Iyai bayawa eyamoyamona na tuna kava ibada da nani dowana imanai ikikava ina~ravi. Ina kayowei na dowana sago ma bayawa ruwa ina~ravi, sago vinutavatava kubiine ma sago na ina~kiimumu bubuni ma ina~kirumi da bera ghamaghamasi kava kubiine.

²² Vonavaghata da God nakanani eberaberi. Rewapana gwabinai da maranai wawaya berabero ina~berai na ina nuwapughu ini~debei ma kovogha ina~veresi. Ma bade ina rewapana emakamakai da iyavo kava ivinesi da karakava ina nuwapughu damina ina~viia ma ina~gwaramutusi, ti damsi na wekarakava egegegenuwisi. ²³ God ina rewapana ma kana kadara irakata kirakai na ina kayowana da ini~rurerei da wawaya ina~kitai. Tuna kubiine iyavo kava ivinesi ma enuwanuwaberowesi na nani kamoni kana kadara idebei. Ma evovovunaghisi da mara epipisi na kana kadara kamoni yavata ina~makai. ²⁴ Weni kwatuna na ke Jiu damta kava kubiita. Ma bade kupuna damsi kamosiyai wawaya ikwatusi. ²⁵ Hoseya igiruma da God ivona bo,

“Rorova dam sago na ke aku wawaya, ma kegha da karako ana~kwatusi

ma ana~vona da ti na aku wawaya.

Rorova na dam sago ke ata~kayokayowesi,

ma karako na ana~vonesi da ti na aku nuwaviina ghamana.”^w

²⁶ Meni dobunai God ivonesi da ‘Tami na ke aku wawaya,’ na nani dobunai ina~vonesi bo, ‘Taku na God makamakii nonowiku ma tami na natunatuku.’^x

²⁷ Ma peroveta Aisaya irumamara da Israel kubiisi ivona bo,

“Namanaki Israel ipeyari da gonugonu kikirai nakanani,

ma kegha da voviyavina kava yawasa Bada gwabinai ina~viia,

²⁸ iyamna mara epipisi da Bada dobu kudubina ini~tupavirei ma yaghiyaghina wawaya kii kovogha ina~veresi da bera ini~tuwanonowi.”^y

²⁹ Rorova mara katamanina Aisaya ivona bo,

“Iyapoma da Bada Rewapana Kirakiina ita wawaya viya Israel damta kamotiyai ivoteresi

da mara muriyai iti~tuwa da tupurereghita.

Mikeda ke ita~voteresi na ikikava Sodom da Gomora kwanatusi igwaramutusi

na nakanani ita~tupuwa kurita.”^z

^v 9:20 Isa 29:16, 45:9   ^w 9:25 Hos 2:23   ^x 9:26 Hos 1:10   ^y 9:27-28 Isa 10:22-23

^z 9:29 Isa 1:9

Israel damsia ke iti~tumaghana.

³⁰Tuna kubiine, ke ikikava tavona. Kupuna damsia ke ita~vivipaparana da God ita~vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da Keriso ivi~tumaghaneia kubiine na God itinariyesi da ina wawaya maninisi.

³¹Ma Israel damsia ivi~paparana da Moses ina vonaviyoyovana ita~nunuri da i keta iti~maniniya ma God ita~vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da ibera kavai. ³²Ma avi kubiine na ibera kavai? Iyamna inotai da aviyavisina ti mani iberaberaia na tuna tepanai God iti~yawasisi, ma ke vitumaghana tepanai. Tuna kubiine na 'wakima ivi~gampiirisi.' ³³Giruma katamana weni wakimina ivi~sisiyei,

“Wike kokita, Zayon kamonaia wakima atereterei

da wawaya ina~vivigampiirisi,

wakimina na wawaya, tuna ina~berisi da ina~ririgha.

Ma kegha da iyavo kava nani wakimina ina~vivotumaghaneia na ke meyani da ina~kitatawesi.”^a

10 ¹Varevaresiku, aku kayowana ghamanakina da aku wawaya Israel damsia yawasa makamakii nonowina ita~viiya. Ti kubiisi na God kurina aniponipowana kirakai. ²Kubiisi na avonavona da nuwanuwasi kudubina isabibira da God ita~kivini. Ma kegha da vonavaghata akovina ke ita~vii bubuni da ketana vaghata ikiiyakiri. ³Ti na ke damisi ita~viivii kiimatani da ikikava God wawaya etitinariyisi ma evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi. Ti mani enotanota meyesi da aviyavisina eberaberaia na tuna ketanai God ita~vona da ti na ina wawaya maninisi. Tuna kubiine God ina keta vaghata na ibareia, ke ita~votekatekei. ⁴Keriso ipisi na Moses ina vonaviyoyovana ivi~kovi tuwanonowi. Karako na iyavo kava Keriso ina~vivotumaghaneia na God ina~vonakiiyaragha da kudubisi na ina wawaya maninisi.

Yawasa makamakii nonowina na peyarita kubiita.

⁵Iyavo kava vonaviyoyovana enununuri da God ita~kayowesi na kubiisi Moses igiruma bo, “Vonaviyoyovana kudubina kuna~nununura yavui na yawasa kuna~panani.”^b ⁶Ma iyavo kava Keriso itumaghaneia da ti na God ina wawaya maninisi na ti damsia na weni nakanani ita~vonem. “Ke kuna~vona bo, ‘Kade wawaya sago ita~ghae ku kunuma’ ” da Keriso ita~rutini itoru, iyamna namada ioru.^c ⁷Ma bade, “Ke kuna~vona bo, ‘Kade wawaya sago itoru ku tanama’ ” da Keriso irabobo ioru na ita~rutini ita~vovira, iyamna namada rabobowai ivovira. ⁸Ma bade Moses igiruma bo, “God vonana namada inekiibau kurimi na kawamiyai koisisiyei ma nuwanuwami kamonaia damina koviiviiya.” Nani vonana

^a 9:33 Isa 28:16   ^b 10:5 Lev 18:5   ^c 10:6-8 Deut 30:12-14

kadimadime i da wawaya iti~tumaghane i na weni. ⁹Iyi tam kawamatarai kuna~vona bo, “Yesu tuna Bada,” ma nuwanuwam kudubinai kuni~tumaghana da Yesu irabobo ma God iberai da rabobowai ivomiiri na God yawasa makamakii nonowina ina~verem. ¹⁰Nuwanuwam kudubinai kuni~tumaghana ma kawamuwai kuni~mamatara na God ina~vonakiiyaragha da tam na ina wawaya maninim ma ini~yawasim. ¹¹Giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava i vitumaghana kurina ina~terei na ke meyani da ina~kitatawesi.”^d ¹²Weni sisiyina na wawaya peyarita kubiita, iyamna ke ita~vonavona da Jiu damta na bogiiyai ma kupuna damsi na bogiiyai. God na sago kava ma tuna na kudubita ita Bada. Ma iyavo kava ikwatu kurina na kudubisi ibiibiinisi, ¹³iyamna giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava Bada kurina ikwatu na kudubisi ini~yawasisi.”^e

¹⁴Wawaya Bada ke ita~vivitumaghane i na ikikava ini~kwatu kurina? Ma Bada varana ke iti~yane i na bade ikikava da ini~tumaghane i? Ma wawaya ke ita~dima kurisi na ikikava varana ini~yane i ma akovina ina~viia? ¹⁵Ma vitumaghana damsi na dima wawayisi ke ina~vonatawesi ina~kiibau na iyi ina~dima? Giruma katamana ivona bo, “Yonayona vara biibiina ina~viini ina~pisi ma maranai ina~nekiibau na tinuwabiibii kirakiiyei.”^f ¹⁶Ma kegha da ke wawaya peyarisi Israel kamona i God varana biibiina ita~kayowei. Peroveta Aisaya ivona bo, “Bada, sisiya kuverekai kaiyonayone i na ke peyarisi iti~tumaghane i.”^g ¹⁷Weni notasi kubiine yonayona wawayina ini~sisiya kurisi, tuna berana ini~nao ma muriyai Keriso ini~tumaghane i, iyamna yonayona wawayina na Keriso varana biibiina ini~sisiye i.

¹⁸Ma wena aitarakiiyanota, wawaya sisiya ivi~yane i bo kegha? Sisiya da vaghina ivi~yane i. Giruma katamana evonavona bo,

“Gamo didisi dobu kudubina ivi~yane i,
i sisiya ikiibau inae da dobu ku pusirina.”^h

¹⁹Ma bade ani~tarakiiyaname. Israel damsi vara biibiina iyamna iviia bo kegha? Ti na vaghina iviia, ma ibara. Moses ivi~nao, igiruma da God ivona bo,

“Kupuna wawayisi na ke dam vaghata
ma ani~biibiinisi da kona~nuwakapiyesi,
Ti damsi na makiiwapasi ma ani~biibiinisi
da nuwanuwami ina~pughu.”ⁱ

²⁰Ma bade Aisaya ere tepatorana igiruma da God ivona bo,

“Wawaya ke itekwekwiku ma kegha da ipananiku,
wawaya ke ita~vivitarakiiyaneku ma kegha da anekiibau kurisi.”^j

^d 10:11 Isa 28:16   ^e 10:13 Joel 2:32   ^f 10:15 Isa 52:7   ^g 10:16 Isa 53:1   ^h 10:18 Psa 19:4
ⁱ 10:19 Deut 32:21   ^j 10:20 Isa 65:1

²¹Ma Israel kubiisi na ivona bo,
 “Avororona kupom dam tinapotapotasi ma kawakiikiisi kurisi. Ma akoyagha kavisi.”^k

God, Israel dams i vi~kamyuyu wesi.

11 ¹Aku vitarakiyana na weni. God ina wawaya na Israel dams i ma ibaresi bo? Kegha taweyana! Taku na Israel wawaya ma Abraham tupurereghina. Taku na Benjamin kana dam kamoni. Ma God ke ita~bareku.^l ²Mara katamaninai God tuna mani Israel ivinesi da ina wawaya ma ke ita~bares i. Giruma katamana konotai. Israel dams i i bera kubiine na peroveta Elaidiya ina weno God kurina iterei, ivona bo, ³“Bada, am peroperoveta ivi~kiivunuwana ma am suwara kana kapukapuna kemasi ivi~kiirikeyana. Ina kiku kava yawayawaku ma ipaparana da taku bade ina~kiivunuku.”^m ⁴Ma God weni nakanani ivonapotei bo, “Kegha. Aku wawaya 7~tausan emakamakai. Ti na ke meyani da kokoitau Beil ita~vokavakavari bo ita~runome tovon i.”ⁿ ⁵Ma karako na bade berana sago, God ina agabiibai irakata da wawaya viya ivineta da tota ina wawaya. ⁶Ina agabiibai kubiine na wawaya evinevinesi ma ke aviyavisina biibiina ti mani ita~berai kubiine. Mikeda i bera kubiine ita~vinesi na tuna ke agabiibai vaghata.

⁷Bera weni nakanani itupuwa. Israel peyarisi keta iekwekwai da God yavata iti~nuwasago ma ibera kavai. God wawaya voviyavina kava ivinesi na ti kava ipanani. Ma viya na God ivivi~kwatu na tinisi ipota.

⁸Ma giruma katamana evonavoneta bo,
 “God iberisi da ivi~nuwawapawapisi ma ke kovokovoghina da ina~kita bo ini~yana da God damina ina~viini.

Ma karako ti na patana da nakanani emakamakai.”^o

⁹Ma Kiivavo David ivona bo,

“Ina~kamkampungahamakai ma nani kamoni keberai da ku poka ina~kona meyesi.

Keberai da ini~gampiirisi! Kovogha keveresi.

¹⁰ Matasi kekiipotai da ke ina~kita kiimatana.

Nuwapoya ini~kupuwakiiyovu nonowesi.”^p

¹¹Nakanani na ani~tarakiyana bo, “Maranai Jiu dams i vi~gampiirisi na ipeku tuwanonowa bo?” Kegha taweyana! Ma Jiu dams i berabero kubiine, God yawasa makamakii nonowina na kupuna dams i iveresi. Ma iveresi da Jiu dams i ita~kitai da ita~nuwakapiyesi. ¹²Jiu dams i Keriso ibarei kubiine na God ina vibiibiina ghamanakina ikiibau da wawaya peyarisi dobuwai iviia. Jiu dams i ke iti~tumaghana kubiine na God

^k 10:21 Isa 65:2 ^l 11:1 Plp 3:5 ^m 11:3 1Kgs 19:10, 14 ⁿ 11:4 1Kgs 19:18

^o 11:8 Deut 29:4; Isa 29:10 ^p 11:9-10 Psa 69:22-23

kupuna damsi ivi~biibiinisi. Ma maranai Jiu damsi i nota ina~virai ma ti bade ini~tumaghana na dobuwai God ina vibiibiina ina~rakata kirakai.

Kupuna damsi yawasa makamakii nonowina eviiviiya.

¹³Wekarakava na tami kupuna dami kurimi aisisiya. God ivineku da tami kubiimi avi~aposal ma anotai da weni bigana ivereku na iyamna irakata kirakai. ¹⁴Tuna notanai na keta aekwekwai da dam turaku ina~nuwakapiyemi ma ti bade God ini~tumaghanei da ini~yawasisi. ¹⁵Maranai God aku wawaya ibaresi na wawaya kudubisi dobuwai taraboga iveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita~voterei ma iti~nuwasago. Ma mara sago God ina~kayowana meyesi, tuna nakanani ma ti na raborabobosi ma nani maranai na ita~yawasame.

¹⁶Mikeda parawa kukapuni ma kunona bedina God kusuwarei na nani parawina kudubina na bade vovokaravina, God rapenai.⁹ Ma mikeda oliv kiina ramramna na God kubiine kuna~vonagubai na bade kiina kudubina ere ragharaghana na vovokaravina, God rapenai. ¹⁷Tami kupuna dami na nakanani ma oliv dipa kiina. Ma Israel na nakanani ma oliv vovonina. Ma God, oliv vovonina raghana itamogai ma oliv dipa raghana iviia da gawarinai ivi~kabai da iyanumapotai da tami nani oliv kiina ramramnai kami vavai koviiiviiya. ¹⁸Tuna kubiine na nani kii ragharaghasi ivi~tamogiiyana da ami taraboga iveremi na ke kona~kitaoruwesi. Ke kona~kayotata, tami na ragha kava. Tami kii ramramna vitana ke kota~kavakavari, kii ramramna tami vitami ekavakavari.

¹⁹Ma mikeda wawaya sago ina~kayotata bo, “Vaghina, ma kegha da raghana sago ivogiitawei na kaku gawara ivoviyaghari.” ²⁰Tuna na vonavaghata. Ma ti na Keriso ke ita~vivitumaghanei kubiine da ivi~vogiiyana, ma tam na am vitumaghana tepanai da nani gawarinai kemakamakai. Tuna kubiine ke kuna~kayotata. Kegha, God kuna~yabumanei. ²¹Jiu damsi na kii ragharaghana vaghata, ma kegha da God ke ita~nuwaghanesi. Ma tam na kupuna wawayim, tuna kubiine ke kuna~notai da ina~nuwaghanem. ²²Kevi~nuwanotanota da God na agabiibai wawayina ma bade wawaya bagibagina. Wawaya God ikawakiikiiyei na ti damsi kurisi nuwanuwana ipughu. Ma tam mara nonowa ina agabiibai kuni~tumaghanei na nani agabiibiina kuna~kita nonowei. Ma mikeda ina agabiibai kuna~barei, tam bade ina~kiiyaraghatawem. ²³Ma mikeda Jiu damsi vitumaghana ini~karei na God ku kiina raghana ini~kaba meyesi, iyamna tuna kovokovoghina

---

⁹ 11:16 Weni miibiina kamonai parawa bedina na Israel damsi i kaekiki mau, ti na God ina wawaya. Ma mara sago Israel kudubisi God ini~tumaghanei, ti na nakanani ma nani parawina kudubina. Num 15:17-21

da ina~tere meyesi kii ku gawara. ²⁴Tam kupuna wawayim na nakanani ma oliv dipa raghana ita~kiiyaraghatawei, ma kata~notai da ke kovokovoghina da ku oliv vovonina iti~kabim ma kegha da God iberai kubiim. Ma Jiu damsi na nakanani ma oliv vovonina ragharaghana, tuna kubiine na itekateka kirakai da God ku kiina ini~kaba meyesi.

God kudubita ini~kamyuyuweta.

²⁵Varevaresiku, akayokayowei da vonavaghata gavugavuna na ani~debei kurimi da ke kona~nota meyemi da tami nakanani ma nuwanuwagiurimi. Vonavaghata na weni, Israel damsi i vitinakurukuru mara sago ina~voterei. God iakovi da kupuna damsi ruvana viya ekayokayowei da ina ku vikiivavona ina~ruai. Ikoyakoyagha da nani ruvana ini~tumaghana yavu ma muriyai da Israel ini~yawasisi. ²⁶Giruma katamana evonavoneta da Israel kudubina weni nakanani yawasa ina~panani.

“Viviyawa wawayina Zayon kamoni ina~vomiiri,
da Jeikap tupurereghina ina~tinaviresi da bera didibarisi
ina~voterei.”^r

²⁷Aku vivaghina makamakiina ti yavata kana~berai
da i berabero kudubina ana~pupunatawei.”^s

²⁸Jiu damsi Keriso varana biibiina ibarei, tuna kubiine na God yavata ivi~ghavighaviyana da tami kupuna dami ami taraboga iveremi. Ma God namada ivovinesi da ina wawaya ma patana da ekayokayowesi, iyamna i kaekiki mau yavata mara katamaninai vivaghina makamakiina iberai. ²⁹Ina kayowanai wawaya evinevinesi ma ibiibiinisi na ke meyani da ina nota ina~virai. ³⁰⁻³¹Rorova tami kupuna dami na God kovivi~kawakiikiyei. Ma bade ina wawaya vaghata, Jiu damsi ikawakiikiyei, tuna kubiine God ivoteresi da tami ikamyuyuwemi. Bade berana maghimaghinina ina~tupuwa. Ikikava God ikamyuyuwemi na bade nakanani Jiu damsi ini~kamyuyuwesi. ³²Wawaya kudubina God ikawakiikiyei. Tuna kubiine ivi~vaghinei da i berabero ekukutatanisi. Nakanani eberaberai da karakava ini~kamyuyuwesi ma ku biibiina ina~teresi.

God tavokavakavari.

³³God ina biibiina irakata kirakai. Ina mura ma akova ma nuwagiura ine kirakai da ke kovokovoghina da kata~ruvai. Ina nota irakata kirakai da ighekuoweta. Ma ina bera tanota kavakavai.^t

³⁴“Ke sago iyai Bada ina nota itakovi.
Ke sago iyai ina~vomiiri da God ina~giuvibeyebeyei.”^u

^r 11:26 Isa 59:20   ^s 11:27 Jer 31:33-34   ^t 11:33 Isa 55:8   ^u 11:34 Isa 40:13

35 Ke aviyavisina God kata~vere tovoni
da tuna ita~notai da kana tupi ita~kovoghi.”v

36 Bera kudubina imanai itupuwa ma bera kudubina ima tepanai emakamakai ma bera kudubina rapenai. Tuna kubiine mara nonowa tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina~rakata. Amen.”w

Tavere meyeta God kurina.

12 ¹Tuna kubiine, turaturaku, God ivi~kamyuyuweta notanai na aku kayowana ghamana da mara nonowa kona~vere meyemi God kurina da tami nakanani ma suwara yawayawana ma vovokaravina da ini~nuwabiibiyemi. Nakanani kona~berai na tuna na ami vokavakavara vaghata God kurina. ²Ke kona~berai da dobu yawasina manamina ina~ravimi. Ma ami yawasa kudubina God ku imana koterei da nuwanuwami ma ami nota ina~virai ma ini~vunimi. Nakanani kona~berai na God ina kayowana avai na damina kona~viiya, ma konakovi da aviyavisina na biibiina ma kiimatanina da God ini~nuwabiibiyei.

³God ina agabiibai ivereku, tuna kubiine na peyariimi avonavonemi da ke kona~kayotata da koni~gheghena kirakiiyemi. Kovi~nuwanotanota kiimatana da tami ikikava wawayimi ma tami sago sago duma vitumaghana God gwabinai koviiya na nani ruvanai komakai. ⁴Wawaya tupuwina na sago kava ma kamonai na biga bogii ma bogiiyai eberaberi. (Tinina ina biga da ini~yana, matana ina biga da ina~kita, ma kaena ina biga da ina~baba.)^x ⁵Maghimaghighina tota iyavo kava Keriso yavata tavi~kiikaputa da sago ma ita biga na bogii ma bogiiyai. Tavi~kabakabita da nakanani ma tupuwa sago kava. Tami na taku rapekuwai ma taku na tami rapemiyai. ⁶God ina agabiibai irakata da kata puyo bogii ma bogiiyai ivereta na nununai ina biga taberai. Mikeda kata puyo da tota na peroperoveta da sisiya God gwabinai taviiya ma tidebei, na vaghina da ita vitumaghana tepanai taberai.^y ⁷Mikeda tota vovobigabigata na vaghina da tabiga. Ma mikeda tota na vibeyebeyena wawayita na vaghina da tibeyebeyena. ⁸Ma mikeda kiipepa wawayita na vaghina da wawaya takiiepisi. Ma mikeda tota verevereyanita na vaghina da taverena kiimatana da wawaya tivitesi. Ma mikeda tota vibadana taviiya na vaghina da nuwanuwata kudubinai tibada bubuna. Ma mikeda tota agabiibai wawayita da wawaya tikamyuyuwesi na vaghina da nuwabiibiyai tivitesi.

⁹Wawaya kurisi koinuwaviina na ke nuwatepamiyai kona~berai. Berona kobarakamtawei ma biibiina kava kovokikini. ¹⁰Keresiyana turaturami yavata kovi~nuwaviinavivirana. Ma nuwanuwami esabibira da mara nonowa turaturami kona~vopepetisi. ¹¹Ke kona~kayobara ma

v 11:35 Job 41:11 w 11:36 1Kor 8:6 x 12:4-5 1Kor 12:12 y 12:6-8 1Kor 12:4-11

kona~vovokwayokwayo. Keresiyana yawasina kamonai kovi~patutu kirakai ma Bada ina biga koberai. ¹²Nota rewapanai kotumatuma na mara nonowa nuwabiibiyai kona~makai. Ma ami vokwarakwara kamonai na nuwanuwami nubanai kovi~koyakoyagha da ami nuwapoya ina~kovi. Ma nipowana kava kovovibagiya. ¹³Keresiyana turaturami aviyavisina gwabisiyai kegha na kovi~vitesi. Ma ami matuketa kovotawe wawaya numanumatayisi kurisi.

¹⁴Wawaya ina~vivitupaketowanemi na ke konimagisi, God kurina kovi~nowi da ini~biibiinisi.^z ¹⁵Wawaya ina~vivinuwabiibai na kovi~nuwabiibiiviyesi. Wawaya tutou ina~gheyei na kotuviiviyesi. ¹⁶Wawaya kudubina yavata nuwanubiyai komakai bubuna. Ke makiigheghae koni~paparanei, kotereoruwe meyemi da tami vovobigabiga. Ke kona~notai da tami ami akova irakata, ke wawaya viya nakanani.^a

¹⁷Wawaya berona ina~berai kurimi na ke beronai kona~verepotei. Aviyavisina wawaya kudubisi enotanotai da biibiina na tuna kava koberai. ¹⁸Tami sago sago дума ami biga da vikawapata kamomiyai kovovinubai, kobera tovoni da wawaya kudubina yavata nuwanubiyai kona~makai. ¹⁹Turaturaku, ke meyani da kami biwa kona~viya. Kovoterei da karakava God kovogha ina~veresi da bera ina~mumui. Giruma katamana kamonai ivona bo, “Taku Bada avonavona da kovogha na taku ana~verei, kami biwa na taku ana~viya.”^b ²⁰Ma tami na “kami ghaviya vitonara ina~karai na kovi~kani, kaiyona ina~rugavovori na okowa koverei inuma. Weni berona kona~berai na ininimaya kirakai.”^c ²¹Wawaya berona ina~berai kurimi na ke koni~vaghinei da ina berona ina~berimi da tami bade berona kona~berai. Ma biibiina kavakava kona~beraberai da berona kona~ghegavovori.

Ita babada tavotekatekesi.

13 ¹Kudubita ita babada tavotekateka bubunisi, iyamna God ivi~vaghinei da wawayisi ivi~bada. Iyavo kava karako ivi~badamakai na God nani ku gawarina iteresi. ²Tuna kubiine, meni wawayina bada sago ini~gheviraivirai na God ina kayowana ikawakiikiyei. Nani wawayina igheviraivira na tuna kovogha ina~viya. ³Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na i nuwapoya kegha da babada ita~yabumanesi. Ma iyavo kava bera beroberosi eberaberai na ti damsi na babada ita~yabumanesi. Kokayokayowei da babadisi ke kona~yabumanesi na vaghina, bera biibiisi kava koberai da ini~gheghenimi. ⁴Babada na God kubiine ebigabiga da tami ami yawasa ini~biibiini. Ma bera beroberosi kona~beraberai na kota~yabumanesi, iyamna i biga iviia da kovogha ina~veremi. Tami iyavo

^z 12:14 Mat 5:44; Luk 6:28   ^a 12:16 Prov 3:7   ^b 12:19 Deut 32:35   ^c 12:20 Prov 25:21-22

kava berona kona~berai na God nuwanuwana ina~pughu kurimi. Ma tuna epayanina na nani babadisi kovogha ina~veremi. ⁵Tuna kubiine na bera ghamana da babada kovotekatekesi. Ke kovogha yabumanina kava kubiine ma koakovi da votekateka na bera maninina kubiine na kona~votekateka.

⁶Weni notasiyai na bade ami teks kovi~miiyei, iyamna ami babada na God ina bigabiga da mara nonowa vibadana bigana eberaberai kubiimi. ⁴
⁷Tuna kubiine ami biga da ami teks ruvana etereterei na koni~miiyei. Ma bade ami biga da kona~vokuwayisi ma kona~vopepetisi.

Ita biga da tinuwaviina.

⁸Koberai da ke sago iyai gwabinai kami tupi ina~makai. Ma kami tupi sago kava na weni, kwina yavata mara nonowa koni~nuwaviina. Nani tupina na ami biga da kona~beraberai da ami ku damona. Meni wawayina kwina kurina ini~nuwaviina na tuna wawayina na Moses ina vonaviyoyovana kudubina enununura bubuni. ⁹Ina vonaviyoyovana evonavona bo, “Vipekana wapawapa kegha, kiivunuwa kegha, yapi kegha, kitakiroro kegha.” Nani vonaviyoyovanina kamoni sisiya bagibagisi ipeyari kirakai ma kegha da sisiya bagibagina sago kava na iyamsi kudubina ikiikokoni. Sisiyina na weni. “Ikikava kinuwaviina meyem na bade nakanani kwina nuwanuwana keviya.”^e ¹⁰Wawayi nuwanuwana kona~viya na ke kovokovoghina da kona~kiiviberi. Tuna kubiine wawayi nuwanuwana kona~viya na Moses ina vonaviyoyovana kudubina kona~nunura bubuni.

¹¹Kovi~nuwaviina, iyamna namada koakovi da mara itupo. Marana inekiibau da kena kovoterei ma kovomiiri, iyamna mara namada iututanita da Keriso ina~vovira ku dobu ma ini~yawasita. ¹²Didibara namada erurutereterei, gisina kava da mara ini~kwata na Keriso ina~nekiibau. Tuna kubiine tavovunagha meyeta da didibara berasi wekarakava tavoterei ma yasegana berasi kava taberai. ¹³Yawasa kiimatana tavotani, iyamna tota yasegana wawayita. Tuna kubiine uma neghanegha, vipekana wapawapa, nuwakapi ma vikawapata tavoterei. ¹⁴Tupuwimi ina kayowana beroberosi na komiirikuputei. Ma kovovunagha meyemi da ami yawasa na Bada Yesu Keriso maghimaghigina. Tuna nakanani ma gara berona kota~votawei ma gara vuna ma biibiina kota~kotei.

Keresiyana turaturami ke koni~tupaviresi.

14 ¹Namanaki kwina ina vitumaghana imitamita, kotinariyai ma kovi~kiikiwei. Ma Keresiyana yawasina kamoni bera gisigisi kubiine na ke kona~tupavimanininiya.^f ²Wawayi sago ina vitumaghanai na ekamkam wapawapa, ma wawayi sago na

^d 13:6-7 Mat 22:21; Mak 12:17; Luk 20:25   ^e 13:9 Exod 20:13-15, 17; Deut 5:17-19, 21; Lev 19:18   ^f 14:1-6 Kol 2:16

ina vitumaghana igisi na vavai kavakava ekamkam. ³Wawaya kam wapawapana ke kwinana vavi kava ekamkam na ina~kitavigiugiuiwei. Ma tam vavi kava kekamkam na kwinam kam wapawapana ke kuna~vonei da tuna berabero eberabera, iyamna namada God itinariyai kurina da ina wawaya. ⁴Tam avi kuyoyoi da God ina vovobigabiga sago kuti~tupavirei? Tuna mani ina Bada ina~vonei da ibera bubuni bo ibera beroi. Ma bade ina Bada ini~vitei da ina~miirikikina.

⁵Wawaya sago tuna enotanotai da mara peyarina kamoni na mara sago kava na vovokaravina, ke mara viya nakanani. Ma wawaya sago enotanotai da mara peyarina na vovokaravisi. Wawaya sago sago duma kata~notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata~kivini. Wawaya sago tuna enotanotai da mara viya na vovokaravisi God ku matana, ma mara viya na kegha. Ma wawaya sago ke nakanani ita~notanotai, tuna kurina mara peyarina na sago. Wawaya sago sago duma kata~notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata~kivini. ⁶Iyi ina nota da mara sago na tuna mara vovokaravina na vaghina, iyamna nani maranai na Bada kurina evovokavakavara. Ma iyi God ini~kiikiuiwei ma ina~kam wapawapa na Bada ivaghinei da ekamkam. Ma iyi isiya na bade vaghina, iyamna Bada God kubiine eberabera na nani kamoni God ikiikiuiwei. ⁷Ita yawasa dobuwai na ke tota mani ita kayowana kubiine kata~makamakai. Ma ita rabobo na ke tota mani ita kayowana kubiine tarabobo. ⁸⁻⁹Tamakamakai na Bada kubiine tamamakakai. Ma tarabobo na bade Bada kubiine tarabobo, iyamna Keriso irabobo ma bade ivomiiri da tuna wawaya raborabobosi ma yawayawasisi i Bada. Yawayawata bo raborabobota ma tota na Bada rapenai. ¹⁰Tuna kubiine turaturami ke koni~tupaviresi ma ke kona~kitavigiugiuiwesi. Kudubita na God maghinonai tamiiri da tuna ini~tupavireta.^g ¹¹Peroveta Aisaya igituma da,

Bada ivona bo, “Taku God yawayawaku ma makamakii nonowiku, na wawaya kudubisi maghinokuwai ini~tuwaporeruruwana ma kudubisi debiiyai ini~mamatara da taku God.”^h

¹²Nani maranai tota sago sago duma kudubita aviavisina peyarina tabera ma avi kubiine tabera na God kurina timamatara.

Varesim ke kuna~terekirai.

¹³Tuna kubiine na viwuvuvirana tavoterei. Ma notarewapanina taviya da ke sago avi berana tabera da turaturata taterekirisi da ku berabero ina~kayopeku. ¹⁴Taku na Yesu Keriso rapenai, tuna kubiine na ina rewapanai vonavaghata akovi da ke sago avi vavina bo siyana na berona God ku matana. Ma wawaya sago itumaghana da vavai bo siya

^g 14:10 2Kor 5:10   ^h 14:11 Isa 45:23

sago na God ke iti~vaghinei na vaghina, tuna kurina nani siyana bo nani vavina na berona na ke ina~kani. ¹⁵Ma siyana sago tam kuna~kani ma kwinam ina~kitim ma ina~notai da nani siyana kanina na berabero God ku matana, na tam kubera beroi da kwinam nuwapoya kuverei. Tuna ke nuwaviina ketana kuta~kivikivini. Keriso irabobo kwinam kubiine. Ma ke kuna~kam wapawapa da ina yawasa kuni~beroi. ¹⁶Aviyavisina kenotanotai da bera biibiina ma kwinam enotanotai da bera berona na kevoterei da wawaya ke ini~wavum da bera berona keberaberei. ¹⁷God ina vikiivavona kamoni na kam ma uma na ke bera ghamaghamasi. Bera ghamaghamasi ina vikiivavona kamoni na yawasa maninina ma nuwanuba ma nuwabiibai. Ma weni berasi na Kanuma Vovokaravina everevereta. ¹⁸Tuna kubiine iyavo kava Keriso kovovotekatekei da weni berasi ami yawasa kamoni emakamakai na God ini~nuwabiibiiyemi. Ma wawaya bade ina~kitimi ma ini~gheghenimi.

¹⁹Tuna kubiine, iyavo kava titumaghana na ita nota tatere bubuni da tinuwasago ma nuwanubiiyai tamakai. Ma tivowaguvivirana da ita vitumaghana ini~rewapana. ²⁰Ke kuna~berai da am kam wapawapa kubiine na aviyavisina God eberaberei kwinam ina yawasa kamoni na kuni~beroi. Vavai ma siya kudubina na biibiina God ku matana. Ma mikedda vavai ma siya kuta~kani ma kwinam ita~kitim ma ita~notai da berabero keberaberei ma iti~bonebonem da tuna bade ita~kani na tam, kubera beroi da kwinam kuvi~gampiiri da ipeku. ²¹Ibiibai da kwinam matanai siya ke kuna~kani bo okowa bagibagina ke kunumai. Ma bade aviyavisina kava kuta~berai da kwinam berabero ita~berai na peyarina kevoterei da ina vitumaghana ke kuni~beroi da ina~peku. ²²Weni berasi kamoni aviyavisina kitumaghanei na keberai da God kava inakovi. Meni wawayina inakovi da bera sago na bera maninina God ku matana ma maranai ina~berai da ke sago notaragharagha gwabinai, tuna wawayina na God ini~biibiini. ²³Meni wawayina inotaruwa da vavai bo siya sago na ita~kani bo kegha ma ikani na ina notaragharagha kubiine God ku matana berabero iberai, iyamna ina bera na ke vitumaghana tepanai. Ma vaghina, aviyavisina kudubina taberaberei ma ke ita vitumaghana tepanai kata~beraberei, tuna na berabero.

Am kayowana kevoterei da kwinam mitamitana kuni~vitei.

15 ¹Tota iyavo kava ita vitumaghana irakata na turaturata mitamitasi kii neyai tanae. Ke taberai da tota mani ita nuwabiibii kava tekwai. ²Vitumaghana wawayita tota sago sago duma turaturata takiiepepisi da i vitumaghana ina~rakata. ³Keriso dobuwai imakai na ke tuna mani ina nuwabiibii kubiine ita~makai. Ma giruma katamana kamoni ivona bo, “Wawaya iavaberowem na taku bade iavaberoweku.”ⁱ

ⁱ 15:3 Psa 69:9

⁴Giruma katamaninai aviyavisina kudubina igirugirumi na vibeyebeyeta kubiine. Igiruma da ina~kiiepepita ma ini~viteta da tamiirikikina, nota rewapanai tatumatuma da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ina~berai kubiita. ⁵God ekiikiiepepita ma iviteta da tamiimiirikikina. Ma kurina ainowi da ina~berimi da koni~nuwasago ma kona~makii bubuna, da Yesu Keriso ina yawasa kona~kivini. ⁶Koni~nuwasago na kovokovoghina da peyarimi koni~sagomi ma kawamatarai God kona~vokavari da sago, iyamna tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai.

God varana biibiina kupuna damsi kubiisi.

⁷Ikikava Keriso ekayokayoweta, nakanani Keresiyana turaturami kona~kayowesi da vokavara God kurina ina~rakata. ⁸Avonavonavinotimi da Keriso ipisi na itereoruwe meyei da Jiu damsi kubiisi ita~biga. Ivi~debei da God na wawaya maninina, iyamna ikikava i kaekiki mau kurisi vonakiiyapa bagibagina iterei na iberai. ⁹Ma bade ivi~debei kupuna damsi kurisi da God kana kadara ita~vokavakavari ina vikamyuyuwa kubiine. Giruma katamana evonavona bo,

“Kupuna damsi kamosiyai ani~gheghenim,
ma ana~tavora da kam vava ana~vokavakavari.”^j

¹⁰Ma bade evonavona bo,

“Kupuna dami na God ina wawaya yavata kovi~nuwabiibai.”^k

¹¹Ma bade ivoname,

“Kupuna dami kudubimi Bada kovokavakavari,
dam kudubimi dobuwai kovi~ghegheni.”^l

¹²Ma bade Aisaya igiruma bo,

“Wawaya sago Jesi tupurereghina kamosiyai ina~vokiibuwei,
ina~vomiiri da dam kudubina ini~badesi.

Ma kupuna damsi wawayina ini~tumaghanei.”^m

¹³God gwabinai vitumaghana taviiviiya. Ma tuna kurina ainowi da ami vitumaghana kubiine na ina~berimi da nuwabiibai nuwanuwami ini~tupoi ma nuwanubiiyai kona~makai. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ami vitumaghana ina~rakata kirakai.

Avi kubiine Pol sisiya rewapanina igirumi.

¹⁴Turaturaku, akovi da tami wawaya biibiimi ma akakovimi ma kovokovoghimi da tami mani koni~beyebyenavivirana. ¹⁵Sisiya rewapanisi namada avonemi na bade weni girumina kamona aiakova meyemi da sisiyisi ke nuwanuwami ina~wapa. Ke ata~vivinimaya da weni nakanani agirugiruma. Weni bigana na God ivereku ma tuna ina agabiibai kuriku irakata kirakai. ¹⁶Tuna kubiine ivineku da taku

^j 15:9 2Sam 22:50; Psa 18:49   ^k 15:10 Deut 32:43   ^l 15:11 Psa 117:1   ^m 15:12 Isa 11:10

Yesu Keriso ina vovobigabiga da kupuna damsi kubiisi ata~biga. Iki kava taparoro babadisi esuwasuwara God kurina na taku bade aku biga na nakanani. God varana biibiina adimadime da kupuna damsi ina~vere meyesi da ti na nakanani ma suwara God kurina. Ma Kanuma Vovokaravina ina~vovivirisi da ti na God ina wawaya vovokaravisi. ¹⁷Tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da Yesu Keriso tepanai na God kubiine abigabiga. ¹⁸Bera sago kava ani~sisiyei, tuna ikikava Keriso ina rewapanai sisiya avi~sisiyei ma bera aberai da kupuna damsi nuwanuwasi atinavirei God kurina da ivotekatekei. ¹⁹Kanuma Vovokaravina ina rewapanai na matakira ma bera ghamaghamasi aberai. Jerusalem akiibutawei na kwanatu kudubisi ane yavui da ku Iririkam dobuna. Ma aku baba kamoni na Keriso varana biibiina avi~sisiya yavui. ²⁰Aku kayowana ghamana da wawaya ke meyani da Keriso varana biibiina iti~yane da ti damsi kamosiyai ata~dima, iyamna ke aku kayowana da wawaya sago namada kowora irutonai ma tepanai ata~vowa. ²¹Giruma katamana evonavona bo,
 “Iyavo kava ke meyani da varana ita~karaveresi na ti damsi na vonavaghata ina~kitai,
 ma iyavo kava sisiyina ke ita~vivi yane da na inakovi.”ⁿ

Pol ita~numataya ku Rome.

²²Weni bigasi ivivi~tinaviravireku na mara ipeyari kitami avonei ma ke ata~pisi kurimi.^o ²³Ma wekarakava na weni dobusiyai na aku biga avi~koviya. Ma madegha nununai akayokayowei da ata~numataya kurimi da ata~kitimi ma aberabera kawai, ²⁴ma karako na anotanotai da vaghina. Aku kayowana da ana~nenae ku Spain dobuna na ana~ru da ana~kitimi. Ma nawaravi ruwa nakanani tamakai da tinuwabiibai ma nani murinai koni~tamiineku da nake ana~nae. ²⁵Ma ke wekarakava. Kunona ana~ghae ku Jerusalem da vitumaghana damsi ana~rugenarisi.^p ²⁶God ina wawaya Masedoniya da Akeya kamoni nuwanuwasi kudubinai iverena da vitumaghana damsi moyamoyakisi Jerusalem kamoni kubiisi. ²⁷Ti mani i kayowanai na ere nuwabiibiisi iverena. Ma kii tupi da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni ini~vitesi, iyamna kanuma ina ku nevanewa na Jiu damsi tepasiyai na God ivi~biibiinisi. Ma kovoghina na bade tupuwa ina ku nevanewa i verena ina~vonatawei Jiu damsi kurisi da ini~vitesi.^q ²⁸Weni verenina ku imaku iterei na kudubina ani~damani Jerusalem damsi kurisi na aku biga turina. Nani murinai na ana~vomiiri ku Spain na aku baba kamoni na ana~ru kurimi da ana~kitimi. ²⁹Maranai ana~pisi kurimi na akovi da Keriso ina vibiibiina ghamana damina taviya.

ⁿ 15:21 Isa 52:15   ^o 15:22 Rom 1:13   ^p 15:25-26 1Kor 16:1-4   ^q 15:27 1Kor 9:11

³⁰Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina nuwaviinai ma bade ita Bada Yesu Keriso avanai avonavonemi da aku kayowana ghamana da nuwanuwami kudubinai kona~nipowanaviiviyeku da God ini~viteku. ³¹Konipowana kirakai da God ini~tarapaparaneku da wawaya ke vivitumaghanisi Judiya dobuna kamoni ke ina~kiiviberoku. Ma konipowana da vitumaghana damsi Jerusalem kamoni na aviyavisina ana~kavaraneyei kurisi na ini~nuwabiibiyei. ³²Konipowana da weni berasi ina~verau bubuna ma God ina~kayowei na nuwabiibiyai ana~pisi kurimi. Ma tamakiipatapata da nuwanuba ana~viya ma ani~yakam bubuna. ³³God nuwanuba everevereta ma ainowi kurina da peyarmi gwabimiyai ina~makai. Amen.

Pol vikiikiwa ivonatawei.

16 ¹Aku kayowana da ani~akovimi da novuta Pibi na wavine biibiina. Tuna na vitumaghana damsi Senkiriya kwanatunai kubiisi ebigabiga bubuna. ²Vitumaghana damta na tikitavivirana, tuna kubiine ainowi kurimi da novuta Bada avanai kovi~kiikiwei ma korutini ami ku numa. Ma aviyavisina ina~kayokayowei na kovi~vitei, iyamna ita wawaya ipeyari ikoyagha bubunisi ma taku yavata nakanani ikoyaghiku.

³Piriser da Akwila aikiikiwesi. Ivi~ruwa na Yesu Keriso kubiine kabiga patapata,^r ⁴ma ti damsi ivere meyesi da berona imiiripotei kubiiku ma ivi~yawasiku da taku karako weni nakanani. Ke taku kava ata~vivinuwabiibai da ivi~yawasiku ma bade vitumaghana wawayisi kupuna damsi kamosiyai yavata inuwabiibiyesi. ⁵Vitumaghana damsi mara nonowa Piriser da Akwila i ku numa ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi.

Ma Eisiya dobuna ina parata kamoni Epenetas ivi~nao Keriso ivi~tumaghanei ma tuna yavata aikiikiwei, tuna na aku tomo biibiina. ⁶Ma Meri yavata aikiikiwei, tuna kubiimi ibiga kirakai. ⁷Dam turaturaku Andronikas da Jiunias yavata aikiikiwesi. Ti yavata ku gabura iterekai da kamakii patapata. Ma aposol ti damsi na iakova bubunisi, ti na ivi~Keresiyana yaghina ma taku murisiyai.

⁸Aku tomo Ampiriyatas yavata aikiikiwei, Bada avanai kavi~nuwaviinana. ⁹Kwinaku biibiina Sitakis ma aku tomo Ubanus tuna Keriso kubiine kabiga patapata na ivi~ruwa yavata aikiikiwesi. ¹⁰Apeles yavata aikiikiwei, tuna nuwapoya kamoni ma patana da Keriso ivi~tumaghanei da imiirikikina. Ma Aristobulas ina rakaraka yavata kudubisi aikiikiwesi. ¹¹Ma Herodiyon yavata aikiikiwei, tuna ma taku na kakii dam sago. Ma Keresiyana damsi Nasisas gwabinai na bade aikiikiwesi.

---

^r 16:3 Apos 18:2

¹²Tripena ma Triposa ti ivi~ruwa Bada kubiine ebigabiga bubuna na aikiikiwesi. Ma bade aku wavine biibiina Pesis, tuna biga ghamana Bada kubiine eberabera na tuna yavata aikiikiwei. ¹³Ma Rupas yavata aikiikiwei, tuna Bada ivinei da ina bigabiga. Ma bade ina maduwa aikiikiwei, tuna nakanani ma aku maduwa vaghata.^s ¹⁴Turaturata Asinkritas, Pelegon, Hemes, Patrobasi, Hemas ma Keresiyana varevaresita yavata emakamakai na kudubisi aikiikiwesi. ¹⁵Ma Pilologas da Jiuriya ma bade Neriya novuna yavata ma Orimpas, ma vitumaghana damsi gwabisiyai na kudubisi aikiikiwesi.

¹⁶Kamomiyai kovi~kiikiwavirana. Weni dobunai vitumaghana damsi i kwanatu ma i ekalesiya bogii ma bogiiyai na peyarisi i vikiikiwa evonavonatawei kurimi.

Sisiya turina.

¹⁷Turaturaku, aku sisiya bagibagina atereterei kurimi na weni. Kokitaruvimi, iyamna vibeyebeyena vaghata koviiya ma kamomiyai wawaya viya vibeyebeyena vibero eberabera da koitaghegheyana. Ti na iketagudugudu da kamomiyai wawaya viya i vitumaghana ina~voterei. Koveruvuvuresi. ¹⁸Iyavo kava nani berasi eberabera na ke ita Bada Keriso ita~bigebigei, ti mani i kayowanai eberabera. Sisiya kiikiimatanisi eberabera, ikaetina da wawaya ke notamagura gwabisiyai na i nota evowavowai. ¹⁹Kerisyana peyarisi iakovi da Yesu varana biibiina kovovokikini, tuna kubiine ainuwabiibii kirakiiyemi. Aku kayowana da kona~nuwagiura kiimatana da biibiina kavakava kona~berai, ma nuwanuwami yagharina kavakava da ke sago berabero notasi gwabimiyai. ²⁰God nuwanuba everevereta na ke mara gurina ma ina rewapanai Seitan ina~ghegavovori ma ku kae gaburimi ina~terei.

Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai.

²¹Ita tomo Timoti weni dobunai yavata kabigabiga na tuna ikiikiwemi. Ma Lusiyas, Jeison, da Sosipata bade ikiikiwemi. Ti ma taku kakii dam na sago.^t

²²Ma taku Tetiyas, aviyavisina Pol isisiyei na agirugirumi, taku bade kudubimi aikiikiwemi.

²³Ma bade Gayas ikiikiwemi ma taku Pol na gwabinai amakamakai. Ma Keresiyana peyarisi mara nonowa ikiidaburana ina ku numa. Weni kwanatuna badana ghamana Erastas tuna kwanatu kana mani kana koyakoyagha, ma bade kwinata Kwatas na ivi~ruwa ikiikiwemi."^u

²⁴(-)^v

^s 16:13 Mak 15:21   ^t 16:21 Apos 16:1   ^u 16:23 Apos 19:29; 1Kor 1:14; 2Tim 4:20

^v 16:24 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 24 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ita Bada Yesu Keriso ina agabiibai gwabimiyai ina~makii nonowa. Amen.'

Pol nipowanai ma vokavarai igudui.

²⁵Kudubita God tavokavakavari! Yesu Keriso varana biibiina adimadime i na tuna sisiyina kubiine God ina~berimi da kona~miirikikina. Weni varana na vonavaghata ma namadani kava gavugavunai imakamakai. ²⁶Ma karako ikikava peroperoveta ivi~sisiyei i giruma kamonai na God ku debadebana iterekiibuwei. Ma dam ma dam nuwanuwasi itinavirei da nani sisiyina gavugavuna itakovi, iyamna God makamakii nonowina sisiya bagibagina iterei da nakanani ita~tupuwa da kupuna dams i kudubisi iti~tumaghanei ma ita~votekatekei.

²⁷God na sago kava ma nuwagiura na tuna kava rapenai. Ma Yesu Keriso avanai tavokavakavara nonowei da kana kadara ina~rakata! Amen.

Pol Ina Giruma Karena Korint Damsi Kurisi (1 Corinthians)

Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igitumi vitumaghana damsia Korint kwanatuna kamona kurisi. Kunona Pol inae ku Korint ma idima kurisi da ekalesiya nani dobonai ivi~karei. Ikuyowesi murinai na Korint damsia Keresiyana yawasina ma vitumaghana kamona nuwapoya viya ipanani na Pol igituma kurisi da ita~terevimaninisi. Nani maranai Korint na kwanatu ghamanakina ma tuna na Grik damsia i dobuwai, dobona kana vava Akeya. Ma Rome damsia na Korint kamona imakamakai da Akeya kudubina ivivi~badei. Ma Korint kana vava irakata da kamona na wawaya ivivi~gimagimara ma waka ipeyari kirakai da tuna na mura dobona. Ma bade i kiki yawasina ikayokayotatei, vipekana wapawapa kamosiya irakata, ma ku tepana i vitumaghana bogii ma bogiyyai da sawara yamoyamonisi irurunomesi.

Pol ina kayowana ghamana da nuwapoya viya iti~sisiyei kurisi. Nuwapoyisi na weni, Keresiyana vibogebogena, vipekana wapawapa vitumaghana damsia kamosiya, tavine, ikikava Keresiyana inakovi da mena berona ma mena biibiina, vokavara maninina ketana, Kanuma Vovokaravina ina puyo, ma ikikava wawaya rabobowai ina~vomiiri. Nuwagiura ghamana ivi~debei da Keriso Varana Biibiina na weni notasi iteremaninini.

Sapta 13 na wawaya peyarisia iakova bubuni ma mara nonowa iyavi, kamona na nuwaviina isisiyei ma ivona da God ina puyo kiimatanina na nuwaviina.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-9 Giruma ivotawei.

Sapta 1:10 da ku 4:21 Vibogebogena Keresiyana kamosiya.

Sapta 5:1 da ku 7:40 Vipekana wapawapa ma tavine.

Sapta 8:1 da ku 11:1 Keresiyana ma iyavo kava ke iti~tumaghana.

Sapta 11:2 da ku 14:40 Keresiyana i vokavakavara ketana maninina.

Sapta 15:1-58 Keriso rabobowai ivomiiri ma vitumaghana damsi bade rabobowai ina~vomiiri.

Sapta 16:1-4 Verena Keresiyana vivikamyuwisi Judiya kamona kubiisi.

Sapta 16:5-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 ¹ God ina kayowanai na taku, Pol ikwatuku da ati~aposal Yesu Keriso^a kubiine, ma varesita Sostenis yavata akii viruwa kagirugiruma.

² Tami vitumaghana wawayimi kurimi Korint kwanatuna kamona. God ivovinemi da tami ina wawaya vovokaravimi na Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago. Ma wawaya dobu nununai Yesu Keriso evovokavakavari na ti yavata kurisi kagirugiruma. Keriso na kudubita ita Bada.^b

³ Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi.

Keriso ina vibiibiina.

⁴ Mara nonowa tami kubiimi aku God aikiikiwei, iyamna ina agabiibai kurimi irakata kirakai Yesu Keriso notanai. ⁵ Keriso tepanai na tami ami bera kudubina God ivi~biibiini, ami sisiya ma akova yavata. ⁶ Keriso varana adimei tami kurimi na kamomiyai ivi~rewapana kirakai, ⁷ da God ina puyo kudubina kurimi irereghi ikovi. Ma nimonimoriyai koikoyakoyagha da avi maranai ita Bada Yesu Keriso ina~nekiibau.

⁸ Nota rewapana ina~veremi ma kona~miirikikina da ku damona, nani maranai Yesu Keriso ina~nekiibau na ke sago iyai ini~wavumi. ⁹ God kovi~tumaghane da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita~berai kubiimi na ina~berai. Ikwatumi da Natuna, tuna ita Bada Yesu Keriso yavata koni~nuwasago.

Keresiyana vibogebogena.

¹⁰ Ita Bada Yesu Keriso rewapana ivereku da sisiya bagibagina turaturaku kurimi ana~terei. Kamomiyai ke koni~kawapata bo koni~bogebogemi. Ami nota kovi~sagoi ma komakii bubuna. ¹¹ Varevaresiku, wawaya viya Klowe ina rakaraka kamona ivoneku da tami kavakava koikawapata. ¹² Aviyavisina aisisiyei na weni, kamomiyai na sisiya bogii ma bogiiyai ekiikiibau. Tami viya kovonavona da taku Pol kokivikivini, ma viya kovonavona da Apolos kokivikivini, ma viya kovonavona da Pita kokivikivini, ma bade viya kovonavona da Keriso kokivikivini.^c ¹³ Keriso na ke rerereghina. Taku Pol kubiimi korosiyai arabobo bo? Kaku vaviiyai kobabataito bo? Kegha!

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b **1:2** Apos 18:1

^c **1:12** Apos 18:24

¹⁴God aikiikiwei da taku ke sago iyai kamomiyai ata~babataitai, da Krispas ma Gayas ivi~ruwa kava ababataitai.^d ¹⁵Tuna kubiine wawaya ke ina~vona da taku Pol, kaku vaviyai ibabaito na kaku kivikivina. ¹⁶(O, wekarakava anotai, Sitepanas ina rakaraka yavata ababataitai ma ke ata~notanotai da imapatana wawaya sago ata~babaito.)^e ¹⁷Keriso ivonataweku da God varana biibiina ata~dime ma ke babaito kubiine. Ke ata~kayokayowei da Yesu Keriso ina vikamaghi ma ina rabobo korosiyai ina rewapana ana~kiigavugavui, tuna kubiine ke wawayota i nuwagiurai ata~dimadima vigayagaya.

Keriso na God ina nuwagiura ma ina rewapana.

¹⁸Iyavo kava God ibarei na ina~kiipupunatawesi. Ma ti kurisi na Keriso kana korosi iyamna kegha. Ma tota iyavo kava ivivi~yawasita na takovi da tuna na God ina rewapana. ¹⁹Aisaya igiruma da God ivona bo, "Wawaya nuwanuwagiurisi i nuwagiura ana~resotawei.

Wawaya akakovisi i akova ana~viitawei."^f

²⁰Ma bade nuwagiura wawayisi, giruma kirakiisi ma iyavo kava akova ita~ghegheyanai, ti na ikikava? God ivi~beyeta da weni dobuna nuwagiurisi na iyamsi kegha.

²¹God ina nuwagiura na irakata kirakai. Ma iberai da wawayota i nuwagiurai ke kovokovoghina da God itakovi, iyamna, aviyaivisina kadimadime ma wawaya viya evonavona da tuna na neghanegha sisiyisi. Ma God inuwabiibai da iyavo kava sisiyina ini~tumaghane ma ini~yawasisi. ²²Jiu damsi i kayowana da matakira ghamaghamasi ita~kitai na iti~tumaghana ma Grik damsi ti na nuwagiura iekwekwai. ²³Ma Keriso korosiyai irabobo varana kadime ma Jiu damsi ke iti~vaghinei, ibarei. Ma kupuna damsi ivona da peyarina iyamna kegha. ²⁴Ma iyavo kava God ikwatusi, Jiu damsi ma kupuna wawayisi, ti damsi kurisi na Keriso varana kadimadime. Tuna na God ina rewapana ma ina nuwagiura. ²⁵Ma iyavo kava varana ibarei ma ivonavona da iyamna kegha na God ina nuwagiura damina eviiviini ma enotanotai da neghanegha berasi. Ma kegha da tuna ina nuwagiura na irakata kirakai ke wawayota i nuwagiura nakanani. Ma bade God ina rewapana wawaya damina eviiviini ma enotanotai da mitamitana. Ma kegha da tuna ina rewapana na wawayota i rewapana ighekuyowei.

²⁶Varevaresiku, konota meyemi da tami ikikava maranai God ikwatumi. Wawaya kamosiyai tami ami nuwagiura igisi, ami rewapana igisi, ma kami vava ke ita~rakata. ²⁷Ma kegha da God wawaya neghaneghasi ivinesi da wawaya nuwanuwagiurisi itinimayamayisi ma wawaya makiwapasi ivinesi da wawaya ghamaghamasi ma rewapanisi

^d 1:14 Apos 18:8, 19:29; Rom 16:23   ^e 1:16 1Kor 16:15   ^f 1:19 Isa 29:14

itinimayamayisi. ²⁸Ma iyavo kava dobuwai wawaya ikitakitaoruwesi ma ke ita~kayokayowesi na ti damsi God ivinesi. Weni nakanani iberai da aviyavisina dobuwai wawaya inotanotai da ghamana na ina~resotawei, ²⁹tuna kubiine God kurina ke sago wawaya tuna mani ina~terepa meyei. ³⁰Ma God iberai da tami ma Yesu Keriso kovi~nuwasago. Ma bade iberai da Keriso tepanai ita nuwagiura taviya. Itere bubunita da God kurina tota ina wawaya maninita ma ivovineta da tota vovokaravita, iyamna Keriso ivi~yawasita. ³¹Tuna kubiine giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da vigheghena ina~berai na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini~ghegheni.”^g

Keriso korosiyai sisiyina.

2 ¹Varevaresiku, maranai apisi kurimi da God ina vonavaghata makii gavugavuna ati~debei kurimi, ke sisiya ghamaghamasiyai bo nuwagiura piropirosiyai ati~sisiyei, ²iyamna maranai taku, tami yavata tamakamakai na aku nota areregghi da nota kudubina avoterei ma Yesu Keriso ma ina rabobo korosiyai kava anotanotai. ³Ma apisi kurimi na taku ininiku imitamita ma yabumana iberiku da ininiku ivivi~kirokirorwana. ⁴Aku dima ma aku vibeyebeyena kamoni na ke nuwagiura bo sisiya vigayagaya ati~sisiyei, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapana avi~debei kurimi da aku sisiya na vonavaghata. ⁵Tuna kubiine ami vitumaghana na ke wawaya i nuwagiura tepanai, kegha da God ina rewapanai.

God ina nuwagiura.

⁶Ma kegha da iyavo kava Keresiyana yawasina kamoni emakamakai ma namada nuwamagurisi iterei na ti kurisi nuwagiura ghamaghamasi kaisisiyei. Wawaya i nuwagiura bogii ma bogiyyai dobuwai emakamakai na ke nani nuwagiurisi kata~vivisisiyei. Ma bade iyavo kava weni dobunai ibadabada na i akova ke kata~vivisisiyei. Ti damsi i rewapana na ina~kovi. ⁷Nuwagiura adimadime i na God ina nuwagiura gavugavuna, tuna nuwagiurina na namadani kava iteregavui. Muriyai da dobu ita~yamoni na God namada nani nuwagiurina iviyya da mara sago kata~rui kana ku kadara. ⁸Weni dobuna kana kiikiivavo ke sago weni nuwagiurina itakovi. Mikeda itakovi na Kadara Badana ke ita~tuparatui. ⁹Ma giruma katamana evonavona da,

“Aviyavisina ibiibii kirakai, wawaya ke meyani ita~kitai bo
iti~yanei,
ma bade wawaya ke ita~notanotai da ita~tupuwa,

^g 1:31 Jer 9:24

nani berasi kudubina God ivovunaghi da iyavo kava God ekayokayowe na ti kubiisi.”^h

¹⁰Ma karako weni berana takovi, iyamna God Kanumina ivi~debei kurita. Nani Kanumina God ina nota gavugavuna kudubina iakovi.

¹¹Wawaya ina vinuwanotanota ke sago iyi itakovi da tuna mani kanumina kava. Ma bade maghimaghighina God Kanumina kava iakovi da God ina vinuwanotanota avai, ke sago iyai. ¹²Tota ke weni dobuna kanumina kata~viiya. Ma God tuna mani Kanumina ivonatawei kurita da aviyavisina peyarina everevereta na damina taviiya ma takova bubuni.

¹³Tuna kubiine ke wawayota i nuwagiura kata~vivisisiyei ma vibeyebeyena God Kanumina gwabinai kaviiviiya na tuna kaisisiyei, da iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ti kurisi vonavaghata kani~damani da kanuma ina ku nevaneva inakova bubuni. ¹⁴Iyavo kava God Kanumina ke gwabisiyai na aviyavisina Kanumina everevereta na ke ina~viiya. Ti damsi nani berasi ke itakova bubuni, inotai da bera neghaneghasi, iyamsi kegha. Ma iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na iakovi da aviyavisina everevereta na biibiina. ¹⁵Ma tota iyavo kava God Kanumina gwabitiyai na bera kudubina taruvaruvai da takovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. Ma bade ke sago wawayota ini~tupavireta da tota wawaya biibiita bo beroberota. ¹⁶Giruma katamana evonavona bo,

“Ke sago iyai Bada ina nota itakovi da ina~tupavimanimanini.”ⁱ Ma kegha da tota na Keriso ina nota gwabitiyai.

Tota God ina bigabiga.

3 ¹Varevaresiku, ikikava wawaya God Kanumina gwabisiyai kurisi avi~sisiya na ke kovokovoghina da nakanani kurimi ati~sisiya. Aviyavisina avi~sisiyei kurimi na nakanani ma tami weni dobuna wawayimi, tami nakanani ma ededa yoghoyogho. Keresiyana ina ku keta nuwamagurimi ke ita~terei. ²Ma tami ke kovokovoghimi da vavai bagibagina kota~kani, tuna kubiine na vavai gwadagwadana averemi. Ma patana da tami ke kovokovoghimi, ³iyamna dobu yawasinai komakamakai, koinuwakapikapiyana ma koiruwa na ivi~matakira da weni dobuna ina yawasa patana da kokivikivini. ⁴Ma kamomiyai wawaya sago ina~vona bo, “Taku Pol kana kivikivina.” Ma sago ina~vona bo, “Taku Apolos kana kivikivina.” Keresiyana kana bera na ke nakanani, tuna na dobu yawasina.

⁵Apolos iyai ma Pol na iyai da kubiisi koti~ruwa? Tokai na bigabiga kava, tokai tepakiiyai God iberai da kovi~tumaghana. Tokai, akii viruwa Bada biga iverekai na kaberberai. ⁶Taku aku biga da pei avoni, ma Apolos

^h 2:9 Isa 64:4   ⁱ 2:16 Isa 40:13

ivi~novuri ma God iberai da igogo. ⁷Vovao ma novura wawayisi na ke bera ghamaghamasi. God tuna mani eberaberai da egogogo. ⁸Vovao ma novura wawayisi i biga kamoni na i nota sago kava. Ma ti mani sago sago duma i biga ruvanai God ini~miiyesi. ⁹Tokai na God kubiine kabigabiga patapata ma tami na God ina vao, bo tami nakanani ma God ina numa.

¹⁰God ina agabiibiyai vonura akovina ivereku da ina numa koworina avi~miirini, ma wawaya numana evowavowai. Ma ti mani sago sago duma ina~kitaruvai da ikikava ina~vowa, ¹¹iyamna God namada Yesu Keriso iterei da tuna na kowora ma ke sago kowora sago imapatana ita~makamakai da wawaya ini~miirini. ¹²Wawaya viya gold, silva bo wakima vovokeyakeyusiyai ina~vonura ma bade wawaya viya na kiiyai, riyai bo wabuniyai ina~vonura. ¹³Ma Keriso ina vitupavira maranai wawaya sago sago duma i biga ini~debei da ibera bubuna bo ibera beroi. Nani maranai wawaya i biga ina~rubui na keyama karakaratina i ina~kapuna da ina~karai ma nani murinai ina~kitai da iyi ivonura bubuna ma iyi ivonura bero. ¹⁴Iyavo kava numa ivonura bubuna da keyama ina~kara kavakavai na ti wawayisi miiya God gwabinai ina~viiya. ¹⁵Ma iyavo kava i biga keyama ina~kara yavui na i biga iyamna kegha, ma vonura wawayisi na God ini~yawasisi da ti nakanani ma numa karakarana kamoni itonagha ita~kiibau.

¹⁶Koakovi bo kegha da tami na God ina taparoro numana ma Kanumina gwabimiyai irunuma?^j ¹⁷Mikeda wawaya God ina taparoro numana ini~beroi na God nani wawayina ini~beroi, iyamna God ina taparoro numana na vovokaravina ma nani taparoro numana na tami.

¹⁸Ke tami mani koni~beroberowe meyemi. Iyavo kava kamomiyai konotanota meyemi da dobu nuwagiurisi gwabimiyai na nani nuwagiurisi kovoterei ma kobera meyemi da neghanegha nakanani da God ina nuwagiura vaghata kona~viiya. ¹⁹Weni dobuna nuwagiurisi God kurina na bera neghaneghasi. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya nuwanuwagiurisi i bera na neghaneghasi, tuna kubiine na God eberaberisi da ti mani ekonakona meyesi.”^k ²⁰Ma bade giruma sago evonavona bo, “Nuwagiura wawayisi i nota na iyamna kegha.”^l ²¹Tuna kubiine ke koni~gamowana da meni badana ighe kirakai. Tokai ma bera peyarina na rapemiyai. ²²Nani kamoni na taku Pol, ma Apolos da Pita. Ma ku tepana dobu kudubina, yawasa ma rabobo, karako ma mara karakava epipisi na peyarina tami rapemiyai. ²³Ma tami na Keriso rapenai. Ma Keriso na God rapenai.

Keriso ina aposol.

4 ¹Tami kota~notai da tokai na Keriso ina bigabiga kava, ivi~tumaghanekai da God ina vonavaghata makii gavugavusi

j 3:16 1Kor 6:19; 2Kor 6:16   k 3:19 Job 5:13   l 3:20 Psa 94:11

kata~koyagha bubuni. ²Ma bera sago kava ghamana na weni, bigabiga wawayina ina bada kurina ini~patutu kirakai. ³Taku karako ke ata~vivinuwapoya da tami bo wawaya iyai ini~tupavireku. Ma taku mani ke kovokovoghina da ani~tupavira meyeku. ⁴Damiku aviya da ke sago berona ata~berai. Ma kegha, ke atakova bubuni da tuna vonavaghata bo kegha da taku wawaya biibiiku. Bada tuna kava ini~tupavireku. ⁵Tuna kubiine wawaya ke kona~vonesi da ti na berabero wawayisi. Kovoteresi da vitupavira kana mara vaghata ina~pisi. Koni~koyakoyagha da Bada ina~nekiibau, tuna na marana vaghata. Tuna yasegana ina~kavarapiyei da bera didibarisi ma wawaya i nota gavugavusi ini~debei. Ma nani maranai wawaya sago sago duma ami biga ruvanai Bada ini~miiyemi.

⁶Varevaresiku, weni sisiyisi aterei na kamoni taku ma Apolos kavi~matakira kubiimi da sisiya sago iyamna kota~vii bubuni, sisiyina na weni, “God vonana igirumi na konunura bubuna.” Nakanani kona~berai na ke vibeyebeyena wawayina sago koni~gheghena kirakiyei ma sago kona~kitaoruwei. ⁷Tami sago sago duma iyi iterem da kuna~kayotata? Avi kubiine kigheghena meyem da nakanani ma tam mani am rewapanai bera ghamaghamasi kuta~beraberei? Bera peyarina gwabimuwai na Bada iverem.

⁸Namada ami kayowana peyarina koviiya bo? Namada kanuma ina ku nevanewa ami mura irakata bo? Tami namada kovi~kiivavo God ina vikiivavona kamoni ma tokai na kegha bo? Ita~viiya da koti~kiivavo da yavata kati~kiivavo patapata. ⁹Damina aviya da wawaya ekitakitaoruwekai ma evonavonavinamekai. Tuna nakanani ma wawaya kii ghavighaviya ita~ghegavorisi ma ita~panisi da ita~rutinisi i ku kwanatu. Ma kwanatu kamoni ita~gheghae ma itororu da kwanatu damsi nani patupatumisi ita~gayogayosi ma ita~vivinamesi. Ma nani murinai na ita~kiivunusi. Ma tokai aposol na nakanani, wawaya ma aneya peyarisi egayogayokai ma tokai na rabobo ketana kaviiya da kanenae. ¹⁰Tokai akii yawasa na Keriso tepanai kota~kitai ma kota~notai da neghaneghakai. Ma tami Keriso yavata kovi~nuwasago da ami nuwagiura irakata kirakai. Tokai na mitamitakai ma tami na rewapanimi. Wawaya eteretereoruwekai ma tami na igheghenimi.

¹¹Weni maranai vitonara ekarakarikai ma kaiyokai ekanakana, tokai na mowamowasi kaikote, wawaya eraravikai, ma akii numa kegha, iyamna mara nonowa kabababa. ¹²Takii mani imakiiyai kabigabiga kirakai, akii yawasa kubiine. Wawaya imimagikai na kaibiibiinisi. Wawaya eraravikai na akii nota ke ita~pekupeku.^m ¹³Wawaya iavaberowekai na nuwanuwakai pikanai kavonavonapotesi. Mara nonowa wawaya

^m 4:12 Apos 18:3

ekitakitikai na nakanani ma yogho bo mugu bowabowasi. Ma vaghina, nakanani kamakamakai.

¹⁴Wena agiruma kurimi na ke ata~kayowei da ana~berimi da koninimaya. Ma avonavonavibeyemi iyamna tami nakanani ma natunatuku. ¹⁵Namanaki ami vikeresiyana yawasina kamonai ami vibeyebeyena wawayisi ipeyari, ma kegha da ami mamai na sago kava. Taku na ami mamai, iyamna Keriso varana biibiina apiyei kurimi. ¹⁶Tuna kubiine avonavonemi da taku aviyavisina aberabera, tuna kava kokivini.ⁿ ¹⁷Ma Timoti avonavonatawei kurimi da ini~vitemi. Tuna nuwanuwaku, nakanani ma natuku vaghata. Ma aitumaghanei, iyamna ivi~patutu kirakai kuriku ma Bada kurina ina vitumaghana irakata. Tuna ina~vonavinotimi da Yesu Keriso ina keta akivikivini na aku yawasa ikikava. Ma bade ina~vonavinotimi da aviyavisina dobu nununai aibeyebeyena vitumaghana damsi kurisi.

¹⁸Akovi da tami viya konotanotai da taku ke ana~vovira kurimi, tuna kubiine kokayokayotata. ¹⁹Ma Bada ina~kayowei na ke mara gurina ma ana~pisi. Nani maranai taku mani ana~panani da nani kayotatasi na ere rewapanisi bo kawasi kava ekweyakweya. ²⁰God ina vikiivavona na ke sisiya kava, kegha da ere rewapanina. ²¹Aviyavisina kokayokayowei? Kami kwapu ana~viya ma ana~pisi bo, nuwaviina ma nuwanubiyai ana~pisi?

Vipekana wapawapa ekalesiya kamosiyai.

5 ¹Sisiya kavi~yanei da vipekana wapawapa kamomiyai emakamakai. Iyavo kava ke iti~tumaghana na nani berana bero kirakiina ke ita~berabera. Ma tami Keresiyana ma kegha da wawaya kamomiyai nani berana eberabera. Kavi~yanei da tomowa sago ina kavara wavinena yavata mara nonowa ipekana.^o ²Avi kubiine kokayokayotata da tami Keresiyana? Nani tomowina ina berabero kubiine na kade kotinimaya ma koti~nuwapoya kirakai. Tuna tomowina na kamomiyai koti~kiibuni. ³⁻⁴Bada Yesu avanai kovi~kiidaburana da nani tomowina koni~tupavirei na taku ke nani kamonai, ma kanuma ina ku nevaneva na aku nota kava gwabimiyai. Ma namada aku nota areregghi ikovi da tomowina bera berona iberai. Aisisiya na nakanani ma taku nani dobunai. Ita Bada Yesu ina rewapanai kovi~kiidaburana na ⁵tomowina kovi~kiibuni da Seitan ku imana kona~tere da ina~vokwarakwara da mikedda ina berabero ininimaye ma Bada ina vitupavira maranai na kanumina ini~yawasi.

⁶Ibero kirakai da kokayokayotata ma kegha da nani bera berona patana da kamomiyai eberabera. Ke koni~kiibuni na berabero kamomiyai ina~rakata. Tuna nakanani ma yist gisina ku parawa

ⁿ 4:16 1Kor 11:1; Plp 3:17   ^o 5:1 Deut 22:30

kona~terei na parawa ina~rakata ma ina~dodo.”^p 7Nani tomowina bero kirakiina kokwavini da ina~kiibutawemi ma tami biibiimi kava kona~makai. Koberai da tami nakanani ma parawa kavakava, kamomiyai yist kegha. Vonavaghata da tami na yawasa vuna koviiya da wawaya biibiimi, iyamna Keriso ita Pasova sipu gegeyina, isuwara meyei da irabobo kubiita.^q 8Tuna kubiine Pasova kamna ina kiki tanunura bubuni. Ikikava Pasova parawina kamonai yist kegha ma ina~kapuni, nakanani koberai da ami yawasa maninina kavakava. Bera beroberosi ma nota didibarisi kovoterei, nani berasi na nakanani ma parawa yist yavata ita~kapuni.^r

⁹Namada agiruma kurimi ma avonemi da vipekana wapawapa wawayisi ke yavata koni~kiikapu. ¹⁰⁻¹¹Ma iyavo kava evonavona vibero da Keriso itumaghane na ti damsi aisisiyesi. Viya na vipekana wapawapasi, matakirokirrosi, sawara yamoyamonisi erurunomesi, viviyanuwesi, umaneghaneghasi bo yapiyapisi. Nani miiriruwaruwasi, ti na evonavona da Keriso itumaghane ma ibero na ke yavata koni~kiikapu bo kona~kam patapata. Ma ke ata~vonavonemi da iyavo kava Keriso ke iti~tumaghane kona~kuyowesi. Kota~kuyowesi na weni dobuna kota~kiibutawe tuwanonowi. Ti bade na vipekana wapawapasi, matakirokirrosi, yapiyapisi ma sawara yamoyamonisi erurunomesi.

¹²⁻¹³Ma ita rewapana kegha da iyavo kava ke iti~tumaghana na kati~tupaviresi ma kata~vonesi da ti na berabero wawayisi. God ina kina kava ini~tupaviresi ma kovogha ina~veresi. Ma vitumaghana dami kamomiyai iyavo kava berabero eberabera na kovi~tupaviresi ma kovonesi da aviyavisina eberabera na berabero. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya berona kokwavini da ina~kiibukuyowemi.”^s

Ikikava ekalesiya kamonai vikawapata ini~maninini.

6 ¹Keresiyana turam yavata koni~kawapata na ke meyani kona~kiibau da iyavo kava ke ita~vivotumaghana kurisi da ina~tupavimaninimi. Konae da God ina wawaya kurisi da ini~tupaviremi ma ina~vonemi da iyi berona ma iyi biibiina. ²Koakovi bo kegha da mara sago tota God ina wawaya maninita dobu ku kudubina titupavirei ma tavona da iyavo biibiisi ma iyavo beroberosi. Karakava dobu koni~tupavirei, tuna kubiine tami kovokovoghimi da wekarakava bera gisigisi yavata koni~tupavirei. ³Koakovi bo kegha da mara sago tota Keresiyana aneya titupaviresi? Tuna kubiine ita yawasa kamonai dobuwai na takova bubuni da ikikava bera gisigisi titupavirei ma timaninisi. ⁴Tuna kubiine Keresiyana turam yavata koni~kawapata na tami mani kamomiyai kovi~maniniya. Ma avi kubiine kona~kiibau da

p 5:6 Gar 5:9 q 5:7 Exod 12:5 r 5:8 Exod 13:7; Deut 16:3 s 5:13 Deut 13:5, 17:7

ke vitumaghana damsi kurisi da ini~maninimi? ⁵Kotinimaya! Wawaya nuwanuwagiurisi kamomiyai emakamakai da tami vitumaghana wawayimi ita~tupavimanimaninimi. ⁶Ma kegha, vitumaghana wawayimi varevaresimi korurutinisi da ke vitumaghana damsi kurisi da maghinosiyai itupaviresi.

⁷Vonavaghata, tami mani kavakava koiwawuvivirana, tuna kubiine na ami Keresiyana yawasina namada kovi~beroi. Ibiibai da koti~raborabobo ma wawaya nevana kava ita~kiiviberomi. Wawaya sawara gwabimiyai ina~yapini na ibiibii kirakai da kona~notatawei. ⁸Ma ibero da kokiikiivibero ma koyapiyapi. Ma ibero kirakai da nani berasi na Keresiyana turaturami kurisi koberaberi. ⁹Kotakova bubuni da iyavo kava patana da berabero eberaberi na God ina vikiivavona ku kamona ke ina~ru. Ke wawaya ini~beroberowemi da tami God ina wawaya ma berabero kona~beraberi na vaghina. Vipekana wapawapasi, iyavo kava sawara yamoyamonisi erurunomesi bo turaturasi kakawasi eyapiyapi, viputona wapawapasi, ¹⁰bo yapiyapisi, vomatamatighisi, umaneghaneghasi, iyavo kava wawaya iavaberowesi bo viberowai sawara eyuyuna, ti damsi na God ina vikiivavona ku kamona ke ina~ru. ¹¹Rorova tami viya na nani berasi koberaberi. Ma Keriso ami berabero ikowatawei ma God ivinemi da tami ina wawaya vovokaravimi, iyamna Bada Yesu Keriso ma ita God Kanumina iberimi da tami na maninimi.

Tupuwita na God rapenai.

¹²Wawaya ina~vona bo, “God ku matana na taku vaghina da bera kudubina ana~berai.” Ma bera peyarina ke biibiina kavakava kurim. Ma ke kuna~berai da bera sago ini~badem. ¹³Ma wawaya sago tupuwa ina kayowana ivi~miibe na ivona bo, “Vavai na manawa kubiine ma manawa na vavai kubiine.” Vaghina, ma mara sago God weni berasi ivi~ruwa ini~kovini. Tupuwita na ke vipekana wapawapa kubiine. Tupuwita na Bada rapenai, ivereta da ina~biga kava kata~berai. Ma tuna tupuwita ekoyakoyaghi. ¹⁴God ina rewapanai Bada Yesu rabobowai ivi~yawasi ma tota bade nakanani rabobowai ini~yawasita.

¹⁵Koakovi da iyavo kava Keriso titumaghane, tami ma taku na Keriso tupuwina. Tuna kubiine ke meyani wavine madamadawarina yavata kati~pekana iyamna nakanani kata~berai na nani wavinena tupuwina ma Keriso tupuwina kati~kiikapui. Ibero kirakai! ¹⁶Kotakovi da tomowa, wavine madamadawarina yavata tupuwisi ini~sagoi na ivi~ruwa na sago. Giruma katamana evonavona bo, “Tomowa ma wavine tupuwisi ini~kiikapu da sago.” ¹⁷Ma iyi tam kuna~vere meyem da Bada yavata koni~kiikapu na kanuma ina ku nevanewa na tam ma Keriso na sago.

^t 6:12 1Kor 10:23   ^u 6:16 Gen 2:24

¹⁸Tuna kubiine vipekana wapawapa kovoterei. Berabero viya wawaya ina~berai na tupuwina ke ini~beroi. Ma wawaya vipekana wapawapa eberaberei na tuna mani tupuwina iberoi. ¹⁹Koakovi bo kegha da tupuwimi na Kanuma Vovokaravina ina numa? Tuna Kanumina na God iveremi da gwabimiyai irunuma. Tupuwimi na ke tami rapemiyai ma God rapenai.^v ²⁰Kami tupi namada God ivi~miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine, tupuwimi ma nuwanuwami kudubina God kona~vokavakavari da kana kadara ina~rakata.

Tavine sisiyisi.

7 ¹Ma wekarakava na aviyavisina kovi~tarakiiyanei ami giruma kamoni na ani~sisiyei. Vonavaghata, ibiibai da tomowa ke meyani wavine yavata ini~pekana. ²Ma kegha da ruyagha irakata, tuna kubiine tomowa ina~tavine da kawana sago kava, ma bade wavine ina~tavine da kawana sago kava. ³Tomowa ina biga da ini~vaghinei da kawana yavata ini~pekana ma bade wavine ina biga da ini~vaghinei da kawana yavata ini~pekana. ⁴Wavine tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. Ma bade tomowa tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. ⁵Tuna kubiine tatavinemi tupuwimi ke kona~panikowei, kegha da kunona ami viruwa koni~vaghinei da koni~siya mara gisina da Bada kurina kona~nipowana. Nani murinai na kona~vovira ami ku tavine yawasina da Seitan ke ina~ruyaghimi, iyamna tami ami nota ke iti~rewapana da kona~miirikikina.

⁶Weni sisiyisi peyarina avonavonemi na vonavinota kava atereterei, ke sisiya bagibagina ata~vereveremi. ⁷Ita~biibai da wawaya peyarina ke ita~tavine, taku nakanani. Ma kegha da sago sago дума kata puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai taviiviiya. Sago ina~tavine ma sago na kegha.

⁸Ma wekarakava tami ke tatavinemi, wiwikemi, yarayaragimi, umumara ma kwapukwapura na kurimi ana~vonavinotimi. Ibiibai da ikikava komakamakai na nakanani kota~makiiyota, taku nakanani. ⁹Mikeda ke kovokovoghimi da kona~makiiyota taku nakanani na vaghina, kotavine. Ke ita~biibai da kona~makamakai ma vipekana notasi kona~viiyii kirakiiyei.

¹⁰Wawaya tatavinemi na sisiya bagibagina ana~vonemi. Weni sisiyina na ke taku mani aku nota ma Bada gwabinai ipisi. Wavine kawana yavata ke ini~kiitawetaweyana.^w ¹¹Mikeda ina~voterei na nakanani ina~makiiyota, ke ina~tavineme da karakava ina~vovira kawana kurina. Ma bade tomowa ke meyani kawana yavata ini~kiitawetaweyana.

¹²⁻¹³Ma tami viya kurimi ana~vonemi. Taku mani aku notiyai, nota ke Bada gwabinai ata~viiya. Mikeda wawaya ruwa namada itavine ma

^v 6:19 1Kor 3:16; 2Kor 6:16   ^w 7:10-11 Mat 5:32, 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18

sago na vitumaghana wawayina ma kawana na ke ita~vivitumaghana ma kegha da ina kayowana da yavata ina~makii patapata na ke ini~bogebogesi, ¹⁴iyamna vitumaghana wawayina ina~berai da i tavine kamona na yawasa vovokaravina emakamakai. Iti~bogebogesi na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na natunatusi yavata ina~kiikokonisi? Ina~makii patapata na natunatusi God rapenai da vovokaravisi. ¹⁵Ma vitumaghana wawayim ma kawam ke iti~tumaghana ma ina kayowana da koti~bogebolemi na vaghina, enae. Bera nakanani ina~tupuwa na God ivi~vaghinei da ini~bogebogesi, iyamna ekayokayowei da nuwanubiiyai tamakai. ¹⁶Ma Keresiyana wavinem bo tomowim, ke kutakovi da mikedda tam tepamuwai na kawam vitumaghana ini~karei da yawasa makamakii nonowina ina~panani.

God ina kayowanai kava komakai.

¹⁷God ikwatumi da vitumaghana kovi~karei na sago sago duma ikikava ami yawasa ivereveremi na nakanani komakai. Iyavo kava itumaghana dobu nununai na bade ti kurisi weni sisiyina bagibagina atereterei. ¹⁸Mikedda wawayi kwimatana bekana ituviviratawei ma God ina kwatu iviia da vitumaghana ivi~karei na ke ini~paparana da tuvivira warubina ina~kiiviwapawapai. Bo mikedda wawayi ke kwimatana bekana ita~tuviviratawei ma God ina kwatu iviia na ke ini~paparana da tuvivira ina~berai. ¹⁹Wawayi ituvivira bo kegha ma tuna na iyamna kegha. Bera ghamana na God ina sisiya bagibagisi evonavoneta na kata~votekatekei. ²⁰Peyarimi ikikava komakamakai maranai God ina kwatu kovi~yanei na nakanani komakai. ²¹Mikedda tam sleiv wawayim ma God ikwatum na ke kuni~nuwapoyei da tam sleiv, nakanani kemakai. Ma taraboga kuna~panani boni da am bada ina rewapana kuna~kiibutawei na keviia. ²²Mikedda tam na sleiv maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako Bada ivotawem da berabero ina rewapana kukiibutawei da ke ini~badem. Bo mikedda tam na vovotawem, ke sleiv, maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako na kuvi~sleiv, iyamna Keriso ibadem. ²³Kami tupi namada God ivi~miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine wawayi i nota ke ini~bademi, Keriso kava ini~bademi. ²⁴Varevaresiku, mikedda tam na tatavinem bo ke tatavinem, tam na Jiu wawayim bo kupuna wawayim, tam na sleiv wawayim bo ke sleiv wawayim, ikikava komakamakai maranai vitumaghana kovi~karei na ke kona~voterei. Nakanani komakai ma mara nonowa God yavata kona~vivinuwasago.

Wivine ke tatavinesi ma kwapukwapura kii sisiya.

²⁵Wekarakava na wiwikesi kii sisiya. Taku sisiya bagibagina Bada ke ita~vereku kubiisi, ma kegha da aku nota kava ana~veremi, iyamna

Bada ina agabiibai kuriku irakata da nuwagiura ivereku da sisiya ana~vonaveremi.

²⁶Karaka weni maranai ita nuwapoya erakarakata, tuna kubiine ibiibai da wawaya ita~makiiyota ma ke ita~tavine. ²⁷Kutavine boni? Kawam ke kuna~barei. Ma ke kuta~tavine boni? Na tavine ke kuni~paparanei. ²⁸Mikeda tomowa yaragina ina~tavine na tuna ke bera berona, ma bade wavine wiwike gubugubu ina~tavine na nakanani, ina berona kegha. Avononaveremi da konakovi da iyavo etatavine na dobu yawasina nuwapoyina epanapanani. Aku kayowana da nani nuwapoyisi ke kona~panani.

²⁹Varevaresiku, aviyavisina avivi~sisiyei na iyamna ghamana na weni, mara inetupo. Tuna kubiine karaka wawaya tatavinemi kovi~karei da ami tavine yawasina ke koni~nuwapoya kirakiiyei. Tavine yawasina ini~tinaviraviremi na Bada ina biga ke kona~bera bubuni. ³⁰Iyavo kava ina~tutusiyasiyapa na ita~makai da nakanani ma ke nuwapoya kamoni. Bo, iyavo kava ina~vivinama na ita~makai da nakanani ma ke nuwabiibii kamoni. Bo, iyavo kava ina~gimagimara na ita~notai da nani sawarisi na nakanani ma ke rapesiyai. ³¹Iyavo kava dobu kana sawara evovotovotoni na ke ina~vokikini. Ma iyavo kava dobu ina biga eberaberai na ke nuwanuwasi kudubina ini~nuwapoyei, iyamna weni dobu yawasina na ke ina~makii nonowa, kara ina~kovi.

³²Aku kayowana da kona~makiiwapawapa, ami nuwapoya kegha. Tomowa ke tatavinena na Bada ina biga kava inuwapoyei da ikikava ina~berai da Bada ini~nuwabiibai. ³³Ma tomowa tatavinena na dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina~berai da kawana ini~nuwabiibai. ³⁴Tuna kubiine tomowina keta ruwa ekitakitai. Ma bade wavine tatavinena dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina~berai da kawana ini~nuwabiibai. Ma wavine ke tatavinena bo wiwike gubugubu tuna Bada ina biga kava ekitakitai. Ina kayowanai ina~vere meyei da tupuwina ma kanumina na vovokaravina.

³⁵Weni sisiyina aberaberai na tami ati~vitemi kubiine. Ke ata~vonavonemi da ke kona~tavine, ma aku kayowana da bera maninina kava kona~berai ma nuwanuwami kudubina kona~vere meyemi Bada ina biga kubiine ma ami notaragharagha kegha.

³⁶Ma sago, mikeda tomowa namada wavine ivopapari ma ikoyakoyagha da tavine kubiine ma kegha da ruyagha damina eviiviya, iyamna vipekana notasi gwabinai irakata na vaghina da ina~tavine. Tuna ke bera berona. ³⁷Ma mikeda nani tomowina ina nota kudubina ina~tere da kana vopapara yavata ke ina~tavine ma kovokovoghina da ini~potepote meyei ma ini~wawaya bubuna na vaghina, ibiibai da nani wiwikena ke ina~ravaghi. ³⁸Ma vaghina, tomowina kana vopapara iravaghi na ibera bubuni, ma tomowina ke ita~tavine na tuna ibera bubuna kirakiiyei.

³⁹Wavine itavine ma kawana emakamakai na ke kovokovoghina da ina~tavineme. Ina~makai da tomowina ina~rabobo, nani murinai na wavinena ina taraboga emakamakai da ina kayowanai tomowa sago ina~ravaghi. Ma ina~kitai da tomowina ina~ravaghi na vitumaghana wawayina. ⁴⁰Ma ita~biibii kirakai da ke meyani ita~tavineme, nakanani ita~berai na nuwabiibiyai ita~makai. Ma tuna taku aku nota, ma anotanotai da taku bade God Kanumina gwabikuwai.

Siya esuwasuwara sisiyina.

8 ¹Ma ita sisiya sago na weni, wawayaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kana sisiya ana~terei.

Takovi da peyarita na gwabitiyai akova emakamakai, ma kegha da nani akovina kubiine na takayokayotata. Akova kava na ekalesiya ke ini~vitesi da ini~rewapana. Ma nuwaviina tepanai na ekalesiya ini~rewapana. ²Meni wawayina enotanota meyei da tuna iakova kirakai na gayamina butana, ina akova igisi. ³Ma meni wawayina God kurina inuwaviina, tuna na God yavata ivi~nuwasago.

⁴Vaghina, siya ma vavai kanina ani~sisiyei. Wawayaya siya esuwasuwara kokoitau kurisi na kata~kani bo kegha? Takovi da kokoitau dobuwai na yamsi kegha, kwebusi. Ma takovi da God na sago kava. ⁵Wawayaya viya itumaghana da dobuwai ma kunumai na god bogii ma bogiiyai imakiiyana. Namanaki wawayaya kanukanuma i babada kurisi eniponipowana bo god bogii ma bogiiyai itumaghanesi, ⁶ma tota kurita na God sago kava, tuna ita Mamai, dobu ma kunuma iyamoni ma iyamonita da tuna rapenai. Ma bade ita Bada Yesu Keriso sago kava, ma tuna tepanai bera kudubina itupuwa ma tuna tepanai da yawasa tapanani.

⁷Ma ke wawayaya peyarina weni akovina ita~viiya, wawayaya viya kokoitau ma sawara yamoyamonisi irunomesi da imanama da karako nani siyasi ekanikani na patana da enotanotai da siyasi na kokoitau rapesiyai. Damsi i nota igisi, tuna kubiine enotanotai da siyasi ina~kani na kanumisi ina~puyaki. ⁸Siya ma vavai ke kovokovoghina ina~berita da God yavata tinuwasago bubuna. Mikeda siya ke takani na ke sago aviyavisina tiwapai, bo mikeda takani na bade ke sago biibiina tapanani.

⁹Ma kokitaruvimi da ikikava komakamakai. God ivotawemi ma kegha da ke avi kona~berai da varevaresimi i vitumaghana ina~gisi na ina~takuresi da ina~peku ma ku berabero kamona ina~rui.

¹⁰Mikeda wawayaya sago ina vitumaghana igisi ma inotai da siya sago na puyapuyakina iyamna wawayaya namada isuwara kokoitau kurisi ma tam kuakovi da tuna na ke berona ma ikitim da kekanikani na vaghina, tuna bade nani siyana ina~kani. ¹¹Am nota rewapanina iberai da varesim ipeku. Kuta~notai da Keriso irabobo nani wawayina kubiine. ¹²Mikeda

varesim aviyavisina inotanotai da bera berona ma tam am matakira ikivini da iberai na tam kubera beroi, varesim kurina ma bade Keriso kurina. Ina nota kuresoi da ke itakovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. ¹³Taku atakovi da siya kanina ita~berai da Keresiyana turaku ita~peku na ke meyani siya ata~kam meyei.

Aposol ina biga ma ina rewapana.

9 ¹Taku God ivotaweku bo? Taku aposol bo? Yesu ita Bada matakuwai akитай bo? Taku Bada ina biga aberabera bo? E, peyarina na vonavaghata. Ma tami ami vitumaghana imatakira da aku biga Bada kubiine na ere iyamna. ²Wawaya viya enotanotai da taku na ke aposol. Ma tami namada koakoviku da taku na aposol, iyamna tami mani ami yawasa ivi~matakira da Bada ina biga aberabera.

³Wawaya ina~yeghayeghiku na weni nakanani ana~miirikikina ma ana~vonapotesi. ⁴Tokai aposol na akii rewapana emakamakai da vavai ma okowa kota~verekai, bo kegha? E, emakamakai. ⁵Akii rewapana emakamakai bo kegha da kakawakai vivitumaghanisi yavata kata~baba maranai Bada ina biga kaberaberai? E, emakamakai. Ma aposol viya ma Bada titina yoghoyogho ma Pita, ti na kakawasi yavata ebababa. ⁶Ekalesiya ami biga da aposol kona~koyaghekai ma kegha da taku ma Banabas na takii mani kakoyakoyagha meyekai. ⁷Seri wawayina tuna mani ina~koyagha meyei bo? Vao badana pei ina~voni ma amena ke ina~kani bo? Wawaya gote yavona ina~koyagha ma susu na ke inumai bo? Kegha taweyana.

⁸Weni tuna aisisiyei na ke wawaya i notiyai kava ma bade vonaviyoyovana katamana Moses igrumi nakanani evonavoneta. ⁹Igirumi bo, “Maranai am ox whiti ina~vivitugudagudai na kovoterei da whiti gisina ina~kanikani, kawana ke kona~kupotai.” God tuna ke ox kava ita~notanotisi.^x ¹⁰Vonavaghata weni tuna na tota wawaya kubiita igrumi. Iyavo kava pei evovoni bo eyabayaba na enotanotai da damonai na kii reregha ina~viiya. ¹¹Kanuma ina ku nevaneva Bada vonana kamomiyai kavovorereghi, tuna nakanani ma pei kavovoni. Ma tupuwa ina ku nevaneva, vavai ma gara kona~vovorereghi na gisina kota~verekai. Tuna na ke vita ghamana.^y ¹²Wawaya viya Bada ina biga eberabera na i rewapana emakamakai da vivita tami gwabimiyai ita~viiya. Ma tokai bade nani rewapanina gwabikiyai bo kegha? Akii rewapana emakamakai da kata~vonemi da kami tupi koti~miiyei kurikai, ma kegha, ke kata~vonemi da koti~miiyei. Tokai kakoyagha meyekai. Nani kamoni kavi~kamyuyuwa kirakai, iyamna ke kata~kayokayowei da ami nota kati~beroi da Keriso varana biibiina

^x 9:9 Deut 25:4; 1Tim 5:18   ^y 9:11 Rom 15:27

ke koti~yanei. ¹³Koakovi bo kegha da tomotomowa Taparoro Numana kamoni ebigabiga na kii vavai ma kii siya nani dobunai eviiviiya, ma iyavo kava suwara kana kema maghinonai ebigabiga na suwara ekapukapuni ma nevanavana eviiviiya da kii vavai ma kii siya.^z ¹⁴Ma bade, Bada evonavoneta da wawaya Keriso varana edimadimei na iyavo kava ina dima iyanei na ti damsii tepasiyai ina~makai.^a

¹⁵Ma kegha, ke ata~vonemi da kami tupi kuriku koti~miiyei, ma ke ata~girugiruma da taku kubiiku weni berana koti~karei. Ke ata~kayowei da wawaya iti~viteku, iyamna iti~viteku na ke kovokovoghina da ati~gheghena meyeku. Tuna kubiine aku dima kamoni na taku mani akoyakoyagha meyeku. Ita~biibii kirakai da ata~rabobotaweyana da wawaya vitaku ke ita~kavari! ¹⁶Keriso varana biibiina adimadimei na aku rewapana kegha da ati~gheghena meyeku, iyamna God ivi~yoneku na adimadima. Ma ata~bara na nuwapoya ghamana ata~panani. ¹⁷Aku kayowanai ata~dima na vaghina, aku miiya ata~viiya. Ma kegha, God ivineku da weni bigana aberaberei ma ke kovokovoghina da ata~bara. Tuna ivi~tumaghaneku ma nani kubiine na avotekatekei. ¹⁸Ma aku miiya na aviyaivisina? Weni tuna kava, ainuwabiibai da Keriso varana biibiina adimadimei na ke ere miiyanina. Ainuwabiibai da aku rewapana emakamakai da wawaya iti~miiyeku na abarei.

¹⁹Taku na vovotaweku da aku kayowana aberaberei, wawaya ke ita~vivibadeku. Ma aku kayowana da ani~sleiv wawaya kubiisi da peyariisi ana~rutinisi Keriso kurina. ²⁰Jiu damsii kurisi aberai da taku Jiu, i yawasiyai amakamakai da nuwanuwasi ana~tinavirai da ini~tumaghana. Taku na vovotaweku da Moses ina vonaviyoyovana ke ata~kivikivini ma kegha da ana~kivini da iyavo kava nani giuna ekivikivini na nuwanuwasi ana~tinavirai da Keriso ini~tumaghane. ²¹Ma nakanani kupuna damsii kurisi aberai da taku kupuna wawayiku, i yawasiyai amakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ke ata~kivikivini, da bade ti damsii nuwanuwasi ana~tinavirai da ini~tumaghana. Ma kegha da ikikava God evonavoneku da ati~wawaya bubuna na mara nonowa akivikivini ma Keriso ina vibeyebeyena anununuri. ²²Ma iyavo kava i vitumaghana igisi na kurisi taku aberaberei da i yawasiyai amakamakai da ti damsii nuwanuwasi ana~tinavirai da i vitumaghana ini~rewapana. Ma vaghina, aku yawasa aviravirai da wawaya ikikava emakamakai na nakanani amakamakai. Weni berasi aberaberei, iyamna keta aekwekwai da wawaya yawasa makamakii nonowina ina~viiya.

²³Keriso varana biibiina kubiine weni berana kudubina aberaberei da ina vibiibiina ku kamona tami ma taku kata~rui. ²⁴Koakovi bo kegha

^z 9:13 Deut 18:1   ^a 9:14 Mat 10:10; Luk 10:7

da viveraverau kamona, wawaya peyarisi ina~verau ma wawaya sago kava ini~nao da miiya ina~viiya. Tami bade nakanani koveru kirakai da miiya kona~viiya. ²⁵Iyavo kava virekwa ku kamona ina~ruai na ina~vovunagha meyesi ma ini~siya da ini~rewapana ma tupuwisi na biibiina kavakava. Peyarina eberabera da kraun ita~viiya, tuna ivi~matakira da ivi~nao. Ma nani kraun na ina yawasa tupona. Ma tota na tabera da kata kraun makamakii nonowina taviiya. ²⁶Tuna kubiine taku ke ata~veraverau nakanani ma wawaya ita~veraveru wapawapa. Ma taku ke ata~viviruwa nakanani ma tomowa keyakeyuna yavata ita~viviruwa. Aku rewapana ke ati~rekwei. ²⁷Wawaya kurisi adimadima ma ke vaghina da taku mani ana~bera berai. Tuna kubiine tupuwiku aberabera da ini~rewapana ma avovunagha bubuni da virekwa kamona God ke ina~voneku da 'kui~rekwa bero' ma ke ini~miiyuku.

Sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke tavokavakavarisi.

10 ¹Varevaresiku, taku ana~vonavintimi da nuwanuwami ke ina~wapa da aviyavisina itupuwa ita kaekiki mau kurisi. Kwavu gaburinai ti na Yegai Yebayebarina idamani.^b ²Ti na Moses ikivikivini da kwavu ma yegai kamona ibabataito. ³Ma kii vavai na kunumai iororu da peyarisi ikamkam,^c ⁴ma bade kii okowa na God ivereveresi da peyarisi iumumai. Ibababa ma wakima vovokaravina gwabisiyai imakamakai da okowa ivereveresi da iumuma. Tuna wakimina na Keriso.^d ⁵Ma kegha da God viya kava kurisi ivivi~nuwabiibai ma peyarisi na kegha. Tuna kubiine God ivi~kiivunuwana da tupuwisi na dobu makiwapana ivi~yoghoyoghoi.^e

⁶Weni berasi itupuwa na iti~matakira kurita da berabero notasi ke nuwanuwata ku kamona ita~ruai. Ti aviyavisina iberabera na ke nakanani tabera.^f ⁷Ma sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke kona~vokavakavarisi. Wawaya viya Moses ina mariyai weni berana iberai ma tami na ke nakanani kona~berai. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya kaporagha kubiine imakiivipika da ikamkam ma okowa bagibagisi iumumai da ivomiiri ma vipekana wapawapa iberabera."^g ⁸Tota na ke tipekana wapawapa. Wawaya viya nakanani iberai na mara sago kava kamona God kovogha iveresi da wawaya 23~tausan irabobomakai.^h ⁹Ma tota na Bada ke tarubui. Wawaya viya nakanani iberai na mota beroberosi ikanisi da irabobo makai.ⁱ ¹⁰Ma ke kona~vonavurana. Wawaya viya nakanani iberai na God ina aneya ivonatawei da peyarisi igwaramutusi da irukwa.^j

^b 10:1 Exod 13:21-22, 14:22-29   ^c 10:3 Exod 16:35   ^d 10:4 Exod 17:6; Num 20:11

^e 10:5 Num 14:29-30   ^f 10:6 Num 11:4   ^g 10:7 Exod 32:6   ^h 10:8 Num 25:1-18

ⁱ 10:9 Num 21:5-6   ^j 10:10 Num 16:41-49

¹¹Ma weni berasi itupuwa kurisi da iti~matakira kurita. Igiruma da ita~vonaviakovita da weni kimtina na takitaruvita, iyamna mara damona gisina kava da ina~nekiibau.

¹²Tuna kubiine tami iyavo kava konotanotai da komiimirikikina na kokitaruvimi da ke kona~peku. ¹³Ruyagha ikikava kopanapanani na maghimaghigina mara nonowa wawaya peyarisi nakanani epanapanani. Ma God na biibiina da ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ini~viteta na nakanani ina~berai. Ini~vitemi da ruyagha ke ina~rakata kirakai da ami rewapana ina~ghekuyowei. Ma bade keta ini~beyemi da ruyagha kona~veruvuvurei ma yawasa maninina kamoni kona~miirikikina.

¹⁴Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine sawara yamoyamonisi ma kokoitau kobaresi, ke kona~vokavakarisi. ¹⁵Tami nuwanuwagiurimi, tuna kubiine na aviyavisina aisisiyei kurimi na tami mani kokitai da vonavaghata bo kegha. ¹⁶Redu vivibiibiinina taviya ma God tikiikiiwei, tuna na Keriso tarana rereghina, kudubita tuma patapatai. Ma parawa tavogimai, tuna na Keriso tupuwina rereghina, kudubita takam patapatai.^k ¹⁷Parawa sago kava ma tota peyarita nani rereghina taviya na tota tavi~nuwasago da kudubita Keriso tupuwina kamoni.

¹⁸Israel damsi kokitisi, ti na suwara kana kema tepanai i suwara nevanavana eviiviiya ma evovorereghi da ekamkam patapatai na nani kamoni God kurina evovokavakavara.^l ¹⁹Koakovi da aviyavisina aisisiyei, bo? Sawara yamoyamonisi ma kokoitau na i rewapana kegha. Ma siya esuwawara kurisi na bade siyasi i rewapana kegha ma ke puyapuyakisi. ²⁰Aviyavisina aisisiyei na weni, iyavo kava God vaghata ke iti~tumaghane i na kanuma beroberosi kurisi esuwawara, ke God kurina. Ma ke ata~kayokayowei da tami kanuma beroberosi yavata koni~kiikapu.^m ²¹Tami ke kovokovoghina da Bada ina reduwai konuma ma bade kanuma beroberosi i reduwai konuma. Ma ke kovokovoghina da Bada ina riyapa tepanai kona~kam patapata ma bade kanuma beroberosi i riyapa tepanai kona~kam patapata. ²²Weni nakanani koni~miiriruwaruwa na Bada koni~nuwapughupughui. Tami konotanotai da kovi~rewapana kirakai da Bada koghekuyowei bo?ⁿ

²³Wawaya viya evonavona bo, “Bera kudubina taberai na vaghina.” Ma kegha da ke bera kudubina na biibiina kavakava da ini~viteta. Ma bade ke bera kudubina na biibiina kavakava da tirewapana.^o ²⁴Ke tam am biibiina kubiine kunekwa. Kegha, wawaya i biibiina kubiine kunekwa.

²⁵Vigimagimara gawarinai na siya peyarina na vaghina, kuna~kam wapawapa. Ma ke am nota ina~ragharagha ma ke kuni~tarakiiyana

^k 10:16 Mat 26:26-28; Mak 14:22-24; Luk 22:19-20   ^l 10:18 Lev 7:6   ^m 10:20 Deut 32:17
ⁿ 10:22 Deut 32:21   ^o 10:23 1Kor 6:12

da siyana na puyapuyakina bo biibiina, ²⁶iyamna giruma katamana evonavona bo, “Dobu ma bera kudubina na Bada rapenai.”^p

²⁷Ma wawaya sago God ke iti~tumaghanei ina~viinim kam kubiine ma kuni~vaghinei na aviyavisina ku maghinom ina~terei na kekani. Ke am nota ina~ragharagha da berabero keberaberi bo kegha. Ma ke kuni~tarakiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina. ²⁸Ma wawaya sago ita~vonem bo, “Weni tuna na suwara siyana,” na ke kuna~kani, iyamna nani wawayina ivonem na inotai da siyana kuna~kani na bera berona. Ina notaragharagha kubiine na siyana kebarei. ²⁹Ke tam am notaragharagha ati~sisiyei, ma nani wawayina ina notaragharagha kubiine. Tuna ke itakova bubuni da meni tuna bera biibiina ma meni tuna bera berona.

Ma wawaya ina~vona bo, “Taku vovotaweku da bera kudubina ana~berai. Avi kubiine wawaya sago ina notaragharagha kubiine ina~guduku? ³⁰Kam kamoni God kurina avi~kiikiwa bubuna na avi kubiine wawaya sago ini~wavuku, ina~vona da abera beroi?” ³¹Tam na maranai kekamkam ma keumuma bo aviyavisina kudubina keberaberi na kebera bubuni da God kana kadara ina~rakata. ³²Ke kuna~berai da Jiu damsi, Grik damsi bo vitumaghana damsi kamosiyai, wawaya sago ruyagha kuna~verei da ina~peku. ³³Taku nakanani aberabera tovonni da mara nonowa bera biibiisi aberaberi da wawaya kudubisi ati~nuwaviinisi. Ke taku aku biibiina kubiine ma wawaya kudubisi i biibiina aekwekwai da yawasa makamakii nonowina ita~panani.

11 ¹Ma vaghina, ikikava taku Bada ina bera akivikivini, nakanani tami bade aku bera kokivini.^q

Vokavakavara ina keta maninina.

²Bera ku kudubina kamoni konotanotiku ma bade vibeyebeyena ikikava avi~damani kurimi na kovovotani, tuna kubiine aigheghena kirakiyemi. ³Wekarakava akayokayowei da konakovi da Keriso ina Bada na God. Ma tomotomowa kudubita ita Bada na Keriso. Ma wavine ina bada na kawana. ⁴Tomowa debiiyai eniponipowana bo ini~peroveta da sisiya God gwabinai ina~viiya ma ini~debei ma gayamina kwarekwarewina na Keriso ekiikiiviberoi.^r ⁵Ma wavine debiiyai eniponipowana bo ini~peroveta da sisiya God gwabinai ina~viiya ma ini~debei ma gayamina ke kwarekwarewina na kawana ekiikiiviberoi.

p 10:26 Psa 24:1   **q 11:1** 1Kor 4:16; Plp 3:17   **r 11:4** Pol ina mariyai Keresiyana i kiki da tomowa nipowana bo sisiya God gwabinai ini~debei na ke gayamina ina~kwarewi. Nakanani ina~berai na ini~matakira da God ivokaravei. Ma bade i kiki da wavine maranai nipowana bo sisiya God gwabinai ini~debei na gayamina ina~kwarewi. I mariyai wivine gayamisi kwarekwarewisi imatakira da kakawasi i rewapana gaburinai imakamakai. Ma nani maranai wivine madamadawarisi gayamisi ke ita~kwarekwarewa.

Itinimaya, iyamna tuna nakanani ma uyawina ita~gharitawei. ⁶Ma wavine gayamina ke ita~kwarewi na ibiibai da peyarina ita~gharitawei. Ma kegha, itinimaya da uyawina ita~boriya bo ita~gharini. Tuna kubiine gayamina na ina~kwarewi. ⁷Ma tomowa gayamina na ke ina~kwarewi, iyamna tuna God iyamoni da maghimaghighina ma kana kadara kamoni. Ma wavine tuna kawana kana kadara kamoni,^s ⁸iyamna dobu karenai tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni. Ma ke wavine tuwirina ita~votawei da tomowa ita~yamoni.^t ⁹Ma tomowa ke ita~yamoni wavine kubiine, kegha, wavine iyamoni na tomowa kubiine. ¹⁰Ma aneya notasiyai kubiine, wavine gayamina ina~kwarewi, ini~matakira da kawana ina rewapana gaburina. ¹¹Ma tota Bada ina wawaya, tuna kubiine kamotiyai tomowa wavine ke ina~kitaoruwei bo wavine tomowa ke ina~kitaoruwei. Ivi~ruwa na sago, ¹²iyamna tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni ma bade wivine ituwa da totomowa. Ma bera kudubina God gwabinai ipisi.

¹³Tami mani kotakovi da wavine gayamina ke kwarekwarewina ma God kurina ina~nipowana na ibero. ¹⁴Ma bera ku maninina evonavona da ke meyani tomowa ini~uyawa da wavine nakanani. Nakanani ita~berai na itinimaya kirakai. ¹⁵Ma wavine ini~uyawa na tuna na kana karawata. God uyawina iverei da gayamina kana terepapara. ¹⁶Iyai ina kayowana da dughu kamoni vokavara kana keta ina~viviruwa nonowei na kurimi aku sisiya damona na weni. Ke sago keta kana viruwa ita~makamakai da aviyavisina wekarakava avi~sisiyei na tuna kava. Ma tokai ma God ina wawaya ekalesiya bogii ma bogiiyai na kudubita tuna takivikivini.

Korint damsi Bada ina kaporagha ikamkam wapawapai.

(Mat 26:26-29; Mak 14:22-25; Luk 22:14-20)

¹⁷Ana~vonemi da ami vikiidaburana vokavara kubiine na kamoni na berona irakata ma biibiina igisi, tuna kubiine ke ata~vivigheghenimi. ¹⁸Kunona, avi~yanei da Keresiyana kudubimi koikiidaburana na kamomiyai ke kota~vivinuwasago bubuna. Ma anotanotai da weni sisiyina na vonavaghata. ¹⁹Agunai tami viya koikawapata na nani kamoni wawaya inakovi da iyavo kava na God ina wawaya maninimi. ²⁰Maranai koikiidaburana na Bada ina kaporagha kota~kani ma kegha, kokamkam wapawapa. ²¹Iyavo kava kovi~nao kokamkam na turaturami ke kota~notanotisi da wawaya viya vitonara ekarakarisi. Ma viya na eumuma neghanegha. ²²Kade ami numa bo kegha da kota~kam ma kotuma? Keresiyana damsi viya kokitaoruwesi ma moyamoyakisi koinimayamayisi bo? Ikikava ana~vonemi? Ani~gheghenimi bo kegha? Kegha taweyana!

^s 11:7 Gen 1:26-27   ^t 11:8-9 Gen 2:18-23

Ikikava Bada ina kampiongha ita~kam bubuna.

²³Taku aviyavisina Bada gwabinai aviiya na bade tami kurimi avi~damani, iyamna vaghata na weni. Muriyai da Judas ita~vomiiri ma Bada Yesu iti~wawanei na Yesu parawa iviiya ma ²⁴God kurina ivi~kiikiwa, ivogimai ma ivona bo, “Weni tuna na taku tupuwiku, tuna tami kubiimi. Weni nakanani kona~beraberi da taku kona~notanota nonoweku.” ²⁵Ma bade nakanani nani kamna murinai, redu iviiya ma ivona bo, “Weni reduna kamoni na taraku, tuna ivi~matakira da God tami yavata vivaghina vuna makamakiina koberai. Maranai konumumai na taku kona~notanota nonoweku.”^u

²⁶Maranai weni parawina kona~kanikani ma weni redunai konumuma, tuna na Bada ina rabobo matakirina. Kona~beraberi da ina ku vovira marana. ²⁷Tuna kubiine tam iyai Bada tupuwina kuna~kam wapawapai bo tarana kunuma wapawapai, tuna na berabero ghamanakina keberaberi Bada tupuwina ma tarana kurina. ²⁸Tuna kubiine wawaya ini~tupavire meyei ma ina~damini da tuna vaghina na Bada tupuwina ina~kani ma redunai inuma. ²⁹Wawaya, Bada tupuwina iyamna ke itakova bubuni ma ina~kam ma inuma wapawapai na God ini~tupaviresi ma ina~vona da berabero iberai. ³⁰Tami viya nakanani koberaberi kubiine na mitamitami ma gubagubagimi ma kamomiyai wawaya viya namada irabobo. ³¹Ma mikedo tota mani titupavira meyeta na God ke ini~tupavireta. ³²Ma takovi da maranai Bada God itupavirevireta ma kovogha gisina everevereta na vibeyebeyena eberaberi da ini~maninita da mara damoni dobu ku berona ina~tereterei na tota ke ini~wavuta.

³³Tuna kubiine varevaresiku, Bada ina kampiongha kubiine kovi~koyakoyagha da kudubimi koni~kiidaburana ina~kovi ma muriyai da kona~kam patapata. ³⁴Ma iyi vitonara ikarai na kunona ina numiiyai ita~kam, da maranai koni~kiidaburana na ke ina~kam ma inuma wapawapa. Ina~bera beroi na mara damoni God ina vitupavira ku kamona ina~ruai. Ma vaghina, bera viya na karakava ani~beyebeyemi maranai ana~vovira kurimi.

Kanuma Vovokaravina ina puyo.

12 ¹Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina puyo ani~sisiyei. Akayokayowei da vonavaghata konakovi. ²Koakovi da rorova tami Keriso ke koti~tumaghane ma nani maranai wawaya ivi~beroberowemi da sawara yamoyamonisi ma kokoitau kovovokavakarisi. ³Tuna kubiine ani~akovimi da iyai God Kanumina

^u 11:25 Exod 24:6-8; Jer 31:31-34

ina rewapanai isisiya na ke meyani ina~vona bo, “Yesu aimagi.” Ma iyai ina~vona bo, “Yesu tuna Bada” na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kava da nakanani ini~sisiya.

⁴Kanuma ina ku nevaneva na puyo bogii ma bogiiyai taviiviiya, ma Kanuma Vovokaravina sago kava, tuna weni puyosi peyarina erereregha.^v ⁵Biga bogii ma bogiiyai ma kegha da Bada sago kava tabigebigi. ⁶Wawaya sago sago duma i bera bogii ma bogiiyai God kubiine eberaberai ma meni berasi kava eberaberai na God rewapana ina~veresi da ina~bera bubuni. ⁷Wawaya sago sago duma i yawasa kamoni ini~debei da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabisiyai. Wawaya kana puyo na ke tuna mani kava ina biibiina kubiine, ma Keresiyana peyarisi kubiisi. ⁸Kanuma Vovokaravina wawaya sago kana puyo na nuwagiura iverei da nuwagiura sisiyisi wawaya kurisi ini~damadamani. Ma nani Kanumina wawaya sago kana puyo na akova iverei da nani akovina ina~vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ⁹Ma bade wawaya sago kana puyo da ina nota ini~rewapana ma ini~tumaghana kiimatana. Ma sago kana puyo iverei da gubagubagisi ina~viviawasisi. ¹⁰Ma bade sago kana puyo da bera ghamaghamasi ina~beraberai. Ma sago kana puyo da ini~peroveta na sisiya God gwabinai ina~viiya ma ina~vividebei. Ma wawaya sago kana puyo da inakovi da meni wawayina rewapana Bada gwabinai iviiya ma meni wawayina rewapana kanuma berona gwabinai iviiya. Ma sago puyo iverei da kunuma gamosiyai ina~vivisisiya. Ma sago puyo iverei da maranai kwinana kunuma gamonai ini~sisiya na iyamna ina~vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ¹¹Ma weni puyosi peyarina na nani Kanumina sago kava ererereghi, tuna ina kina kava ina kayowanai wawaya sago sago duma ina~puyosi.

Tupuwa sago kava kamoni biga ipeyari.

¹²Wawaya tupuwina sago kava ma kegha da nani kamoni biga bogii ma bogiiyai eberaberai. Namanaki wawaya matana, kaena, imana bo tinina, ti na bogii ma bogiiyai, ma peyarisi na tupuwa sago kava kamoni. Ma Keriso na nakanani.^w ¹³Maghimaghighina tota peyarita, Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarita Kanuma Vovokaravina ibabataitota da Keriso tupuwina sago kava ku kamona tarui. Ma God, Kanuma Vovokaravina na peyarita ivereta.

¹⁴Vaghina ma, wawaya tupuwina na ke bera sago kava ina~berai ma bera ipeyari. ¹⁵Mikeda wawaya kaena ita~vona bo, “Taku na ke ima, tuna kubiine taku ke tupuwa kamoni.” Nakanani iti~sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamoni. ¹⁶Mikeda wawaya tinina ita~vona bo, “Taku ke mata, tuna kubiine taku na ke tupuwa kamoni.” Nakanani

^v 12:4-11 Rom 12:6-8   ^w 12:12 Rom 12:4-5

iti~sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamoni. ¹⁷Mikeda wawaya tupuwina kudubina na mata kavakava na ikikava iti~yana? Bo mikeda tupuwina kudubina na tina kavakava na ikikava pughu ita~yoni? ¹⁸Ma vonavaghata, God wawaya tupuwina iyamoni da kamoni biga bogii ma bogiyyai ina~berai. God ina kayowanai na kii gawara nununai iteresi. ¹⁹Wawaya kaena kava kuta~kitai na ke kovokovoghina da kuta~vona bo, “Tuna na wawaya.” ²⁰Vona bubuna, wawaya tupuwina na sago kava ma nani kamoni bera bogii ma bogiyyai eberaberi.

²¹Tuna kubiine mata ke ima ina~vonei bo, “Tam ke ata~kayokayowem,” bo gayama ke kae ina~vonei bo, “Tam, abarem.” ²²Ma wawaya tupuwina kamoni na viya mitamitasi ma kegha da ke vaghina da tabaresi, iyamna i biga imakiiyana. ²³Ma viya na ke debiyyai kata~vivismisiyisi ma kegha da takitaruvisi ma takoyagha bubunisi. Ma wawaya tupuwita kamoni gawara viya inimayamayisi na tatere gavugavusi. ²⁴Ma viya na vaghina, ke inimayamayisi na debiyyai ina~makai. Ma God peyarisi ivi~sagosi da tupuwa sago kava. Ma nani kamoni mitamitasi ma inimayamayisi ekoyakoyagha bubunisi ma ekiikiiepepisi, ke rewapanisi nakanani. ²⁵Tuna kubiine Keriso tupuwina kamoni na wawaya ke ini~bogebogesi ma peyarisi nani kamoni ini~vowaguvivirana. ²⁶Ma mikeda tupuwa kamoni sago inivisi ina~viiviiya na peyarisi nani inivisi ina~vii patai. Ma sago ina~bera bubuni na peyarisi ini~nuwabiibiiyei.

²⁷Tami peyarimi na Keriso tupuwina ma tami sago sago duma na nani tupuwina kamoni. ²⁸Vitumaghana wawayita kamotiyyai God, wawaya ivinesi da avi bigasi kava ina~berai. Kunona aposol ivinesi, iteretani na peroperoveta, ma iteretana meyei na vibeyebeyena wawayisi. Nani murinai wawaya ivinesi da bera ghamaghamasi eberaberi ma viya rewapana iveresi da gubagubagisi iyawasisi. Ma viya na nimonimoriyyai turaturasi ivitesi, ma viya na wawaya peyarisi inowesi da biga eberaberi ma bade viya ivinesi da kunuma gamosiyai ini~sisiya.^x ²⁹Ma ke peyarisi na aposol bo peroperoveta bo vibeyebeyena wawayisi. Ma ke wawaya peyarisi bera ghamaghamasi ita~beraberi. ³⁰Ke peyarisi gubagubagisi iti~yawasisi, ma bade viya kava kunuma gamosiyai ini~sisiya, ma ke peyarisi sisiyisi iyamsi iti~debei. ³¹Ma nuwanuwami kudubinai puyo ghamaghamasi kota~kayowei.

Wekarakava na keta biibii kirakiina ani~beyemi, tuna na nuwaviina.

Nuwaviina.

13 ¹Mikeda taku, wawaya ma aneya gamosi bogii ma bogiyyai ati~sisiya ma nuwaviina gwabikuwai kegha na aku sisiya na kwebuna, nipu wapawapa aberaberi ma iyamna kegha.

^x 12:28 Epe 4:11

²Mikeda kaku puyo da ati~peroveta ma bade akova kudubina ma nota gavugavusi atakova yavui, ma bade ati~tumaghana kirakai da koya ata~vonei da ita~nae ku gwara sago ma ita~tupuwa, ma weni berasi kamoni nuwaviina gwabikuwai kegha na taku na kwebuku.^y

³Mikeda aku sawara kudubina wawaya moyamoyakisi ata~veresi, ma ati~vaghinei da wawaya tupuwiku ku keyama karakaratina ita~tawanaruweku ma nani kamoni nuwaviina gwabikuwai kegha na ke aviyavisina biibiina ata~viya.

⁴Nuwaviina wawayina na ere nuwanubana ma nuwanuwana pikanai bera kudubina eberaberi. Ma nuwaviina wawayina na ke ina~nuwakapi bo ina~kayotata ma ke ini~gheghena meyei. ⁵Nuwaviina wawayina gwabinai na vikayotirana kegha, nota meyena kegha, ma kayoghakighaki kegha. Tuna na notataweyana wawayina. ⁶Nuwaviina wawayina na bera beroberosi ke ita~vivinuwabiibiyei, ma vonavaghata na tuna ini~nuwabiibiyei. ⁷Nuwaviina wawayina ke meyani ina nota ina~peku, mara nonowa ini~tumaghana, ina nota ini~rewapana, ma ina~miirikikina.

⁸Nuwaviina na makamakii nonowina. Ma wawaya iperoveta da God ina sisiya idebei na karakava nani puyona ina~kovi. Ma wawaya kunuma gamosiyai isisiya na karakava nani gamosi ina~wapa. Ma nuwagiura nakanani, bade ina~wapa, ⁹iyamna nuwagiura nevanevana kava takovi. Ma bade sisiya nevanevana kava God gwabinai taviiviya da tidebei. ¹⁰Ma karakava bera vaghata kudubina ina~nekiibau na aviyavisina gisina wekarakava gwabitiyai na ina~wapa.

¹¹Gisikuwai na gegeya i sisiyai avivi~sisiya ma gegeya notasi anotanotai. Maranai amagura na gegeya berasi avoterei. ¹²Karaka weni maranai God maghighina takitakita sowasowai. Ma karakava mara epipisi da wawayina vaghata maghighina takita bubuni. Karaka na aku akova igisi ma karakava anakova bubuna. Iki kava God iakova bubuniku, nakanani God anakova bubuni.

¹³Ma vaghina, puyo peyarisi ina~wapa ma bera ivi~aroba kava na mara nonowa ina~makai, ti na vitumaghana, nota rewapana ma nuwaviina. Ma kamosiyai na nuwaviina ighe kirakai.

Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi~sisiya meyei.

14 ¹Nuwaviina ketana kokivini ma nuwanuwami kudubina Kanuma Vovokaravina ina puyo kokayowei. Puyo sago biibiina kota~kayowei na weni, koti~peroveta da sisiya God gwabinai kota~viya ma koti~debei wawaya kurisi. ²Iyi kunuma gamosiyai ini~sisiya na ke wawaya kurisi ita~vivisisiya ma God kurina, iyamna ke sago wawaya ina

^y 13:2 Mat 17:20, 21:21; Mak 11:23

sisiya itakovi. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai sisiya gavugavusi isisiyei. ³Ma meni wawayina peroveta puyona iviia da God ina sisiya idebei waway kurisi na ivitesi, nota biibiisi evereveresi da ekiikiepepisi ma nuwanuba evereveresi. ⁴Ma iyai kunuma gamosiyai isisiya na tuna mani ivite meyei, ma iyai God ina sisiya idebei na ekalesiya kudubisi ivitesi.

⁵Akayokayowei da kudubimi kunuma gamosiyai koti~sisiya, ma kegha da aku kayowana ghamanakina da koti~peroveta da God ina sisiya koti~debei waway kurisi. Tuna na puyo ghamana, ke nakanani ma waway kunuma gamosiyai iti~sisiya. Ma kegha da waway kunuma gamosiyai ini~sisiya ma bade ku tepana ini~debei da nani sisiyisi na iyamsi avai na tuna puyo ghamanakina iviia da ekalesiya ini~vitesi da ini~rewapana. ⁶Varevaresiku, ana~pisi kurimi ma maranai kunuma gamosiyai ani~sisiya na tuna na ini~vitemi bo kegha? Kegha taweyana. Ma mikedada nota God gwabinai ana~viia ma ani~mamatarei, bo nuwagiura ma akova ani~beyebeyena bo God ina sisiya gavugavuna ani~debei, na vaghina, tuna ini~vitemi.

⁷Sawara ke vividagudagusi, ke ti mani ita~tutou nakanani ma durere ma enava na waway inuveni bo ina~kiitovotovona bubuni na tavogiini da avi tavorina iuvuveni bo eraravi. ⁸Ma mikedada ture ke inuvena bubuni na ikikava waway ina~vovunagha da ghaviya ina~nepotei? ⁹Tami nakanani, mikedada kunuma gamosiyai koni~sisiya vigayagaya na waway ikikava inakovi da tam aviyavisina kisisiyei? Tuna na sisiya wapawapa, am sisiya nakanani ma yanunu. ¹⁰Agunai dobu ku kudubina na waway i gamo bogii ma bogiiyai isisiya, ma peyarisi na ere iyamsi. ¹¹Mikedada waway sago isisiya na sisiyina iyamna ke ata~viiviiya, tuna na dobu viruwa waway kuriku, ma bade taku na nakanani kurina. ¹²Ma bade tami nakanani. Ami kayowana ghamana da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabimiyai ita~makai, tuna kubiine meni puyosi eberaberi da ekalesiya ina rewapana erakarakata na God kurina kovi~nowi da nani puyosi kamomiyai ina~rakata.

¹³Tuna kubiine, iyi kunuma gamosiyai isisiya na ina~nipowana da akova Kanuma Vovokaravina gwabinai ina~viia da sisiyisi iyamsi ini~debei waway kurisi. ¹⁴Mikedada kunuma gamosiyai aniponipowana na kanumikuwai aberaberi ma nani kamoni taku mani ke atakovi da aviyavisina aisisiyei. ¹⁵Aviyavisina ana~berai? Kanumikuwai na kunuma gamonai ana~nipowana ma bade aku notiyai na gamokuwai ana~nipowana. Kanumikuwai na kunuma gamonai ana~tavora ma bade aku notiyai ana~tavora. ¹⁶Ma mikedada tam kanumikuwai na kunuma gamonai God kuta~vovokavakavari ma waway sago koroto kamoni am sisiya iyamna ke itakakovi na ikikava ini~vaghinei da ina~vona bo, "Amen"? Am vikiikiwa iyamna ke ita~viiviiya. ¹⁷Namanaki da am

nipowana ma am vikiikiwa God kurina na ibiibii kirakai, ma kegha da kwinam na ke iti~vite tovonu.

¹⁸ God aikiikiwei da kunuma gamosiyai mara nonowa aisisiya da tami peyarimi aghekuyowemi. ¹⁹ Ma kegha da Keresiyana kamosiyai ani~sisiya na meni berana na iyamna irakata da akova kona~viya? Vibeyebeyena kiimatanina ma tupona kava ana~berai bo kunuma gamonai ani~sisiya da ina~guri kirakai? Kegha, vibeyebeyena tupona na iyamna irakata ma tuna ana~berai.

²⁰ Varevaresiku, ke kona~berai da tami gegeya nakanani, ti na notamagura gwabisiyai ke ita~terei. Tami na komagura ikovi. Ma kegha da ikikava gegeya nota didibarisi ke itakovi na tami bade nakanani nota didibarisi ke kona~notai. ²¹ Ma giruma katamana kamonai igirumi da Bada ivona bo,

“Dobu viruwa wawayisi ana~vonatawesi
da gamo viruwai ini~sisiya aku wawayi kurisi,
ma patana da aku sisiya ke ini~yanei.”^z

²² Sisiya kunuma gamosiyai na iyavo kava ke ita~vivotumaghana na imatakira kurisi ma ke ekalesiya kubiisi. Ma God ina sisiya videbena, tuna na ekalesiya kubiisi ma ke iyavo kava ke ita~vivotumaghana kubiisi.

²³ Mikeda Keresiyana kudubimi koti~kiidaburana ma peyarimi koti~karei da kunuma gamosi bogii ma bogiyyai kota~vivisisiya ma nani kamonai wawayota bo ke vitumaghana damsi ita~ruai ma nakanani iti~yanemi na ita~vona bo, “Damsi ineghanegha bo?” ²⁴ Ma peyarimi God ina sisiya kota~vividebei ma wawayota bo ke vitumaghana wawayina ita~ruai ma nani sisiyisi iti~yanei na nuwanuwana ita~tonai, iyamna damina ita~viya da tuna berabero wawayina. Nani sisiyisi peyarisi iti~yanei ma tuna mani iti~tupavire meyei, ²⁵ da ina nota gavugavusi iti~debei. Iti~tupavireruruwana ma God ita~vokavakavari ma iti~mamatara bo, “Vonavaghata God na weni, tami kamomiyai.”

Vokavara kana keta.

²⁶ Varevaresiku, aviyavisina avivi~sisiyei na ku tepana ana~terei. Maranai koikiidaburana vokavakavara kubiine na wawayi sago da vokavara tavorina ina~tavotavori, ma sago da ina~vibeyebeyena, ma sago da sisiya God gwabinai ina~viya da ina~vividebei, ma sago da kunuma gamosiyai ina~vivisisiya, ma bade sago da nani sisiyisi kunuma gamosiyai na iyamsi ina~vividebei. Nani berasi kudubina kona~beraberi na Keresiyana dami ini~vitemi da koni~rewapana. ²⁷ Wawayi kunuma gamosiyai visisiya ina~kayowei na ruwa bo aroba kava ini~sisiya. Ma ke peyarisi marasago ina~berai. Ini~koyakoyagha

^z 14:21 Isa 28:11-12

da wawaya sago sago duma ini~sisiya. Ma wawaya sago ina~vovunagha da nani sisiyisi peyarina iyamsi ini~debei. ²⁸Ma mikeda Keresiyana kamosiyai wawaya kegha da nani sisiyisi iyamsi iti~debei na ibibai da sisiya wawayina ini~kawapotapota da tuna ma God kava ini~sisiya karakarava. ²⁹Peroveroveta ruwa bo aroba sisiya God gwabinai ina~viiya da ini~debei na iyavo kava ini~yanesi na ina~ruvai da aviyavisina isisiyei na vonavaghata bo kegha. ³⁰Mikeda wawaya sago ina~vivisisiya ma nani kamoni peroveta sago nota God gwabinai ina~viiya na wawayina isisiya na ina~voterei da peroveta ini~sisiya. ³¹Tami peyarimi sago sago duma ami taraboga kona~viiya da God ina sisiya koni~debei da peyarimi akova kona~viiya ma ini~vitemi da ami nota ini~rewapana. ³²Ma wawaya iyai peroveta puyona ina~viiya da God ina sisiya iti~debei na kovokovoghina da tuna mani ini~potepote meyei da ini~koyakoyagha da ina taraboga ina~viiya da ini~sisiya, ³³iyamna God tuna ina kayowana da bera maninina kavakava. Ina kayowana da ina wawaya nuwanubiyai ina~makai.

Maranai Keresiyana kudubisi dobu nununai ikiidaburana vokavara kubiine ³⁴na wivine kawasi ina~pota, ke debiiyai ini~sisiya. Vonaviyoyovana katamana igiruma da ti na kakawasi gaburisiyai. ³⁵Ma aviyavisina akovina ina~kayowei na karakava kakawasi ini~tarakiiyanesi i numiiyai, iyamna ibero kirakai da wavine ita~vomiiri da vokavara kamoni iti~sisiya.

³⁶God vonana karena na tami bo? Bo tami kava kurimi inekiibau bo? ³⁷Ma iyi tam kuna~nota meyem da tam God ina peroveta bo puyo Kanuma Vovokaravina gwabinai kuviiya na kutakova bubuni da aviyavisina agirugirumi kurimi na Bada ina sisiya bagibagina. ³⁸Ma iyavo kava weni sisiyina ina~vonabarei na bade Bada ina~vonabaresi.

³⁹Tuna kubiine, varevaresiku, mara nonowa nimonimoriyai nuwanuwami kovotawei da sisiya God gwabinai kona~viiya ma kona~vivedebei. Ma bade wawaya ke koni~ghiyesi da kunuma gamosiyai visisiya ina~voterei. ⁴⁰Ma bera kudubina kohera bubuni da maninina kavakava.

Keriso irabobo ma ivomiiri kana sisiya.

15 ¹Varevaresiku, wekarakava Keriso varana biibiina ata~vonavinotimi. Tuna adimei kurimi na koviiya ma kovi~tumaghane da tuna tepanai komiimiirikikina. ²Weni varana biibiina adimei kurimi na kovi~tumaghane ma kovokikini da yawsa makamakii nonowina kopanani. Mikeda ke kona~vokikini na ami vitumaghana na kwebuna.

³Taku aviyavisina aviiya na avi~damani kurimi. Iki kava giruma katamana ivona da ita~tupuwa na vaghina, nakanani itupuwa. Bera

ghamanakina na weni, Keriso ita berabero kubiine irabobo,^a ⁴ ma idogoi ma mara viarobina kamona rabobowai ivomiiri. Giruma katamana ikikava ivona na berana itupuwa.^b ⁵ Ma kunona Keriso, Pita kurina inekiibau, ma muriyai da ina aposol ivi~12 kurisi.^c ⁶ Nani murinai na mara sago kana kivikivina peyarisi kurisi inekiibau, ti na ivi~500 ma ku tepana. Peyarisi na patana da yawayawasisi emakamakai, viya kava namada irabobo. ⁷ Muriyai bade Jemes kurina inekiibau, ma ina aposol kudubisi kurisi.

⁸ Ma turina na taku kuriku. Namanaki da taku aku tupuwa ketana na bogiiai ma kegha da inekiibau kuriku.^d ⁹ Taku na aposol peyarisi gaburisiyai. Ma taku ke ata~biibii kamowa da ati~apostol iyamna God ina wawaya avivi~tupaketowanasi.^e ¹⁰ Ma God ina agabiibai kuriku irakata da ivineku da avi~apostol. Ma aposol bigana abera kirakiyai da iyamna irakata, ke aposol peyarisi nakanani. Ma ke taku aku rewapanai ma God ina agabiibai tepanai da biga iverau bubuna. ¹¹ Vaghina ma, mede kota~voneku meni wawayina idima kurimi, taku bo aposol sago. Ma peyarikai na Keriso varana kava kadimadimei. Ma tuna varana kovi~tumaghanei.

Rabobowai tavomiiri.

¹² Ma namada dima kamona kovi~yanei da Keriso rabobowai ivomiiri. Ma avi kubiine tami viya kovonavona da wawaya ina~rabobo na ke ina~vomiiri? ¹³ Mikeda wawaya rabobowai ke ina~vomiiri na bade Keriso ke ita~vomiiri. ¹⁴ Ma mikeda Keriso ke ita~vomiiri na akii dima na iyamna kegha, ma bade ami vitumaghana na iyamna kegha. ¹⁵ Ma ku tepana, mikeda vonavaghata da raborabobosi rabobowai ke ina~vomiiri na tokai aposol kavi~mamatara bero maranai God kavivi~sisiyai, iyamna akii dima kamona namada kavona da tuna iberai da Keriso rabobowai ivi~yawasi. ¹⁶ Mikeda raborabobosi ke ita~vomiiri na bade Keriso nakanani ke ita~vomiiri. ¹⁷ Ma Keriso ke ita~vomiiri na ami vitumaghana na iyamna kegha, ma patana da ami berabero kamona kota~makamakai. ¹⁸ Nakanani na iyavo kava Keriso ivi~tumaghanei ma irabobo na iwapa tuwanonowa. ¹⁹ Ma mikeda Keriso titumaghanei ma nani vitumaghanina na ita yawasa dobuwai kava kubiine ma rabobo murinai na ke sago yawasa tapanani na wawaya ita~vonaviiviyaketa, ita vitumaghana na iyamna kegha.

²⁰ Ma vonavaghata na weni. God iberai da Keriso rabobowai ivomiiri. Keriso ivi~nao ivi~matakira da iyavo kava irabobo na karakava ti bade ina~vomiiri, ²¹ iyamna tomowa sago ina bera kubiine rabobo

^a 15:3 Isa 53:5-12 ^b 15:4 Psa 16:8-10; Mat 12:40; Apos 2:24-32 ^c 15:5 Mat 28:16-17; Mak 16:14; Luk 24:34, 36; Jon 20:19 ^d 15:8 Apos 9:3-6 ^e 15:9 Apos 8:3

tapanapanani, ma bade tomowa sago ina bera kubiine rabobo murinai tavomiiri. ²²Adam ina bera kubiine peyarita tarabobo. Ma bade Keriso ina bera kubiine rabobowai tavomiiri. ²³Tota sago sago duma ita mara iterei. Keriso ivi~nao ma karakava ina~vovira na iyavo kava tuna rapenai na ina~vomiiri. ²⁴Nani murinai na mara damona ina~nekiibau na Keriso ina~vomiiri da kiikiivavo, kanuma beroberosi i babada rewapanisi yavata kudubisi ina~ghegavovorisi. Ma murinai ina vikiivavona ini~damani ina Mamai God kurina, ²⁵iyamna Keriso ini~kiivavo ina~nenae da kana ghavighaviya God ina~tereoruwesi da kae gaburinai.^f ²⁶Ma damona na rabobo ina~ghegavovori, tuna na kana ghaviya turina. ²⁷Giruma katamana evonavona bo, “Bera peyarina kaena gaburinai iterei.” Vonavaghata, ma maranai ivona bo ‘bera peyarina,’ takovi da ke God iti~sisiyei, tuna na tepanai. Ma God bera peyarina Keriso gaburinai ina~terei.^g ²⁸Bera peyarina Natuna Keriso gaburinai ina~terei da ini~badei. Ma Natuna tuna mani ina~tereoruwe meyei da God ina rewapana gaburinai ina~makamakai. God nakanani ina~berai da bera ku kudubina tuna ina~ghekuyowei.

²⁹Ma mikeda raborabobosi ke ina~vomiiri na iyavo kava raborabobosi kubiisi ina~babataito na ke aviyavisina biibiina ina~panani. Tuna kubiine na avi kubiine wawaya ina~babataito raborabobosi kubiisi? ³⁰Ma mikeda raborabobosi ke ita~vomiiri na avi kubiine mara nonowa tokai kaverevere meyekai Keriso kubiine da wawaya ina~kiikiiviberokai? ³¹Ma taku akiibau wapa da rabobo ma yawasa ku kamona abigabiga. Ma vonavaghata, taku mara nonowa nakanani, ma kegha da ainuwabiibii kirakai iyamna tami ita Bada Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago. ³²Mikeda raborabobosi ke ita~vomiiri na avi kubiine Epesas kamoni wawaya beroberosi yavata kavi~ruwa, ti na nakanani ma ghamoghamo dipa? Aviyavisina biibiina ata~panani? Rabobowai ke tavomiiri na vaghina, “Takam ma tuma, iyamna maram tarabobo.”^h

³³Ma ke wawaya ini~beroberowemi, “Wawaya maninimi ma beroberosi yavata koni~kiikapu na ini~nowemi da ku keta berona kona~rui.”

³⁴Konota kiimatana, kovovira ku keta maninina ma bera beroberosi kovoterei. Avonavonemi, kotinimaya, iyamna tami viya na God ke kotakovi.

Raborabobosi ina~vomiiri na tupuwisi ikikava.

³⁵Tami viya kota~vona bo, “Raborabobosi na ikikava ina~vomiiri? Ma, ina~vomiiri na tupuwisi kitana ikikava?” ³⁶Tami neghaneghami! Aviyavisina tavovoni na vavina ina~bowa da peina ina~gogogo. ³⁷Ma aviyavisina dowiyai kevovoni, whiti peina bo pei sago, ke kiina kudubina kuta~vovoni ma peina kava kevovoni. ³⁸Ma pei ina~gogo ina~ghae na

^f 15:25 Psa 110:1   ^g 15:27 Psa 8:6   ^h 15:32 Isa 22:13

God ina kayowanai ina~berai da kitana ikikava. Pei bogii ma bogiiyai ma eberaberai da ina~magura na kitasi bogii ma bogiiyai.

³⁹Ma tupuwa peyarina God iyamoni da bogii ma bogiiyai. Wawaya tupuwita, ghamoghamo tupuwisi, kiu ma iyana, peyarisi na bogii ma bogiiyai.

⁴⁰Ma kunuma makamakiisi kitasi ibiibii kirakai ma bade dobu makamakiisi kitasi ibiibii kirakai. Ma God iyamonisi da kii kita na bogii ma bogiiyai. ⁴¹Madegha kana kita bogiiyai, nawaravi kana kita bogiiyai, gwamegwame kamosiyai kii kita bogii ma bogiiyai. Ma kegha da peyarisi na kitasi biibiisi.

⁴²Weni nakanani ina~tupuwa maranai wawaya rabobowai ina~vomiiri. Wawaya tupuwina ina~dogoi na ina~bowa ma ina~vomiiri na tupuwina na makamakii nonowina. ⁴³Maranai wawaya tupuwina ina~dogoi na berona, ma ina~vomiiri na kitana ina~biibii kirakai. Ma ina~dogoi na mitamitana, ina~vomiiri na tuna ini~rewapana kirakai. ⁴⁴Wawaya ina~rabobo ma ina~dogoi na tuna dobu tupuwina. Ma wawayina rabobowai ina~vomiiri na tupuwina vuna na tuna kanuma tupuwina. Tuna kubiine wawaya na sago ma tupuwina na ruwa, sago na yawasa weni dobunai kubiine ma sago na rabobo murinai kubiine. ⁴⁵Giruma katamana igiruma bo, “God kunona tomowa iyamoni da yawayawana, ma tuna na Adam.” Ma murinai na Adam vuna inekiibau ma tuna Kanumina na yawasa everevereta.ⁱ ⁴⁶Ma kunona God weni dobuna kubiine tupuwita iyamoni ma karakava tavomiiri na kanumita kubiine tupuwa vusi taviya. ⁴⁷Dobu karenai God dowi iviia ma iyamoni da Adam, tomowa karena. Ma tomowa viruwina na kunumai ioru, tuna Keriso. ⁴⁸Wawaya dobu makamakiisi na ere tupuwisi, ti na Adam nakanani dowiyai iyamonisi. Ma kunuma makamakiisi ti na Keriso nakanani, tuna kunumai emakamakai. ⁴⁹Tota karako tupuwita na Adam nakanani ma karakava mara epipisi da tupuwita ini~vuni da tomowa kunuma makamakina nakanani.

⁵⁰Varevaresiku, avonavonemi da God ina vikiivavona kamonai wawaya tupuwisi ere viyosi ma ere tarasi na i gawara kegha. Aviyavisina ina~rabobo na ke kovokovoghina da yawasa makamakii nonowina ini~rapenei.

⁵¹Kovi~yana, akova gavugavuna ana~vonemi. Wawaya viya ina~rabobo ma viya tamakamakai ma ture turina ina~tou da yaghiyaghina God ina~tawanavireta.^j ⁵²Bera yaghiyaghina ina~tupuwa, nakanani ma kadakadara. Nani turena ina~tou ma raborabobosi ina~vomiiri da ke ina~rabobome. Ma peyarita God ina~tawanavireta

---

ⁱ 15:45 Adam vuna na Yesu Keriso. ^j 15:51 Pol weni tuna igirugirumi na inotanotai da gisina kava Keriso ita~vovira ku dobu da mara damona. Inotanotai da tuna yawayawana dobuwai ma nani kamonai Keriso ita~nekiibau da ita~kitai. Ma kegha.

da tupuwita vusi. ⁵³Aviyavisina ita~rabobo na ina~virai da makamakii nonowina. Ma aviyavisina ita~bowa na ina~virai da ke meyani ina~rabobo. ⁵⁴Weni berasi peyarina na ini~matakira da aviyavisina giruma katamana ivonei da ina~tupuwa na vonavaghata. Ivona bo,

“Rabobo kana mara ikovi, God ivi~kovi tuwanonowi.”^k

⁵⁵ O, rabobo kade kuta~ghekuyoweku bo?

Kegha, ke kovokovoghim!

O, rabobo kuta~vowiku, bo?

Kegha, am rewapana ikovi!”^l

⁵⁶Rabobo ina rewapana berabero gwabinai iviia. Ma berabero ina rewapana na Moses ina vonaviyoyovana katamanina kamoni. ⁵⁷Ma God tikiikiwei, iyamna ita Bada Yesu Keriso iberai da berabero ma rabobo taghekuyowei.

⁵⁸Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine komiirikikina da ke kona~peku. Ma mara nonowa nuwanuwami kudubinai Bada kubiine kona~bigabiga, iyamna ami biga Bada kurina na ke bera wapawapa.

Verena Keresiyana damsi kubiisi.

16 ¹Ma wekarakava verena ani~sisiyei. Mane kota~terei da Keresiyana wawayisi Judiya kamoni koti~vitesi. Vitumaghana wawayisi Gareisiya kamoni namada avonesi da weni berana eberaberi na tami bade nakanani kota~berai.^m ²Sande nununai tami sago sago duma mane kona~tereterei da ina~rakata. Mura wawayimi na ghamana kona~tereterei ma moyamoyakimi na gisina kona~tereterei. ³Ana~nekiibau na iyavo kava kovinesi da mane ita~kavari ita~nae ku Jerusalem na vivaghina pepana ana~girumi kubiisi, ana~veresi ma ana~vonatawesi. ⁴Mikeda ita~biibai da taku yavata kata~nae na vaghina, ani~kaeturanesi kana~nae.

Aviyavisina Pol ina~berai.

⁵Ana~nae ku Masedoniya dobuna ma muriyai ana~pisi kurimi, iyamna aku biga emakamakai da Keresiyana damsi Masedoniya kamoni ana~rugenarisi.ⁿ ⁶Muriyai ana~pisi na gwabimiyai tamakai mara gisina gurina, mikeda kwamra sago. Ma koni~tamiineku da mike nae ana~kayowei boni na ana~nae. ⁷Wekarakava ata~pisi kurimi na mara tupona kava gwabimiyai kata~makai. Tuna ke ata~kayokayowei, aku kayowana da mara gurina katamakii patapata. Mikeda Bada ini~vaghinei na nakanani ina~tupuwa.

⁸Ma Epesas kwanatuna kamoni ana~makamakai da yaba kana ku mara, tuna Pentikos marana,^o ⁹iyamna weni dobunai taraboga biibiina apanani da ana~dima ma ani~beyebejena. Ma nani kamoni na vikawapata irakata.

^k 15:54 Isa 25:8 ^l 15:55 Hos 13:14 ^m 16:1 Rom 15:25-26 ⁿ 16:5 Apos 19:21
^o 16:8 Lev 23:15-21; Deut 16:9-11; Apos 19:8-10

¹⁰Ma Timoti ina~nekiibau kurimi na kovi~kiikiwei ma kokoyagha bubuni da ke ini~nuwapoya, iyamna tuna Bada kubiine ebigabiga, taku nakanani.^p ¹¹Ke sago iyi tuna ina~kitaoruwei ma kovi~vitei da nuwanubiyai ina~baba da ina~vovirame kuriku, iyamna taku aikoyakoyagha da tuna ma varevaresita viya yavata ina~nekiibau.

¹²Wekarakava varesita Apolos ani~sisiyei. Mara nonowa avonavonei da varevaresita viya yavata ita~nae kurimi, ma ke ita~kayokayowei da wekarakava ita~nae. Taraboga ina~panani na vaghina, ina~nae kurimi.

Sisiya turina.

¹³Matami ekita, ami nota erakata God kurina ma komiirikikina, maghitepami etora ma kovi~rewapana. ¹⁴Ma aviyavisina peyarina kona~beraberi na nuwaviina yavata.

¹⁵Sitepanas ina rakaraka yavata koakovisi, ti na Akeya dobuna kamoni ivi~nao ivi~Keresiyana, ma ivere meyesi da God ina wawaya kubiisi ebigabiga. Varevaresiku, ainowi kurimi^q ¹⁶da wawaya weni nakanani na i vibadana kokivini ma iyavo kava yavata ebigabiga bade kovopepetisi.

¹⁷Tami kegha kubiine avi~nuwabiibii kirakai da Sitepanas, Potunatas ma Akaikas ipisi da tami epayanimi. ¹⁸Ma ikikava nuwabiibai iveremi, nakanani nuwabiibai ivereku. Wawaya weni totomowisi nakanani na kati~gheghenisi.

¹⁹Eisiya dobuna^r kamoni vitumaghana damsi kwanatu nununai ivi~kiikiiwemi. Akwila da Pirisera ma vitumaghana damsi i numiyai mara nonowa ikiidaburana na peyarisi Bada avanai, ivi~kiikiiwa kirakiiyemi.^s ²⁰Ma bade Keresiyana varevaresita kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.

Ma tami kamomiyai kovi~kiikiiwavivirana Bada avanai.

²¹Weni vikiikiiwina taku mani imakuwai agirugirumi, “Taku Pol, aikiikiiwemi.”

²²Iyavo kava Bada kurina ke ita~vivinuwaviina, God inimagisi.

Maranatha!^t O, Bada kepisi! ²³Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai.

²⁴Yesu Keriso avanai aku nuwaviina avonavonatawei peyari kurimi.

---

^p 16:10 1Kor 4:17   ^q 16:15 1Kor 1:16   ^r 16:19 Rorova mara katamaninai Rome damsi dobu sago ivi~vavei Eisiya. Ma karako nani dobuna kana vava Turkey.   ^s 16:19 Apos 18:2
^t 16:22 Weni sisiyina na Hibru damsi gamosiyai. Pol ina kayowana da Bada Yesu Keriso yaghiyaghina inavovira ku dobu.

Pol Ina Giruma Viruwina

Korint

Damsi Kurisi

(2 Corinthians)

Vonaviakova

Pol na Keresiyana Korint kamonaŋ yavata ivivi~makiiberowana ma nani kamonaŋ igiruma kurisi. Vitumaghana wawayisi viya Korint kamonaŋ Pol ivi~avaberowei ma weni girumina kamonaŋ Pol ivi~debei da ina kayowana ghamana da vikawapata wawayisi nuwanuwasi ita~tinavirai da nuwanubiŋyai ita~makai. Muriyai ivona da ivi~nuwabiibii kirakai da nakanani itupuwa.

Weni girumina karenai Pol ikikava Korint damsŋ yavata ivivi~makiiyana na ivi~sisiyei. Ma ivi~debei da avi kubiine iyavo kava ivi~avaberowei ma ivi~kawapatei na sisiya bagibagisiyai ivonapotesi. Ma bade ivi~debei da ivi~nuwabiibii kirakai da vikawapata damsŋ ina sisiya bagibagisi ivi~yanei ma i berabero ivoterei da Pol yavata ivi~nuwasagome. Muriyai ivi~nowi kurisi da verena ghamana ita~terei ma ita~vonatawei Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya dobunai kurisi. Ma Pol ina giruma damonaŋ na wawaya viviberosi ivi~sisiyesi. Ti na ivonavona da ti na aposol ma Pol na kegha na i sisiya iravi ma ivonapotesi da tuna na aposol vaghata.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12 da ku 7:16 Pol ma vitumaghana damsŋ Korint kamonaŋ.

Sapta 8:1 da ku 9:15 Verena Keresiyana Judiya kamonaŋ kubiisi.

Sapta 10:1 da ku 13:10 Pol ivona da rewapana gwabinaŋ da tuna na aposol vaghata.

Sapta 13:11-13 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol ma God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso^a ina aposol. Ma varesita Timoti yavata akii viruwa kagirugiruma, God ina wawaya kudubimi Korint kwanatuna ma Akeya dobuna kamonai kurimi.^b

²Ainowi God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi.

Pol ivi~kiikiwa God kurina.

³God tikiikiwei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina God ma ina Mamai. Tuna bade na ita Mamai, mara nonowa ikamyuyuweta. Ma tuna na ita God, ita nuwapoya kamonai vivita everevereta. ⁴Akii nuwavisi ma inivisi peyarina kamonai ivitekai. God gwabinai vivita kaviiviiya kubiine, nakanani wawaya kaivitesi i nuwapoya bogii ma bogiivai kamonai. ⁵Ikikava Keriso ivi~kamaghi kirakiiyei na nakanani ina vikamaghi idamana kurikai da tokai yavata damina kaviiviiya. Ma bade Keriso tepanai da God ina nuwanuba ghamana idamana kurikai. ⁶Kokitakitikai da ikikava akii nuwapoya kamonai nuwanuba gwabikiiyai na tuna ina~kiiepepimi da kanuma ina ku nevaneva na tami bade nakanani kona~makii bubuna. Akii vivita God gwabinai ina~rakata na ini~vitemi da tami bade ere nuwanubami ami nota ini~rewapana ami vikamaghi kamonai. Ikikava kaikamaghiyei na nakanani damina koviiviiya. ⁷Ma akii nota gwabimiyai ke ita~peku, iyamna kakovi da ke vikamaghi kava ma bade God ina vivita yavata damina koviiviiya.

⁸Varevaresikai, akii kayowana da ikikava nuwapoya kapanani Eisiya dobuna kamonai na kani~akovimi. Vitana irakata ma ibero kirakai da akii rewapana ighekuyowei. Ma akii yawasa kamonai akii nota ipeku, kanotai da kata~rabobo.^c ⁹Vonavaghata, nuwanuwakii kamonai damina kaviiya da nakanani ma wawaya iti~tupavirekai ma ita~vonakiiyaragha da kakii kovogha na rabobo. Ma weni nakanani itupuwa na ivi~beyebekekai da ke takii mani akii rewapana kati~tumaghane, ma God kati~tumaghane. Tuna wawaya raborabobosi iyawasisi. ¹⁰Akii nuwapoya ibero kirakai da gisina kava kata~rabobo ma kegha da God kakii papara ivowai da kayawasa. Ma bade mara nonowa kakii papara ina~vowavowai. Akii nota ghamana da mara nonowa ini~tarapaparaneikai, ¹¹ma tami kovi~vitekai iyamna kubiikakai koniponipowana. Ma bade wawaya peyarisi eniponipowana kubiikakai da God iyanei da ibiibiinikai. Ma wawaya God ina agabiibai ma ina vivita kurikai ina~kitai na gamosi ina~rakata da ini~kiikiwei.

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b **1:1** Apos 18:1

^c **1:8** 1Kor 15:32

Pol ina baba ketana ivirai.

¹²Takii mani kati~gheghena meyekai, iyamna nuwanuwakai kamona i kakovi da dobuwai kamakamakai na akii yawasa na vovokaravina. Ma bade nani kamona i aviyavisina kurimi kabera i na God ivi~viteka i da bera maninina ma nota yagharina kava. God ina agabiibiyai da kabera bubuni, ma ke wawaya i nuwagiura kata~kivini. ¹³⁻¹⁴Aviyavisina kovokovoghimi da koni~yava ma konakova bubuni, tuna kava kagirugiruma kurimi. Namada gisina kava koakovikai ma aitumaghana da karakava konakova bubunikai. Kotakova bubunikai na Bada Yesu ina nekiibau maranai, ikikava kani~gheghenimi na bade nakanani koni~gheghenikai.

¹⁵Aitumaghana kirakiyemi da koni~kiikiweku, tuna kubiine anota i da mara ruwa ata~numataya kurimi. Nakanani ata~berai da mara ruwa koti~nuwabiibai. ¹⁶Nuwanuwaku avi~tete i da ata~baba ku Masedoniya dobuna na keta borina i ata~numataya kurimi ma bade Masedoniya dobuna i ata~vovira na ata~rugenara meyemi, ma kota~vonataweku da ata~nae ku Judiya dobuna.^d ¹⁷Aku nota arereghe i na taku ke ere notaragharaghaku, iyamna ke weni dobuna ina yawasa ata~kivini da taku mani aku kayowana ata~berai bo ata~miiriruwaruwa da marasago ata~vona bo, “Vaghina, vaghina” ma bade “Kegha, kegha.” ¹⁸Ikikava God na vonavaghata kava isisiyei, nakanani akii sisiya kurimi na vonavaghata, nani kamona i ke sago notaragharagha bo vikegha notana akii vivaghina kamona i. ¹⁹Taku, Sailas ma Timoti na kamomiyai Yesu Keriso varana kadime i kurimi. Keriso na God Natuna ma ivi~debe i da God mara nonowa vonavaghata isisiyei. Ke notaragharagha gwabinai da mara sago ini~vaghina ma mara sago ini~kegha.^e ²⁰Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na kudubisi Keriso tepanai ibera yavui. Tuna kubiine Yesu Keriso avanai tavonavona bo, ‘Amen’ maranai God tavovokavakavari. ²¹Ma God iberita, tami ma tokai, da tamiirikikita ma takovi da Keriso yavata tinuwasago. Ma tuna ivovineta da tota ina wawaya vovokaravita. ²²Ma God ipusita da tota na tuna rapenai. Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamona i iterei, ma tuna pusina ivi~matakira da karakava mara epipisi da ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na ina~nunuri da kudubina ina~berai kubiita.

²³Ke ata~kayokayowei da ata~yeghimi da nuwapoya ata~veremi. Tuna kubiine ke wekarakava ana~pisi Korint dami kurimi. God nuwanuwaku iakovi ma kubiiku ini~mamatara kurimi da vonavaghata aisisiyei. ²⁴Ke kata~kayokayowei da kata~darumi da aviyavisina koti~tumaghanei. Kegha, kati~vitemi da nuwabiibiyai kota~makai. Ma kakovi da ami vitumaghana tepanai kona~miirikikina.

^d 1:16 Apos 19:21   ^e 1:19 Apos 18:5

2 ¹Tuna kubiine nota aviiya da ke wekarakava ata~vovira kurimi da nuwapoya ata~vere meyemi, ²iyamna nuwapoya ata~veremi na iyi iti~nuwabiibiiniku? Aku nuwabiibai na tami koverevereku, tuna kubiine ke ita~biibai da nuwapoya ata~veremi. ³Rorova agiruma kurimi, iyamna ke ata~kayokayowei da maranai ata~numataya kurimi na nuwapoya kota~vereku. Ma akovi da maranai ati~nuwabiibai na tami yavata bade koti~nuwabiibai. ⁴Rorova agiruma kurimi na ayeghimi ma nani kamonai aku nuwapoya irakata da ere matadogaku agirugiruma, iyamna aku nuwaviina kurimi irakata kirakai ma ke ata~kayokayowei da nuwapoya ata~veremi.

Pol wawaya sago ina berabero inotatawei.

⁵Wawaya sago kamomiyai bera berona iberai na nuwapoyina ke taku kava ata~kavakavari ma tami peyarimi yavata. Kudubita damina gisina taviiviiya. Ma ke ata~kayokayowei da berabero wawayina kana vita ati~rakati, ⁶iyamna tami peyarimi kana kovogha namada koverei na ruvaruvana. ⁷Tuna kubiine ina berabero konotatawei, ma ami nuwaviina ma sisiya biibiisi koverei da nuwapoya ke ina~kiivunui. ⁸Ainowi kurimi da koti~debei da ami nuwaviina irakata kurina. ⁹Rorova agiruma kurimi, iyamna akova ata~viiya da tami bera ku kudubina kovovotekateka bo kegha. ¹⁰Iyi ina berabero kona~notatawei na taku bade ana~notatawei. Ma anotai da nani wawayina ina berabero namada tavi~kovini, ma debiiyai avonavona da anotatawe yavui. Ma aviyavisina Keriso avanai anotatawei na tami notamiyai anotatawei. ¹¹Weni berana aberai ini~matakira da Seitan ke ina~ghekyuweta, iyamna tota ke neghaneghata, ina bera takova yavui.

Pol ivi~nuwapoya Troas kamonai.

¹²Anae ku Troas kwanatuna ma apanani da Bada taraboga biibiina ivereku da Keriso varana biibiina ata~dimeif. ¹³Ma avi~nuwapoya kirakai da varesita Taitos ke ata~panani. Tuna kubiine nani dobuna damsi avi~kiruruwesi ma anae ku Masedoniya dobuna.g

Keriso kubiine tirewapana.

¹⁴God tikiikiiwei, tuna mara nonowa inoweta ma etitinagerorita da nuwabiibiiyai ma ere yogoyogota tanenae, iyamna Keriso yavata tavi~nuwasago. God ibigebigeta da dobu nununai Keriso akovina

---

f **2:12-13** Apos 20:1   g **2:13** Pol, Taitos ivonatawei ku Korint iyamna Korint damsi ivi~nuwapoyesi. Ma muriyai Taitos ita~nae ku Troas ma nani dobunai Pol yavata iti~panapanana da Korint damsi akovisi ita~viiya. Ma Pol ku Troas inekiibau ma Taitos iekwa kavai.

tarerereghi wawaya kudubisi kurisi. Tuna nakanani ma gwabitiyai pughu ghabughabuna ekiikiibau wawaya kurisi, ¹⁵iyamna tota nakanani ma insens Keriso ita~kapukapuni God kurina. Ma koroto pughuna eyoyoni ma nevaneva sago Keriso itumaghane na yawasa makamakii nonowina ina~panani. Ma nevaneva sago ke ita~vivitumaghana na rabobo ina~panani. ¹⁶Iyavo kava rabobo ina~panani, ti kurisi na pughu bowana. Ma iyavo kava yawasa ina~panani, ti kurisi na pughu ghabughabuna.^h Ma iyi kovokovoghina da weni bigana ghamana ina~berai? ¹⁷Tokai ke wawaya viya nakanani, ti na God vonana vaghata ke ita~dimadime. Wawayisi koroto ghamana iberberowesi, i nota ghamana da gwabisiyai mane ita~viya. Ma tokai na God ivonatawekai, tuna kubiine ku matana akii nota maninai Keriso varana biibiina kadimadime.

Vivaghina vuna.

3 ¹Kavi~karei da kaigheghena meyekai bo? Ke kana~berai wawaya viya nakanani, ke akii kayowana da wawaya vonaviakova ita~girumi da tokai wawaya biibiikai ma muriyai kata~rui kurimi, bo vonaviakova kubiikai kota~girumi ma muriyai kata~rui wawaya kurisi. ²Tami na akii vonaviakova, nuwanuwakiiyai igirumi da wawaya peyarisi iti~yavi ma akovikai ita~viini. ³Ma koidebei wawaya kurisi da tami na Keriso ina vonaviakova girumina, iyamna tami na kovi~tumaghana na ami yawasi ivirai na tuna imatakira da tokai na wawaya maninikai. Weni girumina na ke inkiyai ita~girumi. Girumina na God makamakii nonowina ina Kanuma Vovokaravinai igirumi. Ma ke wakima tepanai ita~girumi, wawaya nuwanuwasiyai igirumi.ⁱ

⁴Weni nakanani kaisisiya debadeba, iyamna Keriso iberikai da akii nota ivi~rewapana kirakai God kurina. ⁵Tokai ke kana~vona bo, “Akii rewapana kovokovoghina da weni bigana kana~berai,” iyamna rewapana God gwabinai kaviiviiya. ⁶God rewapana iverekai da kabigabiga ina vivaghina vuna kubiine, tuna vivaghinina na Kanuma Vovokaravina tepanai, ke Moses ina vonaviyoyovana tepanai. Moses ina vonaviyoyovana takivini na damona na rabobo, ma Kanuma Vovokaravina, tuna yawasa makamakii nonowina ina~vereta.^j

⁷Moses ina vonaviyoyovana na wakima tepanai igirumi. Ma maranai iviiviiya na God kana kadara ioru da Moses iyasegana yavui da maghighina ikadakadari. Namanaki nani yaseganina ikirikiriri,

^h 2:16 Weni miibiina kamoni Pol, Rome dobuna i seri wawayisi isisiyesi. Dobu viruwa ina~ghevavorisi ma ina~patumisi ma ina~rutinisi ku Rome kwanatuna. Ina~tinagerorisi ku kwanatu ina~rurui na koroto ghamana ina~gayosi. Nani kamoni insens ina~kapukapuni na tuna ini~matakira patupatumisi kurisi da ina~kiivunusi.

ⁱ 3:3 Exod 24:12; Jer 31:33; Ezek 11:19, 36:26 ^j 3:6 Jer 31:31

ina rewapana gwabinai patana da irakata kirakai da Israel damsiki ke kovokovoghina da Moses maghighina ita~kitatupei.^k ⁸ Giu katamanina damona na rabobo ma kegha da kana kadara irakata. Maranai God Kanumina kamotiyai ererereghi da ina biga eberaberi na kana kadara irakata da irakata kirakai, ke giu katamana nakanani. ⁹ Keta katamanina na kadadarina ma kegha da iyavo kava ekivikivini na ku berona ina~teresi. Ma keta vuna na kana kadara irakata da irakata kirakai ma takivini na God ina~vona da wawaya maninita. ¹⁰ Tuna kubiine vivaghina katamanina kana kadara ikovi, iyamna Keriso varana biibiina na kana kadara irakata kirakai. ¹¹ Vivaghina katamanina kana kadara ekirikiriri ma vivaghina vuna kana kadara na ke meyani ina~peki.

¹² Tuna kubiine weni notana ghamana kaviiya da ere tepatorakai kaisisiya. ¹³ Tota ke Moses nakanani, tuna gara iviyya da maghighina iterepari da Israel damsiki ke kovokovoghina maghighina ita~kitai maranai nani kadarina ikirikiriri,^l ¹⁴ iyamna Israel damsiki i nota na gudugudusi, rorova da ku karako vonaviyoyovana katamana iyiyavi na patana da i nota nani tereparina egudugudui. Ma ini~Keresiyana na Keriso kava nani tereparina ina~votawei. ¹⁵ Vonavaghata da karako Israel damsiki na Moses ina vonaviyoyovana iyiyavi na patana da nani tereparina nuwanuwasi egudugudui. ¹⁶ Ma kegha da iyavo kava ina~miiritavire Bada kurina na tereparina ina~votawei.^m ¹⁷ Weni Badana tisisiyei na Kanuma Vovokaravina. Ma tota iyavo kava Bada Kanumina gwabitiyai emakamakai na vovotaweta. ¹⁸ Tota na maghighita kana terepara kegha, tuna kubiine wawaya Bada kana kadara gwabitiyai ina~kitai. Nani kadarina Bada Kanumina gwabinai epipisi na ita yawasa kudubina eviravirai da tuna maghimaghighina, ma kana kadara gwabitiyai erakarata kamokamowa.

Mura ghamana ma bayawa beroberosi.

4 ¹ God ina vikamyuyuwai weni bigana iverekai da kabereberi. Tuna kubine akii nota ke ita~peku. ² Bera gavugavusi ma inimayamayisi kabarei, wawaya ke kata~viviberoberosi, ma God vonana ke kata~vivikuvirevirei. God ku matana, vonavaghata debiiyai kaisisiyei da wawaya ina~kitikai da tokai maninikai. ³ Keriso varana biibiina kadimadime ma iyavo kava i damona na rabobo, nani wawayisi akii sisiya damina ke ita~viiviiya, iyamna ti na gudugudusi. ⁴ Nani wawayisi Keriso varana biibiina ke ita~vivitumaghane ma iyamna Seitan, tuna weni dobuna ina bada berona, imiiriparisi da ke kovokovoghina da varana ina yasegana ita~kitai. Ma Keriso na God maghimaghighina. ⁵ Kadimadima da Yesu Keriso na Bada. Ma ke kata~dimadima da wawaya

^k 3:7 Exod 34:29   ^l 3:13 Exod 34:33   ^m 3:16 Exod 34:34

iti~gheghenikai, iyamna tokai na ami bigabiga kava Yesu kubiine. ⁶God ivona bo, “Yasegana nubakutuva kamona ina~ruyaghari.” Ma bade iberai da ina yasegana nuwanuwata kamona ina~ruyasegana. Ma Yesu maghighina ina yasegana takitakitai na God kana kadara akovina taviiviini.ⁿ

⁷Ma nani akovina nakanani ma mura ghamana gwabikiyai ma tokai na wawayota, mitamitakai nakanani ma bayawa beroberosi dobodobowai ita~vopasipasi. Ma namanaki mitamitakai, God ina rewapana ghamanakina kaidebei waway kurisi, inakovi da nani rewapanina na God rapenai, ke tokai rapekiyai. ⁸Nuwapoya ipeyari kirakai kapanapanani ma vita irakata kirakai kakavakavari ma kegha da patana da kamiimiiri. Mara viya akii nota eragharagha da aviyavisina kata~berai ma ke meyani akii nota ita~peku. ⁹Kakii ghavighaviya ipeyari ma kegha da God ke meyani ita~voterekai. Ma namanaki waway eraravikai kapekupeku ku dowa ma ke kata~raborabobo. ¹⁰Mara ku peyarina akii ku biga kamona ininikai eriririmona da waway ini~rabobokai Yesu nakanani. Ma tokai yawayawasikai kubiine, kaimatakira da Yesu tuna yawayawana. ¹¹Akii yawasa kamona mara nonowa kanotanotai da mara sago waway ini~rabobokai Yesu kubiine. Tupuwikai ke makamakii nonowisi ma kegha da kaidebei da Yesu tuna yawayawana. ¹²Ma vaghina, tokai na rabobo damina kaviiviya ma tami, na yawasa makamakii nonowina damina koviviya.

¹³Giruma katamana ivona bo, “God avi~tumaghanei na avi~sisiyei.” Ma tokai nakanani kaitumaghana na God varana biibiina kaisisiyei,^o ¹⁴iyamna takovi da God iberai da Bada Yesu rabobowai ivomiiri, bade ina~berai da tota rabobowai tavomiiri. Ma peyarita Yesu ina~rutinita da God kurina. ¹⁵Weni nuwapoyisi peyarina kapanapanani na tami ami biibiina kubiine. Ma waway God ina agabiibai damina eviiviya na inuwatinisi da vitumaghana dams i koroto ku kamona erurui da ekalesiya erakarata. Ma vikiikiwa God kurina ina~rakata da bade kana kadara ina~rakata kirakai.

Vitumaghana tepanai tamakai.

¹⁶Tuna kubiine akii nota ke meyani ita~peku. Namanaki da tupuwikai nuwatuwai eberobero, ma kegha da God kanumikai mara nonowa ivuni. ¹⁷Ma weni nuwapoyisi kapanapanani na ke ina~makai gurina, ti na bera gisigisisi. Ma nuwapoyisi kubiine God ini~miiyekai da kana kadara makamakii nonowina ku kamona kana~ru. Weni miyiina na irakata kirakai, ke nani nuwapoyisi nakanani. ¹⁸Tuna kubiine tokai ke weni dobuna yawasina kata~notanota kirakiyei ma kanuma yawasina

ⁿ 4:6 Gen 1:3   ^o 4:13 Psa 116:10

kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata~kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

5 ¹Takovi da tupuwita na nakanani ma yobe. Tarabobo na nani yobena bade kana mara ina~kovi. Ma God numa vuna makamakii nonowina kunumai ivovunaghi kubiita, tupuwita ini~vuni ma ina~vereta. Nani numasi na ke wawaya ita~vowai. ²Weni dozunai tavivi~koyakoyagha na tavovokwarakwara. Ita kayowana ghamana da ita numa kunumai ku roguna tarui, ³iyamna taghae ku kunuma na ke kanumita kava ina~makai ma tupuwita vusi yavata. ⁴Ma weni dozunai yobena kamoni tamakamakai ma tamagumagura na vita ghamana takavakavari, tavovokwarakwara ma tikamaghiyei. Ke weni dozunai tupuwina kata~babarei, ma ita kayowana ghamana da kunuma tupuwina taviya. Ma tupuwita dobuwai na raborabosi, tavoteri ma tadamana da tarui ku tupuwa makamakii nonowisi. ⁵Weni tuna kubiine God iyamonita. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na ivi~matakira da ina vonakiyapa bagibagisi kurita iterei. Mara epipi da aviyavisina kudubina ivovunaghi kubiita na ina~vereta.

⁶Ma takovi da namanaki dobuwai tamakamakai ma tamagumagura ma bade ke Bada yavata kunumai kata~makamakai. Ma kegha da mara nonowa ita nota irewapana. ⁷Tuna kubiine ke aviyavisina dobuwai takitakitai na tepanai tamakai ma vitumaghana kava tepanai tamakai. ⁸Ita nota irewapana da tarabobo ma tanae da Bada yavata tamakai. ⁹Namanaki dobuwai tamakamakai bo kunumai tamakamakai, ita kayowana ghamana da tabera bubuni da Bada tinuwabiibiini. ¹⁰Mara damonai peyarita Keriso maghinonai tamiiri ma sago sago duma ita bera kubiine ini~tupavireta. Ma ita bera biibiisi miiyiina ina~vereta ma bade ita bera beroberosi miiyiina ina~vereta.^p

Keriso tepanai na God yavata tinuwasago.

¹¹Bada tayabumanei ma tavokaravei iyamna takovi da ita miiya ina~vereta. Tuna kubiine wawaya mara nonowa kavonavonesi da tuna kava ini~tumaghanei. God iakova kirakiyeyakai da manikai ma akayokayowei da tami bade nuwanuwami kamoni nakanani konakovikai. ¹²Ke kona~notai da kaigheghena meyekai. Kegha, akii kayowana da aviyavisina kana~berai da tami kona~kawabiibiyekai. Ma maranai iyavo kava dobu kana bera matasiyai ekitakitai ma ighegheni na konakovi da ikikava kona~vonapotesi. Kona~vonesi da aviyavisina wawaya nuwanuwana kamoni na bera ghamana. ¹³Ma mikeda wawaya enotanotai da tokai kaneghanegha na ke kata~vivinuwapoyei, iyamna

God kana kadara kubiine kabigabiga. Ma mikedata tokai akakovikai na kovokovoghina da kani~vitemi. ¹⁴Mara nonowa Keriso ina nuwaviina ibadeta. Wawaya sago kava, tuna Yesu Keriso na peyarita kubiita irabobo. Tuna notanai na ita bera waduwadubosi ita yawasa kamonai na tikovi tuwanonowi. ¹⁵Keriso irabobo kubiita ma God iberai da rabobowai ivomiiri. Ma tota iyavo kava yawasa gwabinai taviyiya na ita yawasa ku kamona ke tota mani ita kayowana taberai ma Keriso ina kayowana.

¹⁶Kavi~Keresiyana na ikikava wawaya karuvaruvisi na kavirai. Karako na ke dobu ina yawasa notasiyai kata~ruvaruvisi. Vonavaghata da rorova Keriso nakanani karuvai ma karako kakovi na kavoterei. ¹⁷Tuna kubiine wawaya ini~Keresiyana na God ina~berai da tuna wawaya vuna, ina yawasa wadubona ina~kovi ma yawasa vuna ini~karei. ¹⁸God weni berasi kudubina iberai kubiita. Rorova God yavata tavi~makiiberowana, ma Keriso ina bera kubiine, God ivii meyeta da yavata tinuwasago. Ma wekarakava akii biga iverekai da wawaya nuwanuwasi kata~tinavirai da ti bade God yavata vimakiiberowana ita~voterei ma iti~nuwasago. ¹⁹Akii sisiya na weni. Keriso tepanai God wawaya kudubisi taraboga evereveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita~voterei ma iti~nuwasago da i berabero ita~notatawei ma ke iti~yavi. Ma tuna sisiyina iverekai da wawaya kurisi kaiyonayonei.

²⁰Keriso ivinekai ma ivonatawekai da God kubiine kati~sisiya. Keriso avanai nuwanuwakii kudubina kainowi kurimi da God yavata vimakiiberowana kovoterei, kovi~vaghinei da yavata koni~nuwasago. ²¹Keriso ke sago ina berabero. Ma God iberai da tota ita berabero vitana Keriso ikavari. Tuna kubiine Keriso yavata tinuwasago bubuna da God ina~voneta da tota na ina wawaya maninita.

6 ¹God yavata kabigabiga patapata, tuna kubiine kavonavonemi da God ina agabiibai evereveremi na ke kona~barei. ²God ivona bo, “Marana vaghata ipisi da ati~vitemi na ami tou avi~yanei, ma marana ipisi da ati~yawasimi na aberai.”^a

Ma kovi~yana, wekarakava na marana vaghata, God ini~vitemi. Karako na marana inekiibau da God ini~yawasimi.

³Ke meyani kana~bera berai da wawaya ina~peku, iyamna ke kata~kayokayowei da wawaya akii biga varana ina~kiiviberoi. ⁴Kegha da bera kudubina kabera bera bubuni na kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Namanaki nuwapoya ma piropiro kapanapanani, ma nuwanubiiyai ma akii nota kudubina kabigabiga. ⁵Wawaya eraravikai, ku gabura etereterekai, ma korotowai ekayakayaya kurikai.

Biga irakata kirakai kaberaberai da ke kata~kenakena bubuna ma vitonara ekarakarikai.^r ⁶Nota yagharina, nuwagiura, nuwanuba ma agabiibai gwabikiyai, ma nakanani kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Kanuma Vovokaravina tepanai, akii nuwaviina na nuwaviina vaghata. ⁷Akii sisiya na vonavaghata, ma akii rewapana God gwabinai kaviiviyai. Tokai wawaya maninikai God ku matana, tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva kaighaviya, katagheyakiyai kakayakayaya ma dugekiyai kagudugudu. ⁸Wawaya viya ekawakawabiibiyekai ma viya ekawakawaberokai. Viya ikawapatekai ma viya igheghenikai. Ma tokai na vonavaghata kadimadimei ma kegha da wawaya evonavona da viviberokai. ⁹Wawaya viya evonavona da tokai na wawaya wapawapa ma kegha da dobu nununai kakii vava irakata. Kitana nakanani ma kata~raborabobo ma kegha da yawayawasikai. Ewidiwidikai ma ke ita~kiikiivunukai. ¹⁰Nuwapoya kapanapanani ma kegha da mara nonowa kainuwabiibai. Tokai moyamoyakikai ma kegha da wawaya peyarina mura kavereveresi. Dobu kana mura na ke gwabikiyai ma aviyavisina God evereverekai na iyamna irakata kirakai.

¹¹Ma tami Korint dami kurimi ke sago aviyavisina akii nota kamoni kata~gavui, peyarina kavi~sisiyei. Nuwanuwakai kudubina kavotawei kurimi. ¹²Tokai nuwanuwakai ke kata~gudui kurimi, ma tami na nuwanuwami kogudui kurikai. ¹³Ma wekarakava aisisiya kurimi nakanani ma natunatuku kurisi ata~vivisisiya. Nuwanuwakai ikikava kavotawei kurimi, bade nakanani nuwanuwami kona~votawei kurikai.

Iyavo kava ke ita~vivotumaghana na ke yavata koni~kiikapu.

¹⁴Iyavo kava ke ita~vivotumaghana na ke yavata koni~kiikapu. Ikikava biibiina ma berona ini~kiikapu? Yasegana ma nubakutuva ke ina~makii patapata. ¹⁵Ikikava Keriso ma Beliya ini~nuwasago?^s Ke ruvaruvana da vitumaghana wawayina ma ke vitumaghana wawayina ini~sago bubunisi. ¹⁶Tota na God Yawayawana ina taparoro numana. Ma ikikava God ina taparoro numana ma kokoitau yavata vivaghina ina~berai? God namada ivona bo,

“Taku aku wawaya gwabisiyai ana~makamakai
ma kamosiyai ana~bababa.
Taku na i God
ma ti na aku wawaya.”^t

¹⁷Tuna kubiine Bada ivona bo,
“Iyavo kava ke iti~tumaghana
na kokiibutawesi

^r 6:5 Apos 16:23   ^s 6:15 Hibru dami Seitan ivi~vavei ‘Beliya.’ Ma nani vavana weni dobnai Pol igrumi.   ^t 6:16 Lev 26:12; Ezek 37:27; 1Kor 3:16, 6:19

da bogiiyai kona~makai.

Sawara ma wawaya puyapuyakisi ke kona~votovoni na ani~vaghinei da tami na aku wawaya.”^u

¹⁸Ma Bada Rewapana Kirakiina ivona bo,
“Nani maranai taku na ami Mamai
ma tami na natunatuku.”^v

7 ¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. God namada weni vonakiiyapisi bagibagisi iterei kurita. Tuna kubiine aviyavisina kudubina tupuwita ma kanumita idadabui na takowatawei. Ma ita yawasa tavirai da biibiina kavakava, taberai da vovokaravita, iyamna God tayabuyabumanei.

Pol ina nuwabiibai.

²Nuwanuwami kovotawei kurikai. Ke sago wawaya kata~kiiviberoi, wawaya i vitumaghana ke kata~resoi, ma wawaya ke kati~beroberowesi. ³Weni aisisiyei na ke ata~vonavona da tami wawaya beroberomi, iyamna namada avonemi da akii nuwaviina irakata kirakai kurimi. Ke sago aviyavisina ini~bogebogeta, ke rabobo bo aviyavisina yawasa kamona. ⁴Taku varami avi~yanei na aigheghena kirakiiyemi. Ekiikiiepepiku da akii nuwapoya peyarina ku kamona na ke aku nota ita~pekupeku, ma mara nonowa ainuwabiibii kirakai.

⁵Maranai kanekiibau ku Masedoniya dobuna na ke kati~yakam, akii nuwapoya patana da ipeyari, vitupaketowana irakata ma nuwanuwakai kamona na kayabuyabumana.^w ⁶Ma God wawaya nota pekupekusi nuwanuba evereveresi. Tokai bade nakanani iberai kurikai, maranai Taitos inekiibau na nuwanuba kapanani. ⁷Inekiibau na kavi~nuwabiibiyei, ma ke tuna kava. Ivonaverekai da ikikava inumataya kurimi na tami Korint dami kokiiiepepai ma nuwanuba koverei na tuna bade kavi~nuwabiibiyei. Ma rorova agiruma da ayeghimi na Taitos ivi~akovikai da tami kovi~nuwapoya kirakai da ami berabero kovoterei. Ma ivonekai da ami kayowana ghamana da kota~kitiku. Ma mara nonowa konotanotiku na ainuwabiibii kirakiiyeyi.

⁸Agiruma kurimi ma ayeghimi na taku ke ati~nuwapoyei. Kegha da avi~nuwapoya da mara gisina kava nuwavisi averemi, ⁹ma wekarakava ainuwabiibai da ami nuwavisi iberimi da ami yawasa kovirai. Ami nuwavisi na God ina kayowanai, tuna kubiine aviyavisina kabera na ke kata~kiiviberoi, ¹⁰iyamna God nuwavisi ina~vereta na ina~berita da berabero tavoterei ma ini~yawasita. Muriyai nani nuwavisi ini~kovi tuwanonowi. Ma dobu yawasina nuwavisi ina~vereta ma damonai na tarabobo. ¹¹Ma ami nuwavisi na God ina kayowanai. Ma kokitai, biibiina

^u 6:17 Isa 52:11; Ezek 20:34   ^v 6:18 2Sam 7:14; 1Chr 17:13; Isa 43:6; Jer 31:9

^w 7:5 2Kor 2:13

kubiimi iberai. Iberimi da kovi~dagudagu da berabero kamomiyai koti~kovini ma nuwanuwami yagharinai kota~makai. Iberimi da kotataghana, nuwanuwam ipughu, ma kovi~nuwapoya. Ma ami nota ivi~rewapana da yaghiyaghinai berabero wawayina kovogha koverei na peyarina kobera bubuna kirakiyei. Weni berana ku kudubina na kovi~debe meyemi da ke tami kami wavu.

¹²Rorova agiruma kurimi ma aku nota ghamana na ke berabero wawayina ati~wavui bo meni wawayina ikiiviberi na ati~sisiyei. Agiruma da taraboga ata~veremi da God ku matana koti~debe da ikikava ami nuwaviina kurikai irakata. ¹³Kovi~debe na ikiiepepikai.

Kavi~nuwabiibiyemi ma bade ku tepana Taitos kakitai na ivonekai da ikikava kovi~kiikiiwei ma kana nuwapoya peyarina kovi~kovini na kavi~nuwabiibii kirakiyemi. ¹⁴Avonei da tami wawaya biibiimi ma ke kota~tereoruweku. Ikikava mara nonowa vonavaghata avivi~sisiyei kurimi, nakanani vonavaghata avi~sisiyei Taitos kurina maranai akawabiibiyemi. Tami mani kovi~debe da vonavaghata. ¹⁵Ma Taitos ina nuwaviina kurimi irakata, iyamna ami votekateka ma bade ikikava ere yabuyabumanimi ma ere kirokiroromi kovi~kiikiiwei na peyarina enotanotai. ¹⁶Kovokovoghina da ani~tumaghanemi ma tepamiyai anitukikita, tuna kubiine na ainuwabiibii kirakai.

Keresiyana i verena.

8 ¹Varevaresikai, kakayokayowei da kotakovi da ikikava Keresiyana damsi Masedoniya kamonai God ina agabiibai damina iviia.^x ²Ti damsi na nuwapoya ipeyari ipanapanani, ma kegha da i nuwabiibai irakata kirakai da namanaki ti moyamoyakisi ma i verena irakata kirakai. ³Avononemi da ti damsi na aviyavisina gwabisiyai na iverena, ma bade ku tepana iterei. ⁴Ti mani i kayowanai ivi~nowi kurikai da taraboga kata~veresi da God ina wawaya Judiya kamonai iti~vitesi. ⁵Ma tokai ke kata~notai da nakanani ita~verena, ma kegha da ivere meyesi Bada kurina da ivotekateka, ma muriyai God ina kayowanai ivere meyesi tokai kurikai da ivotekateka. ⁶Tuna kubiine Taitos katupei da ina biga gwabimiyai ivi~karei na ini~kovini da tami bade kona~votekateka, ini~vitemi da ami verena ere nuwaviinimi kona~berai. ⁷Tami gwabimiyai na ami mura irakata. Nani murina na weni. Ami vitumaghana, ami sisiya, ami nuwagiura, ikikava nuwanuwami kudubinai wawaya koivitesi, ma ami nuwaviina kurikai yavata. Tuna kubiine kakayokayowemi da bade nuwanuwami kudubinai weni verena bigana kona~berai.

⁸Ke ata~darudarumi da tami nakanani kona~verena. Ma kegha da ata~vonavinotimi da ikikava Keresiyana Masedoniya kamonai

^x 8:1-4 Rom 15:26

iverena. Ma aku kayowana da nakanani kona~verena da ami nuwaviina koni~debei. ⁹Ma konotai da Bada Yesu Keriso ina agabiibai irakata kirakai kurita. Ina yawasa biibiina peyarina ivoterei ma tami kubiimi ioru ku dobu da ivi~wawayota. Iberai da tami wawayota na yawasa biibiina kota~panani.

¹⁰Aku nota na weni. Ibiibai da aviyavisina raviravi madeghinai kovi~karei na karako koti~kovini. Tami kovi~nao da verena kovi~karei ma kamoni ami kayowana ghamana da nani bigana kota~berai.

¹¹Vaghina, bigana kovi~karei na kovi~kovini! Ikikava nimonimoriyai kovivi~nuwanotanota da kota~verena na nuwanuwami kudubinai berana koberai. Wekarakava aviyavisina gisina gwabimiyai na koverena.

¹²Mikeda nuwanuwami kudubinai kona~verena na God ami verena ini~nuwabiibiyai, iakovi da ruvamiyai koverena. God iakovi da aviyavisina ke gwabimiyai na ke kovokovoghina da kona~verena.

¹³Ke ata~kayokayowei da vita ghamana ata~veremi da waway viya kii vita ati~tekai. Ana~berai da koni~kovokovoghana. ¹⁴Ma wekarakava na ami mura irakata na ibiibai da waway gwabisiyai ivi~kegha na koti~vitesi. Nakanani bade tami koti~kegha ma ti kovokovoghisi da iti~vitemi. Nakanani kona~berai na koni~kovokovoghana. ¹⁵Giruma katamana ivona bo, “Waway iyavo kava iyuna kirakai na ke ita~sasara. Ma iyavo kava gisivaghina iviia na ke ita~gisi kirakai. Tuna kubiine iyavo kava iyuyuna na ruvasiyai kava.”^y

Taitos ma iyavo kava ikaeturanei.

¹⁶God aikiikiwei da ikikava taku akayokayowana kirakiiyemi na bade nakanani God iberai da Taitos nuwanuwana kudubinai ekayokayowemi.

¹⁷Kavonei da ita~numataya kurimi na nuwabiibiyai ivi~vaghinei. Ma tuna namada nota iviia da ita~nae, tuna kubiine nuwanuwana kudubinai ina~vomiri kurimi. ¹⁸Varesita sago Taitos yavata kana~vonatawesi kurimi. Tomowina na God varana biibiina edimadimei ma vitumaghana damsi peyarisi tuna igheghena kirakiiyeyi. ¹⁹Ma ivinei da akii baba ku kamona iti~kaeturaneikai. Ini~vitekai da ita verena kana~kavari kana~nae ku Jerusalem. Weni bigana kana~berai da Bada kana kadara ina~rakata ma kani~debekai da akii kayowana da waway kani~vitesi.

²⁰Kana~kitaruvai da ami verena ghamana kana~koyagha bubuni da waway ke ina~vona da kabera wapawapai. ²¹Akii nota da bera maninina kava kana~berai, ke Bada ku matana kava ma bade waway ku matasi nakanani.^z

²²Ma ku tepana varesita sago na Taitos yavata kavonavonatawei kurimi. Mara ipeyari yavata kabigabiga ma kapanani da ina nota

^y 8:15 Exod 16:18   ^z 8:21 Prov 3:4

kudubinai ebigabiga. Ma wekarakava ina nota ghamana tami kurimi da nuwanuwana kudubinai ini~vitemi. ²³Ma Taitos na kaku viruwa ma yavata kamomiyai kabigabiga patapata. Ma bade Keresiyana damsi varevaresita ruwa ivinesi da kubiisi ebababa ma ivi~ruwa Keriso kana kadara kubiine mara nonowa i bera na maninisi kavakava. ²⁴Weni wawayisi kurisi kovi~debei da ami nuwaviina irakata. Ma Keresiyana peyarisi sisiyimi ini~yanei ma ini~tumaghana da kakawakawabiibiyemi na vonavaghata.

Verena vitumaghana damsi kubiisi.

9 ¹Avi kubiine kurimi ata~giruma da ami verena vitumaghana damsi Jerusalem kamonai kubiisi kota~terei? ²Iyamna akovi da namada nota koviiya da kona~verena, tuna kubiine Masedoniya damsi kurisi na akawakawabiibiyemi, ma avonavonesi bo, “Varevaresita Akeya dobuna kamonai raviravi madeghinai namada ivovunagha da ina~verena.” Wawayi peyarisi ami vosabibira sisiyina ivi~yanei ma vidagudagu ivi~karei.^a ³Ma wekarakava na varevaresita ivi~aroba avonavonatawesi kurimi da ina~rugenarimi ma akovimi ina~viiya da akii vigheghena na ke kwebuna, iyamna namada avonesi da kovovunagha ma koikoyakoyagha. ⁴Ke aku kayowana da Masedoniya damsi yavata kata~pisi na ata~pananimi da ke kota~vovunagha. Mikeda nakanani ita~tupuwa na atinimaya kirakai, iyamna namada avi~tumaghana da kobera bubuni. Ma akovi da tami yavata bade kotinimaya. ⁵Tuna kubiine anotai da ibiibai da varevaresita ivi~aroba ana~vonatawesi da ini~nao kurimi da ikikava kovonakiiyapa da ami verena kota~terei na kona~terei. Weni nakanani taberai na ini~matakira da nuwanuwami biibiinai kovereverena ma ke wawayi ita~darudarumi da kota~verena.

⁶Konota bubuna da wawayi pei gisina ina~voni na vavai gisina ina~panani, ma wawayi pei ghamana ina~voni na vavai ghamana ina~panani. ⁷Wawayi sago sago duma na ina kayowanai ina~verena, nuwabiibiyai ma nuwanuwana kudubinai, ma ke nuwatepanai bo wawayi ina~darui da ina~verena, iyamna iyavo kava nuwabiibiyai ina~verena na ti damsi God ina~kayowana ghamana. ⁸God ina agabiibai irakata ma ruvaruvana da ami kayowana avai na ghamanakina ina~veremi da ina~sasara ma kovokovoghina da mara nonowa kona~vereverena wawayi kurisi. ⁹Giruma katamana ivona bo, “Nuwanuwana kudubinai moyamoyakisi kurisi evereverena kirakai, ma ina bera maninisi na ina~makii nonowa.”^b

¹⁰God kava pei wawayi evereveresi da evovoni ma vavai epanapanani da ekamkam. Ma tami bade nakanani pei peyarina ina~veremi da

^a 9:2 Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai. ^b 9:9 Psa 112:9

kona~voni, ma ina~berai da ina~rakata da yaba maranai na vavai ghamana kona~panani ma ami agabiibai wawaya kurisi ina~rakata.^c
¹¹Mura ghamana ina~veremi da ami agabiibai wawaya kurisi ina~rakata mara ku peyarina ma bade ami verena kani~damani wawaya kurisi da God ini~kiikiwa kirakiiyei.

¹²Weni verenina koberaberi na vitumaghana damsi Jerusalem kamonai i nuwapoya ini~kovini ma ke tuna kava. Bade ina~berai da wawaya peyarisi God ina~vokavakavari ma ini~kiikiwa kirakiiyei.
¹³Ami verena ina~rakata na ini~matakira da Keriso varana biibiina kovi~tumaghane ma kovovotekatekei. Ma wawaya peyarisi ami nuwaviina kubiine God ini~ghegheni. ¹⁴I nota ghamanakina tami gwabimiyai, tuna kubiine ina~nipowana kubiimi, iyamna God ina agabiibai ghamana kurimi ivi~debei. ¹⁵God tikiikiwei ina puyo notakavakavana kubiine.

Pol ina biga ivi~tarapaparanei.

10 ¹Taku Pol, wekarakava taku mani ainowi kurimi. Wawaya viya kamomiyai isisiya da maranai taku tami yavata na aikawapotapota ma anenekuyowemi na aikawakiibagibagi. Ma kegha, Keriso ina viyamoyamonai ma ina agabiibiyai ²ainowi kurimi da ke kona~tupeku da ani~kawakiibagibagi maranai ana~nekiibau kurimi. Ma meni wawayisi enotanotai da aviyavisina kaberaberi na dobu kana yawasa, kovokovoghina da ti wawayisi ana~yegha kirakiiyesi. ³Vonavaghata da tota dobuwai tamakamakai, ma kegha da ke dobu notasi iti~badekai da kata~vivighaviya. ⁴Ma vighaviya kubiine na ke dobu iyosi kata~kavakavara ma God ina kapiya rewapana kirakiisi kakavakavara da kakii ghavighaviya i vovokuta gawarisi kagavogavovori. ⁵Sisiya vibero kagheghevogovori ma kayotata sisiyisi God varana biibiina ikawapatei na kamiimiiripotei. Ma wawaya nuwanuwasi katitinavirai da nota kawakiikiisi ina~voterei ma Keriso ina~votekatekei. ⁶Koni~debemi kurikai da tami vovotekatekami ma nani murinai iyavo kava patana da ke ita~vovotekateka na namada kavovunagha da kovogha kana~veresi. ⁷Tami na wawaya ina yawasa tepana kava kokitakitai. Meni wawayina enotanota meyei da tuna na Keriso ina rewapana gwabinai na enota kamowi, iyamna tokai na bade nakanani ina rewapana gwabikiiyai. ⁸Bada Yesu Keriso rewapana iverekai da tami kata~kiiepepimi kubiine ma ke ami nota kati~beroi kubiine. Rewapanina iverekai da kati~vitemi da ami vitumaghana ita~rakata kamowa. Ma weni rewapanina kubiine kakayokayotata kirakai ma ke kata~vivinimaya. ⁹Taku ke ata~kayokayowei da aku giruma kamonai na ati~yabuyabumanimi.

^c 9:10 Isa 55:10

¹⁰Wawaya viya evonavona bo, “Pol ina giruma na sisiya bagibagisi ma vitasi, ma maranai tuna gwabitiyai na tuna na mitamitana ma ke kovokovoghina da debiiyai ina~dima bubuna, ina sisiya na kwebusi.”

¹¹Nani wawayisi itakovi da ikikava kagirugiruma kurimi na maranai kana~nekiibau, nakanani kana~berai kurimi.

¹²Ma nani wawayisi evonavonemi da ti na ighe kirakai, ma tokai ke meyani kana~berai da nani wawayisi nakanani. Wawayisi na ti mani kamosiyai eruvaruva meyesi ma igheghena meyesi da ti na wawaya ghamaghamasi. Ineghanegha ghagha! ¹³Ma tokai na God biga iverekai kaberaberai na tuna ruvanai kava kana~kayotata, ke kana~kayotata wapawapa. Ma tami yavata nani ruvana kamonai, iyamna akii biga kamomiyai emakamakai. Tuna kubiine wawaya kurisi kakawakawabiibiyemi. ¹⁴Ma tami na akii biga kamonai, tuna kubiine kavi~nao da Keriso varana biibiina kapiyei kurimi na nani ruvana God iverekai na ke kata~kuyowei. ¹⁵Wawaya viya i biga iberai na ke kani~bero da tokai kana~kawakawabiibii meyekai nani bigana kubiine. Kakii ruva God itereterei na nani dozunai kava kani~parata. Ma kanotanotai da maranai ami vitumaghana ina~rakarakata, akii biga kamomiyai nakeda ina~rakata kamowa. ¹⁶Tuna murinai Keriso varana biibiina kana~dimeidobu viya kamosiyai. Ma ke kana~berai da wawaya viruwa biga namada iberai ti mani i parata kamonai na kana~vona da tokai kabera.

¹⁷Ma giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da ini~gheghena na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini~ghegheni.”^d

¹⁸Ma wawaya ini~gheghena meyei na God ke ini~vaghinei. God ina kina kava wawaya ini~ghegheni.

Pol ma aposol viviberosi.

11 ¹Kayotata sisiyisi avi~sisiyei na sisiya neghaneghasi. Ma ainowi da kona~notatawei ma aitumaghanemi da namada nakanani koberai. ²God gwabinai nuwakapi notana aviiya, iyamna ina kayowana da tuna kava kona~vokavakavari ma koni~tumaghane. Namada avopaparimi da tami na Keriso rapenai. Akayokayowei da koni~patutu kirakai, nakanani ma wiwike gubugubu kana vopapara kurina iti~patutu ma ita~makamakai bubuna da i tavine kana ku mara. ³Ma ayabuyabumana da aviyavisina itupuwa Adam kawana Eve kurina na ina~tupuwa kurimi. Mota iakova kirakai, iberai da Eve bera berona iberai. Maghimaghighina tuna ami nota yagharisi ini~beroi da tami na ke koni~patutu kamowa Keriso kurina,^e ⁴iyamna wawaya kokitakitakuyowesi da kurimi erurui ma edimadima na Yesu bogiiyai

^d 10:17 Jer 9:24   ^e 11:3 Gen 3:1-5, 13

isisiyei, ke Yesu vaghata kadime i nakanani. Kanuma Vovokaravina ma Yesu varana biibiina namada gwabikiiyai koviiya. Ma avi kubiine nani damsi kanuma bogiiyai ma vara bogiiyai edimadime i na koivaghine i ma koiyana bogiisi?

⁵Ma konotanotai da nani damsi na aposol ghamaghamasi, ma taku na avai? Taku na wawaya wapawapa, bo? ⁶Vonavaghata da taku ke kweyakweyaku da ati~sisiyavigayagaya, ma kegha da akova vaghata na gwabikuwai. Mara ku peyarina kavi~debei kurimi da tokai na aposol vaghata.

⁷God varana biibiina adime i kurimi na ke miiya kubiine. Atereoruwe meyeku da tami ata~kiipepimi. Tuna na aku berabero, bo? ⁸Keresiyana viya gwabisiyai vivita aviiya, mane everevereku da gwabimiyai abigabiga. Nakanani ma gwabisiyai ata~yapi da tami ati~vitemi. ⁹Ma taku gwabimiyai na ke vivita kubiine atinibarimi. Maranai vivita akayokayowe i na varevaresita Masedoniya kamonai ipisi na aku kayowana peyarina ikavarapiyei. Karako da nokon ku marana na ke meyani aninibarimi.^f ¹⁰Keriso ina vonavaghata mara nonowa gwabikuwai. Ma tuna tepanai avonavona da ke meni wawayina Akeya dobuna kamonai ina~vonataniku da aku kayotata ana~voterei. Mara nonowa wawaya avonavonesi da adimadima kurimi na ke koti~miiyeku. ¹¹Ma avi kubiine nakanani aisisiya? Ke ata~vivinuwaviina kurimi bo? God iakovi da taku aku nuwaviina irakata kirakai kurimi!

¹²Aku bera ke ana~voterei. Abigabiga kamomiyai na ke sago vivita gwabimiyai ana~viiya. Nakanani aberaberi da nani wawayisi evonavona da ti na aposol na ana~gudusi. Ke kovokovoghina da i biga kubiine ina~kayotata. Ke ina~vona da bera peyarina eberaberi na tokai nakanani. ¹³Nani damsi na ke aposol vaghata, ti na aposol viviberosi. I biga na vibero kavakava. Ma eberaberavigayagaya da ti wawayisi na nakanani ma Keriso ina aposol vaghata. ¹⁴Weni berasi na ke taveyiyei. Seitan bade eberaberavigayagaya da tuna nakanani ma aneya kadakadarina. ¹⁵Tuna kubiine ke kona~tataghana maranai Seitan ina bigabiga ina~beravigayagaya da ti nakanani ma Bada ina bigabiga vovokaravisi. I vibero kubiine na damonai kovogha ina~viiya.

Pol ikayotata da ivokwarakwara kirakai.

¹⁶Ana~vona meyemi. Ke kona~notai da taku neghaneghaku. Ma iyi tam kuta~notai da taku nakanani na namanaki, kuti~vaghineku da ata~kayotata. ¹⁷Vona bubuna da kayotata sisiyisi aisisiyei na ke Bada gwabinai ata~viiya. Weni sisiyisi na taku mani aku kayowanai avi~neganeghasisiya. ¹⁸Ma wawaya ipeyari dobu yawasina ekivikivini

^f 11:9 Plp 4:15-18

da ekayokayotata, tuna kubiine na taku bade ana~kayotata. ¹⁹Ma tami konotai da koakova kirakai, nuwabiibiyai koivaghinei da wawaya neghaneghasi erurui kurimi. ²⁰Koivaghinei da wawayisi eberaberimi da tami na i sleiv da i kayowana peyarina koberaberi. Ti na ami sawara kudubina irapenei, iberoberowemi, ekitakitaoruwemi ma nevanevami etapitapini. ²¹Vona bubuna, ainimaya da tokai kamitamita da ke nakanani kati~bademi.

Ma wawayisi i nota ini~rewapana da aviyavisina ina~kayokayotatei na taku bade aku nota ini~rewapana da ana~kayotata. Taku aisisiya na nakanani ma wawaya neghaneghana. ²²Ekayokayotata da ti na Hibru gamona isisiya, evonavona da ti na Israel damsi, ma isisiya da ti na Abraham tupurereghina, bo? Taku bade nakanani. ²³Ti na Keriso ina bigabiga, bo? Taku bade, ma aku biga kamoni aghekuyowesi. Aisisiya nakanani ma tomowa neghaneghaku. Ma kegha da taku abiga kirakai, ma ku gabura itere kirakiiyeku, iwidi kirakiiyeku ma ku rabobo ivi~riya kirakiiyeku mara ipeyari. Weni berasi kuriku itupuwa kirakai, ke ti nakanani.^g ²⁴Jiu damsi ikwapukwapuku na mara nonowa na kaku kwapu na ivi~39.^h Mara ivi~miikovi nakanani iberai kuriku.ⁱ ²⁵Ma mara aroba wawaya iwidiku ma mara sago wakimiyai iraviku da ku rabobo ivi~riyeku. Mara aroba wakiiyai amonu ma nani kamoni mara sago kava na yegiiyai atenuma kupom da atenuma mareba.^j ²⁶Mara nonowa abababa ma mara ipeyari aku baba kamoni na nuwapoya bogii ma bogiiyai apanapanani. Gisina kava rabobo ata~panani okowa veraverusi kamoni, yapiyapi gwabisiyai, taku mani aku wawaya Jiu damsi kamosiyai ma bade kupuna damsi kamosiyai, kwanatu kamosiyai ma bade dobu makiiwapasi kamosiyai, yegiiyai ma bade Keresiyana viviberosi gwabisiyai.^k ²⁷Taku abigabiga kirakai ma vita ghamana akavakavari. Mara ipeyari ke ata~kenakena bubuna, kaku vavai kegha da vitonara ekarakariku, kaiyoku ekanakana ma kaku gara kegha da nuba evowavowiku. ²⁸Weni berasi kuriku ituputupuwa ma ku tepana mara nonowa vita ghamana akavakavari, iyamna Keresiyana kudubisi kwanatu nununai avivi~nuwapoyesi. ²⁹Wawaya sago ina~mitamita na taku bade ana~mitamitaviiviyei. Wawaya kwinana ina~ruyaghai da berabero ina~berai na taku nuwanuwaku ina~pughu kirakai.

³⁰Mikeda ana~kayotata na aviyavisina iberiku da amitamita na tuna ana~kayotatei. ³¹Ma God iakovi da taku ke ata~vivibero. Tuna na Bada Yesu ina God ma ina Mamai. Tavokavakavara nonowei. ³²Ma

---

^g 11:23 Apos 16:23   ^h 11:24 Vitupavira badana ina~vonakiiyaragha da wawaya kana kovogha na kana kwapu ivi~40 na rabobo kana ruva. Pol ivona da kana kwapu na ivi~39 na ivi~debei da ku rabobo ivi~riyei.   ⁱ 11:24 Deut 25:3   ^j 11:25 Apos 16:22, 14:19
^k 11:26 Apos 9:23, 14:15

bade Damaskas kwanatuna kamoni, Kiivavo Aretas gaburinai, kwanatu badana ina seri wawayisi iteresi ipotapotiku da ita~patumiku.¹ ³³Ma kegha, turaturaku numa tepanai iriga ghamana ku kamona iuwaniku ma gari taraboginai ivi~yoyowiku aoru ma aonagha da anae.

Aviyavisina God ivi~debei Pol kurina.

12 ¹Aku kayotata na sisiya neghaneghasi ma ke ana~voterei. Wekarakava na bera gubagubasi ma akova makiigavugavusi Bada ivi~debei kuriku na ani~sisiyei. ²Bera sago itupuwa na karako madegha 14 ikovi na tuna ani~sisiyei. God iviitaweku aghae ku kunuma kana viaroba.^m Ma ke atakovi da kanumiku kava ighae bo tupuwiku yavata. God ina kina kava iakovi. ³⁻⁴Ma avonavona meyemi da God iviitaweku aghae ku Paradais. Namada avonemi da ke atakovi da tupuwiku ighae bo kanumiku kava, God kava iakovi. Aghae, ma nani dobunai sisiya ghamaghamasi avi~yanei. Ma sisiyisi na gavugavusi ma vovokaravisi, tuna kubiine God ke iti~vaghinei da tota wawayota tisisiyei. ⁵Ata~kayotata da nani berana itupuwa kuriku ma ke ita~biibai da taku mani ata~kawabiibii meyeku. Aviyavisina eberaberiku da amitamita na tuna kava ana~kayotatei. ⁶Kovokovoghina da ata~kayotata kirakai ma nani kamoni na ke sisiya neghaneghasi ma vonavaghata ati~sisiyei. Ma ke ana~kayotata, iyamna ke ata~kayokayowei da wawaya ini~gheghena kirakiyeyeku. Wawaya aku bera ekitakitai ma aku sisiya iyanei na tuna kava ina~kawabiibiyei.

⁷God ke ina kayowana da akova gavugavusi ma bera gubagubasi akitai na ita~beriku da ati~gheghena meyeku. Tuna kubiine nuwapoya sago ivereku, tuna nakanani ma irikavuvu tonana tupuwiku ita~vivitupakwariyanei. Weni nuwapoyina eberaberiku da nakanani ma Seitan ina bigabiga ita~widiwidiku. Ma etatarapapariku da ke ani~gheghena kirakiyeyeku. ⁸Mara aroba anipowana God kurina da weni nuwapoyina ita~viitawei. ⁹Ma kegha, ivonapoteku bo, “Aku agabiibai namada gwabimuwai na vaghina. Ma aku rewapana gwabimuwai irakata kirakai maranai tam na mitamitam.” Tuna kubiine ere nuwabiibiiku ana~kayotata da mitamitaku, da Keriso ina rewapana ina~towatepaniku. ¹⁰Ainuwabiibai da Keriso kubiine ana~vokwarakwara.

Ke ani~nuwapoyei maranai taku mitamitaku, bo wawaya iavaberoweku ma itupaketowaneku, bo aku yawasa ipiropiro, iyamna aku rewapana ina~gisi na Keriso ina rewapana gwabikuwai ina~rakata.

Pol Korint damsi inuwapoyesi.

¹¹Tami ami beriyai da aisisiya nakanani ma neghaneghaku. Tami kota~kawabiibiyeu ma ke kota~berai kubiine na taku mani akawabiibii

¹ 11:32-33 Apos 9:23-25   ^m 12:2 Jiu damsi enotanotai da kunumai gwara ivi~aroba ivi~kiitatanei ma kana viaroba na tepana vaghata. Ma nani dobunai God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai.

meyeku. Namanaki da kokitaoruweku, taku na ami aposol viviberosi aghekuyowesi. ¹²Ma God ina rewapanai da taku bera ghamaghamasi ma notakavakavasi kamomiyai aberai. Aku biga kamonai na aku nota ivi~rewapana ma amiirikikina da ku damona. Nani berasi ivi~matakira da taku na aposol vaghata. ¹³Ikikava aku biga aberai kwanatu nununai na nakanani gwabimiyai abiga. Ma bera sago kava gwabimiyai ke ata~berai na weni, ke meyani ati~nowi da mane kota~vereku, iyamna ke ata~kayokayowei da vita ata~veremi. Mikeda konotanotai da tuna na berabero na ainowi kurimi da kota~notatawei.

¹⁴Wekarakava na mara kana viaroba avovunagha da ana~numataya kurimi ma ke ata~kayokayowei da vita ana~veremi. Ke ami mura ata~kayokayowei, tami akayokayowemi, iyamna ededa yoghoyogho ke i maduwa da i mamai ina~koyaghisi ma maduwa da mamai ededa yoghoyogho ina~koyaghisi. Ma kanuma ina ku nevanewa taku na ami mamai. ¹⁵Ana~numataya kurimi ma nuwabiibiyai aku mura ma aku yawasa ana~verena da ani~vitemi. Namanaki ami nuwaviina kuriku igisi. Taku aku nuwaviina kurimi irakata.

¹⁶Ma tami viya koakovi da ke sago vita ata~veremi. Ma wawaya viya ina~vonemi da avivi~beroberowemi na aku vibero kovi~tumaghanei da aku ku poko kokona. ¹⁷Ma ikikava avi~beroberowemi? Yonayona avonatawesi kurimi na ti ivi~beroberowemi da ami verena iyuna ma nani manena na aku biibiina kubiine bo? Kegha taweyana. ¹⁸Ma Taitos avonatawei kurimi, varesita sago yavata. Ma nani kamonai ke vita ita~veremi, ke iti~beroberowemi da mura gwabimiyai ita~yuna. Tuna ma taku na akii nota sago ma akii biga sago.

¹⁹Weni marana gurigurina aviyavisina kaisisiyei na ke kona~notai da nakanani ma kakii papara kata~vowavowai. Tokai na Keriso ina bigabiga ma God ku matana vonavaghata kaisisiyei. Turaturakai, tami nuwanuwakai, tuna kubiine aviyavisina peyarina kaberberai na ke tokai kubiikai ma tami kubiimi da kati~vitemi da koti~rewapana. ²⁰Ayabuyabumana da maranai ana~pisi na patana da vikawapata, nuwakapi, nuwapughu, vimakiiberowana, viavabero, viyanuwe, kayotata ma nota piropiro kamomiyai ana~panani. Ayabuyabumana da kurimi ana~nekiibau ma ami bera ana~kitai na ke ani~nuwabiibiyai ma tami bade kona~kitiku na aku bera ke koni~nuwabiibiyai. ²¹Ayabuyabumana da berana sago rorova itupuwa na bade ina~tupuwame da God ku matana aninimaya kirakai. Ana~tou, iyamna ana~panani da nani wawayisi rorova berabero iberaberi na ke ita~voterei, patana da eberaberi. Rorova ivivi~pekana wapawapa, turaturasi kakawasi iututunebosi ma bade tupuwa ina kayowana dowadowasi iberaberi. Ani~nuwapoya kirakai iyamna nani wawayisi i berabero ke itinimayei da ita~miirikupukuputei.

Pol ina vonaviakova turina ma vikiikiwa.

13 ¹Weni tuna na mara kana viaroba ana~numataya tami kurimi.
Ma giruma katamana ivona bo,

“Vitupavira kamona i kunona na wawaya ruwa bo aroba ini~mamatara da wawaya sago berona iberai ma muriyai da vitupavira badana ina~vonakiiyaragha da kovogha ina~verei.”ⁿ ²Aku numataya viruwina Korint dami kurimi na nani kamona i sisiya sago avonemi, ma wekarakava taku nani dobunai kegha na bade ana~vona meyemi. Tami iyavo kava rorova berabero koberaberi ma bade iyavo kava wekarakava berabero koberaberi na ata~vonemi da ana~vovirame na ke ani~kamyuyuwemi. ³Ami kayowana da Keriso ina rewapana gwabikuwai ani~debei kurimi bo? Vaghina, ana~berai da damina kona~viya. Ma kona~kitai da taku Keriso ina rewapanai aisisiya. Keriso na ke mitamitana, ma maranai kamomiyai idagudagu na idebei da tuna ina rewapana irakata kirakai. ⁴Namanaki da ere mitamitana korosiyai irabobo ma karako na tuna yawayawana, God ina rewapana tepanai emakamakai. Ma ikikava Keriso korosiyai imitamita na tokai bade nakanani kamitamita. Ma kegha da akii yawasa kamona i na Keriso tepanai kamakamakai da God ina rewapanai kabigabiga kubiimi.

⁵Kovi~nuwanotanota kiimatana da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha.

Nuwanuwami kovi~tete kamowi. Yesu Keriso nuwanuwami kamona i emakamakai bo kegha? Ma mikeda kegha na tami kosiwana. ⁶Ma tokai na vaghina, ke kata~siwana. Ma kakayokayowei da tami konakova bubuni da Keriso gwabikiiyai. ⁷Ma mikeda wawaya ina~notai da akii biga kamomiyai ke kata~bera bubuni na ke kata~vvinuwapoyei. Ke kakii vava kubiine ma tami ami biibiina kubiine kaniponipowana God kurina da ke sago berabero kona~berai, bera biibiisi kava. ⁸Ma tokai na vonavaghata kava kubiine kabigabiga, ma ke kovokovoghina da vonavaghata kani~ghaviyei. ⁹Kainuwabiibai maranai tokai kamitamita ma tami na kovi~rewapana. Ma kaniponipowana da berabero kona~votere tuwanonowi da yawasa maninai kava kona~makai. ¹⁰Bada ina rewapana ivereku da tami vivitemi kubiine, ke ita~vereku da ata~kiiviberomi. Tuna kubiine aku giruma kamona i ayeghayeghimi maranai taku ke gwabimiyai, iyamna ana~nekiibau na ke ata~kayokayowei da ina rewapanai ata~yeghimi ma kovogha ata~veremi.

¹¹Vaghina, varevaresiku, avovoteremi. Kovi~paparana da ami yawasa koni~maninini. Aku sisiya peyarina kovi~yana bogai. Kovi~nuwasago

ⁿ 13:1 Deut 17:6, 19:15

ma nuwanubiiyai komakai. Ma God gwabimiyai ina~makii nonowa. Tuna ina nuwaviina ma ina nuwanuba irakata.

¹²Kovi~kiikiiwavivirana Bada avanai.

Ma Keresiyana varevaresita weni dobunai ikiikiiwemi.

¹³Bada Yesu Keriso ina agabiibai ma God ina nuwaviina ma Kanuma Vovokaravina ina vinuwasago gwabimiyai ina~makai.

Pol Ina Giruma

Gareisiya

Damsi Kurisi

(Galatians)

Vonaviakova

Wawaya ivi~karei da Yesu Varana Biibiina idimadime kupuna damsi kamosiyai da vitumaghana ivivi~karei. Ma dima wawayisi viya inae ku dobu sago kana vava Gareisiya tuna dobuna na Eisiya Maina kamoni ma Rome damsi i vibadana gaburina imakamakai. Ma notargaragha itupuwa da iyavo kava ivi~tumaghana ma ti na ke Jiu wawayisi na Moses ina vonaviyoyovana ita~nunuri bo kegha. Ma wawaya ivivi~tarakiyana da iyavo kava ke ita~nunuri na ti na Keresiyana vaghata bo kegha. Ma Pol ivonapotesi da vonaviyoyovana nunurina na ke bera ghamana, bera ghamana na Keriso vitumaghanina ma tuna ketana kava da God ina~vonakiyaragha da tota wawaya maninita ma yavata tinuwasago. Ma wawaya viya nani notana ke iti~vaghinei, ma vitumaghana damsi kamosiyai Gareisiya dobunai na Pol ina sisiya ivi~kawakiikiyei ma ivi~beyebeyena da Keresiyana kudubisi vonaviyoyovana ita~nunura yavui.

Weni girumina aposol Pol igrumi da iyavo kava vibeyebeyena vibero ikivikivini da vitumaghana ketana ivi~wapai na ti damsi iti~nuwatinisi da ita~vovira. Giruma karenai na Pol ivi~debei da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata. Ina rewapana na ke imapatana ita~viyiya da God gwabinai iviia, ma ina biga iverei da kupuna damsi kurisi ita~dima. Muriyai igruma da vitumaghanai kava da wawaya God yavata ini~nuwasago. Ma ina sisiya viya ku tepana iterei da nani notana ita~kiivirewapani. Ma damonai Pol ivi~debei da iyavo kava Keriso ini~tumaghanei ma ina nuwaviina damina ina~vii bubuni na nuwaviina ini~badesi da Keresiyana yawasina gwabisiyai ini~rurerei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-10 Giruma ivotawei.

Sapta 1:11 da ku 2:21 Pol ina rewapana da ivi~aposol.

Sapta 3:1 da ku 4:31 God Varana Biibiina ma ina agabiibai.

Sapta 5:1 da ku 6:10 Kerisiyana na vovotawesi ma kegha da yawasa maninina kamonaɪ kava ita~makai.

Sapta 6:11-18 Giruma igudui.

1 ¹Taku Pol agirugiruma. Yesu Keriso^a irabobo ma ina Mamai God iberai da rabobowai ivomiiri ma ivi~ruwa ivineku da ati~apostol. Ke wawayota ita~vonataweku bo ita~voneku da weni bigana ata~berai. ²Varevaresita peyarisi weni ma taku akii vikiikiwa kavonavonatawei Kerisiyana wawayimi kurimi Gareisiya dobuna kamonaɪ.

³Ainowi ita Mamai God ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi.

⁴Ita Mamai God ina kayowanai da natuna Yesu Keriso ivere meyei ita berabero kubiine, da karako weni kimtina berona kamonaɪ ita~tinakiibutaweta. ⁵Mara nonowa God tavokavakavari da kana kadara ina~rakata. Amen.

Keriso Varana Biibiina sago kava.

⁶Anotanota kawai! Yesu Keriso ina agabiibiyai God ikwatumi. Ma kegha da kobarei ma yaghiyaghinaɪ kodamana da vara bogiiyai kokivikivini. ⁷Vonavaghata, ke sago meni dobunai “vara biibiina kana viruwa” ita~makamakai. Weni nakanani aisisiya iyamna wawayi viya ami nota iberoi ma eberabera tovonɪ da Keriso varana biibiina ita~virai. ⁸Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi, ma mikeda taku bo apostol sago kata~pisi bo aneya kunumai itoru da vara bogiiyai ita~veremi na ainowi God kurina da nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii nonowina ina~tawei. ⁹Namada kavonemi ma ana~vona meyemi. Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi da vonavaghata kovi~tumaghaneɪ, ma wawayi na vibeyebeyena bogiiyai eberaberei, ke Keriso varana vaghata na God nani wawayina ku keyama karakaratina makamakii nonowina ina~tawei!

¹⁰Ke ata~kayokayowei da wawayi ini~ghegheniku, kegha taweyana! Ma aku kayowana ghamana da God ini~ghegheniku. Ke ata~beraberei da wawayi ina~kawabiibiyeku. Mikeda nakanani ata~beraberei na ke kovokovoghina da Keriso kubiine ata~biga.

Ikikava Pol ivi~apostol.

¹¹Varevaresiku, avonavonemi da vara biibiina adimadimei na ke wawayi ita~vereku. ¹²Ke tomowa sago gwabinai ata~viya bo ke sago iyai iti~beyeku. Yesu Keriso tuna mani ivi~debei kuriku.

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

¹³Wawaya ivonemi da rorova ikikava amakamakai na avere meyeku da Jiu damsi i vitumaghana ma i kiki akivina bubuni. Ma nuwanuwaku kudubinai Keresiyana wawayisi avivi~tupaketowanesi ma abera tovonni da ati~kovi tuwanonowisi.^b ¹⁴Jiu damsi i vitumaghana anunura bubuni, ke kimta turaturaku nakanani. Taku aghekuyowesi ma aku nota ivi~rewapana kirakai da aviyavisina akii kaekiki mau ivi~damadamani kurikai na kudubina akivikivini.^c

¹⁵Muriyai da ata~tupuwa na God ina agabiibai irakata da namada ivineku ma ikwatuku da ina biga ata~berai. Ma marana itereterei^d ¹⁶da Natuna iti~debei kuriku da varana biibiina ata~dimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata~nae da vitumaghana damsi iti~beyebeyeku, ¹⁷ma bade ke ata~nae ku Jerusalem da iyavo kava ivi~nao ivi~apostol na ata~kitisi. Kegha, maninina anae ku Arebiya dobuna, ma muriyai na avovira ku Damaskas kwanatuna. ¹⁸Madegha aroba ikovi ma anae ku Jerusalem da Pita yavata kati~sisiya, ma yavata kamakai da taparoro ruwa ikovi.^e ¹⁹Ke apostol viya ata~kitisi da Jemes ina kina kava, tuna Bada tina kikei.

²⁰Aviyavisina agirugiruma kurimi na vonavaghata. God iakovi da ke ata~vivibero.

²¹Muriyai anae ku dobu viya, Siriya ma Silisiya kamoni. ²²Nani maranai na Keresiyana damsi Judiya kamoni patana da ke itakoviku ma ²³wawaya ikikava aku bera ivivi~sisiyei kurisi na tuna kava iakovi. Ivonavona bo, “Tomowina ivivi~tupaketowaneta na karako edimadima da wawaya Keriso iti~tumaghane. Ma rorova na iberabera tovonni da nani vitumaghanina ita~resotawei.” ²⁴Ma vaghina Keresiyana damsi Judiya kamoni God ighegheni iyamna aku yawasa ivirai.

Pol ma apostol viya.

2 ¹Madegha 14 ikovi ma taku da Banabas kavovira ku Jerusalem. Taitos arutini ma yavata kanae.^f ²Kanae, iyamna God ivi~debei kuriku da ata~nae. Ma Keresiyana babadisi kava yavata kavi~dughu, ma avonesi da ikikava Keriso varana biibiina adimadimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata~kayokayowei da aku biga rorova ma karako aberaberi na ita~peku. ³Kaku viruwa Taitos, tuna Grik wawaya ma kegha da apostol ke ita~tupei da kwimatana bekana ita~tuviviratawei. ⁴Ma kegha da wawaya viya ekayokayowei da Taitos ita~tuvivira. Ti evonavona da ti na Keresiyana ma ibero. Ipsi da ita yawasa vovotawena Keriso ivereta na irugenari ma i kayowana da iti~beroi. Tuna kubiine idaruta da Moses ina vonaviyoyovana iti~bada meyeta da kati~sleiv. ⁵Ma ke sago kati~vaghina kurisi, iyamna akii kayowana da vonavaghata, tuna Keriso varana biibiina na gwabimiyai ina~makai.

^b 1:13 Apos 8:3, 22:4-5, 26:9-11   ^c 1:14 Apos 22:3   ^d 1:15-16 Apos 9:3-6, 22:6-10, 26:13-18
^e 1:18 Apos 9:26-30   ^f 2:1 Apos 11:30, 15:2

⁶ Vitumaghana wawayisi i babada Jerusalem kamona i ke sago sisiya vuna aku dima ku tepana ita~terei. Ma taku kuriku wawaya peyaris i na sago. Mikeda ti na babada ghamaghamasi ma taku na ke ata~vivinuwapoyei, iyamna God ke nani berasi ita~kitakitai.⁸ ⁷ Ma ikitai da God aku biga ivereku da Keriso varana biibiina ata~dimei kupuna damsi kurisi, ma bade maghimaghighina Pita ina biga iverei da Keriso varana biibiina ita~dimei Jiu damsi kurisi, ⁸ iyamna God ina rewapanai iberiku da avi~apostol kupuna damsi kurisi, bade nakanani Pita iberai da ivi~apostol Jiu damsi kurisi. ⁹ Jemes, Pita ma Jon ti na Keresiyana damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamona i. Ma ivi~aroba ikitiku ma ivi~vaghinei da God ina agabiibiyai weni bigana ghamana ivereku. Vaghina, taku da Banabas ivi~kiiikiwekai ma imakii iviia, ivi~matakira da peyarikai akii biga na sago. Ma kavi~vaghinei da taku da Banabas na kupuna damsi kamosiyai kata~biga, ma ti na Jiu damsi kamosiyai ita~biga. ¹⁰ I kayowana sago kava, da i wawaya moyamoyakisi mara nonowa kata~notanotisi ma kata~vivi~vitesi. Ma aku kayowana ghamana da tuna bigana na namada aberabera i.

Pol, Pita iyeghai Antiyok kamona i.

¹¹ Pita ipisi ku Antiyok kwanatuna na koroto maghinosiyai ma avonatepatepani, iyamna akitai da ibera beroi. ¹² Karenai Pita mara nonowa kupuna damsi yavata ikamkam. Ma Jemes ina wawaya viya ivonatawesi ku Antiyok da inekiibau. Ma ti damsi notasiyai da Pita ivi~muritina na kupuna damsi yavata kam ivoterei, iyamna Jemes ina wawaya iyabuyabumanesi. Ti ivonavona da kupuna damsi iyavo kava itumaghana na kwimata bekasi ita~tuviviratawei. ¹³ Pita ivi~karei ma murinai Jiu damsi viya ivivi~miiriruwaruwa, ma iberai da bade Banabas yavata ku kamosi irui. ¹⁴ Akitai da peyaris i keta iparei, ke Keriso varana biibiina ina vonavaghata ita~kivikivini na koroto maghinosiyai Pita avonei bo “Tam na Jiu, ma keberabera i nakanani ma kupuna wawayim, ke Jiu. Nakanani na avi kubiine kupuna wawayisi namada ivi~tumaghana na kevonavonesi da Jiu damsi i kiki ita~nunuri?”

I vitumaghana kubiine God ivi~yawasisi.

¹⁵ Vona bubuna, tokai katupuwa da Jiu damkai, ke kupuna damkai. Ma Jiu damsi viya evonavona da kupuna damsi kudubisi na ‘berabero wawayisi.’ ¹⁶ Ma kegha da takovi da wawaya Yesu Keriso ini~tumaghanei na tuna tepanai God ina~vonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. Ma ke kupuna damsi kava ma bade Jiu damkai yavata Yesu Keriso kaitumaghanei kubiine, God evonavonekai da tokai na ina

---

§ 2:6 Deut 10:17

wawaya maninikai. Ma ke vonaviyoyovana kata~kivini kubiine da God ita~vonakiiyaragha da tota wawaya maninita, iyamna ke meyani wawaya vonaviyoyovana ita~kivini da nakanani ita~vonakiiyaragha.^h 17Tota Keriso titumaghanei, ke Moses ina vonaviyoyovana kati~tumaghanei. Tuna kubiine Jiu damsi ekitakitita da Moses ina vibeyebeyena ke kata~kivikivini na evonavona da tota berabero wawayita, tota nakanani ma kupuna damsi. Nakanani na ikikava? Keriso ina kayowana da berabero taberabera bo? Kegha taweyana! 18Moses ina vonaviyoyovana avoterei ma bade ku gaburina ata~rume na taku ati~debe meyeku da nani vonaviyoyovanina avi~kiigiyei. 19Rorova taku na Moses ina vonaviyoyovana gaburinai amakamakai, ma karako taku nakanani ma ata~rabobo, iyamna vonaviyoyovana ina rewapana akiibutawei da damina ke ata~viiviiya. Avere meyeku da aku yawasa kamonai God ina kayowana aberabera. 20Taku Keriso yavata karabobo korosiyai da aku yawasa ku kamona aviyavisina kudubina na Keriso ibada yavui. Ma karako aku yawasa kamonai na aku vitumaghana ivi~rewapana God Natuna kurina ma tuna tepanai amakamakai. Tuna ina nuwaviina irakata da kubiiku irabobo. 21Ke ata~kayokayowei da God ina agabiibai ana~barei. Mikeda wawaya kovokovoghina da Moses ina vonaviyoyovana ita~kivina bubuni da God ita~vonakiiyaragha da ti na maninisi na Keriso ina rabobo iyamna kegha.

Vonaviyoyovana takivini bo Keriso titumaghanei.

3 1Tami Gareisiya dami na neghaneghami! Iyai ivi~nuwatinimi da ami nota ivirai? Yesu Keriso ina rabobo korosiyai na avi~sisiya bubuni kurimi, tuna nakanani ma tami mani matamiyai kota~kitai. 2Aku kayowana da kona~voneku. Ikikava God Kanumina koviiya? Moses ina vonaviyoyovana kokivini na koviiya, bo Keriso varana biibiina kovi~yanei ma kovi~tumaghanei na koviiya? 3Kokayokayowei da kota~neghanegha bo? Ami Keresiyana yawasina na God Kanumina ina rewapanai kovi~karei ma ami kayowana da tami mani ami rewapanai koni~kovini, bo? 4Ami vitumaghana kubiine vokwarakwara damina koviiya na iyamna kegha, bo? Kudubina na bera kava bo? 5God Kanumina iveremi ma bera ghamaghamasi kamomiyai eberabera na avi kubiine? Ke Moses ina vonaviyoyovana kota~kivikivini kubiine. Kegha, Keriso varana biibiina kovi~yanei ma kovi~tumaghanei, tuna kubiine. 6Abraham kota~notai. “Tuna God ivi~tumaghanei na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina ma yavata ivi~nuwasago.”ⁱ 7Kotakovi da iyavo kava itumaghana, ti na Abraham tupurereghina vaghata.^j 8Giruma katamana evonavona da mara sago

^h 2:16 Psa 143:2; Rom 3:20, 22   ⁱ 3:6 Gen 15:6; Rom 4:3   ^j 3:7 Rom 4:16

kupuna damsi i vitumaghana kubiine na God ina~teremaninisi da yavata ini~nuwasago. Ma Abraham kurina vara biibiina ivi~debei maranai ivona bo, “Tam tepamuwai da dam ma dam kudubisi ani~biibiinisi.”^k 9 Tuna kubiine iyavo kava God itumaghanei Abraham nakanani na peyarisi ini~biibiinisi.

¹⁰ Ma iyavo kava inotai da vonaviyoyovana ina~nunura bubuni da ini~wawayamanini na i yawasa kamoni God kovogha ina~veresi, iyamna giruma katamana evonavona bo, “Moses aviyavisina kudubina vonaviyoyovana bukana kamoni igirumi, ma wawaya ke ina~nunura bubuni na God kovogha ina~veresi.”^l ¹¹ Takova bubuni da ke sago wawaya Moses ina vonaviyoyovana ita~kivini da iti~wawayamanini God ku matana, iyamna giruma katamana evonavona bo, “God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina~makai.”^m ¹² Ma Moses ina vonaviyoyovana ke vitumaghana tepanai ita~miimiiri, iyamna igiruma bo, “Wawaya weni berasi vonaviyoyovana kamoni kudubina ina~nununura yavui na yawasa ina~panani.”ⁿ

¹³ God ina imaga kamoni kata~makamakai ma kegha da Keriso kata kovogha iviia, igimarataweta da vonaviyoyovana ina rewapanai ivi~kiiibunita. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya tupuwina kii tepanai ini~rorokei na ivi~matakira da tuna wawayina na God ina imaga kamoni emakamakai.”^o ¹⁴ Keriso igimarataweta, ivotaweta da kupuna damsi na Jiu damkai yavata God ina vibiibiina taviia. Ma nani vibiibiinina na God, Abraham kurina ivi~sisiyei maranai ina vonakiiyapa bagibagina iterei. Ma tota nani vibiibiinina na Yesu Keriso tepanai taviia. Ma God ivonakiiyapa da Kanumina ita~vereta na ita vitumaghana kubiine ina~vereta.

Moses ina vonaviyoyovana ma God ina vonakiiyapa bagibagina.

¹⁵ Varevaresiku, wawaya mara nonowa vonakiiyapa bagibagisi eberaberai na tisisiyei. Wawaya ruwa ini~vaghinei da bera ina~berai na vivaghina makamakiina ina~terei na ke kovokovoghina da ini~kiigiyei bo ina~virai. ¹⁶ Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham ma tupurereghina sago kurisi iterei. Giruma katamana ke ita~vona da nani vonakiiyapina tupurereghina kudubisi kurisi, evonavona da tupurereghina sago kava kurina, ma tuna wawayina na Keriso.^p ¹⁷ God vivaghina makamakiina Abraham yavata iberai ma kurina vonakiiyapa bagibagina iterei. Nani murinai madegha 430 ikovi ma God ina vonaviyoyovana Moses igirumi. Ma ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da God ina vonakiiyapa bagibagina namada iterei

---

^k 3:8 Gen 12:3   ^l 3:10 Deut 27:26   ^m 3:11 Hab 2:4   ⁿ 3:12 Lev 18:5   ^o 3:13 Deut 21:23
^p 3:16 Gen 12:7

na ita~virai.⁹ ¹⁸Ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina tepanai da Abraham ivi~biibiini na nakanani ina vonakiiyapa bagibagina tepanai nani vibiibiinina kurita ivi~damani. Ma ke vonaviyoyovana kata~kivikivini kubiine da iti~biibiinita.⁷

¹⁹Nakanani na avi kubiine God na Moses ina vonaviyoyovana ivokiibuwei? Tuna na ina vonakiiyapa bagibagina ku tepana iterei, iti~beyeta da berabero na avai. Ma ina rewapana imakamakai da Abraham tupurereghina sago ina ku mara na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na tuna maranai na berasi iberai. God ina aneya ivonatawesi Moses kurina da vonaviyoyovana iverei. Ma tuna na vitetete wawayina, iyamna vonaviyoyovanina ivi~damani Israel damsi kurisi. ²⁰Ma God ina vonakiiyapa bagibagina na maninina Abraham kurina iterei, ke sago tetete wawayina sisiyina ita~viiya da iti~damani Abraham kurina. God tuna mani iberai.

Vonaviyoyovana ina biga.

²¹Tinuwanuwanotanota da God ina vonaviyoyovana na ina vonakiiyapa bagibagina yavata ighavighaviya bo kegha. Kegha taweyana, iyamna i biga na bogii ma bogiiai. Ma vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da waway ita~berisi da ti na maninina God ku matana. ²²Giruma katamana evonavona da waway kudubina dobuwai na berabero ina rewapana gaburinai imakamakai. Ma berabero kubiine na iyavo kava Yesu Keriso itumaghanei na ti kava yawasa makamakii nonowina ina~viiya, ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina~veresi.

²³Muriyai da vitumaghana kana mara ita~nekiibau na Moses ina vonaviyoyovana ku gabura itereta, ivotanita inenae da marana vaghata ita~nekiibau na vitumaghana ketana iti~debei. ²⁴Vaghina ma, vonaviyoyovana ivi~badeta ma ikoyaghita inenae da Keriso inekiibau na ita vitumaghana kubiine God ivi~vaghinei da tota ina waway maninita. ²⁵Karako na Yesu titumaghanei kubiine na Moses ina vonaviyoyovana ina rewapana takiibutawei.

²⁶Ami vitumaghana tepanai na tami peyarimi God natunatuna, iyamna Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago. ²⁷Peyarimi na Keriso avanai kobabataito da yavata kovi~nuwasago, ma karako na Keriso kovi~maghitepei da ami yawasa na tuna maghimaghighina. ²⁸Karako na Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma waway vovotawesi, tomowa ma wavine, kudubimi na sago, iyamna Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago. ²⁹Tami Keriso rapenai na

tami Abraham tupurereghina ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kurimi ina~damana.^s

4 ¹Aviyavisina avonavonemi na ku tepana ana~terei. Wawaya kikei ina mamai buderina na mara sago ina~viiya. Ma karako na kegha, iyamna igisi kirakai. Ma namanaki da sawara ma tano kudubina tuna mani irapenei na gisinai tuna nakanani ma sleiv ma ina rewapana kegha. ²Ke ita~magura kubiine na kana koyakoyagha emakamakai da tuna ina buderi yavata ina~koyakoyaghi. Ma ina mamai marana vaghata iterei na vaghina, tuna mani ina~koyagha meyei. ³Ma tota nakanani. Muriyai da vonavaghata katakovi na kanuma rewapanisi dobuwai iberita da nakanani ma sleiv wawayita. ⁴Marana vaghata inekiibau na God Natuna ivonatawei, wavine ivi~tuwei da ivi~wawayota. Ma tuna vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai imakamakai ⁵da tota iyavo kava bade ina rewapana gaburinai tamakamakai na ita~votaweta, ma God ita~yabisita da tota natunatuna vaghata.^t

⁶Ma tota natunatuna kubiine na God Natuna ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da ku nuwanuwata irui. Ma nani Kanumina yavata tikwatu bo, “Abba, tam aku Mamai.” ⁷Tuna kubiine tami kovi~sleiv ikovi, karako tami na God natunatuna. Ma vonakiiyapa bagibagina iterei da buderina natunatuna ita~veresi na tami yavata peyarina kona~viiya.

Pol Gareisiya damsi ivi~nuwapoyesi.

⁸Rorova maranai tami na God ke kotakovi, tuna kubiine iyavo kava na ke god vaghata na ivivi~bademi da i kayowana kudubina koberaberai, iberimi da kovi~sleiv. ⁹Ma karako na God vaghata koakovi, bo ata~vona da God iakovimi. Ma avi kubiine kokayokayowei da kona~vovira babada vibero kurisi, ti na kanuma mitamitasi ma iyamsi kegha. Kokayokayowei da kubiisi koni~sleivme, bo? ¹⁰Avi kubiine kiki konununuri da mara, nawaravi, iri ma madegha i mara ghamaghamasi kokivikivina bogai? ¹¹Taku ainuwapoyemi da tami gwabimiyai aku biga kava avi~rekwei.

¹²Varevaresiku, ainowi kirakiiyemi, da ikikava amakamakai na nakanani bade kona~makai. Moses ina vonaviyoyovana avoterei da kupuna wawayimi nakanani amakamakai. Rorova ke sago nuwapoya kota~vereku, ma wekarakava na ke kona~bera beroi. ¹³Konotanotai, rorova agubaga kubiine da gwabimiyai amakai ma Keriso varana biibiina adimei kurimi. ¹⁴Kaku gubaga iberimi da vita ghamana kokavari, ma ke kota~kitaoruweku bo kota~vonabareku. Ma koviiniku ma kokoyaghiku nakanani ma taku na God ina aneya bo Yesu Keriso. ¹⁵Aviyavisina itupuwa da ami nuwabiibai kovoterei? Ati~mamatara wawaya kurisi

^s 3:29 Rom 4:13   ^t 4:5-7 Rom 8:15-17

da bera kudubina koberai kubiiku na ibiibii kirakai. Kovokovoghina da matami koti~tupataweyana da kota~vereku na vaghina, kota~berai.

¹⁶Vonavaghata aisisiyei kubiine na koni~ghaviyeku bo?

¹⁷Nani wawayisi viviberosi i kayowana ghamana na tami, ma i nota na beroberosi. Eberabera tovoni da ini~bogebogeta da taku koni~ghaviyeku ma ini~nuwatinimi da yavata koni~kiikapu. ¹⁸Ma ibiibai da ami kayowana ghamana da biga kona~bera bubuni, ma kokitaruvimi da meni bigana kota~berai na bera biibiina. Weni sisiyina na vonavaghata mara ku peyarina. Ke kona~notai da taku gwabimiyai na tuna na vonavaghata ma taku kegha na sisiya vibero. ¹⁹Natunatuku, tami nuwanuwaku, ma ikikava maduwa vituwa kubiine ita~vivivowavowa, nakanani taku damiku aviiyiya kubiimi da kota~tupuwame da tami Keriso nakanani. ²⁰Ma aku kayowana ghamana da tami yavata kata~makai ma aku sisiya ata~virai da pikakuwai kurimi ati~sisiya, iyamna ainuwapoya kirakiiyemi.

Heiga da Sera.

²¹Tami iyavo kava kokayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana kota~kivina bogai na ati~tarakiiyanemi. Aviyavisina vonaviyoyovana kamona evonavonei na koakovi bo kegha? ²²Evonavona da Abraham natunatuna totomowa ruwa, sago na sleiv wavine natuna ma sago na wavine vovotawena natuna.^u ²³God vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da natuna tomowa ina~tupuwa. Ma natuna Aisiki ina maduwa na wavine vovotawena, ma Aisiki na vonakiiyapa bagibagina ina rewapana kamona itupuwa. Ma natuna Ismayel ina maduwa na sleiv wavine ma tuna na ke God ina vonakiiyapa bagibagina kamona ita~tupuwa, ma wawayota i kayowanai. ²⁴Weni wivinesi tisisiyesi. Ti nakanani ma miiba, ivi~matakira da vivaghina makamakiina ruwa emakamakai. Wavine sago kana vava Heiga ma imatakira da vivaghina sago Sainai koyanai ioru. Ma natunatuna na iyavo kava nani vivaghinina gaburinai, ma peyarisi na sleiv damsi. ²⁵Ma Heiga na ke Sainai koyana Arebiya kamona kava kubiine iti~matakira. Bade imatakira da karako Jerusalem kwanatuna dobuwai, ina wawaya yavata, peyarisi na sleiv damsi. ²⁶Ma Jerusalem sago kunumai emakamakai ma tuna na wawaya vovotaweta ita maduwa, nakanani ma Sera, ²⁷iyamna giruma katamana evonavona bo,

“Wavine gagarim, kevi~nuwabiibai!

Tam ke meyani vituwa damina kuta~viiya na nuwabiibiyai kekiirara!

Iyamna rorova na gagarim da kawam ikuyowem, ma karako natunatum ipeyari kirakai,

^u 4:22 Gen 16:15, 21:2

Ma wavine mara nonowa kawana yavata emakamakai na natunatuna ke iti~koroto, tam natunatum nakanani.”^v

²⁸Varevaresiku, tami na Aisiki nakanani, God ina vonakiiyapa bagibagina gaburina i kotupuwa da tami God natunatuna. ²⁹Rorova mara katamanina i sleiv wavinena natuna Ismayel ivomiiri da Aisiki ivivi~tupaketowanei. Ma Aisiki na God Kanumina ina rewapanai itupuwa. Ma bade nakanani karako wawaya evovomiiri da iyavo kava God Kanumina ina rewapanai tatupuwa na itupaketowaneta.”^w ³⁰Ma giruma katamana, aviyavisina evonavonei? Evonavona bo, “Nani sleiv wavinena natuna yavata kokwavinisi ina~nae, iyamna natuna ke sago ina mamai buderina nevanavana ina~viiya. Buderu kudubina na wavine vovotawena natuna ini~rapenei.”^x ³¹Tuna kubiine, varevaresiku, vitumaghana damta na ke sleiv wavinena natunatuna. Tota na wavine vovotawena natunatuna.

Keriso ivotaweta na nakanani kava tamakai.

5 ¹Keriso ivotaweta da karako na vovotaweta tamakamakai. Tuna kubiine komiirikikina da tami vovotawemi, ma ke kona~vovira da vonaviyoyovana vitana kona~nunura meyei. Nani vitana ku tepami kona~terei na ina~berimi da koni~sleiv.

²Kovi~yana. Taku Pol avonavonemi da mikeda koti~vaghinei da kwimatami bekasi ita~tuviviratawei na aviyavisina Keriso iberai kubiimi na iyamna kegha kurimi. ³Ana~vona meyei. Tomowa iyi ini~vaghinei da ina~tuvivira na bade Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina~nunura yavui. ⁴Tami koberabera tovonu da vonaviyoyovana kota~votekatekei da God ita~vonakiiyaragha da tami ina wawaya maninimi na ami vinuwasago Keriso yavata kokiiyaraghi. Tami God ina agabiibai kokiibutawei. ⁵Ma tokai, akii nota ivi~rewapana da God ina~vonakiiyaragha da tokai ina wawaya maninikai. Ma God Kanumina ina rewapanai kaitumaghana ma nimonimoriyai kakoyakoyagha, ⁶iyamna Yesu Keriso yavata kavi~nuwasago. Tuna kubiine wawaya kwimatasi bekasi ina~tuvivirataweyana bo ke ina~tuvivirataweyana na ke sago avai. Bera ghamana na Keriso titumaghanei, ma ita nuwaviina idebei da titumaghana.

⁷Koveraverau bubuna, ma iyai imiiripotemi da vonavaghata votekatekena kovoterei? ⁸God ikwatumi, ma ke tuna ita~miiripotemi. ⁹Wawaya evonavona bo, “Yist gisi korekorena kuna~terei na parawa ina~nunui da ina~dodo kirakai.”^y ¹⁰Ma Bada yavata tavi~nuwasago, tuna kubiine aitumaghanemi da ikikava anotanotai na tami nakanani kona~notai, ke nota bogiiyai kona~viiya. Ke atakovi da meni wawayina

v 4:27 Isa 54:1 w 4:29 Gen 21:9 x 4:30 Gen 21:10 y 5:9 1Kor 5:6

notaragharagha evereveremi na tuna wawayina kovogha God gwabinai ina~viia.

¹¹ Varevaesiku, avi kubiine waway patana da itupaketowaneku? Iyamna na weni. Ke ata~dimadima da waway kwimata bekasi ita~tuviviratawei. Tuvivira patana da ata~dimei ma Keriso ina korosi ke ati~sisiyei na Jiu damsi ke sago aku sisiya iti~kawapatei. ¹² Ma nani wawayisi inotaragharaghimi na aku kayowana da ke kwimata bekasi kava ina~tuyaraghatawei, ita~nevaghavaghata da kudubina iti~kiiyaraghanataweyana!

¹³ Ma tami, varevaesiku, God ikwatumi da vovotawemi kota~makai. Ma weni votawena ke taraboga ita~vereveremi da tupuwa ina kayowana beroberosi ini~bademi da bera dowadowasi kona~berai. Kegha, ami nuwaviina ini~bademi da koni~vowaguvivirana. ¹⁴ Ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina tikiikapui da sisiya sago kava na weni. "Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya."^z ¹⁵ Ma tami na ghamoghamo dipa nakanani, koiruwa ma koikutavunuvunuwana. Kokitaruvimi, iyamna ke kona~voterei na tami mani ma turaturami ami yawasa kona~resoi.

Kanuma Vovokaravina ini~badeta.

¹⁶ Tuna kubiine avonavonemi, kovi~vaghinei da Kanuma Vovokaravina ami yawasa kudubina ini~badei da tupuwa ina kayowana beroberosi kudubina kona~takuputei, ¹⁷ iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi na Kanuma Vovokaravina ini~kawapatei, ma bade Kanuma Vovokaravina na tupuwa ina kayowana beroberosi ini~kawapatei. Ivi~ruwa ighavighaviya, tuna kubiine ke kovokovoghina da ami kayowana kona~berai.^a ¹⁸ Ma mikeda Kanuma iti~noravemi na tami ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburina.

¹⁹ Ma tupuwa ina kayowana beroberosi na kudubita takova yavui da ikikava. Kamonai na vipekana wapawapa ma bera dowadowasi. ²⁰ Ma bade sawara yamoyamonisi erurunomesi, eyapuyapune ma ikiirapu. Waway ikawapata ma ighavighaviya, inuwakapikapiyana, inuwapughwana, ma keta iekwekwai da ini~wawayaghama. Waway ibogebogesi ma kamosiyai iruwa. ²¹ Turasi i sawara ekirokirorowei, iumuma neghanegha ma kam ghamaghamasi kamonai na i bera wapawapa irakata. Ma bera peyarina na nakanani etuputupuwa. Namada avonemi ma bade avonavona meyemi, iyavo kava weni berasi eberaberi na ke God ina ku vikiiavona ina~rui.

²² Ma Kanuma Vovokaravina ini~badeta na ita yawasa kamonai amena biibiina ina tupuwa. Gwabitiyai na nuwaviina ina~rakata, mara nonowa

^z 5:14 Lev 19:18   ^a 5:17 Rom 7:15-23

tinuwabiibai, nuwanuwata nubana, bera kudubina na nuwapikatiyai taberai, agata ina~biibai, ita yawasa na biibiina kavakava, tipatutu kirakai da wawaya ini~tumaghaneta, ²³tavokuwaya bubuna ma bade tipotepote meyeta da berabero tamiirikupukuputei. Ma weni berasi na ke meyani da vonaviyoyovana iti~kiigiyei. ²⁴Ma iyavo kava Yesu Keriso rapenai na nuwanuwasi kamonai tupuwa ina kayowana beroberosi ituparatui da ivi~raboboi na gwabisiyai nani kayowana beroberosi ma rewapanisi na peyarina ikovi. ²⁵Kanuma Vovokaravina yawasa ivereta, tuna kubiine ita yawasa kudubina ini~badei. ²⁶Ma ke meyani takayotata bo timarumaru bo tanuwakapi turaturata kurisi.

Vowaguvivirana.

6 ¹Varevaresiku, kona~kitai da kwinam sago berabero ina poko kamonai na tami iyavo Kanuma Vovokaravina inoravemi na pikamiyai koterevimanini. Ma nani kamonai kokitaruvimi da ruyagha ke kona~panani da tami bade ku poko kona~rui. ²Kovi~vowaguvivirana da kwinam kana vita kuna~kavari ma tuna bade kam vita ina~kavari. Nakanani kona~berai na Keriso ina vibeyebeyena kona~nunura bubuni. ³Wawaya iyai enotanotai da tuna na wawaya ghamana na kegha, tuna mani iberoberowe meyei. Tuna na wawayota. ⁴Wawaya sago sago duma iti~tupavire meyesi da aviyavisina eberaberi na biibiina bo berona. Ina~panani da ibera bubuni na nuwanuwana kamonai ini~nuwabiibiyei. Ma ke meyani kwinana ina bera ina~ruvai da ibera bubuni bo ibera beroi, ⁵iyamna sago sago duma tota mani ita biga taberai ma taruvai.

⁶Wawaya God vonana ina~vivibeyebeyem na aviyavisina biibiina gwabimuwai na nevana am vibeyebeyena wawayina keverei.

⁷Ke koni~beroberowe meyemi, iyamna ke kovokovoghina da God koni~beroberowe. Wawaya pei biibiina ina~voni na vavina biibiina ina~yabai. Ma pei berona ina~voni na vavina berona ina~yabai. ⁸Wawaya tupuwa ina kayowana beroberosi ini~nuwabiibiyei, tuna na pei berona evovoni. Ma nani peina ina~gogo da yaba kana ku mara na rabobo ina~panani. Ma wawaya Kanuma Vovokaravina ina kayowana ini~nuwabiibiyei na pei biibiina evovoni. Ma nani peina ina~gogo da yaba kana ku mara na Kanuma gwabinai yawasa makamakii nonowina ina~panani. ⁹Bera biibiisi taberaberi na ke takayobara. Ke tavoterei da marana vaghata ina~nekiibau na tayaba bubuna. ¹⁰Tuna kubiine, taraboga tapanapanani na mara nonowa bera biibiisi taberaberi wawaya kudubisi kurisi. Ma iyavo kava Keriso itumaghanej, ti nakanani ma ita rakaraka, ma takitaruvai da bera biibiisi kava taberai kurisi.

Vonaverena turina ma vikiikiwa.

¹¹Wekarakava na kokitai da giruma ghamaghamana, tuna imatakira da taku mani imakuwai agirugiruma. ¹²Nani wawayisi idarudarumi

da kwimatami bekasi kota~tuviviratawei na kayotatasi, i kayowana da wawaya ina~kitisi ma ini~gheghenisi. Idarudarumi, iyamna ke ita~kayokayowei da Keriso ina rabobo korosiyai iti~tumaghanei da wawaya ita~kayovitupaketowanesi. ¹³Ma iyavo kava namada kwimata bekasi ituviviratawei na ti bade Moses ina vonaviyoyovana ke ita~votekateka bubuni. I kayowana da kota~tuvivira na ita~kayotata da iberimi da nani berana koberai. ¹⁴Ma taku na ita Bada Yesu Keriso korosiyai irabobo na tuna kava ana~kayotatei. Kana korosi tupuwa ina kayowana beroberosi ivi~raboboi, ma bade taku ivi~raboboku da nani berasi damina ke ata~viiviiya. ¹⁵Wawaya kwimatasi bekasi ita~tuviviratawei bo ke ita~tuviviratawei na iyamna kegha. Bera ghamana da God wawaya ini~vunisi da ina~tupuwavira. ¹⁶Ma iyavo kava weni sisiyina i yawasa kamoni ina~kivini na ainowi God kurina da ina nuwanuba ma vikamyuyuwa gwabisiyai ina~makai. Ma bade God ina wawaya kudubisi gwabisiyai.

¹⁷Vaghina aku sisiya turina na weni. Ke sago iyai weni berasi kubiine nuwapoya ina~vere meyeku, iyamna pitara ininikuwai imatakira da aku yawasa na Yesu rapenai.

¹⁸Varevaresiku, ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamoni ina~makai. Amen.

Pol Ina Giruma

Epesas

Damsi Kurisi

(Ephesians)

Vonaviakova

Pol ina giruma Epesas damsı kurisi ina nota ghamana na sapta 1:10 kamonaı. Ivona da God ina nota irereghi da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai na ina~viinisi da Keriso ina rewapana gaburinaı ina~makai. Ma Pol inowi God ina wawaya kurisi da weni notana ghamana i yawasa kamonaı ina~kivini da Yesu Keriso gaburinaı wawaya dobuwai kudubisi ini~sagosi da ini~nuwasago.

Pol ina giruma karenai nota ghamana iterei da wawaya i vinuwasago kamonaı na bera aroba. Sago na ikikava Mamaı God wawaya ivinesi da rapenai. Kana viruwa na ikikava Natuna Yesu Keriso tepanai i berabero inotatawei ma ivotawesi da yawasa berona ikiibutawei. Ma kana viaroba na ikikava God Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna iakovita da yawasa makamakii nonowina namada taviiya. Nani murinaı iyavo kava weni girumina ini~yavi na Pol inowi kurisi da ikikava Keresiyana turaturasi yavata ina~makii patapata na ini~debei da Keriso yavata inuwasago.

Pol ina miiba aroba iterei, ibeyebeyena da God ina wawaya ti mani kamosiyai iti~nuwasago ma bade Keriso yavata iti~nuwasago. Miiba sago ivona da Keresiyana na nakanani ma wawaya tupuwina ma Keriso na tupuwa gayamina. Kana viruwa ivona da Keresiyana na nakanani ma numa ma Keriso na nakanani ma wakima ghamanakina God iterei da numa kana vita ita~kavari. Kana viaroba ivona da Keresiyana na nakanani ma wavine ma kawana na Keriso. Weni girumina kamonaı Pol, God ina agabiıbai Keriso tepanai damina iviıya da nuwanuwana ighetawei ma nota ghamaghamasi ma nuwatonatonasi itere bubuni. Ma ina giruma kamonaı Keriso ina nuwaviina, ina veremeyena, ina notataweyana, ina agabiıbai ma ina yawasa maninina na mara nonowa enotanotai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:21 Keriso ma Keresiyana damsi.

Sapta 4:1 da ku 6:20 Yawasa vuna Keriso tepanai.

Sapta 6:21-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, ma God ina kayowanai ivineku da avi~apospel Yesu Keriso^a kubiine.^b

God ina wawaya Epesas kwanatuna kamoni, tami iyavo kovi~tumaghana da Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago na kurimi agirugiruma.

²Ainowi God ita Mamai ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba ina~veremi.

Vibiibiina Keriso gwabinai taviya.

³God tavokavakavari, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai ma kanuma ina ku nevaneva ibiibinina. Yesu Keriso yavata tavi~nuwasago da vibiibiina bogii ma bogiiyai peyarina everevereta. ⁴Muriyai da dobu ita~yamoni, God namada ivineta da Keriso yavata kati~nuwasago da tota God ina wawaya. Nakanani iberai da ku matana tota maninita ma vovokaravita.

Ina nuwaviina kubiine, ⁵God namada nota iviia da ita~yabisita da natunatuna. Ina kayowana ma ina nuwabiibai kubiine weni nakanani iberai. ⁶God tavokavakavari iyamna ina agabiibai irakata da irakata kirakai, da nevana kava ipuyota. Kata puyo na Natuna, tuna nuwanuwana. ⁷⁻⁸Keriso ina rabobowai igimarita ma taranai ivotaweta da God ita berabero inotatawei. Ina agabiibai ghamanakina inuwatawei kurita da ina verena na isasara.^c

Ina nuwagiura ma akova irakata da ⁹aviyavisina namadani kava inotanotai na iberai. Rorova notana na gavugavuna ma karako ivi~debei kurita da ina kayowana da Keriso tepanai nani berana peyarina ita~bera yavui. ¹⁰Ma God kana mara vaghata etereterei da ina kayowana ina~tupuwa da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai ina~viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina~makai.

¹¹Ma bade tota na Keriso tepanai God ivineta da ina wawaya. Weni berasi etuputupuwa na namadani kava God ina nota irereghi da ita~tupuwa. Ma aviyavisina God ekayokayowei na ina~berai da ina~tupuwa. ¹²Ma ina kayowana da tokai iyavo kava kavi~nao da Keriso kaitumaghanei na kana kadara kati~ghegheni.

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^b **1:1** Apos 18:19-21, 19:1

^c **1:7** Kol 1:14

¹³Ma tami yavata vonavaghata kovi~yanei ma kovi~tumaghanei na God iberimi da ina wawaya ma yawasa makamakii nonowina iveremi. Nani vonavaghatina na Keriso Varana Biibiina. Keriso kovi~tumaghanei na God ina vonakiiyapa bagibagina inunuri da Kanuma Vovokaravina iveremi, ivi~matakira da tami rapenai. ¹⁴Ma God Kanumina iveremi, tuna na bera karena, ivi~matakira da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ina~vereta na karakava kudubina tavii yavui. Tuna kubiine takova bubuna da mara epipisi da tota ina wawaya ina~votawe tuwanonowita. God kana kadara tavokavakavari!

Pol ina nipowana.

¹⁵Tuna kubiine maranai sisiyimi avi~yanei da Bada Yesu kovi~tumaghanei ma ami nuwaviina irakata God ina wawaya peyarisi kurisi na avi~karei da ¹⁶mara nonowa God aikiikiwei kubiimi, ma aku nipowana kamoni anotanotimi. ¹⁷Mara nonowa kubiimi ainowi ita Bada Yesu Keriso ina God kurina, tuna Mamai kadakadarina. Ainowi da Kanumina gwabimiyai ina~makai da nuwagiura ina~veremi ma vonavaghata ini~debei kurimi da God konakova bubuni. ¹⁸Tuna ikwatumi da tami na ina wawaya vovokaravimi ma vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da ini~biibiina kirakiiyemi da kanumimi ina mura ghamana ina~veremi. Ma ainowi kurina da nuwanuwami ina~votawei da ina yasegana ini~tupoi ma nani vibiibiinisi damina kona~vii bubuni. ¹⁹Ma tota vitumaghana wawayita na ina rewapana ghamakirakina gwabitiyai ina~makai. God ina rewapana na rewapana kirakiina ma gwabitiyai idagudagu. Tuna na vaghina rewapanina ²⁰iberai da Keriso rabobowai ivi~yawasi ma iviia ighae ku kunuma da katagheyana emakamakai.^d ²¹Ma Keriso God katagheyana ivi~matakira da bera kudubina ibadei da kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na Keriso gaburinai imakiiyana. Keriso kana gawara ighe kirakai da karako ma nokoni ku marana wawaya peyarisi kii vava ma kii gawara ghamaghamasi ighekuyowesi. ²²Ma God rewapana Keriso iverei da bera kudubina kae gaburinai emakamakai. Ma ivinei da tuna na ekalesiya gayamina,^e ²³iyamna ekalesiya na Keriso tupuwina ma i yawasa ma i rewapana kudubina na Keriso gwabinai eviiviiya. Ma bade Keriso kava gwabinai bera peyarina dobuwai ma kunumai yawasa eviiviiya.

Keriso gwabinai yawasa kopanani.

2 ¹Rorova ami berabero ma kawakiikai kubiine, kanumimi na raborabobosi.^f ²Dobu yawasina ina kayowana beroberosi

^d 1:20 Psa 110:1   ^e 1:22 Psa 8:6; Kol 1:18   ^f 2:1-5 Kol 2:13

kokivikivini ma kanuma beroberosi kunumai i bada kovovotekatekei, ma karako iyavo kava God ke ita~vovotekatekei na nani kanumina patana da ibadesi. ³Rorova kudubita nakanani tamakamakai, ita kayowana beroberosi ivivi~badeta da tupuwita ina kayowana ma ita nota dowadowasi takivikivini. Nani maranai tota na wawayota peyarisi nakanani, God ina nuwapughu damina kata~viya.

⁴Ma kegha, God ina vikamyuyuwa ma ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁵Ita berabero kubiine kanumita na raborabobosi ma nani kamona God iberai da Keriso yavata tayawasa. God ina agabiibiyai ivi~yawasimi. ⁶Ma iviinita da rabobowai tavomiiri da Keriso yavata kunumai tamakamakai. ⁷Nakanani God iberai da madegha ma madegha kamona ini~beyeta da ina agabiibai na notakavakavana. Ma Yesu Keriso imatakira da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁸God ina agabiibai irakata da ami vitumaghana kubiine ivi~yawasimi. Weni tuna ke tami ami rewapanai, God nevana kava ipuyomi. ⁹Ke tami mani kota~berai, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya ini~gheghena meyei. ¹⁰God iyamonita ma ita yawasa ivi~vuni da Yesu Keriso yavata kati~nuwasago ma ita yawasa ku kamona bera biibiisi kata~beraberi. Ma nani berasi namada God ivovunagha da kata~berai.

Keriso kubiine tinuwasago.

¹¹Tami kota~notai da kotupuwa da kupuna wawayimi. Ma Jiu damsi na kwimata bekasi ituviviratawei ma ekitakitaoruwemi iyamna tuvivira ke kota~berai. Weni berana na tupuwisiyai imatakira ma ke nuwanuwasi ita~virai. ¹²Konotanotai da rorova na Keriso kana boga ma tami kami boga. Tami ke Israel damsi kamosiyai, dobu viruwa wawayimi. God ina wawaya yavata vivaghina makamakiisi iberai ma bade vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei ma tami na ke nani vonakiiyapisi bagibagisi kamona. Rorova dobuwai komakamakai na ke ami nota da aviyavisina biibiina ita~tupuwa kurimi ma God ke kotakovi. ¹³Ma kami taraboga irabaraba da ke kovokovoghina God kurina kota~nae ma karako Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago da taranai itinariyemi God kurina. ¹⁴Iberai da karako Jiu damkai ma kupuna dami ita vikawapata ivi~kovini ma ivi~sagota da dam sago kava ma nuwanuba ivereta. Aviyavisina imiiripaparita na iresotawei, tuna nakanani ma gari basutiyai imakamakai da tavivi~kawapata ma garina itinarikatawei. ¹⁵Jiu damkai akii kiki ma Moses ina vonaviyoyovana ivi~kovi tuwanonowi. Ina kayowana da Jiu damkai ma kupuna dami kati~nuwasago da dam sago kava, tota na Keriso tupuwina.^g ¹⁶Ina rabobo korosiyai ivi~sagota da tota tuna mani tupuwina. Vaghina ma kudubita itinariyeta God

kurina.^h Vikawapata kamotiyai tavoterei ma bade vikawapata God yavata tavoterei, peyarina ivi~kovini. ¹⁷Ipisi da nuwanuba varana biibiina idimei kurita. Rorova tami kupuna dami na ke sago God akovina kota~viiya da konetaweyana ma kurimi idimei. Ma tokai Jiu damkai namada God akovina gisina kaviiya da ke kata~netaweyana ma bade kurikai idimei.ⁱ ¹⁸Yesu keta ivotawei da Kanuma Vovokaravina ini~viteta da Jiu damkai ma kupuna dami peyarita kovokovoghina da tanae Mamai God kurina.

¹⁹Tuna kubiine karako tami kupuna dami na ke dobu viruwa wawayimi, bo dam bogiiyai. Tami na God ina wawaya ku kamosi korui da peyarita na God ina rakaraka. ²⁰Tota nakanani ma God ina numa. Ma kunona aposol ma peroperoveta ti na wakima ghamaghamasi tanowai itura da tepanai numa kana biri ita~vowai. Ma Yesu Keriso na wakima ghamanakina, tuna iterei da numa kana vita ita~kavari. ²¹Ma vitumaghana damta nakanani ma wakima gisigisisi. Nuwatuwai tota sago sago duma eteretere bubunita da biri biibiina eyamoyamoni, Bada ina numa vovokaravina evowavowai. ²²Keriso yavata kovi~nuwasago na nakanani ma tami ma vitumaghana wawaya peyarisi etitinaryariyita da tota God ina numa vovokaravina da Kanuma Vovokaravina gwabitiyai irunuma.

Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai.

3 ¹Taku Pol, Yesu Keriso varana biibiina adimei kupuna dami kurimi, tuna kubiine ku gabura itereku. ²Namada koakovi da God rewapana ivereku da ina agabiibai ati~debei kurimi. ³Ma taku kuriku ina nota gavugavusi ivi~debei. Namada weni notasi viya agiruma kurimi ⁴kona~viviavi na konakova bubuniku da taku ikikava God ina nota gavugavusi Keriso kubiine na namada akovi.^j ⁵Kimta ma kimta mara katamaninai ipisi da ku karako na weni berasi gavugavusi ke iti~debei kurisi. Ma kegha da wekarakava God Kanumina ivi~debei ina aposol vovokaravisi ma peroperoveta kurisi. ⁶Nota gavugavuna na weni, ke Jiu damkai kava ma bade tami kupuna dami yavata Keriso varana biibiina koni~tumaghane da tami God natunatuna ma ina agabiibai kona~viiya. Tami ma tokai tavi~sagota da tota Keriso tupuwina kamoni. God vonakiiyapa bagibagina iterei Jiu damsi kurisi da ini~biibiinisi na nani vibiibiinina na tami yavata ikamowanimi.

⁷God ina rewapanai ma ina agabiibiiyai iberiku da weni varana biibiina kubiine abigabiga. ⁸God ina wawaya kamosiyai na aoru kirakai ma kegha da ina agabiibai irakata da taku ivineku da Keriso varana biibiina ata~dimei kupuna dami kurimi. Nani varana nakanani ma

^h 2:16 Kol 1:20   ⁱ 2:17 Isa 57:19   ^j 3:4-6 Kol 1:26-27

mura ghamana ma notakavakavana. ⁹God bera kudubina iyamoni ma ina nota ireregghi ma namadani kava igavui da weni ku marana. Ma karako ivineku da nani notasi ati~debei da wawaya kudubisi itakovi. ¹⁰God ina kayowana da ina nuwagiura bogii ma bogiiai iti~debei da aneya ma kanuma rewapanisi kunumai i kiikiivavo yavata inakovi. Jiu damsia ma kupuna damsia ini~tumaghana ma ini~nuwasago na tuna berana God ina nuwagiura ini~debei. ¹¹God weni berana mara nonowa ivivi~nuwanotanotei na ita Bada Yesu Kerisowai berana ivi~koviya. ¹²Keriso titumaghanei ma yavata tinuwasago na keta ivotawei da ere tepatorata tanae God kurina. ¹³Namanaki taku gabura kamoni ma ainowi kurimi da weni notasi kubiine kovi~nuwabiibai, ke ami nota ina~peku. Tami ami biibiina kubiine avokwarakwara.

Keriso ina nuwaviina.

¹⁴Weni notasi kubiine aituwaporeruruwana ma Mamai avokavakavari. ¹⁵Tuna na rakaraka kudubisi dobuwai ma kunumai i Mamai vaghata. ¹⁶Ma ina rewapana kadadarina irakata kirakai, ma kurina ainowi da Kanuma Vovokaravina rewapana ina~veremi da ami nota, kanumimi, ma nuwanuwami ini~rewapana. ¹⁷Ma aniponipowana da ami vitumaghana kubiine Keriso nuwanuwami kamoni mara nonowa ina~runuma. Ma bade ainowi da ami nuwaviina ina~rakata. Tuna nuwaviinina nakanani ma kiiramram, kii evotani da emiimiirikikina. ¹⁸Aniponipowana da tami ma ina wawaya kudubisi rewapana ina~veremi da ikikava Keriso ina nuwaviina irakata na damina kona~viya. Nani nuwaviinina ina damona kegha ma ke kovokovoghina da kata~ruvai. ¹⁹Vonavaghata, ke kovokovoghina da ina nuwaviina kudubina takova kamowi, tuna notakavakavana. Ma kegha da gisi vaghina damina kona~viya na ina~berimi da ami yawasa kudubina na God maghimaghina.

²⁰God ina rewapana kamotiyai ebigabiga da aviyavisina kudubina kata~notai bo kati~nowi da ita~berai kubiina na God ruvaruvana. Ma ke tuna kava, ina bera ine kirakai da ita nota ighekuyowei. ²¹Vitumaghana damta kamotiyai ma bade Yesu Keriso tepanai na God tighegheni. Kimta ma kimta tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina~rakata. Amen.

Keriso tupuwina kamoni tinuwasago.

4 ¹Taku abigabiga Bada kubiine da avi~gaburamakamakai. Ma tami, ainowi kirakiyemi da ikikava God ikwatumi da wawaya vovokaravimi na nakanani kava komakai. ²Mara nonowa kovopepeta, ere nuwapikami ma ere nuwanubami turaturami yavata kovi~nuwasago. Ami nuwaviina kubiine na maranai turaturami ina~bera beroi na ke

koni~matatonetonesi.^k ³Kanuma Vovokaravinai nuwanuba koviiya da kovi~sagomi na nuwanuwami kudubina nani vinuwasagona kovotani. ⁴Ma Keriso tupuwina sago kava na kamoni tamakamakai, ma God Kanumina na sago kava. Ma kudubita nota rewapana sago kava gwabitiyai da God ikwatuta na ini~biibiinita. ⁵Ma bade, ita Bada na sago kava, ita vitumaghana na sago kava ma ita babataito na sago kava. ⁶Ma God na sago kava, tuna wawaya kudubita ita Mamai. Tuna ita Bada, kudubita gwabitiyai emakamakai ma kamotiyai ebigabiga.

⁷Ma Keriso ina agabiibiyai puyo bogii ma bogiiyai irereghi tota sago sago duma kurita. ⁸Giruma katamana evonavona bo,

“Kana ghavighaviya ipanisi ma irutinisi da yavata ighae ku vovovaghina, ighae na ina wawaya ipuyosi.”^l

⁹Kovi~yana bubuna da igiruma bo, “Ighae.” Tuna sisiyina imatakira da kunona Keriso ioru ku dobu. ¹⁰Ioru na vaghina wawayina tisisiyei da muriyai ighae da ighe kirakai da bera kudubina dobuwai ma kunumai ikamowana yavui. ¹¹Ma tuna wawayina puyo irereghi vitumaghana damsi kurisi. Viya ivinesi da aposol, viya peroperoveta, viya Keriso varana biibiina ina~dimei, ma viya na vitumaghana damsi kii koyakoyagha ma i vibeyebeyena wawayisi. ¹²Nakanani irereghi da God ina wawaya ita~vovunaghisi da Keresiyana bigana ita~bigei ma Keriso tupuwina ina rewapana iti~rakati, ¹³ina~nenae da peyarita ita vitumaghana kamoni tinuwasago, ma God Natuna akovina taviiya. Ma notamagurita ina~terei na ina~berita da ita yawasa kudubina na Keriso maghimaghigina. ¹⁴Kunona ita nota nakanani ma pepeya ma karako na ita nota imagura. Wawaya viviberosi i vibeyebeyena nakanani ma tovava ma yanunu. Rorova ivi~beroberoweta ma sisiya vigayagaya itereterei da ita vitumaghana taviravirai. Tuna nakanani ma tovava ita~raravita ma yanunu ita~tapitapita da nake ma wike. Ma karako na notaragharagha tavoterei. ¹⁵Kegha da ere nuwaviinita vonavaghata tisisiyei da bera kudubina kamoni tagogo da ita yawasa na Keriso maghimaghigina, iyamna tuna na gayamina. ¹⁶Ma tota na tupuwina. Tupuwa kamoni na rerereghina. Gayamina ina vibadanai da nani rereghisi sago sago duma kii gawara nununai ivi~kabakabai da tupuwa sago. Maranai reregha sago sago duma i biga ina~beraberai na nuwaviina tepanai Keriso tupuwina kudubina ina~gogo ma ini~rewapana.^m

Yawasa vuna Keriso tepanai.

¹⁷Bada avanai na sisiya bagibagina ana~veremi. Iki kava ke vitumaghana damsi emakamakai na tami ke nakanani kona~makai,

^k 4:2 Kol 3:12-13   ^l 4:8 Psa 68:18   ^m 4:16 Kol 2:19

kovoterei. Ti i nota na kwebusi. ¹⁸Ma i nota na didibarisi. Ti na God ina yawasa makamakii nonowina ke ita~viia, iyamna ti na neghaneghasi ma tinapotapotasi. ¹⁹Ti na vinimaya gwabisiyai kegha. Ke ita~notanotai da bera biibiina bo berona. Ma aviyavisina ekitakitai ma ekirokirorowei na maninina tupuwa ina kayowana ina~bera kamowi.

²⁰Ma tami na ke nakanani. Aviyavisina wawaya ivi~beyebeyemi maranai Keriso akovina koviiya na keta bogiiyai. ²¹Yesu varana kovi~yanei ma tami kana kivikivina kubiine ina vonavaghata ivi~beyebeyemi. ²²Ivonemi da koni~paparana da ami yawasa wadubona kona~voterei. Rorova nani yawasina kamonai tupuwa ina kayowana na bera si dowadowasi ivivi~bademi da ami yawasa ivivi~beroi.ⁿ ²³Ma bade ivonemi da koti~vaghinei da God nuwanuwami ma ami nota iti~vuni. ²⁴Ma yawasa vuna koni~karei, tuna yawasina na God maghimaghigina ma ini~debei da tuna na yawasa vaghata, maninina ma vovokaravina.^o

²⁵Tuna kubiine sisiya vibero kegha. Tami sago sago duma vitumaghana turaturami kurisi kona~vivisisiya na vonavaghata kava kovi~sisiyei, iyamna kudubita na Keriso tupuwina kamonai.^p ²⁶Nuwanuwami ina~pughu na ke ami nuwapughu ina~berimi da berabero kona~berai. Ma ke ere nuwapughumi kona~makii kirakai da ravi ina~pika.^q ²⁷Ke nuwapughu ina~berimi da Devil taraboga kona~verei da ini~bademi. ²⁸Tami iyavo kava koyapiyapi na yapi kovoterei ma biga vaghata kovi~karei da makamakii biibiina kona~panani. Ma ku tepana kovokovoghina da wawaya moyamoyakisi koni~vitesi. ²⁹Ke wawaya kona~kawaberowesi. Sisiya biibiisi koveresi, wawaya kii ruva nununai kovi~sisiya kurisi da ini~vitesi. Ma iyavo kava ami sisiya ini~yanei na ina~kiiepepisi. ³⁰Ma ke kona~berai da God ina Kanuma Vovokaravina ini~nuwapoya, iyamna nani Kanumina gwabimiyai imatakira da God namada igimarimi da tami rapenai. Marana vaghata ina~nekiibau na tuna dobu vitana kamonai ina~votawemi. ³¹Kovi~paparana da viwenoweno, kayoghakighaki ma nuwapughu bera si kona~voterei. Vikawapata, viavabero, ma kiivibero bogii ma bogiiyai kovoterei. ³²Kegha da Keresiyana turaturami kurisi agami ebiibai ma nuwanuwami pikanai aviyavisina peyarina koberai. Ikikava God ami berabero Keriso tepanai inotatawei, nakanani turaturami i berabero konotatawei.^r

Yasegana kamonai tamakamakai.

5 ¹Tami na God natunatuna ma ina nuwaviina ghamana. Tuna kubiine God ina yawasa kovi~bonebonei. ²Ami yawasa na nuwaviina ini~badei. Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata kurita da

ⁿ 4:22 Kol 3:9   ^o 4:24 Gen 1:26; Kol 3:10   ^p 4:25 Zech 8:16   ^q 4:26 Psa 4:4

^r 4:32 Kol 3:13

ivere meyei kubiita na nakanani koni~nuwaviina. Keriso isuwara meyei na God ivi~nuwabiibiyei, tuna nakanani ma suwara ghabughabuna ita~gheghae kurina.^s

³Tami na God ina wawaya vovokaravimi, tuna kubiine ke ita~biibai da vipekana wapawapa bo nota dadabusi bo vomatamatigha sisiyisi bo berasi kamomiyai ina~makai. ⁴Ma bade vivarabero, sisiya dowadowasi bo tomowa da wavine tupuwisi vonaviiviyakesi na ke ita~biibai. Ma mara nonowa ami sisiya kamonai na God koni~kiikiwei. ⁵Vonavaghata koakova bubuni da iyavo kava vipekana wapawapa eberaberi bo nota dadabusi gwabisiyai bo evovomatamatigha na ke kovokovoghina da Yesu Keriso ma God i ku vikiivavona ku kamona ina~ru. Koakovi da aviyavisina komatamatigha kirakiyei na ti berasi nakanani ma ami god vivibero.

⁶Ke koni~vaghinei da wawaya ini~beroberowemi da nani berasi na ke berabero. Iyavo kava God ke ita~vovotekatekei ma nani berasi eberaberi na ina nuwapughu damina ina~viiya. ⁷Tuna kubiine wawaya kawakiikiisi ke yavata koni~kiikapu. ⁸Rorova na Bada koveyiyei da tami nubakutuvai komakamakai. Ma wekarakava na tami Bada ina wawaya da yasegana kamonai komakamakai. Tuna kubiine yasegana wawayisi ikikava emakamakai na nakanani kona~makai, ⁹iyamna yasegana kamonai na bera biibiisi, yawasa maninina ma vonavaghata. Ti berasi nakanani ma mura ghamana kota~yabayabai. ¹⁰Ma kovi~paparana da aviyavisina Bada ekayokayowei ma inuwabiibiyei na akovina kona~viiya. ¹¹Nubakutuva berasi iyamsi kegha na ke nani berasi ku kamosi kona~ru. Kegha da nani berasi ku deba kona~terei da yasegana nubakutuva ina rewapana ini~kovini. ¹²Ma ivinimayamaya kirakai da kawakiikiisi i bera gavugavusi debiyyai koti~sisiyei. ¹³Ma maranai bera kudubina ku yasegana kona~terekiibuwei na kona~kitai ma akovina kona~viiya da tuna avai, ¹⁴iyamna yasegana gwabimiyai ekarakarata na bera peyarina idebei da matatiyai takitakitai. Tuna kubiine tavonavona bo,

“Kenanunuwapim, kerumataka!

Rabobowai kevomiiri,

ma Keriso ku yasegana ina~terem.”

¹⁵Tuna kubiine kokitaruvimi da ikikava kona~makai. Komakai da tami wawaya nuwanuwagiurimi, ke kona~makai da wawaya neghaneghasi nakanani. ¹⁶Mikeda taraboga kona~panani na kovi~onaghi da Bada ina biga koberai, iyamna karako weni maranai na bera dowadowasi irakata.^t ¹⁷Tuna kubiine ke kona~bera wapawapa, kovi~paparana da Bada ina kayowana akovina kona~viiya da kona~berai.

^s 5:2 Exod 29:18; Psa 40:6   ^t 5:16 Kol 4:5

¹⁸Ke wain konuma kirakiiyei da konuma neghanegha da ami yawasa ini~beroi. Ma nuwanuwami kovotawei da Kanuma Vovokaravina ina~ruu da ami yawasa kudubina ini~badei. ¹⁹Koni~kiidaburana na kamomiyai agi ma vokavakavara tavorisi kona~ruwa. Mara nonowa nuwanuwami kamonai Bada kurina kotavotavora ma kovovokavakavara.^u ²⁰Bada Yesu Keriso avanai mara nonowa ita Mamai God tikiikiwei bera kudubina kubiine.

Tatavinemi.

²¹Turaturami kona~votekatekesi ma bade ina~votekatekemi, tuna ini~matakira da Keriso kovovopepetei.

²²Wivine, ikikava Bada kovovopepetei na bade nakanani kakawami kovopepetisi.^v ²³Keriso na Keresiyana ivi~yawasisi da ti na tupuwina. Ma ikikava Keriso ina rewapana emakamakai da Keresiyana igayamei, nakanani tomotomowa rewapana gwabisiyai da kakawasi ini~badesi.

²⁴Ikikava ekalesiya Keriso evovotekatekei, nakanani tami wivinemi na kakawami i kayowana kona~berai.

²⁵Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata da ivere meyei ekalesiya kubiita, nakanani tami tomotomowimi na ami nuwaviina kakawami kurisi ina~rakata.^w ²⁶Ivere meyei kubiita da ita berabero ikowatawei ma vonanai iterevimaninita da tota God ina wawaya vovokaravita. ²⁷Weni berana iberai da vitumaghana damta na nakanani ma kawana kadakadarina, kana gara na poipoi kirakiina, ke dadabuna bo vovokapikapirina. Ma nuwanuwana na yagharina, berona gwabinai kegha. ²⁸Maghimaghighina tomotomowimi kakawami kurisi kona~berai. Ikikava tomowa tuna mani tupuwina ekoyakoyagha bubuni, nakanani kawana ina~koyagha bubuni. Tomowa kawana nuwanuwana ina~viiya na tuna nakanani ma inuwaviina meyei. ²⁹Ke meyani wawaya sago tuna mani tupuwina ita~babarei, kegha da ikanikani ma ekoyakoyagha bubuni. Ma bade Keriso nakanani eberaberi, tota Keresiyana ekoyakoyaghita, ³⁰iyamna tota na tupuwina kamonai. ³¹Giruma katamana evonavona bo, “Weni kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina~kuyowesi ma kawana yavata ini~kiikapu da sago.”^x ³²Weni girumina katamanina kamonai na vonavaghata gavugavuna ivi~debei. Tuna na ivi~matakira da ikikava Keriso ma ekalesiya ini~kiikapu da sago kava. ³³Ma vaghina, weni sisiyina na tami yavata kami sisiya. Tomotomowa tatavinemi na sago sago duma ikikava koinuwaviina meyemi na nakanani kakawami nuwanuwasi kona~viiya. Ma bade wivine tatavinemi na kakawami kona~vokaravesi.

^u 5:19-20 Kol 3:16-17   ^v 5:22 Kol 3:18; 1Pit 3:1   ^w 5:25 Kol 3:19; 1Pit 3:7
^x 5:31 Gen 2:24

Mamai, maduwa ma natunatusi.

6 ¹Ededa, ami yawasa na Keriso rapenai, tuna kubiine ami mami mau ma maduwa mau kona~votekatekesi, iyamna tuna na yawasa maninina.^y ²God ina sisiya bagibagisi kamosiyai na sago ivona bo, “Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi,” ma tuna sisiyina na ere vibiibiinina, iyamna God vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Weni sisiyina bagibagina kona~votekatekei na ani~biibiinimi da ³ami yawasa dobuwai ina~guri ma kamonai bera peyarina na biibiina kavakava.”^z

⁴Mamai mau, ke kona~bera beroi natunatumi kurisi da nuwanuwasi ina~pughu. Kegha, Bada ina kayowanai kovi~beyebeyesi da ku keta maninina kona~teresi.^a

Sleiv wawayisi ma i babada.

⁵Sleiv wawayimi, ikikava Keriso kovovotekatekei, nakanani ere yabuyabumanimi ma ere vovokaravimi, nuwanuwami kudubinai ami babada dobuwai kovotekatekesi.^b ⁶Mara nonowa nakanani kona~beraberai, ke matasiyai kava kona~votekatekesi ma biga biibiina kona~beraberai da ini~gheghenimi. Ma bade mara nonowa nuwanuwami kudubinai God ina kayowana kona~beraberai, iyamna tami na Keriso ina sleiv wawayimi. ⁷Tami sleiv wawayimi, nuwabiibiyyai ami biga koberai, nakanani ma Bada kubiine kota~bigabiga ma ke wawayota kubiisi. ⁸Tuna kubiine konota bogai da Bada wawaya kudubina, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi yavata, i biga biibiisi kubiine ini~miiyesi.

⁹Tami babada, ami sleiv wawayisi kokoyagha bubunisi, ke kona~vonaviyabuyabumanisi. Konotai da tami ma ami sleiv wawayisi na ami Bada sago kava kunumai. Tuna na ke wawaya sago ku murina ina~miiri ma sago na kegha.^c

Terepapara ma imakona sawarisi God gwabinai taviiya.

¹⁰Aku sisiya turina na weni. Bada ina rewapana irakata kirakai da tuna gwabinai rewapana koviiya na komiirikikina. ¹¹God terepapara sawarisi iveremi na kudubina kokotei da maranai Devil ini~beroberowemi bo ina~ruyaghimi na kovokovoghina da kona~miiripotei, ¹²iyamna tota ghaviya kamonai ma ke wawayota yavata kata~vivighaviya ma momosika makiigavugavusi, ma nubakutuva ina kiikiivavo dobuwai, ma kanuma beroberosi bogii ma bogiiyai kiidamowai na peyarisi yavata tighaviya. ¹³Tuna kubiine wekarakava God ina terepapara sawarisi

^y 6:1 Kol 3:20   ^z 6:2-3 Exod 20:12; Deut 5:16   ^a 6:4 Kol 3:21   ^b 6:5-8 Kol 3:22-25

^c 6:9 Deut 10:17; Kol 3:25, 4:1

kudubina kokotei da maranai kami ghavighaviya ina~nekiibau kurimi na kovokovoghimi da kona~miiripotesi. Ma koni~ruwa da ku turina ma patana da kami gawarai kona~miirikikina.

¹⁴Weni nakanani komiirikikina. Mara nonowa na vonavaghata tepanai kona~makai. Tuna nakanani ma borikiide borimiyai kota~tinakikina. Ma ami yawasa kovi~maninini, tuna nakanani ma nuwakadami kana terepapara kota~kotei.^d ¹⁵Keriso varana biibiina tepanai komiiri da nuwanuba kona~viya, tuna nakanani ma kaemi kana terepapara kota~kotei.^e ¹⁶Ma mara nonowa kovi~tumaghana kirakai, tuna nakanani ma tupuwimi kana terepapara imamiyai kota~votani da maranai Seitan ina dosiyo karakaratisi ina~tonatonimi na kona~kiitawetawei. ¹⁷Ma ami nota ini~rewapana da God namada ivi~yawasimi ma tuna nakanani ma gayamimi kana terepapara kota~kotei. Ma ami imakona kubiine God vonana koviiya da tuna nakanani ma ami seri Kanuma Vovokaravina ita~veremi.^f

¹⁸Weni berasi peyarina kona~beraberi na ere nipowanimi. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa God kurina kovi~nowi da ini~vitemi. Tuna notanai matami ekita ma nipwana ke kona~voterei. God ina wawaya peyari kubiisi mara nonowa kona~niponipwana. ¹⁹Ma taku yavata kubiiku konipowana da God sisiya vaghata ina~vereku maranai ana~vivisisiya na ere tepatoraku Keriso varana biibiina ana~dimei ma nani kamonai nota gavugavusi ani~debei. ²⁰God ivineku ma ivonataweku da varana ata~dimei. Tuna varana kubiine ku gabura itereku. Ma konipowana kubiiku da ke ana~yabumana ma patana da ana~dima.

Vikiikiwa turina.

²¹Taikikas na varesita biibiina ma Bada ina bigabiga patupatutuna. Tuna sisiya peyarina ina~vonemi da konakovi da taku ikikava ma aviyavisina aberaberi.^g ²²Tuna kubiine avonavonatawei kurimi da konakovi da tokai ikikava kamakamakai ma bade ina~kiipepimi.

²³Varevaresiku, ainowi Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma nuwaviina ma vitumaghana ina~veremi. ²⁴Ma tami iyavo kava mara nonowa Bada Yesu Keriso nuwanuwana koviiviiya na kubiimi God kurina ainowi da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai.

^d 6:14 Isa 11:5, 59:17   ^e 6:15 Isa 52:7   ^f 6:17 Isa 59:17   ^g 6:21 Apos 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pol Ina Giruma Pilipai Damsi Kurisi (Philippians)

Vonaviakova

Pilipai kwanatuna na Masedoniya dobunai Yurop kamona ma aposol Pol ina mariyai ti na Rome dams i vibadana gaburina. Pol ina biga kupuna dams kamosiyai na Pilipai kwanatunai ivi~karei ma nani dobunai wawaya Keriso ivi~tumaghane ma vokavakavara ivi~karei, ma Pol ivoteresi inae. Muriyai ku gabura iterei ma nani kamona weni girumina igitumi Pilipai dams kurisi. Ina nuwapoya sago na vitumaghana dams viya ikawapatei ma kana viruwa na ivi~nuwapoya da Pilipai kamona vibeyebeyena vibero dams ivivi~beyebeyena Keresiyana kurisi. Ina nuwapoya ipeyari ma kegha da weni girumina ivi~debei da ivi~nuwabiibii kirakai ma nota rewapana gwabinai, iyamna ina vitumaghana Yesu Keriso kurina irakata kirakai da imiimiirikikina.

Pol igitumi Pilipai dams kurisi, iyamna i verena ivonatawei inekiibau kurina na ina kaywana da iti~kiikiiwesi. Ma weni girumina kamona taraboga ipanani da ikiiepepisi da tuna ina nuwapoya ma bade ti i nuwapoya ke ina~berisi da i nota ina~peku. Ma bade ivi~nowi kurisi da ina~tereoruwe meyesi da Yesu Keriso nakanani ma ke ina~kayotata da nota meyena ini~badesi. Muriyai ivonavinotisi da Keriso ivi~tumaghane kubiine na God yawasa makamakii nonowina ipuyosi, ma ina agabiibai irakata da nevana kava iveresi. Ma igitumi da ke Moses ina vonaviyoyovana ita~nunuri da yawasa ita~panani. Ma ivona da iyavo kava Keriso yavata ivi~nuwasago na God nuwabiibai ma nuwanuba ina~veresi.

Nota ghamana Pol ina giruma kamona na ikikava Keresiyana i yawasa ma i vitumaghana kamona na ini~nuwabiibai, ini~tepatora, ini~nuwasago, ma ina~miirikikina. Ma bade ivi~debei da Pol ina nuwaviina irakata kirakai Keresiyana dams Pilipai kamona kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.
 Sapta 1:12-26 Ikikava Pol imakamakai.
 Sapta 1:27 da ku 2:18 Yawasa Keriso tepanai.
 Sapta 2:19-30 Timoti ma Eparatorodaitas ina~vonatawesi.
 Sapta 3:1 da ku 4:9 Vonaverena da ina~kitaruvisi.
 Sapta 4:10-20 Pol turaturana Pilipai kamoni.
 Sapta 4:21-23 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol ma Timoti akii viruwa na Yesu Keriso^a ina bigabiga.^b
 God ina wawaya Pilipai kamoni, tami na Yesu Keriso yavata
 koinuwasago ma kami koyakoyagha ma kami vinoraveraveyana yavata
 na kurimi kagirugiruma.

²Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma
 nuwanuba ina~veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³Mara nonowa aku God aikiikiwei maranai anotanotimi. ⁴Ma peyarimi
 kubiimi aniponipowana na mara nonowa nuwabiibiyai aniponipowana,
⁵iyamna nani maranai Keriso varana biibiina kovivi~yanei da ku karako,
 koiviteku da varana biibiina kubiine tabigabiga patapata. ⁶Ma akovi da God,
 tuna ina biga biibiina gwabimiyai ivi~karei na nakanani ina~nenae da Yesu
 Keriso ina~vovira na nani bigana turina. ⁷Aku nota maninina da nakanani
 anotanotimi, iyamna tami na nuwanuwaku. Gabura kamoni bo vovotaweku ma
 kegha da Keriso varana biibiina kana papara avowavowai ma ina vonavaghata
 aidebei. Nani kamoni na kudubita God ina agabiibai damina taviiviyai. ⁸God
 iakovi da vonavaghata avonavonemi da nuwanuwaku kudubina ainuwapoyemi.
 Ma nani notana na Yesu Keriso ina nuwaviina kamoni aviiviyai.

⁹Ma aku nipowana na weni. Ami nuwaviina ina~rakata da ina~rakata
 kirakai, ma ku tepana akova vaghata ma nota maninina gwabimiyai ina~makai.
¹⁰Tuna kubiine tami kovokovoghimi da keta biibiina kava kona~vinei da
 maranai Keriso ina~vovira na tami maninimi ma nuwanuwami yagharina.
¹¹Aniponipowana da ami yawasa kudubina kamoni na bera biibiisi kava
 kona~beraberai, ini~matakira da tami Yesu Keriso ina wawaya maninimi. Weni
 nakanani kona~beraberai na wawaya ina~kitimi da i vokavakavara ina~rakata
 da God kana kadara ini~rakati.

Yawasa Keriso tepanai.

¹²Varevaresiku, akayokayowei da konakovi da aviyavisina itupuwa
 kuriku na ivi~viteta da Keriso varana biibiina nakeda ina~rakata

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona
 bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b 1:1 Apos 16:12

kamokamowa, ¹³iyamna kiivavo ina numa kana potapota damsi ma wawaya kudubisi weni dobunai iakovi da Keriso varana biibiina adimadime i kubiine na ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni.^c

¹⁴Ma gabura kamoni amakamakai na Keresiyana varevaresita i vitumaghana irakata Bada kurina ma i nota ivi~rewapana da ere tepatorasi God vonana edimadime i.

¹⁵Vona bubuna da wawaya viya na enuwanuwakapiyeku ma ekayokayowei da kii vava ina~rakata, tuna kubiine Keriso varana edimadime i. Ma wawaya viya na nota manininai edimadima. ¹⁶Ti na i nuwaviina kuriku irakata da edimadima, iyamna iakovi da God weni dobunai itereku da Keriso varana biibiina ati~tarapaparanei. ¹⁷Nani nuwakapi wawayisi na ke nuwanuwasi kudubina i Keriso ita~dimadime i ma ti mani kii vava kubiine. Enotanotai da taku gabura kamoni na ina~berai da kaku nuwapoya ini~rakati.

¹⁸Ma ke sago avai, nota gavugavusiyai bo nota yagharisiyai edimadima. Keta ipeyari ma bera ghamanakina da Keriso varana biibiina edimadime i. Tuna kubiine ainuwabiibiye i ma mara nonowa ani~nuwabiibai, ¹⁹iyamna akovi da ami nipowana ma Yesu Keriso Kanumina ini~viteku da aviyavisina itupuwa kuriku na damoni yawasa ana~panani. ²⁰Aku kayowana ghamana ma aku nota rewapanina da ke meyani ana~bera bero i da aninimaya. Ma ani~tepatora kamowa da aku yawasa kamoni, karako ma mara nonowa ana~bera bubuni da Keriso kana vava ani~rakati. Namanaki wawaya ini~raboboku bo yawayawaku. ²¹Taku kuriku yawayawaku ana~makamakai na ibiibai, iyamna aku yawasa na Keriso kubiine. Ma ata~rabobo na ita~biibii kirakai. ²²Ma ke atakovi da meni ketana ana~viya, iyamna yawayawaku ana~makamakai na biga ku tepana ana~berai. ²³Taku na keta ruwa inotaragharaghiku. Aku kayowana ghamana da weni yawasina dobuwai ata~kuyowei da Keriso yavata kata~makai, tuna na bera biibii kirakiina. ²⁴Ma tami kubiimi na ita~biibai da yawayawaku ata~makai. ²⁵Tuna kubiine, akova bubuni da ana~makai. Yavata tamakamakai na ani~vitemi da Keresiyana yawasina kamoni kona~nae kirakai. Ma bade ami vitumaghana nuwabiibiina damina kona~vii bubuni. ²⁶Ma maranai ana~vovirame kurimi na ami vigheghena Yesu Keriso kurina ina~rakata da ami nuwabiibai ina~kamtepoi.

²⁷Ana~numataya kurimi bo kegha na koberai da Keriso varana biibiina yavata koni~kovokovoghana. Nakanani kona~berai na sisiyimi ani~yanei ma anakovi da kudubimi komiiriirikikina, koinuwasago ma nota sago kava gwabimiyai da vitumaghana ma Keriso varana biibiina kubiine koipaparana kirakai. ²⁸Kami ghavighaviya ke

---

^c 1:13 Apos 28:30

kona~yabumanesi, maghitepami etora. Tuna ini~matakira kurisi da God ina~kiipupunatawesi ma tami na yawasa ina~veremi. ²⁹God ina kayowanai ina agabiibai iveremi da Keriso koitumaghanei ma bade kubiine kovovokwarakwara.

³⁰Rorova kokitiku da wawaya ivivi~tupaketowaneku. Ma karako sisiyiku koiyanei da taku patana da avovokwarakwara. Ma wekarakava na tami bade nakanani damina koviiviya.^d

Ikikava Keriso itereoruwe meyei na nakanani taberai.

2 ¹Keriso yavata koinuwasago na rewapana kopanapanani, bo? Keriso ina nuwaviina damina koviiviya na nuwanuba kopanapanani, bo? Kanuma Vovokaravina yavata koisagomi, bo? Nuwapika ma vikamyuyua gwabimiyai, bo? ²Mikeda tami nakanani na nota sago kava koviiya, kovi~nuwaviinavirana. Kobiga patapata ma koberai da nuwanuwami na sago. Weni nakanani kona~berai na ani~nuwabiibii kirakai. ³Aviyavisina kona~beraberai na ke meyani kayotata notana bo nota meyena ini~bademi. Ma mara nonowa kovokuwaya meyemi ma konotai da turaturami na ighekuyowemi. ⁴Ma tami sago sago duma na ke tami mani ami kayowana kava ma wawaya i kayowana yavata kona~kitakitai. ⁵Ma Yesu Keriso ikikava inotanotai, nakanani kota~notai.

⁶ Tuna ma God na sago.

Ma kegha da aviyavisina rapenai na ke ita~vokikini.

⁷ Itereoruwe meyei da ivi~wawayota ma iberai da tuna moyaka.

⁸ Ivi~wawaya tota nakanani ma ivokuwaya meyei ma ina Mamai ivotekatekei da korosiyai irabobo.

⁹ Tuna kubiine na God iterepai da ighe kirakai ma iberai da kana vava irakata kirakai da wawaya kudubisi kii vava ighekuyowei.

¹⁰ Ma iberai da kunumai, dobuwai ma dobu gaburinai wawaya kudubisi Yesu avanai ini~tuwaporeruruwana.

¹¹ Ma wawaya kudubisi debiiyai ini~mamatara da Yesu Keriso na Bada da Mamai God kana kadara ina~rakata.^e

Tota nakanani ma gwamegwame.

¹²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Rorova taku gwabimiyai na mara nonowa kovovotekatekeku. Ma karako na taku ke gwabimiyai, tuna

^d 1:30 Apos 16:19-40   ^e 2:10-11 Isa 45:23

kubiine Keriso notanai kovotekateka kamowa. Ma ami yawasa kamonai na ere yabuyabumanimi ma ere kirokiromi koni~paparana kirakai da God kona~votekatekei na koni~matakira da namada ivi~yawasimi, ¹³iyamna God gwabimiyai idagudagu. Nota evereveremi da ina kayowana na kona~votekatekei ma rewapana evereveremi da ina kayowana kona~beraberai.

¹⁴Bera kudubina kona~beraberai na ke koni~ruwa ma ke kona~vonavikoni. ¹⁵Koberai da tami na wawaya maninimi ma ke sago berona gwabimiyai da tami God natunatuna biibiimi. Weni kimtina dobuwai ti na beroberosi, didibara wawayisi ma kamosiyai komakamakai da nakanani ma gwamegwame didibara ita~karakarata.^f ¹⁶Yawasa makamakii nonowina sisiyina kovotanakikini da koni~debei kurisi. Weni nakanani kona~beraberai na Keriso ina vovira maranai na ana~kawabiibiyemi, iyamna ami bera ini~matakira da ke ata~veru wapawapa ma ke aku biga ati~rekwei.

¹⁷Ami vitumaghana na nakanani ma suwara kapukapunina God kurina. Ma aku yawasa na nakanani ma wain suwarina ami ku suwara tepana ata~tepoi. Weni miibiina iyamna vaghata na weni, aku biga kamomiyai aberai da kovi~tumaghana, tuna kubiine mikedda ina~kiiyunuku da taraku ina~sororo. Ke atakovi da ini~raboboku bo keggha, ma namanaki, ainuwabiibiyemi, ¹⁸ma tami yavata nakanani kovi~nuwabiibiyeku.

Timoti ma Epaporodaitas.

¹⁹Aku kayowana da Bada Yesu ini~vaghinei na wekarakava Timoti ana~vonatawei kurimi. Ina~vovirame na ini~akoviku da tami ikikava na tuna ina~kiiepepiku. ²⁰Gwabikuwai ke sago iyai Timoti nakanani. Tuna mara nonowa inuwapoyemi ma enotanotimi, taku nakanani. ²¹Ma wawaya peyarisi ti mani i kayowana enotanotai, ke Yesu Keriso ina kayowana ita~notanotai. ²²Ma Timoti na ke nakanani, namada ivi~debe meyei kurita da tuna wawaya maninina, iyamna akii viruwa Keriso varana biibiina kubiine kabigabiga patapata, nakanani ma tomowa ina mamai yavata ita~bigabiga. ²³Tuna kubiine anotanotai da Timoti ana~vonatawei kurimi. Kunona anakova bubuni da aviyavisina ina~tupuwa kuriku ma muriyai ana~vonatawei. ²⁴Aku nota ivi~rewapana kirakai da vivaghina Bada gwabinai ana~viiya ma ke mara gurina na taku bade ana~numataya kurimi.

²⁵Nota biibiina aviiya da Epaporodaitas ata~vonatawei ita~vovira kurimi. Tuna na Keresiyana varesita ma tuna yavata kabigabiga patapata da Keriso varana biibiina kana ghavighaviya kavi~kawapatesi.

^f 2:15 Deut 32:5

Tuna wawayina iyonayona kubiimi, kovonatawei kuriku da ikoyagha bubuniku. ²⁶Ma ivi~nuwapoya da sisiyina kovi~yanei da igubaga kirakai na kovi~nuwapoyei. Ina kayowana ghamana da peyarimi ita~kitimi ma kotakovi da tuna vaghina. ²⁷Vona bubuna, igubaga kirakai da gisina kava ita~rabobo. Ma kegha da God ivi~kamyuyuwei, ma ke tuna kava ma taku bade nakanani, iyamna ita~rabobo na ati~nuwapoya kirakai. ²⁸Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ana~vonatawei da maranai ina~nekiibau kurimi na koni~nuwabiibai, ma taku bade nuwanuba gisina ana~viya. ²⁹Nuwabiibiyai ma Bada avanai kovi~kiikiwei. Wawayi Epparodaitas nakanani na mara nonowa koti~gheghenisi, ³⁰iyamna Keriso ina biga kubiine na gisina kava ita~rabobo. Tami ke kovokovoghina da koti~viteku, tuna kubiine ivere meyei da ivi~viteku.

**Keriso titumaghanei kubiine God ina~vona
da tota ina wawayi maninita.**

3 ¹Ma vaghina, varevaresiku, Bada kubiine kovi~nuwabiibai. Rorova agiruma da aviyavisina avi~sisiyei kurimi na ininiku ke ita~babara da nani sisiyisi ana~kiitana meyei da tuna ini~tarapapanemi. ²Tomotomowa viviberosi kokitaruvisi, ti na kukou. Biga berona eberaberi, ma wawayi ininisi itarabediya, evonavonesi da kwimata bekasi ita~tuviviratawei da yawasa makamakii nonowina ita~panani. ³Ma tota na ke nani tomotomowisi nakanani, tuvivira ina matakira vaghata gwabitiyai na weni. God Kanumina ina rewapanai tavovokavakavara, Yesu Keriso yavata tinuwasago da kana kadara tirakati, ma takovi da ke dobu ma tupuwa berasi tepanai kata~makakai. ⁴Anota meyeku da ruvaruvana da nani berasi tepanai ata~makai. Meni wawayina dobu ma tupuwa berasi itumaghanei ma inota meyei da nani berasi kubiine ighe kirakai na wawayina kurina ata~vona bo, “Taku aghekuyowem.” ⁵Atupuwa ma mara kana vi~8 na kwimata bekaku ituviviratawei. Taku na Israel wawayi, ma kaku dam na Benjamin. Taku na Hibru vaghata, ke tara viravirana. Taku Perisi, ikikava Perisi damsi Moses ina vonaviyoyovana enununura bogai na taku bade nakanani. ⁶Aku kayowana ghamanakina da God ati~nuwabiibiini, tuna kubiine vitumaghana damsi avivi~tupaketowanesi. Moses ina vonaviyoyovana kudubina akivina bubuni, abera tovonni da aku yawasa na maninina kavakava God ku matana. ⁷Rorova nani berasi kudubina anotai da iyamsi irakata ma karako Keriso akovina aviiya na anotanotai da nani berasi na iyamsi kegha. ⁸Vonavaghata, aku Bada Yesu Keriso akovina na iyamna irakata da bera kudubina ighekuyowei. Tuna wawayina kubiine aku yawasa ma aku bera peyarina aruvoterei. Anotai

§ 3:5 Apos 23:6, 26:5; Rom 11:1   h 3:6 Apos 8:3, 22:4, 26:9-11

da kudubina na mugu, iyamna aku kayowana da Keriso ata~viiya
 9ma yavata kati~nuwasago. Karako na ke aku bera biibiisi tepanai
 ata~makamakai ma ke Moses ina vonaviyoyovana ata~nunura tovonu
 da God ina~kayoweku ma ita~vona da taku ina wawaya maniniku.
 Keriso aitumaghanei, tuna kubiine God evonavona da taku ina wawaya
 maniniku. Itere da ita vitumaghana kubiine na ina~kayoweta.
 10Akayokayowei da Keriso anakova bubuni, ma ina rewapanana damina
 ana~viiya, tuna rewapaninai da rabobowai ivomiiri. Ma akayokayowei
 da ikikava ivi~kamaghiyei, nakanani ani~kamaghiyei. Ma ikikava
 irabobo, nakanani ana~rabobo. 11Peyarina ana~berai ma anotanotai da
 mara sago rabobowai ana~vomiiri.

Taverau bubuna da ku damona.

12Ke ata~vonavona da bera peyarina avi~kovini bo ata~vonavona
 da taku maniniku. Ma aipaparana da aviyavisina peyarina Keriso
 ekayokayowei da ana~berai na ani~kovini, iyamna iviiniku da aku
 yawasa na rapenai. 13Varevaresiku, ke ata~notanota meyeku da bera
 peyarina ata~bera yavui. Ma nota sago kava gwabikuwai na weni.
 Bera kudubina itupuwa kuriku na ku muriku atere. Ma aipaparana da
 aviyavisina maghinokuwai emakamakai na tuna ana~viiya. 14Tuna
 kubiine ana~verau kirakai da ku turina da miya biibiina ana~viiya. Nani
 miyiina na Yesu Keriso avanai God ikwatuku da ku kunuma ana~ghae.

15Ma peyarita kanuma ina ku nevaneva nota magura gwabitiyai
 iterei na nakanani kata~notai. Ma tami iyavo kava ami nota bogiyai na
 karakava God vonavaghata ini~debei kurimi. 16Vonavaghata namada
 taviini na tavokikini ma taverau.

17Varevaresiku, aku yawasa kovi~bonebonei. Ma bade, iyavo
 kava namada ibonebonekai na i matakira kokitai ma kokivina
 bubuni,ⁱ 18iyamna, mara ipeyari avonemi ma wekarakava ere
 matadogaku avonavona meyemi, wawaya ipeyari i yawasa kamonai
 ivi~debei da Keriso ina korosi ikawapatei. 19Mara damonai na God
 ina~kiipupunatawesi, iyamna tupuwa ina kayowana itumaghanei da
 tuna na i god. I bera beroberosi ita~vivinimaye na ekayokayotatei ma
 weni dobuna yawasina kava enotanotai. 20Ma tota, ita dobu vaghata na
 kunuma. Tuna kubiine, nimonimoriyai tikoyakoyagha da kata Viviyawa
 Bada Yesu Keriso, kunumai ina~pisi, 21da ina rewapanai tupuwita
 mitamitasi ma raborabobosi na ina~ruvovirei da tuna tupuwina
 nakanani, rewapanina ma makamakii nonowina. Nani rewapanina
 irakata da bera peyarina dobuwai ma kunumai eteretereoruwei da ina
 vikiivavona gaburinai ina~makai.

ⁱ 3:17 1Kor 4:16, 11:1

Pol ivonesi da ikikava ita~makai.

4 ¹Varevaesiku, tami nuwanuwaku. Ma mara nonowa akayokayowei da ata~kitimi. Aku nuwabiibai ma aku miiya kunumai na tami tepamiyai. Turaturaku biibiimi, tuna kubiine akayokayowei da Bada kovotana bubuni ma komiirikikina.

²Ma aku wivine Iyodiya ma Sintike ainowi kurimi da vikawapata kovoterei ma Bada avanai kovi~nuwasago. ³Ma bade aku tomowa^j biibiim, yavata tabiga patapata, tam kurim ainowi da ita wivine ruwa kevi~vitesi da ini~nuwasago, iyamna gwabikuwai ti ma Kerement ma aku wawaya viya na yavata kabigabiga patapata Keriso varana biibiina kubiine. Ma ti damsi kii vava namada God igirumi Yawasa Bukana kamonai.

⁴Kovi~nuwabiibai mara nonowa Bada kubiine. Ana~vona meyei, kovi~nuwabiibai!

⁵Ma ami bera peyarina ere nuwanubami koberai da wawaya peyarisi ina~kitimi ma inakovi da tami ikikava wawayimi, iyamna gisina kava Bada ina~nekiibau. ⁶Ke sago aviyavisina koni~nuwapoyei. Bera peyarina kubiine na konipowana, kovi~nowi ma kovi~kiikiwi ma ami kayowana kudubina God kurina kona~terei. ⁷Ma God ina nuwanuba nuwanuwami ma ami nota ini~tarapaparanei Yesu Keriso kubiine. Nani nuwanubana na notakavakavana.

⁸Vaghina, varevaesiku ma novunovuku, aviyavisina biibiina ma aviyavisina wawaya ighegheni, tuna kava mara nonowa kona~notanotai. Keta vaghata, bera biibiisi ma nota maninisi, ma bade aviyavisina nuwaviiviinina da takawakawabiibiyei na ti berasi kava konota bogai. ⁹Aku bera ma aku yawasa peyarina da kokitai ma aku sisiya peyarina da kovi~yanei ma akova koviiya na kudubina kovi~bonebonei. Ma God, tuna nuwanuba everevereta na gwabimiyai ina~makai.

I verena kubiine Pol ivi~kiikiwesi.

¹⁰Bada avanai ainuwabiibai da ami verena kovonatawei kuriku. Amakai kirakai ma karako da konotiku. Akovi da mara nonowa koinuwapoyeku ma ke sago taraboga ita~makamakai da ami nuwaviina koti~debei kuriku. ¹¹Ke ata~ne peku kubiine na weni nakanani ata~vivisiya, iyamna namada akova aviiya da ibero bo ibiibai ma taku vaghina da nuwabiibiyai amakamakai. ¹²Mara viya aku kayowana ke gwabikuwai ma mara viya aku kayowana peyarina na gwabikuwai. Akova aviiya da namanaki gomara bo mura, vitonara ekarakariku bo akamkam dodo ma kegha da taku vaghina. Mara biibiina bo mara

---

j 4:3 Tomowa kana vava Sisigas.

berona ma ke sago avai. ¹³Keriso ina rewapana ivereku da bera kudubina ana~bera bubuni.

¹⁴Ma ibiibii kirakai da aku nuwapoya kamoni na kovi~viteku. ¹⁵Ma bade tami Pilipai wawayimi Keriso Varana Biibiina kovi~yanei da kovi~tumaghanei na verena kovi~karei. Tuna kubiine Masedoniya dobuna akiibutawei anae na koakovi da Keresiyana kudubisi kamosiyai na tami kava ami verena kovonatawei kuriku.^k ¹⁶Ma ku tepana, Tesalonika kwanatuna kamoni abigabiga ma ami verena mara nonowa kovonavonatawei da aku nuwapoya kovi~kovini.^l ¹⁷Ma ke verena viinina ata~nota kirakiiyei, aku nota ghamana da kanuma ina ku nevaneva na ami miiya ina~rakata. ¹⁸Eaporodaitas inekiibau da ami verena kovonatawei kuriku na ivereku da wekarakava na aku mura irakata kirakai. Ami verena na nakanani ma suwara ghabughabuna God kurina, tuna suwarina ivi~vaghinei ma inuwabiibiyeyi.^m ¹⁹Ma aku God na mumurina ma aviyavisina kona~kayokayoyei na ina~veremi Yesu Keriso avanai. ²⁰Ma ita Mamai God tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina~rakata. Amen.

Vikiikiwa Damona.

²¹Iyavo kava gwabimiwai Yesu Keriso itumaghanei na kudubisi kovonesi da avi~kiikiiwesi. Ma Keresiyana varevaresita gwabikuwai ikiikiiwemi. ²²Ma bade vitumaghana damsii Kiivavo Sisa ina numa kamoni ebigabiga ma Keresiyana kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.

²³Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamoni ina~makai. Amen.

---

^k 4:15-16 2Kor 11:9   ^l 4:16 Apos 17:1   ^m 4:18 Exod 29:18

Pol Ina Giruma

Kolosei

Damsi Kurisi

(Colossians)

Vonaviakova

Kolosei kwanatuna na Eisiya Maina kamoni ma kwanatu sago ke ita~rabaraba, tuna na Epesas. Pol ke ita~nae ku Kolosei ma Epesas kamoni ina bigabiga ivonatawesi inae da Kolosei kamoni idima. Tuna kubiine inotanotai da vitumaghana damsi Kolosei kamoni na ina rewapana gaburinai ma weni girumina igiruma kurisi. Pol sisiya ivi~yanei da vibeyebeyena vibero wawayisi Kolosei kamoni ivomiiri da vitumaghana damsi ivonavonesi da iyavo kava God akovina ma yawasa makamakii nonowina ina~vii yavui na kanukanuma i babada ma i kiikiivavo kurisi ita~vokavakavara. Ma ivonavonesi da ku tepana kiki berasi viya nakanani ma tuvivirataweyana na ita~nunuri ma bade sisiya bagibagisi ivereveresi da aviyavisina ke ita~kani ma ikikava ita~makai.

Pol weni berasi varana ivi~yanei na igiruma da iyavo kava vibeyebeyena vibero wawayisi ikivikivini na iyeghisi ma Keresiyana ketana vaghata ivi~sisiyei da ita~tereimaninisi. Nota ghamana ina giruma kamoni na Yesu Keriso kovokovoghina da ini~yawasita ma ke sago aviyavisina ku tepana taberai da yawasa tapanani. Ma vibeyebeyena vibero wawayisi vitumaghana ma bera bogii ma bogiiyai isisiyei na wawayi inuwatinisi da i vitumaghana Yesu Keriso kurina na nuwatuwai ina~momowa. Pol igiruma da Keriso tepanai God dobu iyamoni, ma bade Keriso tepanai aviyavisina peyarina dobuwai God ikawakiikiyei na ina~tinariyariyesi da ini~rapena meyesi. Keta sago kava da wawayi dobuwai yawasa ina~panani, tuna na Keriso yavata ini~nuwasago. Muriyai iyavo kava Keriso yavata inuwasago na Pol ibeyebeyesi da vitumaghana yawasina vaghata kamoni na ikikava ita~makai.

Weni girumina kamoni takitai da Pol tomowa kana vava Taikikas ivi~yonei da ina giruma pepana ikavaraneyei Kolosei damsi kurisi. Ma tomowa sago

ivi~kaeturanei na Onesimas. Ma tuna wawayina kubiine Pol igiruma ina bada Pirimon kurina. Nani girumina kana vava *Pirimon*.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 2:19 Keriso ina yawasa ma ina biga.

Sapta 2:20 da ku 4:6 Yawasa vuna Keriso tepanai.

Sapta 4:7-18 Vikiikiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, varesita Timoti yavata kagirugiruma. God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso^a ina aposol.

²Tami iyavo kava Kolosei kamonai Keriso yavata koinuwasago ma koipatutu da wawayava vovokaravimi na ita Mamai God kurina ainowi da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³Maranai kaniponipowana, kamonai na mara nonowa God kaiikiikiwei kubiimi, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. ⁴Kaiikiikiwei, iyamna kavi~yanei da ami vitumaghana irakata Yesu Keriso kurina ma bade ami nuwaviina irakata God ina wawayava kurisi. ⁵Koitumaghana ma koinuwaviina, iyamna nota rewapana gwabimiyai da aviyavisina biibiina kunumai God ivovunagha kubiimi na mara sago kona~viiya. Varana biibiina ina vonavaghata namada kovi~yanei na tuna nani nota rewapanina iveremi. ⁶Tuna God ina agabiibai akovina ivi~debei kurimi ma patana da varana kamomiyai erakarakata ma amena etereterei. Ma ikikava itupuwa kurimi na nakanani dobu ku kudubina kamonai etuputupuwa. ⁷Epapiras kavonatawei da kubiikai Keriso varana biibiina ivi~debei kurimi. Tuna na Keriso ina bigabiga maninina ma patupatutuna, yavata kabiga patapata ma kavi~nuwaviinavirana.^b ⁸Ma tuna ivonekai da ikikava Kanuma Vovokaravina iberimi da God ina wawayava yavata koinuwaviinavirana.

⁹Tuna kubiine sisiyimi kavi~yanei na nipowana kavi~karei da mara nonowa kubiimi kaniponipowana. Ma God kurina kainowi da kanuma ina ku nevaneva nuwagiura ma akova kudubina ina~veremi da ina kayowana konakova bubuni ma kona~votekatekei. ¹⁰Nakanani kaniponipowana da Bada ina kayowanai kona~makai ma aviyavisina kudubina kona~beraberai na ini~nuwabiibiyei. Bera biibiisi mara nonowa kona~beraberai na tami nakanani ma kii biibiina, iuwa da amena peyarina. Ma bade kainowi da God akovina gwabimiyai ina~rakata. ¹¹Ma ina rewapana kadakadarina ini~damani kurimi da

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b 1:7 Kol 4:12; Prm 23

ami nota ini~rewapana ma ami nuwapoya kamona na ere nuwanubami kona~miirikikina. ¹²Ma nuwabiibiyai ita Mamai mara nonowa koni~kiikiwei. Ivi~vaghinei da tami na ina wawaya vovokaravisi kamosiya ma aviyavisina ina~veresi na tami bade kami reregha ina~veremi, marana na ku vikiivavona yaseganina tarui. ¹³Nubakutuva ina rewapana kamona ivi~yawasita ma irutinita da nubakutuva takiibutawei. Ma Natuna, tuna nuwanuwana, ina vikiivavona ku kamona itereta. ¹⁴God iberai da Natuna tepana i gimarataweta, ma ita berabero kudubina inotatawei.^c

Keriso ma ina biga.

¹⁵Keriso na God maghimaghghina. Ke kovokovoghina da God takitai ma kegha da wawaya Keriso ikitai ma tuna ivi~debei kurita da God na ikikava. Keriso na iyarokona ma bera kudubina ibadei, iyamna tuna namada imakamakai ma muriyai da God bera kudubina iyamoni. ¹⁶Ma aviyavisina kudubina kunumai ma dobuwai iyamoyamoni na Keriso tepana iyamoni. Aviyavisina takitakitai ma ke kata~kitakitai ma nani kamona na kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na kudubina iyamonisi da Keriso rapenai. ¹⁷Tuna namada imakamakai ma muriyai da bera kudubina itupuwa. Ma ina rewapanai da aviyavisina kudubina patana da yawayawana emakamakai ma ke ita~wapawapa. ¹⁸Ma Keriso na gayamina ma ekalesiya na tupuwina. Ma tuna na iyarokona, ivi~nao da rabobowai ivomiiri na keta ivotawei da tota bade rabobowai tavomiiri. Tuna kubiine Keriso ighe kirakai da bera kudubina ighekuyowei.^d

¹⁹God tuna mani ina kayowanai ina rewapana ma ina bera kudubina ivi~damani Natuna kurina da ivi~ruwa na sago. ²⁰Ma God Natuna tepana na bera kudubina dobuwai ma kunumai iviini ivovira kurina, iyamna God yavata tavivi~makiiberowana ma Natuna korosiyai irabobo da tarana keta ivotawei da ere nuwanubata God yavata tamakai bubuna.^e

²¹Rorova na ami bera ma ami nota beroberosi kubiine God yavata kovi~ghavighaviyana na kovi~bogebolemi. ²²Ma wekarakava na God iviinimi da kovi~sagomi da tami na turaturana, iyamna Natuna ivi~wawayota ma irabobo na iberimi da God ku matana tami vovokaravimi, maninimi ma berabero gwabimiyai kegha. ²³Ma kokitaruvimi da ami vitumaghana kovokikini da bagibagina. Keriso varana biibiina kovi~yanei na tuna tepana komiirikikina ma ke kona~voterei da sisiya vibero koni~tumaghanei. Weni varana biibiina na wawaya idima da dobu kudubina ivi~yanei. Ma God ivineku da tuna varana kubiine abigabiga.

^c 1:14 Epe 1:7   ^d 1:18 Epe 1:22-23   ^e 1:20 Epe 2:16

Pol ina biga Keresiyana kamosiyai.

²⁴Ma wekarakava na ainuwabiibai da tami kubiimi gabura kamona avovokwarakwara. God ivineku da ikikava Keriso ivi~kamaghiyei nakanani aku biga kamona ati~kamaghiyei da biga ati~kovini vitumaghana damsi kubiisi, ti na Keriso tupuwina. ²⁵Ivineku da Keresiyana kubiimi abigabiga, aku biga ivereku da vonana kudubina ana~dimei tami kupuna dami kurimi. ²⁶Rorova na God vonana kamona nota gavugavusi imakamakai da namadani kava, kimta ma kimta ke itakovi. Ma karako nani notasi na ina wawaya vovokaravita kurita ivi~debei. ²⁷Ivi~akovita da ke tokai Jiu damkai kava ma kupuna dami yavata ini~biibiinita da kanuma ina ku nevaneva na mura ghamana ma kadakadarina ina~vereta. Ma nota gavugavuna na weni, Keriso na kamomiyai irunuma, tuna kubiine koakova bubuni da kana kadara ku kamona kona~rui. ²⁸Tuna kubiine na Keriso kadimadime wawaya kudubisi kurisi. Nuwagiura na God gwabinai kaviiviyi na tuna tepanai wawaya katereterevimaninisi ma kaibeyebeyesi, iyamna kakayokayowei da Keriso tepanai nota magura ina~viiya, ma kana~rutinisi da God kurina. ²⁹Tuna kubiine Keriso tepanai aipaparana da weni bigana ani~kovini. Ma ina rewapana ghamana everevereku da aku yawasa kamona ebigabiga.

2 ¹Aku kayowana da tami ma wawaya Laodisiya kwanatuna kamona ma iyavo kava iakoviku ma ke meyani maghighiku ita~kitai na peyarmi ati~akovimi da ikikava kubiimi ainuwapoya ma aipaparana kirakai. ²Nakanani aberabera da peyarmi ana~kiiepepimi da ami nuwaviina koni~sagoi. Ma ami akova ina~rakata kamowa, tuna nakanani ma kanumimi ina mura. God ina nota gavugavuna na Keriso, ma konakova bubuni na notaragharagha gwabimiyai kegha. ³Keriso gwabinai na akova kudubina ma nuwagiura emakamakai, tuna nakanani ma mura gavugavuna.

⁴Nakanani avonavonemi iyamna ke ata~kayokayowei da wawaya sisiya vigayagaya ina~berai da ini~beroberowemi. ⁵Namanaki da taku ke nani ma aku nota na gwabimiyai, ma ainuwabiibai da tami kobigabiga patapata ma komiimirikikina. Ma bade ainuwabiibai da Keriso kurina ami vitumaghana irakata kirakai.

Yawasa Keriso gwabinai tapanani.

⁶Namada kovi~vaghinei da Yesu Keriso na ami Bada, tuna kubiine mara nonowa tuna yavata kovi~nuwasago ma yavata komakii patapata. ⁷Ma Keriso tepanai kona~miirikikina ma kona~gogo. Ma vonavaghata kavi~beyebeyemi na tuna tepanai ami vitumaghana ina~rakata. Ma mara nonowa God kurina kona~viviikiiwa.

⁸Tuna kubiine kokitaruvimi da ke wawaya i sisiya viberowai nuwanuwami ina~tinavirai da i vibeyebeyena kwebuna kona~kivini. Ti na i vibeyebeyena na wawayota gwabisiyai ma dobu ina nuwagiura ma ina taravatu kamoni eviiviiya ma ke Keriso gwabinai. ⁹Keriso ma God na sago. God ikikava na Keriso bade nakanani. Ma kegha da Keriso dobuwai imakamakai na tupuwina tota nakanani. ¹⁰Tuna na kiikiivavo i kiivavo ma kanukanuma babadisi i bada ghamana. Ma tuna yavata koinuwasago kubiine, yawasa kuduba yavuna namada gwabinai koviiya.

¹¹Yavata koinuwasago kubiine na dobu yawasina ina kayowana beroberosi ituviviratawei da gwabimiyai ivi~kovini. Weni tuvivirina na ke wawaya imasiyai tupuwa ita~boriya ma Keriso tuna mani iberai. ¹²Babataito kamoni na korabobo da Keriso yavata idogomi. Ma bade babataito kamoni Keriso yavata rabobowai kovomiiri, iyamna God ina rewapana kovi~tumaghane, tuna rewapaninai Keriso ivi~yawasi.^f ¹³Rorova na kanumimi raborabobosi iyamna ami berabero irakata ma Keriso ami berabero ke ita~tuviviratawei. Ma karako na kanumimi yawayawasisi iyamna Keriso tepanai na God ivi~yawasimi. Tuna ita berabero peyarina inotatawei.^g ¹⁴Tuna nakanani ma ita berabero kudubina igiruma yavui da wavuna kata~kavari ma kegha da nani girumina na Keriso yavata ituparatui da wavuna ivi~kovi tuwanonowi.^h ¹⁵Ma bade aviyavisina korosiyai iberai na kanuma beroberosi i kiikiivavo ma i babada i rewapana iviitawei, tuna nakanani ma i kapiya ita~nebotawesi. Ma debiiyai iberai da ivinimaya ma ivi~nuwapoya kirakai da wawaya matasiyai itereoruwesi.

¹⁶Tuna kubiine wawaya ina~vonemi da siya sago ke kona~kani bo okowa sago ke konumai na i sisiya ke koni~yanei. Ma kanina kubiine ini~wavumi na iyamna kegha. Ma bade i kayowana da mara ghamaghamasi kona~vovokaravei na ke koni~nuwapoyei. Kamporagha madegha ma nawaravi nununai ma bade viyakam marasi ghamaghamasi etereterei ma ke kota~nununuri na ke koni~nuwapoya da berabero kota~beraberi.ⁱ ¹⁷Weni berasi na ke bera vaghata ma keyakeyuna, ivi~debei da aviyavisina karakava ina~tupuwa. Ma bera vaghata na Keriso. ¹⁸Kokitaruvimi da wawaya ke ini~beroberowemi, wawaya viya na ikikava imatu ma bera gubana ekitakitai na tuna isisiya kirakiyei. Ma evonavona da aneya kota~vovokavarisi. Ti na dobu akovina gwabisiyai ma debiiyai eberaberi da nakanani ma vovoyaghotisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni na ekayokayotata. Ke koni~vaghinei da ini~wavumi bo ini~bademi. ¹⁹Wawayisi na Keriso ivoterei, ma tuna na Keresiyana gayamina. Keriso tupuwina na tota vitumaghana damta, ina vidadana gaburinai na tuna kwarokwarona tupuwa ikabakabai da

^f 2:12 Rom 6:4   ^g 2:13 Epe 2:1-5   ^h 2:14 Epe 2:15   ⁱ 2:16 Rom 14:1-6

evovokikini. Ma God ina~berai da Keriso tupuwina ini~rewapana ma nota magura ina~terei.^j

Keriso yavata tarabobo ma tayawasa patapata.

²⁰Keriso yavata korabobo na ivotawemi da sisiya bagibagisi dobu yawasina kamona ke ini~bademi. Ma avi kubiine komakamakai da nakanani ma weni dobuna wawayimi? Avi kubiine sisiya bagibagisi konununuramakiiyei? ²¹Vibeyebeyena vibero wawayisi evonavona bo, “Weni tuna ke kuna~votani,” “Nokoni tuna ke kuna~kuta tovonu,” “Nani tuna ke kuna~votovotovoni.” ²²Weni sisiyisi na iyamsi kegha, wawayi mara tupona ina~kivini ma muriyai na ina~wapa. Wawayi ti mani i notiyai sisiya bagibagisi ibeyebeyena, tuna dobu akovina. ²³Enotanotai da nuwagiura biibiisi ma kegha, iyamna i vokavakavara ketasi na dobu yawasina kamona. Evonavona da wawayi ita~tereoruwe meyesi da ti nakanani ma vovoyaghotisi ma ibero, iyamna nuwanuwasi kamona na ekayokayotata. Ma ti mani tupuwisi itupaketowanei ma ikawapatei da iberoi. Ma weni berasi ke ini~vitesi da tupuwa ina kayowana beroberosi ina~voterei.

3 ¹Ikikava Keriso rabobowai ivomiiri na tami bade nakanani da Keriso yavata koyawasa patapata. Tuna kubiine aviyavisina kunumai na tuna kona~notai da nuwakamomiyai ina~makamakai, nani gawarinai na Keriso emakamakai, God katagheyanai.^k ²Ma aviyavisina kunumai na tuna kava konota bogai ma ke ami yawasa dobuwai kona~nota kirakiiyei. ³Tami nakanani ma raborabobomi da ami yawasa vaghata na Keriso evovotani, iyamna God yavata kovi~nuwasago. ⁴Ami yawasa vaghata na Keriso gwabinai tuna kubiine maranai tuna ina~vovira ku dobu da ini~debe meyei na nani maranai tami bade kona~rudeba ma kana kadara ku kamona kona~rui.

Yawasa wadubona ma yawasa vuna.

⁵Tuna kubiine, dobu yawasina ma tupuwa ina kayowana beroberosi peyarina kovoterei. Nani kamona na vipekana wapawapa, bera inimayamayisi, kitakiroro, nota dowadowasi ma vomatamatigha. Sawara ke nuwanuwami ina~vii kirakiiyei iyamna vomatamatigha ini~bademi na God vaghata nuwanuwami ina~wapa. ⁶Iyavo kava weni berasi eberaberai na God ina nuwapughu damina ina~viiya. ⁷Rorova weni berasi ami yawasa ivivi~badei da tupuwa ina kayowana koberaberai.

⁸Ma karako na weni berasi kudubina kovoterei. Ma bade ke nuwanuwami ina~pughu, ke kona~kayaya, wawayi ke koni~tupaketowanesi, ke koni~varabero ma ke meyani kawamiyai

^j 2:19 Epe 4:16   ^k 3:1 Psa 110:1

sisiya dowadowasi kona~karatawei. ⁹Ma ke koni~bero, iyamna ami yawasa katamanina na namada kovoterei. ^l¹⁰God iyamonimi ma bade gwabinai yawasa vuna koviiviiya, mara nonowa ivunimi da tami na tuna maghimaghghina. Nakanani eberabera da tuna akovina kona~vii bubuni da konakova kiimatani. ^m¹¹Weni kamoni na kupuna damsi ma Jiu damsi na sago, iyavo kava ituvivira bo ke ita~tuvivira na sago, dam makiiwapasi ma kayakayayisi, sleiv wawayisi bo vovotawesi ma peyarisi na sago. Bera ghamana na Keriso ma tuna na peyarita sago sago duma gwabitiyai emakamakai.

¹²Tami na God ina wawaya, ivovinemi da vovokaravimi ma ina nuwaviina kurimi irakata kirakai. Tuna kubiine vikamyuyuwa, agabiibai, vopepeta, nuwapika ma nuwanuba gwabimiyai ina~makai na tuna nakanani ma gara biibiina kota~kotei. ⁿ¹³Kamomiyai ami vimakiiberowana na tami mani nuwanubiyai kovi~maninini. Ma ikikava Bada ami berabero inotatawei, nakanani turaturami kurisi koberai, berabero ina~berai kurimi na konotatawei. ^o¹⁴Ma weni berasi biibiisi ku tepana na kovi~nuwaviinavivirana da tuna ina~bawimi na ami vinuwasago ina~rakata kamowa. ¹⁵Ma kovi~vaghinei da Keriso ina nuwanuba nuwanuwami ini~badei, iyamna ikwatumi da tami na Keriso ina tupuwa sago kava ma nuwanuba yawasina kamoni kona~makai. Ma God mara nonowa koni~kiikiwa kirakiiyei. ¹⁶Keriso Vonana tuna nakanani ma mura ghamana ma kovi~vaghinei da nuwanuwami kamoni ina~makai. Ma vonana kamoni nuwagiura kona~viiya da koni~beyebeyena turaturami kurisi ma kona~terevismaninisi. Ma bade tavora ma agi vovokaravisi kona~tavora God kurina da nuwanuwami kamoni koni~kiikiwei. ^p¹⁷Ma aviyavisina kudubina kona~berabera bo kona~vivisisiyei na Bada Yesu avanai koberai ma tuna tepanai Mamai God koni~kiikiwei.

Ikikava kata~makai bubuna.

¹⁸Tami wivine, kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburina kona~makai, iyamna iyavo kava Keriso rapenai na i biga da nakanani ina~berai. ^q

¹⁹Tami tomotomowa, kakawami nuwanuwami ina~viiya ma ke nuwanuwami ina~pughu kurisi da kona~ratakutakuresi. ^r

²⁰Tami ededa, ami biga da mara nonowa maduwa da mamai kona~votekatekesi, iyamna nani yawasina Bada inuwabiibiyei. ^s

^l 3:9 Epe 4:22   ^m 3:10 Gen 1:26; Epe 4:24   ⁿ 3:12-13 Epe 4:2   ^o 3:13 Epe 4:32

^p 3:16-17 Epe 5:19-20   ^q 3:18 Epe 5:22; 1Pit 3:1   ^r 3:19 Epe 5:25; 1Pit 3:7

^s 3:20 Epe 6:1

²¹Tami mami mau, ke kona~berai da natunatumi kona~yegha kirakiiyesi da koni~nuwapughupughu nonowesi da i nota ina~peku.^t

²²Tami sleiv dami, aviyavisina kudubina kona~berabera na ami babada dobuwai kovotekateka bubunisi. Mara nonowa kona~votekateka, ke matasiyai kava da ini~gheghenimi. Nuwanuwami kudubina kona~votekateka da ami vokarava Bada kurina koni~debei.^u ²³Ami biga na nuwabiibiyai ma nuwanuwami kudubina koberai da nakanani ma Bada kubiine kota~bigabiga ma ke wawaya kubiisi. ²⁴Namada koakovi da mara sago Bada Yesu gwabinai kami miiya kona~viiya. God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita~veremi na ina~veremi, iyamna ami Bada vaghata na Keriso ma tuna wawayina kubiine kobigabiga. ²⁵Ma iyi tam berabero kuna~berai na kovogha kuna~viiya, iyamna God kudubita ini~tupavireta ma nani kamoni ke ina~kitai da tam wawaya avatetem bo tam wawayota, peyarita na sago.^y

4 ¹Tami babada, ami sleiv na nota manininai koni~badesi ma kona~koyagha bubunisi. Konota bogai da tami bade ami Bada kunumai emakamakai.^w

Vibeyebeyena turina.

²Mara nonowa kona~niponipowana na nuwanuwami kudubina ma vikiikiwa yavata koberai. ³Ma bade kubiikai konipowana da God taraboga ina~verekai da kana~dima. Rorova God ina nota Keriso kubiine na gavugavuna ma karako na ku deba iterei da kana~dime. Tuna kubiine adimadima na ipatumiku da karako gabura kamoni amakamakai. ⁴Ma konipowana da weni notana ana~dimadime na iyamna ani~debe bubuni.

⁵Konuwagiura da ikikava koni~matakira bubuna iyavo kava ke ita~vivitumaghana kurisi. Ma taraboga imapatana kona~viiviiya na ke koni~rekwei.^x ⁶Ami sisiya kurisi na mara nonowa biibiisi ma nuwaviiviniisi, ma namada kona~vovunagha da ikikava wawaya sago sago duma kona~vonapote bubunisi.

Vikiikiwa.

⁷Varesita Taikikas, tuna ini~varaveremi da taku ikikava. Tuna nuwanuwaku, ma nuwanuwana kudubina mara nonowa iviteku ma Bada ina biga kamoni yavata kabigabiga patapata.^y ⁸Avonavonatawei kurimi da ina~vonemi da tokai ikikava kamakamakai ma nuwanuwami ina~kiipepai. ⁹Ma Taikikas ina~nena kurimi na Onesimas yavata, tuna bade nuwanuwaku ma varesita patupatutuna, ma tuna na ami wawaya.

^t 3:21 Epe 6:4   ^u 3:22-25 Epe 6:5-8   ^v 3:25 Deut 10:17; Epe 6:9   ^w 4:1 Epe 6:9

^x 4:5 Epe 5:16   ^y 4:7 Apos 20:4; 2Tim 4:12   ^z 4:7-8 Epe 6:21-22

Ma aviyavisina peyarina weni dobunai etuputupuwa na ivi~ruwa ina~vonaveremi.^a ¹⁰Aristakas ikiikiwemi, tuna na taku yavata gabura kamona kamakamakai. Ma bade Mak ikiikiwemi, tuna Banabas tina kikei. Ma tami namada aku sisiya koviiya da maranai Mak ina~nekiibau kurimi na kokoyagha bubuni.^b ¹¹Ma Josuwa, kana vava sago na Jastas, tuna bade ikiikiwemi. Iyavo kava yavata kabigabiga patapata God ina vikiivavona kubiine ma kamosiyai na weni damsi ivi~aroba kava na Jiu damsi. Ma ti na ivite kirakiyeku.

¹²Ma Epapiras ikiikiwemi, tuna ami wawaya sago, ma bade Yesu Keriso ina bigabiga. Ma tuna mara nonowa nipowana kamona ipaparana kubiimi ma God kurina inowi da kona~miirikikina ma nuwanuwami kudubina Keriso koni~tumaghane ma God ina kayowana kudubina kona~votekatekei.^c ¹³Taku mani matakawai akitai da tuna ikikava eniponipowana kirakai tami kubiimi ma bade vitumaghana damsi Laodisiya ma Herapolis kwanatusi kamona. ¹⁴Ma kokoseni badana Luk, tuna varesita ma nuwanuwata. Tuna ma Demas ivi~ruwa ikiikiwemi.^d

¹⁵Varevaresita Laodisiya kamona kovonesi da aikiikiwesi. Ma bade Nimpa ma Keresiyana kudubisi ina numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi. ¹⁶Weni girumina koni~yavi ina~kovi na murina vitumaghana damsi Laodisiya kamona kurisi kovonatawei da ti yavata ini~yavi. Maghimaghighina, aviyavisina agiruma varevaresita Laodisiya kamona kurisi na ina~vonatawei kurimi na tuna girumina kovi~yavi. ¹⁷Akipas kovonei da biga Bada gwabinai iviia na ini~koviya.^e

¹⁸Kiiwa kiiwa.

Taku Pol taku mani imakuwai weni vikiikiwina agirumi.^f Ke nuwanuwami ina~wapa da taku na gabura kamona.

Ma ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai nonowa.

---

^a 4:9 Prm 10-12   ^b 4:10 Apos 19:29, 27:2; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39
^c 4:12 Kol 1:7; Prm 23   ^d 4:14 2Tim 4:10, 11; Prm 24   ^e 4:17 Prm 2   ^f 4:18 Weni girumina kudubina na Pol ivivi~sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiwa 4:18 kamona na Pol imanai igirumi da Kolosei damsi iti~tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Tesalonika Damsi Kurisi (1 Thessalonians)

Vonaviakova

Tesalonika kwanatuna na Masedoniya dobunai. Ma dobuna na Rome dams i rewapana gaburinai. Ma Masedoniya dobuna kamoni na Rome dams i vibadana gawarina na Tesalonika kwanatuna kamoni. Pol ibababa ma ina biga iberaberi na kamoni inae ku Pilipai ma idima da wawaya Keriso ivi~tumaghanei. Muriyai inae ku Tesalonika ma dima ivi~karei. Ke mara gurina na nuwapoya ipanani iyamna Jiu dams Tesalonika kamoni ivi~karei da ivi~kawapatei. Pol damina iviia da Jiu babadisi ita~kiivunui, tuna kubiine nani kwanatuna ikiibutawei inae ku Bereya kwanatuna. Muriyai inae ku Korint ma nani kwanatunai kwinana Timoti ipanani, tuna yavata ibigabiga patapata. Ma Timoti, Pol ivi~akovi da vitumaghana dams Tesalonika kamoni na aviyavisina ituputupuwa kurisi.

Sisiya iviia na Pol igituma Tesalonika dams kurisi da ita~kiipepisi da i nota ke ita~peku. Igituma da God ivi~kiikiiwei iyamna i vitumaghana ma i nuwaviina varana ivi~yanei. Muriyai ivonavinotisi da rorova ikikava kamosiyai imakamakai, tuna matakirina ita~kivini da ti bade nakanani ita~makai. Turinai na vitumaghana dams Tesalonika kamoni i notaragharagha iterevimanini, ti na Keriso ina vovira marana ivivi~tarakiiyanei na ivonapotesi. Wawaya ivi~tarakiiyana bo, “Keriso ina~vovira ku dobu na iyavo kava ivi~tumaghanei ma namada irabobo na yawasa makamakii nonowina ina~viiya bo kegha?” Ma bade, “Avi maranai Keriso ina vovira?” Pol weni tarabogina iviia na ivonesi da ere nuwanubasi ina~vivikoyakoyagha ma ere vitumaghanisi Bada ina biga ina~beraberi da Keriso ina ku vovira marana.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2 da ku 3:13 Vikiikiiwa ma vigheghena God kurina.

Sapta 4:1-12 Kiipepa da Keresiyana yawasina kamoni ita~makai.

Sapta 4:13 da ku 5:11 Keriso ina vovira marana kana sisiya.

Sapta 5:12-22 Kiipepa turina.

Sapta 5:23-28 Giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, ma Sailas da Timoti^a yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso^b rapesiyai. Ainowi kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina~makai.

Tesalonika damsi i yawasa ma i vitumaghana.

²Mara nonowa kaniponipowana ma God kaikiikiwei kubiimi. ³God ita Mamai matanai kanotanotimi, ikikava vitumaghana tepanai kobigabiga, ikikava nuwaviina tepanai kobagibagi bubuna, ma bade ikikava Bada Yesu Keriso tepanai ami nota ivi~rewapana kirakai da komiimiirikikina. ⁴Varevaresikai, kakovi da God ina nuwaviina irakata kurimi ma ivinemi da tami ina wawaya, ⁵iyamna Keriso varana biibiina kadime i kurimi na ke sisiyina kava ma Kanuma Vovokaravina ina rewapana yavata, nuwanuwakai kudubinai kavi~debei da varana biibiina na vonavaghata. Konotai da ikikava yavata tamakai ma aviyavisina kaberaberi na peyarina tami ami biibiina kubiine. ⁶Ami yawasa kovirai da tokai ma Bada Yesu kovi~bonebonekai. Namanaki vokwarakwara kopanani ma kegha da Bada varana nuwabiibiyai koviiya, nani nuwabiibiina na Kanuma Vovokaravina gwabinai ipisi.^c ⁷Weni nakanani koberai na kovi~matakira bubuna vitumaghana damsi kurisi Masedoniya ma Akeya dobusi kamonai. ⁸Ma Bada vonana gwabimiyai ikiibau na ke nani dobusi kava, sisiyimi irakata da dobu ine yavui. Tuna kubiine wawaya peyarisi iakovi da God koitumaghane i. Tuna kubiine ke sago kani~sisiyemi. ⁹Wawaya peyarisi namada isisiyemi, ikikava kovi~kiikiiwekali maranai kanumataya kurimi. Ma isisiyemi da karenai sawara yamoyamonisi kovovokavakarisi ma karako kotakuputesi da God vaghata makamakii nonowina kovovotekatekei. ¹⁰Ma bade kokoyakoyagha da mara sago God Natuna kunumai ina~vovira. Natuna na Yesu, tuna rabobowai ivomiiri ma ivi~yawasita da mara damonai God nuwanuwana ke ina~pughu kurita.

Pol Tesalonika kamonai ibiga.

2 ¹Varevaresikai, koakovi da akii numataya kurimi na ere iyamna. ²Ma koakovi da Pilipai kamonai wawaya ivi~agaberowekai na

^a 1:1 Apos 17:1   ^b 1:1 Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

^c 1:6 Apos 17:5-9

kavokwarakwara ma kavi~kamyuyuwa. Ma nani murinai kاپisi kurimi. Namanaki da wawaya ivi~tupaketowanekai ma kavi~kamyuyuwa, ma kegha da ita God rewapana iverekai da varana biibiina kadimadime i kurimi.^d ³Ma kavi~nowi kurimi da koti~tumaghana ma nani kamonai ke sago nota berona gavugavuna, ke kati~sisiya bero ma ke kati~beroberowemi. ⁴Kegha da God ivi~tumaghanekai ma ivi~vaghinei da varana biibiina kata~dime i. Ke wawaya i kayowana kata~dimadime i ma God ina kayowana kava, tuna nuwanuwata eruvaruvai. ⁵Ma koakovi da ke meyani kati~beroberowemi da nuwanuwami kata~tinavirai ma bade ke meyani ami mura kata~matighei. God iakovi da kavonavona vaghata. ⁶Ma ke vigheghena katekwekwai, tami gwabimiyai bo wawaya viya gwabisiyai. Tokai Keriso ina aposol ma kovokovoghina da kati~nowi kurimi da vita kata~veremi, ma ke kata~berai. ⁷Kamomiyai nuwanubiyai kamakai, nakanani ma maduwa natunatuna gisigisigi ita~raparapisi. ⁸Akii nuwaviina kurimi na irakata kirakai, tuna kubiine nuwabiibiyai tavi~nuwasago ma God varana kavi~debei kurimi, iyamna kakova bubunimi ma tami na nuwanuwakai. ⁹Varevaresikai, konotanotai da gwabimiyai kabiga kirakai, mariyai ma didibarai. Tokai kakoyagha meyekai, ke kata~kayowei da kati~nowi kurimi maranai God varana biibiina kadimadime i kurimi.

¹⁰Vitumaghana dami kamomiyai kamakamakai na tami matamiyai ma God matanai akii bera peyarina kurimi na vovokaravina ma maninina, berona kegha. ¹¹Koakovi ikikava kabera i tami sago sago duma kurimi, nakanani ma tomowa natunatuna ita~koyakoyaghisi. ¹²Kakiikiiepepimi da ami nota ini~rewapana, ami nuwapoya kavi~nubai, ma sisiya bagibagisi kavereveremi da Keresiyana ita keta kona~kivina bubuni da God ini~nuwabiibiyemi. Tuna ikwatumi da ina vikiiavona ma kana kadara ku kamona kona~rui.

¹³Mara nonowa God kaikiikiiwei iyamna varana biibiina kovi~yanei ma kovi~tumaghanei da sisiyina ke wawaya gwabisiyai ita~pisi, ma God gwabinai ipisi. Tuna vonavaghata, God vonana inekiibau kurimi da tami vitumaghana wawayimi ami yawasa eviravirai. ¹⁴Varevaresikai, aviyavisina itupuwa kurimi na namada itupuwa God ina wawaya Judiya kamonai kurisi. Keriso kovi~tumaghanei kubiine, ami wawaya ivi~tupaketowanemi da kovi~kamyuyuwa.^e ¹⁵Ikikava ivi~tupaketowanemi na bade nakanani Jiu damsi Bada Yesu ma peroperoveta kurisi iberai, ivi~rabobosi ma bade tokai ikwavinikai. Nani damsi mara nonowa wawaya yavata ikawapata. Ti nakanani eberabera i da God nuwanuwana ipughu.^f ¹⁶Ma ita~gudukai, ke ita~kayokayowei

^d 2:2 Apos 16:19-24, 17:1-9   ^e 2:14 Apos 17:5

^f 2:15 Apos 9:23, 29, 13:45, 50, 14:2, 5, 19, 17:5, 13, 18:12

da kupuna damsi kurisi kata~dima da yawasa makamakii nonowina ita~panani. Weni berasi iberai na i berabero ivi~kiitatanei. Ma karako God nuwanuwana ighetawei da kovogha ina~veresi.

Pol Tesalonika damsi ita~kita meyesi.

¹⁷Ma varevaresikai, tavi~bogebogeta (tupuwita kava tavi~bogebogeta ma nuwanuwata na kegha). Mara tupona ke kata~kitakitimi ma akii nota kudubina kaberabera tovonu da kata~kita meyemi. ¹⁸Kakayokayowei da kata~pisi kurimi, vonavaghata taku Pol mara ipeyari abera tovonu, ma Seitan akii keta igudugudui. ¹⁹Mara sago ita Bada Yesu Keriso ina~vovira ku dobu. Ma akii nota rewapaninai katumatuma da tuna maranai tami tepamiyai akii nuwabiibai ma kakii vava ina~rakata. Vonavaghata, tami tepamiyai.[§] ²⁰Kakii kadara ma akii nuwabiibai na tami.

3 ¹Namadani kava ke kata~kitimi da kavi~nuwapoya kirakai. Tuna kubiine nota kaviiya da akii viruwa Atenisi kamoni kata~makai^h ²ma varesita Timoti kata~vonatawei kurimi. Tuna yavata God ina biga kabigabigei, Keriso varana biibiina kadimadime. Vaghina, kavonatawei da rewapana ina~veremi ma ini~vitemi da ami vitumaghana ina~rakata, ³da maranai wawaya ina~vivitupaketowanemi na ami nota ke ina~peku. Namada koakovi da weni vikamyuyuwina Keresiyana kudubita tapanapanani na bade God iakovi. ⁴Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonaveremi da wawaya ini~tupaketowanita ma tikamyuyuwa. Ma aviyavisina kavonavonemi na nakanani itupuwa, namada damina koviiya. ⁵Tuna kubiine Timoti avonatawei kurimi, avi~nuwapoya kirakiiyemi ma akovimi ata~viiya da ami vitumaghana kovoterei bo kegha. Avi~nuwapoya da mikeda Seitan, tuna ruyagha wawayina, ita~ruyaghimi da kota~peku ma akii biga na iyamna kegha.

⁶Ma Timoti gwabimiyai ivovirame kurikai, sisiya biibiina iverekai da tami patana da koitumaghana ma koinuwaviina. Ivonekai da mara nonowa nuwabiibiyai konotanotikai ma tami ami kayowana ghamana da kota~kitikai nakanani tokai bade akii kayowana ghamana da kata~kitimi. ⁷Varevaresikai, nuwapoya ma vikamyuyuwa kamoni kamakamakai ma ami vitumaghana sisiyina kavi~yanei da kavi~nuwabiibiyemi. ⁸Bada kubiine komiirimiirikikina na kamakamakai bubuna, tami kubiimi akii yawasa na ere iyamna. ⁹Tuna kubiine akii vikiikiwa God kurina irakata kirakai. Kanotanotimi ma kainuwabiibiyemi God matanai. ¹⁰Mara nonowa mariyai ma didibarai nuwanuwakii kudubina kaniponipowana da maghighimi kata~kitai ma vibeyebeyena ku tepana kata~veremi da ami vitumaghana kati~maninini.

§ 2:19 Pol ivonavona da iberai bubuna da Tesalonika damsi ivi~tumaghana ma ti nakanani ma ina kraun. ^h 3:1 Apos 17:15 ⁱ 3:6 Apos 18:5

¹¹ God ita Mamai ma ita Bada Yesu kurisi kainowi da keta ina~vovunaghi da kana~pisi kurimi. ¹² Ma bade kainowi da Bada ami nuwaviina ini~rakati, ma ke tami kamomiyai kava, wawaya kudubisi kurisi. Ini~rakati da ikikava kainuwaviina kurimi, nakanani koni~nuwaviinavivirana. ¹³ Ma kainowi da ini~vitemi, koni~rewapana da God ku matana tami wawaya maninimi ma vovokaravimi maranai Bada Yesu ma ina wawaya vovokaravisi ina~nekiibau.

God ina kayowana da yawasa biibiinai tamakai.

4 ¹ Varevaresikai, akii sisiya turina na weni. Ikikava kota~makai bubuna da God ini~nuwabiibiyemi na namada kavi~beyebeyemi na koberaberai. Ma Bada Yesu avanai kainowi ma akii sisiya bagibagina kavereveremi da nani yawasina kovokikini ma nakeda kona~bera kamowi. ² Akovina namada koviiya da ikikava kota~makai bubuna, ma nani vibeyebeyena na Bada Yesu ina rewapanai kavi~beyebeyemi. ³ God ina kayowana da ami yawasa kudubina rapenai ma tami wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine ke meyani koni~pekana wapawapa. ⁴ Peyarimi kotakova bubuni da ikikava tupuwimi koti~badei da ami yawasa maninina ma vovokaravina God ku matana. ⁵ Ma tami ke kona~berai da wawaya viya nakanani, ti na God ke itakovi ma i kayowana ghamanakina da vipekana wapawapa ina~berai da damisi ina~biibai. ⁶ Ma bade ke meyani kona~bera beroi da turaturami kakawasi koni~tunebosi. Aviyavisina kwinam rapenai na ke kona~yapini. Namada sisiya bagibaginai kavonavinotimi da nani bera berona kona~berai na God kovogha ina~veremi. ⁷ God ina kayowana da yawasa manininai kata~makai, ke ina kayowana vipekana wapawapa. ⁸ Tuna kubiine, iyi tam weni vibeyebeyena ke kuna~kivini na ke wawaya i vibeyebeyena kuta~barei ma God kubarei. Tuna na Kanuma Vovokaravina everevereta.

⁹ Ma ke kana~giruma kurimi da koti~nuwaviinavivirana, iyamna namada Keresiyana turaturami yavata koberaberai. Namada God ivi~beyebeyemi da kamomiyai koti~nuwaviina ma koti~nuwasago. ¹⁰ Vonavaghata, ami nuwaviina irakata da Keresiyana turaturata kudubisi Masedoniya kamonai yavata kovi~nuwasago. Ma akii sisiya bagibagina kavereveremi, kainowi da kovi~nuwaviina kamowa. ¹¹ Ami nota kudubinai turaturami kovopepetisi da kamomiyai nuwanuba ina~makai. Ma imamiyai ami biga vaghata kona~beraberai, ma wawaya kokitakuyowesi da bade ti mani i biga ina~bera bubuna. Peyarina namada kavonemi na kota~berai, ¹² da iyavo kava God ke iti~tumaghanei na ina~vopepetimi. Ma koberai da bade ke wawaya tepasiyai kona~makai, tami mani kovi~poyapoya da ami rewapanai kona~makai.

Bada ina vovira marana.

¹³Varevaresikai, raborabobosi kani~sisiyesi, iyamna kakayokayowei da vonavaghata konakovi. Iyavo kava ke iti~tumaghana na ke itakovi da raborabobosi ina~vomiiri, tuna kubiine esiyasiyapa kirakai. Ma tami na ke nakanani koni~nuwapoya kirakai. ¹⁴Titumaghana da Yesu irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine bade titumaghana da God ina~berai da iyavo kava Yesu ivi~tumaghane ma irabobo na Yesu yavata ini~kiidaburana da ina~rutinisi ina~ghae.

¹⁵Aviyavisina wekarakava kaibeyebeyemi na Bada gwabinai kaviiya. Maranai Bada ina~vovira na ke kona~notai da tota yawayawasita dobuwai tamakamakai na ita wawaya raborabobosi taverukuyowesi. Ti na ini~nao ina~ghae ma tota muriyai. ¹⁶Bada kunumai inoru ma ina~kiirara, sisiya bagibagina ina~terei. Ma bade aneya i bada gamona ina~terei. Ma bade God ina ture ina~tou. Murinai Keresiyana raborabobosi ini~nao ina~ghae. ¹⁷Nani murinai, tota yawayawasita patana da dobuwai tamakamakai na taghae da iyavo kava rabobowai ivomiiri na yavata kwavuwai tikiidaburana da kiidamowai Bada tanepotei da gwabinai tamakai nonowa. ¹⁸Tuna kubiine weni sisiyisi tami mani kamomiyai kovi~sisiyei da ami nota ini~rewapana.

Tavovunagha iyamna Bada ina~vovira.

5 ¹Varevaresikai, avi kubiine akii giruma kati~rekwei da mara avai nani berasi ina~tupuwa na kata~vona meyemi, ²iyamna namada koakova yavui da maranai Bada ina~vovira na vonaverena kegha. Tuna nakanani ma yapiyapi wawayina didibara kamonai ita~nekiibau da iti~tataghanita. ³Nani maranai wawaya ina~vivisisiya bo, “Nuwanubiiyai tamakamakai bubuna,” ma nani kamonai ina~tataghana ma vokwarakwara ini~karei. Ma ke kovokovoghina da ina~veruvuvurei. Tuna nakanani ma wavine vituwa kubiine ita~dagui da iti~tataghani ma ke kovokovoghina da ita~veruvuvurei. ⁴Ma varevaresikai, tami na ke nubakutuwa wawayimi da Bada ina~vovira marana na ini~tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina. ⁵Peyarimi na yasegana ma mara wawayimi. Tota ke didibara ma nubakutuwa wawayita. ⁶Iyavo kava ke iti~tumaghana na ekayokayobara ma ekenakena. Ma tota na ke nakanani taberai, matata ini~kiivirevire ma tipotepote meyeta. ⁷Nubakutuwa wawayisi didibara ekenakena ma bade didibara eumuma neghanegha. ⁸Ma tota na yasegana wawayita, tuna kubiine tipotepote meyeta, ma ita vitumaghana ma ita nuwaviina ini~tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina nuwakadana kana terepapara ita~kotei. Ma takova bubuni

j 4:15-17 1Kor 15:51-52 k 5:2 Mat 24:43; Luk 12:39; 2Pit 3:10

da God ini~yawasita ma nani akovina ini~tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina gayamina kana terepapara ita~kotei.¹ ⁹Nakanani taberai, iyamna God ke ita~vineta da ina nuwapughu maranai tavokwarakwara. Ivineta da yawasa makamakii nonowina Bada Yesu Keriso gwabinai taviiya. ¹⁰Irabobo tota kubiita ma mara sago ina~vovira, da vitumaghana damta raborabobosi ma yawayawasita gwabinai tamakai. ¹¹Tuna kubiine kamomiyai kiipepa sisiyisi kovi~sisiyei da ami nota ini~rewapana ma kona~miirikikina. Namada koberaberai ma ke kona~voterei.

Vibeyebeyena turina ma vikiikiwa.

¹²Varevaresikai, akii vinowi sago kurimi kana~terei. Tami ami Keresiyana babadisi kovopepetisi. Ti na biga ghamana eberaberai, Bada avanai inowemi, ma ibeyebeyemi da ikikava ami yawasa kota~virai da ku maninina. ¹³Nani bigana eberaberai kubiine na kovokaravesi ma kovi~nuwaviina kirakiiyesi. Ma peyarimi Keresiyana turaturami yavata nuwanubiiyai komakai patapata.

¹⁴Varevaresikai, bade kainowi kurimi da kayobarisi koyeghisi, yabuyabumanisi kokiiepepisi da i nota ini~rewapana, mitamitasi kovi~vitesi, ma bera peyarina pikamiyai koberai wawaya peyarisi kurisi. ¹⁵Kokitaruvimi da maranai wawaya berona ina~berai kurimi na ke beronai kona~kovoghi. Ma mara nonowa kobera tovonni da koni~agabiibai, kamomiyai ma bade wawaya peyarisi kurisi.

¹⁶Mara nonowa kovi~nuwabiibai. ¹⁷Ma bade mara nonowa konipowana. ¹⁸Mara biibiina bo mara berona ma kegha da patana God kovi~kiikiwei. God ina kayowana da tami iyavo kava Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago na weni nakanani kota~makai.

¹⁹Ma Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ekarakarata na ke kona~sirapekini. ²⁰Ma mikedada peroveta wawayina ina~pisi, ina~vonemi da kami sisiya God gwabinai iviia na kovi~yanei, ke koni~yanatawei. ²¹Ma kovi~nuwanotanota bubuni da sisiyina damina kona~vii kiimatani ma sisiya biibiisi kava kovotani. ²²Ma bade berabero peyarina koveruvuvurei.

²³God na nuwanuba everevereta. Ma tuna mani ina~berimi da tami vovokaravimi ma wawaya maninimi kavakava da kanumimi, tupuwimi ma ami yawasa peyarina kamoni na biibiina kavakava maranai Bada Yesu Keriso ina~vovira. ²⁴God ikwatumi ma weni berasi ina~berai kubiimi, iyamna tuna wawaya maninina ma kovokovoghina da koni~tumaghanei.

²⁵Varevaresikai, konipowana kubiikai.

²⁶Ma Keresiyana turaturata kovi~kiikiwesi ma kotaraghavusi.

¹ 5:8 Isa 59:17; Epe 6:13-17

²⁷Bada ku matana, sisiya bagibagina kavereveremi da weni girumina Keresiyana turaturata peyarisi kurisi kovi~yavi.

²⁸Kainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai.

Pol Ina Giruma Viruwina

Tesalonika

Damsi Kurisi

(2 Thessalonians)

Vonaviakova

Vitumaghana damsi Tesalonika kwanatuna kamoni Keriso ina vovira marana ivivi~ruwei. Pol namada igiruma kurisi ma kegha, patana da i nota ivovoragharagha. Tuna kubiine Pol igirumame kurisi, ivonesi da ke ini~tumaghana da Keriso namada ivovira ku dobu. Ivi~beyebeyesi da bera viya ini~nao ma muriyai Keriso ina~nekiibau. Ivonesi da Wawaya Kawakiikiina dobu ini~badei da tuna gaburinai wawaya peyarisi bera beroberosi ma dowadowasi ina~votupe kirakiiyei. Ma Wawaya Kawakiikiina, Keriso ma vitumaghana damsi ini~ghaviyesi. Murinai na Keriso ina~vovira.

Weni girumina kamoni, Pol vitumaghana damsi ikiiepepsi da nuwapoya ma vokwarakwara kamoni i vitumaghana ini~rewapana ma ina~miirikikina. Ma ivonesi da ke ina~kayobara, ti mani kubiisi ina~biga, ikikava Pol turaturana yavata ikoyakoyagha meyesi na Tesalonika damsi bade nakanani ita~berai. Ma ku tepana ivonesi da bera biibiisi ke ina~voterei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Vigheghena.

Sapta 2:1-17 Keriso ina vovira kana sisiya.

Sapta 3:1-15 Kiipepa da Keresiyana yawasinai ita~makai.

Sapta 3:16-18 Giruma igudui.

---

1 ¹Taku Pol, ma Sailas da Timoti^a yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamoni kurimi. Tami na ita Mamai

---

^a 1:1 Apos 17:1

God ma Bada Yesu Keriso^b rapesiyai.

²Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi kainowi da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi.

Keriso ina vovira ma ini~tupavireta.

³Varevaresikai, ibiibai da mara nonowa God kani~kiikiwei kubiimi, iyamna ami vitumaghana erakaradata kirakai, ma bade tami sago sago duma ami nuwaviina erakaradata da kamomiyai koinuwaviinavirana.

⁴Tuna kubiine, dobu viya kamosiyai Keresiyana turaturata kurisi kaigheghenimi. Kavonesi da wawaya iagaberowemi ma vokwarakwara damina koviiviya na mara nonowa ami vitumaghana ivi~rewapana ma komiimiirikikina.

⁵Weni berasi peyarina ivi~debei kurita da God ina vikiivavona kubiine kovovokwarakwara. Mara damonai God vonavaghata tepanai ini~tupavireta da iyi biibiina ma iyi berona. Ma ina vonakiyaragha da tami na ina wawaya maninimi ma ini~vaghinei da ina vikiivavona kamoni kona~makai. ⁶Ma bade bera maninina ina~berai da iyavo kava karako itupaketowanimi na mara damonai biwa ina~veresi. ⁷Karako dobuwai koikamyuyuwa na mara damonai nuwanuba ina~veremi, ma takii yavata nakanani ina~verekai. Nani maranai Bada Yesu keyama yebayabarina kamoni, ina aneya rewapanisi yavata kunumai inoru. ⁸Ma iyavo kava God ibarei ma ita Bada Yesu varana biibiina ke ita~votekatekei na kovogha ina~veresi.

⁹Kii kovogha na makamakii nonowina ma ina~gwaramutusi. Ina~miiripotesi da ke Bada kurina ina~nae ma ke meyani kana kadara ma ina rewapana damina ina~viya.^c ¹⁰Bada ina mara ghamana ina~nekiibau na ina wawaya vovokaravisi ini~ghegheni da kana kadara ina~rakata. Ma vitumaghana damsi kudubisi ina~kitai ma ini~deye kirakiiyei. Ma tami yavata nani korotona kamoni, iyamna aviyavisina kavi~mamatarei kurimi na kovi~tumaghanei.

¹¹Tuna kubiine mara nonowa kaniponipowana kubiimi da God ina~berai da ami yawasa na maninina ku matana, iyamna ikwatumi da yawasa maninina kamoni kota~makai. Ma kainowi God kurina da ina rewapana ini~vitemi da avi berasi biibiisi kona~notai na kona~bera yavui, ma avi bigana ere vitumaghanimi kovi~karei na koni~koviya. ¹²Nakanani kaniponipowana da ita Bada Yesu kana kadara koni~debei da wawaya kana vava ini~ghegheni, ma bade ita Bada Yesu tami ini~gheghenimi. Weni berasi na ita God ma Bada Yesu Keriso i agabiibai tepanai ina~tupuwa.

^b 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^c 1:9 Isa 2:10

Wawaya Kawakiikiina ini~ghaviya.

2 ¹Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso ina~nekiibau ma ina~tinariyeta na nani marana tisisiyei.^d ²Ke ami nota ina~ragharagha ma ke koni~nuwapoya maranai wawaya ini~beroberowemi da sisiya Bada gwabinai iviyya, bo akii vibeyebeyena kamoni ivi~yanei bo giruma gwabikiiyai iviyya da Bada namada ipisi da ina mara ghamana ikovi. ³Ke koni~vaghinei da wawaya ini~beroberowemi ma ke koni~tumaghanesi. Bera viya ina~tupuwa ma muriyai Bada ina mara ghamana ina~nekiibau. Weni berasi ini~nao. Wawaya peyarisi God ini~ghaviyei ma Wawaya Kawakiikiina ina~rudeba. Karakava God nani wawayina ku keyama karakaratina ina~tawei. ⁴Ma Wawaya Kawakiikiina na god viviberosi ma kokoitau wawaya evovokavakarisi na kudubisi ini~ghaviyesi, ina~tereoruwesi ma tuna mani ina~terepa meyei. Ma ina~rui God ina ku Taparoro Numana, ina~makiivipika ma ina~vonakiiyaragha da ‘Taku God.’^e

⁵Rorova yavata tamakamakai na weni berasi peyarina namada avonemi ikovi. Konotanotai bo kegha? ⁶Ma wekarakava akova koviiya da weni berasi kana mara vaghata na ke ita~nekiibau, karakava ina~tupuwa. Tuna kubiine Wawaya Kawakiikiina na guduguduna. ⁷Ma berabero ina rewapana gavugavuna namada idagudagu da wawaya peyarisi God ina kayowana ikiigiiyei. Ma God ina wawaya sago emakamakai ma tuna nani rewapanina berona emiimiiripotei, ina~nenae da God ina~vona na wawayina ina~miiritawei. ⁸Ma nani maranai Wawaya Kawakiikiina ina~rudeba. Karakava Bada Yesu yana ina~tawei da Wawaya Kawakiikiina ina~kiiyunui, ina~nekiibau ma kana kadara ina~rakata da Wawaya Kawakiikiina ina~gwaramutui.^f ⁹Ma kunona nani Wawayina Kawakiikiina ina~rudeba na Seitan ina biga ina~beraberei. Vibero berasi ghamaghamasi ma matakira viviberosi ina~berai da wawaya ini~deye kirakiiyei.^g ¹⁰Ma iyavo kava God karakava ina~gwaramutusi na ti damsi Wawaya Kawakiikiina ina vibero bogii ma bogiiyai ini~tumaghanei. Vonavaghata iti~tumaghanei da yawasa makamakii nonowina ita~panani ma ibara, tuna kubiine God ina~gwaramutusi. ¹¹Ibara kubiine, God ina~berisi da vibero ini~tumaghana kamokamowi. ¹²Nuwabiibiiyai bera beroberosi ina~beraberei ma vonavaghata ina~barei, tuna kubiine maranai God ini~tupaviraviresi na ina~vonakiiyaragha da kovogha berona ina~veresi.

Tamiirikikina.

¹³Varevaresikai, Bada inuwaviina kirakiiyemi, ma ibiibai da mara nonowa God kati~kiikiiwei kubiimi. Ivinemi da koti~nao, yawasa

^d 2:1 1Tes 4:15-17   ^e 2:4 Dan 11:36; Ezek 28:2   ^f 2:8 Isa 11:4   ^g 2:9 Mat 24:24

makamakii nonowina damina kota~viiya. God ivi~yawasimi iyamna vonavaghata kovi~tumaghanei ma Kanuma Vovokaravina ami yawasa kamonai idagudagu ma ivinetawemi da wawaya maninimi ma vovokaravimi. ¹⁴Ma varana biibiina kadimei kurimi na God ikwatumi da Bada Yesu Keriso kana kadara ku kamona kota~rui. ¹⁵Tuna kubiine, varevaresikai, komiirikikina ma peyarina kawakiiyai kavi~beybeyemi ma kagiruma kurimi na kovotani.

¹⁶Ita Bada Yesu Keriso ma ita Mamai God ekayokayowana kirakiiyeta ma i agabiibai kurita irakata. Tuna kubiine ina~kiipepita da mara nonowa titepatora ma titumaghana kamowa. Ma kainowi kurisi da ¹⁷ini~vitemi da nuwanuwami kamonai i kiipepa damina kona~viiya ma rewapana ina~veremi da mara nonowa biibiina kona~beraberai ma kona~vivisisiyei.

Konipowana kubiikai.

3 ¹Ma vaghina, varevaresikai, konipowana kubiikai da Bada sisiyina kana~dimei ma yaghiyaghinai ina~rakata da dobu ina~ne yavui. Ma konipowana da ikikava sisiyina kovovopepetei na nakanani wawaya ina~vopepetei. ²Ma bade konipowana da maranai wawaya beroberosi ini~kawapatekai na God ini~yawasikai, iyamna ke wawaya kudubisi Bada iti~tumaghanei.

³Bada vonakiiyapa bagibagisi iterei ma berasi ina~berai kubiita. Rewapana ina~veremi, ma ini~tarapaparanemi da wawaya berona Seitan ke ina~nekiibau kurimi. ⁴Bada nota evereverekai da kaitumaghanemi ma kakovi da akii sisiya bagibagisi peyarina namada kokivikivini ma bade mara nonowa kona~kivina bubuni.

⁵Ma kainowi Bada Yesu Keriso kurina da ini~nowemi da God ina nuwaviina damina kona~viiya. Ma kainowi kurina da ikikava Keriso vokwarakwara kamonai imiirikikina da ku damona na tami bade nakanani kona~miirikikina.

Ke kona~kayobara.

⁶Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso avanai sisiya bagibagina kavereveremi da Keresiyana turaturata kayobarisi kokitatawesi, iyamna ti na akii vibeyebeyena ke ita~kivikivini. ⁷Tami namada koakovi da ikikava gwabimiyai kabiga na nakanani kota~biga. Ke kata~kayobara maranai yavata tamakamakai. ⁸Akii kayowana peyarina ke kata~viiviiyotei, kavivi~miiyei. Ke kata~kayokayowei da vita kata~veremi, tuna kubiine mara nonowa mariyai ma didibarai kabigabiga kirakai. ⁹Akii rewapana emakamakai da tepamiyai kata~makai ma ke kata~berai. Kavi~matakira da kota~kitikai ma koti~bonebonekai. ¹⁰Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonavonemi bo, “Wawaya ke ina~biga na ke ina~kam.”

¹¹Weni sisiyina kavereveremi iyamna kavi~yanei da kamomiyai wawaya viya kayobarisi, biga kiimatana ke ita~beraberi, ma esarosaropa wapawapa. ¹²Ma vaghina, wawaya kayobarisi kurisi kii sisiya bagibagina na weni. Bada Yesu Keriso avanai kovi~wawaya bubuna ma kovi~poyapoya da kona~kam.

¹³Ma varevaresikai, peyarimi bera biibiisi kona~beraberi, ke ininimi ina~bara. ¹⁴Wawaya iyai akii vibeyebeyena weni girumina kamoni ke ina~kivikivini na vitumaghana damsi kudubisi kovi~akovisi da wawayina na nakanani. Ma peyarimi wawayina kokitatawei da ininimaya. ¹⁵Ma ke koni~ghaviyei, ma kovonavinotai da ina~kitaruvai, iyamna tuna na Keresiyana turami.

Giruma damona.

¹⁶Vaghina, Bada gwabinai nuwanuba taviiviiya. Ma ainowi kurina da tuna mani mara nonowa nuwanuba ina~vereveremi da ami bera peyarina ku kamona na damina kona~viiya.

Ita Bada peyarimi gwabimiyai emakai.

¹⁷Taku Pol aku vikiikiwa imakuwai agirumi. Mara nonowa aku giruma damonai weni nakanani aimatakira da konakovi da taku mani agiruma.^h

¹⁸Ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina~makai.

---

^h 3:17 Weni girumina kudubina na Pol ivivi~sisiya ma wawaya sago igrugiruma. Ma vikiikiwa 3:17 kamoni na Pol imanai igrumi da Tesalonika damsi iti~tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Timoti

Kurina

(1 Timothy)

Vonaviakova

Timoti ina dobu na Eisiya Maina ma ina maduwa na Jiu wavine ma ina mamai na Grik tomowa. Tuna na yaragina ma Keriso ivi~tumaghaneɪ da Pol yavata ibababa ma Bada varana idimadimeɪ. Pol ina giruma karena Timoti kurina na nota aroba isisiyeɪ.

Sago na ivona da Timoti ita~kitaruvai iyamna vibeyebeyena vibero Keresiyana kamosiyai ituputupuwa. Vibeyebeyena na Jiu ma kupuna damsi i kiki ivi~kiiwawai. Ma ivi~tumaghana da bera kudubina dobuwai takitakitai ma tavovotovoni, tupuwita yavata, peyarina na berona kavakava. Ivonavona da iyavo kava bera aroba ina~berai na ti damsi kava yawasa makamakii nonowina ina~viiya. Berasi na weni, akova gavugavuna gwabisiyai, vavai ma siya viya ke ina~kani, ma bade ke ina~tavine.

Ma kana viruwa na Pol igituma Timoti kurina da ikikava vokavara ketana maninina iti~beyebeyena ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ita~vinesi. Ivona da iyavo kava Keresiyana ini~badesi bo ini~vitesi na i yawasa na maninina kavakava.

Ma turinai Pol, Timoti ivonaverei da ikikava ita~biga bubuna Yesu Keriso kubiine ma aviyavisina kava ita~berai wawaya bogii ma bogiiyai Keresiyana kamosiyai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:16 Vokavara maninina ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ina~vinesi.

Sapta 4:1 da ku 6:21 Timoti ivonaverei da ikikava ita~biga.

1 ¹Taku Pol agirugiruma. God na kata Viviyawa ma bade Yesu Keriso^a titumaghanei. Ma ivi~ruwa rewapana ivereku da taku Yesu Keriso ina aposol.

²Kiwa kiiwa, Timoti kurim. Am vitumaghana kubiine, tam natuku vaghata.^b

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba ina~verem.

Vibeyebeyena vibero wawayisi ita~kitaruvisi.

³Rorova avomiiri ku Masedoniya dobuna na sisiya bagibagina kurim atere da Epesas kwanatuna kamonai kuta~makai. Nani dobunai wawaya viya vibeyebeyena vibero ibeyebeyena, tuna kubiine avonem da gwabisiyai kuta~makai ma kuta~vonesi da ita~voterei. ⁴Giu gurigurisi ma i kaekiki mau kii vava isisiyei enenae da ti mani kamosiyai ikawapata. Kevonesi da ina~voterei, tuna na ke God ina biga. God titumaghanei da ina biga takova bubuni. ⁵Aku sisiya bagibagina avereverem da turaturata ini~nuwaviinavivirana. Nuwaviina ina keta na weni. Damina taviyiya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava taberai. Ma nuwanuwata yagharinai Keriso titumaghana bubuni. ⁶Ma nani vibero wawayisi keta vaghata ivi~wapai ma sisiya wapawapa eberabera da isiwana. ⁷Ekayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana iti~beyebeyena. Ma ke ita~vivinimaya, isisiya ma ke itakovi da aviyavisina isisiyei.

⁸Takovi da Moses ina vonaviyoyovana na biibiina maranai wawaya ina~nunura bubuni. ⁹⁻¹⁰Ma bade takovi da Moses ina vonaviyoyovana na ke wawaya maninisi kubiisi ma beroberosi kubiisi iterei. Ti damsi na kawakiikiisi ma kayotiranisi. Ti na God ke ita~vivotumaghanei ma berabero eberabera. Ti na ke vovokaravisi ma God ibarei. Ti mani i mamai mau ma i maduwa mau bo wawaya wapawapa ikiivunuwana. Ti na ipekana wapawapa ma tavine ketana maninina ivoterei da vimogo ma viputona eberabera. Ti na wawaya ipatupatumisi ma igimaresi da i sleiv. Ti na viviberosi ma i vonakiiyapa bagibagisi etereterei na mara nonowa ikiigiyeyi. Ti na imamatara bero, ma bera peyarisi eberabera da vibeyebeyena kiimatanina ke ita~kivikivini. ¹¹Ma God ivi~tumaghaneku da kana kadara kubiine nani vibeyebeyena kiimatanina ati~beyebeyena. Ma Keriso varana biibiina kuriku ivi~damani da ata~dime.

God ina agabiibai Pol kurina.

¹²Ita Bada Yesu Keriso aikiikiwei da aku biga kubiine rewapana ivereku. Ma aikiikiwei da ivi~tumaghaneku ma ivineku da kubiine

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b 1:2 Apos 16:1

ata~biga. ¹³Namanaki karenai avi~avaberowei, akayoghakighakiyei, ma avi~agaberowei, ma kegha da ivi~kamyuyuweku, iyamna aku vitumaghana kegha da ke atakovi aviyavisina aberabera. ^c ¹⁴Ita Bada ina agabiibai irakata kirakai kuriku da Yesu Keriso gwabinai vitumaghana ma nuwaviina apanani. ¹⁵Vonavaghata nuwanuwata kudubina tivaghinei ma titumaghanei. Ma vonavaghata na weni, Yesu Keriso ipisi ku dobu berabero wawayita iti~yawasita kubiine. Ma taku na abero kirakai, ¹⁶ma kegha da God ivi~kamyuyuweku. Ina kayowana da Yesu ina nuwanuba ati~debei waway kurisi, tuna kubiine taku, berabero tomowiku, ivi~kamyuyuweku da ati~matakira waway kurisi. Waway ita~kitiku ma Yesu iti~tumaghanei ma yawasa makamakii nonowina ita~viia. ¹⁷Vokavakavara ma vigheghena Kiivavo Ghamana kurina. Tuna makamakii nonowina, ke meyani ina~rabobo. Ke kovokovoghina da matatiyai takitai ma tuna kava na God vaghata. Mara nonowa waway ini~ghegheni ma ina~vokavakavari. Amen.

¹⁸Natuku Timoti, aitungaghanem da aku sisiya kuna~kivini. Rorova peroperoveta kam sisiya God gwabinai iviia na ivonem, ma bade avonavona meyem. Ma nani sisiyisi na am kapiya, tepanai kuni~ghaviya bubuna God varana biibiina kubiine. ¹⁹Ma nuwanuwam yagharinai am vitumaghana kevokikini, damina kuna~viia da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava kuna~berai. Waway viya weni berasi ibarei, tuna kubiine i vitumaghana ivi~beroi. ²⁰Wawayisi kamosiyai na Haimeneyosi ma Ariksanda. Namada Seitan ku imana ateresi da kovogha ina~viia. Gwabinai akova ina~viia da God ke ini~avaberowei.

Ikikava kata~vokavara.

2 ¹Vaghina, aku sisiya ghamana na weni. Kona~nipowana God kurina, koni~nowi da ini~vitemi, ma koni~nowi waway kudubina kubiisi, ma God koni~kiikiwei. ²Ma bade kona~nipowana kiikiivavo ma babada ghamaghamasi kubiisi da nuwanubiiyai ma pikatiyai tamakai. God kurina tavopepeta ma ti waway bubuna. ³Tanipowana babada kubiisi na tuna bera biibiina God kata Viviyawa ku matana. ⁴Ina kayowana da waway kudubita iti~yawasita ma vonavaghata katakova bubuni. ⁵God na sago kava. Ma waway ma God kamopotiyai na tetete waway sago emakamakai da ivi~sagota. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ⁶ma peyarita kubiita ivere meyei. Rabobo ma berabero ivovotanita na Yesu igimarataweta. Marana vaghata inekiibau na God ivi~debei da ina kayowana da waway kudubita iti~yawasita. ⁷Tuna kubiine God ivineku da taku aposol, da varana biibiina ata~dimei kupuna wawayisi kurisi

^c 1:13 Apos 8:3, 9:4-5

ma ati~beyebejena da sisiya vaghata iti~tumaghanei. Vonavaghata avonavonemi, ke ata~vivibero.^d

⁸ Aku kayowana da tomotomowa maninisi ina nipowana, ma maranai ina~nipowana na imasi ina~ruepai ma nani kamonai ke sago nuwapughu bo vikawapata ina~makai. ⁹ Ma bade aku kayowana da wivine ke ina~kayovigesiro. Ini~gara bubuna ma ke gara miiyanisi ghamaghamasi ini~kote. Uyawisi ke ina~piro vigayagaya ma ke tinayodi ere gold bo posaru ere pels ini~kote.^e ¹⁰ Wivine iyavo kava God evovokavakavari na bera biibiisi ita~berai da wawaya iti~gheghenisi, ke kii gara bo kii tinayodi bo kii posaru kitana kubiine. ¹¹ Ma wivine kurisi kuni~beyebejena na ini~yanota ma ina~vopepeta. ¹² Ma taku na ke ata~vivivaghinei da wivine tomotomowa ina~ghekuyowesi bo ini~beyebejena kurisi. Ti na ini~yanota. ¹³ Konotai da God, Adam iyamoni ma murinai Eve iyamoni.^f ¹⁴ Ma bade ke Adam sisiya vibero iti~tumaghanei, Eve mota ina sisiya ivi~tumaghanei da God ina sisiya bagibagina ivi~kiiyiiyei.^g ¹⁵ Ma wivine ini~tuwa na natunatusi ina~koyagha bubunisi ma mara nonowa i yawasa na maninisi. Ma ere vitumaghanisi ma ere nuwaviinisi ina~makamakai na God ini~yawasisi.

Keresiyana kii vinoraveraveyana.

3 ¹ Ma sisiya sago ana~vonem, sisiyina na vonavaghata. Iyavo kava ekayokayowei da ekalesiya iti~badesi, ma Keresiyana iti~noravesi na nota biibiina iviia. ² Ma wawaya kuna~vinei da Keresiyana ini~noravesi^h na kekitai da gwabinai berona kegha, ma kawana sago kava, nota manininai ini~potepote meyei, ma kana vava biibiina. Nuwabiibiyai numataya ina~tinariyariyesi ina ku numa. Ma bade kovokovoghina da ini~beyebejena bubuna.ⁱ ³ Tuna na ke umaneghaneghana, ke nuwapughupughuna bo kayakayayina ma nuwanuba wawayina. Ma mane ke ina~kirorowei. ⁴ Kawana ma natunatuna ina~koyagha bubunisi, ma bade natunatuna na vovopepetisi ma vovotekatekasi, ⁵ iyamna tomowa kawana ma natunatuna ke ina~koyagha bubunisi na ke kovokovoghina da God ina wawaya ina~koyaghisi. ⁶ Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na namadani kava Yesu ita~vivotumaghanei. Wawaya wekarakava vitumaghana ivi~karei na ke kuna~vinei. Mikeda kuta~vinei na ita~kayotata na God kovogha ita~verei. Tuna nakanani ma Devil ikikava ikayotata na kovogha ipanani. ⁷ Ma bade Keresiyana kii vinoraveraveyana kana vava ina~biibai iyavo kava ke iti~tumaghana kamosiyai. Kana vava berona na iyavo kava ke

^d 2:7 2Tim 1:11   ^e 2:9 1Pit 3:3   ^f 2:13 Gen 2:7, 21-22   ^g 2:14 Gen 3:1-6

^h 3:2 Keresiyana ini~noravesi. Kanuma ina ku nevanewa Keresiyana ekoyakoyaghisi.

ⁱ 3:2-7 Tait 1:6-9

iti~tumaghana na ini~avaberowei da ina~peku ma Devil ina ku poko
ina~kona.

Keresiyana kii koyakoyagha.

⁸Ma bade Keresiyana kii koyakoyagha biibiisi ina~makai. Ti damsi na iti~wawaya manini, sisiya vibero ke iti~sisiyei, ma wain ke ituma kirakiiyei, ma mane ke ita~kirorowei. ⁹Ti na nuwanuwasi yagharinai God vonana vaghata ini~tumaghanei. ¹⁰Kunona i yawasa kuna~kita bubuni da vaghina bo kegha. Mikeda vaghina na kuna~vinesi da Keresiyana kubiisi ina~vobigabiga. ¹¹Ma Keresiyana kii koyakoyagha kakawasi na bade nakanani, ti na wawaya maninisi, ke ita~viviyanuwe, ke itumuma neghanegha, ma kovokovoghina da kuni~tumaghanesi da i bera kudubina ina~bera bubuni. ¹²Ma Keresiyana kii koyakoyagha na kawana sago kava ma kuna~kitai da kawana ma natunatuna ekoyakoyagha bubunisi. ¹³Ma ina biga ina~bera bubuni na wawaya ini~ghegheni. Ma kana vava biibiina kubiine taraboga ina~panani da ina nota ini~rewapana ma ikikava Yesu Keriso itumaghanei na ini~debei wawaya kurisi.

Vibeyebeyena ghamana.

¹⁴Anotanotai da mara gisina kava na ana~pisi da ana~kitim, ma kegha da weni sisiyisi agirugiruma kurim, ¹⁵iyamna mikeda ana~vivinevira na weni girumina ini~akovim da ikikava tota God ina wawaya kata~makai, tota ekalesiya na God yawayawana ina rakaraka. Ma tota vitumaghana damta na nakanani ma vonavaghata kana kowora bo kana oga. ¹⁶Vonavaghata, God ina nota ghamaghamasi ma gavugavusi iyamsi irakata, ma notasi na weni.

Ivi~wawayota da viyota ikotei,

Ma Kanuma Vovokaravina ivi~debei da tuna na vonavaghata,

Ma bade aneya matasiyai ikitai.

Ma kana vava dam ma dam kamosiyai wawaya idimeyi,

da dobu ku kudubina ivi~tumaghanei,

ma God iviitawei da ighae ku kunuma da kana kadara kamonai emakamakai.

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

4 ¹Kanuma Vovokaravina ivi~debei da karako ina~nena da Yesu ina vovira kana ku mara na nani kamonai wawaya viya vitumaghana vaghata ina~voterei ma kanuma viviberosi ina~kivinisi ma i vibeyebeyena vibero ina~votekatekei. ²Nani vibeyebeyena na

j 3:8 Kii koyakoyagha. Tupuwa ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi.

wawaya miiruwawasi ma viviberosi gwabisiyai epipisi. Ti wawayisi berabero ibera kirakiiyei da karako nuwanuwasi gudugudusi. Ma ke sago damina ita~viiviiya da aviyavisina eberabera na biibiina bo berona. ³Ma bade sisiya bagibagisi etereterei da wawaya ke ina~tavine ma vavai ma siya voviyavina kava ina~kani. Ma kegha da God vavai ma siya kudubina iyamoni da iyavo kava itumaghane ma vonavaghata iakovi na ere nipowanisi ini~kiikiwa ma ina~kam. ⁴Aviyavisina kudubina God iyamoni na biibiina, ke tabarei. Ma aviyavisina taviiviiya na tanipowana ma tikiikiwa God kurina, ⁵iyamna vonana ma nipowana tepanai na God ini~biibiini.

Yesu Keriso ina bigabiga biibiina.

⁶Iyavo kava itumaghana na weni sisiyisi kevi~damani kurisi. Nakanani kuna~berai na tam Yesu Keriso ina bigabiga biibiim. Vitumaghana ina vonavaghata kamoni kugogo ma vibeyebeyena maninina kukivini da karako nota magura kuviiya. ⁷Ma giu katamanisi ma wivine moramorapisi kii varagutugutu viviberosi na keveruvuvurei. Mara nonowa kevi~beyebeyena meyem da tam na God ina wawaya kiimatanim. ⁸Tupuwim kekoyagha bubuni ma ini~dagudagu kirakai da ini~rewapana, tuna na bera biibiina. Ma kanumim kevi~beyebeye bubuni da God ina kayowana kava kuna~berai, tuna berana na ibiibii kirakai. Kuna~berai da kanumim ini~rewapana ma ini~vitem da am yawasa dobuwai ina~biibai, ma ku tepana rabobo murinai na am yawasa ina~biibii kirakai. ⁹Weni sisiyisi na vonavaghata, nuwanuwata kudubinai tivaghine ma titumaghane. ¹⁰Tipaparana ma tabiga kirakai, iyamna ita nota kudubina God makamakii nonowina kurina tatereterei. Tuna na kata Viviyawa ma iyavo kava itumaghane na ini~yawasisi.

¹¹Weni vibeyebeyenina kevi~damani wawaya kurisi ma sisiya bagibaginai kevonesi da ina~kivini. ¹²Tam yaragim ma kegha da ke kuni~vaghine da wawaya ina~tereoruwem. Am sisiya, am bera, am nuwaviina, am vitumaghana, ma am yawasa kudubina na maninina kavakava na nakanani kevi~matakira vitumaghana damsi kurisi. ¹³Karakava ana~pisi. Kuna~koyakoyaghiku ma kamoni na wawaya kurisi God vonana kuna~viviavi, kuna~vibeyebeyena ma kuna~dimadima. ¹⁴Ma kam puyo ke kuni~notawapei, nani puyona peroperoveta ivivi~sisiyei ma vinoraveraveyana kudubisi imasi ku tepam iterei na Kanuma Vovokaravina iverem. ¹⁵Ma avonavonem da weni bigasi na am nota kudubinai keberai. Kevere meyem da wawaya matasiyai ina~kitim da tam biga biibiina keberabera. ¹⁶Kekitaruvim, ma bade am vibeyebeyena kekitaruvai. Mara nonowa weni nakanani kuna~berabera da tam ma iyavo kava iyanem na mara damoni nuwapoya ghamana kona~veruvuvurei.

Ikikava vitumaghana damsia ita~koyagha bubunisi.

5 ¹Tomowa magurina ke kuna~yeghai. Kevona pikapikei, keberai da tuna nakanani ma am mamai vaghata. Ma tomotomowa yarayaragisi keberisi da ti na varevaesim. ²Wivine magumagurisi keberisi da nakanani ma am maduwa. Ma wivine vusi na nota manininai kevi~novunovunesi.

³Kwapukwapura kiikayokayosi ma vivikamyuyuwisi na kovi~vitesi ma kovoepetisi. ⁴Ma kwapura ere natunatuna bo tuputupuna na ti damsia i biga da kwapura ina~koyaghi. Magurisi ikoyaghita na bade takoyaghisi. Wawaya itakovi da Keresiyana ita biga da ita rakaraka takoyagha bubunisi. Nani bigana ini~nao ma God ku matana na bera biibiina. ⁵Ma kwapura kiikayokayona ina kina kava, kana koyakoyagha kegha na nani kwapurina ina nota kudubina God kurina etereterei da mara nonowa, mariyai ma didibara, eniponipowana da God ini~vitei. ⁶Ma mikedada kwapura sago tupuwa yawasina inuwabiibiyei na tupuwina yawayawana ma kanumina na namada irabobo. ⁷Weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kevonavinotisi da ina~kivina bubuni da ke sago ina~bera beroi da wavuna ina~kavari. ⁸Meni wawayina kawana ma natunatuna ma kana moramorapa ke ita~koyagha bubunisi, tuna na Keriso ibarei. Ibero da wawaya ke iti~tumaghana, ma ibero kirakai da vitumaghana wawayina ina rakaraka ke ita~koyakoyaghisi.

⁹Kwapura kana madegha 60 ma ku tepana na vaghina, meni dobunai kwapukwapura kii vava kugiruma na kana vava nake keterei da ekalesiya gwabisiyai vivita ina~viiya. Ma kokitai da nani kwapurina na itavine da mara sago kava, ¹⁰ma kana vava biibiina. Bera biibiisi eberabera, natunatuna ikoyagha bubunisi, nuwabiibiyai numataya etitinaryariyesi, Kerisiyana turaturana kaesi ekowakowa, wawaya i nuwapoya avai na ivitesi ma everevere meyei da bera biibiisi kava eberabera.

¹¹Ma wivine vusi kwapukwapurisi kii vava ke kuna~giruma da vivita ina~viiya, iyamna karakava tupuwa ina kayowana ini~badesi na bera wapawapa ina~berai. Nakanani ina~berai na i vonakiiyapa bagibagisi Keriso kurina iterei na ini~kiigiyei da i vitumaghana ini~beroi. ¹²I vonakiiyapa bagibagisi ini~kiigiyei na God ku matana ti na berabero ibera. ¹³Ma bade kwapukwapura vusi na ina~baba wapawapa, vinumarugenara ma ku tepana na ina~vivianuwe ma wawaya kurisi ini~yaranatitirana da ku kamosi ina~ru. Ma wawaya ti mani i bera ita~kitakuyowei ma kegha da ina~vivisisiyapawopawo. ¹⁴Tuna kubiine aku kayowana da kwapukwapura vusi na ina~tavineme ma ini~tuwa, ina~makai da kakawasi ma natunatusi ina~koyagha bubunisi. Nakanani ina~berai da kata ghaviya Seitan ke kovokovoghina da kata vava ina~kiiviberoi. ¹⁵Kwapukwapura viya namada ikiibutaweta

da Seitan ekivikivini. ¹⁶Ma mikeda Keresiyana wavine ina rakaraka kamoni kwapukwapura viya emakamakai na wavinena ina~biga da ina~koyaghisi. Ke vaghina da nani vitana ekalesiya ina~veresi. Ma kwapukwapura kiikayokayosi, iyavo kava kii vivita kegha, ti kava ekalesiya ina~koyaghisi.

¹⁷Ma vinoraveraveyana, iyavo kava ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna, edimadima bo ibeyebeyena, ti damsi na kovi~miiyesi ma bade kovokaravesi. ¹⁸Giruma katamana evonavona bo, “Maranai ox whiti egudagudai na kawana ke kona~kupotai.”^k ma bade evonavona bo, “Bigabiga wawayina ina biga kubiine na miiya ina~viiya.”^l ¹⁹Ma mikeda vinoraveraveyana sago ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna ma wawayi sago ina~pisi kurim da tomowina kana vava ina~kiiviberoi na ina sisiya ke kuni~yanei. Mikeda wawayi ruwa bo aroba yavata matasiyai ikitai da tomowina berabero iberai na kuni~yanesi.^m ²⁰Ma iyavo kava berabero ina~beraberi na debiiyai keyeghisi da Keresiyana peyariisi ina~yabumana da ke nakanani ina~berai.

²¹God, Yesu Keriso ma aneya vovokaravisi matasiyai avonavonem da weni sisiyisi kekivina bubuni. Ma aviyavisina kuna~beraberi na wawayi peyariisi kurisi nakanani keberai, ma ke wawayi viya kava kurisi. ²²Ma ke kuni~yaghiyaghina da imam wawayi ku tepasi kuna~terei. Kunona i yawasa kuna~kita bubuni ma muriyai kuna~vinei da ekalesiya kamoni ini~bada. Ma wawayi viya berabero ina~beraberi na ke ku kamosi kuna~ruyi. Keberai da tam maninim kavakava.

²³Ke okowa kava kunumai ma wain gisina yavata kunumai manawim kubiine, iyamna tam gubagubagim.

²⁴Wawayi viya i berabero na debiiyai takitakitai da namada takovi. Ma wawayi viya i berabero na gavugavuna ma karakava ina~rudeba. ²⁵Ma bade bera biibiisi nakanani. Viya debiiyai takitakitai ma viya na gavugavusi. Ma ke kovokovoghina da nani berasi biibiisi mara nonowa gavugavunai ina~makai, mara sago ina~rudeba.

6 ¹Wawayi iyavo kava ivi~sleiv, ti na vita ghamana ekavakavari. Ma ita~notai da i babada ita~vopepetisi ma ita~votekatekesi. Nakanani ina~berai da wawayi God kana vava ke ini~beroi ma bade ita vibeyebeyena ke ina~kiiviberoi. ²Ma sleiv wawayisi kamosiyai viya i babada namada Keriso ivi~tumaghane. Ma sleiv wawayisi nani babadisi ke ina~tereoruwesi, iyamna ti na Keresiyana varevaresisi vaghata ma yavata iti~nuwasago. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinai i babada

^k 5:18 Deut 25:4; Mat 10:10; Luk 10:7   ^l 5:18 Israel damsi whiti iyuyuna ma dowiyai itutura. Ma ox (Kau tomowina) ipiyei ma ivi~tugudagudai da whiti vavina ma yoghona iti~bogebogesi. Ma nani kamoni kawana ke ita~kupotai, iyamna maranai itugudaguda na whiti gisina ita~kanikani.   ^m 5:19 Deut 17:6, 19:15

kubiisi ina~biga, ma i biga kamona aviyavisina biibiina epanapanani na i babada iyamna kudubina ina~viia. Weni sisiyisi kevi~beyebeyesi ma sisiya bagibagina keterei da ina~kivini.

Vibeyebeyena vibero ma mura vaghata.

³Ma meni wawayina vibeyebeyena vibero eberaberai, ina vibeyebeyena ke Bada Yesu Keriso ina vonavaghata bo ke Kerisiyana ina keta vaghata, ⁴tuna wawayina nuwanuwana kamona kayotata ivi~tupoi. Tuna neghaneghana, ke sago aviyavisina itakovi. Ina nota dowadowana kubiine, ina kayowana da ina~gamogamo wapawapa ma mara nonowa sisiya ini~kawapatei. Wawaye eberaberisi da ti mani kamosiyai inuwakapikapiyana, ma ivonapasipasiyana, turaturasi iavaberowesi ma wavuvirana eberaberai. ⁵Nota gwabisiyai kegha ma vonavaghata ivi~wapai. Ma enotanotai da Keriso ina biga ina~beraberai na nani kamona dobu ina mura ghamana ina~panani.

⁶Ma vonavaghata, tota Kerisiyana na aviyavisina gisina gwabitiyai na tinuwabiibiyei ma mura ghamanakina nuwanuwata kamona tapanani. ⁷Tatupuwa na ke sago aviyavisina kata~kavari ma kata~pisi. Ma bade maranai tarabobo na ke sago aviyavisina takavari ma tanae. ⁸Tuna kubiine na vavai ma gara gwabitiyai na tinuwabiibai. ⁹Ma iyavo kava dobu ina mura ghamana ematamatighei, ti damsi na ruyagha ina~panani. I kayowana neghaneghasi ma beroberosi eteretereoruwesi da Seitan ina ku poko ina~rui. I yawasa ina~resoi ma ini~beroi. ¹⁰Wawaye nuwanuwasi mane eviivii kirakiiyei na tuna ini~badesi da berabero bogii ma bogiiyai ina~beraberai da mane ina~viiviiya. Ma vitumaghana wawayisi viya i kayowana ghamana da iti~mane kirakai na i vitumaghana ivi~beroi. Ti damsi isiwana ma i nuwapoya ipeyari ma i nuwavisi irakata.

Pol ina sisiya Timoti kurina.

¹¹Timoti, tam na God rapenai, tuna kubiine nani berasi keveruvuvurei. Keberai da am yawasa na maninina, God ina kayowana kava kekivini, kevi~tumaghana, kevi~nuwaviina, kemiirikikina ma kevopepeta. Kevi~rewapana da weni berasi na gwabimuwai ina~makai. ¹²Ma am nota evirewapana ma kevi~paparana kirakai da am vitumaghana kuna~vokikini ma yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kuna~vii yavui. Tuna yawasina kubiine God ikwatum ma koroto maghinosiyai kuvi~mamatarata da Keriso kuvi~tumaghane. ¹³God na bera kudubina dobuwai iyamoni. Ma Yesu Keriso na vonavaghata kudubina ivi~mamatarei maranai Pontiyas Pailat maghinonai imiimiiri da ivivi~tupavirevirei.ⁿ ¹⁴Ma God da Yesu Keriso matasiyai avonavonem

ⁿ 6:13 Jon 18:37

da weni sisiyisi bagibagisi kevotekatekei ma kenunura bubuni da wawaya ke ini~avaberowem. Keberai ina~nena da Bada Yesu Keriso ina~vovira kana ku mara. ¹⁵Ma God tuna kava iakovi da avi maranai ina~vovira. God na vovokaravina ma ina kina kava na bera kudubina kana Bada. Tuna kiikiivavo i Kiivavo ma babada i Bada. ¹⁶Tuna ina kina kava makamakii nonowina ma yasegana rewapanina kamoni emakamakai da wawaya ke kovokovoghina ina~miiririya kurina, ke sago wawaya ita~kitai bo ina~kitai. Kudubita tavokaravei ma rewapana taverei da mara nonowa ini~kiivavo. Amen.

¹⁷Keresiyana mumurisi kevonesi da ke ina~kayotata ma dobu ina mura ke ini~tumaghanei, iyamna karako mura gwabisiyai ma maram na ina~wapa. Ma God ini~tumaghanei. Tuna aviyavisina kudubina everevereta da nuwabiibiyai tamakamakai. ¹⁸Ma kevonesi da bera biibiisi ina~beraberi, mara nonowa ina~vereverena ma nimonimoriyai wawaya ini~vitesi. ¹⁹Weni berasi ina~beraberi na kanumisi kana mura ina~vovovidaburana. Tuna nakanani ma kowora bagibagina ita~rutakurei da karakava biibiina ina~panani. Ma nani maranai yawasa vaghata kunumai ina~viiya.

²⁰Timoti, aviyavisina God iverem na kekoyagha bubuni. Ma mikeda wawaya i nuwagiura vibero ina~vivisisiyei bo ina~vivigamowanei na keveruvuvuresi. ²¹Wawaya viya ivona da akova vaghata gwabisiyai ma kegha, vitumaghana ketana vaghata ivi~wapai.

Bada kurina ainowi da ina agabiibai tami peyarimi ina~veremi.

Pol Ina Giruma Viruwina

Timoti

Kurina

(2 Timothy)

Vonaviakova

Timoti na yaragina ma kana magura na Pol ma yavata ibigabiga. Tuna kubiine igrumame kurina na kamona ivonei da ikikava ita~koyagha meyei. Nota ghamana weni girumina kamona na ikikava vitumaghana wawayina nuwapoya kamona ina~miirikikina. Pol, Timoti ikiiepepai ma ivonei da ini~patutu ma Yesu Keriso sisiyina ke ina~voterei. Bade ivonei da vonavaghata kava ini~beyebeyena, tuna na Keriso varana biibiina ma giruma katamana. Ma ivonei da wawayi ini~tupaketowanei da ina~vokwarakwara ma kegha da mara nonowa ina~vivibeyebeyena ma ina~dimadima.

Pol sisiya bagibagina iterei da maranai wawayi ini~kawapata ma sisiya neghaneghasi ini~ruwei na Timoti ku kamona ke ina~ruyi. Ivona da nani berasi iyamsi kegha ma wawayi i yawasa ina~kiiviberoyi.

Weni girumina kamona Pol tuna mani ina yawasa, ina vitumaghana, ina nuwanuba, ina nuwaviina, ina miirikikina ma ina vokwarakwara vitupaketowana kamona ivi~sisiyeyi ma Timoti ivonei da peyarina iti~bonebonei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 2:13 Vigheghena ma kiiiepepa.

Sapta 2:14 da ku 4:5 Ikikava Timoti ita~makai ma ita~kitaruvai.

Sapta 4:6-18 Pol ivi~sisiya meyei.

Sapta 4:19-22 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, Yesu Keriso^a ina aposol agirugiruma. God ina kayowanai ivonataweku da ina vonakiiyapa bagibagina ata~dimei da Yesu Keriso gwabinai yawasa taviya.

²Timoti kurim, tam natuku ma aku nuwaviina kurim irakata kirakai.^b Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai kurim ina~rakata, ini~kamyuyuwem ma nuwanuba ina~verem.

Nota iti~rewapana.

³God kubiine nuwanuwaku yagharinai abigabiga. Ikikava aku kaekiki mau mara katamaninai ivovokavakavara ma ibigabiga na bade nakanani aberabera. Ma God aikiikiiwei kubiim. Aku nipowana kamoni na mara nonowa anotanotim mariyai ma didibariyai. ⁴Anotanotai da rorova ita viruwa tavi~bogebogeta na kuvi~nuwapoya kirakai ma kutou. Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ata~kitim da ati~nuwabiibii kirakai. ⁵Ma akovi da nuwanuwam yagharinai Yesu kitumaghane. Ikikava am kwabura Lowis ma am maduwa Yunis itumaghana na anotanotai da tam bade nakanani kitumaghana.^c ⁶Tuna kubiine ata~vonavinotim da nani puyona God iverem maranai imaku ku tepam atere na ketapiya da ina~karata bubuna, ⁷iyamna God Kanumina ivereta da ke tayabumana. Ivereta da tirewapana, tinuwaviina, ma nota manininai tipotepote meyeta.

⁸Tuna kubiine ke kuninimaya maranai debiiyai kuni~mamatara da ita Bada kitumaghane. Ma ke kuninimayeku da Bada kubiine ku gabura itereku. Ma God rewapana iverem da tam bade Keriso varana biibiina kubiine kuna~vokwarakwara. ⁹Ivi~yawasita ma ikwatuta da ku yawasa vovokaravina itereta. Ke ita bera biibiisi kubiine ita~kwatuta, kegha da tuna mani ina kayowanai ma ina agabiibai irakata kubiine, da dobu karenai namada nota iviia da Yesu Keriso ita~vereta. ¹⁰Ma nani agabiibiina ivi~debei maranai kata Viviyawa Yesu Keriso inekiibau. Yesu rabobo ina rewapana ivi~kovi tuwanonowi ma varana biibiinai yawasa makamakii nonowina ivi~debei.

¹¹God ivineku da taku ina aposol, ina yonayona ma ina vibeyebeyena wawayiku da varana biibiina ata~dimei.^d ¹²Tuna kubiine karako avovokwarakwara. Ma ke ata~vivinimaya, iyamna akovi da iyi aitimaghane. Ma anotanotai da aviyavisina ku imana atere na ina~koyagha bubuni da ina ku vovira marana. ¹³Aviyavisina gwabikuwai kuvi~yanei tuna na vonavaghata, kevotanakikini ma kektivini. Ma ere vitumaghanim ma ere nuwaviinim Yesu Keriso yavata kovi~nuwasago.

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b **1:2** Apos 16:1

^c **1:5** Apos 16:1 ^d **1:11** 1Tim 2:7

¹⁴Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamona emakamakai ma ini~vitem da God varana biibiina kana papara kuna~vowai ma kuna~koyagha bubuni.

¹⁵Ma kuakovi da Eisiya dobuna kamona wawaya peyarisi ikuyoweku, Pigelas ma Hemogenisi yavata. ¹⁶Ma ainowi Bada kurina da Onesiporas ina rakaraka yavata ini~biibiinisi iyamna mara nonowa nuwanuba everevereku. Ma ke ita~vivinimaya da taku gabura kamona. ¹⁷Ke itinimaya kubiine, maranai inekiibau ku Rome na iekwa kirakiiyeku da ipananiku. ¹⁸Namada kuakovi da Epesas kwanatuna kamona na Onesiporas ivi~vite kirakiiyeku. Tuna kubiine Bada kurina aniponipowana da vitupavira maranai tuna wawayina ini~kamyuyuwe.

Yesu Keriso ina seri wawayina biibiina.

2 ¹Natuku Timoti, Yesu Keriso ina agabiibai kurim irakata ma tuna tepanai kevi~rewapana. ²Ma koroto matasiyai aviyavisina avivi~sisiyei kuvi~yanei na kevi~damani ita wawaya kiikiimatanisi kurisi da ti bade ini~beyebeyena.

³Tam Yesu Keriso ina seri wawayina kiimatanim, tuna kubiine vokwarakwara kamona kemiiirikikina tokai nakanani. ⁴Seri wawayina na ghaviya kamona ina~biga bubuna da ina bada nuwanuwana ina~biibai. Tuna kubiine ke ina~nae da wawayota i bera ku kamona ina~ru. ⁵Tuna nakanani ma veru wawayina babada i sisiya ke ina~nunura bubuni veru kamona na damona miiya ke ina~viiya. ⁶Ma bade wawaya ina~wayowa kirakai na yaba maranai vao badana mura ina~vorereghi da iyavo kava ivi~inipika kirakai na reregha ghamana ina~viiya. ⁷Aviyavisina avonavonem na kevi~nuwanotanota bubuni, ma Bada nota ina~verem da peyarina kunakova bubuni.

⁸Yesu Keriso kenotai, tuna David tupurereghina ma rabobowai ivomiiri. Ma tuna varana biibiina adimadime. ⁹Nani varana biibiina kubiine avokwarakwara, ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni, nakanani ma berabero wawayiku. Ma chein na ke kovokovoghina da God vonana ina~kuni. ¹⁰Tuna kubiine ke ati~nuwapoya, aku nota ivi~rewapana vokwarakwara kamona, iyamna God ina wawaya vovinesi kubiisi na ku gabura itereku. Ti bade Yesu Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina ina~viiya ma God kana ku kadara ina~ru. ¹¹Weni sisiyisi na vonavaghata.

“Keriso yavata tarabobo patapata,
na bade yavata tamakai.

¹² Vokwarakwara kamona tamiirikikina,^e
na bade yavata tikiivavo patapata.

^e 2:12 Mat 10:33; Luk 12:9

Tota taveyiyei
na tuna bade ina~veyiyeta.

- 13 Ma tota ita vonakiiyapa bagibagisi kurina tikiigiyei,
ma tuna na kegha,
Iyamna tuna wawaya maninina
na ke meyani ina vonakiiyapa bagibagina ini~kiigiyei.”

Kebiga bubuna da God ini~gheghenim.

¹⁴Keresiyana turaturata weni sisiyisi kuna~vonavintisi da ke nuwanuwasi ina~wapa. Ma God ku matana kevonesi da viganowana ina~voterei, tuna na iyamna kegha, ma iyavo kava ini~yanei na i yawasa ini~beroi. ¹⁵Ma tam, am biga kebera bubuni da God ini~gheghenim, ma vitupavira maranai na ke kuninimaya. God vonana vaghata kuna~dime da maninina kavakava. ¹⁶Wawaya viya isisiya wapawapa na ke God ina kayowanai ita~vivisiya. Ma tam na nani sisiyisi keveruvuvurei. Ti damsai i yawasa na ibero ma nakeda ina~bero kirakai. ¹⁷I vibeyebeyena na gubaga taragai nakanani, yaghiyaghina gubagina ina~rakata da wawaya viyona ina~kam yavui. Ma kamosiyai na tomotomowa ruwa, Haimeneyosi ma Piletas, ti nakanani ibeyebeyena. ¹⁸Ti damsai na keta vaghata biibiina ibarei ma wawaya vivitumaghanisi i nota iberoi, evonavona da wawaya raborabobosi i vomiiri marana na namada itupuwa. ¹⁹Ma God kowora bagibagina irutonai na ke kovokovoghina da wawaya ina~nukei. Ma nani koworinai igiruma bo, “Bada iakovi da ina wawaya na iyavo kava.” Ma igiruma bo “Iyi tam kuna~vona bo, ‘Taku Bada ina wawaya’ na berabero kevoterei.”^f

²⁰Numa ghamanakina kamoni na dabira ma sawara bogii ma bogiyai emakamakai. Viya silva ma viya gold iyamona. Viya kiiyai ipapa ma viya dowa ikapawa. Viya na biga ghamaghamasi kubiine ma viya na biga dowadowasi kubiine. ²¹Wawaya iyavo kava ekayokayowei da biga ghamaghamasi ina~berai Bada kubiine na bera dowadowasi ina~voterei da tuna nakanani ma dabira biibiina ma vovokaravina. Nakanani ina~berai na ina Bada ina~bige bubuni, iyamna tuna ivovunagha ikovi da bera biibiisi kubiine ina~biga. ²²Iyavo kava Bada tepanai emakamakai na nuwanuwasi yagharinai ekwekwa da ini~wawayamanini, i vitumaghana ini~rewapana, i nuwaviina ina~rakata ma mara nonowa nuwanubiiyai ina~makamakai. Ma tam bade nakanani keberai ma yaraga notasi beroberosi kebarei. ²³Wawaya neghaneghasi sisiya wapawapa kubiine ina~viganowana na kekuyowesi. Kuakovi da damonai na viruwa ina~tupuwa. ²⁴Bada ina bigabiga na ke ini~ruwa, ma ini~nuwaviina kirakai wawaya kurisi. Ma

^f 2:19 Num 16:5

nuwanubiiyai ini~beyebejena bubuna. ²⁵Ma nani wawayisi ikawapatem na nuwapikamuwai ku keta maninina kuna~teresi na mikedda God ini~vaghinei na i berabero ininimaye ma ina~miirikupukuputei da vonavaghata inakovi. ²⁶Nota ina~viiya da Devil ina ku poko ikona da ivovotekatekei na pokona ina~kiibutawei.

Mara damona.

3 ¹Kenota bogai, karako da ku mara damona na berabero ina~rakata. ²Nani kamoni na wawayi gwabisiyai notameyena ina~rakata, mura ina~matamatighei, ina~kayotata ma ina~voepepa meyesi. Viavabero ina~rakata, wawayi i maduwa da i mamai ke ina~vopepetisi, ma iyavo kava ini~vitesi na ke ini~kiikiiwesi, ma i yawasa na ke vovokaravina. ³I nuwaviina kegha, notatawena gwabisiyai kegha, wawayi ini~avaberowesi. Ti na kayoghakighakisi, kayakayayisi, ma biibiina ini~tupaketowanei. ⁴Ti mani turaturasi ma ini~beroberowesi. Ti na nuwatekatekasi da yaghiyaghinai bera beroberosi ma neghaneghasi ini~karei. Ti na kayovigesirosi. God nuwanuwana ke ita~viiya ma tupuwa ina kayowana nuwanuwasi ivii kirakiiyei. ⁵Ini~taparoro ma ina~berai da ti nakanani ma Keresiyana ma kegha, i vitumaghana na kwebuna, ma God ina rewapana ina~tatakuputei. Nani wawayisi na kekitatawesi. ⁶Wawayisi kamosiyai na viya ina~nae wawayi i ku numa da wivine notapekupekusi ini~nuwatinisi da i kayowana ina~berai. Nani wivinesi ti mani i bera dowadowasi vitana damina eviiviiya. Ma nota magura gwabisiyai kegha ma bade tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi da berabero eberaberei. ⁷Wivinesi na mara nonowa i kayowana da vibeyebejena ini~yanei ma kegha da sisiya vaghata damina ke meyani ita~viiya. ⁸Iyavo kava weni berasi eberaberei na ti nakanani ma Janes ma Jambaras,^g rorova mara katamaninai Moses ivi~ghaviyei. Ma bade nani vibero damsi na sisiya vaghata ighaviyei. Ti na nota biibiisi gwabisiyai kegha ma i vitumaghana na kwebuna. ⁹Ma aviyavisina eberaberei na ke mara gurina, iyamna ina~rudeba da bera neghaneghasi eberaberei. Nakanani itupuwa Janes ma Jambaras kurisi.

Vibeyebejena turina.

¹⁰Karoko na aku vibeyebejena kuakovi, aku yawasa, avi kubiine abigabiga, aku vitumaghana, aku nuwanuba, aku nuwaviina, ma ikikava amiirikikina da aku nota kudubinai biga ke ata~voterei, ¹¹ikikava wawayi ivi~tupaketowaneku ma bade aku vokwarakwara. Tam kuakovi aviyavisina kuriku itupuwa Antiyok, Aikoniyam ma Listra kamoni. Nani dobusiyai na wawayi ivi~tupaketowaneku da berona ghamanakina

^g 3:8 Janes ma Jambaras na kiivavo Pero ina kasiko wawayisi. Exod 7:11

apanani. Ma kegha da weni berasi kudubina kamoni Bada ivi~yawasiku.^h
 12 Vona bubuna da iyavo kava Keresiyana yawasina makiina ina~kayowei
 ma Yesu Keriso yavata ini~nuwasago na karakava vitupaketowana
 ina~panani. 13 Ma vibero damsi na i vibero ina~rakata kirakai da
 turaturasi ina~viviberoweresi ma bade turaturasi ina~vomiiri da
 vibero damsi ini~beroberowesi ma mara nonowa ina~viviberovirana.
 14 Ma tam, aviyavisina kavi~beyebejena kurim da kuvi~tumaghane na
 kevotanakikini. Kuakovi da am vibeyebejena wawayisi na tokai. 15 Ma
 kenotanotai da gisimuwai giruma vovokaravisi kuakovi na nota iverem
 ma ivi~nowem da Yesu Keriso kuvi~tumaghana bubuni da ivi~yawasim.
 16 Giruma vovokaravisi peyarina na God gwabinai ipisi ma nani girumisiyai
 wawaya tibeyebeyesi, tayeghisi, tatupavimaninisi, ma bade tiakovisi da
 ikikava yawasa maninina kamoni ina~makai. 17 Weni nakanani taberai da
 God ina wawaya tivitesi, tavovunaghisi da bera biibiisi kava ina~berai.

4 1 Yesu Keriso tuna mara damoni ina~nekiibau da ini~kiivavo
 na wawaya raborabobosi ma yawayawasisi ini~tupaviresi. Yesu
 Keriso ma God maghinosiyai kam sisiya bagibagina ana~terei na weni.
 2 Tam, God vonana kedimei. Kevovunagha bubuna da namanaki mara
 berona bo mara biibiina ma kedima. Wawaya ketupavimanimaninisi,
 keyeghisi, kekiiepepisi da i nota ini~rewapana ma nuwapikamuwai
 kevi~beyebejena, 3 iyamna mara epipisi da wawaya vibeyebejena
 vaghata ina~barei ma i kayowana ghamana da vibeyebejena wapawapa
 wawayisi ina~kiividaburisi da ti mani tinisiyai ini~yanesi. 4 Vonavaghata
 ina~takuputei ma nuwanuwasi kudubinai i kiki berasi ini~tumaghane.
 5 Ma tam, mara nonowa kemiirikikina, vokwarakwara kamoni am nota
 ini~rewapana, God vonana biibiina kedimei ma am biga God kubiine
 kudubina kebera yavui.

6 Ma taku na namada aku mara itupo da ani~suwara, aku mara ipisi da
 ana~nae, ana~rabobo. 7 Taku averau da averu bubuna, aku vitumaghana
 ma aku vonakiiyapa bagibagina avotana bubuni ma amiirikikina,
 apisi da karako damona. 8 Ma wekarakava na God kaku kraun
 ivovunaghi emakamakai. Ma karakava mara damoni Bada ina~vereku,
 ini~matakira da abiga bubuna. Nani maranai Bada vonavaghata tepanai
 wawaya ini~tupaviresi ma ina~vonakiiyaragha da biibiisi bo beroberosi.
 Ma ke taku kava kraun ina~vereku ma bade iyavo kava nimonimoriyai
 ikoyakoyagha da Yesu ina~vovira na ti damsi yavata.

Pol ina yawasa ivi~sisiyei.

9 Nuwanuwam kudubinai kebera tovonni da yaghiyaghinai kuna~pisi
 kuriku, 10 iyamna Demas ivotereku, dobu yawasina ivi~nuwaviini

^h 3:11 Apos 13:14-52, 14:1-7, 8-20

da inae ku Tesalonika kwanatuna. Ma Kresen inae ku Gareisiya dobuna ma Taitos inae ku Darumesiya dobuna.ⁱ ¹¹Luk ina kina kava gwabikuwai. Mak kerutini ma yavata kopisi, iyamna tuna ibiibii kirakai, ina~bige bubuniku.^j ¹²Ma Taikikas avonatawei ku Epesas kwanatuna.^k ¹³Kuna~pipisi na kaku nuba garana Kapas gwabinai kekavari, Troas kwanatunai akuyowei. Ma aku buka peyarina kekavari ma kekita bubuna da nani bukasi ghamoghamo bekasiyai iyamoni na ti yavata kekavari.^l

¹⁴Ariksanda, tuna ina biga da kirama egudagudai da sawara eyamoyamona. Nani tomowina ikiivibero kirakiiyeku, ina berabero kubiine Bada kovogha ina~verei.^m ¹⁵Nani wawayina kekitaruvai, ighevuvurana kirakai ma mara nonowa evonavona da ita sisiya na vibero.

¹⁶Karena vaghata Rome damsi ivi~tupavireku na taku mani kaku papara avowai iyamna ke sago iyai iti~viteku da kubiiku iti~sisiya, peyarisi ikuyoweku. God kurina ainowi da i berabero ina~notatawei ma kovogha ke ina~veresi. ¹⁷Ma Bada ke ita~kuyoweku, ivi~viteku ma rewapana ivereku da kupuna damsi kurisi God varana biibiina kudubina adimei. Wawaya iti~raboboku, kaku kovogha na layon ita kutapiiniku ma kegha da God ivi~yawasiku. ¹⁸Ma aviyavisina berona kuriku ina~tuputupuwa na Bada ini~yawasiku ma ina~viiniku da ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona ina~tereku. Tuna kurina mara nonowa tavokavakavara da kana kadara ina~rakata! Amen.

Vikiikiwa damona.

¹⁹Pirisera ma Akwila ma bade Onesiporas ina rakaraka yavata aikiikiwesi.ⁿ ²⁰Erastas na Korint kwanatunai emakamakai. Ma Toropimas igubaga kubiine na Miletas kwanatunai akuyowei.^o ²¹Kebera tovonni da kuna~pisi ma muriyai da nuba kana mara.

Yubulas, Pudens, Linas, Korodiya ma Keresiyana varevaresita kudubisi ikiikiwem.

²²Ainowi da Bada kanumim ini~biibiini.

Ma bade ainowi God kurina da ina agabiibai peyariimi gwabimiyai ina~makai.

ⁱ 4:10 Kol 4:14; Prm 24; 2Kor 8:23; Gar 2:3; Tait 1:4   ^j 4:11 Kol 4:14; Prm 24;

Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10   ^k 4:12 Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8

^l 4:13 Apos 20:6   ^m 4:14 1Tim 1:20; Psa 62:12; Rom 2:6   ⁿ 4:19 Apos 18:2; 2Tim 1:16-17

^o 4:20 Apos 19:22; Rom 16:23; Apos 20:4, 21:29

Pol Ina Giruma

Taitos

Kurina

(Titus)

Vonaviakova

Taitos na yaragina ma tuna na kupuna wawayina. Keriso ivi~tumaghaneɪ da Pol yavata ibiga patapata. Ma ivi~ruwa inae ku Kriti nuwana ma nani dobunai Pol, Taitos ikuyoweɪ da imakai da vitumaghana damsi vusi ita~koyaghisi. Muriyai Pol igruma kurina ma nuwapoya aroba ivi~sisiyeɪ.

Sago na ivonavinotai da avi wawayisi ita~vinesi da Keresiyana kii koyakoyagha, iyamna iakovi da Kriti damsi peyarisi i yawasa na ke maninina. Kana viruwa na ivoneɪ da ikikava waway bogii ma bogiiyai iti~beyebeɪyeɪ, kamosiyai na tomotomowa magumagurisi, wivine magumagurisi, yarayaraga ma sleiv damsi. Ma ivoneɪ da wivine magumagurisi i biga da wiwikesi iti~beyebeɪyeɪ. Turinai na igruma da ikikava Taitos Kerisiyana yawasinai ita~makai. Nani kamonai na mara nonowa ere maghighina biibiina ma nuwanuwana nubanai ina biga ina~berai, ma ke vitumaghana damsi ina~kitabaresi bo yavata ini~kawapata. Ma bade ke aviyavisina berona ina~berai da ini~bogeboɪgesi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotaweɪ.

Sapta 1:5-16 Keresiyana kii koyakoyagha.

Sapta 2:1-15 Keresiyana kamosiyai waway bogii ma bogiiyai i biga.

Sapta 3:1-11 Kiiepepa ma aviyavisina ita~kitaruvai.

Sapta 3:12-15 Giruma igudui.

1 ¹Taku Pol, God ina bigabiga ma Yesu Keriso^a ina aposol agirugiruma. God ivonataweku ina wawaya vovinesi kurisi da vonavaghata ini~tumaghanei ma inakova bubuni da yawasa manininai ina~makai. ²Nani vonavaghatina inakova kamowi da yawasa makamakii nonowina ina~viiya. Dobu karenai God vonakiiyapa bagibagina namada iterei da karakava yawasa makamakii nonowina ina~verena, ma ke meyani iti~bero. ³Ikoyakoyagha da marana vaghata inekiibau na varana biibiina ivi~debei. Ma God na kata Viviyawa ma tuna ivineku ma ivi~tumaghaneku da nani varana ati~debei aku dima kamonai. ⁴Ma Taitos kurim, kiiwa kiiwa. Ita vitumaghana kamonai, tam natuku vaghata.^b

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso kata Viviyawa kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimuwai ina~makai.

Taitos ina biga Kriti kamonai.

⁵Kriti dobnai akuyowem da ita biga kuti~kovini. Kwanatu nununai Keresiyana kii vinoraveraveyana kuta~vinesi. Ikikava avonem na keberai. ⁶Ma vinoraveraveyana na berona gwabinai kegha, kawana sago kava, natunatuna na vitumaghana damsi ma ke kawakiikiisi bo kayoghakighakisi.^c ⁷Takayokayowei da Keresiyana kii vinoraveraveyana God ina biga ina~bera bubuni, tuna na ke nota meyena wawayina, ke nuwapughupughuna, ke itumuma neghanegha, ke kayoghakighakina, dobu ina mura ke ita~matamatighei. ⁸Ma nuwabiibiiyai numataya ina~tinariyesi, bera biibiisi ina~kayowana kirakiiyei, nota manininai tuna mani ini~potepote meyei, tuna na wawaya vovokaravina, ma maranai ruyagha ina~panani na ke ina~peku. ⁹Vibeyebeyena vaghata ini~tumaghanei ma ina~vokikini da wawaya kurisi ini~beyebeyena, ini~vitesi da i nota ini~rewapana. Ma iyavo kava vibeyebeyena kiimatanina evonavonavuvurei na ina~yeghisi ma ini~debei kurisi da i nota na vibero.

¹⁰Weni nakanani agirugiruma kurim iyamna wawaya kawakiikiisi ipeyari ma i sisiya wapawapa irakata. Wawaya iberoberowesi da nota vibero iti~tumaghanei. Kamosiyai na Jiu damsi viya ivi~Keresiyana ma evonavona da tomotomowa kwimatasi bekasi ina~tuviviratawei ma muriyai ina~babataito. ¹¹Kawasi kekiipotai, iyamna i vibeyebeyena viberowai rakaraka viya iberisi da i nota iragharagha ma vibeyebeyena kiimatanina ivoterei. Ma nani vibero damsi i kayowana da mane

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b 1:4 2Kor 8:23; Gar 2:3; 2Tim 4:10 ^c 1:6-9 1Tim 3:2-7

kava. ¹²Kriti damsi i peroveta sago ivona bo, “Kriti dobuna damsi na viviberosi, ti na ghamoghamo dipa, kayobarisi ma kamonabanabasi.” ¹³Weni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine keyegha kirakiiyesi da vibeyebeyena kiimatanina ini~tumaghana kamowi, ¹⁴ma Jiu damsi i giu viberi ina~voterei ma wawaya i sisiya bagibagisi viviberosi ke ini~yanei, iyamna vonavaghata itakuptei. ¹⁵Iyavo kava nuwanuwasi yagharina, i nota kamoni berona kegha na ti kurisi bera peyarina na biibiina kavakava. Ma iyavo kava nuwanuwasi dowadowasi ma ke iti~tumaghana, ti kurisi bera peyarina na dowadowana kavakava, iyamna berona ibera kirakiiyei da i nota ma nuwanuwasi ivi~beroi. Damina ke ita~vii bubuni da meni berana na bera biibiina ma meni berana na bera berona. ¹⁶Evonavona da God iakovi ma kegha ibero, iyamna aviyavisina eberaberai na imatakira da God ke itakovi. God ina~barakamtawesi iyamna ke ita~votekatekei ma ke kovokovoghina da bera biibiina sago kava ita~berai.

Vibeyebeyena kiimatanina.

2 ¹Ma tam, vibeyebeyena kiimatanina kevi~akovisi. ²Dobodoboro kevi~beyebeyesi da ke inuma neghanegha, nota magura ma nota maninina ini~potepote meyesi. Ini~tumaghana kamowa, ini~nuwaviina bubuna, ma i nota kudubinai mara nonowa ina~miirikikina. ³Ma bade kwakwabura kevi~beyebeyesi da mara nonowa yawasa vovokaravinai ina~makamakai. Ke ini~yanuwe, wawaya ke ina~kiiviberosi, ma wain ke inuma kirakiiyei. Ma yawasa biibiina ina keta ini~beyebejena ⁴wivine vusi kurisi da kakawasi ma natunatusi yavata ini~nuwaviina kirakai. ⁵Ini~potepote meyesi da bera biibiisi kava ina~berai, i yawasa na maninina, i numiiyai mara nonowa ina~bigabiga ma ini~agabiibai, ma kakawasi ina~votekateka bubunisi. Nakanani ina~berai na God vonana ke ina~kiiviberoi.

⁶Ma bade nakanani yarayaraga kevowagusi da i nota ini~rewapana ma nota maninina ini~potepote meyesi da bera biibiisi kava ina~berai. ⁷Am bera kudubinai kevi~matakira kurisi da ita~kitai da ikikava yawasa maninina kamoni ita~makai. Ma am vibeyebeyena na nuwanuwam kudubinai keberai da mara nonowa maninina ma biibiina kavakava. ⁸Am vibeyebeyena maninina na wawaya ke ina~vonavikoniyem. Nakanani kuna~berai na kam ghavighaviya ininimaya, iyamna ke kovokovoghina da ina~kiiviberota.

⁹Sleiv damsi kevi~beyebeyesi da i biga kudubina kamoni na ina~berai da i babada ini~nuwabiibiiyesi. Ke ina~vonavurana ¹⁰ma gwabisiyai ke ini~imapika. I biga ku kudubina na yagharinai ina~berai da wawaya ini~nuwatiniisi. Ma God kata Viviyawa, ina vibeyebeyena ina~kayowei.

¹¹Ma God ina agabiibai irakata da ke kovokovoghina da tinevani ma nani agabiibiina ivi~debei da wawaya peyarita iti~yawasita. ¹²Ma ibeyebeyeta da dobu ina nuwabiibai ma ina berona tavoterei. Dobuwai tamakamakai na tipotepote meyeta da bera biibiisi kava taberai, tiwawayamanini, ma ita nota kudubina God kurina taterei. ¹³Nakanani tamakamakai ma tabanebanenega da maranai Yesu Keriso ere kadarina ina~nekiibau. Tuna ita God ma bade kata Viviyawa rewapana kirakiina. ¹⁴Bera beroberosi ipanitanita kubiine, Keriso tuna mani isuwara meyei da ivotaweta. Berona ita yawasa kamoni ikowatawei ma iviinita da tota ina wawaya vovokaravita, tuna rapenai. Tuna kubiine ita kayowana ghamana da bera biibiisi kava taberai.^d

¹⁵Weni notasi kevi~beyebeyesi. Am rewapana emakamakai da wawaya kuni~vitesi da i nota ini~rewapana ma bade sisiya bagibagisiyai kuna~yeghisi. Ma ke kuni~vaghinei da wawaya ina~tereoruwem.

Ikikava Keresiyana ita~makai.

3 ¹Keresiyana wawayisi kevonavinotisi da kiikiivavo ma dobu babadisi i rewapana gaburinai ina~makai bubuna ma ina~votekatekesi. Ma ina~banebanenega da maranai taraboga ina~panani na bera biibiisi ina~berai. ²Kevesoni da wawaya ke ina~kiiviberosi, ke ini~gamowana, ma i bera kudubisi wawaya kurisi na ere nuwanubasi ma ere vopepetisi. ³Rorova tota bade taneghanegha, tavi~kawakiikai, ma wawaya ivi~noweberota da berona taberaberai. Dobu kana yawasa nuwabiibiina takirokirorowei ma bera beroberosi bogii ma bogiiyai takayokayowana kirakiiyei da ikikava sleiv ina bada ini~badei, nakanani ita kayowana beroberosi ivivi~badeta. Ita yawasa kamoni na berona ma nuwakapi kavakava, wawaya ivi~kawapateta na tavi~kawapatesi. ⁴Ma God kata Viviyawa, ina agabiibai ma ina nuwaviina ivi~debei kurita ⁵maranai ivi~yawasita. Ke bera biibiisi kata~berai kubiine iti~yawasita ma ina kayowana kubiine ivi~kamyuyuweta na ivi~yawasita. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ekowakowataweta ma yawasa vuna everevereta da tatupuwatupuwavira. ⁶Yesu Keriso kata Viviyawa kubiine God nuwanuwana kudubinai Kanuma Vovokaravina ivonatawei ioru kurita, ⁷da yawasa makamakii nonowina taviiya, ita buderi. God ina agabiibai irakata na ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita ma ita berabero ke ina~kovoghi. ⁸Weni sisiyisi peyarina na vonavaghata.

Akayokayowei da ere rewapanim kuni~sisiya kirakai da iyavo kava God itumaghanei ina~kitaruvai da bera biibiisi mara nonowa ina~beraberai. Nakanani ina~berai da wawaya peyarisi iyamna biibiina ina~panani. ⁹Ma wawaya i kaekiki ma i imakiki kii vava iruweyi ma ti

^d 2:14 Psa 130:8; Exod 19:5; Deut 4:20, 7:6, 14:2; 1Pit 2:9

kamosiyai Moses ina giu igamowanei na keveruvuvuresi. Weni berasi na iyamsi kegha. ¹⁰Ma wawaya kuna~kitai da Keresiyana i makamakai iberoi na kevonei da ina~voterei. Ma ina~bera meyei na keyeghai ma mikeda ke ina~vovoterei na kevi~matatonetonei ma kebarei. ¹¹Wawaya nakanani na ina yawasa riwariwana, ina bera beroberosi imatakira da tuna wawaya berona God ku matana.

Pol ina sisiya igudui.

¹²Anotanotai da Atemas bo Taikikas ana~vonatawei kurim. Ina~nekiibau na kebera tovoni da yaghiyaghinai kuna~pisi ku Nikopolis kwanatuna da ana~pananim, iyamna nota aviiya da nani dobunai ana~makai da nuba kana mara ina~kovi.^e ¹³Zenas, tuna vitupavira wawayina, ma Apolos kevi~tamiinesi ma i nuwapoya peyarina keberai da i baba ini~karei.^f ¹⁴Keresiyana turaturata Kriti kamonai akovina ita~viiya da bera biibiisi mara nonowa ita~beraberi. Wawaya iti~vitesi da i nuwapoya iti~koviya. Ma ke ina~makai wapawapa.

¹⁵Wawaya kudubisi gwabikuwai i vikiikiwa ivonatawei kurim. Ma vitumaghana turaturata kevonesi da kavi~kiikiwesi. Ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina~makai.

---

^e 3:12 Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12   ^f 3:13 Apos 18:24; 1Kor 16:12

Pol Ina Giruma Pirimon

Kurina (Philemon)

Vonaviakova

Pirimon na Keresiyana varatetena ma karako wawaya inotanotai da tuna na vitumaghana damsi Kolosei kamoni i wawaya ghamana. Ma sleiv sago kana vava Onesimas na tuna ina bada Pirimon gwabinai iverau. Mara sago Pol na gabura kamoni ma Onesimas ipanani da Yesu Keriso varana biibiina ivi~debei kurina da ivi~tumaghana. Muriyai Pol, Onesimas weni girumina yavata ivonatawei inae ina bada Pirimon kurina da ina rewapana gaburina ita~makai. Girumina kamoni ivi~nowi da Pirimon nuwanuwana iti~tete bubuni da nuwanubiiyai ina sleiv Onesimas ita~vii meyei ma iti~kiikiwei ma ina bera berona ita~notatawei, iyamna namada vonavaghata ivi~tumaghane da ivi~Keresiyana. Igiruma da karako Onesimas na ke ina sleiv kava ma bade varesina Keriso avanai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Giruma ivotawei.

Vesis 4-7 Pirimon ighegheni.

Vesis 8-22 Onesimas kubiine ivi~nowi.

Vesis 23-25 Vikiikiwa ma giruma igudui.

Pol ina vikiikiwa Pirimon kurina.

¹Taku Pol, ma Yesu Keriso^a kubiine na ku gabura itereku da gabura kamoni amakamakai ma varesita Timoti yavata kagirugiruma kwinakai Pirimon kurim. Tam na nuwanuwakai ma yavata tabigabiga patapata.

---

^a *1 Keriso:* Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

²Ma bade agirugiruma Keresiyana wawayisi kurisi, ti na mara nonowa am numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine, novuta Apiya ma varesita Akipas yavata. Akipas tuna taku nakanani, Keriso kubiine evovokwarakwara.^b

³Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina~makai.

Pirimon ina nuwaviina ma ina vitumaghana.

⁴Mara nonowa aku nipowana kamonai na tam Pirimon anotanotim ma aku God aikiikiwei, ⁵iyamna sisiya avi~yanei da ikikava Bada Yesu Keriso kitumaghanei ma God ina wawaya kurisi am nuwaviina irakata. ⁶Aniponipowana kubiim da am vitumaghana ina~rakata kirakai da vitumaghana damsi yavata ami vinuwasago ina~rakata. Nakanani kuna~berai na akovina kuna~viya da ikikava Keriso gwabinai vibiibiina ghamana tapanani. ⁷Tam varesiku, ma Keresiyana wawayisi nuwanuwasi kekiikiivikapikai. Tuna kubiine mara nonowa nuwabiibai keverevereku ma bade kekiikiepepa kirakiiyeku.

Pol ina sisiya Onesimas kubiine.

⁸Keriso avanai aku rewapana kovokovoghina da ata~darum da aviyavisina maninina kava kuta~berai. ⁹Ma kegha da nuwaviina kubiine na nuwanuwaku pikanai ainowi kurim, iyamna taku Pol amagura ma wekarakava Keriso kubiine na ku gabura itereku. ¹⁰Ma Onesimas kubiine ainowi kurim. Taku gabura kamonai na tuna tomowina avi~noravei da Keriso ivi~tumaghanei da nani yawasinai avi~natunei.^c ¹¹Rorova Onesimas tam kubiim ke ita~biga bubuna. Ma karako na ke tam kava ma taku yavata kubiita ina~biga bubuna.

¹²Tuna na nuwanuwaku ma kegha da avonavonatawei ina~vovira kurim. ¹³Keriso varana biibiina kubiine na ku gabura itereku ma nani kamonai akayowei da Onesimas gwabikuwai ita~makai da tam kam gawara ita~viya da iti~viteku. ¹⁴Ma ke ana~darum, akayokayowei da tam mani am kayowanai kuni~viteku ma Onesimas ke ana~votani da kunona kuni~vaghinei na ana~berai.

¹⁵Weni nakanani kuta~notai. Mikeda God ina kayowana da Onesimas mara gisina kava ikuyowem da karakava ina~vovira na gwabimuwai ina~makii vaghata. ¹⁶Kunona Onesimas na am sleiv kava, ma karako tuna patana da nakanani ma kegha da ku tepana tuna na varesim biibiina Keriso avanai. Tuna nuwanuwaku ma ana~vonatawei kurim na tam mani kuna~vopanani da tuna wekarakava ikikava wawayina na kuna~kayowana kirakiiyei.

---

^b 2 Kol 4:17   ^c 10 Kol 4:9

¹⁷Kenotai da tam ma taku na Bada Yesu kubiine tabigabiga patapata, tuna kubiine Onesimas ina~vovira na kevi~kiikiwei nakanani ma taku kuti~kiikiweku. ¹⁸Mikeda aviyavisina ibera beroi kurim bo am sawara iyapini na kevana, da peyarina taku ani~miiyei. ¹⁹Taku Pol imakuwai weni tuna agirugirumi, “Ani~miiyem!” Ma sago, ke aku kayowana da ata~vonavinotim da Keresiyana yawasina na takuwai da kupanani, kam tupi gwabikuwai. ²⁰Aku kayowana da Bada avanai kuna~berai na kuna~kiipepiku iyamna Keriso kubiine tam varesiku biibiim.

²¹Weni girumina avonavonatawei kurim na aitumaghanem da kuna~votekateka, ma bade akovi da ku tepana kuna~bera kirakiiyei. ²²Ma ku tepana ata~vonem da ikikava koniponipowana da ata~vovira kurimi na anotanotai da God ini~vaghinei. Tuna kubiine numa tupayaraghina sago kevovunaghi kubiiku.

Pol ina vikiikiwa turina.

²³Epapiras ikiikiwem. Tuna yavata ku gabura iterekai Yesu Keriso kubiine.^d ²⁴Ma bade Mak, Aristakas, Demas ma Luk ikiikiwem. Ti yavata kabigabiga patapata.^e

²⁵Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimiyai ina~makai.

---

^d 23 Kol 1:7, 4:12   ^e 24 Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39, 19:29, 27:2; Kol 4:10, 14; 2Tim 4:10-11

Giruma

Hibru

Damsi Kurisi

(Hebrews)

Vonaviakova

Weni girumina na Keresiyana viya kurisi, ti na Jiu damsia ma gamosi na Hibru. I yawasa kamonaia wawaya ivivi~tupaketowanesi ma i vokwarakwara irakarakata da gisina kava Keriso vitumaghanina ita~voterei. Giruma wawayina kana vava ke katakovi. Ma keta sago ipanani da nani vitumaghana wawayisi ita kiipepisi na weni. Ivonesi da Yesu Keriso ina kina kava vonavaghata ivi~debei da God na iyai. Nakanani igiruma da i vitumaghana ita~vokikini.

Bera ghamaghamasi ivi~aroba ivi~sisiyei. Sago na ivonesi da Yesu na God Natuna makamakii nonowina ma tuna ina Mamai ivotekateka bubuni da vokwarakwara kamonaia imiirikikina. Ma Yesu na God Natuna vaghata kubiine da Moses ma peroperoveta katakatamanisi ma aneya, peyarisi ighekuyowesi. Kana viruwa na ivonesi da God ivonakiiyaragha da Yesu na suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina ma suwara kapukapuna wawayisi katakatamanisi na peyarisi ighekuyowesi. Ma kana viaroba na ivonesi da Yesu tepanai na vitumaghana wawayisi berabero, yabumana ma rabobo ina~kiibutawei. Ivonesi da Jiu damsia i kiki ma i suwara kapuna berasi na ke yawasa vaghata ita~veresi. Berasi ivi~matakira da bera vaghata na karakava, Yesu ivokiibuwei iyamna tuna na suwara kapuna badana ghamana ma tuna kava yawasa makamakii nonowina everevereta.

Sapta 11 kamonaia Jiu damsia i kaekiki mau varatetesi ivi~sisiyesi, ti na God kurina ivi~patutu ma ivi~tumaghana kirakai. Ma weni girumina kamonaia ivi~nowi da Jiu damsia i kaekiki mau i matakira ita~kivini. Ma sapta 12 kamonaia ivi~nowi kirakai da maranai vitupaketowana ma vokwarakwara damina ina~viiya na i vitumaghana tepanai ita~miirikikina da ku damona. Ma nani kamonaia matasi na Yesu kava kurina ita~kita. Ma giruma turinaia ivonavinotisi da ikikava ita~makai ma ita~kitaruvisi.

Nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-3 Giruma ivotawei - Keriso na God ivi~debei.

Sapta 1:4 da ku 2:18 Keriso na aneya ighekuyowesi.

Sapta 3:1 da ku 4:13 Keriso na Moses da Josuwa ighekuyowesi.

Sapta 4:14 da ku 7:28 Keriso na suwara kapuna badana ghama kirakiina ma suwara kapuna babadisi ighekuyowesi.

Sapta 8:1 da ku 9:22 Keriso ina vivaghina makamakiina na vivaghina kudubisi ighekuyowesi.

Sapta 9:23 da ku 10:39 Keriso ivere meyei da ivi~suwara na iyamna irakata kirakai.

Sapta 11:1 da ku 12:29 Vitumaghana na bera ghamana.

Sapta 13:1-19 Iki kava taberai da God ini~nuwabiibiyeta.

Sapta 13:20-21 Nipowana.

Sapta 13:22-25 Giruma igudui.

Yesu Keriso na God Natuna.

1 ¹ Mara katamaninai God ina keta ipeyari bogii ma bogiiai da ivivi~sisiya peroperoveta kurisi. Ma bade ti ivivi~damadamani ita kaekiki mau kurisi. ² Ma karako weni marasiyai God ivi~sisiya na Natuna Yesu sisiyisi ivi~damani kurita. Dobu karenai Natuna tepanai bera kudubina iyamoni, ma bade ivinei da kudubina ini~rapenei ma ini~badei. ³ Yesu gweyurina na God kana kadara evonavonapotei, ma ivi~ruwa na sago. Ma Yesu vonana ivi~rewapana kirakai da gamona etereterei na bera kudubina emakamakai, ke ita~wapawapa. Ma wawaya i berabero kudubina ikowatawei ikovi, ma muriyai ighae da ina Mamai rewapana kirakiina na katagheyana imakai.

God Natuna ighe kirakai, ke aneya nakanani.

⁴ God Natuna ighe kirakai da aneya kudubisi ighekuyowesi. Ma bade kana vava na God iverei ma nani vavana na irakata kirakai, ke aneya kii vava nakanani. ⁵ Iki kava God, Yesu ivi~sisiyei na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti~sisiya. Ivona bo,

“Karakava Tuna ini~mamiyeku,
ma taku ani~natunei.”

ma muriyai ivona bo,

“Tam na natuku,
karako na taku am Mamai.”^a

⁶ Ma God, Natuna sago kava ivokiibuwei ku dobu na ivona bo,

“Aneya kudubisi God Natuna ina~vokavakavari.”^b

⁷ Ma aneya ivi~sisiyesi na ivona bo,

^a 1:5 Psa 2:7; 2Sam 7:14; 1Chr 17:13   ^b 1:6 Deut 32:43

- “Ina aneya iberisi da ti na bigabiga kava.
Ti na ke sago avai, nakanani ma yanunu bo keyama
yebayebarina.”^c
- 8 Ma God Natuna ke nakanani, kurina ivona bo,
“Tam na God, ma am vikiivavona ina~makii nonowa!
Am vibadana na maninina kavakava.
- 9 Bera maninisi nuwanuwam eviiviiya, da berabero na ke am
kayowana tovana.
Tuna kubiine Taku am God avinem ma nuwabiibai oirina ku
gayamim atepoi na avi~matakira da turaturam kamosiyai na
kughe kirakai.”^d
- 10 Ma bade God, Natuna kurina ivona bo,
“O Bada, mara karenai na Tam dobu kuyamoni,
Tam imamuwai kunuma kuyamoni.
- 11 Tam na ke kuna~wapa, makamakii nonowim.
Ma dobu da kunuma karakava ina~wapa, ina~sirusiru da
nakanani ma gara,
- 12 Kuna~vopetami da nakanani ma tarasovo,
nakanani ma mowamowasi kuna~votawei ma gara vuna
kuna~kotei.
Ma Tam na ke nakanani,
am yawasa damona kegha. Makamakii nonowim.”^e
- 13 Ma bade ikikava God, Yesu kurina ivi~sisiya na ke meyani ina aneya
sago kurina nakanani iti~sisiya. Yesu kurina ivona bo,
“Katagheyakuwai kemakai
da kam ghavighaviya kudubina
ku kae gaburim ana~teresi.”^f
- 14 Ma vaghina, takovi da aneya na ke Yesu nakanani. Ti na
kanukanuma, God ina bigabiga kava. Ivonataweyana da iyavo kava
yawasa makamakii nonowina ina~viiya na ini~vitesi.

Vara biibiina tavotekatekei.

2 ¹Tuna kubiine vara biibiina tavi~yanei na tanota kamowi
ma tavokikini da ke tasiwana. ²Rorova mara katamanina na
vonaviyoyovana aneya ivi~damani ita kaekiki mau kurisi, tuna na sisiya
bagibagisi. Ma iyavo kava sisiyisi ivi~yanei ma ke ita~vovotekatekei
ma ikiigiiyei na kovogha berona ina~panani. ³Ma tota na vara biibiina
tabarei na ikikava kovogha taveruvuvurei? Ke kovokovoghina. Bada Yesu
tuna mani ivi~yonayonei da ini~yawasita, tuna na bera ghamana. Ma
bera aroba ivi~mamatara kurita da varana biibiina na vonavaghata. Sago

^c 1:7 Psa 104:4   ^d 1:8-9 Psa 45:6-7   ^e 1:10-12 Psa 102:25-27   ^f 1:13 Psa 110:1

na iyavo kava ti mani ivi~yanei na ivi~mamatarei kurita. ⁴Ma bade God ivi~mamatarei, iyamna ina rewapanai bera notakavakavasi ma matakira ghamaghamasi itupuwa. Ma kana viaroba na Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi~mamatarei kurita, puyosi na God ina kayowanai wawaya sago sago duma kurisi ivorereghi.

Yesu ivi~wawayota ma muriyai ighe kirakai.

⁵Dobu vuna karakava ina~nekiibau na tisisiyei, dobuna na ke aneya ini~badei. ⁶Giruma katamana kamoni wawaya igiruma bo,

“O God, wawayota na ke avai ma kegha da kenotanotai, wawaya natusi na avi kubiine kinuwapoyei?”

⁷ Kutereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Muriyai kuterepai da kadara ma vigheghena kuverei.

⁸ Ma rewapana gwabimuwai iviia da bera kudubina ini~badei.”^g Weni sisiyina kamoni God ivona da wawaya bera kudubina iti~badei. Ivonakiiyaragha da bera kudubina iti~badei, ma kegha da wekarakava takitakitai da ke ita~vivibada. ⁹Ma namada takitai da Yesu itereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Kubiita ivokwarakwara ma irabobo, tuna kubiine karako takitakitai da kadara ma vigheghena God gwabinai iviia. God ina agabiibai irakata da Yesu ivonatawei da wawaya kudubisi dobuwai kubiisi ita~rabobo. ¹⁰Bera kudubina iyamoni da kudubina rapenai. Ma ina kayowana da natunatuna peyarina kana kadara ku kamona ina~ruai. Tuna kubiine bera maninina iberai maranai Yesu inuwatawei da ivokwarakwara, ma nani vokwarakwarana kamoni ivovunaghi da God natunatuna iti~nowesi da yawasa makamakii nonowina ita~panani.

¹¹Ma tuna wawaya i berabero ekowakowatawei ma imaninisi. Tuna ma iyavo kava namada ikowatawesi, i Mamai na sago. Tuna kubiine Yesu ke ita~vivinimayesi ma debiiyai evonavona da ti na ina rakaraka. ¹²Takovi da evonavona da tota na varevaresina ma novunovuna, iyamna God kurina ivona bo,

“Varevaresiku ma novunovuku ana~vonesi da kam vava irakata.

Ma am wawaya kamosiyai ani~gheghenim.”^h

¹³Ma bade ivona meyei,

“Aku vitumaghana God kurina atereterei.”

Ma sisiya ikiitana meyei, ivona bo,

“God, taku ma natunatum kuvereku na peyarikai weni.”ⁱ

¹⁴Ma God natunatuna itupuwa da ere viyosi ma tarasi. Tuna kubiine Yesu bade itupuwa da ti nakanani, ivi~wawayota da ina rabobowai na rabobo badana ita~gwaramutui, tuna wawayina na Devil. ¹⁵Nakanani

^g 2:6-8 Psa 8:4-6   ^h 2:12 Psa 22:22   ⁱ 2:13 Isa 8:17-18

iberai da iyavo kava rabobo yabumanina ikutatani na irupamatawesi. ¹⁶Vona bubuna da Yesu weni berasi iberai na ke aneya kubiisi ma vitumaghana damta kubiita, tota Abraham tupurereghina ivi~viteta.^j ¹⁷Tuna kubiine ivi~wawayota da tuna na varevaresina ma novunovuna nakanani. Ma biga iviia da tuna God ina suwara kapuna badana. Ma bigana kamonai ivi~patutu kirakai ma wawaya ivi~kamyuyuwa kirakiiyesi da kubiisi ivi~suwara da God ina nuwapughu ita~vovinubai da i berabero ita~notatawei. ¹⁸Ma tuna mani ruyagha ma vokwarakwara damina iviia, tuna kubiine kovokovoghina da iyavo kava ruyagha epanapanani na ini~vitesi.

Yesu, Moses ighekuyowei.

3 ¹Varevaresiku vovokaravimi, tami ma tokai God ikwatuta da ku kunuma taghae. Debiyai tavi~mamatara da Yesu na God ina yonayona ma ita suwara kapuna badana na ami nota tuna kurina koterei. ²God, Yesu ivinei da ina biga ita~berai ma vaghina peyarina ibera bubuni. Maghimaghighina Moses nakanani, ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghisi. ³Tomowa numa kiimatanina ita~vowai na kana vigheghena ita~rakata, ke nani numana nakanani. Maghimaghighina, Yesu tuna vigheghena ghamana kata~verei, ke Moses nakanani. ⁴Numa peyarina na wawaya evowavowa, ma kegha da God bera yavu kudubina iyamoni. ⁵Moses na God ina bigabiga, ma ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghisi. Ma aviyavisina Moses iberabera na ivivi~matakira da God ina bera vaghata karakava ini~debei. ⁶Ma Keriso^k na God Natuna, ma ina biga eberabera bubuni da God ina wawaya ekoyakoyaghisi. Ma tota iyavo kava titepatora ma nota rewapanai tatumatuma na God ina wawaya kamosiyai tamakamakai.

God ina wawaya ini~yakam.

⁷Tuna kubiine na Kanuma Vovokaravina evonavona bo,
 “Karako God gamona koni~yanei,
⁸ na ke koni~tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
 Ti na nani maranai warereyai God ivi~kawakiikiyei ma
 ivorubui.”
⁹God ivona bo,
 “Madegha ivi 40 kamonai,
 bera ghamaghamasi aberabera na matasiyai ikitakitai,
 ma kegha da nani dobunai ivorubuku.
¹⁰ Tuna kubiine na kurisi nuwanuwaku ipughu da avona bo,

^j 2:16 Isa 41:8-9 ^k 3:6 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

‘Ti damsi nuwanuwasi kamona na ibarakamtaweku da taku ivonavonavikoniyeku.’

- 11 Nuwanuwaku ipughu kubiine na vonakiiyapa bagibagina aterei da avona bo,
 ‘Viyakam gawarina ata~veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina~tere tovonu.’¹”^l

¹²Keresiyana turaturaku, kokitaruvimi da ke sago iyai nuwanuwana kamona berabero emakamakai ma vitumaghana kegha da God yawayawana ina~miirikupukuputei. ¹³Ma mara nonowa kamomiyai kovi~kiipepavirana da ami nota ini~rewapana ma berabero ke ini~bademi da tinimi ina~kurukuru. Marana na weni, ‘Karako,’ wekarakava taraboga patana da emakamakai da nakanani taberai. ¹⁴Karenai ikikava tavi~tumaghana na nani vitumaghanina tavokikini da ku damona, tota Keriso yavata tisagota.

- ¹⁵Ma giruma katamana evonavona bo,
 “Karako God gamona koni~yanei,
 na ke koni~tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
 Ti na God ivi~kawakiikiyei.”^m

¹⁶Meni damsi na God gamona ivi~yanei ma kegha da ivi~kawakiikiyei? Ti na iyavo kava Moses irutinisi da Egypt ikiibutawei. ¹⁷Ma meni damsi madegha 40 kamona God inuwanuwapughuwesi? Ti na iyavo kava berabero iberai, tuna kubiine warereyai iririgha da irukwamakai. ¹⁸God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da ivona bo, “Viyakam gawarina ata~veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina~tere tovonu.” Tuna na meni damsi kii sisiya? Iyavo kava God ivivi~kawakiikiyei na kii sisiya. ¹⁹Ma vaghina, takovi da ti na ke kovokovoghina da viyakam ku dobuna ita~rui, iyamna ke iti~tumaghana.

4 ¹God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da viyakam ita~vereta na nani vonakiiyapina patana da emakamakai. Tuna kubiine tayabumana kirakai ma takitaruvita da ke sago iyai kamotiyai ina~bara da nani viyakamna ke ina~viiya. ²Ita kaekiki mau vara biibiina ivi~yanei na tota bade nakanani, tavi~yanei. Ma ti damsi ke sago avi biibiina ita~panani, iyamna ivi~yanei ma nani sisiyina ke iti~tumaghane. ³Ma iyavo kava ke ita~vivotumaghana na kubiisi God ivona bo,
 “Nuwanuwaku ipughu kubiine avonakiiyaragha bo,
 ‘Viyakam ata~veresi ma kegha, nani ku viyakamna ke ina~ru tovana!’ⁿ”

Ma iyavo kava titumaghana na viyakam taviiya, iyamna maranai dobu iyamoyamoni na namada ivovunagha ikovi da viyakam ita~vereta.^o ⁴Giruma

^l 3:7-11 Psa 95:7-11   ^m 3:15 Psa 95:7-8   ⁿ 4:3 Psa 95:11   ^o 4:3 Weni viyakamna na ke kunumai kava, dobuwai yavata. Ita yawasa kamona ita berabero vitana iviitawei da nuwanuba tapanani. Ma ivotaweta da ke tipaparana da tota mani ita rewapanai yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma bade itarapapaneta da Seitan ke kovokovoghina da ina~vowita.

katamana kamoni, mara kana vimiikovimasago na kana sisiya weni nakanani iterei, “God ina biga kudubina ivi~koviya, ma mara kana vimiikovimasago na ivi~yakam.”^p ⁵Ma giruma sago ivona bo, “Nani ku viyakamna ke ina~ru tovona!”^q ⁶Iyavo kava rorova mara katamanina vara biibiina ivi~yanei na viyakam ke ita~viiya, iyamna God ivi~kawakiikiyiyei. Ma viyakam na patana da vovotawena da wawaya ina~rui. ⁷Tuna kubiine God, mara sago itere meyei da wawaya nake ina~rui, tuna marana na Karako. Nani wawayisi kawakiikiysi murisiyai madegha ma madegha ikovi na God ivi~sisiya David kurina da igiruma. Sisiyina namada tavi~sisiyei na weni,

“Karako God gamona koni~yanei,
na ke koni~tinakurukuru.”^r

⁸Josuwā Israel damsi iti~nowesi da iti~yakam na kegha, iberā kavai. Tuna kubiine nani murinai God viyakam marana vuna ivi~sisiyei.^s ⁹Tuna ivi~debei da ina wawaya kubiisi i taraboga patana da emakamakai da viyakam God gwabinai ina~viiya. ¹⁰Ikikava God biga ivoterei ma ivi~yakam, nakanani meni wawayina God ini~tumaghaneī ma viyakam gwabinai ina~viiya na ini~vitesi da biga ina~voterei ma ini~yakam bubuna.^t ¹¹Israel damsi warereyai God ivi~kawakiikiyiyei da viyakam ke ita~viiya. Ma tota na nani berana ke taberai, titumaghana ma nuwanuwata kudubina ina~sabibira da nani viyakamna ku kamona tarui.

¹²God vonana na ere rewapanina ma yawayawana. Tuna nakanani ma naipi gangam kirakiina da aviyavisina gavugavuna nuwanuwata ma ita nota kamona etupatupasepini ma idebei da tota na ikikava. ¹³God matanai na ke kovokovoghina da aviyavisina tateregavui, tuna kurina bera kudubina debiiyai ekenakena. Ma ita bera kubiine ini~tupavireta da avi kubiine nakanani taberai.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

¹⁴Ita suwara kapuna badana ghamana na God Natuna Yesu, ma ighae ku kunuma da God katagheyanai emakamakai. Tuna kubiine vitumaghana tavokikini, iyamna namada tavonakiiyaragha da Yesu titumaghaneī. ¹⁵Ma ita vopeku maranai na ita suwara kapuna badana ikamyuyuwaviiyiyei, iyamna ikikava ruyagha bogii ma bogiiyai tapanapanani nakanani ipanani, ma kegha da tuna na ke meyani berabero sago ita~bera tovoni. ¹⁶Tuna kubiine titepatora ma tanae God ina ku vibadana gawarina da maranai nuwapoya tapanapanani na ini~kamyuyuweta ma ina agabiibai taviiya da ini~viteta.

5 ¹Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da suwara kapukapuna babada kamosiyai na wawaya sago ghamanakina

^p 4:4 Gen 2:2   ^q 4:5 Psa 95:11   ^r 4:7 Psa 95:7-8   ^s 4:8 Deut 31:7; Josh 22:4

^t 4:10 Gen 2:2

ina~vinei da i tetete wawayina. Ina biga da wawayama ma God basusiyai imiimiiri ma i berabero kubiine na puyo gwabisiyai iviiviiya ma God kurina isuwasuwara ma ikapukapuna. ²Tuna na wawayama ma mitamitana, tuna kubiine wawayama egegegenuwisi maranai evovoneghanegha ma esiwasiwana. ³Tuna kubiine suwara ina~kapuni da tuna mani ina berabero kubiine ma bade wawayama i berabero kubiine. ⁴Ma ke sago wawayama tuna mani kana vigheghena kubiine ina~vine meyei da suwara kapuna badana ghamana bigana ina~berai. God ina kina kava wawayama ina~kwatui, ikikava Eron ikwatui nakanani.^y

⁵Maghimaghighina, Keriso ke tuna mani ita~vine meyei da kana vigheghena kubiine iti~suwara kapuna badana ghamana. Kegha, God ivinei ma ivonei bo,

“Tam na natuku,
karako na taku am Mamai.”^w

⁶Ma bade giruma katamana kamoni na ivonei bo,

“Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim,
Melkisedeki nakanani.”^x

⁷Yesu dobuwai imakamakai ma iniponipowana na gamona ghamana ma ikiikiirara, ere matadogana ivivi~nowi God kurina iyamna tuna kovokovoghina da rabobowai iti~yawai. Yesu ivokuwayama ma ivi~patutu kirakai, tuna kubiine na ina tou God ivi~yanei.^y ⁸Tuna na God Natuna ma kegha da ina vokwarakwara kamoni na damina iviia da God ikikava ita~votekatekei. ⁹God ina kayowana ivotekateka yavui da karako iyavo kava Yesu evovotekatekei na yawasa makamakii nonowina gwabinai ina~viiya. ¹⁰Ma bade God ivinei da ivi~suwara kapuna badana ghamana, Melkisedeki nakanani.

Kokitaruvimi da ami vitumaghana ke kona~voterei.

¹¹Weni sisiyisi na kati~sisiya kiimatani, ma kegha da ibagibagi da kata~tere bubuni da akovina kota~viiya, iyamna sisiya koiyanei na koiyanatawei. ¹²Tami namadani kava kovi~Keresiyana ma kota~kiibau da kota~vivibeyebeyena ma kegha, ami kayowana da nota tekatekasi God vonana kamoni wawayama iti~beyebeye meyemi. Vavai bagibagina kota~kanikani na tami karakava da kosususu.^z ¹³Meni wawayina susu kava eberaberi na tuna gegeyina, ke itakova bubuni da berona bo biibiina na avai. ¹⁴Ma vavai bagibagina na wawayama magurisi kubiisi, iyamna ti na manamina iravisi, damina eviiviiya da mikeme na berona ma mikeme na biibiina.

^u 5:3 Lev 9:7   ^v 5:4 Exod 28:1   ^w 5:5 Psa 2:7   ^x 5:6 Melkisedeki da Abraham i varagutugutu na Genesis 14:17-20.   ^y 5:7 Mat 26:36-46; Mak 14:32-42; Luk 22:39-46
^z 5:12-13 1Kor 3:2

6 ¹Tuna kubiine, akova karena Keresiyana yawasina kamoni na ke tuna kava mara nonowa tibeyebeyena meyei. Ku maghinota tanae da nuwamagurita ina~terei. Vibeyebeyena karena na weni. Iki kava ita berabero kati~nuwapoyei da kata~voterei, ma iki kava ita vitumaghana God kurina kata~terei. ²Ma bade iki kava kata~babataito, ma iki kava imata wawaya ku tepasi taterei, ma iki kava raborabobosi ina~vomiiri, ma iki kava God ini~tupavireta da kovogha makamakii nonowina ina~vereta. Weni berasi namada takovi. ³Ma God ini~vaghinei na ku maghinota kava tanae da akova vuna tapanani.

⁴Ma iyavo kava Keriso ivi~tumaghanei ma muriyai God itakuputei na ke kovokovoghina da tarutinisi da ina~vovira God kurina. Ti na rorova God ina yasegana ma ina puyo biibiina ipanani, ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi, ⁵God vonana ina biibiina iakovi, ma God ina vikiivavona ina rewapana damina gisina iviia, tuna vikiivavona na karakava ina~nekiibau. ⁶Peyarina namada damina iviia ma muriyai vitumaghana ivoterei da ke kovokovoghina tarutinisi da ina~vovira God kurina. Kegha, i taraboga ivi~wapai ikovi, iyamna iberai da nakanani ma God Natuna ku korosi ita~tututu meyei ma debiyai kana vava ita~viviberoi.

⁷Weni berasi ku miiba taterei. Tano biibiina na garewa ekatukatuni da okowina iumumai da pei egogogo bubuna ma iyamna ghamana etereterei vao badana kubiine. Ma God nani tanona ini~biibiini. ⁸Ma tano berona na inamona ma iyiyo ina~gogo da iyamna kegha. Ma God tuna tanona inimagi ma ina~kapuni ina~karai.^a

⁹Turaturakai, tami nuwanuwakai, weni sisiyisi bagibagisi katereterei kurimi, ma kegha da kaitumaghanemi da tami ke nakanani. Kakova bubuni da tami nani tanona biibiina nakanani da yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kona~viia. ¹⁰God na wawaya maninina, tuna kubiine nuwanuwana ke ina~wapa da ina biga koberabera ma ami nuwaviina kurina irakata da ina wawaya kovi~vitesi ma karakava da koivitesi. ¹¹Akii kayowana ghamana da tami sago sago duma iki kava koberabera bubuni na nakanani nuwanuwami kudubina ina~sabibira da ku damona kona~berai. Nani berasi kona~vokikini na ami nota ini~rewapana da aviyavisina kotumatumei na ina~tupuwa. ¹²Ke akii kayowana da kona~patokai. Ma iyavo kava itumaghana ma ere nuwanubasi ikoyakoyagha da God ina vonakiiyapa bagibagina iki kava itereterei na nakanani ina~veresi na ti damsi kovi~bonebonesi.

God ina vonakiiyapa bagibagina.

¹³God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na ivi~debei da ina sisiya na rewapanina, vonavaghata da berasi ina~berai. God

^a 6:8 Gen 3:17-18

tepanai na ke sago iyai da tuna ita~notatepani, tuna kubiine na God tuna mani avanai iutukikita da nani vonakiiyapina iberai. ¹⁴Ivona bo, “Sisiya kiimatana avereverem da vibiibiina ghamana ana~verem ma ana~berai da tupurereghim dobu ini~yoghoyoghoi.”^b ¹⁵Tuna kubiine, Abraham ere nuwanubana ikoyakoyagha kirakai ma ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurina na nakanani itupuwa. ¹⁶Wawaya vonakiiyapa bagibagina ina~berai na ku tepana wawaya ghamana avanai initukikita da nani vonakiiyapina kana vitakutakurana kudubina ina~yovuyaraghi. ¹⁷Ma God ina kayowana da wawaya iti~beyesi da tuna ke meyani ina nota ina~virai. Tuna kubiine iyavo kava kurisi ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ku tepana tuna mani avanai iutukikita, ivi~matakira da vonavaghata isisiyei. ¹⁸Weni sisiyisi ruwa, ti na ina vonakiiyapa bagibagina ma ina utukikita na ivi~rewapana kirakai. Tuna kubiine takovi da ke kovokovoghina da ina nota ina~virai, iyamna ke meyani da ini~bero. Ma tota iyavo kava God kurina taverau da rogunai tamakamakai na ita nota ini~rewapana, iyamna ina vonakiiyapa kurita tavokikini na tuna ina~kiiepepita. ¹⁹Ita yawasa kamoni nani vonakiiyapina titumaghane da tuna kanumita kana sopa. Nani sopana ina rewapana evovotana bubunita. Ita vitumaghana ini~noweta ma taparoro numana kunumai kana kiipapara ikiitatei da tarui ku gawara vovokaravina vaghata. ^c ²⁰Ma kubiita Yesu namada maghinotai irui da ivi~suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina, Melkisedeki nakanani.^d

Suwara kapuna badana kana vava Melkisedeki.

7 ¹Weni tomowina Melkisedeki, tuna Seilam kwanatuna kana kiivavo, ma God kiidamo makamakiina ina suwara kapuna badana. Ma ketiyai Abraham iverupotei ma ivi~biibiini, iyamna Abraham ivivi~ghaviya da kiikiivavo ruwamaruwa ma i seri damsi yavata iravisi, ivi~tuwanonowisi.^e ²Ma Abraham kana ghavighaviya gwabisiyai aviyavisina inebonebosi na ivi~ribaruwa da reregha imaruwa ma reregha sago na Melkisedeki iverei. Ma bade Melkisedeki kana vava iyamna sago na ‘Kiivavo Maninina.’ Ma tuna Seilam^f kwanatuna kana kiivavo, tuna kubiine kana vava iyamna sago na ‘Kiivavo Nuwanuba.’ ³Ina mamai ma ina maduwa bo ina rakaraka ke sago katakova tovonisi. Ma ina tupuwa da ina rabobo marana ke sago katakova tovonni. Tuna nakanani ma God Natuna, tuna suwara kapuna badana makamakii nonowina.^g

^b 6:14 Gen 22:16-17   ^c 6:19 Lev 16:2   ^d 6:20 Psa 110:4   ^e 7:1-2 Gen 14:17-20

^f 7:2 Seilam iyamna ‘nuwanuba.’   ^g 7:3 Giruma katamana kamoni ke sago akova ita~vereta da Melkisedeki tuna ikikava. Tuna itupuwa ma irabobo ma kegha da ina karena ma ina damona akovina kegha. Tuna ivi~matakira da mara sago suwara kapuna badana sago ina~nekiibau, tuna na Bada Yesu Keriso, God Natuna.

⁴Kokitai, Melkisedeki tuna wawaya ghamana sago. Ma Abraham na ita kaekiki avatetena, ma kegha da aviyavisina kana ghavighaviya gwabisiyai inebonebosi na Melkisedeki kana reregha iverei, ivi~matakirra da ighe kirakai. ⁵Ma Livai tupurereghina na suwara kapuna babadisi, ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Israel damsi i mura ini~ribaruwa da reregha imaruwa. Ma reregha sago na suwara kapuna babadisi kii reregha ina~viya, ti na Livai kana dam kamoni. Israel damsi kudubisi na Abraham tupurereghina ma kegha da Livai kana dam kava na turaturasi gwabisiyai kii reregha eviiviyi.^h ⁶Ma Melkisedeki tuna na ke Livai tupurereghina, ma kegha da kana reregha Abraham gwabinai iviia. Ma ku tepana Melkisedeki ivomiiri da Abraham ivi~biibiini, namanaki da Abraham namada God ina vonakiiyapa bagibagina kamoni imakamakai. ⁷Wawaya kudubita takovi da meni wawayina ina~vomiiri da kwinana ina~vivibiibiini na tuna wawayina ighe kirakai, ke kwinana nakanani. ⁸Suwara kapuna babadisi na mara nonowa kii reregha eviiviyi ma peyarisi na karakava ina~rabobo. Ma Melkisedeki tuna bade kana reregha iviia ma giruma katamana evonavoneta da tuna na yawayawana. ⁹Livai tupurereghina, ti na mara nonowa kii reregha na wawaya gwabisiyai eviiviyi ma kegha da ruvaruvana tavona da ti damsi na Melkisedeki kana reregha iverei, iyamna Livai ina nosi Abraham tuna iverena Melkisedeki kurina. ¹⁰Karakava da Livai ita~tupuwa, tuna na moro kava ina nosi Abraham tupuwina kamoni emakamakai. Ma Melkisedeki reregha Abraham gwabinai iviia na ke Abraham kava ma Livai tupurereghina yavata ikiikokoni.

¹¹Ma Livai damsi i biga ibera kawai. Ti na Moses ina vonaviyoyovana kunukununa, iyamna ti na suwara kapuna babadisi ma i biga da wawaya ita~tereimaninisi da notataweyana God gwabinai ita~viya ma ke kovokovoghina. Tuna kubiine na murisiyai suwara kapuna badana sago Melkisedeki nakanani ivokiibuwei ma tuna na ke Eron da Livai kii dam kamoni ita~kiibau, tuna na Juda kii dam kamoni ikiibau. ¹²Maranai Moses ina vonaviyoyovana iverei da dam bogiiyai kamosiyai wawaya ivinei da ini~suwara kapuna badana na vonaviyoyovanina irikai ikovi da vonaviyoyovana vuna ita~berai. ¹³Ma nani wawayina tisisiyi na Yesu, tuna kana dam bogiiyai. Mara katamaninai nani damna ke meyani da God ina suwara kemana tepanai suwara ita~kapuna. ¹⁴Peyarita takovi da ita Bada na Juda tupurereghina. Ma Moses suwara kapuna babadisi ivi~sisiyisi na ke meyani ita~vonei da wawaya Juda kana dam kamoni ita~vinei da suwara ita~kapuni.

Suwara kapuna badana sago, Melkisedeki nakanani.

¹⁵Aviyavisina aisisiyi na wekarakava kona~kitai da yaghara kiiikiina. Suwara kapuna badana sago inekiibau, tuna na Melkisedeki

^h 7:5 Num 18:21

nakanani. ¹⁶Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Livai kana dam kamosiyai kava suwara kapuna babadisi ita~vinesi, ma ita Bada Yesu ke nakanani ita~vinei. Ina yawasa na makamakii nonowina ma ina rewapana irakata da ke ruvaruvana wawaya ina~kiiviberoi. Tuna kubiine ivi~suwara kapuna badana. ¹⁷Giruma katamana kamonai na God Yesu kurina evonavona bo, “Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim, Melkisedeki nakanani.”ⁱ ¹⁸Nani sisiyina iterei na Moses ina vonaviyoyovana ivoviviri, iyamna imitamita kirakai. Ke kovokovoghina da wawaya iti~vitesi, ¹⁹iyamna ke ruvaruvana da wawaya iti~manini kamowisi. Ma karako na God keta kiimatana ivokiibuwei ma tuna ina~berita da ita nota ini~rewapana ma nani ketana takivini da taneriyia kurina.

²⁰God tuna mani avanai iutukikita ma vonakiiyapa bagibagina iterei da Yesu tuna iti~suwara kapuna badana makamakii nonowina, ma weni vonakiiyapina na ke meni suwara kapuna badana sago kubiine ita~berai. ²¹Yesu ina kina kava kurina ivona bo,

“Bada iutukikita ma ina ivonakiiyapa bagibagina iterei na ke meyani ina nota ina~virai.

Ivona bo, “Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim.”^j

²²God tuna mani avanai iutukikita ma ina vivaghina makamakiina vuna iberai. Ma nani vivaghinina kana matakira na Yesu. Tuna kubiine takovi da ina vivaghina makamakiina vuna na ibilibii kirakai da suwara kapuna ketana katamanina ighekuyowei.

²³Ma Moses ina vonaviyoyovana katamanina kana suwara kapuna babadisi na irukwamakai, ma ke kovokovoghina da i biga nakeda ita~berai ita~nae. ²⁴Yesu na suwara kapuna badana ma ina yawasa na makamakii nonowina. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da ina biga ina~voterei bo wawaya sago kurina ini~damani. ²⁵Tuna kubiine, iyavo kava Yesu ina keta ina~kivini da God kurina ina~neriya na Yesu kovokovoghina da ini~yawasa tuwanonowisi. Yesu na makamakii nonowina da tuna mara nonowa ini~nowi God kurina vitumaghana damsi kubiisi.

²⁶Suwara kapuna badana nakanani takayokayowei, iyamna tuna na vovokaravina ma ke sago aviyavisina ita~bera beroi. Tuna ina yawasa na miirara kiikiina. Ma God ivoviviri da berabero wawayisi kii boga. Ma bade ivokavari da ku kunuma vovona. ²⁷Tuna na ke suwara kapuna babadisi viya nakanani, ti na suwara ina~kapuna ini~marapatei. Kunona ti mani i berabero kubiine ma muriyai wawaya i berabero kubiine ekapukapuna. Yesu na mara sago kava ivi~suwara da bera kudubina ivi~tuwanonowi, maranai tuna mani ivere meyei.^k ²⁸Moses

ⁱ 7:17 Psa 110:4   ^j 7:21 Psa 110:4   ^k 7:27 Lev 9:7

ina vonaviyoyovana kamona i wawaya ivinevinesi da iti~suwara kapuna babada, ma kegha da ti na wawayota, mitamitasi. Moses ina vonaviyoyovana ivi~nao, ma kegha da muriyai God tuna mani avana i iutukikita ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da Natuna ivi~suwara kapuna badana makamakii nonowina. Ma Natuna ivi~rewapana kirakai da suwara kapuna bigana eberabera bubuni da maninina kavakava.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

8 ¹Sisiya aberaberi na iyamna vaghata na weni. Tota ita suwara kapuna badana ghamana na kunumai, God ghamanakina kadakadarina katagheyana i emakamakai.¹ ²Ma tuna yobe vovokaravina kamona i God ina biga eberaberi. Ma nani yobena na vokavara kana gawara vaghata. Ke wawayota ita~vowai ma Bada tuna mani ivowai.

³Suwara kapuna babadisi evinevinesi na i biga da God kurina ina~puyo ma suwara ina~kapuna. Tuna kubiine na ita suwara kapuna badana ghamana Yesu na bade nakanani, ina biga da God kurina isuwara. ⁴Mikeda dobuwai ita~makamakai na ke kovokovoghina da suwara kapuna bigana ita~berai, iyamna namada suwara kapuna babadisi imakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ikikava evonavona na nakanani esuwawara. ⁵Bera vaghata na kunumai. Ma dobuwai suwara kapuna babadisi biga eberaberi na imatakira da aviyavisina kunumai emakamakai, tuna ibonebonei. Berana sago Moses iberai. Marana i yobe vovokaravina ita~vowai na God ivonei bo, “Kebera bubuni da aviyavisina koya tepana i avi~beyem kukitai na tuna kava kevi~gubegubei.”^m ⁶Ma karako na God namada Yesu ivinei da suwara kapuna bigana ita~berai. Nani bigana kamona i vivaghina makamakiina vuna ekivikivini da iyamna irakata kirakai, ke me suwara kapuna babadisi viya nakanani. Ti na vivaghina katamanina ekivikivini. Ma Yesu kubiita keta ivotawei da ina Mamai kurina. Tuna ketana na ibiibii kirakai, ke me keta katamanina nakanani, iyamna ina vonakiiyapa vusi na vonakiiyapa katamanisi ighekuyowei.

⁷Ma mikeda vivaghina katamanina na maninina kavakava na avi kubiine vivaghina viruwina ita~vokiibuwei da katamanina kana gawara ita~viiya? ⁸Ma katamanina na ke ita~biibii kirakai, iyamna God ina wawaya ivi~kiigiyei da iwavusi. Tuna kubiine weni nakanani ivi~sisiya, “Bada ivona bo, ‘Mara karakava epipisi da Juda damsi ma Israel damsi yavata vivaghina makamakiina vuna kana~berai.”ⁿ

---

¹ 8:1 Psa 110:1   ^m 8:5 Exod 25:40   ⁿ 8:8 *Israel ma Juda*: Kiivavo Soromon ina rabobo murina i Jiu damsi kamosiya i ivi~ghaviya da iyi ini~kiivavo ma ivi~bogebogesi da i dobu ruwa. Sago kana vava Israel ma sago kana vava Juda. Ma patana da nakanani imakamakai marana i Jerimaya weni sisiyina igirumi. 1Kgs 11 ma 2Chr 10 kamona i kuni~yavi.

- 9 Weni vivaghinina na bogiiai, ke nani vivaghinina i kaekiki mau yavata kabera i nakanani.
Tuna maranai arutina bubunisi da Egypt dobuna ikiibutawei.
Nani vivaghinina yavata kabera i na ivi~kiigiyei,
tuna kubiine na akitatawesi.’
- 10 ‘Mara epipisi da Israel damsi yavata vivaghina makamakiina weni nakanani kana~berai,
Aku vonaviyoyovana ku gayamisi ana~terei,
ma nuwanuwasiyai ana~girumi.
Taku na i God,
ma ti na aku wawaya.’
- 11 Ma ke meni wawayina ina~vomiiri da kwinana bo dam turana ini~beye beyena kurina da ina~vona bo,
‘Bada kutakovi,’
Iyamna wawaya kudubisi,
Kiikayokayona da ku wawaya ghamana na inakova yavuku.
- 12 Ma i berabero ana~notatawei,
nuwanuwaku ina~wapa da ke meyani ana~nota meyei.”^o
- 13 God vivaghina makamakiina vuna isisiyei na imatakira da katamanina kana mara ekovikovi. Ma aviyavisina ina~wadubo ma ina~siru na gisina kava ina~wapa.

Vokavakavara dobuwai ma kunumai.

9 ¹ Karenai God, Israel damsi yavata vivaghina makamakiina iberai. Ma kamona i ere sisiyina da ikikava wawaya ita~vokavakavara, ma bade ikikava dobuwai yobe vovokaravina ita~vowai. ² Ma nani yobena ivowai na basunai itupayaraghi da ruwa. Ma nona tupayaraghina kamona i na rampa kana tutura kiina ivi~miiriya ma parawa God kurina isuwara na kana kweura tepanai iterei. Weni tupayaraghina na ivonavonei da Gawara Vovokaravina.^p ³ Nani yobena basunai na gara itinayaraghi da murina tupayaraghina ikiikiipapari ma tuna tupayaraghina ivonavonei da Gawara Vovokaravina Vaghata.^q ⁴ Ma nani tupayaraghina kamona i na suwara kana kema sago goldiyai iyamoni da tuna tepanai insens ikapukapuna God kurina. Ma bade kii ipapa da vovovidaburana sawarina sago iyamoni ma kupuna na goldiyai ipasiviviviri. Tuna ivonavonei da vivaghina makamakiina kana Aki. Ma Aki kamona i na karisewa imakamakai, tuna goldiyai iyamoni ma sinenai na vavai kana vava mana na gisina iuwani. Ma bade Aki kamona i na vivaghina wakimisi ruwa ma tepasiyai na God ina sisiya bagibagisi imaruwa igirumi. Ma bade Eron ina diwona warereyai irusisi

^o 8:8-12 Jer 31:31-34   ^p 9:2 Exod 26:1-30, 25:31-40   ^q 9:3 Exod 26:31-33

da ruguruguna iterei na tuna diwonina yavata Aki ku kamona iuwana.⁷
⁵Ma Aki tepanai na aneya kadakadarisi ruwa ivi~gubegubei. Ma nani aneyisi nevana da nevana mapesi itarorona da ivi~tupapoteyana da Aki kana kiitana ita~rogui. Ma nani kiitanina tepanai isuwasuwara da God wawaya i bera beroberosi ita~notatawei. Ma wekarakava na ke tuna sisiyina kana mara da ani~sisiya bubuni.⁸

⁶Bera kudubina yobe kamoni ivi~maninini ikovi ma suwara kapuna babadisi na nona tupayaraghina ikivukivui, ivivi~marapatei da i biga iberaberi.⁷ Ma suwara kapuna badana ghamana ina kina kava murina tupayaraghina ku kamona mara sago kava ina~rui madegha sago kamoni. Mara nonowa tara kava ikavakavari ma irurui da God kurina tuna mani ina berabero kubiine ma muriyai na wawaya i berabero kubiine isuwasuwara. Meni berasi wawaya iberaberi ma ke itakovi da ti na bera beroberosi, ti berasi kubiine isuwasuwara.⁴

⁸Weni varagutugutusi na Kanuma Vovokaravina ibeyebeyeta da murina tupayaraghina na guduguduna. Vokavara kana keta katamanina, ina tupayaragha ma ina bera kudubina yavata patana da imakamakai na wawaya imiiripotesi, iyamna Gawara Vovokaravina Vaghata kana keta karakava da ina~votawei. ⁹Weni tuna na ibeyebeyeta, ivi~matakira da aviyavisina karako maranai etuputupuwa. Evonavoneta da ghamoghamo suwarisi ma suwara viya God kurina ivereverena na ke ina~berai da iyavo kava suwara ekavakavarapiyei na ini~maninisi, iyamna patana da damisi eviiviiya da ti na berabero wawayisi. ¹⁰Weni berasi na keta katamanina ma kam ma uma ma towatawetaweyana isisiyei. Tuna na tupuwa kana bera ma ke kovokovoghina da nuwanuwata kamoni berabero ina~kowatawei. Ma berasi na nakanani ipisi da ku karako da God keta vuna ivokiibuwei.

¹¹Ma Keriso tuna namada ivi~suwara kapuna badana ghamana da vibiibiina kiikiimatanisi namada damisi taviiviiya na tuna igayamei. Ma namada yobe vovokaravina kunumai ku sinena irui ma nani yobena na kiimatanina ma biibii kirakiina, ke wawayota imasiyai ita~vowai, bo ke weni dobuna sawarina. ¹²Mara sago kava Keriso irui ku yobena na Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da suwara ivi~kovi tuwanonowi. Ma tuna ke gote bo kau tomowina tarana ita~kavari da ita~suwara. Tuna mani taranai ikune da yawasa makamakii nonowina kubiita iviia. ¹³Vonaviyoyovana katamanina kamoni na kau yagarina ma gegeyina ikapukapugavovori da yapukarena kava. Ma bade kau tomowina ma gote tarasi iviiviiya ma wawaya puyapuyakisi ivivi~rururubusi ma ivivi~popopokusi. Weni nakanani iberaberi

^r 9:4 Exod 30:1-6, 25:10-16, 16:33; Num 17:8-10; Exod 25:16; Deut 10:3-5

^s 9:5 Exod 25:18-22   ^t 9:6 Num 18:2-6   ^u 9:7 Lev 16:2-34

da wawaya puyapuyakisi na ivivi~biibiinisi.^v ¹⁴Ma nuwanuwata titete kamowi da nani maranai na ghamoghamo tarasiyai wawaya ivivi~biibiinisi. Ma karako, tota na Keriso tarana ibiibiinita na biibiina irakata kirakai. Ita bera beroberosi nuwanuwata kamoni na ku rabobo ivi~riyeta ma kegha da Keriso tarana berabero kudubina ina~kowatawei da God yawayawana kubiine tabiga. Keriso na Kanuma Makamakii Nonowina ina rewapanai ivere meyei da ivi~isuwara God kurina, ma tuna na suwara kiimatanina iyamna ke sago berona gwabina.

¹⁵Tuna kubiine Keriso ina kina kava na God ma wawaya basusiyai ivi~tetete da vivaghina makamakiina vuna itupuwa. God vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava ikwatukwatusi na vibiibiina kiikiimatanisi kubiisi ivivi~yapaka na ina~veresi. Keriso irabobo da iyavo kava vivaghina katamanina ina rewapana gaburinai imakamakai da berabero kovoghina ikutatanisi na irupamatawesi.

¹⁶Wawaya gamobuderina votanina kubiine na kunona takitai da nani wawayina ina~rabobo ma muriyai da aviyavisina ivivi~sisiyei na takivini. ¹⁷Ma wawayina yawayawana ina~makamakai na gamobuderina tuna iyamna kegha ma ina rabobo murinai na ina rakaraka gamobuderina ikikava ivivi~sisiyei na ina~berai. ¹⁸Tuna kubiine na vivaghina katamanina na tara tepanai imiimiiri, tuna ivi~matakira da rabobo itupuwa. ¹⁹Kunona Moses sisiya bagibagisi kudubina vonaviyoyovana kamoni wawaya kurisi ivi~yonayonei ikovi. Ma muriyai na kau tomowina ma gote tarasi iviia ma okowa yavata ivirai ma sipu vunivununa yebayabarina iviia da hisop raghana gisina ikuvikapui. Nani raghana ku okowa ikiikiikutuvi ma vonaviyoyovana bukana ma wawaya kudubisi ivi~rururubusi.^w ²⁰Ma ivona bo, “Weni tarana ekukutanimi da vivaghina makamakiina God yavata koberaberi. Ma sisiya bagibagina iveremi da kona~votani.” ²¹Ma bade Moses berana sago iberai, ivomiiri da yobe vovokaravina ma vokavakavara sawarisi kudubina nani taranai ivi~rururubu.^x ²²Vona bubuna, Moses ina vonaviyoyovana evonavona da tara ina kina kava berona ina~kowatawei. Ma tara ke ina~sororo na notataweyana ke ina~tupuwa.^y

Keriso ivere meyei da ivi~suwara da berabero iviitawei.

²³Tuna kubiine ghamoghamo tarasi isuwawara da dobu yobena ma ina sawara na nakanani ivivi~biibiini. Ma ti na ke bera vaghata, ma kunuma sawarisi keyakeyuna kava. Ma kunumai na yobe vovokaravina vaghata emakamakai. Ma bade suwarina ivi~biibiini na kiimatanina, ke dobu suwarina nakanani. ²⁴Suwarina na Keriso iberai. Ma ke

^v 9:13 Lev 16:15-16; Num 19:9, 17-19   ^w 9:19-20 Exod 24:6-8   ^x 9:21 Lev 8:15
^y 9:22 Lev 17:11

weni dobuna kana yobe wawaya imasiyai ita~yamoni na ku kamona ita~rui da ita~suwara, iyamna tuna yobena na ke yobena vaghata ma vibonebonena kava. Kegha, Keriso ighae ku kunuma ma irui da karako God gwabinai tota kubiita emiimiiri. ²⁵Ma ke mara peyarisi ita~rui da ita~vere meyei da ita~suwara ma mara sago kava. Ikikava iberai na ke weni dobuna suwara kapuna babadisi nakanani. Ti na madegha nununai ghamoghamo tarasi ekavakavari ma eruru da Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da esuwasuwara. ²⁶Mikeda Keriso ina biga nakanani na ita~rabobo ma bade ita~rabobome, ina vokwarakwara iti~taratane. Ma kegha, dobu karena da ku karako na nani kamoni mara sago kava inekiiibau. Ma ipisi na ivi~matakira da ke mara gurina ma mara damona. Ma mara sago kava tuna mani ivere meyei da ivi~suwara da berabero ina rewapana iutugavovora tuwanonowi. ²⁷God iterei da wawaya sago sago duma mara sago kava ina~rabobo ma nani murinai maghinonai ina~miiri da ini~tupavirei. ²⁸Tuna kubiine na Keriso ivere meyei da ivi~suwara ma irabobo da mara sago kava na wawaya peyarisi i berabero ikowatawei. Ma ina~vovira na ke ita berabero kitameyena kubiine. Nani maranai na iyavo kava Keriso ikoyakoyaghi na yawasa makamakii nonowina ina~veresi.^z

**Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da
ivi~suwara wawaya peyarita kubiita.**

10 ¹Moses ina vonaviyoyovana na keta wadubona, ma nani berasi na ke bera vaghata, keyakeyuna kava. Tuna imatakira da bera kiimatanisi na muriyai epipisi. Jiu dami na vonaviyoyovana ekivikivini da madegha nununai berasi sago imarapatei da ghamoghamo suwarisi ekapukapuna. Esuwasuwara da iti~maninisi na God kurina ita~nenae ma ita~vokavakavara, ma nani suwarisi na ke kovokovoghina. ²Mikeda iti~maninisi na mara sago kava suwara ita~kapuni da nuwanuwasi ita~yaghari, ma damisi ita~viiya da berabero gwabisiyai kegha na suwara kapunina ita~voterei. Ma kegha da iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana ekivikivini na patana da ghamoghamo esuwasuwara, iyamna eberabera kavai da i berabero ita~kowatawei. ³Tuna kubiine madegha nununai esuwasuwara da inuwaterenisi da ti na berabero wawayisi, ⁴iyamna ghamoghamo tarasi ke kovokovoghina da wawaya i berabero ina~kowatawei.

⁵Tuna kubiine Keriso, maranai weni ku dobuna ipisi na ivona bo,
“Tam ghamoghamo suwarisi ma verena viya ke kuta~kayokayowei,
tuna kubiine tupuwa sago kuvovunaghi kubiiku da ana~suwarei.

⁶ Wawaya i berabero kubiine na suwara ekapukapuna

^z 9:28 Isa 53:12

ma evereverena kurim ma nani suwarisi na ke nuwanuwam
ita~viiviiya.”

7Ma bade Keriso ivona bo,

“O God, taku weni,

apisi da am kayowana ana~berai.

Giruma katamana kamonai ikikava ivivi~sisiyeku na nakanani
ana~berai.”^a

8Weni girumina tavi~yavi na kamonai Keriso ivona da God wawaya
i suwara ma i verena ibarei na ivi~debei da wawaya ghamoghamo
ekapukapuni ma tara evereverena i berabero kubiine ma nani berasi
na God ke iti~nuwabiibiyei. Namanaki da Moses ina vonaviyoyovana
ikivikivini da suwara ikapukapuna, nani berasi na ke kovokovoghina
da God nuwanuwana ita~viiviiya. 9Ma nani murinai Keriso ivona bo,
“O God, taku weni, apisi da am kayowana ana~berai.” Ivivi~sisiya da
keta katamanina Moses iveresi na igudui ma keta vuna Keriso ivotawei
da keta katamanina kana gawara ita~viiya. 10God ekayokayowei da
kati~wawayamanini. Tuna kubiine iberai da Yesu Keriso mara sago kava
ivere meyei da ivi~suwara da berabero kudubina ivi~kovi tuwanonowi.

11Keta katamanina kamonai na suwara kapuna badana imiimiiri
da suwara ikapukapuna, ivivi~marapatei ma kegha da nani suwarisi
wawaya i berabero ke ita~kowakowatawe tovonu.^b 12Ma ita suwara
kapuna badana ghamana na mara sago kava wawaya i berabero kubiine
ivere meyei da ivi~suwara God kurina ma tuna suwarina na makamakii
nonowina. Ma muriyai na God katagheyanai imakiivipika.^c 13God
gwabinai ikoyakoyagha da karakava kana ghavighaviya ku kae gaburina
ina~teresi, 14iyamna tuna na mara sago kava ivi~suwara da iyavo kava i
berabero ikowakowatawei na iberisi da vovokaravisi.

15Ma bade Kanuma Vovokaravina imamatara kurita da weni tuna na
vonavaghata. Kunona ivona bo,

16“Bada ivona bo, ‘Mara epipisi da aku wawaya yavata vivaghina
makamakiina weni nakanani kana~berai.

Aku vonaviyoyovana ku nuwanuwasi ana~terei,

ma gayamisiyai ana~girumi.’”^d

17Ma bade ivona bo,

“Ti na aku vonaviyoyovana ivi~kiigiiyei ma kegha da i bera

beroberosi na nuwanuwaku ina~wapa da ke meyani ana~nota

meyei.”^e

18Ma vaghina, berabero namada inotatawei da karako suwara
kapunina iyamna kegha.

^a 10:5-7 Psa 40:6-8   ^b 10:11 Exod 29:38   ^c 10:12-13 Psa 110:1   ^d 10:16 Jer 31:33

^e 10:17 Jer 31:34

Taneriya God kurina.

¹⁹Varevaresiku, Yesu taranai keta ivotawei, tuna kubiine ere tepatorata maninina tarui da ku Gawara Vovokaravina Vaghata. ²⁰Nani ketana vuna na yawasa everevereta, iyamna tuna mani tupuwina isuwarei da ivotawei. Taparoro Numana kamona tupayaragha garana nani ketana igudugudui na maranai Keriso irabobo na garana itamosika, ivi~matakira da ivotawei kubiita. ²¹Ita suwara kapuna badana ghamana na Keriso, ma tuna na tota God ina wawaya kata koyakoyagha. ²²Tuna kubiine nuwanuwata kudubinai God titumaghane ma ita nota yagharinai taneriya kurina, iyamna taranai irururubuta da nuwanuwata dadabuna ikowatawei, ma bade okowa miirarinai tupuwita ikowatawei.^f ²³Ma tota iyavo kava tavonavona da titumaghana na nani vitumaghanina tavokikini, iyamna takovi da God ina vonakiyapa bagibagina iterei na ina~berai kubiita. ²⁴Ma tinuwanotanota da turaturata ikikava tivitesi ma tikitavivirana da tinuwayuyuna ma agata ina~biibai. ²⁵Turaturata viya ivotereta da vokavakavara marasiyai ke ita~riyeriyesi, namadani kava nakanani eberaberi da manamina iravisi. Ma tota na ke taberai da ti nakanani, mara nonowa tariyeriyeta. Kiipepavivirana tavotupei, iyamna takitai da Bada ina vovira marana na gisina kava ina~nekiibau.

²⁶Mikeda tota vonavaghata akovina namada taviiya ma kegha da tabarei ma ita kayowana da berabero kamona tamakai na ke sago avi suwarina ita~makamakai da ita berabero ina~kowatawei. ²⁷Tabarei na ke sago mike tanae, da ere yabuyabumanita vitupavira marana takoyakoyaghi da iyavo kava God ighaviyei na ti yavata keyama ghamana muyamuya vaghina ina~karagavovorita.^g ²⁸Rorova mara katamanina meni wawayina Moses ina vonaviyoyovana ibarei na ivi~tupavirei da wawaya ruwa bo aroba nani wawayina ina berabero ivi~mamatarei na tuna wawayina ivi~raboboi, ke ita~nuwaghana tovon.^h ²⁹Ma karako meni wawayina Keriso ibarei na ikikava? Ti damsina na God Natuna iutugudai, ma iberai da nakanani ma vivaghina makamakiina tarana na iyamna kegha. Nani taranai i berabero kudubina ita~kowatawei ma kegha da evonavonavikoniyei. Ma Kanuma Vovokaravina God ina agabiibai nani damsina ita~veresi, ma kegha da ivonaviiviiyakei da nuwanuwana ipughu kirakai. Kovi~nuwanotanota da wawaya nakanani eberabera na kovogha ghama kirakiina ina~panani.ⁱ ³⁰Namada takovi da Bada ivona bo, “Taku biwa ana~viiya, kovogha ana~veresi,” ma bade ivona bo, “Aku wawaya ani~tupaviresi.”^j ³¹God na yawayawana ma ina rewapana ina~viinim na kuna~yabumana kirakai.

^f 10:22 Lev 8:30; Ezek 36:25   ^g 10:27 Isa 26:11   ^h 10:28 Deut 17:6, 19:15

ⁱ 10:29 Exod 24:8   ^j 10:30 Deut 32:35-36; Psa 135:14

³²Konota ina~vovira da karenai tami ikikava. Keriso ina yasegana koviiya na vitumaghana kovi~karei da kovokwarakwara kirakai, ma kegha da ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina. ³³Mara viya na debiiyai wawaya ivonavonavinamemi ma ivivi~kayoberowanemi da kovovokwarakwara. Ma mara viya na kokita da bade turaturami viya nakanani damina iviiviiya na nuwanuwami kudubinai kovi~turanesi. ³⁴Ma iyavo kava gabura kamonai imakamakai na kovi~kamyuyuwaviiviiyesi. Ma wawaya ami sawara kudubina inebomi na nuwabiibiiyai kovi~bagunei, iyamna koakovi da tami kubiimi na kunumai ivi~yapaka emakamakai. Ma tuna na mura kiimatanina ma makamakii nonowina. ³⁵Tuna kubiine na nota rewapanana ke kona~voterei, iyamna damonai ami nota rewapanina kubiine Bada ini~miiyemi. ³⁶Bera ghamana da mara nonowa kona~miirikikina da God ina kayowana kona~votekatekei na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina~berai kubiimi, ³⁷iyamna giruma katamana kamonai God evonavona bo,

“Wawayina epipisi na mara gisina kava
da ina~nekiibau,
ma ke ini~kayovira.”

³⁸ “Ma aku wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina~makai.
Ma iyavo kava ina~yabumana bo ini~muritina
na ana~kitatawesi.”^k

³⁹Iyavo kava ini~muritinana na ina~siwana. Ma tota na ke nakanani. God titumaghanei kubiine na yawasa makamakii nonowina tapanani.

Vitumaghana

11 ¹Vitumaghana iyamna na weni. Nuwanuwata kudubinai takova bubuni da aviyavisina tanotanotai da ita~tupuwa na mara sago ina~tupuwa. Tuna na aviyavisina ke kata~kitai ma kegha da ita nota ivi~rewapanana da karakava tapanani. ²Mara katamaninai, wawaya i vitumaghana kubiine na God ivi~gheghenisi.

³Ma ita vitumaghana kubiine na takovi da God gamonai na kunuma da dobu itupuwa. Tuna kubiine, karenai ke sago aviyavisina ita~makamakai da wawaya matasiyai ita~kitai ma kegha da nani kamonai aviyavisina karako takitakitai na God ivokiibuwei.^l

⁴Abel ina vitumaghana kubiine na ina suwara God kurina ibiibii kirakai, ke Kein ina suwara nakanani. Tuna kubiine God na ina suwara ivi~vaghinei ma ivona da tuna na ina wawaya maninina. Ina vitumaghana kubiine na namanaki irabobo ma kegha da ina bera na patana da ibeyebeyeta.^m

^k 10:37-38 Hab 2:3-4 ^l 11:3 Gen 1:1; Psa 33:6, 9; Jon 1:3 ^m 11:4 Gen 4:3-10

⁵Inoka ina vitumaghana kubiine na ke ita~rabobo, iyamna God iviitawei ighae ku kunuma, iwapa. Muriyai da ita~ghae na ina bera kudubina God ivi~vaghinei ma nuwanuwana iviia, tuna kubiine iviitawei.ⁿ ⁶Iyavo kava vitumaghana gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da God ini~nuwabiibiini. Ma meni wawayina ina kayowana da God kurina ina~nae na ini~tumaghana da God emakamakai. Ma bade ini~tumaghana da iyavo kava nuwanuwasi kudubinai God iekwekwai na biibiina ghamana ina~panani.

⁷Nowa ina vitumaghana kubiine na God ina sisiya ivi~yanei maranai vonaverena iviia da nuwapoya ghamana ina~tupuwa. Nuwapoyina na bera vuna da wawayi ke meyani ita~kitai. Ma ivotekateka da waka iyamoni da kawana ma natunatuna yavata yawasa ipanani. Ma ina vitumaghana ivi~debei da nani maranai wawayi peyarisi na berabero wawayisi ma kovogha berona ipanani. Ma bade ina vitumaghana kubiine God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawayi maninina.^o

⁸Abraham ina vitumaghana kubiine na ivomiiri maranai God ivona da ina dobu ita~kiibutawei ma ita~nae ku dobu sago. Ma bade vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da mara murinai dobu vuna ini~rapenei. Ma nani dobuna vuna na Abraham ke itakovi da tuna meni dobunai ma kegha da ivotekateka da ivomiiri inae.^p ⁹Ma ina vitumaghana kubiine nani dobunai imakamakai da nakanani ma dobu viruwa wawayina. Ma kegha da ivi~tumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina~berai. Ikikava yobe kamoni imakamakai na nakanani bade natuna Aisiki ma tupuna Jeikap imakai. Ma God nani vonakiiyapina Abraham kurina iberai na ivi~damani Aisiki da Jeikap kurisi.^q ¹⁰God namada ina nota irereghi da ikikava kwanatu sago ita~yamoni, kana kowora na bagibagina ma makamakii nonowina. Ma Abraham nimonimoriyai ikoyakoyagha da nani kwanatuna kamoni ita~makai.

¹¹Abraham ina vitumaghana kubiine na kawana Sera yavata ivi~tuwa, namanaki da imorapa kirakai ma kawana na gagarina. Ivi~tumaghana da God ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina~berai.^r ¹²Tuna kubiine namanaki imorapa kirakai da kitana da ke kovokovoghina da iti~tuwa ma kegha da karako tupurereghina ipeyari kirakai da dobu ikiimumui da ke viviyavina, nakanani ma kunuma kana gwamegwame ma kikirai kana gonugonu.^s

¹³Weni vitumaghana damsi mara katamaninai na i vitumaghana ivokikini da i ku rabobo. God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei na berana ke ita~tupuwa i yawasa kamoni. Ma namada i nota inae da

ⁿ 11:5 Gen 5:21-24   ^o 11:7 Gen 6:13-22   ^p 11:8 Gen 12:1-5   ^q 11:9 Gen 35:27

^r 11:11 Gen 18:11-14, 21:2   ^s 11:12 Gen 15:5, 22:17, 32:12

aviyavisina ivonesi na ivi~tumaghana da berasi karakava ina~tupuwa, ma ivivi~nuwabiibai. Ma debiiyai ivi~vaghinei da ti na dobu viruwa damsi, dobuwai ti na numataya.^t ¹⁴Wawaya nakanani ini~sisiya na takovi da dobu sago iekwekwai da iti~rapenei. ¹⁵I dobu wadubona iverukuyowei na ivi~notawapei, mikedda ita~notanotai na namada ita~voviramakai. ¹⁶Ma ti na dobu kiimatana iekwekwai, i kayowana da i dobu vaghata na kunumai. Tuna kubiine God ke ita~vivinimayesi ma ivi~vaghinei da ti damsi kurina evonavona da tuna na i God. Ma kubiisi namada i kwanatu iyamoni ikovi.

¹⁷⁻¹⁸Abraham ina vitumaghana kubiine na ivotekateka da natuna Aisiki iti~suwara maranai God irubui. God ina vonakiiyapa bagibagina namada Abraham iverei da ivona bo, “Aku vonakiiyapa bagibagina da tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.”^u Ma kegha da Abraham ivovunagha ikovi da natuna sago kava Aisiki ita~kiivunui da ita~suwara.^y ¹⁹Inotai da Aisiki ita~rabobo na kovokovoghina da God ita~berai da rabobowai ita~vomiiri. Ma aviyavisina itupuwa Aisiki kurina, tuna na nakanani ma ita~rabobo ma bade ita~vomiiri.

²⁰Aisiki ina vitumaghana kubiine na natunatuna Jeikap da Iso i mara murina kubiine ivi~biibiinisi.^w

²¹Jeikap ina vitumaghana kubiine na maranai imorapa kirakai da ita~rabobo na tuputupuna ivi~ruwa ivi~biibiinisi, ti na Josepa natunatuna. Ma ina diwonai itupavibagi ma God ivokavakavari.^x

²²Josepa ina vitumaghana kubiine na ina rabobo marana inenekiibau na ina nota ivi~rewapana kirakai da mara sago Israel damsi Egypt ina~kiilbutawei. Ivi~sisiyei na gamobuderina iveresi da maranai ita~nena na tuwirina yavata ita~kavari.^y

²³Moses ina maduwa da ina mamai i vitumaghana kubiine na maranai Moses itupuwa na itereteregavui da nawaravi aroba ikovi. Ikitai da tuna pepeya sago, ma kiivavo Pero ina sisiya bagibagina ke ita~yabumanei.^z

²⁴Moses ina vitumaghana kubiine na maranai ivi~yaraga na ke ita~kayowei da wawaya ita~vonei da tuna na Pero tupuna.^a ²⁵Ina keta ivinei da God ina wawaya yavata ita~vokwarakwara patapata. Ma ke ita~kayowei da berabero kana nuwabiibai kamoni ita~makai, nani nuwabiibiina na mara tupona kava. ²⁶Inotai da ita~vokwarakwara God ina Vivinevine Wawayina nakanani na iyamna ita~rakata kirakai, ke Egypt ina mura nakanani. Egypt ina mura kudubina ita~viiya na iyamna kegha. Tuna ikitataweyana da mara murina kana mura ikitakitai.

²⁷Moses ina vitumaghana kubiine na Egypt ikiibutawei ma ke Egypt kana kiivavo ina nuwapughu ita~yabumanei da ita~nae. Namanaki da

^t **11:13** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12   ^u **11:18** Gen 21:12   ^v **11:13** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12   ^w **11:20** Gen 27:27-29, 39-40   ^x **11:21** Gen 47:31, 48:1-20
^y **11:22** Gen 50:24-25; Exod 13:19   ^z **11:23** Exod 2:2, 1:22   ^a **11:24** Exod 2:10-12

God na ke kitakitana ma kegha da Moses, God ikitai. Tuna kubiine na ina nota ke ita~peku ma ke iti~muritina. ²⁸Ina vitumaghana kubiine na Pasova ivi~karei. Ivona na Israel damsi tara iyuna ma i matuketa ririnai ivi~rururubu da rabobo aneyina ivi~yuvonavonisi da Israel natunatusi totomomowa iyiyarokosi ke iti~kiivunuwana. ^b

²⁹Israel damsi i vitumaghana kubiine na Yegai Yebayebarina idamani ku nevana, tuna nakanani ma tano kakanana tepanai ita~bababa. Ma Egypt damsi ibera tovonni da murisiyai ita~damana na kegha, kudubisi iuma dodo. ^c

³⁰Israel damsi i vitumaghana kubiine na Josuwa yavata ibaba da Jeriko garina iviviri da mara miikovimaruwa ma garina itamoririgha. ^d

³¹Reiyab tuna madamadawarina ma ina vitumaghana kubiine na ke ita~rabobo. Wawaya peyarisi nani kwanatuna kamoni God ke ita~vivitumaghane i irabobo ma Reiyab na kegha, iyamna Israel ina nanaga wawayisi itinariyesi ma ikoyagha bubunisi. ^e

³²Vitumaghana wawayisi mara katamaninai ipeyari kirakai, tuna kubiine ke kovokovoghina da kudubisi ati~sisiyesi. Gidiyon, Baraki, Samson, Jepta, David, Samuweru, ma peroperoveta peyarisi ati~sisiyesi na ita~guri kirakai. ^f ³³Weni wawayisi i vitumaghana kubiine na viya dobu viruwa damsi yavata ivi~ghavighaviya ma ighegavovorisi. Ma viya nota manininai ivi~kiivavo, ma viya na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi iteretere na iyamna iviia. Ma viya i vitumaghana kubiine na layon kawasi ikiipotai, ^g ³⁴ma viya keyama karakaratina, muyamuya kirakiina ikiipekini. Ma viya i vitumaghana kubiine rabobo iveruvuvurei da wawaya seriyai ke ita~taravunusi. Viya na mitamitasi ma i vitumaghana kubiine na rewapana iviia. Ma ghaviya kamoni ivi~rewapana kirakai da dobu viruwa damsi ikwavinisi. ^h ³⁵Ma wivine viya i vitumaghana kubiine na i rakaraka raborabobosi ivomiiri da ivovira kurisi. ⁱ

Ma wawaya viya gabura kamoni i vitumaghana ivotanakikini da ivokwarakwara kirakai. Vitumaghana ita~voterei na gabura kamoni ita~votawesi ma ibara da inivisiyai irabobo. Ivi~tumaghana da rabobo murinai ita~vomiiri ma yawasa biibiina ita~panani. ³⁶Ma viya na wawaya ivonaviiviyakesi, ma viya na iwidiwidisi, ma bade viya na cheiniyai ikunisi ma ku gabura iteresi. ^j ³⁷Viya na wakimiyai iravisi da ivi~rabobosi, ma viya na ivi~righasepiyana, ma viya na seriyai

^b 11:28 Exod 12:21-30   ^c 11:29 Exod 14:21-31   ^d 11:30 Josh 6:12-21

^e 11:31 Josh 2:1-21, 6:22-25   ^f 11:32 Judg 6:11-8:32, 4:6-5:31, 13:2-16:31, 11:1-12:7; 1Sam 16:1-1Kgs 2:11; 1Sam 1:1-25:1   ^g 11:33 Dan 6:1-27   ^h 11:34 Dan 3:1-30

ⁱ 11:35 1Kgs 17:17-24; 2Kgs 4:25-37   ^j 11:36 1Kgs 22:26-27; 2Chr 18:25-26; Jer 20:2, 37:15, 38:6

ivi~taravunuwana. Wawaya ivi~tupaketowanesi ma ivi~agaberowesi ma ivi~kayonogenogeyanesi da vitonara ikarisi ma ghamoghamo bekasi kava ivivi~kote ma nakanani imakamakai ma ibababa.^k ³⁸Ti na ibiibii kirakai da wawaya peyarisu dobuwai ighekuyowesi. Ma kwanatu kamona ikwavinisi da koya ma warereyai ibababa. Ma buba da bonagha kamosiyai irurukenakena.

³⁹Weni wawayisi peyarisu i vitumaghana irakata kirakai da God ivi~gheghena kirakiyeesi. Ma God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei na berasi ke dobuwai ita~viiya, iyamna karakava ita~tupuwa.^l ⁴⁰God ina kayowana da keta vuna ma biibii kirakiina ita~vovunagha yavui ma muriyai ti damsi na tota yavata yawasa maninina ma makamakii nonowina kata~vii patapatai.

God na ita Mamai.

12 ¹Ma tota bade taveru bubuna, iyamna weni vitumaghana damsi tavi~sisiyeesi na koroto ghamana ma kunumai egayogayota. Itekateka kirakai da berabero iti~rukirekireta, tuna kubiine berabero ma aviyavisina ekukuvipikita na kudubina tataririghi da ita viveraverau ketana God maghinotai iterei na taverusugesugei. ²Ma matata na Yesu kava kurina takita iyamna ita vitumaghana ina karena ma ina damona na tuna kava. Rabobo korosiyai na inimayamayana ma kegha da ivi~bagunei ma ivere meyei da irabobo, iyamna iakovi da karakava nuwabiibii ghamana ina~panani. Ma karako na God ina vikiivavo gawarina katagheyana emakamakai.

³Ikikava imiirikikina maranai berabero wawayisi ivi~kayotirane na konotai da tami bade ami nota ke ina~peku ma ininimi ke ina~bara. ⁴Ma tami koipoi da berabero kota~takuputei iyamna ke kota~vivipaparana kamowa da ku rabobo iti~riyemi. ⁵Mikeda nuwanuwami iwapa da God irukiipepimi ma ivonemi da tami na natunatuna. Ivona bo,

“Natuku, maranai Bada kovogha ina~vereverem da vibeyebeyem kubiine na kekita kamowi.

Ma ina~tupatupavimaninim na ke am nota ina~peku,

- ⁶ Iyamna Bada iyavo kava inuwayuyunisi na ti damsi kovogha evereveresi da vibeyebeyesi kubiine, ma iyavo kava eviiviinisi da natunatuna na ti damsi ekwapukwapusi.”^m

⁷Kona~vivikamyuyuwa ma kegha da kotupe meyemi, iyamna God etupatupavimaninim, imatakira da tami natunatuna vaghata.

^k 11:37 2Chr 24:21 ^l 11:39 ‘Berasi karakava ita~tupuwa’ iyamna God ina Vivinevine Wawayina na sisiyina kava iviia ma ke ti mani dobuwai ita~kitai. ^m 12:5-6 Job 5:17; Prov 3:11-12

Meni ededisi ina~bera beroi na ti mani i mamai ina~biga da kovogha ina~veresi da akova ina~viiya. ⁸Ma God natunatuna kudubisi na etupatupavimaninisi, tuna kubiine ke nakanani kota~panani na imatakira da tami na ke natunatuna vaghata, tami na deba wawaya. ⁹Ita mami mau dobuwai itupavimaninita na tavovokuwayisi. Ma bade kanumita ina Mamai etupatupavimanininita da kata~vokuwaya kirakiiyei ma nuwabiibiyai ina rewapana gaburinai kata~makai, iyamna tuna kava gwabinai yawasa taviiya. ¹⁰Ita mami mau dobuwai nuwanuwasi kudubinai ibera tovonu da ita~tupavimaninita. Ma i taraboga da iti~beyebeyena kurita na mara tupona kava. Ma ita Mamai God etupatupavimanininita na mara nonowa nota manininai kavakava ma ita biibiina kubiine, iyamna ina~berita da tota tuna nakanani, maninita ma vovokaravita. ¹¹Kovogha damina taviiya na ke nuwaviivii tovonina, kiitonatona ma nuwapoyina irakata kirakai. Ma kegha da iyavo kava ekiikiitonatona na muriyai nuwamagurisi ina~terei da nuwanuba ma yawasa maninina gwabisiyai. Tuna nakanani ma i yawasa kamonai ina~vopura bubuna.

Ikikava kata~makai ma kata~kitaruvita.

¹²Tuna kubiine namanaki da imami igowa ma tuwaporemi ekirokiroro ma kegha da kovi~rewapana ma koveru bubuna.ⁿ ¹³Kaemi kana keta maninina kona~vinei da iyavo kava na mitamitasi bo tuwapore beroberosi everaverukivini na kii gubaga ke ina~rakata ma ina~yawasa.^o

¹⁴Kobera tovonu da wawaya kudubisi yavata ere nuwanubami kona~makamakai bubuna. Ma koekwa da ami yawasa na maninina ma vovokaravina kavakava, iyamna iyavo kava ke vovokaravimi na Bada ke kona~kitai. ¹⁵Kovi~koyaghavivirana da God ina agabiibai na ke sago iyai ina~voyakiri. Kokitaruvimi da ke sago urava ramramna otona berona kamomiyai ina~gogo da ina~rakata, iyamna otona wawaya peyarisi i yawasa ina~kiiviberoi.^p ¹⁶Kokitaruvimi da vipekana wapawapa kegha. Ma bade ke kona~berai da nakanani ma Iso, ina nota God gwabinai kegha. Tuna iyarokona ma kegha da vitonara ikarai kubiine na ina buderi ivi~bagunei ma ivi~gimarei da mara sago kava ita~kam.^q ¹⁷Ma koakovi da muriyai ina kayowana da vibiibiina ina mamai gwabinai ita~viiya na ina mamai ivi~keghei. Ere matadogana ivi~nowi da ina mamai ina nota ita~virai ma ibera kavai.^r

¹⁸Ma tami na konekiibau da ku koya sago. Ma nani koyana ke vovotovonina, ke Sainai koyana nakanani. Sainai koyanai na keyama

---

ⁿ 12:12 Isa 35:3   ^o 12:13 Prov 4:26   ^p 12:15 Deut 29:18   ^q 12:16 Gen 25:29-34
^r 12:17 Gen 27:30-40

iruyebayebara, ma ivi~didibari da nubakutuva irakata, ma yanunu berona iveraverau.^s ¹⁹Nani dobunai ture ivi~yanei da gamona ghamana ma sisiya bagibagisi ivi~yanei ma weni berasi kubiine Israel damsi iyabumana kirakai da ivi~nowi da ita~voterei, ²⁰iyamna God sisiya iveresi na kurisi ibagibagi kirakai. Ivonesi bo, “Ghamoghamo bo aviyavisina yawayawana weni koyana ina~tatovoni na wakimiyai kogudai da kona~kiivunui.”^t ²¹Ma bade Moses nani berasi ikitai da ivona bo, “Ayabumana kirakai da akirokiroro.”^u

²²Ma tami konekiibau da ku koya sago na notakavakavana, tuna na Zayon koyana, tuna na God yawayawana ina kwanatu, kunuma kana Jerusalem. Ma nani dobunai aneya korotosi, ke viviyavina na ere gasagasarisi iriyesi. ²³Konekiibau da God natunatuna iyiyarokosi kii vava kunumai igirumi na ku kamosi. Ma God kurina konekiibau, tuna na wawaya kudubisi ini~tupaviresi. Ma God ina wawaya vovokaravisi, kanumisi namada ivi~manininsi ikovi na ku kamosi korui. ²⁴Konekiibau da Yesu kurina, tuna ita tetete, ma tuna vivaghina makamakiina vuna iterei da God kurina tanae. Yesu tarana na ke Abel tarana nakanani. Yesu tarana ivi~toitoi da notataweyana ivi~sisiyei. Ma Abel tarana ivi~toitoi da ikwatu biwa viinina kubiine.^v

²⁵Kovi~yana bubuna da God kurimi ina~vivisisiya na ke kona~barei. Dobuwai na Moses Israel damsi vonaverena ivereveresi da ita~kitaruvisi ma ti na sisiyina ibarei na kovogha berona ke ita~veruvuvurei. Ma kunumai na God tuna mani isisiya kurita ma tatakuputei na kovogha bero kirakiina taviiya.^w ²⁶Sainai koyana tepanai gamona iterei na dobu ivi~nuke ma karako na vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Ana~bera meyei ma ke dobu kava ana~nukei ma bade kunuma yavata.”^x ²⁷Ina sisiya kamonai ivona bo, “Ana~bera meyei.” Tuna ibeyeta da bera kudubina iyamoyamoni na mara sago ina~nukei da aviyavisina ke makamakii nonowina na ina~momowa. Ma nani murinai na aviyavisina patana da emakamakai na tuna kava ina~makii nonowa.

²⁸Tota na vikiivavona makamakii nonowina ku kamona tarui, tuna kubiine na God tikiikiwei ma ere yabuyabumanita tavopepeta ma tavokavakavara bubuni da ini~nuwabiibiyeyi, ²⁹iyamna ita God na nakanani ma keyama karakaratina, muyamuya kirakiina da aviyavisina kudubina ekarakaragavovori.^y

Aviyavisina taberai da God ini~nuwabiibiyeta.

13 ¹Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana na ke kona~voterei. ²Nuwanuwami ke ina~wapa da maranai dobu

^s 12:18-19 Exod 19:16-22, 20:18-21; Deut 4:11-12, 5:22-27   ^t 12:20 Exod 19:12-13

^u 12:21 Deut 9:19   ^v 12:24 Gen 4:10   ^w 12:25 Exod 20:22   ^x 12:26 Hag 2:6

^y 12:29 Deut 4:24

viruwa damsi ami ku dobu ina~numataya na namanaki da ke kotakovisi ma kotitinaryariyesi ami ku numa. Wawaya viya nakanani iberai ma ke itakovi da aneya itinariyesi da i ku numa.^z ³Ma iyavo kava gabura kamoni imakiiyana na ke koni~nuwawapesi. Kovi~kamyuyuwaviiviyesi da nakanani ma tami yavata gabura kamoni. Ma bade iyavo kava vokwarakwara damina eviiviiya na kovi~kamyuyuwaviiviyesi da nakanani ma tami yavata kota~vovokwarakwara.

⁴Tavine na bera vovokaravina, tuna kubiine kudubita tavopepetei. Kawam vaghata na tuna kava yavata koni~pekana, ma ke meyani da wawaya sago yavata koni~pekana tovana. Ma iyavo kava kwinana ini~tuneboi bo ini~pekana wapawapa na God ini~tupaviresi ma kovogha ina~veresi.^a

⁵Dobu ina mura ke kona~nota kirakiiyei ma ke kona~matighei. Ma aviyavisina gwabimiyai na tuna kava kovi~nuwabiibiyai, iyamna God ivona bo, “Ke meyani da ana~kitatawemi, ke meyani da ana~voteremi.”^b

⁶Tuna kubiine nota rewapana gwabitiyai ma tavonavona bo,

“Bada iviteku,

tuna kubiine ke ana~yabumana.

Wawayota ke kovokovoghina da ina~kiiviberoku.”^c

⁷Ma ami babada, ti na iyavo kava ivi~nao da God vonana

ivi~beyebeyena kurimi na konota nonowesi. Kovi~nuwanotanota da

ikikava i yawasa kamoni na biibiina irakata. Ma tami na i yawasa ma

i vitumaghana kovi~bonebonei. ⁸Yesu Keriso na ke viravirana, rorova,

karako ma mara nonowa. ⁹Tuna kubiine kokitaruvimi da vibeyebeyena

vusi ke ina~tinaviviremi. Ibiibai da kanumita ina rewapana na God ina

agabiibai gwabinai ina~viiya. Ma vibeyebeyena piropirosi da aviyavisina

wawaya ina~kani bo ke ina~kani na ke ini~vitesi da kanumisi

ini~rewapana.

¹⁰Iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana enununuri da yobe

vovokaravina kamoni esuwawara na ke kovokovoghina da tota

Keresiyana ita suwara kana kema tepanai suwara ita~yuna da ita~kam.^d

¹¹Ti damsi i suwara kapuna badana ghamana na ghamoghamo tarasi

ekavakavara, ma erurui da Gawara Vovokaravina Vaghata yobe kamoni

wawaya i berabero kubiine tara isuwawara da notataweyana ita~viiya.

Ma nani ghamoghamosi tupuwisi na ekavakavara ekiikiibau da kwanatu

kupunai ikapugavovorana.^e ¹²Ma bade Yesu nakanani iberai, kwanatu

garina matuketina kupunai ivokwarakwara ma irabobo da tuna mani

^z 13:2 Gen 18:1-8, 19:1-3   ^a 13:4 Mikeda kawam vaghata ina rabobo na vovotawem da wawaya sago yavata kona~tavine. 1Tim 5:11-14 nakanani ivi~sisiya.   ^b 13:5 Deut 31:6, 8; Josh 1:5   ^c 13:6 Psa 118:6   ^d 13:10 Keresiyana ita suwara kana kema na Keriso ina korosi isisiyei.   ^e 13:11 Lev 16:27

taranai wawaya iberisi da vovokaravisi, berabero gwabisiyai kegha. ¹³Tuna kubiine na tota bade kwanatu takiibutawei da Yesu kurina.^f Ma ikikava wawaya Yesu ivi~agaberowei na tivaghinei da nakanani ini~agaberoweta, ¹⁴iyamna dobuwai ke sago kwanatu rapetiyai ma ita kwanatu makamakii nonowina na kunumai ma nimonimoriyai tikoyakoyagha. ¹⁵Tuna kubiine Yesu tepanai mara nonowa God tighegheni, tuna na ita verena. Mara nonowa kawatiyai kana vava tavokavakavari, tuna na ita suwara. ¹⁶Ma nuwanuwami ke ina~wapa da mara nonowa bera biibiisi kona~beraberi ma wawaya koni~vitesi, iyamna nakanani kona~beraberi na tuna yavata na ami suwara biibiina ma God ini~nuwabiibiyei.

¹⁷Ami babada kovotekatekesi ma i rewapana gaburinai komakii bubuna, iyamna kanuma ina ku nevanewa ekoyakoyaghimi ma iakovi da mara sago God kurina ini~debei da i biga ibera bubuni bo kegha. Kovotekatekesi da i biga nuwabiibiyai ina~berai ma nuwapoya ke kona~veresi, iyamna tuna ke ini~vite tovonimi.

¹⁸Nipowana kubiikai ke kona~voterei. Nuwanuwakii yagharina ma akii kayowana da aviyavisina peyarina kana~beraberi na maninina kavakava. ¹⁹Ma taku na aku kayowana ghamana da kona~nipowana kirakai da yaghiyaghina ana~vovira kurimi.

Nipowana turina.

²⁰God na nuwanuba everevereta ma tuna ita Bada Yesu rabobowai ivi~yawai ma taranai vivaghina makamakiina tota yavata taberai. Ma Bada Yesu na tota God ina sipu kata koyakoyagha ghamana. God kurina ainowi da ²¹Yesu Keriso ina rewapanai ina~vovunaghimi da ina kayowana kona~bera bubuni ma ami yawasa kamonai ini~vitemi da aviyavisina peyarina ina~kitai na ini~nuwabiibiyei. Karako ma mara nonowa tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina~rakata. Amen.

Sisiya turina.

²²Keresiyana turaturakai, weni girumina na ke gurina, tuna kubiine aku kayowana da aku sisiya kovi~yana bogai. ²³Ati~akovimi da varesita Timoti gabura kamonai ivi~kiibuni. Ina~nekiibau yaghiyaghina kuriku na yavata kana~pisi da kana~kitimi.

²⁴Ami babada ma God ina wawaya peyarisi kovonesi da kavi~kiikiiwesi. Ma Itali damsi weni dobunai ivi~kiikiiwemi.

²⁵Ma ainowi God kurina da ina agabiibai na kudubimi gwabimiyai ina~makai.

---

^f 13:13 'Kwanatu takiibutawei' na ivi~miiba da Jiu damsi i taparoro ketasi Moses iveresi na kata~voterei.

Jemes

Ina Giruma

(James)

Vonaviakova

Jemes igiruma God ina wawaya dobu ku kudubina kurisi. Ina giruma kamona*i* ivi~akovisi da ikikava nota ghamaghamasi Keresiyana vibeyebeyena kamona*i* ita~viiya da mara nonowa tepanai ita~makai ma iti~nowesi da i bera gisigisi ma ghamaghamasi na maninina. Ina vibeyebeyena kamona*i* na miiba peyarisi iterei, ti na nuwatonatonasi. Keresiyana inowesi da ikikava iti~nuwanotanota ma ita~berai. Nota bogii ma bogiiyai ivi~sisiyei, kamona*i* na mumurisi ma moyamoyakisi, ruyagha, yawasa maninina, vitumaghana ma bera biibiisi, nuwagiura, vikawapata, kayotata ma vokuwaya, nuwanuba, nipowana ma ikikava wawaya ke ini~tupaviresi, ikikava iti~sisiya bubuna ma ke wawaya viya ina~kitakuyowesi ma viya ina~kayowesi.

Jemes igiruma da i Keresiyana yawasina kamona*i* na ke vitumaghana kava ma bera biibiisi yavata ita~beraberai.

Jemes ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2-8 Vitumaghana ma nuwagiura.

Sapta 1:9-11 Wawaya mumurisi ma moyamoyakisi.

Sapta 1:12-18 Ruyagha.

Sapta 1:19-27 Sisiya ma bera.

Sapta 2:1-13 Keresiyana ita~kitaruvai da wawaya viya ke ina~kitakuyowesi.

Sapta 2:14-26 Vitumaghana ma bera biibiisi.

Sapta 3:1-18 Keresiyana iti~sisiya bubuna.

Sapta 4:1 da ku 5:6 Keresiyana ma dobu yawasina.

Sapta 5:7-20 Vonavinota bogii ma bogiiyai.

Vitumaghana ma nuwagiura.

1 ¹Taku Jemes, Bada Yesu Keriso^a ma God i bigabiga wawayiku.^b Tami Israel na kami dam ivi~12 ma kovi~verubogebogeyana da dobu bogii ma bogiiai kamosiyai komakamakai na tami kurimi agirugiruma. Kiiwa kiiwa.

²Varevaresiku, maranai ruyagha bogii ma bogiiai kona~panapanani na kovi~nuwabiibii kirakiiyei, ³iyamna koakovi da ruyagha kamonai kona~miirikikina na tuna ini~vitemi da ami vitumaghana ini~rewapana. ⁴Mara nonowa kona~miirikikina da nota magura gwabimiyai ina~rakata, da aviyavisina maghinomiyai ina~nekiibau na ke kona~kiitonatona, iyamna namada nota kiimatanina ma rewapanina gwabimiyai. ⁵Ma tam iyai nuwagiura gwabimuwai kegha na kevi~nowi God kurina da ina~verem, iyamna God ina agabiibai irakata da iyavo kava ini~nowi na kudubisi ina~vere kirakiiyesi ma ke ina~yeghisi. ⁶Ma God kurina kinowi na kevi~tumaghana, ke meyani am nota ina~ragharagha. Tam iyai am nota ina~ragharagha na tam nakanani ma tovava yegiiyai, yanunu tovavina ita~yekuyekuri. ⁷⁻⁸Tam na kekiikiigwamgwam ma am bera kudubina kamonai kekiikiitonatona. Ma ke kuna~notai da Bada avi biibiina ina~verem.

Moyamoyakisi ma mumurisi.

⁹Keresiyana moyamoyakisi na iti~nuwabiibai da God ina~terepisi. ¹⁰Ma Keresiyana mumurisi iti~nuwabiibai da God ina~tereoruwesi, iyamna ti nakanani ma saru dipiiyai, ina yawasa tupona.^c ¹¹Madegha ina~gogo ma muyamuyana na saru tanana ina~poyai da ina~sivi ma ina~peku ma kitana ina~bero. Maghimaghighina bade wawaya mumurina. Ina biga ina~beraberaai ma nani kamonai kana mara ina~kovi.

Ruyagha ma rubui.

¹²Tami iyavo kava ruyagha koghegavovori ma komiimiirikikina na koti~nuwabiibai. God ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da tami iyavo kava nuwanuwana koviiiviyi na ami miiya ina~veremi ma miiyiina na yawasa makamakii nonowina. ¹³Ma wawaya ruyagha ina~panani ma ini~nuwatini da bera berona ina~berai na ke ina~vona da God iruyaghai, iyamna God ke meyani berona ina~kayowei ma ke meyani wawaya ini~beroberowesi da ina~peku. ¹⁴Maranai wawaya sago sago duma ruyagha epanapanani na ti mani i nota beroberosi inuwatinisi ma etitinavuresi. ¹⁵I kayowana da nota beroberosi ini~nowesi da berabero ina~berai. Ma berabero ina damona na rabobo.

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b **1:1** Mat 13:55; Mak 6:3; Apos 15:13; Gar 1:19 ^c **1:10-11** Isa 40:6-7

¹⁶Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ke wawaya ini~beroberowemi. ¹⁷Puyo kiikiimatanisi kudubina na Mamai God gwabinai eororu kurita. Tuna kinuwa yaseganisi iyamoni. Ma nani yaseganisi na ruvovireviresi da sawara dobuwai keyakeyusi eruruvovirevirei. Ma God na ke nakanani, ke ruvovirevirena. ¹⁸God tuna mani ina kayowanai vonavaghata sisiyina ivereta da yawasa vuna taviiya. Ma aviyavisina kudubina iyamoyamoni kamonai na God matanai tota ina wawaya na taghe kirakai da ina wawaya vovokaravita.

God vonana tiyanei ma tavotekatekei.

¹⁹Varevaresiku, tami nuwanuwaku, konota bubuna. Wawaya ina~vivisisiya na kudubimi kovi~yana bubuna. Ma sisiya kubiine na ke koni~sisiya yaghina. Ma ke yaghiyaghinai nuwanuwami ina~pughu. ²⁰God ina kayowana na yawasa maninina ma wawaya nuwanuwana ina~pughu na ke kovokovoghina da God ina kayowana ina~berai. ²¹Tuna kubiine ami bera beroberosi ma nota dadabusi kudubisi kogigiratawei. God vonana nuwanuwami kamonai ivoni na ere vopepetimi kovokikini da ini~yawasimi.

²²Ke tam mani kuni~beroberowe meym. God vonana ke kuni~yanotei, aviyavisina evonavonem na nakanani keberai. ²³Tam iyai God vonana kuni~yanei ma berana ke kuna~berai, tam nakanani ma wawaya tuna mani maghighina noma kamonai ita~kitai. ²⁴Ina~kitai ina~kovi na ina~nae da yaghiyaghinai nuwanuwana ina~wapa da maghighina kitana ikikava. ²⁵Ma ke nakanani taberai. God vonana na kiimatanina ma iyavo kava berabero ikutatanisi na ina~votawesi. Mara nonowa vonana kuna kitatupei, ma aviyavisina kuvi~yavi bo kuvi~yanei na nuwanuwam ke ina~wapa ma kevotekatekei na vaghina God ini~biibiinim.

²⁶Tam iyai kenotanotai da vokavakavara ketana kuakovi ma am sisiya ke kuta~koyakoyagha bubuni na tam mani kiberoberowe meym, ma am vokavakavara na iyamna kegha. ²⁷Ita Mamai God matanai vokavakavara vaghata ma maninina na weni. Uwuwave ma kwapukwapura vivikamyuyuwisi kona~koyagha bubunisi. Ma kona~koyagha meyemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ini~dowadowimi.

Ke wawaya viya kona~kayo bubunisi ma viya na kegha.

2 ¹Varevaresiku, tami ita Bada Yesu Keriso koitumaghanei ma tuna kana kadara irakata kirakai. Tuna kubiine ke wawaya viya kona~kayo bubunisi ma viya na kegha. ²Mikeda mura wawayina kana gara biibiina ma imonagha bubuna ma moyaka wawayina kana gara tamosikasikana ma ivi~ruwa ita~rui ami ku dughu gawarina. ³Ma mura wawayina kota~kayo bubuni na kota~vonei bo, “Gawara biibiina weni,

kemakai.” Ma moyamoyakina kota~vonei bo, “Tam, nake kemiiri.” Bo kota~vona bo, “Kaekunukunukuwai kemakai.” ⁴Nakanani kota~berai na koti~matakira da tami nota berona gwabimiyai da wawaya sago koterepai ma sago kotereoruwei.

⁵Varevaesiku, tami nuwanuwaku, kovi~yana. Wawaya moyamoyakisi dobuwai i mura igisi ma kegha da God ivinesi da i vitumaghana irakata ma yavata ivi~nuwasago. Ma namada vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava nuwanuwana iviia na ina vikiivavona ini~rapenei. ⁶Ma tami, avi kubiine moyamoyakisi koteretereoruwesi? Kota~notai da mura wawayisi ikayonogenogeyanemi ma eviiviniimi da itupavireviremi ma ku gabura etereteremi. ⁷Ma ti damsi na Yesu Keriso kana vava biibiina ekiikiiviberoi, ma tuna vavana kokanikani.

⁸Ma God vonana kamonai Bada ina sisiya bagibagina iterei na weni, “Ikikava tam mani kinuwaviina meym na bade nakanani kwina nuwanuwana keviia.”^d Tuna kona~nununura kiimatani na kona~berabera bubuni. ⁹Ma tami iyavo kava wawaya sago koikayoberowanei ma wawaya sago kokayokayo bubuni na tami Bada ina sisiya bagibagina kovi~kiigiyei. ¹⁰Tam iyai vonaviyoyovana sisiyina sago kava kuvi~kiigiyei na vonaviyoyovana kudubina kuvi~kiigiyei ma tam na berabero wawayim. ¹¹Ma God ivoneta bo, “Kawam kuravaghi na tuna kava yavata koni~pekana, ke sago meni wawayina yavata.” Ma bade ivona bo, “Ke wawaya kuna~kiivunui.” Ma mikeda sago kubera ma sago ke kuta~berai ma kegha da vonaviyoyovana kudubina kuvi~kiigiyei.^e ¹²Aviyavisina peyarina kona~vivisisiyei ma aviyavisina bade kona~berabera na nani kamonai nuwanuwami ke ina~wapa da God ina vonaviyoyovana tepanai ini~tupaviremi. Ma bade tuna ina~votaweta. ¹³Tam iyai wawaya ke kuta~vivikamyuyuwesi na God ina vitupavira maranai na ke ini~kamyuyuwem. Tam iyai wawaya kuvivi~kamyuyuwesi na vitupavira ke kuna~yabumanei.

Vitumaghana ma bera.

¹⁴Varevaesiku, wawaya sago evonavona da tuna God itumaghane ma ina~bera kitana bogiiai na ina vitumaghana na iyamna kegha. Ma nani vitumaghanina kwebuna na ke ini~yawasi. ¹⁵Mikeda tuwanatim sago kana gara kegha ma kana vavai kegha. ¹⁶Ma kuna~vonei bo, “God ini~biibiinim, kevi~gara bubuna ma kekam bubuna.” Nakanani kuni~sisiya ma ke aviyavisina sago kuta~verei da kuti~vitei na am sisiya iyamna kegha. ¹⁷Vonavaghata da vitumaghana kava ma bera biibiisi ke kuna~berabera na nani vitumaghanina na raborabobona.

¹⁸Ma wawaya sago ina~vona bo, “Wawaya viya itumaghana, ma viya na bera biibiisi eberabera.” Ma ana~vonapotei bo, “Mikeda am bera

^d 2:8 Lev 19:18   ^e 2:11 Exod 20:13-14; Deut 5:17-18

biibiisi kegha na ikikava am vitumaghana ana~kitai? Ma taku, aku bera biibiisi ini~matakira da aitumaghana.”¹⁹ Tam, kitumaghana da God sago kava bo? Ibiibai! Ma ke tuna kava. Kanuma beroberosi bade nakanani itumaghana da God emakamakai ma eyabuyabumanei da ekirokiroro.²⁰ Kuneghanegha ghagha! Kutakovi da God kuni~tumaghanei ma bera biibiisi ke kuna~berai na am vitumaghana na kwebuna.²¹ Ita kaekiki Abraham konotanotai bo kegha? Natuna Aisiki suwara kana kema tepanai iterei da ita~suwara, tuna kubiine God ivona da tuna na wawaya maninina.^f ²² Kokitai, ina vitumaghana tepanai nani berana iberai, ma nakanani iberai kubiine na ina vitumaghana irakata da ivi~tumaghana kamowa.²³ Giruma katamana ikikava igirumi na itupuwa. Ivona bo, “Abraham ivi~tumaghana da Bada ina sisiya na vonavaghata. Ma Bada ikitai da Abraham ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ekayokayowei ma ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.” Ma bade igiruma da God ivona bo, “Abraham na kwinaku.”^g ²⁴ Kokitai, ke ita vitumaghana kava ma ita bera yavata na God ina~vona da tota na wawaya maninita.

²⁵ Ma bade Reiyab konotai. Tuna wavine madamadawarina ma Israel i nanaga wawayisi ikarava irui ku Jeriko na ikoyagha bubunisi. Ma ivi~vitesi da keta sago iviia ma ionagha da iverau. Tuna kubiine God ivonakiiyaragha da wavine maninina.^h

²⁶ Nakanani ma wawaya tupuwina kava ma kanumina kegha na tuna wawayina na raborabobona, ma bade vitumaghana kava ma bera kegha na vitumaghana raborabobona.

Pepam kuta~koyagha bubuni.

3 ¹ Varevaresiku, ke peyarimi God vonana koni~beyebeyena. Koakovi da tokai vibeyebeyena wawayikai na vitupavira maranai kakii vitupaviravira na ina~bagibagi kirakai, ke wawayota viya nakanani.² Peyarita mara nonowa kaeta tatakutakurei. Ma wawaya iyai ke meyani da ina sisiya kamonai ita~vivibero ma bade ke ita~vivisisiya wapawapa, tuna wawayina na wawaya kiimatanina. Ma tuna kovokovoghina da tupuwina kudubina ini~bada bubuni.³ Hosi kawanai kirama ini~karaghi da pepana ina~kiitani, ma kiramina damodamona hosi kawaririna, nevana da nevana urava ina~kuta. Nani uravisi tatitina da ina~vovotekateketa.⁴ Ma bade konotai da waka ghamanakina ma kana yabiyabi na gisina. Ma yanunu irakata, ma kegha da yabiyabi wawayina kovokovoghina da waka ini~badei.⁵ Ma bade, pepata na gisina ma kegha da vibero ma kayotata sisiyisi ini~sisiyei.

Konotai, dipa irakata kirakai ma kegha da keyama tamodidighina kava ma nani dipana ina~runawa da kudubina ina~kara yavui! ⁶ Ma pepata

^f 2:21 Gen 22:1-14   ^g 2:23 Gen 15:6; 2Chr 20:7; Isa 41:8   ^h 2:25 Josh 2:1-21

na nakanani ma keyama karakaratina. Pepata ina berona irakata da ita yawasa kamona karena da ku damona kudubina ini~beroi. Nani keyama karakaratina ina~karagavovorita, iyamna sisiya beroberosi Seitan gwabinai epipisi. ⁷Tota wawaya na ghamoghamo bogii ma bogiiyai takiikiivimanamanamisi, kiu ma iyana ma dowata tetetesi yavata. ⁸Ma ke sago iyai pepana ita~kiivimanamanami da ita~votekatekei. Wawaya pepana na ibero kirakai ma ke ruvaruvana da ina~kiivimanamanami. Tuna nakanani ma mota berona, ina~kanim na kuna~rabobo. ⁹Nani pepanai tikiikiwi Bada ita Mamai kurina ma bade nani pepanai wawaya timimagisi ma takiikiiviberosi, ma kegha da God wawayisi iyamonisi da tuna maghimaghghina.ⁱ ¹⁰Vikiikiwi ma imaga nani kawanai ekiikiibau. Varevaresiku, ke nakanani kona~berai. ¹¹Ke meyani vusira bonaghina sago na okowa ma yegai ina~kiibau. ¹²Varevaresiku, ke meyani koweya iname da kiiroko ina~terei. Ma ke meyani karibo iname da momore ina~terei. Ma bade ke kovokovoghina da vusira rari yegayegiina okowa biibiina kunivui.

Nuwagiura God gwabinai.

¹³Wawaya iyai nuwanuwagiurina bo notanotana kamomiyai na evi~matakira da tuna ikikava wawayina. Eberai da yawasa maninina ma ere vokuwayina ma ere nuwagiurina ina bera biibiisi ina~berai da wawaya ina~kitai. ¹⁴Mikeda nuwanuwam kamona nuwakapi ma vomatamatigha emakamakai na ke kuna~kayotata da tam nuwagiura wawayim, tuna na vibero vaghata. ¹⁵Nani nuwagiurina na ke kunumai itoru, tuna na dobu kana nuwagiura, ke God gwabinai ma Seitan gwabinai ipisi. ¹⁶Meni dobunai nuwakapi bo vomatamatigha emakamakai na nani dobunai vimakiiberowana ma berona bogii ma bogiiyai ina~tuputupuwa. ¹⁷Ma nuwagiura kunumai inoru na tuna akovina na maninina kavakava. Ma tuna na ere nuwanubana, ere agabiibiina, ere vokuwayina, ma mara nonowa wawaya ikamyuyuwesi ma bera biibiisi eberaberi. Ke kwinana sago ina~terepai ma sago ina~tereoruwei. Ma ke vimiiriruwaruwa. ¹⁸Wawaya ere nuwanubana ina~makai na tuna nakanani ma pei biibiina ita~voni ma yaba kana mara ina~nekiibau na iyamna biibiina ina~panani, God ku matana ina yawasa na maninina.

Dobu yawasina ke koni~nuwabiibiyei.

4 ¹Avi kubiine kamomiyai vivonapasipasiyana ma viruwa irakata? Iyamna na weni, tami mani ami kayowana beroberosi nuwanuwami epiropiroi. ²Sawara kokirokirorowei ma ke kovokovoghina da

ⁱ 3:9 Gen 1:26

kota~viiya, tuna kubiine koikawapata ma kokiikiivunuwa. Wawaya i sawara komatamatighei, tuna kubiine koigamowana ma koiruwa. Ami kayowana sawarisi ke kota~panapanani iyamna ke kota~niponipowana God kurina da ita~veremi. ³Bo mikeda koinowi na ke ita~vereveremi, iyamna ami nota ke biibiisi, bera wapawapa kubiine koinowi da tupuwa yawasina koti~nuwabiibiyei. ⁴Tami nakanani ma wawaya kawana itutudowai! Koakovi bo kegha da dobu yawasina koni~nuwabiibiyei na God koni~kawapatei? Ana~vona meyei, mikeda dobu yawasina kona~kayokayowei na ke kovokovoghina da God koni~turanei. ⁵Konotanotai da giruma katamana na ke ita~vona bubuna bo? Ivona da Kanuma Vovokaravina nuwanuwatai iterei ma tuna na nuwakapi wawayina, ina kayowana ghamana da ita vonakiyapa God kurina ke tikiigiyei. ⁶Ma kegha da God ina agabiibai everevereta na ivi~rewapana kirakai. Giruma katamana ivona bo,

“God wawaya kayotatasi na emiimiiripotesi,
ma wawaya vovokuwayisi na ina agabiibai evereveresi.”^j

⁷Tuna kubiine kotereoruwe meyemi da God ina rewapana gaburinai kona~makai. Devil komiiripotei da ina~verukuyowemi. ⁸Komiiririya God kurina ma bade tuna ina~miiririya kurimi. Berabero wawayimi, imami kotepokowakowai. Miiriruwaruwami, nuwanuwami kogigiratawei. ⁹Ami berabero kubiine nuwanuwami edugari, kovomatadoga ma kotou. Vinama kovoterei ma kosiyapa. Nuwabiibai kovoterei ma kovi~nuwapoya. ¹⁰Kovokuwaya meyemi Bada kurina, ma tuna ina~ruepimi.

Ke koni~wavuvivirana.

¹¹Varevaresiku, Keresiyana turaturami ke koni~avaberowesi. Wawaya kwinana ini~avaberowei bo ina bera ini~tupavirevirei ma ina~vona da ibera beroi na bade God ina vonaviyoyovana iavaberowei. Tam ke vitupavira badana da kuna~vona da God ina vonaviyoyovana na biibiina bo berona. Am biga da nani vonaviyoyovanina kuna~kivini. ¹²Ma nani vonaviyoyovanina na God ivereta ma tuna kava ini~tupavirevireta. Tuna kava wawaya ini~yawai bo ina~gwaramutui. Tam avi kuyoyoi da kwinam ina bera kuni~tupaviravirei?

Ke kona~kayotata.

¹³Kovi~yana, tami iyavo kava kovonavona bo, “Karako bo maram tanumataya ku kwanatu sago, nani dobunai tamakai da madegha sago ina~kovi. Ma biga taberai da mura ghamana taviia.”^k ¹⁴Ma ke kotakovi da maram aviyavisina ina~tupuwa kurimi. Tami ami

j 4:6 Prov 3:34   k 4:13-14 Prov 27:1

yawasa na nakanani ma kwavu, ina~nekiibau ma ke mara gurina na ina~wapa. ¹⁵Weni nakanani kota~vona. “Bada ina kayowanai da maram yawawayasita tamakamakai na weni bigana bo nokoni bigana taberai.” ¹⁶Ma kegha da konotanota meyemi da tami mani ami akova tepanai kona~makamakai na kokayokayotata. Nakanani kokayokayotata na tuna na bera berona.

¹⁷Vaghina ma, iyi tam nota kuviiya da bera biibiina sago kuta~berai ma kegha, ke kuta~berai na tuna bera berona God ku matana.

Vonaverena mura wawayisi kurisi.

5 ¹Tami iyavo kava mura ghamana gwabimiyai na kovi~yana! Kotou ma kosiyapa iyamna maghinomiyai na nuwapoya ma vokwarakwara kona~panani. ²Ami mura iravuwa ma kami gara biibiisi na kaniketekete ikutasikasikeyana.^l ³Ami gold da silva na epuwapuwa. Vitupavira maranai na nani puwapuwana ini~mamatara da tami ikikava wawayimi. Ma karako weni ku marana, ami mura koribai ma kopanikowei. Tuna kubiine na tupuwimi keyama ina~karai. ⁴Kovi~yana! Iyavo kava ami biga eberaberai ma ke koti~miiyesi na evonavona dimadima. Nani touna namada ighae da Bada Rewapana Kirakiina ivi~yanei.^m ⁵Ami yawasa dobuwai na biibiina kavakava, ma ami kayowana kudubina kopanapanani. Mara nonowa kokamkam dodo da yapami erakarakata. Ma kegha da damonai na rabobo kona~panani. ⁶Tami wawaya biibiisi kovi~wavusi ma kovi~kiivunuwana ma ti damsi na ke kovokovoghina da iti~tarapaparana meyesi.

Ere nuwanubami kobanenega ma konipowana.

⁷Varevaresiku, ere nuwanubami kona~koyakoyagha ma kona~banebanenega da Bada ina vovira kana ku mara. Konotai da vao badana ere nuwanubana ina~vivikoyakoyagha da garewa kana mara ina~nekiibau ma ikikava ere nuwanubana ekoyakoyagha da vavai ina~rove bubuna. ⁸Ma tami bade, ere nuwanubami kobanenega. Ma komiirikikina, kokoyakoyagha iyamna gisina kava Bada ina~nekiibau.

⁹Varevaresiku, tami mani kamomiyai ke kona~vonakunukunura. Nakanani kona~berai na Bada ini~tupaviremi da ku berona ina~teremi. Kokitai, Vitupavira Badana Ghamana namada inekiibau, matuketai emiimiiri. ¹⁰Varevaresiku, Bada avanai peroperoveta ivivi~sisiya na ivi~matakira kurita, iyamna ere nuwanubasi vokwarakwara kamoni ibanebanenega. ¹¹Koakovi da iyavo kava vokwarakwara kamoni emiimiirikikina na ti damsi na God ina

^l 5:2-3 Mat 6:19   ^m 5:4 Deut 24:14-15

vibiibiina kamonai. Job konotai, tuna imiirikikina na damonai biibiina ipanani, Bada ivi~kamyuyuwei ma ina agabiibai ivi~debei kurina.ⁿ

¹²Ma sisiya ghamana na weni. Avonavonemi, ke dobu bo kunuma bo aviyavisina sago avasiyai konitukikita da vonakiyapa bagibagina kona~terei. Koni~vaghina na kovona bo “E, vaghina,” ma koni~kegha na kovona bo “Kegha.” Weni nakanani kona~berai na Bada ke ku berona ina~teremi.^o

¹³Kade, kamomiyai wawaya sago inuwapoya bo? Ita~nipowana. Kade, wawaya sago inuwabiibai bo? Ita~tavora, ita~vokavakavara Bada kurina. ¹⁴Kade, wawaya sago gubagubagina bo? Keresiyana kami vinoraveraveyana kovonesi da ina~pisi ma Bada avanai oira gisina ina~viiya da ininina ini~kununubi ma ina~nipowana kubiine.^p

¹⁵Vitumaghanai ina~nipowana na gubagubagina ina~yawasa, Bada ini~yawasi. Ma ina berabero na Bada ina~notatawei. ¹⁶Tuna kubiine ami berabero koni~mamatarei turaturami kurisi ma kona~nipowana kubiisi ma ina~nipowana kubiimi da kona~yawasa. God ina wawaya maninina ina nipowana na tuna rewapanina ma ere iyamna. ¹⁷Elaidiya tuna na wawayota tota nakanani, ma kegha da nuwanuwana kudubina inipowana da garewa ke ita~katuna ma vaghina, ke sago garewa ita~katuna da madegha aroba ma nawaravi miikovimasago ikovi.^q

¹⁸Muriyai inipowaname da ita~katuna ma garewa ghamana kunumai ioru.^r

¹⁹Varevaresiku, mikedu wawaya sago vonavaghata ketana ita~voterei da ita~siwana ma kwinana ita~nae da ita~rutini ita~vovira,

²⁰na konota bogai da meni wawayina kwinana berabero kamonai irutinakiibuwei na kanumina ivi~yawai. Ma God siwana wawayina ina bera beroberosi ina~notatawei.^s

ⁿ 5:11 Job 1:21-22, 2:10; Psa 103:8   ^o 5:12 Mat 5:34-37   ^p 5:14 Mak 6:13

^q 5:17 1Kgs 17:1, 18:1   ^r 5:18 1Kgs 18:42-45   ^s 5:20 Prov 10:12; 1Pit 4:8

Pita

Ina Giruma Karena

(1 Peter)

Vonaviakova

Pita igiruma Keresiyana kurisi, ti na ivi~verubogebogesi da Eisiya Maina do buna kamonai ivivi~makiiyana, ma ivonesi da ti na God ina wawaya vovinesi. Igiruma da ita~kiiepepisi iyamna i vitumaghana kubiine wawaya ivivi~tupaketowanesi da ivovokwarakwara. Ivonavinotisi da Yesu Keriso varana biibiina ke nuwanuwasi ina~wapa ma ivonesi da ikikava Yesu irabobo, ivomiiri ma vonakiiyapa bagibagina iterei da ina~vovira ku do bu na nota rewapana ina~veresi. Ivonesi da weni notasi tepanai na ini~vaghinei da vokwarakwara kamonai ina~miirikikina ma inakovi da nani nuwapoyisi na eruburubusi da itumaghana vaghata bo kegha. Ma inakovi da mara sago Yesu ina vovira ku do bu na kii miya makamakii nonowina ina~veresi.

Pita ikiiepepisi da nuwapoya kamonai i nota ini~rewapana ma bade kurisi ivi~nowi kirakai da i yawasa manininai ini~matakira da ti na Keriso rapenai.

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Ivonavinotisi da God ivi~yawasisi.

Sapta 1:13 da ku 2:10 Vinowi da yawasa manininai ita~makai.

Sapta 2:11 da ku 4:19 Keresiyana ikikava ita~makai i vokwarakwara kamonai.

Sapta 5:1-11 Keresiyana ita~tereoruwe meyesi ma wawaya kubiisi ita~biga.

Sapta 5:12-14 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

---

1 ¹Taku Pita, Yesu Keriso^a ina aposol.

Tami iyavo kava God ivovinemi da ina wawaya na agirugiruma kurimi. Rorova ku do bu bogii ma bogiiyai kovi~verubogebogemi da iyavo kava ke itakovimi na kamosiyai koimakiiyana. Karako tami na

---

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

Pontas, Gareisiya, Kapadosiya, Eisiya ma Bitiniya dobusi kamonai.

²Ita Mamai God ina kayowanai ivinemi ma Kanuma Vovokaravina iberimi da tami ina wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine na Yesu Keriso kovotekatekei da taranai ikowatawemi.

Ainowi God kurina da ina agabiibai ma ina nuwanuba gwabimiyai ina~rakata kirakai.

Tatumatuma da God yawasa makamakii nonowina ina~vereta.

³God tighegheni, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. Ivi~kamyuyuwa kirakiiyeta da yawasa vuna ivereta da tatupuwame. Iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri, tuna kubiine nimonimoriyai tatumatuma da ⁴buderi makamakii nonowina kunumai kubiita ivovunaghi na taviiya. Tuna buderina na ke ina~ravuwa ma ke ina~bero ma bade ke meyani da tiwapai. ⁵Ami vitumaghana kubiine God ina rewapanai ini~tarapaparanemi ina~nenae da ku mara damona. Ma nani maranai yawasa makamakii nonowina ini~debei na ina vibiibiina kudubina kona~vii yavui.

⁶Tuna kubiine kovi~nuwabiibii kirakai! Namanaki da mara gisina nuwapoya ma vokwarakwara bogii ma bogiiyai kopanapanani ma kegha da kovi~nuwabiibai. ⁷Nani nuwapoyisi enenekiibau kurimi na ini~debemi da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha. Nakanani ma gold wakimina ita~karavunaghi da muguna ita~kara yavui ma gold kava ita~makamakai. Ma gold na mura ghamana dobuwai ma kegha da mara damona ina~wapa. Ma ami vitumaghana iyamna irakata da gold ighekuyowei. Ami vitumaghana ini~rewapana na maranai Yesu Keriso ina mara ghamana ina~nekiibau, vigheghena ma kadara ma vokarava kona~viiya. ⁸Tami na ke meyani Yesu Keriso kota~kitai ma kegha da yavata kovi~nuwaviina. Ke wekarakava matamiyai kota~kitakitai ma kegha da koitumaghanei. Tuna kubiine ami nuwabiibai na ghamanakina ma notakavakavana, ⁹iyamna ami vitumaghana kana miiya na kanumimi yawasa makamakii nonowina ina~viiya.

¹⁰Yawasa makamakii nonowina tisisiyei. Peroperoveta akova God gwabinai iviyya da mara sago ina agabiibai ini~debei kurimi da nani yawasina ina~verotemi. Ivi~sisiyei ma nuwanuwasi kudubinai akova ku tepana iekwekwa, ¹¹iyamna ke itakova bubuna da ikikava ma meni marasiyai weni berasi ita~tupuwa. Keriso Kanumina gwabisiyai imakamakai na ivi~debei kurisi da mara sago Keriso ina~vokwarakwara ma nani murinai kana kadara kamonai ina~makai. ¹²Ma bade ivi~debei peroperoveta kurisi da aviyavisina igirumi na ke ti kubiisi ma tami murina kimtina kubiimi. Ma karako na dima wawayisi weni berasi ivi~mamatarei maranai Keriso varana biibiina idimei kurimi. God ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da kunumai ioru da tuna

ina rewapanai na wawayisi idima. Ma bade aneya yavata i kayowana ghamana da weni berasi itakova bubuni.

Yawasa maninina kamonai tamakai.

¹³Tuna kubiine, wekarakava ami nota koreregha bubuni ma kovovunagha da nota manininai koni~potepote meyemi. Ami nota evi~rewapana ma nimonimoriyai kotumatuma da God ina agabiibai ini~debei kurimi maranai Yesu Keriso ina~nekiibau. ¹⁴Tami God natunatuna, tuna kubiine kovotekatekei. Rorova na neghaneghami da ami kayowana beroberosi ivivi~bademi. Ma karako na nani ketana ke kona~kivini. ¹⁵God na maninina ma vovokaravina ma tuna ikwatumi. Tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina ma maninina kavakava. ¹⁶Giruma katamana kamonai God ivona bo, “Taku vovokaraviku, tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina.”^b

¹⁷Mamai God kurina koniponipowana ma tuna na vonavaghata tepanai wawaya sago sago duma i bera itupavirevirei da biibiina bo berona. Weni dobunai tami na numataya, tuna kubiine ami yawasa kamonai na God kona~yabumanei ma kona~vokaravei. ¹⁸Ami kaekiki mau i yawasa kwebuna ivi~damani kurimi da rorova nani yawasina kamonai komakamakai. Ma koakovi da aviyavisinai God ivi~miiyei da nani yawasina kamonai ivotawemi. Ke silva bo goldiyai iti~miiyei. Ti na dobu kana mura ma i yawasa na tupona ma ina~wapa. ¹⁹Kegha, Keriso tarana biibii kirakiinai ivi~miiya kubiimi da igimaratawemi. Isuwara nakanani ma sipu gegeyina biibiina, ke sago berona bo gubaga gwabinai. ²⁰Muriyai da dobu ita~yamoni na God namada ina nota irereghi da kubiimi na Keriso ivinei da iti~suwara. Ma karako da ku mara damona, weni marasi kamonai na tami kubiimi Keriso ivokiibuwei ku dobu da wawaya kudubisi ikitai. ²¹Keriso kubiine na God kovi~tumaghanei. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri ma muriyai kadara iverei. Tuna kubiine karako na ami nota rewapana ma ami vitumaghana na God ina kina kava gwabinai ina~makai. ²²Tami namada vonavaghata kovovotekatekei da nuwanuwami na yagharisi, tuna kubiine namada nuwanuwami kudubinai Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana. Ma ainowi kurimi da ami nuwaviina ina~rakata kamowa, ²³iyamna tami na kotupuwame. Ami yawasa vuna na ke ami mamai ma ami maduwa gwabisiyai kota~viiya. Ti na yawasa dobuwai iveremi ma damonai na rabobo. Ami yawasa vuna na ke nakanani, ina damona kegha, iyamna God vonana na yawayawana ma makamakii nonowina ma tuna iberimi da yawasa vuna kopanani. ²⁴Giruma katamana ivona bo,

“Wawaya kudubisi dobuwai i yawasa nakanani ma inamona,

^b 1:16 Lev 11:44-45, 19:2

ti nakanani ma inamona tanana dipiiyai,
 mara tupona kava kitasi ibiibii kirakai.
 Ma ke gurina na inamona ina~sivi
 ma tanana ina~ririgha,
 25 ma kegha da Bada Vonana na makamakii nonowina.”^c
 Ma vonana na Keriso varana biibiina ma tuna wawaya idimei kurimi.

Ita Bada na wakima yawayawana.

2 ¹God vonana kovi~tumaghanei kubiine, ke koni~kayotirana.
 Sisiya vibero, miiriruwaruwa, nuwakapi ma viavabero na kudubina
 kovoterei. ²Ikikava gegeya ina kayowana ghamana da ita~susu na
 nakanani kanumimi kana okowa miirarina kota~kayowana kirakiyei.
 Konumumai da nota magurimi ina~terei ma yawasa makamakii
 nonowina kamona kona~gogo, ³iyamna namada Bada ina agabiibai
 damina koviiya da ibiibii kirakai. ^d ⁴Bada Keriso na wakima yawayawana.
 Wawaya wakimina ibarei ma kegha da God nani wakimina ivinei na
 kurina ibiibii kirakai. Koriyemi nani wakimina yawayawana kurina,
⁵iyamna tami bade na wakima yawayawami. Ma God iviinimi da
 Kanumina ina taparoro numana evowavowai. Ma numana kamona
 na tami nakanani ma taparoro babadimi. Tami na vovokaravimi ma
 ami biga da kanuma ina ku nevanewa God kurina ami vokavakavara
 kona~verena. Ma Yesu Keriso avanai God ami suwara ini~nuwabiibiyei.
⁶Giruma katamana kamona God ivona bo,

“Wakima biibiina avinei

ma Zayon koyana tepanai nani wakimina aterei da kwanatu vuna
 avi~karei.

Ma iyavo kava wakimina ini~tumaghanei na
 ke meyani da ina~kitatawesi.”^{e f}

⁷Vonavaghata, tami iyavo kava wakimina koitumaghanei na kurimi
 iyamna irakata kirakai. Ma iyavo kava ke ita~vivitumaghanei, ti na weni
 damsi nakanani,

“Vonura damsi wakima ibarei.

Ma Bada nani wakimina iviyya ma iterei
 da tepanai numa vuna ivowai.”^g

⁸Ma bade giruma katamana evonavona bo,

“Tuna nakanani ma wakima da wawaya kaesi ina~takurei,
 wakimina ini~gampiirisi da ina~peku.”^h

Wawayisi God vonana ke ita~votekatekei tuna kubiine gampiira
 epanapanani. God namada iakovi da ke ini~tumaghana ma iakovi da

^c 1:24-25 Isa 40:6-8 ^d 2:3 Psa 34:8 ^e 2:6 Zayon koyana na Jerusalem kamona.

^f 2:6 Isa 28:16 ^g 2:7 Psa 118:22 ^h 2:8 Isa 8:14-15

damonai aviyavisina ina~tupuwa kurisi. ⁹Ma tami na ke nakanani. God ivinemi da ina wawaya. Tami na taparoro babada ami Kiivavo kubiine. Tami na dam vovokaravimi. Ma tami na God rapenai. Ivinemi da tami nubakutuva kamonai ikwatumi kokiibau da ina ku yasegana biibiina korui. Tuna kubiine debiiyai God koni~ghegheni. ⁱ ¹⁰Rorova na tami ke God ina wawaya, ma karako na tami ina dam kamonai. Rorova na God ina vikamyuyuwa damina ke kota~viiya, ma karako na ivi~kamyuyuwemi.^j

Babada tavotekatekesi.

¹¹Turaturaku, tami na nuwanuwaku. Dobuwai tami na numataya ma tami na dobu viruwa wawayimi. Tuna kubiine ainowi kurimi da tupuwa ina kayowana beroberosi kobarei, iyamna nani notasi kanumimi ikawapatei. ¹²Wawaya ke vivitumaghanisi kamosiyai komakamakai, tuna kubiine kokitaruvimi da ami yawasa na maninina kavakava. Mikedda i kayowana da iti~wavumi da berabero wawayimi na ina~bera kavai, iyamna ami bera biibiisi ina~kitai. Ma God kana kadara ini~ghegheni maranai ina~nekiibau da ini~tupavirevireta.

¹³Bada ina kayowana da babada peyarisi ma kiivavo ghamana ami dobuwai kona~votekatekesi. ¹⁴Ma bade iyavo kava kiivavo ghamana gwabinai rewapana iviiya da ini~bademi na kovotekatekesi. Ami kiivavo dobuwai ivonatawesi kurimi da iyavo kava kamomiyai bera beroberosi ina~berai na kovogha ina~veresi ma iyavo kava bera biibiisi ina~berai na ini~gheghenisi. ¹⁵Ma tami na God ina kayowana da bera biibiisi kava kona~berai. Wawaya neghaneghasi ikawapatemi ma ami yawasa maninina ina~kitai na sisiya wapawapa ina~voterei ma kawasi ina~pota. ¹⁶Ami yawasa kamonai na vovotawemi. Ma ke kona~notai da taraboga evereveremi da gavunai berabero kona~berai, iyamna tami na God ina bigabiga. ¹⁷Wawaya peyarisi kovoPETETISI. Keresiyana turaturami yavata kovi~nuwaviinavivirana. God kovokaravei ma kiivavo ghamana ami dobuwai kovoPETETI.

Keriso ina vokwarakwara ivi~matakira kurita.

¹⁸Bigabiga wawayimi na ere voPETETIMI ami babada i rewapana gaburisiyai komakai bubuna. Ami babada biibiisi ma nuwapiKAPIKASI bo ami babada beroberosi ma nuwaghakighakisi ma kegha da mara nonowa kona~votekatekesi. ¹⁹Ma mikedda ke sago berona kota~berai ma kegha da ami bada ini~wavumi ma kovogha ina~veremi na God ina kayowana kovotekatekei da ere nuwanubami kona~miirikikina ma ke kona~weno. Ami votekateka kubiine na God ini~biibinimi. ²⁰Ma koakovi da

ⁱ 2:9 Exod 19:5-6; Isa 43:20, 21; Deut 4:20, 7:6, 14:2; Tait 2:14; Isa 9:2   ^j 2:10 Hos 2:23

mikeda berabero kona~berai ma ami bada kovogha ina~veremi ma ina~widimi boni na damidamina, God ke ini~gheghenimi. Ma mikeda bera biibiina kona~berai ma kegha da ami bada kovogha ina~veremi ma ami vokwarakwara kamona ere nuwanubami kona~miirikikina na God ini~biibiinimi. ²¹Weni yawasina kubiine God ikwatumi da ikikava Keriso ere nuwanubana ivokwarakwara kubiimi na ivi~beyemi da tami yavata vokwarakwara kamona ere nuwanubami kona~makai. Ivi~nao, ivi~matakira kurimi da nani ketana kota~kivini. ²²Ke sago ina berona avai ma ke sago sisiya vibero kawanai ita~kiibau.^k ²³Wawaya ivi~avaberowei na ke iti~avaberowesi. Ivokwarakwara ma kamona na ke ita~vonesi da karakava biwana ita~viyiya. Ina nota God kurina iterei da mara sago tuna wawaya ini~tupaviresi ma vonavaghata tepanai ina~vonakiiyaragha da iyi berona ma iyi biibiina.^l ²⁴Keriso tuna mani ita berabero vitana tupuwina ikavari da korosiyai irabobo. Weni berana iberai da kubiita berabero ina ruyagha damina ivi~rabobo tuwanonowi da ke ini~nuwatinita ma ita yawasa na maninina kavakava. Keriso iwidiya ma ina ku inivisi na ivi~yawasimi.^m ²⁵Rorova na tami nakanani ma sipu siwasiwanimi, kobababa wapawapa. Ma karako na kovovira kami koyakoyagha kurina ma tuna ami nota, kanumimi ma nuwanuwami kii papara evowavowai.ⁿ

Tatavinesi kii sisiya.

3 ¹Wivine, tami bade kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai komakai. Ma mikeda kakawami God vonana ke iti~tumaghanei na ke kona~darusi da ini~tumaghana. Ami yawasa maninina ina~kitai na nota ina~viyiya da vitumaghana ini~karei.^o ²Tuna kubiine ami yawasa kamona mara nonowa God kona~vopepetei ma nuwanuwami yagharinai kona~makai. ³Ke koni~nuwapoya kirakai da kitami biibiisi bo kegha. Ke kona~notai da uyawimi piropirosi bo kami posaru bo kami yodi bo kami gara biibiisi ina~berimi da koni~karawata.^p ⁴Kegha, karawata vaghata na nuwanuwami kamona emakamakai. God nuwanuba ma vokuwaya ami yawasa kamona ina~kitai na kurina ibiibii kirakai ma ina~notai da tami na karakarawatimi. Tuna na karawata makamakii nonowina. ⁵Mara katamaninai wivine vovokaravisi na God ivivi~tumaghanei ma kakawasi ivovotekatekesi. Nani berasi iberaberai da ti na karakarawatisi. ⁶Sago na Sera. Ivonavona da kawana Abraham na ina bada ma ivovotekatekei. Iyavo kava bera maninisi koberaberai ma ke kota~yabuyabumana, tami na Sera natunatuna.^q

^k 2:22 Isa 53:9   ^l 2:23 Isa 53:7   ^m 2:24 Isa 53:5   ⁿ 2:25 Isa 53:6   ^o 3:1 Epe 5:22;
Kol 3:18   ^p 3:3 1Tim 2:9   ^q 3:6 Gen 18:12

7Ma tomotomowa na bade berana sago koberai, kakawami kodogara bubunisi ma kovoepetisi iyamna i rewapana ke ita~rakata, ma ti na kami neva. God ina puyo kona~vii patapatai, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina. Ma kakawami yavata kona~vivimakiiberowana na God ami nipowana ke ini~yanei.⁷

Biibiina taberaberai ma kegha da nuwapoya tapanani.

8Ma vaghina, kudubimi kami sisiya na weni. Kovi~nuwasago, turaturami kovi~kamyuyuwesi ma kovi~nuwaviinavivirana. Kotoreoruwe meyemi da ami bera kudubina na ere voyaghotimi ma wawaya kurisi ami agabiibai kovi~debei. 9Wawaya berabero ina~berai kurimi na ke beronai kona~kovoghi. Wawaya ini~avaberowemi na ke koni~avaberowesi. I berabero na biibiinai kokovoghi. God ivinemi da nakanani kona~berai. Kona~votekateka na ini~biibiinimi. 10Giruma katamana evonavona bo,

“Iyi tam kekayokayowei da nuwabiibiyai kuna~makai,
Ma am kayowana yawasa biibiina,
na ke kuni~bero,
ma sisiya beroberosi ke kuni~sisiyei.

11 Berona kevoterei ma biibiina keberai,
Nuwanuwam kudubinai keberai da ere nuwanubami am wawaya yavata kona~makai bubuna.

12 Mara nonowa Bada matana na ina wawaya maninisi ekitakitisi ma i nipowana iyanei.

Ma iyavo kava berabero eberaberai na Bada etatakuputesi.”^s

13Nimonimoriyai bera maninisi kava kona~beraberai na wawaya ke berona ina~berai kurimi. 14Ma mikedada ami bera maninisi kubiine kona~vovokwarakwara na Bada ini~biibiinimi. “Ke koni~nuwapoya ma ke kona~yabumana.”^t 15Ma nuwanuwami kudubinai Keriso kovokavakavari ma kovi~vaghinei da ami yawasa ini~badei. Mara nonowa kovovunagha da maranai wawaya ini~tarakiiyanemi da avi kubiine ami vitumaghana ivi~rewapana na namada koakovi da ikikava kona~vonapotesi. 16Kona~vonavonapotesi na ere vopepetimi ma ere nuwanubami koni~sisiya kurisi. Ma bade koberai da nuwanuwami yagharina. Ma iyavo kava ini~avaberowemi na ininimaya, iyamna ina~kitimi da Keriso kokivikivini na ami yawasa maninina kavakava. 17Mikedada God ina kayowana da kata~vokwarakwara na bera biibiisi kubiine vokwarakwara damina kata~viiya ma ke bera beroberosi kubiine. 18Ma Keriso irabobo mara sago kava da ami berabero kudubina ivi~kovi tuwanonowi. Tuna na wawaya maninina ma tami na berabero

r 3:7 Epe 5:25; Kol 3:19   s 3:10-12 Psa 34:12-16   t 3:14-15 Mat 5:10; Isa 8:12-13

wawayimi ma kubiimi irabobo da irutinimi God kurina. Tupuwina irabobo ma kegha da God Kanumina ivi~yawai. ¹⁹Ma nani Kanumina ina rewapanai Keriso ioru da wawaya kanumisi gabura kamona na kurisi varana biibiina idimei. ²⁰Ti wawayisi na iyavo kava Nowa ina mariyai God ivivi~kawakiikiyei. Nowa waka ivowavowai ma God ere nuwanubana ivivi~koyakoyagha da wawayisi i berabero iti~nuwapoyei ma kegha da wawaya ivi~8 kava igeru da okowa kamona ivi~yawasisi.^u ²¹Ma nani okowina na ivi~matakira da karako babataito emakamakai da tami bade okowai ivi~yawasimi. God ina rewapana iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma nani rewapaninai ivi~yawasimi. Ma babataito na ke tupuwimi dowadowana kowatawena kubiine. Kobabataito na tuna ami vinowi God kurina da nuwanuwami ina~kowatawei da ina~yaghari. ²²Ma Keriso na ighae ku kunuma da God katagheyana emakamakai. Ma karako na aneya, kiikiivavo kunumai ma kanukanuma i babada na kudubisi tuna ina rewapana gaburinai emakamakai.

God kubiine tamakamakai.

4 ¹Keriso inivisi damina iviia, tuna kubiine ami nota ini~rewapana ma mikedda ami vitumaghana kubiine nakanani ina~tupuwa kurimi na kovi~vaghinei. Iyavo kava ini~vaghinei na tuna wawayina ivi~debe meyei da berabero ivoterei. ²Ma ina yawasa dobuwai na ke tupuwa ina kayowana beroberosi ina~kayokayowei, ma Bada ina kayowana kava ina~berabera. ³Rorova dobu yawasina kobera kirakiyei da tami nakanani ma iyavo kava Keriso ke ita~vivitumaghanei. I yawasa kamona na bera dowadowasi eberabera da tupuwisi irekwei, ekamkaporagha ma kamona na eumuma neghanegha ma vipekana wapawapa eberabera. Ma bade sawara yamoyamonisi kurisi evovokavakavara, tuna berana na ibero kirakai. ⁴Ma karako na ti damsidiyemi da ke i bera dowadowasi ku kamona kota~rurui da yavata kota~berabera, tuna kubiine ivi~karei da iavaberowemi. ⁵Ma konotai da mara sago ti na God maghinonai ina~miiri, iyamna tuna namada ivovunagha da wawaya yawayawasisi ma raborabobosi kudubisi ini~tupaviresi. ⁶Tuna kubiine Keriso varana biibiina na ke yawayawasisi kava ma bade raborabobosi kurisi idima. Namanaki tupuwisi kovogha namada ipanani da irabobo, taraboga iveresi da mikedda kanumisi ina~yawasa.

God ina puyo na takoyagha bubuni.

⁷Mara damona gisina kava ina~nekiibau. Tuna kubiine nota yagharinai kovi~potepote meyemi da mara nonowa kona~niponipowana. ⁸Ma bera ghamanakina na weni, nuwanuwami kudubinai turaturami yavata

^u 3:20 Gen 6:1-7:24

kovi~nuwaviinavivirana, iyamna nuwaviina ina rewapana irakata da berabero ighekuyowei.^v ⁹Nuwabiibiyai wawaya korutinisi da gwabimiyai ina~kam bo ina~kena ma nani kamonai ke kona~vonakunukunura. ¹⁰Wawaya sago sago duma kami puyo bogii ma bogiyyai God gwabina koviiya ma ere nuwagiurimi kami puyo kokoyagha bubuni da wawaya koni~vitesi da God ina agabiibai koni~debei kurisi. ¹¹Ma tam God ivinem da vonana kuna~dime, bo? Vaghina, kedima. Ma God ina kayowanai kava kevi~sisiya. God ivinem da wawaya kuni~vitesi ma kubiisi kuna~biga, bo? Vaghina, kevi~vitesi. Ma rewapana God gwabina kuviiya na tuna tepanai kebiga kirakai. Nakanani kona~berai na Yesu Keriso avanai wawaya i vigheghena ghamana God kurina ina~ghae. Tuna rewapana ma kadara kudubina rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Keresiyana i vokwarakwara.

¹²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vokwarakwara damina koviiyiya na ke kona~veyiyei, iyamna ami vitumaghana eruburubui. Tuna kubiine ke kona~nota kavakavai, ¹³ma kovi~nuwabiibiyai da ikikava Keriso ivokwarakwara na tami yavata kovovokwarakwara patapata. Ma mara sago kana kadara ini~debei na nani maranai ami nuwabiibai ina~rakata kirakai. ¹⁴Keriso koitumaghane kubiine, wawaya ini~avaberowemi na kovi~nuwabiibiyai, iyamna Kanuma kadakadarina gwabimiyai, tuna na God Kanumina. ¹⁵Ma kokitaruvimi da avi kubiine vokwarakwara kopanapanani. Ke meyani kona~kiiunuwa, bo kona~yapi, bo koni~kayotirana, bo kona~turaghegheyana da kovogha ina~veremi da vokwarakwara kona~panani. ¹⁶Ma tami kovi~Keresiyana ma mikeda wawaya ami vitumaghana kubiine ina~vivitupaketowanemi ma kona~vovokwarakwara na ke koninimaye. Ma God kovi~ghegheni da Keriso kana vava iveremi da tami rapenai.

¹⁷Vitupavira kana mara inenekiibau na tota God natunatuna na tinao da ini~tupavireta. Ma iyavo kava God varana biibiina ke ita~vovotekatekei na ini~muri ini~tupaviresi ma ti na nuwapoya ghamanakina ina~panani. ¹⁸Giruma katamana evonavona bo, “Ibagibagi kirakai da wawaya maninisi yawasa makamakii nonowina ina~panani, tuna kubiine iyavo kava God ibarei bo berabero eberaberi, ti na ikikava?”^w

¹⁹Ma vaghina, iyavo kava God ivinesi da ita~vokwarakwara na bera biibiisi ke ina~voterei. Ma God iyamonisi na tuna iti~tumaghane da iti~vitesi, iyamna aviyavisina evonavona da ita~berai kubiisi na ina~tupuwa.

^v 4:8 Prov 10:12   ^w 4:18 Prov 11:31

Keresiyana kii vinoraveraveyana kii sisiya.

5 ¹Tami Keresiyana kii vinoraveraveyana na kami sisiya na weni. Taku bade na Keresiyana kii vinoraveraveyana, ma Keriso ina vokwarakwara aimamatarei wawaya kurisi. Ma bade akovi da mara sago kana kadara ini~debei na ku kamona ana~rui. Tuna kubiine aku rewapana emakamakai da ani~nowi kurimi da ²ami biga kona~bera bubuni. Keresiyana na nakanani ma God ina sipu yavona. Ma tami na ami biga iveremi da kona~koyagha bubunisi. Ina kayowana da nuwabiibiyai ma nuwanuwami kudubinai ere vokuwayimi ami biga kona~berai wawaya kubiisi, ma ke mura kona~matighei.^x ³Ma iyavo kava ku imami iteresi da kota~koyaghi na ke meyani da kona~kayotata kurisi. Ma ami yawasa na maninina kavakava da koni~matakira bubuna kurisi da ikikava ina~makai. Nakanani koni~nowesi. ⁴Tami babadimi na kami koyakoyagha ghamana emakamakai, tuna na Keriso. Tuna kubiine ami biga kobera bubuni da maranai tuna wawayina ina~vovira ku dobu na ini~gheghenimi ma kraun kadakadarisi ku gayamimi ini~tawanepeyana. Ma nani kraun kadakadarisi na ke meyani da ina~wapa.

⁵Tami yaraga, kudubimi na kovi~vaghinei da kami vinoraveraveyana ini~bademi ma kovotekatekesi. Ma tami iyavo kava koitumaghana na peyariimi ere voyaghotimi turaturami kubiisi kona~biga, iyamna “God na kayotatasi emiimiiripotesi ma vovoyaghotisi na ina agabiibai evereveresi.”^y

⁶Tuna kubiine kovokuwaya meyemi da God rewapana kirakiina ina rewapana gaburinai kona~makai da mara sago ini~gheghenimi.^z ⁷Ma ami nuwapoya kudubina God ku imana koterei, iyamna tuna edogadogarimi.

⁸Kokitaruvimi, ami nota evi~rewapana. Kami ghaviya Devil mara nonowa taraboga iekwekwai da ina~vowimi. Tuna nakanani ma layon kayakayayina dipiiyai eyebayebagha, kana siya ekwekwai da ina~kutasikasikai ma ina~kam yavui. ⁹Ami vitumaghana tepanai kovi~tepatora da Devil komiiripotei, iyamna koakovi da ikikava kovovokwarakwara na Keresiyana turaturami dobu ku kudubina na bade nakanani evovokwarakwara. ¹⁰God ina agabiibai irakata ma ikwatumi da Keriso avanai kana ku kadara makamakii nonowina kona~rui. Mara gisina kava kona~vokwarakwara ma nani murinai tuna mani ini~vitemi da ku biibiina ina teremi, ina~kiipepimi ma rewapana ina veremi da kona~miirikikina. ¹¹Rewapana kudubina God rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Vikiikiwa turina.

¹²Varesita Sailas na wawaya patupatutuna, ma tuna ivi~viteku da weni sisiyina tupona agirugirumi kurimi. Agiruma da ata~kiipepimi

^x 5:2 Jon 21:15-17   ^y 5:5 Prov 3:34   ^z 5:6 Mat 23:12; Luk 14:11, 18:14

ma ata~vonaveremi da namanaki biibiina bo berona ina~tupuwa ma kegha da God ina agabiibai mara nonowa gwabimiyai emakamakai. Tuna tepanai komiirikikina.^a

¹³Babilon^b kamoni na natuku Mak ma iyavo kava God ivinesi da ina wawaya na peyarisi ikiikiiwemi.^c ¹⁴Tami kamomiyai kovi~kiikiwavivirana da ami nuwaviina koni~debei.

Iyavo kava Keriso yavata koinuwasago na ainowi da ina nuwanuba gwabimiyai ina~makai.

---

^a 5:12 Apos 15:22, 40   ^b 5:13 *Babilon*: Pita ivi~miiba da vitumaghana damsi Rome kamoni ivi~sisiyesi.   ^c 5:13 Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; Prm 24

2 Pita

Pita Ina Giruma

Kana Viruwa

(2 Peter)

Vonaviakova

Pita ina giruma viruwina na Keresiyana damsi i dobu bogii ma bogiyyai kurisi. Nota ghamana weni girumina kamoni na vibeyebeyena vibero ita~barei.

Ma nani vibeyebeyena vibero kamoni ivi~vaghinei da Keresiyana iti~pekana wapawapa ma Pita ivonesi da ke nakanani ita~berai. Iyavo kava Yesu matasiyai ikitai ma ina vibeyebeyena ivi~yanei na God ma Bada Yesu Keriso akovisi ivi~damadamani Keresiyana kurisi. Ma Pita igruma da God ma Yesu i vonavaghata ina~vokikini da vibeyebeyena vibero wawayisi ina~miiripotesi. Ina nuwapoya ghamana na wawayi viya ivonavona da Keriso ke ina~vovira ku dobu. Ma Pita igruma da Keriso na karakava ina~vovira, iyamna God “ekayokayowei da wawayi kudubisi i bera beroberosi ininimayei ma ina~miirikupukuputei. Ke ita~kayokayowei da wawayi sago kava ina~kitatawei bo ina~gwaramutui.”

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Vikiikiwa.

Sapta 1:3-21 God Keresiyana ikwatusi da yawasa maninina kamoni ita~makai.

Sapta 2:1-22 Vibeyebeyena vibero wawayisi i bera ma kii kovogha.

Sapta 3:1-18 Mara damoni Keriso ina~vovira.

---

1 ¹Taku Saimon Pita, Yesu Keriso^a ina aposol ma ina bigabiga. Tami iyavo kava Keriso koitumaghane i taku nakanani na agirugiruma kurimi. Ita vitumaghana na bera ghamana ma ibiibii kirakai. Ma nani vitumaghanina na ita God ma kata Viviyawa

---

^a **1:1** *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

Yesu Keriso gwabinai taviiviiya. Ma tuna ina bera na maninina kavakava.

²Ita God ma ita Bada Yesu kurisi ainowi da akovisi kona~vii kamowa ma nani kamoni na i agabiibai ma i nuwanuba ina~veremi da gwabimiyai ina~rakata kirakai.

God ina kwatu.

³God takova bubuni ma ina rewapanai na aviyavisina takayokayowei da yawasa maninina kamoni kata~makai na peyarina everevereta. God na biibiina kavakava ma kana kadara irakata ma ikwatuta da nani kadarina kamoni tamakai. ⁴Weni berasi tepanai ina vonakiiyapa bagibagisi namada ivereta. Ma nani vonakiiyapisi na ghamaghamasi ma kiikiimatanisi ma tuna tepanai na kononagha da nota dowadowasi dobu ekiikiiviberoi na kona~veruvuvurei. Ma ami yawasa na God ina yawasa maghimaghighina da yavata kona~makii patapata. ⁵Tuna kubiine kovi~paparana kirakai da ami vitumaghana ku tepana na yawasa biibiina kona~terei. Ma tuna ku tepana na nuwagiura kona~terei. ⁶Ma ku tepana na koni~potepote meyemi. Ma ku tepana na nuwapoya kamoni kona~miirikikina. ⁷Ma ku tepana na God ina kayowanai komakai. Ma ku tepana na ami agabiibai Keresiyana turaturami kurisi koni~debei. Ma bade ku tepana na kovi~nuwaviinavirana. ⁸Weni berasi peyarina gwabimiyai ina~rakata na ini~vitemi da aviyavisina Keresiyana yawasina kamoni kona~berabera na ita Bada Yesu Keriso akovina tepanai kona~bera bubuni na iyamna kona~panani. ⁹Ma weni berasi gwabimiyai kegha na matami isowai bo ipota da vonavaghata ke kota~kitakitai ma nuwanuwami iwapa da berabero ami yawasa wadubona kamoni na God namada ikowatawei.

¹⁰Tuna kubiine varevaresiku, kovi~paparana kirakai da koni~debei da God ikwatumi ma ivovinemi da ina wawaya. Nani berasi peyarina kona~berabera na ke meyani kona~peku bo kona~siwana. ¹¹Ma God matuketa ina~votawei da ita Bada Yesu Keriso, kata Viviyawa ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona kona~ruu ma ini~kiikiiwa kirakiiyemi.

¹²Weni sisiyisi namada koakovi ma vonavaghata ami yawasa kamoni namada irakata kirakai da tepanai koitutukikita ma kegha da mara nonowa ana~vonavonavinotimi. ¹³Ma anotanotai da ita~biibii kirakai da ana~viniuwatenimi ina~nena da aku ku rabobo. ¹⁴Ma akovi da mara gisina kava ma ana~rabobo da weni tupuwina ana~kiibutawei iyamna ita Bada Yesu Keriso namada ivi~debei kuriku. ¹⁵Tuna kubiine na aipaparana da ani~beye bubunimi da aku rabobo murinai na weni notasi kona~nota nonowei.

Wawaya Keriso kana kadara matasiyai ikitai.

¹⁶Ke keta sisiya bo varagutugutu vigayagaya kata~vonavonemi da Bada Yesu Keriso ere rewapanina ina~vovira ku dobu. Takii mani

matakiiyai ina rewapana notakavakavana kakitai. ¹⁷Takii nani, maranai kana vava ghamana ma kadara Mamai God gwabinai iviia. Ma yasegana ghamanakina kamoni na God ivi~sisiya Keriso kurina, ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiyei.”^b

¹⁸Tokai na Keriso yavata koya vovokaravina tepanai ma God gamona kunumai ivi~sisiya na tinikiiyai kavi~yanei.

¹⁹Tuna kubiine akii nota ivi~rewapana da aviyavisina peroperoveta igirugirumi na vonavaghata. Ma ibiibai da nani girumisi na koni~nuwanotanota bubuni. Tuna nakanani ma kube nubakutuva kamoni ita~karakarata da mara ita~tom. Ma Keriso ina~nekiibau na tuna nakanani ma tughuwara ita~ghetawei da nuwanuwami kamona ita~yasegana yavui. ²⁰Nota ghamana na weni. Koakovi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na ke ti mani i nota ita~terei. ²¹Sisiyisi na ke wawaya gwabisiyai ita~kiikiibau bo peroperoveta i kayowanai ita~vivisisiya, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ikavaraviteteyanesi ma nota iveresi da God ina sisiya igirumi.

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

2 ¹Ikikava mara wadubonai Israel damsi kamosiyai peroperoveta viviberosi imakamakai, nakanani weni maranai ina~tupuwa, vibeyebeyena vibero wawayisi kurimi ina~nekiibau. I vibeyebeyena nuwaviivinina ina~terei da aviyavisina tota Keresiyana titumaghanei da vonavaghata na ina~virai da ami vitumaghana ini~beroi. Bada igimaratawesi ma kegha da ina~vonaveyaveyiyei ma ina vibadana ina~veruvuvurei. I bera kubiine na marasago kovogha ina~panani, God ina~gwaramutusi. ²Ma wawaya peyarisi nani vibeyebeyena vibero wawayisi i bera inimayamayisi ina~kivini ma Keriso ina keta vaghata ma bade kana vava ini~beroi. ³Ma bade nani vibero wawayisi i kayomatamatigha irakata kubiine na ti mani i notiyai ini~varagutugutu kurimi, ini~beroberowemi da koni~miiyesi. God namada ivonakiiyaragha da kovogha ina~viiya, ma ikoyakoyagha da mara gisina kava ina gwaramutusi.

⁴God na kovogha evovorereghi. Aneya viya berabero iberai na ke ita~nuwaghanesi, itawanaoruwesi ku bonagha nubakutuvina. Ma nani dobunai iwarimatatanisi ma ikoyakoyagha da vitupavira marana ina~nekiibau. ⁵Ma bade rorova mara katamaninai God wawaya ke ita~nuwaghanesi. Tuna maranai Nowa idima da wawaya yawasa maninina ita~kivini ma wawayisi ibara. Tuna kubiine God kutukutuva ivonatawei da iyavo kava ke ita~vivotumaghanei na igwaramutusi. Ma Nowa ina wawaya miikovimaruwa yavata na ti kava kii papara ivowai

^b 1:17-18 Mat 17:1-5; Mak 9:2-7; Luk 9:28-35

da yawasa ipanani.^c ⁶Ma bade God, Sodom ma Gomora kwanatusi kii kovogha iveresi, ikapunisi da yapukaresi kava. Ivi~matakira da iyavo kava God ke ita~vivotumaghane na nakanani kurisi ina~tupuwa.^d ⁷Ma nani kamoni God na Lot kana papara ivowai, iyamna Lot na tomowa maninina ma Sodom wawayisi kamosiyai imakamakai ma i bera dowadowasi ikitakitai na ivi~nuwapoya kirakiyei.^e ⁸Tuna na wawaya maninina ma wawaya beroberosi kamosiyai imakamakai na mara nonowa i bera beroberosi ikitakitai ma i sisiya ivivi~yanei na damina ibero kirakai. ⁹Weni berasi ivi~debei kurita da Bada iakovi da ikikava ina wawaya nuwapoya kamoni ini~yawasisi. Ma iyavo kava ikawakiikiyei na namada ivi~karei da kii kovogha evereveresi, nakanani ina~beraberai da vitupavira kana ku mara. ¹⁰Vonavaghata, iyavo kava tupuwa ina kayowana dowadowasi eberaberai ma enotanotai da God ina rewapana kegha da ini~badesi na ti damsi kava kovogha bero kirakiina ina~veresi.

Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kawakiibagibagisi ma kayotatasi. Ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita~yabuyabumanesi da iavaberowesi. ¹¹Bada ina aneya i rewapana irakata kirakai, ke nani wawayisi nakanani. Ma kegha da kanuma rewapanisi kunumai evovokaravesi ma ke iti~avaberowesi Bada maghinonai. ¹²Ma vibeyebeyena vibero wawayisi nakanani ma ghamoghamo dipa. Ke itakovi da aviyavisina eberaberai, gayamisi kegha. Tuna kubiine isisiya wapawapa, aviyavisina ke itakovi na iavaberowei ma ekiikiiviberoi. Ma ikikava ghamoghamo dipa itupuwa da kata~yebaghisi ma kata~kiiyunusi, nakanani God vibeyebeyena vibero wawayisi ina~kiiyunusi. ¹³Berona iberai wawaya kurisi da ivokwarakwara na God kovogha ina~veresi da ti yavata ina~vokwarakwara. Tupuwa ina kayowana dowadowasi inuwabiibii kirakiyei da madeghai eberaberai da wawaya matasiyai ekitakitisi ma ke ita~vivinimaye. Ti na viviberosi ma yavata kokamkam patapata na epuyapuyakimi ma kami vava iberoi. ¹⁴Mara nonowa wivine ekitakitakirorowesi ma keta ekwekwai da vipekana wapawapa ina~berai. I kayowana da bera dowadowasi mara nonowa ina~beraberai ma damisi ke ita~viiviiya, i kayowana da ina~bera kamowi. Ma iyavo kava i vitumaghana ke ita~rakata na inuwatinisi da ti yavata berabero ina~berai. Berabero ematamatighei ma nuwanuwasi imanamei da mara nonowa eberaberai. Ma God namada imagisi. ¹⁵Ti damsi keta maninina ivoterei ma isiwana da Beyo natuna Beilam ina keta iviia. Ina kayowana da mura ita~viiya kubiine na bera berona ita~berai,^f ¹⁶ma kegha da ina donki ivi~sisiya da nakanani ma wawaya. Iyeghai da peroveta Beilam ina bera neghaneghana ivoterei.

^c 2:5 Gen 6:1-7:24   ^d 2:6 Gen 19:24   ^e 2:7 Gen 19:1-16   ^f 2:15-16 Num 22:4-35

¹⁷Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kwebusi, nakanani ma vusira motom katamanisi, bade nakanani ma kwavu yanunu ita~tapitapini ma garewina kegha. God i gawara nubakutuva ghamana kamoni ivoviviri kubiisi. ¹⁸Ti na kayotata ma nota meyena sisiyisi isisiyei. Ma iyavo kava wekarakava berabero wawayisi kamosiyai ikiibau da berabero ivoterei na nani vibeyebeyena vibero wawayisi tupuwa ina kayowana dowadowasiyai inuwatinisi da berabero ku kamona ina~vovira. ¹⁹Ti na vonakiiyapa bagibagina etereterei wawayisa kurisi da iyavo kava i vibeyebeyena ina~kivini na vovotawesi da God ina sisiya bagibagisi ke ina~votekatekei. Ma ti damsi na berabero dowadowasi ibadesi da ivi~sleiv ma nani berasi i yawasa iberoi. Koakovi da aviyavisina ibadeta na tota na ina sleiv. ²⁰Wawayisa ita Bada ma kata Viviyawa Yesu Keriso inakovi na dobu yawasina ina berabero ina~veruvuvurei. Ma mikedada ini~muritina da berabero ina~kamowanisi ma ini~badesi na i yawasa ina~bero kirakai, ke rorova nakanani. ²¹Ke ita~biibai da yawasa maninina ketana iakovi ma kegha da iverukupukuputei ma God ina sisiya bagibagisi ma vovokaravisi wawayisa ivi~damani kurisi na ikiigiyei. Nakanani iberai kubiine na ita~biibai da ke meyani yawasa maninina akovina ita~viiya. ²²Aviyavisina kurisi itupuwa na ivi~matakira da weni miibiisi ivi~ruwa na evonavona vaghata. Sago evonavona da kukou ina~gorowa ma ina~vovira da ina~kani. Ma sago evonavona da poro ini~yeka ma ina~vovira ku dogiya da ini~dobodobome.^g

Bada vonakiiyapa bagibagina iterei da ina~vovira.

3 ¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni tuna na aku giruma kana viruwa kurimi ma ivi~ruwa kamoni na vonavaghata avonavavinotimi ma akiikiepepimi da nota maninisi nuwanuwami kamoni ana~terei. ²Aku kayowana da aviyavisina mara katamaninai peroperoveta igirumi na kotakovi. Ma bade aviyavisina ita Bada, tuna kata Viviyawa ivi~beyebeyena na kota~notai, sisiya bagibagisi ina vibeyebeyena kamoni na ami aposol iveremi. ³Kunona ata~vonavinotimi da weni marana kamoni tavivi~koyakoyagha da mara damona ina~nekiibau na wawayisa viya ina~vomiiri da tami iyavo kava Keriso koitumaghane na ina~vonavinamemi. Ti damsi i kayowana da tupuwa ina bera dowadowasi ini~badesi.^h ⁴Ma ina~vivikaekaeayemi ma ina~vonemi bo, “Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da ita~vovira ku dobu ma tuna na imapatana? Ita kaekiki mau namada irukwamakai ma bera kudubina na patana da kana kita sago. Ikikava dobu karenai iyamoni na nakanani emakamakai.” ⁵Weni nakanani isisiya iyamna ti damsi na iakovi ma iberai da nakanani ma ke itakovi da mara

^g 2:22 Prov 26:11   ^h 3:3 Jud 18

katamaninai God gamona iterei da kunuma ma dobu itupuwa, dobu okowiyai iyamoni da okowa kamonai ighetawei.ⁱ ⁶Muriyai bade God iberai da okowa ighae ma kutukutuwa dobu katamanina itenukutuvi.^j ⁷Ma bade God gamona iterei da kunuma ma dobu kudubina ina~kapuni ma ke wekarakava. Ivoviviri emakamakai da kana mara itereterei na berana ina~berai. Ma tuna maranai wawaya kudubisi ini~tupaviresi ma iyavo kava ke ita~vovokaravei na ti damsia ina~gwaramutusi.

⁸Turaturaku, tami nuwanuwaku. Ke nuwanuwami ina~wapa da Bada kurina mara sago kava na madegha 1~tausan nakanani. Ma bade madegha 1~tausan na mara sago kava nakanani.^k ⁹Wawaya viya enotanotai da Bada ina vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago ina~vovira ku dobu na egegegenuwa kirakiiyei. Ma kegha, enuwanuwatotoweta iyamna ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayeie ma ina~miirikupukuputei. Ke ita~kayokayowei da wawaya sago kava ina~kitatawei bo ina~gwaramutui.

¹⁰Bada ina mara ghamana ina~pisi da ini~tataghanita nakanani ma yapiyapi wawayina. Nani maranai gugura ghamana kunumai ina~tupuwa ma kunuma ma aviyavisina peyarina kamonai na keyama karakaratina ina~kara yavusi. Ma dobu ma aviyavisina peyarina kamonai na ina~rudeba.^l ¹¹Vonavaghata da bera nakanani ina~tupuwa na dobu ma kunuma kudubina ina~gwaramutui. Ma nani notanai tami na ikikava kona~makai? Kota~berai da ami yawasa na maninina ma mara nonowa God kota~vokaravei, ¹²ma nimonimoriyai kota~vivikoyakoyagha da ina mara vaghata ina~nekiibau. Ma kovi~paparana kirakai da marana yaghiyaghina ina~nekiibau. Tuna maranai God kunuma ina~tupavinawai da ina~karai ma bera peyarina ina~tamoguda. ¹³Ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ina~berai na nimonimoriyai tikoyakoyagha da berasi ina~tupuwa. Kunuma ma dobu vuna ina~yamoni ma nani dobunai wawaya peyarisi God yavata ini~nuwasago ma bera peyarina na maninina kavakava.^m

¹⁴Turaturaku, tami nuwanuwaku. God weni berasi ina~berai kubiine na tami nani marana vaghata kona~koyakoyaghi ma kamonai na kovovunagha meyemi da God ku matana ami bera na maninina kavakava. Ma tuna yavata ere nuwanubami kona~makai. ¹⁵Konota bubuna da avi kubiine ita Bada enuwanuwatotoweta, iyamna wawaya i taraboga evereveresi da i berabero ininimayeie ma ina~miirikupukuputei da ini~yawasisi. Kwinata biibiina Pol ikikava nuwagiura God gwabinai iviia na nakanani kurimi igiruma. ¹⁶Ma mara nonowa ina giruma kamosiyai weni berasi isisiyei. Ma ina giruma kamosiyai nota viya

ⁱ 3:5 Gen 1:6-9   ^j 3:6 Gen 7:11   ^k 3:8 Psa 90:4   ^l 3:10 Mat 24:43; Luk 12:39; 1Tes 5:2; Rev 16:15   ^m 3:13 Isa 65:17, 66:22; Rev 21:1

ipiropiro kirakai da wawaya viya ke kovokovoghisi da akovina ina~viya. Ti na notaragharaghasi ma Keresiyana yawasina ke itakova bubuni, tuna kubiine Pol ina giruma eruruvovirei da nota piropirosi iyamsi eteretere beroi. Ma bade giruma katamana kamoni na sisiya viya iyamsi nakanani eruruvovirei ma eteretere beroi. Tuna kubiine ti mani kii kovogha etitinariyai.

¹⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku, namada weni berasi koakovi. Kokitaruvimi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ikiigiyeyi na ke notaragharagha ina~veremi da ami vitumaghana ini~beroi. Komiiirikikina. ¹⁸Ma ami yawasa kamoni kona~gogo da ita Bada Yesu Keriso kata Viviyawa konakova bubuni ma ina agabiibai gwabimiyai ina~makai. Tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina~rakata, karako ma mara nonowa. Amen.

1 Jon

Jon Ina Giruma Karena

(1 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma karena kamonai na nota ghamaghamasi ruwa emakamakai. Sago na Keresiyana wawayisi ikiiepepisi da mara nonowa God ma Natuna Yesu Keriso yavata iti~nuwasago. Ma kana viruwa na ivi~akovisi da wawaya viya i vibeyebeyena viberowai nani vinuwasagona ita~resoi. Ti damsi ivivi~beyebeeyena da aviyavisina kudubina dobuwai na berona kavakava. Ma ivonavona da tupuwita ma bera peyarina dobuwai tavovotovoni na epuyapuyakita. Tuna kubiine ivonavona da God Natuna Yesu na kanuma kava, ke wawaya vaghata. Ma bade ivonavona da Yesu ini~yawasita na dobu ina nuwapoya ma ina bera kudubina takiibutawei. Ma bade ivonavona da Keresiyana na ke yawasa maninina bo nuwaviinavivirana ini~nuwapoyei, nani berasi na iyamsi kegha.

Ma Jon na weni notasi viviberosi ke iti~vaghinei. Igiruma da Yesu Keriso dobuwai imakamakai na tuna wawaya ere tupuwina ma iyavo kava Yesu itumaghane ma God yavata inuwaviina na bade turaturasi yavata ini~nuwaviinavivirana. Tuna kubiine weni notana ivi~sisiya kirakiiyei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Vikiikiwa.

Sapta 1:5 da ku 2:29 Yasegana ma nubakutuwa.

Sapta 3:1-24 God natunatuna ma Seitan natunatuna.

Sapta 4:1-6 Vonavaghata ma vibero.

Sapta 4:7-21 Ita biga da tinuwaviinavivirana.

Sapta 5:1-21 Vitumaghana tepanai dobu ina yawasa berona taghegavovori.

Yesu na God Vonana ma yawasa everevereta.

1 ¹God dobu iyamoyamoni na namada wawaya sago imakamakai, tuna na God Vonana ma yawasa karena. Ma tokai gamona

kavi~yanei, matakiiyai kakitai ma kavotovotovoni,^a ² na tuna kaimamatarei tami kurimi. Yawasa Vaghata Wawayina irudeba na kakitai. Ma kawamatarai kavonavonemi da yawasa makamakii nonowina na Mamai God gwabinai ipisi ma inekiibau kurita.^b ³ Aviyavisina kavi~yanei ma kakitai na peyarina kaisisiyei kurimi, iyamna akii kayowana da tami ma tokai na yavata tinuwasago. Ma bade Mamai God ma Natuna Yesu Keriso^c yavata tinuwasago. ⁴ Kagirugiruma kurimi da akii nuwabiibai ina~rakata kamokamowa.

God na yasegana.

⁵ Keriso gwabinai sisiya kavi~yanei na kurimi kaidebei na weni. God tuna na yasegana. Ma didibara berasi gwabinai kegha. ⁶ Mikedatavonavona da God yavata tinuwasago ma didibara berasi patana da taberabera na tiberoma vonavaghata yawasina ke kata~vovotani. ⁷ God tuna yasegana kamona emakamakai ma tota bade nakanani tabera. Yasegana yawasina kamona tababa na turaturata yavata tinuwasago ma ita bera beroberosi kudubina Natuna Yesu tarana ina~kowakowatawei.

⁸ Ma kata~vona da bera beroberosi ke kata~berabera na tiberoma nakanani kati~sisiya na vonavaghata gwabitiyai kegha, tota mani tiberoberowe meyeta. ⁹ Ma kawamatarai ita bera beroberosi timamatarei na God kudubina ina~kowatawei ma ina~tere vimaninita, iyamna tuna na ke viviberona ma ina bera maninisi kavakava. Tuna kubiine ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurita na ina~berai. ¹⁰ Ma kata~vona da bera beroberosi ke meyani kata~berabera na tavonavona da God tuna viviberona ma vonana ita yawasa kamona ke ita~makamakai.

Keriso na kata vivita.

2 ¹ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da berabero ke kona~berai. Ma iyavo kava berabero ina~berai na wawaya sago muritiyai emiimiiri da kubiita inowi ita Mamai kurina da ita berabero ina~notatawei. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ina yawasa na biibiina ma maninina kavakava. ² Tuna mani ivere meyei da ivi~suwara da ita berabero ivi~miiyei na God ina nuwapughu ivi~nubai. Ma ke tota kava kubiita ma wawaya dobu ku kudubina kamona yavata i berabero ivi~miiyei.

³ Ikikava takova kiimatani da namada God yavata tavi~nuwasago? Weni nakanani takovi. Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ⁴ Ma tam iyai kuna~vona bo, “Keriso akovi,” ma ina sisiya bagibagisi ke

---

^a 1:1 Jon 1:1   ^b 1:2 Jon 1:14   ^c 1:3 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

kuta~vovotekatekei, tam na viviberom ma vonavaghata gwabimuwai kegha. ⁵Ma tam iyai vonana kevovotekatekei na kuvi~debe meyem da God nuwanuwana namada kuviiya. Vonana kevovotekatekei na takovi da tam God yavata koinuwasago. ⁶Iyi tam kevonavona da God yavata koinuwasago na Yesu dobuwai ikikava imakai na tuna yawasina kava kevi~bonebonei.

Sisiya bagibagina ivi~vuni.

⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi na sisiya bagibagina avonavavinotimi, tuna sisiyina na katamanina, ke vuna, iyamna rorova vitumaghana kovi~karei na akovina koviiya. Ma sisiyina bagibagina na weni. “Kovi~nuwaviinavivirana.” Tuna namada kovi~yanei.^d ⁸Tuna katamanina ma kegha da Keriso ipisi na sisiyina ivi~vuni ma bade taku kurimi agirugirumi. Takovi da nani sisiyina bagibagina na vonavaghata, iyamna namada Keriso ina yawasa ivi~debei ma bade ami yawasa idebei. Takitakitai da gwabimiyai didibara berasi na ekovikovi ma yasegana vaghata namada erakarakata.

⁹Meni wawayina evonavona da yasegana kamoni emakamakai ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna patana da didibara yawasina kamoni emakamakai. ¹⁰Ma meni wawayina Keresiyana varesina nuwanuwana eviiviiya na yasegana kamoni emakamakai. Ma ke meyani ina~bera beroi da varesina ina~peku. ¹¹Meni wawayina varesina ibarakamtawei na tuna na didibara yawasina kamoni emakamakai ma ke itakovi da mike enenae, iyamna matana ididibarapotai.

¹²Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Keriso avanai na God ami berabero inotatawei. ¹³Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakova bubuni. Dobu karenai na tuna namada imakamakai. Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna Seitan koghetani.

¹⁴Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Mamai God na koakovi. Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakovi. Dobu karenai na tuna namada imakamakai.

Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna tami na rewapanimi ma God vonana na nuwakamomiyai emakamakai ma bade Seitan koghetani.

¹⁵Ma tami peyarimi, dobu yawasina ke kona~kayowei. Iyavo kava dobu yawasina nuwanuwasi eviiviiya na ke kovokovoghina da Mamai God nuwanuwana ina~viiya.

¹⁶Dobu yawasina na weni. Wawayi tupuwa ina kayowana ekirokirorowei, aviyavisina peyarina ekitakitai na enuwanuwakapiyei, ma bade aviyavisina rapesiyai ma ti mani i bera na ekayokayotatei. Tuna na dobu kana bera ma ti notasi na ke Mamai God ita~vereveresi. ¹⁷Weni

^d 2:7 Jon 13:34

dobuna ma kana bera kudubina na ina~wapa, ma meni wawayina God ina kayowana eberaberai na ina~makii nonowa.

Keriso kana ghavighaviya.

¹⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Mara damona inetupo. Ma namada kovi~yanei da keriso vibero na epipisi. Ma avonavonemi da keriso viviberosi ipeyari kirakai namada inekiibau. Bera nakanani takitai na takovi da weni tuna na mara damona. ¹⁹Ti damsia na ita ekalesiya ikiibutawei, iyamna ke meyani tota yavata kati~nuwasago. Kati~nuwasago na ita~makai. Ma maranai ikiibutaweta na ivi~debe meyesi da ti na ke Keresiyana turaturata.

²⁰Ma tami na ke nakanani, iyamna Kanuma Vovokaravina itowatepanimi da kudubimi na vonavaghata koakovi. ²¹Ke ata~notai da tami na vonavaghata ke kotakovi. Ke tuna kubiine ata~girugiruma kurimi, iyamna sisiya damina koviviiya da meni sisiyina na vonavaghata ma meni sisiyina na vibero. Ma koakovi da God na ke viviberona. ²²Meni wawayina evonavona da Yesu na ke God ina Vivinevine Wawayina, tuna na viviberona. Nakanani ini~sisiya na takovi da tuna keriso vibero ina keta ikivikivina, ma Mamai God ma Natuna yavata ibaresi. ²³Wawaya God Natuna ina~barei na ke kovokovoghina da ina Mamai yavata ini~nuwasago. Ma wawaya kawamatarai ina~vona da Yesu na God Natuna na bade ina Mamai yavata ini~nuwasago.

²⁴Kokitaruvimi da karenai aviyavisina kovi~yanei na kovokikini. Nakanani kona~beraberai na mara nonowa Yesu yavata koni~nuwasago ma bade Mamai God yavata. ²⁵Ma tuna ina vonakiiyapa bagibagina kurita iterei da yawasa makamakii nonowina ina~vereta.

²⁶Kokitaruvimi da iyavo kava eberabera tovonu da iti~nowe beromi na i sisiya kobarei, tuna kubiine agirugiruma kurimi. ²⁷Ma tami na namada Keriso ina Kanuma Vovokaravina iveremi da nuwanuwami kamosiyai emakamakai, tuna kubiine ke wawaya konekwai da ini~beyebeyemi. Kanuma Vovokaravina bera peyarina ibeyebeyemi. Ma kudubina na vonavaghata, ke sago vibero. Ma ikikava ibeyebeyemi na kovokikini da mara nonowa Keriso yavata koni~nuwasago.

²⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Keriso yavata ami vinuwasago kovokikini da ina~ne nonowa. Weni nakanani kona~beraberai da maranai ina~vovira na ke tinimaya, ere tepatorata maghinonai tamiiri. ²⁹Koakovi da Keriso na maninikiikiina, tuna kubiine kotakovi da wawaya iyavo kava bera maninisi eberaberai, ti damsia na God natunatuna.

God natunatuna.

3 ¹Kovi~yana, ita Mamai God ina nuwaviina irakata kirakai da ivoneta da tota natunatuna. Vonavaghata da tota na God

natunatuna. Tuna kubiine iyavo kava dobu yawasina kamona emakamakai na ke itakovi da tota nakanani, iyamna ti damsi na God ke itakovi.^e

²Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vonavaghata da namada tota na God natunatuna, ma ke katakova da ikikava kitata ina~virei, tuna ke iti~debei kurita. Ma takovi da maranai Keriso ina~vovira na ina~rudeba da takitai da tuna kitana ikikava. Ma bade tota kitata ina~virei da tuna maghimaghigina. ³Iyavo kava Keriso itumaghane ma ekoyakoyaghi na mara nonowa nuwanuwasi dadabuna ekiikiipupuni da ina~ruyaghari, iyamna Keriso na yagharakiikiina.

⁴Iyavo kava bera beroberosi eberabera na God ina vonaviyoyovana ikiigiiyei, iyamna berabero kudubina na nani vonaviyoyovanina emiimirikupukuputei. ⁵Ma koakovi da Keriso ipisi da ita bera beroberosi ita~viitawei, ma tuna gwabinai na berabero kegha.^f ⁶Tuna kubiine iyavo kava Keriso yavata inuwasago na berabero ke ina~berai, ina~voterei. Ma iyavo kava bera beroberosi patana da eberabera na Keriso ke itakovi.

⁷Natunatuku, tami nuwanuwaku. Kokitaruvimi da ke sago iyai ini~nowe beromi da ami keta koni~wapai. Iyavo kava bera maninisi kava eberabera na God ku matana ti na wawaya maninisi, Keriso nakanani. ⁸Ma iyavo kava bera beroberosi eberabera, ti na Seitan ina wawaya, iyamna Seitan berabero ivi~karei ma patana da eberabera. Ma God Natuna ipisi da Seitan ina bera iti~kovi tuwanonowi.

⁹Iyavo kava itupuwame da ti na God natunatuna na berabero ke ita~berabera, iyamna God yavata inuwasago ma berabero ivoterei, iyamna i Mamai na God. ¹⁰Yawasa weni nakanani takitai na takovi da iyavo kava na God natunatuna ma iyavo kava na Seitan natunatuna. Meni wawayina bera maninisi ke ita~berabera bo varesina yavata ke ita~vivanuwaviina, tuna na ke God natuna.

Tinuwaviinavivirana.

¹¹Tami ami vitumaghana karenai na sisiya sago kovi~yanei, sisiyina na weni. Tinuwaviinavivirana.^g ¹²Ma ke kona~berai da Kein nakanani, tuna Seitan ina wawaya kubiine da tina kikei ikiivunui. Ma avi kubiine ikiivunui? Iyamna ina yawasa kamona na bera beroberosi iberabera ma tina kikei na bera maninisi iberabera.^h

¹³Varevaresiku, maranai wawaya dobuwai ina~barakamtawemi na ke ami nota ina~peku. ¹⁴Keresiyana varevaresita yavata tinuwaviinavivirana, tuna kubiine takovi da tota na rabobo takiibutawei da yawayawata. Ma iyai ke ita~vivanuwaviina na ivi~debe meyei da tuna nakanani ma wawaya raborabona.ⁱ ¹⁵Ma meni wawayina varesina

^e 3:1 Jon 1:12   ^f 3:5 Jon 1:29   ^g 3:11 Jon 13:34   ^h 3:12 Gen 4:8   ⁱ 3:14 Jon 5:24

ibarakamtawei, tuna na nakanani ma kiivunuwa wawayina. Ma koakovi da kiivunuwa wawayina na yawasa makamakii nonowina ke ina~panani. ¹⁶Takovi da nuwaviina vaghata na weni. Yesu Keriso ivere meyei kubiita. Ma tota bade ita yawasa taverena varevaresita kubiisi. ¹⁷Meni wawayina sawara gwabinai emakamakai ma ikitai da varesina nuwapoya kamoni ma ke iti~kamyuyuwei na tuna mani idebe meyei da God ina nuwaviina gwabinai kegha. ¹⁸Natunatuku, tami nuwanuwaku. Ita nuwaviina na ke sisiyina kava tisiyeyi ma ku tepana na berasi yavata taberai, tuna na nuwaviina vaghata.

Ere tepatorata God kurina tanae.

¹⁹Nuwaviina berasi taberai na takovi da vonavaghata gwabitiyai. Ma tuna nuwanuwata inubai da ere nuwanubata God kurina tanae, ²⁰namanaki da nuwanuwata kamoni damita taviiviya da berabero wawayita. Tota ere tepatorata God maghinonai tamiiri, iyamna God ighe kirakai da aviyavisina nuwanuwata kamoni ighekuyowei. Ma tuna ita yawasa kudubina iakova yavui. ²¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. Nuwanuwata yagharina na ita nota ini~rewapana maranai God kurina tanipowana, ²²ma aviyavisina tinowi kurina na peyarina ina~vereta, iyamna ina sisiya bagibagisi tavovotekatekei ma ina kayowana kava taberaberi. ²³Ma ina sisiya bagibagina kurita na weni. Natuna Yesu Keriso titumaghane ma varevaresita yavata tinuwaviinavivirana. Ikikava Keriso ivoneta na nakanani taberai.^j ²⁴Ma iyavo kava God ina sisiya bagibagisi evovotekatekei, ti na God yavata inuwasago. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna idebei kurita da God na nuwanuwata kamoni ma tota na God nuwanuwana kamoni.

Kanukuma tarubusi.

4 ¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. Iyavo kava evonavonemi da Kanuma Vovokaravina gwabisiyai na ke yaghiyaghinai koni~tumaghanesi. Peyarisi kona~vorubusi ma konakovi da ti na God Kanumina gwabisiyai bo kegha, iyamna namada peroperoveta viviberosi ipeyari dobu enene yavui. ²God ina Kanuma Vovokaravina na weni nakanani kona~vogiiya. Iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ina~vona da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi~wawayota. ³Ma iyavo kava ke ita~vivivaghinei da Yesu Keriso na God gwabinai ipisi na kanuma vibero gwabisiyai, tuna na keriso vibero kanumina. Vonaverena kovi~yanei da tuna kanumina ita~pisi na namada inekiibau da dobuwai emakamakai.

⁴Natunatuku, tami nuwanuwaku. Tami na God rapenai ma nani peroperoveta viviberosi na namada koghetanisi, iyamna Kanuma

j 3:23 Jon 13:34, 15:12, 17

Vovokaravina gwabimiyai ivi~rewapana kirakai da kanuma berona dobuwai ighetani, tuna kanumina na Seitan. ⁵Ma ti damsi na weni dobuna wawayisi, tuna kubiine na dobu yawasina isisiyei. Ma iyavo kava dobu yawasina kamoni emakamakai na i sisiya iyana bogai. ⁶Tokai aposol na God rapenai ma meni wawayina God iakovi na akii vibeyebeyena ini~yanei. Ma meni wawayina God ke itakovi na ke ini~yanekai. Weni nakanani takitai na tavogiini da meni wawayina na Vonavaghata Kanumina gwabinai, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma bade tavogiini da meni wawayina na kanuma viviberona gwabinai.

God ina nuwaviina.

⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tinuwaviinavivirana iyamna God na nuwaviina karena. Meni wawayina inuwaviina na God iakovi ma ivi~debei da tuna na God natuna. ⁸Ma meni wawayina ke ita~vivinuwaviina na God ke itakovi, iyamna God na nuwaviina. ⁹God ina nuwaviina na weni nakanani ivi~debei kurita. Natuna sago kava ma ivonatawei ku dobu da tuna gwabinai yawasa tapanani. ¹⁰Nuwaviina vaghata na ke tota ita nuwaviina God kurina nakanani. God ina nuwaviina kurita na nuwaviina vaghata. Natuna ivonatawei da ivere meyei da ivi~suwara da ita berabero kovoghina iviyya.

¹¹Turaturaku, tami nuwanuwaku. God ina~nuwaviina irakata kirakai kurita, tuna kubiine na tota bade tinuwaviinavivirana. ¹²Ke sago iyai God ita~kita tovonni. Ma tinuwaviinavivirana na God nuwanuwata kamoni emakamakai. Ma tuna ina~berita da ita yawasa kamoni na ita nuwaviina ina~rakata kamokamowa.^k

¹³God Kanumina ivereta, tuna kubiine takovi da God ina yawasa nuwanuwata kamoni ma tota ita yawasa na tuna gwabinai. ¹⁴Mamai God, Natuna ivonatawei da dobu kana Viviyawa. Ma tokai aposol matakiyyai kakitai na debiiyai kaimamatara da tuna sisiyina na vonavaghata. ¹⁵Meni wawayina evonavona da Yesu na God Natuna, na wawayina nuwanuwana kamoni God emakamakai ma wawayina ina yawasa na God gwabinai. ¹⁶Takovi da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai da tepanai tamiimiiri.

God na nuwaviina. Meni wawayina ina yawasa kamoni ina nuwaviina irakata na nuwanuwana kamoni God emakamakai, ma God yavata inuwasago. ¹⁷Weni vinuwasagona kubiine tota ita nuwaviina ina~rakata kamowa da God ina nuwaviina yavata ini~yavayavatei. Ma vitupavira maranai na titepatora, iyamna ita yawasa dobuwai na Keriso nakanani. ¹⁸Wawaya God nuwanuwana eviiviiya na ke ina~yabumana, iyamna nuwaviina vaghata na yabumana ekwavikwawini. Wawaya vitupavira ma

^k 4:12 Jon 1:18

kovogha eyabuyabumanei na tuna mani ivi~debe meyei da ina yawasa kamonai na nuwaviina vaghata kegha.

¹⁹God ina nuwaviina kurita ivi~nao, tuna kubiine tota bade tinuwaviina. ²⁰Meni wawayina ina~vona bo, “God nuwanuwana aviiviiya,” ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna na viviberona. Varesina ekitakitai ma kegha da nuwanuwana ke ita~viiviiya na ikikava God nuwanuwana ina~viiya, iyamna ke meyani God ita~kitai. ²¹Ma vaghina, ina sisiya bagibagina na weni nakanani ivoneta. Meni wawayina God nuwanuwana eviiviiya na bade varesina nuwanuwana ina~viiya.

Dobu yawasina taghegavovori.

5 ¹Wawaya iyavo kava itumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina, ti damsi kudubisi na God natunatuna. Ma iyavo kava tomowa magurina nuwanuwana eviiviiya na bade natunatuna yavata nuwanuwasi ina~viiya. ²Ma ikikava God natunatuna kurisi tinuwaviina na weni. God nuwanuwana taviiya ma ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ³Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei na tidebe meyeta da ita nuwaviina God kurina emakamakai. Ma nani sisiyisi na ke vitana,¹ ⁴iyamna iyavo kava God natunatuna na yawasa berona ighegavovori. Keriso titumaghana kirakiiyei na yawasa berona dobuwai titugudai. ⁵Meni wawayina itumaghana kirakai da Yesu na God Natuna, tuna wawayina kava dobu yawasina ina~ghegavovori.

God ivi~mamatara da Yesu Keriso na iyai.

⁶Yesu Keriso ipisi na okowai ibabataito ma korosiyai tarana isororo. Ma ke okowa kava, ma tara yavata ivi~matakira kurita. Ma bade Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai imamatareta da vonavaghata takovi. ⁷Bera ivi~aroba imamatareta, ⁸sago na Kanuma Vovokaravina, sago na okowa, ma sago na tara. Ivi~aroba i sisiya na sago, evonavoneta da Yesu na God Natuna. ⁹Wawaya dobuwai imamatara na tanotanotai da vonavaghata isisiyei. Ma God ivi~mamatara kurita na ina vimamatara ivi~rewapana kirakai, ke wawayota nakanani. Ma takovi da aviyaivisina ivi~sisiyei Natuna kubiine na vonavaghata. ¹⁰Ma meni wawayina God Natuna itumaghanei na weni sisiyina nuwanuwana kamonai emakamakai. Ma meni wawayina God ina sisiya ke ita~vivotumaghanei na evonavona da God na viviberona. Ma God ina vimamatara kamonai na tuna mani Natuna ivi~sisiyei. ¹¹Ma sisiyina ivi~mamatarei kurita na weni. God yawasa makamakii nonowina ivereta ma nani yawasina na Natuna gwabinai taviiya.^m ¹²Ma iyavo kava God Natuna gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina namada iviiya. Ma iyavo kava God Natuna ke gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina ke ita~viiya.

¹ 5:3 Jon 14:15   ^m 5:11 Jon 3:36

Yawasa makamakii nonowina.

¹³Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da tami iyavo kava God Natuna koitumaghanei na kotakovi da yawasa makamakii nonowina namada koviiya. ¹⁴Ma titepatora da God kurina tamiiririya ma ina kayowanai kava tinowi kurina na takovi da ini~yaneta. ¹⁵Ma ini~yaneta kubiine aviyavisina kurina tinowi na takovi da ina~vereta.

¹⁶Ma iyi tam kuakovi da varesim berabero eberaberi na God kurina kuna~nipowana da ini~yawasi. Ma berabero sago kava emakamakii na tuna ibero kirakai da damona na waway kanumina ina~rabobo. Waway nani bera berona ina~berai na ke ata~vonavonemi da kuna~nipowana wawayina kubiine, ke ruvaruvana. ¹⁷Bera dowadowasi peyarina yavu na berabero God ku matana. Ma berabero viya ke ina~berita da God yavata tibogebogeta da kanumita ina~rabobo.

¹⁸Takovi da meni wawayina ina~tupuwame da tuna God natuna na bera beroberosi ina~voterei, ma Keriso nani wawayina etaratarapapari da Seitan ke ina~kiiviberoi.

¹⁹Ma takovi da tota na God natunatuna. Ma dobuwai iyavo kava ke God ina rakaraka kamonai na peyarisi Seitan ibadesi.

²⁰Bade takovi da God Natuna ipisi na akova ivereta da God vaghata akovina taviiya. Ma Natuna Yesu Keriso yavata tinuwasago, tuna kubiine God yavata tinuwasago. Tuna kava na God vaghata ma yawasa makamakii nonowina everevereta.

²¹Natunatuku, tami nuwanuwaku. Sawara yamoyamonisi ke kona~vokavakavarisi.

2 Jon

Jon Ina Giruma Viruwina

(2 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viruwina kamona i iteregavu meyei ma bade iyavo kava kurisi igirugiruma na kii vava iteregavui. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura. Agirugiruma aku wavine natunatum yavata kurimi.” Ivi~miiba da wavinena na ekalesiya kwanatu sago kamona ma natunatuna na vitumaghana damsi sago sago duma nani kwanatunai. Ma bade ivi~miiba da tuna na “kii magura.”

Weni girumina na tupona ma kamona Jon ivi~nowi da Keresiyana na turaturasi yavata ini~nuwaviinavivirana. Ma bade ivonesi da ita~kitaruvisi da vibeyebeyena vibero wawayisi i vibeyebeyena ke ini~yanei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 4-6 Bera ghamana na nuwaviina.

Vesis 7-11 Vibeyebeyena vibero ke ini~yanei.

Vesis 12-13 Ina nota turina.

---

¹Taku na kami magura. Agirugiruma tam aku wavine ma natunatum yavata kurimi. God ivinem da tam na ina wawaya. Taku vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurimi irakata ma ke taku kava ma iyavo kava vonavaghata iakovi na ti yavata. ²Nani vonavaghatina gwabitiyai emakamakai na ita yawasa kamona ina~makii nonowa.

³Ainowi ita Mamai God ma Natuna Yesu Keriso^a kurisi da tota iyavo kava vonavaghata takovi ma tinuwaviina na i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba gwabitiyai ina~makai.

---

^a **3 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

Vonavaghata ma nuwaviina.

⁴Ainuwabiibii kirakai, iyamna namada apanani da natunatum viya na vonavaghata yawasina kamona emakamakai. Ita Mamai God ikikava ina sisiya bagibagina ivoneta na ekivikivini. ⁵Aku wavine, wekarakava ainowi kurim da tota Keresiyana na tinuwaviinavivirana. Weni sisiyina bagibagina na maranai vitumaghana tavi~karei na akovina taviiya, ke sisiya vuna.^b ⁶Nuwaviina vaghata na weni, God ina sisiya bagibagina tavotekateka bubuni ma yawasina kamona tamakai. Ma weni sisiyina na namada kovi~yanei, ivoneta da tinuwaviinavivirana.

⁷Wawaya viviberosi ipeyari kirakai dobu enene yavui. Ma ti damsi na ke ita~vivotumaghana da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi~wawayota. Ma meni wawayina nakanani ina~vivisisiya na tuna wawayina na peroveta viviberona ma Keriso kana ghaviya. ⁸Tuna kubiine kokitaruvimi da nani wawayisi ke ini~beroberowemi. Mikeda koti~vaghinei da iti~beroberowemi na ita biga God kubiine na iyamna kegha. Tipaparana da ita biga kubiine na God ini~miiya bubunita.

⁹Meni wawayina vibeyebeyena bogiiyai eberabera ma ke Keriso ina vibeyebeyena kamona ita~makamakai na ke God yavata ita~vivinuwasago. Ma meni wawayina mara nonowa Keriso ina vibeyebeyena kamona emakamakai, tuna na Mamai God ma Natuna yavata inuwasago. ¹⁰Ma meni wawayina ina~pisi ma ke Keriso ina vibeyebeyena vaghata ita~kavarapiyei na ke koni~kiikiwei bo ke kona~rutini ami ku numa. ¹¹Ma tam iyai nani wawayina kuni~kiikiwei na tam yavata koni~kiikapu da ina berabero ku kamona kuna~rui.

Nota turina.

¹²Nota ipeyari kirakai da ata~vonemi, ma ke aku kayowana da nani notasi ata~giruma, iyamna aitumaghana da ana~numataya kurimi da tami ma taku tisisiya ma yavata tinuwabiibai.

¹³Am tuwa natunatum i vikiikiwa evonavonatawei kurimi. Ma tuna wavinena bade God ivinei da ina wawaya.

---

^b 5 Jon 13:34, 15:12, 17

3 Jon

Jon Ina Giruma Viarobina

(3 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viarobina kamonai na iteregavu meyei. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura.” Ma igiruma ekalesiya kana koyakoyagha Gayas kurina ma ivi~ghegheni, iyamna Keresiyana peyarisi ivitesi. Ma ivonei da tomowa kana vava Diyotrepes ita~kitaruvai.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-4 Vikiikiwa.

Vesis 5-8 Gayas ivi~ghegheni.

Vesis 9-10 Ivonakiiyaragha da Diyotrepes na wawaya berona.

Vesis 11-12 Ivonakiiyaragha da Dimitriyas na wawaya biibiina.

Vesis 13-15 Nota turina.

---

¹Taku na kami magura.^a

Agirugiruma tam varesiku Gayas kurim. Tam nuwanuwaku, ma vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurim irakata kirakai.

²Kwinaku, tam nuwanuwaku. Akovi da kanumim na yawayawana ma aniponipowana da tupuwim na yawayawana ma am yawasa na vaghina kavakava. ³Ainuwabiibii kirakai da Keresiyana varevaresita viya ipisi ma ivonavereku da tam kuvi~patutu kirakai da vonavaghata kamonai kemiimiiri, ma bade ikikava vonavaghata ketana mara nonowa kekivikivini. ⁴Mara nonowa ainuwabiibii kirakai maranai Keresiyana varasi aiyanei da ti na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ti na nakanani ma natunatuku.

---

^a 1 Apos 19:29; Rom 16:23; 1Kor 1:14

Gayas ighegheni.

⁵Kwinaku, tam nuwanuwaku. Tam kuvi~patutu kirakai da Keresiyana varevaresita mara nonowa kekoyakoyagha bubunisi. Ti na iyavo kava Keriso^b kubiine ebababa ma ibeyebeyena. Namanaki da ke kutakovisi ma kegha da kivitesi. ⁶Nani wawayisi viya ibaba ipisi da am nuwaviina ivi~sisiyei vitumaghana wawayikai kurikai. Ma ainowi da maranai ita wawaya viya kurim ina~nekiibau na berana sago kuna~berai ma i vomiri kana ku mara na kevi~tamiinesi ma kevonatawe bubunisi da God ini~nuwabiibai. ⁷Nani wawayisi Yesu Keriso avanai ikiibau ebababa ma i baba kamoni na ke meyani ita~nae iyavo kava ke iti~tumaghana kurisi da iti~nowi da iti~vitesi.

⁸Tuna kubiine tota vitumaghana wawayita tivitesi. Nakanani taberai da nani wawayisi yavata tabiga patapata da vonavaghata tarereghi.

Diyotrepes ma Dimitriyas.

⁹Rorova agiruma ekalesiya am dobuwai kurisi, ma kegha da Diyotrepes aku sisiya ke ita~viya, iyamna ina kayowana da tuna iti~bada.

¹⁰Ma maranai ana~pisi na ikikava Diyotrepes ivi~avaberoweku na peyarina ani~debei kurimi. Ma ke tuna kava, varevaresita Keriso kubiine ebababa na ke ita~vivikiikiwesi. Ma bade ekalesiya kamomiyai iyavo kava i kayowana da varevaresita iti~kiikiwesi na egudugudusi. Ma bade ikiibunisi da ke ami vokavakavara ku kamona ina~rui.

¹¹Kwinaku, tam nuwanuwaku. Ke berabero wawayisi kuni~bonebonesi, kegha da bera biibiisi kava keberai. Meni wawayina bera maninisi kava ina~beraberi, tuna na God natuna. Meni wawayina bera beroberosi ina~beraberi, tuna na God ke itakovi.

¹²Wawaya peyarisi Dimitriyas ekawakawabiibiyei ma bade vonavaghata idebei da tuna na wawaya biibiina. Ma tokai bade kavonavonem da tuna na wawaya biibiina ma kuakovi da aviyavisina kaisisiyei na vonavaghata.

Vikiikiwa damona.

¹³Aku nota ipeyari kirakai da ata~vonem ma ke ata~kayokayowei da wekarakava nani notasi ata~giruma. ¹⁴Anotanotai da ke mara gurina ma ana~kitim da yavata tisisiya patapata.

¹⁵God ina nuwanuba gwabimuwai ina~makai.

Ma turaturata weni dobnai i vikiikiwa evonavonatawei kurim. Turaturata sago sago duma am dobuwai kevonesi da avi~kiikiwesi.

---

^b 1:5 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibu damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

Jud

Ina Giruma

(Jude)

Vonaviakova

Jud na Yesu tina kikei, ma weni girumina kamona vitumaghana damsi ivonesi da ita~kitaruvisi, iyamna wawaya viya vibeyebeyena vibero itereterei, ivonavona da ti na vitumaghana damsi ma kegha. Weni girumina na tupona, ma vonaviakova kamona na maghimaghighina 2 Pita kamona tapanani. Ma vitumaghana damsi ikiiepepsi, ivonesi bo, “ami vitumaghanai komiirikikina ma kovi~tona da vonavibero kona~miiripotei. God ina vonavaghata tota ina wawaya vovokaravita ivereta na ke tavrira.”

Jud ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 3-16 Vibeyebeyena vibero damsi i bera, i vibeyebeyena ma kii kovogha.

Vesis 17-23 Ivonesi da i vitumaghana ita~vokikini.

Vesis 24-25 Vibiibiina.

---

¹Taku Jud na Jemes tina kikei ma Yesu Keriso^a ina bigabiga wawayiku.^b

Agirugiruma kurimi, tami iyavo kava Mamai God ikwatumi da ina nuwaviina kamona komakamakai ma Yesu Keriso ekoyakoyaghami.

²Ainowi God kurina da ina vikamyuyuwa, ina nuwaviina ma ina nuwanuba gwabimiyai ina~rakata kamowa.

Vibeyebeyena wawayisi viviberosi.

³Turaturaku, tami nuwanuwaku. Avovovunagha da ata~giruma kurimi da ikikava Yesu Keriso tami ma taku ivi~yawasita na ati~sisiyei.

---

^a **1 Keriso:** Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ ^b **1 Mat 13:55; Mak 6:3**

Ma kegha da avoterei iyamna damina aviiya da wekarakava sisiya sago ati~akovimi da ami vitumaghanai kota~miirikikina ma koti~tona da vonavibero kota~miiripotei. God ina vonavaghata makamakii nonowina ivereta na tota ina wawaya vovokaravita na ke tavrari. ⁴Ma tomotomowa viya ti na God ke ita~vivitumaghane ma ke ita~vovopepetei, gavunai ami ku kamo irui na akovisi ke kota~viiya. God ina agabiibai eruvovirei ma evonavona da vipekana wapawapa na vaghina. Ita Kiivavo ma ita Bada na sago kava, Yesu Keriso. Ma ti damsi na ibarei. Mara katamaninai namada igiruma da God ini~tupavireviresi ma ku berona ina~teresi.

⁵Namada koakovi ma kegha da bade ana~vonaveremi da Bada ikikava Israel damsi ivi~yawasisi da Egypt dobuna ikiibutawei. Ma kegha da muriyai iyavo kava ke ita~vivitumaghana na igwaramutusi.^c ⁶Ma konota bubuna da aneya i rewapana God gwabinai iviiya ma viya na ke kii gwara vaghatai ita~makai na ivi~kawakiikai da kii gwara ikiibutawei. Ma God chein makii nonowinai ikutanisi ma ku nubakutuva iteresi da vitupavira kana ku mara. ⁷Maghimaghighina Sodom ma Gomora kwanatusi na kovogha berona ipanani. Meyagai gisigisisi ririnai yavata, kudubisi ivi~pekana wapawapa, ma tavine ketana maninina ibarei da berana ivi~dowadowai. Ma God keyama karakaratina ivonatawei ioru da ikaragavogavorisi na ti ivi~matakira da iyavo kava nakanani ina~berai na kii kovogha na keyama karata makamakii nonowina ina~karisi.^d

⁸Berana sago nani viviberosi kamomiyai eberaberi, tupuwisi idowadowai, God ina vibadana ebarei, ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita~vovokaravesi ma iavaberowesi. ⁹Ma Maikel na tuna aneya i bada ghamana ma kegha da Devil ke iti~avaberowei maranai Moses tupuwina kubiine ivivi~vonapasipasiyana. Ma ivonota bo, “Bada ina~yeghim.”^e ¹⁰Ma nani tomotomowisi viviberosi aviyavisina ke itakovi na iavaberowei. Ti nakanani ma ghamoghamo dipa, tupuwisi i kayowana eberaberi na ti mani kii kovogha etitinaryai. ¹¹Nuwapoya ghamana ina~panani! Kein ina bera ekivikivini. Ti na Beilam nakanani, mane kubiine Bada ina wawaya ku berona inowesi. Ma ti na kawakiikiisi Kora nakanani da God ina~gwaramutusi.^f ¹²Ma tami Bada avanai koinuwasago ma kokamkam patapata na nani kamna kamoni viviberosi yavata kokamkam da ami kam na epuyapuyaki, iyamna ti na vinimaya gwabisiyai kegha, ma ti mani kava enotanota meyesi. Ma bade ti na nakanani ma kwavu yanunu etapitapini ma garewa kegha. Ma ti nakanani ma kii. Kii amame kana mara ma ke itamame. Kiisi na namada ivi~tinaraguwana da ramramsi yavata irabobo tuwanonowa. ¹³Ma bade ti na nakanani ma

^c 5 Exod 12:51; Num 14:29-30 ^d 7 Gen 19:1-24 ^e 9 Dan 10:13, 21, 12:1; Rev 12:7; Deut 34:6; Zech 3:2 ^f 11 Gen 4:3-8; Num 22:1-35, 16:1-35

tovava berona rasarasana yegiiyai, puropurona imatakira da i bera beroberosi irakata na itinimaya. Ma ti na nakanani ma gwamegwame kiiveraverusi, i gawara ikiibutawei ipeku da i damona na mara nonowa nubakutuva kamona ina~makamakai.

¹⁴Inoka tuna na Adam tupurereghina.^g Ma weni viviberosi ivi~sisiyesi, mara katamanina sisiya God gwabinai iviia da ivona bo, “Kokita. Bada epipisi, ina aneya vovokaravisi yavata. Koroto irakata da 1~tausan ighekuyowei. ¹⁵Tuna epipisi da wawaya kudubisi ini~tupavireviresi, ma kovogha ina~veresi. Ma iyavo kava Bada ke ita~vivotumaghane ma bera beroberosi eberabera na ku berona ina~teresi. Ma bade iyavo kava Bada emiimiirikupukuputei ma iavaberowei na ti yavata ku berona ina~teresi.”^h

¹⁶Nani viviberosi na mara nonowa ina~vivigamowana, ina~viviwavu wapawapa, aviyavisina berona ekirokirorowei na maninina ina~berabera. Ti na ekayokayotata ma viberowai wawaya ini~nuwatinisi da i kayowana ina~berabera.

Keresiyana ita~kitaruvisi ma ita~miirikikina.

¹⁷Turaturaku, tami nuwanuwaku. Konota bubuni da rorova Bada Yesu Keriso ina aposol aviyavisina ivonavereta. ¹⁸Ivona da mara ina~ne tupo da gisina kava mara damona ina~nekiibau na ami vitumaghana kubiine wawaya ina~vonavinamemi. Ma aviyavisina berona God ke iti~vaghine na nani wawayisi ina~kirokirorowei na maninina ina~bera.ⁱ ¹⁹Ma karako ti wawayisi na ita kamowai emakamakai na ibogebogeta. Tupuwa ina yawasa berona ekivikivini, ma God ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha. ²⁰Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tami na ke nani wawayisi nakanani. Ma kovi~aguvivirana da ami vitumaghana vovokaravina ina~rakata. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa kona~niponipowana. ²¹Ma bade God ina nuwaviina kamona kona~vivikoyakoyagha ina~nena da mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vikamyuyuwai na yawasa makamakii nonowina ina~veremi.

²²Ma iyavo kava i nota iragharagha na kovi~kamyuyuwesi ma kovi~vitesi da ini~tumaghana. ²³Ma bade wawaya viya vitupavira kana keyama yebayabarina kamona kotinakiibuwesi da koni~yawasisi. Ma bade wawaya viya berabero kamona kovi~kamyuyuwesi ma kokitaruvimi da i bera ku kamona ke kona~rua da ini~pekunimi. Kona~peku na tuna nakanani ma kii gara dadabuna kota~kotei.

Nipowana ma vigheghena.

²⁴God kovokovoghina da ina~vokikinimi ami yawasa ku kamona da ke kona~peku, ma nuwabiibiyai kana ku kadara kona~rua da nuwanuwami

^g 14 Adam nosina na Kenan, ma Kenan nosina na Inoka. ^h 15 Gen 5:18, 21-24 ⁱ 18 2Pit 3:3

yagharinai maghinonai kona~miiri. ²⁵God tavokavakavari da kana kadara ina~rakata. Ita God na sago kava, ma tuna na kata Viviyawa. Ita Bada Yesu Kerisowai da ivi~yawasita. Kadara, rewapana ma vikiivavona na God rapenai, tuna wawaya ghamanakina. Rorova ma karako ma mara ku peyarina. Amen.

Jon

Akova God Gwabinai Iviiya

Da Ivi~debei.

Revelation

Vonaviakova

Aposol Jon na akova God gwabinai iviiya da weni girumina kamonai ivi~debei. Maranai igirugiruma na wawaya peyarisi Keresiyana ivivi~tupaketowanesi Bada Yesu Keriso ivivi~tumaghane kubiine. Jon ivi~nuwapoyesi ma igiruma da nota rewapana iveresi ma ikiiepepisi da vitupaketowana ma vokwarakwara kamonai ina~miirikikina ma i vitumaghana ke ina~voterei.

Jon akova gavugavuna ma bera gubagubasi God gwabinai iviiya ma ti berasi weni girumina kamonai igirumi. Ivi~debei da aviyavisina namada itupuwa ma bade aviyavisina karakava ina~tupuwa.

Miibiiyai igiruma da Keresiyana nani maranai itakova da nani berasi na iyamsi avai. Ma iyavo kava ke iti~tumaghana na ke itakovi.

Aviyavisina bera gubagubasi kamosiyai ikitakitai na mara sago sago duma irereregha bubuni. Ma bera viya na ikitai ma bade ikitakita meyei da miiba bogii ma bogiiyai itereterei.

Ma karako wawaya nani miibiisi i nota gisigisisi iruwei da iyamsi avai. Ma weni girumina ina nota ghamana na wawaya kudubisi iakova bubuni. Notana na weni. Bada Yesu tepanai God kana ghavighaviya kudubisi ma Seitan yavata ina~ghegavovora tuwanonowisi. Nani murinai na ina wawaya patupatutusi ini~biibiinisi da ku dobu vuna ma ku kunuma vuna ina~teresi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 3:22 Jon bera gubana sago ikitai ma sisiya Yesu gwabinai iviiya da ekalesiya miikovimaruwa kurisi igiruma.

Sapta 4:1 da ku 8:1 Jon bera gubana kana viruwa ikitai, kamonai na pepa nokuna ma pasisi miikovimaruwa.

Sapta 8:2 da ku 11:19 Ture miikovimaruwa.

Sapta 12:1 da ku 13:18 Dragon ma ghamoghamo kayakayayisi ruwa.

Sapta 14:1 da ku 15:8 Jon bera gubagubasi bogii ma bogiyyai ikitai.

Sapta 16:1-21 God ina nuwapughu dabisisi miikovimaruwa.

Sapta 17:1 da ku 20:10 God kana ghavighaviya igwaramutusi. Ti na Babilon,
ghamoghamo kayakayayina, peroveta vibero ma Seitan.

Sapta 20:11-15 Vitupavira turina.

Sapta 21:1 da ku 22:5 Kunuma vuna, dobu vuna ma Jerusalem vuna.

Sapta 22:6-21 Nota turina.

Votawena.

1 ¹Weni bukana kamoni na aviyavisina gisina kava ina~tupuwa na God ti berasi ivi~debei Yesu Keriso^a kurina. Ma Keriso, aneya ivonatawei ina vovobigabiga Jon kuriku da ati~damani God ina bigabiga wawayisi kurisi. ²Ma taku Jon weni berasi akitai na kudubina weni bukana kamoni avi~mamataru bubuni, tuna God vonana ma Yesu Keriso ivi~debei kuriku. ³Weni sisiyisi na maninina God gwabinai ipisi ma wawaya iyai ina~viviavi na God ini~biibiini. Ma iyavo kava weni sisiyisi ini~yanei ma ku nuwanuwasi ina~terei ma ina~votekatekei na bade God ini~biibiinisi, iyamna mara namada ine tupo da weni berasi ina~tupuwa.

Vikiikiwa vitumaghana damsi kwanatu miikovimaruwa kamoni.

⁴Taku Jon, ma vitumaghana wawayimi ami kwanatu miikovimaruwa Eisiya dobuna kamoni na kurimi agirugiruma.^b

God, tuna makamakii nonowina, rorova, karako, ma maram. Ma ainowi kurina da agabiibai ma nuwanuba ina~veremi. Ma ina vikiivavo gawarina maghinonai kanuma miikovimaruwa imiiriyana na ti bade agabiibai ma nuwanuba ina~veremi. ⁵Ma bade Yesu Keriso agabiibai ma nuwanuba ina~veremi. Tuna ivi~patutu kirakai, iyamna aviyavisina peyarina ivi~debei na takovi da vonavaghata. Ivi~nao, rabobowai ivomiiri da kata iyaroko. Ma dobuwai tuna na kiikiivavo i Kiivavo.^c

Ma bade ina~nuwaviina kurita irakata kirakai da taranai ita berabero ikowatawei da ivotaweta. ⁶Ma iviinita da ina vikiivavona ku kamona itereta ma iberita da taparoro babadita da ina Mamai God tavovokavakavari.

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi~ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' ^b 1:4 Exod 3:14; Rev 4:5
^c 1:5 Isa 55:4; Psa 89:27

Yesu Keriso tighegheni da ina rewapana ma kana kadara ina~rakata, karako ma mara nonowa. Amen.^d

⁷ Kokitai! Kwavuwai epipisi,

da wawaya kudubina matasiyai ina~kitai,
ma iyavo kava igwariya na ti yavata bade ina~kitai.

Ma dobuwai dam kudubina ini~kamyuyuwa meyesi da Keriso
kubiine ina~tuwenoweno.

Vona bubuna da weni nakanani ina~tupuwa. Amen.^e

⁸ Bada God evonavona bo, “Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Makamakii nonowiku, rorova, karako ma maram. Taku rewapana kirakiiku.”^f

Jon, Keriso ikitai.

⁹ Taku varesimi Jon. Tami ma taku na Yesu ina vikiivavona kamonai ma wawaya itupaketowaneta da tavovokwarakwara patapata ma kegha da ere nuwanubata tamiimiirikikina. Ma taku na God vonana adimadimei ma Yesu avivi~sisiyei tuna gigituna na ipatumiku ma ivonataweku ku Patmos nuwana. ¹⁰ Bada ina taparoro marana sago kamonai na avovokavakavara ma Kanuma Vovokaravina iviiniku na murikuwai wawaya gamona ghamana nakanani ma ture avi~yanei. ¹¹ Ma ivona bo, “Aviyavisina kava kuna~kitai na kegirumi ma kevonatawei vitumaghana damsi weni kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai kurisi. Epesas, Simena, Pegamom, Tayatira, Sadis, Piladelpiya, ma Laodisiya.”

¹² Ma amiiritavire da wawayina ivivi~sisiya kuriku ata~kitai na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa goldiyai yamoyamonisi imiimiiri akitai.

¹³ Ma basusiyai na wawaya sago imiimiiri akitai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gara gurina ikotei, garana ioru da ku kaena. Ma nuwakadanai gara sago iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni.^g ¹⁴ Gayamina ma uyawina na poipoi kirakiina nakanani ma sipu vunivunina bo nakanani ma gonugonu poipoina. Ma matana na kana kita nakanani ma keyama yebayebarina.^h ¹⁵ Ma bade kaena na yebayebarina, kitana nakanani ma kirama ita~karai da iti~nabiri. Ma gamona irakata kirakai nakanani ma tovava ghamaghamasi ita~tawetawei na gugurisi.ⁱ ¹⁶ Ma imana katagheyana kamonai na gwamegwame miikovimaruwa, ma kawanai na seri nevana da nevana gamgamsi ikiibau. Ma maghighina na nakanani ma madegha matasararina ita~vovokadakadari.

¹⁷ Akitai na ku maghinona apeku da avi~kiiparoroweku. Ma katagheyana ivororona da ku tepaku iterei ma ivona bo, “Ke

^d 1:6 Exod 19:6; Rev 5:10   ^e 1:7 Dan 7:13; Mat 24:30; Mak 13:26; Luk 21:27; 1Tes 4:17; Zech 12:10; Jon 19:34, 37   ^f 1:8 Rev 22:13; Exod 3:14   ^g 1:13 Dan 7:13, 10:5
^h 1:14-15 Dan 7:9, 10:6   ⁱ 1:15 Ezek 1:24, 43:2

kuna~yabumana. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona.”^j

¹⁸“Taku na yawayawaku, arabobo ma rabobowai avomiiri. Kekitai, yawayawaku ana~makii nonowa. Aku rewapana emakamakai da rabobo ma tanama matuketisi aibadei.”

¹⁹“Tuna kubiine, aviyavisina kukitai, ma aviyavisina wekarakava etuputuwa ma bade mara maghinotiyai aviyavisina ina~tupuwa na peyarina kegirumi. ²⁰Katagheyaku kamoni gwamegwame miikovimaruwa ma bade rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa kukitai na iyamna gavugavuna ani~debei kurim. Rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa, ti na vitumaghana damsi nani kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai. Ma gwamegwame miikovimaruwa imaku kamoni, ti na aneya. Kwanatu nununai vitumaghana damsi kii koyakoyagha.”

Vitumaghana wawayisi Epesas kamoni kii sisiya.

2 ¹“Vitumaghana wawayisi Epesas kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa basusiyai abababa ma imakuwai gwamegwame miikovimaruwa. Aku sisiya na weni.’

²‘Ami bera peyarina akovi, ami inipika ma bade ikikava nuwapoya kamoni komiimiirikikina. Ma bade akovi da wawaya beroberosi ke kota~kayokayowesi da yavata kota~makai. Wawayisi viya ararariyariya da ti na aposol ma kegha da korubusi ma kopananisi da ti na ibero. ³Kaku vava kubiine na ami yawasa ibagibagi kirakai ma kegha da komiimiirikikina ma ininimi ke ita~babara. ⁴Ma taku, ami bera sago kava ke ata~vivivaghinei. Karenai na ami nuwaviina kuriku irakata ma karako na igisi. ⁵Konotai da karenai na koghe kirakai ma karako koru kirakai. Kotinimaya ma berabero kota~voterei da rorova ikikava aku kayowana koberaberi na karako nakanani kota~berai. Ami yawasa ke kona~virai na ana~pisi da gwabimiyai ami rampa kana tutura ana~viitawei. ⁶Koru, ma kegha da bera sago kava koberaberi na aivaghinei. Ikikava taku Nikoras kana kivikivina yavata i bera ke ata~kayokayowei na tami bade nakanani, ke kota~kayokayowei.’

⁷‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi~yana bogai.^k Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina~ghegavovori na ani~vaghinei da God ina vao kamoni na kii amena ina~kani. Nani kiina na yawasa ina~verei.’”

j 1:17 Isa 44:6, 48:12; Rev 2:8, 22:13   k 2:7 Gen 2:9; Rev 22:2; Ezek 28:13, 31:8

Vitumaghana wawayisi Simena kamona kii sisiya.

⁸“Vitumaghana wawayisi Simena kamona kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.^l ‘Taku na bera karena ma bera damona. Arabobo ma rabobowai avomiiri da yawawaku. Aku sisiya na weni.’

⁹‘Ami vokwarakwara ma ami vikiikayokayo akovi ma kanuma ina ku nevaneva tami na mura wawayimi. Akovi da wawaya iavaberowemi. Ti wawayisi na viviberosi, evonavona da ti na Jiu damsia ma kegha da ti na Seitan ina dam kamona.’

¹⁰‘Ma maghinomiyai vokwarakwara koni~karoni na ke kona~yabumana. Avonavonemi da tami viya Devil ina~vorubumi ma ku gabura ina~teremi. Ma ami vitumaghana kubiine wawaya ini~tupaketowanemi da mara imaruwa kamona kona~vokwarakwara kirakai da ku rabobo ini~riyemi. Ma viya ini~rabobomi ma ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina da ku damona. Ma ami miya na ku gayamimi kraun ana~terei ini~debei da bera peyarina koghekuyowei ma yawasa makamakii nonowina ana~puyomi.’

¹¹‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsia kurisi etereterei na kovi~yana bogai.^m Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina~ghegavovori na rabobo makamakii nonowina damina ke ina~viya.’ Tuna na rabobo kana viruwa.”

Vitumaghana wawayisi Pegamom kamona kii sisiya.

¹²“Vitumaghana wawayisi Pegamom kamona kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku aku seri matana nevana da nevana gangamsi. Aku sisiya na weni.’

¹³‘Akovi da ami kwanatu kamona na Seitan ina vikiivavo gawarina emakamakai ma kegha da avaku tepanai komiimiirikikina. Ami kwanatu kamona Seitan ina wawaya ivomiiri da aku bigabiga patupatutuna Antipas ikiivunui ma kegha da nani kamona ami vitumaghana kuriku ke kota~voterei. ¹⁴Ma taku ami bera viya na ke ata~vivivaghinei. Kamomiyai na wawaya viya peroveta Beilam ina vibeyebeyena ekivikivini. Mara katamaninai tuna wawayina kiivavo Balaki nota iverei da ikikava Israel damsia iti~nuwatinisi da bera beroberosi ita~berai. Israel damsia nuwanuwasi ikani da siya kokoitau kurisi isuwara na ikam ma bade vipekana wapawapa iberai.ⁿ ¹⁵Ma ami bera kana viruwa ke ata~vivivaghinei na weni. Kamomiyai wawaya viya Nikoras ina vibeyebeyena ekivikivini da berabero eberaberai. ¹⁶Tuna kubiine ami bera beroberosi kovi~nuwapoyei da kovotutura ma ke kona~bera

^l 2:8 Isa 44:6, 48:12; Rev 1:17, 22:13   ^m 2:11 Rev 20:14, 21:8   ⁿ 2:14 Num 22:5, 7, 31:16; Deut 23:4; Num 25:1-3

meyei. Ke kona~voterei na yaghiyaghinai ana~pisi kurimi da iyavo kava nani berasi eberaberei na aku seri kawakuwai ikiibau na tuniyai ani~ghaviyesi.’

¹⁷‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi~yana bogai.’^o

‘Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina~ghegavovori na mana teregavugavuna ana~voraguni da ana~verei. Ma bade wakima poipoina tepanai kana vava vuna agirumi na ana~verei. Nani vavana na wawayina ina kina kava inakovi.’^p

Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii sisiya.

¹⁸‘Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku na God Natuna. Mataku kana kita nakanani ma keyama yebayebarina ma kaeku na kadakadarina nakanani ma kirama vivisibona ita~vovokeyakeyai. Aku sisiya na weni.’

¹⁹‘Ami bera peyarina akovi. Ami nuwaviina ma ami vitumaghana, ami inipika ma bade ikikava ami nota ivi~rewapana kirakai da nuwapoya kamonai mara gurina komiimirikikina. Ma akovi da karako ami inipika ine kirakai ke nakanani ma rorova. ²⁰Ma kegha da ami bera weni tuna kava ke ata~vivivaghinei. Tami nani wavinena Jesebel koigegenuwi, tuna mani ararariyariya da tuna God ina peroveta. Ina vibeyebeyena viberowai na aku bigabiga wawayisi nuwanuwasi etitinavirai da ipekana wapawapa ma bade kokoitau kurisi esuwasuwara ma siyasi ekamkam.^q ²¹Namadani kava taraboga averei da ina berabero iti~nuwapoyei da vipekana wapawapa ita~voterei ma ibara, ke ita~kayokayowei. ²²Tuna kubiine ani~gubagi da ina~kena vaghata ma ina~vokwarakwara kirakai. Ma bade iyavo kava yavata ivi~pekana wapawapa ma ke i berabero itinimayei da ita~miirikupukuputei na ti yavata ani~gubagisi da ina~vokwarakwara kirakai. ²³Ma iyavo kava ekivikivini na ani~kiivunuwana. Weni berasi ana~berai da vitumaghana damsi kudubisi ina~kitai ma inakovi da taku na wawaya nuwanuwasi ma i nota gavugavusi kii ginigini wawayiku. Tami sago sago duma ami bera ikikava na nakanani kami kovogha ana~veremi.’^r

²⁴‘Ma tami viya Tayatira kamonai kami sisiya na weni. Nani wavinena ina vibeyebeyena ke kota~vovotani, ma bade Seitan ina bera akovina ke kota~viiya. Viviberosi evonavona da bera ghamaghamasi ma kegha. Kovi~patutu kubiine na kami vita ke ani~taratatanei.’

²⁵‘Ma aku kayowana weni kava. Ikikava komakamakai na tuna kovokikini da aku vovira kana ku mara. ²⁶Ma iyai ruyagha ma

^o 2:17 Exod 16:14-15, 16:33-34; Jon 6:48-50; Isa 62:2, 65:15   ^p 2:17 Exod 16:32-34; Hib 9:4   ^q 2:20 1Kgs 16:31; 2Kgs 9:22, 30   ^r 2:23 Psa 7:9; Jer 17:10; Psa 62:12

nuwapoya kudubina ina~ghegavovori ma aku kayowana kava ina~berai da ku damona na aku rewapana ani~damani kurina da dam ma dam ini~badesi. ²⁷Ma imanai kiivavo ina diwona bagibagina ina~votani da ini~badesi ma ini~kiigavovorana da nakanani ma bayawa tamogavogavovorisi. ²⁸Ikikava aku Mamai rewapana ivereku na nakanani rewapana ana~verei. Ma bade maratomtombu tughuwarina ana~verei.’^s

²⁹‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsiki kurisi etereterei na kovi~yana bogai.’ ”

Vitumaghana wawayisi Sadis kamoni kii sisiya.

3 ¹“Vitumaghana wawayisi Sadis kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku imakuwai na kanuma miikovimaruwa, ti na God rapenai ma bade gwamegwame miikovimaruwa avotani. Aku sisiya na weni.’

‘Ami bera peyarina akovi, ma avami itete da tami nakanani ma yawayawami ma kegha, tami na raborabobomi. ²Kovomiiri. Kena kovoterei. Keresiyana yawasina gwabimiyai na ioru kirakai. Koberai da ina~rakata, iyamna gisina kava ma koni~wapai. Apananimi da aku God matanai na ami biga ke kota~bera yavui. ³Tuna kubiine konotai da aviyavisina kovi~yanei ma kovi~tumaghanei na tuna kovotekatekei ma ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ke kona~vomiiri na ani~tataghanimi, iyamna taku na yapiyapi wawayina nakanani, ke konakovi da avi maranai ana~pisi.’^t ⁴Ma kegha da Sadis kamoni na wawaya viya kii gara ke iti~dadabu iyamna berabero gwabisiyai kegha. Ma ti wawayisi na kii gara poipoi kirakiisi ani~kotesi ma taku yavata kana~baba, iyamna ti na wawaya maninisi. ⁵Ma iyai ruyagha ma nuwapoya ina~ghegavovori na tuna bade gara poipoina ani~kotei. Ma ke meyani da Yawasa Makamakii Nonowina Bukana kamoni kana vava ana~kiipupunatawei. Aku Mamai ina aneya yavata maghinosiyai ani~debei da tuna na taku aku wawaya.’^u

⁶‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsiki kurisi etereterei na kovi~yana bogai.’ ”

Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamoni kii sisiya.

⁷“Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.’ ” ‘Taku na wawaya vovokaraviku ma maniniku, ma matuketa kana kiya David rapenai na avotani. Aviyavisina ana~votawei na ke kovokovoghina da meni

^s 2:26-28 Psa 2:8-9   ^t 3:3 Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 16:15   ^u 3:5 Exod 32:32-33; Psa 69:28; Rev 20:12; Mat 10:32; Luk 12:8   ^v 3:7 Isa 22:22; Job 12:14

wawayina ina~gudui. Bo ana~gudui na ke kovokovoghina da meni wawayina ina~votawei. Aku sisiya na weni.'

⁸'Kokitai, maghinomiyai matuketa avotawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina~gudui. Ami bera peyarina akovi. Akovimi da ami rewapana igisi, ma kegha da vonaku kovokikini ma ke kota~vonavonaveyaveyeyeku. ⁹Ma iyavo kava evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha, ti na viviberosi iyamna ti na Seitan ina dam kamoni. Ma ti wawayisi ana~darusi da ina~nae kurimi ma maghinomiyai ina~tawesi da ina~runomemi. Akova ina~viiya da taku nuwanuwami aviiya."^w ¹⁰Avonemi da nuwapoya kamoni kota~miirikikina na gamoku kovotekatekei, tuna kubiine ani~tarapaparanemi. Mara epipisi da vikamyuyuwa ghamana dobu kudubina ina~nunui da iyavo kava dobuwai emakamakai na ina~vorubusi na nani maranai ana~koyagha bubunimi. ¹¹Ke mara gurina ma ana~pisi. Ma aviyavisina gwabimiyai na kovokikini da kraun gayamimiyai atere na ke sago wawayi ina~viitawei. ¹²Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina~ghegavovori na ana~berai da tuna aku God ina taparoro numana kana kowora. Ma ke meyani da nani numana kamoni ina~votawei. Ma nani koworisi tepasiyai na aku God kana vava ma kaku vava vuna ma bade God ina kwanatu kana vava ana~girumi. Tuna kwanatuna na Jerusalem vuna ma aku God gwabinai namei kunumai inoru."^{x y}

¹³'Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi~yana bogai.' "

Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamoni kii sisiya.

¹⁴"Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma."^z 'Taku na Amen Wawayiku, iyamna bera kudubina akova yavui, aipatutu da vonavaghata kava aimamaterei. Ma bera kudubina God iyamoni na taku aibadei. Aku sisiya na weni.'

¹⁵'Ami bera peyarina akovi, tami ke muyamuyami ma bade ke nubanubami. Akayokayowei da keta sago kota~vinei da kota~muyamuya kirakai bo kota~nubanuba kirakai. ¹⁶Ma kegha da tami na tururukimi. Ke muyamuyami ma bade ke nubanubami, tuna kubiine na ana~ghurapupunatawemi. ¹⁷Tami kovonavona bo, "Tokai vaghina, mura wawayikai, ke sago avi sawarina katekwekwai iyamna akii kayowana peyarina namada kavii~yavui." Ma kegha da damimi ke kota~viiviiya da tami nuwapoya kamoni ma kovi~kamyuyuwa kirakai. Matapotapotami

^w 3:9 Isa 49:23, 60:14, 43:4   ^x 3:12 Rev 21:2; Isa 62:2, 65:15   ^y 3:12 Iyavo kava God ma Yesu Keriso kii vava gwabisiyai igirumi ti na God ma Yesu rapesiyai. Ma bade Jerusalem kana vava gwabisiyai ini~matakira da tuna kwanatuna na i dobu vaghata.

^z 3:14 Prov 8:22

ma iyumi kava ma kiikayokayomi. ¹⁸Ami giu avereveremi da gold gwabikuwai kona~gimari, tuna na keyama yebayebarina ikaravunaghi da gold kavakava. Kanumimi ina mura vaghata na gwabikuwai kota~viiya. Ma kotinimaya da iyumi kava, tuna kubiine na gara poipoisi gwabikuwai kona~gimari ma koni~kote da kona~kiipaparimi. Ma bade gegura gwabikuwai kona~gimari da matami kona~bunama da kona~kita bubuna. ¹⁹Ma iyavo kava nuwanuwasi aviiviiya na ti damsi ayeghayeghisi ma atupatupavimaninisi. Tuna kubiine na nuwanuwami kudubinai ami berabero kovinimaye ma komiirikupukuputei.^a ²⁰Taku na weni, matuketiyai amiimiiri ma akiikiipowapowara. Iyai gamoku ini~yanei ma matuketa ina~votawei na ana~rui kurina da taku na tuna yavata kana~kam patapata. ²¹Taku bera kudubina aghegavovori da aku Mamai ina vikiivavo gawarinai yavata kamakamakai ma kaibada patapata. Iki kava aberai na bade iyavo kava nakanani ina~berai da ruyagha ma nuwapoya kudubina ina~ghegavovori na ani~vaghinei da aku vikiivavo gawarinai yavata kana~makai ma kani~bada patapata.’

²²‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi~yana bogai.’ ”

Vokavara kunumai.

4 ¹Weni berasi murinai na taku Jon akita da kunumai matuketa vovotawena akitai.

Ma nani gamona karenai ivi~sisiya kuriku na ivi~sisiyame, ma gamona na ghamana nakanani ma ture gugurina. Ivona bo, “Keghae wike da aviyavisina mara maghinotai ina~tupuwa na ani~debei kurim da kuna~kitai.” ²Nakanani ivonavona na yaghiyaghina God Kanumina iviiniku da aghae. Ma kunumai akita da maghinokuwai na vikiivavo gawarina akitai ma tepanai na God imakamakai.^b

³Ma kana kita na vokeyakeyuna nakanani ma wakima kadakadarisi kii vava jespa da kaniliyan. Ma vurere nani vikiivavo gawarina iveruviviri, kana kita nakanani ma wakima kadakadarina kana vava emerod. ⁴Ma bade vikiivavo gawarisi gisigisigi ivi~24 nani wawayina ina vikiivavo gawarina igwagwari ma sago sago duma tepasiyai na magumagura avatetesi imakamakai. Ma kii gara poipoisi ma kii kraun na gold, gayamisiyai ivi~kote, imatakira da ti na kiikiivavo. ⁵Ma vikiivavo gawarina ghamanai na kadakadara ma gugura ikiikiibau ma warikeyakeya iruruwa. Ma maghinonai na kibe miikovimaruwa ikarakarata, ti na kanuma miikovimaruwa God rapenai.^c ⁶Ma bade nani vikiivavo gawarina ghamana maghinonai

^a 3:19 Prov 3:12; Hib 12:6   ^b 4:2-3 Ezek 1:26-28, 10:1   ^c 4:5 Exod 19:16; Rev 8:5, 11:19, 16:18; Ezek 1:13; Rev 1:4; Zech 4:2

na toka, ma imiirara kirakiiyei da kana kita na nakanani ma garasi.^d

Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa nani vikiivavo gawarina imiiriviviri. Matasi ipeyari maghinosiyai ma bade iwagidusiyai ma bade tupuwisi ivi~kenavivirei. ⁷Ma sago kana kita na nakanani ma layon ma viruwina kana kita na nakanani ma ox. Ma viarobina maghighina na nakanani ma wawaya ma viruwamaruwina kana kita na nakanani ma bayo mapemapena ita~rutataghi. ⁸Ma sago sago duma na mapesi miikovimasago ma tupuwisiyai na mata kavakava, mapemapesi gaburisiyai yavata. Mara ma didibara, ke meyani da kawasi ita~potapota, evonavona bo,

“Vovokaravim, vovokaravim, vovokaravim,
tam Bada God rewapana kirakiim.

Tam makamakii nonowim, rorova, karako ma maram.”^e

⁹Maranai nani ghamoghamosi yawayawasi ikarei da vokavakavara ma vikiikiwa ma vokarava God makamakii nonowina kurina etereterei na ¹⁰magumagura avatetesi ivi~24 evovomiiri da God makamakii nonowina ina vikiivavo gawarina maghinonai ituwaporeruruwana ma etawetawesi ma kii kraun ivotaweyana da maghinonai etutura ma evovokavakavara. Evonavona bo,

¹¹ “Tam ina kim kava akii Bada ma akii God.
Kughe kirakai, tuna kubiine rewapana
da kadara kavereverem, ma kavovokaravem,
Iyamna bera kudubina na tam kuyamoni
ma tam kava am kayowanai na yawasa kuveresi.”

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawetawei.

5 ¹Muriyai God akitai, tuna ina vikiivavo gawarina tepanai imakamakai ma imana katagheyana na pepa nokuna nevana da nevana girugirumina ma pasi miikovimaruwa ipasitatani.^f ²Ma aneya rewapana kirakiina akitai ikiikiirara bo, “Tam iyai am rewapana kovokovoghina na pasi kuna~votawei da pepa kuna~votaritariya.” ³Ma ke sago iyai kunumai bo dobuwai bo dobu gaburinai da nani pepana ita~votaritariya da girumina iti~yavi. ⁴Ma taku atuwenoweno iyamna ke sago wawaya kiimatana ita~panani da pepana ita~votaritariya da kamona girumina iti~yavi. ⁵Ma magumagura ivi~24 kamosiyai sago ivoneku bo, “Ke kuna~tou. Kekita, Juda kana dam kamona David tupurereghina sago ivi~rewapana kirakai da ivi~vavei ‘Juda i Layon.’ Tuna bera kudubina ighegavovori ma kovokovoghina da pasi miikovimaruwa ina~votawei ma pepa ina~votaritariya.”^g

^d 4:6-7 Ezek 1:5-10, 10:14   ^e 4:8 Ezek 1:18, 10:12; Isa 6:2-3   ^f 5:1 Ezek 2:9-10; Isa 29:11
^g 5:5 Gen 49:9; Isa 11:1, 10

⁶ Akita da Sipu Gegeyina akitai, tuna vikiivavo gawarina ririnai imiimiiri ma ghamoghamo ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi~24 ivi~basubasuwei. Ma Sipu Gegeyina kana kita na nakanani ma wawaya ita~kiivunui ma muriyai ita~ruyawayawa. Ma tonana miikovimaruwa ma matana miikovimaruwa. Nani matasi ivi~matakira da kanuma miikovimaruwa God rapenai evonavonatawesi ekiikiibau da dobu kudubina ekitakita yavui.^h ⁷ Ma Sipu Gegeyina ivi~turiya da God vikiivavo gawarina tepanai imakamakai na katagheyana pepa nokuna ivovotani na ita~viia. ⁸ Pepa nokuna iviiviiya na ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi~24 ivi~tuwaporeruruwana ma itawotesi Sipu Gegeyina ku maghinona da ivokavakavari. Ma kudubisi haps ma bade dabira goldiyai iyamona na ivopatapatisi. Dabira kamosiyai na insens, tuna na God ina wawaya vovokaravisi i nipowana.ⁱ ⁹ Ma Sipu Gegeyina kurina tavora vuna ivuri.

“Tam wawaya kiimatanim, tuna kubiine kovokovoghim da pepa nokuna kuviiya
 ma pasisi kuna~votawei,
 iyamna ikiivunum ma taramuwai wawaya,
 dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai,
 kudubisi kugimaratawesi da God rapenai.”^j

¹⁰ Ma kuberisi da ti na kiikiivavo ma vokavakavara babadisi da God ina~vokavakavari ma dobuwai ini~bada.”^k

¹¹ Ma akita na aneya kana vava da koroto ke viviyavina akitisi ma gamosi avi~yanei. Nani korotona na vikiivavo gawarina ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi~24 iveruvivirisi.^l ¹² Gamo vovosiyai ivivi~tavoreyana bo,

“Sipu Gegeyina ikiivunui, tuna na kiimatanina ma ighae kirakai.
 Tuna kava tavovokaravei,
 iyamna kana vava irakata
 ma mura, nuwagiura ma rewapana,
 kadara ma vigheghena
 na kudubina rapenai.”

¹³ Ma bera kudubina yawayawana kunumai ma dobu tepanai ma dobu gaburinai, ma bade yegai kamona na peyarisi avi~yanesi etavotavora bo,

“Wawayina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai ma Sipu Gegeyina, ti tavovokaravesi,
 iyamna kii vava irakata
 ma rewapana, kadara ma vigheghena makamakii nonowina na rapesiyai.”

^h 5:6 Isa 53:7; Zech 4:10   ⁱ 5:8 Psa 141:2   ^j 5:9 Psa 33:3, 98:1; Isa 42:10

^k 5:10 Exod 19:6; Rev 1:6   ^l 5:11 Dan 7:10

14 Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ivona bo, “Amen.” Ma magumagura avatetesi ivi~24 ivi~tuwaporeruruwana ma itawotesi ma ivokavakavarisi.

Sipu Gegeyina pasi ivi~votaweyana.

6 ¹Akitakita ma Sipu Gegeyina pepa nokuna iviia ma pasisi miikovimaruwa kamosiyai na sago ivotawei. Ma avi~yanei da nani ghamoghamosi yawayawasi ruwamaruwa kamosiyai, sago gamona nakanani ma warikeyakeya, ivona bo, “Kepisi.” ²Ma akita da maghinokuwai na hosi poipoina imiimiiri akitai. Ma tepanai wawaya igeru na kraun iviia ma ikotei, pidu ikavari ma ikiibau da kana ghavighaviya ita~ghegavovorisi.^m

³Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwa ivotawei na avi~yanei da bade ghamoghamo yawayawasi kana viruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁴Ma bade hosi sago yebayebarina itawanakiibuwei. Ma wawaya sago hosi tepanai igeru na rewapana iviia da dobuwai nuwanuba ita~viitawei ma wawaya ita~berisi da turaturasi yavata iti~ruwavunuvunuwana. Ma tuna wawayina na seri ghamana gwabinai.ⁿ

⁵Ma bade Sipu Gegeyina pasi kana viaroba ivotawei na avi~yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viaroba ivona bo, “Kepisi.” Akita da maghinokuwai na hosi dumadumana imiimiiri akitai. Ma wawayina hosi tepanai igeru na imanai sikere ivototani.^o ⁶Ma nani ghamoghamosi yawayawasi basusiyai gamo avi~yanei da wawayina hosi tepanai ivonei bo, “Keberai da vavai miiyiina ina~rakata da wawaya ina~biga ku pom ma miiyanina na whiti kilo sago kava ina gimari. Bo ina~biga ku pom ma miiyanina na bari kilo aroba kava ina~gimari. Ma greipi uravisi ma oliv kiisi ke kuna~kiiviberoi.”^p

⁷Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwamaruwa ivotawei na avi~yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viruwamaruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁸Akita da maghinokuwai na hosi sago imiimiiri akitai. Ma kitana na yapuyapukarena. Ma wawayina hosi tepanai igeru kana vava na ‘Rabobo.’ Ma kwina kana vava ‘Tanama’ na murinai ikivikivini. Ma rewapana iviia da ina~berai da gomara, gubaga, ghamoghamo kayakayayisi ma bade ghaviya ina~rakata da wawaya nevanevana dobuwai ina~rabobo.^{q r}

⁹Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovi ivotawei ma akita da wawaya kanumisi suwara kana kema gaburina ivivi~makiiyana akitisi. Ti

^m 6:2 Zech 1:8, 6:3, 6   ⁿ 6:4 Zech 1:8, 6:2   ^o 6:5 Zech 6:2, 6   ^p 6:6 Weni sisiyina iyamna da gomara ghamana wawaya damina ina~viini. Kawasisiyai biga kuni~karei da ku didibara ma kana miya na denariyas sago. Tuna kovokovoghina da whiti kilo sago kava kuna~gimari bo natunatum ina~peyari ma kuna~nota kavai na bari kilo aroba kuna~gimari.   ^q 6:8 Wawaya nevanevana iyamna na wawaya ruwamaruwa kamosiyai na sago ina~rabobo, 1/4 bo 25%.   ^r 6:8 Ezek 14:21

na God vonana idimei ma ivi~patutu da debiiyai ivi~mamatara da Yesu ivi~tumaghanei. Tuna kubiine wawaya ivi~tupaketowanesi ma ivi~kiivunuwana. ¹⁰Bada ikwatui ma ivonei bo, “Bada rewapana kirakiim, vovokaravim ma maninim. Kana~vivikoyakoyagha da mara avai wawaya dobuwai ivi~kiivunuwanekai da tarakai isororo na kuni~tupaviresi ma kovogha kuna~veresi.” ¹¹Ivi~sisiya ikovi na sago sago duma gara poipoina iviia ma sisiya ivi~yanei da iti~koyakoyagha mara gisina. Wawaya ina~vomiiri da Keresiyana varevaresisi viya ma Yesu ina bigabiga viya ini~kiivunuwana ina~nenae da ruvana iterei ina~viiya na muriyai vitupavira marana ina~nekiibau.

¹²Akitakita ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimasago ivotawei ma nukenuke ghamana itupuwa. Ma madegha rarana ivoterei da ivi~nubakutuvi da nakanani ma nuwapoya garana dumadumana.^s Ma nawaravi na kudubina iyebavirai nakanani ma tara.^t ¹³Ma kunumai gwamegwame iririgha ku dobu da nakanani ma yanunu ghamana kii itugui da amena matisi ma ita~ririgha.^u ¹⁴Ma kunuma iwapa nakanani ma riyapa ita~vonokui. Ma bade koya da nuwa kudubisi kii gawara vaghata ikuyowei ma ku gawara vusi idamana.^v ¹⁵Ma wawaya peyarisi iverau ku koya. Ti na dobu kana kiikiivavo ma babada, ghaviya babadisi, ma bade wawaya mumurisi ma wawaya rewapanisi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarisi inae da buba ma wakima rogurogusiyai ikove.^w ¹⁶Ma ivivi~kwatu bo, “Koya da wakima koririgha ku tepakai da kona~kiigavugavukai da God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai na ke ina~kitikai, ma bade Sipu Gegeyina ina nuwapughu damina ke kana~viiya.^x ¹⁷Karako i nuwapughu kana mara inekiibau na ke sago meni wawayina ina~miiripotei.”^y

God ina wawaya 144~tausan.

7 ¹Weni berasi ikovi ma akita na dobu matatupina ruwamaruwa ma tepasiyai na aneya ruwamaruwa akitisi ivivi~miiriyana. Ti na yanunu ruwamaruwa ivovopotepotesi da ke ita~verau da dobu bo yegai bo kii sago ita~tapi tovon.^z ²Muriyai akita na bade aneya sago maramatanai igheghae akitai. Ma matakira sawarina ikavari, tuna sawarina ina biga da iyavo kava God yawayawana rapenai na maghitepasi ita~kiruma. Ma ikiirara aneya ruwamaruwa kurisi, ti na rewapana iviia da dobu ma yegai iti~beroi, tuna kubiine na ivonesi bo,

---

^s 6:12 Mara katamaninai gote dumadumana vunivuninai gara iyamoyamoni. Tuna garana na nuwapoya ma siyapa marasiyai ivivi~kote. ^t 6:12 Rev 11:13, 16:18; Isa 13:10; Joel 2:10, 31, 3:15; Mat 24:29; Mak 13:24-25; Luk 21:25 ^u 6:13-14 Isa 34:4 ^v 6:14 Rev 16:20 ^w 6:15 Isa 2:19, 21 ^x 6:16 Hos 10:8; Luk 23:30 ^y 6:17 Joel 2:11; Mal 3:2 ^z 7:1 Jer 49:36; Dan 7:2; Zech 6:5

³“Dobu ma yegai ma kii kudubina ke koni~beroi, kovi~koyakoyagha da kunona God ina matakira ina bigabiga wawayisi maghitepasiyai kana~kiruma.”^a ⁴Muriyai sisiya avi~yanei da iyavo kava ikirumisi na peyarina ivi~144~tausan. Ma kudubisi na Israel kii dam kamosiyai.

⁵ Juda kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,

ma Ruben kana dam kamonai na bade 12~tausan ikirumisi,
ma Ged kana dam kamonai na bade 12~tausan ikirumisi.

⁶ Ma Asera kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,

ma Napitali kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,
ma Manase kana dam kamonai na bade 12~tausan ikirumisi.

⁷ Ma Simiyon kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,

ma Livai kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,
ma Isaka kana dam kamonai na bade 12~tausan ikirumisi.

⁸ Ma Zebulun kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,

ma Josepa kana dam kamonai na 12~tausan ikirumisi,
ma Benjamin kana dam kamonai na bade 12~tausan ikirumisi.

Koroto ghamana kii gara poipoisi.

⁹Ma weni berasi murinai akita ku maghinoku na koroto ghamana akitisi, ke kovokovoghina da ati~yavisi. Kamosiyai na dam ma dam kudubisi i wawaya emakamakai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai na nani vikiivavo gawarina ma Sipu Gegeyina maghinosiyai imiimiiri. Kudubisi na gara poipoisi ivi~kote ma imasiyai na yapi rugurugusi ivovotana.

¹⁰Ma ikarayogosi bo,

“Ita God na vikiivavo gawarina tepanai emakamakai
ma Sipu Gegeyina yavata.

Ivi~yawasita, tuna kubiine tavovokavakavarisi.”

¹¹Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi~24 vikiivavo gawarina imiiriviviri. Ma murisiyai na aneya kudubisi bade imiirivivirisi ma vikiivavo gawarina maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivovokavakavari. Ma ivonavona bo,

¹²“E, vonavaghata da

kadara, nuwagiura ma rewapana
na ita God rapenai.

Kana vava irakata.

Vokavakavara, vikiikiwa ma vigheghena tavere nonowei.
Amen.”

¹³Ma nani magumagurisi kamosiyai sago ivi~tarakiiyaneku bo, “Weni damsi gara poipoisi ivi~kote na iyavo ma mimei ivi~piyana?”

^a 7:3 Ezek 9:4, 6

¹⁴Avonapotei bo, “Bada, ke atakovi ma tuna na tam kuakovi.”^b
 Ma ivoneku bo, “Weni damsi na mara berona, vitupaketowana ma vikayotirana kamoni imiirikikina da ku damona na kii gara na Sipu Gegeyina taranai ikowa da ipoini. ¹⁵Tuna kubiine na,
 ‘Kii gawara na God ina vikiivavo gawarina maghinonai
 da mariyai ma didibara evovokavakavari ina taparoro numana
 kamoni.
 Ma God rogunai ina~makai da ina~koyagha bubunisi,
¹⁶ da vitonara ke meyani ina~kara tovonisi,
 ma kaiyosi ke meyani ina~kanakana tovana.
 Ma bade madegha puna muyana ke ina~karagavovorisi,^c
¹⁷iyamna kii koyakoyagha na Sipu Gegeyina, tuna vikiivavo
 gawarinai imakamakai.
 Tuna ini~nowesi da ku okowa yawayawana meni dobunai
 evusivusira nake.
 Ma matadogasi kudubina na God ina~kiipupunatawei.’ ”^d

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawei.

8 ¹Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimaruwa ivotawei na iyavo kava kunumai imakamakai na kudubisi ivoguguba da mara gisina.^e ²Ma akita na aneya miikovimaruwa akitisi, God maghinonai imiimiiri ma ture miikovimaruwa iveresi.

³Ma aneya sago gold sensa ikavarapiyei da suwara kana kema ririnai imiiri. Ma insens ghamana iviia da God ina wawaya vovokaravisi i nipowana yavata ivokapui da ita~kapuna gold kemana tepanai God ina vikiivavo gawarina maghinonai.^f ⁴Ma aneya sensa ivototani na insens buna ma vitumaghana damsi i nipowana yavata ighae God maghinonai. ⁵Nani murinai na aneya suwara kana kema tepanai keyama mukina sensa ivi~tupoi ma itawei ioru ku dobu da warikeyakeya iruruwa ma iguguguri, mara ikadakadari ma dobu inukenukei.^g

Aneya ituture.

⁶Muriyai na aneya miikovimaruwa ivovunagha da i ture ituvena.
⁷Ma aneya sago ivi~nao, ina ture iuveni na garewa pakapakana^h
 nakanani ma wakima, ma bade keyama karakaratina tara yavata

^b 7:14 Dan 12:1; Mat 24:21; Mak 13:19   ^c 7:16 Isa 49:10   ^d 7:17 Psa 23:1; Ezek 34:23; Psa 23:2; Isa 49:10, 25:8   ^e 8:1 ‘Mara gisina’ iyamna 30 minutes nakanani.

^f 8:3 Amos 9:1; Exod 30:1, 3   ^g 8:5 Lev 16:12; Ezek 10:2; Exod 19:16; Rev 11:19, 16:18

^h 8:7 *Garewa pakapakana*: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.

inekiibau. Ma itawei ioru ku dobu da dobu nevanevanaⁱ ikaragavovori ma bade kii nevanevana ma inamona kudubina ikaragavovori.^j

⁸Muriyai aneya viruwina ina ture iuveni na sawara sago nakanani ma koya ghamanakina ere karakaratina itawei ioru ku yegai na yegai nevanevana ivi~tara. ⁹Ma aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamona na nevanevana^k irabobo, ma waka nevanevana imonu.

¹⁰Muriyai aneya viarobina ina ture iuveni na gwamegwame ghamakina ere yebayabarina nakanani ma kibe kunumai ipeku ioru da okowa ma vusira nevanevana^l ikamowanisi.^m ¹¹Tuna gwamegwamena kana vava na Kii Kawayarayarana ma meni okowisi kava ikamokamowanisi na kudubina ivi~kawayarayara da wawaya ipeyari kirakai nani okowisiyai iuma na irukwa.ⁿ

¹²Muriyai na aneya viruwamaruwina ina ture iuveni na madegha ma nawaravi da gwamegwame i rewapana ivowai da nevanevasi^o ivi~nubakutuva. Weni berana itupuwa na dobuwai madegha ke ita~rarana kupom, mara tupona kava irarana. Ma bade nawaravi da gwamegwame ke ita~karata mareba, mara tupona kava ikarata.^p

¹³Ma akitakita ma tepakuwai bayo irovorovo ma ikiikiirara bo, “Nuwapoya, nuwapoya, nuwapoya. Tami iyavo kava dobuwai komakamakai na koni~nuwapoya kirakai, iyamna aneya ivi~aroba gisina kava ma i ture inuvena.”

9 ¹Muriyai na aneya vimiikovina ina ture iuveni ma akita na kunumai gwamegwame ipeku ioru ku dobu akitai. Ma bonagha sago ioru kirakai da damona kegha ma kana vava na Abis. Ma kana kiya na gwamegwamena iviia.

²Ma Abis ivotawei na kamona bau ighae, nakanani ma keyama karakaratina ghamanakina buna ita~gheghae. Ma buna ighae da madegha ma kunuma irogui.^q ³Ma nani buna kamona na madikapoka ikiibau da ioru ku dobu ma rewapana iviia da ini~tona nakanani ma gwaghagwagha.^r ⁴Ma sisiya bagibagina iviia da kii ma inamona ma aviyavisina tano tepanai igogogo na ke iti~beroi. Ma iyavo kava maghitepasiyai God ina kiruma gwabisiyai kegha na ti damsi kava iti~tonesi.^s ⁵Ma rewapana ke ita~viiya da wawaya iti~rabobosi, inivisi ghamana kava ita~vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita~vokwarakwara. Ma nani inivisina damina na nakanani ma gwaghagwagha ita~kanisi. ⁶Nani marasiyai na wawaya ti mani i rabobo

ⁱ 8:7 Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. ^j 8:7 Exod 9:23-25; Ezek 38:22

^k 8:9 Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. ^l 8:10 Nevanevana iyamna na 1/3 bo

33%. ^m 8:10 Isa 14:12 ⁿ 8:11 Jer 9:15 ^o 8:12 Nevanevasi iyamna na 1/3 bo 33%.

^p 8:12 Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15 ^q 9:2 Gen 19:28 ^r 9:3 Exod 10:12-15

^s 9:4 Ezek 9:4

ketana inekwa kirakiiyei ma ke ina~panani. I kayowana ghamana da ita~rabobo, ma rabobo ina~veruvuvuresi.^t

⁷Ma nani madikapokisi kii kita na nakanani ma hosi ivovunagha, kii terepapara ivi~kote da vighaviya kubiine. Ma gayamisiyai na nakanani ma gold kraun iti~kote. Maghighisi na nakanani ma wawaya,^u ⁸uyawisi gurigurisi na nakanani ma wivine uyawisi, ma okesi na nakanani ma layon okesi.^v ⁹Nuwakadasi kii terepapara ivi~kote na ayon iyamona. Ma mapemapesi gugurina ghamana na nakanani ma hosi ma seriyoti yavoyavosi ghaviya verupotena kubiine ita~veraverau.^w ¹⁰Giusi kii kita ma bade iyosi na nakanani ma gwaghagwagha. Ma rewapana iviia da giusiyai wawaya ita~tonisi na inivisi ghamana ita~vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita~vokwarakwara. ¹¹Ma i kiivavo aneyina na Abis bonaghina kana koyakoyagha. Ma Hibru gamosiyai kana vava evonavonei da Abadon ma bade Grik gamosiyai kana vava evonavonei da Apoliyon, nani vavasi iyamna na Kiivibero Badana.

¹²Weni tuna na nona nuwapoyina na inivisina ma vokwarakwarana itatawei ma bade nuwapoya ruwa epipisi.

¹³Ma aneya vimiikovimasagona ina ture iuveni na gamo sago avi~yanei. God maghinonai na suwara kana kema emakamakai, tuna goldiyai iyamoni. Ma tepanai na tona ruwamaruwa iterei ma nani tonasi kamosiyai nani gamona ivivi~sisiya na avi~yanei.^x

¹⁴Ma aneya vimiikovimasagona ture ivovotani na kurina ivona bo, “Okowa ghamanakina kana vava Yupretis ririnai aneya ruwamaruwa patupatumisi na kevotawesi.” ¹⁵Nani aneyisi na God ivovunaghisi ma ivivi~makiiyana da kana mara vaghata iviia na ivotawesi da dobuwai wawaya nevanavana^y iti~kiivunuwana. ¹⁶Ma sisiya avi~yanei da nani aneyisi vighaviya kubiine wawaya ivi~2~handred~ miliyon^z sago sago duma i hosi yavata iviini. ¹⁷Ma damsi i hosiyai igeru akitisi na kii kita weni nakanani. Nuwakadasi kii terepapara kirumina na aroba. Ikirumi da yebayebarina ma bogapu dumadumana ma bade yanoyanona. Ma hosi gayamisi na nakanani ma layon gayamisi ma kawasiyai na keyama yebayebarina, bau ma sulpa ikiikiibau. ¹⁸Ma kawasiyai na nuwapoya ghamaghamasi ivi~aroba ikarakaratawei, sago na keyama yebayebarina ma sago na bau ma sago na sulpa wakimina karakaratina. Kawasiyai ikiikiibau da dobuwai wawaya nevanavana^a irurukwa. ¹⁹Ma hosi i rewapana na ke kawasiyai kava ma bade giusiyai, iyamna giudamosi na nakanani ma mota gayamina da tuniyai wawaya ikanikanisi da ivivi~gubagisi.

^t 9:6 Job 3:21; Jer 8:3   ^u 9:7 Joel 2:4   ^v 9:8 Joel 1:6   ^w 9:9 Joel 2:5   ^x 9:13 Exod 30:1-3
^y 9:15 Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   ^z 9:16 200,000,000   ^a 9:18 Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.

²⁰Ma nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiai itupuwa da koroto ghamana irukwa. Ma iyavo kava imakamakiiteresi na ke nuwanuwasi iti~tetei da i bera beroberosi itinimayei ma ita~miirikupukuputei. Ke i kayowana da kanuma beroberosi ma sawara imasiyai iyamoyamona na vokavakavarisi ita~voterei. Ti na gold da silva ma bade bronz da wakima ma keyama iyuna da sawarisi iyamona. Ma sawarisi na ke ita~kitakita, ita~vivisiya bo ita~bababa.^b ²¹Ti wawayisi na patana da ekiikiivunuwa, ikasiko, ipekana wapawapa ma eyapiyapi ma ke sago itinimayei da ita~miirikupukuputei.

Aneya ma pepa nokuna gisina.

10 ¹Muriyai akita na aneya sago rewapana kirakiina kunumai iororu akitai. Kwavuwai ivi~gara ma gayamina na vurare iveruviviri ma maghighina na madegha nakanani ma kaena kana kita na nakanani ma kowora ita~karakarai. ²Ma pepa nokuna gisina ivotawei da imanai ivotani. Imiiri da kaena katagheyana na yegai tepanai ma dugena na tano tepanai. ³Ma ighekiirara, tuna nakanani ma layon ita~ganagana. Ma namei na warikewayekeya miikovimaruwa ivonapotei. ⁴Ma nani warikewayekeyisi ivi~sisiya ikovi na ata~giruma. Ma gamo sago kunumai ioru da ivoneku bo, “Warikewayekeya miikovimaruwa ikikava ivi~sisiya na kegudui, ke kuna~girumi.”

⁵Ma akitakita na nani aneyina kaena nevana yegai tepanai ma nevana tano tepanai imiimiiri akitai na imana katagheyana iruwepai ku kunuma.^c ⁶Ma ivona bo, “God tuna makamakii nonowina, kunuma ma dobu da yegai ma bade bera yavu kudubina kamosiyai iyamoni na tuna avanai vonavaghata avonavona da vikayovira ikovi. ⁷Mara ina~pisi da aneya kana miikovimaruwa ina ture inuveni ma God ina kayowana gavugavusi ina~tupuwa da kudubina ini~kovini. Ma nani berasi namada ivi~debei ina bigabiga wawayisi kurisi, ti na peroperoveta.”

⁸Ma nani gamona kunumai avivi~yanei na bade kuriku ivi~sisiyame. Ivona bo, “Kenae da aneya yegai ma tano tepanai emiimiiri na pepa gisina vovotatena imanai kuna~viiya.”^d

⁹Ma anae da nani aneyina kurina ma avonei da pepa gisina ita~vereku. Ma ivoneku bo, “Keviini ma kuna~kani na kawam kamoni na damina na nakanani ma manigewa ma muriyai manawim ina~tupaviravirai.”

¹⁰Ma aneya imanai pepa aviiya da akani. Ma kawaku kamoni na imagi kirakai da nakanani ma manigewa. Ma akanikani da arunamini na manawiku itupaviravirai. ¹¹Ma aneya ivoneku bo, “Kuni~peroveta,

^b 9:20 Psa 115:4-7, 135:15-17; Dan 5:23   ^c 10:5-7 Exod 20:11; Deut 32:40; Dan 12:7; Amos 3:7   ^d 10:8-10 Ezek 2:8-3:3

God ina sisiya kuni~yonayona meyei da aviyavisina ina~tupuwa wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai ma bade kiikiivavo kurisi.”

God ina peroperoveta ruwa.

11 ¹Ma naga sago ivereku da aku ruvaruva ma ivoneku bo, “Kenae da God ina Taparoro Numana ma suwara kana kema keruvai. Ma bade kamoni iyavo kava evovokavakavara na kevi~yavisi.^e ²Ma Taparoro Numana kupunai gari na kevotei, ke kuna~ruvai. Tuna garina kamoni na kupuna damsi kii gawara, iyamna iyavo kava ke ita~vivotumaghaneku na averesi. Ma ti damsi na nani kwanatuna vovokaravina Jerusalem ini~tugudagudai da nawaravi 42 ina~kovi.^f ³Ma aku peroperoveta ruwa ana~vinesi da kubiiku vonavaghata ini~mamatarei ma rewapana ana~veresi da mara 1,260 kamoni gara dumadumasi ini~kote ma aku sisiya ini~yonayonei.”^h

⁴Nani vimamatara wawayisi na oliv kiisi ruwa ma ti na bade rampa kii tutura gawarisi ruwa da dobu kana Bada maghinonai emiimiiri.ⁱ ⁵Ma iyavo kava ina~vivipaparana da iti~gubagisi na nani vimamatara wawayisi kawasiyai keyama yebayabarina ina~kiibau da ina~karagavovorisi. Iyavo kava ina~vivighaviyesi na nakanani ina~rabobo. ⁶Weni vimamatara wawayisi i rewapana emakamakai da maranai God ina sisiya ina~viviyonayonei na kwavu ina~gudui da garewa ke ina~katuna. Ma bade rewapana gwabisiyai da okowa kudubina ina~berai da ini~tara. Ma i ku kayokayowanai ina~beraberi da dobuwai nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiyyai ini~turagudei.^j

⁷Ivi~ruwa God ina sisiya ini~mamatarei ina~kovi na ghamoghamo kayakayayina Abis bonaghina kamoni ina~ghae ma yavata ini~ruwa da ina~ghevovorisi ma ini~kiivunuwana.^k ⁸Ma Jerusalem kamoni tupuwisi ketiyai ini~keneyana. Tuna kwanatuna kamoni i Bada ituparatui da irabobo. Ma bade kwanatuna kana vava ikwatuviiyiakei da Sodom bo Egypt.^l ⁹Ma tupuwisi ke ina~dogoi da mara aroba ma ku tepana na mara nevanavana kavaⁿ ketiyai ini~keneyana da nani kamoni na wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai, peyarisi ina~pisi ma ina~gayomakiyesi. ¹⁰Ma nani vimamatara wawayisi irabobo kubiine na wawaya peyarisi dobuwai nuwanuwasi ina~biibii kirakai da ini~puyovivirana, iyamna nani vimamatara

^e 11:1 Ezek 40:3; Zech 2:1-2   ^f 11:2 Nawaravi 42 na mara 1,260.   ^g 11:2 Luk 21:24

^h 11:3 Gara dumadumana na ‘sackcloth,’ tuna nakanani ma kamboro kana begi rasirasina ma Israel damsi gote vunivunina dumadumanai garana iyamoni da siyapa kubiine ikote.   ⁱ 11:4 Zech 4:3, 11-14   ^j 11:6 1Kgs 17:1; Exod 7:17-19; 1Sam 4:8   ^k 11:7 Dan 7:7, 21; Rev 13:5-7, 17:8   ^l 11:8 Ikwatui Sodom bo Egypt iyamna Jerusalem na nani dobusi nakanani, kamoni wawaya i berabero irakata.   ^m 11:8 Isa 1:9-10   ⁿ 11:9 Mara 3 1/2

wawayisi inekiibau na nuwapoya ma vikamyuyuwa ghamana ipiyei weni dobuna makamakiisi kurisi. ¹¹ Mara aroba ikovi ma mara kana viruwamaruwa madegha punai nakanani ma God yana yawayawana itawei da nani peroperoveta raborabobosi ku kamosi na bade iruyawayawa ma ivomiiri. Ma iyavo kava ikitisi ivovomiiri na iyabumana kirakai.^o ¹² Muriyai na peroperovetisi ivi~yana da kunumai gamo ghamana ioru da ivonesi bo, “Koghae wike.” Kii ghavighaviya ikitakitisi ma kwavuwai ighae ku kunuma. ¹³ Ma nani maranai nukenuke ghamana itupuwa da kwanatuna nevanevana^p iugurikai da wawaya ivi~7~tausan irabobo. Ma iyavo kava ke ita~rabobo na iyabumana kirakai da God kunuma makamakiina kana kadara kubiine ivi~gheghena kirakiyiye.^q

¹⁴ Kokitai, weni tuna na nuwapoya kana viruwa itatawei ma kegha da nuwapoya kana viaroba na gisina kava ma ina~nekiibau.

Ture kana vimiikovimaruwa.

¹⁵ Muriyai na aneya kana vimiikovimaruwa ina ture iuveni na kunumai gamo ivivi~kiirareyana bo, “Karako dobu kudubina na ita Bada God ma ina Vivinevine Wawayina yavata rapesiyai da ini~badei. Ma God ina vikiivavona ina~makii nonowa.”^r ¹⁶ Ma magumagura ivi~24 i vikiivavo gawarisi tepasiyai imakamakai na kudubisi ivomiiri ma God maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma itawotesi ioru da maghitepasi dowa ikiitovoni ma ivokavakavari. ¹⁷ Ivonavona bo,

“Bada God rewapana kirakiim, tam rorova ma karako kemakamakai. Kaikiikiwem da am rewapana ghamana kuviiya da am vikiivavo kivi~karei.

- ¹⁸ Dam ma dam ke ita~vivitumaghanem na nuwanuwasi ipughu kirakai tam kurim,^s ma bade karako na am nuwapughu kana mara inekiibau. Ma bade marana ipisi da raborabobosi kuni~tupaviresi. Marana inekiibau da am bigabiga ti na peroperoveta, ma bade am wawaya vovokaravisi, ghamaghamasi ma gisigisisi, iyavo kava kam vava ivovokaravei na kuni~miiyesi. Marana inekiibau da iyavo kava dobu ekiikiiviberoi na kuna~gwaramutusi.”

¹⁹ Ma kunumai God ina Taparoro Numana ivotawei da kamoni na vivaghina makamakiina kana Aki akitai. Ma namanamara ma gugura ma bade warikayakeya da nukenuke ma garewa pakapakana nakanani ma wakima iororu.^{t u}

^o 11:11 Ezek 37:10   ^p 11:13 Nevanevana iyamna na 1/10.   ^q 11:13 Rev 6:12, 16:18

^r 11:15 Exod 15:18; Dan 2:44, 7:14, 27   ^s 11:18 Psa 2:5, 110:5, 115:13   ^t 11:19 Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.

^u 11:19 Rev 8:5, 16:18, 21

Dragon, wavine ivi~ghaviyei.

12 ¹Muriyai na akitakita ma kunumai matakira ghamana ma notakavakavana bade itawanakiibuwei. Kamonai na wavine sago akitai ma madegha ina yasegana isovo da kitana na nakanani ma kana gara. Ma kaena kana kepana na nawaravi ma gayaminai na kraun ikotei. Ma kana kraun kana monagha na gwamegwame ivi~12 itupaviviri. ²Ma wavinena na roperopeyina ma idagui vituwa kubiine, ma damina ivii kavai na ikiikiirara ma ivovokwarakwara.

³Avivi~matatete ma kunumai bade matakira sago itawanakiibuwei. Tuna na dragon ghamanakina ma yebayebarina, gayamina na miikovimaruwa ma tonana imaruwa. Ma nani gayamisi tepasiyai na kraun ivi~kote.^y ⁴Ma giuna ivi~ruwini da kunumai gwamegwame nevanevana^w ikiiririghi ioru ku dobu. Ma dragon na wavinena iurotani da maranai pepeya ita~makamakiiitawei na pepeyina ita~kutasikai ma ita~kani.^x ⁵Ma wavinena ivi~tuwa da tomowa ma ina~magura na ina rewapana ina~rakata kirakai da dam ma dam kudubisi ini~badesi. Ma wawaya kikei na iviitawei ighae God ku dogarina, ina ku vikiivavo gawarina.^y ⁶Ma wavinena na itayavui da ku warere, iyamna nani dobunai na ina gawara namada God ivovunaghi da ita~koyagha bubuni da mara 1,260 ita~kovi.^z

⁷Ma nani maranai na kunumai vighaviya ivi~karei. Maikel ina aneya yavata ikayaya dragon kurina ma namei dragon ina aneya yavata imiiripotesi da yavata ivi~ruwa.^a ⁸Ma dragon ke iti~rewapana kamowa da ina aneya yavata kii gawara kunumai na ivi~wapai. ⁹Ma dragon ghamanakina ina aneya yavata kunumai ikuririghisi ioru ku dobu. Tuna na vaghina mota katamana evonavonei bo Devil bo Seitan ma wawaya kudubisi dobuwai iberoberowesi da God ikawakiikiyei.^b

¹⁰Muriyai na gamo ghamana kunumai ioru avi~yanei da ivona bo, “Marana vaghata inekiibau da ita God ina wawaya yawasa makamakii nonowina evereveresi. Karako na God ina vikiivavona ma rewapana inekiibau. Wekarakava na ina Vivinevine Wawayina ina rewapana ivi~debei da ini~bada. Rorova Seitan, God maghinonai imiimiiri da mariyai ma didibarai Keresiyana turaturata ivivi~wavusi na karako nani berana na ikovi, iyamna namada ikutawei ioru ku dobu.^c ¹¹Ma Keresiyana turaturata na Sipu Gegeyina taranai ma bade vonavaghata debiiyai ivi~mamatarei kubiine na Seitan ighegavovori. Ma rabobo ke ita~yabumanei, ti mani ivere meyesi. ¹²Tuna kubiine na kunuma

^v 12:3 Dan 7:7   ^w 12:4 Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   ^x 12:4 Dan 8:10

^y 12:5 Isa 66:7; Psa 2:9   ^z 12:6 Mara 1,260 na nawaravi 42.   ^a 12:7 Dan 10:13, 21, 12:1; Jud 9   ^b 12:9 Gen 3:1; Luk 10:18; 2Kor 11:3   ^c 12:10 Job 1:9-11; Zech 3:1

makamakiimi kudubimi kovi~nuwabiibai. Ma tami iyavo kava dobu ma yegai kamosiyai komakamakai na kovi~nuwapoya kirakai, iyamna Devil ikutawei ioru kurimi. Tuna ivi~nuwaghakini, iyamna iakovi da ina mara itupo.”

¹³Ma dragon iakovi da itawanoruwei ku dobu, tuna kubiine wavinena vivituwana kwavinina ivi~karei da ita~vowai. ¹⁴Ma wavinena itamorovo, iyamna mapemapena ruwa inekiibau, kitasi nakanani ma bayo ghamana mapemapena. Ma irovo inae ku warere da ina gawara namada God ivovunaghi nake. Ma nani dobunai ita~makai da mara 1,260 ita~kovi da dragon ke ikikava ita~berai.^{d e} ¹⁵Ma dragon kawana iyaghae da okowa ghamana ighurapupuni ikiibau da wavinena ita~karuwei da itumadodo. ¹⁶Ma kegha da dowo ivomiiri da wavinena ivi~vitei. Ivi~kwata da nani okowina kudubina dragon kawanai ikiikiibau na iuma yavui. ¹⁷Nani murinai na dragon nuwanuwana ipughu kirakai nani wavinena kurina da ivomiiri inae da wavinena tupurereghina yavata iti~ghaviya. Ti wawayisi na iyavo kava God vonana evovotekatekei ma debiiyai imamatara da Yesu itumaghanei. ¹⁸Ma dragon inae da kikirai imiiritaweyana.

Ghamoghamo yegiiyai ighetawei.

13 ¹Ma akita na ghamoghamo kayakayayina sago yegai nuwanuwana ighetawei akitai. Gayamina na miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma tonana sago sago duma tepasiyai na kraun ivi~kote. Ma gayamina sago sago duma tepasiyai vava igiruma, nani vavasi na God ivi~avaberowei.^f

²Ma yegai ghamoghamona kitana nakanani ma lepad^g ma kaena na nakanani ma beya^h ma kawana na nakanani ma layon. Ma ina rewapana ma ina vikiivavo gawarina na dragon gwabinai iviia da iti~bada. ³Ma gayamina sago kana kita na isidara, gubaga ghamana ipanani da ita~rabobo ma kegha da iyawasa. Dam kudubina dobuwai ikitai da ivi~deye kirakiyei ma iwagiyei. ⁴Ma dam ma dam dragon ivokavakavari, iyamna tuna ina rewapana ivi~damani nani yegai ghamoghamona kurina. Ma bade ghamoghamona yavata ivokavakavari ma ivonavona bo, “Ke sago iyai weni ghamoghamona nakanani. Ke sago iyai kovokovoghina da ini~ghaviyei bo ina~tereoruwei.”

⁵Ma nani ghamoghamona vivaghina iviia da ina kayowanai ikayokayotata ma sisiya iberaberai da God ivivi~geyageyami. Ma bade rewapana iviia da nawaravi ivi~42 kamoni na ina kayowanai

^d 12:14 Mara 1,260 na nawaravi 42. ^e 12:14 Dan 7:25, 12:7 ^f 13:1 Dan 7:3; Rev 17:3, 7-12 ^g 13:2 *Lepad*: Lepad kitana nakanani ma layon kirukirumina. ^h 13:2 *Beya*: Beya na ghamoghamo dipa sago, ghamana ma kayakayayina.

ina~beraberai.ⁱ ⁶Ma kawana iyaghae da God kurina iti~kayotirana ma kayotata sisiyisi ita~berai da God iti~geyageyamei. Ma God avana da ina makamakii gawarina ma bade kana makiigwagwagwara ma iyavo kava kunumai emakamakai na kudubisi iti~avaberowesi. ⁷Ma rewapana iviia da God ina wawaya vovokaravisi yavata iti~ghaviya da ita~ghegavovorisi. Ma bade rewapana iviia da dam ma dam, wawaya i dobu ma gamosi bogii ma bogiiai iti~badesi.^j ⁸Ma wawaya kudubina dobuwai ina~vomiiri da nani yegai ghamoghamona ina~vokavakavari. Ti damsia na Yawasa Bukana kamonai kii vava ke ita~giruma, nani bukana na God ina Sipu Gegeyina ina buka. God nota namada iviia da wawaya ita~vomiiri da Sipu Gegeyina ita~kiivunui ma muriyai da dobu iyamoni.^k

⁹“Wawaya ere tinimi na kovi~yana boga. ¹⁰Iyai tam God ivinem da wawaya ku gabura ina~terem, vaghina, nakanani ina~tupuwa kurim. Ma bade iyai tam ivinem da seriyai kuna~rabobo na nakanani ina~tupuwa kurim. Weni berasi ina~nekiibau kurimi na ami nota ke ina~peku, taraboga ina~veremi da ami vitumaghana tepanai kona~miirikikina.”^l

Ghamoghamo dowo kamonai ighetawei.

¹¹Ma akita na bade ghamoghamo sago akitai, dowo kamonai ighetawei. Ma nani ghamoghamona na tonana ruwa, nakanani ma sipu gegeyina ma kegha da ina sisiya na nakanani ma dragon. ¹²Ma weni ghamoghamona ivomiiri da yegai ghamoghamona ina rewapana kudubina iviia. Ma nani rewapaninai wawaya kudubisi dobuwai idarusi da yegai ghamoghamona ivovokavakavari. Tuna gayamina sago isidara da ita~rabobo ma bade iyawasame. ¹³Ma bera ghamaghamasi iberaberai. Sago na wawaya kudubisi matasiyai ma iberai da keyama yebayabarina kunumai ioru ku dobu. ¹⁴Ma dowo ghamoghamona rewapana iviia da yegai ghamoghamona kubiine matakira ghamaghamasi iberaberai. Tuna kubiine wawaya kudubisi dobuwai ivivi~nuwatinisi. Ma ivonesi da kokoitau sago iyamoni da yegai ghamoghamona maghimaghighina. Tuna seriyai isidara ma kegha da iyawasame. ¹⁵Ma dowo ghamoghamona rewapana iviia ma yana itawei da nani kokoitauna iruyawayawa ma sisiya ivi~karei. Ma ivona da iyavo kava ita~bara ma ke ita~vokavakavari na rabobo ita~panani. ¹⁶Ma bade wawaya idarusi da kudubisi, gisina ma ghamana, mura wawayina ma moyaka ma bade wawayota ma sleiv, kudubisi maghitepasiyai bo imasi katagheyasiyai ikirumisi da tuna rapenai. ¹⁷Ma iyavo kava ikirumisi na ti kava ina~gimara bo ini~gimara. Ma iyavo kava kiruma gwabisiyai kegha na

ⁱ 13:5-6 Dan 7:8, 25, 11:36   ^j 13:7 Dan 7:21   ^k 13:8 Psa 69:28   ^l 13:10 Jer 15:2, 43:11

ke kovokovoghina da ina~gimara bo ini~gimara. Ma kirumina tuna na yegai ghamoghamona kana vava bo kana namba.

¹⁸Ma iyai tam yegai ghamoghamona ina namba akovina kuta~viya da iyamna avai na nuwagiura kunekwai. Kevi~keyakeyami na kuna~panani da tuna na tomowa sago kana vava. Ina namba na 666.

Sipu Gegeyina ma wawaya ivi~144~tausan.

14 ¹Ma akita na Sipu Gegeyina Zayon koyana tepanai imiimiiri akitai ma tuna yavata na wawaya 144~tausan ivivi~miiriyana. Ti wawayisi na Sipu Gegeyina ina Mamai yavata kii vava namada maghitepasiyai ikiruma.^m ²Ma kunumai gugura ghamana avi~yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita~tawetawei na gugurisi. Ma bade viyanina na nakanani ma warikeakeya ita~ruwa da ghamana. Ma nani gugurina na nakanani ma koroto ghamana i haps ita~vivirekwei. ³Ma avi~yanesi da tavora vuna ivuri. God ina vikiivavo gawarina maghinonai ma magumagura ivi~24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa na maghinosiyai itavotavora. Ma weni tavorina na ke kovokovoghina da meni wawayina ita~karaviiyiyesi, iyamna nani 144~tausan na ti kava kii tavora. Ti na dobuwai ivivi~makiiyana na God igimaratawesi da rapenai. ⁴Ti damsi na ke meyani da wavine ininina ita~kiitovoni, ti mani ikoyagha meyesi da i yawasa na maninina kavakava. Ma Sipu Gegeyina ikivikivina yawarei, mike inenae na murinai. Ma dobuwai wawaya kudubisi kamosiyai na weni wawayisi igimaratawesi da ti na nakanani ma suwara karena da God ina Sipu Gegeyina yavata kii puyo. ⁵Ma kawasiyai na ke sago vibero sisiyisi ita~karatawei ma ke sago berabero gwabisiyai da wawaya iti~wavusi.ⁿ

Aneya aroba.

⁶Ma akita na aneya sago tepakuwai irovorovo akitai. Tuna aneyina na God varana biibiina makamakii nonowina iviia da dobuwai dam ma dam, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai kurisi ita~dima. ⁷Ma ikiirara da gamona ghamana ma ivona bo, “God koyabumane ma kana kadara kovi~ghegheni, iyamna ina vitupavira marana inekiibau. Tuna kunuma ma dobu, yegai ma okowa da vusira kudubina iyamoni, tuna kubiine na kovokavakavari.”

⁸Ma murinai na aneya kana viruwa iverununuri ma ikiirara bo, “Ipeku. Babilon, kwanatu ghamanakina ma kegha da ipeku. Tuna dam kudubisi inuwatinisi da ina berabero ku kamona irui. Ina wain rewapanina iveresi da iuma neghanegha ma yavata ivi~pekana wapawapa. Ma karako na ipeku.”^o

^m 14:1 Ezek 9:4; Rev 7:3   ⁿ 14:5 Zeph 3:13   ^o 14:8 Isa 21:9; Jer 51:8; Rev 18:2

⁹Ma aneya kana viaroba murisiyai iverununurisi na ikiirara bo, “Iyavo kava yegai ghamoghamona bo ina kokoitau evovokavakavari ma ivi~vaghinei da ina matakira maghitepasiyai bo imasiyai ikirumi ¹⁰na God ina nuwapughu damina ina~viiya. Ina nuwapughu damina na nakanani ma wain rewapanina, ke okowa yavata ita~virai da iti~nubai. Nani wawayisi inivisi ghamana ina~viiya iyamna aneya vovokaravisi ma Sipu Gegeyina maghinosiyai keyama ma sulpa wakimina karakaratina ina~karisi.^p ¹¹Ma keyamina ina~karakarisi na karakava ke ina~peki tovona da buna ina~ghe nonowa. Ti na yegai ghamoghamona ma ina kokoitau evovokavakavari ma kana vava gwabisiyai ikirumi, tuna kubiine na ke ini~yakam tovona da mara ma didibara patapatana ina~vovokwarakwara.”^q

¹²Weni tuna na God ina wawayi vovokaravisi evonavonaveresi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ina~votekatekei ma Yesu kurina ini~patutu, ti damsi na nuwapoya kamoni ere nuwanubasi ina~miirikikina.

¹³Ma avi~yanei da kunumai gamo sago ioru da ivona bo, “Kegiruma da karako ma nake iyavo kava patana da Bada itumaghanei ma i vitumaghana kubiine wawayi ini~kiivunuwana na God ini~biibiinisi.”

Ma Kanuma Vovokaravina ivona bo, “E, vona bubuna. Ti na nuwabiibiyai ini~yakam, iyamna Bada kubiine ibigabiga na ikiikiimakamakai. Ma i biga iyamna karakava ina~verununurisi ma tuna ini~mamatara da ibiga bubuna.”

Vopura kana mara dobuwai.

¹⁴Ma akita na maghinokuwai kwavu poipoina ma tepanai na wawayi imakamakai, kitana nakanani ma Wawayi Natusi. Ma gayaminai na kraun goldiyai iyamoni ikotei ma imanai na sikul gamgamna ivovotani.^r

¹⁵Ma aneya sago God ina taparoro numana kamoni ikiibau ma ikiirara wawayina kwavu tepanai kurina ma ivonei bo, “Am sikul kekavari ma kuna~vopura, iyamna dobuwai vopura marana inekiibau. Dobuwai whiti ivovoni na namada ipoki.”^s ¹⁶Ma nani wawayina kwavu tepanai na ina sikul dobu tepanai ivi~ruwini. Ma dobu kudubina kamoni na ivopura ma ivovidaburana.

¹⁷Ma bade Taparoro Numana kamoni aneya kana viruwa ikiibau ma tuna bade imanai na sikul gamgamna ikavari.

¹⁸Ma bade aneya kana viaroba imiirikiibau, tuna ina biga da suwara kana kema tepanai keyama karakaratina ikoyakoyaghi. Ma ikiirara da aneya sikul gamgamna ivovotani kurina ma ivona bo, “Am sikul

^p 14:10 Isa 51:17; Gen 19:24; Ezek 38:22   ^q 14:11 Isa 34:10   ^r 14:14 Dan 7:13

^s 14:15 Joel 3:13

gamgamna keviya ma dobuwai greipi uravina etuwatuwa na greipi duridurisi keyaragha, iyamna namada imenai.”¹⁹Ma aneyina ina sikul dobu tepanai ivi~ruwini. Ma greipi iyaragha na iuwana na kudubina greipi kana vivitugudaguda gawarina ku kamona irutepoi da God ina nuwapughu damina ina~viya. ²⁰Ma nani greipi kana vivitugudaguda gawarina na kwanatu kupunai. Ma greipi iutugudagudai na tara ghamana ikiibau nakanani ma okowa ita~veraverau, iveru da 300 kilomas ruvana ma kana dogo na wawaya kana guri ruvana.^{t u}

Aneya miikovimaruwa.

15 ¹Akita na bade matakira ghamana ma notakavakavana kunumai akitai. Aneya miikovimaruwa imiriikiibau ma imasiyai na gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa. Weni berasi na God ina nuwapughu turina, ini~kovi tuwanonowi.

²Ma akita na toka miirara kirakiina nakanani ma garasi akitai, ma bade kamoni kana kita na nakanani ma keyama ita~yebayebara. Ma nani tokana baranai na iyavo kava, yegai ghamoghamona ma ina kokoitau ma kana vava nambina ighegavovori na ivivi~miiriyana. Ma sago sago duma imasiyai na hap God iveresi ivovotani. ³Ma kudubisi na God ina bigabiga wawayina Moses ma Sipo Gegeyina kii tavora ivuri na itavori bo,

“Bada God rewapana kirakiim,
am bera kudubina na kiimatanina ma notakavakavana.
Tam na dam ma dam i kiivavo,
am bera na maninina ma biibiina kavakava.

- 4 O Bada, wawaya kudubisi eyabuyabumanem
ma kam vava ighegheni iyamna kam kadara irakata.
Tam kava na vovokaravim.
Dam ma dam kudubisi ina~pisi da maghinomuwai ma
ina~vokavakarim,
iyamna wawaya kudubisi ikitai da am bera na maninisi
kavakava.”^v

⁵Weni berasi murinai akita na Yobe Vovokaravina akitai. Tuna na God ina taparoro numana kunumai ma akitai da vovotawena.^{w x} ⁶Ma aneya miikovimaruwa taparoro numana kamoni ikiibau. Imasiyai na nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai miikovimaruwa ivopatapatisi. Ma kii gara na biibiisi ma poipoi kirakiisi ivi~kote. Ma sago sago duma nuwakadiyai na gara iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni. ⁷Ma

^t 14:20 Grik igirumi da kana dogo hosi ina~miiri na gayamina ruvana. ^u 14:20 Isa 63:3; Lam 1:15; Rev 19:15 ^v 15:4 Exod 15:1 ^w 15:5 Yobe Vovokaravina Moses ma Israel damsi warereyai iyamoni na kunuma yobena ivi~bonebonei. ^x 15:5 Exod 38:21

ghamoghamo ruwamaruwa kamosiyai na sago ivomiiri da dabira miikovimaruwa goldiyai iyamoni iyuna ma aneya sago sago duma iveresi. Ma dabirisi kamosiyai na God makamakii nonowina ina nuwapughu iuwana da itupo. ⁸Ma God kana kadara ma ina rewapanai na bau ighae da taparoro numana ivi~tupoi. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita~ruu ku kamona. Ma nani aneyisi gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa ku dobu ina~rutepotepo yavu ma muriyai na kovokovoghina da wawaya ina~ruu.^y

God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

16 ¹Ma avi~yanei da gamo ghamana taparoro numana kamoni iikiirara nani aneyisi miikovimaruwa kurisi. Ivonesi bo, “Kona da God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa kona~rutepotepo inoru ku dobu.”

²Aneya sago ivi~nao inae da ina dabira irutepoi ioru ku dobu. Ma iyavo kava yegai ghamoghamona ina kokoitau ivovokavakavari ma ina matakira gwabisiyai na ti damsi gibudowa beroberosi ma visivoravorasi ivi~tupabubuwanesi.^z

³Ma aneya kana viruwa inae da ina dabira irutepoi ioru da ku yegai kamona. Ma yegai kudubina iruvirai da ivi~tara nakanani ma wawaya raborabobona tarana. Ma iberai da aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamoni kudubina irukwa yavui.

⁴Ma aneya kana viaroba inae da ina dabira irutepoi ioru da ku okowa ma vusira kudubina iruvirai da ivi~tara.^a ⁵Muriyai na avi~yana da okowa kana koyakoyagha aneyina ivona bo, “God, tam na vovokaravim. Tam makamakii nonowim, rorova ma karako kemakamakai. Iki kava wawaya i bera kuruvai ma kuvi~tupaviresi da kovogha kevereveresi na am nota na maninina kavakava. ⁶Ti damsi imasiyai am wawaya vovokaravisi ma am peroperoveta tarasi isororo na bade biwana kuviiya na damidamina da tara eumumai.” ⁷Ma bade gamo sago avi~yanei, suwara kemana tepanai ivona bo, “Vonavaghata. Tam Bada God rewapana kirakiim, am kovogha na maninina ma i berabero ruvanai kava kevereveresi.”

⁸Ma aneya kana viruwamaruwa ina dabira na madegha ku tepana irutepoi na rewapana iverei da wawaya ita~karayaguyagurisi. ⁹Ma madegha muyana irakata kirakai da wawaya iyagurisi. Ma nuwanuwasi ita~virai da i berabero ita~voterei ma God ita~vokavakavari da kana kadara ita~rakata na kegha. Ti da God ibarakamtawei ma ivomiiri da ivivi~avaberowei, iyamna tuna weni gubagisi ma nuwapoyisi ivonatawei kurisi.

^y 15:8 Exod 40:34; 1Kgs 8:10-11; 2Chr 5:13-14; Isa 6:4   ^z 16:2 Exod 9:10

^a 16:4 Exod 7:17-21; Psa 78:44

¹⁰Ma aneya kana vimiikovi inae da ina dabira na yegai ghamoghamona ina vikiivavo gawarina ku tepana irutepoi da meni dobunai ivivi~kiivavo na kudubina ivi~nubakutuvi. Ma ina wawaya na inivisi iberaberisi da okesi ivivi~tarakikitei.^b ¹¹Ma kii gubaga ma inivisi kubiine God kunuma makamakiina iyeghayeghai ma ivivi~avaberowei. Ma i berabero ke itinimayei da ita~miirikupukuputei, ibara.

¹²Ma aneya kana vimiikovimasago inae da ina dabira na okowa ghamanakina kana vava Yupretis ku kamona irutepoi da okowa kudubina imotom da kiikiivavo i seri damsi yavata maramatanai i keta ivotawei.^c ^d

¹³Ma akita na kanuma beroberosi ivi~aroba kwere maghimaghighisi akitisi. Ti na dragon ma yegai ghamoghamona ma peroveta vibero sago sago duma kawasiyai irukiikiibuwana.^e ¹⁴Ti na Seitan ina kanuma beroberosi ma rewapana gwabisiyai da matakira ghamaghamasi iberabera. Ma ikiibau da dobu kudubina kamoni iti~dirigiigai da kiikiivavo ita~riyesi da God rewapana kirakiina ina vitupavira marana iterei na yavata iti~ghaviya. ¹⁵Ma Bada ivona bo,

“Kovi~yana, ana~nekiibau na ani~tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina didibara ita~pisi. Iyavo kava kami gara namada kovovunagha ma komakamakai na God ini~biibiinimi. Ani~tataghanimi na kami gara nani, ke kona~vopanani da tami iyumi kava da ina~kayovimamayimi.”^f

¹⁶Ma muriyai na nani kanumisi beroberosi iberai da kiikiivavo i seri damsi yavata kudubina iriyesi ku dobu sago. Hibru damsi gamosiyai dobuna kana vava evonavonei bo, Amagedon.^g

¹⁷Ma aneya kana vimiikovimaruwa inae da ina dabira irutepoi ku yanunu na avi~yanei da kunuma kana taparoro numana kamoni, God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ikiibau da ivona bo, “Vaghina, bera damona weni.” ¹⁸Nani murinai na kadakadara ma gugura, warikewayeya ma nukenuke ivi~karei. Weni nukenukena irakata kirakai da dobu karenai da ipisi ku karako na wawaya ke meyani nukenuke nakanani damina ita~viiya. Weni tuna na kana vava da nukenuke momorapa.^h ¹⁹Ma dow a ivi~kwatakawata da Babilon kwanatuna avatetena itupayaraghi da aroba, iyamna i berabero God ke iti~nuwawapei tuna kubiine na ina nuwapughu ivi~debei kurisi, tuna nakanani ma kana wain rewapanina ita~votepoi da itumai. Ma bade nukenukena kamoni na dam ma dam i kwanatu iririgha ku tano.ⁱ

^b 16:10 Exod 10:21   ^c 16:12 Karakava kiikiivavo maramatanai i iyo da seri damsi yavata nani okowina ina~damana ku nevana vighaviya kubiine. Rev 19:11-21

^d 16:12 Isa 11:15   ^e 16:13 Peroveta vibero ma dow a ghamoghamona na wawayina sago.

Rev 13:11   ^f 16:15 Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 3:3   ^g 16:16 2Kgs 23:29; Zech 12:11

^h 16:18 Rev 8:5, 11:13, 19   ⁱ 16:19 Isa 51:17

²⁰Ma nuwa kudubisi imonu ma bade koya kudubisi imumu yavui da ke kovokovoghina da kuta~panani.^j ²¹Ma kwavu kamoni na okowa pakapakana^k nakanani ma wakima ioru ma sago sago duma kii vita na 50 kilos ruvana. Ma nani wakimisi iriririgha na wawaya ku tano ivivi~kiigudeyana. Ma wawaya ivi~karei da God ivivi~avaberowei ma iyeghayeghai iyamna weni kovoghina iveresi na ibero kirakai.^l

Wavine ghamoghamo ku tepana igeru.

17 ¹Ma nani aneyisi miikovimaruwa dabira ivovotana na kamosiyai aneya sago ipisi kuriku ma ivona bo, “Kepisi ma tanae da God ikikava nani wavinena madamadawarina avana etetete kana kovogha ina~verei na ani~beyem. Tuna wavinena na okowa peyarina imakiitani.^m ²Kiikiivavo dobuwai tuna wavinena yavata ivivi~pekana wapawapa. Ma wawaya dobuwai wavinena ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi~pekana.”ⁿ

³Ma Kanuma Vovokaravina iviiniku da aneya yavata ku warere kanekiibau. Ma nani dobnai akita na wavinena akitai, tuna yegai ghamoghamona yebayebarina tepanai igeru. Ma ghamoghamona na gayamina miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma kwapirina na viavabero sisiyisi ikiimumui, igeruma da tuna na god.^o ⁴Ma nani wavinena kana gara kirumina na yebayebarina ma dugadugarina^p ma imonagha kirakai da gold ma pel ma wakima vovokeyakeyusi ivi~kote. Ma imanai na redu goldiyai iyamoni ivovotani ma reduna kamoni na ina vipekana wapawapa ma ina berabero dowadowasi ivi~tupoi.^q ⁵Ma maghitepanai na giruma vigayagaya akitai ma iyamna na kiigavugavuna. Girumina ivona bo,

“BABILON AVATETENA.

DOBUWAI BERA DOWADOWASI

MA WAWAYA MADAMADAWARISI KUDUBISI

I MADUWA GHAMANA.”

⁶Ma akitai da nani wavinena wawaya tarasi iumai da ineghanegha, wawayisi na God ina wawaya vovokaravisi, Yesu ivi~tumaghanei kubiine wawaya ivi~kiivunuwana.

Tuna akitai na avi~deye kirakiiyei. ⁷Ma nani aneyina ivona bo, “Avi kubiine na kideyei? Wavinena ma ghamoghamona gayamina miikovimaruwa ma tonatona imaruwa iyamsi na gavugavusi ma kegha da ani~debei kurim. ⁸Nani ghamoghamona egerugerui kukitai na rorova

---

j 16:20 Rev 6:14   k 16:21 Okowa pakapakana: Okowa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.   l 16:21 Exod 9:23; Rev 11:19   m 17:1 Jer 51:13   n 17:2 Isa 23:17; Jer 51:7   o 17:3 Rev 13:1   p 17:4 yebayebarina ma dugadugarina: red ma purple   q 17:4 Jer 51:7

imakamakai ma namada irabobo. Ma gisina kava ina~ruyawayawa da Abis bonaghina kamona ina~gheme ma muriyai na ina~rabobo tuwanonowa. Iyavo kava dobuwai emakamakai na ina~kitai da iruyawayawa na ini~deye kirakiyei. Ti na Yawasa Bukana kamona kii vava ke ita~giruma. Muriyai da dobu ita~yamoni na God ina waway kii vava nani bukana kamona igirumi.”^r

⁹“Iyai tam nuwanuwagiurim na kevi~nuwanotanota bubuna da weni berasi kunakova. Nani ghamoghamona gayamina miikovimaruwa na koya miikovimaruwa ma nani koyasi tepanai na wavinena emakamakai. Ma bade gayamina miikovimaruwa iyamna sago na kiikiivavo miikovimaruwa.^s ¹⁰Ma kamosiyai na namada kiikiivavo miikovi irabobo, ma karako na sago ikiivavo. Ma tuna ina~peku na ina vikiivavona ini~damani murina wawayina kurina. Ma tuna ina vikiivavona na ke mara gurina. ¹¹Ma tuna murinai na kiivavo kana vimiikovimaroba ina~nekiibau, ma tuna na yegai ghamoghamona. Tuna kunona imakamakai ma irabobo. Ma tuna kiikiivavo miikovimaruwa kamosiyai, ina~vovira da ini~badame ma muriyai ina~rabobo tuwanonowa.”

¹²“Ma ghamoghamona tonana imaruwa kukitai na iyamna kiikiivavo imaruwa ma mara karakava epipisi da ini~kiivavo. Maranai yegai ghamoghamona ina~vovira na kiikiivavosi yavata rewapana ina~viyi da yavata ini~bada patapata da mara tupona kava.^t ¹³Ma kudubisi ini~vaghinei da ghamoghamona kana muri ina~potai ma i rewapana kudubina na nani ghamoghamona ina~verei. ¹⁴Ti na Sipu Gegeyina yavata ini~ghaviya. Ma kegha da Sipu Gegeyina kana kivikivina yavata ina~ghegavovorisi, iyamna tuna na babada i Bada ma bade kiikiivavo i Kiivavo. Ma kana kivikivina, ti na iyavo kava ikwatusi ma ivinesi ma ivi~patutu da ikivina bubuni.”

¹⁵Ma tuna murinai na aneyina ivoneku bo, “Okowisi kukitai, wavinena madamadawarina imakiitani na iyamna weni. Nani okowisi na waway, ti na dam ma dam kamosiyai, i dobu ma kitasi ma gamosi bogii ma bogiyai. ¹⁶Ma nani ghamoghamona kukitai ma tonana imaruwa kukitisi na peyarisi wavinena ina~barakamtawei. Ina sawara kudubina ina~nebo yavui da kwebuna kava ina~makai ma kana gara ina~gosira yavui da iyuna kava ina~voterei. Ma viyona ina~kani ma bade ina~kapugavovori. ¹⁷Weni berasi ina~tupuwa iyamna God ina kayowana kudubina na namada nani kiikiivavosi ku nuwanuwasi kamona iterei. Peyarisi ini~vaghinei da i rewapana yegai ghamoghamona ina~verei da ini~bada. Nakanani ina~berai na aviyavisina God ivonakiiyaragha da ita~tupuwa na kudubina ina~tupuwa.”

^r 17:8 Dan 7:7; Rev 11:7; Psa 69:28   ^s 17:9 Koya miikovimaruwa na Rome kwanatuna kamona.   ^t 17:12 Dan 7:24

¹⁸“Ma wavinena madamadawarina kukitai na nani kwanatuna ghamanakina avatetena. Ma weni dobuna kana kiikiivavo na tuna ibadesi.”

Babilon ipeku.

18 ¹Weni berasi murinai akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Tuna aneyina na ina rewapana irakata kirakai. Ma kana kadara ioru da dobu kudubina iyasegana yavui. ²Ma ikiirara da gamona ghamanakina, ivona bo,

“Ipeku. Babilon avatetena na ipeku.

Tuna kwanatuna na ibubu da karako na kanuma beroberosi ma dowadowasi ivi~tuwakarei.

Ma bade ganibowa kamkam kiusi ma ghamoghamosi i vivirogu gawarina.”

³ Dam ma dam dobuwai wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi~pekana.

Ma bade i kiikiivavo wavinena yavata ivivi~pekana wapawapa. Wavinena aviyavisina imatamatighei ma avi kava iyaviyaviyei na dobu kana vigimagimara babadisi kudubina ikavarapiyei da ivivi~gimarei kurina.

Tuna tepanai mura ghamana ipanapanani da imakamakiigheghae.”^v

⁴Ma bade gamo sago kunumai ioru avi~yanei, ivona bo,”

“Aku wawaya, kokiibau. Babilon kokiibutawei.

Ina berabero kudubina kobarei, ke kona~beraviiviyei.

Kona~barei na bade kana kovogha kona~takuputei.

⁵ Ina berabero iribai ighae da ku kunuma.^x

Ma ina berabero na God enotanotai da karakava kana kovogha ina~verei.”

⁶ “God, am wawaya ikikava ivivi~kayotiranesi na bade nakanani biwana keviya,^y

ma kana kovogha na kevi~taratatanei.

Ma ina ku redu am nuwapughu okowina kuna~tepotepoi na kevi~kiikunukunui da rewapanina kava kuna~tepoi, ke okowa yavata kuna~virai da kuni~nubai.

⁷ Ikikava imakiigheghae da dobu yawasina ma ina mura inuwabiibiyei

^u 18:2 Isa 13:21, 21:9; Jer 50:39, 51:8; Rev 14:8   ^v 18:3 Isa 23:17; Jer 51:7

^w 18:4 Isa 48:20; Jer 50:8, 51:6, 45   ^x 18:5 Gen 18:20-21; Jer 51:9   ^y 18:6 Psa 137:8; Jer 50:29

na bade nakanani kekutawei inoru da ini~moyaka ma ininina
ina~visi ma ina~vokwarakwara.^z

Tuna mani inota meyei na ikayokayotata ivona bo,
“Taku na kiivavo wavineku.

Taku na ke meyani ana~kwapura

ma kwapukwapura ikikava ikamyuyuwa na karakava ke nakanani
ani~kamyuyuwa tovona.’ ”

- 8 “Ina kayotata kubiine mara sago kava kamoni na nuwapoya
bogii ma bogiiyai ina~panani.

Gomara, vokwarakwara ma rabobo ina~kamowani.

Ma keyama ina~karagavovori,

iyamna Bada God rewapana kirakiina tuna ina~vomiiri da
kovogha ina~verei.”

⁹Ma dobu kana kiikiivavo na wavinena ina berabero ighanoghanovi
ma ina mura tepanai imakamakiigheghae ma yavata ivivi~pekana. Ma
keyama buna kava ina~kitai na inakovi da nani wavinena ekarakarai na
kubiine ina~tusiya siyapa.^a ¹⁰Ma kana kovogha ina~yabumana kirakiyei
da rabarabai ina~miiritaweyana ma ina~vona bo, “Te, te, te, da ibero
ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma rewapanina ma kegha da mara
sago kava kamoni na kana mara ivi~kovi tuwanonowi.”

¹¹Ma dobu kana vigimagimara babadisi Babilon ina~tuwei ma
ina~siyapei iyamna ke sago wawaya da kurisi i sawara iti~gimara.^b

¹²Muriyai da keyama ita~karai na Babilon kamoni i sawara bogii ma
bogiyyai ivivi~gimara. Sawarisi na gold, da silva ma pels ma wakima
vovokeyakeyusi. Ma bade gara poipoisi, yebayebalisi ma dugadugarisi,
silkiyai ma lineniyai iyamona. Ma bade kii ghabughabusi viya ipapa.

Ma sawara ipeyari iruyamona, viya na aivori ma viya na bronz da
ayon ma mabol wakiminai iyamona.^c ¹³Ma bade kii bekasi ma vavai
kii vovoghabughabu, viya vitava kubiine ma viya na insens kapuna
kubiine. Ma muramura kii vava meya da frankinsens kii ipanai iyamona.

Ma wain ma oliv oira da parawa ma whiti. Ma sipu ma hosi da kau
ma seriyoti ma wawaya tupuwisi ma kanumisi ivivi~gimara. ¹⁴Ma
vigimara babadisi ina~vona bo, “Babilon, nuwanuwam aviyavisina
kava ivadivadiyei na ikuyowem. Am mura ma dobu yawasina biibiina
na kuvoyakiri da ke kovokovoghina kuna~panana meyei.” ¹⁵Ma nani
vigimara babadisi Babilon kwanatuna kamoni ivivi~gimara da mura
ghamana ipanapanani na ina~kitai da ina~karakarai ma kana kovogha
yabumanina na rabarabai ina~miiritaweyana. Ma ina~tusiya siyapa
bo,^d ¹⁶“Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma

^z 18:7-8 Isa 47:7-9   ^a 18:9-10 Ezek 26:16-17   ^b 18:11 Ezek 27:31, 36

^c 18:12-13 Ezek 27:12, 13, 22   ^d 18:15 Ezek 27:31, 36

avatetena. Kana gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona, ma kana monagha na wakima vovokeyakeyusi ma gold da pels ivivi~kote. ¹⁷Ma kegha da mara sago kava kamona na nani murina ivivi~makiiberowanei na kudubina iwapa tuwanonowa.”

Ma waka babadisi ma iyavo kava waka tepanai igerugeru bo tepanai evovobagibagi na kudubisi rabarabai ina~miiritaweyana. ¹⁸Ma Babilon kwanatuna ina~karakarai na buna kava ina~kitai ma ina~kiirara bo, “Nani kwanatuna ghamana ma avatetena na ke sago meni dobunai kwanatu sago maghimaghighina ita~makamakai da iti~kovokovoghana.”^e

¹⁹Ma i nuwapoya kubiine dowa popokuna ina~voragaraguna da gayamisi ina~dobira yavui. Ma ina~tutusiyasiyapa bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Nani kwanatuna ghamana ma avatetena tepanai na yegai bababata kudubita tamakiigheghe yavu. Mara sago kava kamona na ipeku tuwanonowa.”^f

²⁰“Kunuma makamakiimi, kovi~nuwabiibai da Babilon kovogha iviyya. God ina wawaya vovokaravimi ma peroperoveta da aposol kudubimi kovi~nuwabiibii kirakai, iyamna ikikava Babilon ivivi~kayotiranemi na bade kubiimi na biwana God iviyya.”^g

²¹Ma muriyai aneya sago rewapana kirakiina wakima ghamanakina iwoepai da ku yegai basuna itawei ma ivona bo,

“Ere ghakighakiku weni wakimina atawei na Babilon avatetena bade nakanani ina~peku tuwanonowa da ke kovokovoghina meni wawayina ina~kita meyei.^h ²²Ma Babilon kamona ke meyani da nuwabiibii kwaributuna ina~ghe tovoname. Ma ke meyani da tavora damsi ma i hap bo durere da ture ina~vodidighi. Ma akova wawayisi imasiyai sawara iyamoyamona na ina~wapa tuwanonowa. Ma ke meyani da kamomuwai whiti kana gudaguda wakimina ina~raragava tovana.^{i j} ²³Ma bade kamomuwai na ke meyani da rampa ina~karatame. Ma tavine vuvau ke meyani da gamo dadurisi ina~ghe tovana. Dobuwai am vigimara babadisi na avatetesi ma ivi~rewapana kirakai. Ma dam kudubina kuvi~nuwatinisi da am kasiko ma vokavara vibero ku kamona irui. ²⁴Ma bade God ipananim da kamomuwai ina peroperoveta ma ina wawaya vovokaravisi tarasi isororo. Tam kovogha keviiviiyya, iyamna God ina wawaya dobuwai kuvi~kiivunuwanatawetaweyana.”^k

Aleluya.

19 ¹Weni berasi ikovi na avi~yanei da yogoyogo ghamana kunumai igheghae nakanani ma koroto ghamana ita~vivikiirareyana, ivonavona bo,

^e 18:18 Isa 23:14; Ezek 27:26-30   ^f 18:19 Ezek 27:30-34   ^g 18:20 Deut 32:43; Jer 51:48

^h 18:21 Jer 51:63-64; Ezek 26:21   ⁱ 18:22 Ezek 26:13; Isa 24:8   ^j 18:22-23 Jer 7:34, 25:10

^k 18:24 Jer 51:49

“Aleluya.^l

Yawasa makamakii nonowina ma kadara ma rewapana na ita God rapenai.

- 2 Ina vitupavira kamona biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava. Nani wavinena madamadawarina ina vipekana wapawapai na wawaya dobuwai itinaviresi. Ma God ina bigabiga ivivi~kiivunuwana da tarasi isororo. Tuna kubiine God wavu iverei ma ku berona iterei da tarasi biwana iviia.”^m

- 3 Ma bade avi~yanesi da ikarayogo meyesi,
“Aleluya.

Babilon ekarakarai da butuwatuwana nakanani ina~makii nonowa.”ⁿ

4 Ma magumagura ivi~24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa vikiivavo gawarina maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivokavakavari, ma ivona bo, “Amen.”

- 5 Ma vikiivavo gawarinai gamo sago ivona bo,
“Ina bigabiga wawayimi iyavo kava koyabuyabumanei,
rewapanimi ma wawayota na kudubimi ita God kovi~ghegheni!”^o

6 Ma koroto ghamana ikarayogosi na avi~yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita~tawetawei na gugurisi. Ma bade kana viyana na nakanani ma warikayakeya ita~ruruwa ma ivivi~kiirareyana ivonavona bo,
“Aleluya. Ita Bada God rewapana kirakiina tuna ikiivavo.”^p

- 7 Peyarita tinuwabiibai. Kana kadara kubiine nuwabiibiyai tighegheni,
iyamna karako na Sipu Gegeyina ina tavine marana inekiibau ma kana vopapara na namada ivovunagha ikovi.

- 8 Namada gara biibiina ma poipoina lineniyai iyamona na iviia ma ivi~kote.”

Gara poipoina imatakira da God ina wawaya vovokaravisi na bera maninisi iberai.

9 Muriyai na aneya ivoneku bo, “Weni nakanani kegiruma, ‘Iyavo kava ikwatusi da Sipu Gegeyina ina tavine kamna kubiine na namada God ivi~biibiinisi.’ ” Ma bade ivona bo, “Weni sisiyisi na God gwabinai ipisi ma sisiyisi na vonavaghata.”^q

10 Ma ina sisiya avi~yanei na maghinonai avi~tuwaporeruruwana ma ataweku da ata~vokavakavari. Ma ivoneku bo, “Kegha. Kevoterei.

^l 19:1 *Aleluya*: Aleluya na Hibru gamosiyai ma iyamna ‘God tighegheni.’

^m 19:2 Deut 32:43; 2Kgs 9:7   ⁿ 19:3 Isa 34:10   ^o 19:5 Psa 115:13   ^p 19:6 Ezek 1:24; Psa 93:1, 97:1, 99:1   ^q 19:9 Mat 22:2-3

God ina kina kava kevakavakavari. Taku na tam ma Keresiyana turaturam nakanani, peyarita na God ina~bigabiga. Tami na debiiyai kovi~mamatara da Yesu koitumaghane. Ma Yesu ina vonavaghata ina rewapanai peroveroveta isisiya.”

Wawaya hosi poipoina tepanai igeru.

¹¹Ma akita na kunuma itamotote da hosi poipoina akitai. Ma hosi tepanai na tomowa sago igeru, tuna na Patupatutuna ma Maninina. Tuna ina vitupavira kamoni biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava ma tuna tepanai wawaya ighaviyesi.⁷ ¹²Ma matana na nakanani ma keyama yebayebarina ma kraun ipeyari gayaminai ivi~kote. Ma vava sago tupuwina igerumi na vavana iyamna ke sago iyai itakovi da tuna ina kina kava.⁸ ¹³Ma kana gara na kana ghavighaviya tarasi ipasini, ma kana vava na ikwatui da God Vonana. ¹⁴Ma kunumai seri wawayisi kana muri ipotai ma kudubisi na hosi poipoisi kavakava igerui ma kii gara na bade poipoisi kavakava. ¹⁵Ma kawanai na seri gamgamna itawanakiibuwei da tuniyai na dam ma dam ina~ghegavorisi. Ma kiivavo ina diwona bagibagina imanai da kudubisi ini~badesi. Ma greipi^r irutepoi ku tugudaguda gawarina na tuna inutugudagudai, God rewapana kirakiina ina nuwapughu kubiine.^u ¹⁶Ma kana gara ma vaghana tepanai na kana vava weni nakanani igerumi, “KIIKIIVAVO I KIIVAVO MA BABADA I BADA.”

¹⁷Ma akita na aneya sago madegha tepanai imiimiiri akitai ma ikiirara, ganibowa kamkam kiusi kiidamowai irovorovo na kurisi ivona bo, “Kopisi, komakiiriyariya ma God kam ghamana ivovunaghi.” ¹⁸Kopisi, nani kamna kamoni na wawaya viyosi kona~kam. Kiikiivavo ma seri babadisi ghamaghamasi ma wawaya rewapana kirakiisi ma bade hosi ma iyavo kava igerugerusi na kona~kanisi. Kamoni na sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, wawayota ma wawaya ghamaghamasi kona~kanisi.”

¹⁹Ma akita na yegai ghamoghamona ma dobu kana kiikiivavo ma i seri wawayisi yavata ivi~kiidaburana da nani wawayina hosi poipoina tepanai ina seri wawayisi yavata iti~ghaviya. ²⁰Ma kegha da nani wawayina hosi poipoina tepanai yegai ghamoghamona da peroveta vibero na ipanisi. Tuna perovetina na bera ghamaghamasi iberabera yegai ghamoghamona kubiine da wawaya ivivi~beroberowesi da ina matakira gwabisiyai ikirumi ma kana kokoitau ivovokavakavari. Ti damsi ivi~ruwa ipanisi, yawawayasi ma toka ku kamona itawanaoruwesi, tokana kamoni na sulpa wakimina ikarakarai.^w ²¹Ma tomowina hosi

^r 19:11 Ezek 1:1; Psa 96:13; Isa 11:4   ^s 19:12 Dan 10:6   ^t 19:15 *Greipi*: Greipi na berabero wawayisi isisiyesi ma tugudaguda na Yesu kii kovogha evereveresi.   ^u 19:15 Psa 2:9; Isa 63:3; Joel 3:13; Rev 14:20   ^v 19:17-18 Ezek 39:17-20   ^w 19:20 Rev 13:1-18

tepanai ina seri kawanai ikiibau da ghamoghamona ina seri wawayisi kudubisi iyaraghisi. Ma ganibowa kamkam kiusi kudubisi ikam da ikam dododowana.

Madegha 1~tausan.

20 ¹Ma akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Ma imanai na Abis bonaghina guduna kana kiya ma chein ghamanakina ivovotana. ²Ma nani aneyina ivomiiri da dragon ipatumi. Tuna na mota katamana ma kana vava na Devil bo Seitan. Ma ikupatupatumi da nakanani ita~makai da madegha 1~tausan ita~kovi.^x ³Ma aneyina ivomiiri da Seitan itawanaoruwei ku Abis kamona. Ma bonaghina igudui ma ipasitatani da ke ita~kiibau ma ke kovoghina da dam ma dam iti~beroberowe meyesi da madegha 1~tausan ita~kovi. Ma tuna murinai na kana mara vaghata ina~viyya na ina~votawei ina~kiibau da mara tupona kava.

⁴Ma akita na vikiivavo gawarisi akitai ma tepasiyai na wawaya kanumisi ivivi~makiiyana. Wawayisi na God rewapana iveresi da wawaya iti~tupaviresi. Ma bade wawaya kanumisi akitai, ti na iyavo kava debiiyai ivi~mamatara da Yesu ivi~tumaghanei ma God vonana idimadimei na tuna kubiine kaiyosi ivi~kiiyaraghana. Ma yegai ghamoghamona ina kokoitau yavata ke ita~vokavakavari, ma bade ina matakira ke imasiyai bo maghitepasiiyai ita~kiruma. Wawayisi irabobo ma kegha da God iberisi da ivomiiri ma rewapana iveresi da ivi~kiikiivavo da Keriso yavata iti~bada patapata da madegha 1~tausan ita~kovi.^y ⁵Weni tuna na vomiiri marana karena. Ma wawaya raborabobosi makiiterena na ina~kenakena da madegha 1~tausan ina~kovi ma muriyai na ti bade ina~vomiiri. ⁶Ma iyavo kava vomiiri marana karena kamoni ivi~nao na God rapenai ma ina vibiibiina kamoni da vovokaravisi. Ti na rabobo viruwina ina rewapana damina ke ina~viyya. Ma ti na vokavakavara babadisi God ma Keriso kubiisi ma yavata ini~bada patapata da madegha 1~tausan ina~kovi.

Seitan Ipeku.

⁷Ma madegha 1~tausan ina~kovi na gabura kamoni Seitan ina~votawei. ⁸Ma ina~kiibau na ina~nae da dobu kudubina ina~veru yavui da dam ma dam nuwanuwasi ina~kanikani ma ina~viviberoberowesi. Kii vava na Gog ma Magog ma Seitan ikiiriariyesi da vighaviya kubiine ma i koroto irakata kirakai da gonugonu kikirai nakanani.^z ⁹Ma ibaba da dobu iveruyaraghi ma inekiibau da God ina wawaya i ku taki ma igaripipini. Tuna takina

^x 20:2 Gen 3:1   ^y 20:4 Dan 7:9, 22   ^z 20:8 Ezek 7:2, 38:2, 9, 15

na God ina nuwaviina kwanatuna. Igaripipini ma kegha da kunumai keyama yebayebarina ioru da ikaragavovora yavusi. ¹⁰Ma nani damsi i bada na Devil, ma tuna ivi~beroberowesi da nani berasi iberai. Ma God ivomiiri da Devil toka ku kamona itawanaoruwei, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai. Ma mara ma didibara nonowina yegai ghamoghamona da peroveta vibero yavata ina~vovokwarakwara patapata da nakanani ina~kara nonowesi.

Vitupavira turina.

¹¹Ma akita na God akitai vikiivavo gawarina ghamana ma poipoina tepanai imakamakai, ma dobu da kunuma iverutaweyana da iwapa.^a ¹²Ma akita na wawaya raborabobosi kudubina, wawayota ma wawaya ghamaghamasi vikiivavo gawarina maghinonai ivivi~miiriyana. Ma aneya buka ivotatetate, kamoni wawaya aviyavisina kava iberaberai i yawasa kamoni namada igirumi. Ma God wawaya i bera nununai ivi~tupaviresi. Ma bade buka sago ivotatei tuna na Yawasa Bukana.^b ¹³Ma iyavo kava yegai kamoni irukwamakai ma bade rurukwisi tanama ma karawaga kamoni na kudubina ivomiiri da God kurina inae da wawaya i yawasa kamoni aviyavisina kava iberaberai na nununai ivi~tupaviresi. ¹⁴Nani murinai na God rabobo da karawaga itawanaoruwesi ku keyama karakaratina tokana. Ma weni keyamina karakaratina tokanai na rabobo viruwina. ¹⁵Ma iyavo kava Yawasa Bukana kamoni kii vava ke ita~giruma na ti yavata itawesi ioru nani ku tokana karakaratina.

Kunuma ma dobu vusi.

21 ¹Ma akita na kunuma da dobu vusi akitisi, iyamna kunuma da dobu wadubosi na iwapawapeyana, ma ke sago yegai ita~makamakai.^c ²Ma akita na kwanatu vovokaravina akitai, tuna Jerusalem vuna God gwabinai kunumai iororu. Ivi~monaghi da nakanani ma wavine iti~monagha tavine kubiine, ivovunagha da tomowina yavata iti~kiikapu.^d ³Ma avi~yanei da God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ivona bo, “Karako God ina numa na wawaya kamosiyai ma yavata ina~makii patapata. Ti na ina wawaya, ma tuna na i God, iyamna tuna mani inoru da kamosiyai ina~makai.^e ⁴Ma matadogasi kudubina ina~kiipupunatawei. Ma

^a 20:11-12 Dan 7:9-10   ^b 20:12 *Yawasa Bukana*: Yawasa Bukana kamoni na iyavo kava Yesu itumaghane na kii vava igiruma. Ma ti damsi kava na yawasa makamakii nonowina ina~viiya.   ^c 21:1 Isa 65:17, 66:22; 2Pit 3:13   ^d 21:2 Isa 52:1, 61:10; Rev 3:12   ^e 21:3 Ezek 37:27; Lev 26:11, 12

rabobo da vikamyuyuwa, inivisi da vomatadoga kegha, iyamna yawasa wadubona kudubina ini~kovi tuwanonowi.”^f

⁵Ma God ina vikiivavo gawarina tepanai ivona bo, “Kokitai, karako na bera kudubina aivuni.” Ma bade ivoneku bo, “Weni sisiyisi na kevi~tumaghanei iyamna tuna na vonavaghata. Tuna kubiine na kegiruma.” ⁶Ma bade ivoneku bo, “Avoyavui. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Ma iyai kaiyona ina~rugavovori na yawasa vusirinai okowa ana~verei da inuma ma ke ina~gimari.” ⁷Ma iyavo kava nuwapoya ma ruyagha ina~ghegavovori ma ina~miiribagibagi da ku damona na weni yawasina na ani~damani kurisi. Ma taku na i God ma ti wawayisi na natunatuku.” ⁸Ma iyavo kava imuritina bo ke ita~vivitumaghaneku bo yawasa dowadowana evovotani, ma bade iyavo kava ekiikiivunuwa, ipekana wapawapa bo ikasiko, eyapuyapune da ikiirapu, ma bade iyavo kava sawara yamoyamonisi evovokavakarisi ma vibero wawayisi kudubisi, ti damsi kii gawara na sulpa karata makamakiina ku tokana ana~tawanaoruwesi, tuna na rabobo viruwina.”

Jerusalem vuna.

⁹Ma muriyai na aneya miikovimaruwa nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai dabirisi ivovotana na kamosiyai sago imiirikiibau. Ma tuna aneyina ivoneku bo, “Kepisi da wavine imonagha tavine kubiine na ani~beyem. Tuna na God ina Sipu Gegeyina kawana.” ¹⁰Ma Kanuma Vovokaravina itowatepaniku da aneyina irutiniku yavata kanae koya ghamana ku tepana. Ma Jerusalem kwanatuna vovokaravina God gwabinai kunumai iororu na ivi~beyeku.” ¹¹Ma God kana kadara ivi~tupoi da yaseganina kana kita na nakanani ma wakima kana vava jespa, kitana na nakanani ma wakima yaghayagharina ma miiyanina irakata kirakai. ¹²Ma garina nani kwanatuna iveruviviri na tupatupana ma ighe kirakai. Ma kana matuketa na ivi~12 ma potapota aneyisi ivi~12 da matuketa sago sago duma ipotapotai. Ma matuketisi tepasiyai na Israel kii dam ivi~12 kii vava igiruma. Matuketa sago sago duma tepanai na dam sago kava kana vava igirumi.” ¹³Ma kana gari na nevanavana ruwamaruwa. Ma nevanava sago na kana matuketa aroba. East nevanavana kana matuketa ivi~aroba ma bade ku west nevanavana kana matuketa aroba. Ma nakanani north ku nevanavana kana matuketa aroba ma bade south ku nevanavana na kana matuketa ivi~aroba. ¹⁴Ma wakima ghamaghamasi ivi~12 ipapa ma itura da gari vitana ita~kavari. Ma nani wakimisi sago sago duma tepasiyai na Sipu Gegeyina ina aposol ivi~12 kii vava igiruma. ¹⁵Ma nani aneyina kuriku ivivi~sisiya na imanai ruvaruva sawarina goldiyai

^f 21:4 Isa 25:8, 35:10, 65:19   ^g 21:6 Isa 55:1   ^h 21:7 2Sam 7:14; Psa 89:26-27

ⁱ 21:10 Ezek 40:2   ^j 21:12-13 Ezek 48:30-35

iyamoni ivovotani da kwanatuna ma garina da matuketisi ita~ruva.^k ¹⁶Ma aneyina ina ruvaruva iviia ma iruvai da kwanatuna ina guri na 2~tausan 4 handred kilomita.^l Ma ikikava iguri na bade nakanani inaba ma bade nakanani ighae. ¹⁷Ma aneyina kwanatuna garina kana tupatupa iruvai na 60 mitas.^m Ma ina ruvaruva sawarina na ikikava wawaya dobuwai eruvaruva nakanani, ruvaruva sawarisi kii guri na sago. ¹⁸Ma kwanatuna kudubina na gold kiimataninai ivowai, tuna na keyama yebayebarina kamonai ikaravunaghi da gold kavakava, kitana na yaghara kiikiina nakanani ma garasi. Ma garina na jespa wakiminai kavakava igariviviri.ⁿ ¹⁹Ma wakima ghamaghamasi ivi~12 itura da gari vitana ita~kavari ma wakima vovokeyakeyusiyai ivi~monaghi. ²⁰Wakima ghamana sago kana monagha wakimisi gisigisisi na jespa kavakava. Ma sago na safaya kavakava. Ma sago na aget kavakava. Ma sago na emerod kavakava. Ma bade sago na aniks kavakava. Ma sago na kaniliyan kavakava. Ma sago na krisolait kavakava. Ma bade sago na berel kavakava. Ma sago na topas kavakava. Ma sago na krisopreis kavakava. Ma sago na jeisint kavakava. Ma turina na ametist kavakava. ²¹Ma kwanatu matuketisi kii gudu ivi~12 na pel iviia da iyamona. Matuketa sago na kana pel sago. Ma nani kwanatuna ketana ghamana na goldiyai iyamoni, gold na kiimatanina ma kitana yaghara kiikiina nakanani ma garasi.

²²Ma kamonai na ke sago taparoro numana ata~kitai, iyamna God rewapana kirakiina ma Sipu Gegeyina yavata kii kadara na nani kwanatuna ivi~tupoi, tuna kubiine na wawaya ke numa itekwai da kamonai ita~vokavakarisi. ²³Ma bade ke madegha bo nawaravi gweyurina itekwai da yasegana kubiine, iyamna God kana kadara ma bade Sipu Gegeyina yavata yaseganisi nani kwanatuna ivi~tupoi.^o ²⁴Ma nani yaseganinai na dam ma dam kudubina ina~makamakai ma dobu kana kiikiivavo i mura kadakadarisi ina~riyeriyei kwanatuna ku kamona.^p ²⁵Ma nani kwanatuna matuketisi na ke meyani da ina~gudu tovana. Mara nonowa vovotawesi nakanani ina~makamakai iyamna nani dobunai na didibara kegha.^q ²⁶Ma dam ma dam kudubisi dobuwai i mura kadakadarisi ma i puyo kiikiimatanisi ina~riyei nani ku kwanatuna. ²⁷Ma ke sago aviyavisina puyapuyakina ina~rui. Ma bade wawaya sawara yamoyamonisi evovokavakarisi ma wawaya viviberosi ku kwanatuna ke ina~rui tovana. Ma iyavo kava kii vava Sipu Gegeyina ina Yawasa Bukana kamonai igiruma na ti damsai kava ina~rui.^r

22 ¹Ma muriyai na nani aneyina yawasa okowina ivi~beyeku. Ma okowina na miirara kiikiina, nakanani ma garasi, ma God ma

^k 21:15 Ezek 40:3 ^l 21:16 2,400 kilomita na 1,500 miles bo 12,000 stadia. ^m 21:17 60 mita na 216 feet. ⁿ 21:18-21 Isa 54:11-12 ^o 21:23 Isa 60:19-20 ^p 21:24 Isa 60:3 ^q 21:25-26 Isa 60:11 ^r 21:27 Isa 52:1; Ezek 44:9

Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina gaburina ikiikiibau.^s ²Ma okowina na iverau ioru da nani kwanatuna ketana ghamana basunai iveraverau. Ma okowina nevana da nevanai na yawasa kiisi imiimiiri. Ma nawaravi nununai iamame da nawaravi sago sago duma na amesi bogii ma bogiiyai. Ma rugurugusi na gegura da dam ma dam ivivi~bunama da yawasa ipanapanani.^t ³Rorova God dobu imagi na karako ivotawei ma ke meyani da aviyavisina sago inimaga meyei.^u

Ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina kava nani kwanatuna kamoni ina~makamakai da ina bigabiga wawayisi ina~vovokavakavari. ⁴Ma God maghighina ina~kitakitai ma kana vava na maghitepasiyai ina~makamakai. ⁵Ma nani dobunai na didibara kegha tuna kubiine madegha ma yasegana ke inekwai, iyamna Bada God na i yasegana. Ma wawayisi ini~kiivavo mara nonowa.’

Yesu epipisi.

⁶Ma aneyina ivoneku bo, “Weni bukana kamoni sisiya kudubina kevi~tumaghanei, iyamna tuna na vonavaghata. Ma Bada God tuna Kanuma Vovokaravina evonavonatawei ina peroperoveta kurisi na bade nakanani ina aneya ivonatawei da ina bigabiga wawayisi kurisi idebei da mara gisina kava ma maghinotiyai aviyavisina ina~tupuwa.”

⁷Ma Yesu ivona bo, “Kovi~yana. Taku gisina kava ma ana~pisi. Ma iyavo kava sisiya kudubina weni bukana kamoni evovotani na God ini~biibiinisi.”

⁸Weni berasi kudubina na taku Jon tinikuwai avi~yanei ma matakuiwai akitai. Ma nani aneyina bera kudubina ivi~beyeku ikovi na maghinonai avi~tuwaporeruruwana ma ataweku da ata~vokavakavari. ⁹Ma ivoneku bo, “Kevoterei. Ke kuna~vokavakariku.”

“Taku na tami vitumaghana dami nakanani. Tam ma peroperoveta turaturam ma iyavo kava weni bukana ina sisiya kovovotekatekei, kudubita na God ina~bigabiga. Tuna ina kina kava kevokavakavari.”

¹⁰Ma bade ivoneku bo, “Weni bukana kamoni aviyavisina God gwabinai kuviiya ma kugiruma na ke kuna~teregavui, iyamna weni berasi kudubina na mara gisina kava ma ina~tupuwa. ¹¹Ma iyavo kava berabero eberaberi na vaghina, berabero evokikini. Ma iyavo kava bera dowadowasi esasaghirighiriyei na bade vaghina, tuna evokikini. Ma iyavo kava iwawaya bubuna na nakanani evi~wawaya bubuna. Ma bade iyavo kava yawasa vovokaravina kamoni emakamakai na bade nakanani nani yawasina kamoni emakai.”^w

¹²Ma Yesu ivona bo, “Kovi~yana. Taku gisina kava ma ana~pisi. Ma ana~pipisi na wawaya i miiya ana~kavarapiyei da i bera nununai na

^s 22:1 Ezek 47:1; Zech 14:8   ^t 22:2 Gen 2:9; Ezek 47:12   ^u 22:3 Zech 14:11

^v 22:5 Isa 60:19; Dan 7:18   ^w 22:11 Dan 12:10

nakanani ani~miiyesi.^x ¹³Taku na Alfa ma Omega, taku na maghinona ma turina, bera karena ma bera damona.”^y

¹⁴Iyavo kava kii gara dadabusi ikowataweyana na God ini~biibiinisi ma ini~vaghinei da nani kwanatuna vovokaravina matuketinai ina~ruu ma yawasa kiina amena ina~kanikani.^z ¹⁵Ma kwanatuna kupunai na kukou. Ti na iyavo kava ikiirapu, ikasiko, eyapuyapune, ma iyavo kava ipekana wapawapa, ekiikiivunuwa, ma sawara yamoyamonisi evovokavakarisi. Ma bade iyavo kava ibero ma i kayowana da vibero yawasina kamona in~makai, na kudubisi ina~gudupotesi da nani kwanatuna garina kupunai ina~makai.

¹⁶“Taku Yesu aku aneya avi~yonei ioru tam kurim da weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kurisi kuti~yonayonei. Taku na David ramramna ma tupureghina. Taku na maratmtom tughuwarina, yaghara kiikiina.”^a

¹⁷Kanuma Vovokaravina ma Sipu Gegeyina kawana ikwatu bo, “Kepisi.”^b

Ma iyavo kava weni sisiyisi kona~viviyanei na tami bade kovona bo, “Kepisi.”

Ma iyavo kava kaiyosi irugavovori na ina~pisi. Ma iyavo kava ekayokayowei na yawasa vusirinai okowa inuma ma ke ina~gimari.

Sisiya turina.

¹⁸Tami iyavo kava God ina sisiya weni bukana kamona koiyanei na kokitaruvimi, iyamna taku Jon avonavonemi da iyai tam am nota ku tepana kuna~terei da iyamna kuna~kiiwiwapawapai na weni bukana kamona gubaga ma nuwapoya bogii ma bogiiyai isisiyei na God ina viiya da kam kovogha ku tepana ini~taratanei.^c ¹⁹Ma mikeda sisiya sago kava weni bukana kamona kuna~votawei na kwanatu vovokaravina kamona God kam gawara ina~votawei ma bade ke ini~vaghinei da yawasa kiina amena kuna~kani. Kwanatu vovokaravina ma yawasa kiina na weni bukana kamona isisiyei.

²⁰Wawayina evonavona kiiyaragha da sisiya kudubina weni bukana kamona isisiya na vonavaghata, na tuna evonavona bo, “Vona bubuna da gisina kava ma ana~pisi.”

Amen. Kepisi, Bada Yesu.

²¹Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai tami God ina wawayi kudubimi gwabimiyai ina~makai.

^x 22:12 Isa 40:10, 62:11; Psa 28:4; Jer 17:10   ^y 22:13 Rev 1:8, 17, 2:8; Isa 44:6, 48:12

^z 22:14 Gen 2:9, 3:22   ^a 22:16 Isa 11:1, 10   ^b 22:17 Isa 55:1   ^c 22:18-19 Deut 4:2, 12:32